

Hrvatski arheološki godišnjak, 6/2009
Croatian Archaeological Yearbook, 6/2009

Izdavač/Publisher:

Ministarstvo kulture
Uprava za zaštitu kulturne baštine
Ministry of Culture
Directorate for the Protection of the Cultural Heritage

Za izdavača/For the Publisher:

Jasen Mesić

Urednik/Editor:

Zoran Wiewegh

Uredništvo/Editorial Board:

Martina Barada, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Konzervatorski odjel u Puli
Andrea Cukrov, Uprava za zaštitu kulturne baštine
Tatjana Lolić, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Konzervatorski odjel u Zagrebu
Krešimir Raguž, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Konzervatorski odjel u Karlovcu
Zoran Wiewegh, Uprava za zaštitu kulturne baštine

Lektor/Language Editor:

Ksenija Vujčić

Korektor/Proof reader:

Andrea Cukrov
Zoran Wiewegh

Prijevod na engleski/English Translations:

Graham McMaster

Grafička priprema/Prepress:

Anita Štimac

Adresa uredništva/Editorial Address:

Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine,
Odjel za arheološku baštinu, Runjaninova 2, 10000 Zagreb

Naklada/ Print run:

600

Tiskanje dovršeno/Printing completed:

prosinac, 2010.

Tisak/Print:

Printera, Zagreb

UDK 902/904 (497.5)
ISSN 1845-8408

HRVATSKI ARHEOLOŠKI GODIŠNJAK

6/2009

REPUBLIKA HRVATSKA

PODRUČJA DJELATNOSTI KONZERVATORSKIH ODJELA

KOOS – Konzervatorski odjel u Osijeku

KOVU – Konzervatorski odjel u Vukovaru

KOSB – Konzervatorski odjel u Slavonskom Brodu

KOPŽ – Konzervatorski odjel u Požegi

KOBJ – Konzervatorski odjel u Bjelovaru

KOVŽ – Konzervatorski odjel u Varaždinu

KOKR – Konzervatorski odjel u Krapini

KOZG – Konzervatorski odjel u Zagrebu

KOSK – Konzervatorski odjel u Sisku

KOKA – Konzervatorski odjel u Karlovcu

KOPU – Konzervatorski odjel u Puli

KORI – Konzervatorski odjel u Rijeci

KOGS – Konzervatorski odjel u Gospiću

KOZD – Konzervatorski odjel u Zadru

KOŠI – Konzervatorski odjel u Šibeniku

KOTG – Konzervatorski odjel u Trogiru

KOST – Konzervatorski odjel u Splitu

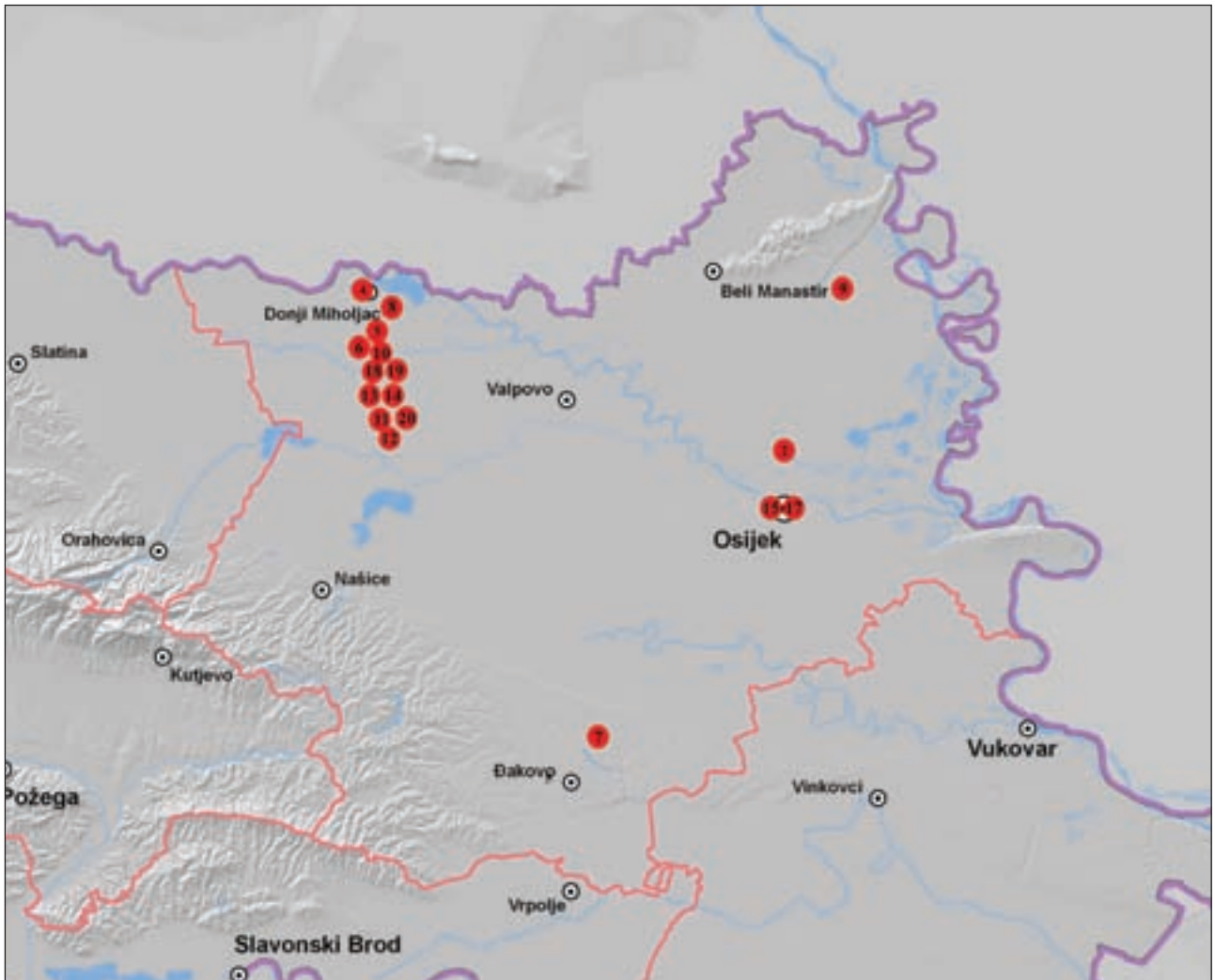
KOIM – Konzervatorski odjel u Imotskom

KODU – Konzervatorski odjel u Dubrovniku

GZZG – Gradski zavod za zaštitu spomenika
kulture i prirode, Zagreb

OSJEČKO-BARANJSKA ŽUPANIJA

1 Bansko brdo
2 Darda – „Sulejmanov most”
3 Đakovačko područje
4 Donji Miholjac – Prinčevac
5 Farkaševci
6 Golinci – Selište
7 Grabrovac – Ciglana

8 Jeroličko Gušće
9 Kneževi Vinogradi – Osnovna škola
10 Kraka
11 Kućanci – Dubrava
12 Kućanci – Selište
13 Leštak
14 Ograd

15 Osijek – Divaltova ulica 120, 122
16 Osijek – rimski most
17 Osijek – Vojarna (Učiteljski fakultet)
18 Rakitovica – Arende 1
19 Rakitovica – Arende 2
20 Ravne

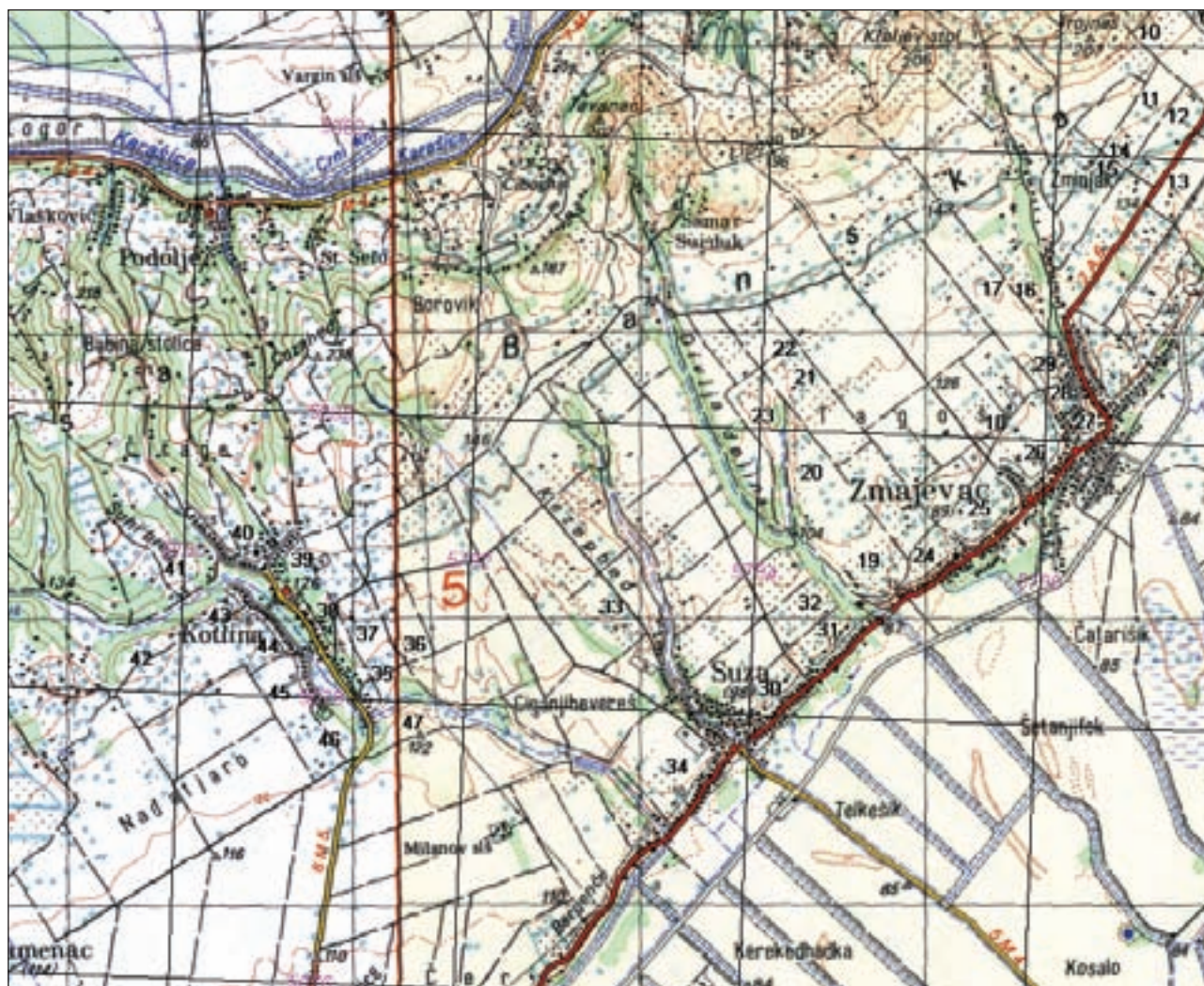
Redni broj: 1**Lokalitet: Bansko brdo****Naselja: Batina, Zmajevac, Suza, Kotlina****Grad/općina: Draž, Kneževi Vinogradi****Pravni status: postupak u tijeku****Razdoblje: P, A, SV, NV****Vrsta radova: terenski pregled**

Tijekom proljeća i jeseni 2009., pod vodstvom Arheološkog muzeja u Osijeku (voditelj Z. Bojčić), uz sudjelovanje Instituta za arheologiju i Odsjeka za arheologiju HAZU-a, nastavljeno je pregledavanje terena radi pronalaženja nepoznatih arheoloških nalazišta, kao i dokumentiranja registriranih lokaliteta radi izrade baza podataka o arheološkim nalazištima u Baranji (Bojčić et al. 2009).

Iz Baranje potječu brojni pojedinačni nalazi s kraja 19. i početka 20. stoljeća, za koje se ne poznaju točne okolnosti nalaza, a otkriveni su prilikom sadnje vinograda oko Batine, Zmajevca i Suze te su završili u prestižnim europskim muzejskim zbirkama (Berlin, Mainz, Beč, Budimpešta

i dr.). Nažalost, spomenute nalaze danas nije uvijek moguće povezati s poznatim nalazištima, no rezultati terenskog pregleda preduvjet su probnih istraživanja nalazišta, osobito onih izravno ugroženih. Terenskim pregledom 2009. obuhvaćeno je područje između Batine i Suze, odnosno sjeveroistočne padine Banskog brda koje se postupno spuštaju prema Dunavu iznad kojeg lesna zaravan završava strmim rubom visine i do 50 m. Područje pregleda ispresijecano je dubokim prirodnim usjecima ili „surducima” uz koje je zabilježen najveći broj arheoloških nalazišta, najčešće na mjestima gdje izbijaju na rub lesne zaravni te se promatraju kao prostorna razdjelnica u rasprostriranju nalazišta. U terenskom pregledu dokumentirano je kako se nalazišta od dunavskog ruba zaravni prema unutrašnjosti rasprostiru najčešće od 300 do 400 m, iako se ponekad pružaju i više od kilometra, o čemu svjedoče brojna nalazišta iz svih razdoblja, smještena po rubu velikog surduka kod Kotline.

S obzirom na to da na području terenskog pregleda prevladavaju površine pod oranicama, zabilježen je velik broj nalazišta iz svih razdoblja, pri čemu prikupljeni površinski

Nalazišta dokumentirana u terenskom pregledu 2009. godine

Zmajevac – Csatari Szanto 1 (foto: M. Dizdar)

nalazi omogućavaju definiranje granica rasprostiranja nalazišta, kao i vrijeme kad su bila zaposjednuta. Za pojedina se nalazišta pretpostavlja kako se radi o tzv. višeslojnim naseljima na kojima su prikupljene znatne količine nalaza iz različitih razdoblja, npr. Zmajevac – Csatari Szanto 1, Zmajevac – Kishegy Főle 1, Suza – Csatár 1-2, Suza – Kerekhegy, Kotlina – Cigány Heverős 1, što je i dokumentirano u sjevernom profilu nalazišta Zmajevac – Várhegy sa stratigrafskim slijedom visine preko 5 m, u kojem se izdvajaju brojni rimski i prapovijesni slojevi. Ipak, postojanje nalaza iz različitih razdoblja na istom nalazištu ne znači nužno da se radi o višeslojnim nalazištima, što je potrebno potvrditi pokusnim iskopavanjima.

U terenskom pregledu 2009. dokumentirano je 37 nalazišta iz svih razdoblja, koja su najčešće smještena uz rub lesne zaravni poviše Dunava ili uz rubove surduka na sjeveroistočnim padinama Banskog brda. Na površinama koje se nalaze podalje od rubova surduka zabilježeni su rijetki nalazi – većinom se radi o ostacima manjih srednjovjekovnih naselja ili antičkim nalazima koji možda upućuju na moguću trasu tzv. limeske ceste. Na površinama nalazišta prikupljeni su ulomci keramičkih posuda, opeka i kamenih artefakata na osnovi kojih je definirana njihova rasprostranjenost, kao i vremenska pripadnost. Najbrojnija su nalazišta iz brončanog doba (27), dok su ona iz ostalih

Zmajevac – Csatari Szanto 1, nalaz kamene sjekire (foto: M. Dizdar)

razdoblja podjednako zastupljena: iz neolitika/eneolitika (14), željeznog doba (10), antike (13) i srednjeg vijeka (13). Za preciznije vremensko, ali i prostorno definiranje nalazišta potrebna su probna iskopavanja. Iako je većinom riječ o tragovima naselja, za pojedina je nalazišta moguće da se radi o ostacima grobalja ili su možda u pitanju ostaci rimskih komunikacija – cesta.

Rezultati terenskog pregleda glede prostorne analize nalazišta po razdobljima pokazuju kako su neolitička/eneolitička naselja podjednako raspoređena, kako uz dunavski rub lesne zaravni, tako i uz surduke u njezinoj unutrašnjosti, o čemu svjedoči niz nalazišta oko Kotline. Slično je dokumentirano i za brončanodobna nalazišta, dok su nalazišta iz željeznog doba većinom zabilježena na položajima istaknutih višeslojnih naselja uz rub zaravni. Zanimljiv je prostorni raspored rimskih nalazišta koja su smještena uz dunavski rub zaravni, s centralnim naseljem na Várhegyu u Zmajevcu oko kojeg se nalaze nekropole, ali i s tragovima rimskih naselja oko Kotline.

Najstarija pronađena nalazišta pripisuju se neolitiku, odnosno starčevačkoj i sopotskoj kulturi. Osim keramičkih ulomaka, na površinama naselja prikupljeno je i cijepano te glačano kameno oruđe. Riječ je o naseljima koja su smještena uz dunavski rub lesne zaravni, npr. Zmajevac – Csatari Szanto 1, Zmajevac – Kishegy Főle 1, Suza – Csatár 1-2, Suza – Kerekhegy, ali i uz surduk oko Kotline, odakle se s položaja u istočnom dijelu sela (Legelej 1-3) navode keramički nalazi lengyelske kulture (Bulat 1963: 367; Šimić 1983: 31; Minichreiter 1987: 51 – 53, 124). Eneolitiku, odnosno lasinjskoj kulturi pripisuje se nalazište Zmajevac – Kishegy Főle 1, dok se veći broj eneolitičkih nalazišta krije u onim prapovijesnim nalazištima za koja nije bilo moguće uže kulturološko određenje. Otprije se navode ulomci keramike badenske kulture s položaja Zmajevac – Kishegy (Minichreiter 1987: 56). Broj neolitičkih/eneolitičkih nalazišta vjerojatno je znatno veći, budući da se ona na položajima višeslojnih naselja nalaze pri dnu stratigrafskog slijeda, zbog čega na površinama oranica i nema nalaza. Na istim su položajima često zabilježena i brončanodobna nalazišta od kojih su posebno brojna ona na kojima su prikupljeni keramičkih ulomci bogato ukrašeni i ispunjeni bijelom inkrustacijom te se mogu pripisati tzv. južnoj grupi panonske inkrustirane keramike s kraja ranoga brončanog doba te grupi Szeremle s početka srednjega brončanog doba (Zmajevac – Kishegy Főle 1, Suza – Csatár 1-2, Suza – Kerekhegy, Cigány Heverős). Radi se o kulturnim pojavama koje su poznate s velikog broja nalazišta u Baranji (Bándi, Zoffmann 1967: 54; Bándi, Kovács 1970: T. 11, 1; Šimić 1984: 29; Minichreiter 1987: 64, 136; Foltiny 1987: 83, Abb. 2,4; Šimić 2000: 136; Reich 2006: T. 115, 8-12, T. 116 – T. 119, T. 120, 1 – 4). Iako se najčešće radi o tragovima naselja, iz istraživanja mađarskih arheologa 1943. u Suzi na položaju Bergengye spominju se nalazi paljevinskih grobova (Bándi, Zoffmann 1967: 45 – 47, T. 4, 1 – 6, T. 5, 1 – 8, T. 6, 1 – 3; Bulat 1970: 66; Šimić 1984: 29; Minichreiter 1984: 36; Minichreiter 1987: 133 – 134; Šimić 2000: 135), koji su još možda pronađeni na položaju Zmajevac – Kishegy Főle 2. Rezultati terenskih pregleda 2008. i 2009. pokazuju kako su naselja smještena na istaknutim položajima, najčešće uz dunavski rub zaravni, dok su groblja locirana u neposrednoj blizini.

Brojna su nalazišta koja se na osnovi karakterističnih keramičkih ulomaka pripisuju kasnobrončanodobnoj virovitičkoj te daljskoj grupi. Jedno od istaknutih naselja nalazilo se na položaju Zmajevac – Várghey, a brojem se nalaza još izdvajaju Zmajevac – Kishegy i Suza-Csatár 1-2. Iz Zmajevca su poznate dvije posude daljske grupe, vjerojatno iz uništenoga groba/ova (Kőszegi 1988, T. 58, 3, 4). U terenskom pregledu na nalazištu Kotlina – Cigány Heverós 2 uočene su zapune većih jama iz kojih su prikupljeni keramički ulomci daljske grupe koja je u Baranji i istočnoj Slavoniji obilježila kraj kasnoga brončanog i početak starijega željeznog doba, s jednim od južnopanonskih regionalnih centara u nedalekoj Batini (Metzner-Nebelsick 2002; Bojčić et al. 2009: 127). Razvijenoj fazi starijega željeznog doba pripisuje se nalazište Suza – Kerekhegy, dok je keramika latenske kulture prikupljena na više istaknutih položaja smještenih uz rub lesne zaravni (Zmajevac – Kis Hegy Főle, Zmajevac – Kishegy Főle 1-2, Zmajevac – Kishegy, Suza – Csatár, Suza – Kerekhegy, Kotlina – Cigány Heverós).

Razdoblju antike pripisuje se 10 nalazišta, sa središtem na utvrdi Várhegy u Zmajevcu (*Ad Novas*), uz koju se nalaze pripadajuće nekropole (Klemenc 1961: 17; Pinterović 1961: 44; Klemenc 1963; Bulat 1964: 63; Pinterović 1968: 76; Pinterović 1969: 58; Bulat 1969: 41; Pinterović 1970: 95; Spajić 1971: 156; Bulat 1977; Bulat 1984: 117; Minichreiter 1987: 90, 136 – 137; Sanader 2003). Zasad je zaštitno istražen jedino položaj Mocsolás na kojem su otkriveni brojni kosturni grobovi koji su datirani u 4. st. (Filipović 2005; Filipović 2006; Filipović 2007). Utvrdu na Várhegyu, koju su 1942. istraživali mađarski arheolozi, vjerojatno su branile i germanske postrojbe, o čemu svjedoče nalazi okova za remen s korica spate i solid Teodozija II., koji su datirani do sredine 5. st. (Vinski 1956a: 20-21; Vinski 1957: 36-41, T. XXIV, 90 – 93; Dimitrijević et al. 1962: 69 – 70; Pinterović 1969: 58 – 59; Bojčić 1984: 214). Rimska naselja pronađena su u jugoistočnom dijelu Kotline, na kojem su prikupljeni ulomci kasnorimske keramike te nalazi novca. Iz Kotline su otprije poznati nalazi novca od Hadrijana do Valensa (Spajić 1971: 156; Minichreiter 1987: 95, 125), pa nije isključeno kako potječu sa spomenutih nalazišta. Između Batine i Zmajevca prikupljeni su malobrojni ulomci keramike i opeka koji možda upućuju na trag tzv. limeske ceste ili objekata koji su se nalazili u njezinoj blizini, dok antički nalazi nisu zabilježeni na ostalom području. Rezultati terenskog pregleda glede antičkih nalazišta pokazuju kako su na rubu zaravni smještene utvrde s promatračnicama, cesta prolazi nekoliko stotina metara podalje od ruba, dok su ostala naselja smještena oko 2-3 km u unutrašnjosti.

Brojna su i srednjovjekovna nalazišta od kojih se izdvajaju ona na kojima su prikupljeni keramički ulomci iz ranoga srednjeg vijeka, odnosno iz avarsko-slavenskog razdoblja: Zmajevac – Eszealj 1, Zmajevac – Csatari Szanto 1, Suza – Csatár i Kotlina – Cigány Heverós 1. Vjerojatno je riječ o naseljima manjih zajednica. Istom razdoblju pripadaju odavno poznati nalazi iz Zmajevca i Kotline. Iz Zmajevca, vjerojatno iz više uništenih grobova datiranih oko sredine do druge polovine 7. st., potječe niz zlatnih okova te željezni i srebrom tauširani stremeni (Vinski 1956: 26, T. XI, 1 – 10; Dimitrijević et al. 1962: 70 – 71; Bojčić 1984: 215). Iz Kotline se navode nalazi jezičaca i okova,

Zmajevac – Csatari – Szanto 4 (foto: M. Dizdar)

vjerojatno iz uništenoga groba iz 8. st. (Dimitrijević et al. 1962: 69; Bojčić 1984: 215; Minichreiter 1987: 100, 125). Iz kasnoga srednjeg vijeka poznati su nalazi iz Suze koji se pripisuju naselju i groblju (Bulat 1962: 367; Minichreiter 1987: 134), a istodobno bi moglo biti nalazište Kotlina – Legelej 1, na kojem su prikupljeni ostaci ljudskih kostiju.

U terenskom pregledu područja između Batine i Suze dokumentirano je 37 arheoloških nalazišta koja su najčešće smještena uz dunavski rub lesne zaravni, no dokumentirana su i podalje od ruba zaravni, posebno oko surduka u Kotlini. Tek je manji broj nalazišta bio poznat otprije, još s kraja 19. i početka 20. stoljeća, dok se nalazi koje su otkrili mađarski arheolozi u istraživanjima tijekom Drugoga svjetskog rata nalaze u muzeju u Pečuhu. Jedan od ciljeva terenskog pregleda područja Baranje upravo je evidentiranje položaja navedenih istraživanja, dok bi se nalazi pokušali dokumentirati te možda i vratiti u Hrvatsku. Na osnovi prikupljenih površinskih nalaza, najveći broj nalazišta moguće je vremenski definirati, što će omogućiti izradu slike naseljenosti za svako pojedino razdoblje, odnosno razumijevanje upotrebe te iskoristivosti prostora na jednom od najplodnijih područja južne Panonije koji se istodobno nalazi i na iznimno važnome europskom komunikacijskom pravcu koji je slijedio tok Dunava. Najstarija nalazišta pripadaju starčevačkoj i sopotskoj kulturi, dok se pojedina naselja vjerojatno mogu pripisati i lengyelskoj kulturi. Razdoblju eneolitika pripadaju naselja lasinjske i badenske kulture. Na postojanje većeg broja nalazišta iz najstarijih razdoblja upućuju i brojni nalazi cijepane litičke industrije koja potječe s pojedinih nalazišta na kojima su prikupljeni iznimno fragmentirani keramički ulomci koje nije bilo moguće uže kulturološki odrediti. Najbrojnija su nalazišta koja pripadaju brončanom dobu, posebno ona koja se pripisuju skupinama inkrustirane keramike s kraja ranog i početka srednjega brončanog doba. Brojna su i nalazišta daljske grupe iz mlađe faze kulture polja sa žarama koja traje i na početku starijega željeznog doba. Znatno broj nalazišta pripada latenskoj kulturi mlađega željeznog doba. Najistaknutija nalazišta pripadaju antici, kada se u Zmajevcu na položaju Várhegy nalazila utvrda (*Ad Novas*) s obiljem površinskih nalaza i oko koje su smještene nekropole od kojih se istražuje ona

na položaju Mocsolás, datirana u 4. st. S položaja oko utvrde u Zmajevcu potječu i iznimni ranosrednjovjekovni nalazi koji se pripisuju germanskim postrojbama te avarsko-slavenskom horizontu, koji bi se u budućim probnim iskopavanjima pokušali preciznije prostorno definirati.

Literatura

- Bándi, Zoffmann 1967** Gábor Bándi, Zsuzsanna Zoffmann, Középső bronzkori hamvasztásos temetők Baranyában, JPME, 11 (1966), Pécs, 1967: 43 – 56.
- Bándi, Kovács 1970** Gábor Bándi, Tibor Kovács, Die historischen Beziehungen der bronzezeitlichen Szeremle-Gruppe, AAASH, XXII, Budapest, 1970: 25 – 39.
- Bojčić 1984** Zvonko Bojčić, Pregled istraživanja i rasprostranjenosti ranosrednjovjekovnih arheoloških nalaza u istočnoj Slavoniji i Baranji, Izdanja HAD, 9, Zagreb, 1984: 211 – 222.
- Bojčić et al. 2009** Zvonko Bojčić, Marko Dizdar, Tomislav Hršak, Tino Leleković, Terenski pregled područja Batine, AIA, V, Zagreb, 2009: 125 – 129.
- Bulat 1962** Mirko Bulat, Arheološki odio: Obilasci arheološkog terena od 1. I. 1961. do 31. XII. 1962. i važnije prinove, OZ, VIII, Osijek, 1962: 364 – 368.
- Bulat 1964** Mirko Bulat, Rekognosciranje limesa između Batine Skele i Iloka, AP, 6, Beograd, 1964: 63, 64.
- Bulat 1969** Mirko Bulat, Topografska istraživanja Limesa u Slavoniji i Baranji, OZ, XII, Osijek, 1969: 39 – 52.
- Bulat 1970** Mirko Bulat, Metalno doba u Slavoniji, u: Zbornik radova Prvog znanstvenog sabora Slavonije i Baranje, Osijek, 1970: 61 – 78.
- Bulat 1977** Mirko Bulat, Stanje istraživanja antičkih naselja u Slavoniji, Materijali SADJ, 13, Beograd, 1977: 63 – 91.
- Bulat 1984** Mirko Bulat, Neki noviji antički nalazi iz Slavonije i Baranje, Izdanja HAD, 9, Zagreb, 1984: 117 – 128.
- Dimitrijević et al. 1962** Danica Dimitrijević, Jovan Kovačević, Zdenko Vinski, Seoba naroda, Arheološki nalazi jugoslovenskog Podunavlja, katalog izložbe, Zemun, 1962.
- Filipović 2005** Slavica Filipović, Várhegy-Mocsolás (Zmajevac), HAG, 1/2004, Zagreb, 2005: 15 – 17.
- Filipović 2006** Slavica Filipović, Várhegy-Mocsolás (Zmajevac), HAG, 2/2005, Zagreb, 2006: 22, 23.
- Filipović 2007** Slavica Filipović, Várhegy-Mocsolás (Zmajevac), HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 30, 31.
- Foltiny 1987** Stefan Foltiny, Ein Beitrag zur Frage der transdanubischen inkrustierten Keramik in Nordost-Jugoslawien, Prähistorische Zeitschrift, 62/1, Berlin, 1987: 78 – 86.
- Klemenc 1961** Josip Klemenc, Limes u Donjoj Panoniji, Limes u Jugoslaviji, I, Zbornik radova sa simposiuma o Limesu 1960 godine, Beograd, 1961: 5 – 34.
- Klemenc 1963** Josip Klemenc, Der panonische Limes in Jugoslawien, ARR, III, Zagreb, 1963: 55 – 68.
- Kőszegi 1988** Frigyes Kőszegi, A Dunántúl története a későbronzkorban, (The History of Transdanubia during the Late Bronze Age), BTM Műhely, 1, Budapest, 1988.
- Metzner-Nebelsick 2002** Carola Metzner-Nebelsick, Der „Thrako-Kimmerische“ Formenkreis aus der Sicht der Urnenfelder- und Hallstattzeit im südöstlichen Pannonien, Vorgeschichtliche Forschungen, Band 23, Verlag Marie Leidorf GmbH, Rahden/Westf., 2002.

Minichreiter 1984 Kornelija Minichreiter, Rekognosciranje arheoloških lokaliteta Baranje, Obavijesti HAD, 2/XVI, Zagreb, 1984: 32 – 36.

Minichreiter 1987 Kornelija Minichreiter, Arheološko blago Baranje, Anali Zavoda za znanstveni rad u Osijeku, 5 (1986-1987), Osijek, 1987: 43 – 142.

Pinterović 1961 Danica Pinterović, O rekognosciranju baranjskog sektora limes, Limes u Jugoslaviji, I, Zbornik radova sa simposiuma o Limesu 1960 godine, Beograd, 1961: 43 – 45.

Pinterović 1968 Danica Pinterović, Limesstudien in der Baranja und in Slawonien, Arch. Jugoslavica, IX, Beograd, 1968: 55 – 82.

Pinterović 1969 Danica Pinterović, Problemi istraživanja Limesa na sektoru Batina Skela-Ilok, OZ, XII, Osijek, 1969: 53 – 69.

Pinterović 1970 Danica Pinterović, Slavonija kao dio rimske Panonije, Zbornik radova prvog znanstvenog sabora Slavonije i Baranje, Osijek, 1970: 79 – 100.

Reich 2006 Christine Reich, Das Gräberfeld von Szeremle und die Gruppen mit inkrustierte Keramik entlang mittlerer und unterer Donau, Berliner Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte Neue Folge Band 13,1-2, Staatliche Museen zu Berlin – Preußischer Kulturbesitz, Berlin, 2006.

Sanader 2003 Mirjana Sanader, The Ripa Pannonica in Croatia, u: The Roman Army in Pannonia, An Archaeological Guide of the Ripa Pannonica (ed. Z. Visy), Pécs, 2003: 135 – 142.

Spajić 1971 Emil Spajić, Rimski novci nađeni u Baranji, OZ, XIII, Osijek, 1971: 133 – 157.

Šimić 1983 Jasna Šimić, Terenska istraživanja arheološkog odjela Muzeja Slavonije tijekom 1982. i 1983. godine, Obavijesti HAD, 3/XV, Zagreb, 1983: 30 – 32.

Šimić 1984 Jasna Šimić, Nalaz južnapanonske inkrustirane keramike iz Kopačeva, Anali, 3, Osijek, 1984: 23 – 42.

Šimić 2000 Jasna Šimić, Kulturne skupine s inkrustiranom keramikom u brončanom dobu sjeveroistočne Hrvatske, HAZU, Zavod za znanstveni i umjetnički rad Osijek – Muzej Slavonije Osijek, Biblioteka Slavonije i Baranje, 2, Zagreb – Osijek, 2000.

Vinski 1956 Zdenko Vinski, O nalazima 6. i 7. stoljeća u Jugoslaviji s posebnim obzirom na arheološku ostavštinu iz vremena prvog avarskog kaganata, OA, III, Zagreb, 1956: 13 – 67.

Vinski 1956a Zdenko Vinski, Zlatne okovice iz vremena seobe naroda, Republika, XII/2, Zagreb, 1956: 20, 21.

Vinski 1957 Zdenko Vinski, Arheološki spomenici Velike seobe naroda u Srijemu, Situla, II, Ljubljana, 1957: 3 – 77.

Zvonko Bojčić
Marko Dizdar
Tomislav Hršak
Igor Vukmanić
Domagoj Dujmić
Tino Leleković

Summary

During 2009, the continuation of a field survey of the area of Baranya was carried out in order to discover any previously unknown archaeological sites and also for the

sake of documenting sites already registered. This area has already provided numerous finds, discovered at the turn of the 19th/20th centuries and ending up in museum collections around Europe (Berlin, Mainz, Vienna, Budapest). An endeavour to define their original site context of these finds and the need to protect numerous other archaeological sites were the reason for the undertaking of this field survey, which was aimed at contributing to a higher quality understanding of the archaeological heritage of Baranya (Baranja).

The field survey encompassed the area between Batina and Suza, where 37 sites were recorded. According to surface finds, these sites could be defined in terms of time, allowing for the production of an image of the settlement of the area surveyed for every individual period. They also provided the possibility of understanding the use and usability of the space in one of the most fertile areas of southern Pannonia, located on an exceptionally important European line of communication, following the course of the Danube.

The numerous Neolithic sites belonged to Starčevo and Sopot and perhaps to Lengyel culture. As for Copper Age cultures, some finds of Lasinja culture were identified with certainty. An exceptionally dense settlement pattern is documented during the end of the Early and Middle Bronze Age, to which the settlements of a southern-trans-Danubian incrustated ceramic using group and the Szeremle group can be dated. Finds of the Dalj group marked the later phase of the Urnfield culture and the early phase of the development of the Early Iron Age, while finds of La Tene culture belonged to the Late Iron Age.

As for Roman period sites, Várhegy Fort in Zmajevac with pertaining necropolises stands out. There is an exceptional discovery of late Roman settlements by Kotlina that probably had some purpose in defending the border. Potsherds that indicate the presence of the Avars can be ascribed to the early Middle Ages; this was previously documented according to some accidental finds of richly furnished graves. Several settlements from which the settlements of today developed belong to the period of the later Middle Ages.

Redni broj: 2

Lokalitet: Darda – „Sulejmanov most”
(uz dvorac Esterhazy)

Naselje: Darda

Grad/općina: Darda

Pravni status: P-3529

Razdoblje: NV

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Tijekom svibnja 2008., kada su djelatnici Općine Darda čistili ribnjak uz barokni dvorac Esterhazy, zajedno s muljem izvađeni su i drveni stupovi. Nakon dojave, na terenu su intervenirali djelatnici Konzervatorskog odjela u Osijeku koji su pretpostavili da je riječ o ostacima čuvenog „Sulejmanova mosta” te je tijekom srpnja 2008. upućen dopis Ministarstvu kulture da se podrže preliminarna istraživanja tog lokaliteta te je on podvodno i kopno istražen od 1. do 7. lipnja 2009. Financijska sredstva

Drveni piloni u nasipu tijekom iskopavanja (foto: R. Mosković)

osiguralo je Ministarstvo kulture, a radove su izveli djelatnici Hrvatskoga restauratorskog zavoda. Voditelj radova bio je Mladen Pešić, a sudjelovali su Vesna Zmaić (zamjenica voditelja), Igor Mihajlović, Ivica Pleština, Andrej Janeš i Robert Mosković.

Lokalitet „Sulejmanov most” nalazi se na širokom prostoru između Osijeka i Darde. Prema povijesnim izvorima, most je sagrađen 1566. po nalogu Sulejmana Veličanstvenog, a svrha mu je bila premošćivanje močvarnog područja prilikom njegova pohoda prema Beču. Most je nekoliko puta djelomično uništavan i obnavljan, da bi ga 1686. potpuno razrušila austrijska vojska. U ovoj su se kampanji istraživanja bazirala na područje ribnjaka „Mala đola” koji se nalazi u neposrednoj blizini dvorca Esterhazy u Dardi. Djelatnici Hrvatskoga restauratorskog zavoda podijelili su se na kopnenu i podvodnu arheološku ekipu te su sukladno tomu podijeljeni i sektori istraživanja.

Kopnena istraživanja odvijala su se na zemljanom i pjeskovitom nasipu koji se nalazi na obali ribnjaka, a nastao je prilikom vađenja pijeska iz ribnjaka. Nasip je dug oko 36 m te širok oko 3 m, a utvrđeno je da se u njemu nalazi veći broj drvenih pilona koji potječu iz ribnjaka i koji su bili dio konstrukcije mosta. Kopnena ekipa istraživao je i iskopavao taj dio nasipa. Tijekom arheološke kampanje u tom je sektoru otkriveno 19 pilona različitih dimenzija. Svi arheološki nalazi koji su pronađeni prilikom istraživanja dokumentirani su nacrtno i fotografski. Piloni se međusobno razlikuju po svojim dimenzijama i stupnju očuvanosti. Najkraći je dug 110 cm, a najduži 440 cm. Promjeri im se kreću između 10 i 40 cm. Pretpostavka je da su razlike u dimenzijama uzrokovane i samom svrhom pojedinog pilona, ovisno o njegovoj funkciji (osnovni ili potporni stup u konstrukciji mosta). Vidljivo je da su pojedini piloni vrlo oštećeni, najčešće na gornjem dijelu koji je najizloženiji. Oštećenja su vjerojatno nastala prilikom njihova nasilnog vađenja s mjesta na kojem su bili postavljeni, ali i zbog nekih drugih uzroka nastalih tijekom dugog razdoblja (prethodna proširenja ribnjaka, nasilna lomljenja, prirodni uzroci). Svi piloni pronađeni u iskopu bili su prilikom izrade konstrukcije mosta ručno obrađeni na donjem dijelu koji je zašiljen radi lakšeg prodiranja u mulj. Zamijećeno je da su pojedini piloni bili i dodatno obrađeni, tako da su otesani cijelom svojom dužinom te su u presjeku kvadratnog ili

Geodetsko snimanje drvenih elemenata mosta (foto: I. Mihajlović)

poligonalnog oblika. Zbog kratkog roka istraživanja nasip nije istražen u cijelosti. Do sada nije pronađen ni jedan pilon koji je u potpunosti očuvan i koji bi mogao pomoći u određivanju izvorne visine mosta. Budući da se prilikom podvodnih arheoloških istraživanja zbog iznimno loše vidljivosti pokazalo nemogućim detaljno dokumentirati dimenzije svih pilona *in situ* u kratkom roku, podaci dobiveni dokumentiranjem pilona koji se nalaze na kopnu vrlo su važni pri rekonstrukciji izgleda drvene građe mosta. Prilikom istraživanja u tom je sektoru pronađena neznatna količina keramičkog i ostaloga sitnog arheološkog materijala koji po svojim karakteristikama nije mogao pobliže odgovoriti na pitanje o vremenu uporabe mosta.

Drugi dio ekipe podvodno je istražio ribnjak. Cilj ronilačke arheološke ekipe bio je utvrditi broj drvenih elemenata koji su bili dio konstrukcije mosta, njihov smjer pružanja i međusobni odnos, kao i zabilježiti njihove dimenzije i ostale pojave vezane uz drvenu konstrukciju mosta. Ribnjak je planski rekognosciran te je ustanovljeno da se piloni javljaju na manjem dijelu ribnjaka i da su koncentrirani na prostoru od oko 20x40 m. Također je ustanovljeno da se piloni rasprostiru od dijela gdje se spajaju obala i vodeni dio ribnjaka, na dubini od svega nekoliko cm pa sve do maksimalne dubine ribnjaka od oko 250 cm. Zbog iznimno loše vidljivosti, ribnjak je rekognosciran uglavnom opipom. Radi što boljeg pregleda veće površine ribnjaka, ronionci su radili u parovima, tako da su međusobno bili povezani napetim konopom dužine 2 m koji su povlačili po dnu. Tako se osiguralo da piloni koji vire s dna ne ostanu nezamijećeni. Prilikom rekognosciranja svaki pronađeni drveni element bio je označen plutačom koja je imala svoj broj. Tijekom ove kampanje otkriveno je 114 drvenih elemenata. Uočeno je da se međusobno razlikuju po veličini i dimenzijama, ali i po položaju u kojem su zabijeni u mulj. Također je otkriveno da se, osim drvenih pilona, na dnu ribnjaka nalaze i položene drvene daske koje su vjerojatno bile dio hodne površine mosta. Nakon što su označeni svi vidljivi piloni, uočeno je da konstrukcija ima određeni smjer kretanja koji prati smjer sjever-jug. Na središnjem dijelu smjera pružanja mosta nalazi se pješčani otočić koji nije bilo moguće pregledati zbog gustog šaša koji ga prekriva i koji je trebalo posjeći, ali zbog kratkog roka istraživanja te zaštite i očuvanja prirode odlučeno je da se u ovoj kampanji to područje neće dirati

sve dok se sa sigurnošću ne utvrdi je li ondje doista riječ o vrijednome arheološkom nalazištu. Svi pronađeni drveni elementi geodetski su snimljeni te se dobio točan plan njihova rasprostiranja i dubina na kojima se nalaze, kao i njihov odnos s obzirom na cjelokupnu površinu ribnjaka i dvorca Esterhazy.

Tijekom istraživanja pregledana je i skupina pilona koja je prethodno deponirana u Muzej Slavonije, a potječe s lokacije koja se istraživala u ovoj kampanji. Ustanovljeno je da je riječ o 24 pilona različitih dimenzija te nekoliko manjih fragmenata drvene građe. Svi su piloni dokumentirani i ti će podaci poslužiti u naknadnim rekonstrukcijama izgleda mosta.

Nakon arheoloških istraživanja uzeti su uzorci dvaju pilona koji se nalaze *in situ*, te su poslani na radiokarbonsku analizu u institut Beta Analytic na Floridi, te na dendrokronološku analizu u Ameriku i Sloveniju. Radiokarbonska analiza pokazala je da uzorci potječu iz razdoblja između 1440. i 1650., što odgovara vremenu nastanka mosta. Nakon usporedbe dobivenih geodetskih planova s kartama iz 17. i 18. stoljeća koje bilježe postojanje navedenog mosta, uočeno je da njegov smjer pružanja odgovara poziciji Sulejmanova mosta. Taj dio uvelike potencijalno ugrožavaju ribolovci i kupači, a kao što se pokazalo u prošlosti, postoji opasnost od uništenja navedenog lokaliteta prilikom ponovnog jaružanja u samom ribnjaku te je na osnovi tih zaključaka lokalitet upisan u listu preventivno zaštićenih kulturnih dobara.

Literatura

- Čelebi 1973** E. Čelebi, Putopis, Sarajevo, 1973: 372, 373.
Matasović 1929 J. Matasović, Stari osječki most, Narodna starina, 8, Zagreb, 1929.
Mažuran 1960 I. Mažuran, Turski Osijek (1526. - 1687.), OZ, 7, Osijek, 1960: 119 – 127.

Mladen Pešić

Summary

During 2008, while a fishpond alongside the Baroque Esterhazy palace in Darda was being cleaned, together with the mud, wooden piles were dredged up. In July 2009, staff members of the Croatian Conservation Institute carried out a field survey in the fishpond area, at the site of the hypothesised location of the northern, final part of the Suleiman Bridge. According to historical sources, the bridge was built in 1566 at the order of Suleiman the Magnificent, the purpose being to span the marshy area to facilitate his Vienna campaign. The bridge was partially destroyed and renewed several times, and in 1686 was totally demolished by the Austrian army. In this archaeological campaign the purpose was to document all the wooden elements of the bridge retrieved during the enlargement of the fishpond that are now located in the Museum of Slavonia (24 piles), or which were excavated in this campaign (19 piles) as well as wooden elements found during underwater investigation in the pond (114 wooden elements). In further research, these data will be of great use during the theoretical reconstructions of the one-time appearance of the bridge.

After the end of the archaeological excavations, samples of two piles located in situ were taken and sent for radiocarbon analysis to the Beta Analytic institute in Florida, and for dendrochronological analysis to the USA and Slovenia. Radio carbon dating showed that the samples come from between 1440 and 1650, which in general corresponds to the time of the creation of the bridge. After comparison of survey drawings with maps of the 17th and 18th centuries that record the existence of this bridge, it was seen that the direction in which they extended corresponds to the position of the Suleiman Bridge.

Redni broj: 3

**Lokalitet: Đakovačko područje
(zona Kuševac – Viškovci – Vučevci i Kešinci)**

Naselje: Viškovci, Vučevci, Kešinci

Grad/općina: Đakovo, Semeljci, Viškovci

Pravni status: postupak u tijeku

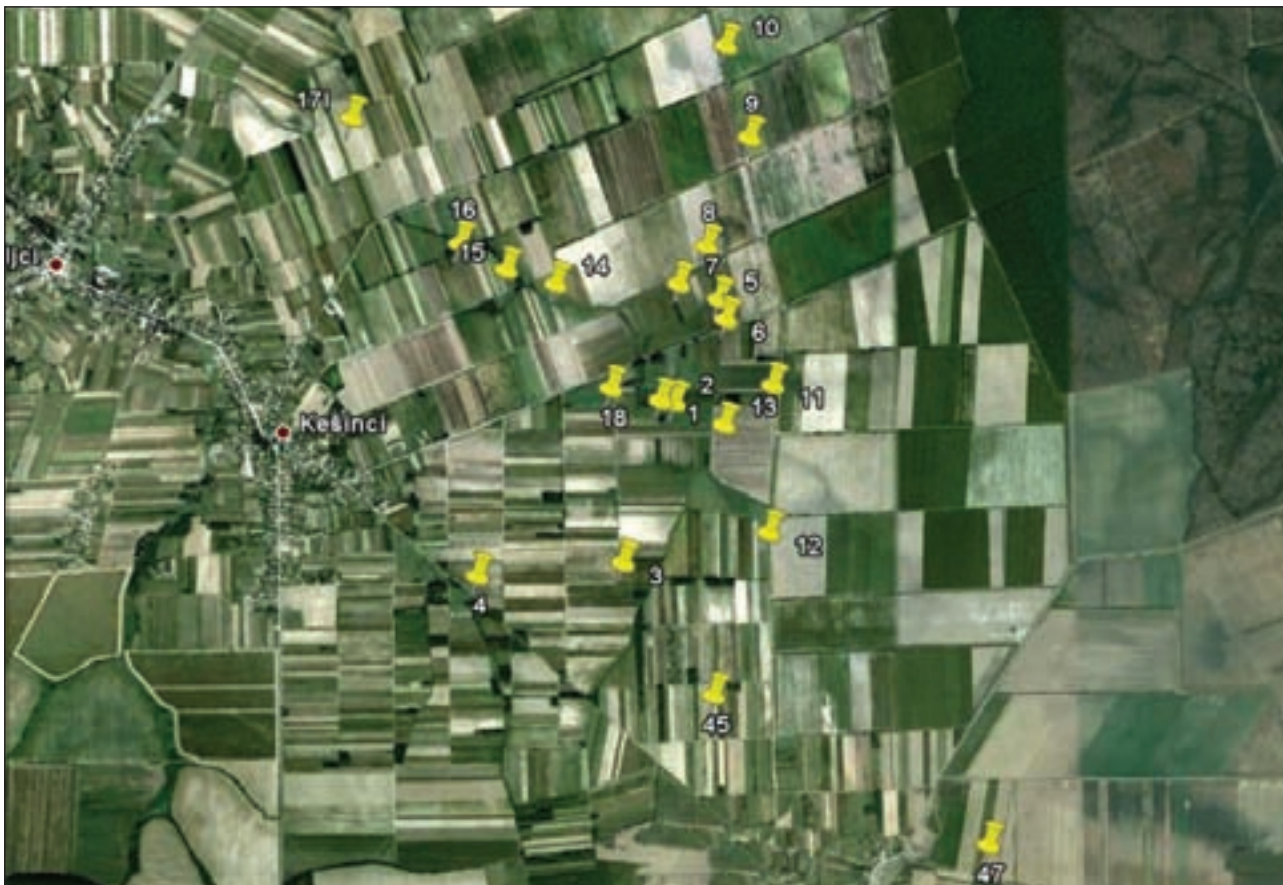
Razdoblje: P, SV

Vrsta radova: terenski pregled

Od 7. do 14. lipnja 2009., djelatnici Arheološkog muzeja u Zagrebu proveli su I. etapu rekognosciranja prostora između sela Kuševca – Viškovaca – Semeljaca – Kešinaca

– Vučevaca. Cilj je rekognosciranja detaljno istraživanje zemljopisnog i kulturnog krajolika na mikroregionalnoj razini. Naglasak je na multidisciplinarnosti i suvremenim metodama istraživanja koje uključuju prikupljanje svih nalaza te njihovu obradu u GIS-u, kao i izradu fotogrametrijskih fotografija i ortofotografija te geosondiranja odabranih lokacija kako bi se utvrdila geološka podloga i debljina kulturnog sloja. U rekognosciranju su sudjelovali dr. sc. Jacqueline Balen, Ivan Drnić i Ana Solter iz Arheološkog muzeja u Zagrebu te studenti arheologije Odsjeka za arheologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu: Katarina Gerometta, Jana Škrgulja i Josip Zorić.

Pregledom je obuhvaćen prostor istočno od sela Kešinaca, zatim prostor između Viškovaca i Vučevaca te sjeverna strana jezera Jošave. Također su reambulirani neki već poznati lokaliteti: viškovačka Gradina (R-391, pod br. 19) te položaj Gradina u Mrzovićima (pod br. 47). Na viškovačkoj Gradini napravljene su i geosonde kako bi se ustanovila debljina kulturnih slojeva. Geosondiranja je obavila dr. sc. Lidija Galović iz Zavoda za geologiju Hrvatskoga geološkog instituta. Ustanovljeno je da su kulturni slojevi sačuvani samo na središnjem dijelu platoa gdje se prapor (zdravica) javlja na relativnoj dubini od 1,85 m, dok se na južnoj padini zdravica pojavljuje već na cca 0,60 metara.

Naznačene pozicije arheoloških nalazišta (izradila: A. Solter)

Naznačene pozicije arheoloških nalazišta (izradila: A. Solter)

Pregledom je dokumentirano 47 nalazišta, od kojih je većina pronađena tom prilikom. Na površinama lokaliteta prikupljeni su keramički ulomci te cijepana i glačana kamena oruđa iz prapovijesti (br. 1 – 3, 5 – 9, 15, 18 – 27, 29 – 35, 38 – 41, 46 – 47) i kasnoga srednjeg vijeka (br. 3, 4, 10, 12, 14, 16, 17, 20, 28, 36, 37, 39 – 43). Na tri je

Kešinci – Požarike (br. 1) (foto: I. Drnić)

položaja zabilježen po jedan komad litike (br. 11, 13, 44), a na jednom ulomak keramike (br. 45).

Pojedina izdvojena nalazišta vjerojatno pripadaju većim naseobinskim kompleksima, modernim melioracijskim radovima razdijeljenima na manje cjeline koje su potom označene kao posebna nalazišta, što se može zamijetiti kod nalazišta br. 1 i 2 (Kešinci – Požarike), zatim 20 i 21 na položaju vučevački Cerik, pa 23 – 24 – 25, zatim 29 i 30 (Kuševac – Kudeljara). Posebno se svojom veličinom, izdvajanjem iz okolnog prostora (lokaliteti su na uzvišenju) te brojnošću prikupljenih nalaza ističu nalazišta: Kešinci – Požarike (br. 1), prikupljeni nalazi pripadaju sopotskoj i kostolačkoj kulturi, kao i Kešinci – Glomač (br. 7) i Viškovci – Lještica (br. 34), na kojima je pronađena keramika sopotske kulture.

Prostor obuhvaćen terenskim pregledom poljoprivredno je intenzivno obradiv i na njemu uglavnom prevladavaju oranice i vinogradi, zbog čega je i pregled bio otežan. Riječ je o nalazištima tzv. otvorenog tipa koja su oštećena intenzivnom obradom zemljišta. Sljedeća, II. faza uključuje probna istraživanja kojima bi se ustanovilo postoji li na nekom od otkrivenih nalazišta i vertikalna stratigrafija ili je riječ o jednoslojnim naseljima te preciznije definirala sama nalazišta i njihovo prostiranje.

Literatura

Marković 1982 Zorko Marković, Prilog poznavanju pret-historijskih nalaza u Đakovštini, Zbornik muzeja Đakovštine, 2, Đakovo, 1982: 93 – 103.

dr. sc. Jacqueline Balen

Summary

A field survey of 2009 took in a large area close to the city of Đakovo: east of the village of Kešinci, the space between Viškovci and Vučevci and the northern side of the Jošava Lake. In this survey, 47 archaeological sites were documented, most of which were found on this occasion. Ceramic fragments were collected on the surfaces of the sites, as well as cleaved and polished stone tools from prehistory and the late Middle Ages.

Standing out for their size, their distinction from the surrounding area (the sites are on an elevation) and the numbers of the finds are the sites Kešinci – Požarike, where the finds collected belong to Sopot and Kostolac cultures, and Kešinci – Glomač and Viškovci – Lještica, at which Sopot culture ceramics were found.

These are archaeological sites of the open type, as they are called, which have been damaged by vigorous tilling of the land. The next phase would be test digs to establish whether or not there is vertical stratigraphy at any of the archaeological sites discovered or whether they are single-stratum settlements. The objective of such research would be, in addition, to define more precisely the extent of the sites.

Redni broj: 4

Lokalitet: Donji Miholjac – Prinčevac

Naselje: Donji Miholjac

Grad/općina: Donji Miholjac

Pravni status: P-3219

Razdoblje: P, SV

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Zbog namjere gradnje magistralnog plinovoda Slobodnica – Donji Miholjac, Konzervatorski odjel u Osijeku izdao je investitoru radova (Plinacro d.o.o.) posebne uvjete zaštite nepokretnoga kulturnog dobra, kojima je određeno zaštitno arheološko istraživanje lokaliteta na trasi plinovoda. Na temelju toga investitor je raspisao javni natječaj, na kojem je Hrvatski restauratorski zavod dobio posao zaštitnih arheoloških istraživanja dionice E plinovoda. Prema Konzervatorskoj studiji za magistralni plinovod Slobodnica – Donji Miholjac DN 1000/75, izrađenoj 2008. u Odjelu za arheološku baštinu Uprave za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture, dionica E obuhvaća nalazišta od AN 44 do AN 55. Na svim se lokalitetima iskopavalo u širini od 5 m (po 2,5 m obostrano od osi plinovoda), dok je njihova dužina bila određena u konzervatorskoj studiji.

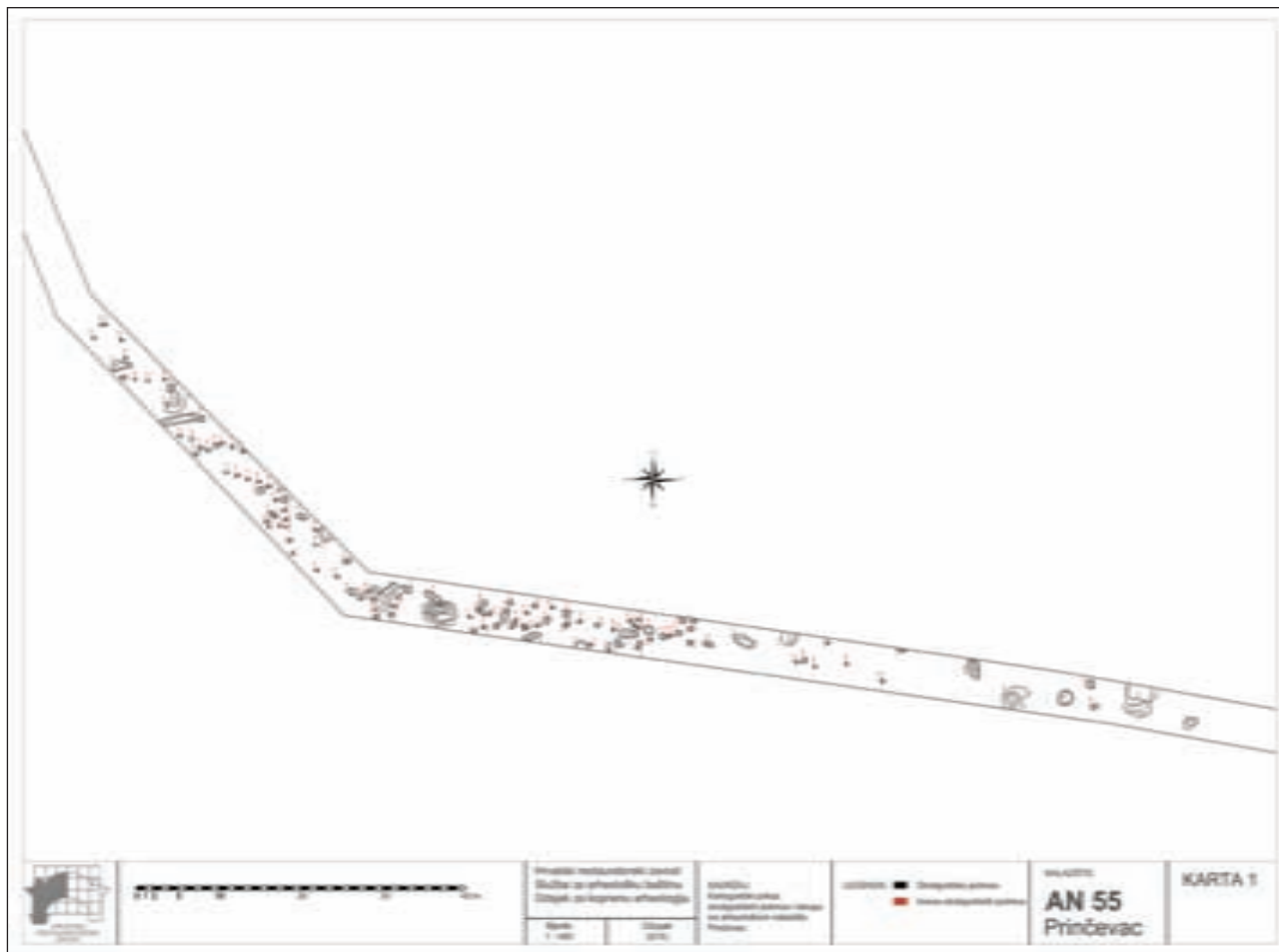
Jama SJ 8-9 nakon istraživanja (foto: I. Pleština)

Radove je u potpunosti financirao investitor – Plinacro d.o.o. Arheološka istraživanja vodio je mr. Josip Višnjić, zamjenik voditelja bio je Tihomir Percan, a u radovima su sudjelovali i arheolozi Ivica Pleština, Andrej Janeš i Tomislav Pušić, studentice arheologije Mirna Crnković i Hana Ivezić te više od dvadeset pomoćnih fizičkih radnika.

Lokalitet AN 55 Donji Miholjac – Prinčevac nalazi se u neposrednoj blizini grada, na njegovoj južnoj periferiji. Istražen je u dužini od 480 m (od stacionaže 72+688 do 73+168), dok su arheološki nalazi bili koncentrirani na njegovu sjevernom dijelu, u dužini od 220 m. Ukupna istražena površina iznosila je 2400 m², a istraživalo se tijekom rujna 2009. godine. Sloj humusa (relativne dubine do 40 cm) skidao se strojno, pri čemu se dolazilo do zdravice na kojoj su se ocrtavali ostaci nekadašnjih objekata. Istražena je ukupno 131 jama, od čega je u njih 33 pronađen pokretni arheološki materijal. Velik broj jama bio je bez ikakvih nalaza, no najmanje njih 32 čine rupe za stupove, odnosno ostatke konstrukcija nekadašnjih objekata.

Većina jama pripada kasnome brončanom dobu, tako je u njih 28 pronađen arheološki materijal koji se može pripisati tom razdoblju. Uglavnom je riječ o otpadnim jamama i rupama za stupove, dok bi dvije jame mogle činiti ostatke nekadašnjih manjih stambenih objekata (SJ 8-9 i SJ 49-50). Jame koje se prema pronađenome pokretnom arheološkom materijalu mogu pripisati srednjovjekovnom razdoblju jako su rijetke. Samo je njih pet sadržavalo keramičke ulomke koji ih datiraju u to razdoblje, no velik broj rupa za stupove čini ostatke nekadašnjih srednjovjekovnih objekata. Ono što ih razlikuje od brončanodobnih nalaza jest njihov pravocrtan raspored.

Jedan od razloga manje zastupljenosti srednjovjekovnih nalaza i objekata mogao bi biti i to što je srednjovjekovno naselje egzistiralo iznad ostataka prapovijesnoga naselja, odnosno nalazilo se bliže današnjoj površini. To ga je činilo izloženijim recentnom uništavanju prilikom poljodjelskih poslova. Drugi razlog leži u tome što takve rupe za stupove vjerojatno pripadaju nadzemnim objektima koji nisu ukopavani u zemlju te iza sebe ne ostavljaju karakteristične jame.

Geodetska snimka istraženog dijela lokaliteta (izradio: T. Percan)

Među pokretnim arheološkim materijalom koji se može datirati u kasno brončano doba dominiraju ulomci keramičkih posuda. Od oblika su najzastupljeniji lonci, no mogu se naći i ulomci zdjela i šalice. Od ukrasa su

zastupljene horizontalne plastične trake s otiscima prsta. Od ručkica su najčešće trakaste ovalnog presjeka, a česte su i jezičaste ručkice. Od ostalog materijala ističu se tri brončane igle. Prva je topuzasta igla s ukrasom jelovih

Ulomak lonca ukrašenog plastičnom trakom s otiscima prstiju i trakastom ručkom iz SJ 48-49 (foto: J. Višnjić)

Ulomak srednjovjekovnog lonca ukrašenog valvnicom (foto: J. Višnjić)

grančica u pojasevima (PN 6), zatim igla s glavom u obliku vaze (PN 3), dok je treća igla slabije sačuvana (PN 5) pa je prije završetka restauratorskih radova teško sa sigurnošću reći o kojem se tipu igle radi. Osim toga, pronađena je i jedna koštana igla (PN 1), keramički pršljen (PN 7) te nekoliko kremenih alatki (PN 2 i PN 4).

Među malobrojnim srednjovjekovnim keramičkim materijalom pojavljuju se isključivo ulomci trbušastih lonaca, razvrćenih, neprofiliranih i najčešće ravno odrezanih oboda. Od ukrasa se na tim posudama javlja ukras jednostruke valovnice koji se ponekad javlja i u nizovima te ukras izveden kotačićem. Zanimljiv je pronalazak velike količine glinenih predmeta okruglog ili ovalnog oblika u jami SJ 15-16. Takvi se objekti najčešće pojavljuju u kontekstu ognjišta i vjerojatno su na neki način služili za zagrijavanje hrane ili prostora. Na osnovi karakteristika ukrašavanja i oblika posuda, srednjovjekovno se naselje na Prinčevcu vjerojatno može datirati u razdoblje između 11. i 13. st. Svi su pokretni arheološki nalazi prikupljeni i trenutačno se konzerviraju, restauriraju te stručno obrađuju u radionicama Hrvatskoga restauratorskog zavoda.

Literatura

Višnjić, Percan, Pleština, Janeš 2010 J. Višnjić, T. Percan, I. Pleština, A. Janeš, Izvješće o provedenim zaštitnim arheološkim istraživanjima na trasi magistralnog plinovoda Slobodnica – Donji Miholjac (dionica E – od AN 44 do AN 55), Juršići, 2010.

mr. Josip Višnjić

Summary

The site AS Donji Miholjac – Prinčevac is along the lines of the future main gas pipeline that goes from Slobodnica to Donji Miholjac, in the immediate vicinity of the town of Donji Miholjac. It was investigated for 480 metres (from chainage 72+688 to 73+168), while the archaeological finds were concentrated in the northern part, for a length of 220 m. The total area investigated came to 2,400 square metres, and the research was done during September 2009.

Most of the pits belong to the late Bronze Age. In 28 of them archaeological material that can be ascribed to this period was found. On the whole these are waste pits and postholes while two pits could have been the remains of onetime small dwellings (SU 8-0 and SU 49-50). Pits that could, according to the archaeological material found, be ascribed to the Middle Ages were very rare. Only five of them contained potsherds that dated them to this period, but a large number of postholes represent the remains of onetime medieval structures. What distinguishes them from Bronze Age finds is their regular arrangement. According to the characteristics of the decorations and forms of the pots the medieval settlement at Prinčevac can probably be dated to between the 11th and the 13th century.

Redni broj: 5

Lokalitet: Farkaševci

Naselje: Rakitovica

Grad/općina: Donji Miholjac

Pravni status: P-3220

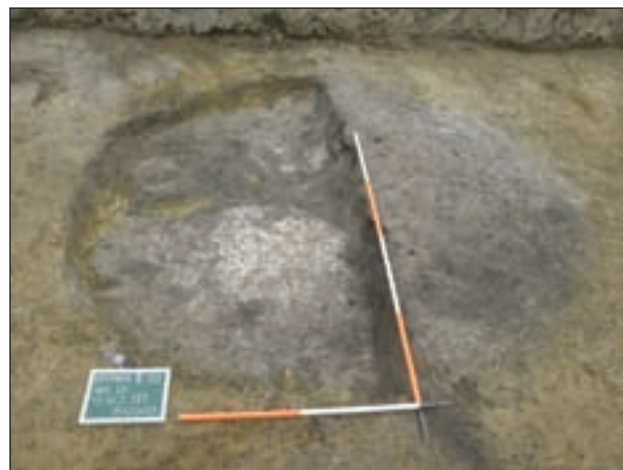
Razdoblje: NV

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Zbog namjere gradnje magistralnog plinovoda Slobodnica – Donji Miholjac, Konzervatorski odjel u Osijeku izdao je investitoru radova (Plinacro d.o.o.) posebne uvjete zaštite nepokretnoga kulturnog dobra, kojima je određeno zaštitno arheološko istraživanje lokaliteta na trasi plinovoda. Na temelju toga investitor je raspisao javni natječaj, na kojem je Hrvatski restauratorski zavod dobio posao zaštitnih arheoloških istraživanja dionice E plinovoda. Prema Konzervatorskoj studiji za magistralni plinovod Slobodnica – Donji Miholjac DN 1000/75, izrađenoj 2008. u Odjelu za arheološku baštinu Uprave za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture, dionica E obuhvaća nalazišta od AN 44 do AN 55. Na svim se lokalitetima iskopavalo u širini od 5 m (po 2,5 m obostrano od osi plinovoda), dok je njihova dužina bila određena u konzervatorskoj studiji.

Radove je u potpunosti financirao investitor – Plinacro d.o.o. Arheološka istraživanja vodio je mr. Josip Višnjić, zamjenik voditelja bio je Tihomir Percan, a u radovima su sudjelovali i arheolozi Ivica Pleština, Andrej Janeš i Tomislav Pušić, studentice arheologije Mirna Crnković i Hana Ivezić te više od dvadeset pomoćnih fizičkih radnika.

Lokalitet AN 53 Donji Miholjac – Farkaševci nalazi se približno 1,8 km sjeverozapadno od Rakitovice. Istražen je u dužini od 1376 m (od stacionaže 70+762 do 72+138), dok su arheološki nalazi bili koncentrirani na njegovu središnjem dijelu, u dužini od 220 m. Ukupna istražena površina iznosila je 6880 m², a istraživalo se tijekom listopada 2009. godine. Sloj humusa (relativne dubine do 40 cm) skidao se strojno, pri čemu se dolazilo do zdravice na kojoj su se očitali ostaci nekadašnjih objekata. Tijekom istraživanja na tom nalazištu uočeno je 120 jama, međutim pokazalo se kako je samo

Jama 169-170 tijekom istraživanja, vidljivo je vatrište SJ 181 (foto: T. Percan)

Jama SJ 169-170 nakon istraživanja (foto: J. Višnjić)

njih pet dalo arheološke nalaze. Od toga se njih tri mogu okarakterizirati kao vatrišta, dok je u dvije jame pronađeno i dosta keramičkih nalaza koji pomažu pri dataciji nalazišta. Posebno je zanimljiva jama SJ 169-170 u kojoj je pronađena iznimno velika količina keramičkih i metalnih nalaza, kosti, drva i ugljena, a pronađena su te dokumentirana i dva vatrišta (SJ 181 i SJ 182). Riječ je većoj, gotovo kružnoj jami, promjera nešto većeg od 3 m, čija je dubina dosegala 70 cm. Među keramičkim nalazima prevladavaju ulomci trbušastih lonaca s više ili manje profiliranim obodima, ukrašeni nizom paralelnih horizontalnih urezanih linija na ramenu posude. Osim toga, pronađena je veća količina ulomaka velike peke grube fakture te ulomak zeleno glazirane ručke tave. Od metalnih nalaza treba izdvojiti ulomke dvaju željeznih noževa s prstenom između oštrice i obložnog trna drška, manju iglu s loptastom glavicom i kresivo uz koje se može povezati i pronađeni kremen. Svi ti nalazi, uz veliku količinu životinjskih kostiju i dva pronađena vatrišta, upućuju na to kako se na tome mjestu nalazila prostorija namijenjena pripremanju hrane. Na osnovi analogija za keramički materijal, jama se može

Ulomak lonca ukrašenog nizom paralelnih horizontalnih urezanih linija (foto: J. Višnjić)

datirati u kraj 15. ili 16. st. Treba napomenuti kako se naselje Farkaševci spominje u dokumentima vezanima uz to razdoblje, pa se čini da je trasa plinovoda prošla najvjerojatnije rubnim dijelom naselja, zbog čega nije pronađena veća količina arheoloških struktura. Svi su pokretni arheološki nalazi prikupljeni i trenutačno se konzerviraju i restauriraju te stručno obrađuju u radionicama Hrvatskoga restauratorskog zavoda.

Literatura

Višnjić, Percan, Pleština, Janeš 2010 J. Višnjić, T. Percan, I. Pleština, A. Janeš, Izvješće o provedenim zaštitnim arheološkim istraživanjima na trasi magistralnog plinovoda Slobodnica – Donji Miholjac (dionica E – od AN 44 do AN 55), Juršići, 2010.

mr. Josip Višnjić

Summary

The site Donji Miholjac – Farkaševci (AS 53) is located on the site of the future main gas pipeline from Slobodnica to Donji Miholjac, about 1.8 km NW of Rakitovica. A length of 1376 m was investigated (from chainage 70+762 to 72+138), while the archaeological finds were concentrated in the central part, over a length of 220 m.

During the investigation at this site, as many as 120 pits were registered; however, it turned out that only five of them provided archaeological finds. Three of these could be characterised as fireplaces, where in two pits quite a large number of ceramic finds that helped in the dating of the sites were found. Particularly interesting is the pit SU 169-170 in which a very large number of ceramic and metal finds, bones, wood and charcoal were unearthed, while two fireplaces (SU 181 and SU 182) were also found and documented. Concerned in this case is a large almost circular pit, diameter a bit bigger than 3 m, the depth of which reached 70 cm. All these finds show that in this place there was a room for preparing food. Pursuant to analogies to the ceramic material we can date the pit to the end of the 15th or to the 16th century. It should be said that the settlement of Farkaševci was mentioned in documents relating to the period, and it seems that the gas pipeline has probably crossed a peripheral part of the settlement, which is why no larger number of archaeological structures were found.

Redni broj: 6

Lokalitet: Golinci – Selište

Naselje: Golinci

Grad/općina: Donji Miholjac

Pravni status: P-3278

Razdoblje: P, SV

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Zbog namjere gradnje magistralnog plinovoda Slobodnica – Donji Miholjac, Konzervatorski odjel u Osijeku izdao je investitoru radova (Plinacro d.o.o.) posebne uvjete zaštite

nepokretnoga kulturnog dobra, kojima je određeno zaštitno arheološko istraživanje lokaliteta na trasi plinovoda. Na temelju toga investitor je raspisao javni natječaj, na kojem je Hrvatski restauratorski zavod dobio posao zaštitnih arheoloških istraživanja dionice E plinovoda. Prema Konzervatorskoj studiji za magistralni plinovod Slobodnica – Donji Miholjac DN 1000/75, izrađenoj 2008. u Odjelu za arheološku baštinu Uprave za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture, dionica E obuhvaća nalazišta od AN 44 do AN 55. Na svim se lokalitetima iskopavalo u širini od 5 m (po 2,5 m obostrano od osi plinovoda), dok je njihova dužina bila određena u konzervatorskoj studiji.

Radove je u potpunosti financirao investitor – Plinacro d.o.o. Arheološka istraživanja vodio je mr. Josip Višnjić, zamjenik voditelja bio je Tihomir Percan, a u radovima su sudjelovali i arheolozi Ivica Pleština, Andrej Janeš i Tomislav Pušić, studentice arheologije Mirna Crnković i Hana Ivezic te više od dvadeset pomoćnih fizičkih radnika.

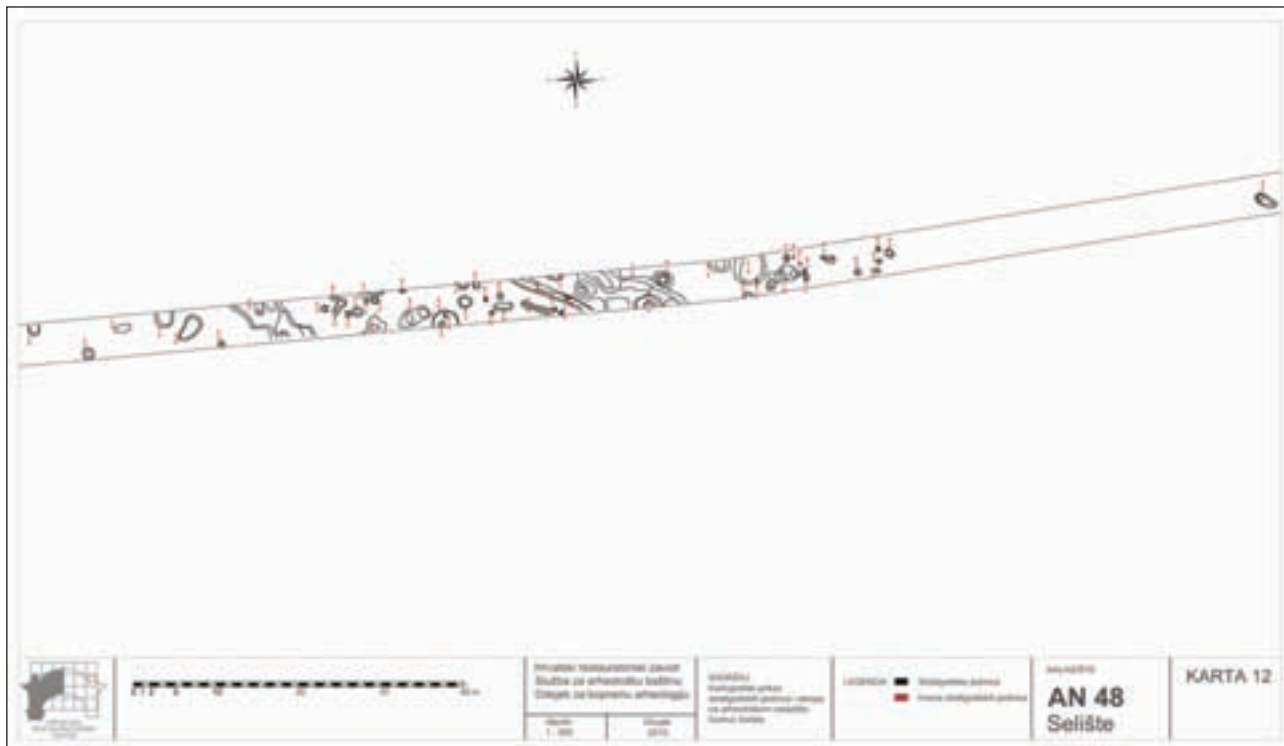
Lokalitet AN 48 Golinci – Selište nalazi se približno 600 m sjeveroistočno od Golinaca. Istražen je u dužini od 418 m, od stacionaže 67+940 do 68+358. Arheološki nalazi bili su koncentrirani u sjevernom dijelu nalazišta, u dužini od 115 m. Ukupna istražena površina iznosila je 2090 m², a istraživalo se tijekom studenog 2009. godine. Sloj humusa (relativne dubine do 40 cm) skidao se strojno, prilikom čega se dolazilo do zdravice na kojoj su se ocrtavali ostaci nekadašnjih objekata. Nalazište Golinci – Selište nalazi se na ponešto povišenom položaju, udaljeno svega tristotinjak metara od rijeke Karašice. Povoljan položaj bio je prepoznat u prapovijesti, ali i u srednjem vijeku. Prilikom istraživanja

Radovi na nalazištu Golinci – Selište (foto: J. Višnjić)

prepoznato je i istraženo 55 jama. U njih 29 pronađeni su pokretni arheološki nalazi, a dobar dio njih vjerojatno čini rupe za stupove. Velika većina jama pripada prapovijesti, dok je u tek nekoliko njih prikupljen materijal koji se može pripisati srednjem vijeku.

Pronađeno je nekoliko većih jama koje su, sudeći prema količini i vrsti nalaza pronađenih u njima, činile središta oko kojih se odvijala sva aktivnost u naselju. Riječ je o jamama SJ 11-12, 13-14, 21-22, 45-46, 71-72, 111-112 i 113-114. Najveće jame SJ 111-112 i 113-114 nalaze se približno u središtu nalazišta i najvjerojatnije se mogu okarakterizirati kao stambeni prostori. Srednjovjekovni se nalazi mogu vezati jedino uz jame 11-12 i SJ 21-22, odnosno sjeverni dio nalazišta.

Geodetska snimka istraženog dijela lokaliteta (izradio: T. Percan)

Dio kremenih alatki (foto: J. Višnjić)

Među keramičkim materijalom prapovijesnog razdoblja prikupljenog na nalazištu Golinci – Selište nađeni su razni oblici: od lonaca, vrčeva, zdjela, pa sve do šalica i žlica. Pojavljuju se ulomci grube i finije izrađene keramike, a boje variraju od crvenkaste, sive do tamnih tonova. Karakteristični ukrasi koji se pojavljuju na pronađenim keramičkim ulomcima pomažu prilikom datacije i atribucije tog nalazišta. Oni se izvode urezivanjem, ubodima, a pojavljuju se i modelirane stilizirane ručkice. Najkarakterističnije su: šrafirani trokuti izvedeni urezivanjem, nemarno izvedeni snopovi urezanih linija u kombinaciji s točkastim ubodima, paralelne urezane linije koje prate obod posude, a ispod kojih se ponekad pojavljuje ukras izveden točkastim ubodima, paralelni nizovi točkastih uboda koji se mogu pojavljivati i u kombinaciji s polukružnim linijama, motiv izveden rovašenjem, ukras izveden otiscima prsta. Mnogobrojni su primjeri jezičastih ručkica i onih izvedenih u obliku stilizirane životinjske glave. Osim toga, pojavljuju se i trakaste ručkice te ručkice za vješanje. Druga su mnogobrojna skupina nalaza litičke izrađevine. Prije svega radi se o kremenim alatkama, ali

Obod posude ukrašen paralelnim urezanim linijama ispod kojih se pojavljuje ukras izveden točkastim ubodima (foto: J. Višnjić)

pronađeni su i dijelovi žrvnjeva i jedan obrađeni tučak za usitnjavanje žitarica na žrvnju.

Većina spomenutih ukrasa može se povezati uz kulturu Retz – Gajary, no pojedini se ukrasi mogu povezati i uz lasinjsku, pa čak i badensku kulturu. Je li riječ o višeslojnom eneolitičkom naselju ili o procesu usvajanja i integriranja pojedinih pojava preuzetih iz starijih ili istodobnih kultura, moći će se odgovoriti tek nakon detaljnije analize prikupljenih nalaza i eventualno nekih novih istraživanja.

Kao što je već spomenuto, srednjovjekovni nalazi potječu iz tek dvije istražene jame, s tim da su u jami SJ 11-12 bili izmiješani s prapovijesnim nalazima. Pronađeni su ulomci nekoliko trbušastih lonaca ukrašenih karakterističnim valovnicama ili ukrasom izvedenim kotačićem. Njihovi su obodi uglavnom razvrtačeni i djelomično profilirani. Na osnovi paralela s drugih nalazišta, vjerojatno se mogu datirati u 13. ili 14. st. Svi su pokretni arheološki nalazi prikupljeni i trenutačno se konzerviraju, restauriraju te stručno obrađuju u radionicama Hrvatskoga restauratorskog zavoda.

Literatura

Višnjić, Percan, Pleština, Janeš 2010 J. Višnjić, T. Percan, I. Pleština, A. Janeš, Izvješće o provedenim zaštitnim arheološkim istraživanjima na trasi magistralnog plinovoda Slobodnica – Donji Miholjac (dionica E – od AN 44 do AN 55), Juršići, 2010.

mr. Josip Višnjić

Summary

The site Golinci – Selište (AS 48) is on the line of the future main gas pipeline from Slobodnica to Donji Miholjac, and it is about 600 m NE of Golinci. It was investigated over a length of 418 m, from chainage 67+940 to 68+258. Archaeological finds were concentrated in the northern part of the site, over a length of 115 m. The total area investigated came to 2090 square metres, and the research was carried out during November 2009.

The archaeological site Golinci – Selište is located on a somewhat elevated position, some three hundred metres from the Karašica River. This advantageous position was recognised in prehistory as well as in the medieval period. During the research, 55 pits were identified, all of them being investigated. In 29 of them moveable archaeological finds were discovered, while a good number were probably postholes. The great majority of the holes belong to the prehistoric period, while in just a few of them material was discovered that can be ascribed to the period of the Middle Ages. Among the prehistoric finds, fragments of ceramic vessels and lithic material prevail, which can be correlated to Retz-Gajary culture, but some of the decorations can be connected with Lasinja or even Baden culture. Whether this is a multi-strata Aeneolithic settlement or is related to a process of the appropriation and integration of individual phenomena taken from older or simultaneous cultures will be able to be answered only after detailed analysis of the finds collected and possibly after some new investigations. The medieval finds come from only two of the pits explored. Some fragments of several

pot-bellied vessels were found, decorated with characteristic undulations or decorations made with a little wheel. The rims are on the whole everted and partially moulded. On the basis of parallels with other archaeological sites, they can probably be dated to the period of the 13th and 14th century.

Redni broj: 7

Lokalitet: Grabrovac – Ciglana

Naselje: Kuševac

Grad/općina: Đakovo

Pravni status: P-3480

Razdoblje: P, A

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Od 13. srpnja do 4. kolovoza te od 25. kolovoza do 5. rujna 2009. godine, Arheološki muzej u Osijeku, pod vodstvom Tomislava Hršaka, zaštitno je arheološki istražio eksploatacijsko polje ciglarske gline Grabrovac – Ciglana, koje se nalazi na registriranome prapovijesnom lokalitetu Grabrovac. U istraživanjima su, uz voditelja, sudjelovali apsolvenci i studenti arheologije s Odsjeka za arheologiju Filozofskoga fakulteta u Zagrebu, te tehničari i dokumentaristi iz Đakova i Osijeka. Radnike i strojeve osigurala je tvrtka Tondach Hrvatska d.d., a na iskopu je radilo 20 radnika. Ukupna istražena površina iznosi 6000 m².

Arheološki lokalitet Grabrovac smješten je na povišenoj lesnoj zaravni uz jezero Jošavu, oko 3 km sjeverno od Đakova, na položaju današnje ciglane blizu sela Kuševca te na spoju nove zaobilaznice sa starom cestom prema Osijeku. Na nekoliko kilometara zaravni oko jezera pronađeni su raspršeni objekti različitih prapovijesnih kultura (Marković 2002). Prva zaštitna iskopavanja Muzej Đakovštine započeo je 1980. godine, kada je uočeno da iskop ciglane uništava arheološki lokalitet. Iskopavanja su trajala nekoliko godina, a rezultati su upućivali na kasni neolitik, eneolitik i brončano doba (Pavlović, Bojčić 1981; Pavlović 1984). Godine 1997. zaštitno je istražen dio đakovačke zaobilaznice, kada su pronađeni objekti starčevačke kulture, zatim kasnovučedolsko-ranovinkovački miješani sloj te kultura Vinkovci – Somogyvar (Marković 2002; Martinec 2002). Pregledom terena u proljeće 2009., na području širenja iskopa eksploatacijskoga polja pronađeni su ulomci keramike i litičke izrađevine, pa je preporučena hitna zaštita lokaliteta i arheološko istraživanje koje bi spasilo najugroženije dijelove lokaliteta. U dogovoru s investitorom određen je pojas od 20 m od sadašnjeg ruba iskopa u kojem su se odvijala arheološka istraživanja, te je dogovoreno da će se na temelju rezultata tih istraživanja određivati dinamika i opseg radova i prilikom sljedećeg širenja eksploatacijskoga pojasa. Na zapadnome i jugozapadnome dijelu pojasa površinski je dio bio već skinut, dok je na južnom dijelu iskopa humusni sloj skidan

Pogled na zapadni rub iskopa (foto: M. Mađerić)

strojno uz stalan nadzor arheologa. Nakon toga započelo je ručno poliranje terena i definiranje objekata. Treba napomenuti da su neki objekti već bili djelomice uništeni zbog pripremnih radova strojeva na skidanju humusa prije intervencije Konzervatorskoga odjela u Osijeku. Površina predviđena istraživanjem podijeljena je mrežom blokova veličine 10x10 m te je orijentirana prema sjeveru.

Tijekom istraživanja zabilježene su 133 stratigrafske jedinice kojima su označeni slojevi, zapune i ukopi. Ovdje je obrađeno i 11 grobova iz kasnoga brončanog doba. Pronađeno je 136 vrećica nalaza, uglavnom keramike, kamena i kućnog lijepa. Zabilježen je i 31 poseban nalaz (novac, litičke izrađevine, keramičke posude kao priloge iz grobova). Tijekom istraživanja prikupljeno je 58 uzoraka kostiju, ugljena i zemlje iz grobova te je nacrtan 41 tlocrt i presjek ukopa jama i grobova po fazama istraživanja. Svi objekti pronađeni tijekom istraživanja fotografirani su i snimljeni totalnom stanicom.

Uza zapadni rub iskopa ciglane i djelomice na mjestima uz južni rub iskopa, zbog prijašnjih pripremnih radova skinuto je otprilike 20-40 cm površinskog sloja humusa. Preko cijeloga nalazišta južno od iskopa prostiru se table intenzivno obrađivanoga poljoprivrednog zemljišta. Na zatečenome stanju počelo je definiranje objekata uz zapadni rub iskopa, dok je na južnom dijelu strojno skidan sloj oranoga humusa i označen kao SJ 1. Ispod njega javlja se svijetlosmeđe-žuta zdravica koja je označena kao SJ 2. S obzirom na to da je riječ o nalazištu čiji je kulturni sloj, ako je postojao, uništen intenzivnom strojnom obradom zemlje i radovima na ciglani, pronađeni su samo ukopani objekti među kojima su izdvojene jame različitih namjena, stupovi i grobovi. Objekti su bili zapunjeni različitim vrstama zapuna koje su sadržavale nalaze od kojih su u najvećem broju pronađene keramičke posude, ulomci keramičkih posuda i kućnog lijepa, nakon čega slijede nalazi kamenih cijepanih i glačanih alatki te metal.

Uza zapadni rub iskopa ciglane otkriveni su ostaci naselja sopotske kulture koja se vjerojatno rasprostirala duž cijele zaravni i nekoliko objekata iz kasne antike (kraj 3. i prva polovina 4. st.). Uz južni rub iskopa pronađeno je i istraženo nekoliko objekata badenske kulture te 12 kasnobrončanodobnih grobova koji se mogu pripisati grupi Barice – Gređani. I badensko naselje i kasnobrončanodobna nekropola šire se dalje prema jugu.

Badenski idol (foto: T. Hršak)

Ostaci naselja sopotske kulture pronađeni su uza zapadni rub iskopa, na površini od oko 1000 m². Uglavnom je riječ o jamama različitih namjena, od kojih se izdvajaju dva veća objekta SJ 009/010 i SJ 015/016, koji su mogli služiti i kao stambeni objekti. Materijal u objektima može se svrstati u razdoblje prijelaza stupnja IB u stupanj II sopotske kulture prema Dimitrijeviću, a zastupljen je s bikoničnim posudama i kupama na šupljnoj nozi, dok je ukras izveden duborezom i urezanim ubodno-trakastim motivima. Sličnosti s tim materijalom postoje i na obližnjim lokalitetima Đakovački Selci – Kaznica-Rutak (Hršak, Pavlović 2007) te Novi Perkovci – Krčavine (Marković, Botić 2007).

Ostaci naselja badenske kulture pronađeni su uz južni rub iskopa na površini od oko 400 m². Riječ je o šest objekata kružnoga tlocrta, promjera 1,20 – 1,80 m te relativne dubine 0,60 – 0,80 m, koji su služili kao radne ili otpadne jame. Materijal pronađen u njima može se pripisati ranoj badenskoj kulturi, i to njezinoj fazi Boleraz, a zastupljen je s bikoničnim zdjelama, zdjelama S-profilacije, raznim tipovima lonaca i vrčevima čiji je trbuh ukrašen kaneliranjem. Većina keramičkih ulomaka bila je neukrašena, dok se na jednome manjem broju javljaju ukrasi tipični za taj stupanj badenske kulture kao što su jednodredne ili dvoredne plastične trake smještene uz rub posude, zatim kaneliranje na trbušnom dijelu vrčeva i zdjela te žlijebljenje i ubadanje. U objektu SJ 116 pronađen je i ulomak badenskog idola. Nedavna zaštitna arheološka istraživanja na trasi autoceste Osijek – Đakovo otkrila su nekoliko naselja badenske kulture, od kojih se ona na lokalitetu Štrosmajerovac – Pustara (Hršak, Bojčić 2008.) i Josipovac Punitovački – Veliko polje I (Čataj et al. 2009) mogu pripisati istom horizontu badenske kulture.

Kasnobrončanodobno paljevinsko groblje kulturne grupe Barice – Gređani pronađeno je uz južni rub iskopa na površini od oko 400 m². Ukupno je pronađeno 12 paljevinskih grobova. Žare su bile položene u rake promjera od 60 do 80 cm. Neki su grobovi već bili djelomično uništeni zbog toga što su ukopani plitko, djelomično i u humus. Groblje iste kulturne grupe pronađeno je i na obližnjem lokalitetu Štrosmajerovac – Pustara (Hršak, Bojčić 2008), tako da se može pretpostaviti da se i naselje nalazi u blizini. Ostaci kasnoantičkoga naselja ili selišta pronađeni su uza zapadni rub iskopa na površini od oko 1200 m². Nažalost, jedan veći objekt bio je uništen djelovanjem mehanizacije prije dolaska arheologa na teren, tako da su uhvaćene tek konture izgleda objekta, dok je materijal koji se nalazio u njemu izgubljen. Može se pretpostaviti da je riječ o većem poluukopanom objektu SJ 039/040, koji je u svome sjevernom dijelu imao nekoliko ognjišta ili manjih peći, i koji je možda bio dio jednoga manjeg organiziranog naselja na tom platou. Prema materijalu pronađenom u tom objektu naselje se može datirati u kraj 3. i prvu polovinu 4. st. Uz taj veći objekt pronađeno je i nekoliko manjih radnih ili otpadnih jama iz istoga razdoblja.

Literatura

Čataj et al. 2009 L. Čataj et al., Josipovac Punitovački – Veliko polje I, eneolitičko, brončanodobno i srednjovjekovno naselje, zaštitna arheološka istraživanja na trasi autoceste A5, Zagreb, 2009: 103 – 129.

Hršak, Pavlović 2007 T. Hršak, I. Pavlović, Lokalitet: Kaznica – Rutak, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 16, 17.

Hršak, Bojčić 2008 T. Hršak, Z. Bojčić, Lokalitet: Štromajerovac – Pustara, HAG, 4/2007, Zagreb, 2008.

Marković 2002 Z. Marković Grabrovac kod Đakova i početak brončanog doba u sjevernoj Hrvatskoj, Prilozi IAZ, 19, Zagreb, 2002: 31 – 46.

Marković, Botić 2007 Z. Marković, K. Botić, Lokalitet: Novi Perkovci – Krčavina, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 18 – 19.

Martinec 2002 M. Martinec, Brončanodobna naseobinska jama s lokaliteta Grabrovac, OA, 26, Zagreb, 2002: 275 – 312.

Pavlović, Bojčić 1981 I. Pavlović, Z. Bojčić, Ciglana „Grabrovac“, Đakovo-prehistorijsko naselje, Arheološki pregled, 22, Beograd, 1981: 27, 28.

Pavlović 1984 I. Pavlović, Rezultati arheoloških iskopavanja na lokalitetu Grabrovac u god. 1980., Izdanja HAD, 9, Zagreb, 1984: 53 – 61.

Tomislav Hršak

Summary

In the period from July to September 2009, the Archaeological Museum in Osijek carried out salvage archaeological excavations at the site of the field of brickmaking clay at Grabrovac – Ciglana (brickworks). The archaeological site of Grabrovac is 3 km north of Đakovo and is located on a raised loess plateau alongside Jošava Lake, on the site of today's brickworks close to the village of Kuševac, and at the intersection of the new bypass and the old Osijek road. Alongside the western edge of the excavations of the brickworks the remains of a settlement of Sopot culture were found; this probably extended along the whole of the plateau; there were also several structures from late Roman period (end of 3rd and first half of the 4th century). Along the southern edge of the excavations, several structures of Baden culture were found and explored, as were 12 late Bronze Age graves that can be ascribed to the Barice – Gređani group. Both the Baden settlement and the late Bronze Age necropolis spread further to the south.

Redni broj: 8

Lokalitet: Jeroličko Gušće

Naselje: –

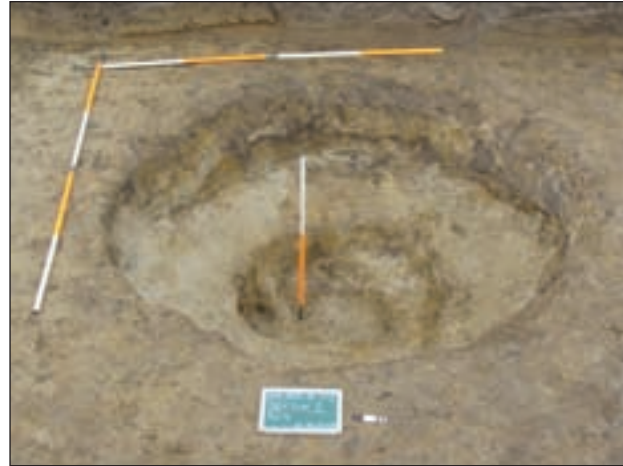
Grad/općina: Donji Miholjac

Pravni status: P-3221

Razdoblje: –

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Zbog namjere gradnje magistralnog plinovoda Slobodnica – Donji Miholjac, Konzervatorski odjel u Osijeku izdao je investitoru radova (Plinacro d.o.o.) posebne uvjete zaštite nepokretnoga kulturnog dobra, kojima je određeno zaštitno arheološko istraživanje lokaliteta na trasi plinovoda. Na temelju toga investitor je raspisao javni natječaj, na kojem je Hrvatski restauratorski zavod dobio posao zaštitnih arheoloških istraživanja dionice E plinovoda. Prema

Iskopana jama SJ 3-4 (foto: I. Pleština)

Konzervatorskoj studiji za magistralni plinovod Slobodnica – Donji Miholjac DN 1000/75, izrađenoj 2008. u Odjelu za arheološku baštinu Uprave za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture, dionica E obuhvaća nalazišta od AN 44 do AN 55. Na svim se lokalitetima iskopavalo u širini od 5 m (po 2,5 m obostrano od osi plinovoda), dok je njihova dužina bila određena u konzervatorskoj studiji.

Radove je u potpunosti financirao investitor – Plinacro d.o.o. Arheološka istraživanja vodio je mr. Josip Višnjić, zamjenik voditelja bio je Tihomir Percan, a u radovima su sudjelovali i arheolozi Ivica Pleština, Andrej Janeš i Tomislav Pušić, studentice arheologije Mirna Crnković i Hana Ivezici te više od dvadeset pomoćnih fizičkih radnika.

Lokalitet AN 54 Donji Miholjac – Jeroličko Gušće istražen je u dužini od 487 m (od stacionaže 72+174 do 72+661), u razdoblju od 1. do 3. listopada 2009. godine. Sloj humusa (relativne dubine do 40 cm) skidao se strojno, prilikom čega se dolazilo do zdravice. Iako su površinski nalazi upućivali na postojanje nalazišta, tijekom iskopavanja na položaju Jeroličko Gušće uočena je i istražena tek jedna jama. U jami nisu pronađeni nikakvi arheološki nalazi. Riječ je o kružnoj jami promjera oko 2 m i maksimalne dubine od 1 m. Zapuna jame bila je tamne boje.

Literatura

Višnjić, Percan, Pleština, Janeš 2010 J. Višnjić, T. Percan, I. Pleština, A. Janeš, Izvješće o provedenim zaštitnim arheološkim istraživanjima na trasi magistralnog plinovoda Slobodnica – Donji Miholjac (dionica E – od AN 44 do AN 55), Juršići, 2010.

mr. Josip Višnjić

Summary

The site Donji Miholjac – Jeroličko Gušće (AS 54) is along the course of the future main gas pipeline from Slobodnica to Donji Miholjac. It was investigated in 2009, along 487 metres.

Although surface finds indicated the existence of archaeological sites, during archaeological excavations, only one pit was found and investigated. No archaeological finds were discovered in the pit. This is a circular pit of about 2 m diameter and a maximum depth of 1 m. The fill of the pit was dark in colour.

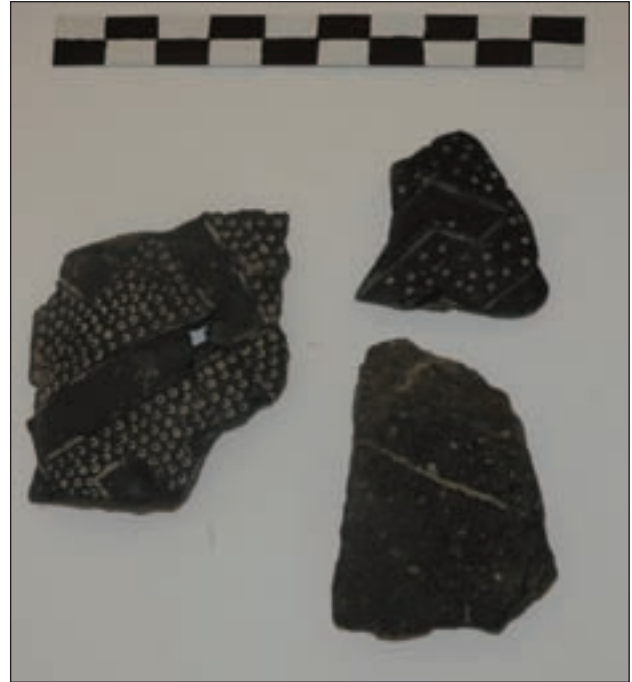
Redni broj: 9**Lokalitet: Kneževi Vinogradi – Osnovna škola****Naselje: Kneževi Vinogradi****Grad/općina: Kneževi Vinogradi****Pravni status: R-621****Razdoblje: P****Vrsta radova: zaštitno iskopavanje**

Od 31. kolovoza do 14. rujna 2009. Arheološki muzej Osijek obavio je zaštitno iskopavanje u Kneževim Vinogradima, zbog planirane izgradnje crpne stanice CS 1 kanalizacijske mreže na prostoru k.č. 972, k.o. Kneževi Vinogradi. Stručni voditelj istraživanja bio je Domagoj Dujmić, a njegov zamjenik Igor Vukmanić, obojica kustosi Arheološkog muzeja Osijek. Teren su ručno iskopavala tri radnika iz Osijeka. Investitor radova bio je Baranjski vodovod d.o.o. iz Belog Manastira.

Arheološki lokalitet Kneževi Vinogradi – Osnovna škola nalazi se na jugoistočnoj padini Banova brda, na rubu velike močvare koja je tada prekrivala čitavu jugoistočnu Baranju, čiji je ostatak Kopački rit. Probna istraživanja koja su trajala od 1985. do 1987. godine, kao i zaštitno istraživanje tijekom jeseni 2004., otkrila su ranoneolitičko naselje starčevačke kulture te naselje sopotske kulture u sklopu kojeg je nađen i jedan kasneolitički horizont s prijelaza u rani eneolitik. Arheološka sonda CS 1, površine 15 m², postavljena je prema uputama investitora. Tijekom istraživanja zabilježene su 33 stratigrafske jedinice, uvedeno je 25 vrećica s nalazima keramike, lijepa i kostiju, 5 vrećica s uzorcima te je izdvojeno 11 posebnih nalaza. U humusnom sloju (SJ-1) pronađeno je više ulomaka prapovijesne keramike pomiješane s recentnim i novovjekim nalazima,

Izgled sonde pred kraj istraživanja (foto: D. Dujmić)

Ukrašeni ulomci sopotske keramike (foto: D. Dujmić)

a da je u blizini prolazila antička prometnica svjedoči nalaz rimskog novca. U dominantnome prapovijesnom kulturnom sloju (SJ-4) pronađeni su ostaci sopotskoga nadzemnog objekta (SJ-5/6, SJ-14/15), kao i ostaci ognjišta (SJ-7/8). Kako proširenje sonde nije bilo moguće, objekti nisu istraženi u svojoj punoj veličini. Među pokretnim nalazima prevladavaju ulomci keramičkih posuda, a zatim i cijepane litike te drugih predmeta od kamena, kosti i roga. Kulturni sloj (SJ-13), većim dijelom uništen sopotskim ukopima, sadržavao je malobrojne ulomke starčevačkih keramičkih posuda. U zdravicu, koja se nalazila na cca 1,5 m relativne dubine, bilo je ukopano više jamskih objekata, mahom rupe za stupove i otpadne jame. Zaštitna arheološka istraživanja na lokalitetu Kneževi Vinogradi – Osnovna škola upotpunjuju dosadašnja saznanja o životu na tom, za sada najstarijem baranjskom višeslojnom neolitičkom naselju. Svi arheološki nalazi, kao i terenska dokumentacija, pohranjeni su u Arheološkome muzeju Osijek.

Literatura

Šimić 2004 J. Šimić, Kneževi Vinogradi – Osnovna škola, Zaštitno istraživanje neolitičkog lokaliteta, Obavijesti HAD, XXXVI/2, Zagreb, 2004: 74 – 79.

Domagoj Dujmić

Summary

During September 2009, the Archaeological Museum of Osijek carried out salvage archaeological excavations of a multi-strata Neolithic site, Kneževi Vinogradi - Elementary School. In the Sopot culture stratum the floor of a surface

structure with pertaining fireplace was found, with a large number of fragments of ceramic vessels and other moveable archaeological material. The Starčevo cultural layer was thin, without any structures, and meagre finds. Salvage excavations at the site Kneževi Vinogradi – Elementary School have supplemented the previous knowledge about life in this multi-strata Neolithic settlement, the oldest in Baranya yet found.

Redni broj: 10

Lokalitet: Kraka

Naselje: Rakitovica

Grad/općina: Donji Miholjac

Pravni status: P-3224

Razdoblje: P, NV

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Zbog namjere gradnje magistralnog plinovoda Slobodnica – Donji Miholjac, Konzervatorski odjel u Osijeku izdao je investitoru radova (Plinacro d.o.o.) posebne uvjete zaštite nepokretnoga kulturnog dobra kojima je određeno zaštitno arheološko istraživanje lokaliteta na trasi plinovoda. Na temelju toga investitor je raspisao javni natječaj, na kojem je Hrvatski restauratorski zavod dobio posao zaštitnih arheoloških istraživanja dionice E plinovoda. Prema Konzervatorskoj studiji za magistralni plinovod Slobodnica – Donji Miholjac DN 1000/75, izrađenoj 2008. u Odjelu za arheološku baštinu Uprave za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture, dionica E obuhvaća nalazišta od AN 44 do AN 55. Na svim se lokalitetima iskopavalo u širini od 5 m (po 2,5 m obostrano od osi plinovoda), dok je njihova dužina bila određena u konzervatorskoj studiji. Radove je u potpunosti financirao investitor – Plinacro d.o.o. Arheološka istraživanja vodio je mr. Josip Višnjić, zamjenik voditelja bio je Tihomir Percan, a u radovima su sudjelovali i arheolozi Ivica Pleština, Andrej Janeš i Tomislav Pušić, studentice arheologije Mirna Crnković i Hana Ivezic te više od dvadeset pomoćnih fizičkih radnika.

Lokalitet AN 52 Rakitovica – Kraka nalazi se približno 1,5 km zapadno od Rakitovice. Istražen je u dužini od 741 m, od stacionaže 70+000 do 70+741. Arheološki nalazi bili su koncentrirani u dvije zone, na južnom dijelu nalazišta u dužini od 40 m i na njegovu sjevernom dijelu u dužini od 130 m. Ukupna istražena površina iznosila je 3705 m², a istraživalo se tijekom listopada 2009. godine. Sloj humusa (relativne dubine do 40 cm) skidan je strojno, prilikom čega se dolazilo do zdravice na kojoj su se očrtavali ostaci nekadašnjih objekata. Prilikom istraživanja tog lokaliteta iskopano je ukupno 47 jama. U njih 13 pronađeni su pokretni arheološki nalazi koji se mogu datirati u kasno brončano doba, dok su u njih 8 pronađeni nalazi koji pripadaju novovjekovnom razdoblju. Nalazi su grupirani u dvije cjeline. Na sjevernoj strani lokaliteta nalaze se brončanodobni, a na krajnjem jugu nalazišta novovjekovni objekti. Između ta dva arheološki pozitivna dijela lokaliteta nalazi se dio s jamama bez arheoloških nalaza.

Jama SJ 37-38 nakon istraživanja (foto: I. Pleština)

Brončanodobni objekti grupirani su oko velike jame SJ 37-38 koja se pruža u dužini od 14 m i zalazi pod istočni i zapadni profil. U njezinoj okolici nalazi se još nekoliko ovalnih jama čije dužine stranica variraju od 3 do 4 m (SJ 25-26, 27-28, 39-40, 43-44, 45-46). Jama SJ 37-38 vrlo je vjerojatno stambeni objekt oko kojeg su bili grupirani ostali pomoćni objekti potrebni za funkcioniranje te društvene zajednice. Novovjekovni objekti, koji ponekad također dosežu dužinu stranica i do 5 m, vjerojatno čine otpadne jame.

Među novovjekovnim materijalom prevladavaju ulomci glaziranog posuđa ukrašenog oslikavanjem. Od oblika su zastupljeni ulomci tanjura, zdjela, vrčeva, tronožaca i lonaca. Osim toga, pronađeno je i nekoliko ulomaka keramičkih lula. Keramika je ukrašena jednobojnim oslikavanjem, mrljastim motivima ili stiliziranim vegetabilnim i geometrijskim motivima. Sudeći prema nalazima, čini se kako je lokalitet rabljen tijekom 18. i 19. st. Među pokretnim arheološkim materijalom iz brončanog doba dominiraju ulomci keramičkih posuda izrađeni na načine svojstvene tom razdoblju. Od oblika nađeni su ulomci lonaca, zdjela

Cjelovito očuvana kasnobrončanodobna šalica (foto: J. Višnjić)

Ulomci novovjekovnog tanjura (foto: J. Višnjić)

i šalice. Od ručica se najčešće susreću trakaste, ovalnog presjeka, tunelaste, a česte su i jezičaste ručkice. Među ukrasima su zastupljene plastične trake dodatno dekorirane otiscima prsta, bradavičasti ukrasi i ukrasi izvedeni u tehnici barbotina. Od ostaloga pokretnog arheološkog materijala svakako treba izdvojiti brojne nalaze ukrasnih brončanih igala. Među njima prepoznaje se topuzasta igla s ukrasom jelovih grančica u pojasevima (PN 6), zatim igla s glavom u obliku vaze (PN 1), igla s glavicom oblikovanom poput čavla (PN 3) te igla s bikoničnom zašiljenom glavicom (PN 11). Osim njih, pronađene su još četiri djelomično oštećene igle za koje se ne može sa sigurnošću reći kojim su tipu pripadale. Zanimljivi su i nalazi prepolovljenoga kamenog i ukrašenoga keramičkoga pršljena (PN 10 i 8). Svi pokretni arheološki nalazi prikupljeni su i trenutačno se konzerviraju, restauriraju te stručno obrađuju u radionicama Hrvatskoga restauratorskog zavoda.

Literatura

Višnjić, Percan, Pleština, Janeš 2010 J. Višnjić, T. Percan, I. Pleština, A. Janeš, Izvješće o provedenim zaštitnim arheološkim istraživanjima na trasi magistralnog plinovoda Slobodnica – Donji Miholjac (dionica E – od AN 44 do AN 55), Juršići, 2010.

mr. Josip Višnjić

Summary

The site Rakitovica – Kraka (AS 52) is on the course of the future main gas pipeline from Slobodnica to Donji Miholjac, and is about 1.5 km west of Rakitovica. It was investigated over a length of 741 m, from chainage 70+000 to 70+741. Archaeological finds were concentrated into two zones, on the southern part of the archaeological site, over a length of 40 m, and in the northern part from 130 m. Total area investigated came to 3705 square meters; the investigations were carried out in October 2009.

During the investigation of this site, a total of 47 pits were excavated. In 13 of them moveable archaeological finds were discovered. These can be dated to the late Bronze Age, while 8 other pits had finds belonging to the modern period. The finds were grouped in two units. On the northern side of the site, there are the Bronze Age structures, and in the extreme southern part of the site the modern structures. Between these two archaeologically positive parts of the site is a part in which we identified only pits without any archaeological finds. The Bronze Age structures are grouped around a large pit, SU 37-38, which stretches for 14 m in length and enters under the eastern and western profile. In its surrounds there are several other oval pits the lengths of the sides of which vary from 3 to 4 m (SU 25-26, 27-28, 39-40, 43-44, 45-46) Very probably, pit SU 37-38 is a dwelling around which the other auxiliary structures necessary for the functioning of this social group were located. The modern structures, which also sometimes have a side length of up to 5 m are probably refuse pits, in which ceramic and metal objects that can be dated to the 18th and 19th centuries were found.

Redni broj: 11

Lokalitet: Kućanci – Dubrava

Naselje: Kućanci

Grad/općina: Magadenovac

Pravni status: P-3109

Razdoblje: SV

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Zbog namjere gradnje magistralnog plinovoda Slobodnica – Donji Miholjac, Konzervatorski odjel u Osijeku izdao je investitoru radova (Plinacro d.o.o.) posebne uvjete zaštite nepokretnoga kulturnog dobra, kojima je određeno zaštitno arheološko istraživanje lokaliteta na trasi plinovoda. Na temelju toga investitor je raspisao javni natječaj, na kojem je Hrvatski restauratorski zavod dobio posao zaštitnih arheoloških istraživanja dionice E plinovoda. Prema Konzervatorskoj studiji za magistralni plinovod Slobodnica – Donji Miholjac DN 1000/75, izrađenoj 2008. u Odjelu za arheološku baštinu Uprave za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture, dionica E obuhvaća nalazišta od AN 44 do AN 55. Na svim se lokalitetima iskopavalo u širini od 5 m (po 2,5 m obostrano od osi plinovoda), dok je njihova dužina bila određena u konzervatorskoj studiji.

Radove je u potpunosti financirao investitor – Plinacro d.o.o. Arheološka istraživanja vodio je mr. Josip Višnjić, zamjenik voditelja bio je Tihomir Percan, a u radovima su sudjelovali i arheolozi Ivica Pleština, Andrej Janeš i Tomislav Pušić, studentice arheologije Mirna Crnković i Hana Ivezic te više od dvadeset pomoćnih fizičkih radnika.

Lokalitet Kućanci – Dubrava (AN 46) nalazi se oko 500 m istočno od Kućanaca. Istražen je u dužini od 579 m, od stacionaže 62+694 do 63+273. Arheološki nalazi bili su koncentrirani u središnjem dijelu nalazišta, u dužini od 80 m. Ukupna istražena površina iznosila je 2895 m², a istraživalo se tijekom prosinca 2009. godine. Sloj humusa

Jama SJ 5 nakon istraživanja (foto: T. Pušić)

(relativne dubine do 40 cm) skidao se strojno, prilikom čega se dolazilo do zdravice na kojoj su se očrtavali ostaci nekadašnjih objekata. Tijekom istraživanja na predmetnom nalazištu iskopana je jedna jama, bunar te su napravljeni probni rovovi kroz ostatke većeg kanala.

Bunar SJ 3 imao je kružni oblik, promjera 170 cm. Iskopan je do dubine od 3 m gdje se pojavljuje zdravica. Zapuna bunara bila je siva, a u njoj su pronađeni keramički ulomci, kosti, malobrojni ulomci metalnih predmeta te nekoliko ulomaka neobrađenog drva. Neposredno uz bunar istražena je veća jama ovalnog oblika (SJ 5) sa stranicama dimenzija približno 2,5x3,5 m. Jama je djelomice zalazila pod zapadni profil iskopa. Duboka je gotovo 2 m, a u njoj su također pronađeni ulomci keramičkih predmeta, ugljen te drvo. Nešto dalje južno od tih jama zapaženi su ostaci većeg kanala. Kako se na površini nisu zapažali ulomci nikakvih artefakata, odlučeno je da se najprije naprave poprečni probni iskopi široki 1 m, kako bi se odlučilo o daljnjim postupcima. U tri istražena probna rova nisu pronađeni nikakvi nalazi te je obustavljeno daljnje iskopavanje kanala.

Pokretni arheološki nalazi ponajprije su zastupljeni ulomcima trbušastih lonaca s izvijenim neprofiliranim ili tek lagano profiliranim obodima. Ukrasi su iznimno rijetki, a zastupljene su jedino horizontalne paralelne kanelure, što sve zajedno te nalaze datira u rani srednji vijek. Bunar SJ 3 i jama SJ 5 zasigurno pripadaju istom vremenskom okviru te istom kontekstu, dok je njihova povezanost s kanalom SJ 7 upitna. Svi su pokretni arheološki nalazi prikupljeni i trenutačno se konzerviraju i restauriraju te stručno obrađuju u radionicama Hrvatskoga restauratorskog zavoda.

Literatura

Višnjić, Percan, Pleština, Janeš 2010 J. Višnjić, T. Percan, I. Pleština, A. Janeš, Izvješće o provedenim zaštitnim arheološkim istraživanjima na trasi magistralnog plinovoda Slobodnica – Donji Miholjac (dionica E – od AN 44 do AN 55), Juršići, 2010.

mr. Josip Višnjić

Ulomak oboda trbušastog lonca (foto: J. Višnjić)

Summary

The site Kućanci – Dubrava (AS 46) is on the line of the future main gas pipeline from Slobodnica to Donji Miholjac, about 500 m east of Kućanci. It was investigated over a length of 579 m, from chainage 62+694 to 63+273. The archaeological finds were concentrated in the eastern part of the site, over a length of 80 m. The total area investigated came to 2895 square meters, and the investigations were carried out in December 2009.

During the research on this site, a pit was excavated, a well, and test trenches through the remains of quite a large channel were made. Moveable archaeological finds are represented primarily by fragments of pot-bellied pots with curved non-moulded or slightly moulded rims. Decorations are very rare, and there are only horizontal parallel flutings, which all together dates these finds to the period of the high Middle Ages. Well SU 3 and pit SU 5 belong to the same time period and the same context, while their connection with channel SU 7 is in doubt.

Redni broj: 12

Lokalitet: Kućanci – Selište

Naselje: Kućanci

Grad/općina: Magadenovac

Pravni status: P-3112

Razdoblje: SV

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Zbog namjere gradnje magistralnog plinovoda Slobodnica – Donji Miholjac, Konzervatorski odjel u Osijeku izdao je investitoru radova (Plinacro d.o.o.) posebne uvjete zaštite nepokretnoga kulturnog dobra, kojima je određeno zaštitno arheološko istraživanje lokaliteta na trasi plinovoda. Na temelju toga investitor je raspisao javni natječaj, na kojem je Hrvatski restauratorski zavod dobio posao zaštitnih arheoloških istraživanja dionice E plinovoda. Prema Konzervatorskoj studiji za magistralni plinovod Slobodnica – Donji Miholjac DN 1000/75, izrađenoj 2008. u Odjelu

Jama SJ 7 – SJ 8 nakon istraživanja (foto: I. Pleština)

za arheološku baštinu Uprave za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture, dionica E obuhvaća nalazišta od AN 44 do AN 55. Na svim se lokalitetima iskopavalo u širini od 5 m (po 2,5 m obostrano od osi plinovoda), dok je njihova dužina bila određena u konzervatorskoj studiji.

Radove je u potpunosti financirao investitor – Plinacro d.o.o. Arheološka istraživanja vodio je mr. Josip Višnjić, zamjenik voditelja bio je Tihomir Percan, a u radovima su sudjelovali i arheolozi Ivica Pleština, Andrej Janeš i Tomislav Pušić, studentice arheologije Mirna Crnković i Hana Ivezic te više od dvadeset pomoćnih fizičkih radnika.

Lokalitet AN 44 Kućanci – Selište nalazi se oko 500 m južno od Kućanaca. Istražen je u dužini od 675 m, od stacionaže 61+321 do 61+996. Arheološki nalazi bili su koncentrirani u središnjem dijelu nalazišta, u dužini od 37 m. Ukupna istražena površina iznosila je 3375 m², a istraživalo se tijekom prosinca 2009. godine. Sloj humusa (relativne dubine do 40 cm) skidao se strojno, prilikom čega se dolazilo

Ulomak oboda trbušastog lonca (foto: J. Višnjić)

do zdravice na kojoj su se očrtavali ostaci nekadašnjih objekata. Prilikom istraživanja pronađene su tek dvije jame koje su sadržavale pokretni arheološki materijal (SJ 5 i SJ 7). Osim toga, uočeno je i nekoliko svijetlosivih jama koje su bile bez arheoloških nalaza. Ostale dvije istražene jame imale su sivkasto-smeđu zapunu, ali su se u njima već pri samom struganju mogli uočiti ulomci ugljena, kućnog lijepa i keramike. Jama SJ 7 – SJ 8 bila je ovalnog oblika, manjih dimenzija, plitka i s blago ukošenim rubovima. Zbog svega navedenog, jasno je kako je riječ o jami koja nije mogla imati neku stambenu namjenu, već je vjerojatno riječ o otpadnoj jami. Druga jama (SJ 5 – SJ 6) imala je kružni oblik, zbog čega bi mogla biti rupa od stupa. Vjerojatno je riječ o popratnim sadržajima neke nastambe koja se nalazi u neposrednoj blizini trase plinovoda.

Pokretni arheološki materijal zastupljen je s ulomcima tek dviju posuda. Prvi je ulomak pripadao trbušastom loncu od kojeg je sačuvan izvijen i lagano zadebljan obod, s utorom za poklopac na unutrašnjoj strani. Ulomak je ukrašen horizontalnim nizovima utisnutih motiva izvedenih češljastim predmetom. Izrađen je od porozne keramike prepune primjesa. Drugi je ulomak dio veće posude za koju se na osnovi očuvanih ostataka ne može sa sigurnošću utvrditi kako je izgledala. Ulomak je izrađen od kvalitetnije crvenkaste keramike s primjesama sitnog pijeska. Ukrašen je četirima paralelnim tankim i plitkim kanelurama koje horizontalno prelaze preko tijela posude. Na osnovi karakteristika tih dviju posuda, cijelo se nalazište može datirati u razdoblje razvijenoga srednjeg vijeka.

Literatura

Višnjić, Percan, Pleština, Janeš 2010 J. Višnjić, T. Percan, I. Pleština, A. Janeš, Izvješće o provedenim zaštitnim arheološkim istraživanjima na trasi magistralnog plinovoda Slobodnica – Donji Miholjac (dionica E – od AN 44 do AN 55), Juršići, 2010.

mr. Josip Višnjić

Summary

Site AS 44 Kućanci – Selište is on the course of the future main gas pipeline Slobodnica – Donji Miholjac, about 500 m south of Kućanci. It was investigated over a length of 675 m, from chainage 61+321 to 61+996. Archaeological finds were concentrated in the central part of the site, over a length of 37 m. The total investigated area came to 3375 square metres; the investigations were carried out during December 2009.

During the investigations, only two pits that contained moveable archaeological material were found (SU 5 and SU 7). Apart from that, a few pits of light grey colour without any archaeological finds were noted. Moveable archaeological material was represented with the fragments of just two pots. The first fragment belonged to a pot-bellied vessel of which a curved and slightly thickened rim is preserved, with a groove for a lid on the inner side. The fragment is decorated with horizontal sequences of impressed motifs done with a comb-shaped object. It is made of porous ware

full of admixtures. The second fragment is part of a larger vessel the appearance of which cannot be ascertained with any certainty from the preserved remains. The fragment is made of better quality ware of reddish colour with admixtures of fine sand. It is decorated with four parallel slender and shallow flutings that pass horizontally over the body of the pot. From the characteristics of these two vessels the whole site can be dated to the high Middle Ages.

Redni broj: 13**Lokalitet: Leštak****Naselje: Golinci****Grad/općina: Donji Miholjac****Pravni status: P-3113****Razdoblje: P, A****Vrsta radova: zaštitno iskopavanje**

Zbog namjere gradnje magistralnog plinovoda Slobodnica – Donji Miholjac, Konzervatorski odjel u Osijeku izdao je investitoru radova (Plinacro d.o.o.) posebne uvjete zaštite nepokretnoga kulturnog dobra, kojima je određeno zaštitno arheološko istraživanje lokaliteta na trasi plinovoda. Na temelju toga investitor je raspisao javni natječaj, na kojem je Hrvatski restauratorski zavod dobio posao zaštitnih arheoloških istraživanja dionice E plinovoda. Prema Konzervatorskoj studiji za magistralni plinovod Slobodnica – Donji Miholjac DN 1000/75, izrađenoj 2008. u Odjelu za arheološku baštinu Uprave za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture, dionica E obuhvaća nalazišta od AN 44 do AN 55. Na svim se lokalitetima iskopavalo u širini od 5 m (po 2,5 m obostrano od osi plinovoda), dok je njihova dužina bila određena u konzervatorskoj studiji.

Radove je u potpunosti financirao investitor – Plinacro d.o.o. Arheološka istraživanja vodio je mr. Josip Višnjić, zamjenik voditelja bio je Tihomir Percan, a u radovima su sudjelovali i arheolozi Ivica Pleština, Andrej Janeš i Tomislav Pušić, studentice arheologije Mirna Crnković i Hana Ivezić te više od dvadeset pomoćnih fizičkih radnika.

Lokalitet AN 47 Golinci – Leštak počinje jugoistočno od Golinaca i proteže se sve do Magadenovca, prolazaci s njegove južne strane. Istražen je u dužini od 2382 m, od stacionaže 64+221 do 66+603. Arheološki nalazi bili su koncentrirani na nekoliko pojedinačnih lokacija. Ukupna istraženja površina iznosila je 11.910 m², a istraživalo se tijekom studenog i prosinca 2009. godine. Sloj humusa (relativne dubine do 40 cm) skidao se strojno, prilikom čega se dolazilo do zdravice na kojoj su se očtavali ostaci nekadašnjih objekata. Iako je prilikom istraživanja iskopano 20 jama, tek u njih 5 pronađeni su arheološki nalazi. Za ostale se jame ispostavilo da su nastale prirodnim putem, odnosno da ih se ne može tretirati kao arheološke strukture. Što se tiče arheoloških nalaza, na Leštaku se mogu izdvojiti dvije grupe nalaza. Kao prvo, mogu se izdvojiti dvije manje jame u kojima su pronađeni malobrojni antički nalazi. Jame (SJ 41-41 i 43-44) nalaze se neposredno jedna uz drugu, nepravilnog su oblika, a njihova namjena nije definirana. U njima je pronađena tek manja količina keramičkog

Djelomice očuvana urna iz jame SJ 23-24 (foto: J. Višnjić)

materijala. Od keramičkih oblika prepoznaje se jedan vrč s poluprstenasto zadebljanim obodom te ručicom koja je postavljena iznad oboda. Keramika je u presjeku siva, dok je prema površini crvenkasta i iznimno porozna. Prema obliku posude može se datirati približno u 2. st. Osim toga, pronađeni su i ulomci zdjelice slične fature.

U drugu skupinu nalaza spadaju dvije djelomice očuvane keramičke urne. Urne su sačuvane tek u donjem dijelu, dok je ostatak posude oštećen oranjem s obzirom na to da su se dna posuda nalazila na cca 50 cm od današnje površine. Zanimljivo je da su urne međusobno udaljene više od 400 m, te da između njih nije bilo nikakvih nalaza koji bi mogli sugerirati postojanje veće nekropole, pa čak ni da je ona mogla biti uništena poljoprivrednom aktivnošću. S obzirom na način ukopa i fakturu urni, grobovi se mogu pripisati prapovijesti, odnosno okvirno brončanom ili ranom željeznom dobu.

Uz tu skupinu nalaza treba vezati i nalaze slične fature iz jame SJ 97-98. U toj je jami pronađeno nekoliko ukrašenih ulomaka keramičkih posuda čiji se oblici ne mogu razaznati zbog fragmentiranosti. Od ukrasa su vidljive urezane

Nalazi iz jame SJ 97-98 (foto: J. Višnjić)

Ulomak antičkog vrča iz jame SJ 43-44 (foto: J. Višnjić)

paralelne linije koje se ponekad pojavljuju i u kombinaciji s točkastim ubodima, urezane linije koncipirane u cik-cak formi ili plastičnu vrpcu dodatno ukrašenu otiscima prstiju koja se nalazi na prijelazu iz vrata u trbuh posude. Svi ti ukrasi mogu se povezati uz vinkovačku kulturu koja je, što je u ovom slučaju iznimno važno, u pogrebnom ritusu rabila paljevinske ukope u urnama. Svi su pokretni arheološki nalazi prikupljeni i trenutačno se konzerviraju i restauriraju te stručno obrađuju u radionicama Hrvatskoga restauratorskog zavoda.

Literatura

Višnjić, Percan, Pleština, Janeš 2010 J. Višnjić, T. Percan, I. Pleština, A. Janeš, Izvješće o provedenim zaštitnim arheološkim istraživanjima na trasi magistralnog plinovoda Slobodnica – Donji Miholjac (dionica E – od AN 44 do AN 55), Juršići, 2010.

mr. Josip Višnjić

Summary

Site AS 47 Golinci – Leštak is on the course of the future main gas pipeline Slobodnica – Donji Miholjac. It starts south east of Golinci and stretches to Magadenovci, passing to the southern side of Magadenovci. It has been investigated over a length of 2382 m, from chainage 64+221 to 66+603. Archaeological finds were concentrated in several individual sites. The total area explored came to 11,910 square metres; the investigations were carried out during November and December 2009.

As for archaeological finds, two groups of finds can be distinguished at Leštak. Firstly, it is possible to pick out two smaller pits in which a few Roman period finds that can be dated to about the 2nd century were found. The second group includes two partially preserved ceramic urns. The urns are preserved only in their lower parts, while the rest of the vessels were probably damaged by ploughing, since the bottoms of these vessels were about 50 cm below the current surface. It is interesting that the urns were about 400 m distant from

each other, and that no other finds were discovered between them capable of suggesting the existence of any very large necropolis, or even that it might have been destroyed by farming. Considering the nature of the burial and the facture of the urns, the graves could be ascribed to prehistory, approximately to the Bronze or Early Iron Age.

To this group of finds should be linked finds of similar facture from pit SU 97-98. In this pit several decorated fragments of ceramic vessels were found the shapes of which could not be discerned because of their fragmentariness. As for decorations we find incised parallel lines that sometimes are combined with dotted stabs, incised lines conceived in zigzag shape or a three dimensional ribbon additionally decorated with finger prints that are found at the transition from neck to belly of the vessel. All these decorations are connected with Vinkovci culture, which is very important in this case, for this culture used cremation burials in urns in its funeral rituals.

Redni broj: 14

Lokalitet: Ograd

Naselje: Golinci

Grad/općina: Donji Miholjac

Pravni status: P-3104

Razdoblje: P

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Zbog namjere gradnje magistralnog plinovoda Slobodnica – Donji Miholjac, Konzervatorski odjel u Osijeku izdao je investitoru radova (Plinacro d.o.o.) posebne uvjete zaštite nepokretnoga kulturnog dobra, kojima je određeno zaštitno arheološko istraživanje lokaliteta na trasi plinovoda. Na temelju toga investitor je raspisao javni natječaj, na kojem je Hrvatski restauratorski zavod dobio posao zaštitnih arheoloških istraživanja dionice E plinovoda. Prema Konzervatorskoj studiji za magistralni plinovod Slobodnica – Donji Miholjac DN 1000/75, izrađenoj 2008. u Odjelu za arheološku baštinu Uprave za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture, dionica E obuhvaća nalazišta od AN 44 do AN 55. Na svim se lokalitetima iskopavalo u širini od 5 m (po 2,5 m obostrano od osi plinovoda), dok je njihova dužina bila određena u konzervatorskoj studiji.

Radove je u potpunosti financirao investitor – Plinacro d.o.o. Arheološka istraživanja vodio je mr. Josip Višnjić, zamjenik voditelja bio je Tihomir Percan, a u radovima su sudjelovali i arheolozi Ivica Pleština, Andrej Janeš i Tomislav Pušić, studentice arheologije Mirna Crnković i Hana Ivezić te više od dvadeset pomoćnih fizičkih radnika.

Lokalitet AN 49 Golinci – Ograd nalazi se oko 800 m sjeveroistočno od Golinaca. Istražen je u dužini od 312 m, od stacionaže 68+374 do 68+686. Arheološki nalazi bili su koncentrirani u sjevernom dijelu nalazišta, u dužini od 165 m. Ukupna istražena površina iznosila je 1560 m², a istraživalo se tijekom listopada i studenog 2009. godine. Sloj humusa (relativne dubine do 40 cm) skidao se strojno, prilikom čega se dolazilo do zdravice na kojoj su se ocrtavali ostaci nekadašnjih objekata. Na trasi su otkriveni ostaci

naselja koje se može datirati u kasno brončano doba. Nalazište je smješteno u neposrednoj blizini toka rijeke Karašice koja je i prapovijesnim stanovnicima toga kraja vjerojatno bila izvor hrane i pitke vode te je izbor mjesta za gradnju naselja sasvim logičan. Naselje se nalazi na južnoj, ponešto povišenoj obali rijeke, zbog čega su nekadašnji stanovnici bili pošteđeni eventualnih periodičnih poplava. Kako na sjevernoj obali nema nikakvih tragova ljudske djelatnosti, a sastav i izgled zemlje ponešto su izmijenjeni u odnosu na ostala istražena područja, može se pretpostaviti kako je u prošlosti uistinu i bilo takvih poplava.

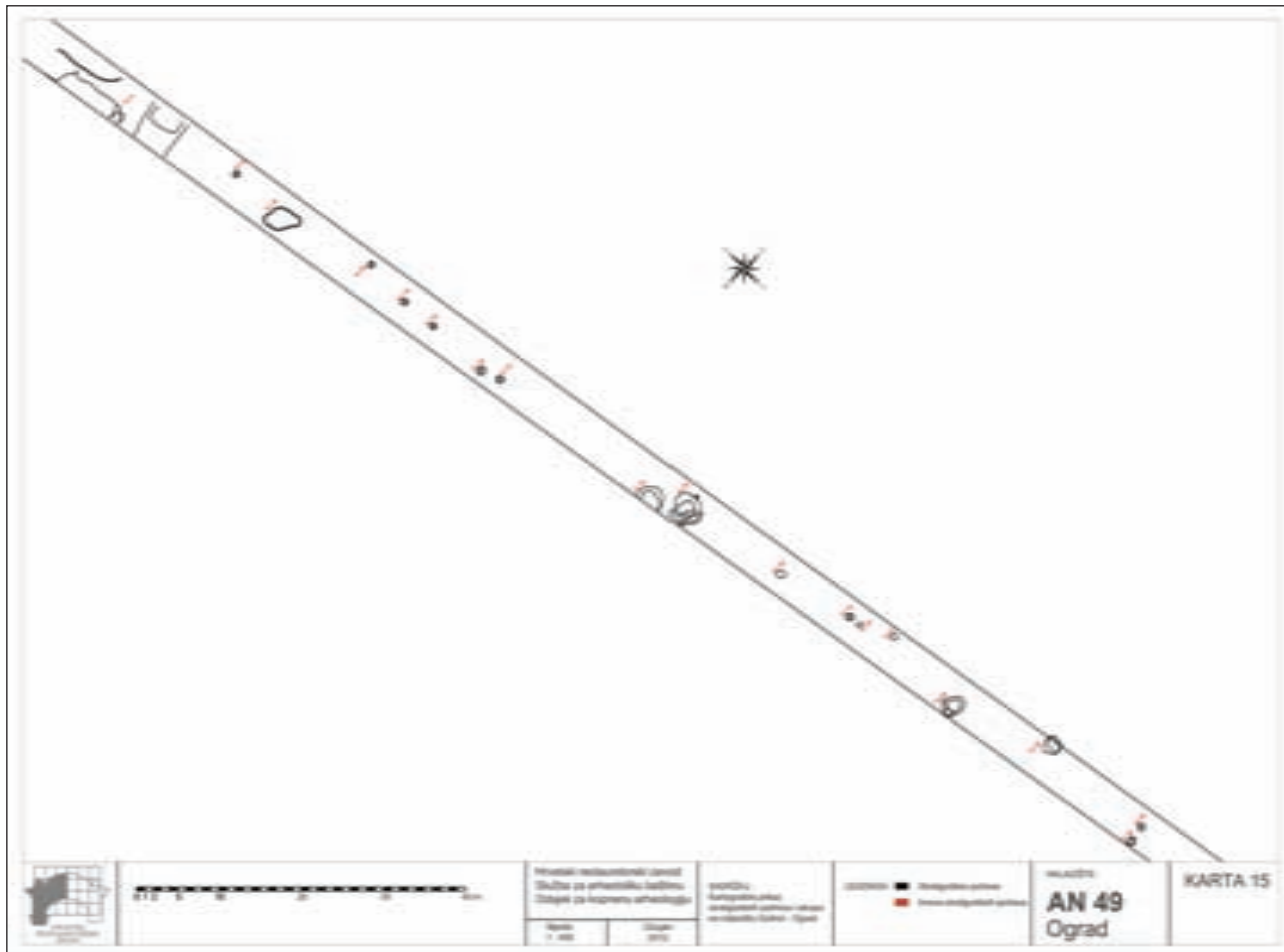
Na nalazištu su uočene ukupno 24 jame, a od tog broja u njih 11 pronađeni su pokretni arheološki nalazi koji svjedoče o ljudskoj djelatnosti. Nekoliko je jama manjega ovalnog oblika i raspoređene su u relativno pravilnoj liniji (SJ 17-18, 19-20, 21-22, 57-58) te se može ostaviti otvorena pretpostavka kako je riječ o ostacima konstrukcije načinjene od drvenih kolaca. Nažalost, kako je kopana širina od svega pet metara, nemoguće je dobiti potvrde za takve pretpostavke jer se ostaci eventualnih ostalih dijelova konstrukcije nalaze pokraj istražene trase.

Ostale jame, a to se prije svega odnosi na SJ 25-26, 27-28 i 41-42 dale su znatno bogatije nalaze. Riječ je većim konstrukcijama u kojima je prikupljena velika količina

Jame SJ 25-26 i 27-28 nakon istraživanja (foto: J. Višnjić)

pokretnoga arheološkog materijala. Jame SJ 25-26 i 27-28 nalaze se neposredno jedna uz drugu. Obje su ovalnog oblika, promjera većeg od 3 m i dubine od cca 80 cm. Posebno zanimljive nalaze dala je jama SJ 41-42. Iako je riječ o nešto manjoj strukturi, u njoj su pronađeni ostaci dvaju velikih lonaca te dva kamena žrvnja. S obzirom na

Geodetska snimka istraženog dijela lokaliteta (izradio: T. Percan)

Ulomak zdjele (foto: J. Višnjić)

vrstu nalaza, može se pretpostaviti kako je riječ o prostoru namijenjenom preradi žitarica, gdje se u spomenutim posudama skladištilo žito ili već obrađene žitarice. Jama je djelomice zalazila pod profil trase, no zbog posebne vrijednosti nalaza iskop je proširen u opsegu potrebnom za potpuno iskopavanje jame. Svakako treba spomenuti i jame SJ 45-46 i 47-48 koje su zapravo ostaci vatrišta, što potvrđuje crvena zapečena zemlja na njihovim stijenkama. Najveći dio pokretnoga arheološkog materijala pripada keramičkim izrađevinama. Od oblika su u najvećoj mjeri zastupljeni lonci, a nešto je manje zastupljen oblik šalice te iznimno rijetko i zdjele. Od ukrasa se javljaju isključivo horizontalne plastične trake s otiscima prsta. Od ručica se najčešće javljaju trakaste ovalnog presjeka, a česte su i jezičaste ručice, dok se iznimno u jednom slučaju javlja i rogolika ručica. Među keramički materijal s nalazišta Golinci – Ograd treba ubrojiti i dva keramička utega prizmatičnog oblika s rupom na vrhu. Također, prikupljena je i velika količina kućnog lijepa, čime se potvrđuju pretpostavke o stambenom karakteru nalazišta. Od ostalih nalaza posebno treba istaknuti brončanu ukrasnu iglu s glavicom u obliku leće koja je kružno kanelirana i ima urezane ukrase

Obod lonca ukrašen plastičnom trakom s otiscima prsta (foto: J. Višnjić)

na vratu. Svi su pokretni arheološki nalazi prikupljeni i trenutačno se konzerviraju i restauriraju te stručno obrađuju u radionicama Hrvatskoga restauratorskog zavoda.

Literatura

Višnjić, Percan, Pleština, Janeš 2010 J. Višnjić, T. Percan, I. Pleština, A. Janeš, Izvješće o provedenim zaštitnim arheološkim istraživanjima na trasi magistralnog plinovoda Slobodnica – Donji Miholjac (dionica E – od AN 44 do AN 55), Juršići, 2010.

mr. Josip Višnjić

Summary

Site AS 479 Golinci – Ograd is on the course of the future main gas pipeline Slobodnica – Donji Miholjac, about 800 m north east of Golinci. It has been investigated over a length of 312 m, from chainage 68+374 to 68+686. Archaeological finds were concentrated in the northern part of the site, over a length of 165 m. The total investigated area came to 1560 square metres; the investigations were carried out in October and November 2009.

Along the course, remains of a settlement that can be dated to the Late Bronze Age were discovered. At the site, 24 pits in all were noticed, and in 11 of them moveable archaeological finds that tell of human activity were discovered. These are both dwelling and waste pits, and in two cases they were fireplaces in the open air.

Most of the moveable archaeological material consists of ceramic artefacts. As for forms, pots are most represented, to a smaller extent cups and, very rarely, bowls. As for decorations, we found only horizontal three-dimensional strips with impressed finger prints. Handles were mostly ribbon shaped, with an oval cross section, and tongue shaped handles were also common, while in just one case a horn shaped handle was found. Among the interesting ceramic material from the site Golinci – Ograd one should count two ceramic prism-shaped weights with holes at the top. Also, a large quantity of household daub was collected, confirming the hypothesis of the residential character of the site. As for the other finds, especial attention should be paid to a decorative bronze needle with a lens-shaped head, circularly fluted, with incised decorations at the neck.

Redni broj: 15

Lokalitet: Osijek – Divaltova ulica 120, 122

Naselje: Osijek

Grad/općina: Osijek

Pravni status: R-239

Razdoblje: A

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Od 4. lipnja do 17. srpnja 2009., tijekom 33 radna dana, zaštitno je arheološki istražen lokalitet u osječkoj Divaltovoj ulici br. 120 i 122 (k.č. 6361, 6362/1, 6363 i 6364, k.o. Osijek). S obzirom na to da se navedena lokacija nalazila

Osijek, Divaltova ulica ulica 120, 122, pogled na nekropolu sa sjevera (foto: V. Mesarić)

u sklopu registrirane i zaštićene arheološke zone Mursa, građevinska tvrtka KT Tehnogradnja d.o.o. s Arheološkim muzejom Osijek sklopila je ugovor o arheološkim iskopavanjima. Povod za istraživanja bila je izgradnja višestambenoga objekta s kolnim prilazom i parkiralištem. Voditelj arheološkoga istraživanja bio je Tomislav Hršak, a njegov zamjenik Igor Vukmanić. Stručnu ekipu činili su još Tino Leleković s Odsjeka za arheologiju Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, te studenti na Odsjeku za arheologiju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Izvođač radova svakodnevno je bio dužan osiguravati između dvojice i osmorice djelatnika za ispmoć u ručnome kopanju.

Površina rimske nekropole koju je na spomenutoj lokaciji obuhvatilo arheološko istraživanje ukupno je iznosila 448,7 m², a na navedenim je katastarskim česticama uočeno više kronoloških faza, od rimskoga razdoblja do novoga vijeka. Novovjekovne su ostatke činili zid, koji se pružao u smjeru sjever-jug, jame za gašenje vapna, ukopi goveda i konja te jame za stupiće ograde. Budući da su njihovi ukopi sezali do zdravice, ponegdje su rezultirali uništenjem rimskoga groblja. Ta je faza devastacije nastala širenjem grada prema sjeveroistoku, na prijelazu iz 19. u 20. st. Moguće je da je na sjevernoj strani iskopa dio nekropole uništen suvremenom prometnicom (Divaltovom ulicom), dok je s istočne, južne i zapadne strane nalazište okruženo kućama i okućnicama. Između njih je, po prvi put u Osijeku, sustavno istraženo šire područje dotad malo poznate južne nekropole rimskoga grada Murse, dvjestotinjak metara izvan njegova južnoga bedema, koja

Grob 54 (foto: V. Mesarić)

Jama s keramoplastikom (foto: V. Mesarić)

Grob 45 (foto: V. Mesarić)

je vjerojatno bila smještena uz rimsku prometnicu prema Cibalama (Vinkovci). I između 2003. i 2007., istočno od Divalentove ulice, prilikom arheoloških nadzora povremeno se nailazilo na djelomice uništene rimske zidane grobnice, pa se može zaključiti da je i to područje također bilo dijelom južne nekropole.

Ukupno su istražena 82 ukopa pokojnika. Najveći ih je broj bio pokopan u drvenome kovčegu položenom u smjeru sjever-jug. Pronađen je ostatak tek jednog uništenoga groba prizmatičnoga oblika s bočnim pojačanjima. Dvadeset je pokojnika bilo incinerirano, tako da počivaju u običnim zemljanim rakama, u jamama s ogorenim stranama i etažnim rakama s bustumom *in situ*. S obzirom na veliku gustoću grobnih mjesta, može se zaključiti da to područje južne nekropole grada, smještenoga uz granicu nekadašnjega Rimskoga Carstva, nije periferija toga groblja, nego sama njegova jezgra. Naime, više su puta

rimski grobovi sami djelomice uništili jedni druge, a to govori o kontinuitetu pokapanja tijekom nekoliko generacija. Nekoliko ih je bilo opljačkano, vjerojatno još u kasnoj antici. U grobovima je bilo pokopano civilno pučanstvo: muškarci, žene i djeca. Ukrašena brončana pojasna pločica jedna je od rijetkih iznimaka koja se može pripisati vojnoj opremi. U popis posebnih nalaza izdvojeno je, osim toga, još 207 predmeta. Među njima vrijedi izdvojiti staklene boce, keramičke posude, vrčeve, keramičku igračku u obliku ptice, bule, novac, brončane prstene, staklene perle s ogrlica, ogledalce s olovnim okvirom, malu željeznu sjekiru, plitice, balzamarije, lakrimarij, zelenkasti kamen od staklene paste s naušnice ili prstena, naušnicu s perlom, koštano-metalni figuralni predmet preliminarno interpretiran kao dio namještaja te svjetiljke. U više su se različitih grobova na nogama pokojnika ili uz njih, na potplatima sandala mogli uočiti raznovrsni uzorci izvedeni zakovicama. U dvama su slučajevima, nakon uvođenja u terensku dokumentaciju, prema njima napravljeni gipsani odljevi. Dokumentaciju čini i popis od 202 uzorka, 69 nalaza, 92 crteža i brojne fotografije.

Pri istraživanju, najveći dio materijala s toga dijela južne nekropole rimske Murse navodio je na datiranje između 193. i 235. godine, u razdoblje koje stručnjacima nije dovoljno poznato, slabije je istraženo ili nije objavljeno. Zanimljiva je pritom činjenica da je upravo u tom razdoblju, za dinastije Severa, Mursa prolazila fazu velike obnove. Međutim, poslije se uvidjelo da je novac moguće datirati u šire razdoblje, od drugoga desetljeća 2. stoljeća do sredine 4. stoljeća. Tomu u prilog govori i sam modus pokapanja. Eventualne će korekcije i dopune slijediti poslije detaljne analize materijala koji se trenutačno nalazi na konzervaciji. Nakon što prođu proces konzervacije i restauracije, javnosti će se manjom izložbom i popratnim publikacijama, u suradnji između Arheološkoga muzeja Osijek i Odsjeka za arheologiju Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, pružiti uvid u veći dio nalaza te izložiti tlocrtni plan položaja grobnih mjesta, drugi situacijski planovi te plakati s fotografijama istraživanja.

Rimska vojna oprema (foto: V. Mesarić)

Literatura

- Bulat 1989** M. Bulat, Mursa, Osijek, 1989.
Göricke-Lukić 2000 H. Göricke-Lukić, Sjeveroistočna nekropola rimske Murse, Zagreb – Osijek, 2000.
Pinterović 1978 D. Pinterović, Mursa i njeno područje u antičko doba, Osijek, 1978.

Tomislav Hršak
Igor Vukmanić

Summary

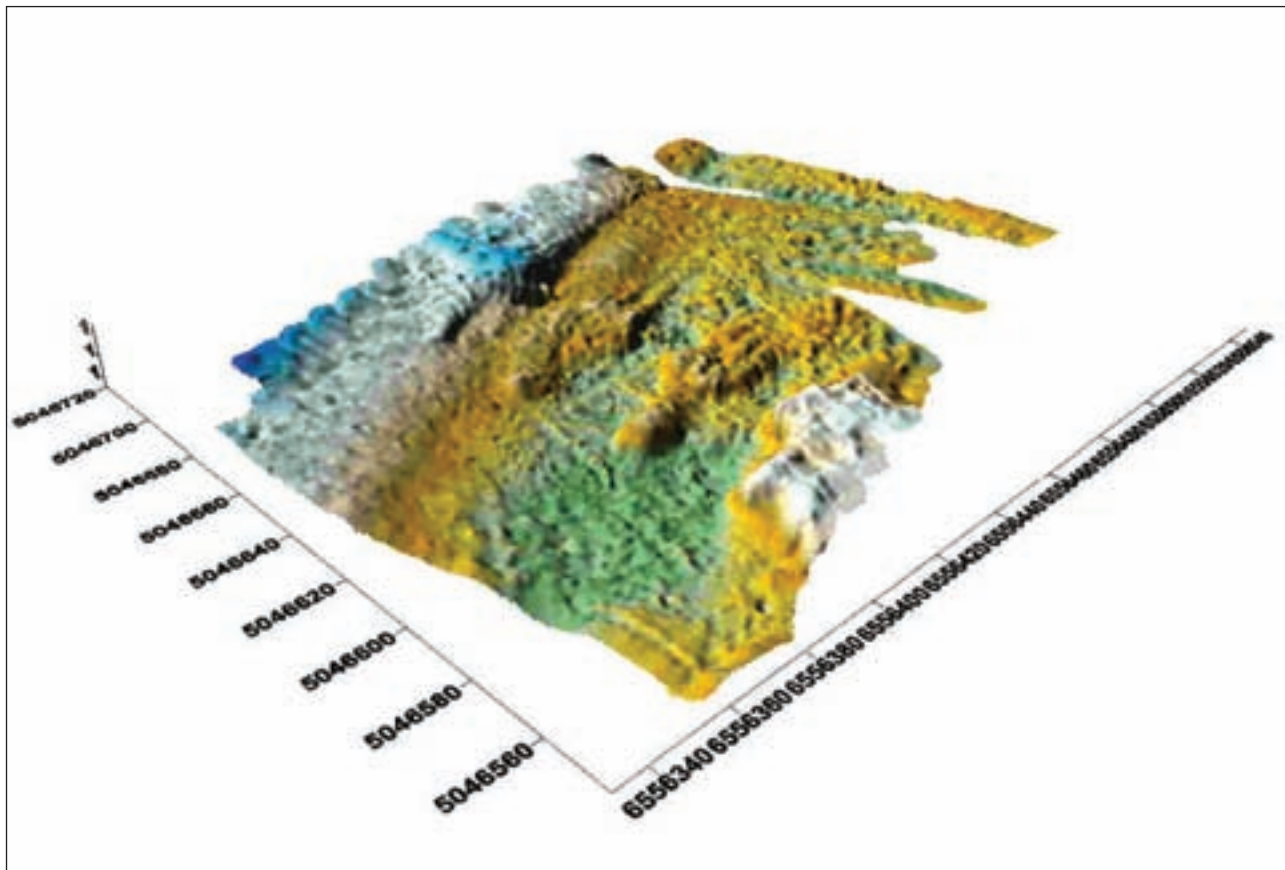
In June and July 2009, salvage archaeological investigations were carried out by staff members of the Archaeological Museum of Osijek in Divaltova ulica number 120 and number 122. At this site, over an area of about 450 square metres, part of a Roman, mainly civilian, necropolis south of the ramparts of the Roman city of Mursa was found. Some eighty graves were investigated, a quarter of them relating to cremations. Most of the burials could be dated to between AD 193 and 235, to the time of the Severans, while the others suggest the conclusion that part of the necropolis was in use from the time of Hadrian to Constantius II, i.e. from the second decade of the 2nd century to the middle of the 4th.

Redni broj: 16

Lokalizacija: Osijek – rimski most
Naselje: Osijek
Grad/općina: Osijek
Pravni status: R-239
Razdoblje: A
Vrsta radova: rekognosciranje

Tijekom svibnja 2009. nastavljeno je prošlogodišnje rekognosciranje rijeke Drave. Projekt Osijek – antički ostaci plovnog puta Drava – Dunav, koji financira Ministarstvo kulture, nastavak je prošlogodišnjeg istraživanja, kad su snimljeni ostaci kamenoga rimskog mosta. Tom prilikom otkrivena je oštećena kamena skulptura, a cilj je tog projekta skretanje pozornosti na brojnost i važnost arheoloških nalazišta u rijekama i jezerima. Voditelj istraživanja bio je Krunoslav Zubčić iz Odjela za podvodnu arheologiju Hrvatskoga restauratorskog zavoda, a u istraživanju su sudjelovali Branko Kordić, dipl. ing. geod. s Geodetskog fakulteta iz Zagreba i dr. sc. Damir Bekić s Građevinskog fakulteta iz Zagreba sa svojim kolegama, Krešimir Šporčić te članovi Društva podvodnih aktivnosti Mursa.

Prvi pisani podaci o ostacima kamenoga rimskog mosta u Osijeku potječu s kraja 18. stoljeća, i u njima se spominju ostaci šest stupova mosta. Nakon snimanja ostataka *Side-*

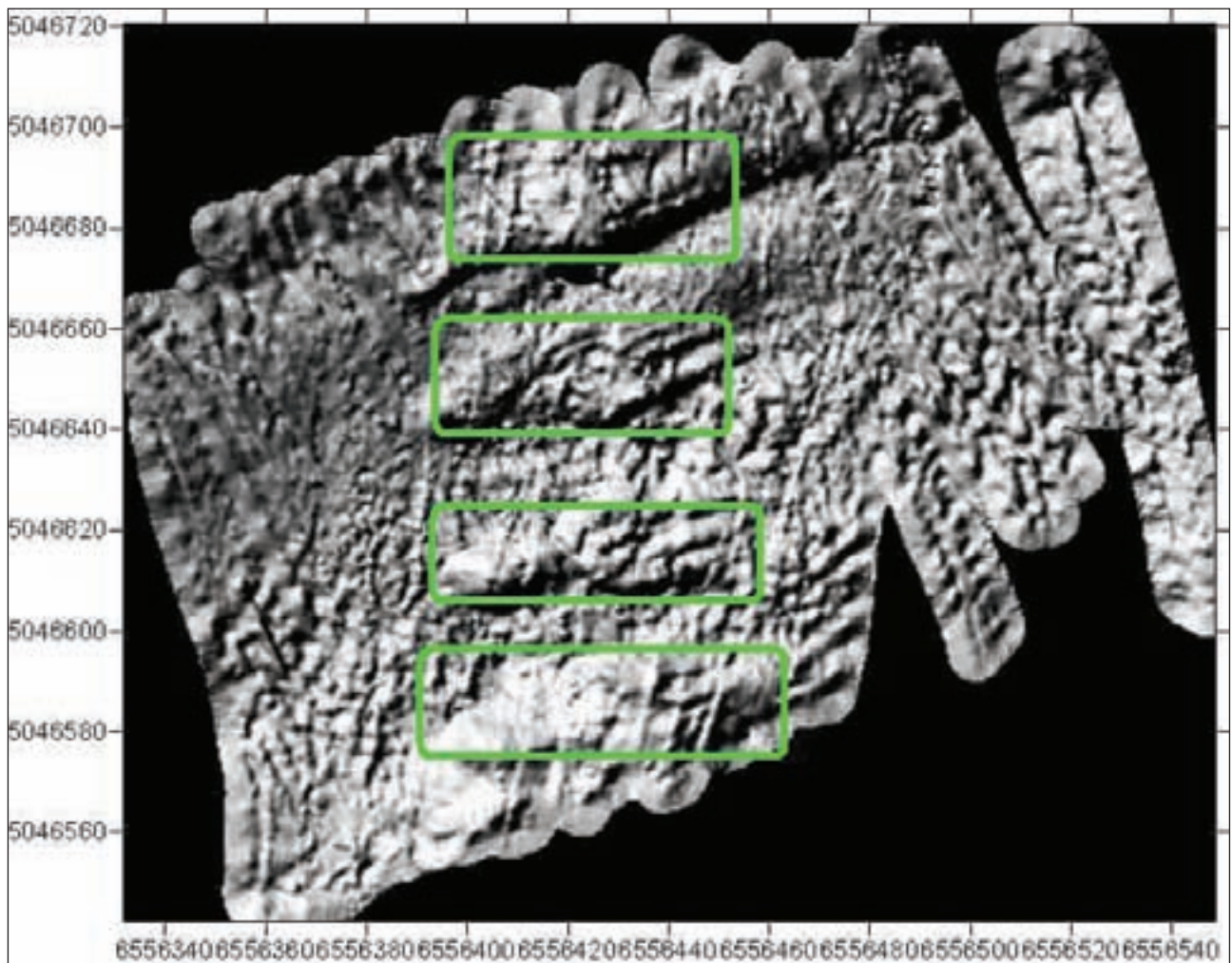

3D-prikaz ostataka stupova na riječnom dnu (izradio: B. Kordić)

-scan sonarom, godine 2008. utvrđeni su ostaci četiriju stupova, pa je moguće da su dva stupa koja se ne mogu prepoznati na snimci riječnog dna zatrpana ispod uređene riječne obale. Stupovi koji se nalaze unutar riječne matice u nekoliko su navrata uklanjani jer su za niskog vodostaja smetali prilikom riječne plovidbe. Posljednjim uklanjanjem 1985., uz upotrebu eksploziva i bagera, njihova visina smanjena je za minimalno 4-5 m. Nakon miniranja ostaci su bagerom vađeni na riječni teglenik, gdje su ih arheolozi pregledavali i skupljali one za koje su smatrali da ih treba sačuvati. Tom prilikom sačuvano je nekoliko stotina komada kamenih dijelova mosta koji su danas deponirani u Muzeju Slavonije. Dio kamene plastike i jedan žrtvenik danas su izloženi u ulaznom dijelu Arheološkog muzeja Osijek. Ostatke stupa uz lijevu obalu, prilikom izrazito niskog vodostaja dokumentirala je arheologinja Slavica Filipović. Ove je godine započela izrada batimetrijske karte dna (digitalnog modela reljefa dna) u izvedbi djelatnika Geodetskog i Građevinskog fakulteta iz Zagreba. Za snimanje su se koristili *multi-beam* sonarom (Odom ES3-M) koji snima reljef dna u nekoliko stotina točaka koje

su geodetski referencirane, a nakon računalne obrade dobivena je 3D-batimetrijska karta dna. Pregledom i analizom karte dna ističu se ostaci dvaju stupova na sredini rijeke, a visinska je razlika između dna rijeke i vrha stupa cca 1,5 m. Nizvodno od ta dva stupa nalaze se dva manja povišenja na dnu za koja nije bilo moguće utvrditi je li riječ o dijelu deponiranog materijala nakon miniranja stupova ili o riječnom nanosu. Detaljno stanje ostataka utvrdit će se ronilačkim pregledom. Druga dva stupa koja se nalaze neposredno uz desnu i lijevu obalu znatno su manje stradala prilikom produbljivanja korita rijeke. Nakon njihova čišćenja od riječnog nanosa i građevinskih elemenata mosta dobit će se detaljnija slika o konstrukciji stupa mosta.

Snimanjem su utvrđeni ostaci četiriju stupova, a povijesni izvori iz 1777. spominju šest stupova. Za ta dva stupa može se utvrditi da se nalaze zatrpani ispod današnje lijeve i desne obale rijeke Drave. Njihovo postojanje provjerit će se manjim arheološkim sondama na kopnu. U nastavku istraživanja planira se pregledavanje uzvišenja na riječnom dnu, dokumentiranog na batimetrijskoj karti dna, otkopavanje najbolje sačuvanog stupa mosta i utvrđivanje

Ostaci stupova unutar zelenih kvadrata (izrado: B. Kordić)

tipa konstrukcije stupa mosta. Također je važno utvrditi razmake između stupova koji su sad grubo procijenjeni na cca 20 m. Razmak od 20 m između stupova govori o monumentalnosti mosta i građevinskom umijeću prilikom njegove izgradnje.

Literatura

Gardaš 2001 Miro Gardaš, Neki novi podaci o rimskom mostu pokraj Murse, Anali zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku, Sv. 17, Osijek, 2001: 7 – 26.

Krunoslav Zubčić

Summary

During May 2009, the previous year's reconnaissance of the Drava River was continued. The project "Osijek – Roman period remains of the navigation route Drava – Danube" financed by the Ministry of Culture was the continuation of the previous year's research when the remains of the stone Roman bridge were recorded. The first written data about the remains of the stone Roman bridge in Osijek come from the end of the 18th century, the remains of six pillars of a bridge being mentioned. After the previous year's recording of the remains with Side-scan sonar, the remains of four pillars were ascertained. This year the making of a bathymetric map was addressed (digital model of the relief of the bottom). This work was carried out by staff of the Geodetic Faculty in Zagreb and the Civil Engineering Faculty of Zagreb; for recording, they used a multi-beam sonar (Odom ES3-M). After computer processing, a 3D bathymetric map of the bed was obtained. On a review and analysis of the map of the bed, the remains of two pillars in the centre of the river stood out, and the height difference between river bottom and tops of the pillars was seen to be about 1.5 m. Downstream from these two pillars there are two smallish elevations on the bottom that could not be ascertained as being part of the material deposited after the pillars were blown up in the 20th century or just river sediments. The detailed condition of the remains will be determined by inspection by divers, planned for the continuation of the research.

Redni broj: 17

Lokalitet: Osijek (Mursa) – Vojarna (Učiteljski fakultet)

Naselje: Osijek

Grad/općina: Osijek

Pravni status: R-239

Razdoblje: P, A, SV

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Tijekom jeseni 2008. te proljeća i ljeta 2009. trajala su zaštitna arheološka istraživanja na lokaciji Učiteljskog fakulteta, smještenog u sjeveroistočnom dijelu Sveučilišnog kampusa koji se nalazi na položaju bivše vojarnje Drava u Osijeku. Voditeljica projekta bila je Slavica Filipović iz Muzeja Slavonije Osijek. Radove je financiralo Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku.

Riječ je o površini koja pripada dijelu velike arheološke zone u Donjem gradu u Osijeku, kojom su obuhvaćena prapovijesna i rimska nalazišta, položena na blago povišenom položaju uz desnu obalu rijeke Drave. U zaštitnim istraživanjima na lokaciji Učiteljskog fakulteta istražena je površina od 2700 m². Zemljani se iskop odvijao na dva načina: gornji dio s ostacima prijašnjih objekata uklonjen je bagerom, dok su zapune arheoloških cjelina istražene ručnim iskopom. U prijašnjim istraživanjima na području bivše Vojarne (Studenski dom, Poljoprivredni i Građevinski fakultet) isključivo su zabilježeni ostaci rimskih objekata s brojnim pokretnim nalazima koji potječu iz 2. – 4. st. (Filipović, Katavić 2006; Filipović 2007; Filipović 2008). Površina predviđena za izgradnju Učiteljskog fakulteta nalazi se stotinjak metara prema sjeveru, bliže Dravi i položaju Bolnice, pa je bilo izgledno otkriće ranorimskih, ali i prapovijesnih nalaza, posebno iz željeznog doba.

Nakon što su strojno uklonjeni ostaci objekata koji su pripadali infrastrukturi Vojarne, započelo je iskopavanje arheoloških cjelina koje pripadaju ostacima Murse. Istraživanje je pokazalo kako su arheološki slojevi dijelom uništeni tijekom izgradnje topničke vojarnje i pomoćnih zgrada 1896., ali i poslije tijekom druge polovine 20. stoljeća. Posebno su brojna oštećenja nastala ukopavanjem kanalizacijskih, vodovodnih, telefonskih i električnih instalacija.

Nakon iskopa novovjekih cjelina, izdvojeni su brojni ukopi za temelje rimskih objekata u kojima su međutim tek rijetko ostali sačuvani dijelovi izvornih struktura načinjenih od ulomaka opeka i kamena, povezanih s dosta žbuke. Svi su objekti bili razgrađeni najvjerojatnije tijekom izgradnje Tvrdje i topničke vojarnje, dok je rimski građevni materijal bio sekundarno iskorišten. U zapunama ukopa za temelje zabilježeni su malobrojni pokretni nalazi koji ne omogućavaju točno datiranje podizanja objekata, o čemu ipak više svjedoče arheološke cjeline koje su bile oštećene podizanjem monumentalnih zgrada. Posebno se izdvaja otkriće dijela glavne gradske kanalizacije s jednim od priključaka. Na dnu ukopa ostali su sačuvani nizovi ukopa od stupova, što možda upućuje na to da je kanalizacijski sustav imao dvije osnovne faze – stariju koja je bila podignuta od drva te mlađu, kada je sustav bio izgrađen od opeke i kamena. Ostaci temelja triju objekata upućuju na postojanje monumentalne arhitekture s porticama položenima uz gradske komunikacije, koja je najvjerojatnije nastala tijekom prve polovine 2. st. (status kolonije Mursa ima od Hadrijana) (Pinterović 1978). Funkcije objekata, s obzirom na sačuvanost, ipak ostaju nepoznate, iako se s obzirom na njihovu veličinu te širinu i dubinu ukopa za temelje može pretpostaviti kako se radilo o objektima javne namjene. Mlađi nalazi, iz 3. – 4. st., koji su prevladavali u prijašnjim istraživanjima, iznimno su rijetki, budući da su gornji rimski slojevi uklonjeni tijekom niveliranja terena pri izgradnji Vojarne. Jednako tako, ukopi rimskih jama iz 3. – 4. st. nisu zabilježeni, što upućuje na važnost pronađenih objekata te njihovu opstojnost sve do kraja života u Mursi, vjerojatno produžavanu tijekom obnova koje se međutim ne mogu prepoznati u sačuvanim ukopima za temelje.

Posebno je važno otkriće brojnih jama, ograda i ukopa stupova koji svjedoče o infrastrukturi dosad slabo poznate

Željezni kasnolatenski mač s ulomkom keramičke posude (foto: S. Filipović)

ranorimske faze Murse (Bulat 1977; Gabler 1977), koja je prethodila podizanju objekata. Orijentacija pronađenih cjelina odgovara ostacima mlađe arhitekture, što svjedoči da je orijentacija osnovnih komunikacijskih pravaca Murse bila definirana već u njezinim najranijim danima. U zapunama jama prikupljeni su brojni pokretni nalazi keramičkih, staklenih i metalnih nalaza koji ih datiraju od razdoblja julijevsko-klaudijeve dinastije (od Tiberija) pa do prve polovine 2. st. (Trajan, Hadrijan). Za datiranje su važni nalazi novca, fibula (Riha 1979) te keramičkih posuda, posebno *terrae sigillatae* iz transpadanskih i amfora iz istarskih radionica (npr. s pečatom CRISPINILI) (Bezeczky 1994) koje upućuju na prosperitet naselja, posebno od

Željezne kasnolatenske korice (foto: H. Tkalac)

vremena Nerona, ali i uspostavljene trgovačke odnose s drugim dijelovima Carstva, posebno sjevernom Italijom. Važni su i nalazi opeka s pečatima vojnih postrojbi (još IMP i VIICPF) koji vjerojatno upućuju na prisutnost vojnih postrojbi u Mursi, posebno tijekom 1. st. S njima se možda mogu povezati brojni nalazi manjih peći kruškolikog oblika. Uz importirana dobra, brojni su i nalazi keramičkih ulomaka koji se mogu pripisati ostavštini autohtonoga predrimskog stanovništva koje je također činilo bitan dio stanovništva ranorimske Murse.

Nakon istraživanja rimskih slojeva i objekata, zabilježeni su i brojni prapovijesni nalazi koji se pripisuju južnom rubnom dijelu naselja čije se središte nalazilo na povišenom položaju uz Dravu (Šimić 2001), na mjestu najpovoljnijeg prijelaza prije njezina ušća u Dunav. Najstariji pronađeni nalazi pripadaju skupini iz mlađe faze starijega željeznog doba koja je u Osijeku poznata na osnovi nalaza iz grobova sa Zelenog polja (Spajić 1962). Ostaci naselja Skordiska iz mlađega željeznog doba zabilježeni su na položaju Pristaništa (Bulat 1977) te nedaleke Bolnice gdje su istraženi brojni objekti – keramičarske i metalurške peći (Šimić 1997). Naselje Skordiska rasprostiralo se od Drave oko 300-400 m prema unutrašnjosti, sve do položaja budućega Učiteljskog fakulteta.

U istraživanjima na položaju Učiteljskog fakulteta prepoznati su ukopi brojnih jama i zemunica, no najvažnije je otkriće u jugoistočnom dijelu iskopa gdje su pronađeni ostaci jame ovalnog oblika SJ 637, s nalazima oružja te ljudskih i životinjskih kostiju. Izdvojeni su i ostaci jarka SJ 720 koji je sadržavao zapune s brojnim nalazima dijelova oružja i konjske opreme latenske kulture, dok se u nešto manjem

broju pojavljuju dijelovi nošnje, ulomci brončanih posuda, dijelovi kola te novac. Jednako tako, pronađeni su ulomci keramičkih posuda te životinjske kosti, većinom dijelovi donjih čeljusti i dugih kostiju (govedo). Tijekom istraživanja izdvojene su manje skupine predmeta koji pripadaju oružju ili konjskoj opremi, koje čine posebne uže cjeline, iako se najveći broj predmeta i životinjskih kostiju nalazio bez nekoga izrazitog pravila u rasporedu.

Za prikupljene nalaze oružja, konjske opreme i dijelova kola može se zaključiti kako nisu uobičajen dio inventara naselja Skordiska, odnosno upućuju na to da se radi o dijelju naselja koji je imao posebnu funkciju. Vjerojatno su u pitanju nalazi koji se mogu pripisati ostatku svetišta ili nekoga drugog kulturnog mjesta čiji se središnji dio nalazio u neposrednoj blizini istražene površine, vjerojatno s istočne strane. Vrste pronađenih predmeta (oružje, konjska oprema) upućuju na njihovu povezanost s ritualnim aktivnostima ratnika Skordiska, dok nalazi koji se mogu pripisati ženama (dijelovi nošnje, nakit) nisu pronađeni. Usporedbe za kontekst nalaza, kao i vrste pronađenih predmeta iz Vojarne u Osijeku na području Skordiska zasad su nepoznate, osim istodobnoga skupnog nalaza sličnog sastava – ostave s Velikog Vetrena u srednjem Pomoravlju u Srbiji (Stojić 2003). Za ostale nalaze iz Vojarne, posebno keramičke ulomke, najveći je broj usporedbi također zabilježen na grobljima i naseljima

Brončana kasnolatenska fibula (foto: S. Filipović)

Skordiska. Na jugoistočnoalpskom prostoru usporedba se pronalazi u svetištu iz Frauenberga, gdje je pronađen jarak širok oko 5 m i dubok 0,5 m, u kojem su se nalazili dijelovi oružja, nošnje, novac, keramički ulomci, kao i brojne životinjske te ljudske kosti (Tiefengraber 1997).

Ostaci rimskih jama i temelja na sjevernom dijelu nalazišta (foto: H. Tkalac)

Gornji dio mlinskog kamena (foto: H. Tkalac)

Brončana fibula Riha 5.17.5 (foto: S. Filipović)

Od oružja su u najvećem broju izdvojena koplja s dugim listom i kratkim tuljcem. Slijede ostaci umba te mačevi s koricama kakvi se nalaze u grobovima Skordiska, datiranim u LT D1 (Beograd 3a) (Dizdar 2009). Nošnji pripadaju pojasne kopče te fibule, dok se ratničkoj opremi još pripisuju ostruge s kratkim trnom. Ipak, najveći broj nalaza pripada konjskoj opremi. Najistaknutiji su nalazi željeznih žvala tračkog tipa XVI (Werner 1985; Werner 1988), kakve su poznate iz Slavenskog Kobaša (Balen-Letunić 1986). Izdvajaju se i nalazi brončanih obručastih žvala, kakve su npr. pronađene u grobu 16 na Karaburmi (Todorović 1972; Božič 1984; Werner 1988). Sastavni dio konjske opreme bili su različiti brončani gumbi, od kojih su oni veći s gornje strane često ukrašeni motivom trojnog zavoja. Izdvojeni su i trolisni razvodnici koji su na središnjem dijelu također mogli biti ukrašeni motivom trojnog zavoja (Božič 1993; Božič

2001). Konjskoj opremi pripadaju i zoomorfne kopče (Božič 2001; Božič 2004) te najvjerojatnije brončani i željezni obruči različitih dimenzija. U manjem su broju pronađeni dijelovi kola od kojih se prepoznaju zatici i okovi osovine kotača (Schönfelder 2002). S ratnicima se povezuju i nalazi ulomaka importiranih brončanih posuda (Dizdar, Radman 2004) koje su bile dio simpozijalnog servisa čijim se posjedovanjem prikazivao status ratnika (Egri, Rustoiu 2008). Posebno se izdvajaju nalazi zlatnoga, srebrnog te brončanog novca od kojih dio pripada tzv. srijemskom tipu (Popović 1987).

U objektima koji pripadaju infrastrukturi naselja izdvojeni su ulomci karakterističnih keramičkih posuda Skordiska, zatim ulomci staklenih predmeta (narukvice, perle) te dijelova nošnje (npr. fibule tipa Gorica i Jezerine). S obzirom na prikupljene nalaze, istraženi se dio naselja može datirati u srednji i kasni laten, odnosno u 2. i 1. st. pr. Kr. Nalazi iz svetišta, s obzirom na tipološke usporedbe, pripadaju LT D1 (Beograd 3a: druga polovina 2. i početak 1. st. pr. Kr.) (Božič 1981) te prikazuju zasad gotovo nepoznate ritualne aktivnosti Skordiska. Time se naselje u Donjem gradu u Osijeku veličinom i raznovrsnošću nalaza svrstava u red najistaknutijih središta Skordiska, odnosno radi se o njihovu najzapadnijem središtu, s kontinuitetom od samih početaka pa sve do kraja njihove samostalnosti na kraju 1. st. pr. Kr., kada se na istom položaju osniva istaknuto rimsko naselje u pozadini limesa na Dunavu.

Ulomak opeke s pečatom vojne postrojbe (foto: S. Filipović)

Literatura

Balen-Letunić 1986 Dubravka Balen-Letunić, Latenske žvale iz Slavenskog Kobaša, VAMZ, XIX, Zagreb, 1986: 141 – 145.

Bezeczky 1994 Tomás Bezeczky, Roman Amphora Trade in Pannonia, u: La Pannonia e l'Impero Romano, Atti del convegno internazionale „La Pannonia e l'Impero Romano”,

Accademia d'Ungheria e l'Istituto Austriaco di Cultura (Roma, 13-16 gennaio 1994), cura di G. Hajnóczi, Roma, 1994: 155 – 175.

Božič 1981 Dragan Božič, Relativna kronologija mlajše železne dobi v jugoslovenskem Podonavju, AV, XXXII, Ljubljana, 1981: 315 – 336.

Božič 1984 Dragan Božič, O starosti konjeniškega groba št. 16 z latenskega grobišča na beograjski Karaburmi, u: Keltski voz (ur.: M. Guštin), Brežice, 1984: 133 – 139.

Božič 1993 Dragan Božič, Slovenija in srednja Evropa v poznolatskem obdobju, AV, 44, Ljubljana, 1993: 137 – 152.

Božič 1998 Dragan Božič, Neues über die Kontakte längs der Bernsteinstrasse während der Spätlatènezeit, AV, 49, Ljubljana, 1998: 141 – 156.

Božič 2001 Dragan Božič, Ljudje ob Krki in Kolpi v latenski dobi, AV, 52, Ljubljana, 2001: 181 – 198.

Božič 2004 Dragan, Božič, The function of the bronze D-shaped ring from the Late Republican horse burial in Kobarid, Soča valley (SI), Instrumentum, 20, Montagnac, 2004: 6 – 8.

Bulat 1977 Mirko Bulat, Nalazi s donjogradskog pristaništa u Osijeku, OZ, XVI, Osijek, 1977: 11 – 77.

Dizdar 2009 Marko Dizdar, La Tène Sword from Gačište near Virovitica, u: Keltske študije II, Studies in Celtic Archaeology, Papers in honour of Mitja Guštin, eds. G. Tiefengraber-B. Kavur-A. Gaspari, Protohistoire Européenne 11, Éditions Monique Mergoïl, Montagnac, 2009: 293 – 304.

Dizdar, Radman-Livaja 2004 Marko Dizdar, Ivan Radman-Livaja, Finds of Roman Bronze Ware on Celtic Sites in Eastern Slavonia, u: Actes du XIVème Congrès UISPP, Université de Liège, Belgique, 2-8 septembre 2001, Section 13, The Roman Age, General Sessions and Posters, ed. Le Secrétariat du Congrès, BAR, IS, 1312, Oxford, 2004: 49 – 53.

Egri, Rustoiu 2008 Mariana Egri, Aurel Rustoiu, The Social Significance of Conviviality in the Scordiscian Environment, u: Funerary Practices of the Bronze and Iron Ages in Central and South-Eastern Europe, Proceedings of the 9th International Colloquium of Funerary Archaeology, Bistrița, Romania May 9th-11th, 2008, ed. V. Sîrbu-S. L. Vaida, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2008: 83 – 93.

Filipović, Katavić 2006 Slavica Filipović, Vedran Katavić, Osijek – Vojarna (Poljoprivredni fakultet), HAG, 2/2005, Zagreb, 2006: 11 – 14.

Filipović 2007 Slavica Filipović, Rezultati arheološkog istraživanja Osijek – Vojarna – Poljoprivredni fakultet 2003.-2005., OZ, 28, Osijek, 2007: 77 – 87.

Filipović 2008 Slavica Filipović, Osijek – Vojarna (Građevinski fakultet), HAG, 4/2007, Zagreb, 2008: 29 – 32.

Gabler 1977 Dénes Gabler, Sigillaten aus Mursa im ungarischen Nationalmuseum, OZ, XVI, Osijek, 1977: 99 – 114.

Pinterović 1978 Danica Pinterović, Mursa i njeno područje u antičko doba, Osijek, 1978.

Popović 1987 Petar Popović, Novac Skordiska, Novac i novčani promet na centralnom Balkanu od IV. do I. veka pre n. e., Beograd-Novi Sad, 1987.

Riha 1979 Emilie Riha, Die römischen Fibeln aus Augst und Kaiseraugst, Forschungen in Augst, Band 3, Augst, 1979.

Schönfelder 2002 Martin Schönfelder, Das Spätlatènezeit Wagengrab von Boé (départ. Lot-et-Garonne), Monographien Römisch-Germanisches Zentralmuseum, 54, Mainz, 2002.

Spajić 1962 Emil Spajić, 1962, Nalazište mlađeg željeznog doba s terena Osijeka, OZ, VIII, Osijek, 1962: 37 – 55.

Stojić 2003 Miodrag Stojić, Veliki Vetren, Arheološki institut, Posebna izdanja, 38, Beograd, 2003.

Šimić 1997 Jasna Šimić, Kelti, u: Kelti i Rimljani na području Osijeka, katalog izložbe, Osijek, 1997: 3 – 49.

Šimić 2001 Jasna Šimić, Brončano i starije željezno doba na području grada Osijeka, OZ, XXIV-XXV (1996.-1999.), Osijek, 2001: 23 – 42.

Tiefengraber 1997 Georg Tiefengraber, Ein spätlatènezeitliches Heiligtum auf dem Frauenberg bei Leibnitz in der Steiermark, Archäologisches Korrespondenzblatt 27/4, Mainz a. R., 1997: 601 – 616.

Todorović 1972 Jovan Todorović, Praistorijska Karaburma I – nekropola mlađeg gvozdenog doba, DEM SADJ, XIII, Beograd, 1972.

Werner 1985 Wolfgang M. Werner, Pferdetrensen aus Südosteuropa, Eine Übersicht, Archäologisches Korrespondenzblatt, 15/4, Mainz a. R., 1985: 463 – 479.

Werner 1988 Wolfgang M. Werner, Eisenzeitliche Trensen an der unteren und mittleren Donau, PBF, XVI/4, Stuttgart, 1988.

Slavica Filipović

Summary

During autumn 2008 and spring-summer 2009, salvage archaeological excavations were carried out at the site of the Education Faculty located in the north east part of the university campus, which is on the site of the former Drava Barracks in Osijek. This is an area that belongs to part of the extensive archaeological zone in the Lower Town in Osijek, which covers prehistoric and Roman archaeological sites placed on a slight rise alongside the right bank of the Drava River. In the salvage excavations at the site of the Education Faculty, an area of 2700 square metres was explored. The area set aside for the development of the Education Faculty lies several hundred metres to the north, close to the Drava and city hospital, and it was likely there would be the discovery of early Roman as well as prehistoric finds, particularly from the Iron Age.

The excavation showed that the archaeological strata were partially destroyed during the construction of the Artillery Barracks and auxiliary buildings in 1896 as well as later, during the second half of the 20th century. Particularly extensive damage was created by trenches made for sewage, water supply, telephone and electrical lines and pipes. After the excavation of modern units, numerous excavations were set aside for the foundation of Roman structures in which, however, only rarely are there extant parts of original structures made of fragments of brick and stone bonded with a good deal of mortar. All objects

were demolished and put to secondary use, and in the fills of trenches for foundations, few moveable finds were recorded. Prominent is the discovery of part of the main city sewage system with one of the connections. The remains of the foundations of three structures suggest the existence of monumental architecture with porticos placed alongside the city communications probably created in the first half of the 2nd century.

Newer finds from the 3rd and 4th century are very rare, since the upper Roman strata were removed when the land was levelled for the construction of the barracks. Nor was there any record of digs of Roman pits from the 3rd or 4th centuries. In the fills of the pits numerous ceramic, glass and metal finds were collected that date them from the Julian-Claudian dynasty (from Tiberius) to the first half of the 2nd century (Trajan, Hadrian). For the dating, finds of coins, fibulae and ceramic vessels are important – particularly terra sigillate and amphorae that indicate the wealth of the settlement, especially from the time of Nero, as well as the trade connections with other parts of the Empire, particularly northern Italy, that had been set up. Also important are finds of bricks with the stamps of the military units that probably indicate the presence of military units in Mursa, particularly during the 1st century. They can perhaps be correlated with the many finds of small pear-shaped kilns. As well as imported goods, there are many finds of potsherds that can be ascribed to the indigenous pre-Roman population, which also constituted an essential part of the population of early Roman Mursa. Particularly important is the discovery of many pits, fences and postholes that tell of the infrastructure of the previously poorly-understood early-Roman phase of Mursa that preceded the erection of the structures.

After excavation of the Roman strata and structures, numerous prehistoric finds were recorded, which are ascribed to a southern peripheral part of the settlement, the centre of which was on an elevation alongside the Drava. In research at the site of the Education Faculty the digs of numerous pits and dug-outs were recorded, but the most important discovery was in the south east part of the excavations where the remains of an oval pit were found with finds of weaponry and human and animal bones. The remains of a ditch were picked out, containing fills with numerous finds of parts of weapons and riding equipment of the La Tene culture, while in somewhat smaller numbers there are parts of clothing, fragments of bronze vessels, parts of wheels and coins. Fragments of ceramic vessels were also found. The finds of weapons, equestrian gear and parts of wheels can be concluded not to have belonged to the ordinary part of the inventory of the Scordisci settlement. This was part of the settlement that had a special function. Very probably, these are finds that can be ascribed to the remains of a holy place or some other cult site the central part of which was in the immediate vicinity of the surface excavated, most likely on the eastern side. Because of the finds collected, the explored part of the settlement can be dated to the period of middle and late La Tene, that is, to the 2nd and 1st centuries BC.

Redni broj: 18**Lokalitet: Rakitovica – Arende 1****Naselje: Rakitovica****Grad/općina: Donji Miholjac****Pravni status: P-3222****Razdoblje: –****Vrsta radova: zaštitno iskopavanje**

Zbog namjere gradnje magistralnog plinovoda Slobodnica – Donji Miholjac, Konzervatorski odjel u Osijeku izdao je investitoru radova (Plinacro d.o.o.) posebne uvjete zaštite nepokretnoga kulturnog dobra, kojima je određeno zaštitno arheološko istraživanje lokaliteta na trasi plinovoda. Na temelju toga investitor je raspisao javni natječaj, na kojem je Hrvatski restauratorski zavod dobio posao zaštitnih arheoloških istraživanja dionice E plinovoda. Prema Konzervatorskoj studiji za magistralni plinovod Slobodnica – Donji Miholjac DN 1000/75, izrađenoj 2008. u Odjelu za arheološku baštinu Uprave za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture, dionica E obuhvaća nalazišta od AN 44 do AN 55. Na svim se lokalitetima iskopavalo u širini od 5 m (po 2,5 m obostrano od osi plinovoda), dok je njihova dužina bila određena u konzervatorskoj studiji.

Radove je u potpunosti financirao investitor – Plinacro d.o.o. Arheološka istraživanja vodio je mr. Josip Višnjčić, zamjenik voditelja bio je Tihomir Percan, a u radovima su sudjelovali i arheolozi Ivica Pleština, Andrej Janeš i Tomislav Pušić, studentice arheologije Mirna Crnković i Hana Ivezic te više od dvadeset pomoćnih fizičkih radnika.

Lokalitet Rakitovica – Arende 1 (AN 50) istraživao je u dužini od 473 m (od stacionaže 68+727 do 69+200). Sloj humusa (relativne dubine do 40 cm) skidao se strojno, prilikom čega se dolazilo do zdravice. Tijekom radova uočeno je ukupno 30 jama. Od toga je istraženo njih 18, no ni jedna nije ponudila nikakve arheološke nalaze. Ostale jame nisu istražene jer su svojim karakteristikama u potpunosti odgovarale istraženim jamama. Sve su imale sivkastu zapunu i uglavnom nepravilan oblik, pa ih se može okarakterizirati kao posljedice prirodnih pojava.

Iskopana jama SJ 39-40 (foto: I. Pleština)

Literatura

Višnjić, Percan, Pleština, Janeš 2010 J. Višnjić, T. Percan, I. Pleština, A. Janeš, Izvješće o provedenim zaštitnim arheološkim istraživanjima na trasi magistralnog plinovoda Slobodnica – Donji Miholjac (dionica E – od AN 44 do AN 55), Juršići, 2010.

mr. Josip Višnjić

Summary

Site AS 50 Rakitovica – Arende 1 lies on the course of the future main gas pipeline running from Slobodnica to Donji Miholjac. It was investigated in October 2009, over a length of 473 m. During the works a total of 30 pits were observed. Eighteen of them were excavated, but none afforded any kind of archaeological finds. The other pits were not investigated, since in their characteristics they were identical to those that were excavated. All of them had a greyish fill and were on the whole of irregular shape, and can probably be characterised as the result of some natural phenomena.

Redni broj: 19

Lokalitet: Rakitovica – Arende 2

Naselje: Rakitovica

Grad/općina: Donji Miholjac

Pravni status: P-3223

Razdoblje: SV, NV

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Zbog namjere gradnje magistralnog plinovoda Slobodnica – Donji Miholjac, Konzervatorski odjel u Osijeku izdao je investitoru radova (Plinacro d.o.o.) posebne uvjete zaštite nepokretnoga kulturnog dobra, kojima je određeno zaštitno arheološko istraživanje lokaliteta na trasi plinovoda. Na temelju toga investitor je raspisao javni natječaj, na kojem je Hrvatski restauratorski zavod dobio posao zaštitnih arheoloških istraživanja dionice E plinovoda. Prema Konzervatorskoj studiji za magistralni plinovod Slobodnica – Donji Miholjac DN 1000/75, izrađenoj 2008. u Odjelu za arheološku baštinu Uprave za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture, dionica E obuhvaća nalazišta od AN 44 do AN 55. Na svim se lokalitetima iskopavalo u širini od 5 m (po 2,5 m obostrano od osi plinovoda), dok je njihova dužina bila određena u konzervatorskoj studiji.

Radove je u potpunosti financirao investitor – Plinacro d.o.o. Arheološka istraživanja vodio je mr. Josip Višnjić, zamjenik voditelja bio je Tihomir Percan, a u radovima su sudjelovali i arheolozi Ivica Pleština, Andrej Janeš i Tomislav Pušić, studentice arheologije Mirna Crnković i Hana Ivezic te više od dvadeset pomoćnih fizičkih radnika.

Lokalitet Rakitovica – Arende 2 (AN 51), nalazi se 1,4 km jugozapadno od Rakitovice. Istražen je u dužini od 775 m (od stacionaže 69+200 do 69+975), a arheološki nalazi bili su koncentrirani u njegovu središnjem dijelu, u dužini od

Bunar SJ 93-94 nakon istraživanja (foto: I. Pleština)

20 m. Ukupna istražena površina iznosila je 3875 m², a istraživalo se tijekom listopada 2009. godine. Sloj humusa (relativne dubine do 40 cm) skidao se strojno, prilikom čega se dolazilo do zdravice na kojoj su se očrtavali ostaci nekadašnjih objekata. Tijekom istraživanja uočeno je ukupno 90 jama koje su u većini slučajeva bile bez arheoloških nalaza. Arheološki nalazi pronađeni su u svega dvije jame i jednom bunaru. Među pokretnim arheološkim materijalom mogu se pratiti dva vremenski odvojena stratuma. Prvi je zastupljen nalazima iz jama SJ 107-108 i bunara SJ 93-94. Najkarakterističniji je primjer ulomak trbušastog lonca iz SJ 93-94, s izvijenim, lagano zadebljanim i profiliranim obodom te ukrasom paralelnih urezanih linija na ramenu posude. Takvi su lonci karakteristični za kasni srednji vijek i mogu se datirati u 14. ili 15. st. U bunaru SJ 107-108 nađeni su ulomci sličnih posuda, i uz njih jedan iznimno zanimljiv nalaz. Riječ je o željeznome dvobridnom koplju na trn s istaknutim grebenom koji prema dršku postaje dvojan. S obzirom na kontekst nalaza, može se pretpostaviti da koplje također pripada kasnome srednjem vijeku, iako paralela za sada nije nađena.

Ulomak srednjovjekovnog lonca iz jame SJ 107-108 (foto: J. Višnjić)

Srednjovjekovno koplje iz bunara SJ 93-94 (foto: J. Višnjić)

Druga skupina nalaza zastupljena je u jami SJ 105-106. U njoj su uglavnom nađeni ulomci keramičkih posuda čija je površina pocakljena, najčešće samo s unutrašnje strane. Za ukrašavanje se upotrebljavaju razne nijanse zelene i smeđe boje. Od oblika se prepoznaju ulomci trbušastih lonaca, izvijenih i horizontalno raščlanjenih oboda te ulomci tronožaca. Takva kombinacija oblika i ukrasa karakteristična je za 17. i 18. st. Osim toga, zastupljeni su i ulomci posuda izrađenih od dobro pročišćene, svijetlosive gline. Iako je riječ o jako usitnjenim ulomcima, može se pretpostaviti kako su pripadali vrču ili boci. Ulomak oboda jedne takve posude pronađen je i u bunaru SJ 107-108. Treba napomenuti kako je u srednjovjekovnim jamama pronađena i velika količina životinjskih kostiju. Može se zaključiti kako se na položaju Rakitovica – Arende 1 nalazi manje nalazište koje je funkcioniralo tijekom dužeg razdoblja ili možda u dva odvojena razdoblja. Teško je odrediti je li u određenom trenutku u neposrednoj blizini postojala i neka nastamba ili naselje, no kako se u okolici ne zapaža veća količina površinskih nalaza, može se zaključiti da je takva mogućnost mala. Svi su pokretni arheološki nalazi prikupljeni i trenutačno se konzerviraju, restauriraju te stručno obrađuju u radionicama Hrvatskoga restauratorskog zavoda.

Literatura

Višnjić, Percan, Pleština, Janeš 2010 J. Višnjić, T. Percan, I. Pleština, A. Janeš, Izvješće o provedenim

zaštitnim arheološkim istraživanjima na trasi magistralnog plinovoda Slobodnica – Donji Miholjac (dionica E – od AN 44 do AN 55), Juršići, 2010.

mr. Josip Višnjić

Summary

Site AS 51 Rakitovica – Arende 2 lies on the course of the future main gas pipeline running from Slobodnica to Donji Miholjac, about 1.4 km south west of Ratkitovica. It was investigated over a course of 775 m long (from chainage 69+200 to 69+75), but the finds were concentrated in the central part, over a 20 metre length. Total explored area came to 3875 square metres, and research was carried out during October 2009. During the research into the site, 90 pits were observed, in most cases devoid of archaeological finds. Archaeological finds were met with in only two pits and in one well. Among the moveable material, it is possible to distinguish two distinct temporal strata. The first belongs to the late Middle Ages and can be dated to the 14th and 15th centuries. To this period belong fragments of potbellied pots and an iron double-edged spearhead with tang. The second group of finds is represented with fragments of pottery the surface of which is glazed, though most often only on the inside. Various shades of green and brown were used for decorations. The forms recognised are fragments of potbellied pots, curved and horizontally articulated rims and fragments of a tripod. Such a combination of forms and decorations is characteristic of the 17th and 18th centuries. Apart from this, there are also fragments of pots made of well-refined light grey clay. Although the shards are highly fragmented, they can be assumed to have belonged to a jug or bottle.

Redni broj: 20

Lokalitet: Ravne

Naselje: Kućanci

Grad/općina: Magadenovac

Pravni status: P-3111

Razdoblje: –

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Zbog namjere gradnje magistralnog plinovoda Slobodnica – Donji Miholjac, Konzervatorski odjel u Osijeku izdao je investitoru radova (Plinacro d.o.o.) posebne uvjete zaštite nepokretnoga kulturnog dobra, kojima je određeno zaštitno arheološko istraživanje lokaliteta na trasi plinovoda. Na temelju toga investitor je raspisao javni natječaj, na kojem je Hrvatski restauratorski zavod dobio posao zaštitnih arheoloških istraživanja dionice E plinovoda. Dionica E obuhvaća nalazišta od AN 44 do AN 55, prema Konzervatorskoj studiji za magistralni plinovod Slobodnica – Donji Miholjac DN 1000/75, izrađenoj 2008. u Odjelu za arheološku baštinu Uprave za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture. Na svim se lokalitetima iskopavalo u širini od 5 m (po 2,5 m obostrano od osi plinovoda), dok je njihova dužina bila određena u konzervatorskoj studiji.

Poliranje trase plinovoda na nalazištu Kućanci – Ravne (foto: I. Pleština)

Radove je u potpunosti financirao investitor – Plinacro d.o.o. Arheološka istraživanja vodio je mr. Josip Višnjić, zamjenik voditelja bio je Tihomir Percan, a u radovima su sudjelovali i arheolozi Ivica Pleština, Andrej Janeš i Tomislav Pušić, studentice arheologije Mirna Crnković i Hana Ivezić te više od dvadeset pomoćnih fizičkih radnika.

Lokalitet AN 45 Kućanci – Ravne istražen je u dužini od 663 m (od stacionaže 62+010 do 62+673) tijekom prosinca 2009. godine. Sloj humusa (relativne dubine do 40 cm) skidao se strojno, prilikom čega se dolazilo do zdravice. Tijekom radova na lokaciji Kućanci – Ravne uočeno je tek nekoliko manjih jama u kojima nije bilo arheoloških nalaza.

Literatura

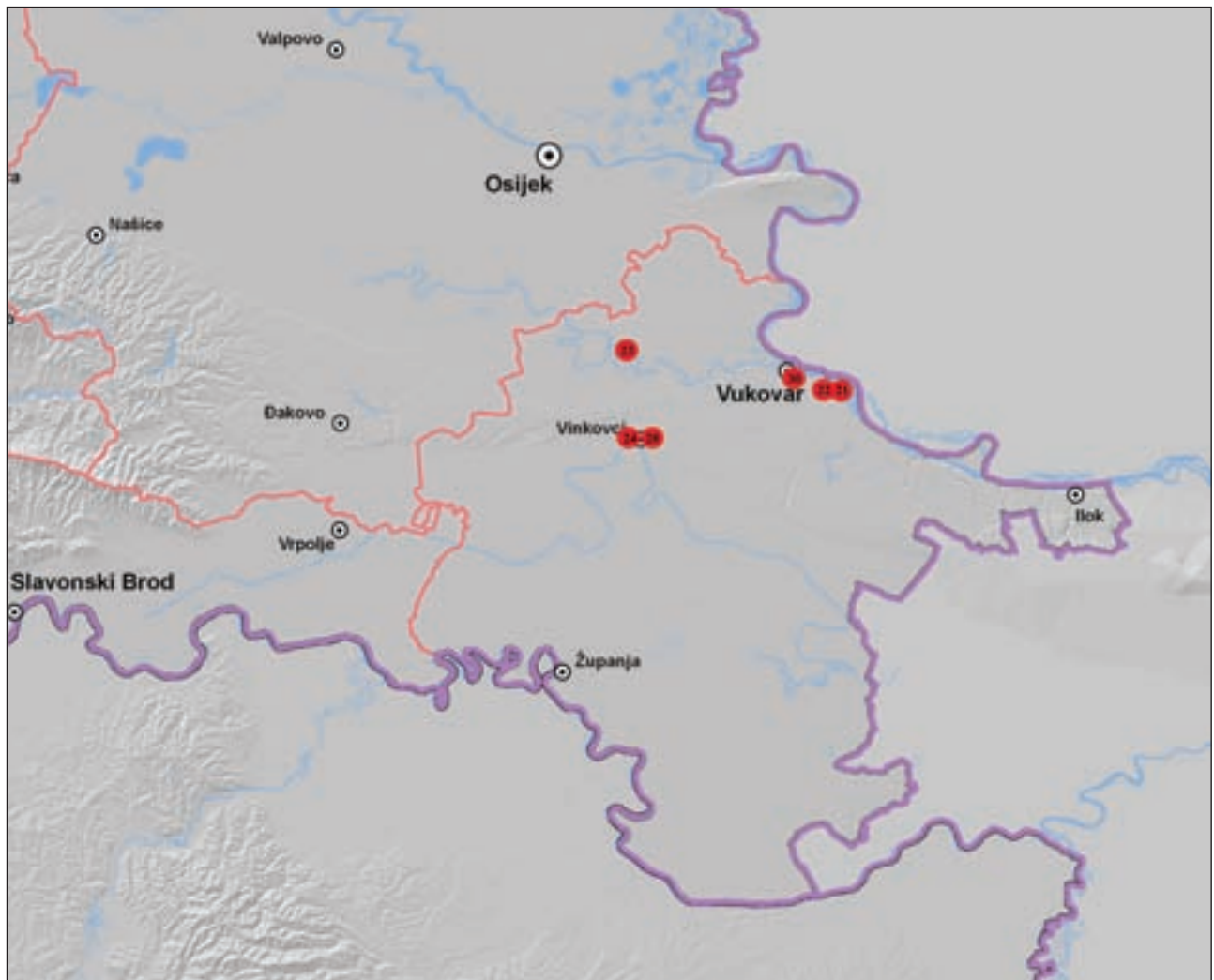
Višnjić, Percan, Pleština, Janeš 2010 J. Višnjić, T. Percan, I. Pleština, A. Janeš, Izvješće o provedenim zaštitnim arheološkim istraživanjima na trasi magistralnog plinovoda Slobodnica – Donji Miholjac (dionica E – od AN 44 do AN 55), Juršići, 2010.

mr. Josip Višnjić

Summary

Site AS 45 Kućanci – Ravne is on the course of the future Slobodnica – Donji Miholjac main gas pipeline, and was investigated during December 2009, over a length of 663 m (from chainage 62+010 to 62+673). During operations at the Kućanci – Ravne site, only a few smaller pits were noticed, which yielded no archaeological finds.

VUKOVARSKO-SRIJEMSKA ŽUPANIJA

21 Sotin – Jaroši
22 Sotin – područje naselja
23 Tordinci – Staro groblje

24 Vinkovci – Lapovačka ulica
25 Vinkovci – Glagoljaška ul. 16
26 Vinkovci – Ul. D. Žanića Karle 2 (Makart)

27 Vinkovci – Ul. I. Gundulića 37
28 Vinkovci – zaštićena arheološka zona
29 Vodoop. sustav istočne Slavonije
30 Vukovar – rudina Trojstvo

Redni broj: 21

Lokalitet: Sotin – Jaroši

Naselje: Sotin

Grad/općina: Vukovar

Pravni status: Z-4988

Razdoblje: P, A

Vrsta radova: probno iskopavanje

Probna istraživanja u Sotinu na položaju željeznodobnoga groblja koje obuhvaća nekoliko današnjih toponima (Srednje polje, Vašarište, Jaroši, Selo) trajala su od 24. kolovoza do 12. rujna 2009. na položaju Jaroši. Istraživanja se odvijaju u sklopu projekta Razvoj i mobilnosti protopovijesnih zajednica na tlu kontinentalne Hrvatske, Instituta za arheologiju koji ih i financira, a u suradnji s Gradskim muzejom Vukovar. Voditeljica istraživanja je Daria Ložnjak Dizdar, suvoditeljica Mirela Hutinec, a ekipu je činilo 10 radnika.

Cilj je probnih istraživanja na primjeru jednog lokaliteta, u ovom slučaju Sotina, za koji su poznati topografski podaci o istodobnom naselju i groblju, pokušati definirati odnos naselja i groblja u smislu veličine i prostornog odnosa, postojanje horizontalne stratigrafije groblja te definirati pogrebne običaje tijekom željeznog doba u tom dijelu Podunavlja, uključujući rezultate interdisciplinarnih istraživanja. Ovogodišnja su istraživanja nastavak prošlogodišnjih probnih istraživanja i terenskih pregleda

na prostoru Sotina, pri čemu je definiran približan opseg naselja iz starijega željeznog doba te naznačena istočna granica istodobnoga groblja (Ložnjak Dizdar et al. 2009). Bogatstvo arheološke baštine u Sotinu, poznato najvećim dijelom iz slučajnih nalaza, podcrtava složenost arheoloških istraživanja lokaliteta na kojem postoji nekoliko desetaka horizonata življenja od prapovijesti do novog doba (Ilkić 1999; Ilkić 2003).

Cilj ovogodišnjih istraživanja bio je definiranje jugoistočne granice željeznodobnoga groblja i provjeravanje razlikuje li se prostorna distribucija grobova i kronološki. Probna iskopavanja odvijala su se uz suglasnost privatnih vlasnika istraživanih čestica: Petra Grubešića (k.č. 1035), Marijana Kneževića (k.č. 1036), Katarine Milković (k.č. 1034) i Kajoša Vukojevića (k.č. 1042). Istražene su tri sonde (sonde 4 – 6), ukupne površine 575 m². Sonde 4 i 5 nalazile su se na tri susjedne čestice i na njima su pronađeni nalazi iz tri različita horizonta, među kojima je na temelju stratigrafskih odnosa moguće razlikovati još detaljniju vremensku podjelu.

Najmlađi istraženi horizont pripada rimskom razdoblju, odnosno vjerojatno 4. st. s obzirom na nalaze koji su pronađeni u zapunama istraženih cjelina. Otvoreni su rovovi pravokutnog presjeka i široki 0,90 m, orijentacije sjeveroistok-jugozapad (SJ [112](#), [114](#)). Ukopi su sadržavali zapune s nalazima rimske i prapovijesne keramike, dok će u njihovu preciznijem datiranju pomoći nalazi novca. Zanimljivo je kako u ukopima nije bilo građevnog materijala,

Sotin, grob 8 (foto: D. Ložnjak Dizdar)

Sotin, grob 13 (foto: M. Hutinec)

pa su moguće pretpostavke o drvenoj arhitekturi ili prema dimenzijama o ogradi parcela. Orijentacija ukopa može upućivati i na mogući smjer rimskih prometnica. S obzirom na to da ukop siječe rimski paljevinski grob 37, može se zaključiti kako je taj objekt podignut u vremenu kada se na tome mjestu više ne pokopavaju mrtvi. Jednaku orijentaciju kao i pravokutni ukop ima i širi ukop SJ 148 koji je presječen mlađim ukopom SJ 112.

Iza ta dva stambena horizonta stratigrafski su izdvojena tri horizonta pokopavanja u 2. st. i prvoj polovini 3. st. Uočeni su paljevinski grobovi (npr. grobovi 9 i 11 u običnoj raci), zatim paljevinski grobovi sa zapečenim stranama tipa *bustum* (npr. grobovi 12, 13 i 37), kao i kosturni grobovi u raci (npr. grobovi 30, 35 i 36). Najčešći su prilozci u grobovima ulomci razbijenih posuda, poneki kovani čavao, ulomci fibula te u većim grobovima keramičke lampice. Također, u zapunama grobova, dakle ne kao prilog *proprie dicti*, pronađeni su ulomci rimske i prapovijesne keramike. U četiri slučaja zabilježena su stratigrafska presijecanja rimskih grobova, pri čemu paljevinski grobovi presijecaju kosturne, što dosad nije bio čest slučaj na rimskim nekropolama u istočnoj Slavoniji.

Najstariji istraženi horizont jest željeznodobno groblje, pri čemu je u sondama 4 i 5 istraženo 8 paljevinskih grobova daljske grupe. Među daljskim grobovima uočeni su grobovi s ostatkom donjeg dijela urne koja sadrži spaljene kosti ili grobovi s ostacima spaljenog pokojnika koji su

bili položeni u raku bez urne. Grobovi su prilično uništeni oranjem. Uočeni su i grobovi koji sadrže više posuda, a nalaze se u ovalnoj ili pravokutnoj raci zaobljenih uglova. Od nošnje se među spaljenim kostima najčešće nalaze spiralne vitice za kosu i dijelovi fibula. Istražena su i dva osobito bogata groba daljske grupe (grobovi 10 i 23), s keramičkim servisom sastavljenim od nekoliko posuda te s ostacima životinjskih kostiju kao dijelom popudbine u hrani. Izniman je nalaz željeznog koplja u paljevinskome daljskom grobu 10. Prema veličini rake, a riječ je o većim kvadratnim rakama, kao i na osnovi prilaganja bogatoga simpozijalnog servisa te tipološkim karakteristikama keramičkih posuda, može se zaključiti kako se radi o pogrebnoj modi istočnoga halštatskog kruga čiji je najistočniji izdanak upravo daljska grupa. Grobovi istraženi u kampanji u kolovozu i rujnu 2009. mogu se preliminarno datirati u kraj 8. i prvu polovinu 7. st. pr. Kr., odnosno u IIIb keramički horizont prema C. Metzner-Nebelsick (Metzner-Nebelsick 2002: 172 – 175, Abb. 75).

U sondi 6, koja se nalazi 132 m zapadno od sonde 4, istraženi su dijelovi dviju recentnih jama SJ 207 i SJ 214 te plitak kanal SJ 212 bez nalaza, kao i paljevinski grob 24 daljske grupe.

Sonde su nakon istraživanja zatrpane, pokretni su nalazi upućeni na restauraciju i konzervaciju, dok su uzorci upućeni na antropološke i arheozoološke analize. Ovogodišnjim istraživanjima dopunjene su spoznaje

o rasprostiranju stariježeljeznodobnih grobova koji su iskopavani u manjim grupama te su stariji grobovi bliže naselju (grob 2 i 3), dok su mlađi (10 i 23) južno od njega. Dokazana je i zračna razdaljina od 452 m među grobovima koji pripadaju zajednici daljske grupe, a starija zaštitna istraživanja u Ulici V. Nazora svjedoče da je ona i veća, što govori o dugom kontinuitetu pokopavanja tijekom kasnoga brončanog i starijega željeznog doba. Nove su spoznaje o tri horizonta rimskoga groblja, kao i o mogućem stambenom dijelu iz 4. st., čija orijentacija može upućivati na smjer prometnica. Iznimni nalazi istodobnih rimskih kosturnih i paljevinskih grobova svjedoče o različitom prihvaćanju pogrebnih običaja od stanovnika 2. st. i prve polovine 3. st. u Cornacumu.

Ostaju otvorena pitanja odnosa željeznodobnog naselja i groblja, u smislu koliko su daleko od naselja stanovnici pokopavali svoje mrtve, kao i položaj južne i zapadne granice željeznodobnoga groblja. Postavlja se i hipoteza o pokopavanju u manjim grupama koje mogu slijediti princip obiteljske pripadnosti, a ne princip mjesta koje je služilo za pokopavanje svih pripadnika zajednice u određenom vremenu. Nadalje, tu je i goruće pitanje preventivne zaštite tog vrlo važnog lokaliteta iz svih razdoblja, na kojem se i danas živi i gradi. Vidljivo je kako je današnje selo Sotin izgrađeno na rimskoj i željeznodobnoj nekropoli.

Literatura

Ilkić 1999 Mato Ilkić, Hrvatsko Podunavlje u željeznom razdoblju – posljednje tisućljeće prije Krista, Zadar, 1999, magistarski rad

Ilkić 2003 Mato Ilkić, Cornacum, Sotinski prostor i njegovo mjesto u organizaciji južnog dijela provincije Panonije, Zadar, 2003, doktorska disertacija

Ložnjak Dizdar et al. 2009 Daria Ložnjak Dizdar, Mato Ilkić, Mirela Hutinec, Sotin – Srednje polje, probna arheološka istraživanja 2008. g., AIA, V, Zagreb, 2009: 12 – 14.

Metzner-Nebelsick 2002 Carola Metzner-Nebelsick, Der „Thrako-Kimmerische“ Formenkreis aus der Sicht der Urnenfelder- und Hallstattzeit im südöstlichen Pannonien, Vorgeschichtliche Forschungen, Band 23, Verlag Marie Leidorf GmbH, Rahden/Westf., 2002.

**Daria Ložnjak Dizdar
Mirela Hutinec**

Summary

In the 2009 campaign, an area of 575 square meters in the southeast part of the village of Sotin was excavated, where according to a field survey it had been hypothesised that the southeast border of the Iron Age cemetery lay. However, in this year's investigations no such border was confirmed, rather it was visible that the cemetery of the Iron Age settlement extended still further towards the southeast. Roman period cremation graves were more numerous in the northern part of test pit 4 and in the central part of test pit 5, while skeleton graves appeared in a larger number in the southern part of test pit 5. In the westernmost test pit, no. 6, with an area of 60 square

meters, which is at the highest above sea level elevation, an Old Iron Age grave, no. 24, was found.

This year's excavations added to the knowledge about the spatial disposition of Old Iron Age graves, which were dug in small groups, the older graves being closer to the settlement, and the more recent further to the south of it. It was shown that there is a distance of 452 m between the graves that belong to the community of the Dalj group, and the older salvage excavations in Ulica V. Nazora show that it is even greater, which tells of the size of the settlement and also of the long continuity of interment during the Late Bronze and Old Iron Age.

Three horizons of the Roman cemetery were noted, as well as a possible residential section of the 4th century, the orientation of which might suggest the direction of a road. Exceptional finds of Roman skeleton and cremation graves of the same time tell of the variations in the acceptance of burial customs among the population of Cornacum in the 2nd and in the first half of the 3rd century.

Still unsolved are issues of the relations of the Iron Age settlement and cemetery, that is, it is not yet determined how far from the settlement the dead were buried, nor are the southern and western boundaries of the Iron Age cemetery yet known. A hypothesis has been erected that interment was conducted in quite small groups that could perhaps have followed the principle of familial affiliation and not the principle of a place that was used for the interment of all members of the community at a given time. Then there is the issue of the protection of this very important site from all periods of time on which even today people still live and build. It is clear that the current village of Sotin is constructed upon a Roman and Iron Age necropolis.

Redni broj: 22

Lokalitet: Sotin – područje naselja

Naselje: Sotin

Grad/općina: Vukovar

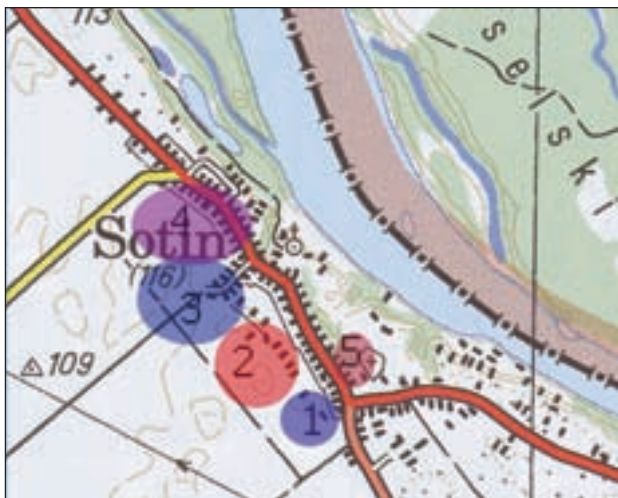
Pravni status: Z-4988

Razdoblje: P, A, SV

Vrsta radova: terenski pregled

Dana 28. travnja 2009. pregledana je nekolicina položaja na području Sotina. U terenskom pregledu sudjelovali su Mato Ilkić s Odjela za arheologiju Sveučilišta u Zadru, Mirela Hutinec iz Gradskog muzeja u Vukovaru, Marko Dizdar i Daria Ložnjak Dizdar iz Instituta za arheologiju. Terenski je pregled financiran iz projekta Razvoj i mobilnost protopovijesnih zajednica na tlu kontinentalne Hrvatske, koji je Institutu za arheologiju odobrilo Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa.

Cilj kombiniranih terenskih pregleda i probnih iskopavanja u Sotinu jest proučavanje mikrotopografskih odnosa između željeznodobnog naselja i groblja. U jesen 2008. godine probno je istražen prostor Srednjeg polja i Vašarišta, te je tom prilikom potvrđen pretpostavljeni položaj željeznodobnoga groblja, otkriven je južni rubni dio eneolitičkog i željeznodobnog naselja, a istražen je i

Sotina s naznačenim zonama nalaza iz terenskog pregleda 2009. godine

dio ranosrednjovjekovnog naselja (Ložnjak Dizdar et al. 2009). Strateški položaj Sotina na vukovarskoj lesnoj zaravni razlog je velikom broju arheoloških nalaza iz svih razdoblja, koji su dosad poznati u literaturi (Vinski, Vinski-Gasparini 1962; Majnarić-Pandžić 1970; 1973; Ilkić 1999; Ilkić 2003; Ilkić 2006; Ilkić 2007). U travnju 2009. pregledan je južni rub sela Sotina radi utvrđivanja moguće južne i jugozapadne granice željeznodobnoga groblja. Pregledan je čitav južni i jugozapadni pojas iza zadnjih kuća u selu, prilikom čega je uočeno nekoliko zona s velikom koncentracijom nalaza.

Prvom zonom označen je jugoistočni dio Ulice V. Nazora (na karti vidi: 1). To je blago valovito područje iza zadnjih kuća u južnom dijelu sela Sotina, jugozapadno od ceste Vukovar – Ilok s kojom je paralelna Ulica V. Nazora. Taj se položaj nalazi jugozapadno od Vašarišta na kojem je iskopavanjima u jesen 2008. ubicirano željeznodobno groblje. Danas je taj prostor rasparceliran na okućnice i vrtove. S obzirom na malobrojne keramičke nalaze i zabilježene položaje groblja, pretpostavlja se da su na tom položaju groblja daljske grupe, antike i srednjeg vijeka.

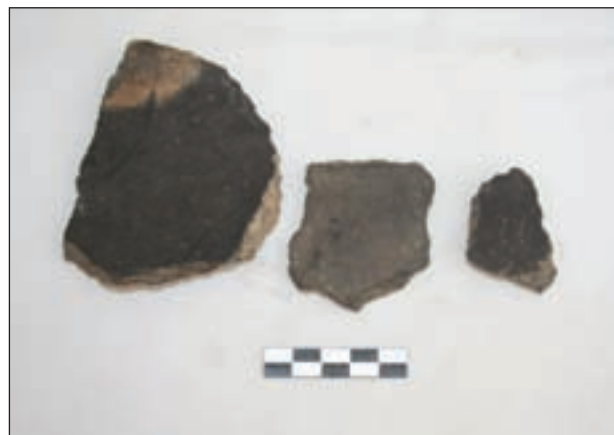
Sotina, zona 3 (foto: D. Ložnjak Dizdar)

Sjeverozapadni dio Ulice V. Nazora (na karti vidi: 2) označava blago valovit reljef na južnom rubu sela Sotina, iza zadnjih kuća u Ulici V. Nazora. I na tom se prostoru, gdje se danas nalaze okućnice, vrtovi i oranice, prema keramičkim nalazima pretpostavlja položaj groblja daljske grupe.

Trećom zonom može se označiti prostor koji se nalazi južno od središta današnjeg Sotina, iza kuća na početku Ulice V. Nazora (na karti vidi: 3), koji je danas rasparceliran na okućnice, vrtove i oranice. Na tom prostoru pronađeni su ulomci sopotske, željeznodobne, latenske i u najvećoj mjeri antičke keramike. Ulomci srednjovjekovne keramike pronađeni su sjeverno od tih oranica, u vrtovima kuća između Ulice F. Tuđmana i Ulice V. Nazora. S obzirom na količinu i distribuciju nalaza, na navedenom području mogu se smjestiti naselje sopotske kulture te latensko i rimsko naselje. S obzirom na nalaz groba daljske grupe na kućnom broju 18 u Ulici V. Nazora (Metzner-Nebelsick 2002: 691, T. 108) koji je u blizini tog položaja i rijetke nalaze željeznodobne keramike, može se pretpostaviti rasprostiranje stariježeljeznodobnoga groblja sve do tog položaja, gdje bi možda trebalo tražiti njegovu zapadnu granicu.

Položaj Sotina zapad (na karti vidi: 4) nalazi se jugozapadno od položaja Sotina – *castellum* i današnjeg središta sela. Riječ je o blago valovitom terenu na prostoru okućnica, vrtova i oranica iza kuća u Ulici F. Tuđmana, a nasuprot Ulici M. Gupca, odnosno položaju Fancage. Prema količini keramičkih nalaza može se zaključiti da je na tom prostoru bilo neolitičko i eneolitičko naselje, a na području Fancage kasnobrončanodobno groblje (kultura Belegiš II). Prema ulomcima antičke keramike i nalazima opisanima u trećoj zoni, ondje je vjerojatno riječ o jugozapadnom rubu antičkog naselja. Brojni ulomci srednjovjekovne keramike također sugeriraju položaj naselja.

U potrazi za sjeveroistočnom granicom željeznodobnoga groblja i mogućim determiniranjem njegove udaljenosti od ubiciranoga istodobnog naselja, pregledan je i jugozapadni dio Srednjeg polja (na karti vidi: 5). Na položaju sjevernih okućnica u Ulici F. Tuđmana, a jugozapadno od današnjeg rimokatoličkoga groblja, pronađeni su ulomci željeznodobne keramike. Prema nalazima na području Ulice V. Nazora –

Sotina, nalazi željeznodobne keramike iz zone 3 (foto: D. Ložnjak Dizdar)

jugoistočni dio, može se zaključiti kako se radi o položaju groblja daljske grupe koje se rasprostiralo južno od istodobnog naselja na Srednjem polju.

Terenskim pregledom u proljeće 2009. obuhvaćen je prostor južnog i zapadnog dijela područja sela Sotina, pri čemu su naznačene moguće južne i zapadne granice željeznodobnoga groblja te civilnoga antičkog naselja. Prema površinskim nalazima, na zapadnom dijelu Sotina uočen je položaj neolitičkog i eneolitičkog naselja, kao i moguća južna granica kasnobrončanodobnoga groblja čije se naselje, prema podacima mještana i površinskim nalazima, smješta na položaju Fancage.

U ovom terenskom pregledu pokušali su se odrediti mikrotopografski odnosi naselja i groblja populacija koje su tisućljećima obitavale na tome strateškom području te upotpuniti podaci dobiveni prijašnjim terenskim pregledima, kao i zaštitnim i probnim istraživanjima na području Sotina (Ilkić 1999; Dorn 1976; Dizdar et al. 2009; Ložnjak Dizdar et al. 2009).

Literatura

Dizdar et al. 2009 Marko Dizdar, Daria Ložnjak Dizdar, Mato Ilkić, Mirela Hutinec, Tino Leleković, Sotina, terenski pregled 2008. g., AIA, V, Zagreb, 2009: 122 – 124.

Dorn 1976 Antun Dorn, Iz arheološke zbirke Gradskog muzeja u Vukovaru, Glasnik slavonskih muzeja, 30, Vukovar, 1976: 12 – 14.

Ilkić 1999 Mato Ilkić, Hrvatsko Podunavlje u željeznom razdoblju – posljednje tisućljeće prije Krista, Zadar, 1999, magistarski rad

Ilkić 2003 Mato Ilkić, Cornacum, Sotinski prostor i njegovo mjesto u organizaciji južnog dijela provincije Panonije, Zadar, 2003, doktorska disertacija

Ilkić 2006 Mato Ilkić, Terakote kasnog brončanog i starijeg željeznog razdoblja iz Sotina, Prilozi IAZ, 23, Zagreb, 2006: 53 – 66.

Ilkić 2007 Mato Ilkić, Nalazi seobe naroda i ranog srednjeg vijeka iz Sotina, Prilozi IAZ, 24, Zagreb, 2007: 277 – 288.

Ložnjak Dizdar et al. 2009 Daria Ložnjak Dizdar, Mato Ilkić, Mirela Hutinec, Sotina – Srednje polje, probna arheološka istraživanja 2008. g., AIA, V, Zagreb, 2009: 12 – 14.

Majnarić-Pandžić 1970 Nives Majnarić-Pandžić, Keltsko-latenska kultura u Slavoniji i Srijemu, Acta Musei Cibalensis, 2, Vinkovci, 1970.

Majnarić-Pandžić 1973 Nives Majnarić-Pandžić, Kasno-latenski keltski grobovi iz Sotina, VAMZ, VI-VII, Zagreb, 1973: 55 – 74.

Metzner-Nebelsick 2002 Carola Metzner-Nebelsick, Der „Thrako-Kimmerische“ Formenkreis aus der Sicht der Urnenfelder- und Hallstattzeit im südöstlichen Pannonien, Vorgeschichtliche Forschungen, Band 23, Verlag Marie Leidorf GmbH, Rahden/Westf., 2002.

Vinski, Vinski-Gasparini 1962 Zdenko Vinski, Ksenija Vinski-Gasparini, O utjecajima istočno-alpske halštatske kulture i balkanske ilirske kulture na slavonsko-sremsko Podunavlje, ARR, II, Zagreb, 1962: 263 – 293.

**Daria Ložnjak Dizdar
Mirela Hutinec**

Summary

A field survey in spring 2009 encompassed the southern and western parts of the village of Sotina, and the possible southern and western boundaries of the Iron Age cemetery and the civil Roman period settlement were sketched out. According to surface finds, in the western part of Sotina the position of a Neolithic and Aeneolithic settlement was discovered, as well as the possible southern boundary of a Late Bronze Age cemetery, which according to the information of the surface finds was located at the Fancage position.

In this field survey there was an endeavour to determine the micro-topographic relations of settlements and cemeteries of the populations that lived for millennia in this strategic area, as well as to supplement data that had been obtained in previous field surveys, salvage excavations and test pits in the area of Sotina (Ilkić 1999; Dorn 1976; Dizdar et al. 2009; Ložnjak Dizdar et al. 2009).

Redni broj: 23

Lokalitet: Tordinci – Staro groblje

Naselje: Tordinci

Grad/općina: Tordinci

Pravni status: –

Razdoblje: NV

Vrsta radova: arheološki uviđaj

Na usmeni zahtjev dr. sc. Marija Novaka s Odsjeka za arheologiju HAZU-a Zagreb, dana 3. i 4. srpnja 2009. obavljen je uviđaj u selu Tordincima na toponimu Staro groblje. Ekipu Gradskog muzeja Vinkovci činili su: Hrvoje Vulić, kustos i Anita Rapan Papeša, kustosica u Arheološkom odjelu.

Položaj Staroga groblja

Grob 2

Lokacija se nalazi 300 m jugoistočno od sela, na blago povišenoj gredi koja se u smjeru istok-zapad proteže južno od sela. U neposrednoj blizini prolazi i rijeka Vuka. Prilikom proširenja puta, a tijekom potrage za ostacima žrtava Domovinskog rata, pronađeni su kosturi s ostacima drvenih škrinja. Pronađena su ukupno dva ukopa, od kojih je jedan očuvan u potpunosti, dok su od drugog ostale samo noge. Oba su groba orijentirana u smjeru istok-zapad. Osim ostataka lijesa, u Grobu 1 pronađeni su križ i ostaci perli s krunice, potplati pokojnikovih cipela i jedna austrougarska kovanica. Grob 2 nije imao priloga. Kosturi su nacrtani i fotografirani, a zatim spremljeni u pripadajuće vreće i doneseni u Gradski muzej Vinkovci radi daljnjih analiza. Selo Tordinci ili *Tordafalva* u izvorima se prvi put spominje 1332., a spominje se i u turskim popisima od 1550. do 1570. godine. Sam toponim Staro groblje nije zabilježen u literaturi, ali se na topografskoj karti iz 1884. vidi oznaka za groblje koja odgovara dokumentiranoj poziciji. Vjerojatno se radi o samom rubu groblja koje je pripadalo starijem položaju Tordinaca.

Literatura

Petković 2005 D. Petković, Srednjovjekovna naselja na prostoru današnjih općina Markušica i Tordinci, Godišnjak za kulturu, umjetnost i društvena pitanja, 22, Matica hrvatska Vinkovci, Vinkovci, 2005: 120 – 222.

Petković 2006 D. Petković, Srednjovjekovna naselja sjeverozapadnog dijela vinkovačkog kraja, Acta Musei Cibalensis, 3. n. s. 1, Vinkovci, 2006.

Anita Rapan Papeša

Summary

A search for casualties of the Homeland War in 2009 revealed two modern graves belonging to the space of the early modern period village of Tordinci, which lay somewhat to the south east of the current position.

Redni broj: 24

Lokalitet: Vinkovci – Lapovačka ulica (Kaufland)

Naselje: Vinkovci

Grad/općina: Vinkovci

Pravni status: Z-4447

Razdoblje: A

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Od svibnja do kolovoza 2009. trajalo je zaštitno arheološko istraživanje i nadzor u Vinkovcima, u Lapovačkoj ulici (k.č. 2073/4, 2092/4, 2062/4, 2064/4, 2064/7, 2067/2, 2073/1, 2073/4 i 2073/5, sve k.o. Vinkovci), za potrebe izgradnje Trgovačkog centra Kaufland, plinskog priključka, MPR-a, plinske instalacije, prilazne rampe i ceste. Voditelj istraživanja bio je Hrvoje Vulić, a radove je financirao privatni investitor.

Lokacija se nalazi u sklopu zaštićene i registrirane arheološke zone u Vinkovcima. Već je prije više od stotinu godina utvrđeno da je rimski grad sa statusom kolonije imena *Cibalae*, imao četiri nekropole, po jednu na svakoj glavnoj

Grob 14

strani svijeta. Tijekom vremena, zaštitna arheološka istraživanja i nadzori iskopa u područjima nekropola dali su različite rezultate. Najbolje je istražena i dokumentirana svakako sjeverna nekropola rimskih Cibala, na kojoj su ujedno zabilježeni i najelitniji ukopi u sarkofazima i olovnim škrinjama.

Za južnu nekropolu nedostajali su svježiji podaci, a sva su se saznanja o njoj donedavno (2008. i 2009.) bazirala na podacima Josipa Brunšmida (Brunšmid 1979: 155 – 162). Najmanje je bilo poznato pravo stanje ukopavanja na istočnoj i zapadnoj nekropoli, za koje se uvriježilo mišljenje da su nekoherentne, razbacane i povremeno u uporabi.

Zapadna je nekropola smještena, prema rimskim običajima, uz cestu koja je vodila za Certisu (Štrbinci kod Đakova) i dalje za Marsoniju (Sl. Brod). Do sada su grobovi zapadne nekropole bili registrirani u Ulici Ivana Gorana Kovačića (kućni br. 32-40), Ulici Ivana Gundulića (kućni br. 48, Meraja), Dugoj ulici (kućni br. 70), Ulici Josipa Kozarca (kućni br. 4-6) i Ulici Ivana Kozarca (kućni br. 25). Nalazi iz tih grobova, djelomično objavljeni, datirani su u 3. i 4. st., bez preciznijeg određivanja.

Istraživanje na poziciji Trgovačkog centra Kaufland bacilo je drugačije svjetlo na neke stare činjenice te je dalo nove spoznaje o trajanju ukopavanja u zapadnoj nekropoli (2. – 5. st.), načinu ukopavanja (paljevinski, kosturni u rakama – obični i u škrinjama, kosturni u zidanim grobnicama različitih konstrukcija), orijentaciji grobova i položaju ruku i nalaza („pravilo je da pravila nema”), a za muzej možda najbitnije, pokretni nalazi koji će obogatiti antičku arheološku zbirku vrlo su rijetki i dragocjeni primjerci sa širom znanstvenom važnošću. Navedeni položaj nikada

nije arheološki istraživani, a lokalitet je rabljen kao oranica pa je tako samo djelomično devastiran.

Površina iskopa temelja buduće zgrade bila je 15,30x18,20 m, široka od 0,80 do 120 m i duboka 2,30 m. Prema projektu, predviđena dubina iskopa temelja iznosila je 1,20 m, ali je situacija na terenu diktirala veću dubinu temelja od 2,30 m. Utvrđeno je 12 stratigrafskih jedinica. U iskopu su istražena 54 rimska groba, od kojih se posebno izdvajaju sljedeći:

Grob 12 – uobičajeno nije vidljiva raka. Kosturni je ukop poluzgrčen na lijevom boku. Desna je ruka svijena u laktu prema gore s prstima pod glavom, lijeva je svijena u laktu s nadlakticom uz tijelo, a podlakticom izvijenom prema van. Desna je noga blago svijena, a lijeva oštro pod 90 stupnjeva. Priloge čini manji broj zakovica za obuću, brončanih, nađenih između natkoljenica u zapuni. Kostu su u dosta dobrom stanju, manjim dijelom u tragovima. Dužina je kostura 1,53 m, a dubina kralježnice 86,34 m. Orijentiran je JZ-SI.

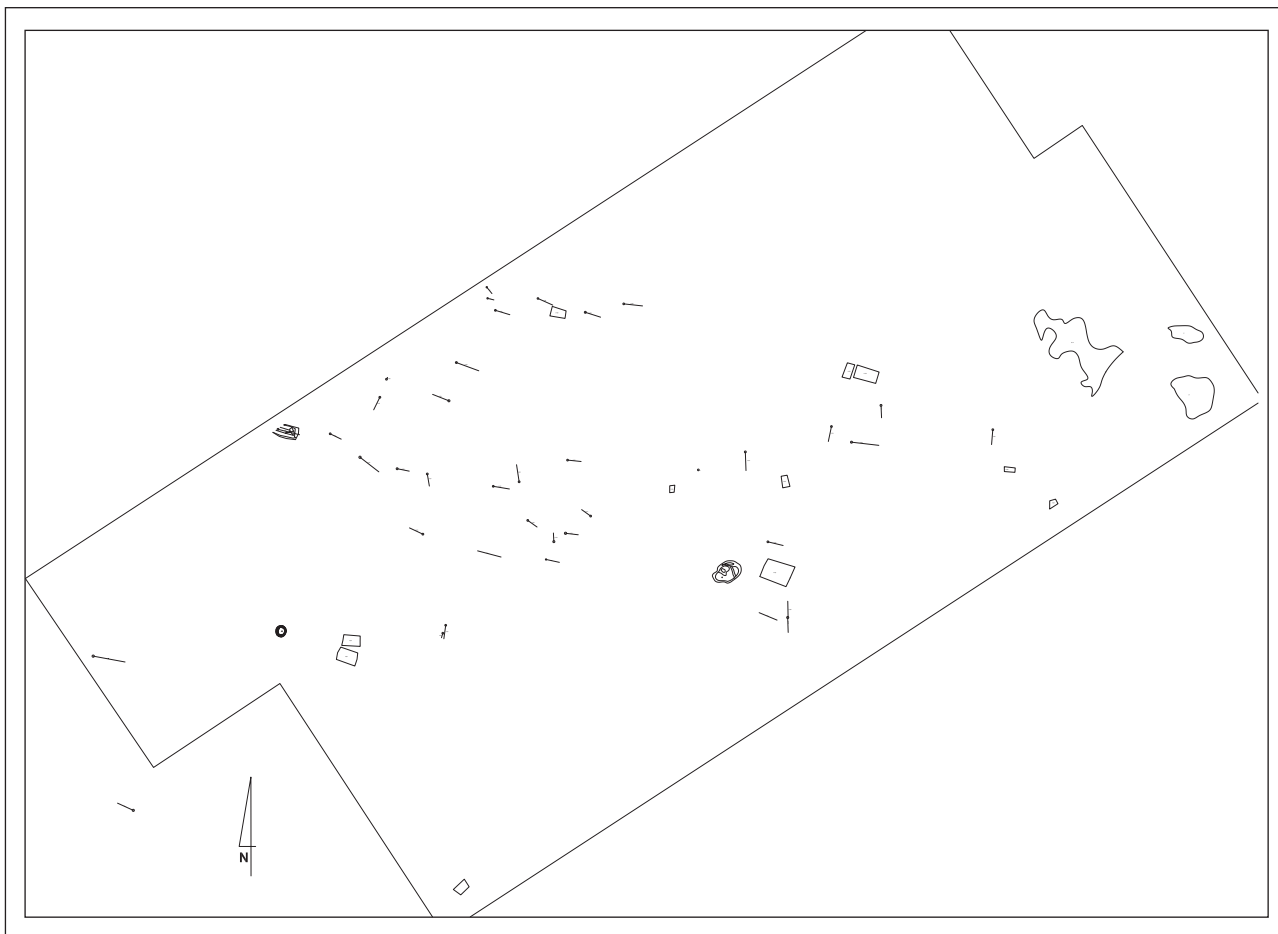
Grob 14 – uobičajeno nije vidljiva raka. Kosturni ukop ispružen je na leđima. Ruke su položene u zdjelicu. Velika je količina nalaza: iznad glave brončana predica manjih dimenzija, brončani okov kožnatog pojasa, željezni nož, neidentificirana željezna alatka i dlijeto (ispod glave), brončana lukovičasta fibula iznad lijevog ramena, dva srebrna novca na predjelu desne strane grudnog koša, brončana žica (možda od narukvice) u zdjelici, brončani predmet od tankog lima također u zdjelici. Kostu su u dobrom stanju, dijelom u tragovima. Dužina je kostura 1,65 m, a dubina kralježnice 86,24 m. Orijentiran je JI-SZ.

Grob 22

Grob 45

Tlocrt

Grob 16 – uobičajeno nije vidljiva raka. Kosturni je ukop ispružen na truhu. Desna je ruka svijena u laktu i podvijena pod prsa, lijeva svijena u laktu i položena pokraj tijela. Noge su blago svijene. Glava leži na desnom obrazu. Općenito, izgleda kao da je gurnut na zemlju. Priloga nema. Kostu su u dosta lošem stanju, dijelom u tragovima. Dužina je kostura 1,46 m, a dubina kralježnice 86,29 m. Orijentiran je JI-SZ.

Grob 20 – zidana grobnica s kosturnim ukopom i djelomice očuvanim krovom na dvije vode, s opekama koje imaju „zub” i rupu za bolje prijanjanje. Opljačkana je, kosti su pogurane u JZ rub rake i pripadaju djetetu. Unatoč pljački, ima priloga: brončani novac cara Proba između kostiju, a u zapuni dosta ulomaka stakla, jedan željezni nož i dosta ulomaka keramike, među kojima se ističe keramička aplikacija u obliku ženskog torza, posuda s brončanim zakovicama te glaziran vrč s neobičnim ukrasima u vidu girlandi. Grobnica je uobičajene dubine od 0,50 m, odnosno sastoji se od četiri reda horizontalno postavljenih opeka i jednog reda okomito postavljenih opeka i dna od opeka. Opeke su povezane žučkastom žbukom. Najviši red opeka pojavio se na dubini od 86,24 m, a kraj je na dubini od 85,47 m. Orijentacija je S-J, s malim odklonom.

Grob 39 – jedan od rijetkih ukopa kojem je vidljiva raka koja je pravokutna, zaobljenih uglova i dosta široka,

ukopana u žutu zdravicu. Raka počinje na dubini od 85,85 m, a završava na 85,55 m. Iskopom je utvrđeno da se u njoj nalaze ostaci dviju osoba, s time da je ona zapadnija u lošijem stanju. Naime, tom kosturu nedostaju kosti lubanje i veći dio kostiju ruku, dok su kosti rebara i kralježci jako ispremiješani. Jednako tako nedostaje lijeva noga. *In situ* je jedino desna podlaktica i desna noga sa zdjelicom. Taj kostur nije imao priloga. Dužina je razbacanih kostiju 1,50 m, a dubina kralježnice 85,61 m. Riječ je o ranije ukopanom kosturu koji je pogurao i oštetio ukop mlađega groba, odnosno kostura smještenog nešto dalje istočno. Jedan je od rijetko dobro očuvanih kostura (uključujući i međuzglobove na ruci). Kosturni ukop ispružen je na leđima. Desna je ruka svijena u laktu i položena na prsa, lijeva svijena u laktu i položena preko truha. U lijevoj su šaci tri komada rimskoga brončanog novca. Iznad desnog je ramena komad željeza, kružnog oblika, možda predica ili omega fibula. Dužina je kostura 1,25 m, a dubina kralježnice 85,66 m.

Grob 45 – manji paljevinski grob s puno nalaza. Raka je pravokutna, zaobljenih uglova s crveno zapečenim stranicama i tamnom, crnom zapunom. Cijeli je sadržaj groba prikupljen radi daljnjih analiza. Ostaci kostura nisu zamijećeni, a nalazi su raspoređeni kružno uz rub rake. Tako su u grobu bila 4 keramička vrča, brončana figurica

vojnika, 4 predmeta od bronce nepoznate namjene, 2 komada brončanog novca, staklena čaša, vrč i 2 lakrimarija, 3 predmeta od željeza te keramička lampica. Grob je imao pravilnu orijentaciju I-Z.

Grob 49 – zidani grob, sa slabo očuvanim kosturnim ukopom, kojemu nije očuvan krov. Opljačkan je, kosti su poremećene i ima ih malo. Priloga nema. Grobnica je uobičajene dubine od 0,50 m, odnosno sastoji se od osam redova opeke i dna od žbuke. Svi su redovi horizontalno posloženi. Grobnica je prva na tom terenu s očuvanim nišama (dvije), jedna na užoj bočnoj strani, a druga na dužoj strani. Opeke su povezane bjelkastom žbukom, a kako grobnica nije smetala polaganju grede, konzervirana je u smislu da je prekrivena geotekstilom i zasuta šljunkom. Grob je orijentiran SZ-JI ili JI-SZ.

Kosturi su predani na antropološku obradu u HAZU, te će rezultati analiza dati nove spoznaje o antičkoj populaciji Cibala. Nakon čišćenja, bližoj će dataciji grobova pomoći metalni nalazi, no sudeći po okolnostima vjerojatno se radi o mlađim grobovima iz 4. stoljeća. Istraživanja na položaju Trgovačkog centra Kaufland dala su neočekivano veliku količinu nalaza. Ukupno su istražena 54 groba, od kojih je 5 pronađeno u prilaznim cestama, a 49 pronađeno je na površini zgrade trgovačkog centra. Od ukupnog broja, 28 grobova ukopano je u zemlju sa ili bez vidljive rake, 2 su groba paljevinska, a 24 groba zidana su od opeka. Posebno su dragocjena dva paljevinska ukopa (grob 44 i 45), koja se za sada vjerojatno datiraju u kraj drugog stoljeća. Radi se o prvom nalazu tako ranih grobova u Vinkovcima. Osim njih, nađena je i velika količina grobova koji se mogu datirati u 3., 4., a vjerojatno i 5. stoljeće. Cesta je nažalost vrlo loše očuvana, ali je barem djelomično utvrđen njen smjer. Iznenadio je i nalaz starčevačkih i bakrenodobnih jama koje postavljaju novu zapadnu granicu *tella* Tržnica, mada nije isključeno da se možda radi o sezonskom ili satelitskom naselju.

Literatura

Dimitrijević 1979 Stojan Dimitrijević, Arheološka topografija i izbor nalaza s vinkovačkog kraja, Izdanja HAD-a 4, Zagreb, 1979: 158, 164.

Korda 1956 Josip Korda: Rimska nekropola u Vinkovcima, *Novosti*/1956, Vinkovci, 1956: 21 – 27.

Hrvoje Vulić
Anita Rapan Papeša

Summary

During excavations in Lapovačka ulica in Vinkovci, graves belonging to the western Roman necropolis were found. In all, 54 graves were investigated. Apart from two graves of the 2nd century, these were on the whole burials from the 3rd to the 5th century. The graves have largely been looted, particularly the grave vaults, but in many there were finds enough to afford us new information. The understanding that the western necropolis extended over a wider area than had previously been thought was also valuable.

Redni broj: 25

Lokalitet: Vinkovci – Glagoljaška ulica 16

Naselje: Vinkovci

Grad/općina: Vinkovci

Pravni status: Z-4447

Razdoblje: P, A, SV

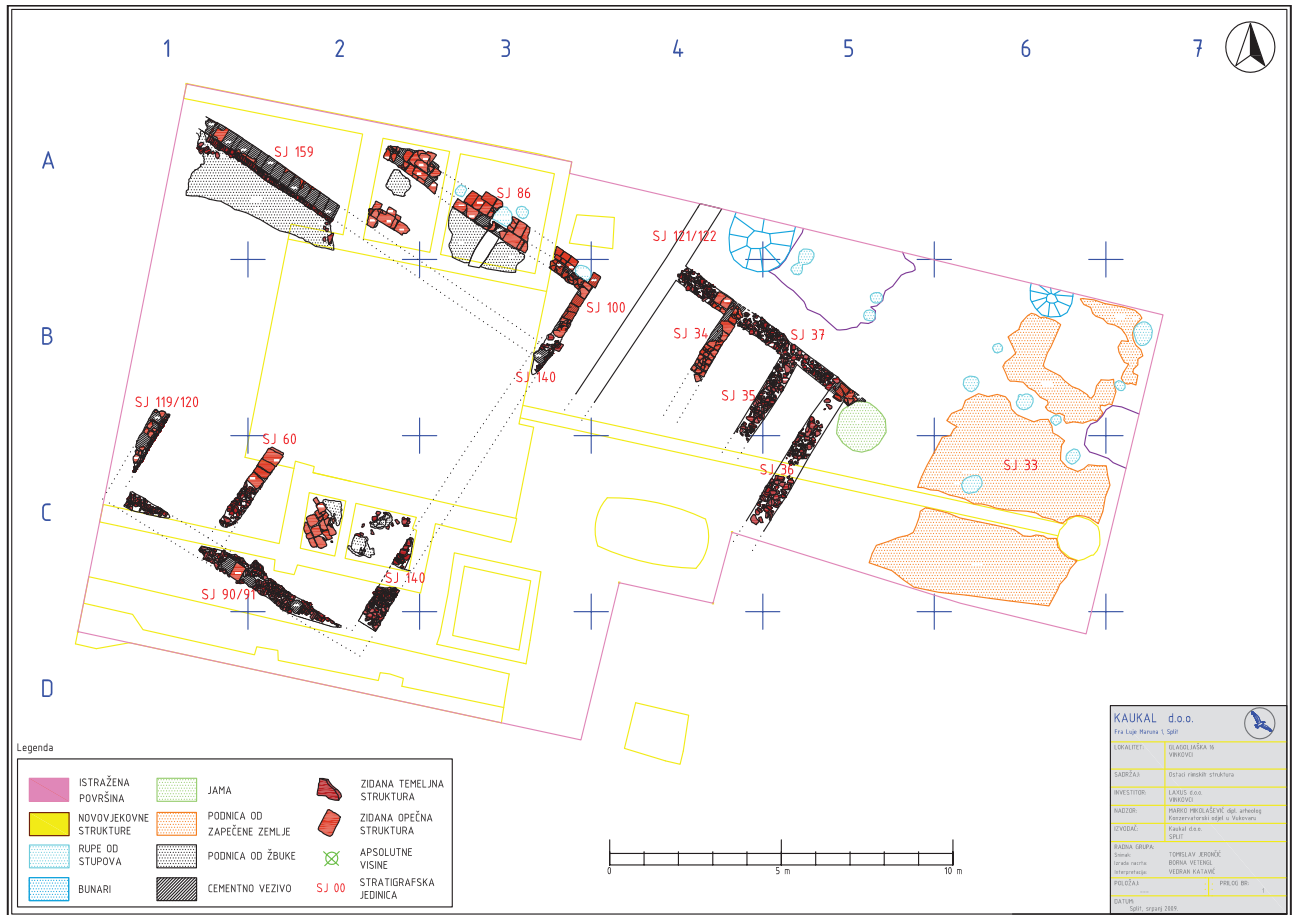
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Od 7. do 24. srpnja 2009. zaštitno je arheološki istražen lokalitet u Glagoljaškoj ulici 16 u Vinkovcima (k.č. 2596, k.o. Vinkovci), koji se nalazi u sklopu zaštićene i registrirane arheološke zone. U istraživanju su sudjelovali: voditelj istraživanja Tomislav Jerončić, dipl. arheolog, zamjenik voditelja Vedran Katavić, dipl. arheolog i prof. povijesti, obojica zaposlenici tvrtke Kaukal d.o.o., absolvent arheologije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu Ante Paro te dokumentarist – informatičar Borna Vetengl, koji su obavili potrebne nacrtne, fotodokumentacijske te tehničke radove. Nadležni konzervator bio je Marko Mikolašević, dipl. arheolog iz Konzervatorskog odjela u Vukovaru.

Naime, kako je uklanjanje postojećeg objekta Geodetske uprave te iskop za temelje budućega stambeno-poslovnog objekta investitor započeo bez uvjetovanoga arheološkog istraživanja, nadležni konzervatorski odjel donio je odluku o obustavi građevinskih radova. Arheološka istraživanja bila su uvjetovana idejnim projektom te zatečenom devastiranom situacijom. Od 369 m² istražene površine, devastacija je registrirana u istočnom dijelu temelja budućeg objekta, na površini od cca 160 m², gdje su strojno otklonjeni zemljani slojevi od visine 88,87 do visine od cca 87,40 m n.m. Sačuvani profili u istočnom dijelu istražene sonde upućuju na to kako je jednim dijelom uklonjen humusni te kontaminirani sloj do visine od cca 87,60 m n.m. Uz navedene slojeve, dijelom do visine od 87,40 m n.m., devastirani su i poremećeni i kulturni slojevi. Iako u profilima istočnog, devastiranog dijela sonde nisu pronađene zidane antičke strukture (osim negativa temelja zida SJ 121/122), postoji opravdana sumnja da je na tome dijelu lokaliteta stradao i dio antičke arhitekture, upravo

Velika podnica od zapečene zemlje (SJ 33) s rupama za drvene stupove (u prvom planu); Objekt 1 (u pozadini); pogled prema sjeverozapadu (foto: T. Jerončić)

Istražena sonda; tlocrt antičkih zidanih struktura i novovjekovne devastacije

Trodijelni koštani antički češalj s dva reda zubaca; 4. st. (P.N. 10) (foto: V. Katavić)

zbog činjenice da je na zapadnom dijelu sonde pronađena antička arhitektura 36 cm iznad razine, koja je devastirana na istočnom dijelu lokaliteta. Ovim istraživanjima također je dokumentirana i novovjekovna devastacija, nastala prilikom izgradnje prethodne zgrade (zgrade Geodetske uprave), osobito u zapadnom dijelu terena uz Glagoljašku ulicu. Podrumski prostorija (površine 50 m² u tlocrtu), trakasti temelji zidova te infrastruktura zgrade Geodetske uprave mjestimično su potpuno uništili zidane ostatke arhitekture Cibala.

Unatoč navedenim opsežnim devastacijama, na istraženoj površini od cca 369 m² pronađeni su brojni arheološki ostaci sačuvani u vidu slojevitih stratigrafskih odnosa, ostataka arhitekture i pokretnih arheoloških nalaza iz različitih razdoblja – od prapovijesti do novog vijeka. Među pronađenim pokretnim i nepokretnim nalazima najbrojniji su oni koji pripadaju različitim fazama antičkih Cibala, dok dispozicionirani prapovijesni nalazi upućuju na intenzivne novovjekovne i antičke građevinske djelatnosti na prostoru dugotrajne tradicije naseljavanja.

Sam lokalitet nalazi se na sjeverozapadnom dijelu antičkoga grada, unutar pretpostavljenog prostora pružanja prve faze sjevernog sustava fortifikacije, *intra murus*. Zidani ostaci Cibala, pronađeni između recentnih temeljnih zidova, uglavnom su sačuvani u temeljima od lomljene opeke povezane žutom glinom. Vapneni mort

Stvarnu namjenu objekata nije moguće pretpostaviti, iako dijelom sačuvan sustav kanala, ostaci hidraulične žbuke te pojedinačni nalazi opečnih suspenzura u urušenim slojevima, upućuju na eventualni termalni karakter pojedinih istraženih prostorija (objekt 2). Pronađeni ostaci raznobojne zidne freske daju naslutiti luksuznije prostorije, dok izostaju pronalasci luksuznijega pokretnog, osobito keramičkog materijala.

Pronalazak prapovijesnih nalaza vinkovačke kulture pronađenih u sloju SJ 25/26 iznad rimske podnice od zapečene zemlje (SJ 33), upućuju na dispozicioniranje prapovijesnih nalaza na predmetnoj ili nekoj od obližnjih lokacija. To je dispozicioniranje vjerojatnije nastalo prilikom rimske gradnje, iako je moguć preturbacijski utjecaj novovjekovne izgradnje na te slojeve. Pronađena podnica od zapečene zemlje (SJ 33) istočno od objekta 1 mogla bi pripadati atrijskom prostoru s objektima građenima na konstrukciji od drvenih stupova. Na predmetnoj je lokaciji dakle tijekom dužeg razdoblja funkcionirala jedna rimska urbana vila, nastala u vrijeme treće urbane građevinske faze Cibala, odnosno u 2.-3. st. Sačuvani ostaci zapadnog objekta (objekt 2) upućuju na termalni karakter, dok istočnom objektu (objekt 1) nije moguće ni približno pretpostaviti funkciju.

Literatura

Dizdar 1999 Marko Dizdar, Brončano doba, Željezno doba, Rani srednji vijek, Vinkovci u svijetu arheologije, katalog izložbe, Vinkovci, 1999: 31 – 51, 65 – 75.

Garašanin 1983 Milutin Garašanin, Vinkovačka grupa, PJZ, IV, Sarajevo, 1983: 471 – 475, sl. 33.

Iskra-Janošić 1999 Ivana Iskra-Janošić, Kasni srednji vijek, Vinkovci u svijetu arheologije, katalog izložbe, Vinkovci, 1999: 73 – 77.

Iskra-Janošić 2005 Ivana Iskra-Janošić, Vinkovci u antici i srednjem vijeku, Vinkovci, 2005: 12 – 15.

Krznarić-Škrivanko 1999 Maja Krznarić-Škrivanko, Mlađe kameno doba, Bakreno i rano brončano doba, Vinkovci u svijetu arheologije, katalog izložbe, Vinkovci, 1999: 11 – 31.

Petković 1995 Sofija Petković, Rimski predmeti od kosti i roga sa teritorije Gornje Mezije, Beograd, 1995: 21, 22, 46.

**Tomislav Jerončić
Vedran Katavić**

Summary

During July 2009, salvage excavations were carried out at the site of Glagoljaška 16, Vinkovci, over an area of about 370 square metres. In spite of the extensive damage inflicted during the construction of the building of the one-time Geodetic Administration as well as during an illegal construction start, in the excavation for foundations for a future mixed-used building done by the investor, with careful archaeological excavation it was determined that there were two Roman-period built features that functioned over a fairly long period of time. As well as architectural structures, preserved in the main in the form

of wall foundations, and to a lesser extent in the walls themselves, a fair amount of moveable archaeological finds were unearthed that date the creation of the building to the 2nd or 3rd century. Sporadic finds of prehistoric origin and their context indicate that this was to do with displaced finds within the ancient strata as a result of diverse Roman period building activities.

Redni broj: 26

Lokalitet: Vinkovci – Ulica D. Žanića Karle 2 (Makart)

Naselje: Vinkovci

Grad/općina: Vinkovci

Pravni status: Z-4447

Razdoblje: A

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Od svibnja do kolovoza 2009. trajalo je zaštitno arheološko istraživanje i nadzor u Vinkovcima, u Ulici Dragutina Žanića Karle 2 (k.č. 5663/1, k.o. Vinkovci), za potrebe izgradnje četiriju poslovno-stambenih zgrada, plinskog priključka, MPR-a, plinske instalacije, ceste i parkirališta. Voditelj istraživanja bio je Hrvoje Vulić, a radove je financirao privatni investitor.

Lokacija se nalazi u sklopu zaštićene i registrirane arheološke zone u Vinkovcima. Položaj iskopa smješten je između parka Lenije i rijeke Bosuta. Prema starim podacima koje je donio Josip Brunšmid u svom kapitalnom djelu *Colonia Aureila Cibalae*, na tom području treba tražiti južnu rimsku nekropolu. Sve do jeseni 2008. (iskopavanje za vinkovačko plivalište), u tom dijelu grada nije bilo intenzivnije gradnje, tako da nisu zabilježeni novi grobovi koji bi potvrdili Brunšmidove nalaze. Uz jedan grob istražen na toj lokaciji, posljednji podaci o nalazu rimskih grobova 3. i 4. st. na južnoj nekropoli Cibala potječu još iz vremena Josipa Brunšmida koji je za Narodni muzej u

Grob 14 – detalj

Zagrebu sakupio veću količinu nalaza s položaja bivšeg vrta Brodske imovne općine i vrta gostionice Žaba te na položaju Pjeskana I. Na Pjeskani, unutar kruga bivše tvornice Proleter, amaterski je istraživao i Matija Klajn, prvi kustos Muzeja. Ti su položaji identificirani unutar ovogodišnjeg položaja iskopa.

Površina koja je 2009. arheološki istražena iznosila je 25x180 m. U iskopu je istraženo 70 rimskih grobova, od kojih se posebno izdvajaju sljedeći:

Grob 14 – dvostruki ukop postavljen suprotno (↑↓). Sjeverniji kostur leži na trbuhu, s rukama svinutim ispod tijela te nogama svinutima na desno, tako da je lijeva noga svinuta blaže pod 90°, a desna oštro pod 45°. Kada je kostur dignut, otkrivena je željezna kopča ispod vrata (kao da je zadavljen). Južni kostur leži ispružen na leđima, a nedostaju mu potkoljenice i glava. Ruke su blago svinute u laktu, tako da su šake na kukovima. Na lijevoj ruci ima željezni prsten. Iznad kostura je cijela keramička zdjela. Pripadajući su PN-ovi: PN-110 do 113, N-14. Dubina je 80,79, a orijentacija JI-SZ i SZ-JI.

Grob 16 – kosturni ukop, pokojnik je ispružen na leđima, nedostaju kosti nogu i desna ruka. Lijeva je ruka ispružena uz tijelo, na zapešću je neki olovni predmet, a na prstu brončani prsten. Ispod desnog ramena, vrata i glave položena je lubanja konja orijentirana I-Z, sa zubima na zapadu. Ispod donje lijeve strane grudnog koša položen je dio lubanje goveda s rogom. Raka je slabo vidljiva (više se osjeti) i pravokutnog je oblika. Pripadajući su PN-ovi: PN-138 i 139 te N-15 (keramika). Dubina je 80,72, a orijentacija JZ-SI.

Grob 29 – kosturni ukop, pokojnik je ispružen na leđima, zasut ulomcima opeka. Lijeva podlaktica nedostaje, a desna je ispod zdjelice. Noge su prekrížene u potkoljenicama, lijeva preko desne. Prilozi: ispod zdjelice je vrh brončane igle. Nakon vađenja, ispod glave je pronađena lopatica velikog preživača, a ispod nogu fragment roga. Pripadajući su PN-ovi: PN-183 i 184. Dubina je 80,45, a orijentacija JI-SZ.

Grob 46 – kosturni ukop, pokojnik je ispružen na leđima. Lijeva je ruka položena na kuk, desna preko trbuha, tako da su prsti na laktu lijeve ruke. Prilog: lukovičasta fibula na lijevom ramenu. Pripadajući PN-278. Dubina je 80,31, a orijentacija SZ-JI.

Grob 48 – kosturni ukop, pokojnik je ispružen na leđima. Nedostaje tjeme i dio desne ruke. Ruke su položene na zdjelicu. Prilozi: brončane naušnice (2 komada), brončana i koštana narukvica oko podlaktice lijeve ruke, prsten na lijevoj ruci, ulomak brončane žice s vanjske strane lijevog femura te još jedan komad brončane žice s desne strane kostura. Pripadajući su PN-ovi: PN-286 do 293. Dubina je 80,24, a orijentacija JZ-SI.

Grob 64 – kosturni ukop, pokojnik je ispružen na leđima. Ruke su svijene u laktovima. Lijeva je preko trbuha položena na desnu stranu grudnog koša, a desna uz desnu stranu zdjelice. Lijeva je noga ispružena, desna svijena u koljenu (dio nedostaje). Prilozi: dvije koštane narukvice na lijevoj ruci. Pripadajući PN-356. Dubina je 79,78, a orijentacija SZ-JI.

Grob 66 – kosturni ukop, pokojnik je ispružen na leđima. Prilikom iskopa oštećena je lubanja. Nedostaje desna ruka. Lijeva ruka svijena je u laktu i položena na grudi. Prilozi: 7 komada brončanog novca na lijevoj klavikuli, stakleni vrč

Grob 16 – ukop s konjskom glavom

Grob 57

Tlocrt

uz lijevi kuk, okrugla olovna pločica u međunožju te zelena perla od staklene paste na lijevom zapešću. Pripadajući su PN-ovi: PN-358 do 362. Dubina je 82,58, a orijentacija SI-JZ.

Kosturi su predani na antropološku obradu u HAZU, te će rezultati tih analiza dati nove spoznaje o antičkoj populaciji Cibala. Nakon čišćenja, u pobilježju će dataciji grobova pomoći metalni nalazi, no sudeći po okolnostima vjerojatno je riječ o grobovima iz 3. i 4. stoljeća. Istraživanja na položaju Makart u potpunosti su opravdala očekivanja. Po prvi je put istražen dio južne cibalitanske nekropole, jedno od najslabije istraženih područja na području Cibala. Osim

70 grobova, zanimljiv je njihov smjer rasprostiranja, jer se taj dio groblja pravilno proteže prema jugozapadu u dvije jasno prepoznatljive linije, uz neke iznimke. Od 70 grobova samo je jedna zidana grobnica, a u dva su groba ukopane po dvije osobe. Nisu pronađeni očekivani grobovi iz 1. ili 2. stoljeća, kao što nisu pronađeni ni tragovi objekata iz mlađega željeznog doba. Ovo je istraživanje potvrdilo da se glavna južna rimska prometnica ne nalazi ispod Genscherove ulice, nego je negdje dalje prema zapadu i vjerojatno bliže Bosutu. Jednako je tako potvrđeno da grobove treba tražiti na zapadnoj, a ne na istočnoj strani kako se do sada mislilo (Janošić 2001: 144). Istraživanjem također nisu otkriveni tragovi vojnoga groblja za koje se pretpostavlja da se nalazi na južnoj nekropoli, kao posljedica vojnog logora Konstancija II. Za navedeni se logor pretpostavlja da se nalazio na prostoru današnjih Kanovaca, no za sada nisu pronađeni nikakvi rimski ostaci koji bi upućivali na njega. U grobovima su pronalazene i žene i djeca, kao i odrasli muškarci za koje je na osnovi nalaza i antropoloških analiza vrlo teško dokazati jesu li bili vojnici.

Literatura

Dimitrijević 1979 Stojan Dimitrijević, Arheološka topografija i izbor nalaza s vinkovačkog kraja, Izdanja HAD-a 4, Zagreb, 1979.

Iskra-Janošić 2004 Ivana Iskra Janošić, Urbanizacija Cibala i razvoj keramičarskih središta, Vinkovci, 2001.

Korda 1956 Josip Korda, Rimska nekropola u Vinkovcima, Novosti, Vinkovci, 1956: 21 – 27.

**Hrvoje Vulić
Anita Rapan Papeša**

Summary

During excavations in Ulica Dragutina Žanića Karle 2 in Vinkovci, graves belong to the southern Roman necropolis were found. Seventy Roman graves were investigated. Pursuant to preliminary analyses of the finds, it can be stated that these were largely burials dating from the 3rd to 4th century. Pursuant to research to date, it can be concluded that this was the eastern boundary of the southern necropolis and that the west road lay to the west of the site.

Redni broj: 27

Lokalitet: Vinkovci – Ulica I. Gundulića 37

Naselje: Vinkovci

Grad/općina: Vinkovci

Pravni status: Z-4447

Razdoblje: P, A

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

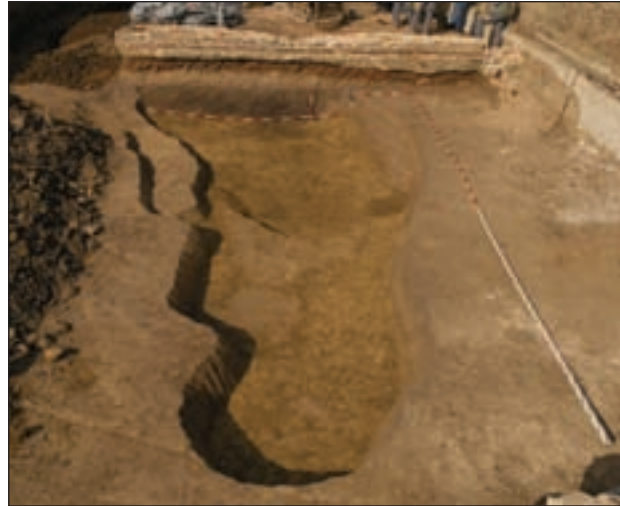
Od ožujka do svibnja 2009. trajalo je zaštitno arheološko istraživanje i nadzor u Vinkovcima, u Ulici I. Gundulića 37 (k.č. 2668, k.o. Vinkovci), za potrebe izgradnje poslovno-stambene zgrade, plinskog priključka, MPR-a, plinske instalacije i parkirališta. Voditelj istraživanja bio je Hrvoje Vulić, a radove su financirali privatni investitori.

Lokacija se nalazi u sklopu zaštićene i registrirane arheološke zone u Vinkovcima. Ulica Ivana Gundulića proteže se od najužeg centra rimskih Cibala do zapadnog bedema, a smještena je sjeverozapadno od današnjeg središnjega gradskog trga. Pozicija iskopa nastavlja se na poziciju kućnog br. 39, lokaciju koja je istraživana 2007. godine. Tom prilikom otkriven je dio stambenog objekta iz rimskog razdoblja, rimskodobne otpadne jame, kulturni sloj s nalazima keramike starijega željeznog doba te niz pokretnih nalaza iz rimskog razdoblja, među kojima se svakako ističe žrtvenik bogu Silvanu, za sada jedini otkriveni spomenik tom bogu u Cibalama. Godine 1998. ispred kućnog br. 40, prilikom kopanja kanala za polaganje svjetlovnog kabela koji se nalazi točno nasuprot istraživanoj lokaciji, nađen je sterilan sloj žute zemlje u dužini od 6,70 m, za koji se pretpostavljalo da je bedem. No kako su na kućnim brojevima 42, 46 i 46a opet nađeni slojevi žute ilovače, vjerojatnije je da su na tim lokacijama nađeni ostaci fortifikacije. Na taj zaključak navode i nalazi s kućnog broja 39, koji je točno preko puta broja 40. Svega 50-ak m zapadno od lokacije nalazi se srednjovjekovna crkva sv. Ilije na Meraji, koja je istraživana u više navrata (Janošić 2006: 293). Zbog blizine crkve, tijekom istraživanja očekivani su i nalazi srednjovjekovnih grobova koji ipak nisu nađeni.

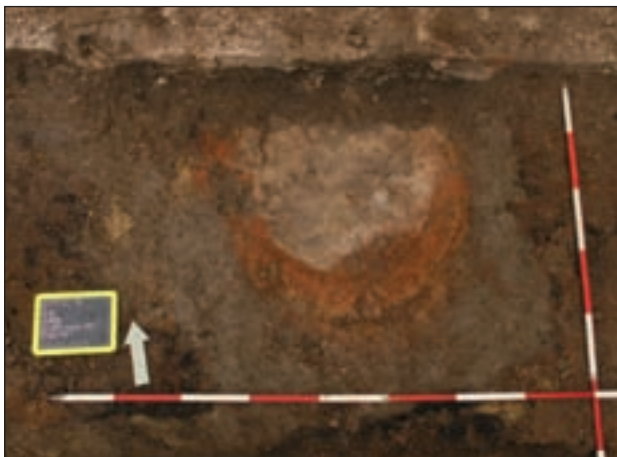
Površina koja je 2009. arheološki istražena iznosila je 15,60x29,20 m. U iskopu je utvrđeno 38 stratigrafskih jedinica. Strojno uklanjanje sloja recentne šute i humusa dogodilo se još tijekom 2008. bez prisutnosti arheologa, tako da su istraživanja na većem dijelu sonde počela direktno u rimskom sloju. Razina spuštene zemlje iznosi gotovo metar na južnom dijelu čestice, dok je na sjevernom dijelu koji je bliže kolniku uklonjeno otprilike 0,40 m. Gotovo cijela zapadna strana iskopa (odnosno polovica bloka C1, blokovi C2-6, kao i dijelovi blokova B1-5) presječena je podrumom objekta koji se nalazio na čestici. Sonda je podijeljena na tri dijela od juga prema sjeveru (brojkama I, II i III), a unutar njih formirana je kvadratna mreža označena slovima A – C i brojkama 1 – 6. Uz ostatke recentnih jama u sondi su zatečene i dvije septičke jame i dva bunara.

Istraživanja su krenula s južne strane sonde zbog odvoza zemlje, tj. u kvadrantima A1, B1 i C1. U kvadrantu A1 odmah su nađeni ostaci rimske arhitekture, dok je u

Starčevački objekt SJ 22 od 23

ostalim kvadrantima evidentirano preslojavanje rimskih slojeva s raznim recentnim otpadnim jamama. Recentne jame zabilježene su i u kvadrantima A1 i A2. Baze stupova zidane od opeke zabilježene su u sondama A2 i A3. U stratigrafskim jedinicama 8, 10, 13 i 14 zabilježeni su ostaci urušenja rimskog objekta. Ti su ostaci bili izmiješani s recentnim ostacima, kao i recentnom paljevinom. U kvadrantu A3 zabilježeni su ostaci urušenja i podnice, kao i ostatak ognjišta koje je, kao i ostatak objekta, presjekao zid SJ 12 koji se proteže u smjeru istok-zapad u kvadrantima A3 i B3. Daljnjim istraživanjem u kvadrantima A 4-6 i B 3-6 pronađeni su ostaci rimske arhitekture, odnosno zidova i temelja. Trenutačni je zaključak da je riječ o tri faze gradnje i o barem četiri građevine. Najstariji su objekti SJ 5, 8, 9, 10, 13, 14, 25 (zidovi i urušenja prostorija) i 26 od 27, 28 od 29 i 30 od 31 (rimske jame i bunari). Navedene jame i bunari nalaze se unutar prostora omeđenog zidovima SJ 33, SJ 34 i SJ 38 i SJ 34, SJ 35 i SJ 38, ali najvjerojatnije nisu u vezi sa zidovima, tj. stariji su od njih. Drugu fazu gradnje činili bi temelj SJ 37 i baze stupova SJ 3 i 6. Posljednju bi fazu činili zidovi SJ 12 i objekt koji tvore SJ 33, 34, 35, 36 i 38. Između tog objekta i objekta čiji je vanjski zid SJ 12 nađen

Vatrište SJ 11

Pogled na ostatke arhitekture

je dio popločenja od opeka, vodoravno poslaganih na žbuku (SJ 32). O dataciji pojedinih faza teško je govoriti, osim što se posljednja faza vjerojatno može datirati u 4. st. Zidovi su očuvani uglavnom u jednom ili dva reda opeka, nakon kojih slijedi „cokl“, tj. izbočina s obje strane prvog dijela temelja. Ispod „cokla“ nalazi se od jedan do tri reda koso poslaganih opeka u širini jedne opeke. Analiza nalaza rimskog podrijetla nađena je veća količina keramike, a od posebnih nalaza pronađeni su razni metalni predmeti, novac, ulomci stakla, žrnjeva, jedna opeka s pečatom *DEC* i koštani ukrasni predmeti. Istraživanja su potvrdila nepostojanje pretpostavljenoga zidanog bedema, koji je uočen tijekom komunalnih radova. Zapravo je riječ o zidu SJ 36, koji je ujedno i sjeverna granica objekta. Zajedno s istraživanjima iz 2007. na kućnom br. 39, može se zaključiti da se pretpostavljeni bedemi mogu nalaziti jedino zapadno od njega. Problem je geološki kanal koji prolazi kroz kućni broj 41, a koji je postojao i u rimsko doba te je vjerojatno služio kao dio fortifikacijskog sustava. Ova su istraživanja ograničila prostor na kojem se može očekivati pronalazak bedema na prostor kućnog broja 41.

U sterilnom predzdravičnom sloju u kvadrantima A1 i B1 uočena je zapuna objekta starčevačke kulture. Riječ je o manjoj okrugloj jami SJ 20 od 21. Do nje se nalazio veći objekt, SJ 22 od 23. Radi se o velikom starčevačkom objektu zabilježene duljine 11 m. Ostatak objekta nije bilo moguće istražiti jer se u nastavku objekt nalazi ispod zidova SJ 12, 33 i 38, tako da su istražene samo dvije trećine objekta. U objektima je pronađena velika količina keramike, kamenih alatki, pršljena i ostataka životinjskih kostiju, kao i ostaci podnica. Uzeti su i uzorci za flotaciju, kao i uzorci za datiranje metodom C-14. U istraživanjima tijekom 2007. na kućnom broju 39, nisu pronađeni ostaci starčevačke kulture, tako da se za sada radi o za sada najsjeverozapadnijoj točki starčevačkog naselja koje se proteže od *tella* Tržnica. Kako su na lokalitetu nađeni ostaci arhitekture koji čine smislenu cjelinu, prema odluci Ministarstva kulture zidovi objekta konzervirani su i bit će prezentirani u budućem ugoditeljskom objektu.

Literatura

Iskra-Janošić 2001 Ivana Iskra-Janošić, Urbanizacija Cibala i razvoj keramičarskih središta, Vinkovci, 2001.

Hrvoje Vulić
Maja Krznarić Škrivanko
Anita Rapan Papeša

Summary

Excavations in Ulica Ivana Gundulića 37 in Vinkovci during 2009 led to the finding of the northwest settlement of a Neolithic Starčevo culture with the Tržnica tell. There was a surprising find of a large quantity of Roman architecture, to be presented in a future hospitality facility. Also valuable is the knowledge of the location of the fortification system to the west of what was previously supposed its position.

Redni broj: 28

Lokalitet: Vinkovci – zaštićena arheološka zona

Naselje: Vinkovci

Grad/općina: Vinkovci

Pravni status: Z-4447

Razdoblje: P, A, SV, NV

Vrsta radova: zaštitna iskopavanja, nadzori

Od veljače do studenog 2009., djelatnici Arheološkog odjela Gradskog muzeja Vinkovci, na ukupno 16 lokacija obavili su manji broj zaštitnih arheoloških istraživanja i nadzora unutar zaštićene zone grada Vinkovaca koja se proteže na oko 1.500.000,00 m².

S obzirom na manji broj građevinskih radova, i broj arheološki istraživanih lokacija bio je manji u odnosu na prethodne godine. Unatoč tomu, dobiveni su iznimno važni rezultati, a na terenu su provedena 104 radna dana. U popisu su navedene sve lokacije iskopa, od kojih su ona s važnijim rezultatima izdvojena posebno.

Arheološki nadzor obuhvatio je iskope za podrum, iskope za temelje, iskope za infrastrukturu (struja, kanalizacija, plin i dr.) na sljedećim lokacijama: 1.) rekonstrukcija Ulice Vladimira Nazora (djelomično istražen rimski zidani grob); 2.) Ulica Ruđera Boškovića 16; 3.) Poljska ulica b.b. (određena istočna granica zapadne nekropole Cibala); 4.) Ulica kralja Zvonimira 62; 5.) Ulica Josipa Fulanovića b.b.; 6.) Ulica Ćirila i Metoda/put; 7.) Frankopanska ulica; 8.) Ulica hrvatskih redarstvenika 12; 9.) Ulica Stjepana Radića 35a; 10.) Ulica Jurja Dalmatinca 21; 11.) Ulica Ivana Gorana Kovačića 2 (u iskopu temelja zabilježen jedan novovjekovni grob); 12.) Ulica Viktora Kovačića (zabilježeni grobovi sjeverne nekropole Cibala).

Arheološki su istražene sljedeće lokacije (na karti označeno crvenim brojkama): 1.) Ulica Ivana Gundulića 37; 2.) Lapovačka b.b. (Kaufland); 3.) Ulica Dragutina Žanića Karle 2; 4.) Tordinci – Staro groblje.

Tijekom neprijavljenih komunalnih radova za izgradnju magistralnog vodovoda slučajno je otkrivena ostava srebrnoga rimskog novca iz druge polovine 3. st. Nakon dojave građana, pregledavanja iskopa i potrage za odvezenom zemljom iz iskopa, djelatnici Gradskog muzeja Vinkovci i lokalni entuzijasti uspjeli su prikupiti 1279 komada novca, te se može pretpostaviti da je spašen veći dio ostave.

Odlukom Ministarstva kulture, a u dogovoru s nadležnim Konzervatorskim odjelom u Vukovaru, zaštićena arheološka zona grada Vinkovaca podijeljena je na A i B zonu. Istraživanja u Zoni A podrazumijevaju arheološko istraživanje cjelokupnog zemljišta predviđenog za gradnju do zdravice, bez obzira na projekt, dok se Zona B arheološki nadzire, a prema rezultatima i arheološki istražuje.

Anita Rapan Papeša
Hrvoje Vulić

Summary

In the February to November period of 2009 staff members of the archaeological department of Vinkovci Municipal Museum carried out a number of salvage archaeological excavations in the protected zone of the city of Vinkovci (expanded in 2005 to cover almost the whole of the city).

Karta grada s ucrtanim pozicijama istraživanim tijekom 2009. godine

At a total of 16 sites, a large quantity of archaeological material was collected through the monitoring of infrastructure works, small excavations for family houses and for commercial structures.

Redni broj: 29

Lokalitet: Vodoopskrbni sustav istočne Slavonije, I. etapa (Kundrovac, Đulves, Orašje, Klještevica)

Naselje: Ilača, Tovarnik

Grad/općina: Ilok

Pravni status: –

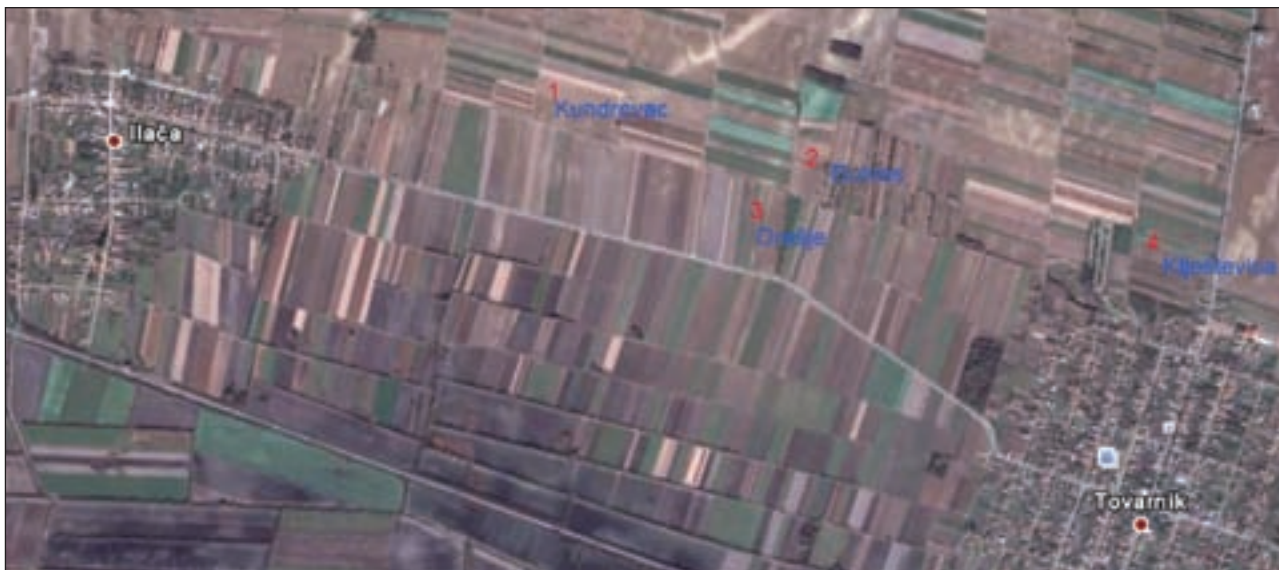
Razdoblje: P, A, SV

Vrsta radova: rekognosciranje

Za potrebe izgradnje regionalnoga vodoopskrbnog sustava istočne Slavonije, I. etapa – istočni dio – dionica 6: vodoopskrbni cjevovod Ilača – Tovarnik, stručna

arheološka ekipa Gradskog muzeja Vukovar tijekom svibnja 2009. pregledala je teren na izgradnji predmetne građevine.

U dokumentaciji Arheološke zbirke Gradskog muzeja Vukovar nalaze se podaci o lokalitetima u okolici Tovarnika i čitavog prostora međuriječja Dunava i Save. Kao najvažnija pozicija prostora između Ilača i Tovarnika navodi se Orašće. Nalazi se sa sjeverne i južne strane ceste Tovarnik – Ilača, oko 2 km zapadno od Tovarnika, na lesnoj padini koja se blago spušta u srijemsku ravnicu (bosutsko-savsku ravnicu). Slučajni nalazi prilikom oranja i rekognosciranja 1971. i 2006. potvrđuju podatke koji govore da je riječ o prapovijesnom (neolitik, eneolitik – badenska i vučedolska kultura), antičkom (*Ulmo*) i srednjovjekovnom nalazištu. U dokumentaciji o arheološkim nalazima u Gradskom muzeju Vukovar navodi se da pojedini nalazi iz eneolitika potječu s nepoznatih položaja u okolici Tovarnika. Jednako tako, još u 19. st. na području Ilača

Karta područja rekognosciranja s označenim arheološkim nalazištima (izradila: M. Hutinec)

pronađen je iznimno vrijedan i rijedak arheološki nalaz – rimska vojnička diploma, što govori o intenzivnom životu na tom prostoru u antici. Može se pretpostaviti da je trasa magistralne ceste *Mursa – Cibalae – Sirmium* zabilježena upravo na južnim padinama Vukovarskog ravnjaka zapadno od Tovarnika, nešto dalje južno od zadane trase toga terenskog pregleda, a u antičkom *Ulmu* (Tovarniku) vjerojatno se nalazila rimska postaja na tom putu. Pregledano područje podijeljeno je na veći broj oranica koje su mahom u privatnom vlasništvu. Pregled terena nakon kiše na obrađenim je oranicama omogućio uočavanje velike količine keramičkoga materijala iz svih razdoblja prapovijesti, posebice iz eneolitika, brončanog doba i mlađega željeznog doba – latena, kao i nalaza iz antike i srednjega vijeka. Zbog dugotrajne obrade poljoprivrednog zemljišta lokaliteti su djelomice oštećeni, a valja uzeti u obzir i činjenicu da neka prapovijesna nalazišta koja se nalaze na većim dubinama ne bivaju uvijek otkrivena rekognosciranjem.

Klještevica (foto: M. Hutinec)

Keramički arheološki materijal, uglavnom vrlo loše kvalitete i grube izrade, uočen je na četiri pozicije na trasi budućega voopskrbnog cjevovoda: 1.) Tovarnik – Kundrovec; 2.) Tovarnik – Đulves (Đureš); 3.) Tovarnik – Orašje (Orašće); 4.) Tovarnik – Klještevica. Sva četiri nalazišta – rudine – pripadaju k.o. Tovarnik.

Kundrovec je prostor sjeveroistočno od Ilača. Na rudinama sjeverno od trase pronađen je kasnosrednjovjekovni materijal, a svakako valja računati na moguće postojanje antičkih lokaliteta koje je teško ustanoviti rekognosciranjem, osobito ako je riječ o nekropolama. Ovdje valja napomenuti da je južno od Kundrovca i ceste Ilača – Tovarnik položaj Gecija, također zabilježen antički lokalitet. Đulves je veći prostor koji se proteže sjeverno od pregledane trase, sa sredine se rasprostire prema Tovarniku i završava kod tzv. ciglane. Na njemu su uočeni brojni ulomci kasnosrednjovjekovne keramike koji upućuju na poziciju naselja koje je prethodilo današnjem u Tovarniku. Manji broj nalaza pripada prapovijesti (eneolitik).

Orašje je širok prostor južno od trase i od položaja Đulves. Uz brojne brončanodobne i nalaze iz mlađega željeznog doba (laten), zabilježeni su i kasnosrednjovjekovni nalazi. Svi oni vjerojatno potječu iz naselja.

Rudina Klještevica nalazi se sjeverno od Tovarnika i na njoj je također arheološki položaj. Nalazi se izvan zone obuhvata budućih radova na Vodoopskrbnom cjevovodu Ilača – Tovarnik, ali ga svakako valja imati u vidu s obzirom na to da je riječ o predjelu koji se naslanja neposredno na samo naselje Tovarnik, antički *Ulmo* – vjerojatnu postaju na rimskoj magistralnoj cesti *Mursa – Cibalae – Sirmium*. Nalazi keramike također upućuju na moguće naselje iz prapovijesti (neolitika i eneolitika) na lokaciji Tovarnik – Klještevica.

Istraživanjem je rekognoscirano područje zadane trase, odnosno prostor između Ilača i Tovarnika, koji se proteže sjeverno od glavne ceste koja povezuje dva mjesta.

Položaji zabilježeni kao potencijalni važni arheološki lokaliteti s arheološkim materijalom koji se može datirati u razdoblja od neolitika do kasnoga srednjeg vijeka, zasigurno potvrđuju važnost lokacije na visokome lesnom rubu iznad Dunava, naseljavane tijekom dugih razdoblja od prapovijesti do kasnoga srednjeg vijeka, smještene uz važan komunikacijski pravac rabljen tisućljećima. Upravo na tom prostoru, vjerojatno nešto dalje južno, bilježi se rimska magistralna cesta *Mursa – Cibalae – Sirmium*. Sjeverno od trase nalazi se bogato naseljeno područje na granici Rimskog Carstva – rijeke Dunav, koja je štitila Carstvo od barbarskih naroda tijekom stoljeća. Prema prikupljenim ulomcima kasnosrednjovjekovne keramike koji povezuju rudine Đulves i Orašje, vrlo je vjerojatno da se kasnosrednjovjekovno naselje, preteča Tovarnika, nalazilo zapadno od pozicije današnjeg mjesta s vjerojatnom orijentacijom sjever-jug. Prostor između Ilače i Tovarnika svakako je iznimno zanimljiv i važan u arheološkom smislu te se tu činjenicu u budućnosti treba uzeti u obzir.

Literatura

- Brodić 1976** Đ. Brodić, Naselja na području općine Vukovar od ranog neolita do kasnog eneolita, neobjavljeni diplomski rad, Zagreb, 1976.
- Brunšmid 1891** J. Brunšmid, Rimski vojnički diplom iz Ilače u Srijemu, *Viestnik Hrvatskoga arheološkoga društva*, XIII, 1891, 33 – 40.
- Bunčić 2007** M. Bunčić, Topografija pretpovijesnih nalazišta u Vukovaru, *VAMZ*, 3., Zagreb, 2007.
- Dorn 1973** A. Dorn, Rekognosciranje limesa na području Vukovarske općine, *Glasnik slavonskih muzeja*, 23, Vukovar, 1973: 22 – 30.
- Dorn 1977** A. Dorn, Rekognosciranje trase rimskog puta i naselja na dionici Tovarnik-Osijek, *Arheološki pregled*, 19, Beograd, 1977: 149 – 152.
- Minichreichter 2007** K. Minichreichter, Arheološki lokaliteti na trasi iločke transverzale, brze ceste od Iloka do Lipovca, *AIA*, III/2007, Zagreb, 2007: 89 – 92.

Mirela Hutinec

Summary

During May 2009, the expert archaeological team of Vukovar Municipal Museum carried out a field survey at the construction of the regional water supply system for Eastern Slavonia, Phase I – eastern part, section six – the Ilača – Tovarnik water main. In the investigation a reconnaissance of the area of the route planned was conducted, that is, the space between Ilača and Tovarnik that extends north of the main road linking the two towns.

Locations recorded as potentially significant archaeological sites are Tovarnik – Kundrovac, Tovarnik – Đulves (or Đureš), Tovarnik-Orašje (Orašće) and Tovarnik – Klještevec. Archaeological material from these sites dates to a period of time from the Neolithic to the later Middle Ages, confirming the importance of these locations on the high loess edge over the Danube.

Redni broj: 30

Lokalitet: Vukovar – rudina Trojstvo

Naselja: Vukovar (Vučedol)

Grad/općina: Vukovar

Pravni status: Z-4321

Razdoblje: P, A, SV

Vrsta radova: rekognosciranje

Za potrebe izrade studije Hidroelektrane, stručna arheološka ekipa Gradskog muzeja Vukovar u ožujku 2009. pregledala je (rekognoscirala) teren na području lokacije planiranog uređaja za pročišćavanje otpadnih voda sustava Vukovar.

Istraživanjem je rekognoscirana rudina Trojstvo, u literaturi i muzejskoj dokumentaciji poznata i kao Reissov salaš. Rudina Trojstvo nalazi se na rubu visoke lesne terase iznad obale Dunava i pozicije nazivane Haglovi. Prapovijesni i srednjovjekovni arheološki lokalitet Gradac i Trojstvo na Vučedolu registriran je arheološki lokalitet. Trojstvo je danas u vlasništvu Republike Hrvatske, a upotrebljava je vukovarski poljoprivredni kombinat VUPIK te je podijeljena u više tabli na kojima su zasađeni vinogradi i druge poljoprivredne kulture. Ispod rudine Trojstvo na obali Dunava – između obale i riječnog otoka nalazi se pozicija zvana Haglovi.

Jugoistočno od Vukovara, oko 4,5 km nizvodno na visokoj desnoj obali Dunava nalazi se znameniti arheološki i eponimni lokalitet vučedolske kulture – Vučedol, koji se prostire na tri naseobinska platoa te na središnji i najmanji plato Gradac – središte metalurgije i kulta Vučedola. Neposredno uz sam lokalitet Vučedol, prema istoku se prostire rudina Trojstvo. Ta velika, blago valovita površina neznatno nagnuta prema jugu, svojevrsan je nastavak naselja. U dokumentaciji Gradskog muzeja Vukovar, a prema svjedočenju vlasnika susjedne parcele, zabilježeno je da je prilikom iskopa temelja za izgradnju vinogradarske kućice sredinom 80-ih godina prošloga stoljeća uz surduk pronađena keramika badenske kulture s tragovima paljevine. Prema tome slučajnom nalazu može se pretpostaviti da je riječ o badenskom grobu koji je dio jedne veće cjeline, a svakako se nastavlja na

Trojstvo (foto: M. Hutinec)

Satelitska snimka područja Trojstvo s označenom lokacijom uređaja za pročišćavanje otpadnih voda

rudinu Trojstvo koja je predmetom ovog rekognosciranja. U mlađim povijesnim razdobljima prostor je rabljen kao izvrsno mjesto za naseljavanje upravo zbog činjenice da na svome sjeveroistoku graniči s položajem Skendra i surdukom (prodolinom) koji mu je omogućavao brz i jednostavan pristup Dunavu, a bio je i odličan prirodni dio fortifikacijskog sustava. Obilaskom terena ustanovljeno je da je prostor podijeljen na više manjih obrađenih površina. Dio oranica trenutno je pripremljen za sjetvu, dok je dio pod vinogradom.

Pregled terena nakon zimskih kiša i mrazova omogućio je uočavanje velike količine keramičkoga materijala iz svih razdoblja prapovijesti, posebice iz eneolitika, brončanog

doba i mlađega željeznog doba – latena, kao i keramičkih nalaza iz srednjega vijeka. Sve to zasigurno potvrđuje važnost lokacije na visokome lesnom rubu iznad Dunava, naseljavane tijekom dugih razdoblja od prapovijesti do kasnoga srednjeg vijeka, smještene uz važan komunikacijski pravac rabljen tisućljećima. Jednako tako, to je lokacija između granice Rimskog Carstva – Dunava i rimske ceste koja je tekla južno od nje.

Zbog dugotrajne obrade te, kao i brojnih okolnih rudina, arheološki lokaliteti djelomice su oštećeni te su tako na površinu izbačeni brojni površinski nalazi koji upućuju na moguću lokaciju arheološkog lokaliteta i govore ponajprije o vremenu nastanka pojedinih keramičkih artefakata, a samim time i o vremenu uporabe pojedinih područja. Imajući u vidu kontinuitet naseljavanja i uporabe tog prostora, kao i iznimno brojne nalaze na zaštićenom lokalitetu, treba uzeti u obzir njegovu vrijednost i značaj.

Literatura

Bunčić 2007 M. Bunčić, Topografija pretpovijesnih nalazišta u Vukovaru, VAMZ, 3. s., Zagreb, 2007.

Dorn 1973 A. Dorn, Rekognosciranje limesa na području Vukovarske općine, Glasnik slavonskih muzeja, 23, Vukovar, 1973: 22 – 30.

Mirela Hutinec

Summary

During March 2009 a field survey was made of land in the area of the site of the planned effluent treatment plant for Vukovar. In this research a reconnaissance of

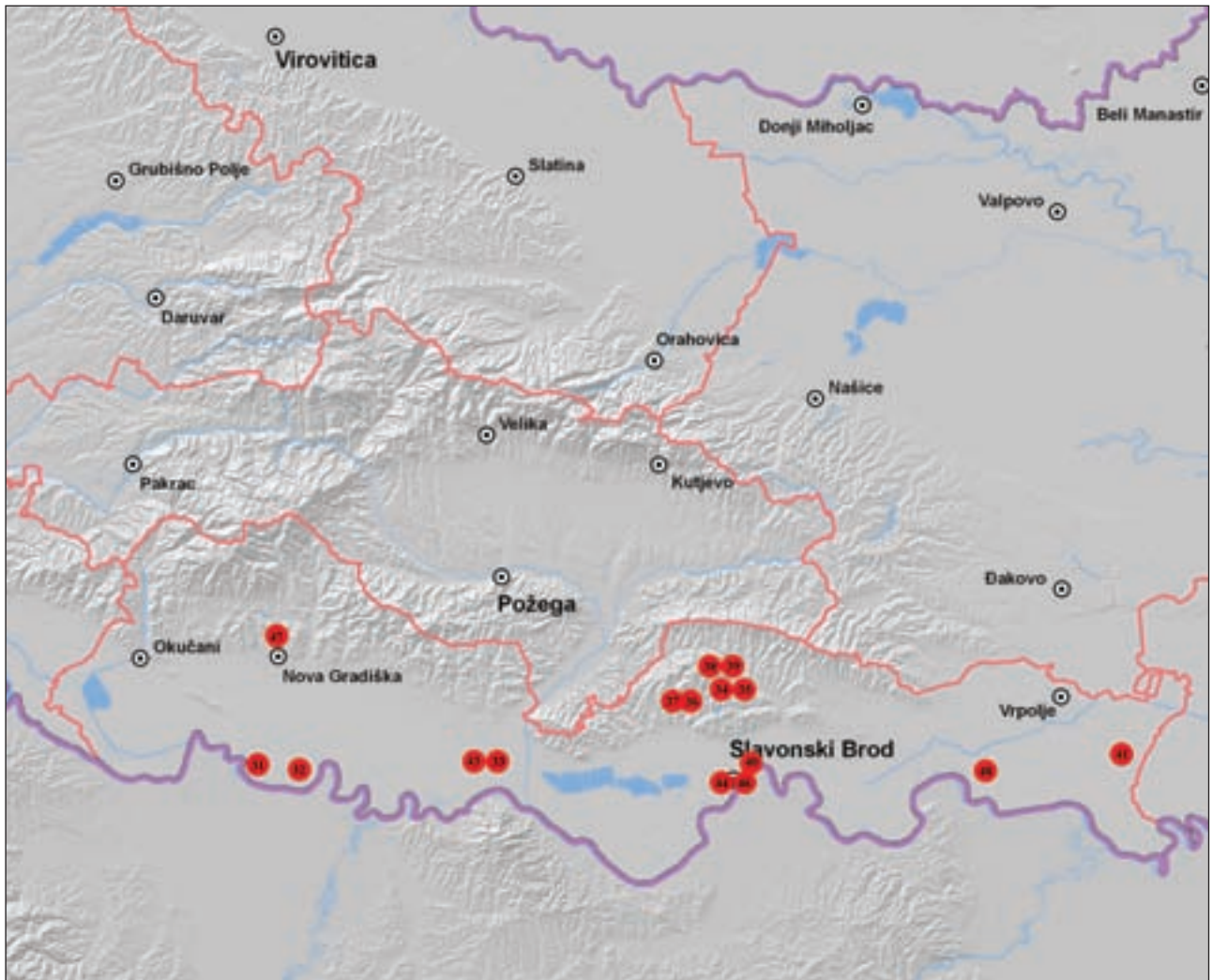

Trojstvo, pogled na Haglove (foto: M. Hutinec)

Trojstvo moor, also known in the museum documentation literature as Reissovo salaš, was undertaken. This lies on the edge of a high loess terrace over the bank of the Danube and the position called Haglovi. In the field survey, it was noticed that there was a large amount of pottery finds from all prehistoric periods, particularly from the Aeneolithic, the Bronze Age and the Old Iron Age – La Tene, as well as pottery finds from the Middle Ages. This confirmed the importance of the site on the high loess edge over the Danube used for settlement during a long period from prehistory to the late Middle Ages, located along an important line of communication that was used for millennia.

BRODSKO-POSAVSKA ŽUPANIJA

31 Crišnjevi (naselje i nekropola)
32 Dolina – Glavičice/Draganje
33 Donje Dožice
34 Donji Slatinik – Gaji
35 Donji Slatinik – Praulje
36 Glogovica – Dužice 1

37 Glogovica – Galicijani
38 Gornji Slatinik – Grabovac
39 Gornji Slatinik – Palež
40 Gromačnik – Knježica
41 Gundinci – Dorovo
42 Luka Slavonski Brod

43 Prudnjače
44 Sl. Brod – Galovo
45 Sl. Brod – Ul. J. Kozarca 31
46 Sl. Brod – Ul. P. Krešimira IV. 38
47 Slavča
48 Stružani – Vrtlovi

Redni broj: 31**Lokalitet: Crišnjevi (naselje i nekropola)****Naselje: Mačkovac****Grad/općina: Vrbje****Pravni status: P-177****Razdoblje: P****Vrsta radova: sustavno iskopavanje**

U rujnu i listopadu 2009., Gradski muzej Nova Gradiška nastavio je sustavna istraživanja brončanodobne nekropole i naselja u mjestu Mačkovcu. Istraživanje su financirali Ministarstvo kulture, Brodsko-posavska županija i Općina Vrbje. Voditeljica iskopavanja bila je Marija Mihaljević, prof. (Arheološki odjel Gradskog muzeja Nova Gradiška).

Nekropola je nastala na gredi koja se prostire smjerom sjeverozapad-jugoistok i blago nadvisuje okolni nizinski plavni teren te za visokih voda i poplava ostaje neplavljena. Ove su godine istraživanja nastavljena na prošlogodišnju mrežu kvadranta veličine 5x5 m, označenih slovima od zapada prema istoku i brojkama od juga prema sjeveru. Sonda je locirana tako da uhvati istočni rub nekropole pa nadovezana na istočni rub iskopa iz 2006., 2007. i 2008. godine, neposredno uz njega. Istraživanjima je obuhvaćeno 6 kvadranta (O/10-11-12, N/12, P/10 i P/11) ukupne površine 150 m². Svi otkriveni grobovi imaju žaru sa spaljenim kostima okrenutu naopako, dnom prema gore. Sve su otkrivene posude u pravilu vrlo fragmentirane i keramika je poprilično porozna.

Numeriranje grobova nastavlja se na prošlogodišnja istraživanja. Tako je u grobu 58 otkrivena manja žara s profilom naglašenog loma na sredini posude i trakastom ručkom. Gornji dio zdjele širi se prema van i rub prati liniju cijeloga gornjeg dijela posude. Grob 59 sadržavao je žaru – zaobljenu zdjelu ravnog, s unutrašnje strane koso zaravnjenog ruba i trakaste ručke koja se ravno spaja s rubom. Duboke zdjele široko razgrnutog ruba s trakastom ručkom ispod ruba i još tri jezičaste funkcionalno-dekorativne ručke na preostalim stranama zdjele otkrivene su u grobovima 60 i 61. Zdjele su loše fakture i jako fragmentirane. Grobovi 62, 65, 68 i 71 imaju žaru – duboku zdjelu široko razgrnutog ruba s trakastom ručkom ispod ruba i grubim premazom u donjem dijelu zdjele. Na rubu im se uočavaju blaga jezičasta izbočenja koja prate liniju ruba. Grob 63 sadržavao je vrlo malo kostiju i fragmente crvenkaste posude, znatno poremećenog položaja zbog težine zemlje. Grobovi 66, 67 i 69 imali su duboku zdjelu razgrnutog ruba kao žaru, uz odstupanja u očuvanosti žare i manje razlike u izgledu, koliko se može zaključiti u sadašnjoj fazi rekonstrukcije. Grob 72 čini manja sivo-crna posuda, raspadnuta pod pritiskom zemlje, čiji će oblik biti definiran nakon restauracije. Grobovi 73 i 74 sadržavali su žaru – duboku zdjelu široko razgrnutog ruba manjih dimenzija, s trakastom ručkom ispod ruba. U grobovima 75 i 76 pronađene su slične žare – zaobljene zdjele ravnog, s unutrašnje strane koso zaravnjenog ruba i dvije nasuprotne postavljene funkcionalno-dekorativne ručke po sredini žare. U grobovima 64 i 70 nije pronađena žara ni kosti, nego samo fragmenti keramike, ali su ipak preliminarno numerirani zbog male mogućnosti da je riječ o grobovima. Godine 2009. istraženo je 17 paljevinskih grobova i još

2 moguća groba, što je znatan broj i gustoća grobova s obzirom na to da je riječ o istočnom rubu nekropole koji je ovim iskopavanjima uspješno i pouzdano definiran. Gustoća grobova opada s padom terena prema istoku, pa u kvadrantima P/10 i P/11 nije otkriven ni jedan grob. Zapune svih grobova i sadržaj svih žara prikupljeni su za daljnje analize, pa se očekuje pronalazak sitnijih nalaza tijekom daljnje obrade. Za vidljivost zapune grobova presudna je količina ugljena i keramike u zapuni, jer grobovi s prethodno ispranim spaljenim kostima i pažljivo vraćenom zdravicom kao zapunom ne ostavljaju uočljiv rub ukopa groba. U grobovima iz ovogodišnjih istraživanja kao tip žare zastupljene su velike duboke zdjele široko razgrnutog ruba i trakastim ručkama, široke zdjele s funkcionalno-dekorativnim hvatištima umjesto trakastih ručki, manje zdjele razgrnutog ruba i zaobljene zdjele ravnog, s unutrašnje strane koso zaravnjenog ruba. Većina grobova ima fragmente keramike položene na okrenutoj žari ili u zapuni groba. Fragmenti su uglavnom loše očuvani i oštećeni vatrom na pogrebnoj lomači prilikom spaljivanja pokojnika. Grobne su jame u pravilu neznatno veće od zdjele, keramika je loše kvalitete, pa se pod pritiskom zemlje raširi do rubova ukopa.

Nekropola pripada obližnjemu brončanodobnom naselju na Crišnjevima, a zajedno kulturno pripadaju grupi Barice – Gređani kulture polja sa žarama. Također su brojne njene analogije s nekropolama Gređani – Bajir, Stari Perkovci – Dobrevo, Oriovac, Bošnjaci – Popernjak i mnogim nekropolama Bosanske Posavine. Usporedba keramike s lokalitetom Gređani pokazuje da je keramika slabije kvalitete u odnosu na nekropolu Gređani – Bajir. Nekropola je preliminarno datirana u kasno brončano doba (13. – 12. st. pr. Kr.), a kako je i dalje ugrožena izoravanjem, njezino je istraživanje i dalje među prioritetima.

Na rubu brončanodobnog naselja na Crišnjevima istražena je sonda veličine 17,5x1,6 m. Sonda je položena približnim smjerom istok-zapad, pod pravim kutom u odnosu na prostiranje grede s naseljem i stari riječni rukavac Prišnjice. Manjim istočnim dijelom obuhvatila je rub naselja, a najvećim dijelom prostor rukavca i zonu prijelaza iz grede

Grob 75 in situ

Rekonstruirana žara iz groba 75

u rukavac. Dok je na prostoru koji obuhvaća rub grede jednaka kao i na ostatku naselja (u slijedu humusni orani sloj, kulturni sloj, predzdravični sloj nastao slijeganjem kulturnog sloja u zdravicu i žuta zdravica), stratigrafija je na prostoru rukavca drugačija. Nakon tankog sloja barskog izrazito crnog humusa, javlja se barski sivo-plavo-crvenkast sediment kojem crvenu nijansu daju željezni oksidi kojima su zasićene vode u Posavini. U donjim slojevima barski sediment postaje izrazitije plavo-siv i u najzapadnijem se dijelu sonde strmo spušta i produbljuje. U prvih pola metra barskog sedimenta uočeno je nekoliko stupova i kulturni artefakti su samo sitan lijep i vrlo malo keramike. S dubinom se povećava i količina nalaza koja kulminira u sloju debelom oko pola metra i onda opada dalje u dubinu. U istočnom su dijelu sonde također otkriveni stupovi koji možda pripadaju ogradi naselja, a u barskom su sedimentu brojni nalazi keramike, lijepa, kostiju, ugljena, pepela, bronce i ostataka lijevanja koji potvrđuju intenzivnu uporabu rukavca kao odlagališta otpada iz naselja u kasnome brončanom dobu.

Literatura

Čović 1958 B. Čović, Barice – nekropola kasnog bronzanog doba kod Gračanice, Glasnik Zemaljskog muzeja, XIII, Sarajevo, 1958: 77 – 96.

Karavanić, Mihaljević, Kalafatić 2002 Snježana Karavanić, Marija Mihaljević, Hrvoje Kalafatić, Naselje Mačkovac – Crišnjevi kao prilog poznavanju početaka kulture polja sa žarama u slavonskoj Posavini, Prilozi IAZ, 19, Zagreb, 2002: 47 – 62.

Karavanić, Mihaljević, Kalafatić 2003 Snježana Karavanić, Marija Mihaljević, Hrvoje Kalafatić, Istraživanje brončanodobnog naselja Mačkovac – Crišnjevi (1999.-2002.), Obavijesti HAD, XXXV /1., Zagreb, 2003.

Marijan 2010 B. Marijan, Crtica iz prapovijesti Slavonije (brončano doba), Osijek, 2010.

Mihaljević, Kalafatić 2004 Marija Mihaljević, Hrvoje Kalafatić, Istraživanje brončanodobnog naselja Mačkovac – Crišnjevi u 2003. g., Obavijesti HAD, XXXVI, Zagreb, 2004: 40 – 44.

Mihaljević, Kalafatić 2008 M. Mihaljević, H. Kalafatić, Mačkovac Crišnjevi, HAG, 4/2007, Zagreb, 2008: 90, 91.

Mihaljević, Kalafatić 2009 M. Mihaljević, H. Kalafatić, Mačkovac Crišnjevi, HAG, 5/2008, Zagreb, 2009: 117, 118.

Minichreiter 1983 K. Minichreiter, Pregled istraživanja nekropola grupe „Gređani” u Slavoniji, Anali Zavoda za znanstveni rad u Osijeku, 2, Osijek, 1983: 7 – 122.

**Marija Mihaljević
Hrvoje Kalafatić**

Summary

In autumn 2009, Nova Gradiška Municipal Museum followed up its systematic excavations of the Bronze Age necropolis and settlement of Crišnjevi in the village of Mačkovac. A total of 17 graves were found. All of the graves evinced a similar burial rite. The burned bones of the deceased, mostly cleansed of charcoal and ash, were collected into a vessel and placed in the ground, with the bottom of the vessel pointing upwards. In the graves from this year's research, the kinds of urn represented were large, deep bowls with a broad everted edge and rounded bowls with a straight but diagonally flattened edge on the inside. Most of the graves have fragments of pottery placed on the upturned urn or in the fill of the grave. As a rule, the fragments are poorly preserved and damaged by fire on the funeral pyre while the deceased was being cremated. The necropolis belongs to the nearby Bronze Age settlement at Crišnjevi, and both of them culturally belong to the Barice – Gređani urn burial culture group. There are many analogies in the necropolises Gređani – Bajir, Stari Perkovci – Dobrevo, Oriovac, Bošnjaci – Popernjak and in many necropolises of the Bosnian Sava valley (Posavina). We have dated this necropolis preliminarily to the late Bronze Age, 13th-12th century BC. In this excavation campaign, also investigated was a test pit at a position of the settlement that only in the smaller eastern part encompassed the actual settlement and mostly the old oxbow Prišnjica. Posts were discovered in the test pit that perhaps belonged to the fences of the settlement, and in the mud sediments, numerous finds of ceramics, daub, bones, charcoal, ash, bronze and remains of foundry work that confirm the vigorous use of the oxbow as dump for waste from the settlement in the late Bronze Age.

Redni broj: 32

Lokalitet: Dolina – Glavičice/Draganje

Naselje: Dolina

Grad/općina: Vrbje

Pravni status: postupak u tijeku

Razdoblje: P

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Radi prikupljanja novih spoznaja o kasnome brončanom i željeznom dobu u Posavini, godine 2009. započela su pokusna istraživanja nalazišta u Dolini koja su na osnovi dosad prikupljenih slučajnih nalaza pripisana grupi Donja Dolina – Sanski most (voditelji projekta: Marija Mihaljević, Gradski muzej Nova Gradiška; dr. sc. Daria Ložnjak Dizdar;

dr. sc. Marko Dizdar, Institut za arheologiju). Pokusna iskopavanja 2009. na nalazištima Glavičice i Draganje trajala su od 31. svibnja do 9. lipnja 2009., a financijska sredstva osiguralo je Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa u sklopu znanstvenog projekta Razvoj i mobilnost protopovijesnih zajednica naseljenih na tlu kontinentalne Hrvatske (197-1970685-0711).

S obzirom na važnost naselja i groblja u susjednoj Donjoj Dolini, i na sjevernoj strani rijeke Save u Dolini je postojalo odgovarajuće naselje (položaj Babine grede) preko kojeg se odvijala intenzivna trgovina te razmjena ideja i dobara između jugoistočnoalpskog prostora s Podunavljem te zapadnog Balkana i južne Panonije. Rezultatima terenskih istraživanja naselja i groblja pokušat će se definirati okolnosti početka nove civilizacijske epohe koju je obilježila pojava predmeta izrađenih od željeza, s čim se povezuju društvene i ekonomske promjene koje se dijelom manifestiraju u početku pokopavanja istaknutih pojedinaca pod tumulima kakvi su poznati iz Doline.

Na postojanje iznimno važnih nalazišta iz brončanog i željeznog doba u Dolini upućuju brojni slučajni nalazi koji se mogu pripisati naseobinskom kontekstu i nalazima koji pripadaju uništenim grobnim cjelinama. Najveći dio nalaza potječe iz iskopa zemlje za obnovu savskog nasipa (tzv. pozajmišta), koji se nalaze na nekoliko položaja zapadno od Doline, a dio nalaza prikupljen je i tijekom niskog vodostaja rijeke Save. Na osnovi dosadašnjih spoznaja i obilaska terena, na položaju Babine grede, na blago povišenoj i izduženoj gredi dugoj gotovo 1 km nalazilo se naselje koje je okruženo niskim i vodoplavnim područjem, posebno sa sjeverne strane. Sjeverozapadno od naselja, na položaju Glavičice zasad je geodetski dokumentirano 13 tumula, iako je njihov broj zasigurno bio veći, o čemu svjedoči danas nekoliko jedva primjetnih tumula. S obzirom na rezultate istraživanja na jugoistočnoalpskom i jugozapadnopanonskom području, u neposrednoj blizini tumula pretpostavlja se i postojanje ravnih grobova. U pokusnim istraživanjima 2009. iskopan je i tumul 8 na položaju Glavičice te sondiran položaj Draganje koji se nalazi stotinjak metara zapadno od tumula gdje se očekivalo otkriće ravnih grobova. U iskopavanjima tumula 8 istražena je površina od 283 m², dok je na položaju Draganje istražena sonda 1 veličine 23,50x5,00 m, odnosno površina od 117,5 m². U pokusnim iskopavanjima 2009. u Dolini je ukupno istraženo 400,50 m².

Glavičice – Tumul 8

Tumul 8, promjera 16-17 m, nalazi se sjeverozapadno od naselja na Babinoj gredi, gotovo u središnjem dijelu dosad zabilježene skupine tumula, neposredno sa zapadne strane najvećeg tumula na kojem se danas nalazi seosko groblje. Od istraživanja tumula 8 očekivale su se spoznaje koje bi mogle pripomoći u ispitivanju prostorno-kronoloških pokazatelja glede trajanja običaja pokopavanja pod tumulima, kao i provjeru hipoteze da tumuli u Dolini pripadaju ukopima istaknutih pripadnika zajednice, dok se ostatak populacije istodobno pokopavao na ravnim groblju. Tumul se nalazio na nekad obradivom zemljištu, o čemu svjedoči sloj humusa čija debljina raste prema rubovima. Ispod humusa izdvojen je tzv. gornji nasip tumula

Položaj tumula 8 na groblju Glavičice u Dolini

od svijetlosmeđe zemlje na čijem je vrhu, u neposrednoj blizini središta tumula, pronađen dio ljudske lubanje. Ostaci ljudskih kostiju pronađeni su i na zapadnom rubu tumula te upućuju na moguće postojanje mlađih kosturnih grobova koji su bili ukopani u prvi nasip tumula, a koji su uništeni obradom zemljišta. S obzirom na to da nisu pronađeni nikakvi nalazi, nije moguće odrediti vremensku pripadnost prikupljenih kostiju. U nasipu su pronađeni ulomci keramike i životinjske kosti, koji upućuju na prikupljanje zemlje za nasipavanje negdje u blizini tumula.

Glavičice, tumul 8 prije istraživanja (foto: D. Strešnjak)

Tumul 8, grob 1 (foto: M. Vojtek)

Ispod gornjeg nasipa tumula pronađen je grob sa spaljenim ostacima pokojnice (grob T. 8/1), koji su položeni na hrpicu na kojoj se nalaze i brojni ulomci brončanih predmeta spaljenih s njom kao dio njezine nošnje. Prepoznaju se ulomci fibule te vjerojatno dijelovi brončanih narukvica/nanogvica, kao i male zakovice s polukuglastom glavicom i trnom. U središte hrpice položen je vrč s ručkom te s okomitim kaneliranim trbuhom. Ispod donjeg nasipa tumula od sivo-smeđe zemlje, također gotovo u središnjem dijelu, pronađen je grob sa spaljenim ostacima pokojnika – grob T. 8/2. Hrpica je spaljenih ostataka pokojnika kompaktna i protezala se u smjeru JZ-SI te je vjerojatno bila položena u tkaninu ili kožu. S južne strane hrpice pronađena je brončana igla s poprečno ukrašenim vratom te s manjim zadebljanjima na vrhu, koja je možda zatvarala organski materijal u kojem su se nalazile spaljene kosti. Među spaljenim kostima pronađeni su i ulomci crvenkaste posude koja je ukrašena cik-cak i okomitim urezanim linijama koje su ispunjene bijelom inkrustacijom. U sjeveroistočnoj četvrtini, podalje od hrpice spaljenih ostataka pokojnika, pronađeni su zdjela zaobljenog tijela i uvučenog ruba te manji lonac zaobljenog tijela s ručkom. Sjeverno od hrpice spaljenih kostiju izdvojene su rupe za stupove koje možda upućuju na postojanje vanjske oznake groba. Na razini

gropa 2, u sjeveroistočnoj četvrtini izdvojena je ovalna površina zapečene zemlje koja možda upućuje na položaj spališta.

Draganje

Stotinjak metara zapadno od skupine tumula, na položaju Draganje istražena je sonda 1 koja je zahvatila manje uzvišenje na kojem su prikupljeni keramički ulomci te spaljene kosti, koji su upućivali na postojanje ravnih grobova. U sjevernom dijelu sonde pronađen je grob 1 sa spaljenim ostacima pokojnika, položenima u raku pravokutnog oblika i zaobljenih uglova veličine 1,60x1,45 m. Sačuvalo se dno groba s ulomcima keramičkih posuda – loncem zaobljenog tijela i vodoravno fazetiranog ruba te zdjela zaobljenog tijela koja ima uvučen i vodoravno fazetiran rub. Na osnovi nalaza može se pretpostaviti kako se radi o grobu iz mlađe faze kasnoga brončanog doba. U sondi je izdvojeno još nekoliko manjih ukopa s rijetkim nalazima keramičkih ulomaka koji možda pripadaju ostacima starijih ili mlađih naselja ili uništenim grobovima.

U pokusnim istraživanjima nalazišta Glavičice i Draganje u Dolini 2009. zabilježeni su rezultati koji će omogućiti bolje razumijevanje završetka kasnoga brončanog te početka starijega željeznog doba u Posavini koja, na osnovi pojedinačnih nalaza, pripada kulturnoj grupi Donja Dolina – Sanski most (Marić 1964; Čović 1987). O važnosti naselja u Dolini, koje se nalazilo na položaju Babine grede, svjedoči njegova veličina te na površinama oranica prikupljeni brojni keramički ulomci koji se mogu datirati od 11. do 7. st. pr. Kr., iako su vjerojatno mogući i mlađi nalazi. Naselje na Babinim gredama, kao i susjedno naselje u Donjoj Dolini na desnoj obali rijeke Save, bilo je istaknuto naselje u mreži komunikacija koje su prolazile Posavinom. Na tragove i ranijeg naseljavanja upućuju nalazi mikrolita. Ipak, pouzdaniji stratigrafski pokazatelji te vremenski okvir naselja mogu se prikupiti samo pokusnim iskopavanjima. Sjeverozapadno od naselja nalazi se skupina zemljanih tumula – Glavičice, no prema veličini i dugotrajnosti naselja može se pretpostaviti i postojanje ravnih grobova s paljevinskim i kosturnim pokopima koji su raniji, istodobni te mlađi od pokopavanja pod tumulima koje je karakteristično za jugoistočnoalpski i zapadnopanonski

Tumul 8, grob 2 (foto: M. Vojtek)

Tumul 8, presjek groba 2 (foto: M. Vojtek)

prostor od početka 8. do sredine 6. st. pr. Kr. Tumuli se na području Posavine spominju na istoku sve do Vrbanje (Vinski, Vinski-Gasparini 1962: 271). Zasad su najbliža usporedba istraženi tumuli u Kaptolu u Požeškoj kotlini (Vinski-Gasparini 1987; Potrebica 2002). S druge strane, susjedno je groblje u Donjoj Dolini ravno biritualno groblje što je, uz veličinu i trajanje naselja na Babinim gredama, još jedan razlog postojanja ravnoga groblja u Dolini koje se vjerojatno nalazi u neposrednoj blizini tumula.

Istraživanje tumula 8 na Glavičicama s dva nasipa i dva paljevinska groba rezultiralo je važnim otkrićima, kako s aspekta proučavanja pogrebnih običaja u Posavini tako i za kronološko određenje prikupljenih nalaza unutar grupe Donja Dolina – Sanski most. Na donji nasip, uz koji se povezuje grob T. 8/2, nasipan je gornji nasip uz koji se povezuje grob T. 8/1. U grobu T. 8/2 pronađena je brončana igla s ukrašenim vratom za koju se analogije nalaze na susjednom naselju u Donjoj Dolini te je datirana u fazu Ic (Marić 1964, 31 T. V,7), odnosno u fazu 1 (Čović 1987: 238) koja se povezuje s fazom Ha B3, odnosno 8. st. pr. Kr. Tako se tumul 8 prikazuje kao jedan od dosad najstarijih poznatih pokopa pod tumulom u sjevernoj Hrvatskoj. Kronološka poveznica zabilježena je i s grobljem na Budinjaku na Žumberku, s razlikom što su tu spaljeni ostaci pokojnika položeni u keramičke posude – urne (Škoberne 1999: 21). U grobu T. 8/2 pronađeni su i ulomci keramičke posude s bogatim urezanim i bijelim inkrustiranim ukrasom za koje se usporedbe mogu pronaći u okviru srednjobosanske grupe te na istoku u donjem Podunavlju u tzv. stilu Basarabi (Čović 1987: 237, 277, T. XXIV, 8-10). Slično ukrašene posude pronađene su na gradini u Zecovima u stratumu II iz 8. st. pr. Kr. (Čović 1965: 37-39, T. I,3, T. II, 1,7) te u naselju Kopilo kod Zenice u horizontu iz kasnoga brončanog i ranoga željeznog doba (Kopilo II) (Gavranović 2007: 54-56, Abb. 15, 3, 5). Mlađi je grob T. 8/1, u kojem je vjerojatno pokopana žena, sadržavao brojne ulomke brončanih predmeta koji su spaljeni s pokojnicom kao dio njezine nošnje, zbog čega su najvećim dijelom izgubili svoj izvorni oblik. Usporedbe za vrč s okomito kaneliranim trbuhom dokumentirane su na nalazištima daljske grupe u hrvatskom Podunavlju u II. keramičkom horizontu (Metzner-Nebelsick 2002: Abb. 75, 18-19). Šalice kaneliranog trbuha s ručkom koja nadvisuje rub pronađene su i u obližnjoj Donjoj Dolini te se smatraju

karakterističnima za fazu IIa prema Z. Mariću (Marić 1964: T. VIII, 5). Na osnovi prikupljenih nalaza, oba groba iz tumula 8 mogu se pripisati početku starijega željeznog doba, danas još uvijek slabo poznatom na području sjeverne Hrvatske. Pokusna iskopavanja naselja na Babinim gredama, groblja pod tumulima na Glavičicama te ravnoga groblja na Draganjama, tijekom nekoliko sezona mogu ponuditi spoznaje koje će bolje rasvijetliti početak nove civilizacijske epohe koju je obilježila pojava predmeta izrađenih od željeza, s čim se povezuju društvene i ekonomske promjene koje se dijelom manifestiraju u početku pokopavanja istaknutih pojedinaca pod tumulima. S obzirom na važnost naselja i groblja u susjednoj Donjoj Dolini, i na sjevernoj strani rijeke Save moralo je postojati odgovarajuće naselje preko kojeg se odvijala intenzivna trgovina te razmjena ideja i dobara, kako s Balkana prema sjeveru tako i u smjeru zapad-istok. U što boljem budućem razumijevanju tog procesa vrlo će važni biti upravo rezultati pokusnih istraživanja nalazišta u Dolini.

Literatura

Čović 1965 Borivoje Čović, Uvod u stratigrafiju i hronologiju praistorijskih gradina u Bosni, Glasnik Zemaljskog Muzeja, XX, Sarajevo, 1965: 27 – 145.

Čović 1987 Borivoje Čović, Grupa Donja Dolina-Sanski most, u: Praistorija jugoslovenskih zemalja, V, (ur.: A. Benac), Sarajevo, 1987: 232 – 291.

Gavranović 2007 Mario Gavranović, Keramik mit Basarabi und basarabi-artiger Ornamentik in Bosnien, Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja, XXXVI/34, Sarajevo, 2007: 35 – 67.

Marić 1964 Zdravko Marić, Donja Dolina, Glasnik Zemaljskog Muzeja, XIX, Sarajevo, 1964: 5 – 128.

Metzner-Nebelsick 2002 Carola Metzner-Nebelsick, Der „Thrako-Kimmerische“ Formenkreis aus der Sicht der Urnenfelder- und Hallstattzeit im südöstlichen Pannonien, Vorgeschichtliche Forschungen, Band 23, Verlag Marie Leidorf GmbH, Rahden/Westf., 2002.

Potrebica 2002 Hrvoje Potrebica, Istraživanje nekropole pod tumulima iz starijega željeznog doba na nalazištu Gradci kod sela Kaptol, OA, 26, Zagreb, 2002: 331 – 339.

Škoberne 1999 Želimir Škoberne, Budinjak, Kneževski tumul, Muzej grada Zagreba, Zagreb, 1999.

Vinski, Vinski-Gasparini 1962 Zdenko Vinski, Ksenija Vinski-Gasparini, O utjecajima istočno-alpske halštatske kulture i balkanske ilirske kulture na slavonsko-sremsko Podunavlje, ARR, II, Zagreb, 1962: 263 – 293.

Vinski-Gasparini 1987 Ksenija Vinski-Gasparini, Grupa Martijanec-Kaptol, u: Praistorija jugoslovenskih zemalja, V, (ur.: A. Benac), Sarajevo, 1987: 182 – 231.

**Daria Ložnjak Dizdar
Marija Mihaljević
Marko Dizdar**

Summary

In order to obtain new information about the Late Bronze and the Iron Age in Posavina, during 2009 a start was made with test excavations of archaeological sites at Dolina that according to accidental finds made to date

Draganje, grob 1 (foto: D. Strešnjak)

can be ascribed to the Donja Dolina – Sanski most group. At the site of Babine grede, a slightly elevated and elongated ridge almost 1 km long, a settlement is located that from the numerous pottery fragments collected can be dated from the 11th to the 7th century BC. North west of the settlement, at the site of Glavičice, is a group of tumuli among which is the excavated tumulus 8, in which two piles have been distinguished, each with one cremation grave. Below the upper pile is grave 1, which, because of the finds of incinerated bronze objects that belong to the clothing, can be ascribed to the burial of a woman. In the centre lies a jug with a handle and a vertically fluted belly. In grave 2, which is below the lower pile of the tumulus, a bronze needle was found with a decorative neck, analogies to which have been found in a settlement in Donja Dolina, dated to phase Ic or to phase 1(Ha B3). Also found in the grave were fragments of a ceramic vessel with richly carved and white incrustrated decoration, comparisons for which are found in the Central Bosnia group and to the east in the lower Danube valley, in the so-called Basarabi style. Both graves from tumulus 8 belong to the beginning of the Old Iron Age and show it to be one of the oldest so far known tumulus burials in northern Croatia. Close to the tumulus, the existence of flat graves has been hypothesised for which reason a test excavation was conducted a hundred metres away at the site of Draganje, at which a flat cremation grave was found that can probably be dated to the early phase of the Urnfield culture. All the mentioned archaeological sites in Dolina, through test excavations over several years, can provide knowledge concerning the beginning of a new age of civilisation that was marked by the appearance of objects made of iron. This was in turn accompanied by social and economic changes that are partially manifested in the beginning of the burial of prominent individuals beneath tumuli. Because of the importance of the settlement and the necropolis in nearby Donja Dolina and on the northern side of the Sava River too there must have been a commensurate settlement via which vigorous commerce went on. There must also have been the exchange of ideas and goods between the south eastern Alpine space with the Danube valley and the western Balkans and southern Pannonia.

Redni broj: 33

Lokalitet: Donje Dožice

Naselje: Batrina, Nova Kapela

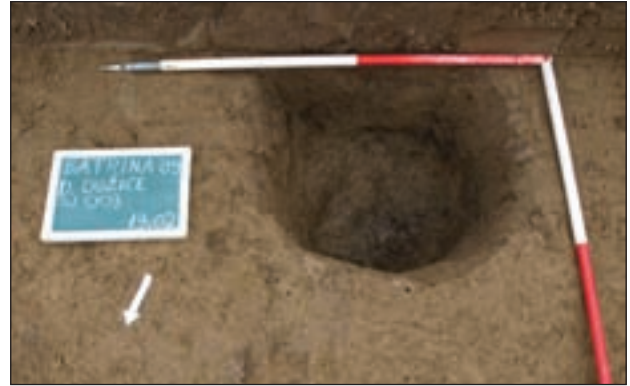
Grad/općina: Nova Kapela

Pravni status: postupak u tijeku

Razdoblje: P, SV

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Tijekom veljače 2009. godine zaštitno je arheološki istražena trasa magistralnog plinovoda Nova Kapela – Požega, lokalitet AN 1 Donje Dožice. Istraživanjem, koje je financirao Plinacro d.o.o. Zagreb, obuhvaćena je ukupna površina od 2928 m² (između stacionaža 0+330 i 0+830). Voditeljica zaštitnih arheoloških istraživanja bila je Marija

Ukop stupa SJ 003

Mihaljević, prof., uz stručnu ekipu dvaju dipl. arheologa, dvaju studenata arheologije te pet članova tehničke ekipe i 40 radnika koji su ručno iskopavali teren.

Nalazište je smješteno na povišenom položaju sjeverno od rijeke Rinovice i željezničke pruge Zagreb – Slavonski Brod te istočno od željezničke pruge Nova Kapela – Pleternica, a raspoređeno se na: k.č. 777, 779/1, 783/1, 784/1, 785/1, 786 – 788, 789/1, 810/1A, 1B, 811, 812/1A, 2A, 813/1, 814/1, 815/1, 821/1, 822/1, 823/1, 824/1, k.o. Batrina. Kulturni sloj uništen je poljoprivrednom obradom zemlje, jer se radi o jednoslojnome arheološkom nalazištu. Utvrđen je ostatak ukopanog stupa koji je bio smješten uz sam južni profil trase. Ukop stupa nije sadržavao ostatke arheološke građe, a bio je zapunjen tamnosmeđom zemljom s rasutim kućnim lijepom. S obzirom na to da se jamski objekti nalaze uz profil iskopa, moguće je da je istraživanjem obuhvaćen sam rub naselja, tj. da su istraživanja prošla pokraj nalazišta.

Literatura

Dizdar et al. 2009 Marko Dizdar, Marija Mihaljević, Daria Ložnjak Dizdar, Plinovod Nova Kapela – Požega, Brodsko-posavska županija, HAG, 5/2008, Zagreb, 2009: 120 – 122.

Marija Mihaljević

Summary

Salvage archaeological excavations along the route of the main gas pipeline from Nova Kapela to Požega at the site AS 1 Donje Dožice were conducted during February 2009. The cultural stratum had been destroyed by agricultural working of the land, for this was a single-stratum archaeological site. The remains of a buried post were determined, located along the very southern profile of the course. The posthole did not contain any archaeological material and was filled with dark brown earth with scattered household daub. Since the trench structures are found along the profile of the excavations, it can be assumed that only the edge of the settlement was encompassed in the investigation, i.e. the research skirted the archaeological site.

Redni broj: 34**Lokalitet: Donji Slatinik – Gaji****Naselje: Donji Slatinik****Grad/općina: Podcrkavlje****Pravni status: postupak u tijeku****Razdoblje: P****Vrsta radova: zaštitno iskopavanje**

Tijekom kolovoza 2009. zaštitno je arheološki istražen lokalitet AN 9 Donji Slatinik – Gaji, smješten na trasi budućega magistralnog plinovoda Slobodnica – Donji Miholjac. Arheološka istraživanja provela je tvrtka Geoarheo d.o.o., a financirala tvrtka Plinacro d.d. koja je investitor svih radova na trasi plinovoda. Voditelji su bili Damir Martinov i Šime Vrkić, dipl. arheolozi.

Lokalitet Gaji nalazi se na dominantnoj uzvisini 500 m zapadno od sela Donjeg Slatinika. Pretpostavlja se da je riječ o gradinskom tipu naselja koje svojim sjevernim i južnim padinama zauzima područje veličine 500x300 m. Strojno je uklonjen humusni sloj deobe od 30 do 40 cm i širok 5 m, i to u dužini cijelog lokaliteta. Poliranjem istraživane površine utvrđeno je postojanje arheoloških ostataka samo na središnjem uzvišenju, dok na južnim i sjevernim padinama nisu pronađeni nikakvi arheološki nalazi. Otkrivena su i istražena tri ukopa koja zalaze pod zapadni profil iskopa. Ističe se SJ 13/14 i može se definirati kao ostatak stambenog objekta. Objekt je nepravilnog, izduženog oblika, orijentiran u smjeru jugozapad-sjevero-istok, s tim da jednim dijelom zalazi pod zapadni profil iskopa. Dužina istraženog dijela iznosila je 10 m, a širina više od 4 m. Dno objekta bilo je neravno i dubina mu je varirala od 0,2 do 0,6 m. Najveći dio objekta ukopan je na dubinu od 0,3 m, a samo na jugoistočnoj strani nalazi se udubljenje od 0,6 m, u kojemu su pronađeni i ostaci vatrišta (gar i pepeo). Po veličini objekta, ostacima vatrišta u njemu i pronalasku mnogobrojnih arheoloških nalaza, očito je da se radi o stambenom objektu.

Pronađena je veća količina keramičkog i litičkog materijala. Keramika je uglavnom gruba, većim dijelom i loše sačuvana. Boja joj varira od crvene do crne. Samo nekoliko

Istraživanje stambenog objekta SJ 13/14 (foto: V. Žarak)

ulomaka bilo je ukrašeno, i to bradavičastim ispupčenjima i udubljenjima prstom po obodu posude. Karakterističan keramički oblik jest kupa na nozi. Od ostaloga keramičkog materijala izdvojen je kruškolik keramički uteg. Litičkog je materijala pronađeno nekoliko desetaka komada, od čega je samo manji broj pripadao obrađenim alatima. Od obrađenih nalaza izdvajaju se dijelovi četiriju kamenih sjekirica ili dlijeta bez rupe za nasađivanje. Nalazi se mogu pripisati neolitičkoj sopotskoj kulturi.

Po položaju pronađenih nalaza, čini se da je naselje bilo koncentrirano na središnjem platou uzvisine, i to većinom zapadno od trase budućeg plinovoda. Istraživanja nisu potvrdila da je riječ o gradinskom tipu naselja, ali je svakako riječ o dominantnom položaju u prostoru. To potvrđuje i postojanje vojnih položaja za vrijeme Drugoga svjetskog rata, što su slučajnim nalazima pokraj iskopa dokazala i ova istraživanja.

Literatura

Dimitrijević 1979 S. Dimitrijević, Praistorija jugoslavenskih zemalja, II, Neolitsko doba, Sjeverna zona, Sarajevo, 1979: 263 – 301.

Šime Vrkić

Kamene alatke izdvojene kao posebni nalazi (foto: N. Lete)

Ulomci keramičkih posuda (sopotska kultura) (foto: N. Lete)

Summary

During August 2009, the firm Geoarheo d.o.o. carried out salvage archaeological excavations at the site AS 9 Gaji – Donji Slatinik, which is located on the course of the main gas pipeline from Slobodnica to Donji Miholjac. The research covered the edge part of a prehistoric settlement located in the central part of the dominant elevation. Three burials were investigated, with ceramic and lithic finds from the time of Sopot culture.

Redni broj: 35

Lokalitet: Donji Slatinik – Praulje

Naselje: Donji Slatinik

Općina: Podcrkavlje

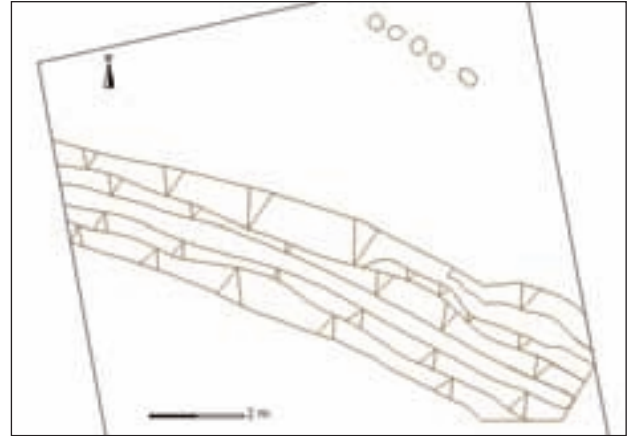
Pravni status: postupak u tijeku

Razdoblje: P

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

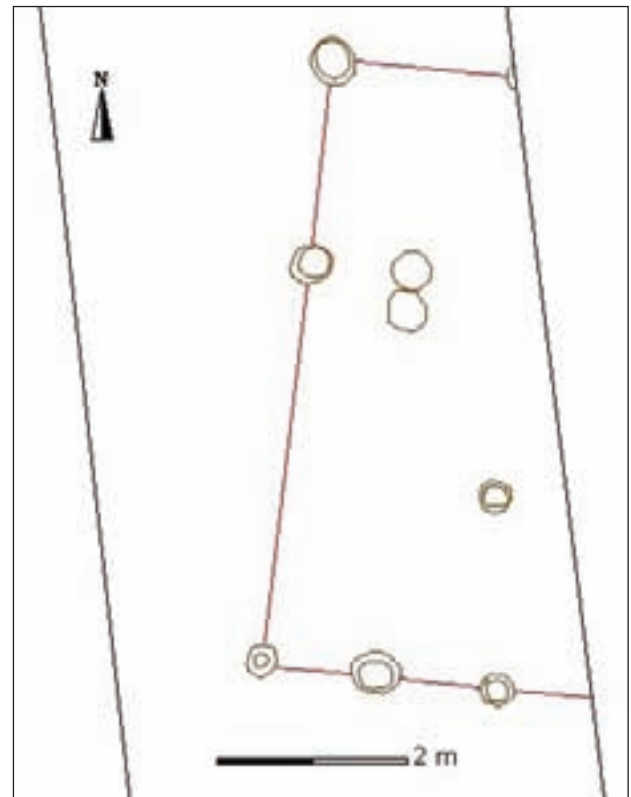
Od 4. kolovoza do 7. rujna 2009. te tijekom studenog 2009. zaštitno je arheološki istražen lokalitet AN 8 Praulje (kod Donjeg Slatinika), koji se nalazi na 9. i 10. kilometru trase magistralnog plinovoda Slobodnica – Donji Miholjac.

Lokalitet se nalazi na sjevernoj strani glogovačke doline, na jezičastoj uzvisini izdignutoj nekoliko desetaka metara. Neolitičko naselje (Starčevo) istraživano je 1993., u vrijeme izgradnje plinovoda Slavonki Brod – Našice, kada je utvrđeno da se radi o zemuničnom naselju. Veličina je lokaliteta 800x300 m, a orijentiran je u smjeru sjever-jug. Od sela Donjeg Slatinika udaljen je oko 400 m zračne linije prema jugozapadu. Južnom padinom brežuljka Praulje, u prvih 150 m trasa se uspinje od kote 150 m n.m. na plato (200 m n.m.), na kojem se većim dijelom nalazi i navedeni lokalitet. Dalje se oranicama i voćnjacima pruža sve do podnožja brežuljka Gaji na sjeveru. Površinski sloj humusne zemlje ili recentne aktivnosti uklonjen je strojno, nakon čega je započelo ručno iskopavanje arheoloških struktura. Na lokalitetu je iskopano nekoliko geoloških sondi da bi se utvrdili stratigrafski odnosi arheoloških i geoloških slojeva. Trasa je na tom dijelu istraжена u dužini od oko 870 m i u propisanoj širini od 5 m, dok je u dijelu gdje se pružao jarak, prema naputku konzervatora, prošireno iskopno polje. Registrirano je 85 stratigrafskih jedinica (uglavnom je riječ o ležištima stupova, zatim o otpadnim jamama u kojima je nađeno najviše materijala, a koje se nalaze južno od jarka koji se protezao u smjeru SZ-JI te o više jama neodređene funkcije u kojim je pronađena veoma mala količina materijala – radi se uglavnom o nekoliko fragmenata keramike ili lijepa te malobrojnim komadima litike). Nekoliko cjelina izdvaja se oblikom i sadržajem. To je jarak koji se nalazi na južnom rubu platoa na kojem je bilo smješteno prapovijesno naselje. Orijentiran je u smjeru SZ-JI i pruža se dalje ispod zapadnog, odnosno istočnog profila iskopnog polja. Na gornjem je rubu širok 2 m na SZ, dok je na JI širok 2,5 m. Presjek mu je stepenast i ljevkast, a dubok je 2,50 m. Pri dnu je širok 40-ak cm. Na dnu jarka registrirani su ostaci horizontalno položene grede. Ispuna se manifestirala kao crvenkasto tlo: boja je posljedica

Jarak i dio ograde s južne strane prapovijesnog naselja

velike količine drobljenog lijepa u ispuni. Brojni su i veći ili manji komadi lijepa, a na mnogima su vidljivi tragovi pruča, konstrukcije na koju je glina bila lijepljena. Osim velike količine lijepa, učestali su i nalazi litičkog materijala, kao i ulomci keramike. Jarak je pratio niz manjih ukopa (30 – 35 cm), kružnog tlocrta, a pružao se u smjeru SZ – JI i mogao bi se protumačiti kao ostatak drvene ograde. Na suprotnom kraju prapovijesnog naselja, s njegove sjeverne strane, također se nalazio jarak. Bio je orijentiran u smjeru JZ-SI i također se pruža ispod istočnog i zapadnog profila iskopnog polja. Na gornjem je rubu širok približno 1,8 m. Ljevkastog je presjeka, pri dnu je širok 1 m, a dubok je

Nadzemni stambeni objekt

1,5 m. Ispuna se od okolnog terena razlikovala samo po sporadično vidljivom materijalu (lijep, keramika), a bojom i konzistencijom odgovarala je okolnoj zdravici. Osim keramike, nađeni su veći i manji komadi lijepa, a od nalaza se može izdvojiti konusni uteg (dio tkalačkog stana ili neke ribarske mreže). Ako se ti ukopi dovedu u vezu, mogli bi se protumačiti kao dva dijela istog opkopa, kružnog tlocrta, koji je opisivao prapovijesno naselje.

Definiran je i jedan nadzemni objekt koji se dijelom proteže ispod istočnog profila iskopnog polja, ali je registrirano više manjih kružnih ukopa, vjerojatno ležišta za kolce, koji međusobno zatvaraju pravi kut, odnosno zapadni ugao. Osim pravilno raspoređenih kolaca koji su zatvarali zapadni ugao objekta, vidljiva je i manje-više pravilno raspoređena, ali suvišna veća količina ležišta za kolce. Ograničenost dimenzijama iskopnog polja onemogućila je bolji uvid u tlocrtni raspored i unutrašnju strukturu objekta.

Od keramičkih je predmeta uglavnom nađena veoma fragmentirana gruba keramika, što otežava tipološku analizu materijala, kao i preciznije datiranje istraživanog lokaliteta. Tako loša očuvanost rezultat je slabijeg pečenja, čime keramika postaje podložnija oštećenjima zbog vlage i smrzavanja, a slaboj očuvanosti pridonosi i manja zaštićenost nalaza koji su bili blizu površini. Na osnovi obrađenoga keramičkog materijala može se reći da su ustanovljeni nalazi neolitičke sopotske kulture. Sakupljena je keramika pečena redukcijski, a posude su pretežno sive, tj. od crne do različitih svjetlijih nijansi sive boje, a ponekad i različite nijanse narančaste. Načinjene su od loše pročišćene gline s primjesama piljevine. Od oblika se ističu bikonične posude (zdjele) karakteristične za tu kulturu (rameni je pregib zadebljan, što je vidljivo samo u profilu posude) i kategorija posuda koje su stajale na šupljoj nozi. Obodi posuda uglavnom su ravni ili blago izvučeni. Česte su tunelaste ručkice kakve se javljaju u srednjoj fazi sopotske kulture te trakaste ručkice i „ušice”. Radi se uglavnom o neukrašenoj keramici, a od ukrasa se javljaju: bradavičaste aplikacije (bukli), ukrasi izvedeni utiskivanjem vrha prsta te za sopotsku kulturu karakteristični različiti urezani ukrasi među kojima treba izdvojiti cik-cak ukras kombiniran s ubodima na bikoničnoj sivoj posudi, kao i manju posudu finije izrade (zdjelica uvučenog oboda ukrašena okomitim žlijebljenim linijama). Osim keramičkog posuđa, u kategoriji keramičkih predmeta pronađeni su i malobrojni i fragmentirani konični utezi koji su služili za tkalačke stanove.

Litički su nalazi brojni, a radi se uglavnom o oruđu i oružju manjih dimenzija (nađeni su nožići, strugači, strelice s trnom, sječiva, šiljci...), ali i jezgre od kojih su cijepani. Od litičkih se nalaza ističe jedna kamena sjekira. Osim keramičkih i litičkih nalaza, nađena je i veća količina kućnog lijepa. Osim pokretnih keramičkih nalaza koji upućuju na naselje neolitske sopotske kulture, i topografija, organizacija naselja te stambena arhitektura odgovaraju sopotskim naseljima.

Literatura

Dimitrijević 1979 S. Dimitrijević, Praistorija jugoslavenskih zemalja, II, Neolitsko doba, Sjeverna zona, Sarajevo, 1979: 263 – 301.

Helena Nodilo

Keramika

Summary

During August and September and in November 2009 archaeological excavations were conducted at AS 8 Praulje by Donji Slatinik, which is on the course of the main gas pipeline from Slobodnica to Donji Miholjac. The course has been investigated in this part over a length of about 870 m and over the regulation width of 5 m, while in the part in which a trench extended, according to the instructions of conservators, the excavation field was expanded. Eighty-five stratigraphic units were registered. Some units stand out in terms of form and content. Two trenches, one on the southern and the other on the northern side of the settlement can be explained as two parts of the same circular moat that girded the prehistoric settlement. In the southern part, the inside of the ditch was followed by a number of small-dimension pits, of circular ground plan, which might be interpreted as the remains of a wooden fence. One surface structure was also defined. As for ceramic objects, it was on the whole very fragmented coarse ceramics that were found. Pursuant to the ceramic material found it can be said that finds of Sopot culture have been identified. There are numerous lithic finds, on the whole of small tools and weapons. A large amount of household daub was also found.

Redni broj: 36

Lokalitet: Glogovica – Dužice 1

Naselje: Glogovica

Grad/općina: Podcrkavlje

Pravni status: –

Razdoblje: –

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Od 25. do 28. srpnja 2009. zaštitno je arheološki istražen lokalitet AN 3 Glogovica – Dužice 1, smješten trasi budućega magistralnog plinovoda Slobodnica – Donji Miholjac. Arheološka istraživanja provela je tvrtka Geoarheo d.o.o., a financirala tvrtka Plinacro d.d. Voditelj arheoloških istraživanja bio je Ranko Manojlović, dipl. arheolog, a zamjenik voditelja Kristian Paskojević, dipl. arheolog.

U podnožju lokaliteta Knježice, na sjevernoj strani nalaze se dva ovalna uzvišenja, promjera oko 50 m, gdje su prema riječima vlasnika prilikom iskopavanja pronađena dva ovalna obrađena kamena. Pozicija ispod gradine i njen izgled sugeriraju postojanje tumula. Lokalitet je velik oko 200x200 m. Od sela Glogovice udaljen je oko 1200 m zračne linije prema jugu. Prilikom pregledavanja terena nađeni su fragmenti keramike i kameni artefakti koji se mogu datirati u prapovijest (odnosno eneolitik i/ili brončano doba).

Istraživan je dio trase približne dužine 90 m. Strojno je skidan humusni sloj debljine 30-40 cm, u širini radnog pojasa (5 m). Ispod površinskog sloja humusa nalazi se sloj zdravice – pjeskovite žute ilovače. Iskopana je i geološka sonda koja je potvrdila navedenu stratigrafiju. Arheološki su nalazi izostali: keramika i kameni artefakti nađeni tijekom terenskog pregleda najvjerojatnije potječu s obližnjega gradinskog naselja Knjažica, ispod kojeg se nalazi i ovaj lokalitet.

Kristian Paskojević

Summary

During July 2009 salvage archaeological excavations were carried out at site AS 3 Glogovica – Dužice 1, located on the course of the future main gas pipeline from Slobodnica to Donji Miholjac. At the foot of Knježice, on the northern side, there are two oval elevations, about 50 m in circumference. The position beneath the hill fort and the appearance of this site suggests the existence of a tumulus. Part of the course, about 90 m in length, was investigated. There were no archaeological finds: ceramics and stone artefacts found during this field survey probably derive from the nearby hill fort settlement of Knjažica, below which this site actually lies.

Redni broj: 37

Lokalitet: Glogovica – Galicijani

Naselje: Glogovica

Grad/općina: Podcrkavlje

Pravni status: –

Razdoblje: –

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Tijekom kolovoza 2009. zaštitno je arheološki istražen lokalitet AN 5 Galicijani – Glogovica, smješten na trasi budućega magistralnog plinovoda Slobodnica – Donji Miholjac. Arheološka istraživanja provela je tvrtka Geoarheo d.o.o., a financirala ih je tvrtka Plinacro d.d. Voditelj istraživanja bio je Ranko Manojlović, dipl. arheolog.

U podnožju lokaliteta Dužice 2, na sjevernoj strani u području sedlaste padine smjestio se lokalitet Galicijani. Lokalitet je velik oko 200x200 m, a orijentiran je u smjeru sjeveroistok-jugozapad. Od sela Glogovice udaljen je oko 800 m zračne linije prema jugu. Tijekom terenskog pregleda ondje su pronađeni fragmenti keramike koji

se mogu datirati u prapovijest, pobliže u brončano doba. Zbog nepristupačnosti terena (gusta šuma na padini), u dogovoru s nadležnim konzervatorom iskopavane su probne arheološke sonde. Na prethodno iskrčenom terenu iskopane su tri probne sonde, veličine 4x1,5 m, međusobno udaljene 40 (od S 1 do S 2), odnosno 50 m (od S 2 do S 3). U svim sondama ispod humusnog sloja prati se sterilni sloj pjeskovite žute ilovače. Arheološki su nalazi izostali. Keramika i kameni artefakti nađeni u blizini tijekom terenskog pregleda najvjerojatnije potječu s obližnjeg lokaliteta Dužice 2.

Kristian Paskojević

Summary

During August 2009 salvage archaeological excavations of the site AS 5 Galicijani – Glogovica were conducted; this site is located on the course of the future main gas pipeline from Slobodnica to Donji Miholjac. There were no archaeological finds. Ceramics and stone artefacts found in the vicinity during a field survey probably derive from the nearby site of Dužice 2.

Redni broj: 38

Lokalitet: Gornji Slatinik – Grabovac

Naselje: Gornji Slatinik

Grad/općina: Općina Podcrkavlje

Pravni status: postupak u tijeku

Razdoblje: P, NV

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

U sklopu zaštitnih arheoloških istraživanja na magistralnom plinovodu Slobodnica – Donji Miholjac, arheološki je istražen lokalitet AN 11 Gornji Slatinik – Grabovac. Istraživanja su se odvijala u dvije faze (od 21. do 27. rujna i od 29. studenog do 4. prosinca 2009.). Voditelj istraživanja bio je Ranko Manojlović, dipl. arheolog, a stručnu su ekipu činili diplomirani arheolozi Mirjana Bakić-Stojsavljević i Šime Vrkić te diplomirani geolog Marko Maričić i Tomislav Lopandić, ing. građ.

Ulomak keramičke posude (badenska kultura) – SJ 15

Ulomci keramičke posude s ukrasom (lasinjska kultura)

Istražena je trasa u dužini od približno 100 m i širini od 5 m, na trinaestom km plinovoda. Otvorene su i probne sonde zapadno od trase, okomite na nju. Definiran je i istražen ukop dimenzija 3,3x3,2 m, dubine 25 cm. Pokretni arheološki materijal smješta ga u eneolitik, a pripada nositeljima lasinjske kulture. Keramika je grube i finije fature. Gruba je keramika narančasta do crvena i može biti ukrašena plastičnim trakama s otiscima prsta. Fina je keramika jednoliko pečena, crna. Pri ukrašavanju upotrebljavane su tehnike dubokog urezivanja, urezivanja i ubadanja. Od ukrasnih su motiva zastupljeni niz horizontalno postavljenih paralelnih linija

SJ 18 – otvoreno vatrište

Obod i dio trbuha keramičke posude (16. st.)

koje su obrubljene nizom uboda, niz kružnih koncentričnih linija također obrubljenih nizom uboda, urezane koncentrične linije koje tvore oblik romba. Od oblika se ističu karakteristične lasinjske zdjele na nozi s jezičastim aplikacijama na obodu posude.

Istraženi su i otpadna jama i otvoreno vatrište, koji su sadržavali pokretni materijal karakterističan za nositelje badenske kulture. Ističe se šalica sa spljoštenim trbuhom. Također, prilikom skidanja humusnog sloja pronađena je keramička posuda koja se može datirati u novi vijek (16. st.). Primijećeno je klizanje tla zbog kosine te miješanja geoloških slojeva, što je izazvalo sumnju jesu li ukopi nastali klizanjem tla i zadržavanjem arheološkog materijala u prirodnim usjecima tla ili je riječ o stvarnim ukopima. Naselje na lokalitetu Grabovac pripada gradinskom tipu, smještenom na strmoj padini brijega. Tijekom istraživanja zahvaćen je samo dio tog naselja. Postojanje dvaju populacija na tako malom prostoru čini taj lokalitet iznimno zanimljivim. Lokalitet Grabovac vrijedno je nalazište s tragovima naseljavanja u dva prapovijesna razdoblja te bi istraživanja na njemu svakako trebalo nastaviti.

Literatura

Marković 1974 Zorko Marković, Sjeverna Hrvatska od neolita do brončanog doba, Muzej grada Koprivnice, Koprivnica, 1974.

Mirjana Bakić-Stojsavljević

Summary

During the salvage archaeological excavations along the main gas pipeline from Slobodnica to Donji Miholjac in 2009 archaeological excavations were conducted at the site AS 11 Gornji Slatinik – Grabovac.

A cut was explored; the moveable archaeological material places it in the Aeneolithic, belonging to the bearers of Lasinja culture. Also explored were a waste pit and an open fireplace that contained moveable material characteristic of the bearers of Baden culture.

Redni broj: 39**Lokalitet: Gornji Slatinik – Palež****Naselje: Gornji Slatinik****Grad/općina: Podcrkavlje****Pravni status: postupak u tijeku****Razdoblje: P****Vrsta radova: zaštitno iskopavanje**

Od 13. kolovoza do 9. rujna 2009. arheološki je istražen lokalitet Gornji Slatinik – Palež, smješten na trasi izgradnje magistralnog plinovoda Slobodnica – Donji Miholjac. Voditeljica istraživanja bila je Vedrana Glavaš, dipl. arheologinja.

Lokalitet je smješten na dominantnoj uzvisini, udaljenoj oko 200 m jugoistočno od sela Gornjeg Slatinika. Arheološka zona definirana je prilikom rekognosciranja trase plinovoda. Površinskim pregledom terena pronađeni su ulomci prapovijesne keramike, litike i kućnog lijepa. Sama arheološka zona Palež dominantan je položaj na obroncima Dilja, s koje se pruža pogled na okolno područje. Riječ je o plodnim površinama koje se i danas rabe kao poljoprivredno zemljište, a u čijoj se blizini nalazi potok Peratovac. Površinski sloj oranice debeo oko 30 cm, koji je sadržavao ostatke recentnih aktivnosti, uklonjen je strojno. Ispod njega nalazio se sloj zdravice u koju su ukopane jame. Sve su jame iskopavane ručno, arbitrarnim skidanjem sloja po 5 cm do razine zdravice. Ni jedna jama nije imala vertikalnu stratigrafiju zapune. Pritom su neke od jama na otkopanoj površini zahvaljujući većoj količini gara i organskom raspadanju bile bolje vidljivije od ostalih i lakše su uočene, a druge su definirane nakon višestrukog poliranja i namakanja sonde vodom. Prilikom istraživanja veći je problem bila izrazito suha zemlja koja je otežavala istraživanje. Dovoz vode bio je otežan zbog nepristupačnog puta prema terenu, a time je bilo oskudno i njegovo polijevanje.

Položaj lokaliteta

Istraženo je 26 ukopa od kojih 11 pripada rupama stupova, dok su ostalo otpadne jame. Ističe se otpadna jama SJ 3/4 koja sadrži i ostatke kanala za odvodnju. U zapuni je pronađena velika količina lijepa te crvene i smeđe keramike grube fature. Nisu se mogli izdvojiti nikakvi oblici posuda. Pronađen je i jedan keramički pršljen. Osim toga, pronađeno je 87 kamenih alatki: 1 dvostruko retuširano svrdlo, 3 odbojka s uporabnim retušom, 1 grebalo, 1 jezgra, 1 njuškoliko grebalo te odbojci. Najveća koncentracija litike bila je uz zapadni rub jame. Istraživanja na Paležu dala su veću količinu kućnog lijepa, keramičkog i litičkog materijala.

Otkriveno je više od stotinu kremenih alatki, od kojih čak 87 potječe iz jame SJ 3. Oko 90% litike su odbojci. Većina je nastala pri izradi alatki i nije nikada rabljena, dok su neki retuširani ili imaju uporabni retuš. Malen je broj obrađenih alatki. Sirovina je od različitog kamena, ali prevladavaju bijeli i crveni kremen te rožnjak. Keramika je uglavnom grube fature, s primjesama drobljenoga kvarcnog kamena, od žuto-narančaste do smeđe boje,

Otpadna jama SJ 3/4

Fragmenti brončanodobne posude s ručkom polukružnog presjeka i bradavičastim aplikacijama

Ulomci ranobrončanodobne keramike

te srednje gruba crna i siva keramika. Mogu se izdvojiti ručke trakastog i polukružnog presjeka, kao i plastične horizontalne istake. Od ukrasa na grubom posuđu ističu su bradavičaste aplikacije te metličast ukras, a kod fine keramike ističu se ulomci ukrašeni tehnikom *schnur*. Prema nalazima prikupljenog keramičkog i litičkog materijala, može se zaključiti da je riječ o otpadnim prapovijesnim jamama srednjobrončanodobne provenijencije. Posebno se ističu ulomci keramike ukrašeni pseudo-vrpčastom (*schnur*) tehnikom. Takav se ukras obično pojavljuje zajedno s panonskom inkrustiranom keramikom i materijalom vatinske kulture srednjega brončanog doba (Br B-Br C). Spomenute prapovijesne jame vjerojatno su vezane uz ostatke naselja koje bi se moglo nalaziti negdje u neposrednoj blizini, ali koje nije zahvaćeno trasom plinovoda. Istraženi su i ostaci kuće, prema kazivanjima mještana srušene prije pedesetak godina.

Literatura

Majnarić-Pandžić 1984 N. Majnarić-Pandžić, Srednje brončano doba u istočnoj Slavoniji, Izdanja HAD, Zagreb, 1984: 63 – 91.

Marijan 2003 B. Marijan, Nalazi keramike s litzenskim ukrasima u županjskom kraju, OA, 27, Zagreb, 2003: 103 – 115.

Vedrana Glavaš

Summary

During August and September 2009 archaeological excavations were conducted at the site Gornji Slatinik – Palež, located on the main gas pipeline from Slobodnica to

Donji Miholjac. The actual Palež archaeological zone is a dominant position on a ridge from which there is a view of the surrounding area.

Twenty six cuts were investigated, 11 of them being postholes, while the rest were waste pits. Particular interest attaches to waste pit SU 3/4, which contains the remains of a drainage channel. According to finds of ceramic and lithic material collected, it can be concluded that these were prehistoric waste pits originating in the Middle Bronze Age. Of particular interest are fragments of ceramics decorated with the pseudo-cord technique. This kind of decoration usually occurs in company with Pannonian incrustated ceramic and material of Vatin culture of the Middle Bronze Age (Br B-Br C). The prehistoric pits mentioned are probably related to the remains of a settlement that might have been somewhere in the immediate vicinity, but not covered by the course of the gas pipeline.

Redni broj: 40

Lokalitet: Gromačnik – Knježica

Naselje: Gromačnik

Grad/općina: Sibinj

Pravni status: –

Razdoblje: –

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Tijekom kolovoza 2009. zaštitno je arheološki istražen lokalitet AN 2 Gromačnik – Knježica, smješten na trasi budućega magistralnog plinovoda Slobodnica – Donji Miholjac. Arheološka istraživanja provela je tvrtka Geoarheo d.o.o., a financirala ih je tvrtka Plinacro d.d. Voditelj istraživanja bio je Ranko Manojlović, dipl. arheolog.

Na dominantnoj uzvisini (glavica) s koje se pruža pogled na dolinu Završja i posavsku ravnicu te na glogovački bazen, smješteno je gradinsko naselje iz prapovijesti. Terenskim pregledom pronađen je malen broj arheoloških nalaza (u kolotragu su pronađeni fragmenti keramike i kućnog lijepa), koji se pojavljuju na relativnoj dubini od 0,3 do 0,4 m. Položaj je prekriven šumom, lokalitet je velik oko 200x100 m, a orijentiran je u smjeru sjeverozapad-jugoistok. Od sela Gromačnika udaljen je oko 3500 m zračne linije, sjeveroistočno u smjeru trase plinovoda. Kako je već navedeno, naselje se može datirati u prapovijest, u eneolitik i/ili brončano doba.

Zbog nepristupačnosti terena, u dogovoru s nadležnim konzervatorom iskopavane su probne arheološke sonde. Na prethodno iskrčenom terenu iskopano je šest probnih sondi: sonda 1 (veličine 2x1 m) i sonde 2 – 6 (veličine 1,5x4 m). Probnim je sondama obuhvaćena trasa u dužini od 150 m, dok na ostatku trase nije bilo moguće postaviti ni probne sonde (šuma je bila još gušća i na strmoj padini). U svim sondama ispod humusnog sloja prati se sterilni sloj pjeskovite žute ilovače. Nema tragova antropogenog djelovanja i vjerojatno je riječ o rubnom dijelu prapovijesnog naselja.

Kristian Paskojević

Summary

During August 2009 salvage archaeological excavations were carried out at the site AS 2 Gromačnik – Knježica located on the course of the future main gas pipeline from Slobodnica to Donji Miholjac. Six shovel test pits were dug on previously cleared land: pit 1 (2 x 1 m) and pits 2 – 6 (1.5 x 4 m). There is no trace of human activity in the site that is intersected by the course of the pipeline, which leads to the conclusion that this was probably a peripheral part of the prehistoric settlement.

Redni broj: 41

Lokalitet: Gundinci – Dorovo

Naselje: Gundinci

Grad/općina: Gundinci

Pravni status: postupak u tijeku

Razdoblje: NV

Vrsta radova: probno iskopavanje

Od 11. do 22. svibnja 2009., Muzej Brodskog Posavlja arheološki je istraživao lokalitet Gundinci – Dorovo. Voditelj radova bio je Josip Lozuk.

Strojem je otvorena mreža probnih rovova (poprečnih i uzdužnih) međusobno udaljenih 30 m. Prosječna širina rovova bila je 2,2 m, a okvirna dubina iskopa od 0,5 do 0,7 m. Poprečni rovovi u pravilu su bili dugi oko 100 m, osim u slučaju kada je postojala nekakva fizička zapreka (prijašnji iskop, put i slično). Uzdužni rovovi bili su različito dugi: UR 1 – 320 m, UR 2 – 120 m. Ukupno je iskopano oko 1750 m rovova, a istraženo je oko 3850 m² površine predmetne lokacije.

Prilikom istraživanja uočen je veći broj raznih objekata: jama, kanala, obrisa stupova i slično. U većini je prostora stratigrafska situacija izgledala identično: SJ 001 (sloj humusa – orači sloj prosječne debljine oko 0,3 m), SJ 002 (sloj smeđe ilovače debljine 0,2 – 0,3 m), SJ 003 (sloj lesa – zdravica). Tijekom istraživanja utvrđeno je postojanje stotinjak jamskih objekata. Nakon poliranja

Dorovo, poprečni rov 15

i dokumentiranja nisu uočeni nikakvi arheološki artefakti koji bi upućivali na arheološko nalazište, stoga je započelo istraživanje samih objekata.

Prilikom iskopavanja pojedinih objekata nađeni su sporadični tragovi gara, a tijekom iskopavanja kanala SJ 27/28 pronađena je željezna potkova iz prošlog stoljeća. Najvažniji je nalaz otkriće kostiju u nekoliko jamskih objekata i nalaz životinjskog kostura (konja?) u SJ 169/170.

Iako su pronađeni objekti svojim oblikom i izgledom vrlo slični arheološkim objektima, ipak se ne radi o arheološkom nalazištu. Nalazi upućuju na to da su objekti nastali tek nedavno: u 19. ili u 20. stoljeću. Probno arheološko istraživanje navedenog terena (Dorovo) nije dalo nalaze arheoloških artefakata ni objekata.

Josip Lozuk

Summary

During May 2009, archaeologists of the Museum of Brod Posavina did test excavations in the archaeological site Gundinci – Dorovo. A grid of test trenches (longitudinal and transversal) 30 m distant from each other was made with a mechanical excavator. The average width of the trenches was 2.2 m, and the approximate depth of the cut was from 0.5

Dorovo, poprečni rov 14

Dorovo, SJ 169 (170)

Dorovo, SJ 173 (174)

to 0.7 m. In total, about 1750 metres of trench were cut, and about 3850 square metres of the said site were investigated. During the research, the existence of a hundred pit features was established, deriving from the 19th and 20th centuries. Although the features found were in form and appearance very similar to archaeological features, they were not part of an archaeological site.

Redni broj: 42

Lokalitet: Luka Slavonski Brod

Naselje: Slavonski Brod, Gornja Vrba, Ruščica

Grad/općina: Slavonski Brod, Gornja Vrba, Klakar

Pravni status: postupak u tijeku

Razdoblje: P, A, SV

Vrsta radova: rekognosciranje

Tijekom lipnja 2009. arheološki je rekognosciran prostor obuhvata lučkog područja luke Slavonski Brod koje se prostire na području katastarskih općina Gornja Vrba, Ruščica i Slavonski Brod, odnosno u općinama Gornja Vrba i Klakar te Grada Slavanskog Broda. Voditeljica rekognosciranja bila je Lidija Miklik-Lozuk, a u ekipi su sudjelovali Josip Lozuk i Željko Matuško iz Muzeja Brodskog Posavlja te Petar Seletković iz Konzervatorskog odjela u Slavonskom Brodu. Arheološko rekognosciranje financirala je Lučka uprava Slavonski Brod.

Lučko područje luke Slavonski Brod nalazi se uza Savu, istočno od Slavanskog Broda, na površini od oko 1 km² te na području triju katastarskih općina. Lučko je područje na zapadu omeđeno industrijskom zonom na Bjelišu, na jugu rijekom Savom, a na sjeveru i istoku starijim vodotokom – rječicom, danas poznatim pod nazivom Crni potok. S područja luke Slavonski Brod do svibnja 2009. nije bio poznat ni jedan arheološki lokalitet. Potkraj svibnja 2009., mještani Gornje Vrbe u Muzej je donio brojne ulomke keramičkih posuda koje je prikupio u neposrednoj blizini Save nakon što je investitor, Lučka uprava Slavonski Brod, na jednom dijelu terena bagerom skinula oko 40-50 cm zemlje i pritom devastirala arheološke objekte (jame). Nalaznik je također upozorio na to da je prostor iskopa ne-

dugo nakon strojnog kopanja zasut lomljenim kamenom. O tome su arheolozi Muzeja usmeno obavijestili nadležni Konzervatorski odjel u Slavonskom Brodu te je izlaskom na teren utvrđeno da je riječ o dosad nepoznatome prapovijesnom arheološkom lokalitetu Ruščica – Glogove – Praulje. Većina prikupljenih keramičkih ulomaka pripada kasnobrončanodobnoj kulturnoj grupi Barice – Gređani, dok su tek malobrojni ulomci keltsko-latenske provenijencije mlađega željeznog doba.

Arheološko rekognosciranje lučkog područja luke Slavonski Brod odvijalo se u krajnje neprimjerenim uvjetima (koncem lipnja), koje je još dodatno otežavala činjenica da je inače obradivo poljoprivredno zemljište ostalo neobrađeno i zaraslo u gust i visok korov. To se posebice odnosi na sjeverozapadno i zapadno područje luke Slavonski Brod, gdje se kroz gotovo neprohodan korov nije mogla vidjeti ni zemlja, a kamoli bilo kakvi površinski nalazi. Na tom prostoru bit će neophodan stalan arheološki nadzor, jer se radi o povišenom terenu u blizini vodotoka, što je oduvijek bilo privlačno za naseljavanje. Tek je manji broj zemljišta obrađivan i zasijan poljoprivrednim kulturama koje su u to doba godine u punom rastu (kukuruz, soja, livade) ili pak pred žetvu (pšenica), te je i na tom području mogućnost uočavanja površinskih arheoloških nalaza bila bitno smanjena.

Prilikom rekognosciranja područja luke Slavonski Brod pronađeno je 6 novih i do sada nepoznatih arheoloških lokaliteta naseobinskog karaktera (naselja), datiranih od prapovijesti do srednjeg vijeka. Neki su od njih vjerojatno činili veće naseobinske komplekse koji su danas ispre-sijecani poljskim putovima i kanalima te su zasebno i označeni. S obzirom na već naznačene otežane okolnosti rekognosciranja, prije zaštitnih arheoloških istraživanja bit će potrebna probna arheološka istraživanja kojima će se odrediti preciznije granice rasprostiranja novootkrivenih nalazišta.

1. Ruščica – Glogove

Lokalitet se nalazi na povišenom terenu koji je na jugu omeđen rijekom Savom, a na istoku Crnim potokom. Površinski nalazi prikupljeni su na površini velikoj oko 200x350 m. Danas preko lokaliteta prolazi seoski put koji od sela Ruščice vodi prema seoskom groblju i dalje prema Ininu terminalu za pretovar nafte. Na lokalitetu su zemljišta poljoprivredno obrađivana te su prikupljeni mnogobrojni ulomci srednjovjekovne te u manjem broju prapovijesne keramike, uz nekoliko komada litičkih artefakata i kućnog lijepa.

2. Ruščica – Glogove – Praulje

Lokalitet se nalazi na povišenom terenu uz rijeku Savu, zapadno od Inina terminala za pretovar nafte u Ruščici. U proljeće 2009. slučajno ga je otkrio mještani Gornje Vrbe nakon što je investitor strojno skinuo 40-50 cm zemlje na površini velikoj oko 275x200 m te pritom očito uništio gornje dijelove prapovijesnih jama s kojih je nalaznik prikupio arheološke nalaze i donio ih u Muzej. S obzirom na to da je investitor nedugo nakon strojnog iskopa na navedenoj površini nasuo lomljeno kamenje, tijekom prvog obilaska terena nakon dojave prikupljeni su sitni ulomci prapovijesne keramike u manjim hrpama izbačene zemlje. Tijekom arheološkog rekognosciranja investitor je ponovno zatečen kako strojno kopa preko lokaliteta za potrebe izgradnje ceste. Zatečene su devastirane

prapovijesne jame preko kojih je prešao valjak te smrvio nalaze keramike. Lokalitet se prostire na površini od oko 370x250 m i danas se najvećim dijelom nalazi ispod nasutoga lomljenog kamenja. Pronađeni ulomci keramike pripadaju prapovijesti, a najveći se broj može pripisati kasnomu brončanom dobu – starijoj fazi kulture polja sa žarama, odnosno kulturnoj grupi Barice – Gređani, a malen broj ulomaka pripada mlađemu željeznom dobu.

3. Ruščica – Crnice I

Nalazište je smješteno na povišenom dijelu terena koji s istočne strane omeđuje Crni potok, a udaljeno je oko 300 m sjeverno od groblja u Ruščici. Kako je na tom dijelu terena najveći dio zemljišta obrastao u gustu i visoku travu, površinski arheološki nalazi prikupljeni su tek na nekolicini poljoprivredno obrađivanih zemljišta. Manji broj površinskih arheoloških nalaza (ulomci keramike i litički artefakti) iz prapovijesti, rimskog razdoblja i srednjeg vijeka prikupljeni su na površini velikoj oko 200x200 m.

4. Ruščica – Crnice II

Nalazište je smješteno na povišenom terenu koji sa sjeverne strane omeđuje Crni potok, a s istočne strane melioracijski kanal. Na površini velikoj 250x200 m pronađeni su mnogobrojni ulomci srednjovjekovne keramike, nešto ulomaka zgure, korodiranog metala te manji broj sitnih ulomaka prapovijesne keramike i kućnog lijepa. S obzirom na to da se zapadno od poljoprivredno obrađivanih površina na kojima su prikupljeni brojni površinski nalazi, a južno od Crnog potoka, prostiru

zemljišta zarasla u gust i visok korov u kojem se nisu mogli uočiti arheološki nalazi, vrlo je moguće da se taj lokalitet širi prema zapadu.

5. Ruščica – Praulje

Lokalitet se prostire na blago povišenom terenu na zemljištima sjeverno od Inina terminala u Ruščici. Površinski nalazi prikupljeni su na površini velikoj oko 200x250 m. Zemljišta na kojima su pronađeni arheološki nalazi poljoprivredno su obrađivana, ali zarasla travom koja je smanjila mogućnost uočavanja površinskih nalaza. Moguće je da su lokaliteti Ruščica – Praulje, Ruščica – Crnice I i Ruščica – Glogove – Praulje nekada činili veći naseobinski kompleks naseljen tijekom duljeg vremena, koji je danas rascjepkan poljskim putovima i melioracijskim kanalima. Na lokalitetu Ruščica – Praulje pronađeni su ulomci sitne prapovijesne i srednjovjekovne keramike te komad zgure i nekoliko litičkih artefakata.

6. Gornja Vrba – Savsko Polje

Lokalitet se nalazi na blago povišenom terenu udaljenom oko 100 m sjeverno od rijeke Save i na zemljištima neposredno s istočne strane Ine u Industrijskoj zoni Bjeliš. Na poljoprivredno obrađivanim zemljištima, na površini velikoj oko 300x200 m, prikupljeni su iznimno brojni ulomci srednjovjekovne keramike koji sugeriraju postojanje većega srednjovjekovnog selišta. U nešto manjem broju prikupljeni su ulomci sitne prapovijesne keramike i litičkih artefakata.

Lidija Miklik-Lozuk

Karta s otkrivenim arheološkim lokalitetima na prostoru luke Slavonki Brod

Summary

During June 2009, archaeological reconnaissance was conducted on the space covered by the port area of Luka [Port] Slavonski Brod in the municipalities of Gornja Vrba and Klakar and the city of Slavonski Brod. In this district, with an area of about 1 square kilometre, during the reconnaissance the existence of 6 previously unknown archaeological sites from the period of prehistory to the Middle Ages was established. Out of the six found archaeological sites, five of them were discovered in the foundations of surface archaeological sites, while one was discovered after the partial devastation of the site after mechanical digging by the developer. Constant archaeological supervision of all sites must be conducted, while with test archaeological excavations the exact boundaries of the extension of the newly discovered sites at which salvage archaeological excavations have to be carried out will be determined.

Redni broj: 43

Lokalitet: Prudnjače

Naselje: Batrina

Grad/općina: Nova Kapela

Pravni status: postupak u tijeku

Razdoblje: SV

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Tijekom veljače 2009. godine zaštitno je arheološki istražena trasa magistralnog plinovoda Nova Kapela – Požega, lokalitet AN 2 Prudnjače. Istraživanjem je obuhvaćena ukupna površina od 3195 m² (između stacionaža 1+750 i 2+580), a radove je financirala tvrtka Plinacro d.o.o., Zagreb. Voditeljica zaštitnih arheoloških istraživanja bila je Marija Mihaljević, prof., uz stručnu ekipu dvaju dipl. arheologa, dvaju studenata arheologije te 5 članova tehničke ekipe i 40 radnika koji su ručno iskopavali teren.

Nalazište je smješteno na blago povišenom položaju zapadno od zavoja potoka Piščanice te istočno od željezničke pruge Nova Kapela – Pleternica. Nalazište s trasom plinovoda rasprostire se na k.č.: 613/23, 630/10-15, 20-24, 37, 39, 631/1-2, 632/1-3, 633/2-3, 634/1, 3A, 3B, 636/2-3, 5-6, 24, 731/1-2, 732, 780/1, 780/2, dio 1137/3, k.o. Batrina.

Intenzivnom poljoprivrednom obradom uništen je kulturni sloj, jer se radi o jednoslojnome arheološkom nalazištu. Trasa magistralnog plinovoda na tom lokalitetu prošla je pokraj samog arheološkog nalazišta. U kulturnom sloju nađen je tek poneki ulomak kasnosrednjovjekovne keramike, bez jamskih i nadzemnih objekata.

Literatura

Dizdar et al. 2009 Marko Dizdar, Marija Mihaljević, Daria Ložnjak Dizdar, Plinovod Nova Kapela – Požega, Brodsko-posavska županija, HAG, 5/2008, Zagreb, 2009: 120 – 122.

Marija Mihaljević

Snimka trase

Summary

Salvage archaeological excavations along the course of the main gas pipeline from Nova Kapela to Požega at the site AS 2 Prudnjače were conducted during February 2009. A total area of 3195 square metres was covered by the research.

Vigorous tillage had destroyed the cultural stratum, for this was a single-stratum site. The course of the main pipeline at this site had passed by the actual archaeological site. In the cultural stratum, we found just the occasional fragment of late medieval ceramic ware, with no pit or surface features.

Redni broj: 44

Lokalitet: Slavonski Brod – Galovo

Naselje: Slavonski Brod

Grad/općina: Slavonski Brod

Pravni status: R-690

Razdoblje: P

Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Tijekom srpnja 2009., u sjeveroistočnom dijelu Slavanskog Broda na zemljištu Galovo (k.č. 6207/4, k.o. Brod), Institut za arheologiju iz Zagreba nastavio je sustavna arheološka istraživanja neolitičkog naselja starčevačke kulture, koje pripada njezinu početnom stupnju razvitka – Linear A. Stručna voditeljica tih istraživanja bila je dr. sc. Kornelija Minichreiter, u okviru znanstvenoistraživačkog projekta Instituta za arheologiju u Zagrebu – Prapovijesni identitet prvih zemljoradničkih populacija kontinentalne Hrvatske (197-1970685-0681). Arheološka istraživanja financirali su Ministarstvo kulture, Zaklada Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti te Institut za arheologiju iz Zagreba. Za potrebe geodetskog snimanja nalazišta, Nela Kovačević iz tvrtke Arheo plan d.o.o. iz Dubravke izradila je nacrtu dokumentaciju. Lokalitet je zračno snimio Josip Sudić iz Slavanskog Broda.

U dosadašnjim istraživanjima, koja traju već 12 godina, istraženo je 3000 m², od čega su tijekom 2009. istražena 372 m². Radovi su obuhvatili iskop zemljišta koje se

Galovo, zračna snimka nadzemnog objekta (foto: J. Sudić)

Galovo, jama 323 s vatrištem u sredini (foto: K. Minichreiter)

nadovezalo na prošlogodišnje, u dijelu naselja istočno od radnih zemunica 205, 207 i 291 i jugozapadno od obredno-ukopnog prostora koji je otkriven prve godine istraživanja tijekom 1997. (Minichreiter 1997; Minichreiter 2007; Minichreiter 2009). Istražen je dio naselja u □ I/7 do I/10, J/7 do J/10, K/7 do K/10, a u □ I/6, J/6 i K/6 istražene su SJ 001, 002 i 003, slojevi iznad prapovijesnog naselja.

U tom dijelu naselja otkriveni su: nadzemni pravokutni objekt 955 (najstariji do sada otkriven u starčevačkoj kulturi na području Hrvatske) te jame 323, 1121 i 1155. Temelji nadzemnog objekta 955 zatvaraju prostor u vodoravnoj projekciji pravokutnog oblika 7x7 m, i to na zapadnoj, južnoj i istočnoj strani, dok je prema sjevernoj strani objekt otvoren i krovnu je konstrukciju držao niz stupova na određenim razmacima. Temelji objekta sastojali su se od ukopanih rovova prosječno širokih 30 cm, u koje su bili gusto poredani veći i manji okomiti drveni stupovi promjera od 15 do 25 cm. Nizovi stupova koji su držali krovnu konstrukciju bili su ukopani u unutrašnjem prostoru objekta, s tim da su u središtu bila tri stupa (jedan veći promjera 50 cm) i dva manja (promjera 40 cm). Na sredini objekta bila su još dva veća stupa u nizu od istoka prema zapadu. Velika količina rupa za stupove u unutrašnjem prostoru objekta upućuje na njegovu dugotrajnu upotrebu i obnavljanje držača velike

krovne konstrukcije. U središnjem dijelu objekta nađena je skupina raznovrsnoga keramičkog posuđa. Sjeverozapadni dio temelja objekta bio je oštećen ukopom plitke jame 323 koja je svojim istočnim dijelom bila ukopana preko temelja objekta. Datacija jame 323 u vrijeme oko 5400 – 5200 cal BC upućuje na to da je nadzemni objekt bio u upotrebi prije tog vremena (prva ili druga faza naselja). Prema pokretnoj arheološkoj građi (keramika, litika), svi objekti pripadaju početnom stupnju razvitka starčevačke kulture – stupnju Linear A.

Literatura

Minichreiter 1997 Kornelija Minichreiter, Zaštitna arheološka istraživanja obredno-ukopnog prostora starčevačkog lokaliteta u Slavanskom Brodu, Obavijesti HAD, 3, Zagreb, 1997: 40 – 43.

Minichreiter 2007 Kornelija Minichreiter, Slavanski Brod, Galovo, deset godina arheoloških istraživanja, Monografije Instituta za arheologiju, knjiga 1, Zagreb, 2007.

Minichreiter 2009 Kornelija Minichreiter, Slavanski Brod, Galovo, arheološka istraživanja 2008, AIA, V, Zagreb, 2009.

dr. sc. Kornelija Minichreiter

Galovo, temelji nadzemnog objekta (foto: K. Minichreiter)

Galovo, ulomci lonca i zdjele na nozi u jami 323 (foto: K. Botić)

Summary

During July 2009 the Institute for Archaeology from Zagreb conducted the continuation of systematic archaeological excavations of a Neolithic settlement of Starčevo culture that belongs to the early phase of development of this culture in the north east part of Slavonski Brod at the piece of land called Galovo. The works included an excavation in the part of the settlement that stretched to the east of the working dugout dwellings nos. 205, 207 and 291 and to the south west of the ritual burial space revealed during 1997 in the first year of the archaeological excavations of this site. During 2009 a part of the prehistoric settlement was revealed, with the following features: a surface rectangular structure, no. 955 (the oldest so far found in Starčevo culture in Croatia) and pits 323, 1121 and 1155. All the features, according to the movable archaeological material, belong to Linear A, the initial phase of the development of Starčevo culture.

Redni broj: 45

Lokalitet: Slavonski Brod – Ulica Josipa Kozarca 31

Naselje: Slavonski Brod

Grad/općina: Slavonski Brod

Pravni status: Z-1965

Razdoblje: –

Vrsta radova: probno iskopavanje

Tijekom lipnja 2009. probno je arheološki istražen lokalitet u Ulici Josipa Kozarca 31 u Slavonskom Brodu, radi izgradnje Dječjeg vrtića Lira (na k.č. 4331, k.o. Slavonski Brod). Voditeljica istraživanja bila je Lidija Miklik-Lozuk, a u ekipi su sudjelovali Ante Arelić i Željko Matuško, svi iz Muzeja Brodskog Posavlja. Arheološka istraživanja financirao je privatni investitor. Lokacija se nalazi u centru Slavonskog Broda, unutar zaštićenoga arheološkog lokaliteta.

Probim arheološkim iskopavanjem na poziciji izgradnje Dječjeg vrtića Lira istražen je jedan probni rov orijentacije istok-zapad. Tijekom strojnog iskopa rova nađeni su ostaci kanalizacije prijašnje građevine te novovjekovni zatrpan bunar. Probni rov bio je dugačak 12,2 m i širok 1,8 m, s početnom visinom od 90,89 m n.m. na zapadnom dijelu te 90,63 m n.m. na istočnom dijelu. Dno probnog rova nalazilo se na 88,61 m n.m., s prosječnom relativnom dubinom iskopa od 2,28 m. U probnom rovu utvrđeno je sedam novovjekovnih slojeva koji su odraz recentnog zatrpavanja ili niveliranja terena s obzirom na to da se predmetna lokacija nalazi na niskom terenu u blagoj udolini zvanj Ciglarski dol (zbog vađenja zemlje za potrebe izrade cigle u 19. st.). Na dubini od 89,30 m n.m. počela se pojavljivati sivo-plavičasta zemlja, odnosno nekadašnji mulj u kojem je pronađeno nekoliko ulomaka glazirane keramike iz 18.-19. stoljeća. Probim arheološkim istraživanjem nisu pronađeni arheološki nalazi ni tragovi iz starijih razdoblja (prapovijesti, antike, srednjeg vijeka).

Lidija Miklik-Lozuk

Slavonski Brod – Ulica Josipa Kozarca 31, pogled na teren s istoka (foto: A. Arelić)

Summary

During June 2009 a test archaeological investigation was conducted at Ulica Josipa Kozarca 31, Slavonski Brod, because of the construction of the Lira Kindergarten. Archaeological excavations were financed by the private investor. The site is in the centre of Slavonski Brod, within a protected archaeological site. In the test archaeological excavations a test trench was made, 12.2 m long and 1.8 m wide with an average relative depth of excavation of 2.28 m, in which a few fragments of 18th and 19th century ceramics were found.

Redni broj: 46

Lokalitet: Slavonski Brod – Ulica Petra Krešimira IV. 38

Naselje: Slavonski Brod

Grad/općina: Slavonski Brod

Pravni status: Z-1965

Razdoblje: –

Vrsta radova: probno iskopavanje

Tijekom svibnja 2009. probno je arheološki istražen lokalitet u Ulici Petra Krešimira IV. 38 u Slavonskom Brodu, radi izgradnje poslovno-stambene zgrade na k.č. 3513/2, k.o. Slavonski Brod. Voditeljica istraživanja bila je Lidija Miklik-Lozuk, a u ekipi su sudjelovali Ante Arelić i Željko Matuško, svi iz Muzeja Brodskog Posavlja. Arheološka istraživanja financirao je privatni investitor. Lokacija se nalazi u centru Slavonskog Broda, unutar zaštićenoga arheološkog lokaliteta.

Probim arheološkim iskopavanjem na poziciji buduće poslovno-stambene građevine istražena su dva probna rova orijentacije sjever-jug. Tijekom strojnog iskopa

Slavonski Brod – Ulica Petra Krešimira IV. 38, pogled na teren sa sjevera (foto: A. Arelić)

rovova nađeni su ostaci recentnih gradnji: temelji prijašnje prizemne građevine, kanalizacijski otvor te nedavno zatrpan bunar. U probnom rovu 1, veličine 8 m (dužina) x 1,6 m (širina), s početnom visinom na 92,23 m n.m. te prosječnom relativnom dubinom od 90 cm, definirani su obrisi dviju manjih jama na dubini od 91,53 m n.m. Tijekom ručnog pražnjenja njihovih zapuna nije pronađen ni komadić bilo kakva nalaza ili uzorka (dno jame SJ 10/11 nalazilo se na 91,10 m n.m., a jame SJ 12/13 na 91,01 m n.m.) te je iz navedenog nemoguće reći kada su jame ukopane. U probnom rovu 2, dimenzija 12 m (dužina) x 1,6 m (širina), s početnom visinom na 92,29 m n.m. i dnom na 90,98 m n.m., nije pronađen arheološki materijal. Stratigrafska je situacija u oba rova bila jednaka – sloj zemlje izmiješan sa šutom (SJ 1), novovjekovni sloj (SJ 2), sloj žute sterilne zdravice (SJ 3) i sloj lesa (SJ 4).

Probim arheološkim istraživanjem na k.č. 3513/2 nisu pronađeni arheološki nalazi, a u zapunama dviju manjih jama nije pronađen nikakav nalaz ili uzorak na temelju čega bi se odredilo vrijeme njihova nastanka.

Lidija Miklik-Lozuk

Summary

During May 2009, test archaeological excavations were executed in Ulica Petra Krešimira IV no. 38, Slavonski Brod, for the sake of constructing a mixed-use building, the excavations being funded by the private developer of the building. The site is in the centre of Slavonski Brod, in the protected archaeological zone. In the test archaeological excavations, two trenches were dug (3x1.6 m and 12x1.6 m), two smallish pits being found in one, in the fills of which not a single piece of any kind of find or specimen enabling the determination of the time of their origin was discovered.

Redni broj: 47

Lokalitet: Slavča

Naselje: Nova Gradiška

Grad/općina: Nova Gradiška

Pravni status: Z-3876

Razdoblje: P

Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Od 14. rujna do 3. listopada 2009. nastavljena su sustavna arheološka iskopavanja na nalazištu Slavča (na k.č. 826, k.o. Cernik). Voditeljica iskopavanja bila je Marija Mihaljević (Gradski muzej Nova Gradiška), uz članove stručne ekipe i radnike koji su ručno iskopavali teren. Arheološka istraživanja financirali su Ministarstvo kulture, Brodsko-posavska županija i Grad Nova Gradiška.

Dosadašnjim sustavnim arheološkim istraživanjima nalazišta Slavča (1997. – 2008.) izdvojena su naselja iz neolitika: brezovljanskog tipa sopotske kulture, klasične sopotske kulture te eneolitičke: lasinjska, kostolačka i vučedolska kultura. Tijekom 2009. istraživanja su se nadovezala na iskopavanja 2008. kako bi se u cijelosti istražili djelomice otkriveni objekti. Istražena je ukupna površina od 250 m². Prvu stratigrafsku jedinicu, kao i tijekom dosadašnjih iskopavanja, čini tanak površinski humusni sloj uništen nasadima vinograda, debeo oko 20 cm. Ispod stratigrafske jedinice (SJ 001) pojavio se kulturni sloj (SJ 002) s manjom količinom prapovijesnih i novovjekovnih nalaza, debeo 20-25 cm.

Istraživanje 2009. bilo je usmjereno na otkrivanje kostolačkog naselja koje se prostiralo sjeverno u odnosu na sopotsko naselje. U istraženim sondama utvrđeno je 26 stratigrafskih jedinica (slojevi, ukopi i zapune), i to poluukopanih jamskih objekata – radnih i otpadnih jama kanala te stupova. Sve su jame bile zapunjene različitim zapunama i sadržavale su pokretni arheološki inventar. Jame su bile pliće ukopane te različitih oblika i dimenzija. Na osnovi sakupljene arheološke građe u istraženim objektima, taj dio višeslojnoga prapovijesnog naselja na

Ulomak kostolačke zdjele

nalazištu Slavča može se pripisati nositeljima kostolačke kulture. Među pokretnim arheološkim materijalom najbrojnija je keramika. Najzastupljeniji su ulomci zdjela, lonaca, šalica i dr. Fina keramika ukrašena je tehnikama ubadanja, žigosanja, običnog i brazdagostog urezivanja, najčešće u kombinaciji s inkrustacijom. Motivi su organizirani u horizontalne trake i tvore različite motive. Sustavnim arheološkim istraživanjima 2009. otkriven je radionički dio kostolačkog naselja sa sklopom jama. Prikupljeni su i uzorci drvenog ugljena, kostiju, sedimenta i ostalog. Uz istraživanja na terenu, sustavno se odvijaju interdisciplinarna istraživanja i obrada ostale arheološke prikupljene građe te analize.

Literatura

Mihaljević 2009 Marija Mihaljević, Slavča, HAG, 5/2008, Zagreb, 2009: 126, 127.

Marija Mihaljević

Summary

In systematic archaeological investigations in 2009 at the site Slavča, 250 square metres of a settlement of the Aeneolithic Kostolac culture were investigated. A workshop sector of this Kostolac settlement was found with several pits and pillars with a fair amount of moveable archaeological material. Among the moveable archaeological materials, ceramics were the most numerous. Most highly represented are fragments of pots, bowls and cups. Finer ceramics were decorated with techniques of ordinary, grooved incision and stamping, most often in combination with incrustation.

Redni broj: 48

Lokalitet: Stružani – Vrtlovi

Naselje: Stružani

Grad/općina: Oprisavci

Pravni status: Z-4956

Razdoblje: –

Vrsta radova: probno iskopavanje

Tijekom studenog 2009. probno je arheološki istražen zaštićeni arheološki lokalitet Vrtlovi kod Stružana (k.č. 177, k.o. Stružani) radi izgradnje tipske obiteljske kuće na području posebne državne skrbi. Voditeljica istraživanja bila je Lidija Miklik-Lozuk, a u ekipi su sudjelovali Ante Arelić i Željko Matuško, svi iz Muzeja Brodskog Posavlja. Arheološka istraživanja financirao je privatni investitor.

Predmetna lokacija nalazi se u sjeverozapadnom dijelu sela Stružana, južno od autoceste Zagreb – Lipovac, na izduženoj gredi smjera sjeverozapad-jugoistok unutar registrirane arheološke zone u Stružanima. Probim arheološkim istraživanjem na poziciji izgradnje obiteljske kuće istražen je jedan probni rov orijentacije sjever-jug te dug 10 m i širok 1,6 m. Tijekom strojnog iskopa rova, uz povremeno ručno iskopavanje, nisu pronađeni arheološki nalazi ni arheološki kulturni sloj. Na sjevernom dijelu rova

Stružani – Vrtlovi (k.č. 177), pogled na teren s juga (foto: A. Arelić)

relativna dubina iskopa iznosila je 1,15 m, a na južnom dijelu 0,90 m. Stratigrafsku situaciju čini sloj humusa (SJ 1), sloj žute sterilne ilovače (SJ 2), sloj svijetložute ilovače pomiješane s pijeskom (SJ 3) i sloj lesa (SJ 4). Probim arheološkim istraživanjem na k.č. 177, koja se nalazi na krajnjem perifernom, jugozapadnom dijelu zaštićenoga arheološkog lokaliteta Vrtlovi, nisu pronađeni arheološki nalazi.

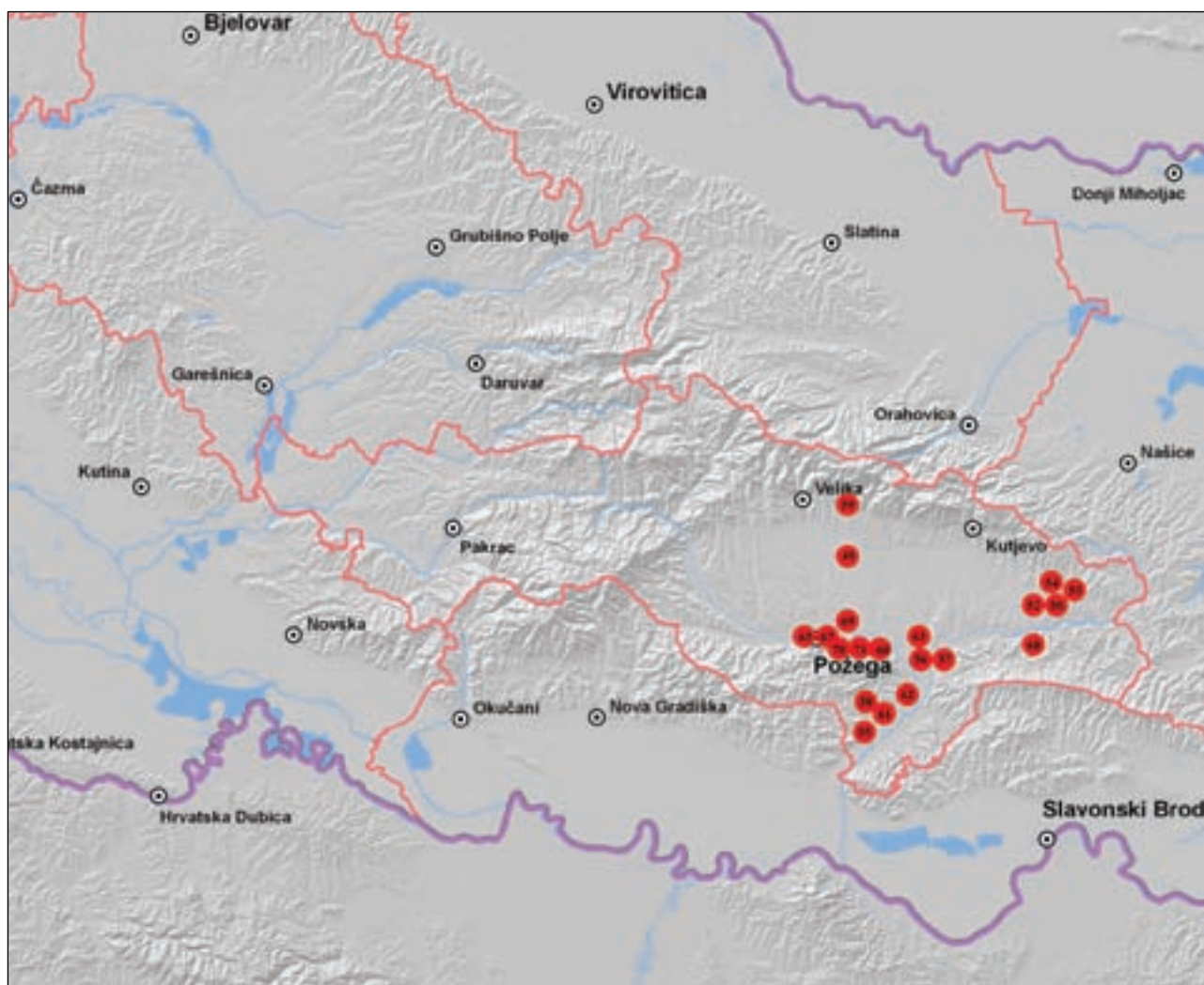
Lidija Miklik-Lozuk

Summary

During November 2009, test archaeological excavation was carried out within the protected archaeological site of Vrtlovi by Stružani at cadastral plot 177 for the sake of the construction of a family house in an area of special national concern. The archaeological excavation was funded by the private developer. The location at issue is within the registered archaeological zone in Stružani.

In the test archaeological excavation, a test trench 10 m long and 1.6 m wide with a relative depth of 0.90 to 1.15 m was dug. At this site, which is located at the extreme south western edge of the protected archaeological site of Vrtlovi, no archaeological finds were discovered.

POŽEŠKO-SLAVONSKA ŽUPANIJA

49 Alilovci – Lipje
 50 Brdo kod Čaglina
 51 Cesta Daruvar – Lipik
 52 Čaglin – Krčevine 1
 53 Darkovac
 54 Dedovac – Glogovac
 55 Gornje Luke
 56 Gradac Požeški – Krči

57 Gradac Požeški – Zatoke
 58 Ječmišće
 59 Kaptol – Čemernica
 60 Krčevine
 61 Krušćik
 62 Lazci
 63 Luke
 64 Plinovod Kutina – Dobrovac

65 Požega – Okruglice
 66 Požega – Ugarina
 67 Rosulje – Žabljak
 68 Ruševo
 69 Sastavke – Blacko
 70 Vidovci – Glogovi
 71 Vidovci – Rosulje

Redni broj: 49**Lokalitet: Alilovci – Lipje****Naselje: Alilovci****Grad/općina: Kaptol****Pravni status: postupak u tijeku****Razdoblje: P****Vrsta radova: zaštitno iskopavanje**

Arheološki lokalitet nalazi se na sjevernom izlazu iz Alilovaca, istočno od ceste koja vodi prema Kaptolu. Otkriven je zahvaljujući obitelji Bartolović, kada je 2007. prilikom oranja pronađena gotovo cijela keramička posuda, i Zoranu Markoviću koji je prijavio taj nalaz. U jesen 2009. započet je projekt rekognosciranja područja oko sela Alilovaca, u sklopu kojega je pregledan širi prostor oko spomenutog nalazišta. Utvrđeno je da se intenzivnom obradom zemljišta na parceli o kojoj je riječ izorava iznimno zanimljiva keramika koja se može pripisati srednjemu brončanom dobu, odnosno ranoj fazi belegiške kulture. S obzirom na neposrednu ugroženost navedene cjeline, tijekom studenoga teren je sondiran radi utvrđivanja vrste, veličine i sačuvanosti tog nalazišta.

Sonda je u početku istraživanja bila velika 4x3 m. U gornjem, izoranom dijelu nađeno je vrlo malo ulomaka keramike, dok se odmah ispod tog sloja pojavila zdravica. Konstatirano je da se radi o gornjem dijelu lokaliteta koji je uništen erozijom i oranjem, pa je iskop proširen prema zapadu, na donji dio lokaliteta za koji se pretpostavilo da je bolje očuvan. Kako je utvrđeno da je riječ o stambenom objektu većih dimenzija koji je već oštećen izoravanjem i prijeto mu potpuni nestanak, sonda je proširena radi definiranja rubova objekta i pouzdanog utvrđivanja konteksta nalaza. Otvorena je sonda veličine 14,5x10 m, unutar koje je istražena poluukopana zemunica nepravilnoga pravokutnog oblika, orijentacije sjeverozapad-jugoistok i dimenzija 13,5x6,5 m. Sloj tamnosmeđe kompaktne zemlje s nalazima kostiju, ugljena i keramike, odnosno zapuna zemunice, nalazi se odmah ispod izoranog sloja, već 50 cm ispod površine zemlje, a ukopan je u zdravicu koja je na tome mjestu žuta, iznimno tvrda, nabijena zemlja s lesnim lutkicama. Sonda je proširena prema sjeveru i jugu, prilikom čega su definirani sjeveroistočni i jugoistočni uglovi te sjeverni i istočni rubovi zemunice. Uz istočni rub zemunice uočeno je veliko ovalno ognjište veličine 5x1,5 m, a sastoji se od velikih komada lijepa i crne, masne, zapečene zemlje. Sonda je proširena prema jugu i zapadu, tako da su utvrđeni svi rubovi zemunice, nakon čega je moglo započeti čišćenje i dokumentiranje materijala.

Keramika je unutar cijele ispune zemunice očišćena, fotografirana te digitalno dokumentirana. Među mnogobrojnim keramičkim nalazima posebno su zanimljivi ulomci bikoničnih lonaca ukrašeni vrpčastim ornamentom, ulomci najmanje pet amforica, keramički fragment ukrašen ornamentom karakterističnim za grupu Szeremle, ulomak stilizirane glave ptice, šalica te ulomak pršljenka. Među kamenim artefaktima ističu se brus, rastirač i kameni klin, pronađeni su veći komadi goveđih kostiju, a posebno je važno spomenuti sitne komade bronce. Nakon što su izvađeni vidljivi nalazi iz zapune, zemunica je ispražnjena do kraja, pri čemu su se pokazale neke nove stratigrafske cjeline.

Sonda u prvim fazama istraživanja (foto: J. Mavrović)

Na sjevernom dijelu u podu zemunice pronađene su i ispražnjene dvije manje jame, a prilikom pražnjenja ognjišta pronađeno je nekoliko uzoraka kostiju te ulomci keramike i sitni ulomci bronce. U operativnom dijelu zemunice, ispred ognjišta pronađeni su ulomci keramike među kojima se mogu definirati lonci, zdjele, amforice, žlice i bikonični pršljenak. Pronađene su i kamene alatke te rastirač i brus. Od osteološkog materijala treba spomenuti ptičju kost, rog i kljovu, a zanimljiv je i pronalazak školjke. Neposredno uz tu cjelinu definiran je ukop u kojem su pronađeni dno amforice, ulomci velikoga, crnog, bikoničnog lonca ukrašenog vrpčastim ornamentom i ovalni komad lijepa koji s gornje strane ima „ukras“ plitko udubljenih, pravilnih krugova raspoređenih u tri reda (gornji i donji red imaju po četiri udubljena kruga, dok ih središnji ima šest), čija je namjena za sada nepoznata. Uz to, pronađen je i veći komad goveđe kosti s urezima te zubi i čeljust. Kroz taj su sloj u zdravicu ukopana i dva stupa, od kojih je promjer jednoga oko 60 cm.

Daljnijm čišćenjem, ispod stratigrafske jedinice koja je opisana kao operativni prostor uz ognjište pronađena je jama većih dimenzija: promjera oko 3 m i dubine 2 m, čije se stranice prema dnu podvlače pod podnicu kuće

Keramički nalazi u ispuni poluzemunice (foto: J. Mavrović)

Predmet od pečene gline s tri niza uboda i ulomci lonca (foto: J. Mavrović)

oblikujući tako vrećast presjek tog ukopa. Dimenzije i oblik te cjeline konzistentne su sa skladišnim prostorom unutar kuća, kakav je pronađen i u drugim kontekstima srednjega brončanog doba. Među keramičkim nalazima iz te jame ističe se velik crn lonac koji je na vratu ukrašen otiskom vrpce, a na prijelazu s vrata na rame nalijepljenom plastičnom trakom koja je izvedena nevjerojatnom preciznošću, dok je na truhu raznolik ukras tankih urezanih linija. Takva je ornamentalna kompozicija zasada jedinstven nalaz. Od drugih keramičkih nalaza treba spomenuti amforice te ulomke duboke zdjele, a pronađena je i jedna školjka.

Prva godina sondažnih istraživanja u Alilovcima donijela je neočekivane rezultate u pogledu novih saznanja o slabije poznatom razdoblju srednjega brončanog doba. Bogatstvo keramičkih tipova i ukrasa, kamenih izrađevina i mnogobrojne životinjske kosti u zatvorenom kontekstu jednoga velikog stambenog objekta važan su nalaz za proučavanje starije faze belegiške kulture (Belegiš I). Najbrojnije pokretne nalaze svakako čini keramika. Najzastupljeniji su karakteristični belegiški bikonični lonci visokoga cilindričnog vrata s trakastim ručkama, zatim zdjele s bradavičastim ili jezičastim aplikacijama te amforice. Lonci su najčešće ukrašeni na vratu vrpčastim ornamentom. Ukras se javlja u trakama od po nekoliko

Izbor nalaza (foto: J. Mavrović)

nizova paralelnih otisaka pletene vrpce do jednostrukog otiska namotane uzice. Na nekim je primjercima ukras toliko fin i precizan da podsjeća na ukras s poznatih licenskih vrčića. Amforice su na najširem dijelu trbuha ukrašene bradavičastim aplikacijama, a nekima trakaste ručke na obodu završavaju volutastim aplikacijama. Najčešće su na vratu i ramenu, a ponekad i na ručkama, ukrašene urezanim ili plitko žlijebljenim ornamentom. Za daljnje znanstvene interpretacije i kronološko određenje belegiške kulture vrlo je važan i ulomak vrča koji pripada grupi Szeremle. Dva najznačajnija i najzagonetnija nalaza svakako su lijep s rupicama i ulomci velikoga crnog lonca koji je na vratu ukrašen otiskom vrpce, na prijelazu s vrata na rame nalijepljenom plastičnom trakom, a na truhu raznolikim ukrasom tankih urezanih linija. Analogije za takvu ornamentalnu kompoziciju za sada nisu nađene. Svi su keramički i kameni nalazi oprani i signirani, većina koštanog materijala poslana je na analizu na Veterinarski fakultet u Zagrebu, dok je ostatak poslan na radiokarbonsku dataciju čiji preliminarni rezultati smještaju to nalazište u razdoblje od polovine 17. do početka 15. st. pr. K.

Janja Mavrović
dr. sc. Hrvoje Potrebica

Summary

Archaeological excavations during 2009 at the site of Alilovci (the first at this site) provided some unexpected results in terms of new knowledge about a lesser-known period of the middle Bronze Age. The richness of ceramic types and decorations, stone artefacts and numerous animal bones in the closed context of a single dwelling place is an important find for the study of the older phase of Belegiš culture (Belegiš I).

Ceramics are certainly the most numerous moveable finds. The most represented are the characteristic Belegiš biconical pots with high cylindrical necks and band-shaped handles, then bowls with boss and tongue appliqué, and small amphorae. The pots are mostly decorated at the neck with band ornamentation. The decoration comes in bands of several sequences of parallel impressions of a plaited band to a single imprint of whipped cord. On some specimens, the decoration is so fine and precise that it recalls the decoration from known Litzen jugs. The amphorae are decorated at the broadest part of the belly with bossed appliqué, and in some, the band-shaped handles finish on the rim with volute appliqué. Most often, they are on the neck and shoulder, and sometimes on the handles, decorated with incised or shallowly grooved ornamentation. For further scholarly interpretation and chronological determination of Belegiš culture, a fragment of jug belonging to the Szeremle group is of great importance.

Certainly, the two most important and enigmatic finds are of daub with perforations and fragments of a large black pot that is decorated at the top with band impression, at the transition from neck to shoulder with an appliqué plastic band, and on the belly with diverse decorations of thinly incised lines. Analogies for such ornamental composition have not yet been found.

All the pottery and stone finds are cleaned and labelled, most of the bone material has been sent to the Veterinary Faculty for analysis, and the rest for radio carbon dating, the preliminary results of which place this site in the period from the early 17th to the beginning of the 15th century BC.

Redni broj: 50

Lokalitet: Brdo kod Čaglina

Naselje: Čaglin

Grad/općina: Čaglin

Pravni status: P-3320

Razdoblje: P

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Od 11. rujna do 5. listopada 2009., tvrtka Geoarheo d.o.o. zaštitno je arheološki istražila lokalitet AN 14 Brdo kod Čaglina, smješten na trasi magistralnog plinovoda Slobodnica – Donji Miholjac. Voditelj istraživanja bio je Kristian Paskojević, dipl. arheolog, a zamjenik Ranko Manojlović, dipl. arheolog. Stručnu su ekipu činili Maja Kuzmanović, dipl. arheologinja, Branko Mikušić, apsolvant arheologije te Tomislav Lopandić, Larisa Žagar, Neven Lete i Kristina Wolf (terenska dokumentacija i obrada nalaza).

Lokalitet zauzima istaknut položaj istočno od naselja Čaglina, iznad željezničke pruge, a sjeverno od rijeke Londže i istočno od rijeke Krajne, na platou brežuljka čiji je toponimski naziv Staro selo. Nalazi se između stacionaža 21+982 i 22+290 na trasi magistralnog plinovoda. Danas se ondje nalaze oranice i voćnjaci, a tijekom pregledavanja terena nalaženi su fragmenti keramike, lijep i litika. Istražen je dio lokaliteta koji presijeca trasa plinovoda u dužini od 310 m. U južnom dijelu trase, u dužini od približno 40 m, iskopno je polje bilo široko i do 12 m (proširenjem su obuhvaćeni ostaci jamskog objekta te nekoliko ukopa oko njega). Dalje prema sjeveru iskopno je polje široko 5 m, a proširivano je prema potrebi na mjestima gdje su se određene jame, koje su dale više pokretnog materijala, pružale ispod profila. Sve arheološke strukture nalaze se na platou brežuljka (kota 170 – 175 m n.m.), a izostale su na sjevernom dijelu lokaliteta koji se pruža nizbrdo od kote 170 prema koti 155 m n.m. Površinski sloj humusne zemlje ili recentne aktivnosti uklonjen je strojno, nakon čega je započelo ručno iskopavanje arheoloških tvorevina. Na lokalitetu je iskopano nekoliko geoloških sondi da bi se utvrdili stratigrafski odnosi arheoloških i geoloških slojeva. Teren je u svim fazama geodetski sniman, a nalazi su smješteni na postojeće karte. Registrirano je 77 stratigrafskih jedinica – uglavnom je riječ o ostacima jama neodređene funkcije, zatim o otpadnim jamama te o ostacima dvaju objekata većih dimenzija. Oblikom i sadržajem izdvajaju se sljedeće cjeline: SJ 15/16, SJ 43/44 i SJ 57/58/59.

SJ 15/16 – riječ je o ukopu objekta nepravilnog oblika, dimenzija 9,2x11,2 m, koji je bio zapunjen sivom zemljom s primjesama gara, keramike i lijepa. U jami je pronađena veća količina keramičkog materijala, grube i finije fakture. Također je pronađeno i više komada litike, a javljao se i sitniji lijep. Dubina ukopa varira od 25 do 50 cm. Unutar objekta definirana je peć (ognjište) ovalnog oblika,

Jamski objekt SJ 15/16

dimenzija 0,56x0,53 m. Stijenke su bile od lijepa, loše kvalitete. Najvjerojatnije se radi o stambenome jamskom objektu, poluzemunici ili zemunici, veoma loše sačuvanoj. Tijekom godina zemlja je s platoa odnošena erozijama, a velik je dio uništen i dugogodišnjom obradom tla. Sakupljeni keramički materijal odgovara onom lasinjske kulture.

SJ 43/44 – otpadna jama kružnog tlocrta, U-presjeka, promjera 2,30 m, dubine 40-ak cm. Izdvaja se svojim sadržajem: keramografija se ne podudara s onom iz ostalih jama. Ističe se crna posuda fine fakture, glačane površine. Najvjerojatnije se radi o vrču s blago bikoničnim trbuhom i gotovo konusnim vratom izvijenog oboda. Na vratu se nalazio ukras u obliku traka. Identično ukrašeni fragmenti nađeni su i u jamama SJ 60/61, 51/52. Ukras se može pripisati *lizen*-keramici iz ranoga brončanog doba. Unutar te jame nađen je i zanimljiv ulomak posude

Peć

Ulomak posude – karakteristični lasinjski tip i ukras

višestruko profiliranog vrata, izvijenog oboda, fine fakture, bogato ukrašen urezivanjem i rovašenjem različitih motiva i inkrustacijom koja pripada istom razdoblju, a odgovara panonskoj inkrustiranoj keramici.

SJ 57/58/59 – objekt izduženog oblika koji je bio smješten na početku sjeverne padine ispod platoa brda, orijentiran u smjeru sjever-jug. Dug je 7 m, dok mu širina varira od 1 do 2 m. Na vrhu zapune nalazio se ostatak urušenja podijeljen na dvije koncentracije lijepa koji je dokumentiran kao SJ 59. Na tom je istom nivou također nađen i dio žrvnja dokumentiran kao PN 9. Od ostalih je arheoloških nalaza na urušenju nađeno dosta sitnih fragmenata grube keramike i desetak mikrolita, većinom odbojaka. Zapuna je ispod urušenja bila izrazito crvene boje, što upućuje na to da je objekt gorio. Na nađenoj je keramici također vidljivo da je gorjela na visokoj temperaturi. Osim keramike grube fakture koja nije podobna za dataciju, nađeno je nekoliko komada crne i tamnosive fine keramike bez ukrasa, koja odgovara lasinjskoj kulturi.

Većinu nalaza s ovih istraživanja čini keramika i litički materijal. Prema karakteristikama sakupljenoga keramičkog materijala, može se zaključiti kako se lokalitet može pripisati nositeljima lasinjske kulture, a vremenski se može smjestiti u srednji eneolitik. Najbrojnija je keramika

grube fakture, sa znatnim primjesama pijeska i drobljenog kamenja. Prijelaznu je keramiku nekad teže odrediti jer i ona, kao i gruba keramika, sadrži primjese pijeska. Boja keramike varira od svijetlooker, sivooker, crvene do smeđe i tamnosive. Samo je manji dio ulomaka keramike imao bitne elemente za tipološku analizu, a gotovo se ni jedna posuda nije mogla u potpunosti rekonstruirati. Od karakterističnih tipova mogu se izdvojiti zdjele na nozi fine fakture blago bikoničnog prijeloma i konveksno profiliranog ramena, ukrašene jezičastim aplikacijama te vrč bikoničnog tijela s trakastom ručkom koja izlazi iz blago izvijenog oboda i spaja se na ramenu posude. Mogu se izdvojiti dva osnovna tipa ukrašavanja: plastične aplikacije i mehanički izvedeni ukrasi. Plastičnim su aplikacijama uglavnom ukrašene posude grublje fakture: radi se o čepastim aplikacijama na loncima i zdjelama, dok su jezičasta izbočenja ponajčešće na zdjelama s konveksnim ramenom, ponekad samo kao podloga za mehaničko ukrašavanje. Zastupljeniji su mehanički ukrašeni ulomci. Najviše je ukrašena keramika fine fakture. Uglavnom je riječ o tehnikama urezivanja i ubadanja. Ukras je smješten na gornjem konusu posude. Najčešći ukras čine nizovi paralelno postavljenih uzdužnih, poprečnih i cik-cak linija, urezanih i žlijebljenih, ili nizovi uboda uz rub i prijelom posuda. Javlja se i motiv bodljikave žice, a zastupljene su i kombinacije urezanih linija obrubljenih ubodima. Dio posuda također je ukrašen tehnikom inkrustacije.

Osim većine materijala koji se vremenski može smjestiti u srednji eneolitik, odnosno koji pripada lasinjskoj kulturnoj grupi, ističe se vrč fine fakture, glačane površine, blago bikoničnog trbuha. Na konusnom vratu blago izvučenog oboda nalazi se ukras prema kojem se ta posuda može smjestiti u razdoblje *litzen*-keramike savsko-dravskog međuriječja. I taj oblik posude karakterističan je *litzen*-oblik. Zajedno s tom keramikom pronađen je i ulomak posude koji odgovara panonskoj inkrustiranoj keramici. *Litzen*-keramika i panonska inkrustirana keramika mogu se pripisati razdoblju rane bronce.

U brojnim jamama litički materijal dominira u odnosu na keramički. Među više od 500 komada litike po brojnosti se ističu različiti odbojci, jezgre, alatke u obliku nožića, dubila i

Litzen-keramika

Ulomak panonske inkrustirane keramike

grebala, a također je pronađeno i nekoliko ulomaka kamenih žrvnjeva. Toliika količina litike upućuje na radionički karakter jama. Istraživanjima je utvrđeno da se radi o naseobinskom lokalitetu. Istraženi objekti i jame svojim sadržajem pokazuju karakteristike svojstvene lasinjskoj kulturi koja ovdje okvirno pripada srednjem eneolitu, a iz sveukupnog se materijala izdvaja jama s *litz*-keramikom i panonskom inkrustiranom keramikom ranoga brončanog doba.

Literatura

Marković 1974 Zorko Marković, Sjeverna Hrvatska od neolita do brončanog doba, Muzej grada Koprivnice, Koprivnica, 1974.

Potrebica 2009 Hrvoje Potrebica, Plinovod Slobodnica – Donji Miholjac, Požeško-slavonska županija, HAG, 5/2008, Zagreb, 2009: 141 – 143.

Helena Nodilo

Summary

In the period from September 11 to October 5 the firm Georheo d.o.o. carried out rescue archaeological excavations in the area of the archaeological site AS 14 Brdo kod Čaglina on the line of the main gas pipeline from Slobodnica to Donji Miholjac. The site occupies a prominent position to the east of the settle of Čaglin, over the railway line, and north of the Londža River and east of Krajna River. Seventy-seven stratigraphic units were registered. On the whole, these are the remains of pits of uncertain function, of waste pits, and remains of two features of larger dimensions. The investigations carried out show that this was the site of a settlement.

Pottery and lithic material comprise most of the finds from this research. According to the characteristics of the material collected, the site can be ascribed to the bearers of Lasinja culture, and can temporally be assigned to the Middle Aeneolithic. Of all the material, special attention is attracted by a pit with *Litzen* ceramics and trans-Danubian encrusted pottery of the early bronze age.

In numerous pits, lithic material prevails over pottery. Among the 500 items of stone, various flakes, cores, tools in the shape of knives, burins and end-scrapers are most numerous, while several fragments of stone querns have also been found.

Redni broj: 51

Lokalitet: Cesta Daruvar – Lipik

Naselje: –

Grad/općina: Lipik

Pravni status: postupak u tijeku

Razdoblje: P, A, SV

Vrsta radova: terenski pregled

U terenskom pregledu trase buduće ceste Daruvar – Lipik koja prolazi Požeško-slavonskom i Bjelovarsko-bilogorskom županijom, na osnovi prikupljenih površinskih nalaza otkriveno je 40 arheoloških nalazišta koja pripadaju

svim razdobljima. Terenski pregled trajao je od 18. do 22. ožujka 2009., pri čemu zbog minski sumnjivih područja južno od Lipika i rijeke Pakre nije bilo moguće pregledati manji dio trase. Voditelj radova bio je dr. sc. Marko Dizdar iz Instituta za arheologiju. Financijska sredstva za terenski pregled osigurala je Hidroelektra-Projekt d.o.o. iz Zagreba.

Brojnost zabilježenih nalazišta tijekom pregledavanja terena ne iznenađuje s obzirom na povoljan položaj daruvarsko-pakračkog područja, na komunikaciji kojom se ostvarivala povezanost između Posavine i Podravine. Iako rezultati terenskog pregleda počivaju na prikupljenim površinskim nalazima, najveći broj nalazišta moguće je vremenski i prostorno odrediti. Najstarija nalazišta pripadaju neolitičkoj starčevačkoj te lasinjskoj kulturi iz eneolitika, a znatan broj pronađenih nalazišta upućuje i na naseljenost tijekom kasnoga brončanog doba. U mlađem željeznom dobu na to se područje smještaju panonski Jasi

Arheološka nalazišta na trasi ceste Daruvar – Lipik u Požeško-slavonskoj županiji

Lipik – Dobrovac (foto: M. Dizdar)

koji se spominju u rimskim izvorima te natpisima, zbog čega im se vjerojatno može pripisati i nekoliko antičkih lokaliteta. Najveći broj nalazišta pripada srednjem vijeku, posebno razdoblju kasnoga srednjeg vijeka, koja upućuju na važnost tog područja tijekom obrane od turskih napada u 15.-16. stoljeću.

Za potrebe izrade studije o izgradnji ceste Daruvar – Lipik pregledana je trasa buduće ceste, prilikom čega je zabilježen velik broj dosad novih, nepoznatih arheoloških nalazišta iz svih razdoblja. Radi se o području zapadne Slavonije koje je obuhvaćeno tek manjim brojem pokusnih i zaštitnih istraživanja. Ipak, u istraživanjima koja će prethoditi izgradnji buduće ceste pružaju se mogućnosti za ispitivanje većih površina u terenskom pregledu zabilježenih nalazišta, čiji će rezultati pružiti uvid u vremenski slijed naseljenosti spomenutog prostora smještenog na važnom komunikacijskom pravcu između Posavine i Podravine. U svome južnom dijelu koji prolazi područjem Požeško-slavonske županije, trasa ceste prelazi preko Pakračke gore, zatim prolazi kroz nizinu rijeke Pakre i završava na istočnim obroncima Blatuškog brda.

Na osnovi prikupljenih površinskih nalaza pokušala se odrediti rasprostranjenost i vremenska pripadnost arheoloških nalazišta, što se još prije početka zaštitnih iskopavanja može provjeriti pokusnim istraživanjima kojima se mogu obuhvatiti i također pregledane šumske površine, no otkrivanje nalaza bilo je otežano. S obzirom na to da je moguće da u terenskom pregledu nisu otkrivena sva nalazišta, iako ih je zabilježen velik broj, prilikom zemljanih radova potrebno je osigurati i arheološki nadzor. Sva su pronađena nalazišta fotografirana te je zabilježena njihova GPS pozicija. Prostorna distribucija nalazišta pokazuje kako su gotovo ravnomjerno raspoređena duž cijele trase ceste. Ipak, najveći broj nalazišta smješten je na padinama blagih uzvišenja ili u nizinskom području rijeke Pakre i njezinih pritoka, dok su u manjem broju pronađena nalazišta koja su smještena na vrhovima istaknutijih brežuljaka Pakračke gore.

Otkrivena i ona malobrojna otprije poznata nalazišta (Sokač-Štimac 1975; Schejbal 2003), pripadaju prapovijesti, antici i srednjem vijeku. Na površinama najvećeg broja nalazišta

prikupljeni su ulomci keramičkih posuda, opeka i kamenih artefakata koji omogućavaju njihovo kronološko određenje. Radi se vjerojatno o tzv. jednoslojnim nalazištima sa sačuvanim zapunama ukopanih objekata iz kojih su nalazi dospjeli na površinu nakon obrade zemljišta, iako nije isključeno ni postojanje nalazišta s okomitom stratigrafijom.

Na području Požeško-slavonske županije zabilježeno je 13 nalazišta, pri čemu su najbrojnija nalazišta iz srednjeg vijeka (10), sijede ona iz brončanog doba (5), dok su ostala razdoblja zastupljena tek sa po jednim nalazištem: neolitik/eneolitik (1), željezno doba (1), antika (1). Na pojedinim nalazištima zabilježeni su nalazi iz prapovijesti i srednjeg vijeka, dok su u nešto manjem broju pronađena nalazišta na kojima su izdvojeni nalazi iz samo jednog razdoblja, najčešće iz srednjeg vijeka.

S obzirom na veći broj nalazišta iz prapovijesti te antike na dijelu trase koja prolazi Bjelovarsko-bilogorskom županijom, ona su moguća i na području Požeško-slavonske županije, o čemu svjedoče brojni tragovi naselja iz kasnoga brončanog doba kada se tijekom starije faze kulture polja sa žarama u Podravini rasprostirala grupa Virovitica, a u Posavini grupa Barice – Gređani (Ložnjak-Dizdar 2005). Veličinom i brojnošću prikupljenih nalaza izdvaja se nalazište Lipik – Dobrovac s ostacima naselja iz kasnoga brončanog i mlađega željeznog doba, pa će njegovo istraživanje ponuditi zanimljive odgovore o odnosima grupa Virovitica i Barice – Gređani te o odnosu keltske i panonske ostavštine, odnosno o zajednici Jasa koja se nastavila kontinuirano razvijati i tijekom antike, a smješta se na područje između Daruvara i Varaždina (Schejbal 2003).

Najveći broj nalazišta, njih 10, pripada srednjem vijeku te se najčešće radi o naseljima smještenima na blago povišenim položajima uz vodotoke. Na osnovi keramičkih nalaza, najveći broj pripada kasnom srednjem vijeku (14. – 16. st.), odnosno vjerojatno su u pitanju ostaci manjih naselja koja pripadaju zajednicama sastavljenima od nekoliko obitelji. Međutim, brojnost naselja iz kasnoga srednjeg vijeka svjedoči o istaknutoj važnosti pakračkog područja tijekom 15. – 16. st., kada je ono činilo prvu liniju odbrane od čestih turskih napada, pa je dio otkrivenih naselja vjerojatno imao funkciju u opskrbljivanju vojnih postrojbi koje su istodobno sudjelovale u njihovoj zaštiti.

U terenskom pregledu trase ceste Daruvar – Lipik u Požeško-slavonskoj županiji otkriveno je 13 arheoloških lokaliteta iz svih razdoblja, što je iznimno važan prilog proučavanju arheološke topografije dosad slabo istraženog područja zapadne Slavonije. Rezultati terenskog pregleda počivaju na prikupljenim površinskim nalazima, no najveći je broj nalazišta prostorno i vremenski definiran, što se još može provjeriti i pokusnim iskopavanjima koja će bitno izmijeniti arheološku sliku tog područja.

Literatura

Ložnjak Dizdar 2005 Daria Ložnjak Dizdar, Naseljenost Podravine u starijoj fazi kulture polja sa žarama, Prilozi IAZ, 22, Zagreb, 2005: 25 – 58.

Schejbal 2003 Berislav Schejbal, Prilog rekonstrukciji

rimskih komunikacija na jaškom municipalnom teritoriju, Izdanja HAD, 21, Arheološka istraživanja u Bjelovarsko-bilogorskoj županiji i pogrebni ritusi na teritoriji Hrvatske, Zagreb, 2003: 95 – 120.

Sokač-Štimac 1975 Dubravka Sokač-Štimac, Najstarija prošlost Pakraca i okolice, u: Pakrac 1945.-1975., Pakrac, 1975: 27 – 41.

Marko Dizdar
Daria Ložnjak Dizdar

Summary

In a field survey of the course of the future Daruvar – Lipik road in the Požeško-slavonska County, on the basis of surface finds collected, 13 archaeological sites belonging to all periods were determined. This is an area of western Slavonia in which only a smaller number of probe and rescue excavations have been carried out, and the construction of the road will enable the conduct of rescue investigations of larger areas of the sites that will provide an insight into the temporal sequence of settlement in the area, located on an important communications route between Posavina and Podravina (the Sava and Drava valley). In its southern part the course will cross the Pakrac Hills, then pass over the lowlands of the Pakra River and end up on the eastern foothills of Blatuško brdo. The spatial distribution of sites discovered shows that they are almost evenly distributed along the whole line of the road. Still, the greatest number of sites is located on the slopes of gentle elevations or in the lowland area of the Pakra River and its tributaries, while sites located on the peaks of prominent hillocks of the Pakrac Hills were found in a smaller number.

Although the results of the field survey repose on collected surface finds, most of the sites can be determined in space and time. The oldest sites belong to the Neolithic Starčevo or the Aeneolithic Lasinja culture, and a considerable number of sites suggest settlement during the late Bronze Age. In the Late Iron Age in this area, the Pannonian lasi mentioned in Roman sources and inscriptions settled, for which reason several of the Roman period settlements can probably be ascribed to them. The greatest number of sites belongs to the Middle Ages, particularly the late Middle Ages, recalling the importance of the area during the defence against the Ottomans in the 15th and 16th centuries.

Redni broj: 52

Lokalitet: Čaglin – Krčevine 1

Naselje: Čaglin

Grad/općina: Čaglin

Pravni status: P-3519

Razdoblje: P

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Tijekom rujna 2009. zaštitno je arheološki istražen lokalitet AN 15 Čaglin – Krčevine 1, smješten na trasi budućega magistralnog plinovoda Slobodnica – Donji Miholjac. Teren

Krčevine, pogled sa sjeverne strane (foto: Š. Vrkić)

je arheološki istražila tvrtka Geoarheo d.o.o., a istraživanja je financirala tvrtka Plinacro d.d., koja je investitor svih radova na trasi plinovoda.

Lokalitet Krčevine 1 smješten je na oranicama u podnožju brda istočno od željezničke postaje u Čaglinu. Istražen je dio trase u dužini od 80 m i širini od 10 m. Najprije je strojno uklonjen humusni sloj oranice (SJ 01) debljine od 20 do 40 cm, nakon čega je polirana cijela otvorena površina. S južne strane definiran je naplavinski sloj (SJ 06) s nekoliko ulomaka novovjekovne glazirane keramike i drugim recentnim materijalom. Uz sjeverni rub otkriven je i istražen jedan prapovijesni ukop (SJ 07/08) oštećen dubokim oranjem. U njemu je pronađeno nekoliko desetaka

Nalaz grube keramike

ulomaka stijenci grube keramike. Radi se o neolitičkoj keramici koja pripada starčevačkoj kulturi. Istraživanjem je zahvaćen samo periferni dio neolitičkog naselja koje se nalazi na brdu istočno od trase plinovoda.

Literatura

Potrebica 2009 Hrvoje Potrebica, Plinovod Slobodnica – Donji Miholjac, Požeško-slavonska županija, HAG, 5/2008, Zagreb, 2009: 141 – 143.

Šime Vrkić

Summary

During September 2009, rescue archaeological excavations were conducted at the site AS 15 Čaglin – Krčevine 1, located on the route of the future main gas pipeline from Slobodnica to Donji Miholjac. The excavation comprehended the peripheral part of the Neolithic settlement located on a hill east of the pipeline's course. Just one small feature was explored, which had been damaged by ploughing, in which fragments of coarse pottery and daub belonging to the Neolithic Starčevo culture were found.

Redni broj: 53

Lokalitet: Darkovac

Naselje: Nova Ljeskovica

Grad/općina: Čaglin

Pravni status: P-3424

Razdoblje: NV

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Od 10. do 21. rujna 2009. trajalo je zaštitno arheološko istraživanje na području arheološke zone AN 17 Darkovac kod Nove Ljeskovice, smještene na trasi magistralnog plinovoda Slobodnica – Donji Miholjac. Teren je istražila tvrtka Geoarheo d.o.o. iz Zagreba, a financijska sredstva osigurao je naručitelj – Plinacro d.o.o. Voditelj istraživanja bio je Damir Martinov, dipl. arheolog.

Teren tijekom istraživanja

Izbor materijala

Arheološka zona rasprostire se na prostoru k.č. 126/1 i 126/2, k.o. Čaglin. Tijekom rekonosciranja pronađeni su ulomci prapovijesne i srednjovjekovne keramike, kućnog lijepa, cijepanog kamena, cigle, porculana te ulomci željeznih predmeta.

Strojno se skidao površinski sloj oranice u širini od 5 m. Debljina površinskog sloja bila je oko 30 cm. U sjevernom su dijelu iskopnog polja pronađeni ostaci temelja recentnog objekta od djelomično obrađenog vapnenca, četvrtastog oblika. Južno od uočene strukture površinski je sloj debeo četrdesetak cm, a ispod te razine u sterilnom sloju zdravice uočeno je još nekoliko promjena. Definirano je vatrište i nekoliko ukopa kružnog tlocrta s tamnosmeđim zapunama.

Arheološke su tvorevine i nalazi recentnog podrijetla. Prilikom čišćenja zida pronađena je veća količina recentne keramike, porculana i željeza. Sudeći prema kućnom i utilitarnom karakteru nalaza (keramika, porculan), radi se o stambenim objektima. Na to upućuju i ostaci zidova i porušenog crijepa. Prema navodima lokalnog stanovništva, ti bi se objekti mogli povezati s njemačkim naseljem koje je spaljeno u Drugome svjetskom ratu. Iznimka na terenu bilo bi vatrište u kojem i oko kojeg je pronađena veća količina tamne keramike, grublje fature i debelih stijenci. Osim keramike, u zapuni se nalazio i jedan kremen odbojak. Vjerojatno se radi o srednjovjekovnom ukopu.

Literatura

Potrebica 2009 Hrvoje Potrebica, Plinovod Slobodnica – Donji Miholjac, Požeško-slavonska županija, HAG, 5/2008, Zagreb, 2009: 141 – 143.

Damir Martinov

Summary

During September 2009 rescue archaeological research was conducted in the area of the archaeological zone of Darkovac by Nova Ljeskovica on the course of the main gas pipeline from Slobodnica to Donji Miholjac. In the northern part of the excavation field remains of the foundation of a recent structure of partially dressed square limestone blocks were found. Archaeological artefacts and finds are of recent origin. During the cleaning of the walls, a large quantity of recent pottery, porcelain and iron was found. According to what is said by the local population, these structures could be connected with a German settlement that was burned down in World War II.

Redni broj: 54**Lokalitet: Dedovac – Glogovac****Naselje: Dedovac****Grad/općina: Čaglin****Pravni status: P-3423****Razdoblje: –****Vrsta radova: zaštitno iskopavanje**

Tijekom rujna i listopada 2009., tvrtka Geoarheo d.o.o. iz Zagreba istraživala je područje arheološke zone AN 16 Dedovac – Glogovac, smještene na trasi magistralnog plinovoda Slobodnica – Donji Miholjac. Voditeljica je bila Vedrana Glavaš, dipl. arheologinja.

Iako se razdoblje od početka do kraja istraživanja na lokalitetu protegnulo na više od mjesec dana, sami radovi trajali su svega četiri dana. Učestali prekidi iskopavanja događali su se zbog neobrane ljetine na trasi plinovoda, odnosno na samom lokalitetu. Lokalitet je smješten na padini s istočne strane pruge Pleternica – Našice, sjeverno od Čaglina. Radi se o oranici na zapadnoj padini brežuljka Vlajevca, a s istočne strane potoka Krajne. Arheološka zona definirana je prilikom rekognosciranja trase plinovoda, a prilikom izrade konzervatorske studije označena je i ucrtana na kartu kao AN 16 Dedovac – Glogovac. Površinskim pregledom terena na području zone pronađeni su ulomci prapovijesne keramike, litike i kućnog lijepa. Trasa plinovoda prolazi zapadnim dijelom arheološke zone, u dužini od 555 m od stacionaže 23+035 do stacionaže 23+590. Na tom su dijelu trase prije građevinskih radova bila potrebna zaštitna arheološka istraživanja.

Površinski sloj oranice koji je sadržavao ostatke recentnih aktivnosti uklanjan je strojno u širini od 5 m. Pritom je uočena i debljina površinskog sloja od oko 30 cm do 50 cm, ispod čega se nalazio sloj zdravice. Na čitavom potezu trase sporadično se pojavljuju i aluvijalni geološki slojevi. Na lokalitetu su također iskopane i probne sonde da bi se utvrdili stratigrafski odnosi slojeva. Istraživanja nisu potvrdila nikakve arheološke tvorevine ili nalaze.

Literatura

Potrebica 2009 Hrvoje Potrebica, Plinovod Slobodnica – Donji Miholjac, Požeško-slavonska županija, HAG, 5/2008, Zagreb, 2009: 141 – 143.

Vedrana Glavaš**Summary**

During 2009, rescue archaeological excavations were carried out in the area of archaeological zone AS 16 Dedovac – Glogovac, located on the course of the main gas pipeline from Slobodnica to Donji Miholjac. A survey of the surface of the land found fragments of prehistoric pottery, lithics and household daub; however, during the excavations, the existence of archaeological features or movable finds was not confirmed.

Redni broj: 55**Lokalitet: Gornje Luke****Naselje: Komorica****Grad/općina: Pleternica****Pravni status: postupak u tijeku****Razdoblje: SV****Vrsta radova: zaštitno iskopavanje**

Od 18. do 30. svibnja 2009. trajala su zaštitna arheološka istraživanja lokaliteta AN 7 Gornje Luke, smještenog na trasi magistralnog plinovoda Nova Kapela – Požega. Investitor zaštitnih arheoloških iskopavanja bio je Plinacro d.o.o., Zagreb. Voditeljica zaštitnih arheoloških istraživanja bila je Marija Mihaljević, prof. (Gradski muzej Nova Gradiška), uz stručnu ekipu dvaju dipl. arheologa, dvaju studenata arheologije te 5 članova tehničke ekipe i 10 radnika koji su ručno iskopavali teren.

Nalazište je smješteno na blago povišenoj gredi orijentacije zapad-istok, koja je položena između dva nekadašnja vodotoka – jedan od njih nešto dalje istočno utječe u Orjavu, a drugi na jugu naziva se Slatina. Nalazište je smješteno istočno od željezničke pruge Nova Kapela – Pleternica. Istražena je ukupna površina od 449,52 m² (stacionaže: 7+600 – 8+100, k.č.: 618 – 620, 621 – 624, 629 – 635, sve k.o. Komarica).

Zaštitno je istražen samo jedan dio arheološkoga nalazišta, jer je trasa magistralnog plinovoda plinificirana prije arheoloških istraživanja. Nakon što je nadležni Konzervatorski odjel u Požegi obustavio radove, investitor je osigurao uvjete za zaštitna arheološka istraživanja. Kako su kulture već bile zasijane, na terenu je došlo do problema s vlasnicima oranica koje su trebale biti istraživane te se iskopavalo samo na oranicama koje nisu bile zasijane i čiji su vlasnici odobrili radove. Poljoprivrednim je radovima većim dijelom uništen kulturni sloj koji leži ispod površinskoga humusnog sloja. Tijekom istraživanja otkriveni su ostaci ukopanih objekata, i to nekoliko recentno ukopanih jama. Istraživanjima je otkriven rubni dio kasnosrednjovjekovnog naselja. U uništenom kulturnom sloju prikupljeno je tek ponešto kasnosrednjovjekovne keramike.

Literatura

Dizdar, Mihaljević, Ložnjak Dizdar 2009 Marko Dizdar, Marija Mihaljević, Daria Ložnjak Dizdar, Plinovod Nova Kapela – Požega, Požeško-slavonska županija, HAG, 5/2008, Zagreb, 2009: 139 – 141.

Marija Mihaljević**Summary**

During May 2009, rescue archaeological excavations were carried out into the site of AS 7 Gornje Luke located on the course of the main gas pipeline from Nova Kapela to Požega. On the whole, the cultural stratum lying below the surface layer of humus had been destroyed by tilling. During the investigations, the remains of buried features and of several recent pits were found. The investigations uncovered the peripheral part of a late medieval settlement. In the devastated cultural stratum, just a little late medieval pottery was collected.

Redni broj: 56**Lokalitet: Gradac Požeški – Krči****Naselje: Gradac Požeški****Grad/općina: Pleternica****Pravni status: postupak u tijeku****Razdoblje: SV****Vrsta radova: zaštitno iskopavanje**

Od 18. do 30. svibnja 2009. trajala su zaštitna arheološka istraživanja lokaliteta AN 11 Gradac Požeški – Krči, smještenog na trasi magistralnog plinovoda Nova Kapela – Požega. Investitor zaštitnih arheoloških istraživanja bio je Plinacro d.o.o., Zagreb. Voditeljica zaštitnih arheoloških istraživanja bila je Marija Mihaljević, prof. (Gradski muzej Nova Gradiška), uz stručnu ekipu dvaju dipl. arheologa, dvaju studenata arheologije te 5 članova tehničke ekipe i 15 radnika koji su ručno iskopavali teren.

Nalazište je smješteno na povišenom položaju istočno od meandra Orljave (između stacionaža 17+850 i 18+100), a zapadno od ceste Pleternica – Gradac i željezničke pruge Pleternica – Požega. Istražena je ukupna površina od 115,96 m², a istraživanja su obuhvatila katastarske čestice 312 i 313, k.o. Gradac Požeški. Zaštitno je istražen samo dio arheološkoga nalazišta, jer je trasa magistralnog plinovoda plinificirana prije arheoloških istraživanja. Zahvaljujući tomu što je nadležni Konzervatorski odjel u Požegi obustavio radove, investitor je osigurao uvjete za arheološka istraživanja. Kako su kulture već bile zasijane, na terenu je došlo do problema s vlasnicima oranica koje su trebale biti istraživane te se iskopavalo samo na oranicama koje nisu bile zasijane i čiji su vlasnici odobrili radove. Kako da se radi o jednoslojnom nalazištu, kulturni sloj uništen je poljoprivrednim radovima. Tijekom istraživanja nisu pronađeni ostaci ukopanih jamskih objekata, što ne čudi jer je istražena mala površina. Na okolnim oranicama pronađeni su ulomci kasnosrednjovjekovne keramike. Zaštitna istraživanja obuhvatila su periferni dio srednjovjekovnog naselja.

Literatura

Dizdar, Mihaljević, Ložnjak Dizdar 2009 Marko Dizdar, Marija Mihaljević, Daria Ložnjak Dizdar, Plinovod Nova Kapela – Požega, Požeško-slavonska županija, HAG, 5/2008, Zagreb, 2009: 139 – 141.

Marija Mihaljević**Summary**

During May 2009, rescue archaeological excavations were carried out at the site AS 11 Gradac Požeški – Krči, located on the course of the main gas pipeline from Nova Kapela to Požega. A total area of 115.96 square meters was investigated. Since this is a single-stratum site, the cultural stratum had been destroyed by agricultural activity. During the research, no finds of excavated pit features were found, which is hardly surprising since the area investigated is small. On the surrounding ploughed fields, fragments of late medieval pottery were found. The rescue excavations covered the peripheral part of a medieval settlement.

Redni broj: 57**Lokalitet: Gradac Požeški – Zatoke****Naselje: Gradac Požeški****Grad/općina: Pleternica****Pravni status: postupak u tijeku****Razdoblje: SV****Vrsta radova: zaštitno iskopavanje**

Od 18. do 30. svibnja 2009. trajala su zaštitna arheološka istraživanja lokaliteta AN 12 Gradac Požeški – Zatoke, smještenog na trasi magistralnog plinovoda Nova Kapela – Požega. Investitor zaštitnih arheoloških istraživanja bio je Plinacro d.o.o., Zagreb. Voditeljica zaštitnih arheoloških istraživanja bila je Marija Mihaljević (Gradski muzej Nova Gradiška), uz stručnu ekipu dvaju dipl. arheologa, dvaju studenata arheologije te 5 članova tehničke ekipe i 20 radnika koji su ručno iskopavali teren.

Nalazište je smješteno na povišenom položaju istočno od meandra Orljave (stacionaže: 18+750 – 19+650; na k.č. 185, k.o. Gradac Požeški), a zapadno od željezničke pruge Pleternica – Požega. Istražena je ukupna površina od 198,44 m². Zaštitno je istražen samo dio arheološkoga nalazišta, jer je trasa magistralnog plinovoda plinificirana prije arheoloških istraživanja. Nakon što je nadležni Konzervatorski odjel u Požegi obustavio radove, investitor je osigurao uvjete za arheološka istraživanja, neposredno pokraj položenih cijevi. Kako su kulture već bile zasijane, na terenu je došlo do problema s vlasnicima oranica koje su trebale biti istraživane te se iskopavalo samo na oranicama koje nisu bile zasijane i čiji su vlasnici odobrili radove. Na ovom je lokalitetu samo rubno uhvaćen dio nalazišta i iz navedenih razloga nisu istražene katastarske čestice na kojima je tijekom terenskoga pregleda 2008. pronađena keramika. S obzirom na to da se radi o jednoslojnom nalazištu, kulturni je sloj uništen poljoprivrednim radovima. Tijekom istraživanja nisu pronađeni ostaci ukopanih jamskih objekata, što ne čudi jer je istražen tek manji segment nalazišta. Na okolnim oranicama pronađeni su ulomci kasnosrednjovjekovne keramike.

Literatura

Dizdar, Mihaljević, Ložnjak Dizdar 2009 Marko Dizdar, Marija Mihaljević, Daria Ložnjak Dizdar, Plinovod Nova Kapela – Požega, Požeško-slavonska županija, HAG, 5/2008, Zagreb, 2009: 139 – 141.

Marija Mihaljević**Summary**

During May 2009 rescue archaeological excavations were conducted at the site AS 12 Gradac Požeški – Zatoke, located on the course of the main gas pipeline from Nova Kapela to Požega. A total area of 198.44 square metres was investigated. Because this was a single-stratum site, the cultural stratum had been destroyed by agricultural activities. During the excavations, no finds of buried pit features were found, which is not surprising since only a small part of the site was investigated. On the surrounding ploughed fields, we found fragments of late medieval pottery.

Redni broj: 58**Lokalitet: Ječmišće****Naselje: Koprivnica Požeška****Grad/općina: Pleternica****Pravni status: postupak u tijeku****Razdoblje: P****Vrsta radova: zaštitno iskopavanje**

Od 18. do 30. svibnja 2009. trajala su zaštitna arheološka istraživanja lokaliteta AN 8 Ječmišće, smještenog na trasi magistralnog plinovoda Nova Kapela – Požega. Investitor zaštitnih arheoloških iskopavanja bio je Plinacro d.o.o., Zagreb. Voditeljica zaštitnih arheoloških istraživanja bila je Marija Mihaljević, prof. (Gradski muzej Nova Gradiška), uz stručnu ekipu dvaju dipl. arheologa, dvaju studenata arheologije te 5 članova tehničke ekipe i 20 radnika koji su ručno iskopavali teren.

Lokalitet je smješten na blago povišenom položaju južno od Čapljinškog potoka (Doljanac), a istočno od željezničke pruge Nova Kapela – Pleternica te šume Jezerac smještene između Komorice i Koprivnice Požeške. Istražena je ukupna površina od 522,57 m² (između stacionaža 8+820 i 9+970, katastarske čestice 1810/3, 1811, 1814, sve k.o. Koprivnica Požeška). Zaštitno je istražen samo dio arheološkoga nalazišta, jer je trasa magistralnog plinovoda plinificirana prije arheoloških istraživanja. Zahvaljujući tomu što je nadležni Konzervatorski odjel u Požegi obustavio radove, investitor je osigurao uvjete za naknadna arheološka istraživanja. Kako su kulture već bile zasijane, na terenu je došlo do problema s vlasnicima oranica koje su trebale biti istraživane te se iskopavalo samo na oranicama koje nisu bile zasijane i čiji su vlasnici odobrili radove. Kako se radi o jednoslojnom nalazištu, kulturni sloj uništen je poljoprivrednim radovima. Iako su terenskim pregledom prikupljeni nalazi iz prapovijesti (eneolitik i kasno brončano razdoblje), tijekom istraživanja nisu pronađeni ostaci ukopanih jamskih objekata iz tog razdoblja, tek nešto recentno ukopanih jama zapunjenih granjem i bez ikakvih nalaza.

Literatura

Dizdar, Mihaljević, Ložnjak Dizdar 2009 Marko Dizdar, Marija Mihaljević, Daria Ložnjak Dizdar, Plinovod Nova Kapela – Požega, Požeško-slavonska županija, HAG, 5/2008, Zagreb, 2009: 139 – 141.

Marija Mihaljević**Summary**

During May 2009, rescue archaeological excavations were carried out at the site AS 8 Ječmišće, located on the course of the main gas pipeline from Nova Kapela to Požega. Since this is a single-stratum site, the cultural stratum had been destroyed by agriculture. Although during a field survey finds from the prehistoric period were collected (Aeneolithic, Late Bronze Age), during these excavations no remains of buried pit features from this period were found, only a few recently dug pits filled with branches, and no finds at all were discovered.

Redni broj: 59**Lokalitet: Kaptol – Čemernica****Naselje: Kaptol****Grad/općina: Kaptol****Pravni status: R-241****Razdoblje: P****Vrsta radova: zaštitno iskopavanje**

Tijekom 2009. istraživana je nekropola is starijega željenog doba na lokalitetu Čemernica u blizini mjesta Kaptola. Voditelj istraživanja tumula III bio je dr. sc. Hrvoje Potrebica s Odsjeka za arheologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

Nalazište Kaptol – Čemernica smješteno je na mjestu gdje ravnica Požeške kotline prelazi na obronke Papuka u blizini sela Kaptola. To je nalazište prva arheološki istražila ekipa Arheološkog muzeja u Zagrebu pod vodstvom V. Vejvode i poslije I. Mirnika, od 1965. do 1971. godine. Istraženo je 14 tumula, prilikom čega su otkriveni nalazi koji su upućivali na golemu važnost i europski značaj tog lokaliteta po kojem je nazvana i cijela željeznodobna kultura. To se posebno odnosi na otkriće dvaju kneževskih grobova (tumuli IV i X) s luksuznim kompletima obrambenog oružja, među kojima se ističu grčko-ilirska i korintska kaciga. Sav materijal pronađen tijekom navedenih iskopavanja čuva se u Arheološkom muzeju u Zagrebu, a dijelom je izložen i u stalnom postavu. Tijekom 2007. istraživanja tumula XI (Volarska glavica) i tumula XV vodio je dr. sc. H. Potrebica (Potrebica 2008). Također treba naglasiti da je na položaju Gradci, na susjednom obronku Papuka, drugo groblje s 25 humaka, u čijoj se neposrednoj blizini nalazi i veliko utvrđeno naselje iz istog razdoblja (8. – 6. st. pr. Kr.). U tijeku je istraživanje nekropole Gradci, tijekom kojeg je do sada istraženo dvanaest tumula (Potrebica 2009).

Istraživanja tumula III

Kako su tijekom 2009. na parceli na kojoj se nalazio humak (kao i na parceli sjeverno od nje na kojoj se nalaze ostaci tumula XII ili nekog do sada neistraživanog tumula) planirani veliki zemljani radovi radi sadnje vinograda, tijekom kojih bi grobni humak bio oštećen, odlučeno je da tijekom 2009. treba detaljnije istražiti spomenuti tumul. Osim toga, uklanjanje starog vinograda pospješilo je

Tumul III, komora i dromos s gradinom i nekropolom (Gradci u pozadini) (foto: H. Potrebica)

Tumul III, pogled iz zraka u perspektivi (prema sjeveru)

djelovanje erozije koja je ubrzano štetila nasipu tumula, dovodeći tako u opasnost nalaze koji su eventualno sačuvani u grobnoj komori. Nakon detaljnog proučavanja katastarskih i arhivskih podataka, utvrđeno je da je riječ o tumulu III koji je bio sondiran 1967. u trećoj sezoni istraživanja. Istraživači ga ističu kao najveći još tada vidljiv tumul i navode da je to onaj za koji se smatra da ga je istraživao Turković. Na njemu su otkopali sondu veličine 6x7 m, u kojoj su pronašli „rov ispunjen drvenim ugljenom, ograđen na više mjesta suhozidnom konstrukcijom od lomljenog kamena i oblutaka.“ Na temelju toga zaključili su da je riječ o „kultnom objektu sličnom onom pod tumulom I“. Na to ih je upućivao i pronađeni materijal koji se sastojao od „tri kremenata strugača i sedam ulomaka grubih atipičnih posuda.“ Međutim, uvid u nacrtu dokumentaciju sondiranja tumula I, III i XI na Čemernici pokazuje gotovo identičnu sliku kakva se 2005. pokazala prilikom istraživanja na nekropoli Gradci, odnosno opisana situacija po svemu odgovara gornjoj površini grobne komore otkrivene pod kneževskim tumulom 6. Takva reinterpretacija pokazala se opravdanom u slučaju tumula XI (Volarska glavica) na nekropoli Čemernica, koji je istražen 2007. i također je skrivao monumentalnu kamenu i drvenu središnju grobnu konstrukciju (Potrebica 2008).

U svjetlu novih spoznaja, odlučeno je da su 2009. na tumulu III na nekropoli Čemernica potrebna revizijska istraživanja kako bi se utvrdio pravi karakter konstrukcije koja se nalazi pod humkom. Već prilikom struganja izoranog sloja počeli su se pojavljivati fragmenti keramike izmiješani s recentnim ostacima vinograda, a na najvišem dijelu tumula III pokazali su se elementi kamene konstrukcije s tragovima karboniziranog drva. U prvom fazi zahvata istražen je plašt tumula radi definiranja utvrđenih i eventualno dodatnih perifernih konstrukcija. Na tumulu je postavljena kontrolna mreža profila u obliku križa u otklonu i započelo je istraživanje pojedinih kvadranta od sredine prema periferiji. Iskopavanjem nasipa utvrđene su sačuvane dimenzije tumula od oko 36x45 m. Što zbog uobičajenog

smjera oranja, a što zbog kamene konstrukcije dromosa, kao posljedica dugogodišnje intenzivne obrade površine tumula humak je izdužen prema jugu. Na dubini koja se u prosjeku kreće oko 2 m od vrha tumula prije iskopavanja, i nije ista na svim dijelovima nasipa, pojavila se smeđa organska podloga slična sloju kakav je uočen i oko grobne komore tumula XI (Volarska glavica). Na tumulu III opisana struktura bila je mnogo jasnije vidljiva. Ustanovljeno je da je riječ o biljnom pokrovu, a ne o drvenoj površini. Iako se ne može sa sigurnošću tvrditi da nije riječ o umjetno složenom sloju vegetacije na kojem je bio konstruiran tumul ili barem njegova središnja konstrukcija, vjerojatnije je da je riječ o prirodnoj vegetaciji koja je konstrukcijom tumula bila prekrivena u kratkom roku. Tako su biljke u središnjem dijelu tumula propadale bez zraka i ostavile jasne otiske na slojevima zemlje s kojima su bile u kontaktu. Tu hipotezu tek trebaju potvrditi detaljnije arheobotaničke analize, kao i kemijske i geološke analize tla za koje su izuzeti uzorci. Preliminarna arheobotanička analiza upućuje na to da bi se neke od biljaka koje su u najvećoj mjeri vidljive u otiscima mogle odrediti kao opilobij i preslica (biljke je tijekom svog boravka na terenu analizirala doc. dr. sc. Renata Šoštarčić, a tom su prilikom izuzeti i uzorci za dalje analize). Kako je riječ o biljkama karakterističnima za močvarna područja, takav bi zaključak imao značajne implikacije na razumijevanje korelacije grobnih humaka i okoliša u kojem su nastali. Spomenuta biljna podloga istodobno bi upućivala i na razinu na koju je bio nasipan humak.

U sredini tumula III pojavila se četverokutna kamena konstrukcija monumentalnih dimenzija (više od 8x8 m), s vanjske strane obložena karboniziranim drvom. Tragovi karboniziranog drva bili su različite debljine, posebno vidljivi po sredini kamenog četverokuta, osobito neposredno uz unutrašnju stranu kamene suhozidne konstrukcije u kojoj po sredini gotovo da i nije bilo kamenja. Na južnoj strani središnje kamene konstrukcije počela se pojavljivati druga kamena konstrukcija koja se u širini od oko 1,5 m prostirala prema jugu. Iako je u najvećoj mjeri bila

prekrivena južnim kontrolnim profilom, od samog početka istraživanja bilo je jasno da je riječ o nekoj formi dromosa. U južnom dijelu tumula, umjesto biljnog pokriva pojavilo se kameno popločenje sastavljeno od manjeg kamenja i oblutaka. Popločenje je veoma tanko (tek jedan sloj) i širi se polukružno oko vrha dromosa, do polovice njegove dužine.

Prilikom istraživanja nasipa, osim već opisanog dromosa, nisu uočeni tragovi drugih perifernih konstrukcija. Nalaza je bilo relativno malo, a sastojali su se od ulomaka keramike i cijepanih kamenih artefakata. Već prilikom struganja površine tumula pronađeno je nekoliko fragmenata izrazito grube keramike koja gotovo sigurno nije pripadala halštatskom razdoblju. Takva je keramika dominirala i nalazima iz nasipa tumula, dok je pronađenih ulomaka (nedvojbeno halštatske keramike) bilo relativno malo. Faktura i rijetke sačuvane profilacije spomenute keramike, kao i deseci pronađenih kamenih alatki koje brojnošću daleko nadilaze slučajnu pojavu, upućivali su na to da se u blizini nalazi neolitičko naselje koje je djelomice ili potpuno uništeno iskopom zemlje potrebne za nasip tumula. Iz svih palinološki važnih sedimenata stručnjaci za geoarheološke metode sa Sveučilišta iz Bradforda izuzeli su uzorke zemlje kako bi se dobila i sedimentološka slika tumula.

Uklanjanjem kontrolnih profila započelo je istraživanje složene središnje konstrukcije od kamena i drva. Nažalost, dugotrajna i intenzivna obrada zemlje snizila je nasip tumula sve do razine kamene obloge (a vjerojatno i nešto ispod toga) te gornji dio vanjske drvene konstrukcije nije bio uočljiv ni u kontrolnim profilima. S vanjske strane kamenog zida tragovi karboniziranog drva bili su vidljivi tek na nekim mjestima, pa se može pretpostaviti da vanjska drvena konstrukcija vjerojatno nije u potpunosti prekrivala suhozidni obzid unutrašnje drvene komore, nego ga je vjerojatno samo podupirala na nekim mjestima. Na gornjim rubovima kamenog obzida pojavili su se manje ili više karbonizirani tragovi golemih greda (presjeka oko 30x40 cm) koje su se vjerojatno protezale s kraja na kraj unutrašnje komore i držale drvenu konstrukciju krova

komore. Iskopavanjem u unutrašnjem dijelu komore pronađeni su ostaci greda koji su potonuli u unutrašnjost komore, ali nije pronađeno gotovo ništa kamena koji bi mogao pripadati vanjskoj oblozi komore, a ne nasipu tumula. Čišćenjem središnjeg dijela komore, odnosno njezina kamenog obzida, postao je još jasniji njezin gotovo idealan pravokutni oblik. S unutrašnje strane zidovi su bili u potpunosti prekriveni karboniziranim drvom, što je upućivalo na čvrstu drvenu komoru koja je bila jezgra tog kvadrata s unutrašnjim stranicama od oko 5 m. Na dnu komore bila je također konzistentna površina karboniziranog drva. Na sredini južnog zida komora se otvarala u prethodno opisani dromos dug oko 8 m. Istodobno je utvrđeno da jedini prekid u jednakomjernoj površini karboniziranog drva na dnu komore postoji na sjeverozapadu komore i da mu odgovara otvor u kamenoj strukturi zapadnog zida komore. Ispuna tih ukopa sastojala se od finoga žuto-smeđeg pijeska. S vanjske strane komore uočen je plitak rov dubok oko 30 cm, širok oko pola metra i dug gotovo 8 m, koji je sa sjeverozapada pod kosim kutom dolazio ravno na otvor u zapadnom zidu i također je bio ispunjen istim pijeskom do razine tla u vrijeme izgradnje tumula (razina uočenih biljnih otisaka)! Na mjestu gdje nedostaje kameni obzid, na zapadnom rubu komore pronađena je jama od masivnoga drvenog stupa/grede, koji je vjerojatno u najvećoj mjeri zatvarao spomenuti otvor. Namjena tog rova ostaje nepoznata, osobito u svjetlu činjenice da nije bio vidljiv u nasipu tumula te je na mjestu proboja u komoru zatvoren masivnim stupom pa nije vjerojatno da je riječ o tragovima pljačke ili prijašnjih iskopavanja. Istraživanje je nastavljeno temeljitim uzorkovanjem iz opisanih stratigrafskih jedinica i uklanjanjem karboniziranog drva sa zidova i dna komore, ispod kojeg se pojavila podloga od žute nabijene zemlje na kojoj su na pojedinim mjestima opet bili vidljivi tragovi biljaka poput onih izvan komore, a neposredno izvan nasipa. Taj pronalazak, kao i jasno vidljiva razina drvenog poda komore koja se ocrtavala na kamenom obzidu, upućivao je na to da je komora podignuta na istoj razini s koje je nasipan i humak. Ispod karboniziranog drva, na dnu komore pronađene su još tri posude *in situ*. Riječ je o dva

Tumul III, urna na ulazu u komoru (foto: H. Potreblica)

Tumul III, drveno dno središnje prostorije (foto: H. Potreblica)

Tumul III, keramičke posude u komori (foto: H. Potreblica)

crvena lonca na kojima su vjerojatno vidljivi tragovi grafitnog slikanja i jednom manjem loncu intenzivno grafitirane crne površine. S obzirom na to da su posude izvađene zajedno s ispunom, do otvaranja u laboratorijskim uvjetima neće biti poznati nikakvi detalji u vezi s njihovim sadržajem. Uz njih su pronađena i dva amorfnog komada metala. Uz tragove jedne vodoravne grede, djelomično utisnute u zemljanu podlogu dna komore, uočene su jame od pet stupova koje su se u pravilnom nizu protezale od sjevera prema jugu u istočnom dijelu komore. Na sredini komore, u liniji sjever-

Tumul III, tragovi stupova u podlozi komore (foto: H. Potreblica)

-jug, točno po središnjoj osi dromosa bile su još tri rupe za stupove, dok su se u zapadnom dijelu komore zbog već opisanog proboja na dnu komore mogle uočiti tek dvije jame. Može se pretpostaviti je da je riječ o simetričnoj konstrukciji od tri središnja stupa i dva bočna reda od po pet stupova položenih u smjeru sjever-jug. Takva konstrukcija upućivala bi na doista monumentalnu drvenu komoru koja je vjerojatno imala oblik kuće s krovom na dvije vode. Takva hipoteza objasnila bi i masivne drvene grede koje su bile dio krovne konstrukcije, kao i nedostatak kamena unutar komore, jer krov na dvije vode (za razliku od ravnih krovova kakvi su dosad nalaženi na takvim konstrukcijama) vjerojatno nije bio prekriven kamenom. Nažalost, sada je jasno da je čitav gornji dio krova stradao tijekom stoljeća poljoprivredne obrade na nasipu tumula. Daljnjim čišćenjem proboja u sjeverozapadnom dijelu komore utvrđeno je da se na dnu pojavljuje relativno pravilna drvena pravokutna konstrukcija, dok se u jugoistočnom dijelu komore pojavila pravilna struktura od složenih oblutaka promjera oko 1 m, za koju je utvrđeno da se u obliku relativno pravilnog stošca spuštala u sterilan sloj do dubine od oko 40 cm. Vjerojatno je imala funkciju čvrste podloge zasad nepoznate namjene. Ispod drvene konstrukcije, u unutrašnjem dijelu komore pronađen je rov širok gotovo metar i dubok oko pola metra, koji je tekao koso uz sjeverni kameni zid komore i na zapadnom se dijelu podvlačio pod njega. U rovu je pronađeno dosta lijepa, kostiju i mnoštvo ulomaka neolitičke keramike. S obzirom na to da bi daljnje istraživanje tog objekta zahtijevalo rušenje zida grobne komore, a za sada nije jasno definirana njegova sudbina (uklanjanje ili rekonstrukcija *in situ*), dostupni dio rova istražen je do zdravice i dokumentiran, a dio koji ostaje pod zidom komore ostavljen je do konačne odluke o sudbini ovog lokaliteta.

Na prijelazu iz dromosa u komoru uočena je golema poprečna greda dimenzija gotovo identičnih opisanim nosivim gredama, koja je vjerojatno propadanjem u unutrašnjost u potpunosti odvajala dromos od komore. Ispod nje pronađen je cilindričan lonac prevrnut na bok, koji je sadržavao kosti i pepeo te se uvjetno može nazivati urnom (ako u njemu nisu ostaci neke druge spaljene žrtve).

Čišćenje gornje površine dromosa otkrilo je jasno vidljiv kameni nasip, što je upućivalo na to da je dromos čitavom svojom dužinom bio prekriven kamenom koji je vjerojatno stajao na nekoj vrsti drvenog svoda. Dromos je bio jednako širok do pred sam kraj kada se polukružno širio, međutim čišćenje njegova ulaznog dijela pokazalo je da je polukružno proširenje (kao i šira mrlja od gara) rezultat recentne obrade tla, jer je ondje dno dromosa već dospjelo na sadašnju površinu zemlje i bilo je oštećeno, odnosno djelomično razvučeno oranjem. Moguće je da se isto dogodilo i s kamenim popločenjem koje u vrijeme nastanka vjerojatno nije bilo tako rastresito nego znatno kompaktnije, a njegovi se južni rubovi nikada neće moći sa sigurnošću odrediti. Oko dva metra od ulaza u dromos, u površini kamenog popločenja istražena je okrugla jama gotovo pravilnog poluloptastog oblika s intenzivnim tragovima gorenja (zapečena zemlja), ali bez ugljena, gara ili ikakvih pokretnih nalaza u ispuni. Zanimljiva je sličnost s dva takva

Tumul III, pogled iz zraka, komora s dromosom 1

objekta koja su pronađena također na periferiji nasipa na jugu i sjeveru tumula IX (Volarska glavica), istraživanog na istoj toj nekropoli prije dvije godine. Nakon uklanjanja kamenog nasipa iz unutrašnjosti dromosa, utvrđeno je da je cijelom dužinom prekriven garom i materijalom sa spališta u kojem su pronađeni spaljeni uglavnom veoma fragmentirani i amorfnu komadi bronce, kostiju i keramike, koji su bili dio priloga s pogrebne lomače. Među njima ističu se križni privjesci konjske opreme, brončane perlice i nekoliko koštanih ukrasa. Iako su takvi sitni nalazi ravnomjerno prisutni po cijeloj površini dromosa, nisu obilni i stječe se dojam da su ondje dospjeli slučajno, nasipanjem materijala sa spališta, a da nisu odabrani kao grobni prilog. Jednako tako treba napomenuti da je već golim okom bilo jasno vidljivo dosta karboniziranih žitarica, što će obradu uzoraka s tog prostora učiniti iznimno zanimljivom u arheobotaničkom smislu. Nasip s lomače nasut je na sloj nabijene zemlje i djelomično se podvlači pod zidove dromosa.

Utvrdeno je da je dromos građen tako da je prvo obilježena linija zida s plitkim uskim temeljenjem većeg kamenja u dva niza koja su položena na podlogu od

nabijene zemlje. Plitak prostor koji je tako nastao između ta dva niza ispunjen je materijalom s pogrebne lomače, a potom je na kamenom temeljenju podignut zid koji je djelomično nalegao i na nasuti materijal sa spališta. Pri tome su utvrđeni i dodatni konstrukcijski elementi u vidu tri para stupova na pravilnim razmacima od oko 3 m, koji su inkorporirani u konstrukciju zidova dromosa. Moguće je da je dromos zapravo imao oblik ravnog hodnika s drvenim ravnim krovom koji je bio oslonjen na stupove i prekriven kamenom. Kosi oblik zidova dromosa koji je danas vidljiv vjerojatno je rezultat oranja kojim je struktura dromosa snižavana prema jugu, tako da je na njegovu kraju već zahvaćeno i samo dno dromosa. Uz istočni stup iz središnjeg para, s vanjske strane zida uočen je još jedan ukop. Ispostavilo se da je riječ o jami srednje veličine ispunjenoj neolitičkim materijalom, ali i ulomcima posuda koje se mogu jasno pripisati srednjemu brončanom dobu. Nakon istraživanja, dokumentiranja i uzorkovanja, dromos i grobna komora fizički su zaštićeni do konačne odluke što učiniti sa spomenutom konstrukcijom.

Literatura

Potrebica 2008 Hrvoje Potrebica, Kaptol – Čemernica, HAG, 4/2007, Zagreb, 2008: 109 – 112.

Potrebica 2009 Hrvoje Potrebica, Gradci, HAG, 5/2008, Zagreb, 2008: 135 – 138.

doc. dr. sc. Hrvoje Potrebica

Summary

During 2009 Tumulus III at the Old Iron Age necropolis at the site Čemernica close to the village of Kaptol was excavated. The first excavations at the Kaptol-Čemernica necropolis were carried out in 1965-1971 by a team from the Archaeological Museum in Zagreb. Tumulus III was described by the researchers as the biggest visible tumulus of the necropolis, but during the research in 1967 it was only probed for it was interpreted as a cult object. With a review rescue excavation in 2009 a monumental and complex central construction was found, with dimensions of about 8x8 m. The heart of this construction consisted of a wooden chamber about 5x5 metres in size, with a roof construction resting on three rows of pillars, and on the outer side it was surrounded with a complex dry stone wall construction with individual wooden elements. Three vessels were found in the chamber, of so far unknown contents, while the fourth, filled with ash and bones, was found immediately on entry into the ritual passage, the dromos, about 1.5 m broad, which went onto the central construction for a length of about 8 m. It consisted of a wooden structure on three pairs of pillars that were bordered by two parallel stone walls. The interior of the dromos was covered with soot and the remains of a funeral pyre, and on the outer side, it was surrounded with a broad, semi-circular stone pavement. In the whole space, some complex rituals were probably carried out, and then the whole area was covered in the mound. At some time after the chamber was closed, a passage was made in it on

the western wall, to which a long trench led. This passage in the wall was then closed with a very large wooden beam, and the excavation was filled with fine sand of a kind not to be found in the immediate vicinity. The whole tumulus was raised on a substrate that suggests a wet and perhaps a marshy environment. In the stones of the tumulus a large amount of lithic tools were found and fragments of Neolithic pottery, suggesting the existence of a settlement of the period in the immediate vicinity, remains of it being found under the central structure of this tumulus as well. In the dromos, a pit was found that contained not only Neolithic but some fragments of Middle Bronze Age pottery. It is intended to present the construction of the chamber with dromos in situ.

Redni broj: 60**Lokalitet: Krčevine****Naselje: Kuzmica****Grad/općina: Pleternica, Jakšić****Pravni status: P-3057****Razdoblje: P, SV****Vrsta radova: zaštitno iskopavanje**

Od 18. do 30. svibnja 2009. trajala su zaštitna arheološka istraživanja lokaliteta AN 14 Krčevine, smještenog na trasi magistralnog plinovoda Nova Kapela – Požega.

Pogled s Trbušnjaka prema Krndiji (foto: R. Šošić Klindžić)

Investitor zaštitnih arheoloških istraživanja bio je Plinacro d.o.o., Zagreb. Voditeljica istraživanja bila je Marija Mihaljević (Gradski muzej Nova Gradiška), uz stručnu ekipu dvaju dipl. arheologa, dvaju studenata arheologije te 5 članova tehničke ekipe i 30 radnika koji su ručno iskopavali teren.

Blago povišeni položaj orijentacije sjeverozapad-jugoistok, koji se pruža u dužinu od 2 km između rijeke Orljave na jugozapadu i manjeg vodotoka na sjeveru čiji je utok u Orljavu istočna granica nalazišta, dok je zapadna određena cestom za Blacko Jakšić; nalazište je presječeno željezničkom prugom Pleternica – Požega. Istražena je ukupna površina od 1218,16 m² (stacionaže: 21+760 – 23+710, k.č. 314/1-2, 316, 362, 364, 363/2, sve k.o. Blacko te k.č. 281/1-2, 282/6, 283/1, 2, 3, 4, 284/1-3, 299, 323/2, 326, 327, 328, 2194-2200, 2190-2193, sve k.o. Jakšić).

Zaštitno je istražen samo dio arheološkoga nalazišta, jer je trasa magistralnog plinovoda plinoficirana prije arheoloških istraživanja. Zahvaljujući tomu što je nadležni Konzervatorski odjel u Požegi obustavio radove, investitor je osigurao uvjete za naknadna arheološka istraživanja, neposredno pokraj položenih cijevi. Kako su kulture već bile zasijane, na terenu su se pojavili problemi s vlasnicima oranica koje su trebale biti istraživane, stoga se iskopavalo samo na oranicama koje nisu bile zasijane i čiji su vlasnici odobrili radove. Kako se radi o jednoslojnom nalazištu, kulturni sloj uništen je poljoprivrednim radovima. Tijekom istraživanja nađeni su ostaci nekolicine ukopanih jamskih objekata. Među njima treba izdvojiti stupove, jame i kanale koji su bili zapunjeni raznovrsnim zapunama, a sadržavali su tek nešto pokretnih arheoloških nalaza, mikrolite, nešto ulomaka prapovijesne i srednjovjekovne keramike i kamena.

Literatura

Dizdar, Mihaljević, Ložnjak Dizdar 2009 Marko Dizdar, Marija Mihaljević, Daria Ložnjak Dizdar, Plinovod Nova Kapela – Požega, Požeško-slavonska županija, HAG, 5/2008, Zagreb, 2009: 139 – 141.

Marija Mihaljević

Summary

During May 2009, rescue archaeological excavations were carried out at the site AS 14 Krčevine located on the course of the main gas pipeline from Nova Kapela to Požega. This is a single-stratum site, and the cultural stratum had been destroyed by agricultural activities. During the excavations, the remains of several buried pit features were discovered. Needing discriminating among them are postholes, pits and channels that were filled with various fills, containing but a few moveable archaeological finds, microliths, a few fragments of prehistoric and medieval pottery and stone.

Redni broj: 61**Lokalitet: Krušćik****Naselje: Ratkovica****Grad/općina: Pleternica****Pravni status: P-3267****Razdoblje: P****Vrsta radova: zaštitno iskopavanje**

Tijekom ožujka i travnja 2009. zaštitno je arheološki istražen lokalitet AN 6 Krušćik, smješten na trasi magistralnog plinovoda Nova Kapela – Požega. Investitor istraživanja bio je Plinacro d.o.o., Zagreb, a voditeljica radova Marija Mihaljević, prof. (Gradski muzej Nova Gradiška), uz stručnu ekipu dvaju dipl. arheologa, dvaju studenata arheologije, 5 članova tehničke ekipe i 35 radnika koji su ručno iskopavali teren.

Lokalitet se nalazi na blago povišenoj gredi orijentacije SZ-JI, koja se smjestila između dva nekadašnja manja vodotoka, od kojih jedan nekoliko stotina metara prema istoku utječe u Orljavu, a drugi je na sjeveroistoku i naziva se Slatina. Nalazište je smješteno istočno od željezničke pruge Nova Kapela – Pleternica. Istražena je površina od 2143,63 m² (stacionaže: 6+400 – 7+500), na k.č. 789, 790, 842-844, 860, 863, sve k.o. Ratkovica. Zaštitno je istražen samo dio arheološkoga nalazišta, jer je trasa magistralnog plinovoda plinificirana prije arheoloških istraživanja. Zahvaljujući tomu što je nadležni Konzervatorski odjel u Požegi obustavio radove, investitor je osigurao uvjete za naknadna arheološka istraživanja. Kako su kulture već bile zasijane, na terenu su nastali problemi s vlasnicima oranica koje su trebale biti istraživane te se iskopavalo samo na oranicama koje nisu bile zasijane ili čiji su vlasnici odobrili radove, stoga nažalost nisu bila moguća zaštitna istraživanja na cijeloj dužini lokaliteta.

Kako se radi o jednoslojnom nalazištu, kulturni sloj uništen je poljoprivrednim radovima. Tijekom istraživanja pronađeni su ostaci raznih ukopanih jamskih objekata. Među njima treba izdvojiti stupove, jame i kanale koji su bili zapunjeni raznovrsnim zapunama, a sadržavali su tek nešto pokretnih arheoloških nalaza, nešto ulomaka grublje u prapovijesne keramike i kamena. Među nalazima su jezgra te ulomak kostolačke kulture (SJ 17/18) ukrašen žigosanjem i inkrustacijom.

Literatura

Dizdar, Mihaljević, Ložnjak Dizdar 2009 Marko Dizdar, Marija Mihaljević, Daria Ložnjak Dizdar, Plinovod Nova Kapela – Požega, Požeško-slavonska županija, HAG, 5/2008, Zagreb, 2009: 139 – 141.

Marija Mihaljević**Summary**

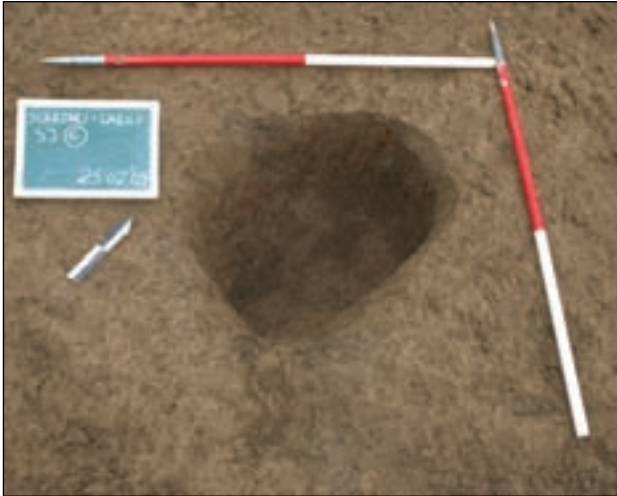
During March and April 2009, rescue archaeological investigations were conducted at the site AS 6 Krušćik, located on the course of the main gas pipeline from Nova Kapela to Požega. An area of 2143.63 square metres was investigated. Since this is a single-stratum site,

*Ulomak kostolačke keramike**Jezgra*

the cultural stratum had been destroyed by agricultural activities. During the investigations, the remains of various buried pit features were found. Among them one needs to distinguish the postholes, pits and channels that were filled with various fills, but contained only a few moveable archaeological finds, a few fragments of coarse prehistoric ware and stone. Among the finds are a core and a fragment of Kostolac culture (SU 17/18) decorated with stamping and incrustation.

Redni broj: 62**Lokalitet: Lazci****Naselje: Sulkovci****Grad/općina: Pleternica****Pravni status: postupak u tijeku****Razdoblje: SV****Vrsta radova: zaštitno iskopavanje**

Od 6. do 11. ožujka 2009. trajala su zaštitna arheološka istraživanja lokaliteta AN 9 Lazci, smještenog na trasi magistralnog plinovoda Nova Kapela – Požega. Investitor zaštitnih arheoloških istraživanja bio je Plinacro d.o.o.,

Ukop stupa SJ 6

Zagreb. Voditeljica zaštitnih arheoloških istraživanja bila je Marija Mihaljević, prof. (Gradski muzej Nova Gradiška), uz stručnu ekipu dvaju dipl. arheologa, dvaju studenata arheologije te 5 članova tehničke ekipe i 20 radnika koji su ručno iskopavali teren.

Lokalitet je smješten na povišenoj gredi koja je orijentirana u smjeru sjeverozapad-jugoistok (stacionaže: od 11+500 do 12+350), a sjeverno od Bzeničkog potoka te istočno od željezničke pruge Nova Kapela – Pleternica i postaje Sulkovci. Istražena je ukupna površina od 2875,18 m² (k.č. 1765, 1764, 1763, 1807, 1762, 1761, 1691-1696, 1863, 1804, 1697-1702, sve k.o. Sulkovci). Kako se radi o jednoslojnom nalazištu, kulturni sloj uništen je poljoprivrednim radovima. Tijekom istraživanja pronađeni su ostaci dvaju poluukopanih jamskih objekata, i to stupa i jame koji nisu sadržavali nikakve pokretne arheološke nalaze. U kulturnom sloju (SJ 2) pronađen je ulomak dna prapovijesne keramike koja se ne može sa sigurnošću pripisati određenoj kulturi. Zaštitnim arheološkim iskopavanjima obuhvaćena je periferija kasnosrednjovjekovnog naselja.

Literatura

Dizdar, Mihaljević, Ložnjak Dizdar 2009 Marko Dizdar, Marija Mihaljević, Daria Ložnjak Dizdar, Plinovod Nova Kapela – Požega, Požeško-slavonska županija, HAG, 5/2008, Zagreb, 2009: 139 – 141.

Marija Mihaljević

Summary

During March 2009, rescue archaeological investigations were conducted at the site AS 9 Lazci, located on the course of the main gas pipeline from Nova Kapela to Požega. Since this was a single-stratum site, the cultural stratum had been destroyed by farm activities. During the investigations, the remains of two buried pit features were found, of postholes and a pit that contained no moveable

archaeological finds. In the cultural stratum (SU 2) a fragment of the bottom of a prehistoric ceramic item was found but cannot with any certainty be ascribed to any particular culture. The rescue archaeological excavations took in the edge of a late medieval settlement.

Redni broj: 63

Lokalitet: Luke

Naselje: Novoselci

Grad/općina: Pleternica

Pravni status: postupak u tijeku

Razdoblje: SV

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Od 18. do 30. svibnja 2009. trajala su zaštitna arheološka istraživanja lokaliteta AN 13 Luke, smještenog na trasi magistralnog plinovoda Nova Kapela – Požega. Investitor zaštitnih arheoloških istraživanja bio je Plinacro d.o.o. Voditeljica arheoloških istraživanja bila je Marija Mihaljević, prof. (Gradski muzej Nova Gradiška), uz stručnu ekipu dvaju dipl. arheologa, dvaju studenata arheologije te 5 članova tehničke ekipe i 30 radnika koji su ručno iskopavali teren.

Riječ je o blago povišenom položaju u meandru nekadašnjega manjeg vodotoka istočno od Orljave, a jugoistočno od ceste za Novoselce (meandar je presječen željezničkom prugom Pleternica – Požega). Istražena je ukupna površina od 204,77 m² (stacionaže: 20+400 – 21+300, k.č. 354/1, 355/1, 2). Zaštitno je istražen samo dio arheološkoga nalazišta, jer je trasa magistralnog plinovoda plinificirana prije arheoloških istraživanja. Zahvaljujući tomu što je nadležni Konzervatorski odjel u Požegi obustavio radove, investitor je osigurao uvjete za naknadna arheološka istraživanja, neposredno pokraj položenih cijevi. Kako su kulture već bile zasijane, na terenu su se pojavili problemi s vlasnicima oranica koje su trebale biti istraživane, stoga se iskopavalo samo na oranicama koje nisu bile zasijane i čiji su vlasnici odobrili radove. S obzirom na to da je riječ o jednoslojnom nalazištu, kulturni sloj uništen je poljoprivrednim radovima. Tijekom istraživanja nisu pronađeni ostaci ukopanih jamskih objekata, što ne čudi jer je otvorena mala površina. Na okolnim oranicama pronađeni su ulomci kasnosrednjovjekovne keramike.

Literatura

Dizdar, Mihaljević, Ložnjak Dizdar 2009 Marko Dizdar, Marija Mihaljević, Daria Ložnjak Dizdar, Plinovod Nova Kapela – Požega, Požeško-slavonska županija, HAG, 5/2008, Zagreb, 2009: 139 – 141.

Marija Mihaljević

Summary

During May 2009, rescue archaeological excavations were carried out at the site AS 13 Luka, located on the course of the main gas pipeline from Nova Kapela to Požega. Since

this is a single-stratum site, the cultural stratum had been destroyed by agricultural activities. During the research no finds of buried pit features were found, which is not surprising since only a small area was opened up. On the surrounding ploughed fields, fragments of late medieval ceramics were found.

Redni broj: 64

Lokalitet: Plinovod Kutina – Dobrovac

Naselje: –

Grad/općina: Lipik

Pravni status: postupak u tijeku

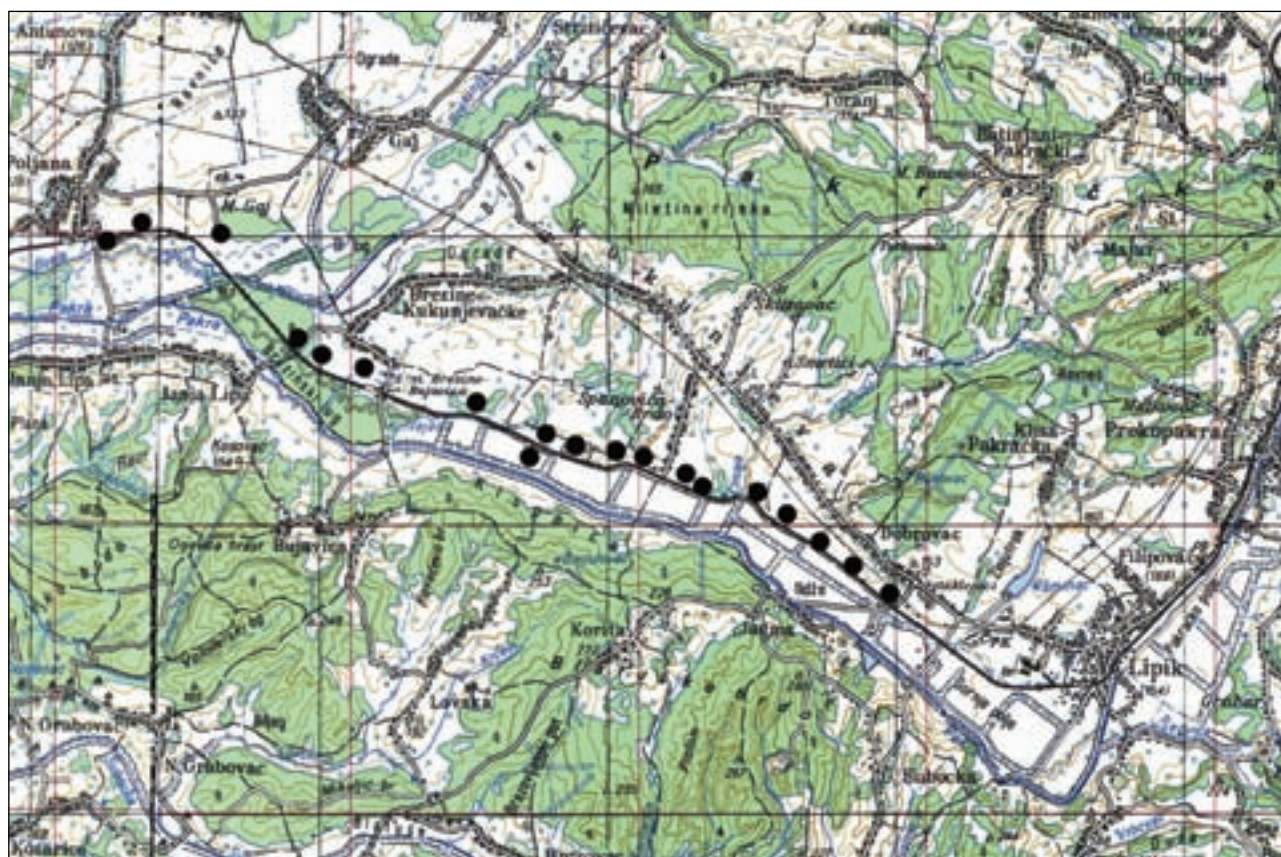
Razdoblje: P, SV

Vrsta radova: terenski pregled

Prilikom pregledavanja trase magistralnog plinovoda Kutina – Dobrovac koja prolazi Požeško-slavonskom i Sisačko-moslavačkom županijom, na osnovi prikupljenih površinskih nalaza otkriveno je 30 arheoloških nalazišta koja pripadaju prapovijesti i srednjem vijeku, dok antička nalazišta nisu pronađena. Teren je pregledavan od 27. rujna do 7. listopada 2009. godine. Voditelj je bio dr. sc. Marko Dizdar iz Instituta za arheologiju, a financijska sredstva za terenski pregled osiguralo je Ministarstvo kulture. Topografske, katastarske i ortofotopodloge

trase pripremio je Damir Fofić, dipl. arheo., iz Odjela za arheološku baštinu Uprave za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture.

Tijekom terenskog pregleda trase magistralnog plinovoda u Požeško-slavonskoj županiji zabilježen je velik broj dosad nepoznatih arheoloških nalazišta. Radi se o područjima istočne Moslavine i zapadne Slavonije, odakle su poznati tek rijetki nalazi i koja nikada nisu bila istražena. Zbog toga su rezultati pregleda važniji, budući da će izgradnja plinovoda omogućiti zaštitna istraživanja većih površina nalazišta koja će pružiti uvid u vremenski slijed naseljenosti spomenutog prostora smještenog na važnom komunikacijskom pravcu kojim su dolinama rijeka Ilove, Pakre i Bijeke povezivane Posavina i Podravina. Na području Požeško-slavonske županije trasa plinovoda prolazi nizinama rijeka Pakre i Bijeke s pritokama u kojima su nalazišta smještena na blagim uzvišenjima položenima uz vodotoke, najčešće u njihovim meandrima. Potom, jugoistočno od naselja Brezine trasa prelazi preko brežuljaka i greda smještenih po južnom rubu Pakračke gore, razdvojenih nizom manjih vodotoka koji teku od sjevera prema rijeci Pakri. U tom dijelu gotovo cijela trasa, sve do kraja kod naselja Dobrovca, prelazi preko neprekinutog niza prapovijesnih i srednjovjekovnih arheoloških nalazišta. S obzirom na to da trasa magistralnog plinovoda dijelom prolazi i preko šumskih površina, terenskim pregledom

Arheološka nalazišta na trasi magistralnog plinovoda Kutina – Dobrovac u Požeško-slavonskoj županiji

Kuknjevac – Obršine 2 (foto: M. Dizdar)

obuhvaćena je šira zona, pri čemu su zabilježena i nalazišta koja nisu izravno ugrožena radovima, od kojih su posebno važna otkrića dvaju kasnosrednjovjekovnih gradišta (Kuknjevac – Đelovi, Kuknjevac – Luke). Na manjim dijelovima trase nije bilo moguće utvrditi postojanje arheoloških nalazišta, pa je prilikom zemljanih radova potrebno osigurati arheološki nadzor. Jednako tako, s obzirom na velik broj pronađenih nalazišta, moguća su i prethodna probna iskopavanja kojima bi se prikupilo više spoznaja o veličini i dataciji nalazišta.

U terenskom pregledu trase magistralnog plinovoda Kutina – Dobrovac u Požeško-slavonskoj županiji pronađeno je 19 nalazišta iz prapovijesti i srednjeg vijeka. Na osnovi prikupljenih nalaza utvrđena je rasprostranjenost te vremenska pripadnost nalazišta koja su fotografirana te je zabilježena njihova GPS pozicija. Radi se o tzv. jednoslojnim nalazištima sa sačuvanim zapunama ukopanih objekata iz kojih su nalazi nakon obrade zemljišta dospjeli na površinu. Od 19 pronađenih nalazišta, na njih 14 zabilježeni su nalazi koji se mogu datirati u srednji vijek. Slijede nalazišta iz željeznog (9) te brončanog doba (7), dok su u najmanjem broju (2) otkrivena nalazišta iz neolitika/eneolitika. Na većini nalazišta zabilježeni su nalazi iz prapovijesti i srednjeg vijeka, no poznata su i nalazišta na kojima su izdvojeni nalazi iz samo jednog razdoblja.

Na neolitičkim/eneolitičkim nalazištima prikupljeni su keramički ulomci koji upućuju na postojanje naselja raširenih na padinama greda iznad nekoga manjeg vodotoka u dužini od nekoliko stotina metara. Vjerojatno se, prema prikupljenim keramičkim ulomcima, radi o naseljima sopotske i lasinjske kulture (Minichreiter 2009: 132 – 133). Kasnomu brončanom dobu pripada znatan dio otkrivenih prapovijesnih nalazišta. U vrijeme starije faze kulture polja sa žarama u Posavini je egzistirala grupa Barice – Gređani, dok je u Podravini i na bjelovarskom području rasprostranjena istodobna grupa Virovitica (Ložnjak-Dizdar 2005), pa bi buduća zaštitna istraživanja mogla posvjedočiti o zanimljivom odnosu navedenih grupa, možda čak o međusobnim prožimanjima njihovih materijalnih ostavština. Posebno su brojna nalazišta iz mlađega željeznog doba,

dosad potpuno nepoznata na navedenom području, koja se vjerojatno mogu pripisati nekoj od zajednica panonskog podrijetla (Jasi?) čija je materijalna ostavština bila izložena snažnim utjecajima dominantne latenske kulture. Jasi se, prema rimskim pisanim izvorima te na osnovi natpisa, smještaju na područje između Daruvara i Varaždina (Schejbal 2003).

U najvećem su broju pronađena nalazišta koja se datiraju u srednji vijek, odnosno u kasni srednji vijek, što je i razumljivo s obzirom na razgraničenje koje je tijekom 15.-16. st. postojalo prema Osmanskom Carstvu. Radi se o naseljima smještenima na blago povišenim položajima u meandrima manjih vodotoka ili na blagim padinama izduženih greda položenih iznad Bijele i Pakre. Prema prikupljenim površinskim nalazima može se pretpostaviti kako se radi o ostacima manjih kasnosrednjovjekovnih naselja koja su se vjerojatno sastojala od nekoliko obitelji. Veoma je važno otkriće dvaju gradišta iz kasnoga srednjeg vijeka koja su bila zaštićena dubokim i širokim jarcima te vjerojatno palisadama. Gradište Kuknjevac – Luke smješteno je uz sjeverni rub doline rijeke Pakre, dok se gradište Kuknjevac – Đelovi nalazi na sredini doline kojom je prije regulacije tekla Pakra. Sa sjeverne strane toga gradišta smješteno je još jedno kasnosrednjovjekovno naselje (Kuknjevac – Donja Kućišta), dok se na istaknutom položaju na nešto dalje prema jugu položenome Blatuškom brdu nalazi utvrda koja svjedoči o postojanju lanca kasnosrednjovjekovnih utvrda koje su tijekom 15.-16. st. čuvale granicu prema Osmanskom Carstvu, zajedno sa sustavom utvrda u nešto dalje prema sjeveru položenoj dolini Bijele (Sokač-Štimac 1975; Schejbal 2003) te oko Kutine i Garešnice (Tkalčec, Sekelj Ivančan 2005: 30). Na površini gradišta Kuknjevac – Luke pronađeni su brojni ulomci opeka, keramičkih posuda i pećnjaka. Promjer je središnjeg platoa gradišta oko 25 m te je okružen jarkom širokom oko 20 m koji se punio vodom potoka Crnaja koji protječe s istočne strane gradišta (Vukić 2007: 75). Na zračnoj snimci gradišta Kuknjevac – Đelovi naziru se tri prstena jaraka koji zatvaraju središnju četverokutnu površinu, dok se ulaz nalazio na sjeverozapadnoj strani. Gradište je uništeno pri melioraciji doline Pakre, no još se uvijek nazire niz širokih jaraka koji su okruživali središnje uzvišenje na čijoj su površini prikupljeni ulomci kasnosrednjovjekovne keramike. Iako se oba gradišta nalaze izvan trase izgradnje plinovoda, zajedno s brojnim kasnosrednjovjekovnim naseljima svjedoče o važnosti istočne Moslavine i zapadne Slavonije u proučavanju razgraničenja između „ostataka Hrvatske” i Osmanskog Carstva.

U terenskom pregledu trase magistralnog plinovoda Kutina – Dobrovac, u Požeško-slavonskoj županiji otkriveno je 19 dosad potpuno nepoznatih arheoloških nalazišta, čiji je uzrok istaknut položaj istočne Moslavine i zapadne Slavonije s dolinama rijeka Ilove, Pakre i Bijele kojima se ostvarivala povezanost između Posavine i Podravine. Najstarija nalazišta pripadaju sopotskoj i lasinjskoj kulturi, no posebno su brojni tragovi naselja iz kasnoga brončanog i mlađega željeznog doba. Najveći broj nalazišta pripada kasnom srednjem vijeku, što je ovisilo o tadašnjem razgraničenju između „ostataka Hrvatske” i Osmanskog

Carstva. O tome posebno dobro svjedoče gradišta i utvrde smještene u dolinama Pakre i Bijele i oko njih, ali i brojna nizinska naselja koja su vjerojatno sudjelovala u obrani i opskrbi nemirne granice. Ipak, tek će buduća zaštitna istraživanja moći pridonijeti boljem razumijevanju naseljenosti dosad arheološki neistraženih istočne Moslavine i zapadne Slavonije.

Literatura

Ložnjak Dizdar 2005 Daria Ložnjak Dizdar, Naseljenost Podravine u starijoj fazi kulture polja sa žarama, Prilozi IAZ, 22, Zagreb, 2005: 25 – 58.

Minichreiter 2009 Kornelija Minichreiter, Arheološki lokaliteti na trasi južne obilaznice grada Donjeg Miholjca i južne obilaznice Kutine, AIA, V, Zagreb, 2009: 130 – 133.

Schejbal 2003 Berislav Schejbal, Prilog rekonstrukciji rimskih komunikacija na jaškom municipalnom teritoriju, Izdanja HAD, 21, Arheološka istraživanja u Bjelovarsko-bilogorskoj županiji i pogrebni rituali na teritoriji Hrvatske, Zagreb, 2003: 95 – 120.

Sokač-Štimac 1975 Dubravka Sokač-Štimac, Najstarija prošlost Pakraca i okolice, u: Pakrac 1945.-1975., Pakrac, 1975: 27 – 41.

Tkalčec, Sekelj Ivančan 2005 Tatjana Tkalčec, Tajana Sekelj-Ivančan, Novootkriveno visinsko gradište u Moslavačkoj gori, Zbornik Moslavine, VII-VIII, Kutina, 2005: 26 – 31.

Vukić 2007 Gordana Vukić, Pravoslavna crkva svete Petke u Kuknjevcu, Zbornik Povijesnog društva Pakrac-Lipik, 4, Pakrac, 2007: 75 – 78.

Marko Dizdar

Summary

In a field survey of the course of the Kutina – Dobrovac gas pipeline that passes over the Požeško-slavonska and the Sisačko-moslavačka counties, thirty previously unknown archaeological sites were found, belong to prehistory and the Middle Ages. This concerns areas of eastern Moslavina and western Slavonia, whence but few finds are known, while actual investigations have never been carried out. Thus, the construction of the pipeline will enable rescue excavations of large areas of sites that will give an insight into the time sequence of the settlement of this area, located on an important line of communication that linked Posavina and Podravina via the valleys of the Ilova, Pakra and Bijela rivers. In the Požeško-slavonska country the course of the gas pipeline crosses the lowlands of the Pakra and Bijela rivers with their tributaries in which the sites are located on gentle elevations placed alongside the water courses, most often in meanders. Then, south east of the settlement of Brezine the course passes over hillocks and ridges located on the southern edge of the Pakrac Hills that are dissected by a sequence of small watercourses that flow from the north towards the Pakra River. In this part, almost the whole course of the pipeline, almost to the end, by Dobrovac, passes over an uninterrupted sequence of prehistoric and medieval archaeological sites.

In the field survey of the course of the pipeline in the Požeško-slavonska County, 19 sites were founded. These were so-called single-stratum sites with preserved fills of buried features from which finds came up to the surface after tillage of the land. Of the 19 sites found, at 14 of them finds are recorded that can be dated to the Middle Ages. After that are Iron Age (9) and Bronze Age (7) sites, while the smallest number (2) is of sites from the Neolithic/Aeneolithic.

The oldest sites belong to Sopot and Lasinja cultures. At the time of the older phase of the urnfield culture in Posavina there was the Barice-Gređani group, while in Podravina and in the Bjelovar area the Virovitica group of the same time extended (Ložnjak-Dizdar 2005), and future rescue excavations could tell of the mingling of material remains. Particularly numerous are sites from the Late Iron Age that can probably be ascribed to any of the communities of Pannonian origin (the Iasi?) whose material remains were exposed to powerful influences from the dominant La Tene culture. The greatest number of finds are those that can be dated to the late Middle Ages, which is understandable considering the dividing line that during the 15th and 16th centuries existed between the „relicts of Croatia” and the Ottoman Empire. Considerable importance attaches to the find of two forts that were protected with deep and wide ditches and probably by palisades (Kuknjevac – Luke, Kuknjevac – Đelovi), but there were many lowland settlements that also probably took part in the defence and supply of this unquiet frontier.

Redni broj: 65

Lokalitet: Požega – Okruglice

Naselje: Požega

Grad/općina: Požega

Pravni status: postupak u tijeku

Razdoblje: P, SV

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Zaštitna arheološka istraživanja lokaliteta AN 19 Požega – Okruglice, smještenog na trasi magistralnog plinovoda Nova Kapela – Požega, započela su početkom prosinca 2008. te su zbog nepovoljnih vremenskih prilika prekinuta i nastavljena od 6. do 11. ožujka 2009. godine. Istraživanje je financirao Plinacro d.o.o., Zagreb. Voditeljica arheoloških istraživanja bila je Marija Mihaljević (Gradski muzej Nova Gradiška), uz stručnu ekipu dvaju dipl. arheologa, dvaju studenata arheologije te 5 članova tehničke ekipe i 40 radnika koji su ručno iskopavali teren.

Nalazište je smješteno na povišenom položaju, istočno od nekadašnjega manjeg vodotoka i poljoprivrednog dobra, a sjeverno od ceste Požega – Eminovci. Istražena je ukupna površina od 2841,76 m² (stacionaže: 27+660 – 28+400, k.č. 3246, 4207, k.o. Požega). Površinski humusni sloj uklonjen je strojno, a ispod je ležao kulturni sloj (SJ 002) koji je prilično uništen poljoprivrednim radovima. Tijekom istraživanja izdvojeno je 50 stratigrafskih jedinica (slojevi, ukopi i zapune). Neke od njih uočene su kao rupe za stupove, međutim poliranjem i pražnjenjem utvrđeno je kako se radi o ostacima

Presjek jame SJ 35

jama bez arheoloških nalaza koje su uništene obradom zemlje. Pretpostavlja se kako se radi o kasnosrednjovjekovnim i recentnim pojavama (SJ 13/14, 15/16, 17/18, 19/20, 25/26 i 27/28). U popis nalaza prikupljena je i uvedena 51 vrećica keramike i kućnog lijepa, 14 posebnih nalaza (mikrolita, pršljen te ulomci keramike) i 10 uzoraka kostiju, zemlje za flotaciju i ugljena. Jamski objekti poluukopani su u zdravicu i među njima izdvajaju se ponajviše stupovi, jame i kanali koji su bili zapunjeni s više vrsta zapuna, a sadržavali su dosta pokretnih arheoloških nalaza. Jame su bile različitih dimenzija i oblika, a s obzirom na pronađeni inventar u njima, može se govoriti o stambenim, radioničkim i otpadnim jamama. Na osnovi prikupljene keramičke građe to se nalazište preliminarno datira u razdoblje eneolitčke badenske kulture i kasnoga brončanog doba. Među nalazima badenske keramike zastupljeni su lonci ravnih rubova s otiscima nokta, lonci s plastičnim horizontalnim trakama, zdjele te manje šalice s ukrašene kaneliranjem i dr. Pokretna arheološka građa koja pripada razdoblju kasne bronce sastoji se od ulomaka keramike: zdjela blago izvijenog ruba te ulomci lonaca ravnog ruba i ostalog.

Literatura

Dizdar, Mihaljević, Ložnjak Dizdar 2009 Marko Dizdar, Marija Mihaljević, Daria Ložnjak Dizdar, Plinovod Nova Kapela – Požega, Požeško-slavonska županija, HAG, 5/2008, Zagreb, 2009: 139 – 141.

Marija Mihaljević

Summary

Rescue archaeological excavations of the site AS 19 Požega – Okruglice, located along the course of the main gas pipeline from Nova Kapela to Požega, started at the beginning of December 2008 but as a result of inclement weather conditions had to be stopped and were continued during March 2009. A total area of 2841.75 square metres was investigated. The surface layer of humus was removed mechanically. Below it lay a cultural stratum (SU 002), fairly damaged by farming operations. During the excavations, 50 stratigraphic units were distinguished (strata, cuts and fills). Pit features were

half buried in natural soil, and among them we can mostly distinguished postholes, pits and channels filled with various kinds of fill, and containing quite a lot of archaeological finds. Among the finds of Baden ceramics there are pots with straight sides with fingernail marks, pots with plastic horizontal bands, bowls and smaller cups with fluting decoration.

Redni broj: 66

Lokalitet: Požega – Ugarina

Naselje: Požega

Grad/općina: Požega

Pravni status: P-3161

Razdoblje: P, SV

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Od 6. do 16. ožujka 2009. trajala su zaštitna arheološka istraživanja lokaliteta AN 20 Požega – Ugarina, smještenog na trasi magistralnog plinovoda Nova Kapela – Požega. Investitor zaštitnih arheoloških istraživanja bio je Plinacro d.o.o., Zagreb. Voditeljica zaštitnih arheoloških istraživanja bila je Marija Mihaljević, prof. (Gradski muzej Nova Gradiška), uz stručnu ekipu dvaju dipl. arheologa, dvaju studenata arheologije te 5 članova tehničke ekipe i 40 radnika koji su ručno iskopavali teren.

Nalazište je smješteno na blago povišenom položaju koji je na južnom dijelu presječen dvama manjim vodotocima koji su nekada tekli prema Orljavi na jugu. Istražena je ukupna površina od 3477,99 m² (stacionaže: 28+580 – 29+400, k.č. 4181, 4182, 4183, 4184, 4186, 4187, 4188, 4189, sve k.o. Požega). Kako se radi o jednoslojnom nalazištu, kulturni sloj uništen je poljoprivrednim radovima. Izdvojeno je 14 arheoloških cjelina, slojeva, ukopa i zapuna. Tijekom istraživanja pronađeni su ostaci pet ukopanih jamskih objekata. Među njima treba izdvojiti stupove, jame i kanale koji su bili zapunjeni raznovrsnim zapunama, a nisu sadržavali nikakve pokretne arheološke nalaze. Trasom plinovoda obuhvaćen je i istražen periferni dio prapovijesnog i srednjovjekovnog naselja. Na okolnim oranicama koje su smještene na povišenju prikupljeno je dosta prapovijesne keramike koja je prilično usitnjena i bez funkcionalno-dekorativnih ulomaka te se ne može sa sigurnošću kulturno determinirati (neolitik/eneolitik).

Literatura

Dizdar, Mihaljević, Ložnjak Dizdar 2009 Marko Dizdar, Marija Mihaljević, Daria Ložnjak Dizdar, Plinovod Nova Kapela – Požega, Požeško-slavonska županija, HAG, 5/2008, Zagreb, 2009: 139 – 141.

Marija Mihaljević

Summary

From March 6 to March 16 2009, rescue archaeological investigations were conducted at the site AS 20 Požega – Ugarina, located on the course of the main gas pipeline from

Nova Kapela to Požega. Since this is a single-stratum site, the cultural stratum had been destroyed by farming operations. Fourteen archaeological units were distinguished: strata, cuts and fills. During the excavations, the remains of five buried pit features were found. Distinguishable among them are postholes, pits and channels that were filled with various fills but did not contain any moveable archaeological finds. The course of the pipeline took in a peripheral part of a prehistoric and a medieval settlement, which were investigated. On the surrounding fields, located on an elevation, quite a lot of prehistoric ceramics were found, quite fragmented, and without any functional or decorative fragments, and so their cultures cannot be determined (to the Neolithic or Aeneolithic).

Ulomak kasnolatenske keramike (SJ 57)

Redni broj: 67

Lokalitet: Rosulje – Žabljak

Naselje: Dervišaga

Grad/općina: Dervišaga – Požega

Pravni status: postupak u tijeku

Razdoblje: P

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Tijekom ožujka i travnja 2009. zaštitno je arheološki istražen lokalitet AN 16 Rosulje – Žabljak, smješten na trasi magistralnog plinovoda Nova Kapela – Požega. Radove je financirala tvrtka Plinacro d.o.o., Zagreb. Voditeljica zaštitnih arheoloških istraživanja bila je Marija Mihaljević, prof., uz stručnu ekipu dvaju dipl. arheologa, dvaju studenata arheologije te 5 članova tehničke ekipe i 40 radnika koji su ručno iskopavali teren.

Nalazište je smješteno na istaknutom povišenju zapadno od potoka Kaptolca, a sjeverno od Orljave, koje se prema zapadu nastavlja u izduženu povišenu gredu orijentacije zapad-istok i istočno od potoka Kaptolca je nizinsko područje prema potoku Vetovki. Istraživanjem je obuhvaćena ukupna površina od 1164,18 m² (stacionaže: 24+800 – 25+800), na k.č. 74, 75, 78, 86, 82, 94, 95, 96 i

Ulomak sopotske posude (SJ 13)

97, k.o. Dervišaga. Izdvojene su 64 stratigrafske jedinice, u popis nalaza uvedeno je 114 vrećica, 77 posebnih nalaza i 46 uzoraka. Površinski humusni sloj strojno je uklonjen, a kulturni je sloj uništen intenzivnom obradom zemlje. Pronađeni su ostaci različitih ukopanih objekata. Izdvajaju se jame, kanali i stupovi, koji su bili zapunjeni s više vrsta zapuna, a sadržavali su veliku količinu pokretnih arheoloških nalaza. Prema stilskim obilježjima prikupljene keramike, nalazište u Rosuljama preliminarno se može datirati u razdoblje neolitičke sopotske kulture. Među pokretnim arheološkim nalazima najzastupljenija je keramika. Među sopotskom su keramikom konične i bikonične zdjele s više vrsta plastičnih izbočina, poluloptaste šalice i ostalo. Uz to, na osnovi keramičke građe otkriveno je i naselje koje pripada kasnom latenu. Prikupljena keramika rađena je na kolu, ali uz to ima i ručno rađene keramike među kojom su najzastupljenije zdjele s profiliranim rubovima. U tijeku su analize i obrada arheološke građe koja će se nakon stručno-znanstvene obrade pohraniti u Gradskom muzeju Požega.

Literatura

Dizdar, Mihaljević, Ložnjak Dizdar 2009 Marko Dizdar, Marija Mihaljević, Daria Ložnjak Dizdar, Plinovod Nova Kapela – Požega, Požeško-slavonska županija, HAG, 5/2008, Zagreb, 2009: 139 – 141.

Marija Mihaljević

Summary

During March and April 2009 rescue archaeological excavations were conducted at the site AS 16 Rosulje – Žabljak, located on the course of the main gas pipeline from Nova Kapela to Požega. The excavations covered a total area of 1164.18 square metres. The remains of various buried features were found. Pits, ditches and postholes need distinguishing; they were filled with various kinds of fill, containing a large quantity of moveable archaeological finds. According to the stylistic characteristics of the collected ware the site in Rosulje may preliminarily be dated to the period of Neolithic Sopot culture. Among the moveable archaeological finds, ceramics are the most

common. Among the Sopot ceramics are conical bowls and biconical bowls with several kinds of plastic convexities, hemispherical cups and other things. In addition, according to the ceramic material, a settlement that belonged to late La Tene was found. The ware collected was made on the wheel, but there are also hand formed ceramics, among which the most frequent were bowls with moulded edges.

Redni broj: 68**Lokalitet: Ruševo****Naselje: –****Grad/općina: Općina Čaglin****Pravni status: –****Razdoblje: –****Vrsta radova: zaštitno iskopavanje**

U sklopu zaštitnih arheoloških istraživanja na magistralnom plinovodu Slobodnica – Donji Miholjac zaštitno je arheološki istražen i lokalitet AN 12 Ruševo. Voditelj istraživanja bio je Goran Skelac, dipl. arheolog, a stručnu su ekipu činili Tomislav Pušić, dipl. arheolog, Larisa Žagar, tehničarka, Tomislav Lozančić, apsolvant građ., Tomislav Lopandić, ing. građ., Neven Lete, ing. kemije i Marko Maričić, dipl. ing. geologije.

Radi se o oranici južno od ceste Didina Rika – Ruševo, na mjestu gdje cestu presijeca trasa plinovoda. Tridesetak metara južno od oranice, paralelno s njom protječe potok. Nalazi su pronađeni u blizini drvenog stupa za električni vod koji je smješten po sredini oranice: radi se o ulomcima keramike koji se mogu datirati u prapovijest. Istraživanja su se odvijala u dvije faze. U prvoj fazi otvorena je površina od 360 m², a u drugoj od 110 m². Nakon strojnog uklanjanja površinskog sloja humusa (SJ 01) nalazi se sloj zdravice (SJ 02) u kojoj nije uočena nikakva arheološka pojava. Iako su prema konzervatorskoj studiji očekivani, nalazi su potpuno izostali. Kako bi se otklonila svaka mogućnost preslojavanja tla unutar iskopnog polja, iskopana je geološka sonda koja je potvrdila navedene stratigrafske odnose.

Poliranje iskopnog polja

Literatura

Potrebitica 2009 Hrvoje Potrebitica, Plinovod Slobodnica – Donji Miholjac, Požeško-slavonska županija, HAG, 5/2008, Zagreb, 2009: 141 – 143.

Mira Bakić Stojasavljević

Summary

As part of the rescue archaeological excavations carried out along the course of the main gas pipeline from Slobodnica to Donji Miholjac archaeological excavation was conducted at the site AS 12 Ruševo. In the first phase, a surface area of 360 square metres was opened up, and in the second, of 110 square metres. After the surface layer of soil (SU 01) was removed by mechanical excavator there was the layer of natural soil (SU 02) within which no kind of archaeological phenomenon was observed.

Redni broj: 69**Lokalitet: Sastavke – Blacko****Naselje: Jakšić****Grad/općina: Jakšić****Pravni status: P-3212****Razdoblje: P, SV****Vrsta radova: zaštitno iskopavanje**

Tijekom ožujka i travnja 2009. zaštitno je arheološki istražen lokalitet AN 15 Sastavke – Blacko, smješten na trasi magistralnog plinovoda Nova Kapela – Požega. Investitor zaštitnih arheoloških istraživanja bio je Plinacro d.o.o., Zagreb. Voditeljica zaštitnih arheoloških istraživanja bila je Marija Mihaljević, prof. (Gradski muzej Nova Gradiška), uz stručnu ekipu dvaju dipl. arheologa, dvaju studenata arheologije te 5 članova tehničke ekipe i 40 radnika koji su ručno iskopavali teren.

Nalazište je smješteno na južnim padinama istaknute grede koja je orijentirana u smjeru zapad-istok i koja se prema jugu spušta u nizinu Orljave. Na zapadnoj je strani nalazišta potok Vetovka, a sa istočne strane selo Blacko Jakšić. Istraživane su katastarske čestice 2143, 2144, 2127, 2126, 2130, 2131, 2094, 2093/1, 2092. Istražena je ukupna površina od 1781,44 m² (stacionaže: 24+000 – 24+480). Evidentirane su 24 stratigrafske jedinice, slojevi, ukopi i zapune. Prikupljene su 34 vrećice keramike i kućnog lijepa, 6 posebnih nalaza i 8 uzoraka kostiju i ugljena. Ispod humusnog sloja javio se dijelom uništen kulturni sloj s većom količinom pokretnih arheoloških nalaza. Tijekom istraživanja pronađeni su ostaci nekoliko jama ukopanih u zdravicu. Među nalazima posebno se treba izdvojiti keramika: ulomak zdjele s profiliranim rubom i plastičnim pojačanjem na prijelazu vrata u rame te nešto ulomaka ručno rađene keltsko-latenske keramike. Na osnovi prikupljene keramike to se nalazište može pripisati keltsko-latenskom razdoblju. Zaštitnim arheološkim istraživanjima obuhvaćena je periferija kasnolatenskog naselja.

Ulomak zdjele kasnolatenske kulture

Ulomak keramike sopotske kulture

Literatura

Dizdar, Mihaljević, Ložnjak Dizdar 2009 Marko Dizdar, Marija Mihaljević, Daria Ložnjak Dizdar, Plinovod Nova Kapela – Požega, Požeško-slavonska županija, HAG, 5/2008, Zagreb, 2009: 139 – 141.

Marija Mihaljević

Summary

During March and April 2009, rescue archaeological excavations were carried out at the site AS 15 Sastavke – Blacko, located on the course of the main gas pipeline from Nova Kapela to Požega. A total area of 1781.44 square metres was investigated. Below the humus stratum, in part there appeared a destroyed stratum with a large quantity of moveable archaeological finds. During the excavations, the remains of several pits buried in natural soil were found. Among the finds, the ceramic ware should be picked out: the fragment of a bowl with a moulded edge and plastic reinforcement at the transition from neck to shoulder and some fragments of handmade Celtic – La Tene ceramics. According to the ceramics found, this site can be ascribed to the Celtic – La Tene period. The rescue excavations covered the edge of a late La Tene settlement.

Redni broj: 70

Lokalitet: Vidovci – Glogovi

Naselje: Vidovci

Grad/općina: Požega

Pravni status: postupak u tijeku

Razdoblje: P, SV

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Tijekom ožujka i travnja 2009. zaštitno je arheološki istražen lokalitet AN 17 Vidovci – Glogovi, smješten na trasi magistralnog plinovoda Nova Kapela – Požega. Istraživanja je financirao Plinacro d.o.o., Zagreb. Voditeljica zaštitnih arheoloških istraživanja bila je Marija Mihaljević, prof. (Gradski muzej Nova Gradiška), uz stručnu ekipu dvaju dipl. arheologa, dvaju studenata arheologije te 5 članova tehničke ekipe i 40 radnika koji su ručno iskopavali teren.

Nalazište je smješteno na istaknutom povišenju manjeg vodotoka koje se prema istoku nastavlja u izduženu gredu iznad rijeke Orljave te se rasprostire više stotina metara prema sjeveru od ruba uzvišenja. Južni dio nalazišta Glogovi kod Vidovaca presječen je željezničkom prugom Pleternica – Požega. Istraživanjem je obuhvaćena ukupna površina od 8169,92 m² (stacionaže: 25+800 – 26+ 830), na k.č. 137-143, 1152, 118-124, 1151, 110-115, 96, 75-82, 68, 69, 70 i 36-41, k.o. Vidovci i k.o. Dervišaga. Tijekom istraživanja izdvojene su 632 stratigrafske jedinice, a prikupljena je i uvedena 1391 vrećica s nalazima (keramika i kućni lijep). Također je prikupljano 338 uzoraka drvenog ugljena, zemlje i kostiju te 505 posebnih nalaza od kojih je jedan PN s nakupinom keramike nestao s terena tijekom radova (preko noći). Izdvojene stratigrafske jedinice sastojale su se od slojeva te velikog broja jama poluukopanih u zdravicu. Humusni je sloj strojno otklonjen, a ispod njega bio je kulturni sloj koji je dijelom uništen intenzivnom obradom zemlje. Zbog male širine iskopa (5 m) većina jama nije u cijelosti istražena. Jame su bile nepravilnih oblika i dimenzija, zapunjene raznolikim zapunama i sadržavale su veliku količinu pokretne arheološke građe, dok su kanali i stupovi sadržavali znatno manje arheološke građe. Nalazište Glogovi kod Vidovaca na osnovi keramike može se preliminarno pripisati neolitiku, i to starčevačkoj i sopotskoj kulturi. Uz to, utvrđeni su ostaci nekolicine plitko ukopanih jama i rupa za stupove u kojima nije bilo nalaza te se može pretpostaviti da se radi o kasnosrednjovjekovnom naselju.

Pokretna je arheološka građa mnogobrojna, i to keramika, kućni lijep, keramički uporabni predmeti te kameni glačani i cijepani artefakti. Među keramografijom starčevačke kulture nalaze se zdjele, loptasti lonci s izvijenim rubom i ukrašeni plastičnim naljepcima i dr. Među keramičkim su nalazima iz sopotskog naselja: konične zdjele s rogolikim izbočinama, bikonične zdjele s ravnim i izvijenim rubom, kupe na nozi, bute i drugo. Zdjele su ukrašene bradavičastim, rogolikim i drugim izbočinama (u paru dvije do tri) te životinjskim glavama na ustima ili na trbuhu zdjele, posude na četiri noge te minijturno keramičko posuđe. Uz plastične izbočine u manjem je broju prisutna i keramika ukrašena urezivanjem i žlijebljenjem. Uz keramiku je prisutan znatan broj uporabnih predmeta izrađenih od keramike (pršljeni, kruškoliki utezi i ostalo). Među poliranim kamenim alatima treba izdvojiti

Snimka trase s istraženim jamskim objektima

dlijeta, plosnate sjekire, čekićaste sjekire s rupom za nasad. Prikupljena je i veća količina litičkog materijala (jezgri, sječiva, grebala i ostalog). U tijeku su analize arheološke građe koja će nakon stručne i znanstvene obrade biti pohranjena u Gradskom muzeju Požega.

Literatura

Dizdar, Mihaljević, Ložnjak Dizdar 2009 Marko Dizdar, Marija Mihaljević, Daria Ložnjak Dizdar, Plinovod Nova Kapela – Požega, Požeško-slavonska županija, HAG, 5/2008, Zagreb, 2009: 139 – 141.

Marija Mihaljević

Summary

During March and April 2009, rescue archaeological excavations were carried out at the site AS 17 Vidovci – Glogovi located on the course of the main gas pipeline from Nova Kapela to Požega. The excavations covered a total area of 8738.17 square metres. In the rescue excavations, a smaller Starčevo and a larger Sopot and late medieval settlement were found. The biggest was the Sopot culture settlement, which along with a large number of pit features (dug out dwellings and so on) had a large amount of archaeological material. The ceramography of the Starčevo culture includes bowls, spherical pots with winding edges and decorated with plastic strips and others. Among the ceramic finds of

the Sopot population are conical bowls with horn-shaped convexities, biconical bowls with straight and curved edges, cups on stems, and other things. The bowls are decorated with bossed, horn-shaped and other protuberances, in twos and threes, and with animal heads at the mouth and belly of the bowl, vessels on four feet and miniature ceramic vessels. Along with the plastic convexities in a small number there are ceramics decorated with incisions and grooving. As well as ceramic ware there is a considerable number of use objects made from ceramics (sinkers, pear-shaped weights and other things). Among polished stone tools, we would particularly refer to chisels, flat axes, hammer-like axes with a hole for mounting. A large quantity of lithic material was collected (cores, blades, scrapers and so on).

Redni broj: 71

Lokalitet: Vidovci – Rosulje

Naselje: Vidovci

Grad/općina: Požega

Pravni status: postupak u tijeku

Razdoblje: P, SV

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Tijekom studenog i prosinca 2008. te zbog vremenskih prilika tijekom ožujka i travnja 2009., zaštitno je arheološki istražen lokalitet AN 18 Vidovci – Rosulje, smješten na

trasi magistralnog plinovoda Nova Kapela – Požega. Zaštitna arheološka istraživanja financirao je Plinacro d.o.o., Zagreb. Voditeljica zaštitnih arheoloških istraživanja bila je Marija Mihaljević (Gradski muzej Nova Gradiška), uz stručnu ekipu dvaju dipl. arheologa, dvaju studenata arheologije te 5 članova tehničke ekipe i 40 radnika koji su ručno iskopavali teren.

Nalazište je smješteno jugoistočno od ceste Požega – Eminovci, na povišenom je položaju i okruženo Orljavom na jugu te manjim vodotocima na zapadu i istoku. Rasprostire se više stotina metara prema sjeveru od nizine Orljave. Istražena je ukupna površina od 1253,22 m² (stacionaže: 26+830 – 27+620). Istraživane su k.č. 4208/2, 36, 37, 38, 39, 40 (po novoj izmjeri), sve k.o. Požega. Površinski humusni sloj strojno je uklonjen. Ispod njega javio se kulturni koji je uništen poljoprivrednim radovima. Tijekom istraživanja utvrđene su 327 stratigrafske jedinice (od kojih je nekolicina recentnih ukopa). Izdvojene su arheološke cjeline slojevi, ukopi i zapune. U objektima je prikupljeno: 295 vrećica nalaza keramike i kućnog lijepa, 137 posebnih nalaza i 43 uzorka. Zaštitnim arheološkim istraživanjima otkriveni su ostaci više ukopanih jamskih objekata koji su bili različitih dimenzija i oblika. Među njima treba izdvojiti stupove, jame i kanale koji su bili zapunjeni s više vrsta zapuna, a sadržavali su veću količinu pokretnih arheoloških nalaza. Na osnovi prikupljene keramike i ostale arheološke građe, nalazište Rosulje kod Vidovaca može se preliminarno pripisati neolitičkoj sopotskoj kulturi te eneolitičkoj lasinjskoj, kostolačkoj i badenskoj kulturi. Sve navedene neolitičke i eneolitičke kulture i populacije živjele su u jamsko-zemuničkim objektima.

Među sopotskom pokretnom arheološkom građom najzastupljenija je raznolika keramika: više tipova zdjela, kupe na nozi, bute, profilirani lonci i dr. Pronađeni su i utezi, žrvnjevi te glačane i cijepane kamene izrađevine. U lasinjskoj jami (SJ 195/196, PN 91) pronađen je lasinjski

Badenski vrč

Ulomci keramike kostolačke kulture

keramički plosnati idol s naznačenim ženskim atributima. Fina badenska keramika ima tipične oblike: vrč s visokom vrpčastom ručkom, bikonične zdjele i dr. Od ukrašavanja je najčešće ukrašavanje kaneliranjem. Uz navedene kulture na istom nalazištu istražena je veća radionička i zemunička jama kostolačke populacije. Sakupljena je veća količina keramičke građe među kojom je i dosta ukrašene. Od keramike su najzastupljeniji oblici: tanjuri, raznolike plitke zdjele i lonci s drščima, ukrašeni tehnikama brazdastog i običnog urezivanja, žigosanja i dodatno inkrustirani. Iako je istražena mala površina, otkriveno je višeslojno nalazište s horizontalnom stratigrafijom nositelja neolitičke sopotske kulture te eneolitičkih kultura: lasinjske, badenske i kostolačke. Sve su populacije živjele u zemunično-jamskim objektima. Sva će prikupljena građa nakon stručno-znanstvene obrade i analiza biti pohranjena u Gradskom muzeju Požega.

Literatura

Dizdar, Mihaljević, Ložnjak Dizdar 2009 Marko Dizdar, Marija Mihaljević, Daria Ložnjak Dizdar, Plinovod Nova Kapela – Požega, Požeško-slavonska županija, HAG, 5/2008, Zagreb, 2009: 139 – 141.

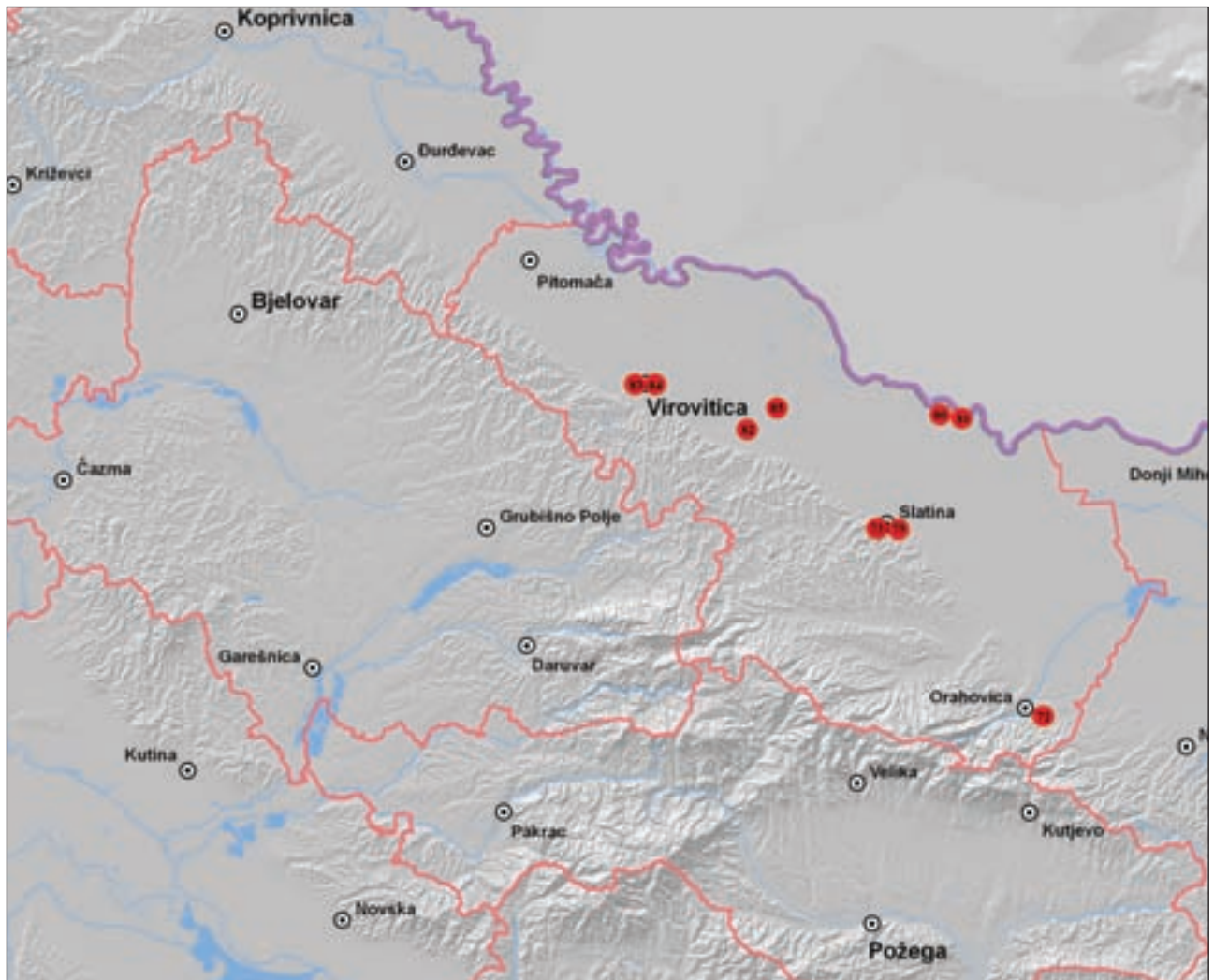
Marija Mihaljević

Summary

During November and December 2008 and, because of weather conditions, in March and April 2009, rescue archaeological excavations were carried out at site AS 18 Vidovci – Rosulje, located on the course of the main gas pipeline from Nova Kapela to Požega. A total area of 684.97 square metres was investigated.

The surface layer of humus was mechanically removed. Below it, there was a cultural stratum had been destroyed by agricultural operations. The rescue excavations revealed remains of diverse buried pit features of various shapes and dimensions. Among them, we distinguished postholes, pits and ditches filled with several kinds of fill, also containing a large amount of moveable archaeological finds. According to the ceramic and other archaeological material the archaeological site of Rosulje by Vidovi can preliminarily be assigned to the Neolithic Sopot culture and the Eneolithic Lasinja, Baden and Kostolac cultures.

VIROVITIČKO-PODRAVSKA ŽUPANIJA

72 Crkvari – crkva sv. Lovre
73 Slatina – zaobilaznica grada
74 Slatina – Bobovište
75 Slatina – Bobovište
76 Slatina – Krivaja

77 Slatina – Turbina 1
78 Slatina – Veliko polje – Berezine
79 Slatina – Veliko polje – Trnovača
80 Sopje – Bataluše
81 Sopje – Bataluše

82 Suhopolje – Kliškovac
83 Virovitica – srednjovj. utvrda (kula)
84 Virovitica – srednjovj. utvrda (most)
85 Zvonimirovo – Veliko polje

Redni broj: 72**Lokalitet: Crkvari – crkva sv. Lovre****Naselje: Crkvari****Grad/općina: Orahovica****Pravni status: Z-368****Razdoblje: SV****Vrsta radova: zaštitno iskopavanje**

Početkom rujna 2009., Institut za arheologiju nastavio je istraživanje srednjovjekovnoga groblja i gradišta s crkvom sv. Lovre u Crkvarima nedaleko od Orahovice. Ta, sedma sezona arheoloških istraživanja odvijala se tijekom deset radnih dana. Stručna voditeljica istraživanja bila je dr. sc. Tatjana Tkalčec, a zamjenik mr. sc. Siniša Krznar. Stručnu ekipu činio je i student arheologije Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu Ivan Valent, a pomoćnu trojicu radnika iz Crkvara, Nove Jošave i Orahovice. Naručitelj je i nositelj projekta Grad Orahovica, a radovi su bili financirani sredstvima Ministarstva kulture, uz logističku pomoć Grada Orahovice. Tijekom iskopavanja arheolozi su totalnom geodetskom stanicom snimali grobne cjeline, nalaze, posebne nalaze i slojeve.

O dosadašnjim arheološkim iskopavanjima na lokalitetu redovito se izvještavalo u stručnim časopisima (Tomičić et al. 2004; Tomičić, Tkalčec 2005a; Tomičić, Tkalčec 2005b; Tkalčec 2007a; Tkalčec 2008a; Tkalčec 2008b; Tkalčec 2009a). Dio detaljnog stručnog izvještaja o rezultatima arheoloških istraživanja 2009. (Tkalčec 2009b) u opširnijem je obliku pripremljen za Godišnjak Instituta za arheologiju (Tkalčec 2010), dok se u ovome tekstu donosi kraći prikaz rezultata. Arheološka istraživanja odvijala su se unutar zvonika otkrivenog tijekom arheoloških istraživanja 2008. godine. Na osnovi stratigrafije te slijeda izgradnje arhitektonskog sakralnog sklopa, uočeno je da je zvonik sa snažnim kontraforima dograđen na trobrodnu gotičku crkvu koja je u svojoj prethodnoj fazi bila jednobrodna, dvoranska (Tkalčec 2009a). Unutar zvonika istraženi su svi slojevi i grobne cjeline, do same zdravice. Iskop je stoga sezao i do 2,30 m u dubinu.

Unutrašnje su dimenzije zvonika 3,5 m (I-Z) x 2,4 m (S-J), odnosno vanjske 4,70 (I-Z, do zida SJ 689) x 5 m (S-J). Južni i sjeverni temeljni zidovi široki su 140 cm, a zapadni je uži – 1,20 m. Širi (sjeverni i južni) zidovi, dublje su temeljeni, dok je zapadni plići. Zvonik je zaključen na uglovima moćnim kontraforima, širine 1,23 m, odnosno 1,30 m, a dužine 2 m. Temelji su građeni od nepravilnog kamenja, obilno zalivenog čvrstom žbukom. U gornjim dijelovima temelja zapadnog zida zvonika SJ 692 uočljiva je uporaba dva izrazito dugačka kamena koja se povezuju s postavljanjem praga – ulaza u zvonik. U istočnome dijelu južnog temelja zvonika nalazi se neobična zidana istaka koja je građena u istoj masi sa samim temeljem.

Unutar prostora zvonika istraženo je 38 grobova, što ukupno čini 271 istražen grob u sedam kampanja arheoloških iskopavanja koja traju prosječno dva, maksimalno tri tjedna godišnje. Preliminarna stratografska slika za istraživanja 2009. godine upućuje na četiri horizonta pokopavanja. Na osnovi nalaza iz grobova te ostalih čimbenika, zaključeno je da je taj zvonik funkcionirao u kasnome srednjem, ali i u novom vijeku, pri čemu su pokojnici u njemu pokopani još

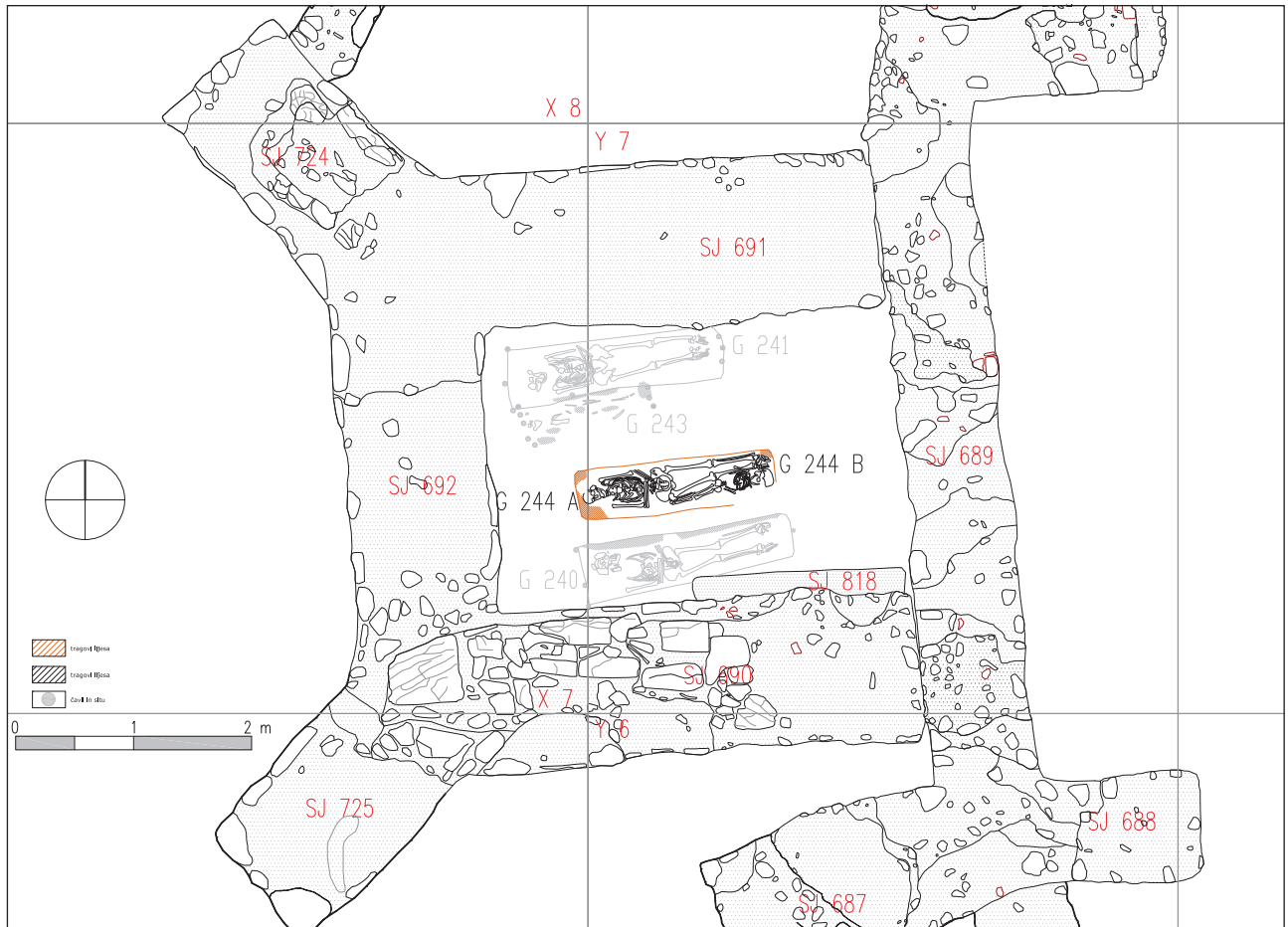
u 16. st. Takva je situacija i unutar sjeverne sakristije: iako gotička, u njoj se pokapa još u ranome novom vijeku (Tkalčec 2006; Tkalčec 2007b; Tkalčec et al. 2008). Slojevi koji su ustanovljeni u 2009. u osnovnim se crtama podudaraju sa stratografskom slikom iz dosadašnjih istraživanja. Osim kasnosrednjovjekovnih grobova iz vremena kada je zvonik nastao i ranonovovjekovnih kada je još bio u funkciji (sve unutar SJ 771), pronađeni su i stariji grobovi – pokopi na groblju iz vremena kada još nije postojao velik gotički trobrodni sakralni kompleks s moćnim zvonikom.

I na pojedinim drugim mjestima na lokalitetu, kao primjerice u spomenutoj sjevernoj sakristiji, razlučen je sloj najmlađih pokopa (SJ 004), potom sloj starijih (SJ 111) i sloj još starijih pokopa (SJ 175). Ugrubo se radi o ranonovovjekovnom horizontu, zatim kasno-srednjovjekovnom i ranosrednjovjekovnom horizontu, s time da je SJ 175 pokrivao razdoblje od (10.?) 11. st. pa sve do 13. st., odnosno imao je jednake značajke (čista svjetlija ilovača), za razliku od SJ 111 koji je bio tamniji, smeđ, odnosno SJ 004 s mnoštvo sitne šute. Na drugim se mjestima kasnosrednjovjekovni horizont očitovao ponešto drugačijim sastavom zemlje, sličnijim ovogodišnjem SJ 772 (primjerice istraživanja oko apside 2008. godine ili pojedinosti iz istraživanja sjeverno od apside 2006. godine). U istraživanjima ispred zapadnog pročelja današnje crkve, godine 2007. razlučena su čak dva novovjekovna horizonta pokopavanja. Ukopi unutar SJ 771 uvelike pak podsjećaju na pokope iz 2007. unutar sloja SJ 459 u prostoriji nadograđenoj sjeverno uza zapadno pročelje današnje crkve (što potvrđuje i nalaz ukrasnog dijela nošnje – brončane spiralno uvijene žice u zapuni G 237; takvih je nalaza bilo u sloju SJ 459).

Svi pronađeni grobovi iz istraživanja 2009. orijentirani su u smjeru zapad-istok, osim najrecentnijeg ukopa djeteta iz groba G 234, položenog plitko uza zapadni zid zvonika, orijentacije sjever-jug. Zbog učestalosti pokopavanja, mlađi su grobovi oštetili starije kojima je zbog loše očuvanosti najčešće nepoznat položaj ruku. Ipak, može se primijetiti da su u mlađim grobovima ruke prekrizene na trbuhu te na zdjelici, rjeđe i ispružene uz tijelo, dok je u najstarijim pokopima dominantan položaj ruku ispruženih uz tijelo. Antropološka analiza pokazala je da je u svim razdobljima životni vijek stanovnika koji su se

Crkvari – Sv. Lovro, pogled na temelje kasnogotičkog zvonika (foto: T. Tkalčec)

Crkvari – Sv. Lovro, grob G 244 – dvojni pokop majke i djeteta s kraja 15. ili početka 16. st. (crtala: K. Turkalj)

pokopavali oko crkve sv. Lovre znatno kraći nego danas. Također je zamjetno to što, za razliku od dosadašnjih istraživanja, na prostoru zvonika nema pokopa djece perinatalne dobi. Pokopi tako male djece zamijećeni su uglavnom samo u najkasnijim, novovjekovnim slojevima uza zidove današnje crkve. Zanimljivost iz 2009. godine jest pokop žene i djeteta, vjerojatno majke i njena djeteta u istu grobnu jamu – G 244. Žena čija je dob u trenutku smrti procijenjena na 30-35 godina (Šlaus et al 2009: 19) pokopana je desne ruke prekrivene na trupu, a lijeve nisko na zdjelici, pravilne orijentacije Z-I, s otklonom od 11 stupnjeva prema jugu. Nije ustanovljena neka veća bolest, osim blagog degenerativnog osteoartritisa na kralježnici. Dijete, čija je starost u trenutku smrti procijenjena na 3,5 do 4,5 godina (Šlaus et al 2009: 20), položeno je uz desnu nogu pokojnice, nasuprot njoj, orijentacije I-Z. Taj se pokop datira u drugu polovinu 15. stoljeća, a čini drugi sloj pokopavanja unutar zvonika (unutar tzv. horizonta IVa, prema preliminarnoj stratifikaciji – usp. Tkalčec 2010). S obzirom na to da su oko zvonika u gornjim slojevima štete i ruševine pronađeni ulomci profiliranih komada opeke i kamena u klasičnom visokogotičkom stilu, može se pretpostaviti da je zvonik podignut u 15. st., a u tu se dataciju uklapaju i njegovi snažni temelji dodatno ojačani i kontraforima. Možda su se proširenje

jednobrodne ranogotičke crkve u trobrodnu s kontraforima i dogradnja sjeverne sakristije te zapadnog zvonika odvijali u jednom razdoblju ili pak u relativno kratkom razmaku, jer su svi elementi rađeni u istome stilu (usp. tlocrt istražene arhitekture – Tkalčec 2009a: 37, sl. 1). Sjeverna je sakristija datirana u drugu polovinu 15. st. (datacija metodom C-14 grobova koje je sakristija preslojila). Prije konačnog zaključka u vezi s preciznijom datacijom izgradnje trobrodne gotičke bazilike, potrebne su dodatne analize, sagledavanje čitava lokaliteta u cjelini i detaljno razmatranje niza podataka dobivenih arheološkim istraživanjima, a ovom prilikom valja samo istaknuti činjenicu da je objekt vezan uz djelovanje knezova Iločkih koji su boravili na nedalekoj Ružici. Čak su dva primjerka novca Nikole Iločkoga, koji su inače rijedak arheološki nalaz i vrlo su numizmatički vrijedni, pronađena u dosadašnjim arheološkim istraživanjima na ovome iznimnom arheološkom lokalitetu. Uz ime Nikole Iločkoga ili njegova sina Lovre vjerojatno valja vezati i veće građevinske radove na tome položaju, vezane uz sakralni objekt te možda i uz dodavanje fortifikacijskih elemenata objektu izgradnjom obrambenog jarka oko crkve. Nakon arheoloških istraživanja, temelji zvonika prekriveni su geotekstilom i zatrpani. Metalni nalazi predani su na konzervaciju, a osteološki na antropološku analizu.

Literatura

- Šlaus et al. 2009** M. Šlaus, M. Novak, V. Vyroubal, Ž. Bedić, Rezultati antropološke analize ljudskog osteološkog materijala s nalazišta Crkvari – Sv. Lovro, Stručni izvještaj, EP – 177 – 12/09, Zagreb, 2009: rukopis, str. 1 – 58.
- Tkalčec 2006** T. Tkalčec, Crkvari – crkva sv. Lovre 2005., AIA, II, Zagreb, 2006: 23 – 28.
- Tkalčec 2007a** T. Tkalčec, Crkvari – crkva sv. Lovre u 2006. godini, AIA, III, Zagreb, 2007: 21 – 25.
- Tkalčec 2007b** T. Tkalčec, Crkvari – crkva sv. Lovre, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 95, 96.
- Tkalčec 2008a** T. Tkalčec, Arheološka istraživanja nalazišta Crkvari – crkva sv. Lovre 2007. godine, AIA, IV, Zagreb, 2008: 23 – 31.
- Tkalčec 2008b** T. Tkalčec, Crkvari – crkva sv. Lovre, HAG, 4/2007, Zagreb, 2008: 121 – 123.
- Tkalčec 2009a** T. Tkalčec, Arheološka istraživanja nalazišta Crkvari – crkva sv. Lovre 2008. g., AIA, V, Zagreb, 2009: 36 – 42.
- Tkalčec 2009b** T. Tkalčec, Izvješće o arheološko-konzervatorskim istraživanjima lokaliteta Crkvari – crkva sv. Lovre 2009., Institut za arheologiju, Zagreb, 2009: rukopis, str. 1 – 78.
- Tkalčec 2010** T. Tkalčec, Arheološka istraživanja nalazišta Crkvari – crkva sv. Lovre 2009. g., AIA, VI, Zagreb, 2010., (u tisku)
- Tkalčec et al. 2008** T. Tkalčec, D. Kušan Špalj, S. Krznar, Nalazi tkanine s lokaliteta Crkvari-crkva Sv. Lovre / Textile Finds from the Site of Crkvari – St Lovro Church, Prilozi IAZ, 25, Zagreb, 2008: 119 – 134.
- Tomičić et al. 2004** Ž. Tomičić, S. Krznar, J. Osterman, M. Novak, Arheološko-konzervatorska istraživanja crkve Sv. Lovre kraj sela Crkvara u općini Orahovica (2003.), Obavijesti HAD, 1, Zagreb, 2004: 156 – 162.
- Tomičić, Tkalčec 2005a** Ž. Tomičić, T. Tkalčec, Crkvari – crkva sv. Lovre 2004., AIA, I, Zagreb, 2005: 14 – 24.
- Tomičić, Tkalčec 2005b** Ž. Tomičić, T. Tkalčec, Crkvari – sv. Lovro, HAG, 1/2004, Zagreb, 2005: 51, 52.

dr. sc. Tatjana Tkalčec

Summary

In the beginning of September 2009, the Institute for Archaeology went on with its seventh season of excavations at the medieval cemetery and fortified settlement with the Church of St Lawrence (sv. Lovro) in Crkvari, not far from Orahovica. This season's operations went on inside the Late Gothic bell tower uncovered in the archaeological excavations in 2008. According to the stratigraphy and the sequence in which the architectural ecclesiastical assemblage was developed it was determined that the bell tower with its robust buttresses was built onto a three-nave Gothic church that had been a single-nave or hall church in its previous phase. Inside the bell tower, all the strata and grave units were excavated all the way down to natural soil. The internal dimensions of the bell tower are 2.5 (EW) and 2.4 (NS) m, and the external are 4.7 (EW to wall SU 689) and 5 m (NS). The south and

north foundation walls are 140 cm across, but the western is narrower (120 cm). The broader northern and southern walls have deeper foundations than the western. The tower is concluded at the corner with strong buttresses, 1.23 or 1.30 m wide, and 2 m long. Around the bell tower, in the upper strata of ruins and rubble, fragments of moulded pieces of brick and stone in High Gothic were found, and so it can be assumed that the bell tower was erected in the 15th century. This dating fits in with its powerful foundations reinforced with buttresses. Perhaps the expansion of the Early Gothic hall church by two aisles with buttresses and the addition of the northern sacristy and western bell tower went on at a single period, or in a relatively short span of time, for all the elements are executed in the same style. Inside the bell tower space, 38 graves were explored, which makes 271 graves investigated all told. The preliminary stratigraphic image for the 2009 excavations suggests there were four horizons of interments. On the basis of finds from the graves and other circumstances it has been concluded that the campanile functioned through the modern period as well. Apart from the late medieval graves from the time when the bell tower was created and the early modern period when it was still being used, some older graves have also been found. These were interments in the cemetery from the time when as yet the great Gothic three-nave religious complex with its mighty bell tower were not in existence, i.e. the 13th and 14th centuries. The oldest burials have been dated to the 11th century Bijelo Brdo culture.

Redni broj: 73

Lokalitet: Slatina – zaobilaznica grada (Trasa D-2)

Naselje: Sladojevci, Slatina

Grad/općina: Slatina

Pravni status: postupak u tijeku

Razdoblje: P, A, SV

Vrsta radova: terenski pregled

Od lipnja do prosinca 2009. trajali su terenski pregled i arheološki nadzor trase izgradnje dijela državne ceste D-2 – zaobilaznica Slatine. Voditelj projekta bio je dr. sc. Marko Dizdar (Institut za arheologiju). Trasa zaobilaznice duga je 10,2 km i odvaja se od Podravske magistrale (D-2) zapadno od Sladojevaca, prolazi sjevernim rubom Slatine te se ponovno spaja na Podravsku magistralu između Slatine i Kozica. Radove su financirale Hrvatske ceste d.o.o.

U terenskom pregledu trase zaobilaznice grada Slatine tijekom proljeća 2003. pronađeno je sedam arheoloških nalazišta (Tkalčec et al. 2003) na kojima su predviđena zaštitna arheološka istraživanja. U dogovoru s investitorom probno su iskopavani oni dijelovi trase ceste na kojima nisu bila zabilježena arheološka nalazišta. Iskopom probnih sondi povećana je površina triju otprije registriranih nalazišta, no pronađeno je i šest dosad nepoznatih nalazišta na kojima će također uslijediti zaštitna arheološka istraživanja. Na trasi zaobilaznice Slatine pronađeno je ukupno 13 nalazišta koja su najčešće smještena na blago povišenim položajima uz manje vodotoke. S druge strane,

Arheološka nalazišta na trasi državne ceste D-2 – zaobilaznica Slatine

rezultati njihovih zaštitnih istraživanja posvjedočit će o naseljenosti dosad slabo istraženoga slatinskog prostora koji je smješten na važnom komunikacijskom pravcu u nizini rijeke Drave koja je povezivala jugoistočnoalpski prostor s Podunavljem. Istraživanja većih površina nalazišta omogućit će i prikupljanje podataka o infrastrukturi prapovijesnih, antičkih i srednjovjekovnih naselja na užem slatinskom području, dok će nalazi posvjedočiti o intenzitetu i slijedu naseljavanja.

Probnim je iskopavanjima utvrđeno da je zone istraživanja potrebno proširiti na tri otprilike registrirana nalazišta:

AN 1 Sladojevci – Hrušćik/Brodišće: u terenskom pregledu 2003. otkriveno je kasnosrednjovjekovno naselje koje se rasprostire s obje strane rijeke Čačavice (Tkalčec et al. 2003: 70, 71). Sa zapadne strane Čačavice nalazi se istaknuto ovalno uzvišenje s brojnim kasnosrednjovjekovnim nalazima, u čijem je južnom podnožju u probnim iskopima pronađen obrambeni jarak širok oko 5 m. S istočne strane Čačavice, uz srednjovjekovne nalaze prikupljeni su i brojni keramički ulomci iz kasnoga brončanog doba koji svjedoče o prijašnjem naseljavanju toga istaknutog položaja smještenog na dodiru podravske ravnice i sjevernog pobrđa Papuka.

AN 9 Sladojevci – Lug (foto: M. Vojtek)

AN 10 Sladojevci – Jurmanuša (foto: M. Vojtek)

AN 3 Slatina – Bobovište: u terenskom pregledu 2003., na većem uzvišenju smještenom istočno od potoka Javorice prikupljeni su keramički nalazi iz kasnoga brončanog doba i srednjeg vijeka (Tkalčec et al. 2003: 71). Probnim iskopom izdvojene su zapune jama i na istočnom rubu nalazišta s uloncima kasnobrončanodobne keramike.

AN 7 Slatina – Veliko polje – Berezine: na istočnom rubu grada Slatine, s obje strane potoka Potočana, u terenskom pregledu 2003. uočena je veća arheološka zona s prapovijesnim, antičkim i srednjovjekovnim nalazima. Na položaju Berezine prepoznati su tragovi prapovijesnog i srednjovjekovnog naselja čija je južna granica definirana na željezničkoj pruzi Slatina – Našice (Tkalčec et al. 2003: 71 – 73). Ipak, u probnim iskopima utvrđeno je kako se nalazište rasprostire još oko 200 m južno od željezničke pruge, čime će zona istraživanja obuhvatiti znatan dio uzvišenja smještenog uz istočnu stranu potoka u dužini većoj od 1 km.

Tijekom arheološkog nadzora na trasi zaobilaznice Slatine, probnim je iskopima pronađeno još šest dosad nepoznatih arheoloških nalazišta:

AN 8 Sladojevci – Lipa: na manjem ovalnom uzvišenju koje se nalazi sa zapadne strane Čađavice, u probnom iskopu zabilježene su zapune objekata s uloncima srednjovjekovne keramike koje upućuju na postojanje manjega ruralnog naselja.

AN 9 Sladojevci – Lug: na izduženom uzvišenju koje se nalazi zapadno od Čađavice izdvojene su zapune prapovijesnih jama s keramičkim uloncima koji upućuju na postojanje naselja smještenog na prijelazu pobrđa u podravsku ravnicu.

AN 10 Sladojevci – Jurmanuša: na uzvisini koja se prema sjeveru blago spušta u dravsku ravnicu te prema Čađavici na zapadu, u probnim iskopima zabilježene su brojne zapune objekata u kojima su, kao i na površinama susjednih oranica, prikupljeni ulomci prapovijesne i srednjovjekovne keramike. Riječ je o tragovima istaknutog naselja koje je vjerojatno imalo obrambene jarke koji su ga okruživali sa sjeveroistočne i sjeverozapadne strane.

AN 11 Slatina – Lipik 1: na blagoj uzvisini koja se nalazi sa zapadne strane nekadašnjega manjeg vodotoka, u probnim iskopima pronađene su brojne zapune s uloncima kasnobrončanodobne keramike (virovitička grupa).

AN 12 Slatina – Lipik 2: lokalitet je otkriven s istočne strane vodotoka, na blagoj uzvisini. Također su zabilježene brojne zapune jama i kanala. Na osnovi dokumentiranih cjelina te prikupljenih keramičkih ulomaka može se pretpostaviti kako je riječ o većem prapovijesnom naselju koje se rasprostiralo u dužinu od nekoliko stotina metara s obje strane nekadašnjega manjeg vodotoka.

AN 13 Slatina – Pašnik: u probnom iskopu na blagom ovalnom uzvišenju izdvojeno je nekoliko zapuna s uloncima srednjovjekovne keramike koji upućuju na postojanje još jednoga manjeg srednjovjekovnog naselja.

Terenski pregled i nadzor na izgradnji zaobilaznice Slatine rezultirali su povećanjem ukupne dužine arheoloških nalazišta s 2785 m na 5290 m (od 10.200 m ukupne dužine zaobilaznice). Najčešće je riječ o ostacima prapovijesnih nalazišta koja se na osnovi keramičkih ulomaka mogu

datirati u kasno brončano doba, odnosno pripisati grupi Virovitica starije faze kulture polja sa žarama. Brojna su i srednjovjekovna nalazišta, odnosno radi se o tragovima manjih ruralnih naselja, najvjerojatnije iz ranog i razvijenog srednjeg vijeka (Tomičić 1999). Pronalazak antičkog naselja u istočnom dijelu Slatine omogućit će kvalitetnije poznavanje razdoblja iz kojeg su nalazi na širem slatinskom području gotovo nepoznati, osim već odavno poznatog kasnorimskoga groblja u Sladojevcima (Spajić 1967). Rezultati zaštitnih arheoloških istraživanja svih nalazišta na trasi zaobilaznice omogućit će bolje poznavanje naseljenosti slatinskog područja tijekom svih razdoblja.

Literatura

Spajić 1967 Emil Spajić, Kasnorimska nekropola u Sladojevcima, Osječki zbornik, XI, Osijek, 1967: 101 – 132.

Tomičić 1999 Željko Tomičić, Arheološki zemljovid područja grada Slatine, u: Panonski periplus, Arheološka topografija kontinentalne Hrvatske, Patrimonium archaeologicum Croaticum, sv. 1, Zagreb, 1999: 167 – 195.

Tkalčec et al. 2003 Tatjana Tkalčec, Marko Dizdar, Saša Kovačević, Arheološko rekognosciranje zaobilaznice Slatine i obilaznice vodocrpilišta Medinci, Obavijesti HAD, 2/XXXV, Zagreb, 2003: 70 – 77.

Marko Dizdar

Summary

Because of the development of part of national highway D-2, the Slatina bypass, during 2009 a field survey was carried out together with archaeological surveillance of the course on which, along with those previously known, some previously unknown archaeological sites were recorded. The bypass passes over a lowland area that is intersected with a series of small watercourses alongside which, on slightly elevated positions, all the sites are located.

In a field survey of the course in 2003, seven archaeological sites were recorded at which rescue archaeological investigations were provided for. Pursuant to a new review of the course and probe excavations, at three of the sites previously registered, there was an enlargement of the areas earmarked for research (AS 1 Sladojevci – Hrušćik/Brodličće, AS 3 Slatina – Bobovište and AS 7 Slatina – Veliko polje – Berezine). Particularly important was the discovery of six new sites, which means that all told on the course of the Slatina bypass 13 sites have been discovered. Pursuant to ceramic fragments collected, these are Late Bronze Age and medieval settlements the excavation of which will allow the collection of new information about the settlement of the Slatina area, located on an important communication route running along the Drava river lowlands, connecting the south east Alpine space with the Danube valley. Excavations of large areas will enable the gathering of information about the infrastructure of prehistoric, Roman period and medieval settlements in the immediate area of Slatina, which has never been investigated, while the finds collected will tell of the intensity and temporal sequence of colonisation.

Redni broj: 74**Lokalitet: Slatina – Bobovište****Naselje: Slatina****Grad/općina: Slatina****Pravni status: P-3131****Razdoblje: P****Vrsta radova: probno iskopavanje**

Od 3. do 7. studenog 2009. trajala su probna arheološka istraživanja u Slatini na položaju Bobovište. Iskopavanja su financirana sredstvima znanstvenog projekta Ministarstva znanosti obrazovanja i športa – Razvoj i mobilnosti protopovijesnih zajednica na tlu kontinentalne Hrvatske, pri Institutu za arheologiju. Probna istraživanja provela je Daria Ložnjak Dizdar uz suglasnost privatnih vlasnika Drage i Mirjane Dolčić (k.č. 1776/1-6) iz Slatine. Istraženo je 7 probnih sondi ukupne površine 312 m².

Pregledom terena sjevernog dijela grada Slatine, istočno od potoka Javorice uočen je blago povišen položaj Bobovište na kojem su prikupljeni brojni površinski nalazi koji su upućivali na mogući položaj naselja i pripadajućega groblja s početka kasnoga brončanog doba. Probna istraživanja manjeg opsega poduzeta su radi provjere hipoteze o mogućem položaju groblja te radi mikrotopografskih i kronoloških odnosa kasnobrončanodobnih naselja u slatinskom kraju. U probnim istraživanjima nalazišta Slatina Bobovište obuhvaćen je dio istočni dio naselja iz starije faze kasnoga

Kanal SJ 44 (foto: D. Ložnjak Dizdar)

Ulomci keramike virovitičke grupe (foto: D. Ložnjak Dizdar)

brončanog doba. Kao dio infrastrukture naselja istraženi su dijelovi plitkih rovova koji su mogli biti ostaci ograda manjih parcela; ukopi stupova s ostacima lijepa te jame s otpadnim materijalom: ulomcima keramičkih posuda, kostiju i ugljena. Posebnost nalazišta na Bobovištu otkriće je velike količine spaljenih kostiju u nekoliko jama, koje su preliminarnom analizom označene kao životinjske, što upućuje na to da istražen položaj pripada dijelu naselja. U istraženim jamama otkrivena je veća količina keramike iz starije faze kulture polja sa žarama. Izdvojeni keramički tipovi mogu se datirati u Br D i Ha A1 stupanj, odnosno u 13. i 12. st. pr. Kr.

Rezultati probnih istraživanja upućuju na to da naselje Slatina Bobovište pripada nizu nizinskih naselja iz starije faze kasnoga brončanog doba, koja su poznata u Podravini – npr. Cerine VII (Marković 1995; Kulenović 2004), Čepinski Martinci (Kalafatić 2009) i slovenskom Podravlju (Dular et al. 2002), Ptuj (Strmčnik-Gulič 1989). Za naselje Slatina Bobovište može se pretpostaviti infrastruktura naselja s nadzemnim kućama, sudeći prema ostacima ukopa za stupove te otpadnim jamama koje su bile u blizini kuća i okolnih radnih prostora. Slična infrastruktura dokumentirana je u naseljima istoga tipa u slovenskom Podravlju (Dular et al. 2002: 33 – 46).

Slatinski kraj i okolica bili su gusto naseljeni u starijoj fazi kasnoga brončanog doba, sudeći prema dosad poznatima samo površinskim nalazima (Tkalčec et al. 2003; Ložnjak Dizdar 2005), a čime se i prema geografskom položaju uklapaju u područje rasprostranjenosti virovitičke grupe čije je ishodište K. Vinski Gasparini pretpostavila u srednjoj Podravini (Vinski-Gasparini 1983: 551 – 566). Nakon istraživanja sonde su zatrpane, pokretni nalazi poslani na restauraciju, a uzorci kostiju i ugljena na daljnje analize.

Literatura

Dular et al. 2002 Janez Dular, Irena Šavel, Sneža Tecco Hvala, Bronastodobno naselje Oloris pri Dolnjem Lakošu, Opera Instituti Archaeologici Sloveniae, 5, Ljubljana, 2002.

Kalafatić 2009 H. Kalafatić, Zaštitna istraživanja lokaliteta Čepinski Martinci - Dubrava na trasi autoceste Beli Manastir – Osijek – Svilaj 2007. i 2008. g., AIA, V, Zagreb, 2009: 20 – 26.

Kulenović, 2004 I. Kulenović, Arheološka istraživanja na lokalitetu Cerine VII kod Koprivnice, Scientia Podraviana, 17, Koprivnica, 2004: 26 – 28.

Ložnjak Dizdar 2005 D. Ložnjak Dizdar, Naseljenost Podravine u starijoj fazi kulture polja sa žarama, Prilozi IAZ, 22, Zagreb, 2005: 25 – 58.

Marković 1995 Z. Marković, Osvrt na nekoliko novo-pronađenih nalazišta iz koprivničke Podravine, Muzejski vjesnik, 18/19, Varaždin, 1995: 19 – 25.

Strmčnik-Gulič 1989 Mira Strmčnik-Gulič, Bronastodobni naselitveni kompleks v Rabelčji Vasi na Ptuju, AV, 39-40, Ljubljana, 1989: 147 – 170.

Tkalčec et al. 2003 Tatjana Tkalčec, Marko Dizdar, Saša Kovačević, Arheološko rekognosciranje zaobilaznice Slatine i oblaznice vodocrpilišta Medinci, Obavijesti HAD, 2/XXXV, Zagreb, 2003: 70 – 77.

Vinski-Gasparini 1983 Ksenija Vinski-Gasparini, Kultura polja sa žarama sa svojim grupama, Praistorija jugoslaven-skih zemalja IV, (ed.: A. Benac), Sarajevo, 1983: 547 – 646.

dr. sc. Daria Ložnjak Dizdar

Summary

In a field survey of the Slatina area in 2009 attention was drawn by the site of Bobovište that with its finds suggested the possible position of a cemetery from the beginning of the Late Bronze Age in Podravina. Probe excavations on a small scale were undertaken to test out the hypothesis of a possible cemetery site and for the sake of micro-topographic and chronological relations of Late Bronze Age settlements in the Slatina region.

These probes covered part of the eastern section of a settlement from the earlier phase of the Late Bronze Age. Excavated in this settlement were parts of shallow trenches (perhaps the remains of divisions of small fields); postholes with remains of daub and pits with waste materials: fragments of ceramic vessels, bones and charcoal. In the fills of the waste pits a large amount of ceramic fragments were found, some fragments of bowls with a turned out rims characteristic of the Virovitica group being particularly significant, as well as some bowls with inverted rims and fragments of vessels on stems. These ceramic types can be dated to the Br D and Ha A1 phases, or to the 13th and 12th century BC. The Bobovište settlement thus fits into a sequence of lowland settlements from the time of the earlier phase of the Late Bronze Age in the Drava valley area (Podravina).

Redni broj: 75

Lokalitet: Slatina – Bobovište

Naselje: Slatina

Grad/općina: Slatina

Pravni status: P-3131

Razdoblje: P, A

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Od 5. listopada do 19. studenog 2009. arheološki je istražen lokalitet Bobovište pokraj Slatine, smješten na trasi slatinske zaobilaznice, na prostoru između stacionaža 6+100 i

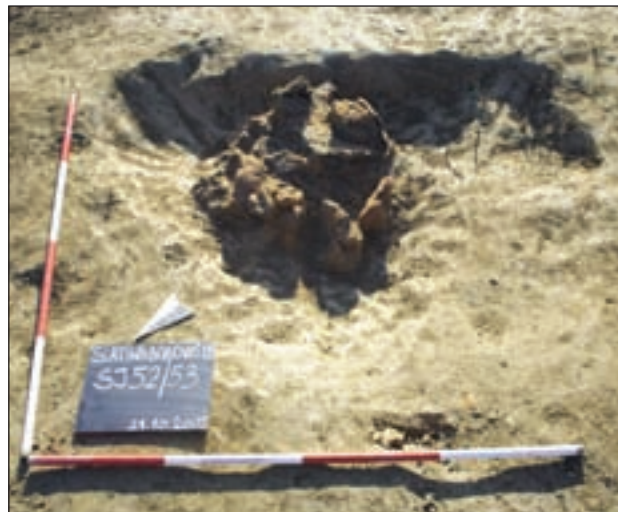

Nadzemni stambeni objekt

6+600. Radove su znatno otežavale vremenske neprilike zbog kojih je izgubljeno više radnih dana, te su radovi na određeno vrijeme bili i prekinuti. Izvođač radova bila je tvrtka Geoarheo d.o.o. iz Zagreba, a voditelj istraživanja bio je Damir Martinov, dipl. arheolog. Financijska sredstva za zaštitno arheološko istraživanje osigurao je naručitelj – Hrvatske ceste d.o.o.

Arheološka zona Bobovište nalazi se sjeverno od Slatine te sjeverno u odnosu na cestu D2 (podravsku magistralu) i željezničku prugu Koprivnica – Osijek, uz potok Javoricu koji zonu omeđuje sa zapada, dok se na istoku pruža sve do ceste Slatina – Medinci (D-34). S obzirom na geomorfološka obilježja, ta se arheološka zona nalazi na ravničarskom području, odnosno pripada rubnom dijelu panonske nizine koju s južne strane omeđuje i štiti brežuljkast reljef sjevernih padina Papuka. Pregledavanjem površine terena na području spomenute zone pronađeni su ulomci prapovijesne i srednjovjekovne keramike, te su se tijekom istraživanja ondje očekivali tragovi života iz prapovijesti i srednjeg vijeka.

Tijekom 2009. istražena je površina od 11.500 m² i definirano je 187 stratigrafskih jedinica. Uklanjanjem re-

Žarni grob

Rekonstruirana posuda iz groba

centnih slojeva na dubini od oko 30 centimetara otkrivala se površina sterilnog sloja žućkaste pjeskovite zdravice. Nešto prema istoku od stacionaže 6+500 pojavljuju se prve promjene u sloju te fragmenti keramičkih posuda, zbog čega je uslijedio plići strojni iskop te je nakon poliranja novootvorene površine uočeno postojanje arheološkog sloja u dužini od 40-ak metara (6+500 i 6+540) – definirani su mu zapadni, sjeverni i istočni rub (južna strana proteže se ispod južnog profila). Taj je arheološki sloj bio iznimno bogat nalazima. Zauzimao je površinu veliku oko 200 m², a uklanjan je ručno, nakon čega se ustanovilo da se i pod njim nalazi veći broj arheoloških struktura. Ispod tog sloja nalazio se sloj zdravice u koju je pak bio ukopan veći broj arheoloških formacija (otpadne jame, rupe za kolce, ostaci prapovijesnog objekta).

Istočno od stacionaže 6+540 ponovno se mogao pratiti sloj sterilne žućkaste zdravice. Nakon strojnog uklanjanja oranice i ručnog poliranja sloja zdravice na širokom području, počevši od istočne granice kulturnog sloja SJ 04 sve do stacionaže 6+620, uočeno je sveukupno 16 ukopa sa

Srednjovjekovna posuda s pečatom na dnu

zapunama i jedna oštećena posuda. Na krajnjem istočnom dijelu istražene površine otkrivene su dvije brončanodobne manje jame, u kojima su pronađeni ostaci uništenih žara. Sadržavale su veću količinu gara i fragmentirane ostatke vrča s ručkom smještenom ispod ruba lagano izvijenog oboda, odnosno ostatke bikonične zdjele s ručkom koja spaja vrat i trbuh zdjele, uz ostatke još jedne posude s punim horizontalnim drškom. Prilikom pražnjenja tih dviju jama nisu uočeni nikakvi spaljeni osteološki ostaci, a kako je pretpostavljeno da se radi o žarnim grobovima, zapune su u potpunosti sakupljene za mokro prosijavanje koje nije dalo nikakvih novih nalaza. Pretpostavka je da su sadržaj žara, kao i žare same, uništeni recentnom obradom tla, budući da su bile plitko ukopane u odnosu na današnju razinu oranice.

U zapadnom dijelu trase (od stacionaže 6+300 do 6+100) ispod sloja oranice, na dubini od oko 30 cm, javlja se žućkast, pjeskovit, sterilan sloj zdravice. Nakon poliranja uočena su dva ukopa sa zapunama, koja su sadržavala veću količinu srednjovjekovne keramike. Između stacionaža 6+280 i 6+260 ocrtao se velik broj vrlo pravilnih kružnih tvorevina manjih dimenzija za koje se nakon pražnjenja pokazalo da se radi o geološkim tvorevinama. Ispod sloja oranice pojavljuju se geološki slojevi različitih vrsta zdravice koja je u potpunosti sterilna. Iznimka je prostor između stacionaža 6+500 i 6+540 – na dubini od 25 cm pojavljuje se arheološki sloj SJ 04 čija debljina varira od 15 cm do 5 cm. Sloj SJ 04 najvjerojatnije je nastao obradom, odnosno preoravanjem hodne površine brončanodobnog naselja te pripadajućih mu objekata.

Sve jame koje su sadržavale brončanodobnu keramiku nalaze se na istočnom dijelu terena, točnije ispod ili istočno od arheološkog sloja SJ 04. Iako glavinu nalaza čine ulomci keramičkih posuda, pronađena je i određena količina litičkog, koštanog te metalnog materijala. Uglavnom je riječ o gruboj keramici, tamnih ili crvenkastih debljih stijenci. Na ulomcima su često vidljivi tragovi naknadnog gorenja. Posude se javljaju u različitim dimenzijama. Od funkcionalnih se oblika najviše pojavljuju zdjele, lonci, vrčevi i šalice. Obrisi posuda varira: konični, bikonični, loptasti itd., a obodi su također raznovrsni: ravni, izvučeni prema van, izvučeni prema dolje, izvučeni prema gore, izvučeni vodoravno, uvučeni prema unutra, fasetirani... Često se na posudama pojavljuju dršci koji su također raznoliki: trakasti neukrašeni, trakasti fasetirani, trakasti žlijebljeni, okruglog presjeka, funkcionalno dekorativni, vodoravni, vodoravni s ušicom, bradavičasti... Među karakterističnim ukrasima ističu se: ukras nastao utiskivanjem prsta (najčešće na obodu, vodoravnim drščima), plastične trake s motivom otisnutog prsta (na vratu), bradavičasta ispupčenja, kanelure, barbotin, grafiti (na dnu i trbuhu), dugmetasta ispupčenja, valovnica, urezane linije te ukras izveden apliciranjem neke vrste premaza.

Za razliku od keramike, litički su nalazi bili rjeđi. Nađene su dvije kamene sjekire, od kojih je jedna sačuvana u cijelosti te manja količina kremenih alatki. Najzanimljiviju skupinu čine metalni nalazi. Radi se mahom o brončanim predmetima za svakodnevnu upotrebu, što uz keramičke posude upućuje na naseobinski karakter nalazišta. Pronađeno je jedno brončano dlijetlo, sedam igala, jedan fragmentiran ulomak britve te nekoliko predmeta kojima

se zbog oštećenja ne može odrediti funkcija. Navedena keramika i metalni nalazi po svojim obilježjima upućuju na to da se radi o kasnome brončanom dobu.

Jame koje su sadržavale srednjovjekovnu keramiku smještene su na zapadnom dijelu istraženog područja. Ta je keramika evidentirana u manjem broju jama čiji je položaj izoliran od onih s prapovijesnim materijalom. Od arheoloških nalaza koji pripadaju srednjovjekovnom razdoblju nađena je jedino keramika.

Arheološka istraživanja na lokalitetu Bobovište potvrdila su postojanje prapovijesnog i srednjovjekovnog nalazišta. Količina i funkcija otkrivenog prapovijesnog materijala upućuju na to da se radi o kasnobrončanodobnome naseobinskom nalazištu. Tomu u prilog govori i nadzemni objekt te nekoliko otpadnih jama u njegovoj neposrednoj blizini koje su bile iznimno bogate arheološkim nalazima, dok će sigurnu potvrdu o postojanju nekropole sa žarnim ukopima dati neka buduća istraživanja. S obzirom na to da su te arheološke pojave koncentrirane na jednome manjem dijelu istražene površine te da se spomenuti objekt i arheološki sloj nad njime produžuju izvan radnog pojasa slatinske zaobilaznice u smjeru juga, moguće je da je ovim arheološkim istraživanjem zahvaćen tek rubni dio prapovijesnog naselja čije bi se središte možda moglo nalaziti nešto dalje prema jugu. Izvan područja najgušće koncentriranih prapovijesnih nalaza, na zapadnom dijelu istražene zone nalazile su se jame s keramikom srednjovjekovne provenijencije. S obzirom na raspored, kao i na količinu arheološkog materijala u spomenutim jamama, za sada nije moguće iznijeti konkretnije zaključke o mogućem naseobinskom karakteru tih jama, niti ih je moguće povezati s lokalitetima u blizini. Pokretna arheološka građa nakon radova privremeno je pohranjena u Zavičajnom muzeju Slatina, do konačne odluke Ministarstva kulture o pohrani arheološkog materijala.

Damir Martinov

Summary

During October and November 2009, rescue archaeological excavations were carried out in the area of the Bobovište archaeological zone on the line of the future bypass of the town of Slatina and an area of 11,500 square metres was investigated, 187 stratigraphic units being defined. The existence of a prehistoric and medieval archaeological site was confirmed. The quantity and function of the prehistoric material found suggest that this was a Late Bronze Age site with the properties of a settlement. This is borne out by a surface feature and several waste pits in its immediate vicinity that were very rich in archaeological finds. This archaeological investigation covered only the outlying part of a prehistoric settlement the centre of which could be somewhere more to the south.

Outside the area of the most densely concentrated prehistoric finds, on the western part of the explored zone, were some pits with ceramics of medieval origin. Because of the distribution and also because of the quantity of archaeological material in these pits, for the moment it is

not possible to draw any more precise conclusions about the possible settlement character of these pits nor is it possible to tie them to any sites in the vicinity. Several burials suggest a potential necropolis with urn burials, to be confirmed in some future investigations.

Redni broj: 76

Lokalitet: Slatina – Krivaja

Naselje: –

Grad/općina: Slatina

Pravni status: P-3325

Razdoblje: –

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Od 19. studenog do 7. prosinca 2009. arheološki je istražen lokalitet Slatina – Krivaja, smješten na trasi slatinske zaobilaznice, na prostoru između stacionaža 5+850 i 6+105. Istražena površina dugačka je 255 m. Vremenske su prilike ponekad otežavale ili potpuno prekidale rad, što je znatno utjecalo i na brzinu iskopavanja. Izvođač radova bila je tvrtka Geoarheo d.o.o. iz Zagreba, a voditeljica istraživanja bila je Vedrana Glavaš, dipl. arheologinja. Financijska sredstva za zaštitno arheološko istraživanje osigurao je naručitelj – Hrvatske ceste d.o.o.

Lokalitet je smješten oko 1 km sjeverno od ceste Slatina – Virovitica. Riječ je o oranici koja se nalazi zapadno od arheološkog nalazišta Bobovište, sa zapadne strane potoka Javorice na blago povišenom terenu, sjeverozapadno od centra grada. Tijekom terenskog pregleda pronađeni su ulomci keramičkih posuda iz kasnoga brončanog doba, antike i kasnoga srednjeg vijeka. Arheološka zona definirana je prilikom rekognosciranja trase zaobilaznice, a pri izradi konzervatorske studije označena je i ucrtana na kartu kao Krivaja kod Slatine.

Površinski sloj oranice (debeo oko 30 cm) koji je sadržavao ostatke recentnih aktivnosti uklanjan je strojno. Uza zapadni profil lokaliteta otkopano je 5 geoloških sondi

Fibula – slučajan nalaz

Ulomci keramike iz površinskog sloja

veličine 1,5x1,5 m radi preciznijeg definiranja stratigrafije. Sve sonde pokazale su isključivo geološku stratigrafiju, bez arheoloških struktura i ostataka. Geološki je definirana vertikalna uslojenost više vrsta zdravica, a različitost u njihovim bojama karakteristična je za lokalitete koji su nekoć bili izrazito močvarno tlo. Njihovim isušivanjem i naknadnim naplavlivanjem tijekom vremena nastala je situacija koja je i zatečena u ovim geološkim sondama. Pritom je uočeno i kako su niži slojevi pjeskovitiji i prošarani željeznim oksidima. Samim time takav vlažan i naplavan teren, ipak nije bio pogodan za život.

Sporadično su pronalazeni recentni ulomci novovjekovne keramike, građevne opeke i ulomaka željeza. Među slučajnim nalazima mogu se izdvojiti jedan ulomak keramičke lule te jedna fibula pronađena na krajnjem zapadnom dijelu nalazišta. Pronađena je bez igle i mehanizma za zakopčavanje.

Iako je konzervatorska studija predviđala postojanje prapovijesnog, antičkog i srednjovjekovnog lokaliteta, ovim istraživanjem na trasi buduće slatinske zaobilaznice nije pronađena ni jedna takva arheološka struktura ili kontekst. Sporadični nalazi ne upućuju na postojanje lokaliteta. Nekoliko manjih istraženih jama geološke su tvorevine i u arheološkom je smislu njihova važnost zanemariva. Geološke sonde uputile su i na razlog nenaseljenosti tog lokaliteta – to je područje koje je tijekom prošlosti bilo naplavlano i time nepogodno za život. Stalno naplavlivanje i isušivanje područja utjecali su na pojavu koja se i očitovala u profilu geoloških sondi. Radi se o zdravici koja ima izgled uslojenosti, čija je tamna boja nastajala zbog nedostatka kisika u procesima barskog taloženja. Pokretna arheološka građa nakon radova privremeno je pohranjena u Zavičajnom muzeju Slatina, do konačne odluke Ministarstva kulture o pohrani arheološkog materijala.

Vedrana Glavaš

Summary

Towards the end of 2009 the site of Slatina – Krivaja located on the line of the Slatina bypass was archaeologically investigated. The site is located about 1 km north of the Slatina – Virovitica road. This is ploughed land located west of the archaeological site of Bobvište, on the western side of the Javorica stream, on gently elevated ground north west of the town centre. Although a conservation study predicted the existence of a prehistoric, Roman period and medieval site, in this investigation along the future bypass, no such archaeological structure was found. Sporadic finds do not indicate the existence of a site. A few pits investigated are geological structures and in an archaeological sense, they are of negligible interest. Geological probes suggested the reason for this site not having been settled. This is an area that was flooded in the past and accordingly unsuitable for habitation. The constant flooding and draining of the area affected the phenomenon that was manifested in the profile of the geological probes.

Redni broj: 77

Lokalitet: Slatina – Turbina 1

Naselje: Slatina

Grad/općina: Slatina

Pravni status: P-3325

Razdoblje: SV

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Od srpnja do studenog 2009., u sjeverozapadnom dijelu grada Slatine, prije izgradnje novoga Športsko-nogometnoga rekreacijskog centra (ŠNRC), trajao je arheološki nadzor, a potom i zaštitna istraživanja u kojima su otkriveni ostaci manjega ranosrednjovjekovnog naselja.

Položaj arheološkog nalazišta Slatina – Turbina 1

Probna iskopavanja (foto: M. Vojtek)

Voditelj projekta bio je dr. sc. Marko Dizdar (Institut za arheologiju), a financijska sredstva za nadzor i istraživanje osigurao je Grad Slatina.

Nalazište je smješteno na blago povišenom položaju, stotinjak metara zapadno od potoka Javorice. Slično arheološko nalazište koje je udaljeno nekoliko stotina metara prema sjeveru uz Javoricu (Slatina – Krivaja), otkriveno je u terenskom pregledu trase zaobilaznice grada Slatine (Tkalcčec et al. 2003: 71). Prva faza istraživanja obuhvatila je arheološki nadzor kojim je obuhvaćeno cijelo područje izgradnje ŠNRC-a, veličine oko 5 ha. Strojno su iskopani probni rovovi široki 1,20 m te duboki oko 0,60 m, u kojima su u istočnom dijelu područja izgradnje izdvojene zapune ukopanih objekata koje su upućivale na postojanje arheološkog nalazišta koje je, s obzirom na prikupljene keramičke nalaze, pripisano ranome srednjem vijeku. S obzirom na to da je riječ o intenzivno obrađivanome poljoprivrednom zemljištu, većina arheoloških cjelina sačuvana je samo u donjem dijelu, no ipak je bilo potrebno zaštitno istražiti površinu veliku oko 5000 m².

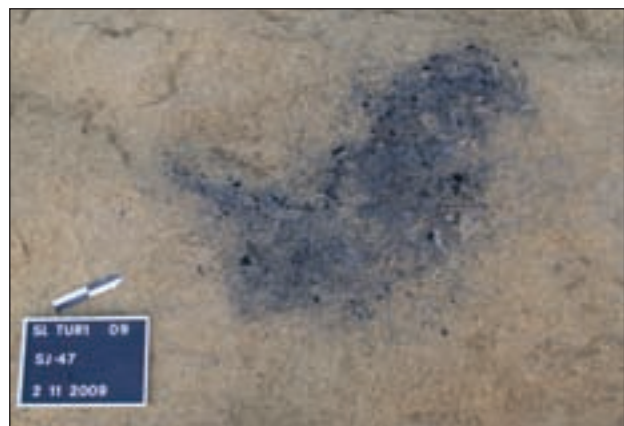
U istraživanjima su na padinama uzvisine prepoznate različite zapune, najčešće sivo-smeđe, sive te tamnosive, s keramičkim ulomcima i kućnim lijepom. S obzirom na vrste pronađenih objekata, izdvojeni su: ostaci kuća od kojih su sačuvani samo ukopi stupova, veće plitko ukopane ovalne jame (vjerojatno radni prostori), otpadne jame i ukopi stupova.

Na jugoistočnom dijelu nalazišta, na padini uzvisine koja je okrenuta prema Javorici izdvojeni su ostaci dviju kuća od kojih su preostali samo ukopi stupova promjera do 0,50 m, koji su raspoređeni u pravokutne osnove orijentacije S-J. Sačuvane dimenzije kuće 1 iznose 3,65x3,55 m, dok dimenzije kuće 2 iznose 6x 4,35 m. Na zapadnom dijelu uzvisine istražene su dvije veće te plitke jame (SJ 38 i SJ 50) koje mogu činiti ostatke radnih prostora. Na južnom dijelu uzvisine pronađena je pravokutna jama SJ 46 koja možda odgovara dubljem dijelu plitko ukopanih ranosrednjovjekovnih kuća kod kojih nije sačuvan plići dio (Sekelj-Ivančan 2005). Tzv. otpadnim jamama pripadaju manje ovalne jame promjera do 1,50 m, u kojima su pronađene veće količine ugljena i ulomci keramičkih posuda. Jame su smještene na zapadnom (SJ 48-sl. 4-5) i istočnom (SJ 4) rubu naselja. U istraživanjima su

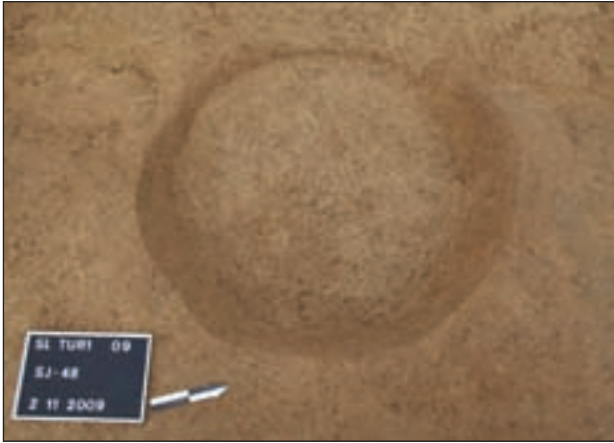
pronađene i manje ovalne jame u kojima su prikupljene manje količine keramičkih ulomaka. Prepoznati su i ukopi stupova koji mogu biti dijelovi ograda ili se radi o ostacima nekih manjih pomoćnih objekata.

Najbrojniji su nalazi u zapunama svih objekata ulomci keramičkih posuda koje su najčešće izrađene na spororotirajućem lončarskom kolu. Prepoznaju se ulomci lonaca S-profilacije koji su crvenkasto-smeđi, smeđi do sivo-smeđi. Na ramenu se mogu nalaziti ukrasi od vodoravno položene valovnice koja je izvedena urezivanjem ili vodoravni nizovi paralelnih žljebova (Sekelj-Ivančan et al. 2005). Na osnovi oblika, motiva ukrašavanja i tehnoloških karakteristika, ulomci keramičkih posuda mogu se datirati u rani srednji vijek (7. – 9. st.). U zapunama objekata pronađeni su i ulomci kućnog lijepa te su prikupljeni uzorci ugljena za analize C-14, koji će omogućiti preciznije definiranje trajanja naselja.

S obzirom na broj pronađenih arheoloških cjelina, iako je nalazište Slatina – Turbina 1 u znatnoj mjeri oštećeno tijekom intenzivne poljoprivredne obrade, riječ je o manjem i vjerojatno kratkotrajnom naselju koje se smjestilo na blagoj uzvisini uz potok Javoricu. Naselje je bilo obiteljski strukturirano, odnosno sastojalo se od najmanje dvije obiteljske cjeline, smještene na jugoistočnoj strani blagaj uzvišenja, koje su činile kuće s okućnicama i

Zapuna SJ 47 (foto: M. Vojtek)

Jama SJ 48 (foto: M. Vojtek)

pomoćnim objektima (radni prostori, jame za otpatke i sl.). U istraživanjima su dokumentirani samo donji dijelovi objekata, dok je ostatak bio oštećen dubokim oranjem kojim su na površinu i dospjeli brojni nalazi sitnih keramičkih ulomaka. Slična su nalazišta dosad rijetko istraživana, budući da ne sadrže tako brojne i karakteristične ulomke keramičkih posuda. Rezultati zaštitnih istraživanja nalazišta Slatina – Turbina 1 omogućili su znatno bolje poznavanje naseljenosti slatinskog područja u ranome srednjem vijeku (Tomičić 1999), dok će obrada pronađenih objekata i nalaza pripomoći u rješavanju problema infrastrukture naselja te materijalne ostavštine iz ranoga srednjeg vijeka za šire područje srednje Podravine.

Literatura

Sekelj-Ivančan 2005 Tajana Sekelj-Ivančan, Torčec, Ledine 2004. – ranosrednjovjekovno naselje, AIA, I, Zagreb, 2005: 45 – 49.

Sekelj-Ivančan et al. 2005 Tajana Sekelj-Ivančan et al., Analiza keramike s ranosrednjovjekovnog naselja na položaju Ledine kod Torčeca, Prilozi IAZ, 22, Zagreb, 2005: 141 – 186.

Tkalčec et al. 2003 Tatjana Tkalčec et al., Arheološko rekognosciranje zaobilaznice Slatine i obilaznice vodo-crpišta Medinci, Obavijesti HAD, 2/XXXV, Zagreb, 2003: 70 – 77.

Tomičić 1999 Željko Tomičić, Arheološki zemljovid područja grada Slatine, u: Panonski periplus, Arheološka topografija kontinentalne Hrvatske, Patrimonium archaeologicum Croaticum, sv. 1, Zagreb, 1999: 167 – 195.

Marko Dizdar

Summary

During archaeological supervision in 2009 at the area of the construction of the sports centre in the north west part of the town of Slatina, on a slight elevation alongside Javorica stream at the locality Turbina 1, a small early medieval settlement was found at which rescue archaeological excavations were then conducted. The archaeological

supervision was carried out on an area of about 5 ha with the excavation of test trenches 1.20 m in width. In rescue excavations over an area of 5000 square metres, various kinds of features were found: remains of houses, of which only the postholes were found, largish shallow-dug pits of an oval shape (probably working areas), waste pits and postholes. The infrastructure of the settlement consisted of houses of rectangular plan (NS orientation), the basic dwellings, alongside which there were several auxiliary features, which tells of what was probably the family-structured organisation of a small and rather short-lived settlement. As for moveable finds the most found were fragments of ceramic vessels, and among functional forms various forms of S-profile pots made on a slowly rotating potter's wheel have been identified, decorated on the shoulder with horizontally placed undulations or sequences of parallel lines. On the basis of forms, decorations and technological characteristics of the ceramic forms, the settlement has been dated to the period of the early Middle Ages (7th- 9th centuries).

Redni broj: 78

Lokalitet: Slatina – Veliko polje – Berezine

Naselje: Slatina

Grad/općina: Slatina

Pravni status: P-3144

Razdoblje: P, A, SV

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Tijekom rujna 2009. zaštitno je arheološki istraženo nalazište Veliko polje – Berezine, koje se nalazi na trasi zaobilaznice Slatine. Voditeljica projekta bila je Slavica Filipović (Muzej Slavonije Osijek). Nalazište je smješteno između stacionaža 9+340 i 9+585, a istraživanjima je obuhvaćena površina od 9500 m². Radovi su financirani sredstvima Hrvatskih cesta d.o.o.

Nalazište Veliko polje – Berezine čini ostatke nizinskog naselja smještenog na jugoistočnom rubu grada Slatine, a sjeverno od željezničke pruge Slatina – Našice. Radi se o blagom uzvišenju koje se nalazi s istočne strane potoka Potočana. Nalazište je otkriveno u terenskom pregledu 2003., kada su na površini prikupljeni keramički nalazi iz prapovijesti i srednjeg vijeka (Tkalčec et al. 2003), a čini dio velikoga naseobinskog kompleksa koji se proteže u dužinu od gotovo 1 km s istočne strane potoka Potočana i koji je u terenskom pregledu razdijeljen na dvije manje cjeline – Berezine na jugu i Trnovaču na sjeveru.

Zemlja je iskopavana na dva načina: sloj humusa strojno je iskopan bagerom, dok su zapune arheoloških cjelina istražene ručnim iskopavanjem. Nakon iskopa humusa debljine oko 0,30 m, u sloju smeđe ilovače izdvojeni su ostaci zapuna ukopanih objekata iz različitih razdoblja. Sjeverni dio nalazišta, s obzirom na pronađene nalaze i tzv. „dvoslojnost“, pripada dijelu susjednog nalazišta Veliko polje – Trnovača, od kojeg je odvojen tek poljskim putem. Južni dio nalazišta prema željezničkoj pruzi, s istaknutim ovalnim uzvišenjem koje je prema sjeveru i istoku okruženo blagom udolinom, pokazuje drugačiju stratigrafsku sliku,

odnosno sve pronađene arheološke cjeline pronađene su na istoj razini zdravice. Istraživanja su pokazala kako se nalazište rasprostire i južno od željezničke pruge, pa će iskopavanje tog dijela pružiti više podataka o mogućem postojanju horizontalne stratigrafije, kao i o infrastrukturi južnog dijela naselja.

Najmlađi nalazi pripadaju srednjem vijeku. Radi se o jamama s kojima se mogu povezati i pojedini ukopi rupa za stupove, što svjedoči o postojanju manjeg naselja koje se na osnovi keramičkih ulomaka može datirati između 10. i 12. st. Pronađen je i velik broj glinenih kugli kojima se pripisuje funkcija grijača. Potom slijede malobrojni rimski nalazi koji su pronađeni na sjevernom dijelu nalazišta te zapravo pripadaju rubnom dijelu naselja na Trnovači (vidjeti: Slatina – Veliko polje – Trnovača).

U najvećem su broju izdvojeni ostaci objekata iz mlađega željeznog doba, s nalazima kakvi su zabilježeni i na susjednom položaju Trnovača. Brojne rupe za stupove koje su raspoređene u pravokutne osnove različitih dimenzija svjedoče o postojanju kuća i spremnica. Prepoznaju se i ukopi pravokutnih poluzemunica s dublje ukopanim rupama za stupove raspoređenima u uglove. Vjerojatno se radi o ostacima objekata koji su imali radnu funkciju. Od nadzemnog dijela preostali su ulomci kućnog lijeva. Jednak je oblik pravokutne poluzemunice zaobljenih uglova zabilježen i na istodobnom naselju Virovitica – Kiškorijska sjever (Dizdar 2007). Otpadne jame ovalnog oblika sadržavale su znatne količine keramičkih ulomaka. Istraženi dio naselja upućuje na postojanje manjih, obiteljski organiziranih mikrocelina. Od materijalne su ostavštine u najvećem broju pronađeni ulomci keramičkih posuda od kojih je dio izrađen na lončarskom kolu u tradicijama i tehnološkim znanjima latenske kulture, dok je dio modeliran rukom u autohtonim južnopanonskim tradicijama. Posebno je važno otkriće malih keramičkih posudica za lijevanje metala, koje svjedoče o istaknutoj ekonomskoj ulozi tog naselja kao proizvodnog centra kojem su vjerojatno gravitirala neka manja susjedna naselja. S obzirom na prikupljene nalaze, naselje se može datirati u kraj srednjeg i kasni laten (2. – 1. st. pr. Kr.), kada se na području slatinske Podravine smješta panonska plemenska zajednica Andizeta.

Iznimni su nalazi dvaju paljevinskih grobova iz starijega željeznog doba, budući da je riječ o zasad prvim otkrivenim ravnim grobovima iz toga doba u Podravini. Posebno se izdvaja grob 1, vjerojatno dvojni, u kojem su spaljene kosti pokojnica bile položene u keramičke posude/žare. Od metalnih je nalaza pronađen željezni nož povijenog sječiva i s dugim trnom, dok popudbini pripadaju prilozi keramičkih posuda. Poseban je oblik posude s dvije ručke, za što se usporedbe pronalaze na južnotransdanubijskim nalazištima (Kószegi 1988: 13, tábla E, 16).

Najstariji pronađeni nalazi pripadaju ostacima naselja iz mlađe faze kasnoga brončanog doba, koje je poznato i na susjednom položaju Trnovača. Izdvojeni su ukopi jama s nalazima keramičkih ulomaka (zdjele uvučenog i koso kaneliranog ruba, lonci zaobljenog tijela s plastičnim trakama, lonci s izvučenim i vodoravno fazetiranim rubom) koji se mogu datirati u mlađu fazu kulture polja sa žarama (11. – 10. st. pr. Kr.), kada se u Podravini rasprostirala

Grob 2 (foto: H. Tkalac)

grupa koja je poznata samo na osnovi malobrojnih nalaza iz pojedinih naselja (Nova Bukovica (Kovačević 2001), Delovi (Marković 1984)).

Zaštitno arheološko istraživanje nalazišta Veliko polje – Berezine, zajedno sa susjednim položajem Trnovača, jedno je od najistaknutijih arheoloških nalazišta u slatinskoj Podravini, čija su zaštitna istraživanja omogućila prikupljanje spoznaja koje će bitno pridonijeti proučavanju infrastrukture nizinskih naselja iz različitih razdoblja smještenih u podravskom prostoru između sjevernih obronaka Papuka, Krndije i Bilogore te rijeke Drave.

Manja prapovijesna posuda (foto: S. Filipović)

Literatura

Dizdar 2007 Marko Dizdar, Naselje mlađeg željeznog doba Virovitica – Kiškorijska sjever, u: Zapadna virovitička zaobilaznica, Zaštitna arheološka istraživanja 2005./2006. godine, Virovitica, 2007: 35 – 46.

Kőszegi 1988 Frigyes Kőszegi, The History of Transdanubia during the Late Bronze Age, BTM Műhely 1, Budapest, 1988.

Kovačević 2001 Saša Kovačević, Istraživanja prapovijesnog lokaliteta u Novoj Bukovici na položaju Sjenjak – povijest i novi rezultati, Prilozi IAZ, 18, Zagreb, 2001: 63 – 78.

Marković 1984 Zorko Marković, Prilog poznavanju kontinuiteta naseljavanja terena oko Delova, Podravski zbornik 1984, Koprivnica, 1984: 295 – 319.

Tkalčec et al. 2003 Tatjana Tkalčec, Marko Dizdar, Saša Kovačević, Arheološko rekognosciranje zaobilaznice Slatine i obilaznice vodocrpilišta Medinci, Obavijesti HAD, 2/XXXV, Zagreb, 2003: 70 – 77.

Slavica Filipović

Summary

During September 2009, rescue archaeological excavations were conducted along the course of the Slatina bypass. This find is the remains of a lowland settlement located on the south east edge of the town of Slatina. An area of 9500 square metres was covered by the excavations.

The latest finds discovered belong to the early Middle Ages. These are pits that can be connected with individual postholes, which tell of the existence of a small settlement, dated on the basis of ceramic fragments to between the 10th and 12th centuries. Most remains identified are features from the later Iron Age. Numerous postholes tell of the existence of dwellings and storage places. Also identified were excavations of rectangular semi-dugouts from the end of the middle to the late La Tene period (2nd – 1st century BC), when the Pannonian Andisettes tribal community moved to the area of Podravina around Slatina. From the phase of the Old Iron Age, two cremation graves were discovered. The oldest finds discovered belong to the remains of a settlement from the later phase of the Late Bronze Age – pits with finds of ceramic fragments that can be dated to the younger phase of the urnfield culture (11th – 10th century BC) were discovered.

Redni broj: 79

Lokalitet: Slatina – Veliko polje – Trnovača

Naselje: Slatina

Grad/općina: Slatina

Pravni status: P-3152

Razdoblje: P, A

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Od listopada do prosinca 2009. trajala su zaštitna arheološka istraživanja nalazišta Veliko polje – Trnovača, koje se nalazi na trasi zaobilaznice Slatine. Voditeljica

projekta bila je Slavica Filipović (Muzej Slavonije Osijek). Nalazište je smješteno između stacionaža 9+035 i 9+340, a istraživanjima je obuhvaćena površina od 8500 m². Radove su financirale Hrvatske ceste d.o.o.

Nalazište Veliko polje – Trnovača smješteno je na jugoistočnom rubu grada Slatine, na blagim uzvišenjima s istočne strane potoka Potočana, a otkriveno je u terenskom pregledu 2003., kada su na površini nalazišta prikupljeni keramički nalazi iz prapovijesti i srednjeg vijeka (Tkalčec et al. 2003). Radi se velikom naseobinskom kompleksu iz različitih razdoblja, koji se proteže u dužinu od gotovo 1 km s istočne strane potoka Potočana, a u terenskom pregledu razdijeljen je na dvije manje cjeline: Berezone na jugu i Trnovaču na sjeveru, koje dijeli poljski put.

Zemlja je iskopavana na dva načina: sloj humusa strojno je iskopan bagerom, dok su zapune arheoloških cjelina istražene ručnim iskopavanjem. Nakon iskopa humusa debljine oko 0,30 m izdvojeni su ostaci brojnih zapuna ukopanih objekata iz različitih razdoblja, dok ostaci „kulturoloških slojeva” nisu zabilježeni. Ipak, dokumentirana je dvoslojnost nalazišta na osnovi razlike u sastavu, boji, kompaktnosti i konzistentnosti slojeva. Ispod humusa izdvojen je sloj smeđe ilovače sa zapunama brojnih objekata (antika: 1. st. i prva polovina 2. st.; mlađe željezno doba: 2. – 1. st. pr. Kr.). Ispod toga geološkog sloja, oko 0,60 – 1 m ispod razine humusa izdvojen je još jedan geološki sloj sa zapunama ukopanih objekata (kasno brončano doba: 11. – 10. st. pr. Kr.). Dakle, riječ je o položaju na kojem je zabilježeno više geoloških slojeva s ostacima naselja iz različitih razdoblja.

Najstariji pronađeni nalazi potječu iz kasnoga brončanog doba kojem se pripisuju ostaci naselja i pripadajuće groblje s paljevinskim grobovima. U istraženom dijelu naselja izdvojeni su ostaci zemunice i jama s nalazima karakterističnih keramičkih ulomaka (zdjele uvučenog i koso kaneliranog ruba, lonci zaobljenog tijela s plastičnim trakama, ulomci lonaca s izvučenim i vodoravno fazetiranim rubom) koji se mogu datirati u mlađu fazu kulture polja sa žarama – odnosno, uže u 11. – 10. st. pr. Kr., kada se u Podravini rasprostirala grupa koja je dosad poznata samo na osnovi nalaza iz istraživanja naselja u nedalekoj Novoj Bukovici (Kovačević 2001) te ostavi metalnih predmeta iz Kapelne (Vinski-Gasparini 1973: T. 110, 111). Grobovi su izdvojeni u pojasu širokom oko 50 m, s nalazima naseobinskih objekata oko njih. Spaljeni ostaci pokojnika bili su položeni u keramičke posude u funkciji žara, koje su se nalazile u manjim ovalnim rakama. Kao žare najčešće su se upotrebljavali lonci i amfore sa zaobljenim tijelom i cilindričnim vratom, no ponekad su spaljeni ostaci pokojnika bili položeni i u vrčeve. Žare su bile poklopljene zdjelom s dnom okrenutim prema gore. Sa spaljenim ostacima pokojnika u žarama se pronalaze i metalni dijelovi nošnje koji su također bili spaljeni s pokojnikom na lomači (igle, torkvesi, noževi). Zabilježeni su i grobovi koji su, uz žaru, kao popudbinu sadržavali jedan ili više keramičkih priloga. U objektima iz naselja zabilježeni su metalni i keramički nalazi koji potvrđuju datiranje nalaza iz grobova. Usporedbe su za grobove s Trnovače na prostoru sjeverne Hrvatske malobrojne, čime se naglašava važnost njihova otkrića. Treba spomenuti nalaze iz groblja Zagreb –

Veći plitko ukopan objekt SJ 490 (foto: H. Tkalac)

Horvati (Vinski-Gasparini 1973: 133–135, T. 93, 1–12), kao i grob iz Dalja – Livadica (Šimić 1988). Zabilježene spoznaje u istraživanjima naselja i groblja na Velikom polju – Trnovači te njihova konačna obrada pridonijet će razumijevanju procesa koji su se u srednjoj Podravini odvijali u vrijeme mlađe faze kulture polja sa žarama, a nakon završetka virovitičke grupe. Brojni nalazi, posebno iz grobnih cjelina, omogućit će definiranje početka mlađe faze kasnoga brončanog doba te prepoznavanje uspostavljenih odnosa s istodobnim susjednim kulturnim grupama (npr. Dalj, Ruše, Velika Gorica – Dobova).

Najveći dio istraženih objekata pripada mlađem željeznom dobu, kada se na području slatinske Podravine pretpostavlja smještaj panonske plemenske zajednice Andizeta čija je materijalna ostavština gotovo nepoznata. Infrastrukturi naselja pripadaju ostaci kuća (u pravokutne osnove raspoređene rupe za stupove) te nadzemnih spremišta, zatim poluukopani objekti kojima se pripisuje stambeno-radna funkcija i tzv. otpadne jame koje su sadržavale znatne količine keramičkih ulomaka i kućnog lijepa. Istraženi dio naselja upućuje na postojanje manjih, obiteljski organiziranih mikrocjelina. Od materijalne ostavštine u najvećem su broju pronađeni ulomci keramičkih posuda. Dio keramičkog posuđa izrađen je na lončarskom kolu u tradicijama latenske kulture, dok je dio modeliran rukom u autohtonim južnapanonskim tradicijama. Posebno se izdvajaju ulomci velikih posuda za zalihe (doliže) te *kantharosi* s visokim trakastim i koso postavljenim ručkama. Za kuhanje su služili lonci zaobljenog tijela, ukrašeni češljastim ukrasom s primjesama grafita koji je povećavao otpornost posuda na visoke temperature. Od metalnih nalaza izdvajaju se ulomci brončanih i željeznih fibula srednjolatske i kasnolatske sheme. Metalni i keramički nalazi datiraju istraženi dio naselja u 2. – 1. st. pr. Kr. te ga, s obzirom na kvalitetu i brojnost nalaza,

prikazuju kao regionalni centar kojem su vjerojatno gravitirala neka manja susjedna naselja i gospodarska imanja. Ostaci sličnoga istodobnog naselja pronađeni su na već spomenutom položaju Sjenjak u Novoj Bukovici (Kovačević 2001), dok je nešto dalje zapadno istraženo naselje Virovitica – Kiškorija sjever (Dizdar 2007).

Naselje na Trnovači pokazuje kontinuitet u ranorimskom razdoblju, odnosno život naselja nastavlja se i nakon rimskog osvajanja međuriječja Save i Drave krajem 1. st. pr. Kr. Zadržavaju se jednaki tipovi infrastrukturnih objekata, s izdvojenim zatvorenim prostorima – dvorištima koja upućuju na obiteljski strukturirano naselje. Najveći dio keramičkih oblika također pokazuje kontinuitet, no pojavljuju se importi keramike tankih stijenki, finoga stolnog posuđa (vrčevi), a posebno su važni nalazi novca koji će pomoći u datiranju naselja. Radi se o nizinskom tipu naselja koje je vjerojatno zadržalo prijašnji agrarni karakter,

Plitko ukopan objekt SJ 756 (foto: H. Tkalac)

Grob 18 (foto: S. Filipović)

a potrajalo je do prve polovine 2. st., kada takva naselja zamjenjuju vile kao novi osnovni gospodarski subjekt. Istodobna naselja koja pokazuju kontinuitet iz mlađega željeznog doba te ranorimskog naselja, u većem su broju istražena na području između Drave i Balatona i pripisuju se susjednoj zajednici Herkunijata (Gabler 1982; 1991; 1991a), no brojna su i u sjevernim dijelovima Transdanubije (Gabler 2005; Ottományi 2005). S obzirom na prikupljene nalaze, naselje na Trnovači bilo je važan regionalni centar Andizeta od 2. st. pr. Kr. pa sve do u 2. st., pri čemu će analiza pokretnih nalaza posvjedočiti o važnom procesu romanizacije južnapanonskih zajednica. Zaštitno arheološko istraživanje nalazišta Veliko polje – Trnovača rezultiralo je prikupljanjem važnih spoznaja o

Piramidalni uteg (foto: S. Filipović)

kulturnim pojavama iz prapovijesti i rane antike u srednjoj Podravini, posebno glede poznavanja infrastrukture nizinskih prapovijesnih i antičkih naselja smještenih između sjevernih obronaka Papuka, Krndije i Bilogore te rijeke Drave. Rezultati istraživanja posvjedočili su o naseljenosti dosad slabo istraženoga slatinskog prostora koji je smješten na važnome komunikacijskom pravcu koji je vodio nizinom rijeke Drave, i kojim se ostvarivala povezanost jugoistočnoalpskog prostora sa srednjim Podunavljem.

Literatura

Božič 1999 Dragan Božič, Die Erforschung der Latènezeit in Slowenien seit Jahre 1964., Arheološki Vestnik, 50, Ljubljana, 1999: 189 – 213.

Dizdar 2007 Marko Dizdar, Naselje mlađeg željeznog doba Virovotica – Kiškorija sjever, u: Zapadna virovitička zaobilaznica, Zaštitna arheološka istraživanja 2005./2006. godine, Virovitica, 2007: 35 – 46.

Gabler 1982 Dénes Gabler, Aspects of the development of Late Iron Age Settlements in Transdanubia into Roman Period (Evidence based upon the excavations at Szakály in southern Hungary), u: Studies in the Iron Age in Hungary, BAR IS, 144, Oxford, 1982: 57 – 127.

Gabler 1991 Dénes Gabler, The survival of Late La Tène settlements in the Roman Period, u: Roman Frontier Studies 1989, Proceedings of the XVth International Congress of Roman Frontier Studies, (ed. V. A. Maxfield, M. J. Dobson), University of Exeter Press, Oxford, 1991: 424 – 431.

Gabler 1991a Dénes Gabler, The shaping of the life of the Late La Tène settlements in the Roman period, Antaeus, 19-20/1990-1991, Budapest, 1991: 51 – 73.

Gabler 2005 Dénes Gabler, Augusteische Sigillaten in Budaörs, Italischer Import in der vorrömischen Zeit im pannonischen Raum, Die Grabungen in der spätlatènezeitlich-römischen Siedlung von Budaörs, AAASH, LVI/1-3, Budapest, 2005: 133 – 175.

Kovačević 2001 Saša Kovačević, Istraživanja prapovijesnog lokaliteta u Novoj Bukovici na položaju Sjenjak – povijest i novi rezultati, Prilozi IAZ, 18, Zagreb, 2001: 63 – 78.

Ottományi 2005 Katlin Ottományi, Die spätlatènezeitlich-römische Siedlung von Budaörs, Die Grabungen in der spätlatènezeitlich-römischen Siedlung von Budaörs, AAASH, LVI/1-3, Budapest, 2005: 67 – 131.

Šimić 1988 Jasna Šimić, Dalj Studenac, nalaz paljevinskog groba, Obavijesti HAD, XX/1, Zagreb, 1988: 17, 18.

Tkalčec et al. 2003 Tatjana Tkalčec, Marko Dizdar, Saša Kovačević, Arheološko rekognosciranje zaobilaznice Slatine i obilaznice vodocrpilišta Medinci, Obavijesti HAD, 2/XXXV, Zagreb, 2003: 70 – 77.

Vinski-Gasparini 1973 Ksenija Vinski-Gasparini, Kultura polja sa žarama u sjevernoj Hrvatskoj, Monografije, sv. 1, Zadar, 1973.

Slavica Filipović

Summary

From October to December 2009 rescue archaeological excavations were carried out into the archaeological site Veliko polje – Trnovača on the course of the Slatina bypass.

The site is located on the south east edge of Slatina, on gentle elevations on the eastern side of the Potočani stream. An area of 8,500 square metres was covered by the research. After the excavation of the humus, about 0.30 m deep, the remains of numerous fills of buried features from various periods of time were distinguished, while no remains of cultural strata were registered. Still, it was documented that this site has two strata, according to the differences in composition, colour, compaction and consistence of the strata. Below the humus a stratum of brown clay was distinguished with fills of numerous features (Antiquity: 1st century and first half of the 2nd century; Late Iron Age: 2nd- 1st century BC). Below this geological stratum, some 0.6 to 1 m below the humus level, one more geological stratum was identified, with fills of buried features (Late Bronze Age: 11th – 10th century BC). This, then, is a site at which several geological strata are recorded with remains of settlements from diverse periods. The oldest finds discovered derive from the Late Bronze Age to which the remains of a settlement and pertaining cemetery with cremation graves are also ascribed. In the researched part of the settlement, the remains of dugout dwellings and pits with finds of characteristic ceramic fragments that can be dated to the later phase of the urnfield culture were discovered, i.e. to about the 11th or 10th century BC. The graves are set aside in a zone of about fifty metres wide, with the finds of settlement features around them. The majority of the features explored belong to the later Iron Age when it is hypothesised the Pannonian tribal community of the Andisettes were settled in the area of the Drava valley around Slatina. The remains of houses, surface level storehouse and semi-buried features that had a residential and working function, i.e. waste pits that contained considerable amounts of ceramic fragments and household daub belong to the infrastructure of the settlement. The metal and ceramic finds date the explored part of the settlement to the 2nd and 1st centuries BC. The settlement at Trnovača shows continuity in the early Roman period. Most of the ceramic forms also show continuity, but there are some imports of thin-walled ceramics, fine tableware (jugs), while finds of coins that will help in the dating of the settlement are particularly important. This is a lowland type of settlement that probably retained the earlier agricultural character, and lasted to the first half of the 2nd century, when such settlements were replaced by villae rusticae, the new fundamental economic operators.

Redni broj: 80**Lokalitet: Sopje – Bataluše****Naselje: Sopje****Grad/općina: Sopje****Pravni status: P-2800****Razdoblje: A****Vrsta radova: zaštitno iskopavanje**

Od 21. do 23. rujna 2009. trajala su sondažna arheološka istraživanja na položaju Bataluše kod sela Sopja. Na tom su položaju slučajno izorana dva primjerka luksuznoga rimskog brončanog posuđa te je lokalitet 2009. preventivno

Brončani vrč pronađen na položaju Bataluše kod Sopja

zaštićen. Kako je riječ o lokalitetu koji nikada nije arheološki istraživao, cilj je bio sondažnim istraživanjem pokušati definirati točan karakter lokaliteta. S obzirom na vrstu nalaza, dvije su se mogućnosti činile najizglednijima: nekropola ili ostava. Arheološko istraživanje vodili su mr. sc. Ivan Radman-Livaja, (Arheološki muzej u Zagrebu) te dr. sc. Marko Dizdar (Institut za arheologiju), a naručitelj istraživanja bio je Zavičajni muzej Slatina. U iskopavanjima je kao dio stručne ekipe također sudjelovalo 4 radnika te arheološka tvrtka Geoarheo d.o.o., čiji su djelatnici istražili teren geofizičkim metodama.

Sam položaj Bataluše smješten je na poljoprivrednom zemljištu (polja kukuruza), neposredno uz selo Sopje. U geomorfološkom je smislu lokalitet karakteriziran suhim pjeskovitim naslagama. Sama lokacija, kao i cjelokupan okoliš, obrađivano je poljoprivredno zemljište. U dogovoru s investitorom odlučeno je pregledati 1000 m² oko mjesta nalaza, i to probnim sondama te geofizičkim metodama (izvješće: Geoarheo d.o.o.).

U sondažnim arheološkim istraživanjima koja su trajala 3 radna dana, zabilježeno je 5 stratigrafskih jedinica (SJ 1 – SJ 5), od kojih se mogu izdvojiti slojevi, ukopi i zapune. Arheoloških nalaza nije bilo. Kao dio dokumentacije izrađen je jedan plan, odnosno tlocrt jame u mjerilu 1 : 20. Tijekom iskopavanja snimljene su 32 digitalne fotografije, a teren je također snimljen totalnom geodetskom stanicom. Kompletna originalna dokumentacija vođena prema obrascima Ministarstva kulture, koja uključuje nacrtu i fotografsku dokumentaciju te podatke o koordinatama iz totalne geodetske stanice, nalazi se u Arheološkom muzeju u Zagrebu.

Osim geofizičkih istraživanja, započelo je otvaranje probne sonde veličine 10x5 m oko mjesta gdje je po riječima nalaznika nađeno brončano posuđe. Tijekom istraživanja sloj humusa SJ 001 skidan je strojno, dok su svi niži slojevi skidani ručno. U probnoj sondi nije bilo arheoloških ostataka, a jedina pronađena jama (SJ 004-005), iako

Brončana kaserola pronađena na položaju Bataluše kod Sopje

većih dimenzija, bila je potpuno sterilna. Treba napomenuti da po riječima nalaznika nije riječ o jami gdje su nađene posude. Potonja je bila puno plića te je raskopana tijekom dubinskog oranja.

Osim jedne probne sonde, napravljen je i sondažni rov kojim je presječena cijela istražena površina. I taj je iskop bio u potpunosti sterilan. Po preporuci geologa koji su geofizički istraživali teren, napravljena su i dva duboka sondažna iskopa kojima su definirani geološki slojevi koji su u arheološkom smislu također bili sterilni.

Kombiniranim arheološkim i geofizičkim metodama istraživanja nedvojbeno se pokazalo da na tome mjestu više ne postoji arheološki lokalitet. Nalaz rimskoga brončanog posuđa sada se zasigurno može definirati kao ostava, a ne kao grobni nalaz. S obzirom na karakter rimskih nekropola, da je riječ o grobnom nalazu istraživanja bi nedvojbeno uputila na postojanje drugih sepultura, a možda i neke rimske prometnice, što ovdje nije slučaj. Jedini objekt nastao ljudskim djelovanjem jest spomenuta jama, no s obzirom na nepostojanje arheoloških materijalnih ostataka, nemoguće ju je datirati te odrediti njezin karakter.

Po neprovjerenim glasinama, slučajni nalaz sadržavao je barem još jednu brončanu posudu te nepoznat broj kovanica (može se pretpostaviti da je bila riječ o rimskom novcu). Ako su ti navodi istiniti, to bi samo bila još jedna potvrda hipoteze da je riječ o ostavi. Mada, po svemu sudeći, na tom položaju više nema arheoloških nalaza, nedvojbeno je riječ o zanimljivom pokazatelju za buduća istraživanja toga šireg prostora. Naime, s obzirom na okolnosti pod kojima se skrivaju dragocjenosti, što su te brončane posude svakako bile, može se pretpostaviti da je u blizini te lokacije bila neka *villa rustica* ili pak rimsko naselje. Kronološki se posude mogu datirati u 2. st. te nije

isključeno da su predmeti zakopani tijekom markomanskih ratova, kad su barbarski pljačkaši povremeno harali tim područjem, a takve su okolnosti zasigurno mogle nekoga potaknuti da skloni svoje dragocjenosti. Iako ova sondažna istraživanja nisu dala priželjkivane rezultate, temeljito rekognosciranje šireg područja, kao i zračno snimanje, moglo bi dovesti do otkrića zanimljivih arheoloških lokaliteta iz rimskog vremena.

mr. sc. Ivan Radman-Livaja

Summary

During September 2009 probe archaeological investigations were carried out at the site of Bataluše by the village of Sopje. At this site, two specimens of luxury Roman bronze vessels were accidentally ploughed up and the aim of the research was to attempt to define the precise character of the site. But combined archaeological and geophysical methods of investigation showed that at this spot there is no archaeological site, or perhaps, no longer any archaeological site. The find of Roman bronze vessels for the moment must be defined as a hoard and not as a burial find. Although at this site there are no other archaeological finds, it is undoubtedly a matter of an interesting indicator for future investigation of the wider area. Because of the circumstances under which precious items are hidden, which these bronze vessels must have been, we can assume that close to this site there was some villa rustica or Roman settlement. Chronologically, the vessels can be dated to the 2nd century and it is not to be ruled out that the objects were buried during the Marcomanni wars when barbarian robbers harried the area from time to time. Although these probe excavations did not yield the desired results, we believe that thorough reconnaissance of the surrounding area combined with aerial photography might lead to the discovery of interesting archaeological sites from Roman times.

Redni broj: 81

Lokalitet: Sopje – Bataluše

Naselje: Sopje

Grad/općina: Sopje

Pravni status: P-2800

Razdoblje: A

Vrsta radova: arheološka geofizika

U rujnu 2009., tvrtka Geoarheo d.o.o. po principima arheološke geofizike georadarski je istražila lokalitet Bataluše kod Sopje. Budući da su u neposrednoj blizini pronađeni vrijedni arheološki artefakti – luksuzno ranorimsko brončano posuđe, moguća meta istraživanja bila je i veća količina metalnih predmeta ili određenog konteksta u kojem su mogli biti do trenutka svoga otkrića.

Konzultacijom s voditeljima arheoloških istraživanja (Arheološki muzej Zagreb i Institut za arheologiju), odabrana je lokacija istraživanja. Probna ispitivanja odvijala

su se u neposrednoj blizini lokacije na kojoj su pronađeni antički predmeti, pa se pretpostavljalo moguće postojanje arhitektonskih ostataka. Karakteristika lokaliteta jest pjeskovit površinski sloj tla (pjeskovito tlo > 70% čestica pijeska), čija je odlika visoka propusnost koja onemogućava dulje zadržavanje vode u površinskom dijelu. Geoelektrikom je izmjereno nekoliko snimki, ali su rezultati bili relativno slabi. Pjeskovito, suho tlo pruža visok električni otpor, kao i pretpostavljene arhitektonske strukture ispod površine, te je zbog toga otežana njihova diferencijacija geoelektričnom metodom. Nasuprot tomu, georadarskom signalu pogoduje pjeskovito, suho tlo, kao i odsutnost minerala glina koji imaju veliku sposobnost retencije vode unutar svojih struktura. Prethodno navedeni uvjeti, kao i probna ispitivanja, sugerirali su upotrebu georadarske metode, kojom je i započelo istraživanje unutar postavljene geodetske mreže.

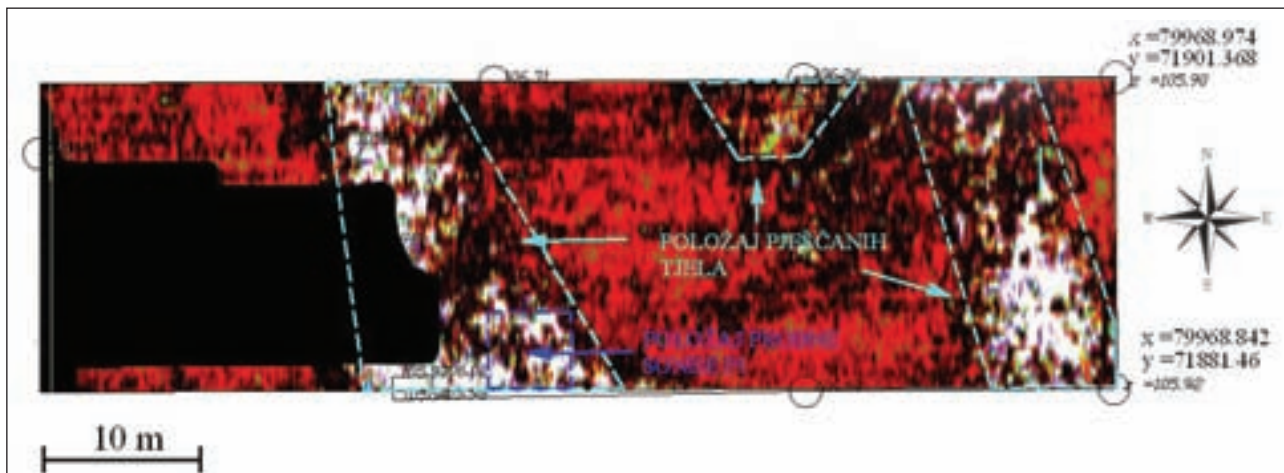
Istraživalo se georadarom *Subsurface Interface Radar – SIR 3000* američke tvrtke *Geophysical Survey Systems Instruments* i antenom od 200 MHz. Mjerilo se s vremenskim rasponom od 100 ns (tzv. *time window*), što je nakon testova brzine signala prevedeno iznosilo 5-6 m dubine georadarskog snimanja. Dielektrična konstanta utvrđena na lokaciji za slojeve zemlje iznosi 8. Obrada rezultata georadarskih profila napravljena je u programu RADAN 6.5, istog proizvođača – GSSI.

Geofizičko istraživanje unutar sonde S1 obuhvatilo je površinu veliku oko 1000 m², maksimalnih dimenzija 70x20 m. Izmjereno je ukupno 40 pojedinačnih profila, u smjeru istok-zapad. Rezultati istraživanja prikazani su tlocrtnom situacijom na dubini od 1,5 m. U središnjem i istočnom dijelu sonde uočeno je nekoliko georadarskih anomalija u vidu povećanja intenziteta povratnog signala, koji sugerira postojanje struktura u podzemlju različitoga dielektričnog svojstva. Takva svojstva unutar suhoga pjeskovitog tla mogu imati tijela saturirana vodom. Strukture se pojavljuju unutar dubinskog pojasa od 1,2 m do 3 m te su izduženog oblika. Profil Sopje A_001 proteže se na sjevernom dijelu sonde S1 smjerom istok-zapad te presijeca prethodno opisane anomalije. Na profilu je izdvojena struktura na potezu od 43 do 51 m. Oblik uočene anomalije, debljine

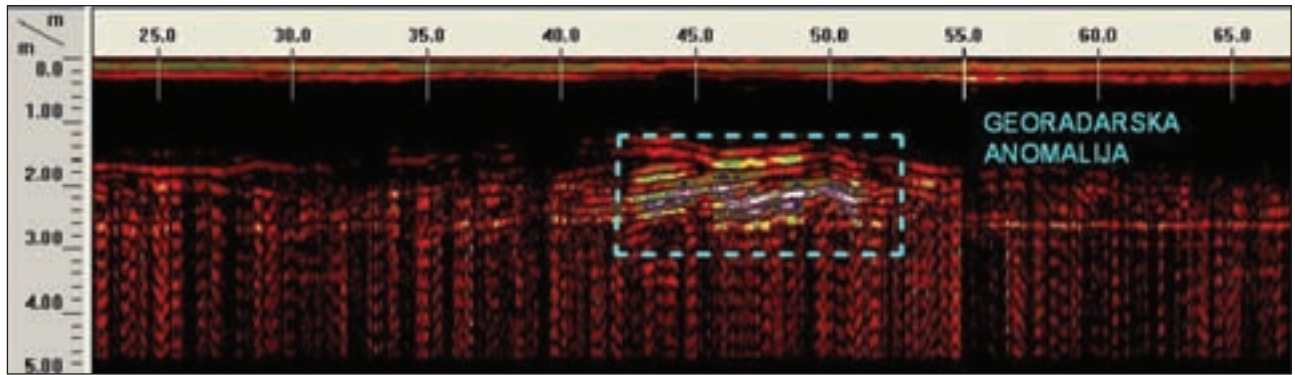

Položaj lokacije georadarskih mjerenja

oko 2 m te visok intenzitet povratnog signala sugeriraju postojanje tijela oštro izraženih rubova. Na dubinama većima od približno 3 m nestaje prethodno opisana struktura. Pojave antropogenog djelovanja nisu uočene duž čitavog profila.

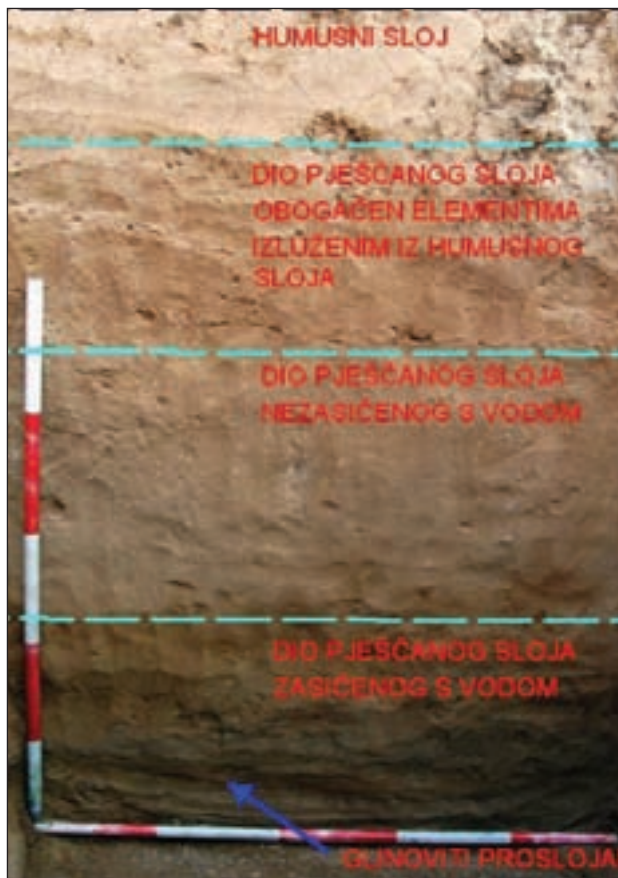

Tlocrtni prikaz georadarske sonde S1 na dubini od 1,50 m

Georadarski profil Sopje A_001

Nakon georadarskih mjerenja, arheolozi su iskopali dvije probne sonde (P1 i P2) na mjestima gdje su prethodnom analizom zamijećene georadarske anomalije. Na slici je prikazan profil unutar probne sonde P1, na kojem je izdvojeno nekoliko karakterističnih horizonata. Ispod humusnog sloja uočen je pješčani sloj debljine oko 1,5 m, kojem zbog male dubine iskopa nije definirana podina. Jedna od karakteristika pjeskovitih tala i pijesaka jest visoka hidraulička vodljivost, tj. propusnost, kao i velik međuzrnski prostor. U sloju pijeska, na dubini od otprilike 1,5 m primijećen je glinast proslojak te

Probna sonda P1

neposredno iznad njega, vodom zasićen dio pješčanog sloja. Vlažan sediment uzrokuju kolektorska svojstva pijeska te retencijska sposobnost glinovitih materijala, koji u saturiranom stanju postaju gotovo vodonepropusni. Pojava vode unutar sloja pijeska uzrokuje visok intenzitet povratnoga georadarskog signala, što objašnjava opisane georadarske anomalije.

Treba napomenuti da je cilj geofizičkih istraživanja na lokalitetu Bataluše kod Sopje bio provjera postojanja mogućih arhitektonskih ostataka ili veće količine antropogenih predmeta, budući da je u neposrednoj blizini pronađeno luksuzno ranorimsko brončano posuđe. Ovim istraživanjem utvrđeno je da se radi o aluvijalnim pješčanim tijelima, saturiranim s vodom. Osim struktura geološkog podrijetla, geofizičkim mjerenjima na istraženoj površini nisu pronađene pojave koje potvrđuju postojanje antropogenih struktura ili arheoloških ostataka.

Goran Skelac

Summary

In September 2009 at the site Bataluše by Sopje the firm Geoarcho d.o.o. carried out georadar or GPR research on the principles of archaeological geophysics. The research was carried out with the aim of testing out the existence of possible archaeological remains or a larger quantity of anthropogenic objects, since in the immediate surrounds valuable archaeological artefacts had been found – luxury Early Roman bronze vessels. A field survey and test measurements suggested that the use of GPR methods was indicated. The research was carried out with the GPR device Subsurface Interface Radar – SIR 3000 of the American firm GSSI and with an aerial of 200 MHz, over an area of about 1000 square metres. A total of 40 individual profiles in the east-west direction were measured. Structures appear at a depth zone of 1.2 m to 3 m and have sharply defined edges. After the GPR measurements, archaeologists dug two shovel test pits (P1 and P2) at the places of the structures observed. Structures of a geological origin were identified, yet no phenomena were found capable of confirming the presence of archaeological remains.

Redni broj: 82**Lokalitet: Suhopolje – Kliškovac****Naselje: Suhopolje****Grad/općina: Suhopolje****Pravni status: P-1355****Razdoblje: SV****Vrsta radova: sustavno iskopavanje**

Od 1. do 17 lipnja 2009., petu godinu zaredom, Institut za arheologiju nastavio je sustavna arheološka istraživanja srednjovjekovnog lokaliteta Suhopolje – Kliškovac. Istraživanje je dio znanstvenoistraživačkog projekta Srednjovjekovno arheološko nasljeđe Hrvatske (5.-16. st.), koji je odobrilo Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa (197-1970677-0676), voditelja prof. dr. sc. Željka Tomičića. Radove su financijski poduprli i Ministarstvo kulture, Općina Suhopolje te Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti. Istražena je površina od 68,84 m², od čega je 37,02 m² istraženo do zdravice. Otkriveno je i istraženo 56 srednjovjekovnih grobova.

Prethodne godine istraživalo se u kvadrantima L/M 4/5, sjeverno od željezničke pruge. Zbog skromnijih financijskih sredstava, godine 2009. istražen je njezin dio uz prugu čije je istraživanje započelo 2006. Namjera je bila istražiti najstarije grobove u kvadrantu L 4, pokušati završiti istraživanje tog kvadranta te što više istražiti kvadrant M 4. Naglasak istraživanja u kvadrantu M 4 bio je u njegovu zapadnom dijelu, budući da je dio grobova prelazio u kvadrant L 4. Istraženo je ukupno 56 grobova, dokumentirana su lica zidova, otkriven je nastavak zida SJ 106, a kvadrant L 4 istražen je do kraja. Ukupna istražena površina u 2009. iznosi 68,84 m², a do kraja je istražena površina od 37,02 m². Definirano je 170 novih stratigrafskih jedinica, 129 uzoraka, 21 nalaz i 7 posebnih nalaza. Ukupno je izrađeno 70 različitih crteža. Snimljena su 4 dijapozitiv-filma i 1739 digitalnih fotografija (5,7 GB). Dio uzoraka poslan je na analize C-14 radi boljeg upoznavanja groblja, različitih horizonata ukopavanja, datiranja nakita i objekta koji je presjekao grobove.

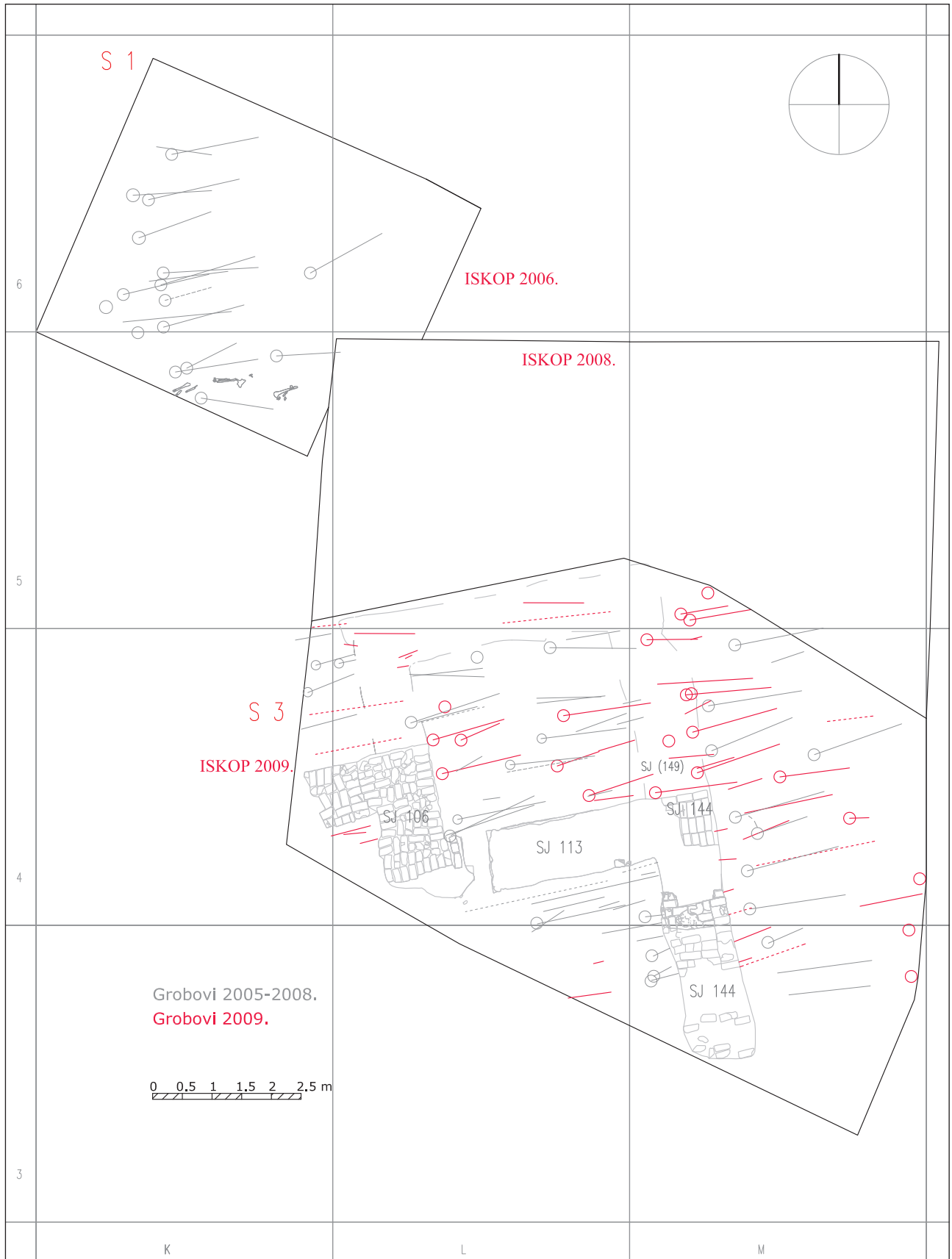
Zid od opeka SJ 108, koji je sačuvan samo u donjem redu, a na jednom mjestu u dva reda, razgrađen je kako bi se mogli istražiti grobovi koji su ukopani ispod njega, odnosno prije izgradnje objekta. Utvrđeno je kako je i taj donji red sagrađen od opeka koje su ocakljene i deformirane zbog jako visoke temperature (veće od 1200 °C). Veći dio opeka nije cjelovit, sve su napukle, a u presjeku su šupljikave. Sloj pijeska koji se nalazi kao naboj između redova opeka sadrži mrvice ugljena i opeka. Početna je visina zida SJ 108 na 119,71 m n.m., a dno je na 119,49 m n.m. Taj zid nije duboko temeljen kao zidovi SJ 106, 113 i 144, što se vidi po dnu ukopa negativna zidova SJ 85, 149 i 198.

SJ 107 jest naboj od pijeska koji se nalazio u produžetku zida SJ 106, a koji je otkriven 2006. godine. Presječen je prugom sa zapadne i oštećen s južne strane, a također je sadržavao dosta ugljena i mrvica opeka. Taj je naboj, visok 49 cm (119,95 – 119,46 m n.m.), istovjetan nabojima između redova opeka na svim zidovima, a ispod njega otkriven je zid od opeka u produžetku zida SJ 106. Te opeke nisu ocakljene, međutim njihov je površinski sloj oštećen i ljušti se, što je rezultat gorenja. Skidanjem SJ

107, utvrđeno je kako je taj naboj dio arhitekture, zajedno s opekama otkrivenima ispod njega. Pronađen je ukop za zid SJ 106 – SJ 339, što u slučaju drugih zidova nije bio slučaj jer je taj ukop uništen ukopima 85 i 149. Ti su ukopi (SJ 85 i 149) nastali prilikom razgradnje i uništenja objekta, vjerojatno nakon prve polovine 16. st. Ukop SJ 339 nešto je širi od samog zida koji se nastavljao na SJ 106 te je kao i ukop orijentiran zapad-istok. Južni rub ukopa oštećen je zbog iskopa pruge, a na zapadu su ukop i zid presječeni. S južne je strane ukop SJ 339 presjekao grobove 47 i 99. Zid se nastavlja na do sada otkriveni zid SJ 106, te je u dokumentaciji tako i vođen. Ispod prvog reda opeka, koliko se moglo vidjeti zbog ruba sonde i željezničke pruge, nalazi se naboj od pijeska oštećen životinjskim ukopom. Dužina je novootkrivenog zida 0,84 m, a širina 1 m. Ukupna je dužina zida SJ 106 u smjeru zapad-istok 2,14 m (presječeno pokosom na zapadu), a u smjeru sjever-jug 2,2 m (presječeno pokosom na jugu).

Južno od zida SJ 113, a zapadno od zida SJ 144, grobovi su istraženi do zdravice. Zadnji grobovi bili su ukopani u zdravicu (grobovi 102 i 106) od masne gline. Zdravica počinje na 119,40 m n.m. Probni je iskop spušten 20 cm kako bi se potvrdilo da su istraženi svi arheološki slojevi. Na taj je način definirano i dno zidova SJ 113 i 144 te je dokumentiran način njihove gradnje, budući da je definirano južno lice zida SJ 113 i zapadno lice zida SJ 144. Dužina je SJ 113 u smjeru istok-zapad 3 m, a širina 1 m. Sačuvana su tri reda opeka na zidu SJ 113. Sjeverni dio zida SJ 144 sačuvan je niže nego njegov južni dio, odnosno do nivoa pješčanog naboja ispod kojeg se nalaze opeke. Na svim mjestima gdje je postojao pješčani naboj s intenzivnim tragovima pečenja, s mnogo gara i promjenom u boji pijeska (velike mrlje plave do sive boje s intenzivnim žutim rubom), opeke su bile ocakljene, deformirane (istočni dio zida SJ 106), nagorene i oljuštene (zapadni dio SJ 106) te ocakljene i raspukle (SJ 108). Taj dio pješčanog naboja iznad zida SJ 144 nije imao toliko puno gara kao naboj na zidovima SJ 108 i SJ 106, i bio je jednake boje kao i naboj između donjih redova opeka. Taj je naboj u najniže sačuvanom dijelu zida uklonjen. Opeke koje se nalaze ispod toga uklonjenog pješčanog naboja nisu oštećene gorenjem! Početna je visina zida na 119,70 i završava na 119,18 m n.m. Dužina je zida SJ 144 u smjeru sjever-jug (presječeno pokosom na jugu) 4,5 m, a širina od 1 do 1,2 m. Sačuvana su četiri reda opeka.

Pješčani naboj u onim slučajevima gdje je bio plavičaste boje sa žutim rubom (iznad dijela SJ 106) i gdje je imao mnogo gara (SJ 106, nešto manje SJ 107, mnogo u slučaju zida SJ 108) upućuje na to kako je došlo do intenzivnog požara s vrlo visokom temperaturom (iznad 1200 °C), jer su opeke direktno ispod tog naboja ocakljene i deformirane (SJ 108, dio SJ 106). Opeke koje su u nižim redovima ne pokazuju znakove oštećenja! Budući da se iznad zida nalazio ukop ispunjen šutom, ugljenom i ocakljenim opekama, a dio arhitekture sačuvan je isključivo u negativu (SJ 85, 149, 198), nameće se zaključak kako je taj objekt uništen i zapaljen, a stratigrafska slika pomaže točnom određivanju tog događaja. Ukopi SJ 85, 149, 198 čine jedinstven ukop, odnosno istog su postanka. SJ 198 ukopan je u sloj SJ 138. U tom sloju pronadjen je novac iz 1520. godine, što znači da je ukop koji je nastao zbog razaranja objekta sigurno mlađi od 1520., odnosno da je objekt uništen nakon tog

Tlocrt lokaliteta s izdvojenim grobovima pronađenima 2009. godine (crtež: K. Turkalj)

datuma. Iznad ukopa SJ 198 nalazi se SJ 121 u kojem nema nalaza koji bi taj sloj preciznije datirali. Za njega se prema nalazima keramike može samo reći da se datira u kasni srednji vijek. Iznad ukopa 85 i 149 nalazio se ili SJ 121 ili humus. Kvadrant L 4, sjeverno od zida SJ 113, istražen je do kraja. Sjeverno lice zida SJ 113 i istočno lice zida SJ 106 dokumentirani su do te visine. S obzirom na to da je taj dio do kraja istražen i dokumentiran, nakon zatrpavanja ove godine više se neće otvarati. SJ 113 počinje na 119,71 i završava na 119,22 m n.m.

Tijekom pete arheološke kampanje istraženo je 56 grobova. Sačuvani su kosturi, osobito u starijim grobovima, prilično uništeni vjerojatno zbog kisele zemlje. U nekim je slučajevima vidljiv samo njihov obris, a u nekim grobovima (ukupno 8 grobova) nisu pronađeni ni tragovi kostura, dok su grobne jame bile vrlo jasno vidljive i ukop se iznimno jasno pratio. Zbog ograničenosti prostora, ovdje su izdvojena samo dva groba (77 i 122). Grob 77 – zapuna je groba SJ 357, kostur je SJ 358, a ukop SJ 359. Oblik je ukopa pravokutan sa zaobljenim krajevima. Dužina osi rake iznosi 2,04 m, širina je u osi glave 0,62, kukova 0,61, stopala 0,58, a dužina je kostura *in situ* 1,37 m. Grob je orijentiran zapad-istok s otklonom α 78°. Zapuna groba uočena je na 119,60, dno je na 119,39 m n.m., i čini je smeđi rahli pijesak koji neposredno iznad kostiju prelazi u zelenkastu boju s grudicama. Kostu su loše očuvane, spužvaste su te se mrve. Grob je ukopan u SJ 003, sa zapadne je strane presječen zidom SJ 106 (presječen je manji dio ukopa) i stupom SJ 356. U visini zdjelice nađen je PN 65, prsten koji nije dobro sačuvan. Radi se o srebrnom prstenu koji se razvio iz tipa 38b, a može se okvirno datirati u 12./13. st. Prsten je ukrašen granulacijom (?) i plavim staklom. Takav je sličan prsten pronađen u grobu 80, PN 55. Grob 122 – zapuna je groba SJ 429 (javlja se na 119,548) i zelenkasto-smeđe je boje, a kostur (SJ 430) fragmentiran i mrvi se. Kostu su dijelom poremećene te je, zbog njihove loše ušćuvanosti i poremećenosti, nemoguće definirati položaju ruku. Javlja se na 119,564. Ukop groba, SJ 431 presječen je na južnoj strani zidom SJ 113, a na sjeveru grobom 66. Na istočnoj strani presječen je grobom 64. Grob je ukopan u SJ 003. Na prstu kostura pronađen brončani prsten D-presjeka na prstu – PN 68. Grob je ovalan, dno mu je na 119,522.

Pogled na lokalitet nakon istraživanja, fotografirano s jugoistočne strane (foto: K. Jelinčić)

Prsten iz groba 65 (foto: D. Doračić)

Od 21 pronađenog nalaza prevladavaju nalazi keramike pronađeni u zapunama grobova. Riječ je o vrlo malim ulomcima srednjovjekovne keramike. U grobovima je pronađeno 6 posebnih nalaza. Veći dio sačuvan je u jako lošem stanju te je prije konzervacije nemoguće odrediti o kakvim se predmetima radi. Iznimka su 2 prstena. Prsten PN 65 iz groba 77 nalikuju prstenu PN 55 koji je 2008. pronađen u grobu 80, a riječ je o tipu prstena koji se vjerojatno razvio iz bjelobrdskog tipa prstena 38b. Oba se groba, u kojima su pronađeni prsteni tog tipa, nalaze u istom redu grobova. PN 68, prsten pronađen u grobu 122. Riječ je o brončanom prstenu D-presjeka.

Literatura

- Tomičić, Jelinčić 2005** Ž. Tomičić, K. Jelinčić, Stručno izvješće o pokusnim iskopavanjima nalazišta Suhopolje – Kliškovac tijekom 2005. godine
- Tomičić, Jelinčić 2006** Ž. Tomičić, K. Jelinčić, Suhopolje – Kliškovac, HAG, 2/2005, Zagreb, 2006: 74, 75.
- Tomičić, Jelinčić 2006** Ž. Tomičić, K. Jelinčić, Suhopolje – Kliškovac, rezultati istraživanja 2005. AIA, II, Zagreb, 2006: 40 – 47.
- Tomičić, Jelinčić 2006** Ž. Tomičić, K. Jelinčić, Stručno izvješće o arheološkom iskopavanju lokaliteta Suhopolje – Kliškovac tijekom 2006. godine
- Tomičić, Jelinčić 2007** Ž. Tomičić, K. Jelinčić, Suhopolje – Kliškovac, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 100 – 102.
- Tomičić, Jelinčić 2007** Ž. Tomičić, K. Jelinčić, Suhopolje – Kliškovac, Rezultati istraživanja 2006., AIA, III, Zagreb, 2007: 38 – 44.
- Tomičić, Jelinčić 2007** Ž. Tomičić, K. Jelinčić, Stručno izvješće o arheološkom iskopavanju lokaliteta Suhopolje – Kliškovac, tijekom 2007. godine
- Tomičić, Jelinčić 2008** Ž. Tomičić, K. Jelinčić, Suhopolje – Kliškovac, HAG, 4/2007, Zagreb, 2008: 126 – 128.
- Tomičić, Jelinčić 2009** Ž. Tomičić, K. Jelinčić, Suhopolje – Kliškovac, HAG, 5/2008, Zagreb, 2009: 151 – 154.
- Tomičić, Jelinčić, Turkalj, Mahović 2008** Ž. Tomičić, K. Jelinčić, K. Turkalj, G. Mahović, Stručno izvješće s arheološkog iskopavanja lokaliteta Suhopolje – Kliškovac, (12. 5. – 6. 6. 2008.)
- Tomičić, Jelinčić, Dizdar, Turkalj, Mahović 2008** Ž. Tomičić, K. Jelinčić, M. Dizdar, K. Turkalj, G. Mahović,

Kliškovac – Terezovac – Suhopolje, od mjestopisa do arheološke spoznaje: rezultati arheoloških istraživanja od 2005. do 2008. godine, katalog izložbe, Zagreb, 2008.

Tomičić, Jelinčić, Turkalj, Mahović 2009 Ž. Tomičić, K. Jelinčić, K. Turkalj, G. Mahović, Stručno izvješće o arheološkim iskopavanjima lokaliteta Suhopolje – Kliškovac, (1. – 17. lipnja 2009.)

prof. dr. sc. Željko Tomičić
dr. sc. Kristina Jelinčić
Kristina Turkalj
Gordana Mahović

Summary

During June 2009 the Institute for Archaeology carried out systematic archaeological investigations, the fifth year running, at the medieval site of Suhopolje – Kliškovac. An area of 68.64 square metres was excavated.

The objective of this year's investigations was to research into the oldest graves in the L4 quadrant and to attempt to conclude the excavation of this quadrant and also to investigate as much as possible of the M4 quadrant. All told, 56 graves were excavated, the wall faces were documented, the remains of a wall, SU 106, were discovered, and quadrant L4 was completely investigated. Out of 21 finds discovered, finds of ceramics discovered in the grave fills prevailed. Six separate finds were discovered, in the graves. Of particular interest are two rings. One is SF 65 from grave 77, which is similar to ring PF 55, which was found in grave 80 in 2008. This is a type of ring that probably developed from the Bjelo Brdo type of ring no. 38b. The second ring is PF 68, found in grave 122. This is a bronze ring with a D cross-section.

Redni broj: 83

Lokalitet: Virovitica – srednjovjekovna utvrda (kula)

Naselje: Virovitica

Grad/općina: Virovitica

Pravni status: Z-2799

Razdoblje: SV, NV

Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Od 19 svibnja do 16. lipnja 2009., tijekom 10 radnih dana iskopavani su ostaci srednjovjekovne kule nekadašnje nizinske utvrde u Virovitici. Istraživanja je vodila Silvija Salajić iz Gradskog muzeja Virovitica, a u radovima je sudjelovala i Ivana Škiljan iz muzeja u Velikom Taboru.

Arheološka istraživanja započela su prije desetak godina u okviru obnove gradskog parka u Virovitici (o dosadašnjim istraživanjima: Salajić 2008), a iskopava se na dvije lokacije: na sjeveroistočnom dijelu platoa na kojem se iskopava temelj kule i u zapadnom dijelu parka, gdje se ispred ulaza u utvrdu iskopavaju drveni piloti srednjovjekovnog mosta.

Tijekom 2009. nastavljeno je dublje kopanje u zapadnom i sjeverozapadnom dijelu kule (iskopavanjem vanjskog plašta temelja kule od 2003., izuzev 2007., otkopan je temelj kule do dubine od 3,50 do 4 m). Temelj je kule kružnog tlocrta, promjera 16 m, solidno je građen od lomljenog kamena

i opeke povezanih žbukom, a zid je deo 4,60 m (sonda postavljena u sredini kule tijekom iskopavanja 2008. otkrila je lice unutrašnjeg zida, a s njim i širinu temelja). Kuli nedostaje jugoistočni dio koji je uništen gradnjom dvorca Pejačević. Prvi Pejačevići u Viroviticu su stigli još u 17. st. iz Našica, kada je utvrda bila još u dobrom stanju pa su se koristili njezinim dvjema kulama za žitnicu i kapelicu, a za smještaj su se koristili palačom Pejačević (barokno zdanje bivše vojarnje, trenutačno u obnovi). Početkom 19. st. Pejačevići nakon rušenja utvrde u sjevernom dijelu platoa grade barokno-klasicistički dvorac prema nacrtu bečkog arhitekta Rotha, a oko dvorca, na platou i opkopu zasađuju park.

Tijekom iskopavanja 2009. snižen je nivo iskopa iz 2006. s 1,90 – 2 m na 3 – 3,50 m. Nastavljeno je dublje kopanje u □ B 2 i □ A 3 do dubine od 3,50 m. Obli, čvrsti zid koji pokazuje jednake karakteristike, s plitkim utorima na pravilnim razmacima koji su imali važnu ulogu u vrijeme gradnje, nastavlja se i dublje. Već je prije taj zid u krajnjem zapadnom dijelu pokazivao više upotrebe opeke u svome gornjem dijelu. Zid je u gornjim slojevima više devastiran zbog novije ugradnje gromobrana i polaganja cijevi za struju i svjetlovodne kablove.

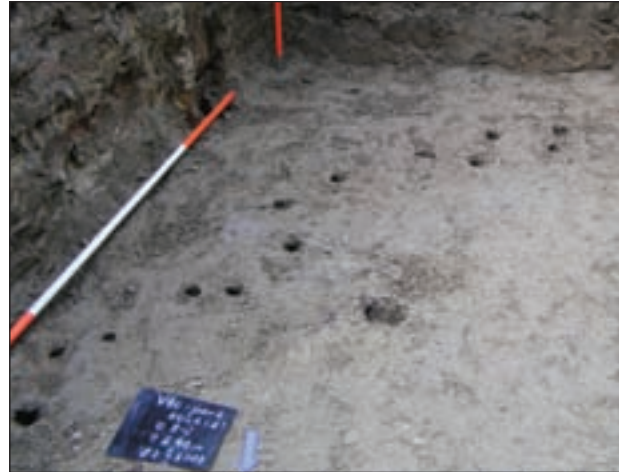
Na dubini od 2 m u □ B 2, u zapadnom dijelu kule nađeno je 15-ak manjih praznih rupa koje koso prodiru u zemlju i tvore polukrug. Budući da je sonda koja prati kružni oblik kule široka samo 2 m, a rupe se nastavljaju i izvan sonde, vjerojatno bi se njezinim proširivanjem ustanovilo da su rupe tvorile puni krug. Rupe su manjih dimenzija, promjera 5 – 10 cm i sadržavale su ugljen. U njima su se nekada nalazili zabodeni dugački stupovi koji su se spajali pri vrhu, u križ. Najvjerojatnije se radi o skeli koja je bila potrebna za gradnju kule. Međutim, daljnjim kopanjem rupa, na

Kula, dublje kopanje u □ A 3

Obli temelj kule u □ A 3

Rupe uza zapadni temelj kule, snimljeno sa sjevera

dubini od 2,40 m prikupljen je jedan ulomak kućnog lijepa koji upućuje na postojanje čvrstog objekta u tom dijelu utvrde, uz kulu, o kojem će se više podataka dati daljnja istraživanja. (U zapadnom dijelu kule, uz samo pročelje dvorca Pejačević, iskopavanjem 2005. nađen je sačuvan zid od klesanog kamena i opeke u visini od 0,40 m iznad temelja, te tragovi 3 drvena stupa ispred zida). U svakom slučaju, tomu zapadnom dijelu treba posvetiti više pažnje te svakako proširiti sondu i otkriti o kakvu je objektu riječ.

Taj južni dio □ B 2 s pronalaskom rupa na dubini od 2,40 m dao je neuobičajeno puno sivih i smeđih keramičkih nalaza, grubog sastava, debljih stijenci, izrađenih na kolu, otvora izvnutog prema van. Prisutni su i ulomci bijele keramike s crvenim slikanjem, koja pomiče granicu datacije u 14. st., kako je i očekivano kopanjem dubljih slojeva. Pronalazi se puno životinjskih kostiju, školjaka i željeza, u vrlo lošem stanju. Zanimljiv je nalaz glinene, nepravilne kugle, koja je mogla pripadati prački ili se upotrebljavala prilikom kuhanja. Treba napomenuti da je većina keramike pronađena s tragovima gorenja. Keramika je većinom jednostavna, bez ukrasa, a ako ih ima onda je ukrašena s urezanim nepravilnim valovnicama ili žigosana, ukrašena kotačićem (već prije, iskopavanjem 2006., baš u tom dijelu pronađena je u cijelosti sačuvana keramika s valovnicama iz 15. st.). U manjoj se mjeri pojavljuje glazirana i recentna keramika, i to samo u odronima zemlje nakon jačih kiša. Od životinjskih kostiju izdvajaju se sitne kosti manje životinje, vjerojatno ptice.

Prilikom kopanja posljednjeg štihla ove godine, na dubini od 3,50 m rupe nisu više bile vidljive zbog kosog položaja i relativno uskog prostora kopanja te se očekuju u nastavku istraživanja. Dublji slojevi temelja kule virovitičke srednjovjekovne utvrde otkrivaju i njezine starije slojeve, što je i očekivano, pa će se tako njezina datacija s vremenom pomicati i odmicati od prvobitne datacije u početak 16. st. Većina nalaza još uvijek pripada kasnome srednjem vijeku, a za sada samo poneki, kao slikana keramika (tzv. ugarska keramika), razvijene srednjem vijeku. Dok se ta slika bitnije ne promijeni, kulu i nadalje treba datirati u 15. st., jer je građena (kao i cijela utvrda) od 1453. do 1474., kada su joj vlasnici bili braća Marczaly. Vrijeme je to kada je virovitičko imanje od kraljevskog prešlo u privatni posjed. Arheološki nalazi u najgornjem sloju kule pripadaju turskom

razdoblju kada je rabljena i pojačana od 1552. do 1684., ali i postturskom razdoblju. Osim Pejačevićima, kapelica u kuli koristila je i građanima Virovitice kao javni oratorij (inventar iz kapelice sv. Marije pohranjen je u franjevačkom samostanu u Virovitici). Nastavkom arheološkog iskopavanja očekuje se više spoznaja i o razdoblju razvijenoga srednjeg vijeka, o 13. st. i vremenu palače u kojoj su boravile ugarske kraljice Marija i Elizabeta. Sve će to pridonijeti vrednovanju toga važnog nalazišta u centru grada, koje čeka konzervacija i predstavljanje na otvorenom, u gradskom parku Virovitice.

Literatura

Adamček 1986 Josip Adamček, Virovitica i virovitička županija u srednjem vijeku, Virovitički zbornik 1234-1984, Virovitica, 1986.

Horvat 2001 Rudolf Horvat, Povijest grada Virovitice, Matica hrvatska, Virovitica, 2001.

Salajić 2006 Silvija Salajić, Srednjovjekovna nizinska utvrda u Virovitici, Glasnik slavonskih muzeja, 4, god. XXVII, Osijek, 2006.

Salajić 2008 Silvija Salajić, Srednjovjekovna nizinska utvrda u Virovitici, Osvrt na arheološka iskopavanja od 1991.-2008., katalog izložbe, Virovitica 2008.

Silvija Salajić

Summary

From May to June 2009, the remains of a medieval tower of the one-time lowland fort in Virovitica, located in the centre of town in the municipal park were excavated. For several years the excavation of the foundations of a round medieval tower, part of a lowland fort of the 15th century, has been going on. The foundation of the tower, 16 m diameter, is made from stone and brick rubble, with mortar binding. The wall of the tower is extant only in one part, while the south east part of the foundations of the tower was destroyed during the building of the Pejačević Palace in the early 19th century. The few finds, on the whole fragments of medieval ceramics, date the site to the 15th century. The wall goes on even deeper, and excavations into the lower strata are expected to yield older finds.

Redni broj: 84**Lokalitet: Virovitica – srednjovjekovna utvrda (most)****Naselje: Virovitica****Grad/općina: Virovitica****Pravni status: Z-2799****Razdoblje: SV, NV****Vrsta radova: sustavno iskopavanje**

Od 29. svibnja do 17. lipnja 2009., tijekom 10 dana iskopavani su piloti srednjovjekovnog mosta u Virovitici. Pilote su iskopavala četvorica radnika, a u stručnoj je ekipi osim voditeljice radova Silvije Salajić, geodeta, crtača i fotografa, bila i arheologinja Ivana Škiljan iz Velikog Tabora.

Piloti srednjovjekovnog mosta prvi su put otkriveni arheološkim iskopavanjem 2005., kada je iskopavanje ispred zapadnog ulaza u utvrdu iz 15. st. i ostatka bedema bilo moguće nakon premještanja herolda i grba grofa Pejačevića u predvorje dvorca. Dubljim kopanjem do 3 m otkriveni su drveni piloti mosta raspoređeni u redove s obiljem arheoloških nalaza, ali i vrijedan arheobotanički materijal, osobito u intaktnom sloju mulja. Stoga je u sezonama 2008. i 2009. prvo otkopan deblji sloj šute do nivoa pojavljivanja pilota, kako bi se utvrdio njihov broj, položaj i raspored, a tek nakon toga će započeti opsežan i zahtjevan posao vađenja pilota iz zemlje. Ispred (zatrpanog) ulaza u utvrdu postavljena je sonda dimenzija 5x4,5 m, udaljena 3 m od ostatka bedema (također zatrpanog). Sonda S-1 nastavljena je uz južnu stranu sonde iz 2008. godine. Razmak između dviju sondi iznosio je svega 1 m, zbog drveta koje se ondje nalazilo. Njezina zapadna strana činila je granicu s rubnikom šetnice. Dalje se na zapadnoj strani nalazi opkop koji je nekad okruživao utvrdu, a sada je dvorac Pejačević smješten na povišenom platou. Opkop je prekinut samo u južnom dijelu izgradnjom gradskog

*Piloti mosta**Potkova*

bazena, gdje su zaštitnim iskopavanjem 1991. također pronađeni piloti mosta. Sonda je potvrdila očekivanja te dokazala da se i u tom dijelu pojavljuju drveni piloti mosta. Pronađeno je 10 pilota, a tragovi ugljena pokazuju da se nastavljaju i izvan sonde.

Ispod tankog sloja humusa nalazi se deblji sloj šute do dubine od 2 m, koji sadrži vrlo mnogo razlomljenoga građevnog materijala (kamen, opeka i žbuka). U gornjem sloju šute prisutna je keramika novog vijeka (ulomci najčešće s glaziranom zelenom i oker keramikom, pri čemu se izdvaja lonac s jednom ručkom koji će se moći rekonstruirati, a ima zelenu glazuru s unutrašnje strane), dok se u nižim slojevima pojavljuje starija keramika kasnoga srednjeg vijeka. Najčešće su to pećnjaci u obliku čaše, ali i posude grube izrade, rađene na lončarskom kolu. Ukrasi su izvedeni urezanim valovnicama ili kotačićima. Zanimljivi su pronalasci dviju gotovo čitavih keramičkih posuda blago izvnutog otvora prema van, bez držaka i ukrasa.

Piloti se ondje zbog višeg terena pojavljuju nešto bliže površini, na dubini od 2 m u zapadnom dijelu sonde i 2,50 m u istočnom dijelu sonde, a prazne rupe koje im prethode već na dubini od 1,50 m (zapadno) i 2 m (istočno).

Uz pilote, koji su otkopani samo 15 – 20 cm (tek da bi se utvrdio njihov raspored), u središnjem dijelu sonde nađene su i vertikalno položene grede. Moguće je da su možda povezivale pilote, što će se utvrditi daljnjim istraživanjem. Keramička krovna kanalic, poput one pronađene 2005. uz odlomak opeke i kamena povezane žbukom, dokaz je da se radi o krovnoj konstrukciji koja upućuje na čvrst objekt uz taj zapadni ulaz u utvrdu. Na dubini od 2 do 2,20 m i pojavljivanja pilota mosta, prestaje sloj nasipane zemlje i šute te počinje pjeskovita zemlja i intaktni sloj. U istočnom dijelu sonde pronađeno je veće amorfnu kamenje koje je najvjerojatnije služilo za drenažu, ako se ima na umu opkop (koji je još uvijek sačuvan) i nekada tekuća voda u njemu. Između većeg nepravilno položenog kamenja pojavljuju se tragovi ugljena koji će dubljim kopanjem otkriti nove pilote mosta i u tome krajnjem istočnom dijelu sonde.

Ova je lokacija poznata po iznimno puno arheoloških nalaza, a to su potvrdila i ovogodišnja iskopavanja. Osim keramike, česti su nalazi kostiju (uglavnom većih životinja) te željezni predmeti (prepoznaju se različiti tipovi potkova, čavli, noževi). Staklo se javlja rjeđe, ali sačuvano u manjim

odlomcima ipak pridonosi rasvjetljavanju načina života u srednjovjekovnoj virovitičkoj utvrdi. Keramički nalazi, ali i radiokarbonska analiza drva, datiraju lokalitet u 15./16. st. Prikupljeni su nalazi oprani, signirani, popisani i razvrstani u kutije. Keramika je odvojena za rekonstrukciju i lijepljenje, a željezo za konzervaciju. Sonda s pilotima prekrivena je najlonom, slojem pijeska i ponovno zatrpana, što je najsigurnije zbog blizine šetnice.

Literatura

Adamček 1986 Josip Adamček, Virovitica i virovitička županija u srednjem vijeku, Virovitički zbornik 1234-1984, Virovitica, 1986.

Horvat 2001 Rudolf Horvat, Povijest grada Virovitice, Matica hrvatska, Virovitica, 2001.

Salajić 2006 Silvija Salajić, Srednjovjekovna nizinska utvrda u Virovitici, Glasnik slavonskih muzeja, 4, god. XXVII, Osijek, 2006.

Salajić 2008 Silvija Salajić, Srednjovjekovna nizinska utvrda u Virovitici, Osvrt na arheološka iskopavanja od 1991.-2008., katalog izložbe, Virovitica, 2008.

Silvija Salajić

Summary

During May and June 2009 the excavations of the piles of a medieval bridge in Virovitica went on; the remains of the bridge are extant in the municipal park. The piles of a medieval bridge were first revealed in archaeological excavations in 2005, when there were excavations in front of the western entrance to the 15th century fort and the remains of the city walls. With deeper digging down to 3 m, the remains of wooden bridge piles, arranged into rows, were found, and also found was an abundance of archaeological finds and archaeobotanical materials. The excavations of 2009 further discovered piles 30 cm in diameter, as well as beams that joined the wooden piles together. Large amorphous stones between the piles in the sand stratum provide proof of there being drainage at the time while the ditch around the fort was filled with water. There are very many archaeological finds: ceramics of the medieval and modern periods (stove tiles and various pots), glass, metal objects (iron horseshoes, cannon balls, knives, razors) and animal bones. Ceramic finds and ¹⁴C analysis date the site to the 15th and 16th centuries.

Redni broj: 85

Lokalitet: Zvonimirovo – Veliko polje

Naselje: Zvonimirovo

Grad/općina: Suhopolje

Pravni status: Z-4196

Razdoblje: P, SV

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Zaštitna arheološka istraživanja groblja latenske kulture Zvonimirovo – Veliko polje nastavljena su 2009. na sjevernom dijelu uzvisine na kojem je pronađeno osam

Sonda 2 prije iskopavanja (foto: M. Dizdar)

paljevinskih grobova koji se na osnovi brojnih priloga mogu datirati u stupanj Mokronog IIb. Posebno se izdvajaju nalazi ratničkoga groba LT 75 te izvrsno sačuvan ženski grob LT 79. Polovica grobova djelomice je uništena tijekom intenzivne obrade zemljišta, što upućuje na potrebu daljnjih istraživanja južnog dijela uzvisine na kojem je pronađeno nekoliko iznimno bogato opremljenih grobova. Istraživanja su trajala od 11. do 16. svibnja 2009., a financijska sredstva osiguralo je Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa, u sklopu znanstvenog projekta Razvoj i mobilnost protopovijesnih zajednica naseljenih na tlu kontinentalne Hrvatske (197-1970685-0711). Voditelj projekta bio je dr. sc. Marko Dizdar iz Instituta za arheologiju.

Groblje u Zvonimirovu jedino je dosad sustavno istraživano groblje latenske kulture u sjevernoj Hrvatskoj, čiji rezultati omogućavaju ispitivanje niza procesa koji su se tijekom mlađega željeznog doba odvijali na južnopanonskom i jugoistočnoalpskom prostoru. Groblje je smješteno na izduženoj pjeskovitoj uzvisini orijentacije sjeverozapad-jugoistok, koja dopire do ruba nekadašnje dravske terase i koja se danas nalazi pod plantažnim nasadom jabuka. Istraživanja pokazuju kako se groblje

Grob LT 75, gornji dio groba (foto: M. Dizdar)

Grob LT 77 (foto: M. Dizdar)

latenske kulture rasprostire po cijeloj površini uzvisine u dužini većoj od stotinjak metara, zbog čega je započelo sustavno iskopavanje cijele površine groblja, počevši od najugroženijega sjevernog ruba na kojem su iskopavanja započela još 2006. i tijekom kojih je otkriven veći broj grobova s priložima oružja, predmetima muške i ženske nošnje i nakitom te keramičkim posudama (Dizdar 2007; Dizdar 2008; Dizdar 2009). Iznimne rezultate potvrdila su i istraživanja 2009. u kojima su istražene: sonda 1 dimenzija

Grob LT 79 (foto: M. Dizdar)

5x2,70 m; sonda 2 dimenzija 8x2,80 m; sonda 3 dimenzija 30x2,70 m. U ovoj sezoni istraženo je 117 m² ili dosad ukupno 2503 m² nalazišta. Na postojanje još većeg broja grobova upućuju nalazi željeznih i brončanih predmeta te latenske keramike, koji su pronađeni u sloju humusa, a potječu iz uništenih grobnih cjelina, posebno onih koje su bile položene na vrhu uzvisine.

U iskopavanjima je otkriveno osam grobova (LT 75 – LT 82) sa spaljenim ostacima pokojnika koji su položeni na dno raka pravokutnog oblika i zaobljenih uglova. Polovica grobova sačuvana je samo u donjem dijelu, o čemu svjedoče i ulomci keramičkih posuda koji se pronalaze u sloju humusa i nekoliko metara od izvornog položaja groba. U dva groba (LT 75, LT 82) koja su ukopana u sloj svijetlosmeđe ilovače na istočnoj padini uzvisine, u zapunama i na dnu raka zabilježene su promjene u boji koje upućuju na polaganje spaljenih ostataka s priložima u drveni kovčeg koji je potom položen na dno rake. U ratničkom grobu LT 75 u donjem se dijelu, kao položene u drveni kovčeg, nalaze spaljene kosti pokojnika s priložima nošnje i keramičkom posudom, dok su u gornjem dijelu groba, vjerojatno položeni na vrh kovčega, bili prilozi oružja (mač u koricama, koplje, umbo) i toaletni predmeti (škare, britva). S obzirom na kompaktnost hrpica spaljenih kostiju u grobovima, čini se kako su one s manjim priložima bile umotane u materijal organskog podrijetla (tkanina ili koža). U grobove su kao popudbina položene keramičke posude s hranom, od koje se pronalaze životinjske kosti (svinja, perad).

U grobovima muškaraca, osim naoružanja i toaletnih predmeta, pronađeni su i dijelovi nošnje (pojasne garniture, fibule). Od oružja se izdvajaju spomenuti nalazi svijenog mača u koricama iz groba LT 75 te ostaci korica iz uništenih grobova LT 80 i LT 81, koje na osnovi tipoloških karakteristika pripadaju grupi 6 (Lejars 1994). Od obrambenog oružja u grobu LT 75 pronađen je umbo tipa V s trakastim krilima na kojima se nalaze veće zakovice okrugle i ravne glavice (Rapin 1988). Karakterističan su prilog toaletni predmeti koji se nalaze u grobovima s oružjem i u onim grobovima koji nisu istaknuti kao ratnički (npr. grob LT 82) (sl. 5). Dijelu muške nošnje pripadaju nalazi pojasnih garnitura koje su sastavljene od prstenastih kopči (Bataille 2001) te različitog broja obruča, kao i željezne fibule srednjolatske sheme, najčešće s jednom ili dvije kuglice.

U grobovima žena u najvećem se broju nalaze predmeti nošnje kao što su željezni pojasevi koji su sastavljeni od pletenih članaka, s kojima se pojavljuju i željezne štapičaste kopče tipa Brežice, koje se smatraju prepoznatljivim dijelom ženske srednjolatske nošnje mokronoške skupine (Guštin 2003). Ženskoj nošnji pripadaju i nalazi brončanih te željeznih fibula s iznimnim kombinacijama koje groblje u Zvonimirovu predstavljaju kao jedno od najistaknutijih nalazišta latenske kulture u južnoj Panoniji. Od nakita su najčešće pronađeni rastaljeni ulomci staklenih narukvica od prozirnog stakla s tragovima žute folije. Ponekad se u ženskim grobovima još mogu pronaći i keramički pršljeni. U iznimno dobro sačuvanom grobu LT 79, iznad spaljenih kostiju pronađen je manji brončani okrugli predmet koji bi mogao biti prilog novca, što dosad nije zabilježeno na grobljima latenske kulture u sjevernoj Hrvatskoj (Polenz 1982).

Grob LT 82 (foto: M. Dizdar)

U grobove oba spola pridodana je i popudbina u hrani i piću koja je bila položena u keramičke posude ili do njih, od kojih se kvalitetom izrade izdvajaju različito oblikovani lonci izrađeni na lončarskom kolu, posebno oni bikoničnog tijela sa stepeničasto raščlanjenim ramenom (Dizdar 2007a) te zdjele S-profilacije. Lonac iz groba LT 80 bogato je ukrašen kompozicijama sastavljenima od koncentričnih kružnica koje su povezane girlandama izvedenima nizovima sitnih otisaka (Majnarić-Pandžić 2001).

Tipološko-kronološke analize nalaza pronađenih u istraživanjima 2009. potvrđuju dosadašnje spoznaje o kulturološkoj i kronološkoj slici groblja u Zvonimirovu. Grobovi se datiraju u stupanj Mokronog IIb (Božić 1999), odnosno u kraj 3. i prvu polovinu 2. st. pr. Kr. Rezultati istraživanja 2009. potvrdili su iznimno značenje nalazišta Zvonimirovo – Veliko polje, čije se istraživanje očekuje i sljedećih godina, posebno grobnih cjelina smještenih u južno položenim redovima voćnjaka. Radi se o dijelu uzvisine koji je najoštećeniji obradom zemljišta, što pokazuje i veći broj grobova iz istraživanja 1998. – 1999., koji su pronađeni odmah ispod sloja humusa, zbog čega ih je dio djelomice ili u potpunosti bio oštećen. Cilj je budućih istraživanja spasiti slične grobne cjeline kako bi se prikupile barem neke spoznaje o južnom dijelu groblja na kojem su pronađeni neki od dosad najvažnijih nalaza (dijelovi kola).

Literatura

- Bataille 2001** Gérard Bataille, Les agrafes de ceinturon du sanctuaire de la Villeneuve-au-Chatelot (Aube), Archæologisches Korrespondenzblatt 31/3, Mainz, 2001: 443 – 460.
- Božić 1999** Dragan Božić, Die Erforschung der Latènezeit in Slowenien seit Jahre 1964., AV, 50, Ljubljana, 1999: 189 – 213.
- Dizdar 2007** Marko Dizdar, Rezultati istraživanja groblja na Velikom polju u Zvonimirovu 2006. godine, AIA, III, Zagreb, 2007: 34 – 37.

Dizdar 2007a Marko Dizdar, Bikonični lonci sa stepeničasto raščlanjenim ramenom s groblja Zvonimirovo-Veliko polje, Prilozi IAZ, 24, Zagreb, 2007: 121 – 144.

Dizdar 2008 Marko Dizdar, Rezultati istraživanja groblja na Velikom polju u Zvonimirovu 2007., AIA, IV, Zagreb, 2008: 44 – 45.

Dizdar 2009 Marko Dizdar, Rezultati istraživanja groblja latenske kulture Zvonimirovo-Veliko polje u 2008. g., AIA, V, Zagreb, 2009: 51 – 53.

Guštin 2003 Mitja Guštin, Prilog poznavanju ženske nošnje kod Tauriska, Uz djevojački pokop iz groba Lt 12 u Zvonimirovu kod Suhopolja, OA, 27, Zagreb, 2003: 321 – 330.

Lejars 1994 Thierry Lejars, Gurnay III, Les fourreaux d'épée, Le sanctuaire de Gournay-sur-Aronde et l'armement des Celtes de La Tène moyenne, Paris, 1994.

Majnarić-Pandžić 2001 Nives Majnarić-Pandžić, Grob ratnika Lt 12 iz srednjolatenskog groblja u Zvonimirovu kod Suhopolja u Virovitičko-podravskoj županiji, Prilozi IAZ, 18, Zagreb, 2001: 83 – 101.

Polenz 1982 Hartmut Polenz, Münzen in latènezeitlichen Gräbern Mitteleuropas aus der Zeit zwischen 300 und 50 vor Christi Geburt, Bayerische Vorgeschichtsblätter 47, München, 1982: 72 – 222.

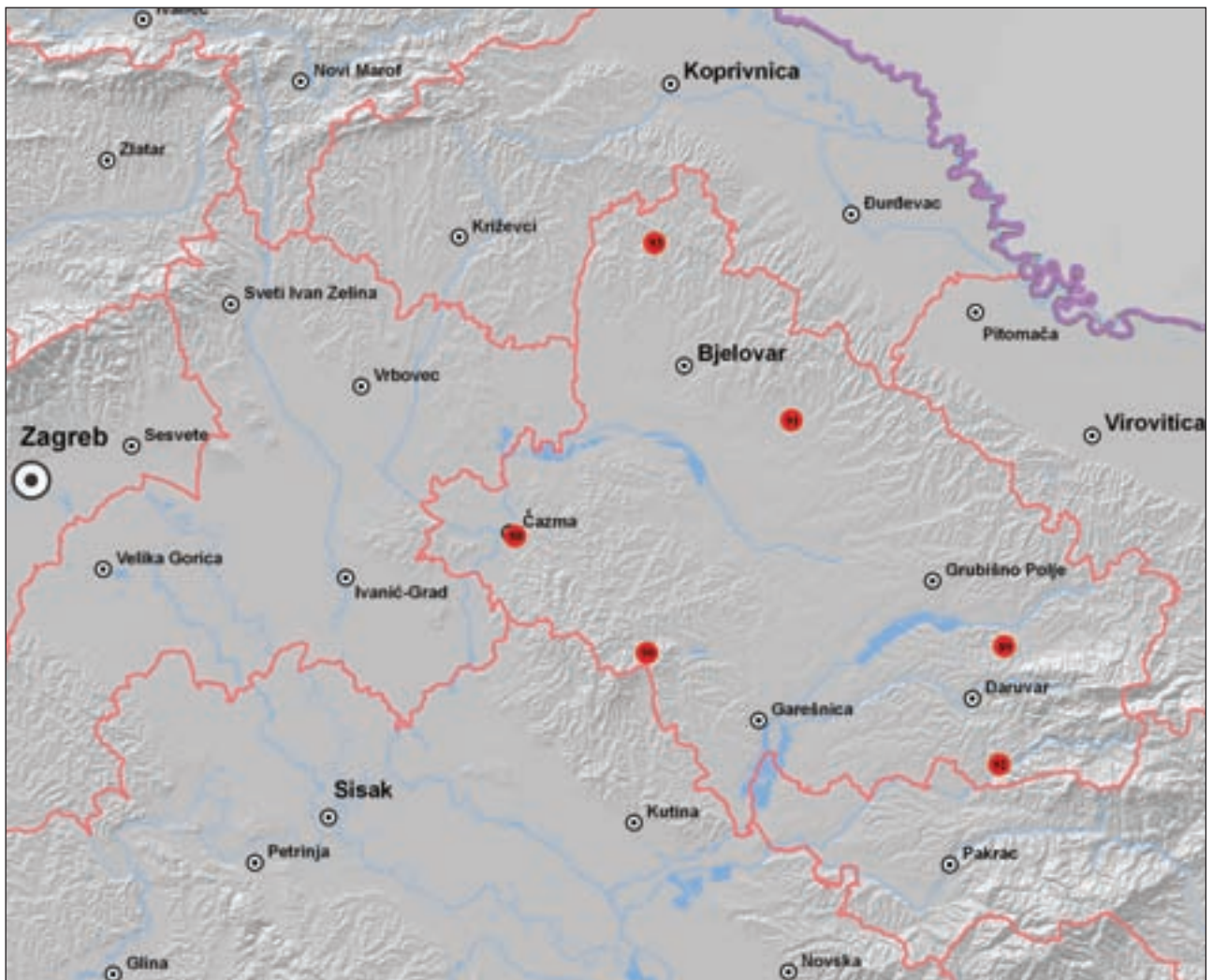
Rapin 1988 Andreas Rapin, Boucliers et lances, Gournay, II (ur.: J.-L. Brunaux, A. Rapin), Paris, 1988: 7 – 142.

Marko Dizdar

Summary

Rescue excavations at a necropolis of the La Tène culture, Zvonimirovo – Veliko polje, have been carried out in the last few years in the northern part of the elevation on which a large concentration of graves has been recorded. In excavations in 2009, eight cremation graves (LT 75 – LT 82) were found. In some graves dug deeper on the slopes of an elevation changes in colour and kinds of fill were recorded and on the bottoms of the grave vaults, which show the existence of wooden grave architecture. Particularly interesting for its number of finds is a richly furnished warrior grave (LT 75) with goods placed at two levels. At the top of the wooden cist weaponry and toilet accessories were placed, and at the bottom were the cremated remains of the deceased with travel provisions and items of clothing. In the graves of women there were items of attire (belts, fibulae) and jewellery (burnt glass bracelets). Grave goods included goods of ceramic vessels thrown on the wheel of which pots of a biconical body and stepped shoulders and bowls with an S-profile stand out. On the basis of the many goods of weaponry and items of female and male garments the graves explored can be dated to Mokronog IIb level, i.e. to the end of the 3rd and first half of the 2nd century BC. Half of the graves were partially destroyed by intensive tillage of the soil, which shows the further need to investigate the top of the elevation, particularly the southern part, at which a large number of graves have been recorded, some of which stand out for the many grave goods of weapons and items of clothing.

BJELOVARSKO-BILOGORSKA ŽUPANIJA

86 Autocesta A13, dionica Vrbovec 2 – Bjelovar
87 Cesta Daruvar – Lipik
88 Čazma – Gradina
89 Donja Vrijeska – crkva sv. Ane

90 Garić grad
91 Orovački vinogradi
92 Sirač – Stari grad
93 Streza – pavlinski samostan

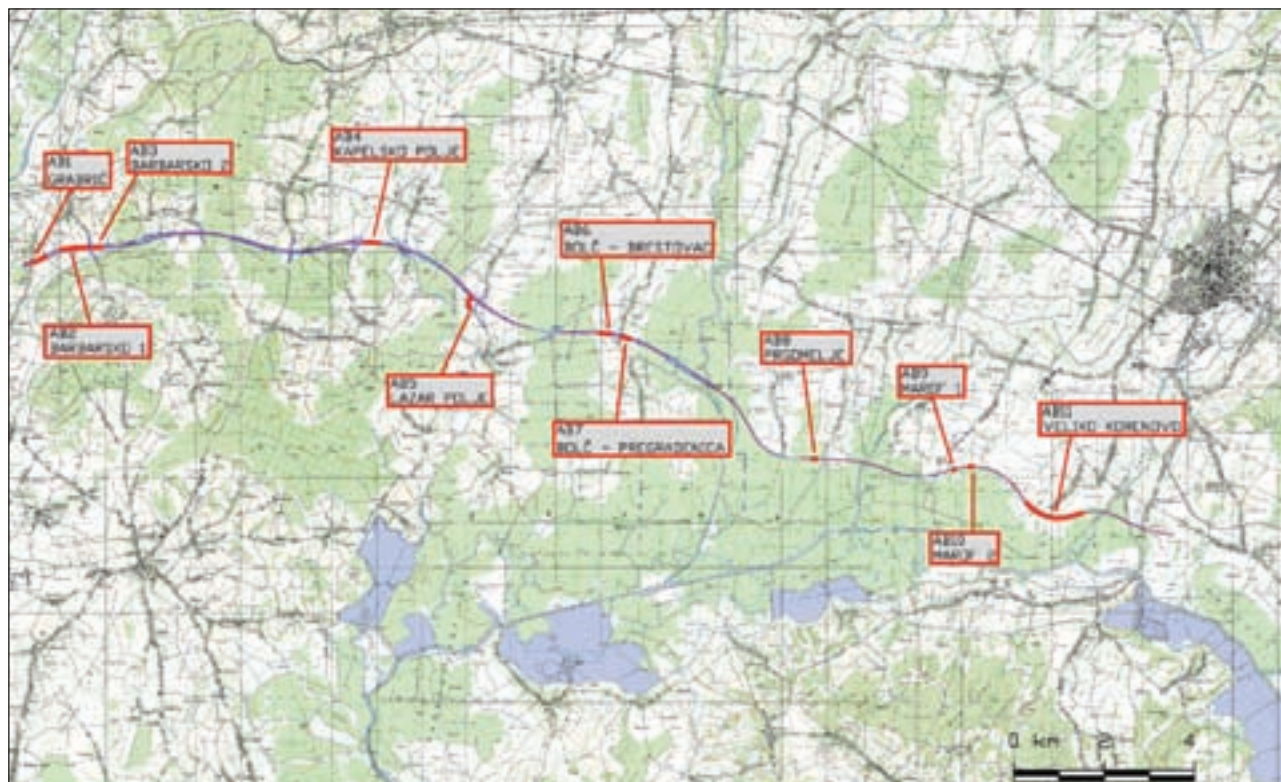
Redni broj: 86**Lokalitet: Autocesta A13,****dionica Vrbovec 2 – Bjelovar****Naselja: Prgomelje, Gudovac, Veliko Korenovo,
Malo Korenovo****Grad/općina: Bjelovar****Pravni status: postupak u tijeku****Razdoblje: P, A, SV, NV****Vrsta radova: terenski pregled**

Tijekom 2009. rekognoscirana je trasa buduće Autoceste A13, dionica Vrbovec 2 – Bjelovar, (stacionaže: od 0–140 do 27+530). Tijekom 35 radnih dana, s grupom od 9 ljudi, radove je izvela tvrtka Kaducej d.o.o. Stručni voditelj istraživanja bio je Nikša Vujnović, a stručni suradnici bili su Josip Burmaz, Anita Sičić i Nikolina Antonić. Prilikom atribuiranja prapovijesnoga arheološkog materijala s lokaliteta AB 4 Kapelsko polje, svojim stručnim znanjem pomogla je Jacqueline Balen iz Arheološkog muzeja u Zagrebu. Koordinator projekta bio je mr. sc. Zoran Wiewegh iz Ministarstva kulture, Uprave za zaštitu kulturne baštine, koja je i bila naručitelj radova. Terenski pregled napravljen je za potrebe izrade konzervatorske podloge za studiju utjecaja na okoliš.

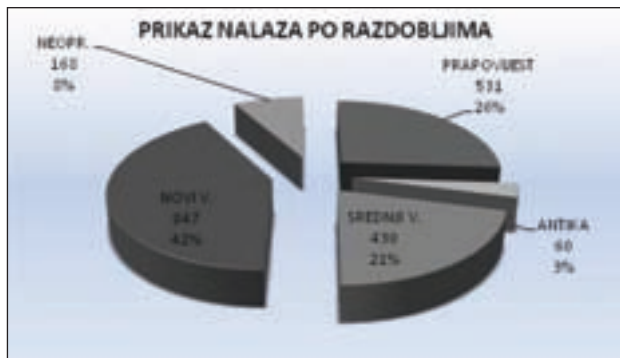
Promatrana trasa autoceste obuhvatila je područje dviju županija: Zagrebačku županiju (Općina Gradec, Općina Dubrava i Općina Farkaševac) i Bjelovarsko-bilogorsku županiju (Grad Bjelovar). Prilikom arheološkoga terenskog pregleda trase buduće autoceste, za dio trase ceste pod izravnim utjecajem na okoliš u ukupnoj širini od 80

m (po 40 m s obje strane osi autoceste) primijenjena je metoda intenzivnoga terenskog pregleda. Dionica je terenski pregledana u cijeloj dužini (27,67 km), zajedno s putnim prijelazima i čvorištima. Metodom intenzivnoga terenskog pregleda svi su nalazi prikupljeni te pozicionirani i kartirani. Za odrednicu točne pozicije nalaza na trasi autoceste određena je mreža kvadrana, gdje je jedan kvadrant dimenzija 20x20 m, a označen je alfanumeričkom oznakom (A-D; 1-5) te stacionažom svakih 100 m. Prilikom određivanja lokaliteta uzeti su u obzir i podaci o stupnju vidljivosti površine terena, numerirani od 1 do 10 (npr. brojka 1 označava da je vidljivost površine zemlje od 0 do 10%). Ako je površina kvadranta bila obrasla raslinjem i gustom vegetacijom, radi prikupljanja informacija o eventualnim arheološkim nalazima iskopavane su male probne sonde veličine 40x40x40 cm. Kao kartografska podloga upotrebljavana je nacrtana dokumentacija autoceste i topografska karta tog područja, preklapljena s digitalnim katastrom. Sve podloge, osim topografske karte, ustupile su Hrvatske autoceste.

Prilikom terenskog pregleda, na toj dionici autoceste prikupljeno je ukupno 2036 nalaza, od čega je 1060 keramičkih ulomaka, 826 ulomaka opeke, crijepa ili lijepa, 70 nalaza metala, 11 ulomaka stakla, 8 fragmenata kosti, 59 nalaza kao što su čahura, troska, svi kameni nalazi među kojima se nalazi i 5 kremenih artefakata. Iz prapovijesti su pronađena 374 ulomka keramike, 154 nalaza lijepa te tri kremenja artefakta, pronađeno je i 40 ulomaka rimske keramike s 20 ulomaka rimske opeke, dok se 430 ulomaka pripisuje srednjem vijeku. Iz novog vijeka datira 847 nalaza, a 168 ih je vremenski neopredijeljeno.

Kartografski prikaz pronađenih arheoloških lokaliteta (izradio: S. Krošlin)

Prikaz broja nalaza po razdobljima (izradio: J. Burmaz)

Prilikom terenskog pregleda pronađeno je jedanaest arheoloških lokaliteta, od kojih dva lokaliteta pripadaju prapovijesti, jedan prapovijesti i antici, tri prapovijesti i srednjem vijeku, jedan antici i srednjem vijeku te četiri srednjem vijeku.

Zagrebačka županija (za više podataka vidi red. br. 121)

- AB 1 Grabrić (0–140 – 0+240)
- AB 2 Barbarsko 1 (0+560 – 1+220)
- AB 3 Barbarsko 2 (1+320 – 1+500)
- AB 4 Kapelsko polje (7+420 – 7+760)
- AB 5 Lazar polje (Čvorište Farkaševac I, 0+080 – 0+400)
- AB 6 Bolč – Brestovac (13+180 – 13+440)
- AB 7 Bolč – Pregrađenica (13+680 – 13+900)

Bjelovarsko-bilogorska županija

AB 8 Prgomelje (18+900 – 19+020)
Lokalitet se nalazi na trasi autoceste jugozapadno od Prgomelja, u šumi na površini od 9600 m². Prilikom terenskog pregleda pronađena su 34 ulomka srednjovjekovne keramike te osam ulomaka novovjekovne keramike. Svi su nalazi pronađeni u probnim sondama veličine 40x40 cm.

AB 9 Marof 1 (22+080 – 22+160)
Lokalitet je pronađen i na trasi autoceste na polju istočno od naselja Marofa (Gudovac), na površini od 6400 m² koju danas čine oranice i pašnjaci. Terenskim pregledom prikupljena su dva ulomka rimske i 15 ulomaka srednjovjekovne keramike

AB 10 Marof 2 (22+440 – 22+560)
Lokalitet se nalazi na trasi autoceste na polju istočno od Marofa (Gudovac), 300 m istočno od lokaliteta Marof 1. Rasprostire se na 9600 m² površine koju danas čine oranice i pašnjaci. Prilikom terenskog pregleda pronađena su 3 ulomka rimske i 13 ulomaka srednjovjekovne keramike.

AB 11 Veliko Korenovo (24+040 – 25+420)
Lokalitet se nalazi na trasi autoceste južno od naselja Velikog Korenova, rasprostire se na velikoj površini od 110.400 m², na oranicama i pašnjacima. Prilikom terenskog pregleda pronađeno je najviše nalaza iz prapovijesti, i to 170 keramičkih ulomaka i 82 ulomka lijepe. Osim prapovijesnih,

pronađena su 133 ulomka srednjovjekovnih nalaza, a zbog blizine naselja prikupljena su 173 ulomka iz novog vijeka.

Gustoća arheoloških nalaza upućuje na mogućnost pronalaska novih lokaliteta koji zbog guste vegetacije na dijelu terena nisu utvrđeni terenskim pregledom te će tijekom zemljanih radova biti neophodan arheološki nadzor.

Nikša Vujnović
Josip Burmaz

Summary

During 2009, an archaeological field survey of the course of the future A13 motorway, the Vrbovec 2 to Bjelovar section, was carried out (from 0-140 to 27+530). With the intensive field survey method, an area 80 m wide along the course of the road was processed. During the survey, 11 archaeological sites were found.

In Zagrebačka County, in the area of Gradec municipality, three sites were found; in Dubrava one was found, and in Farkaševac three sites were found. The sites in Gradec: AS 1 Grabrić and AS 2 Barbarsko 2 were dated to prehistory and the Middle Ages, while AS 3 Barbarsko 2 was dated to Roman and medieval periods. Site AS 4 Kapelsko polje in Dubrava was of a Roman and medieval character. Sites in Farkaševac: AS 6 Bolč-Brestovac and AS 7 Bolč-Pregrađenica had not only Roman and medieval ceramics but also finds from prehistory, while site AS 5 Lazar had only finds from the Middle Ages.

In the Bjelovarsko-bilogorska County, in the area of Bjelovar city, four sites were registered, of which AS 8 Prgomelje was dated to the Middle Ages, AS 9 Marof 1 and AS 10 Marof 2 to the Roman and medieval periods, while AS 11 Veliko Korenovo were primarily prehistoric sites with some finds from the Middle Ages.

Redni broj: 87

Lokalitet: Cesta Daruvar – Lipik

Naselje: –

Grad/općina: Končanica, Daruvar

Pravni status: postupak u tijeku

Razdoblje: P, A, SV

Vrsta radova: terenski pregled

U terenskom pregledu trase buduće ceste Daruvar – Lipik koja prolazi Požeško-slavonskom i Bjelovarsko-bilogorskom županijom, na osnovi prikupljenih površinskih nalaza otkriveno je 40 arheoloških nalazišta iz svih razdoblja. Terenski pregled trajao je od 18. do 22. ožujka 2009. godine. Voditelj je bio dr. sc. M. Dizdar iz Instituta za arheologiju. Financijska sredstva za pregled osigurala je Hidroelektra-Projekt d.o.o. iz Zagreba.

S obzirom na povoljan položaj daruvarskog područja smještenog u podnožju Papuka, Ravne gore i Psunja, kojim je prolazila cestovna komunikacija koja je povezivala

Posavinu s Podravinom, ne iznenađuje broj pronađenih nalazišta. Rezultati terenskog pregleda počivaju na prikupljenim površinskim nalazima, no najveći broj nalazišta bilo je moguće vremenski i prostorno definirati. Najstarija pronađena nalazišta pripadaju starčevačkoj i lasinjskoj kulturi, a znatan broj nalazišta pripisuje se i kasnome brončanom dobu. U razdoblju mlađega željeznog doba to su područje naseljavali panonski Jasi kojima se vjerojatno može pripisati i nekoliko antičkih nalazišta. Ipak, najveći broj lokaliteta pripada srednjem vijeku, posebno kasnome srednjem vijeku, što svjedoči o istaknutoj važnosti daruvarsko-pakračkog područja tijekom obrane od čestih turskih napada u 15. i 16. st.

Za potrebe izrade studije o izgradnji ceste Daruvar – Lipik terenski je pregledana buduća trasa, prilikom čega je zabilježen niz novih, dosad nepoznatih arheoloških nalazišta iz svih razdoblja. Rezultati terenskog pregleda veoma su važni za područje zapadne Slavonije, koje je tek u manjem broju pokusno i zaštitno istraživano, budući da će omogućiti zaštitna iskopavanja većih površina nalazišta koja će pružiti uvid u vremenski slijed naseljenosti spomenutog prostora. U sjevernom dijelu trasa ceste prolazi područjem Bjelovarsko-bilogorske županije, odnosno preko blagih brežuljaka smještenih zapadno i južno od Daruvara te kroz riječne doline Toplice i Bijeje.

Kao rezultat terenskog pregleda, na osnovi prikupljenih površinskih nalaza određena je rasprostranjenost i vremenska pripadnost arheoloških nalazišta što se, prije početka zaštitnih iskopavanja, može provjeriti i pokusnim istraživanjima. Moguće je kako u terenskom pregledu nisu otkrivena sva nalazišta, pa je prilikom zemljanih radova potrebno osigurati i arheološki nadzor. Sva su pronađena nalazišta fotografirana te je zabilježena njihova GPS pozicija. Prostorna distribucija nalazišta, s obzirom na širinu područja obuhvaćenog terenskim pregledom, pokazuje kako su gotovo ravnomjerno raspoređena duž cijele trase ceste. Najveći broj nalazišta smješten je na padinama blagih brežuljaka, kao i na istaknutim ili blagim uzvišenjima smještenima u riječnim dolinama Toplice i Bijeje.

Otkrivena i ona malobrojna otprilike poznata arheološka nalazišta (Sokač-Štimac 1975; Schejbal 2003), pripadaju prapovijesti, antici i srednjem vijeku. Na površinama najvećeg broja nalazišta prikupljeni su ulomci keramičkih posuda, opeka i kamenih artefakata koji omogućavaju njihovo kronološko određenje. Radi se vjerojatno o tzv. jednoslojnim nalazištima sa sačuvanim zapunama ukopanih objekata iz kojih su nalazi dospjeli na površinu nakon obrade zemljišta, iako nije isključeno ni postojanje nalazišta s okomitom stratigrafijom, posebno na nalazištima sa znatnim brojem nalaza: npr. Ljudevit selo – Toplica, Gornji Sređani – Zidine. Pojedina bliska nalazišta vjerojatno pripadaju većim naseobinskim kompleksima koji su modernim infrastrukturnim radovima razdijeljeni na manje cjeline koje su, radi budućih istraživanja, označene kao posebna nalazišta.

Na području Bjelovarsko-bilogorske županije zabilježeno je 27 nalazišta, pri čemu su najbrojnija nalazišta iz srednjeg vijeka (23). Slijede ona iz brončanog doba (10), potom iz neolitika/eneolitika (7), antike (4), dok su u najmanjem broju

Arheološka nalazišta na trasi ceste Daruvar – Lipik u Bjelovarsko-bilogorskoj županiji

zabilježena nalazišta iz željeznog doba (1). Na pojedinim nalazištima zabilježeni su nalazi iz prapovijesti i srednjeg vijeka, dok su u nešto manjem broju pronađena nalazišta na kojima su izdvojeni nalazi iz samo jednog razdoblja, najčešće iz srednjeg vijeka.

Na najvećem broju neolitičkih/eneolitičkih nalazišta prikupljeni su keramički ulomci te kameni artefakti (litika) koji pokazuju kako se radi o ostacima naselja, često raširenima uz neki vodotok u dužini od nekoliko stotina metara. Izdvajaju se keramički nalazi s nalazišta Šibovac – Brda 2 koji se mogu pripisati starčevačkoj kulturi, dok su na nalazištu Ljudevit selo – Toplica prikupljeni karakteristični keramički ulomci eneolitičke lasinjske kulture. Svakako je potrebno istaknuti mogućnost postojanja još većeg broja neolitičkih/eneolitičkih nalazišta koja nisu oštećena obradom zemljišta. Brončanom dobu, odnosno kasnome

Končanica – Terešakovo polje (foto: M. Dizdar)

brončanom dobu, također pripada znatan dio prapovijesnih nalazišta. U Podravini i na bjelovarskom području to je vrijeme egzistencije grupe Virovitica, starije faze kulture polja sa žarama (Ložnjak-Dizdar 2005). Vjerojatno je riječ o ostacima naselja, od kojih se veličinom i brojnošću nalaza izdvajaju nalazišta oko Končanice.

Starijem željeznom dobu nije moguće sa sigurnošću pripisati ni jedno nalazište. Keramički nalazi mlađega željeznog doba zabilježeni su na spomenutom nalazištu Ljudevit selo – Toplica, a radi se o ulomcima sivih, na lončarskom kolu izrađenih keramičkih posuda. To se nalazište izdvaja brojnošću prikupljenih nalaza, pa će njegovo istraživanje posvjedočiti o odnosu keltske i panonske ostavštine, odnosno o zajednici Jasa koja se kontinuirano nastavila razvijati i tijekom antike, a smješta se na područje između Daruvara i Varaždina (Schejbal 2003). Tomu u prilog ide i spoznaja da su na nalazištu Ljudevit selo – Toplica zabilježeni i antički nalazi koji su još otkriveni na nekoliko nalazišta te se okvirno mogu datirati od 2. do 4. st. Možda je riječ o manjim naseljima ili vilama smještenima uz cestu koja je povezivala Daruvar s Pakracom (*Menneiana – Aquae Balissae*) (Schejbal 2003:

Končanica – Lipovina 1 (foto: M. Dizdar)

104), s kojom se možda mogu povezati nalazi prikupljeni na nalazištu Gređani – Slatina.

Najveći broj nalazišta (njih 23) pripada srednjem vijeku, a najčešće se radi o naseljima smještenima na blago povišenim položajima uz vodotoke. Iako najveći broj naselja, na osnovi keramičkih nalaza, pripada kasnom srednjem vijeku (14. – 16. st.), zabilježeni su i nalazi koji upućuju na naseljenost tijekom ranog te razvijenoga srednjeg vijeka. Vjerojatno su u pitanju ostaci manjih naselja koja pripadaju zajednicama sastavljenima od nekoliko obitelji, koja su pronađena u daleko većem broju. Brojnošću keramičkih ulomaka i opeka izdvaja se nalazište Gornji Sređani – Zidine na kojem se još naziru tragovi jaraka koji su okruživali pojedine dijelove naselja (gradište?). Veličina nalazišta te broj površinskih nalaza vjerojatno se mogu povezati s kasnosrednjovjekovnim naseljem i utvrdom Petrovina te crkvom sv. Petra (*Pukur/ Pekerzerdahely*) (Sokač-Štimac 1975: 35, 36; Schejbal 2003: 115). Trasa buduće ceste prolazi i u podnožju istaknutog uzvišenja Daruvar – Gradina s ostacima utvrde, na kojem su pronađeni ulomci srednjovjekovne keramike (Sokač-Štimac 1975). Veći broj pronađenih naselja iz kasnoga srednjeg vijeka svjedoči o važnosti daruvarskog područja tijekom 15. i 16. st., na kojem se nalazila prva linija obrane od turskih napada. Dio otkrivenih naselja vjerojatno je imao funkciju u opskrbi vojnih postrojbi koje su osiguravale uvijek nemirnu granicu.

Prilikom terenskog pregleda trase ceste Daruvar – Lipik u Bjelovarsko-bilogorsko županiji otkriveno je 27 arheoloških lokaliteta iz svih razdoblja, što je iznimno važno u proučavanju arheološke topografije dosad slabo istraženog područja zapadne Slavonije. Dokumentirana brojnost arheoloških nalazišta nikako ne iznenađuje s obzirom na istaknut geografski položaj daruvarskog područja smještenog u podnožju Papuka, Ravne gore i Psunja, kojim se ostvarivala povezanost Posavine s Podravinom.

Literatura

Ložnjak Dizdar 2005 Daria Ložnjak Dizdar, Naseljenost Podravine u starijoj fazi kulture polja sa žarama, Prilozi IAZ, 22, Zagreb, 2005: 25 – 58.

Schejbal 2003 Berislav Schejbal, Prilog rekonstrukciji rimskih komunikacija na jaškom municipalnom teritoriju, Izdanja HAD, 21, Arheološka istraživanja u Bjelovarsko-bilogorskoj županiji i pogrebni rituali na teritoriji Hrvatske, Zagreb, 2003: 95 – 120.

Sokač-Štimac 1975 Dubravka Sokač-Štimac, Najstarija prošlost Pakraca i okolice, u: Pakrac 1945.-1975., Pakrac, 1975: 27 – 41.

Marko Dizdar
Daria Ložnjak Dizdar

Summary

During 2009 in a field survey of the course of the future Daruvar – Lipik road, which passes through the Bjelovarsko-bilogorska County, on the basis of surface

finds collected, 27 archaeological sites of all periods were revealed. The results of the field survey are of great importance for the area of western Slavonia, in which only a small number of probe and rescue excavations have been conducted, since they will enable the implementation of rescue archaeological excavations of large areas of sites, which will give an insight into the temporal sequence of the settlement of the said area. In the northern part, the course of the road crosses gentle hillocks located west and south of Daruvar and through the river valleys of the Toplica and the Bijela.

The results of the field survey are based on surface finds collected, yet it was possible to define most of the sites in terms of both time and space. The spatial distribution of sites, considering the breadth of the area covered by the field survey, shows that they are distributed almost evenly along the whole course of the road. Most of the sites were located on the slopes of gentle hills and on prominent or gentle elevations located in the river valleys of the Toplica and the Bijela.

The few archaeological sites known before (Sokač-Štimac 1975; Schejbal 2003) belong to prehistory, the Roman period and the Middle Ages. These are probably single-stratum sites with the preserved fills of buried structures from which the finds arrived at the surface after tilling; however, it cannot be ruled out that there are sites with vertical stratigraphies, particularly at sites with a good number of finds, such as Ljudevit selo –Toplica, Gornji Sređani – Zidine. The oldest sites found belong to Starčevo and Lasinja cultures, and a considerable number can be ascribed to the Late Bronze Age, that is, to the Virovitica group of the old phase of the urnfield culture (Ložnjak-Dizdar 2005). In the period of the Late Iron Age this area was settled by the Pannonian Iasi, to whom several Roman period sites that can be dated to the 2nd to the 4th centuries can probably be attributed. Perhaps these were small settlements or villae located along the road that linked Daruvar and Pakrac (Menneiana – Aquae Balissae) (Schejbal 2003: 104). Nevertheless, most sites belong to the medieval period, particularly the later medieval age, but finds have been registered that show there was settlement during the early and high Middle Ages. The site Gornji Sređani – Zidine stands out for the numbers of ceramic and brick fragments; here also to be discerned are traces of ditches that surrounded some parts of the settlement (fortifications?). Most of the sites and the number of surface finds can probably be connected with the late medieval settlement and fort called Petrovina and the Church of St Peter (Pukur/ Pakerzerdahely) (Sokač-Štimac 1975: 35-36; Schejbal 2003: 115). The course of the future road passes by the foot of the eminence Daruvar – Gradina with the remains of a fort. Many settlements of the late Middle Ages found tell of the importance of the Daruvar area during the 15th and 16th centuries, for the first line of defence against Turkish inroads lay here. Some of the settlements discovered probably served to supply military units that secured the always-unsettled frontier.

Redni broj: 88

Lokalitet: Čazma – Gradina

Naselje: Čazma

Grad/općina: Čazma

Pravni status: Z-2248

Razdoblje: SV, NV

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Na sjeverozapadnom dijelu čazmanske utvrde, godine 2009. nastavljeno je zaštitno arheološko iskopavanje neposredno s južne strane površine istražene 2008., na prostoru između zapadnog i sjevernog perimetra bedema. Nastavkom istraživanja (od 3. do 25. rujna 2009.) nastojao se odrediti raster i namjena graditeljskih ostataka na prostoru između prvog i drugog od ukupno pet pregradnih zidova položenih od sjevera spram juga, uzduž zapadnog bedema. Istraživanje je vodio Vjekoslav Štrk, arheolog Gradskog muzeja pri Centru za kulturu Čazma kao organizatoru radova. Potrebna sredstva osigurala je Gradska uprava Čazme, uz sponzorstvo Zaklade Tomo Horvatinčić iz Zagreba i tehničku potporu poduzeća Komunalije d.o.o. iz Čazme.

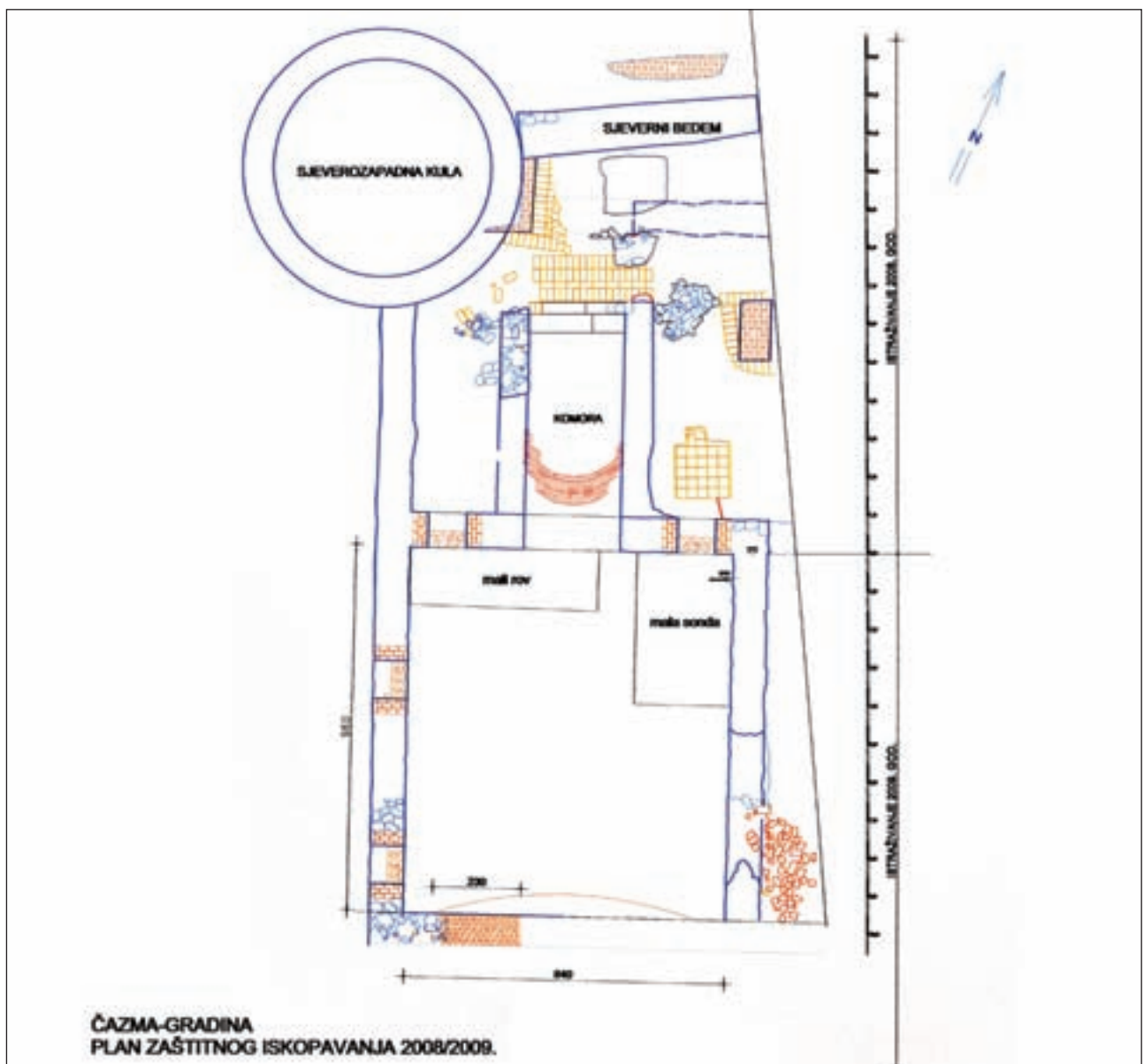
Na prostoru između prvoga pregradnog zida (stražnji zid nadsvođene prostorije otkrivene 2008.) i južno položenoga drugog pregradnog zida, na površini veličine 7,5x10 m otvorene su dvije sonde (C-1 i C-2), smještene uz sondu V istraženu 1957. godine. U obje je sonde iskopavano do 1,8 m dubine, a u podmakloj etapi radova uz prvi pregradni zid otvorena su dva manja iskopna bloka (Mali rov i Mala sonda) s dubinom iskopa do 3,10 m ispod površine tla. Prvi pregradni zid u središnjem dijelu bio je probijen u širini od 2 m, a u Malom rovu uz proboj zida u sloju izgorjenog maza nađeni su dugi željezni klinovi i dva ulomka kamenih dovratnika. Ti nalazi arhitektonske plastike upućuju na postojanje vrata u zidu kojima se iz nadsvođene prostorije u funkciji predvorja ulazilo u prostor između oba pregradna zida. U strukturi zida nađeni su ostaci donjih dijelova dvaju prozora s prvobitno ožbukanom špaletom od opeka. Jedan prozor bio je na istočnoj strani uz Malu sondu, a drugi prozor otkriven iskapanjem 1957. pozicioniran je uz spoj sa zapadnim bedemom.

Uzduž cijeloga istočnog ruba sonde C-2 otkriven je masivni zid širok 0,90 m, s licima građenima od pritesanih blokova sivog i bijelog kamena, dok je unutrašnji dio zapunjen manjim amorfnim blokovima istovjetnog kamena, u obilnu uporabu vapnenog veziva. Na sjevernom dijelu bio je spojen pod pravim kutom s prvim pregradnim zidom, dok je na južnom kraku bio urušen u dužini od 4 m. Do naknadnog urušavanja moglo je doći u vrijeme Drugoga svjetskog rata, sudeći po nalazima vojničke opreme u samoj strukturi zida. S vanjske strane u JI kutu sonde C-2 nađen je ostatak podnice od većih izlomljenih opeka. U prostoru Male sonde na 1,5 do 3,10 m dubine, na zidu su se zadržali tragovi prvobitnog žbukanja, a na 2,03 m dubine nađena su dva utora veličine 20x20/25 cm, u međusobnom razmaku od 2,5 m. Utori su vjerojatno upotrebljavani kao ležišta greda neke drvene konstrukcije stradale u požaru, o čemu svjedoči paljevinska naslaga na dnu te sonde. U Maloj sondi do dosegnute dubine iskopa nije nađen pretpostavljeni nastavak zida najstarije etape gradnje utvrde, otkriven istraživanjem 2008. godine.

Istočno pozicioniran zid nedvojbeno se pružao sve do južnog bedema utvrde, čime je s istočne strane zatvarao niz prostorija izgrađenih sustavom pregradnih zidova uzduž zapadnog bedema.

Južnu stranu istražene površine zatvarao je drugi pregradni zid otkriven iskapanjem 1957. godine (Sonda V). U strukturi djelomice očuvanog zida od lomljenih kamenih blokova, uz spoj sa zapadnim bedemom nađen je dio širokoga bačvastog luka izvedenog od dva reda velikih opeka. Prema dužini i nagibu očuvanog dijela, opečna lučna konstrukcija zapremala je cijeli prostor između novootkrivenog zida na istočnoj strani i zapadnog bedema. Zapadnu stranu istražene površine zatvarao je zapadni bedem na poziciji sonde V iz 1957., u kojemu su tada bila ustanovljena dva prozora s istovjetno građenim špaletama i opremljena željeznom rešetkom.

Tim građevinskim zahvatom bila je oblikovana veća dvorana veličine 8,4x9,6 m, s pripadajućom nadsvođenom pravokutnom prostorijom kao predvorjem. Dvoranski prostor vjerojatno je na sjevernoj strani imao i neku drvenu konstrukciju u funkciji podesta, a prostorija je širokim opečnim lukom bila neposredno povezana s južno položenom drugom stambenom prostorijom između drugog i trećeg pregradnog zida. Dvorana je bila dobro osvijetljena, sa po dva prozora u sjevernom i zapadnom zidu, dok se postojanje prozora u istočnom zidu nije moglo ustanoviti zbog njegove urušenosti. Istraživanjem nije bila dosegnuta razina podnice dvorane, zbog čega je zasad nepoznata i njezina arhitektonska oprema, a zbog urušenosti zidova i izvorna visina. Zbog znatno većih gabarita od ostalih prostorija uz zapadni bedem, može se pretpostaviti da je upotrebljavana za skupove, a svojim položajem čini

Plan zaštitnog iskopavanja

prizemni dio stambenog trakta utvrde.

Na cijelom prostoru istraživanja otkriven je opsežan i raznovrstan pokretni materijal iz različitih razdoblja. Posebno se ističu raznovrsni nalazi iz antike: ulomci rimskih tegula s otiscima životinjskih šapa, ulomci oker, smeđe i crvene keramičke robe proistekle iz domaćih radionica, dijelovi staklenih posuda te željezni klinovi, spojnice (stege), karike S-oblika i brojni čavli s okruglom, gljivastom i krilatim glavicom, kao i T-oblika.

Pretežan dio pokretnog materijala pripada srednjovjekovnom razdoblju postojanja utvrde i obuhvaća vrlo raznorodne kategorije nalaza. Arhitektonska kamena plastika objedinjuje ulomke kamenih dovratnika, profila okvira i mrežišta trjemova, stupova i svodnih rebara te dekorativnih elemenata trjemova, koji pripadaju djelomično romaničkom i pretežito gotičkom graditeljskom stilu. Sporadični primjerci glinene renesansne plastike sadrže reljefno izvedene motive ptica i vinske loze aplicirane na opekama, a frizovi su reljefno ukrašeni motivom kimationa i prepletom. Posebno su brojni primjerci manjih podnih crvenih i bijelih opeka, izrađeni u romboidnom, trokutastom, srolikom i polukružnom obliku. Najbrojniju skupinu nalaza čine ulomci keramičkih posuda vrlo raznorodne fakture, oblika i načina ukrašavanja, ali u pravilu rađenih na lončarskom kolu. Osim standardnoga kuhinjskog posuđa različitih oblika, zastupljeni su i ulomci gotičke keramike s utisnutim kapljicastim i drugim motivima, kao i posude sa zelenom i sivo-plavom ocaklinom. Među pećnjacima su prisutni stariji oblici čašastog tipa te kvadratnog oblika. Pećnjaci pločastog tipa gotovo su u pravilu zeleno ocakljeni i ukrašeni geometrijskim i biljnim motivima, a sporadično se javlja i motiv sv. Jurja kako ubija zmaja. Samo na nekim ulomcima apliciran je i grb zagrebačkog biskupa Eberharda s početka 15. stoljeća te primjerci iz doba biskupa Osvalda Thuza s kraja istog stoljeća. Osim fosilnih školjaka dopremljenih s građevnim pijeskom s neke šljunčare i brojnih osteoloških ostataka ishrane lovnih i domaćih životinja, nađeni su i dugi željezni klinovi za spajanje drvenih greda, ključevi, ostruga, noževi i pojasne kopče. Keramički materijal po tipološkim obilježjima i načinu ukrašavanja pripada razdoblju od 13. do približno kraja 16. st.

Unatoč vrlo diferenciranom slojevnom redu i stratificiranim nalazima, nije moguća pouzdana relativno-kronološka valorizacija pokretnog materijala. Razlog je tomu sukcesivno prekapanje tla unutar utvrde za gradnju raznih objekata od vremena Vojne krajine do nakon Drugoga svjetskog rata i sekundarno deponiranje tla s nalazima u prostor istraženih sondi. Neovisno o tome, prisutnost različitih antičkih nalaza upućuje na mogućnost postojanja rimskog naselja na prostoru utvrde i u neposrednoj okolici. Dio keramičkih nalaza upućuje na naseljenost prostora utvrde već u 13. st., a pojedini ulomci romaničke kamene sakralne plastike i na istodobno postojanje neke kapele ili crkve unutar utvrde. Reprezentativni primjerci pećnjaka s motivom grbova nekih biskupa te renesansne glinene plastike i dekorativni gotički ulomci trjemova upućuju na postojanje rezidencijalnog palasa zagrebačkih biskupa kao graditelja čazmanske utvrde.

Literatura

Prosen 1960 Nevenka Prosen, Arheološko iskapanje tvrđave u Čazmi, Ljetopis HAZU, knj. 64, Zagreb, 1960.

Čazma – Gradina, pogled na istraženu površinu u 2009. godini (foto: V. Štrk)

Štrk 2008 Vjekoslav Štrk, Čazmanska tvrđava. Arheološko iskapanje 2008. godine (katalog izložbe), Čazma, srpanj, 2009.

Štrk 2009 Vjekoslav Štrk, Čazma – Gradina, HAG, 5/2008, Zagreb, 2009.

Vjekoslav Štrk

Summary

In 2009 Čazma Municipal Museum conducted rescue archaeological excavations at the medieval fort in Čazma. Investigations were carried out in the area immediately on the southern side of the area explored in 2008, that is, between the first and the second of the five partition walls of rooms along the western defensive walls. On an area of 10 x 7.5 m, two shovel test pits were started up, the soil being dug to a depth of 1.8 m, and then subsequently along the northern wall two smaller excavation blocks were explored to a depth of only 3.10 m. On the eastern side a considerably damaged massive wall placed next to the southern defensive wall of the fort was uncovered; it was used to form a number of residential rooms along the western wall. In the northern wall a breach 2 m wide was found, for a door via which from a vaulted rectangular room found in 2008 a space between the first and second partition wall was entered. On the southern side of the partially investigated room (8.4 x 9.6 m, in the second partition wall the remains of a barrel-shaped brick construction the whole width of the room was found. By this arched structure, the large room was immediately connected with another, much narrower, room.

In the space excavated, heterogeneous moveable finds from the Roman period were found (bricks with prints of animal paws, fragments of Roman glass vessels, iron wedges, clamps and various kinds of nail). Most of the finds belong to the High and Late Middle Ages: fragments from the religious and profane Romanesque and Gothic, and clay Renaissance architectural decoration and floor tiles of various shapes. There were also kitchen, fine table and glazed ceramics and various types of stove tile, sometimes with the coats of arms of some Zagreb bishops. As well as iron objects (long wedges, belt buckles, spurs, keys) fossil shells brought in

with building sand and numerous osteological remains of food (game and domestic animals) were found. Antique finds suggest the existence of a Roman settlement on the area of the fort or very close by it. The finds of stone and clay Renaissance architectural sculpture and stove tiles with motifs of some of the Zagreb bishops indirectly suggest the existence of some chapel or church within the fort as early as the 13th century, as well as the residential palace of the bishops of Zagreb, constructors of the fort of Čazma.

Redni broj: 89**Lokalitet: Donja Vrijeska – crkva sv. Ane****Naselje: Donja Vrijeska****Grad/općina: Đulovac****Pravni status: R-0040****Razdoblje: SV, NV****Vrsta radova: sustavno iskopavanje**

Od 5. rujna 2009. (tijekom 18 radnih dana) trajala je druga faza sustavnoga arheološkog istraživanja srednjovjekovnog lokaliteta pokraj crkve sv. Ane u Donjoj Vrijeski. Voditelj radova bio je dr. sc. Goran Jakovljević, muzejski savjetnik i voditelj Arheološkog odjela Gradskog muzeja Bjelovar, uz pomoć Zorana Tokića (restauratora Gradskog muzeja Bjelovar) kao dokumentarista i četiri fizička radnika, čiji je broj dnevno varirao ovisno o potrebama istraživanja.

U početku istraživanja obilježeni su kvadranti I 13 i I 10, površine 25 i 20,70 m², u smjeru zapad-istok, radi registriranja daljnjih dijelova pavlinskoga samostanskog kompleksa te odgovora na pitanje jesu li ukopi pronađeni prošle godine u kvadrantu I 11 slučajnost ili su dijelovi nekog nepoznatoga groblja. Poslije je obilježena i sonda H 13, koja najvećim dijelom obuhvaća područje oko istočnog kontrafora poligonalne apsida površine 20 m², s istim ciljem istraživanja.

Donja Vrijeska, novac kralja Sigismunda

U kvadrantu I 13 očekivao se odgovor na pitanje kakvu arhitektoniku čine zidovi otkriveni prošle godine u I 12 (SJ 004, 007 i 009). Ovogodišnjim istraživanjima utvrđena je njihova puna veličina te činjenica da SJ 007 i 009 čine južni dio pravokutne prostorije koja se pružala prema sjeveru. Prostorija nema dodirnih točaka s današnjom crkvom, ali je SJ 009 poslužio kao dio temelja za SJ 004, koja se dotiče s poligonalnom apsidom. Njihova korelacija govori o tome da je SJ 004 mlađa faza gradnje, no budući je na njoj vidljivo kako je sječena zbog gradnje današnje crkve, može se pretpostaviti da su svi pronađeni zidovi stariji od današnje crkve.

Velik problem u istraživanju tog kvadranta bio je postavljena drenaža, od koje su registrirane tri cijevi i šahta od opeke. Njihovim ukopavanjem uništeni su slojevi u središnjem dijelu sonde, tako da je bilo moguće istražiti samo prostor uz istočni i sjeverni rub kvadranta. U tom području registrirane su tri nove stratigrafske jedinice sljedećih karakteristika:

U jugoistočnom kutu kvadranta registrirana je ravna pravokutna vapnena površina smjera jugozapad-sjeveroistok (prvobitno SJ 017), a ispod nje zidana forma od horizontalno poslaganoga nepravilnog tufa i mjestimično velikih oblutaka (SJ 018), koja na jednome mjestu ima oblik umjetno napravljenog žlijeba. Na tufu je mjestimice vidljivo vezivo od žbuke i sitno lomljenog kamena. Trenutačno se nameće pitanje radi li se o površini izvan ili unutar nekog objekta, budući da ona može odgovarati ili strukturi unutrašnjega grubog poda ili vanjskog taraca nekadašnjeg dvorišta određene građevinske faze. Ta površina ili sloj (SJ 019) proteže se ispod dijagonalnoga drenažnog kanala u sondi na njeno sjeverozapadno područje i debela je 20-ak cm. Profil na dijagonalnom drenažnom kanalu upućuje na njezin pad smjerom jugozapad-sjeveroistok.

Kvadrant H 13 također je devastiran kopanjem drenažnog sustava, ali su se uspjele registrirati dvije nove stratigrafske jedinice (SJ 020 i 021). Ispred čela sjeverozapadnoga apsidalnog kontrafora, na dubini od 155,31 m registriran je novi zid zasad nepoznate dubine (SJ 020), koji je vjerojatno temeljna stopa današnjeg kontrafora. U južnom dijelu kvadranta dostignuta je dubina koja odgovara dubini SJ 018 u kvadrantu I 13 te je ondje također registriran sloj koji strukturalno odgovara toj stratigrafskoj jedinici. Što se pak pokretnih nalaza tiče, zanimljivo je spomenuti da je – osim nešto recentne keramike – nađeno i dosta ulomaka kamene plastike u obliku dijelova prozora, doprozornika i dovratnika (ukupno 9) karakteristične gotičke profilacije (lukovičasta, polukružna i poligonalna).

U kvadrantu I 10, odmah ispod humusa registriran je već otprije poznat sloj građevinskog otpada, s tim da je u sjevernom dijelu kvadranta uočena mrlja spaljene zemlje s komadićima ugljena i sitnim amorfnim komadićima bronce. U tom sloju nađen je dio kamene plastike poligonalnog profila te novac Leopolda II. iz 1782. (pola krajcara) i tri nečitljiva novca iz (vjerojatno) 1800. godine. Nađeni novac i spaljena zemlja vjerojatno potvrđuju povijesne dokumente koji govore o tome da je austrijska vojska spalila prostor oko crkve početkom 19. st.

Odmah ispod spomenutog sloja počinje srednjovjekovni sloj, koji je datiran na temelju četiri srebrne kovanice Sigismunda Luksemburškog (1387. – 1427.; Unger tip 451). U tom sloju nađena su i četiri nova ukopa (IV – VII) te drugi dio ukopa

III, pronađenog prošle godine u kvadrantu I 11. Ukopi uz lađu crkve (IV, V i VII) tipične su srednjovjekovne orijentacije (zapad-istok, s glavom na zapadu), dok je ukop VI orijentiran u smjeru jug-sjever, s glavom na jugu. Ukop IV grob je djeteta u SJ 003 (ili je SJ „sjela” na ukop), a pokraj njegove glave nađena je srebrna kovanica Sigismunda Luksemburškog te dva metalna trokutasta predmeta, koji bi možda mogli biti naušnice ili ukrasi na nekoj kapi ili vrpici. Ni u jednom slučaju ukopa ne primjećuju se tragovi grobne jame, a bitno je spomenuti da je uz južni rub kvadranta registrirana velika količina nabacanih kostiju, koja je možda rezultat čišćenja terena prije gradnje današnje crkve. Svi su ukopi nakon dokumentiranja izvađeni i pripremljeni za antropološku analizu. Zbog nedostatka vremena nije kopano do sterilnog sloja u kvadrantu te je dostignuta dubina prekrivena zaštitnom folijom i zatrpána do sljedeće faze istraživanja.

Na istraženoj površini od 65,70 m² (do sada je ukupno istraženo 118,18 m²) prikupljeno je 25 vrećica materijala, koje su uz pomoć tehničkog osoblja muzeja oprane i pohranjene u muzeju te pripremljene za daljnju obradu. Svi nalazi (novac, keramika i kamen) bit će obrađeni u restauratorsko-preparatorskoj radionici Gradskog muzeja Bjelovar. Za dokumentaciju istraživanja snimljene su ukupno 64 digitalne fotografije, ne računajući dvije tlocrtno fotografije sonde I 13 i H 13 te devet dokumentacijskih crteža koji se nalaze u dokumentaciji Arheološkog odjela Gradskog muzeja Bjelovar. Nakon istraživanja, istražena je površina geodetski snimljena, a lokalitet je zatrpavanjem vraćen u prvobitno stanje.

Literatura

Jakovljević 2009 G. Jakovljević, Donja Vrijeska – crkva sv. Ane, HAG, 5/2008, Zagreb, 2009: 170 – 173.

Kašić 1971 D. Kašić, Srpski manastiri u Hrvatskoj i Slavoniji, Beograd, 1971.

dr. sc. Goran Jakovljević

Summary

The objects of the excavations at the Paulist Church of St Anne in Donja Vrijeska during 2009 were the registration of further parts of the Paulist monastic complex and to find an answer to the question of whether the burials found last year in quadrant I 11 were a fortuity or whether they were parts of an unknown cemetery. In this year's excavations, the full size of the architecture uncovered earlier was determined and it was found that it creates the southern part of a rectangular space that extended to the north. The space does not have any points in contact with the church of today, but it served as part of the foundations of a construction that touched onto the polygonal apse. The correlation of the walls says that there was also a later phase of the construction that (since it can be seen that they were cut for the sake of the church of today) suggests the hypothesis that all the walls found are older than the church of today.

As well as this, not far off, a flat rectangular limestone surface lying in the SW-NE direction was found, and below it a built form of horizontally laid irregular tufa and in places

of large cobbles that have in one place the shape of an artificially formed funnel. On the tufa, in places, traces of mortar binding and fine stone rubble can be found, which leads to the question of whether this was a space inside or outside some structure, since the surface stated might correspond either to the structure of a rough floor or an external courtyard of a certain phase of the building. As far as moveable finds are concerned, it is interesting to mention that apart from some recent ceramics, quite a lot of stone architectural decoration was found (9 fragments), of characteristic Gothic moulding (parts of windows, window jambs and door jambs).

On the western side of the area investigated, below the humus, a stratum of building rubble known even earlier was registered, with the proviso that in the northern part of the quadrant a patch of burned land was noticed with fragments of charcoal and small amorphous pieces of bronze. In this stratum architectural decoration was found, part of some polygonal stone moulding, and a coin of Leopold II of 1782 (half a kreuzer) and three defaced coins probably from 1800. The coins found and the burned earth probably confirm written documents that tell of the burning of the area around the church by the Austrian army early in the 19th century. Just below the stratum mentioned, a medieval stratum begins, dated by four silver coins of Sigmund of Luxembourg (1387-1427; Unger type 451). Four new burials were also found in this stratum.

Redni broj: 90

Lokalitet: Garić grad

Naselje: Podgarić

Grad/općina: Berek

Pravni status: R-0484

Razdoblje: SV

Vrsta radova: pripremni radovi

Zbog alarmantnog stanja središnje kule burga Garić grad, tijekom 2009. započeli su pripremni radovi Hrvatskoga restauratorskog zavoda (Služba za arheološku baštinu,

Pogled s juga na središnju kulu prije početka pripremnih radova (foto: T. Pleše)

Ortofotosnimka postojećeg stanja JZ pročelja središnje kule na Garić gradu

Odjel za kopnenu arheologiju). Voditeljica radova bila je Tajana Pleše, arheologinja konzervatorica.

Stari grad Garić jedan je od najvažnijih hrvatskih kasno-srednjovjekovnih burgova, a nalazi se na obroncima Moslavačke gore, u neposrednoj blizini današnjeg Podgarića. Toponim Garić (*Garig*) prvi se put spominje 1163. u kraljevskoj ispravi Stjepana II., a nije sigurno je li se odnosio na goru ili upravno područje. Kao kastrum Garić se spominje tek 1256. u ispravi kojom je kralj Bela IV. odredio međe županije Somogy. Grad je, gotovo u kontinuitetu, bio u posjedu zagrebačkih biskupa, a napušten je nakon osmanlijske provale 1545. godine.

Pripremni radovi na Gariću gradu tijekom 2009. nastavak su radova Hrvatskoga restauratorskog zavoda (tadašnji RZH) i Muzeja Moslavine. Istraživanje je započelo 1964., a s prekidima je trajalo do 1973., kada je zbog dogovora i usklađivanja koncepcija privremeno prekinuto. Radovi su nastavljeni 1977., a do 1982. djelomice je sanirana središnja kula. Iste su godine radovi u cijelosti prekinuti zbog niza nesretnih okolnosti. Tijekom opsežnih konzervatorsko-restauratorskih radova u manjem je opsegu arheološki istražena unutrašnjost glavne kule te SZ dio grada. Izrađena je i idejna studija obnove prema kojoj je grad prikazan kao kultivirana ruševina. Građevinski su radovi obuhvatili samo glavnu kulu: djelomično je sanirano ziđe, podbetonirani su temelji, zarušeni nadvoji otvora iznova su sazidani opekom, zapunjene su kaverne, a na jače oštećenim dijelovima sazidano je novo kameno lice. Izvedene su i nove međukatne konstrukcije ravnim armiranobetonskim pločama. Od tada je objekt prepušten utjecaju atmosferilija i vegetacije te je znatno propao.

Osnovni cilj radova 2009. bio je usklađivanje dokumentacije izrađene prije 30 godina sa snimkom postojećeg stanja. Središnja kula snimljena je metodom 3D-laserskog skeniranja, a izrađen je jedinstven, georeferenciran 3D-model te cjelokupna nacrtana dokumentacija (Vektra-Geo3D d.o.o.). Kako bi se zaustavilo pogubno djelovanje vegetacije, u okviru pripremnih radova, u suradnji s komunalnim službama Bjelovarsko-bilogorske i Sisačko-moslavačke županije raskrčen je prostor oko gradskih zidina i unutar njih. Ujedno je napravljen i novi pristupni most. Cilj svih navedenih pripremnih radova bio je usmjeren na to da sljedeće godine mogu nesmetano započeti arheološka istraživanja.

Literatura

Bobovec 1992 A. Bobovec, Pećnjaci Garić grada, Muzejski vjesnik, 15, Kutina, 1992: 19 – 22.

Kruhek 1973 M. Kruhek, Arheološki radovi na Gariću gradu u toku 1971. godine, Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske, Zagreb, 1973: 3 – 10.

Maroević 1972 I. Maroević, Garić grad – prijedlog za rekonstrukciju središnje kule, Vijesti muzealaca i konzervatora, Zagreb, 1972: 12 – 21.

Pisk 2007 S. Pisk, Topografija Garića, Gračenice i Moslavine od 1163. do 1400., Zagreb, 2007.

Szabo 1920 Gj. Szabo, Sredovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji, Zagreb, 1920.

Tajana Pleše

Summary

The fort of Garić grad is one of the most important Croatian late medieval burgs. It is located on the slopes of the Moslavačka Hills, very close to today's Podgarić. Garić grad, first mentioned as a castrum in 1256, was almost continuously owned by the bishops of Zagreb, and was abandoned only after the Ottoman breakthrough of 1545. Preparatory works on Garić grad during 2009 were a continuation of works that were carried out by the Croatian Conservation Institute and the Museum of Moslavina. Conservation-restoration works lasted from 1964 to 1973 and from 1977 to 1982, and small-scale archaeological works were also carried out within the main tower and also the NW part of the burg. The objective of preparatory works in 2009 was to draw up documentation of the existing state of affairs of the central tower (recorded by 3D laser scanning), to cut down the dense vegetation within and around the burg walls and to construct a new access bridge.

Redni broj: 91

Lokalitet: Orovački vinogradi

Naselje: Orovac

Grad/općina: Severin

Pravni status: P-2855

Razdoblje: P

Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Od 10. do 30. kolovoza 2009. (ukupno 18 radnih dana) trajala je nova faza sustavnoga arheološkog istraživanja prapovijesnog lokaliteta Orovački vinogradi u općini Severin. Voditelj radova bio je dr. sc. Goran Jakovljević, muzejski savjetnik i voditelj Arheološkog odjela Gradskog muzeja Bjelovar, uz pomoć Zorana Tokića (restauratora Gradskog muzeja Bjelovar) kao dokumentarista, studentice arheologije Valentine Moguš i pet fizičkih radnika, čiji je broj dnevno varirao ovisno o potrebama istraživanja.

Cilj ovogodišnjih istraživanja bio je detektiranje građevinskih faza u naselju, čišćenje otprije lociranih objekata, otvaranje sonde na sjevernoj strani platoa radi eventualnog definiranja rubnih dijelova naselja te nastavak otvaranja sonde u središnjem dijelu platoa. Introspekcija nalazišta nakon stanke od prošlogodišnjih istraživanja pokazuje prirodne i umjetne devastacije lokaliteta. Na istočnom rubu sonde F 10 i 11 nevjerojatno je srušilo dvije velike bukve čije je izvađeno korijenje stvorilo dosta duboke kratere. Bukve su za sobom „povukle“ još dva stabla čije je korijenje na pretpostavljenim pozicijama budućih sonde D 10 i 11 uništilo dva velika, vjerojatno zemunička stambena objekta prepuna keramičkog materijala. U privatnom dijelu šume, na zapadnom dijelu platoa vlasnici su rušili drveće, ali su ga izvlačili traktorima ili drugim strojevima, tako da su vidljivi duboki tragovi djelatnosti koji su možda uništili donje dijelove naseobinskih objekata koji su se ondje nalazili.

U ovogodišnjoj fazi istraživanja registrirane su tri nove

Orovački vinogradi, figurica životinje

stratigrafske jedinice (038, 039 i 040), te su istražene i definirane dvije otprije otkrivene stratigrafske jedinice (004 i 012). Stratigrafske jedinice 004 i 012 registrirane su još prilikom istraživanja 2001. te čine tanak sloj plavičaste gline, odnosno bijeli sloj vapnenca koji je zbog djelovanja visoke temperature poprimio zrnatu strukturu. Već je od tada postojala dvojba je li riječ o antropogenim ili prirodnim formama, budući da su se u neposrednoj blizini nalazili jamski objekti, no otvaranjem kvadranta G 8 (uz prethodnu geološku analizu na Rudarsko-geološko-naftnom fakultetu u Zagrebu) pokazalo se da je ipak riječ o prirodnim slojevima čija su neka prirodna svojstva sekundarno izmijenjena ljudskim djelovanjem. Naime, u kvadrantu je otkriveno kružno oblikovano ognjište (SJ 039) ukopano u prirodni vapnenac, čijom je uporabom okoliš poprimio karakterističnu zrnatu strukturu. Osim sitnih komada ugljena (količina nedostatna za analizu C-14), u ognjištu je nađeno nekoliko ulomaka keramike.

Oblik SJ 038 u kvadrantu G 8 pokazuje da je riječ o plitkoj depresiji unutar bijele vapnene strukture, no nije moguće

Orovački vinogradi, ženski idol

reći je li riječ o pravom ognjištu ili palištu, budući da nisu uočeni tragovi ugljena, a dio SJ uništen je djelovanjem korijenja bukve. Čišćenjem je pronađeno nešto crne keramike, kućnog lijepa te polovica valjkastog utega. Stratigrafska jedinica 040 čini tanak kulturni sloj u kvadrantu G 7 koji se prostire ispod zapadnog profila sonde i koji je deo oko 18 cm. U sloju nije bilo nalaza. Otvaranje kvadranta G 8 omogućilo je uspostavljanje korelacije slojeva u G 8 sa situacijom u susjednim kvadrantima. Tako je utvrđeno da se ispod SJ 012 i 004 nalazi miješani masni sloj vapnenca i sive gline na dubini od 196,38 m. Sloj se proteže u kvadrant F 9 (u njemu je ukopana SJ 013) te se proteže ispod zapadnog profila G 8 u kvadrant H 8. Najniži sloj u G 8 također je miješani sloj vapnenca i sive gline, tijekom istraživanja 2006. g. registriran kao SJ 028. U sjeveroistočnom kutu kvadranta u taj sloj ukopan je najveći dio SJ 014 očišćen 2006. g. (rubni dio ulazi u F 8), odnosno okrugla, vjerojatno otpadna jama ispunjena keramikom i manjim ulomcima kućnog lijepa. SJ 028 nejednake je dubine, a proteže se kroz kvadrante F 9 i F 8 te ulazi ispod W profila G 8 u H 8.

Pokraj potpuno definiranog kvadranta G 8 nastavljeno je i čišćenje kvadranta G 7, u kojem je (osim spomenute nove SJ 040) definiran rub SJ 016 očišćene prošle godine te je vidljivo da je taj objekt ukopan u prirodnu strukturu SJ 024. Također je započeto skidanje humusnog sloja u kvadrantu G 9, prilikom čega su se počeli pojavljivati obrisi SJ 011 i SJ 022, uočenih u zapadnom profilu sonde tijekom prethodnih istraživanja. Radovi će se u tom kvadrantu nastaviti sljedeće godine.

Na pretpostavljenim pozicijama budućih sondi D 10 i D 11, uz istočni profil do sada istražene površine lokaliteta, temeljito je kontrolirano korijenje dviju srušenih bukvi. Nakon čišćenja sloja ilovače i prašine s korijenja bukve koja je ležala na položaju pretpostavljenog kvadranta D 11, ustanovljeno je da je ona iščupala znatan dio objekta nepoznate veličine i namjene. U korijenju se jasno vidi njegov polukružni rub te velika količina materijala koji se sastoji od većih komada kućnog lijepa, kao i keramike od koje treba izdvojiti bikonične vinkovačke zdjele (jedna s geometrijskim vučedolskim ukrasom) i lonce s reljefnom trakom s otiskom prsta te površinom ukrašenom barbotinom. Od ukupnoga keramičkog materijala izdvaja se stilizirani mali idol sa ženskim atributima. Korijenje srušene bukve na položaju buduće sonde D 10 također je uništilo jedan objekt, a među nađenom keramikom izdvaja se mala životinjska figura bez glave te, najvjerojatnije, mali životinjski keramički rog. Tu je nađena i mala igračka u obliku zdjelice.

Ovogodišnjim istraživanjima istraženo je 250 m² lokaliteta, a tijekom istraživanja prikupljeno je 8 vrećica materijala koji je uz pomoć tehničkog osoblja muzeja opran i pohranjen u muzeju te pripremljen za daljnju obradu. Materijal će se restaurirati u restauratorsko-preparatorskoj radionici Gradskog muzeja Bjelovar. Za terensku dokumentaciju snimljeni su: tlocrti kvadranta G 4 i G 8 na dostignutoj dubini; istočni profil u kvadrantu F 3 te zapadni profil u kvadrantu G 8. Za sve profile izmjerene su relevantne apsolutne visine; stratigrafske jedinice 004, 012, 014, 038, 039 i 040. Za dokumentaciju istraživanja snimljeno je 35 digitalnih fotografija, ne računajući tlocrtne fotografije

pojedinih kvadranta, te četiri dokumentacijska crteža, koji se nalaze u dokumentaciji Arheološkog odjela Gradskog muzeja Bjelovar. Nakon ovogodišnjih radova lokalitet je privremeno zaštićen i konzerviran do sljedeće faze istraživanja.

Literatura

Jakovljević 2005 Goran Jakovljević, Antropomorfnost figura iz naselja vinkovačke kulture u Orovačkim vinogradima kraj Bjelovara, HAnt, 13, Pula, 2005: 49 – 55.

Jakovljević 2008 Goran Jakovljević, Orovački vinogradi, HAG, 4/2007, Zagreb, 2008: 131, 132.

Jakovljević 2009 Goran Jakovljević, Orovački vinogradi, HAG, 5/2008, Zagreb, 2009: 173, 174.

dr. sc. Goran Jakovljević

Summary

During August 2009 a new phase of systematic archaeological excavations of the prehistoric site of Orovački vineyards [vinogradi] in the municipality of Severin was undertaken. The objective of the excavations was to reveal the building phases in the settlement, to clean structures located earlier, to open up a probe on the northern side of the plateau for the purpose of possibly defining the edges of the settlement and then to continue to open up probes in the central part of the plateau. In this year's phase of excavations a new 100-square-metre area in the northern part of the settlement was uncovered and three new stratigraphic units were registered (there are now a total of 40).

Of the overall results of the excavations, particularly worth mentioning is that the cleaning of the newly discovered and the definition of two earlier uncovered old stratigraphic units (004 and 012) led to a partial solution of dilemmas that first appeared back in these excavations in 2001. It was not known whether some strata of natural limestone that show up are natural or anthropogenic, since in the immediate neighbourhood there are pit features, but when quadrant G8 was opened (with geological analysis carried out at the Mining, Geology and Petroleum Faculty in Zagreb) it appeared that this feature is, after all, to do with natural strata, which had some of their properties secondarily modified by human activity. In the quadrant opened up a circularly shaped fireplace (SU 039) was cut into natural limestone, and when it was used the surrounds took on a characteristic grainy structure.

Apart from the earlier mentioned moveable finds, dating the locality to the Vinkovac culture, one should certainly mention the discovery, after some beech trees came down in a storm, of large dugout structures at the assumed sites of future probes D 10 and D 11, which had rich ceramic material. Particularly interesting in this material was a stylised idol with female attributes and toys like animals and vessels; the finding of these objects shows that the settlement spread out step-wise to the eastern side of the hillock, without any spatial restrictions visible as yet.

Redni broj: 92

Lokalitet: Sirač – Stari grad

Naselje: Sirač

Grad/općina: Sirač

Pravni status: R-0064

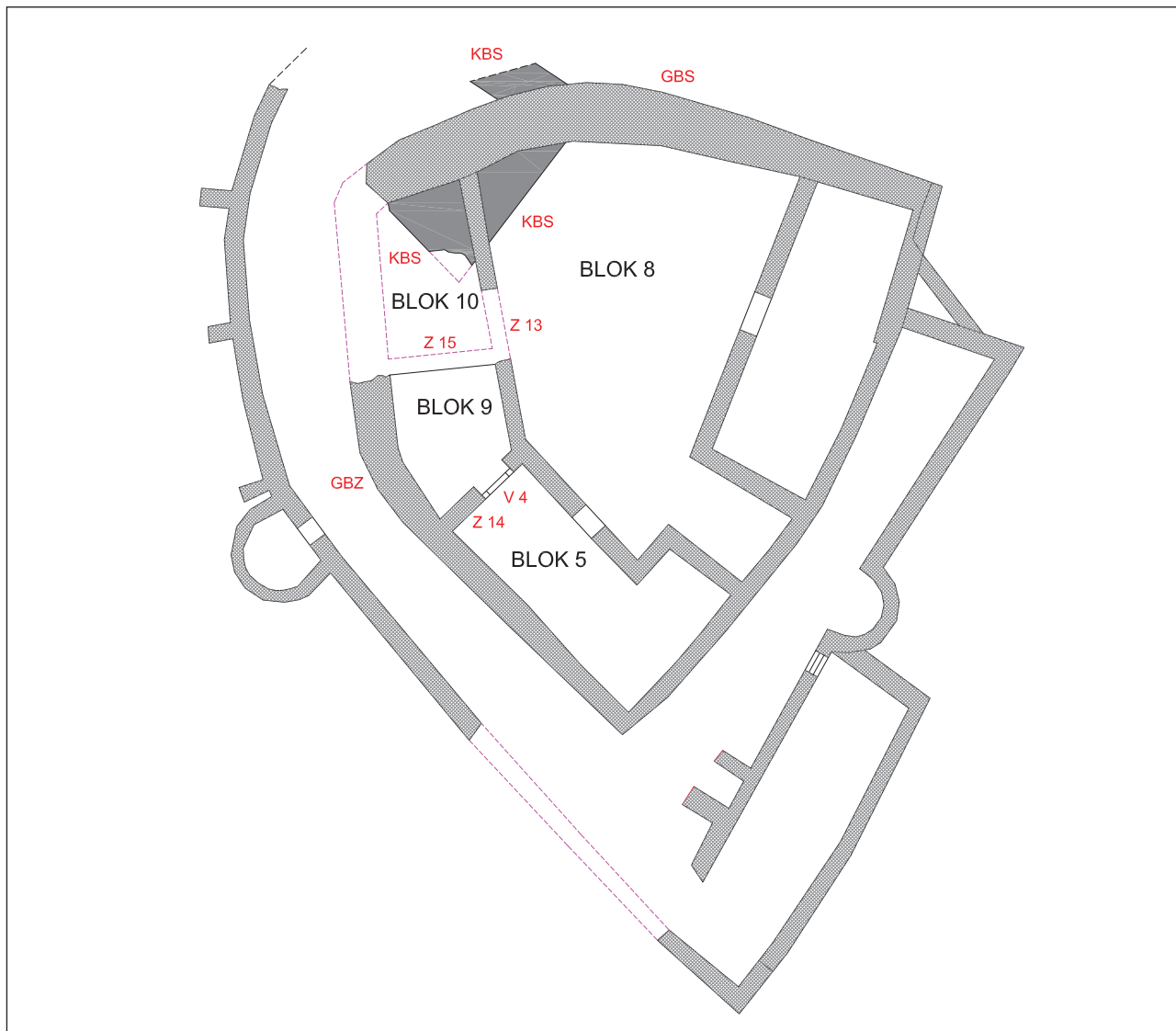
Razdoblje: SV, NV

Vrsta radova: sustavno iskopavanje i konzervacija

Radovi VIII. faze Programa arheoloških istraživanja, sanacije i konzervacije lokaliteta Stari Grad Sirač odvijali su se od svibnja do listopada 2009. godine. Voditelj radova bio je mr. sc. Berislav Schejbal.

Arheološka istraživanja započela su u Bloku 9, kvadrantima H 4, H 5 te G 4, G 5, u međuprostoru glavne utvrde uz glavni bedem zapad (GBZ) na $\nabla + 80$ m. Ondje je otvorena kvadratična sonda S 17 (dimenzije: d = 7,60 m i š = 5,70 m), uvjetovana pozicijom otprije otkrivenih zidova Z 13, Z 14 i GBZ. Uz Z 14 (š = 0,88 m, d = 5,10 m), koji je dijelio Blok 9 i Blok 5, najprije je iskopan kontrolni kanal KK 4 širok 45 cm. Odmah ispod tankog sloja crvenkasto-crnog humusa nađen je sloj šute s velikim količinama građevnog materijala (SJ 17). Na visini od $\nabla + 0,57$ m, u Z 14 pojavio se vertikalno uzidan žuti spolij od kamena pješčenjaka, za koji je ustanovljeno da je vratnica koja pripada vratima V 4 (SJ 34). Na $\nabla + 0,10$ m pojavio se i prag vrata, a zatim i druga vratnica. Dimenzije su vratnica bile š = 0,31 – 0,35, d = maks. 0,38 m, v = maks. 0,59 m. Dužina praga bila je 1,36 m, a visina maks. 25 cm. Iskop je u S 17 nastavljen planum-metodom. Uza sam sjeverni rub sonde otkriven je zid Z 15 (SJ 36), na visini od $\nabla + 0,27$ m, koji je spajao GBZ i Z 13. Širina zida Z 15 nije utvrđena poradi neophodnosti položaja zemljane rampe koja se nalazi na Z 15. Rampa se upotrebljava za potrebe komunikacije u unutrašnjem dvorištu i vodi prema izlazu s platoa utvrde (dovoz i odvoz građevnog materijala, vode, odvoz građevnog otpada itd.). Na samom vanjskom prilazu platoa utvrde nalazi se još jedna takva rampa sagrađena 1998. godine. Početak temeljenja Z 15 bio je na visini od $\nabla - 1,11$ m. Kao i u cijeloj sondi, sloj smeđe-crvenkaste zemlje (SJ 37) pojavio se na $\nabla - 0,36$ m, kad je zaustavljeno iskopavanje. Uz sjeverno lice GBZ-a iskopan je kontrolni kanal KK 5 koji će ujedno poslužiti i kao kanal za postavljanje drenaže. Nakon sloja smeđe-crvenkaste zemlje, zdravica (SJ 14) pojavila se na $\nabla - 0,61$ m. GBZ je bio temeljen na dubini od $\nabla - 1,55$ m.

Druga kvadratna sonda S 18 (dimenzije: d = 5,80 m, š = 3,80 m) otvorena je s južne strane glavnog bedema sjever (GBS), u unutrašnjem dvorištu u Bloku 10, kvadrantima H 4, H 5 te I 4, I 5, naslanjajući se s južne strane na Z15 i sondu S 17. Iskopavanja su započela na $\nabla + 0,140$ m. Ispod tankog sloja crvenkasto-crnog humusa nađen je sloj zarušenoga građevnog materijala i šute (SJ 17). Za razliku od drugih pozicija na lokalitetu, u toj istoj sondažnoj jedinici SJ 17 pronađeno je dosta šupljikavoga tamnosivog kamena, laganog pješčenjaka. Na dubini od $\nabla - 0,33$ m nađen je nastavak kompaktnog bedema sjever (KBS), otkrivenog 2007., koji je prezidao GBS. Cjelokupna južna struktura KBS-a uz GBS bila je vidljiva dok mu je jugozapadni ugao nedostajao, jer je bio rahle strukture i raspadao se do kote temeljenja.

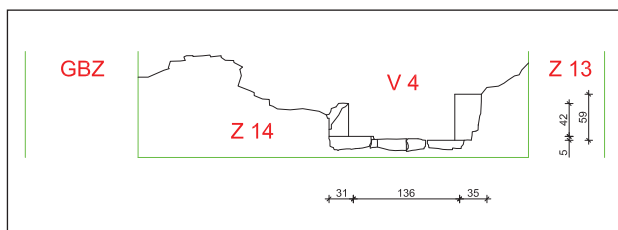

Tlocrt utvrde

Od pokretnih arheoloških nalaza u S 17 u građevnoj štiti pronađeno je dvadesetak fragmenata obične srednjovjekovno-turske keramike, jedan željezni klin (recentni), kutija s priborom za terapiju u slučaju kemijskog napada koja je pripadala JNA, jedan manji komad vojne cerade te fragmenti plastične ambalaže (lokalitet je bio vojni položaj u Drugome svjetskom ratu). Građevinskih elemenata (spolija) nije bilo. Mala količina keramike tumači se namjenom ne-

kadašnjih prostorija na današnjoj poziciji Bloka 9 i Bloka 10, gdje se vjerojatno radi o prolaznim prostorijama – npr. prizemnim većim hodnicima uz unutrašnje glavno obrambeno oplošje utvrde. U S 18 bilo je još manje nalaza. U štiti je pronađen manji željezni recipijent (dio topa mužara?), dva fragmenta keramike i nešto željezne galanterije nepoznate namjene. U arheološkim istraživanjima u Bloku 9 i Bloku 10 iskopano je oko 70 m³ štute, kamena i zemlje. U građevinskim radovima konzervacije, prema arhitektonskoj dokumentaciji zatečenog stanja i prijedlogu konzervacije završeno je sjeverno vanjsko lice glavnog bedema sjever (GBS) (dio je parcijalno konzerviran 1998. te 2008.), do pozicije prilazne recentne zemljane rampe te je započela i djelomična konzervacija južnog lica tog bedema, sve u količini od 15 m³.

U nastavku projekta 2010. potrebno je iskopati više kontrolnih kanala u unutrašnjem dvorištu poradi moguće detekcije pozicije bunara ili očistiti prostor na poziciji između GBZ-a i sekundarnoga perimetralnog bedema,

Arhitektonska snimka vrata

Vrata (foto: B. Schejbal)

uz moguća arheološka istraživanja. Planira se i završetak konzervacije južnog lica bedema GBS-a, konzervacija i izrada krune Z13 i Z14 s konzervacijom novootkrivenih vrata V 4. Pažnju posebice treba usmjeriti na istraživanje kompaktnog bedema sjever KBS, na poziciji s vanjske strane oplošja GBS-a, odnosno poziciji ispod recentne (1998.) nasipane prilazne zemljane rampe koja omogućava prilaz na plato utvrde. Novootkrivena temeljna stopa bedema KBS-a po svemu je sudeći bila dio kvadratičnoga fortifikacijskog objekta kao samostojeća obrambena kula koja je prethodila kompleksu utvrde Stari grad Sirač, ipak možda samo kao nedovršena gradnja koja je u nekim nama nepoznatim vojno-političkim prilikama zaustavljena, napuštena, a zatim nastavljena u drugoj trokutastoj, danas poznatoj i u prošlosti vidljivoj tlocrtnoj shemi.

Literatura

Schejbal 2010 Berislav Schejbal, Sirač – Stari grad, HAG, 6/2009, Zagreb, 2010: 174 – 178.

mr. sc. Berislav Schejbal

Summary

In archaeological excavation and conservation operations in 2009 new understanding was obtained about the ground plan of the medieval Turkish fort Sirač burg. Excavations were carried out in Block 9 and Block 10, where it seems we are dealing with transit spaces, i.e. large underground corridors alongside the inner main western defensive curtain of the fort. Of moveable archaeological finds, in the building rubble some fragments of the usual kind of medieval Turkish pottery were found, with one iron wedge (recent) and fragments of plastic wrapping (it was a military position in World War II). There were no building elements (*spolia*). The newly uncovered part of the footing of the walls was, judging all in all, part of a fortification structure, a square freestanding tower, that preceded (or perhaps was only a construction start) the complex of Sirač Burg.

Redni broj: 93

Lokalitet: Streza – pavlinski samostan Svih svetih

Naselje: Pavlin Kloštar

Grad/općina: Kapela

Pravni status: P-1782

Razdoblje: SV

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Tijekom 2009. arheološki je istraživana samostan Svih svetih u Strezi, nedaleko od sela Pavlin Kloštra. Budući da su istraživanja započela 2006. godine, riječ je o četvrtj sezoni radova. Istraživanja je proveo Hrvatski restauratorski zavod (Služba za arheološku baštinu, Odjel za kopnenu arheologiju). Voditeljica istraživanja bila je Tajana Pleše, arheologinja konzervatorica.

Pavlinski samostan Svih svetih 1374. osnovao je magistar Ivan Bisen, kaštelan Bijele Stijene. Samostan je pripadao pod upravu samostana Blažene Djevice Marije na Moslavačkoj gori, a nalazio se na području križevačke županije i komarničkog arhiđakonata. Izgrađen je na pravokutnom platou koji određuju potoci Švastica i Sv. Marija s istočne i južne strane, dok ga s preostale dvije strane omeđuju dva umjetna kanala. Nakon nešto manje od dva stoljeća prosperiteta, razvoj toga utjecajnog samostana zaustavljen je sve učestalijim osmanlijskim prodorima, stoga su pavlini između 1538. i 1547. prepustili sva svoja dobra vojnoj upravi i sklonili se u sigurniju Lepoglavu. Napušteni samostan postao je izvor građevnog materijala, te je tako u posljednja četiri stoljeća polagano nestao.

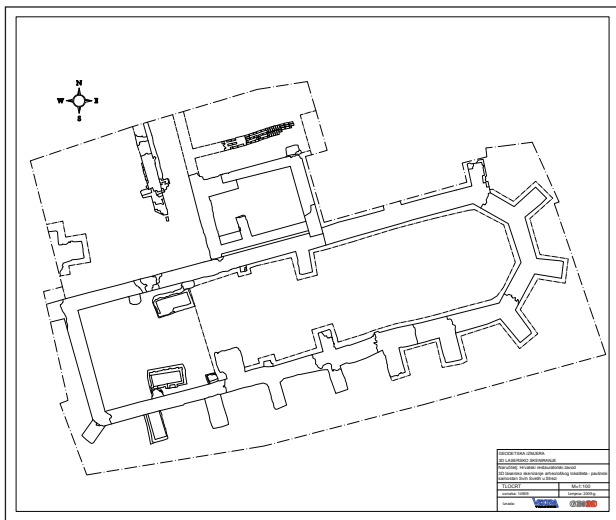
Dosadašnjim istraživanjima potvrđen je točan položaj samostanskog sklopa, određeni su njegovi vanjski gabariti (dužina sklopa po osi istok-zapad oko 50 m; širina sklopa po osi sjever-jug oko 70 m) te je istražen veći dio samostanske crkve Svih svetih, smješten u JZ dijelu sklopa. Istraživanja su znatno usporena gustom vegetacijom te od 120 do 250 cm debelim slojem šute koja je posljedica višestoljetnog odvoženja građevnog materijala.

Crkva Svih svetih izgrađena je u skladu s uzusom gradnje sakralnih objekata pavlinskog reda. Longitudinalnost jednobrodne crkve (vanjske dimenzije: dužina 32,90 m, širina 9,25 m) naglašena je podjednakim dimenzijama pravokutne lađe (dužina 15,60 m, širina 7,30 m) i poligonalno zaključenog svetišta (dužina zajedno sa širinom temelja trijumfnog luka 15 m, širina 6,90 m). Lađu od svetišta dijeli trijumfalni luk (temelji bočnih zidnih ploha: prosječna dužina 1,50 m, širina 0,90 m; širina svijetlog otvora: 4,20 m). Na svim slobodnim pročeljima crkva je bila ojačana masivnim, pravokutnim kontraforima (prosječna dužina 2 m, prosječna širina 1,15 m). Zidovi crkve Svih svetih (širina 90 cm) bili su izgrađeni od pravilno postavljenih redova opeke (dimenzije 6 – 7x12 – 14x30 – 31,5 cm), povezanih debljim slojem veziva sitnijega granulata. Na zapadnom pročelju potvrđen je ulaz u crkvu. Do sada je pronađen samo jedan zidani temelj (dužina 190 cm, širina 180 cm) oltara nepoznatog titulara, smješten u trećem traveju uz južni zid crkve. Prema naknadno dograđenim bazama u lađi, kontraforima uz južno pročelje lađe te prema 44 nalaza arhitektonskih profilacija, mogu se razlikovati dvije građevinske faze crkve Svih svetih. Može se pretpostaviti da je u prvoj fazi

Pogled iz zraka na istraženi dio samostanskog sklopa i crkvu Svih svetih u Strezi (foto: J. Kliska)

svetište bilo svođeno, a lađa je bila natkrivena tabulatom. U drugoj je fazi i lađa dobila križno-rebrast svod. Arheološkim istraživanjima 2009. obuhvaćen je dio samostanskog sklopa (oko 200 m²) koji se nalazi neposredno uza sjeverno pročelje lađe samostanske crkve. Iznad cijeloga istraženog dijela samostanskog sklopa nalazio se oko 200 cm deo sloj šute nastale višestoljetnim odvozom građevnog materijala (opeke i kamena). U iskopu je potvrđeno nekoliko samostanskih

Tlocrt istraženog dijela samostanskog sklopa i crkve Svih svetih u Strezi (izrada: Vektra-Geo3D d.o.o.)

prostorija te (pretpostavljeni) južni dio klaustura. Svi su nalazi arhitekture sačuvani u visini temelja, dok su neki sačuvani isključivo u negativu ili su pak samo vidljivi u profilu sonde (također kao posljedica višestoljetnog odvoza građevnog materijala). Kako tlocrtne dispozicije kasnosrednjovjekovnih samostana na prostoru onodobne Slavonije nisu sačuvane ili istražene, srodne primjere valja potražiti u samostanima onodobne Ugarske. Tipološke poveznice mogu se naći u tlocrtnom rješenju samostana sv. Mihaela u Nagyvázsonyu, iako je izgrađen gotovo stoljeće nakon streškog.

Ujedno su nastavljeni radovi u unutrašnjosti crkve. U cijelosti je istražen drugi travej u kojem je nađeno sljedećih četrnaest kostura pokojnika (ukupno 19 kostura u drugom traveju). Svi su istraženi grobovi pravilno orijentirani, s rukama prekrštenima na prsima ili na zdjelici (iznimka su ukopi s rukama ispruženima ravno uz tijelo). Za većinu je potvrđeno da su bili ukopani u drvenim kovčezima, sačuvanima isključivo u tragovima. Od pokretnih je nalaza u grobovima pronađeno samo nekoliko masivnih, jako korodiranih željeznih kopčica. U sjevernom dijelu drugog traveja pronađena je zidana grobnica (dužina 225 cm, širina 120 cm), izgrađena od opeke standardnog formata. Istraženi grobovi mogu se datirati između 1375. i 1540. godine.

Na dosad istraženom prostoru samostanskog sklopa pronađen je najveći dio pokretnih arheoloških nalaza. Najzastupljeniji su ulomci kasnosrednjovjekovne stolne keramike te jednostavnih čašastih pećnjaka. Istraženi temelji crkve i samostanskih prostorija u cijelosti su fotodokumentirani (J. Kliska, HRZ) te snimljeni metodom

3D-laserskog skeniranja (Vektra-Geo3D d.o.o.), a do nastavka radova 2010. prekriveni su dvostrukim slojem geotekstila.

Literatura

Dočkal 1952 K. Dočkal, Samostan Svih Svetih uz Strezi (1375.), Zagreb, 1952.

Horvat 2003 Z. Horvat, Opeka u srednjovjekovnim gradnjama u okolici Bjelovara, Izdanja HAD, 21, Zagreb, 2003: 145 – 160.

Kožul 1999 S. Kožul, Sakralna umjetnost bjelovarskog kraja, Zagreb, 1999.

Kruhek 1989 M. Kruhek, Povijesno-topografski pregled pavlinskih samostana u Hrvatskoj, u: Kultura pavlina u Hrvatskoj (1244.-1786.), Zagreb, 1989: 83.

Lovrenčević, Medar 1977 Z. Lovrenčević, M. Medar, Gotika u Bilogori, Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske, 26/2, Zagreb, 1977: 44 – 60.

Pleše, Azinović Bebek, Karlo 2007 T. Pleše, A. Azinović Bebek, K. Karlo, Pavlinski samostan Svih Svetih u Pavlin Kloštru, Obavijesti HAD, 39, Zagreb, 2007: 135 – 141.

Pleše, Azinović Bebek, Karlo 2008 T. Pleše, A. Azinović Bebek, K. Karlo, Crkva Svih Svetih pavlinskog samostana u Strezi (Pavlin Kloštar), Obavijesti HAD, 40, Zagreb 2008: 114 – 119.

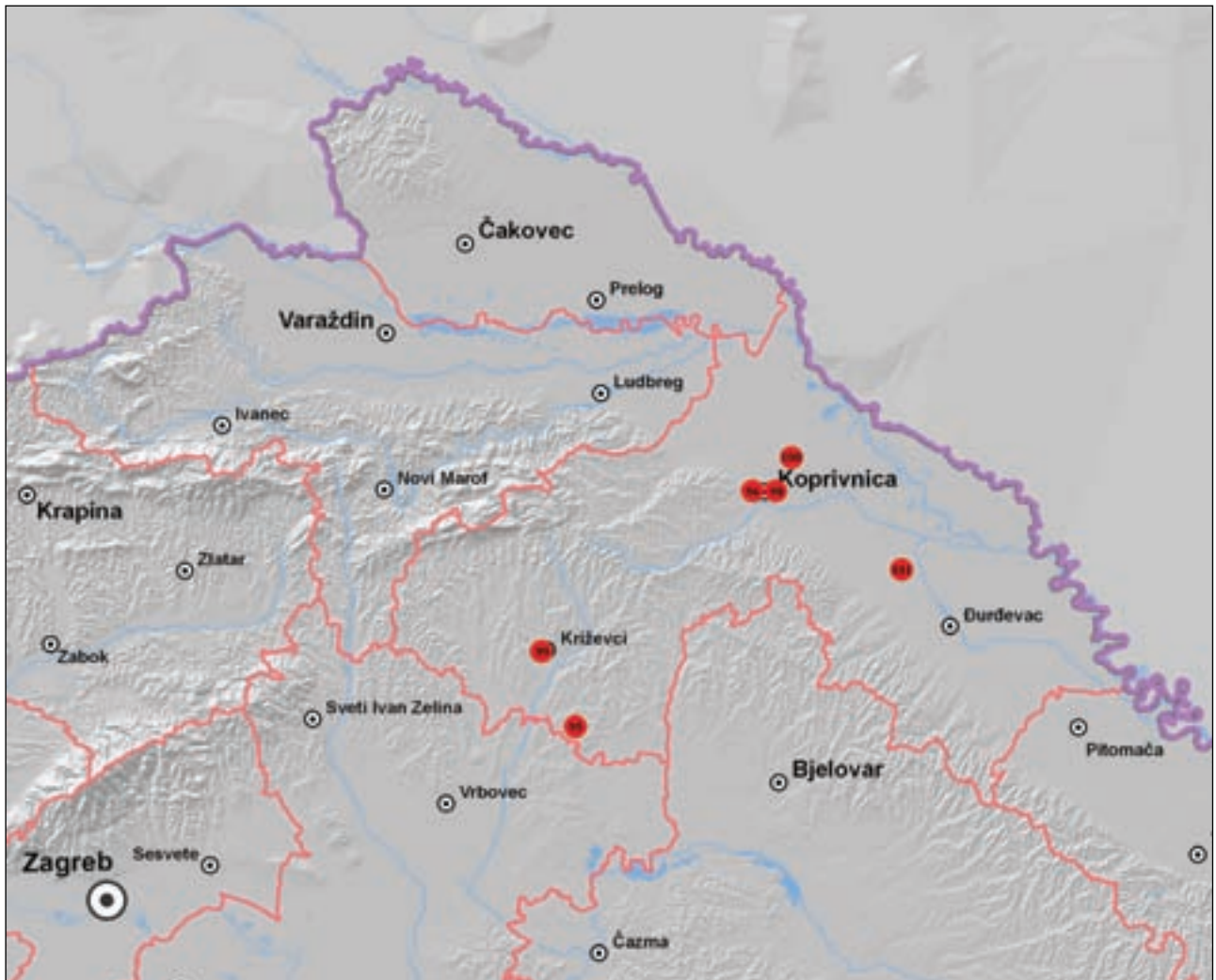
Pleše 2009 Tajana Pleše, Sreza – pavlinski samostan Svih svetih, HAG, 5/2008, Zagreb, 2009: 179 – 181.

Tajana Pleše

Summary

The Paulist All Saints Monastery in Streza, not far from the village of Pavlin Kloštar [Paulist Cloister], was founded in 1374 by Magister Ivan Bisen, castellan of Bijela Stijena. After a little less than two centuries of prosperity, because of the Ottomans, the monks quit the monastery between 1538 and 1547 and moved to the safer Lepoglava complex. In archaeological excavations to date (2006-2008), the exact location of the monastery complex was confirmed, its external dimensions were determined (50 x 70 m) and a larger part of the monastic Church of All Saints located in the SW part of the complex was investigated. It was built according to the architectural habits of the monks of the Order of St Paul the Hermit. The longitudinal aspect of the hall church (32.90 x 9.25 m) was emphasised by the equal dimensions of the rectangular nave and the chancel with its polygonal ending. On all free elevations, the church was reinforced with strong rectangular buttresses. Archaeological research in 2009 covered part of the monastic complex (about 200 square metres), which is located immediately next to the northern facade of the nave of the monastic church. At the same time, works in the interior of the church were continued. The second bay was entirely excavated, and 19 skeleton graves in all were found. The graves excavated can be dated to between 1375 and 1540.

KOPRIVNIČKO-KRIŽEVAČKA ŽUPANIJA

94 Autocesta A12, dionica Gradec – Kl. Vojakovački
95 Brezovljani
96 Koprivnica – franjevački samostan
97 Koprivnica – zaobilaznica grada

98 Koprivnica – Stari magistrat
99 Križevci – Nemčićev trg
100 Torčec – Cirkvišće
101 Virje – crkva sv. Martina

Redni broj: 94

**Lokalitet: Autocesta A12, dionica Gradec –
Kloštar Vojakovački**

Naselje: Poljana Križevačka, Križevci, Kalvarija

Grad/općina: Križevci, Sveti Ivan Žabno

Pravni status: postupak u tijeku

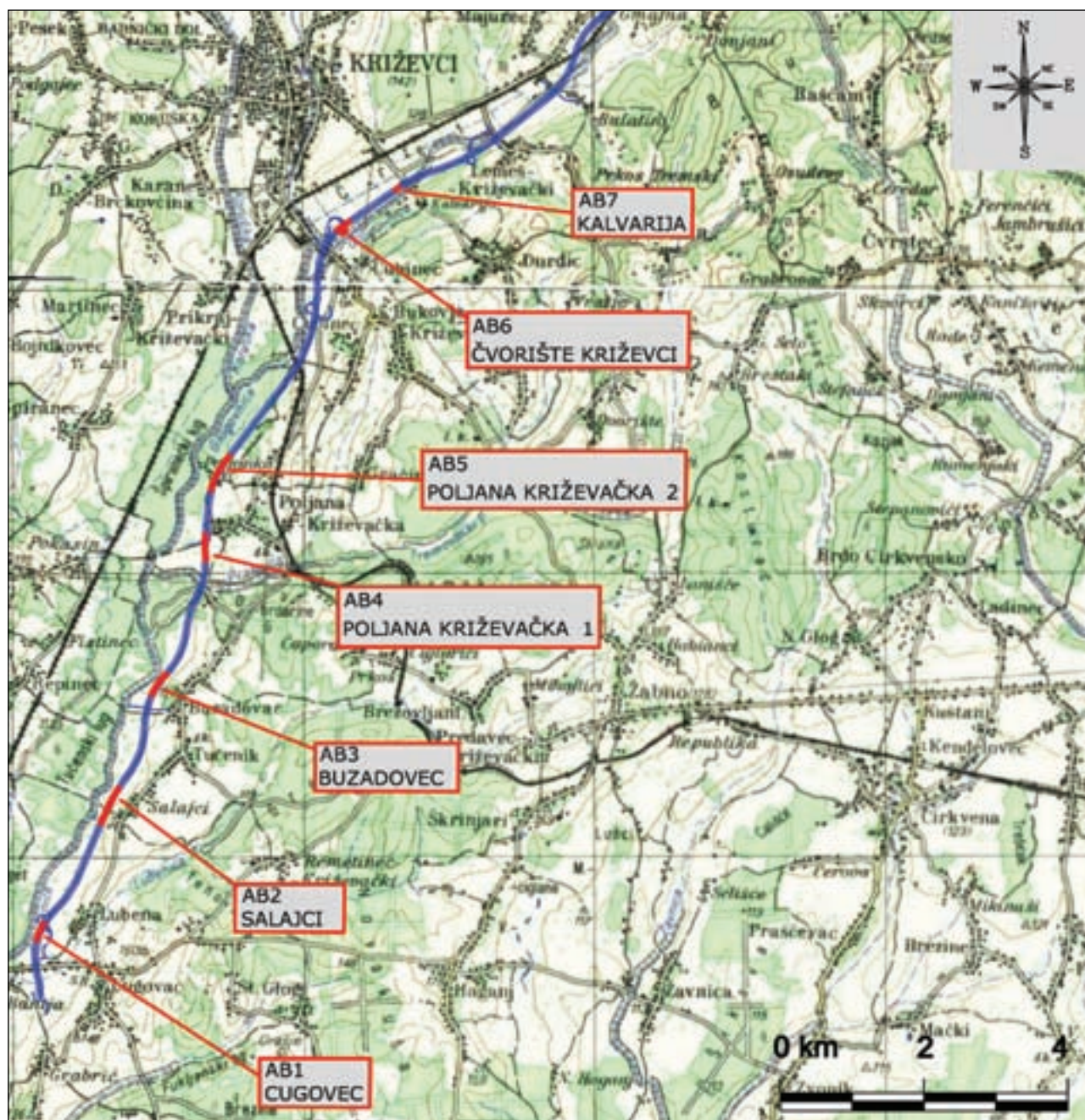
Razdoblje: P, A, SV, NV

Vrsta radova: terenski pregled

Tijekom 2009. rekognoscirana je trasa buduće Autoceste A12, dionica Gradec – Kloštar Vojakovački (stacionaže: od 0+000 do 20+000). Tijekom 35 radnih dana, s grupom

od devet ljudi, radove je izvela tvrtka Kaducej d.o.o. Stručni voditelj istraživanja bio je Nikša Vujnović, a stručni suradnici bili su Josip Burmaz, Anita Sičić i Nikola Antonić. Koordinator projekta bio je mr. sc. Zoran Wiewegh iz Ministarstva kulture, Uprave za zaštitu kulturne baštine, koja je i bila naručitelj radova. Teren je pregledan za potrebe izrade konzervatorske podloge studije utjecaja na okoliš.

Promatrana trasa autoceste obuhvatila je područje dviju županija: Zagrebačku županiju (Općina Gradec) i Koprivničko-križevačku županiju (Grad Križevci i Općina

Brezovljani, tlocrt sondi istraženih 2008. g. (crtež: L. Okroša Rožić)

Intenzivni terenski pregled s iskopavanjem probnih sondi (foto: N. Vujnović)

Sveti Ivan Žabno). Prilikom arheološkoga terenskog pregleda trase buduće autoceste, za dio trase pod izravnim utjecajem na okoliš u ukupnoj širini od 80 m (po 40 m s obje strane osi autoceste) primijenjena je metoda intenzivnoga terenskog pregleda. Terenski je pregledana dužina cijele dionice (20 km), zajedno s 5 km putnih prijelaza i čvorišta. Metodom intenzivnoga terenskog pregleda svi su nalazi prikupljeni te pozicionirani i kartirani. Za odrednicu točne pozicije nalaza na trasi autoceste određena je mreža kvadranta, gdje je jedan kvadrant dimenzija 20x20 m, a označen je alfanumeričkom oznakom (A – D; 1 – 5) te stacionažom svakih 100 m. Prilikom određivanja lokaliteta uzeti su u obzir i podaci o stupnju vidljivosti površine terena, numerirani od 1 do 10 (npr. brojka 1 označava da je vidljivost površine zemlje do 10%). Ako je površina kvadranta obrasla raslinjem i gustom vegetacijom, radi prikupljanja informacija o eventualnim arheološkim nalazima iskopavane su male probne sonde veličine 40x40x40 cm. Kao kartografska podloga upotrebljavana je nacrtana dokumentacija autoceste i ortofotografija tog područja, preklapljena s digitalnim katastrom. Sve podloge ustupile su Hrvatske autoceste.

Prilikom terenskog pregleda pronađeno je sedam arheoloških lokaliteta, od kojih pet pripada srednjem vijeku te dva prapovijesti i srednjem vijeku.

Zagrebačka županija (za više podataka vidi red. br. 120)

- AB 1 Cugovec – Lubena (0+800 – 1+100)
- AB 2 Salajci (2+700 – 3+300)
- AB 3 Buzadovec – Vojvodice (4+700 – 5+100)

Koprivničko-križevačka županija

AB 4 Poljana Križevačka 1 (6+800 – 7+200 i istočni dio nadvožnjaka)

Lokalitet se nalazi na trasi autoceste te na putnom prijelazu Poljana Križevačka, s istočne strane glavne trase nedaleko od potoka Glogovnice. Smješten je na JZ rubu naselja na blago povišenoj terasi i rasprostire se na

površini od 35.430 m², koju danas čine oranice i vrtovi. Prilikom terenskog pregleda pronađeno je 248 ulomaka srednjovjekovne keramike te po jedan ulomak brusnog kamena i troske.

AB 5 Poljana Križevačka 2 (7+800 – 8+400)

Lokalitet se nalazi na glavnoj trasi autoceste, na terasi stotinjak metara od potoka Glogovnice, sjeverozapadno od naselja Poljane Križevačke, u neposrednoj blizini crkve sv. Mihaela – zaštitnika naselja. Lokalitet se rasprostire na površini od 48.000 m², koju danas čine oranica i šuma. Nalazište je datirano u prapovijest i srednji vijek. Prilikom terenskog pregleda pronađeno je 138 keramičkih ulomaka iz prapovijesti, kojima još treba pridodati 27 ulomaka kućnog lijepa, što zajedno označavaju primarni prapovijesni karakter tog nalazišta. Srednjem vijeku pripada 56 keramičkih ulomaka.

AB 6 Križevci – Čvorište Križevci (12+000 – 12+250 i jugoistočni dio čvorišta Križevci)

Lokalitet se nalazi na trasi autoceste te na jugoistočnom dijelu čvorišta Križevci. Smješten je zapadno od uređenog dijela potoka Glogovnice (prema katastru, stari tok prije uređenja potoka Glogovnice na tom je dijelu meandrirao). Lokalitet je pronađen na površini od 29.350 m², koju danas čini djelomično obrađena oranica, dok je veći dio obrastao u neprohodnu makiju i žbunje. U odnosu na veličinu pregledane površine, lokalitet sadrži malen broj ulomaka keramike (ukupno 69) koja se može datirati u srednji vijek.

AB 7 Kalvarija (13+000 – 13+100)

Lokalitet se nalazi na trasi autoceste, a smješten je na polju zapadno od uređenog dijela potoka Glogovnice i zaseoka Kalvarije (prema katastru, stari tok prije uređenja potoka Glogovnice na tom je dijelu meandrirao). Arheološki lokalitet pronađen je na dijelom obrađenim oranicama, na površini od 8.000 m². Prilikom terenskog pregleda pronađeno je 6 ulomaka srednjovjekovne keramike te 26 fragmenata – ostataka kućnog lijepa. Lokalitet je datiran u srednji vijek.

**Nikša Vujnović
Josip Burmaz**

Summary

During 2009, an archaeological field survey of the course of the future A12 motorway, the Gradec – Kloštar Vojakovački section (from 9+000 to 20+000) was conducted. The method of intensive field survey was used to study the surface of the motorway's course. During the survey, seven archaeological sites were found.

In Zagreb County in the area of Gradec municipality, three sites were found: AS 1 Cugovec – Lubena; AS 2 Salajci; AS 3 Buzadovec – Vojvodice. At all these sites, fragmented archaeological ceramic material belonging to the Middle Ages was found, except at AS 1 Cugovec – Lubena, at which material was attributed to the prehistoric period.

In the Koprivničko-križevačka County, in the area of the city of Križevci, four sites were registered: AS 4 Poljana Križevačka 1, AS 5 Poljana Križevačka 2, AS 6 Križevci –

Čvorište Križevci and AS 7 Kalvarija. All the sites are not far from the Glogovnica brook. All are dated to the early Middle Ages, except AS 5, Poljana Križevačka, which has a primarily prehistoric character.

Redni broj: 95

Lokalitet: Brezovljani

Naselje: Brezovljani

Grad/općina: Sv. Ivan Žabno

Pravni status: Z-2218

Razdoblje: P

Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Od 1. do 15. rujna 2009., Gradski muzej Križevci arheološki je iskopavao neolitičko nalazište Brezovljani koje se sustavno istražuje od 2002. godine. Voditeljica istraživanja bila je mr. sc. Lana Okroša Rožić iz Gradskog muzeja Križevci. Radove su financirali Ministarstvo kulture i Koprivničko-križevačka županija. Iskopavalo se na zemljištu u vlasništvu Franje Mihajlica (k.č. 2076, k.o. Žabno), na istoj čestici na kojoj se kontinuirano istražuje od 2005. godine. Iskopavanjima je obuhvaćena površina od 82 m² (sonde 19, 19 A i B).

Sonda 19 postavljena je 30,60 m zapadno od iskopa iz 2007. godine. Proširena je dvjema manjim sondama (sonde 19 A i B) koje se istočno, odnosno južno nadovezuju na sondu 19. Tijekom iskopavanja istražena su četiri jamska objekta te jedno ognjište. U □ A/1-2, na dubini od 0,30 m mjereno od današnje razine tla, nađeni su ostaci četvrtastog ognjišta SJ 311, dim. 1,40x1,10 m, što nije konačan oblik ognjišta koje ulazi u sjeverni profil sonde. Ognjište se sastojalo od fino zaglađenog lijepa, debljine 4 cm, koji je sadržavao nekoliko ulomaka keramičkog posuđa. U zapadnom i južnom dijelu sonde 19, u □ D-I/4-8 i □ G-H/1-2, pojavile su se naznake triju jamskih objekata SJ 310, 312 i 313 (313 A).

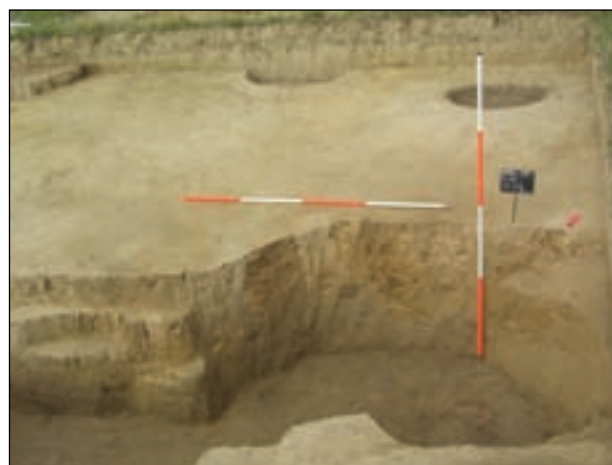
Jama SJ 313 orijentirana je u smjeru istok-zapad. Izduženog je, gotovo kruškolikog oblika, dužine 6 m te okomito ukopanih stijenki. Na postojanje peći SJ 313 A u istočnom dijelu tog objekta upućuje veća količina crvenkasto-smeđe zemlje (boja prema Munsellu: 2.5 YR 5/6 *red*) te ugljen i lijep, kao i podnica elipsoidnog tlocrta, dim. 3,50x2,20 m, izrađena od zaglađenog lijepa debljine 3-4 cm. SJ 313 i 313 A sadržavale su obilje keramičkog materijala (ulomci posuđa, jajoliki utezi, plastika) i litiku. Južno od SJ 313, na udaljenosti od 0,20 m nalazi se jama SJ 310. Bubrežastog je oblika, dim. 3,70x3,20 m. Karakteriziraju je okomito ukopane stijenske. Jama SJ 310 sadržavala je tamnosmeđu zemlju (10 YR 4/3 *dark brown*), dosta ugljena, keramiku i litiku. Uz istočni rub jame nađena je siva pepeljasta zemlja (10 YR 4/2 *dark grayish brown*). U jugozapadnom kutu sonde 19 otkrivena je jama SJ 312. Smještena je 1 m zapadno od SJ 310. Nije definirana u cijelosti jer ulazi u zapadni i južni profil sonde. U istraženom dijelu tog objekta (dim. 3x1,40 m) ističu se dva manja odvojena jamska prostora. SJ 312 zapunjena je tamnosmeđom zemljom (10 YR 4/3 *dark brown*), keramikom i litičkim materijalom. Sjeverno od SJ

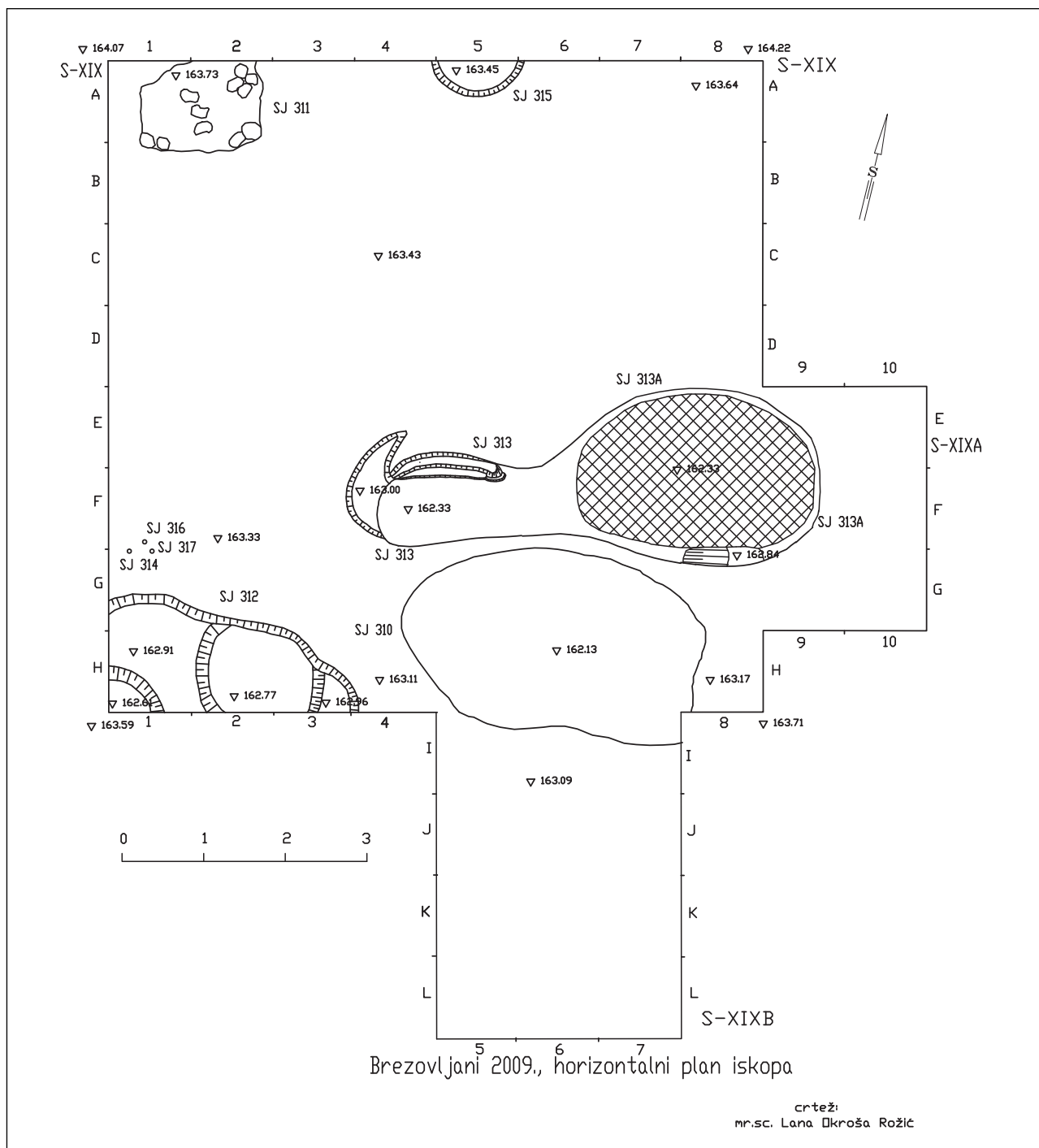
Brezovljani, jamski objekt SJ 312 (foto: L. Okroša Rožić)

312 evidentirane su tri rupe za kolce SJ 314, 316 i 317, promjera 4 cm. Zapunjene su zelenkasto-sivom zemljom (5 Y 6/4 *pale olive*). U sjevernom dijelu sonde 19, nedaleko od ognjišta SJ 311 nalazi se manja jama SJ 315. Dimenzije su istraženog dijela 1x0,40 m. Jama SJ 315 sadržavala je sivu zemlju (10 YR 5/1 *gray*) bez nalaza.

Od pokretnoga arheološkog materijala najbrojniji su ulomci keramičkog posuđa brezovljanskog tipa sopotske kulture, među kojima se izdvajaju fragmenti iznimno tankih stijenki s tragovima crvenog oslikavanja *crusted*-postupkom, kao i ulomci ukrašeni nizovima kapljicaštih uboda. Posebno je zanimljiv nalaz keramičke figurice koja prikazuje ženu. Figurica je sačuvana do pojasa, a karakteriziraju je okrugla glava s urezanim očima i oblikovanim nosom te ruke modelirane poput batrljaka. Ističu se urezi koji sugeriraju frizuru i odjeću na stražnjoj strani figurice. Među posebnim nalazima izdvaja se i keramički predmet elipsoidnog oblika te fino uglačane površine (funkcija tog predmeta zasad nije utvrđena). Litički materijal zastupljen je uglavnom okesivanim kremenim oruđem i kremenim jezgrama, dok poliranim kamenim alatkama pripada nekoliko jezičastih sjekirica i klin. Iskopavanjima iz 2009. upotpunjena su saznanja o izgledu neolitičkog naselja brezovljanskog

Brezovljani, jamski objekt SJ 313, 313A (foto: L. Okroša Rožić)

Brezovljani, plan iskopa 2009.

tipa sopotske kulture s prijelaza srednjeg u kasni neolitik (oko 4900. g. pr. Kr.), na njegovu stambeno-radioničkom segmentu. Nakon iskopavanja lokalitet je zatrpan.

Literatura

Dimitrijević 1978 Stojan Dimitrijević, Neolit u sjeverozapadnoj Hrvatskoj (pregled stanja istraživanja do 1975. godine), Izdanja HAD, 2, Zagreb, 1978: 81 – 94.

Marković, Okroša 2003 Zorko Marković, Lana Okroša, Nastavak istraživanja nalazišta Brezovljani, Obavijesti HAD, XXXV/1, Zagreb, 2003: 29 – 36.

Marković, Okroša Rožić 2004 Zorko Marković, Lana Okroša Rožić, Istraživanja u Brezovljanima godine 2003. i 2004., Obavijesti HAD, XXXVII/3, Zagreb, 2004: 57 – 62.

Okroša Rožić 2005 Lana Okroša Rožić, Brezovljani – četvrta sezona sustavnih arheoloških iskopavanja, Obavijesti HAD, XXXVII/3, Zagreb, 2005: 62 – 68.

Okroša Rožić 2007 Lana Okroša Rožić, Peta sezona sustavnih arheoloških iskopavanja na nalazištu Brezovljani, Obavijesti HAD, XXXIX/1, Zagreb, 2007: 44 – 50.

mr. sc. Lana Okroša Rožić

Summary

During September 2008, Križevci Municipal Museum did archaeological excavations of a Neolithic site Brezovljani, which has been systematically investigated since 2002. In the new season of operations, four pit objects and one fireplace were investigated.

Pit SU 313 is oriented east to west. It is elongated, pear-shaped, 6 m long and has vertically dug sides. There must have been a stove (SU 313 A) in the eastern part of this structure, as shown by a large amount of reddish earth, coal and daub, as well as a floor of elliptical shape, 3.50 x 2.20 m, made of smoothed daub 3-4 cm thick. South of SU 313, at a distance of 0.20 m, is the pit SU 310. It is kidney-shaped, dimensioned 3.70 x 3.20 m. It is characterised by vertically cut sidewalls. Pit SU 312 is located 1 m west of SU 310. It is not entirely defined, for it comes into the western and southern profile of the test pit. In the excavated part of this structure (dimensions 3 x 1.40 m) there are two smaller separate pit spaces. North of SU 312, three postholes were recorded, SU 314, 316 and 317, 4 cm in diameter. In the northern part of the test pit, not far from SU311, the fireplace, there is a smallish pit, SU 315. As for moveable archaeological material, the most numerous are fragments of ceramic vessels of the Brezovljani type of Sopot culture, among which fragments of extremely thin walls with traces of red painting done with the crusted procedure stand out, as do fragments decorated with drop-shaped stabbing. Particular interest attaches to a ceramic figurine representing a woman. It is preserved to the waist, and is characterised by a round head with incised eyes and a shaped nose, and arms modelled like stumps. There are

incisions suggesting a hairstyle and clothing on the back of the figurine. Lithic material is represented on the whole by knapped flint tools and flint cores, while a few tongue-shaped axe heads and a wedge represent polished stone tools.

The excavations of 2009 supplemented our knowledge of the appearance of the Neolithic settlement of the Brezovljani type of Sopot culture from the transition to the Late Neolithic (around 4900 BC), in the segment of its dwellings and workshops.

Redni broj: 96

**Lokalitet: Koprivnica – Franjevački samostan
sv. Antuna Padovanskog**

Naselje: Koprivnica

Grad/općina: Koprivnica

Pravni status: Z-819

Razdoblje: NV

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

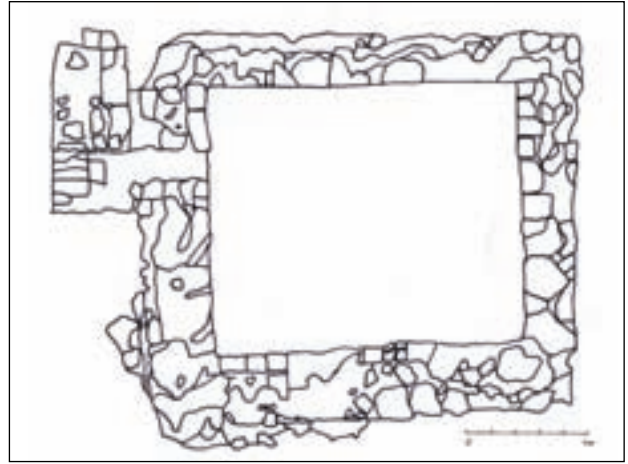
Hrvatska franjevačka provincija i Franjevački samostan sv. Antuna Padovanskog u Koprivnici naumili su vratiti približno izvoran oblik samostana s kraja 17. st. Izradom projekta uvidjelo se kako se položaj novoga južnog krila prostorno preklapio s nekadašnjim te je sukladno tomu zatražen konzervatorski nadzor iskopavanja temelja buduće zgrade. Izvođač građevinskih radova bila je tvrtka Švenda građenje d.o.o. iz Koprivnice. Od 29. do 31. srpnja 2009. radove su nadzirali Konzervatorski odjel u Bjelovaru i Muzej grada Koprivnice. Prilikom nadzora prepoznato je više zidanih struktura podrumskih prostorija nekadašnjeg samostana, stoga su propisana zaštitna arheološka istraživanja na površini od 150 m². Osim financijskih sredstava, investitor je pružio i radnu snagu, radni stroj te geodetske usluge. Arheološki radovi trajali su od 3. do 20. kolovoza 2009., a u njima su, osim voditelja istraživanja (Robert Čimin), sudjelovali i studenti arheologije Ivan Valent, Edina Balić i Josip Jagić.

Koprivnica – franjevački samostan, samostansko krilo tijekom istraživanja, pogled sa sjevera (foto: V. Kostjuk)

Ostaci drvene preše za grožđe (foto: I. Valent)

Tlocrt kamene konstrukcije SJ15 (crtež: I. Valent)

Franjevačka je zajednica u nekoliko navrata dolazila i odlazila iz Koprivnice, a u njoj se stalno nastanila sredinom 17. st. Crkva sv. Antuna Padovanskog i istočno samostansko krilo dovršeni su 1675., a do 1685. dograđuje se i južno samostansko krilo koje je zbog poremećene statike uzrokovane rušenjem južnog dijela bedema koprivničke tvrđave namjerno srušeno 1923. godine. Tijekom zaštitnih iskopavanja istraženi su dijelovi dviju podrumskih prostorija samostanskog krila, definirane kao istočna i zapadna prostorija, međusobno odijeljene komunikacijskim prolazima. U sklopu prostorija pronađeno je više zidova, stupova i drugih zidanih objekata koji svjedoče o upotrebi i pregradnjama prostorija. Cijeli je

prostor radi lakšeg vođenja dokumentacije podijeljen na kvadrante veličine 5x5 m. Kvadranti su se pružali u smjeru zapad-istok, od A1 do D1 na južnom djelu i od A2 do D2 na sjevernom dijelu istraženog prostora. Za potrebe preciznijeg smještaja pojedinih nalaza kvadranti su podijeljeni na četiri potkvadranta (a – d).

Istočna je prostorija veća od zapadne, a glavno je pitanje način na koji je bio konstruiran strop. Unatoč tomu što su otkrivena dva masivna četvrtasta stupa (SJ10 i SJ11) i jedan polustup (SJ21), nije bilo moguće otkriti način na koji su oni bili međusobno povezani, odnosno nisu pronađene stope lukova ili nešto tomu slično. Prostor istočno od stupova u □ C1b/d, C2b/d, D1 i D2 prilično je velik, tako da je strop

Talijanski majolički vrčevi i habanska fajansa (foto: V. Kostjuk)

Izbor staklenog posuđa (foto: V. Kostjuk)

vjerojatno bio sastavljen od spleta drvenih grednika, čemu u prilog ide i jedna pronađena drvena greda (SJ72).

Zapadna prostorija prostire se kroz □ A1,2/B1,2. Riječ je o izduženoj prostoriji pravokutnog tlocrta u smjeru sjever-jug. Definiran je sjeverni zid prostorije (SJ6), istočni zid (SJ4) koji je ujedno i razdjelni među tim prostorijama te zidovi SJ2, SJ3 i četvrtasta kamena konstrukcija SJ15, koji zajedno tvore zapadni obodni zid krila. Treba napomenuti kako ti posljednji zidovi nisu postavljeni u istoj ravni, što govori kako samostan nije podignut u jednom mahu. Unutar prostorije pronađeni su još neki zidovi, konstruktivni elementi i nepokretni nalazi koji svjedoče o upotrebi i pregradnjama koje je ta prostorija doživjela. Dva su zanimljiva objekta pronađena unutar zapadne prostorije, kamena četvrtasta konstrukcija SJ15 i drvena preša za grožđe SJ47. Većina bolje očuvane građe pronađena je u kamenoj četvrtastoj konstrukciji SJ15, dimenzija 3x3,5 m. Sama činjenica da je riječ o građevinskoj strukturi od kamena upućuje i na njezinu namjenu, odnosno najvjerojatnije je upotrebljavana kao sanitarni čvor (septička jama), jer bi opeka u takvim slučajevima bila mnogo podložnija nagrizanju amonijaka te listanju i propadanju. To potkrepljuje i postojanje dovodne kanalizacijske cijevi (SJ56) s istočne strane, izgrađene u kombinaciji kamena i opeke. Drugi bolje očuvan objekt čini preša za grožđe (SJ47), sastavljena od nekoliko širih drvenih greda i velike drvene bačve s drvenim obručem. U prilog takvoj interpretaciji namjene objekta ide i velik broj keramičkih vrčeva za vino.

Prilikom zaštitnih arheoloških iskopavanja pronađena je velika količina pokretnih arheoloških nalaza, ponajviše cjelovito očuvanih keramičkih posuda unutar konstrukcije SJ15. Keramika pokazuje odlike posljednje četvrtine 17. i prve polovine 18. st., a od oblika prevladavaju trbušasti vrčevi trolisnog izljeva i kruškoliki vrčevi ravnog oboda (pedesetak posuda), dok je manje lonaca, zdjela, raznih pladnjeva, tanjura, plitica i zdjelica te posuda manjih dimenzija poput čaša/pehara ili tintarnica. Najzanimljiviji su keramički nalazi nekoliko bolje očuvanih

talijanskih majoličkih vrčeva i vrčeva habanske fajanse. Izdvaja se trbušast majolički vrč (PN80) s prikazom ptice (vjerojatno šojka kreštalica), podrijetlom iz središnje Italije (kraj 17. st.), a na tri se vrča pojavljuje sličan središnji motiv u vidu dvoglavoga crnog orla, kojem se na dnu nalazi urezan potpis majstora kao BM (PN406, PN412) ili AVN / M (PN443). Ti su vrčevi vjerojatno proizvedeni početkom 18. st. u talijanskoj pokrajini Marche (grad Pesaro), a i motiv dvoglavoga crnog orla povezuje se uz tamošnju obitelj Este. U koprivnički franjevački samostan to je posuđe vjerojatno stiglo posrednim putem preko Venecije, dok su vrčevi habanske fajanse (PN336) proizvedeni na području Mađarske ili zapadne Rumunjske.

Među ostalim nalazima iznenađuje velik broj očuvanoga staklenog posuđa, ponajprije čaše. Tipološki su podijeljene na jednostavne neukrašene čaše koničnog oblika (PN13, PN129, PN138, PN143) i bradavičasto ukrašene u donjoj trećini posude (PN205, PN219, PN253), a mogu sadržavati i gravirani ukras (PN268). Drugi su tip čaša one na visokoj profiliranoj nozi (PN175, PN283, PN309, PN384, PN393). Od ostalog posuđa treba spomenuti razne oblike staklenih boca (PN218, PN270, PN402) i određen broj manjih ljekarničkih ampula (PN115, PN398, PN400). Osim tipičnih arheoloških nalaza, zanimljivi su očuvani uzorci tkanine, kože, kestena, koštica, ljuske jajeta, školjki i oklopa kornjače, koji upotpunjuju saznanja o svakodnevnome životu franjevaca.

Nakon zaštitnih radova istražni je prostor prekriven bijelim građevnim platnom (geotekstil) te su nastavljeni građevinski radovi na temeljima nove zgrade. Pokretni nalazi pohranjeni su u Muzeju grada Koprivnice, a stotinjak je predmeta primarno obrađeno, dokumentirano i konzervirano.

Literatura

Feletar 1989 Dragutin Feletar, Podravina, Koprivnica, 1989.

Radić 2005 Mladen Radić (ur.), Keramika i staklo 17. i 18. stoljeća iz starog Franjevačkog samostana, Muzej Slavonije Osijek, katalog izložbe (srpanj – prosinac), Osijek, 2005.

Slukan-Altić 2005 Mirela Slukan-Altić, Povijesni atlas gradova: Koprivnica, Zagreb, 2005.

Robert Čimin

Summary

In August 2009, Koprivnica Municipal Museum carried out rescue archaeological excavations in the courtyard of the Franciscan monastery of St Anthony of Padua in Koprivnica, during which parts of two substruction rooms of the former southern wing of the monastery of the end of the 17th century were investigated. The two rooms were defined as the western and the eastern. Within them, other interesting structures, such as a square stone construction and a wooden grape press, were found. Most of the better preserved ceramic and glass material was found in the square stone structure, SU 15, which was probably used as a septic tank. A hundred completely preserved moveable finds (ceramic, glass) enables the possibility of drawing up a typological analysis of the vessels of the Franciscan community at the end of the 17th and during the whole of the 18th century.

Redni broj: 97

Lokalitet: Koprivnica – zaobilaznica grada

Naselje: –

Grad/općina: Koprivnica, Rasinja, Koprivnički Ivanec i Peteranec

Pravni status: –

Razdoblje: P, A, SV, NV

Vrsta radova: terenski pregled

Od 21. do 24. srpnja 2009. terenski je pregledano područje izgradnje zaobilaznice grada Koprivnice, u sklopu izrade elaborata utjecaja na kulturnu baštinu za potrebe izrade studije utjecaja na okoliš. Voditelj istraživanja bio je dr. sc.

Marko Dizdar, a zamjenica Asja Tonc, dipl. arheologinja, oboje iz Instituta za arheologiju u Zagrebu. Financijska sredstva te kartografske i ortofotopodloge osigurao je naručitelj studije, Institut za istraživanje i razvoj održivih ekosustava iz Zagreba.

Pregledano područje nalazi se na trasi koridora Podravske brze ceste, u dužini od 19 km između čvora Rasinja i čvora Koprivnica, a na području gradova i općina Rasinja, Koprivnica, Koprivnički Ivanec i Peteranec. Riječ je o pretežno ravničarskom terenu, s nekoliko tokova manjih potoka te brojnim koritima umjetnih kanala za navodnjavanje, ponajprije na prostoru sjeverno od grada Koprivnice. Preglednost terena bila je vrlo loša s obzirom na vrijeme pregleda, odnosno bujnu vegetaciju i šikare na neobrađenim područjima te šumu na pojedinim stacionažama. Prikupljeni materijal, a riječ je o sitnim keramičkim ulomcima, omogućio je samo okvirnu dataciju pojedinog nalazišta. Na temelju podataka iz stručne literature, proizašlih iz rekognosciranja i manjih sondažnih istraživanja, poznato je da je taj prostor intenzivno naseljavan tijekom svih razdoblja. Bogatstvo prapovijesnih lokaliteta koji kronološki pokrivaju čitav raspon od neolitika preko lasinjske kulture, do brončanog i mlađeg željeznog doba, kao i tragovi antičkih prometnih komunikacija te znatan broj srednjovjekovnih nalazišta (Marković 2003, Sekelj Ivančan 2008, Registar 1997), odražavaju se i u gustoći nalazišta otkrivenih ovim terenskim pregledom, unatoč jako lošem stanju terena prilikom obilaska. Ukupno je uočeno 28 lokaliteta, a većinom se radi o neregistriranim nalazištima. Položaji Cerine – Smrdeći kanal i Stari krči (redni brojevi 14 i 15 na popisu uočenih nalazišta) mogu se povezati s prethodno poznatim položajem Cerine 2, jednim u nizu lokaliteta pod nazivom Cerine (Vratnec) koji se nastavljaju jedan na drugi i pokazuju kontinuitet naseljenosti područja sjeverno od današnjega grada Koprivnice.

Uočena su tri položaja s keramikom koja se može odrediti kao prapovijesna, a samo jedan s materijalom iz antike. Sva ostala nalazišta datirana su u srednji i novi vijek, a količinom materijala ističe se položaji Pustakovec – istok (10), Obrški – istok (12) i Šalovica I (24). Ni na jednom položaju nisu uočeni nalazi koji bi upućivali na postojanje nekropole, pa

Položaji nalazišta uočenih tijekom terenskog pregleda zaobilaznice Koprivnice (izradila: A. Tonc)

se prikupljeni materijal smatra nasebinskom keramikom. Sva su naselja bila otvorenog, nizinskog tipa, što odgovara konfiguraciji terena na tom dijelu koridora, budući da je riječ o blago brežuljkastom području uz dolinu Drave. Vjerojatno se dijelovi trase bez uočenih nalazišta mogu tumačiti kao posljedica nepreglednosti terena, primjerice u područjima prekrivenima gustom šumom i obraslim livadama, pa se u konačnici može očekivati i veći broj lokaliteta. S obzirom na nemogućnost da se tijekom terenskog pregleda odredi točno rasprostiranje pojedinog nalazišta, kao i fragmentiranost prikupljenoga pokretnog materijala, ali i navedenu mogućnost većeg broja nalazišta od uočenog, potreban je stručni nadzor čitavog područja izgradnje zaobilaznice Koprivnice, kojim će se moći saznati više o pojedinom nalazištu, ali i tom arheološki bogatom i vrlo zanimljivom području.

Literatura

Marković 2003 Z. Marković, Novi prilozi poznavanju eneolitika i brončanog doba u koprivničkoj Podravini, Izdanja HAD, 21, Zagreb: 2003: 41 – 56.

Registar 1997 Registar arheoloških nalaza i nalazišta sjeverozapadne Hrvatske, Bjelovar, 1997.

Sekelj Ivančan 2008 T. Sekelj Ivančan, Treća sezona arheoloških istraživanja na položaju Prečno pole I u Torčecu; Probna arheološka istraživanja položaja Pod Gucak/Pod Panje u Torčecu kraj Koprivnice, AIA, IV, Zagreb, 2008: 50 – 57.

Asja Tonc

Summary

During July 2009, the Institute for Archaeology carried out a field survey of the area of the development of the Koprivnica city bypass. A part of the course 19 km long between the future Rasinja and Koprivnica intersections was investigated. All told, 28 sites were found, just a few of which were prehistoric, one was probably Roman period, while the others can be dated to the Middle Ages and the modern period. Expert supervision during the operations on the building of the road will enable the definition of the chronology and extent of the archaeological sites found, as well, perhaps, as the discovery of new sites.

Redni broj: 98

Lokalitet: Koprivnica – Stari magistrat

Naselje: Koprivnica

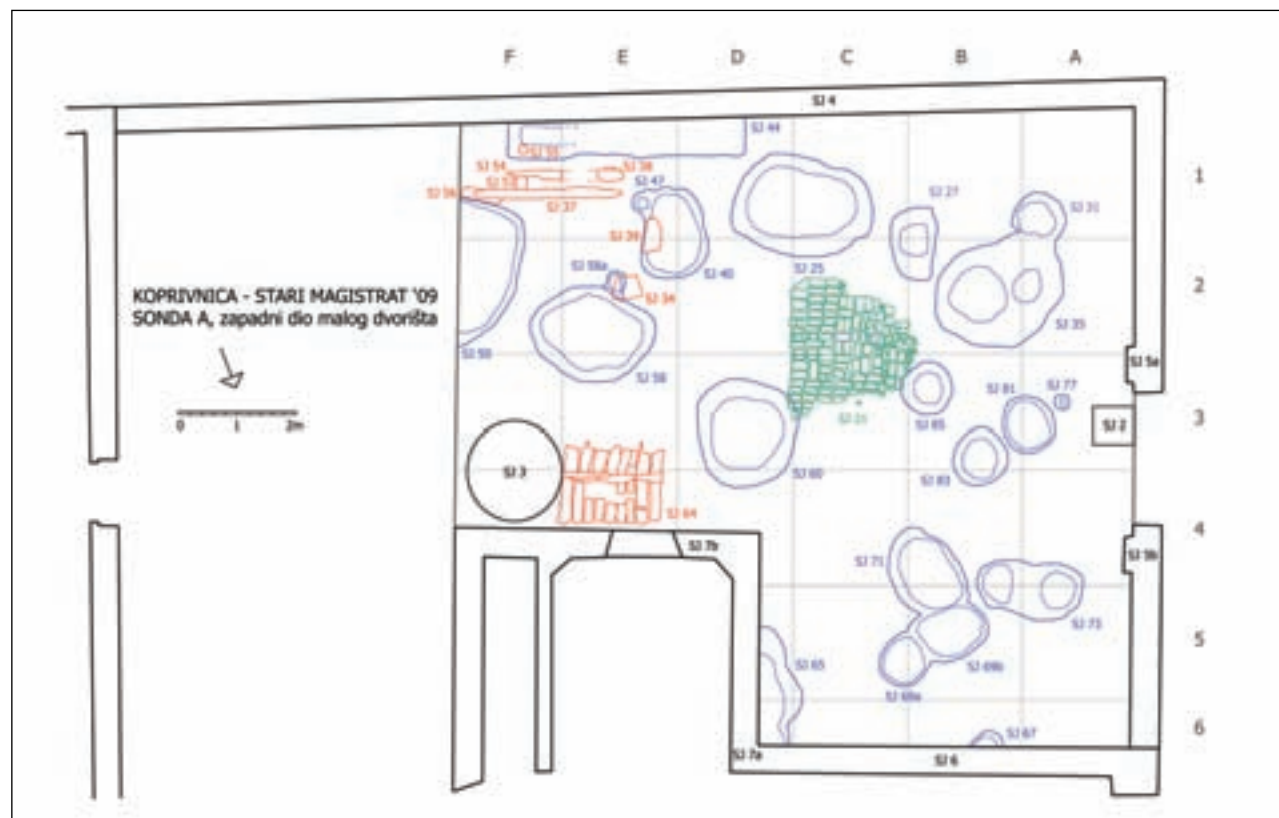
Grad/općina: Koprivnica

Pravni status: Z-2795

Razdoblje: SV, NV

Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Sustavna arheološka istraživanja malog dvorišta Starog magistrata (danas zgrada Muzeja grada Koprivnice) čine dio sveobuhvatnih povijesnih, arhivskih i konzervatorskih istraživanja koja intenzivno traju tijekom proteklih godina. Zbog velikog opsega radova, ovogodišnja istraživanja

Koprivnica – Stari magistrat, tlocrt svih istraženih nepokretnih nalaza (crtež: R. Čimin)

Dio istraženih jamskih objekata u južnom dijelu sonde A (foto: R. Čimin)

podijeljena su u dva dijela: prvi dio od 15. lipnja do 29. srpnja, a drugi od 22. rujna do 20. studenog 2009. godine. Istraživanja su omogućili Grad Koprivnica (financijska sredstva), Grad Koprivnica i Hrvatski zavod za zapošljavanje (popularno zvani „javni radovi“, 8 pomoćnih fizičkih radnika), a istraživanja su potpomogli i studenti – stipendisti Grada Koprivnice. Voditelj istraživanja bio je Robert Čimin (Muzej grada Koprivnice), a u njima su sudjelovali i studenti arheologije Ivan Valent i Kristina Brodarić.

Prije početka iskopavanja zatraženo je arhitektonsko-statičko mišljenje za zgradu Starog magistrata, kako bi se dobile preporuke o dopuštenoj dubini iskopa uz zidove

zgrade (tvrtka Elit biro d.o.o. iz Koprivnice). Tijekom ljeta i jeseni 2009. istražen je zapadni dio malog dvorišta Starog magistrata, odnosno sonda A dimenzija 12x10 m. Radi preciznijeg istraživanja i dokumentiranja nalazišta i nalaza, sonda je podijeljena u kvadrante dimenzija 2x2 m, tako da se kvadrant A1 nalazio u JZ uglu dvorišta, a F4 na SI dijelu. Čitavo je dvorište u prosincu 2007. spuštено za 20-ak centimetara, prilikom čega je prepoznato nekoliko recentnih stratigrafskih jedinica: opločenje opekom, sustav komunalne infrastrukture, betonske baze stupova nadzemnog objekta te tlocrtni položaj kružne strukture s betonskim poklopcem i urezanom godinom 1949. („bunar“).

Istraživanja u dvorištu Starog magistrata pokazala su kontinuitet uporabe tog prostora koprivničke tvrđave tijekom dugog razdoblja: od kasnoga srednjeg vijeka, tj. od 14. st. kada Koprivnica postaje slobodan kraljevski grad, pa sve do danas kada se taj prostor upotrebljava za potrebe muzeja. Vidljive su ljudske intervencije u prostoru – od onih najnovijih poput instalacije odvoda za oborinske vode, potom gradnje upojne jame (SJ3), raznih nivelacija terena (SJ9), raznih kulturnih slojeva (SJ20, SJ22, SJ23 i SJ24) i većeg broja jamskih objekata.

Većina istraženih jama definirane su kao otpadne, budući da je uz određene količine ulomaka keramičkih posuda pronađena i znatna količina životinjskih kostiju, dok su ostali nalazi vrlo rijetki. Jedan dio jama ukopan je u više slojeve, poput jama SJ50/51 i SJ44/45 koje su mlađe (17. – 18. st.), ali sadrže i manji broj starijih nalaza. S druge strane, neke su jame prepoznate kao ukopi u najdublje kulturne slojeve i zdravicu. Primjer je jama SJ25/26 u čijem je sastavu pronađeno nekoliko ulomaka majoličkih

Drveni objekt SJ64 (foto: R. Čimin)

Čjelovito očuvan keramički lonac PN58 pronađen in situ (foto: R. Čimin)

renesansnih vrčeva koji se okvirno mogu datirati oko 1500. godine. Drugi objekti ukopani u zdravicu, poput jama SJ65/66, SJ69/70 ili SJ71/72, sadrže keramičke nalaze koji imaju karakteristike 14. i prve polovine 15. st.

Drvenih je objekata pronađeno nekoliko, odnosno samo na dva mjesta gdje se više greda i stupova različitih smjerova moglo povezati u smislenu cjelinu. Zapravo iznenađuje relativno malen broj sačuvane drvene građe s obzirom na to da se pretpostavlja da je od 14. do 16. st. većina stambenih objekata unutar koprivničke tvrđave bila izgrađena, barem djelomice, od drvene građe. Trebalo bi izdvojiti tek drveni objekt SJ64 (pojilište, hranilište ili nešto slično). Od ostalih nepokretnih nalaza pronađeno je tek barokno opločenje od opeke SJ21.

Prilikom istraživanja pronađena je velika količina pokretne arheološke građe, a od ukupno prikupljenih 500 vrećica različitih pokretnih nalaza, posebno su odvojena 64 bolje očuvana predmeta. Najvredniji su nalazi pronađeni u zapunama jama, budući da su u ondje dospijevali tijekom kratkog razdoblja korištenja objektom. Nalazi pomažu pri determiniranju svakog objekta zasebno. Treba napomenuti da je npr. u slojevima SJ22 i SJ23 pronađena velika količina keramičke građe, dok su u sloju SJ24 nalazi vrlo rijetki. Može se pretpostaviti kako slojevi SJ20 i SJ22 pripadaju 16. – 17. st., a slojevi SJ23 i SJ24 15. – 16. st. Metalne nalaze čini veći broj raznih čavala i klinova, a izdvaja se bolje očuvana ostruga iz 14. st., topovska kugla većih dimenzija, dijelovi pojase garniture i nošnje (pojasne kopče, potkova za petu) itd. Od brončanih je nalaza pronađen dječji prsten te dio konjske opreme izrađen od tankog lima. Pronađena je velika količina ulomaka različitih staklenih posuda koje se datiraju od kasnoga srednjeg vijeka do 20. st. Većina njih pripada bocama i čašama, a pronađeno je i nekoliko ljekarničkih bočica koje vjerojatno pripadaju 18. st. Nakon istraživanja sonda A zatrpana je iskopanom zemljom, a iz sjevernog dijela dvorišta (sonda B) očišćeno je raslinje i višak humusne zemlje te je prekriven bijelim građevnim platnom (geotekstil). Taj prostor istraživat će se sljedeće godine.

Literatura

Brozović 1976 Leander Brozović, Građa za povijest Koprivnice, Koprivnica, 1976.

Feletar 1989 Dragutin Feletar, Podravina, Koprivnica, 1989.

Reberski 1986 Ivanka Reberski (ur.), Koprivnica – grad i spomenici, Zagreb, 1986.

Slukan-Altić 2005 Mirela Slukan-Altić, Povijesni atlas gradova: Koprivnica, Zagreb, 2005.

Robert Čimin

Summary

Systematic archaeological excavations during 2009 in the small courtyard of the Old Magistracy in Koprivnica (today Koprivnica Municipal Museum) are part of the comprehensive historical, archival and conservation researches of previous years. The investigations have shown the continuity of the use of this space within the

fortifications of Koprivnica for a long period of time, from the late Middle Ages, i.e., from the 14th century, when Koprivnica became a free and royal city, until the current time, when the space is used for the museum. Some ten pit features dating to the 14th to the 16th century were found, as was a large quantity of moveable archaeological material (about 500 bags). These were the first major archaeological excavations into the old city centre of Koprivnica.

Redni broj: 99

Lokalitet: Križevci – Nemčićev trg

Naselje: Križevci (Donji grad)

Grad/općina: Križevci

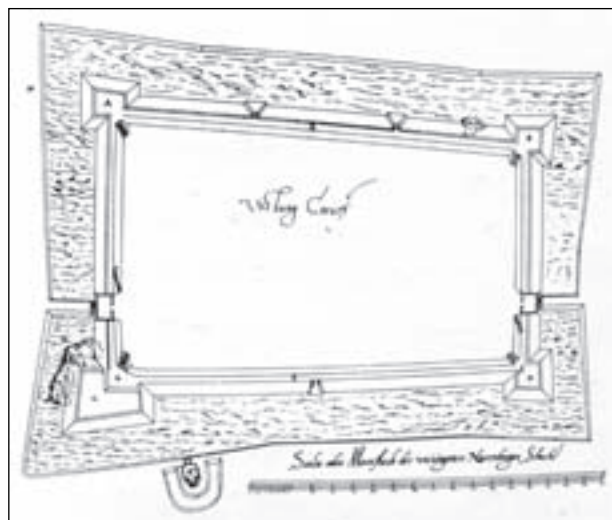
Pravni status: R-0742

Razdoblje: NV

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje, arheološki nadzor

Tijekom 2009. obnavljan je Nemčićev trg u središtu grada Križevaca, što je uključilo i obnovu vodovodne, kanalizacijske, električne i plinske mreže. Kako su se na tom području očekivali ostaci južnih gradskih vrata i dijelovi obrambenog bedema, bio je neophodan arheološki nadzor, a na mjestima gdje se nešto pronađe i dodatna istraživanja. Mora se napomenuti da je istraživano samo na mjestima gdje se inače iskopavalo za polaganje podzemne infrastrukture. Arheološki nadzor i zaštitno istraživanje financirao je Grad Križevci, koji je bio i glavni investitor radova na uređenju središnjega gradskog trga.

Donji križevački grad 1405. proglašen je slobodnim kraljevskim gradom i tada dobiva svoje gradske bedeme kao utvrđenje za potrebe vojske. Gradski bedemi bili su zapravo zemljani nasipi ojačani balvanima. Nakon pada Čazme u turske ruke, godine 1552. povećala se opasnost od Turaka te kralj naređuje da se moraju ojačati križevački bedemi. Bedemi su rađeni prema nacrtima, a izvode ih stručni radnici u vojnoj službi. Neki od tih nacrtu sačuvani

Izgleđ križevačkih bedema na nacrtu Alexandra Pasqualinija iz 1598. godine

Detalj s prikazom južnih gradskih vrata iz 1755. godine (foto: Z. Homen)

su u Beču, Dresdenu i drugim arhivima. Na nacrtu Alexandra Pasqualinija iz 1598. vidi se izgled križevačkih zemljanih utvrda učvršćenih balvanima, s bastionima na uglovima, a oko bedema bili su jarci s napuštenom vodom. Izvan bedema nalazila se crkva Sv. Križa koja je imala vlastite bedeme. Prvi radovi na učvršćenju odvijaju se od 1553., a u njima sudjeluju pripadnici vojske zajedno s građanima. Kako navode izvori, to se radilo više radi

Otkriveni temelj južnih gradskih vrata, građen od opeke (foto: Z. Homen)

osjećaja sigurnosti, nego što bi se uistinu osigurao grad. Očito se radilo površno, tako da su zidovi obnavljani više puta. Tako je nadzorni inženjer Alexander de Pasqualini u svojem izvještaju iz 1598. opisao stanje jugozapadnog bastiona pogibeljnim za svakog branitelja koji bi se našao na njemu. U tom se izvještaju također navodi da je 1587. umjesto drvenih počela gradnja zidanih vrata iznad kojih se nalazila kula s prostorima za branitelje. Taj objekt građen je od opeke, a njegov približan izgled može se vidjeti na jednom crtežu s prikazom grada iz 1755. godine (detalj), gdje se vidi da je prostorija iznad vrata imala jedan manji toranj (crtež je sastavni dio stola koji je izložen u gradskom muzeju).

Koncem 18. st. (poslije 1770.) vojska prodaje gradu gornja i donja vrata. U donjim vratima, odnosno zidanim prostorijama iznad ulaza, jedno vrijeme bila je smještena škola koju su vodili pavlini. Međutim, sredinom 19. st. gradsko poglavarstvo odlučuje da se gradska vrata, odnosno njihovi ostaci, sruše jer su ruglo grada. Tako su nakon 1852. najprije srušena gornja, pa potom i donja južna vrata (na današnjem Nemčićevu trgu).

Upravo zbog činjenice da će se na mjestu gdje su se nekad nalazila gradska vrata kopati kanalizacija, bilo je nužno najprije otkriti na kojem su se mjestu preko glavne prometnice ona nalazila i utvrditi postoje li kakvi ostaci temelja. Ne treba izgubiti iz vida činjenicu da su se na tom prostoru već prije kopali određeni pravci za vodovod, kanalizaciju, struju, telefon i plin te da su pritom mogući ostaci gradskih bedema bili devastirani.

Dana 12. lipnja 2009. počelo je iskopavanje radi zamjene vodovodne mreže na zelenoj površini između asfaltne ceste i glavne staze na istočnoj strani parka (trga). Ostaci zida koji su tada otkriveni prokopani su već kod prvog postavljanja vodovoda. Utvrđeno je da se baza zida, koji je s vanjske strane rađen od opeke, konusno širi prema dolje. Na gornjoj je strani zid širok između 185 i 194 cm. Linija zida pod pravim kutom presijeca glavnu asfaltnu prometnicu. Nedvojbeno je utvrđeno da je upravo to linija nekadašnjeg bedema i temelj na kojemu su podignuta južna gradska vrata.

Dubina otkrivenog zida na poziciji južnih gradskih vrata bila je 210 cm, a mjerena je od površine na kojoj je već skinuto 40 cm sloja. Tu se moglo vidjeti kako se zid širi prema dolje, građen je vrlo pravilno od opeke, jedino se na jednome mjestu prema vrhu vidi sekundarno pomicanje (što ne čudi jer je glavna gradska prometnica prelazila upravo preko njega). Opekama zidani temelji završavaju na istočnoj strani trga ispod nogostupa, na mjestu gdje se on spaja s objektom u kojem se nalazi trgovina Varteks. Prema zapadu pak temelj završava s početkom zelene površine parka.

Priilikom postavljanja glavne kanalizacijske cijevi s istočne strane prometnice morali su se probiti temelji gradskih vrata. Tada se moglo uočiti da je opekama bila građena samo vanjska južna strana temelja, a ostatak je bio od većega neklesanog kamena koji je bio tako čvrst da su se izvođači radova morali koristiti posebnim strojevima za razbijanje.

Za vrijeme kopanja spomenutog zida pronalazeni su ulomci keramike koji nisu stratigrafski određeni jer se zemlja zbog prijašnjih polaganja cijevi već isprevtala. Ulomci

Situacijski plan trga s označenim otkrivenim ostacima temelja (izradio: J. Okroša)

keramike pronalazeni su i duž istočne linije parka gdje su postavljane cijevi za kanalizaciju i vodovod. Keramički ulomci imaju karakteristične profile kakvi se sreću od 16. do 19. st. Keramika je rađena na lončarskom kolu. Jedan broj ulomaka ima sačuvanu glazuru. Očito je da keramika ne pripada nekome zatvorenom nalazu, već je riječ o odbačenim razbijenim ulomcima koji se ne mogu spajati u cjelovit oblik.

Prilikom kopanja kanala za polaganje električnih vodova, u neposrednoj blizini gradskih vrata pronađen je metalni novac kao slučajni nalaz. Nakon čišćenja utvrđeno je da se radi o dobro očuvanom srebrnom novcu carice Marije Terezije iz 1765. godine, promjera 2,9 cm.

Nastavkom praćenja iskopa za polaganje kanalizacijske cijevi nađen je vjerojatni sjeverni zid objekta gradskih vrata. Kao što je već bilo spomenuto, iznad gradskih vrata bile su prostorije za stražu, pa je cijeli taj objekt morao imati temelj i sa sjeverne strane. Književnik Mirko Bogović, koji je određeno vrijeme živio u Križevcima, zapisao je da su Križevci rušenjem gradskih vrata (nakon 1852.) izgubili jedno svoje prepoznatljivo obilježje, jedno zdanje koje se izdvajalo svojim malim prozorima iznad samih vrata koje on u svojem opisu posebno spominje. Zid je od prvoga pronađenog zida na sjevernoj strani bio udaljen 13,60 m. Bio je širok 160 cm, a dubok samo 80 cm. Ako se radi o temeljima unutrašnjeg zida građevine iznad gradskih vrata, onda je ona bila široka zavidnih 13,60 m, što baš i nije vjerojatno. Jedino bi sustavno istraživanje moglo razjasniti raster nekadašnjih temelja, odnosno objekata građenih neposredno uz ulaz u sam grad, no i ta saznanja dovoljna su za ubiciranje traženog ulaza u grad.

Naposljetku se može utvrditi da je prilikom arheološkog nadzora i iskapanja na cesti i dijelu nogostupa uz park na Nemčićevu trgu u Križevcima ustanovljeno ono što je

i bio cilj – otkriven je položaj gradskih vrata i nekadašnjih bedema Donjega grada. Položaj je sada jasno utvrđen, geometarskim mjerenjima točno pozicioniran i fotografski dokumentiran. Kako se radi o nalazima koji su zapravo ostaci temelja, nije predviđena njihova trajna prezentacija. I njihovi nadzemni dijelovi bili su svojedobno toliko ruševni, kako je već bilo navedeno, da je gradsko poglavarstvo sredinom 19. st. odlučilo sve porušiti da se „ukloni ruglo grada”.

Literatura

Bedenko 1993 Vladimir Bedenko, Urbanistički razvoj Križevaca do sredine 19. st., Križevci grad i okolica (umjetnička topografija Hrvatske), Zagreb, 1993: 75 – 91.

Zoran Homen

Summary

During 2009, Nemčićev trg [square] in the city of Križevci was renovated, including the renovation of the water supply, sewage, electrical and gas networks. On this occasion, archaeological supervision was conducted while the trenches in which to lay the infrastructure were dug. It was hypothesized that precisely at the site of the square and the main road that goes from south to north there were the remains of the former southern city gate, although nobody knew precisely their position. Today's centre of the city was once a space bound by defensive walls, which the city acquired in 1405, together with its other privileges. The state of the city fortifications, at first wooden, supplemented with earthworks, was in a state of constant deterioration, which the military engineers' reports confirm. Because of the constant threat from the Ottomans, the ramparts were repaired several times, and in 1587, the wooden gate was replaced by a brick-built version. During the digging of deep trenches for sewage collectors, the external line of the ramparts and the foundations of the southern city gate were found. In this way, the exact position was located, which had been the objective of the archaeological supervision.

Redni broj: 100

Lokalitet: Torčec – Cirkvišće

Naselje: Torčec

Grad/općina: Drnje

Pravni status: postupak u tijeku

Razdoblje: SV, NV

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Od 13. do 21. listopada 2009., Institut za arheologiju iz Zagreba istraživao je položaj Torčec – Cirkvišće, smješten sjeverno od centra današnjeg sela Torčeca. Istraživanja je vodio mr. sc. Siniša Krznar, znanstveni novak na projektu Srednjovjekovno naseljavanje sjeverne Hrvatske u svjetlu arheoloških izvora, čija je voditeljica dr. sc. Tajana Sekelj Ivančan, viša znanstvena suradnica Instituta za arheologiju. U istraživanjima je sudjelovao i dr. sc. Mario Novak, znanstveni suradnik Odsjeka za arheologiju HAZU-a te Ivan Valent,

Detalj groba 47, nalaz parte (PN 44) in situ (foto: S. Krznar)

Grob 50 (foto: S. Krznar)

student 4. godine arheologije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Pomoćnu stručnu i tehničku ekipu činili su braća Ivan i Zlatko Zvjerac te Marko Draganić. Arheološko istraživanje, preko Društva za povjesnicu i starine Torčec, financirali su Grad Koprivnica i Koprivničko-križevačka županija.

Iako je položaj Cirkvišće dulje vrijeme poznat u arheološkoj literaturi, prvi je put probno istražen tek 2002. godine kada je otkriveno 18 grobnih cjelina koje se uglavnom mogu datirati u novi vijek (Sekelj Ivančan, Tkalčec 2003), no pojedini slučajni nalazi (S-karika, keramička posuda s ukopom pasje lubanje) te povijesni izvori o župnoj crkvi sv. Stjepana Kralja blizu Drove iz 1334. godine (Petrić 2000: 66) sugeriraju znatno duži kontinuitet života na lokalitetu. Istraživanja tijekom 2009. nastavak su onih iz 2002. te je u potpunosti preuzet tada postavljen koordinatni sustav. Da bi se istražio do zdravice, ponovno je otvoren dio tada istraživane sonde (□ I 10 i istočni dio □ H 10), ali nažalost to je uspjelo samo u □ I 10.

Tijekom istraživanja zabilježene su 36, a istražene su 34 grobne cjeline. Pokojnici su u grobove polagani ispruženi

na leđa, orijentacije zapad (glava) – istok (noge), ruku ispruženih uz tijelo ili položenih na zdjelicu. Prisutnost kovanih čavala u pojedinim grobovima sugerira njihovo pokopavanje u drvenim ljesovima. Zbog čestog ukopavanja i međusobnog presijecanja, ukope grobova bilo je veoma teško prepoznati, osim tamo gdje su bili ukopani u zdravicu. Grobovi su dosta gusto pokapani, pa su mlađi presijecali i uništavali starije, što se dobro vidi kod grobova 38 – 42 ili 45 – 47. Nalazi u grobovima vrlo su rijetki i uglavnom se radi o dijelovima odjeće te nakitu. Bogatstvom nalaza posebno se ističe grob mlađe ženske osobe (grob 47), u kojem je pronađena gotovo u potpunosti očuvana parta, pojasna kopča, kopčice za odjeću, prsten te fragment ukrasnog predmeta. Na temelju stratigrafskih odnosa, većina grobova može se pripisati novovjekovnom horizontu groblja. Kasnosrednjovjekovnom groblju na lokalitetu vjerojatno pripadaju grobovi 34, 37 i 48, no to će trebati potvrditi analizom C-14. Kako ovogodišnjim istraživanjima nisu pronađeni arhitektonski ostaci crkve ni srednjovjekovni horizont ukopavanja na lokalitetu na koji upućuju slučajni nalazi, bit će potrebna nova istraživanja na znatno većoj površini lokaliteta.

Grobovi 38 – 42 (foto: S. Krznar)

Literatura

Petrić 2000 H. Petrić, Opća povijest Torčeca, u: Torčec, Povijest Torčeca, Bibliotheka Historia Croatica, 21, Torčec, 2000: 66 – 98.

Sekelj Ivančan, Tkalčec 2003 T. Sekelj Ivančan, T. Tkalčec, Arheološko nalazište Torčec – Cirkvišće, Podravina, vol. II, br. 4, Koprivnica, 2003: 5 – 36.

mr. sc. Siniša Krznar

Summary

During October 2009, the Zagreb Institute for Archaeology carried out archaeological field research into the site of Torčec – Cirkvišće. The site was located to the north of today's village of Torčec, and to the east of the road that runs from Torčec to Đelekovec. These investigations were a sequel to research carried out in 2002. The coordinate system established then was accepted, and part of the

then excavated test pit (□ I 10 and the eastern part □ H 10) was uncovered once more to excavate it down to the natural soil. During the excavations, 36 new graves were registered, 34 of them being investigated. On the whole, these are modern burials, and just a few graves can be dated to the late medieval period. The skeletons are placed in the graves supine and oriented east to west, the head being at the west. The grave of a young female (grave 47) stands out for the richness of finds; almost completely preserved were a headdress, a belt buckle, a clothing clasp, a ring and the fragment of an ornamental object.

Redni broj: 101

Lokalitet: Virje – crkva sv. Martina

Naselje: Virje

Grad/općina: Virje

Pravni status: Z-2987

Razdoblje: SV, NV

Vrsta radova: probno iskopavanje

Tijekom druge polovine travnja 2009., kod župne crkve sv. Martina u Virju trajala su probna arheološka iskopavanja (k.č. 8720/1 i 8720/2). U starijoj se literaturi često upućivalo na mogućnost postojanja arheoloških ostataka kasnosrednjovjekovne utvrde Prodavić na području današnjega mjesnog parka, odnosno u neposrednoj blizini

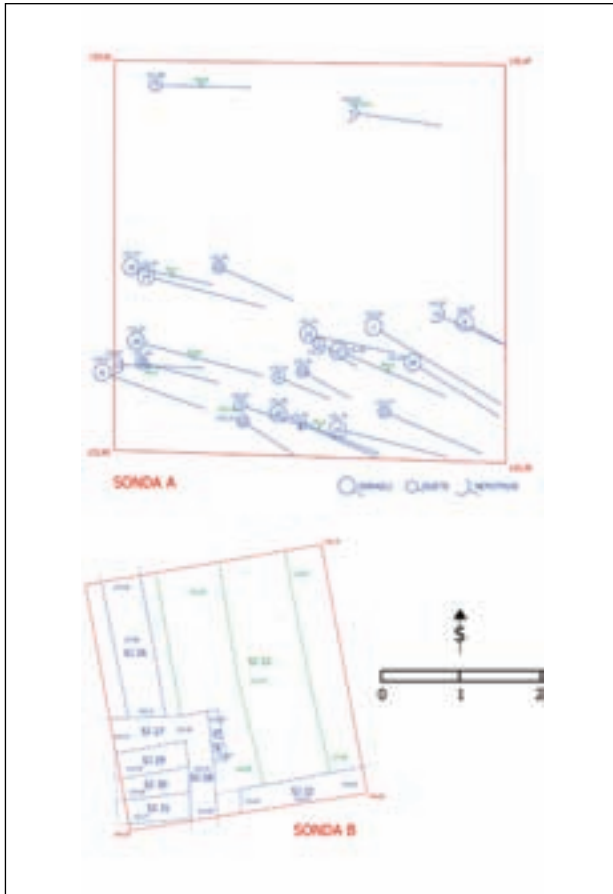

Virje – Sv. Martin, istraženi dijelovi kapele i sakristije (foto: R. Čimin)

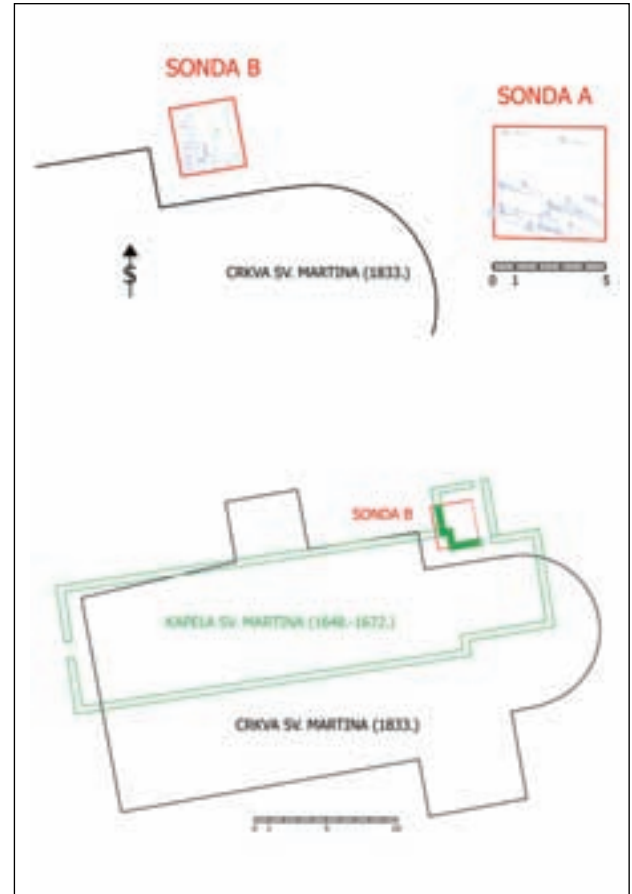
crkve. Sukladno tomu, prevladavalo je i mišljenje kako je današnji toranj s dijelom sjevernog zida župne crkve jedini ostatak spomenute utvrde. Voditelj arheoloških istraživanja bio je Robert Čimin iz Muzeja grada Koprivnice, a radove su potpomagali Općina Virje (financijska sredstva) i INA-Naftaplin, Okrug Podravina (fizička radna snaga, radni stroj, prehrana, geodetske usluge). Sveukupno su istražene dvije sonde, ukupne površine 35 m².

Istražene grobne cjeline: G3, G4, G10 i G13 (foto: R. Čimin)

Tlocrt sondi A i B (izrada: R. Čimin)

Položaj sondi i idejni položaj kapele u odnosu na današnju crkvu (izrada: R. Čimin)

Manja sonda (Sonda B) postavljena je u nastavku sjevernog zida lađe današnje crkve na čijem su licu vidljive nepravilnosti u gradnji, što je upućivalo na stariju fazu objekta. Pronađeno je nekoliko zidova građenih od opeke i povezanih vapnenim vezivom, koji čine dijelove kapele sv. Martina iz sredine 17. st. Povjesnica župe Virje (*Liber memorabilium*) govori o postojanju kapele nepravilna pravokutna tlocrta, dimenzija 34x8,5 m, sa suženim svetištem. Istraživanjima su prepoznati njeni dijelovi, odnosno dio sjevernog zida lađe kapele (SJ27, SJ28, SJ34), sjeverni dio svetišta (SJ32), a na prijelazu iz lađe u svetište pronađen je stubast ulaz u kriptu (SJ29, SJ30, SJ31). Vizitacija iz 1672. navodi kako je svetište s unutrašnje i vanjske strane bilo ožbukano i obojeno bijelom bojom, što se također pokazalo točnim, a do tada je dozidana i sakristija dimenzija 4x4 m (pronađen dio zapadnog zida (SJ26) i glačana žbukana podnica (SJ33) u površini od 6 m²). Pokretnih arheoloških nalaza u sondi B pronađeno je vrlo malo (manja količina keramike i životinjskih kostiju). Sonda A postavljena je na mjestu koje je konfiguracijom terena upućivalo na mogućnost postojanja obrambenog sustava utvrde u obliku zemljanih bedema i obrambenog jarka. No, pokazalo se kako je tu riječ o debljem sloju navožene zemlje nastalom tijekom 1832., prilikom gradnje nove crkve na temeljima starije kapele. Na dubini od 1,50 m pojavljuje se groblje. U sljedećih 50-60 cm prepoznata

su tri horizonta ukopavanja, a sveukupno su istražena 24 groba. Groblje je na redove, orijentacije istok-zapad, s najvećim otklonom prema sjeveru od 10°. Na dubljim ukopima (treći horizont ukopavanja) prepoznati su ostaci drvenih ljesova (SJ14, SJ15, SJ16), a o postojanju ljesova u prva dva horizonta izravno svjedoče pronađeni kovani čavli. Ljesovi su četvrtasti, sastavljeni od tesanih dasaka. Mlađi ukopi polažu se izravno na starije, a kako dublji grobovi nisu oštećeni, vjerojatno su na površini bili označeni križem ili na koji drugi način. Pokojnici su polagani u ispruženom položaju na leđima, s rukama uz tijelo ili preko zdjelice (vrlo su rijetko ruke položene preko trbuha, a tek u dva slučaja može se govoriti o pokopavanju na bok). Ukapanje se odvijalo u vrlo jednostavnoj narodnoj nošnji od koje su sačuvani samo dijelovi pojasa (željezne pojasne kopče različitih oblika i dimenzija), a kod djece je prisutna neka vrsta platnenog oglavlja narodne nošnje, ukrašenog nizanim brončanim ukrasima.

Ljudski osteološki materijal analiziran je u laboratoriju Odsjeka za arheologiju Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu (voditelj: prof. dr. sc. Mario Šlaus). Zanimljiv je odnos odraslih i djece, pa je tako prisutno čak desetero djece, što upućuje na veliku smrtnost u ranoj dobi, a potom je pronađeno devet žena i samo pet muškaraca. Na većem broju osoba prisutne su razne osteološke promjene, poput Schmorlovihi defekata na kralježcima ili

degenerativnog osteoartritis, što upućuje na prekomjeren fizički rad. Osim, toga tadašnji su stanovnici Virja bolovali i od teških bolesti, poput anemije (*cribra orbitalia*) ili periostitisa izazvanog npr. sifilisom ili skorbutom. I prehrana je također bila vrlo loša, a na zubima se osim karijesa pojavljuju i hipoplastički defekti. Pojasne kopče datiraju groblje od kraja 15. pa do početka kraja 17. st., s tim da se u trećem horizontu pojavljuju starije, a u prva dva horizonta kopče mlađeg postanka. Osim tih pokretnih nalaza, o starijem postanku groblja svjedoči i nasilna smrt pokojnika G15 (oštri rezovi sabljom na tjemenoj i čelnoj kosti lubanje upućuju na ubojstvo s konja, odnosno čini se da je pokojnika sredinom 16. stoljeća ubio turski konjanik).

Istraživanja su negirala postojanje utvrde Prođavić na području današnjega mjesnog parka u Virju, odnosno pokazalo se kako toranj i sjeverni zid župne crkve ne čine dio nekadašnje utvrde. Vjerojatnije bi utvrdu Prođavić trebalo smjestiti u predio Virja koji se naziva Gradišće, tristotinjak metara sjeverno, na što navodi i sam toponim. Usporedno s navedenim činjenicama, velik broj grobova na maloj istražnoj površini također upućuje na duži period ukopavanja na tome mjestu, moguće od oko 1500. pa sve do oko 1700., od kada se ukapa na današnjem groblju.

Grobni nalazi – pojasne kopče (foto: V. Kostjuk)

Osim toga, treba spomenuti i podatak da je već 1484. ondje postojala drvena kapela koju bi trebalo pronaći u sljedećim kampanjama.

Nakon istraživanja, sonda A zatrpana je iskopanom zemljom, a sonda B pijeskom, kako bi se do sljedeće kampanje sačuvalo današnje stanje (na taj su način svi pronađeni zidovi i žbukana podnica privremeno konzervirani i zaštićeni od atmosferilija i zime). Svi su nalazi pohranjeni u Muzeju grada Koprivnice, a među njima je dvanaest željeznih predmeta restauriranih u Hrvatskome restauratorskom zavodu, Centru za podvodnu arheologiju u Zadru. Tijekom 2010. nastavit će se istraživanja kapele i groblja prema sjeveru, a tijekom godine započet će i izrada studije konzervacije i prezentacije ostataka kapele, s obzirom na to da su zidovi dobro očuvani, a za to je vrlo zainteresirana i lokalna zajednica.

Literatura

Cvekan 1976 Paškal Cvekan, Virje, Virje, 1976.

Čimin 2008 Robert Čimin, Neka nova saznanja o jednom srednjovjekovnom selu kod Virja, Podravski zbornik, 34, Koprivnica, 2008: 253 – 256.

Đurić, Feletar 1992 Tomislav Đurić, Dragutin Feletar, Stari gradovi, dvorci i crkve sjeverozapadne Hrvatske, 4. dopunjeno izdanje, Koprivnica, 1992.

Lovrenčević 1985 Zvonko Lovrenčević, Srednjovjekovne gradine u podravskoj regiji, Podravski zbornik, 11/1985, Koprivnica, 1985: 168 – 199.

Robert Čimin

Summary

During April 2009, test archaeological excavations were carried out at the Parish Church of St Martin in Virje, the aim of which was to determine the archaeological character of the site. Built remains of a chapel and cemetery to the east of it were found. Judging all in all, the chapel was built about 1650, and during the next twenty years, a square sacristy was added on to the northern side of the chancel. Several walls found belong to the northern parts of the chancel and the nave, the entry into the crypt and the sacristy. At the cemetery, 24 graves in three burial horizons were explored, the deceased including five males, nine females and ten children. Anthropological analysis of the bones shows that the people of Virje of that time undertook extremely arduous physical tasks; they suffered from serious illnesses, such as anaemia, syphilis and scurvy; and they were poorly nourished. The excavations ruled out the existence of the Prođavić fort on the site of today's church. Probably this fort should be located in the part of Virje called Gradišće, some three hundred metres to the north, as the place name itself [*grad* = burg] suggests.

MEĐIMURSKA ŽUPANIJA

102 Cirkovljan – crkva sv. Lovre
103 Nedelišće – Stara Ves

Redni broj: 102**Lokalitet: Cirkovljan – crkva sv. Lovre****Naselje: Cirkovljan****Grad/općina: Prelog****Pravni status: Z-1109****Razdoblje: SV, NV****Vrsta radova: arheološki nadzor**

Tijekom listopada 2009. arheološki je nadzirano postavljanje sustava za drenažu crkve sv. Lovre u Cirkovljanu. Nadzor je vodila Branka Marcuš, arheologinja Muzeja Međimurja u Čakovcu, dok je investitor radova bila Rimokatolička župa sv. Jakoba Prelog.

Crkva sv. Lovre jednobrodna je građevina, s poligonalnim svetištem, zvonicom uza zapadno pročelje i sakristijom sa sjeverne strane. Datirana je u srednji vijek, o čemu govore ostaci poligonalnog svetišta, s tragovima prozora gotičkih oblika i kontrafora koji završavaju horizontalnim vijencem s četiri klesane figure od kamena. Može se pretpostaviti da je gotička crkva sagrađena u 15. st., na mjestu starije drvene crkve. Važne pisane podatke o građevini donose kanonske vizitacije iz 17. st. Godine 1688. crkva se spominje kao zidana kapela, sa zidanim svodom svetišta i lađom natkrivenom tabulatnom, a uz sjeverni zid crkve u to je vrijeme zasigurno postojala i sakristija. Zvonik je bio drven te se izdizao iz krovišta lađe. Kao i većina međimurskih srednjovjekovnih crkvi, i crkva u Cirkovljanu u 18. je stoljeću barokizirana. Uz sjeverni zid 1784. dograđuje se sakristija, a uza zapadno pročelje između 1813. i 1825. podignut je zvonik.

Uz sve navedeno, treba pojasniti pitanje titulara crkve. Naime, popis župa Zagrebačke biskupije iz 1334. jasno smješta Župu sv. Lovre u Prelog, gdje je najvjerojatnije postojala i stara gotička župna crkva, posvećena spomenutom svecu. Nažalost, tragovi te stare crkve nisu očuvani, jer je ona srušena u 18. st., a 1758. iz temelja je sagrađena nova današnja župna crkva sv. Jakoba. Dakle, iz navedenoga se može pretpostaviti da je preloška crkva sv. Lovre najkasnije u 17. st. promijenila titular i od tada bila posvećena sv. Jakobu, a da je njen stari titular prešao na crkvu u Cirkovljanu. Razlozi promjene titulara zasad ostaju nepoznati.

Druga je nepoznanica najranija prošlost crkve u Cirkovljanu. Podatke o građevini donose tek povijesni izvori iz 17. st., dok vizitator 1841. piše da ne zna tko ju je osnovao. Možda su najvažnije činjenice o starosti crkve one koje donosi usmena predaja, a ona crkvu veže uz templare. Josip Bedeković u svome znamenitom djelu „*Natale Solum...*“ crkvu veže uz templarski red. Klaić govori o posjedu templara u Cirkovljanu. Do danas je sačuvana predaja u postojanju samostana i njegovih redovnika koje ljudi nazivaju „črteni fratri“, „beli fratri“ i „pavlini“.

Jaku prisutnost ivanovaca u srednjovjekovnom Međimurju potvrđuje postojanje preceptorata Nova Kurija u današnjem selu Hlapičini, koji se prvi put spominje 1266. godine. Možda je pretpostavljeni templarski samostan u Cirkovljanu tijekom 13. ili 14. st. prešao u vlasništvo ivanovaca, što bi objasnilo njegovo nespominjanje u popisima župe iz 1334. i 1501. godine. Naime, organizacijska struktura ivanovaca istupala je iz teritorijalno crkvenog i svjetovnog

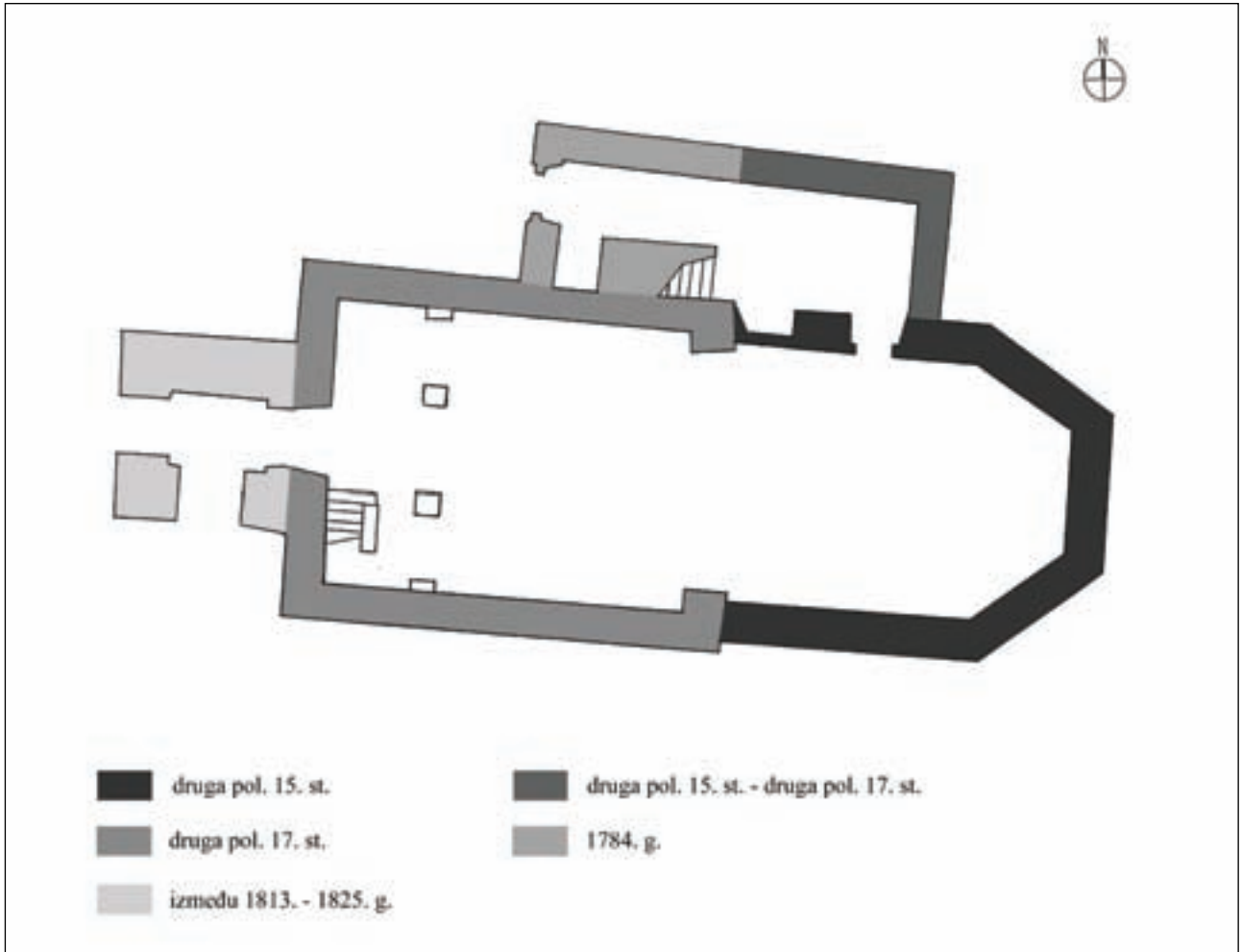
Crkva sv. Lovre, gotičko poligonalno svetište (foto: B. Marcuš)

feudalnog okvira, što je i razlog slabe očuvanosti njihovih povijesnih izvora. Primijenjeno na preceptorat Nova Kurija, to bi značilo da su i u Međimurju mogle postojati župe pod ivanovačkom jurisdikcijom, stoga nisu bile obuhvaćene popisima župa na prostoru srednjovjekovne Zagrebačke biskupije. Točnost tih pretpostavki mogu potvrditi samo ozbiljna arhivska istraživanja.

Područje zahvaćeno arheološkim nadzorom obuhvaćalo je prostor uz crkvu sv. Lovre, točnije dvorište crkve (k.č. 295,

Nalaz gotičke konzole (foto: B. Marcuš)

Crkva sv. Lovre, tlocrt crkve s označenim fazama gradnje (izradila: B. Marciuš)

k.o. Cirkovljan). Nadzor je određen prilikom postavljanja drenažnog sustava. Spomenuti radovi obuhvaćali su iskopavanje 100 cm širokog i oko 150 cm dubokog rova uz temelj crkve. Cilj je nadzora bio pregledom temelja građevine utvrditi faze gradnje crkve te vrstu i starost groblja.

Najstarija građevinska faza crkve sv. Lovre zasigurno je već spominjano poligonarno gotičko svetište datirano u drugu polovinu 15. st. Pregledom drenažnog iskopa definirana je visina temelja od 135 cm, a utvrđeno je i postojanje četiriju temelja kontrafora na završecima svetišta te jedan na južnom zidu svetišta. Uz navedeni kontrafor otkriveno je dograđeno kameno pojačanje. Zasigurno je postojao još jedan kontrafor, i to na mjestu današnjeg spoja svetišta i lađe, ali je najvjerojatnije srušen prilikom dogradnje i obnove u 17. st., kao i ostali koji su očuvani samo u temeljima. Materijal upotrebljavan za gradnju uglavnom je kamen, točnije kombinacija grubo lomljenoga pločastog i relativno dobro lomljenog pješčenjaka. Zanimljivo je da materijal i kvaliteta izgradnje temelja svetišta variraju. Tako se na pojedinim dijelovima temelja javlja neka vrsta loše sanacije, prilikom koje je kao materijal upotrebljavana uglavnom žbuka u kombinaciji riječnih oblutaka i manjih komada

pločastog kamena. Iskop su pratili i pronalasci pojedinačnih dislociranih i vrlo devastiranih grobnih ostataka te jednaki nalazi ispod samih temelja, što potvrđuje devastaciju prilikom gradnje gotičke crkve i govori o postojanju starije faze groblja i crkve. Od pokretnih nalaza treba spomenuti nekoliko primjeraka željeznih čavala kao ostataka drvenih ljesova te profilirani kameni ulomak, najvjerojatnije gotičke konzole.

Sljedeća je građevinska faza izgradnja sakristije koja je smještena uz sjevernu stranu crkve i građena je u dva navrata. Prva faza prislonjena je uz sjeverni zid svetišta i proteže se od sjevernog kontrafora do spoja lađe i svetišta. Ako se sagleda navedeni smještaj i materijal upotrebljavan za izradu (uglavnom pločast i grubo klesan pješčenjak), gradnja sakristije mogla bi se pretpostaviti i vezati uz gotičku fazu ili u vrijeme do prve pregradnje crkve u 17. st.

Jasna promjena u načinu gradnje konstatirana je pregledom iskopa temelja lađe crkve, čija je visina i dalje iznosila 135 cm. Građen je u kombinaciji opeke i kamenog materijala starije srednjovjekovne crkve. Vremenski se ta faza gradnje veže uz podatke koje donosi kanonska vizitacija iz 1688., kada zagrebački kanonik Ivan Zubić crkvu spominje kao zidanu kapelu sa zidanim svodom

svetišta i lađom natkrivenom tabulatom. Posljednje su dogradnje, u kanonskim vizitacijama potvrđene točnim godinama, druga faza sakristije iz 1784. te zvonik građen između 1813. i 1825. godine.

Nove spoznaje tijekom arheološkog nadzora drenaže crkve sv. Lovre u Cirkovljanu upotpunjuju sliku o povijesti gradnje tog zdanja. Utvrđeno je postojanje pet građevinskih faza, ne ubrajajući pretpostavku da je na mjestu današnje crkve postojala još starija, najvjerojatnije drvena građevina s pripadajućim grobljem. Saznanja o fazama gradnje crkve, nažalost, ne prate pisani izvori o njenim vlasnicima u srednjem vijeku. Je li crkva sv. Lovre pripadala templarima i ivanovcima ili je pak bila središte stare preloške župe, može se samo pretpostavljati.

Literatura

Horvat 1956 A. Horvat, Spomenici arhitekture i likovnih umjetnosti u Međimurju, Zagreb, 1986.

Branka Marcuiš

Summary

During October 2009, archaeological supervision was carried out while a drainage system for the Church of St Lawrence in Cirkovljani was being laid. This church is a single-nave building, with a polygonal chancel, a bell tower along the western elevation and a sacristy on the northern side.

During the archaeological supervision, the picture of the history of the construction of this edifice was supplemented. An inspection of the foundations of the building established that there had been five building phases. A Gothic chancel with newly discovered foundations for buttresses and a sacristy built on to the northern side constitute the first two medieval phases of the building. Then came a renovation of the church in the second half of the 17th century and the building of a new nave. The last phases were the addition of a sacristy at the end of the 18th century and the construction of a bell tower in the early 19th century.

Redni broj: 103

Lokalitet: Nedelišće – Stara Ves

Naselje: Nedelišće

Grad/općina: Čakovec

Pravni status: P-2099

Razdoblje: P, A, SV

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Hrvatski restauratorski zavod u drugoj polovini svibnja 2009. arheološki je istražio područje kulturnog dobra Nedelišće – Stara Ves, sredstvima programa Ministarstva kulture. Voditelj radova bio je mr. sc. Luka Bekić, a u istraživanjima su sudjelovali i arheolozi Vinko Madiraca, Tihomir Percan, Andrej Janeš i Ivica Pleština, svi iz Hrvatskoga restauratorskog zavoda. Ta su istraživanja

nastavak zaštitnih i arheoloških iskopavanja na prostranom nalazištu Nedelišće – Stara Ves, koje je otkriveno 2004. prilikom izgradnje zaobilaznice grada Čakovca. Nakon tih početnih istraživanja, godine 2006. slijedilo je još jedno istraživanje u organizaciji Muzeja grada Čakovca, pod vodstvom arheologinje Branke Kovačić.

Na tom su položaju privatne parcele smještene uzdužno uz asfaltnu cestu prema sjeveru (duge i uske parcele 2004. presjekao je novi rasteretni kanal potoka Trnave). Istražena je samo jedna parcela, između već otprije istraženih polja. Zbog plitko ležećih arheoloških slojeva iskopavalo se ručno, bez strojnog skidanja izoranog sloja. Sve tri sonde postavljene su sjeverno od nasipa rasteretnog kanala Trnave.

Sonda A postavljena je točno između sjeverne granice istraživanja iz 2004. i južne granice istraživanja iz 2006. godine. Taj uski prostor izabran je jer se istočno od njega nalazi prokop za magistralni plinovod (u smjeru sjever-jug), a južno uz sondu iz 2004. i ukopani visokoenergetski kabel u smjeru istok-zapad. Istraživanje je također omeđeno „nožicom” nasipa rasteretnog kanala Trnave. U sondi se već plitko nalazio tvrdo nabijen sloj šljunka, arheološki sterilan. Taj sloj bio je vrlo zahtjevan za iskopavanje i vjerojatno je nabijen zbog radova teških strojeva kojima je građen nasip te kamiona koji su uz njega vozili materijal. Kako u sondi nije bilo nalaza, napravljene su još i tri manje probne sonde kako bi se utvrdio geološki sastav tla i provjerilo postojanje dubljih slojeva.

Sonda B postavljena je odmah sjeverno uz sondu A te istočno od istraživanja iz 2006. godine. Nakon početnog sloja, već su u sljedećem pronađeni ulomci prapovijesne i ranosrednjovjekovne keramike, pa je sonda ubrzo

Istraživanje ranosrednjovjekovne zemunice SJ 4 u sondi B (foto: L. Bekić)

Primjer keramičkog ulomka lonca „praškog tipa“ iz SJ 4 (foto: L. Bekić)

proširena. U sredini sonde prepoznata je nešto tamnija zapuna, SJ 4, koja je istražena. Radilo se o povećoj ranosrednjovjekovnoj zemunici zbog koje je sonda B proširena na jug sve do sonde A te na zapad do granica iskopa 2006. godine. Na taj je način zemunica definirana u potpunosti. Očuvana je plitko te nema tragova ognjišta ili stupova. Od zapune u vidu crne zemlje izdvajaju se nalazi ulomaka tegula, ranosrednjovjekovne keramike, željezne strijele, lomljenog kamena te vrlo malo zrnaca ugljena. Uz jamu je prepoznat još jedan sloj u kojem su se nalazili pojedini ulomci ranosrednjovjekovne, ali uglavnom prapovijesne keramike. To je vjerojatno nekadašnji hodni sloj, a podsjeća na sličnu stratigrafsku situaciju iz 2004. godine.

Sonda C postavljena je s odmakom od sonde A na zapad, a južno od istraživanja 2006. godine. Tom se sondom željelo provjeriti širenje nalaza prema zapadu. U prvom sloju pronađeno je nekoliko ulomaka keramike, možda rimske. Drugi je sloj zdravica u vidu smeđeg pijeska. U tom sloju ukopan je i visokonaponski kabel. Kabel je usmjeren u smjeru istok-zapad i za njegovo se postojanje dosad nije znalo, zbog čega je prestalo i istraživanje te sonde. Prilikom istraživanja pronađeni su pokretni nalazi izrađeni od metala i keramike. Uglavnom je riječ o ulomcima keramičkih posuda. Najstariji nalazi iz SJ 5 mogu se pripisati bakrenom dobu, odnosno lasinjskoj kulturi. Osim njih, pronađeno je i nekoliko ulomaka koji se sa sigurnošću mogu pripisati kasnome brončanom dobu.

Najvažniji nalazi pripadaju ranome srednjem vijeku. Riječ je o keramici pronađenoj u zemunici SJ 4. Keramika je izrađena isključivo prostoručno, a struktura joj je porozna. Slični nalazi zabilježeni su još i 2004., pa u nekoj mjeri i u 2006. godine (5 ulomaka). Posebitost je tih ulomaka u činjenici da se mogu pripisati najranijem razdoblju slavenske seobe, a tipološki poznatoj praškoj kulturi. Takvi ulomci dosad nisu pronađeni u Hrvatskoj tijekom arheoloških istraživanja zatvorenih cjelina. Upravo ta činjenica čini nalaze iz zemunice jedinstvenima i neprocjenjivo važnima za hrvatsku arheologiju. Uz nalaze keramike zabilježen je i nalaz željezne strelice „na tuljac“. I takvi su nalazi vrlo rijetki, posebice u naseljima tog doba u Hrvatskoj.

Sonde iz prijašnjih i ovih istraživanja smještene su na prostoru koji je vrlo teško istraživati zbog činjenice da su na njemu isprepleteni brojni vodovi i ostala infrastruktura. Upravo ondje prolazi glavni dalekovod prema Čakovcu, a ispod njega, kroz istraživani su prostor ukopana najmanje dva visokonaponska kabela, također u smjeru energetske stanice preko ceste. Također, ondje je ukopan magistralni plinovod u smjeru sjever-jug, a tim je prostorom prošao i sam rasteretni kanal rijeke Trnave u smjeru istok-zapad, koji zajedno s nasipima prekriva površinu široku oko 20 m. Spomenuta infrastruktura u vidu kabela, cijevi i kanala, uglavnom je postavljena bez znanja ili prisutnosti arheologa, pa je nalazište očito već otprije dosta oštećeno. Ipak, uspješno je istražena netaknuta zemunica iz ranoga srednjeg vijeka, koja se na osnovi arheoloških nalaza može pripisati najranijem razdoblju doseljavanja Slavena u Hrvatsku, a tipološki gledano praškoj kulturi. Radiokarbonskom je analizom AMS C-14 ta zemunica datirana u početak 7. st., što je čini najstarijom apsolutno datiranom kućom Slavena u Hrvatskoj.

Literatura

Bekić 2005 L. Bekić, Stara Ves – Nedelišće, HAG, 1/2004, Zagreb, 2005: 73 – 75.

Bekić 2006 L. Bekić, Zaštitna arheologija u okolici Varaždina/Rescue archaeology in the Varaždin environs, Zagreb, 2006.

Kovačić 2007 B. Kovačić, Stara Ves – Strahoninec, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 130, 131.

mr. sc. Luka Bekić

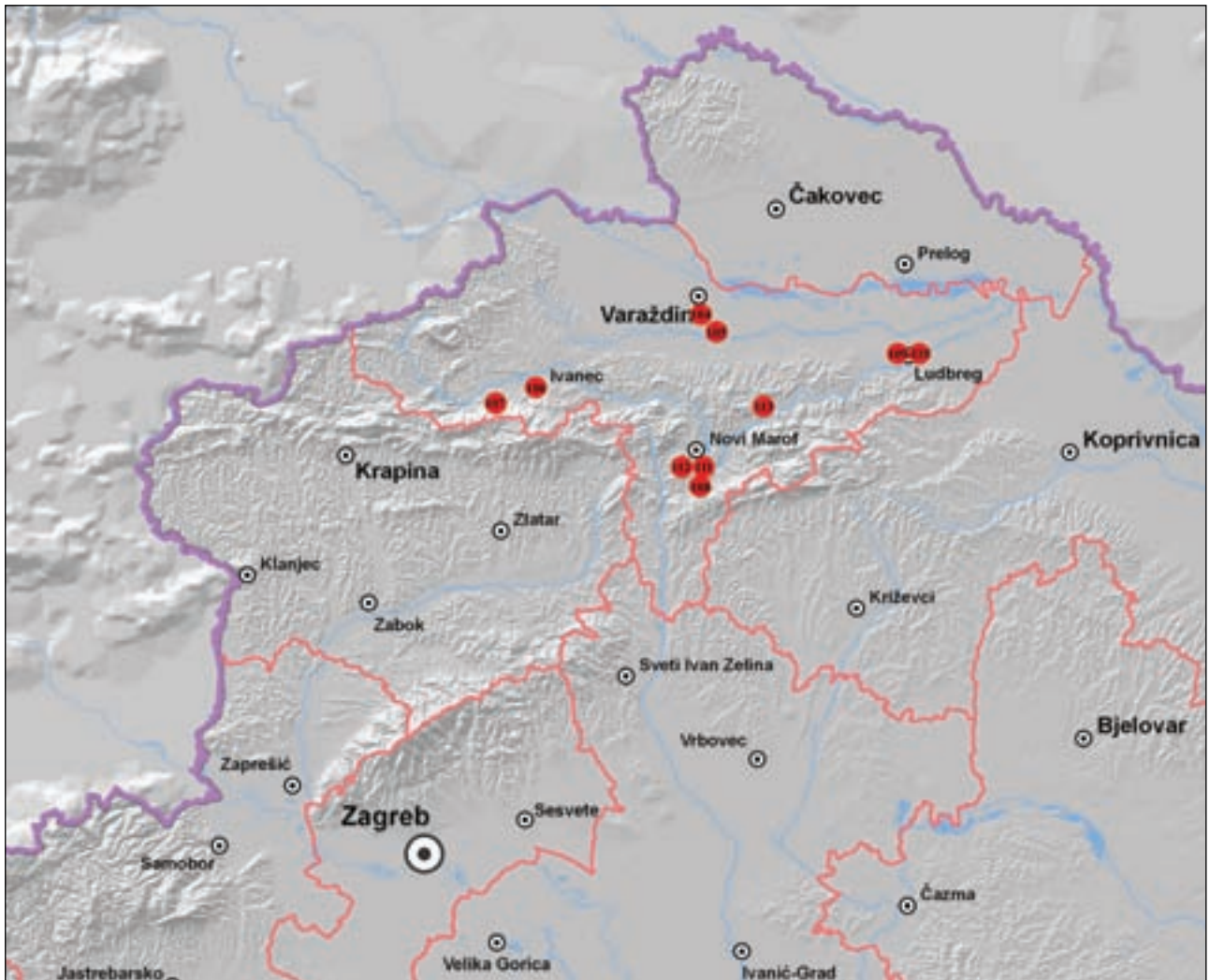
Summary

The archaeological site Stara Ves was discovered in 2004 while the bypass of Čakovec city was being constructed. The research of this year is a continuation of the salvage excavations started at that time. Three shovel test pits were dug, two of them uninteresting from an archaeological point of view, while in the third there was a prehistoric walking surface and a complete medieval dug-out. In the dug-out, ceramic fragments of freehand ceramics were made, only seldom decorated. Some fragments belong typologically to the well-known Prague-Korchak culture. Along with them, in the dugout some fragments of Roman period *tegulae*

were found, and one iron arrow. ¹⁴C dating of charcoal from the dugout confirmed that this structure can be dated early, to the beginning of the 7th century, which makes it the oldest Slavic structure explored in Croatia to date.

VARAŽDINSKA ŽUPANIJA

104 Brezje IV i V
105 Čukavec II
106 Ivanec – Stari grad
107 Lepoglava – pavlinski samostan
108 Lonja – Gradišće

109 Ludbreg – Ulica P. Zrinskog 3
110 Ludbreg – Vrt Somođi
111 Utvrda Čanjevo
112 Utvrda Paka
113 Varaždinske Toplice – centar

Redni broj: 104**Lokalitet: Brezje IV i V****Naselje: Varaždin****Grad/općina: Varaždin****Pravni status: P-1076****Razdoblje: P, SV****Vrsta radova: sondiranje i zaštitno iskopavanje**

Tijekom prve polovine svibnja 2009., Hrvatski restauratorski zavod arheološki je istražio zaštićeno područje kulturnog dobra Varaždin – Brezje, prema programu Ministarstva kulture. Voditelj radova bio je Luka Bekić, a u istraživanjima su sudjelovali i arheolozi Vinko Madiraca, Tihomir Percan, Andrej Janeš i Ivica Pleština, svi iz Hrvatskoga restauratorskog zavoda, te Karla Gusar, asistentica sa Sveučilišta u Zadru. Ta su istraživanja nastavak zaštitnih i probnih arheoloških iskopavanja na prostranom nalazištu Varaždin – Brezje, koja traju od 2003. godine. Za razliku od prijašnjih, ovogodišnja su istraživanja obuhvatila prethodno prepoznate položaje Brezje IV i Brezje V. Istraživalo se u tri sonde, od kojih su dvije postavljene na položaju Brezje IV i jedna na položaju Brezje V.

Na prostranome arheološkom nalazištu Brezje pronađeni su tragovi iz bakrenog, kasnog brončanog, starijeg i mlađeg željeznog doba, antike te ranog i razvijenog srednjeg vijeka. Sve arheološke mikrozone na Brezju ugrožene su oranjem već više desetaka godina, a u posljednje vrijeme i gradnjom poslovne zone. U pojedinim slučajevima bili su mogući zaštitni arheološki radovi, dok su u većini slučajeva arheološki nalazi djelomice (slučaj Calzedonia) ili potpuno devastirani (slučajevi Varkom, Grad Varaždin). Tako se može ustvrditi kako su arheološke zone na Brezju izrazito ugrožene poljoprivrednim radovima te izgradnjom poslovne zone i ostale infrastrukture. Kako se u budućnosti predviđa širenje poslovne zone, ovogodišnja arheološka istraživanja bila su postavljena tako da daju što više podataka o samom nalazištu, ali ujedno i o stanju slojeva te mogućnostima buduće zaštite.

Prva sonda (A) postavljena je na sjevernu stranu povišene pješčane grede na položaju Brezje IV, druga sonda (B) postavljena je na gredu koja se produžuje prema položaju Brezje III, a treća sonda (A) postavljena je na položaju Brezje V. Prije početka radova strojno su zatrpane sonde preostale od sondiranja na položaju Brezje III, a nakon toga su strojno otvorene nove sonde. Arheološki slojevi istraživani su ručno, stratigrafskom metodom. Sonda A postavljena je na ravniju uzvisinu na kojoj su se očekivali brojni nasebinski nalazi. Osim izoranog sloja koji je strojno uklonjen, u zdravici nisu zabilježeni nikakvi objekti na većini prostora sonde, što je bilo vrlo neobično. Ipak, na sredini sonde otkriven je prostran izdužen objekt, poluukopana zemunica koja je postavljena u smjeru istok-zapad. U zapuni zemunice koja je bila crna, pronađeni su brojni keramički ulomci te poneki prepaljeni kameni oblutak. Na zapadnom dijelu zemunice otkriveni su ostaci ognjišta koje se sastojalo od brojnoga prepaljenog kamena – oblutaka, ugljena te životinjskih kostiju. S obzirom na plitkoću objekta, jasno je kako je to ognjište tijekom stoljeća rastreseno djelovanjem brojnog korijenja, ali se osnovni položaj ipak mogao utvrditi. To je prva takva jama (zemunica s kamenim ognjištem) dosad istražena u Hrvatskoj.

Sonda B postavljena je na vrlo blago uzvišenu gredu koja povezuje položaje Brezje IV i Brezje III. Nakon izvlačenja oranice prepoznat je neobičan žuti pješčani sloj koji je sadržavao mnoštvo razbacanih keramičkih i kamenih nalaza iz bakrenog doba, a daljnjim istraživanjem definirane su tri jame. Svi nalazi iz te sonde potječu iz bakrenog doba.

Sonda A postavljena je u blizini grmlja i odušnika plinovoda. Taj je položaj prijašnjih godina obilovao nalazima ranosrednjovjekovne keramike. Već na početku iskopavanja sonde, zbog brojnih jama bilo je očito kako je riječ o središtu naselja. Na kraju istraživanja u sondi je zabilježeno ukupno 8 ranosrednjovjekovnih i dva moderna ukopa (ukop trase plinovoda i kvadratna rupa za sađenje stabla). Najvažnije su tri uzdužne zemunice obliha rubova. Za razliku od SJ 12, u njima nisu pronađeni tragovi fiksnog ognjišta, ali je bilo nalaza kamenih oblutaka. U jami SJ 7 brojni su i nalazi ulomaka rimskih tegula. Sve tri zemunice imaju jednaku orijentaciju, istok-zapad. S obzirom na pokretne nalaze, zemunice se mogu različito datirati, pa se tako može reći kako je zemunica SJ 4 napravljena nakon što se zemunica SJ 7 prestala upotrebljavati i bila zasipana otpadom.

Prilikom istraživanja pronađeni su i brojni pokretni nalazi izrađeni od keramike, metala, stakla ili kosti. Bakrenodobna keramika izrađena je prostoručno, a među njom izdvajaju se ulomci s ukrasima, linijama i obodima u nizu koji su karakteristični za lasinjsku kulturu. Uz keramičke ulomke pronađeno je i nekoliko glačanih sjekira – poluproizvoda, koji su i inače čest nalaz na Brezju. Također je pronađeno i nekoliko komada alatki od rožnjaka. Najstariji srednjovjekovni nalazi iz ovog istraživanja mogu se datirati u 8. st., a najmlađi u 9. st. I ovdje su to uglavnom ulomci keramičkih posuda, ali bitni su i metalni i koštani nalazi. To su vrlo važni nalazi, jer je riječ o razdoblju koje je slabo istraženo na prostoru sjeverne Hrvatske. Ranosrednjovjekovna keramika iz tih jama uglavnom je izrađena na sporovrtećem kolu, ali nekoliko je primjeraka zasigurno izrađeno i prostoručno. Uglavnom je većina ukrašena, i to ukrasima urezanih vodoravnih usporednih crta te višestrukim valovnicama, u raznim kombinacijama. Sve to upućuje na razdoblje 8. – 9. st., što je i potvrđeno datacijama C-14 toga nalazišta. Osim keramičkih nalaza, pronađeno je i nekoliko nalaza od drugih materijala. Ponajprije su to željezni ulomci. Pronađena je

Istraživanja na položaju Brezje V (foto: L. Bekić)

Sonda A, Brezje IV, zemunica SJ 12 s ostacima ognjišta (foto: L. Bekić)

jedna četvrtasta kopča s trnom, neobična rebrasta predica ukrašena bakrenim žicama, nekoliko strelica i dijelova noževa ili stremena. Nađen je i ulomak rimskog stakla, kao i lijepe ukrašene staklene perle. Budući da su nekeramički nalazi iz tog razdoblja rijetki, vrijednost je tih predmeta iznimna.

Ovogodišnja su istraživanja nalazišta Brezje IV i V, usprkos vrlo skromnim sredstvima, završila uspješno. Prvo arheološko istraživanje položaja IV i V u potpunosti je opravdalo dosadašnja mišljenja kako je Brezje vrlo vrijedno arheološko nalazište. Sva dosadašnja saznanja o Brezju IV i V nisu bila plod sustavnih arheoloških istraživanja, već slučajnih nalaza prilikom oranja i pregleda terena. U tri istražene sonde izašlo je na vidjelo bogatstvo arheoloških nalaza i važnost te naseobine. Gustoća objekata i njihove karakteristike upućuju na to da se s opravdanjem i na drugim mjestima unutar te zaštićene cjeline mogu očekivati brojni važni nalazi. Od rezultata istraživanja treba izdvojiti sljedeće činjenice koje su ustanovljene ovim istraživanjem. Na Brezju IV potvrđeni su nalazi jama koje pripadaju bakrenom dobu, tj. lasinjskoj kulturi, pa se ti nalazi mogu datirati u razdoblje od 4200. do 2500. g. pr. Kr. Nalaza iz bakrenog doba bilo je i na drugim dosad istraživanim položajima na Brezju, poimence Brezju I, II, III i VI. Prikupljeni su brojni ulomci prapovijesne keramike i kremenih alatki. Nakon određene vremenske praznine u kojoj se živjelo negdje drugdje, najkasnije u 8. st. ljudi se ponovno naseljavaju na Brezje IV, ali i Brezje V. Dosadašnji slučajni nalazi tako su potvrđeni pronalaskom dobro prepoznatljivih stambenih objekata u vidu izduženih zemunica. Naselje sa stambenim objektima iz 8. st. dosad nije bilo istraženo u sjevernoj

Koštani češalj s Brezja V nakon restauracije (foto: L. Bekić)

Hrvatskoj, pa tako ti nalazi pružaju važan uvid u dosad nepoznate činjenice. Među najvažnije nalaze treba ubrojiti u prvom redu ukrašeni koštani češalj koji je prvi takav nalaz u kontinentalnoj Hrvatskoj, uz poznate primjere sa Ždrijaca kod Nina i neke druge u Dalmaciji. To naselje očito nastavlja funkcionirati i tijekom 9. st. Datacije tih zemunica, kao i pratećih nalaza, zahvaljujući analizama AMS C-14 mogu se također apsolutno datirati u 8. i 9. st.

Literatura

Bekić 2006 L. Bekić, Zaštitna arheologija u okolici Varaždina/Rescue archaeology in the Varaždin environs, Zagreb, 2006.

Bekić 2008 L. Bekić, Ranosrednjovjekovno naselje Varaždin – Brezje, U zborniku radova: Lujo Marun, Znanstveni skup o fra Luju Marunu u povodu 150. obljetnice rođenja (1857 - 2007.), Skradin-Knin, 7.-8. prosinca 2007.

Bekić, Čimin 2007a L. Bekić, R. Čimin, Varaždin – Brezje 1, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 134 – 136.

Bekić, Čimin 2007b L. Bekić, R. Čimin, Varaždin – Brezje 3, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 136, 137.

Bekić, Čimin 2009 L. Bekić, R. Čimin, Varaždin – Brezje VI, HAG, 5/2008, Zagreb, 2009.

mr. sc. Luka Bekić

Summary

At the extensive archaeological site Brezje near Varaždin, to date, traces from the Copper, Late Bronze, Old and New Iron ages, from the Roman period and the early and high Middle Ages have been discovered. Excavations have been conducted, with interruptions, from 2003, while because of the spread of the city and the industrial zone, devastation of this valuable site by the construction industry has often occurred. The site is divided into several topographically distinct units. During 2009, the positions at Brezje IV and Brezje V, previously not archaeologically investigated, were probed. In one probe, finds of pits of the Lasinja culture of the Copper Age were recorded; in two others, early medieval features were found. They are round, elongated dugouts or waste pits; from the finds and ¹⁴C analyses they can be dated to the 8th and 9th centuries. There are important early medieval finds of a feature with a stone fireplace and of small items such as a decorated stone comb, iron buckles and arrows, and glass beads.

Redni broj: 105

Lokalitet: Cukavec II

Naselje: Gornji Kneginec

Grad/općina Gornji Kneginec

Pravni status: postupak u tijeku

Razdoblje: P, SV

Vrsta radova: nadzor, zaštitno iskopavanje

Od 22. svibnja do 24. rujna 2009. povremeno je arheološki nadzirana priprema eksploatacijskog polja ciglarske gline Cukavec II na području općine Gornji Kneginec.

Cukavec II nalazi se na k.č. 1128/4, k.o. Kneginec. Voditeljica radova bila je Marina Šimek iz Gradskog muzeja Varaždin.

Isto je polje arheološki nadzirano i 2008., što je rudarsko-trgovačkom društvu Leier-Leitl d.o.o. iz Turčina uvjetovao Konzervatorski odjel u Varaždinu. Šire je područje brežuljkasto, pripada Varaždin Bregu i nalazi se oko 8 km južno od Varaždina. Glinokop Cukavec II prostire se na površinama od 190 do 220 m apsolutne visine, na položaju zapuštenoga plantažnog vinograda. Znatna dio tog terena već je otprije prekopan te ponovno nasipavan, tako da je mu je konfiguracija potpuno izmijenjena.

Strojno skidanje površinskog sloja započelo je na Cukavcu prije nego što je investitor od Gradskog muzeja Varaždin zatražio arheološki nadzor, pa je početkom praćenja radova ustanovljeno da je već otvorena gotovo cijela površina predviđena za sezonsku eksploataciju. Samo se na zapadnom dijelu polja planiralo još naknadno uklanjanje suphumusnog sloja debelog 30-ak cm. Nedaleko od tog položaja, godine 1960. evidentirano je arheološko nalazište, zbog čega je Konzervatorski odjel u Varaždinu uvjetovao arheološki nadzor. Međutim, nadzorom 2008. na Cukavcu nisu otkriveni arheološki nalazi.

Pregledom terena nakon što je već bio uklonjen površinski sloj deo 10-40 cm, pronađene su dvije pozicije na kojima se uočavala promjena u boji tla: S.J. 05 nalazila se uz zapadni rub iskopa, a S.J. 06 na najvišem dijelu terena, uz istočnu granicu eksploatacijskog polja. Obje stratigrafske jedinice, a pretpostavljalo se da se radi o manjim jamama, odlikovale su se crveno pečenom zemljom pomiješanom s crnim rastresitim slojem te su se znatno razlikovale od okolnoga glinovitog tla. Nakon što je investitor osigurao jednog radnika, započelo je pražnjenje objekata. Gornji dio elipsoidne jame S.J. 05 (duž. 160 cm, šir. 110 cm) bio je uništen skidanjem humusa jer se jama nalazila samo 10-ak cm ispod površine. Pražnjenjem jame pronađen je veći, loše pečeni valjkasti uteg i nekoliko ulomaka grube prapovijesne i srednjovjekovne keramike. Mekana i rastresita ispunja objekta sastojala se od izrazito crvene pečene zemlje, gara i paljevine, u kojoj su uočeni tragovi spaljenih kostiju. U dno plitke jame, na njenu sjevernom dijelu bio je ukopan kanal širok 15-ak cm, a dubok oko 12 cm.

Oznakom S.J. 06 markirana su četiri izdužena paralelna traga ispunjena kulturnim slojem koji je bojom i kakvoćom odgovarao ispuni S.J. 05. Tragovi nalik kanalima vidjeli su se na površini očišćenog žutoga glinovitog sloja u dužini od cca 250 cm, širina im je varirala od 30 do 50 cm, a dubina od 10 do 25 cm. Interpretirani su kao brazde dubokog oranja ispunjene materijalom iz kulturnog sloja, uništenog prijašnjim radovima na tom području (krčenje šume i duboko oranje prije sadnje vinograda). Očišćen je najširi i najizrazitiji kanal, ali osim crvene i crne rahle ispune s manjim grumenima pečene zemlje, nije nađeno ništa drugo. Ostala tri manje izrazita kanala nisu pražnjena.

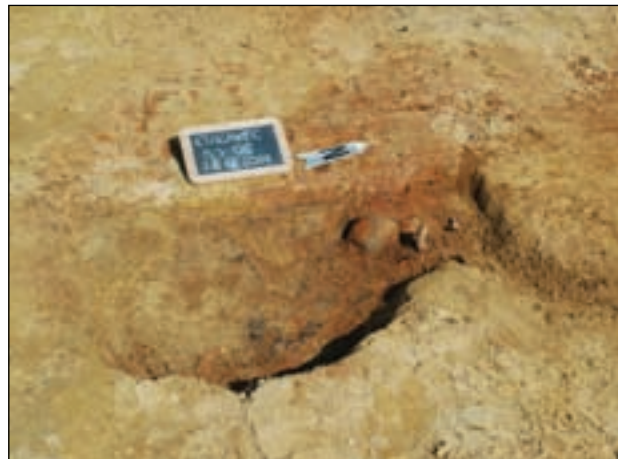
Na prostoru između S.J. 05 i S.J. 06 uočena je i S.J. 07, a radilo se o manjem ukopanom objektu elipsoidnog tlocrta i svjetlije ispune. Jama je bila duga 100 cm, široka 55 cm, a ustanovljena dubina bila je 20 cm. Osim malih komada pečene zemlje i malo ugljena, u crvenkastoj ispuni nije bilo nalaza. Zanimljivo je da su sva tri objekta

Dio eksploatacijskog polja Cukavec II tijekom radova 2009. (foto: M. Šimek)

sadržavala jednaku izrazito crvenu i crnu ispunu, rahlu i s amorfnim grumenima pečene zemlje. Jedino su u S.J. 05 pronađeni i arheološki predmeti koji međutim pokazuju različitu kronološku pripadnost. Valjkasti je uteg vjerojatno prapovijesni, dok se među fragmentima keramike razlikuju prapovijesni i srednjovjekovni, no kako pronađena keramika nema tipoloških karakteristika, ne može se uže datirati. Takvo se miješanje materijala moglo dogoditi u vrijeme velikih zemljanih radova na tom području, kojima je uništen kulturni sloj. Sve što je od njega očuvano sporadično se uočava u obliku uskih i plitkih kanala, zapravo najdubljih dijelova brazda.

Tijekom praćenja radova, i na zapadnom dijelu lokaliteta neposredno ispod humusnog sloja uočene su dvije nakupine crvene zemlje. Crveni sloj deo svega od 1 do 7 cm konstatiran je na površini od 1 m². I ondje se radilo o neznatnom ostatku uništenoga kulturnog sloja. Na temelju zapažanja na terenu i zaštitnog istraživanja, zaključuje se da se u istraženim stratigrafskim jedinicama radi o dubljim dijelovima dviju jama (S.J. 05, S.J. 07), od kojih je samo u S.J. 05, uz amorfne manje grumene pečene zemlje i paljevinu, nađen i arheološki materijal koji pripada prapovijesti i srednjem vijeku. S.J. 06 determinirana je kao

Jama S.J. 05 tijekom radova (foto: M. Šimek)

Nalazi iz S.J. 05 (foto: A. Švoger)

trag dubokog oranja s brazdama ispunjenima kulturnim slojem, bez arheoloških predmeta. Budući da je na dnu jame S.J. 05 utvrđen kanal koji je izlazio iz nje, a u jami se nalazio kronološki različit materijal, zaključuje se da je na lokalitetu prvobitno postojao kulturni sloj s ukopanim objektima, ali je vjerojatno uništen nakon Drugoga svjetskog rata kada su ondje krčene šume, zemljište je uređivano teškom mehanizacijom i dubokim je oranjem pripremano za uzgoj vinove loze. Duboko je oranje mjestimice ostavilo tragove, što potvrđuju ostaci brazda na nekim dijelovima lokaliteta. I objekt S.J. 05 oštećen je brazdom koja je zaparala dno jame, a zbog oštećivanja oranjem izmiješan je i arheološki materijal. Iz toga slijedi da se na položaju Cukovca II nalazio arheološki lokalitet (prapovijest, srednji vijek), ali je, barem na tom dijelu terena, uništen radovima nakon Drugoga svjetskog rata.

Literatura

Registar 1997 Registar arheoloških nalaza i nalazišta sjeverozapadne Hrvatske, drugo dopunjeno izdanje, Bjelovar, 1997: 433.

Šimek 2009 Marina Šimek, Cukavec II, HAG 5/2008, Zagreb, 2009: 201, 202.

Marina Šimek

Summary

About 8 km to the south of Varaždin, in the hilly area of Varaždin Bregi there is a field of brick clay called Cukavec II. Since, not far from this place, an archaeological site was registered in 1960, the Conservation Department in Varaždin made the conduct of archaeological supervision a condition for the mining firm Leier-Leitl d.o.o. of Turčin to open up new areas for the exploitation of the clay. Archaeological supervision was carried out for the first time in 2008, but at that time no archaeological finds were recorded. It is well known that after World War II in this area the forest was cleared and the land was prepared for the cultivation of the grape vine with heavy machinery and deep ploughing. These works could well have destroyed any archaeological

site, had there been any such present.

From May to September 2009, depending on the way the works at Cukavec II unfolded, archaeological supervision was occasionally conducted at the field that was being prepared for the extraction of clay. The upper stratum had been removed before the operator informed Varaždin Municipal Museum, and it was possible to establish that a stratum 20 to 40 cm deep had been removed. Three places were registered at which a change in the colour of the soil was noticed, and it was decided that this concerned two pits, or their deepest parts (SU 05 and SU 07) and a trace in the form of four parallel channels filled with a cultural stratum. Pit SU 05 was of ellipsoidal shape, 160 cm long and 110 cm broad and 10 cm deep. At the bottom was a channel 15 cm wide, about 12 cm deep. In the very red and black loose fill, a badly fired cylindrical weight and several fragments of prehistoric and medieval ceramics were found. In the small pit, SU 07, with light red fill and a little charcoal there was no archaeological object. The dimensions of this buried feature were 100 cm long, 55 cm wide, established depth 20 cm. The parallel channel lines were filled with red fired earth and a black layer of soot, and could be identified for a length of about 250 cm. The breadth of the channel varied from 30 to 50 cm, and the depth from 10 to 25 cm. These were labelled SU 06, and interpreted as furrows of deep ploughing from the time the land was being prepared for the planting of grape vines. The red and black fill was in fact the remains of the destroyed cultural stratum that collapsed into the furrow and was preserved only in the deepest parts. The channel that was found at the bottom of pit SU 05 must in fact have been a furrow cut into the bottom of the buried feature. From this situation in the field it can be concluded that at Cukavec II, or at least part of it, there was once an archaeological site (prehistoric, medieval), destroyed by forest clearance, levelling of the ground and deep ploughing. After ploughing, in places, furrows were left cut into the deeper strata, and during the supervision of the works, it was observed that they were filled with a cultural stratum. When the site was damaged, or rather destroyed, archaeological materials of differing periods were mingled, as shown by the temporally diverse finds from pit SU 05.

Redni broj: 106

Lokalitet: Ivanec – Stari grad

Naselje: Ivanec

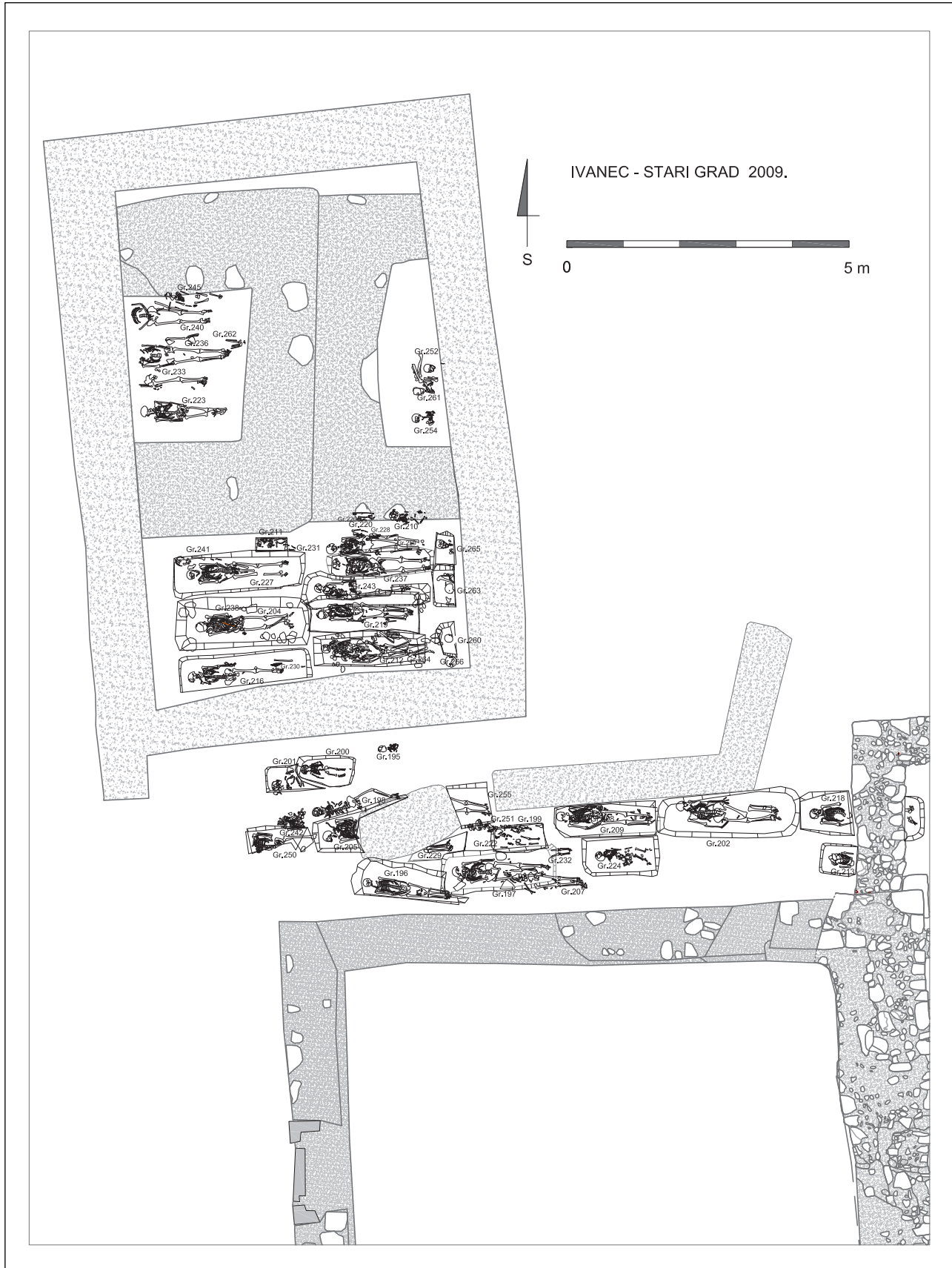
Grad/općina: Ivanec

Pravni status: P-3147

Razdoblje: SV, NV

Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Od 18. svibnja do 25. srpnja 2009. trajala je osma faza arheološko-konzervatorskih istraživanja tijekom koje je Institut za arheologiju istraživao lokalitet Stari grad u Ivancu. Voditelj istraživanja bio je dr. sc. Juraj Belaj, zamjenica voditelja bila je Filomena Sirovica, dipl. arheo., a financirana su sredstvima Grada Ivanca, Ministarstva kulture i Varaždinske županije. Nastavak je to istraživanja koja Institut, na poticaj Grada Ivanca, provodi od 1998. godine (Belaj 2008).

Ivanec – Stari grad, plan istraživanoga područja (crtež: N. Kovačević, I. Peharda i A. Kudelić)

Ivanec – Stari grad, pogled na istraživanu kulu sa sjeverozapada (foto: D. Tresić Pavičić)

Cilj ovogodišnje kampanje bio je istražiti i za konzerviranje te prezentaciju pripremiti kulu pravokutnog tlocrta, smještenu u sjevernom dijelu Staroga grada. Usporedno je do zdravice istražen i prostor između Sjeverne kule te otprije istražene gotičke crkve sv. Ivana Krstitelja. Pri tome se računalo sa stanovitim brojem grobova, osobito u prostoru bliže crkvi sv. Ivana. Prije samih arheoloških istraživanja pretpostavljalo se da bi se na mjestu istraživane kule, evidentno nastale u mlađim vremenima, moglo naići na tragove neke starije kule, prvobitne jezgre grada. Rezultati su pokazali ipak nešto sasvim drugo (Belaj, Sirovica 2010).

Unutar istraživane kule, ispod više različitih slojeva pronađeni su 110-175 cm debeli, masivni zidovi nekoga starijeg objekta koji se sastojao od (barem) dvije prostorije prislunjene jedna uz drugu. Prostorije su bile postavljene u istu os, s tim da je istočna izvana bila nešto uža, ali je iznutra – iznenađujuće – bila šira. Pretpostavku da bi se doista moglo raditi o još jednoj, starijoj crkvi, potkrepljivao je sve veći broj dječjih grobova pronađenih južno,

Ivanec – Stari grad, S-karičice pronađene u jednome od grobova (foto: F. Sirovica)

uz vanjsku stranu zidova, ali i sve veći broj grobova otkrivenih u unutrašnjosti crkve. Crkva se pruža otprilike u smjeru istok-zapad, no orijentacija joj se ne poklapa ni s nedalekom crkvom sv. Ivana, a još manje s temeljima kule. No, poklapa se s orijentacijom uz nju pronađenih grobova. Brojnost grobova i smjer njihovih ukopa, činjenica da do sada još nisu ustanovljeni grobovi presječeni temeljima te crkve te pojedini nalazi pronađeni u grobovima u samoj crkvi tipični za vrijeme bjelobrdske kulture (S-karičice), daju naslutiti da je riječ o ostacima još starije, romaničke crkve. Riječ je o crkvi čiji su dijelovi – kapiteli – poput spolija ugrađeni u temelje gotičke crkve sv. Ivana, a koji bi se mogli oprezno datirati na prijelaz iz 12. u 13. st. Sjeveroistočno od crkve uočen je još jedan zid širok 80 cm, koji se pruža u smjeru JI-SZ: možda je riječ o starijem obrambenom zidu koji je opasavao tu crkvu.

Ove je godine istraženo 76 grobova. Oni su – na temelju nalaza, pojedinih značajki, ali ponajprije stratigrafskoga odnosa – svrstani u više faza ukopavanja.

Usprkos velikom broju grobova, djelomično su sačuvani i izrazito masni i kompaktni crni i smeđi kulturni slojevi. Osim fragmenata lijepa, u njima su nađeni i ulomci keramike srednjovjekovnih (valovnica) te provincijalno antičkih ili keltskih značajki.

Manji se dio grobova (njih 27) nalazio između kule i crkve sv. Ivana, dok je veći dio pronađen unutar gabarita kule, osobito južno uz temelje novootkrivene crkve. To, naravno, još uvijek ne govori ništa o tome koji su grobovi „pripadali“ kojoj crkvi, a ne smije se zaboraviti ni pretpostavljeno groblje starije od crkava. Ipak, raspored grobova može pomoći prilikom stvaranja pretpostavki. Ispod sloja šute, na području južno od novootkrivene crkve nalazio se sloj izmiješanih zapuna. Najzanimljiviji su nalazi iz tog sloja tri srebrna prstena s kružno raskucanim središnjim dijelom, od kojih su dva ukrašena figuralnim prikazima. Ispod toga sloja nađeni su prvi grobovi otkriveni u Sjevernoj kuli. Oni ujedno pripadaju najmlađim grobovima istraženima na tome prostoru. Bili su ukopani u tri reda (u svakom redu po tri groba), a da se nisu međusobno presijecali. Jedini je nalaz iz tih grobova dug željezni nož s drškom na kojem se nalaze ispupčenja za pričvršćivanje oplate, nađen na prsima kostura u jednome od grobova.

Pomoću stratigrafskih odnosa između grobova utvrđena je srednja faza grobova nađenih južno uz crkvu. I u njima je nađen samo jedan poseban nalaz: srebrni prsten sa žutim okom, nađen na prstu desne ruke jednoga od pokojnika. Čini se da dječji grobovi pronađeni uz zidove svetišta i broda te crkve također pripadaju toj fazi. Pojedini dječji grobovi pronađeni uza zidove novootkrivene crkve presjekli su grobove srednje faze, što govori da grobovi smješteni u srednju fazu pripadaju groblju novootkrivene starije crkve, dok grobove mlađe faze možda treba vezati uz groblje podignuto oko nedaleke crkve sv. Ivana. U skladu s tim, srednjoj bi fazi pripadali i pojedini grobovi nađeni u svetištu te u brodu crkve. Od nalaza je u tim grobovima pronađena samo jedna željezna pređica, i to pri vrhu zapune jednoga od grobova. Najstarijoj fazi pak pripadaju grobovi koji su imali kamenu oblogu po rubovima ukopa. Nađeni su južno od crkve te u crkvenome brodu. Novost među ove godine istraženim grobovima najstarije faze

jesu grobovi s oblogom koji se međusobno presijecaju, a poneki imaju sačuvane kosturnice, što znači da i među njima ima starijih i mlađih ukopa te da je na tom prostoru u to vrijeme intenzivnije ukopavanje, nego u crkvi sv. Ivana i oko nje.

U istraživanim grobovima te faze opet gotovo da i nema nalaza. Jedini su nalaz dvije velike srebrne S-karičice, nađene u izrazito oštećenom grobu s oblogom u brodu crkve. Nalazi tih S-karičica iznimno su važni jer se radi ili o prvom grobu s oblogom u kojem su nađeni nalazi, i to tipični za vrijeme bjelobrdske kulture, ili se pak grobovi s oblogom napokon mogu smjestiti u vrijeme nešto prije grobova s nalazima iz vremena bjelobrdske kulture! Zanimljivo je istaknuti da su u zapunama obližnjih grobova te faze nađeni još i velik prsten načinjen od deblje (srebrne?) tordirane žice te jedna manja srebrna S-karičica. Zanimljivo je primijetiti da u ovogodišnjoj kampanji nisu uočeni grobovi s tragovima lijesa, nema nalaza čavala, kao ni pokojnika s rukama prekrženima na prsima ili trbuhu. Dakle: nedostaju karakteristike najmlađe faze ukopavanja kakve su uočene na prostoru crkve sv. Ivana. S druge strane, jedna je od zanimljivosti ondje pronađenih grobova čest položaj pokojnika s rukama ispruženima uz tijelo te šakama ispod ili iznad zdjelice.

Tijekom ovogodišnje kampanje nastavljena su i istraživanja na području sektora Sjeverno od broda. Na području sektora Sjeverno od broda istraženo je 27 grobova koji su, na temelju međusobnih odnosa te razlika među pojedinim fazama ukopavanja ustanovljenih tijekom prijašnjih istraživanja, kronološki razvrstani u tri skupine. Nažalost, zbog oskudnijih stratigrafskih odnosa među grobovima, što je dijelom posljedica slabijeg intenziteta pokopavanja u odnosu na grobne ukope unutar crkve, a dijelom je posljedica prekinutih odnosa uzrokovanih mlađim građevinskim intervencijama na tom prostoru, nije bilo moguće precizno razvrstati sve nađene grobove. Zanimljiv je jedan dječji grob koji nije imao „pravu“ oblogu, već je na vrhu zapune imao poslagano veliko kamenje. Zbog specifičnosti tog ukopa te njegova stratigrafskoga položaja, svrstan je u najstariju skupinu.

Usprkos velikom broju grobova ukopanih na području sektora Sjeverno od broda, djelomično su sačuvani i izrazito masni te kompaktni crni i smeđi kulturni sloj, a manji komadi tih slojeva ustanovljeni su i na području Sjeverne kule. U crnom je sloju nađeno nešto manjih i većih komada kućnog lijepa te fragmenti keramike, od kojih su mnogi ukrašeni valovnicom. Nakon što je dokumentiran i uklonjen, započelo je istraživanje jednako kompaktnog i masnog, ali smeđeg kulturnog sloja koji se ponovno bez iznimke javlja ispod crnog sloja. U smeđem je sloju nađeno dosta komada kućnog lijepa i nešto provincijalne antičke ili keltske keramike. Nakon što su svi ti slojevi dokumentirani i uklonjeni, dokumentirana je i konfiguracija zdravice.

S obzirom na ovdje prikazane činjenice, čini se da su temelji pronađeni unutar istraživane kule vjerojatno ostaci još starije, romaničke crkve. Riječ je, dakle, o zasada najstarijem objektu pronađenom u arheološkim istraživanjima tog lokaliteta, čija će se istraživanja nastaviti.

Literatura

Belaj 2008 Juraj Belaj, Ivanec kroz slojeve prošlosti: deset godina arheoloških istraživanja u Ivancu, Grad Ivanec, 2008.

Belaj, Sirovica, 2010 Juraj Belaj, Filomena Sirovica, Arheološka istraživanja na lokalitetu Stari grad u Ivancu 2009., AIA, VI, Zagreb, 2010., (u tisku)

dr. sc. Juraj Belaj

Summary

In 2009, the Institute for Archaeology carried out the eighth phase of the archaeological and conservation excavations at the site Stari grad [burg] in Ivanec. This was a continuation of research that the institute has conducted since 1998. The objective of the campaign of this year was to investigate a tower of rectangular ground plan located in the central part of Stari grad, for the purposes of both conservation and preparation for presentation. At the same time, the space between the northern tower and the not very distant earlier explored Church of St John the Baptist was excavated down to the natural soil.

Inside the tower, 110-175 cm thick solid walls of some older structure were found; this consisted of at least two chambers, leaning against each other and placed on the same axis. The hypothesis that this might have been one more, older, church, was backed up by the increasing number of children's graves found to the south, along the outer side of the walls, and the increasing number of graves discovered in the inside of the church. The church lay approximately east to west, and had the same orientation as the graves found alongside it. So far, no graves intersected by these foundations have been found. All these facts, and individual finds discovered in the graves in the church itself typical of the time of Bijelo brdo culture hint that we are dealing with the remains of a still older, Romanesque church. Capitals that were perhaps part of this are incorporated as spolia into the foundations of the Gothic church of St John, which might be circumspetly dated to the turn of the 12th and 13th centuries. To the north east of the church another wall was observed, 80 cm wide; perhaps this was an older defensive wall that went around the church. This year 76 graves were excavated. A smaller number of the graves (27 of them) were between the tower and St John's; most of them were found within the volume of the tower. According to the finds, some of the features and most of all to the stratigraphic relations, they can be classified into several phases of interment.

In spite of the large number of graves, very greasy and compact black and brown cultural strata are partially preserved. Apart from fragments of daub, potsherds of medieval and provincial Roman period or Celtic features have been found.

Redni broj: 107**Lokalitet: Lepoglava – pavlinski samostan****Naselje: Lepoglava****Grad/općina: Lepoglava****Pravni status: R-0568****Razdoblje: SV****Vrsta radova: nadzor**

Od 20. do 30. studenog 2009., unutar klaustara bivšega pavlinskog samostana u Lepoglavi, tijekom radova na odvodnji krovnih oborinskih voda trajala su zaštitna arheološka istraživanja i arheološki nadzor na k.č. 2614/4 (k.o. Lepoglava), i to na dosad neistraženom dijelu klaustara, ali i na onom dijelu koji je bio obuhvaćen prijašnjim istraživanjima, kako se ne bi oštetile pronađene strukture koje se nalaze relativno plitko u odnosu na današnju kotu terena. Investitor zahvata bila je Varaždinska biskupija, izvođač radova tvrtka Čakovecstan d.o.o. iz Čakovca. Zaštitna arheološka istraživanja provelo je Ministarstvo kulture, Konzervatorski odjel u Varaždinu, a voditeljica istraživanja bila je Marijana Korunek, dipl. arheologinja i povjesničarka umjetnosti.

Pavlinski samostan u Lepoglavi utemeljio je Herman Celjski oko 1400., dok je sama crkva posvećena najvjerojatnije oko 1415. godine. U provali Turaka 1481. taj je sklop srušen i spaljen, ali je čitav kompleks ponovno sagrađen, odnosno najvjerojatnije obnovljen 1492. godine. Taj prvobitni kompleks sagrađen je u gotičkom slogu. Crkva je poslije proširena i barokizirana, dok je prvobitni gotički samostan gotovo u potpunosti srušen (osim J hodnika samostana ispod zvonika) te je sagrađen novi, po dimenzijama monumentalniji, barokni samostanski sklop. Nakon ukinuća pavlinskog reda, posjed je prodan za otvaranja kaznionice, za čiju je uporabu samostanski sklop temeljito preuređen. Za tu je namjenu upotrebljavan do nedavno, a odmah nakon iseljenja KPD-a Lepoglava započela su istraživanja i obnova samostanskog kompleksa. Klaustar samostana prvi je put arheološki istraživani 1972. i 1973., još kad je to bilo dvorište kaznionice. Istraživanja, koja su bila sondažna, vodili su stručnjaci SUPRPMO-a iz Praga. Nažalost, dokumentacija o tome samo je djelomice sačuvana, pa rezultati njihovih istraživanja nisu poznati u cijelosti. Nakon toga, od 1991. do 1993. Z. Balog istraživao

Lepoglava, klaustar bivšega pavlinskog samostana, sonda 1 (foto: M. Korunek)

je J samostanski hodnik i samu crkvu. Trideset godina nakon prvih istraživanja ponovno su započela arheološka istraživanja današnjeg klaustara. Voditeljica istraživanja bila je T. Pleše iz Hrvatskoga restauratorskog zavoda, a trajala su tijekom 2003. i 2004. godine. U prvoj kampanji istražena je poligonalna apsida u JI dijelu današnjeg klaustara, a u drugoj je čitav klaustar podijeljen u dvije sonde (A i B), s time da je istražena samo sonda A (zapadni dio današnjeg klaustara), dok je u sondi B istražen samo jedan manji dio na J strani. Tim je istraživanjima u većoj mjeri potvrđena tlocrtna osnova samostanskog sklopa iz gotičkog razdoblja. Krajem 2009. započeli su radovi na odvodnji krovnih oborinskih voda u današnjem klaustaru dimenzija 43,60x32,34 m. Bilo je potrebno spojiti sve žljebove u nove ili postojeće kanale, ovisno o situaciji na terenu. Jedini postojeći kanal koji je upotrijebljen jest zidani kanal građen od opeke koji se iz JI ugla pruža dijagonalno preko čitavog dvorišta, do SZ ugla današnjeg klaustara. Novi kanali odmaknuti su od zidova samostana oko 3 m, prosječno su duboki 1 m (djelomično modificirano kako bi se zaobišli temelji zidova i opločenje gotičkog klaustara), dok su bili široki 0,60 m. Kanal 1 za odvodnju krovnih oborinskih voda sa zvonika prvobitno je planiran u smjeru I-Z uz južni hodnik samostana. Međutim, kako bi to oštetilo gotički klaustar s gotovo u potpunosti očuvanim kamenim opločenjem, kao i zidove gotičkog samostana, odlučeno je da se kanal iskopa dijagonalno, i to na koti višoj od opločenja, zaobilazeći sve pronađene strukture, te da se spoji na postojeći kanal građen od opeke koji je u funkciji. Kanal 2 iskopan je uz S krilo samostana, a na zapadnom dijelu iskopa, uz postojeći šaht pronađen je temelj zida građen od kamena, orijentacije I-Z, očuvan u duljini od 3,35 m, prosječne visine 0,35 m (zid 5). Zanimljivo je to što se temelj tog zida nalazi na dosta nižoj koti u odnosu na ostale, otprije pronađene strukture u klaustaru, a može se determinirati kao krajnji sjeverni zid gotičkog samostana. U istom kanalu pronađen je nastavak tog zida u J profilu (13,7 m od I krila i 3,30 m od S krila baroknog samostana) očuvan u duljini od 5 m, pretežno građen od kamena uz povremenu uporabu opeke. Iznad ostataka tog temelja nalazi se sloj šute (debljina sloja varira od 15 do 48 cm), na kojem je izgrađen zid od opeke. Zanimljivo je što su na njemu pronađeni tragovi ter-papira, što znači da je bio istraživani 1970-ih godina. Kanal 3 uz zapadno krilo samostana nije bilo moguće drugačije izvesti osim tako da se postavi po trasi postojeće betonske cijevi, kako se ne bi oštetile strukture gotičkog samostana, zbog čega na J ide iz JZ ugla klaustara te se na S spaja na postojeći šaht na udaljenosti od 5,4 m od zida Z krila samostana. Kanal 4 iskopan je uz I krilo samostana, ali ne čitavom duljinom, nego samo do žlijeba uz ulaz, jer je odvodnja na J strani spojena u postojeći kanal od opeke, a u njemu nisu pronađene nikakve strukture. U JI uglu današnjeg klaustara odvodnja je dakle spojena na postojeći zidani kanal od opeke, kako bi se izbjeglo da se klaustar dalje nepotrebno prekopava za nove instalacije. Prilikom uklanjanja postojećeg šahta s tog kanala, na južnoj je strani otvoren ostatak temelja zida građen od kamena (zid 1). Kako je kanal od opeke na dijelu od ugla samostana do mjesta gdje je uklonjen šaht bio poprilično zatrpan ispunom, odlučeno je da se na tom dijelu ukloni u duljini od cca 5 m, ali da se prvo sve očisti i dokumentira. Tada je otvorena

Lepoglava, klaustar bivšega pavlinskog samostana, zid 5 na I dijelu kanala 2 (foto: M. Korunek)

Lepoglava, klaustar bivšega pavlinskog samostana, zdenac pronađen tijekom snižavanja terena (foto: M. Korunek)

sonda dimenzija 5,50x5,50 m, koja je poslije proširena, te joj ukupne dimenzije iznose 5,50x9,10 m (sonda 1). Sonda se na sjevernom dijelu spaja sa strukturama pronađenima 2003. g., odnosno s J zidom poligonalne apside. Unutar sonde pronađena su 4 zida. Zid 1 (širina 305 cm, duljina 296 cm) nalazi se J od kanala zidanog opekom i spaja se sa S pročeljem J hodnika samostana, orijentacije S-J. U potpunosti je građen od kamena, a na sredini zida nalazi se betonska cijev koja se nije smjela ukloniti, pa zapravo nije sigurno radi li se o jednom zidu širine 3 m ili o dva zida. Zid 2 (širina 145 cm, duljina 241 cm) pronađen u SZ uglu sonde, orijentacije I-Z, u potpunosti je građen od kamena, a može se determinirati kao nastavak zida gotičkog samostana koji je pronađen tijekom istraživanja 2004., kada je označen kao zid 16. On se najvjerojatnije spajao sa zidom poligonalne apside, ali je taj spoj, nažalost, bespovratno devastiran izgradnjom zidanog kanala od opeke. Zid 3 (širina 130 cm, duljina 201 cm) u potpunosti je građen od kamena, a pronađen je u SI dijelu sonde, između kanala građenog od opeke i poligonalne apside. Drugačije je orijentacije (JZ-SI) od svih ostalih struktura pronađenih u klaustaru, koje su pravilno orijentirane u odnosu na strane svijeta. Na njega se na Z strani gotovo pod pravim kutom nadovezuje zid 4 (očuvana širina 56 cm, duljina 123 cm), koji je većim dijelom devastiran izgradnjom zidanog kanala od opeke, a također nije pravilne orijentacije. Posebno je zanimljivo to što se taj zid spaja s ramenom poligonalne apside koja je istražena 2003., te se može zaključiti da čine cjelinu. Zbog loše očuvanosti ne može mu se odrediti širina, ali ni odnos sa zidovima 1 i 2. Zanimljivo je da su svi pronađeni zidovi (osim zida 2) na sebi imali tragove ter-papira, što znači da su istraživanja 1970-ih godina ipak bila nešto opsežnija, nego što bi se to moglo zaključiti na temelju postojeće dokumentacije. Postojeći zidani kanal od opeke ipak nije uklonjen nakon što je dokumentiran, nego je samo očišćen i saniran te ponovno stavljen u funkciju. Kako je teren u današnjem klaustaru u više navrata istraživao i navožen, kota terena bila je neravnomjerna te podignuta u odnosu na izvornu, baroknu kotu. U okviru tog zahvata teren je snižen u čitavom klaustaru kako bi se dobila ravnomjerna

kota, što će uvelike olakšati eventualno opločenje. Kota na koju je snižen nalazi se iznad svih pronađenih struktura gotičkog samostana te samim time one nisu bile ugrožene. Tijekom snižavanja terena, u klaustaru je pronađen zdenac koji svojim smještajem gotovo u sredini dvorišta odgovara baroknoj fazi izgradnje. Izgrađen je od kamena, a uz njega je pronađeno i fragmentarno očuvano opločenje (batuda). Zdenac je bio pokriven betonskom pločom, a u njemu je bilo vode. Pokretni su nalazi u potpunosti izostali, osim nekoliko fragmenata recentne keramike. Svi pronađeni zidovi dokumentirani su i zaštićeni čepastom folijom i geotekstilom te su nakon toga ponovno zatrpani.

Literatura

- Arheologija 1973** Grupa autora, Arheologija, I, (elaborat), Prag, 1973.
- Balog 1993** Z. Balog, Novo lice Lepoglave, Lepoglavski zbornik 1992/1993, Zagreb, 1993: 7 – 21.
- Balog 1993a** Z. Balog, Geneza izgradnje lepoglavskog samostana i crkve Svete Marije – reinterpretacija pavlinskih izvora, Lepoglavski zbornik 1992/1993, Zagreb, 1993: 173 – 185.
- Balog 1996** Z. Balog, Arheološka istraživanja u Lepoglavi 1990/91 (1993), Lepoglavski zbornik, Zagreb, 1993: 173 – 185.
- Balog 1996a** Z. Balog, Klaustar pavlinskog samostana u Lepoglavi, Peristil, 39, Zagreb, 1996: 93 – 110.
- Dočkal 1953** K. Dočkal, Povijest pavlinskog samostana Blažene Djevice Marije u Lepoglavi, (rukopis) HAZU arhiv, svezak 1-A i B, 1953.
- Horvat 1982** Z. Horvat, Gotička arhitektura pavlinskog samostana u Lepoglavi, graditeljsko nasljeđe (Lepoglava III), Kaj, 5, Zagreb, 1982: 3 – 35.
- Pleše 2006** T. Pleše, Srednjovjekovni pavlinski samostan u Lepoglavi – arheološka istraživanja 2003. i 2004. godine, VAMZ, XXXVIII, Zagreb, 2006: 63 – 92.
- Szabo 1919** Gj. Szabo, Spomenici kotara Ivanec, VHAD, NS, 14/1915-1919, Zagreb, 1919: 22 – 98.

Marijana Korunek

Summary

During November 2009, salvage archaeological excavations and archaeological supervision were carried out in the cloister of the former monastery of the Order of St Paul the Hermit in Lepoglava during works on the drainage of rainwater from the roof. This took place on cadastral plot 2614/4, a part of the cloister previously unexamined, as well as in a part covered by earlier excavations. The aim was to prevent any damage to the structures found that are relatively shallow as compared with the current elevation of the ground. The complex of the Paulist monastery in Lepoglava was originally built in the Gothic order. Extant today of this building is the church, later expanded and given a Baroque treatment, as well as part of the southern corridor of the monastery below the bell tower. The remains of the complex are preserved in the archaeological stratum within the cloister of the currently Baroque monastery. The first probe archaeological excavations in the cloister of the current monastic complex were carried out in 1972-1973, and systematic archaeological excavations were conducted in 2003-2004. However, the whole area of the cloister was not investigated. At the end of 2009, the operation for drainage of precipitation waters in the current cloister, the dimensions of which are 43.60 x 32.34 m, was started. All the guttering had to be led into the new or existing drains, depending on the situation of the land. Four drains were dug within the cloister, in such a way as to avoid the earlier documented structures and so avoid damage to them. In the SE corner of the current cloister, a test pit dimensions 5.50 x 9.10 was started. In the northern part, it joined on to the structures found in 2003, that is, to the southern wall of the polygonal apse. Within the probe, four walls were found. Wall 1 (305 cm wide, 296 cm long) is to the south of the channel built with brick and joins with the northern facade of the southern corridor of the monastery, oriented north to south. Wall 2 (width 145 cm, length 241 cm) was found at the north west corner of the pit, oriented east to west. Wall 3 (width 130 cm, length 201 cm) was found in the north east part of the probe, between the drain built of brick and the polygonal apse. It has a different orientation (southwest to northeast) from all the other structures in the cloister, which are regularly oriented to the cardinal points of the compass. Wall 4 joins on to it on the western side almost at a right angle (preserved width 56 cm, length 123 cm), also not regularly oriented. It is interesting that all the walls found (apart from wall 2) had traces of tarpaper on them, which means that the excavations of the 1970s were actually more extensive than we were able to conclude from the existing documentation. Within this operation, the terrain in the whole of the cloister was lowered, to the elevation above all the found structures of the Gothic monastery. While the terrain was lowered, in the cloister, a well was found, which according to its location almost in the centre of the courtyard corresponds to the Baroque building phase. All the walls found were documented and protected with dimpled drainage sheeting and geo-fabric, and after that were once again buried.

Redni broj: 108

Lokalitet: Lonja – Gradišće

Naselje: Matušini

Grad/općina: Novi Marof

Pravni status: P-1275

Razdoblje: P, A, SV

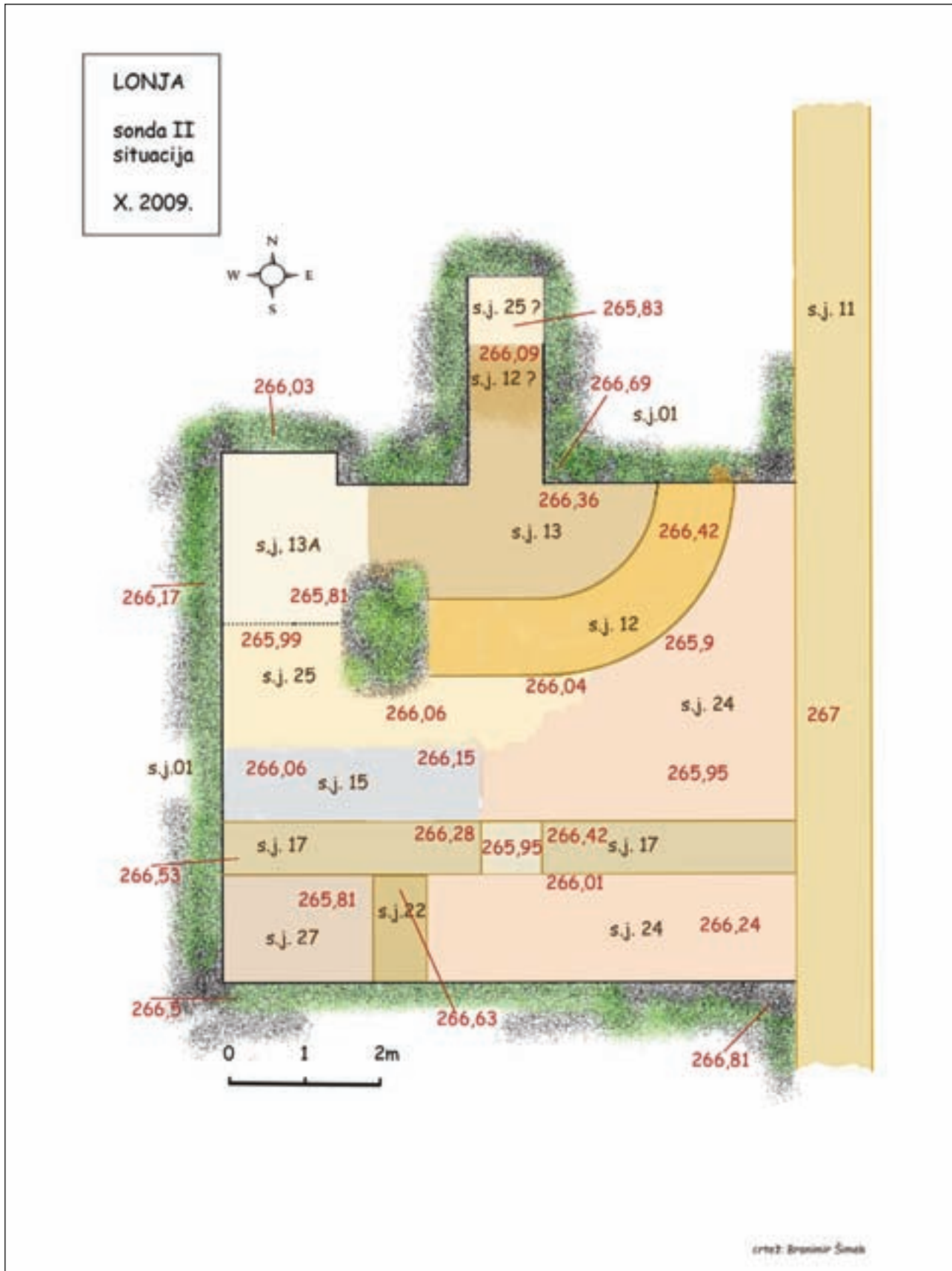
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

U rujnu i listopadu 2009., tijekom četvrte etape, Gradski muzej Varaždin istraživao je brdo Gradišće, što su omogućili Ministarstvo kulture i Varaždinska županija. Uz voditeljicu radova Marinu Šimek, u istraživanju su sudjelovali varaždinski studenti te povremeno dva volontera. Terensku dokumentaciju, fotografsko i videosnimanje vodila je M. Šimek, a 3D-skeniranje arhitektonskih struktura u sondi II napravila je ekipa Vektre d.o.o. iz Varaždina. Time je izrađena najpreciznija dokumentacija istraženih, a potom i zatrpanih sklopova, koja će se ubuduće povezivati sa snimkama novih istraženih kvadranta. Radilo se na k.č. 2284/331, k.o. Donje Makojišće.

Rekognosciranjima 2001. utvrdilo se da lokalitet koji se nalazi na brdu Gradišću južno od sela Matušina nedaleko od Novog Marofa ima znatan arheološki potencijal. Pokušna sondiranja tijekom 2005. potvrdila su višeslojnost nalazišta, s tragovima života iz eneolitika, kasnoga brončanog i starijega željeznog doba te kasnoga srednjeg vijeka. Najvažnije otkriće bili su ostaci arhitektonskih sklopova na oba istaknuta vrha brda, ali i na prostoru između vrhova. Ostaci kamenih zidova koji prate smjer pružanja brda (istok-zapad), potpornih zidova koji smjerom sjever-jug prate padinu glavnog platoa, obodni zid prostranoga vršnog platoa, kao i urušeno kamenje i antička opeka na površini, upućivali su na to da se na tome iznimnom strateškom položaju nalazi antički utvrđen kompleks. Brdo Gradišće iznad doline Lonje, jedno u nizu Gradišća na širem području, svoje je ime u narodu dobilo po „gradu“ koji se tu nalazio. Stari ljudi iz okolice „...sjećaju se kamenom popločene ulice gore na brdu, koja je bila očuvana još u njihovom djetinjstvu...“, a svi spominju i viseći most izrađen od kože, koji se protezao preko doline Lonje te je Gradišće povezivao sa susjednim brdom Humščakom. Legende o gradu još su žive među stanovnicima obližnjih sela, a rezultati dosadašnjih istraživanja pokazuju da one nisu bez uporišta.

Lokalitet obuhvaća oba vrha – zapadni s prostranim zaravnjenim platoom apsolutne visine 268 m te istočni, površinom manji vrh apsolutne visine 288 m. Budući da se i na skučenom, ali višem istočnom vrhu nalaze tragovi kamene arhitekture, pretpostavlja se da se ondje možda nalazila promatračnica s koje se kontrolirao prolaz dolinom u podnožju. Na prostranijem, izduženom platou zapadnog vrha otkriveni su ostaci kamenih temelja objekata koji su bili zaštićeni obodnim zidom. Taj zid štiti i zatvara vršni plato na njegovu istočnom rubu. Sjeverna i zapadna padina brda vrlo su strme, zapadna je čak potpuno nepristupačna, tako da ondje nije ni bilo potrebe za izgradnjom obrambenog zida. S Gradišća se vrlo dobro mogla kontrolirati šira okolica, a prije svega doline kojima su prolazile antičke prometnice: ona prema jugu za *Pyrri* i Andautoniju te vicinalna prometnica prema

Sonda II na platou zapadnog vrha, situacija 2009.

Radovi uz zidove S. J. 17 i S. J. 22 (foto: M. Šimek)

Ručka kotla ili vjedra (foto: M. Šimek)

sjeverozapadu i Belskom dolu – jednom od malobrojnih prirodnih prolaza kroz Ivančicu. Najlakši je pristup na brdo sa sjeverne strane. Upravo na tom potezu vide se tragovi dugačkoga kamenog zida koji se protezao od zapadnog prema istočnom vrhu. Južne, blage padine, inače pogodan i prostran prostor za boravljenje i za različite svakodnevne djelatnosti, na rubnom su dijelu dobro zaštićene strminom koja se naglo spušta prema dolini u podnožju. Prema konfiguraciji terena i dosadašnjim saznanjima, na tom se prostranom lokalitetu mogu pretpostaviti određene cjeline antičkog kompleksa: akropola na prostranome izduženom platou nižeg vrha (Lonja), podgrađe na nižem, istočnom platou južne padine kao prostor za privredne djelatnosti stanovnika te promatračnica na višem vrhu (Gornja Lonja). Iako višeslojnost nalazišta potvrđuje da je taj iznimni položaj, kao mjesto koje pruža određenu sigurnost, u prošlosti često bio naseljavan, ipak su ostaci stambene i obrambene arhitekture iz antike najmarkantniji arheološki nalazi.

Budući da istraživanje tijekom 2008. nije bilo dovršeno, godine 2009. ponovno je otvoren iskop te je sonda II proširena prema zapadu. Zanimljivo je da su u humusnom sloju nađeni predmeti različite kronološke pripadnosti: fragment kasnosrednjovjekovnog lonca, fragment antičke opeke, dno posude rađene na kolu i debela stijenka ručno

rađene posude. U proširenju sonde II očišćen je nastavak kamenog zida S. J. 17 smjera istok-zapad te je otkriven novi zid smjera sjever-jug (S. J. 22). Očišćeno je i urušenje (S. J. 23) kamena i opeke, koje se nalazilo samo uz sjevernu stranu zida (S. J. 17). Tijekom istraživanja ustanovljeno je da se S. J. 15, a to je sloj različito velikih komada maza, rasprostire južno uz apsidalni zid (S. J. 12), sjeverno do zida S. J. 17 te osobito u kutu koji zatvaraju S. J. 17 i S. J. 22. Taj je sloj svakako jedna od najzanimljivijih stratigrafskih jedinica, no interpretacija je za sada još uvijek upitna. Zid smjera istok-zapad (S. J. 17) spaja se s obodnim zidom platoa (S. J. 11). Istražen je u dužini od gotovo 7,5 m, a nastavlja se i izvan iskopa u smjeru zapada. Istraživanjem je utvrđeno da je gotovo cijela površina sjeverno od zida S. J. 17 prekrivena slojem lomljenog kamena (S. J. 25) koji je po svemu sudeći imao nivelacijsku funkciju. Nivelacijski sloj proteže se i ispod apside, a leži na S. J. 24 – prapovijesnom sloju s malim fragmentima nedeterminirane keramike. Manjom probnom sondom utvrđen je prostor koji zatvara apsida – njegova je širina svega 210 cm. Funkcija maloga apsidalnog prostora za sada nije jasna, pogotovo što se ne uočava njegova povezanost s ostalim arhitektonskim sklopovima. Možda će to pitanje riješiti otvaranje površine sjeverno od apside.

Tijekom istraživanja 2009. definirano je šest novih stratigrafskih jedinica (od S. J. 22 do S. J. 27). Od pokretnih nalaza koji nisu brojni prikupljeno je šest posebnih nalaza (željezno provjeslo kotla ili vjedra, velik željezni klin, ulomci zelenog stakla i dr.), pa ih je sada ukupno 36. Među nalazima prevladavaju razni željezni klinovi, čavli, šarke – sve predmeti vezani uz arhitekturu. Keramički su nalazi za sada malobrojni i vrlo fragmentirani. Na istraženoj površini otkrivena su četiri zida, tri pravocrtna i jedan apsidalan. Zaključci o međusobnom odnosu tih arhitektonskih dijelova, o redosljedu izgradnje, kao ni o funkciji objekata za sada nisu mogućći. Sonda II nije istražena do zdravice – na jednom dijelu ušlo se oko 60 cm u prapovijesni sloj, međutim zbog skućenog prostora nije bilo moguće daljnje iskopavanje. Nivo zdravice trebalo bi utvrditi u novoj sondi koja će se prema jugu nadovezati na sondu II.

Prema malobrojnim pokretnim nalazima teško je preciznije odrediti trajanje života na Lonji, pa se antičko nalazište za sada datira u 3. i 4. st. Otkriveni ulomci staklene čaše

Zd S. J. 17 i sloj maza S. J. uz njegovu sjevernu stranu (foto: M. Šimek)

vrlo su slični čaši iz groba u Ludbregu, a grob je datiran u kraj 4. i početak 5. st. Nakon istraživanja i 3D-skeniranja, sonda II prekrivena je geotekstilom i zatrpana.

Literatura

Šimek 2005 Marina Šimek, Lonja – Gradišće, HAG, 2/2005, Zagreb, 2006: 129 – 132.

Šimek 2006 Marina Šimek, Lonja – Gradišće, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 141 – 143.

Šimek 2009 Marina Šimek, Lonja – Gradišće, HAG, 5/2008, Zagreb, 2009: 208 – 211.

Marina Šimek

Summary

Archaeological excavations into the multistrata site Lonja on the hill called Gradišće near Novi Marof were continued in 2009 as well. The works were carried out in autumn by Varaždin Municipal Museum. Gradišće with its two peaks of an absolute height of 268 and 288 m rises over the valley of the Lonja brook and the natural communications that carried the ancient roads. The exceptional strategic position with a good view over the surroundings, the closeness of water, the difficulty of access from east and west, and partially from the north too, and the mild southern slopes suitable for farming always captured the attention as a place suitable for life and defence. The excavations showed that there had been settlement in the Aeneolithic, in the late Bronze, the Old Iron Age, during the Roman period and the late Middle Ages. For the moment, it seems that Roman period architecture is the most important component of this outstanding site and that, with its unmoveable finds, it will provide important data about upland fortified settlements. True enough, the architectural structures are to a great extent damaged, partly because of the removal of the stone for reuse in structures in the surroundings, partly because of the dense forest cover over almost the whole of the site. Still, in each research campaign, new data are obtained about the ancient organisation of this space, the only upland settlement in the general area. For the moment, defensive architecture can be considered to include the walls that can be seen over a length of as much as several hundred metres, stretching east to west from one peak to the other. A few transverse walls can also be made out, and the wall surrounding the highest plateau has been determined. It is actually on the extensive western plateau, within the walls, that archaeological excavations have been carried out for three seasons now. In the 2009 works, test pit II from the previous year was re-opened, and a total of six new stratigraphic units were defined: a wall, three Roman period strata, a prehistoric stratum and a buried structure. The Roman period architecture so far discovered does not give enough information for interpretation or dating. Particularly interesting is an apse of an internal width of 210 cm that cannot for the moment be correlated with other architectural assemblages; however, this issue will probably be settled by investigation of the space further to the north by the apse. Six separate finds were collected.

Particular interest attaches to an iron handle of a cauldron or bucket. Other finds are on the whole iron elements connected to the architecture (nails, wedges, hinges), a few fragments of green glass and some small potsherds. After test pit II was investigated, 3D scanning was carried out, the most precise and the fullest documentation of archaeological sites. The test pit was covered with geofabric and filled. In the next year, a new research area will go on from test pit II towards the south.

Redni broj: 109

Lokalitet: Ludbreg – Ulica Petra Zrinskog 3

Naselje: Ludbreg

Grad/općina: Ludbreg

Pravni status: P-945

Razdoblje: A, NV

Vrsta radova: nadzor

Godine 2009. nastavljen je arheološki nadzor građevinskih radova (iskopavanje dvorišta za potrebe buduće pekarnice) na objektu u Ulici Petra Zrinskog 3 u Ludbregu, započeo prethodne godine. Budući da je zaštićena urbana i arheološka cjelina Ludbrega (antička *Iovia*) upisana u Registar kulturnih dobara, Konzervatorski odjel u Varaždinu odredio je uvjete za adaptaciju staroga objekta na k.č. 1498/4 i 1498/5, k.o. Ludbreg. Na poziv investitora Gjergja Kajzogaja, vlasnika pekare Raj u Ludbregu, Ulica P. Zrinskog 7, područje je u arheološki nadzirano u dva navrata (u kolovozu i prosincu). Nadzirano je kopanje septičke jame, vodomjernog okna, separatora te iskop za temelj ograde dvorišta. Voditeljica nadzora bila je Marina Šimek, a pomagao je Marko Dolar, volonter u Gradskom muzeju Varaždin.

U kanalu za temelj nove ograde (dugom 21 m, širokom 60 cm te dubokom 80 cm), nije bilo arheoloških nalaza. Naime, kanal je bio relativno plitak te nisu zahvaćeni dublji slojevi terena u kojima bi se eventualno mogli očekivati arheološki pokazatelji. Osim toga, još tijekom početnih građevinskih radova i čišćenja objekta 2008., na prostor dvorišta nasut je sloj šute i raznog otpada, mjestimice deobe i do 70 cm. U iskopu za ogradu, ispod toga nasutog sloja nalazio se sloj zemlje s kamenom, lomljenom opekom

Ludbreg – Ulica P. Zrinskog 3, radovi u dvorištu (foto: M. Šimek)

Dvorište u Ulici P. Zrinskog 3; iskop za septičku jamu (foto: M. Šimek)

i manjom količinom šljunka, a slijedio je do 10 cm deo sloj paljevine i ispod njega tamna muljevita zemlja (S. J. 13, 14, 15, 16). Septička jama dimenzija 3x4 m iskopana je do dubine od 230 cm. Evidentirano je osam slojeva (S. J. 13, 14, 17, 18, 19, 20, 21 i 11), od kojih se jedino sloj tamnosive muljevite i vlažne zemlje, koji se javlja na dubini od 130 do 140 cm, može izjednačiti s istovrsnim slojem registriranim 2008. u podrumu zgrade (S. J. 11). Tada je ustanovljeno da ispod S. J. 11 slijedi zdravica. Ni u tom iskopu nisu zabilježeni arheološki nalazi. U S. J. 14 i 18, uz lomljeni kamen i opeku nalazilo se nekoliko manjih ulomaka novovjekovne neocakljene keramike tanjih stijenki.

Iskop za vodomjerno okno nalazio se u sjeveroistočnom kutu dvorišta, a dimenzije su mu bile 3x2,20 m, dubina 2,60 m. Ispod nasutoga recentnog sloja koji je na tom dijelu dvorišta bio deo i do 60 cm, slijedilo je još pet slojeva: novovjekovni sloj s lomljenim kamenom i komadima opeke, sloj šljunka, ponovno sloj zemlje sa sitnom šutom, tamna muljevita zemlja te žućkast dravski šljunak (S. J. 22). Ni ondje nisu zabilježeni arheološki nalazi, kao ni u iskopu za separator fekalnih voda. U tom je iskopu, dubokom svega 1,2 m, zabilježen sloj recentne šute i smeća, sloj tamne zemlje s građevnim otpadom i tamnosivi sloj (S. J. 13, 20, 16).

Kameni zid, determiniran kao antički, otkriven 2008. u sondama unutar kuće, nije potvrđen na vanjskom prostoru. Stratigrafska situacija slična je u svim vanjskim iskopima, uz zaključak da su S. J. 14, 17, 18, 19, 20 i 21 nataložene tijekom novoga vijeka, S. J. 13 nasuta je tijekom posljednjih

godinu dana, a tek bi S. J. 11, 16 i 22 vremenski mogle odgovarati srednjem vijeku ili starijem razdoblju, uz mogućnost izjednačavanja S. J. 16 i 22.

Literatura

Šimek 2005 Marina Šimek, Novi podaci o Joviji, Podravski zbornik, 31/2005, Koprivnica, 2005: 285 – 292.

Šimek 2009 Marina Šimek, Ludbreg – Ulica P. Zrinskog 3, HAG, 5/2008, Zagreb, 2009: 211 – 213.

Marina Šimek

Summary

In the protected zone of Ludbreg (ancient Iovia) in 2009, archaeological supervision was conducted in connection with the conversion of a structure in Ulica Petra Zrinskog 3. The developer carried out works in the courtyard part of the structure, converted during 2008, when along with archaeological supervision, a smaller rescue excavation was conducted, during which Roman period architectural structures were discovered. The Roman period wall then discovered below the level of the more recent floors of the building was not in 2009 confirmed in the area of the courtyard. In the yard, four excavations were made related to the building of a new fence and for sewage, and the deepest was an excavation for a septic tank. The depth was 230 cm. Here 8 strata were recorded, of which a stratum of dark grey muddy soil can be correlated with the analogous stratum SU 11 registered in 2008 in the cellar of the building. Archaeological finds were found in none of the excavations. The strata were laid down during the modern period, and the surface stratum of diverse building and other waste (SU 13) was tipped into the yard in 2008 when the cleaning of the structure before its renovation began. This tip was up to 70 cm thick, and hence the excavations, except that for the septic tank, reached only as far as modern strata, as confirmed by fragments of ceramic.

Redni broj: 110

Lokalitet: Ludbreg – Vrt Somođi

Naselje: Ludbreg

Grad/općina: Ludbreg

Pravni status: P-945

Razdoblje: A

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Antičku je Joviju Arheološki muzej u Zagrebu sustavno istraživao od 1968. do 1979. godine. Manjim je sondama 1969. i 1971. bio obuhvaćen i prostor u vrtu obitelji Somođi (k.č. 1375 i 1376). Tada su istražene dvije polukružne apside/bazena, no njihovo daljnje istraživanje nije bilo moguće zbog nerješivih imovinsko-pravnih odnosa. Radove je 2008. nastavio Hrvatski restauratorski zavod (Služba za arheološku baštinu, Odjel za kopnenu arheologiju; voditeljica istraživanja: Tajana Pleše, arheologinja konzervatorica), a arheološka istraživanja 2009. godine odvijala su se u skladu s rješenjem Konzervatorskog odjela u Varaždinu.

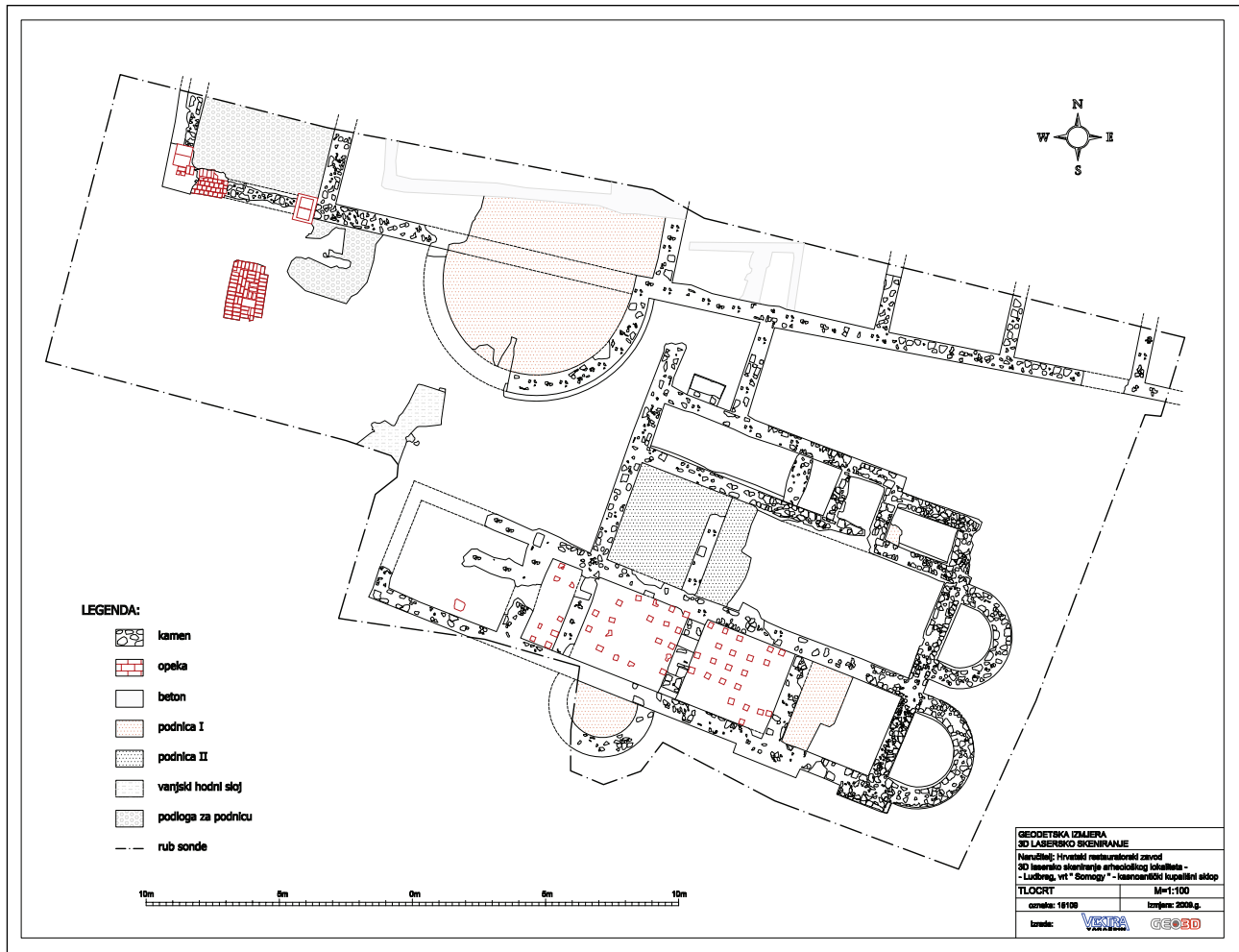
Pogled iz zraka na kasnoantički kupališni sklop u Ludbregu (foto: J. Kliska)

Tijekom istraživanja 2008. godine potvrđena je tlocrtna dispozicija dijela kupališnog sklopa (oko 350 m²) postavljenog na osi istok-zapad. Kupališni prostor oblikovan je oko dva pravokutna prostora. Sa sjeverne strane sklopa nalaze se četiri prostorije nejednakih dimenzija

(od zapada prema istoku: A – 550x190 cm, B – 125x190 cm, C – 140x190 cm, D – 350x190 cm), za koje se može pretpostaviti da su bile svlačionice (*apodyterii*). Sjeverni pravokutni prostor (1220x320 cm) odijeljen je na dvije nejednake prostorije. Kako u tom dijelu nije nađen

Pogled iz zraka na kasnoantički kupališni sklop u Ludbregu (foto: J. Kliska)

Tlocrt istraženog dijela kasnoantičkoga kupališnog sklopa u Ludbregu (Vektro-Geo3D d.o.o)

hipokaust, može se zaključiti da taj prostor nije bio grijan. S istočne strane nalazi se manji polukružni bazen (promjer 230 cm), vjerojatno za hladnu kupelj (*frigidarium*). Južni pravokutni prostor (1400x320 cm) podijeljen je na četiri pravokutne prostorije (od zapada prema istoku A – D) i zaključen na istoku polukružnim bazenom (promjer 280 cm), koji je također bio upotrebljavan za hladnu kupelj (*frigidarium*). Najzapadnija je prostorija (A) ujedno i najmanja (130x320 cm). U zasipu iznad nje pronađena je najveća količina tubula, stoga se može pretpostaviti da je to bila prostorija za znojenje (*sudatorium*, odnosno *laconicum*). Ostale su tri prostorije (B, C i D) jednake dimenzija (360x320 cm). Sa zapadne strane prostorije A nalazi se malen pravokutan prostor koji je najvjerojatnije bio vanjsko ložište (*prae-furnium*). U prostorijama A, B i C pronađene su suspenzure hipokausta, zbog čega se može zaključiti da su ti prostori bili grijani. U prostoriji D nisu nađene suspenzure hipokausta, tako da se može pretpostaviti da taj prostor nije bio grijan. Južno od prostorije B nalazi se još jedan polukružni bazen (polumjer 280 cm), s dobro sačuvanim žbukanim podom, koji je vjerojatno služio za vruću kupelj (*caldarium*). Sa sjeverozapadne strane kupališnog sklopa, tijekom

istraživanja 2008. pronađen je istočni dio apside/bazena impozantnih dimenzija (pretpostavljeni promjer 11 m). Na većem dijelu istraženog prostora pronađena je dobro sačuvana podnica.

Arheološkim istraživanjima tijekom 2009. nastavljeno je istraživanje kasnoantičkoga kupališnog sklopa u samom središtu današnjeg Ludbrega (Vrt Somođi). Dovršena su istraživanja sklopa te su u cijelosti definirani svi njegovi prostori. Potvrđeno je da ludbreški kupališni sklop tipološki pripada u grupu nerazvedenih termi (*Blocktyp*). Toj grupi pripadaju svi jednostavniji kupališni sklopovi zatvorenih, nerazvedenih, tlocrtnih dispozicija, najčešće pravokutnog oblika. Takvi su sklopovi bili građeni ili u manjim centrima ili kao druge gradske terme. Istraživanja su nastavljena na prostoru velikom oko 200 m² u smjeru zapada, tj. postojećeg objekta (hotel Amalia). Radi statičke sigurnosti objekta, sonda je odmaknuta 400 cm od njegova istočnog pročelja. Ujedno je proširen iskop po cijeloj sjevernoj dužini ovogodišnjeg i lanijskog iskopa. Osim brojnih naknadnih građevinskih intervencija (betonski temelji prijašnjih objekata koji su srušeni prije početka arheoloških istraživanja te neaktivna komunalna infrastruktura), pronađeni su i temelji antičkih građevina

koje su u izravnoj komunikaciji s kupališnim sklopom. Izuzev velikoga polukružnog bazena s dobro očuvanom podlogom za podnicu (djelomice istražen 2008. godine), pronađeni su temelji sedam pravokutnih prostorija različitih širina, poredanih uz jedinstven temelj položen u smjeru istok-zapad. Sjeverni i istočni rub prostorija nije bilo moguće odrediti ovogodišnjim istraživanjima. Samo u najzapadnijoj prostoriji pronađena je podloga za podnicu. Prema rasporedu prostorija, njihovu položaju u odnosu na kupališni sklop te prema položaju istraženih struktura u odnosu na gradsku cjelinu, može se pretpostaviti da su to bile prostorije javne namjene, smještene u neposrednoj blizini foruma.

Tijekom istraživanja nađena je velika količina pokretnih arheoloških nalaza, pri čemu su najzastupljeniji ulomci keramičkih posuda širokoga vremenskog raspona (od antike do današnjice). Nađena su i tri komada rimskog novca. Nakon radova, istraženi temelji objekta zaštićeni su dvostrukim slojem geotekstila. Prilazi na lokalitet kroz dva kolna ulaza zatvoreni su drvenim vratima. Istražene strukture fotografski su dokumentirane (J. Kliska, HRZ) te snimljene metodom 3D-laserskog skeniranja (Vektra-Geo3D d.o.o.).

Literatura

Aquae lasae 1997 Grupa autora, Aquae lasae – Varaždinske Toplice: vizualizacija rimske arhitekture, Zagreb, 1997.

Gregl, Migotti 2004 Z. Gregl, B. Migotti, Civitas Iovia (Botivo), Situla, 42, Ljubljana, 2004: 131 – 143.

Heinz 1983 W. Heinz, Römische Thermen – Badewesen und Badeluxus im Römischen Reich, München, 1983.

Pleše 2009 Tajana Pleše, Ludbreg – Vrt Somođi, HAG, 5/2008, Zagreb, 2009: 213 – 215.

Tomičić 1997 Ž. Tomičić, Arheološka topografija i toponimija (Iovia - Botivo - Ludbreg), u: Ludbreg – Ludbreška Podravina, Zagreb, 1997.

Vikić Belančić, Gorenc 1984 B. Vikić Belančić, M. Gorenc, Sustavna istraživanja u Ludbregu od 1968-1979. godine, VAMZ, XVI-XVII, Zagreb, 1984: 119 – 165.

Yegül 1995 F. Yegül, Baths and Bathing in Classical Antiquity, The MIT Press, 1995.

Tajana Pleše

Summary

Systematic excavations of Roman period Jovia were conducted by the Archaeological Museum in Zagreb from 1968 to 1979. An area in the garden of the Somođi family was covered by small probes in 1969 and 1971, and two semicircular apses or pools were found. The works were continued in 2008. During archaeological excavations in 2009, a small bathing complex was found belonging to the group of thermae that are produced in a single block. North of the bathing complex another larger pool was found, and the foundations of some rectangular rooms of (most probably) public purpose, located in the immediate vicinity of the hypothesised forum.

Redni broj: 111

Lokalitet: Utvrda Čanjevo

Naselje: Čanjevo

Grad/općina: Visoko

Pravni status: Z-2947

Razdoblje: P, SV

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje, konzervacija

Arheološka istraživanja na utvrdi Čanjevo trajala su od 7. do 18. rujna 2009. godine. Ovogodišnji radovi nastavak su projekta čiji je cilj u potpunosti arheološki istražiti utvrdu, a uz to je građevinski obnoviti i konzervirati kako bi se zaštitila od daljnjeg propadanja te prezentirati u turističke svrhe. Arheološka istraživanja već osmu kampanju provodi Služba za arheološku baštinu Hrvatskoga restauratorskog zavoda (HRZ). U njima su, osim voditelja arheoloških iskopavanja mr. sc. Luke Bekića, sudjelovali i arheolozi HRZ-a Ivica Pleština i Vinko Madiraca. Pomoćnu fizičku radnu snagu pružilo je osmero radnika iz Čanjeva i Zagreba. Prilikom istraživanja posebice se pazilo na strategiju građevinskog popravka ziđa, koje je ugroženo zbog raspadanja vezivne žbuke te prodora korijenja grmlja i drveća. Investitori su istraživanja Ministarstvo kulture i Općina Visoko.

Utvrda Čanjevo vjerojatno je sagrađena početkom 15. st., a u njoj se živjelo do sredine 18. st. Posebice je bila važna u doba obrane od otomanskih provala. Na uzvisini su također pronađeni i brojni nalazi keramike s obilježjima Retz-Gayari, vučedolske i vinkovačke kulture te ulomci keramike kasnoga brončanog doba. Ovogodišnja iskopavanja bila su usmjerena na sjeverni i zapadni dio utvrde. Na sjeveru je to ponajprije prostorija 3 koja je omeđena bedemima Z26 i Z28. Ondje je iskopavana unutrašnjost prostorije, ali uglavnom se radilo na otvaranju staze – prilaza prostoriji, koji je ulazio između zida Z31 i Z28. Staza se ukoso i blago spušta prema niže položenoj prostoriji 3, a napravljena je od sloja bijele utabane žbuke koja je nanošena u više navrata. Vrlo sličan „pod“ (možda također prilazna staza) otkriven je i 2008. godine između zida Z29 i Z22. Usprkos tomu što na nekim mjestima na podu prostorije 3 izbija živa stijena, arheološki sloj nije iskopan u cijelosti, što dokazuje

Prostorija 3 u sektoru L tijekom istraživanja, vidljivi zidovi konzervirani su prethodne godine (foto: L. Bekić)

Zid 27 nakon iskopavanja i konzervacije (foto: L. Bekić).

i pronalazak brončane slavine za bačvu. Taj nalaz, uz arhitektonske činjenice, daje za pravo da se ta prostorija pripíše podrumu, u kojem su se, među ostalim, čuvale i bačve. S vanjske strane utvrde iskopan je Z28, kojem je u potpunosti ispalo vanjsko lice. S obzirom na njegovu važnost u statički sklopu, saniran je odmah nakon istraživanja. Na zapadnoj strani radilo se na dva mjesta. Kao prvo, iskopavalo se vanjsko lice bedema Z27 u svojoj punoj

Brončani križ Caravacca pronađen u SJ 2, sektoru G (foto: L. Bekić)

dužini, uključujući spoj sa Z22. Riječ je o slabo očuvanom zidu, a njegovo stanje djelomično se može pripisati i slabom zidanju prilikom kojeg se nije upotrebljavalo samo kvalitetnije kamenje, već i odlomci matične stijene koja se počesto mrvila. S unutrašnje je strane zid Z27 iskopan u punoj dužini na dubinu od oko pola metra, kako bi se mogao obnoviti i s unutrašnje strane te s vrha („kruništa”). Zid Z27 tako je odmah nakon iskopavanja u potpunosti građevinski obnovljen, uključujući i povišu temeljnu stopu s vanjske strane. Naknadno će se preko vidljivih temelja Z27 zasipati čista zemlja, kako bi razina okolnog tla bila slična srednjovjekovnoj. Spoj Z22 i Z27 vrlo je neobičan i nosi tragove nekoliko faza gradnje, s različitim žbukom i kamenom. Pomalo slični kuli, međutim bolje ga je nazvati zaobljenim istakom. Vjerojatno je graditeljima problem bio u čvrstoj matičnoj stijeni na koju je bio prilijepljen kut zida, jer se zbog vlage mrvila te je zid otpadao. Tako su taj kut morali popravljati dozidavanjem novih temelja i širenjem strukture zida, pa je na tome mjestu nastalo svojevrsno oblo proširenje – pojačanje. Obnavljanje tog spoja odgođeno je za 2010. godinu. Nadalje, kopalo se uz vanjsko lice Z9, odnosno kule 2. Tu je na spoju sa Z27 djelomično pronađeno vanjsko lice kule, međutim čini se kako je na prednjem zapadnom dijelu vanjsko lice sasvim uništeno. Dovršetak iskopavanja te kule očekuje se sljedeće godine.

Kao i prethodnih godina, pronađeno je mnoštvo pokretnih nalaza. Stratigrafski gledano, u slojevima urušnja uglavnom se pronalaze ulomci cakljenih tanjura i zdjela te lonaca koji se mogu datirati u 17. i početak 18. st. U slojevima ispod razine urušnja pronalaze se brojni reljefni pećnjaci te necakljeni keramički ulomci raznih lonaca i drugih posuda, koji se mogu datirati u 16. st. Pokatkad se u nekim procijepima pronađe i ostatak sloja koji sadrži ulomke grube keramike iz 15. st. uz majoliku talijanskog podrijetla. Uz te nalaze, u najdubljim slojevima redovito se nailazi na prapovijesnu keramiku, lijep i rožnjačke izrađevine. Stakleni su nalazi rijetki, a uglavnom pripadaju okruglim prozorskim stakalcima. Željezni su nalazi brojni, a uglavnom je riječ o raznim čavlama i klinovima. Također se pronalaze i različiti noževi te dvokrake vilice sa ili bez sačuvanog drška. Od oružja su pronađene strijele za samostrel i pušćane kugle za velike bedemske puške „kukače”. Brončani su predmeti rijetki, ali ove je godine pronađen vrlo lijep križ Caravacca s urezanim natpisom koji se može datirati u 17. st.

U sklopu ovogodišnjih radova u velikoj su mjeri angažirani i restauratori, pa je tako pod vodstvom restauratorice Martine Čurković iz Hrvatskoga restauratorskog zavoda u Zadru sortiran velik broj ulomaka pećnjaka, iz kojih je uspješno restauriran veći broj cjelovitih. Od pokretne se arheološke građe restauriraju i metalni nalazi, te se kod Antonije Maletić iz Zadra čiste i odsoljavaju velike količine željeznih predmeta. Ti su postupci obvezni prilikom iskopavanja metalnih nalaza, jer su oni inače podložni brzom raspadanju, prilikom čega čitav predmet može nestati već u roku od jedne godine.

Ovogodišnja kampanja dala je uvid u zapadni dio utvrde, te je čišćenjem vanjskog lica omogućena njena građevinska sanacija sve do temeljne stope. Takav pristup radu vrlo je važan za projekt, jer bi se zbog pretjeranog izlaganja

atmosferilijama nastavilo daljnje urušavanje. Pažljivim balansiranjem između opsega arheoloških iskopavanja i građevinske obnove, može se reći da građevinski radovi nisu u zaostatku, niti su izvedeni na štetu arheoloških radova, što su česti problemi prilikom istraživanja i obnove srednjovjekovnih utvrda općenito.

Literatura

- Tkalčec 2002** Tatjana Tkalčec, Stari grad Čanjevo, Cris 1, Križevci, 2002: 19 – 25.
- Bekić 2004** Luka Bekić, Utvrda Čanjevo, novi početak, Varaždin, 2004.
- Bekić, Sekula 2005** Luka Bekić, Janja Sekula, Prilog istraživanju posjeda i utvrde Čanjevo. Cris g.VI/1, Križevci, 2005: 73 – 83.
- Bekić 2005a** Luka Bekić, Arheološki pogled na utvrdu Čanjevo i crkvu sv. Trojstva u Visokom, U: Visoko, Oaza stare hrvatske krijeposti i čestitosti (ur. Gustav Kuzmić), Varaždinske Toplice, 2005: 242 – 251.
- Bekić 2005b** Luka Bekić, Gradišće – Čanjevo, HAG, 1/2004, Zagreb, 2005: 79 – 81.
- Bekić 2006** Luka Bekić, Gradišće – Čanjevo, HAG, 2/2005, Zagreb, 2006: 126 – 128.
- Bekić, Čimin 2007** Luka Bekić, Robert Čimin, Gradišće – Čanjevo, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 137 – 139.
- Bekić 2008** L. Bekić, ur., Utvrda Čanjevo – istraživanja 2003-2007. g./Fort Čanjevo – Researches 2003-2007., Visoko, 2008.
- Bekić, Čimin 2008** L. Bekić, R. Čimin, Gradišće – Čanjevo, HAG, 4/2007, Zagreb, 2008.
- Bekić, Čimin 2009** L. Bekić, R. Čimin, Gradišće – Čanjevo, HAG, 5/2008, Zagreb, 2009.
- Bekić (u tisku)** Luka Bekić, Rezultati istraživanja i obnove utvrde Čanjevo na Kalničkom gorju, u: II. znanstveni skup Sveti Ivan Zelina – povijest i kultura, Sveti Ivan Zelina, 30. 11. – 1. 12. 2006., (u tisku)

mr. sc. Luka Bekić

Summary

During 2009, the eighth season of archaeological investigations and the building rehabilitation of the walls of Čanjevo fort on Mt Kalnik was conducted. The fort derives from the 15th century, and life went on here into the middle of the 18th century. On the elevation, numerous traces of prehistoric settlements from the Copper and Bronze ages have been recorded. This year, the western part of the fort was investigated. Thus, the excavation of the cellar alongside the ramparts on the north west of the fort and the access path and entrance to the cellar were also finished. The western rampart the whole length to tower 2 was dug out. This wall was in very poor condition and immediately after the archaeological excavation, it underwent structural rehabilitation, as did some walls alongside room 3. As for moveable finds, a lot of enamelled plates, pots and relief stove tiles were found. Among metal finds of particular interest are knives and two-tined forks, arrows and musket balls and one excellently preserved Caravacca cross of the 17th century.

Redni broj: 112

Lokalitet: Utvrda Paka

Naselje: Paka

Grad/općina: Novi Marof

Pravni status: Z-1094

Razdoblje: SV

Vrsta radova: konzervacija, prezentacija

Pošto su 2008. u potpunosti dovršeni istraživački radovi na lokalitetu Gradišće kod Novog Marofa, tijekom 2009. trajala je završna konzervacija posljednjeg segmenta južnoga obodnog zida, što je zbog naglog zahlađenja bilo prekinuto u jesen prethodne godine. Time je ujedno dovršena konzervacija cijeloga arhitektonskog sklopa Pake. U okviru projekta Gradskog muzeja Varaždin trajali su i radovi vezani uz prezentaciju lokaliteta. Uz financijsku pomoć Ministarstva kulture i Varaždinske županije, veći dio poslova okončan je 2009. godine. Tijekom 2010. Projekt Paka trebao bi biti u potpunosti dovršen završnim dokumentiranjem lokaliteta, 3D-skeniranjem, izdavanjem hrvatskog i engleskog turističkog prospekta i početkom rada na monografiji lokaliteta.

Još 2002., prilikom razrade projekta Paka planirana je priprema lokaliteta za posjete ljubitelja prirode i spomeničke baštine, a prezentacija objekta uslijedit će nakon arheoloških istraživanja i konzervacije arhitektonskih sklopova. Cilj je prezentacije da se omogući prilaz lokalitetu, njegovo razgledavanje, jednostavno ulaženje u dvorišni dio utvrde, šetnja uz vanjsku stranu obrambenog zida i konačno – dobivanje osnovnih informacija o utvrđi. Nakon devet godina arheoloških iskopavanja i građevinske sanacije, Paka je prva u potpunosti istražena i zaštićena srednjovjekovna utvrda šireg područja, pa je tako od zaboravljene i gotovo iščezle ruševine postala uređen spomenik i turistička atrakcija. Predstavljanju tog spomenika široj javnosti pridonijet će i dvojezični turistički prospekt koji će se dijeliti u Novom Marofu, Varaždinskim Toplicama i Varaždinu. Nakon devet godina rada na projektu, mogu se sumirati neki od rezultata: istražena je površina od oko 380 m²; dubina iskopa bila je do 2,5 m;

Postavljanje drvene konstrukcije ispred ulaza u utvrdu (foto: M. Šimek)

Čišćenje unutrašnjeg dijela objekta; postavljena je ulazna konstrukcija (foto: M. Šimek)

istraživanjem je, uz veliku količinu keramike i životinjskih kostiju, prikupljeno 247 posebnih nalaza (metal, staklo, kamen); konzerviran je zid u dužini od 65 m, širine 2 m, a visina je saniranog dijela između 0,6 m i 2 m; konzerviran je zid u dužini od 7 m, širine 70 cm te visine do 1 m.

Tijekom proteklih godina veliku su pomoć pružili mnogi sponzori i donatori, od kojih su Kaming iz Ljubešćice i Trgonom iz Novog Marofa pomagali prilikom konzervacije od samog početka. U dva su navrata raspisivanjem natječaja dobivena sredstva za projekt Paka, i to od Zagrebačke banke i INE, pa su tako dobivena sredstva usmjerena u arheološka istraživanja. Znatnu pomoć u iskopavanjima pružili su i volonteri, a tijekom jedne od kampanja organizirana je i šestodnevna Škola arheologije za odrasle, što se pokazalo dobrim oblikom

edukacije ljubitelja arheologije i suradnika Arheološkog odjela. Stručnu i širu javnost izvještavalo se o rezultatima istraživanja i o postupcima zaštite, i to preko predavanja, izložbi, članaka, postera i projekcija. Tijekom lipnja 2009. ispred ulaza u utvrdu postavljena je masivna drvena konstrukcija kojom je riješen pristup u unutrašnjost objekta, budući da je ulaz na visini od 130 cm. Autor je projekta te konstrukcije dr. Zorislav Horvat, koji je svih tih godina svojim savjetima nesebično pomagao u rješavanju nedoumica i problema vezanih uz konzervaciju. Nakon što je mr. sc. Darko Žagar (Žagar d.o.o., Čakovec) izradio troškovnik u Graditelju d.o.o., Gornja Poljana, izrađeni su elementi drvene konstrukcije. Nakon toga slijedio je transport do podnožja utvrde, a zatim i složeno izvlačenje potrebnog materijala i elemenata na strm vrh. Ulazna konstrukcija u prvom redu omogućava jednostavan pristup stubama kroz autentičan ulaz u dvorišni dio objekta, ali je ona ujedno i element prezentacije. U dvorišnom dijelu postavljeni su hrastovi stupovi – svojevrsne markacije srednjovjekovnih stupova. Naime, tijekom istraživanja otkrivene su rupe u koje su bili uglavljeni drveni stupovi – nosači drvenih arhitektonskih dijelova. Kako bi raspored tih stupova ostao zabilježen i prepoznatljiv unutar objekta, a ne samo u terenskoj dokumentaciji, u rupe su postavljeni stupovi promjera 20-ak cm, visine oko 1 m. Ta je visina dovoljna da se stupovi dobro uočavaju, a nisu opasni za posjetitelje. Tako je 10 postavljenih stupova, u funkciji prezentacije, dopunilo sliku dvorišnog dijela. Nakon razgledavanja unutrašnjosti, posjetitelji se drugim krakom stuba spuštaju u prostor ispred ulaza te logičnim smjerom kretanja nastavljaju šetnju oko cijeloga obrambenog zida.

U jesen 2009. izrađena je i na zapadnu padinu postavljena informativna ploča za koju su odabrane smeđa i bijela boja, uobičajene za spomeničku signalizaciju. Posjetiteljima

Informativna ploča na zapadnoj padini (foto: M. Šimek)

lokaliteta informacije se prenose slikovnim (tlocrt utvrde) i tekstualnim (hrvatski i engleski) elementima. Budući da pribavljena sredstva za izradu ploče nisu bila dostatna, svojom je donacijom ponovno pomogao Plastilac elektronik iz Pake. U jesen je u dva navrata organizirano čišćenje raslinja i lišća s lokaliteta. U tim su poslovima sudjelovale i osobe zaposlene u okviru javnih radova, tako da se Grad Novi Marof, makar i takvim skromnim doprinosom i na samom kraju projekta, uključio u radove na lokalitetu, kojima će nadalje upravljati i brinuti se o njegovu održavanju. Fotografiska i videodokumentacija o završnim radovima pohranjene su u Gradskom muzeju Varaždin.

Literatura

Šimek 2006 Marina Šimek, Srednjovjekovna utvrda Paka kod Novog Marofa, Novomarofski zbornik, Novi Marof, 2006: 68 – 80.

Šimek 2007 Marina Šimek, Utvrda Paka, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 144 – 146.

Šimek 2008 Marina Šimek, Utvrda Paka, HAG, 4/2007, Zagreb, 2008: 161 – 164.

Šimek 2009 Marina Šimek, Utvrda Paka, HAG, 5/2008, Zagreb, 2009: 215 – 217.

Marina Šimek

Summary

As long ago as 2001, after the discovery of an unknown fort close to Novi Marof, the preparation of a several year-long Paka Project was addressed in Varaždin Municipal Museum. The nameless fort was then called Paka, after the village close by it and the brook of the same name. The Paka Project included archaeological investigation of the late medieval fort, the successive conservation of the architectural assemblages discovered and, finally, the presentation of the site. The objective of the presentation is that the feature be prepared for the reception of visitors who would be enabled to look around the fort on their own, to walk along the defensive walls and to understand the historical and archaeological contents. As interest in the salvaged heritage was aroused, particularly in the local setting, the fort became part of the historical inheritance of the region, and hence a tourist attraction. By 2009 archaeological excavation of the site was completed, as was the conservation of the architecture (an area of about 380 m² had been investigated). During the archaeological investigations about 180 m³ of building stone that had collapsed was dug out, and almost as much was used for the conservation of the walls. Works on the presentation were, by and large, completed in 2009. A very solid wooden construction was made and installed, with steps that enable entry into the yard of the feature. Wooden posts were placed in the same places in which the original posts, the bearers of the wooden parts of the architecture, had been. Thus the ten posts, which were at the same time elements in the presentation of the feature, completed the picture of the courtyard part of the fort. On the western slope is a metal notice board with the basic information about the structure, given in Croatian and English. The Paka Project was effectuated thanks to funding from the Ministry of Culture, Varaždinska County and numerous sponsors and donors.

Redni broj: 113

Lokalitet: Varaždinske Toplice – centar

Naselje: Varaždinske Toplice

Grad/općina: Varaždinske Toplice

Pravni status: Z-721 (povijesna cjelina)

Razdoblje: NV

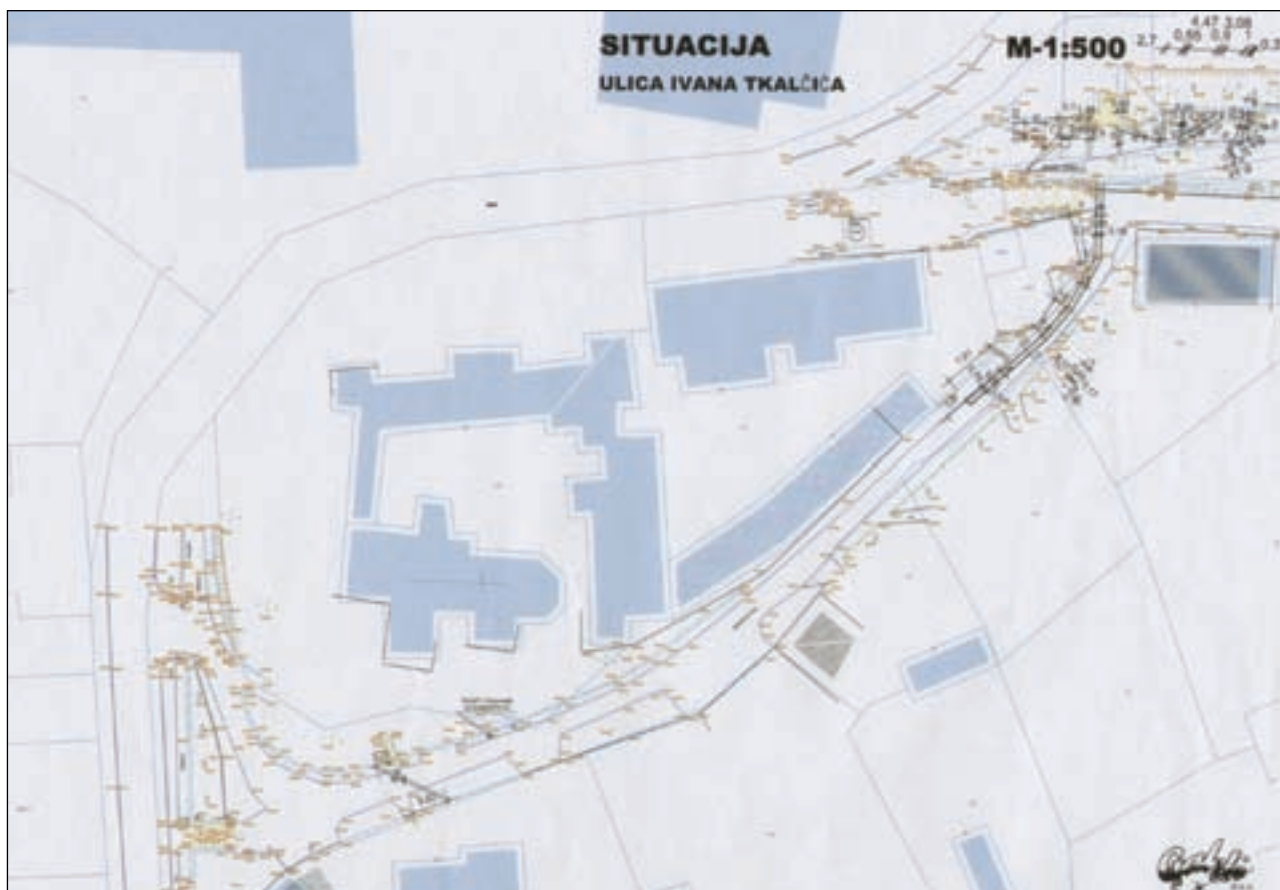
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Od veljače do srpnja 2009., u sklopu rekonstrukcije i uređenja infrastrukture pješačke zone u ulicama Ivana Tkalčića i Nad zidom u centru Varaždinskih Toplica, Zavičajni muzej Varaždinske Toplice proveo je stručni nadzor i arheološko istraživanje (stručna voditeljica: Spomenka Vlahović). Investitor radova bio je Grad Varaždinske Toplice, a cilj radova bio je podizanje kvalitete uređenja povijesne zaštićene jezgre.

Spomenute ulice nalaze se unutar zaštićene urbanističke cjeline, i od početka istraživanja postojala je opravdana mogućnost da će prilikom radova doći do novih spoznaja i nalaza koji će upućivati na kontinuitet stoljetne tradicije korištenja sumpornom termalnom vodom u Varaždinskim Toplicama. Prvostolni Kaptol zagrebački, kao dugogodišnji vlasnik topličkog posjeda, tijekom duge povijesti znatno se brinu o kupališnim objektima u tome starodrevnom kupališnom lječilištu. Godine 1905. Kaptol od arhitekta Aladara Vladimira Baranyaija naručuje gradnju novoga terapijskog hotela Josipova kupelj, u blizini ulice Nad zidom u centru grada. Građevinska dozvola odobrena je 1906., a pretpostavlja se da je gradnja dovršena 1908. godine. Novi secesijski hotel bio je sagrađen na lokaciji stare drvene Josipove kupelji, nasuprot lječilišnom parku, danas arheološkom lokalitetu *Aquae lasae*. Novo zdanje zadržalo je staro ime Josipova kupelj, prema katoličkom svecu svetom Josipu. Hotel je bio sagrađen u obliku slova L, i pripisuje se ranoj fazi Baranyaijeva stvaralaštva. Imao je 54 sobe, 16 kupališnih kabina, električnu rasvjetu, kino, dizalo, restoran, salon, kavanu i prostranu terasu. U hotelu su postojale: američka, porculanska, blatna i ugljična ku-

Varaždinske Toplice – ulica Nad zidom, otkriveni kanal ispod terase nekadašnjeg hotela Josipova kupelj (foto: S. Vlahović)

Varaždinske Toplice, situacija u Ulici Ivana Tkalčića (izradio: Galdi d.o.o.)

pelj. Tijekom Drugoga svjetskog rata hotel je zaposjeo njemački okupator (odred Gestapa) koji je na njegovu ulazu sagradio utvrđen bunker. Dana 28. rujna 1944., borci brigade braće Radić pomoću benzina i motorne štrcaljke topličkog DVD-a tijekom borbe zapalili su hotel, tako da je četverokatna zgrada izgorjela do temelja. Tijekom 1947., kupališno lječilište Varaždinskih Toplica odlučuje raščistiti zgradu i osigurati opeku za izgradnju zadružnog doma u obližnjem selu Tuhovcu. Radovima je dobiveno 100.000 komada opeke, a na mjestu uništenog hotela uređen je manji gradski park s pogledom na dolinu rijeke Bednje i Kalničko gorje. Arheološki su se radovi odvijali uglavnom ručnim iskopom, pomoću dvaju radnika građevinske tvrtke Graditelj iz Gornje Poljane, dok je za potrebe otvaranja manje arheološke sonde u ulici Nad zidom bio upotrebljavan i manji bager. Tijekom arheoloških radova u ulici Nad zidom, u samoj blizini Josipove kupelji 2009. otkrivena je vrlo vrijedna povijesna mreža raznih kanala za odvod termalne ljekovite vode iz nekadašnjeg hotela. Područje istraživanja protezalo se na položaju nekadašnje hotelske terase, a danas manje gradske šetnice. Po prvi se put tijekom radova u centru grada otvoreno istraživala vrlo dobro organizirana mreža kamenih odvodnih kanala namijenjenih za odvod termalne vode, koji su sadržavali vrlo dobro sačuvane preklapne ploče od kamena pješčenjaka. Tijekom radova utvrđeno je da su kanali u vrlo dobrom građevinskom stanju i da funkcioniraju i danas. Dva veća kanala otkrivena na

spomenutoj lokaciji još uvijek s položaja tzv. gornje gradske terase odvođe termalnu vodu na donju terasu u Ulicu Ivana Tkalčića. Istraživanjima je u kanalima otkriven poznat sivo-smeđi sloj pod nazivom „fango”, debljine 30-40 cm (fango ili peloid jest ljekovita zemlja natopljena termalnom vodom, prema autorima Hajduku i Luetiću). U ulici Nad zidom dva veća kanala zatrpana su batudom, dok je na pojedinim mjestima prema sačuvanoj građevinskoj strukturi hotela postavljena rešetka od opeke kako bi ljekovita voda i dalje mogla nesmetano protjecati. Manji otkriveni kanali od opeke promjera 0,45 srušeni su i odvezeni na gradski deponij. Na zahtjev Konzervatorskog odjela iz Varaždina, u istoj je ulici bila otkopana sonda dimenzija 3x3x2,60 m. Stratigrafiju sonde činio je uglavnom recentan građevni materijal – opeka, s pomiješanim slojevima zemlje, gara i keramičkim ulomcima. Fragmenti keramike koji prevladavaju dijelovi su uporabne keramike, tj. vrčevi, zdjele i slično posuđe debljih stijenki. Sonda se istraživala do dubine od 3 m. Istražena je i Ulica Ivana Tkalčića, na donjoj gradskoj terasi, u kojoj je tijekom radova također istraživao vrlo dobro sačuvan odvodni kanal za termalnu vodu dug 27 m. I taj je kanal sadržavao preklapne ploče od pješčenjaka cijelom svojom dužinom. Arheološki radovi i nadzor potvrdili su kako se i u taj kanal termalna voda prelijeva iz gornje gradske terase, tj. ulice Nad zidom. Nakon arheoloških radova kanal je zbog povijesne vrijednosti sačuvan tako da su sve nove vodovodne i kanalizacijske instalacije bile polegnute u

Presjeci otkrivenih kanala u ulici Nad zidom (izradio: Galdi d.o.o.)

njega. Poslije je cijelom dužinom i širinom trase bio zaštićen slojem finog pijeska, batude i zemlje. Arheološki nadzor na spomenutoj lokaciji utvrdio je da je na položaju ispod padine današnje crkve svetog Martina postojala pilotaža na dubini od 2 m, koja se sastojala od hrastovih pilota koji su pri dnu bili zašiljeni i zabijeni u poseban sloj tzv. „fanga“. Piloti su utvrđeni u smjeru pružanja padine crkve (istok-zapad) u pravilnom rasporedu od 2 m razmaka, na dubini od 210 cm. Arheološki nadzor završio je 30. srpnja 2009., a svi sitni arheološki nalazi pohranjeni su u Zavičajnom muzeju Varaždinske Toplice. Arheološka istraživanja kanala pridonijela su boljem poznavanju rasprostranjenosti mreže kanala i transporta ljekovite vode u centru današnjega grada, ali jednako tako i boljem poznavanju povijesnih činjenica vezanih uz secesijski terapijski hotel s početka 20. st.

Literatura

- Arhiv 1908** Arhiv zagrebačkog Kaptola, Varaždinske Toplice, Spisi i fascikli br. CXIII/1-6.
- Filipan 1973** B. Filipan, Varaždinskotoplčkim krajem, Kaj, Zagreb, 1973: 4, 5.
- Filipan 2005** B. Filipan, Varaždinske Toplice i naselja, Varaždinske Toplice, 2005: 183 – 186.
- Filipčić Maligec 1997** Filipčić Maligec, Varaždinske Toplice, Zagorske Toplice u prošlosti, Gornja Stubica, 1997: 8 – 11.

Galjer 1999 J. Galjer, Aladar Vladimir Baranyai, Arhitektura i dizajn, Zagreb, 1999: 32.

Gručić 1942 K. Gručić, Toplice kao sumporno lječilište, Katolički list, Zagreb, 1942: 49.

Hajduk Luetić 1981 S. Hajduk, A. Luetić, Povijest naselja i razvoj balneološko – medicinske djelatnosti u Varaždinskim Toplicama, Varaždinske Toplice, 1981: 40 – 44.

Hajduk 1987 S. Hajduk, Varaždinske Toplice, 54 slike u boji, Biblioteka male turističke monografije Zagreb, Turistkomerc, 1987.

Hajduk 1989 S. Hajduk, 100 godina DVD-a Varaždinske Toplice, Grafičar Ludbreg, 1989: 20, 21.

Kuković 1909 Kuković, Varaždinske Toplice starodavno sumporno i radioaktivno vrelo, Hrv. Katol. tiskoslovno društvo, Zagreb, 1909: 32 – 38.

Makovac 1909 Makovac, Warasdin Töplitz alberühmte radioaktive Schwefeltherme, Hrv. Katol. tiskoslovno društvo, Zagreb, 1909.

Pleše 1957 B. Pleše, Napad na neprijateljsko uporište Varaždinske Toplice 27. rujna 1943, Vojno-historijski glasnik, Beograd, 1957.

Školska spomenica 2005 Školska spomenica OŠ Varaždinske Toplice 2005, Školska spomenica od 1. rujna 1902 – 2005, Varaždinske Toplice, 2005.

Vlahović 2009 B. Vlahović, DVD Varaždinske Toplice 1889 – 2009, Tisak Tonimir, Varaždinske Toplice, 2009: 65.

Vlahović 2010 S. Vlahović, Stručno objašnjenje za zaštitne arheološke radove za potrebe rekonstrukcije ulica Ivana Tkalčića i Nad zidom 2009, Varaždinske Toplice, 2010.

Zavičajni muzej Zavičajni muzej Varaždinske Toplice, Hemeroteka i fotodokumentacija 2009-2010.

Župna spomenica Župna spomenica Župe sv. Martina biskupa Varaždinske Toplice i spisi

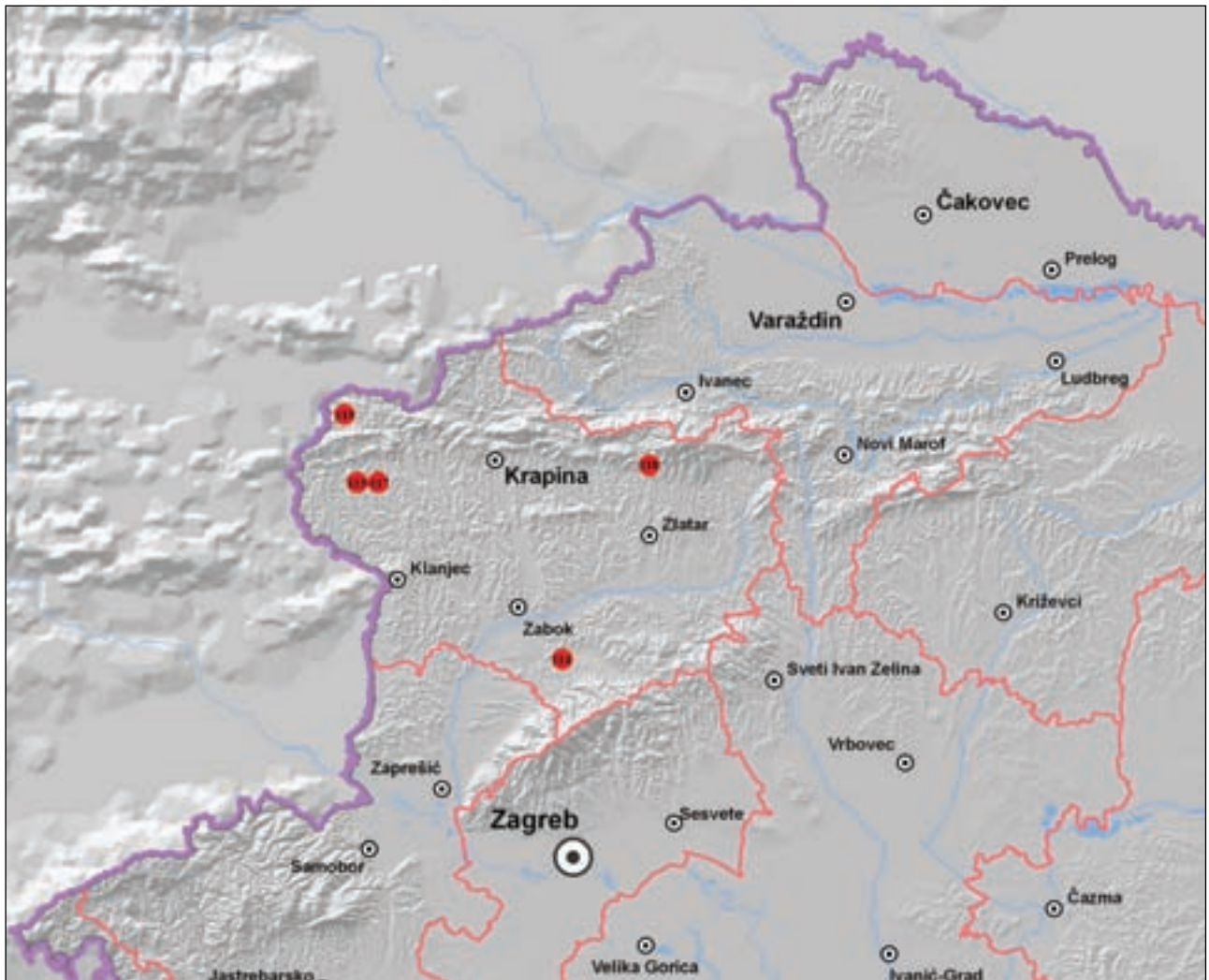
Spomenka Vlahović

Summary

During 2009 the Varaždinske Toplice Local History Museum carried out expert supervision and archaeological investigations during works on the reconstruction and arrangement of the infrastructure of the pedestrian zone in Ulica Ivana Tkalčića and Ulica Nad zidom [streets] in the very centre of Varaždinske Toplice.

It is a fact that this part of the town is a protected urban unit, and it was expected that the research conducted would confirm the possibility of a network of aqueducts and thus demonstrate the continuity and tradition of the use of the sulphurous thermal waters in Varaždinske Toplice. The archaeological investigations of the drainage channels (which partly went under the one-time terrace of the Hotel Josipova kupelj, which was demolished during World War II) contributed to a more precise knowledge about the distribution and network of channels, as well as the flow of the therapeutic water in the centre of today's Toplice. Their structural characteristics were established, which was of crucial importance for them to be preserved as component parts of the *balneological architecture* of these very old thermae.

KRAPINSKO-ZAGORSKA ŽUPANIJA

114 Donja Stubica – Stari grad
115 Dvorac Veliki Tabor – kula C
116 Dvorac Veliki Tabor – kula D

117 Dvorac Veliki Tabor
118 Lobar – Majka Božja Gorska
119 Mali Tabor

Redni broj: 114**Lokalitet: Donja Stubica – Stari grad****Naselje: Donja Stubica****Grad/općina: Donja Stubica****Pravni status: P-3208****Razdoblje: P, SV****Vrsta radova: probno iskopavanje**

Muzeji Hrvatskog zagorja 2009. nastavili su probna arheološka istraživanja na utvrdi Donja Stubica, započeta prethodne godine (stručna voditeljica istraživanja: Ivana Škiljan, Muzeji Hrvatskog zagorja). Radovi su se odvijali u sklopu projekta Muzeja – Osamsto godina Stubice, a financirani su sredstvima Ministarstva kulture.

Kako bi se dobio najbolji uvid u vertikalnu stratigrafiju središnjeg uzvišenja i opkopa te njihov odnos, tijekom arheoloških istraživanja 2009. iskopan je probni rov na južnom dijelu lokaliteta. Cilj je bio utvrditi naznake rasporeda zidanih ili drvenih objekata na južnoj polovici središnjeg uzvišenja. U probnom rovu u opkopu nađen je ostatak drvenog pilota promjera 26 cm i sačuvane visine 52 cm, a koji je najvjerojatnije činio ostatke mosta. Kako bi se bolje razjasnio izgled mosta (i definirao drugi noseći pilot koji, nažalost, nije utvrđen), istraživanja su u velikoj mjeri usmjerena na obrambeni opkop. Velika količina (SJ 44) građevnog materijala (cjelovitih komada opeke, crijepa, nepravilno tesanog kamena vapnenca većih dimenzija i komadića žbuke) u kojem je pronađen velik broj nalaza datiranih u 16. i 17. st., jest građa sa središnjeg uzvišenja koja je poslužila za zatrpavanje opkopa u trenutku kada je on već sasvim izgubio svoju obrambenu funkciju. Riječ je o pećnjacima, uglavnom ukrašenima tapetnim uzorkom iz 16. i 17. st., brojnim ulomcima keramičkih posuda te ulomcima željeza, u prvom redu čavala. U slojevima (SJ 26, 30, 33 i 34) žute, odnosno žuto-sive kompaktne ilovače, pronađen je već poznat repertoar nalaza te uzoraka životinjskih kostiju (svi uzorci kostiju iz kampanja 2008. i 2009. zooarheološki su analizirani), koji su u odnosu na fragmentirane nalaze iz sloja nasutoga građevnog materijala (SJ 44) sačuvani gotovo u cijelosti. Sloj kompaktne žute ilovače (SJ 26), uz velik broj gotovo cjelovitih nalaza (keramičkih, staklenih, majoličkih posuda te pećnjaka), karakteriziraju i sporadični ulomci i cjeloviti komadi građevnog materijala (opeke, crijepa i kamena), dok se u sloju sivkasto-žute (SJ 30) i žuto-narančaste kompaktne ilovače (SJ 33), koji se nalaze ispod sloja SJ 26, više ne pojavljuju ulomci građevnog materijala. Dakle, nalazi svjedoče o vremenu kada je opkop bio održavan te je ispunjavao svoju obrambenu svrhu. Spomenuti se nalazi s obzirom na svoje tipološke karakteristike mogu datirati u razdoblje od 16. do 17. st. Osim pećnjaka s otvorom u obliku zdjele, pronađeni su brojni i raznoliki ulomci pećnjaka s reljefno ukrašenom prednjom pločom. Najveći je broj ulomaka pećnjaka iz renesanse, a izdvojeni su i ulomci koji se mogu datirati u 15. st., poput neglaziranog pećnjaka s prednjom dekorativnom pločom reljefno ukrašenom s prikazom kraljice/svetice koja u ruci drži žezlo/ljiljan, i zeleno glaziranog pećnjaka reljefno ukrašenog motivom „riblje kosti” s prikazom grifona, zatim „slova” koja imitiraju gotički tekst. Sve keramičke posude koje su gotovo u cijelosti sačuvane (vrčevi, lonac, čaša

Ostaci drvenog pilota i brojnih nalaza u probnom rovu na jugozapadu obrambenog opkopa (foto: I. Škiljan)

ukrašena žigosanjem, zdjelasti pećnjak) pronađene su u spomenutim slojevima.

Stakleni nalazi datirani su u 16. st., a iz sloja rahlije smeđe zemlje uz nasip (SJ 34), koji je vjerojatno istodoban sa

Pećnjak s prikazom svetice (sv. Katarine Aleksandrijske) ili kraljice, inv. br. MSB 1500 (foto: I. Škiljan)

Staklena čaša na stopi ukrašena lavljim glavama, inv. br. MSB 1484 (foto: I. Škiljan)

slojem žute kompaktne ilovače iz opkopa (SJ 33), posebno se izdvaja čaša od prozirnog stakla s reljefnim prikazom lavlje glave na nozi koja je gotovo u potpunosti restaurirana. Osim staklenoga stolnog posuđa, pronađene su i dvije majoličke zdjele s upisanim godinama 1682. i 1607., koje potvrđuju kako se život na utvrdi odvijao sve do kraja 17. st. Nakon što je uklonjen drveni pilot koji je na dnu sa svih strana bio učvršćen jednim redom neobrađenog kamenja većih dimenzija, nađen je sloj tamnosive kompaktne ilovače (SJ 36) s velikim brojem ostataka drvene građe, s nalazima zdjelastog pećnjaka i ulomaka čaše od fino pročišćene gline ukrašene izvučenim buklima u obliku bodlji, datiranih u 15. st. I konačno, ispod tamnosivog sloja koji obiluje drvenim ostacima, nalazi se tvrda ilovača i lapor bez nalaza (SJ 34 i 43).

Budući da su gornji kulturni slojevi oštećeni dugogodišnjom poljoprivrednom eksploatacijom tla, stanje lokaliteta na središnjem uzvišenju bitno se razlikovalo od obrambenog opkopa. Humusni je sloj stoga na čitavoj površini središnjeg uzvišenja bogat ulomcima drobljenoga građevnog materijala i žbuke te dislociranim i umrvljenim nalazima. Ispod humusnog sloja, protežući se u probnim rovovima na središnjem dijelu uzvišenja, nalazi se sloj urušenja

Zid Z1 koji se proteže u smjeru sjever-jug na središnjem uzvišenju (foto: I. Škiljan)

kamene građe (SJ 25), koji se sastoji od brojnih većih komada neobrađenog kamena lomljenca, ali i dislociranih obrađenih ulomaka arhitektonske plastike. Međutim, ispod urušenja otkriveni su sačuvani temelji zida Z1 koji se pružaju u smjeru sjever-jug, približno na sredini uzvišenja. Zid je rađen od pravilno tesanog kamena vapnenca povezanog žbukom s dobro sačuvanom temeljnom stopom, a za sada je iskopan u dužini od 6 m, dubini od 1,20 (visina temeljne stope 0,6 m) i širini od 1 m. Lice zida čine već i manji kameni priklesane površine, dok su međuprostori zapunjeni manjim i još sitnijim komadićima kamena. Južni kraj zida Z1 sačuvan je samo u vidu razasute šute. U jami koja je nastala čupanjem samoga zida pronađen je žeton koji se može datirati u drugu polovinu 16. i prvu polovinu 17. st. Probni je rov vrlo vjerojatno presjekao južnu polovicu jugozapadne prostorije ili građevine koju na istoku zatvaraju sačuvani temelji zida Z1, a na zapadu ostaci zida koji su iščupani te su sačuvani samo u vidu zapune temelja razasutog zida (SJ 6), otkrivenog još u prvoj kampanji 2008., međusobno udaljeni 6,5 m. U tom prostoru koji je činio jednu zatvorenu cjelinu, ispod sloja urušenja s većim komadima kamena (SJ 25) nailazi se na debeo sloj žute ilovače sa sporadičnim komadima cjelovite

opeke te nalazima keramike, renesansnog pećnjaka i željeznih noževa (SJ 29), a vrlo vjerojatno upućuje na razdoblje funkcioniranja spomenute prostorije u 16. i 17. st. Ispod opisanog sloja nalazi se sloj osmuđenoga potočnog šljunka i oblutaka (SJ 45), kojemu je svrha vjerojatno bila niveliranje terena za postavljanje podnice koja je u određenom trenutku gorjela. Konačno, ispod spomenutog sloja nalaze se slojevi SJ 5 i SJ 9 koje je zid Z1 presjekao te je negirao i rupe za stupove određene starije drvene građevine ukopane u SJ 9, od kojih je jedan drveni uzorak stupa poslan na analizu C-14. Rezultati analize na Leibniz Labor Christian-Albrechts Universität u Kielu (Njemačka) definirali su razdoblje od 1418. do 1445. godine s 95% vjerojatnosti, čime se gradnja spomenute starije drvene konstrukcije veže uz plemićku obitelj Henning. Budući da se u dokumentu iz 1439. nailazi na prvi dosad poznat spomen utvrde – *castrum Also Ztubicza* ili *Ztubicza Inferior*, ti rezultati podudaraju se s povijesnim izvorima. Međutim, poznato je da se Donja Stubica u 14. st. razvija kao treća važna točka, uz Gornju Stubicu i Susjedgrad, na golemome susjedgradsko-stubičkom vlastelinstvu koje se oblikovalo pod vlašću Arlandijevaca od roda Aka (Čičko 2007: 27), odnosno obitelji Tot (susjedgradsko-donjostubička loza Arlandijevaca), stoga u budućim istraživanjima ne treba isključiti mogućnost dokumentiranja i toga starijeg razdoblja.

Literatura

Čičko 2007 B. Čičko, Prošlost Donje Stubice „od starine zvane varoš“, u: Hrvatsko zagorje 3-4, Krapina, 2007.

Škiljan 2009 I. Škiljan, Arheološka baština stubičkog kraja, u: Osam stoljeća Stubice, Muzeji Hrvatskog zagorja, Grad Donja Stubica, Donja Stubica, 2009: 29 – 39.

Ivana Škiljan

Summary

In shovel pit test archaeological excavations at the site Stari grad (burg) in Donja Stubica continued during 2009, a test trench was excavated, in the east to west direction, intersecting the southern part of the south of the site (the defensive moat and the central mound). Thus, an insight was gained into the vertical stratigraphy of the central mound and the ditch as well as the relationship between them. Also acquired were indications of the state of preservation and positions of masonry-built and possible wooden features on the southern half of the central mound. In the defensive moat, used during the 16th and 17th centuries, a wooden pile was found, probably the remains of a bridge, in the immediate vicinity of which a large number of finds were discovered: whole ceramic and glass vessels, majolica vessels, parts of tiled stoves. On the central elevation, the trench intersected the southern part of a south west room or building, probably of rectangular shape. To the east, this building is closed by a wall preserved up to a height of 1.5 m, while the western edge is defined in the form of poorly preserved remains of a wall, probably deliberately demolished. This room, which must have been in use during the 16th and certainly 17th centuries, were a

contradiction to the earlier strata that suggested a copious usage of wooden material, dated to the first half of the 15th century, when the noble Henning family was given the *castrum Also Ztubicza* or *Ztubicza Inferior*.

Redni broj: 115

Lokalitet: Dvorac Veliki Tabor – kula C

Naselje: Hum Košnički

Grad/općina: Desinić

Pravni status: Z-3072

Razdoblje: SV, NV

Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Arheološka istraživanja renesansne kule C utvrde Veliki Tabor trajala su od 29. lipnja do 27. srpnja 2009. godine. Istraživanja je proveo Odjel za kopnenu arheologiju Službe za arheološku baštinu Hrvatskoga restauratorskog zavoda, u sklopu većeg zahvata višegodišnje građevinske restauracije i konzervacije utvrde Veliki Tabor, koji financira Ministarstvo kulture. Voditelj istraživanja bio je Vinko Madiraca, dipl. arheo., a zamjenik voditelja Andrej Janeš, dipl. arheo. Osim navedenih zaposlenika Hrvatskoga restauratorskog zavoda, u istraživanjima su sudjelovali i apsolvenci s Odsjeka za arheologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu Krešimir Lerotić te vanjski suradnici Filip Terzić i Tihomir Joka. Radove je konzervatorski nadzirala Gordana Divac, dipl. arheo., viša stručna savjetnica Konzervatorskog odjela u Krapini.

Istraživano je prizemlje kule C Velikog Tabora, koje ima nepravilan zvjezdast tlocrt, a uzrok su tomu četiri trapezoidne zidne niše koje su u prvom polovini 16. st. bile puškarnice. Iznimka je sjeverna niša u kojoj je ulaz u kulu C. Sjeverna, zapadna i južna niša veće su i pravilnijega trapezoidnog tlocrta, dok je istočna niša manja i nepravilnoga trapezoidnog tlocrta. Zapadna i istočna niša nalaze se na južnim dijelovima zapadne i istočne strane kule C. Prilikom arheoloških istraživanja iskopana je arheološka sonda u zapadnom dijelu kule, široka od 1,60 do 2,40 m

Veliki Tabor, kula C, zapadni dio podnice mlađe faze (foto: V. Madiraca)

Veliki Tabor, kula C, temelji niše i zidova u zapadnom dijelu kule (foto: V. Madiraca)

(gledano od zapadnog prozora prema istoku) i arheološka sonda široka od 2,70 do 3 m (gledano od istočnog prozora prema zapadu). Središnji prostor prosječne širine 2,90 m u većem dijelu nije iskopavan. Razlog odustajanju leži u bojazni da bi dubina arheološkog iskopa na cijeloj površini kule C mogla uzrokovati statičke promjene u strukturi kule. Istraživanje sondi na istoku i zapadu rezultiralo je zadovoljavajućom količinom znanstvenih spoznaja, stoga

Veliki Tabor, kula C, temelji zidova i ostaci peći u istočnom dijelu kule (foto: V. Madiraca)

nije bilo potrebe za ugrožavanjem strukture kule. Središnji je dio istraživao samo površinski, na dubini između 10 i 15 cm u sjevernom (širina iskopa između 1 i 2,60 m u smjeru istok-zapad i 1,40 m u smjeru sjever-jug) i južnom dijelu (širina iskopa između 1 i 2,40 m u smjeru istok-zapad i 2,30 m u smjeru sjever-jug). Sonde na istoku i zapadu istražene su do razine laporaste zdravice. U slučaju trapezoidnih niša iskop je bio plitak, jer je netom ispod recentne betonske podnice ustanovljena temeljna stopa u apsidama. Spomenuta recentna podnica bila je debela oko 15 cm i strojno su je uklonili radnici tvrtke Ingrad. Arheološka iskopavanja odvijala su se ručno, i tom je prilikom postala vidljiva stratigrafska situacija u kuli C. Netom nakon uklanjanja betonske podnice razjašnjeno je stanje temelja niša kule C. Temeljni niša zapravo su rezultat gradnje trapezoidnih utora u zidovima kule C te njihova ispunjavanja zidanom konstrukcijom temelja. Vidljivo je da su temelji građeni od većih komada kamena zidanih u obilnoj bijeloj žbuci. Vrh temelja sve četiri niše nalazi se na razini od 340 m nadmorske visine. Sjeverni temelj jedini je pronađen u neoštećenom stanju, dok su u slučaju ostalih temelja vidljiva oštećenja koja su nastala prilikom postavljanja drvenih greda u mlađoj fazi podnice u kuli C, vjerojatno u 17. ili 18. st. Razina temelja zidnih niša ujedno je i gornja razina temelja cijele kule C u njezinoj unutrašnjosti. Istraživanjem u sondama na zapadnoj i istočnoj strani postalo je vidljivo u njihovo stanje. Sami temelji u unutrašnjosti na zapadnoj strani variraju u visini između 1 i 2 m od sjevera prema jugu. Takav je pad vidljiv i prisutan zbog spuštanja razine laporaste zdravice na kojoj stoje temelji, u istom smjeru. Zidani su od nepravilnih komada kamena povezanih bjelkastom žbukom. U sondi otvorenoj na istočnoj strani kule C također je vidljiva situacija temelja kule C na sjevernoj, istočnoj i južnoj strani sonde. Donja razina temelja varira od 339 do 337 m nadmorske visine od sjevera prema jugu, a samim time i visina temeljnog zida, koja varira između 1 i nešto više od 3 m gledano od sjevera prema jugu. Uzrok je tomu također spuštanje razine laporaste zdravice od sjevera prema jugu u unutrašnjosti kule.

Nakon skidanja recentnoga betonskog poda kule C nađeni su ostaci podnice za koju je pretpostavljeno da pripada mlađoj fazi uređenja utvrde u 17. ili 18. st. U prilog toj teoriji govori poprilično dobra očuvanost drvenih greda koje su tada pronađene. Spomenuti proboji u temeljima zidnih niša napravljeni su vjerojatno radi postavljanja tih drvenih greda u njih. Evidentirano je 6 drvenih greda širine oko 13 cm i debljine oko 10 cm, postavljenih u smjeru sjever-jug od prostora zapadne niše prema istoku. Pretpostavlja se da su se na drvene grede slagale drvene daske poda u smjeru istok-zapad, te su ostaci takve daske ustanovljeni u južnom dijelu kule u duljini od 50 cm i širini od 20 cm. Između drvenih greda ustanovljeno je postojanje relativno dobro očuvanih dijelova podnice na istoj razini, napravljenih od vapna i ugažene gline. Nije utvrđeno je li ta glineno-vapnena podnica dio mlađe podnice s drvenim gredama ili je tu riječ o ostatku starije podnice u koju su bile urezane drvene grede u mlađoj fazi, kao i u temelje zidnih niša. Vjerojatnija je druga varijanta zbog toga što je u ostacima te podnice pronađen sitan arheološki materijal, jednako datiran kao i onaj u ostalim slojevima kule C.

Na razini od 340,30 m nadmorske visine fragmentarno su ustanovljeni ostaci podnice koja pripada starijoj fazi kule C, a možda je i povezana s navedenim glineno-vapnenim slojem. Ti su ostaci utvrđeni mahom u istočnom dijelu kule te na sjevernoj i južnoj strani središnjeg dijela. Riječ je o tankome crnom sloju s mnogo životinjskih kostiju i keramičkih fragmenata iste datacije kao i onih u glineno-vapnenim dijelovima podnice i ostalim slojevima u kuli C, pomiješanih s dosta gara. Sloj je stratigrafski označen kao SJ 3. Povremeno je vidljivo kako sloj stoji na žbukanoj kvalitetnoj podnici debljine oko 5 cm, a povremeno se čini kao da je ta podnica propala, pa sloj stoji na donjim slojevima. Tlocrtno su uočeni njezini tragovi u sjeveroistočnom i južnom dijelu kule. Čini se da je ondje riječ o hodnom sloju (SJ 3) i podnici starije faze, tj. faze izgradnje obrambenih kula vanjskog pojasa, koji su možda povezani i s navedenom glineno-vapnenom podnicom. Velika količina životinjskih kostiju te fragmenata keramičkih posuda unutar tankog sloja s dosta gara govore u prilog teoriji o hodnom sloju na žbukanoj podnici.

Nakon istraživanja slojeva podnica mlađe i starije faze započelo je istraživanje donjih slojeva. U zapadnom je dijelu ustanovljeno postojanje sloja žute gline pomiješanog s dosta gara, fragmenata keramičkih posuda i životinjskih kostiju. Sloj je utvrđen na razini od 339,9 m nadmorske visine. Pretpostavka je da je riječ o glinenom naboju u konstrukciji kule, koji je ubačen prilikom gradnje jer sitan arheološki materijal vremenski korespondira s većinom slojeva u kuli. Na nešto višoj razini u istočnom dijelu kule (oko 340 m nadmorske visine) uočen je sloj svjetlije smeđe rahle glinaste zemlje s mnogo nalaza fragmenata keramičkih posuda i životinjskih kostiju iste datacije. Sloj je prepoznat kao nasip koji je iskorišten prilikom gradnje kule C. Točnije, oba su ta sloja rezultat niveliranja kule nakon gradnje, a identična je situacija i s nižim slojevima SJ 5, SJ 6 i SJ 11. Ispod sloja SJ 4 u zapadnom dijelu kule, na razini od 339,40 m nadmorske visine utvrđen je sloj relativno čiste žute gline s malo nalaza fragmenata keramičkih posuda i životinjskih kostiju (SJ 5). Rasprostirao se na većoj površini nego prijašnji sloj. I taj je sloj zapravo dio glinenog naboja u konstrukciji kule C. U istočnom dijelu kule, ali samo u širini od 0,6 m u sjevernom dijelu sonde, ustanovljeno je postojanje tvrdoga glinenog sloja („stepenica“, SJ 11), s također malo nalaza fragmenata keramičkih posuda. Sloj je utvrđen na razini od 339,70 m nadmorske visine i vjerojatno također ima funkciju u konstrukciji kule C. U obje sonde utvrđeno je postojanje naboja žute gline pomiješane s dosta ugljena i mnogo nalaza fragmenata keramičkih posuda i životinjskih kostiju (SJ 6). Razina sloja pada od zapada prema istoku od 339,5 m do 339 m nadmorske visine. Sloj je također konstruktivni element iz faze gradnje kule, i govori u prilog teoriji o veoma sličnoj stratigrafskoj situaciji na cijeloj površini kule C.

Ispod sloja SJ 6 ustanovljeno je postojanje sloja zapečene, rahle narančasto-crvene zemlje (SJ 8). Uzrok postojanja tog sloja jest peć otkrivena pri dnu istočne sonde u sjeveroistočnom dijelu kule C. Sloj se rasprostire gotovo cijelom površinom kule, ali se površina rasprostiranja smanjuje od peći prema zapadu. Razina sloja varira od 338,60 do 338 m nadmorske visine na zapadu i od

Veliki Tabor, kula C, ostaci peći u sjeveroistočnom uglu kule (foto: V. Madiraca)

339,30 do 337,30 m na istoku kule C, gledano od sjevera prema jugu. Znatna pad u razini prisutan je zbog pada razine laporaste zdravice na kojoj sloj stoji. Zapečena zemlja potječe iz peći i u njoj gotovo da i nije bilo drugih nalaza osim nalaza željeznih čavala, što govori o tome da je peć mogla služiti za izradu željeznih predmeta. Na dnu istočne sonde, u sjeveroistočnom uglu nađeni su ostaci te teže oštećene peći. Peć je vidljiva samo u svome nekadašnjem donjem dijelu u visini od oko 40 cm. Vidljivo je da je temeljena na priklesanim kamenim blokovima i da je imala dosta žbuke u svojoj konstrukciji, jer je ta urušena bjelkasta žbuka vidljiva na gornjem dijelu peći gdje je pomiješana s dosta kamenja. Vidljivi su i tragovi crvenkaste zapečene zemlje na žbuci. Primjetno je da dio istočnog temelja kule C stoji na toj peći, a čini se da je dio ostataka peći razvučen i dalje ispod te strane temelja prema jugu. Vidljivi dio peći dug je oko 1,90 m i širok oko 0,96 m. Na gornjem dijelu peći sa žbukanim urušenjem nalazi se manja rupa kroz koju je, uz pomoć umjetne rasvjete, snimljena unutrašnjost peći. Vidljiv je sloj zapečene zemlje na dnu rupe, a izmjerena je i gornja razina tog sloja koja iznosi 337,30 m nadmorske visine. To govori da je peć na tome mjestu ukopana u laporastoj zdravici još barem oko 1,20 m, jer se na tome mjestu razina zdravice nalazi na 338,50 m nadmorske visine. Na peći je u zapečenoj zemlji pronađena određena količina željeznih čavala, dok

Veliki Tabor, kula C, tragovi palisadne ograde i peć u istočnom dijelu kule C (foto: V. Madiraca)

u potpunosti nedostaju fragmenti keramičkih posuda. Zasadu postoji nekoliko pretpostavki o vremenu nastanka i upotrebe te peći. Razumljivom se čini pretpostavka da bi peć mogla pripadati vremenu gradnje obrambenoga renesansnog prstena, tj. vremenu gradnje kule C, kada je mogla biti upotrebljavana za izradu željeznih predmeta potrebnih prilikom gradnje kule, te da je nakon gradnje uništena i da je na njoj djelomično sagrađen temeljni zid kule C. Vidljivo je naime da je istočni temeljni zid djelomično nasjeo na peć te je ona podvučena pod njega. Osim tog razdoblja, potrebno je računati i s najranijom fazom izgradnje Velikog Tabora, kada se nakon 1502. gradi prva peterokutna kula u kasnogotičkom slogu. Zanimljivu pretpostavku daju i tragovi drvene konstrukcije u laporastoj zdravici južno od peći, možda povezani s njom. Međutim analiza C-14 materijala iz sloja zapečene zemlje povezanog s peći dala je iznenađujuće ran rezultat upotrebe te peći između polovine 13. st. i kraja 14. st. Također je teško isključiti mogućnost ranije uporabe položaja na kojem je izgrađena utvrda, pogotovo zbog strateške povoljnosti pozicije. Južno od peći u istočnom dijelu kule C vidljivi su ostaci šest rupa napravljenih u zdravici u prije toga izdubljenom kanalu postavljenom u smjeru istok-zapad. Promjer rupa varira od 10 do 15 cm, a dno im se nalazi na nadmorskoj visini od 337,40 m. Spomenuti kanal i rupe bili su zapunjeni ispunom koja odgovara gornjim slojevima SJ 6 i SJ 8, i u njima nije bilo tragova truljenja drva, ali cijela konstrukcija odaje dojam ostatka nekadašnje drvene konstrukcije. Čini se da je na tome mjestu drvena konstrukcija u obliku rampe ili palisadne ograde bila postavljena u vezi s peći u doba gradnje kule ili starije faze gradnje utvrde Veliki Tabor, te da je netom poslije uklonjena. Ta bi pretpostavka objašnjavala zašto nema tragova truljenja drva u rupama i kanalu. Druga pretpostavka govori da je ondje riječ o tragovima prijašnje uporabe te strateške pozicije, a možda i o drvenoj ogradi koja je okruživala nekakvu stariju gradnju na tom prostoru. Datiranje sjevernije peći analizom C-14 od polovine 13. st. do kraja 14. st. govori u prilog toj pretpostavci. U ovom je slučaju problem

nedostatak tragova truljenja drva, koji bi potvrđivali nešto dugotrajniju uporabu drvene ograde.

U sondama na istoku i zapadu kule C utvrđena je razina laporaste zdravice koja se oštro spušta od sjevera prema jugu i nešto blaže od istoka prema zapadu. Razina zdravice u zapadnoj sondi uz sjeverni zid kule C iznosi 338,60 m nadmorske visine, a uz južni zid 337,70 m nadmorske visine. U istočnoj sondi razina zdravice uz sjeverni zid kule iznosi 338,60 m nadmorske visine, a uz južni zid 337 m nadmorske visine. Vidljivo je dakle da na istoku kule C postoji pad od 90 cm od sjevera prema jugu, a na zapadu kule čak od 1,60 m u istom smjeru. Također je vidljivo i da razina lagano pada od zapada prema istoku. Pri pogledu na stanje sterilnog sloja vidljivo je da je odsječen namjerno, pri čemu je nastala takva razlika u visini.

Pokretni arheološki materijal uglavnom čine ostaci keramičkih zdjela i lonaca pronađenih u sklopu konstruktivnih glinastih naboja i nasipa u kuli te glinasti konstruktivni dijelovi podnica. Sav taj materijal ima jednaka stilska obilježja te govori o jedinstvenom vremenu nastanka kule. Materijal se može datirati u kraj srednjeg i početak novog vijeka, što koincidira s vremenom nastanka kule. U sklopu najstarijeg sloja zapečene zemlje SJ 8 karakterističan je nedostatak keramičkih fragmenata i veća količina željeznih čavala u tom sloju, povezanom s ostacima peći u sjeveroistočnom uglu kule. Od posebnih je nalaza bitno spomenuti nalaz brončanog naprska za šivanje, dvije željezne puščane kugle i željezni vrh strelice samostrijela.

Literatura

Madiraca 2009 Vinko Madiraca, Izvješće o provedenim arheološkim iskopavanjima u kuli C utvrde Veliki Tabor kod Desinića, Zagreb, 2009.

Šiljan 2007 Ivana Šiljan, Dvorac Veliki Tabor, zaštitno iskopavanje i nadzor, Zagreb, 2007.

Vekić Amelio Vekić, Arheološka istraživanja u Velikom Taboru, Veliki Tabor – Desinić, izvještaj.

Vinko Madiraca

Summary

During archaeological excavations in 2009 in the ground floor of Tower C of Veliki Tabor castle, an insight was obtained into the stratigraphic situation of the strata inside the tower. After the removal of the recent floor, the remains of a clay and wood constructed floor dating to the 17th and 18th century was revealed, as well as mortar remains of a floor created in the early 16th century. During archaeological probing on the western and eastern sides of the tower, an insight was obtained into the condition of the foundations of the wall niches and the walls of the tower. Apart from the finds relating to the structure of Tower C, moveable archaeological finds were dated. Remains of earlier constructions in the area were recorded (¹⁴C-dated to the middle of the 13th and end of the 14th centuries). This concerned remains of a stove in the north east corner of the tower and assumed traces of a wooden palisade.

Redni broj: 116**Lokalitet: Dvorac Veliki Tabor – kula D****Naselje: Hum Košnički****Grad/općina: Desinić****Pravni status: Z-3072****Razdoblje: SV, NV****Vrsta radova: zaštitno iskopavanje**

Od listopada 2008. do ožujka 2009. trajala su arheološka iskopavanja kule D u dvorcu Veliki Tabor. Voditeljica istraživanja bila je Ida Pavlaković, dipl. arheologinja i povjesničarka umjetnosti. Nositelji su programa Muzeji Hrvatskog zagorja, a investitor je radova Hrvatski restoratorski zavod.

Kula D, prizemlje (Sonda A – kvadrant 3; Sonda A/B – kvadrant 3; Sonda B – kvadrant 3)

Nakon što je uklonjen sloj kulir podnih ploča (SJ 001) te sloj pijeska (SJ 002), ispod njih nađen je sloj usitnjene zemlje izmiješane s pijeskom (SJ 003) koji je sadržavao brojne ulomke srednjovjekovne keramike. U južnom dijelu kule (sonda B, kvadrant 3) nađen je sloj usitnjena gara kružnog oblika, promjera 2,45 m, dubine 0,50 cm (SJ 004/005). Ostaci mnogobrojnih raznolikih životinjskih kostiju i keramike te red pravilno poredanih neobrađenih kamena (SJ 007/008), kao dio SJ 004/005 daju naslutiti da je taj prostor djelomično služio kao mjesto za loženje i prehranu. Uz južni zid kule D, u neposrednoj blizini SJ 007/008, tj. iza njega, nađen je mlinski kamen (PN 10) promjera 68 cm. Uz mlinski kamen nađen je sloj zapečene zemlje (SJ 013). Uz sam južni zid, a prema zapadnoj strani, iza SJ 007/008 nalazio se sloj (SJ 014/015) gotovo istovjetan sloju 004/005.

U smjeru od južnog dijela zida kule D (sonda A/B, kvadrant 3) prema kvadrantu 2 sonde A/B proteže se sloj urušenih neobrađenih kamena (SJ 009). Ispod urušenja nađen je sloj zapečenih opeka (dimenzije: visina 6 cm, dužina 33 cm, širina 16 cm), horizontalno poredanih u polukrug (SJ 028), omeđenih kamenim polukružnim zidom sastavljenim

od neobrađenog kamena srednje veličine (SJ 075/076) koji na visini od cca 0,50 m prelazi u polukružno zasvođenje. Ispod SJ 028 nalazi se sloj zapečene zemlje izmiješane s umrvljenom opekam (SJ 077). S istočne strane sonde B kvadranta 3, uz sam rub kule D, neposredno uz SJ 028 i SJ 077 nalazi se sloj tamnije rahle zemlje ispunjene nalazima keramike (SJ 064/065) ispod koje se nalazi sloj žučkastog pijeska, rahlog sastava (SJ 066). SJ 066 nadovezuje se na SJ 028 i SJ 077 s istočne strane te ulazi u istočni profil sonde A kvadranta 3. Suodnos SJ 009, SJ 028, SJ 066, SJ 075/076 i SJ 077 te dimenzije SJ 028 (dužina ulaznog dijela: 1,30 m, širina ulaznog dijela: 0,60 cm; širina obrubnih opeka: 0,16 cm; širina centralnog dijela: 2,00 m; dužina centralnog dijela: 2,5 m) zajedno s posebnim nalazom br. 10 (mlinski kamen) upućuju na ostatke arhitekture peći za keramiku – u daljnjem tekstu izvještaja Objekt I. Ispod ulaznog dijela Objekta I protežu se ostaci dviju greda (smjer istok-zapad) jedne iznad druge (SJ 071/072, greda ispod; SJ 073/074, greda iznad), od kojih obje ulaze u zapadni profil sonde A kvadranta 3. U smjeru sjever-jug, na SJ 071/072 u istoj se ravnini nadovezuje ostatak grede SJ 067/068. Ispod sloja pijeska (SJ 066) nađena je zdravica – lapor (SJ 010) s obje strane Objekta I.

Unutar Objekta I nisu pronađeni popratni nalazi, osim s njezine zapadne strane, tj. u samoj ravnini njene podne konstrukcije (SJ 028) u slojevima 004/005 i SJ 014/015, u kojima se nalazilo mnoštvo ulomaka keramike čija najranija datacija seže u sam kraj 15. st. i početak 16. st. Sloj 004/005, uz mnoštvo ostataka ulomaka keramike i mnogobrojnih ostataka životinjskih kostiju, sadržavao je i veliku koncentraciju gara i pepela koji su bili izmiješani sa zemljom rahlog sastava. Objekt I može se podijeliti u tri cjeline: prvu cjelinu koju čini ulazni pretprostor od opeke (SJ 028A), drugu cjelinu koju čini njegov centralni polukružni prostor popločen opekam koja je zbog visokih temperatura pri pečenju zacrnjena (SJ 028) i treću cjelinu koja se sastoji od ostataka dijelova polukružne kupole (SJ 075/076) napravljene od neobrađenog kamena promjera koji varira od cca 30 cm do cca 50 cm. Unutar kupole i

Objekt I

SJ 081/082, sloj horizontalno položenih drvenih greda

Vrč

centralnog prostora Objekta I nisu pronađeni dijelovi glinene rešetke, tako da nije jasan sam proces pečenja. Najveća koncentracija gara i pepela nalazila se u prostoru koji se nadovezao na ulazni pretprostor Objekta I, i to s njegove zapadne strane (SJ 099). Ispod SJ 099 nađen je SJ 058 koji karakteriziraju ulomci neobrađenog kamena

Ulomak gotičke čaše iz SJ 003

glatke površine (promjera cca 30 cm) crvenkaste boje, oveći ulomci zapečene zemlje, ulomci gorenih greda, ulomci starijih ostataka unutrašnje obloge peći za keramiku koji su se sastojali od zapečenog lijepa, malobrojni sitniji ostaci troske, zatim ulomci neglaziranih pećnjaka figuralno ukrašenih i neukrašenih te oveći ulomci keramike koja najvjerojatnije uopće nije bila upotrebljavana, na što upućuje čistoća njenih stijenki – što govori o odbacivanju ulomaka, tj. odbacivanju posuda/pećnjaka koji nisu zadovoljili kriterije gotovih proizvoda. Sitniji ostaci troske mogli bi sugerirati da je Objekt I povremeno bio u funkciji jednostavnijih procesa taljenja, odnosno izrade predmeta od kovine, a samim time i pročišćavanja rude za njihovu naknadnu izradu, čemu je prethodilo pečenje. Sastav zapune sloja 058 upućuje na njegovu funkciju mjesta za uklanjanje popratnih proizvoda nastalih prilikom pečenja i ostataka otpadaka unutrašnjeg oblaganja lijepom prilikom pečenja. Time bi se SJ 058 mogao definirati kao otpadna jama, tim više što njegov sadržaj zalazi, tj. sam SJ 058 ukopan je mjestimično i do 1,20 m u sterilan sloj lapora (SJ 010). Promjer SJ 058 na površini iznosi 3,78 m, ne uključujući i dio koji zalazi u arheološki neistražen dio zapadnog profila koji se nije mogao u cijelosti istražiti zbog osiguranja unaprijed zadanih statičkih smjernica, poradi čega nije bilo moguće u potpunosti izmjeriti ukupan promjer. Istraženi promjer dna SJ 058 iznosi 2,38 cm – neistraženi se dio također nalazi unutar zapadnog profila.

Kula D, prizemlje (Sonda A – kvadrant 2; Sonda A/B – kvadrant 2; Sonda B – kvadrant 2)

Nakon što je uklonjen sloj kulir podnih ploča (SJ 001) te sloj pijeska (SJ 002), ispod njih nađen je sloj usitnjene zemlje izmiješane s pijeskom (SJ 003) koji je sadržavao brojne ulomke srednjovjekovne keramike (jednaka situacija kao kod sondi A i B u kvadrantima 3). Ispod SJ 003 nađen je sloj crnkasto-sive zemlje s nalazima ulomaka srednjovjekovne keramike, među kojima se nailazilo i na tzv. gotovo u cijelosti sačuvane gotičke čaše te sporadično kosti (SJ 006). Na istočnom profilu sonde B, ispod SJ 003 nalazi se tanak sloj gara (SJ 036) koji se proteže do sonde A. Ispod njega nalazi se sloj rahlog drva (SJ 055) unutar kojeg se nalaze otvori za dvije grede (SJ 032/033 i SJ 034/035) – vertikalno položene u odnosu na SJ 055 – koje prolaze kroz sloj zemlje glinastoga masnijeg sastava (SJ 019) ispod SJ 055 koji se također proteže do sonde A. Ispod SJ 019 nalazi se sloj 060 – identičan SJ 055 u kojem je dno dvaju greda (SJ 032/033 i SJ 034/035). SJ 032/033 ima svoje uporište u kamenim ulomcima poslaganima oko dna grede (SJ 078). Ispod SJ 060 koji se proteže do sonde A, nalazi se sloj sivkaste glinaste zemlje, izmiješan s usitnjenim drvenim prahom i sporadičnim sitnijim ulomcima gara (SJ 054), na koji se nadovezuje sloj lapora (SJ 010). Zapadni profil sonde A, kvadrant 2 – ispod slojeva (SJ 001, 002, 006, 019) nalazi se sloj sivkaste glinaste zemlje izmiješan s usitnjenim drvenim prahom te sporadično gar (SJ 054). Ukopan u SJ 010 (lapor) jest SJ 058 – sloj koji se većinom sastoji od srednje velikih ulomaka zapečene zemlje, od kojih se na nekima nalaze kvadratična udubljenja širine cca 2 cm, koja se sužavaju prema unutrašnjosti (dubine cca 5 cm), ulomaka kamena koji su lako lomljivi, crvenkaste površine, izmiješanih s ulomcima neglaziranih reljefno

figuralno ukrašenih pećnjaka te ostacima gara sporadično srednje veličine. SJ 058 djelomice se može pratiti pri dnu istočnog profila sonde B kvadranta 2. Ispod SJ 058 nalazi se lapor (SJ 010).

Kula D, prizemlje (Sonda A – kvadrant 1; Sonda A/B – kvadrant 1; Sonda B – kvadrant 1)

Nakon što je uklonjen sloj kulir podnih ploča (SJ 001) te sloj pijeska (SJ 002), ispod njih nađen je sloj usitnjene zemlje izmiješane s pijeskom (SJ 003) koji je sadržavao brojne ulomke srednjovjekovne keramike (jednaka situacija kao kod sonde A i B u kvadrantima 2 i 3). Ispod SJ 003, sonda B kvadrant 1, nađen je sloj crnkasto-sive zemlje s nalazima ulomaka srednjovjekovne keramike. Ispod se nalazi sloj rahle zemlje mjestimično masnijeg sastava. U tom sloju javlja se nakupina neobrađenih kamena srednje veličine, zajedno s rahlom zemljom, sitnim ulomcima opeke te vrlo sitnim ulomcima žbuke (SJ 062). Taj sloj svojim protezanjem i padom kroz tanak sloj gara (SJ 044) – sloj usitnjenog drva rahlog sastava (SJ 080) na sloj horizontalno položenih drvenih greda (SJ 081/082) – upućuje na mogućnost njegova urušenja. Na sjevernoj strani, pri samom rubu SJ 081/082 zatečena je nakupina ulomaka glaziranih pećnjaka od kojih je dio figuralno ukrašen i keramike (SJ 052) *in situ*. Na samom rubu SJ 081/082, prema južnoj strani prizemlja kule D nađeni su ostaci drvene rahle grede širine 20 cm (SJ 105/106) koja prati južni rub SJ 081/082 u smjeru istoka te se nadovezuje na ostatke usitnjenog drva rahlog sastava (SJ092/093), širine 20 cm, koja pak ide uz sam istočni rub obrambenog zida kule D te se spaja pod kutem od 90 stupnjeva na ostatke usitnjenog drva rahlog sastava (SJ 067/068) koji se pruža u smjeru istok-zapad. Na SJ 067/068 u smjeru sjever-jug, pod pravim kutom nadovezuju se ostaci usitnjenog drva rahlog sastava grede (SJ 107/108) koja se pak pod pravim kutem nadovezuje na SJ 105/106. Ispod SJ 067/068 ponovno su nađeni ostaci usitnjenog drva rahlog sastava grede (SJ 090/091). Vertikalni razmak između SJ 067/068 i SJ 090/091 iznosi 2 cm. Ostaci sloja SJ 067/068 i SJ 090/091 dio su konstrukcije Objekta I. Dužina ostataka greda SJ 105/106, SJ 107/108, SJ 092/093, SJ 067/068 iznosi točno 5 m, a njihova širina 20 cm. Navedeni slojevi svojim rasporedom i međusobnom povezanošću daju naslutiti istodobnost i međuovisnost glede Objekta I i SJ 081/082; naime SJ 105/106, SJ 107/108, SJ 092/093, SJ 067/068 tvore pravokutnik sa stranicama od 5x5 m i omeđuju unutrašnji prostor od 25 m², s time da SJ 105/106 neposredno prati južni rub horizontalnih greda (SJ 081/082), a SJ 067/068 podvlači se unutar same konstrukcije Objekta I. Prostor od 25 m² čini sloj tvrdo natučenoga tankog sloja zemlje masnijeg sastava, zbog pomiješanosti sa svijetložučkastom glinom (SJ 096). Takva vrsta sloja upućuje na mogućnost svojevrsne podloge od nabijene zemlje u funkciji podnice. Ispod navedenih slojeva nalazi se sloj nabijene usitnjene zemlje izmiješan s pijeskom, laporom i glinom (SJ 079). Ispod SJ 079 nalazi se sloj lapora (SJ 010).

Dosadašnja zaštitna arheološka istraživanja na dvorcu Veliki Tabor u prizemlju kule D upućuju na moguće postojanje peći (Objekt I) čije će preciznije određenje konačne funkcije biti moguće tek daljnjom obradom po-

Ulomci glaziranoga ukrašenog pećnjaka (SJ 052)

data, uključujući odnose stratigrafskih jedinica i analogijama pokretnih arheoloških nalaza te samog Objekta I. Daljnje preciznije određivanje konačne funkcije horizontalno položenih greda (SJ 081/082) bit će moguće tek dobivanjem rezultata analize uzoraka ulomaka drva metodom C-14, što će omogućiti preciznije određivanje konteksta njena nastanka i suodnosa s ostalim stratigrafskim jedinicama, uključujući i Objekt I. Daljnjim analizama i analogijama pokretnih arheoloških nalaza prizemlja kule D (uključujući dosadašnje nalaze ulomaka keramike od kojih se poneki ulomci mogu zasigurno datirati u sam kraj 15. i početak 16. st., keramičkih posuda, ulomaka gotičkih čaša, pećnjaka, metalnih i staklenih predmeta te uzoraka drva, gara, zapečene zemlje i kamenih obrađenih predmeta), s obzirom na istražene stratigrafske jedinice, omogućit će daljnje konciznije zaključke glede sukcesivnog odvijanja razvojnih faza – od onih najstarijih (početak 16. st.) pa sve do danas.

Ida Pavlaković

Summary

Rescue archaeological excavations carried out in 2009 at the archaeological site Veliki Tabor Castle in the ground floor of Tower D suggest the possible existence of a stove (feature I), although the precise formulation of its ultimate function will be possible only after further study of the data. A more detailed determination of the function of the

horizontally positioned girders (SU 081/082) will be possible only when the results of C¹⁴ analysis of wood fragments are received, which will enable a more precise determination of the context of its origins and relations with the other stratigraphic units including feature I. Further analyses of moveable archaeological finds of the ground floor of Tower D (including previous finds of potsherds, some fragments of which will likely be dated to the very end of the 15th or the early 16th century, ceramic vessels, fragments of Gothic goblets, tiles from stoves, metal and glass objects, as well wood fragments, soot, fired earth and worked stone objects) and analogies with the researched stratigraphic units from the earliest period (early 16th century) until the present day will enable more concise conclusions to be drawn.

Redni broj: 117

Lokalitet: Dvorac Veliki Tabor

Naselje: Hum Košnički

Grad/općina: Desinić

Pravni status: Z-3072

Razdoblje: NV

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Tijekom iskopavanja kanala za postavljanje elektroenergetskog voda, u lipnju 2009., uz trasu današnje prilazne ceste koja vodi prema dvorcu Veliki Tabor nađeni su ostaci kamene arhitekture. Ostaci arhitekture pojavili su se neposredno uz današnji ulaz u dvorac, na visini od 342 m n.m., s južne strane prilazne ceste. Također, oko 200 m zapadno od ulaza u dvorac, ponovno s južne strane prilazne ceste, pojavili su se ostaci arhitekture. Tim otkrićem pokazala se nužna potreba za zaštitnim arheološkim istraživanjima koja su se odvijala u lipnju i srpnju 2009., čime je istražena površina od ukupno 146 m².

Lokalitet (trasa kanala za elektroenergetski kabel) podijeljen je na mrežu kvadranta dimenzija 5x5 m, pružajući se od današnjeg ulaza u dvorac u smjeru zapada, tako

Sonda 1 s otkrivenim jugozapadnim uglom izvorne ulazne kule dvorca Veliki Tabor i mlađim kamenim popločenjem (foto: D. Špoljar)

da današnja prilazna cesta prolazi sredinom svakog od kvadranta. Prema tom principu postavljena je mreža od 41 kvadranta, s time da se arheološke sonde nalaze u kvadrantima 1 i 2 te u kvadrantima 40 i 41. Dimenzije kanala (š. 40 cm; v. 80 cm) kopane su mini bagerom i ručno, čime je u potpunosti uklonjen humusni sloj, kao i dio sterilnog sloja – geoloških naslaga prapora/lesa. Nakon otkrića ostataka kamene arhitekture, iskopavanje i istraživanje slojeva u potpunosti su nastavljeni ručnim iskopavanjem, zbog potrebe definiranja i interpretiranja uočene arhitekture. Prilikom istraživanja primijenjena je metoda ručnoga arheološkog iskopa prema načelima stratigrafije.

Probni rov – ulaz (Sonda 1)

Nakon što je uklonjen sloj granitnih kocki i njihove podloge od finoga sitnog šljunka – sipine (SJ 01), u kvadrantu 1 nađen je sloj šute koji je sadržavao ulomke recentne opeke i crijepa, kamenje većih i manjih dimenzija (lokalni vapnenac), šljunak i pijesak (SJ 02). U sloju šute, čija je debljina mjestimice varirala od 15 do 80 cm, pronađeni su jedini nalazi pokretnoga arheološkog materijala u toj sondi. Među nalazima ističu se smečkasti i zagasito zeleni fragmenti pećnjaka, uglavnom neukrašeni te glazirane površine (pećnjaci se na temelju preliminarnе analize datiraju u 19. i/ili 20. st.), korodirani metalni kovani čavli, fragment višestruko glazirane keramike, staklo i nalazi životinjskih kostiju. Sloj šute prekrivao je arhitekturu s gornje strane, no nalazio se i s bočnih strana zidova. Zbog prijašnjih građevinskih radova na tom području prilikom dograđivanja ili obnavljanja dvorca, nije bilo moguće pobliže utvrditi vjerodostojnost arheološkog konteksta sloja iz kojeg potječu pokretni arheološki nalazi. Prvu stratigrafsku jedinicu otkrivenu ispod sloja šute čini kameno popločenje s ukoso postavljenim tankim kamenjem na južnoj strani (SJ 03/04). Popločenje je orijentirano u smjeru istok-zapad, a budući da cijelo popločenje blago pada u smjeru zapada te da je na južnoj bočnoj strani i kamenje koje je postavljeno nakošeno, funkcija je popločenja vjerojatno bila procjeđivanje i odvodnja oborinskih voda od samog ulaza u dvorac. Poslije se uspostavilo da je ustanovljeno popločenje od kamena povezanog pjeskovitom žbukom (SJ 03/04) kronološki mlađe od vremena gradnje same ulazne kule, budući da se orijentacije obiju arhitektonskih pojava ne poklapaju i međusobno se razlikuju u načinu gradnje, ponajprije prema dimenzijama upotrebljavane kamene sirovine.

U nastavku istraživanja, ispod tog popločenja uočen je masivniji kameni zid orijentacije istok-zapad (SJ 05/06), koji se ukoso pružao od sredine današnjih ulaznih vrata dvorca. Budući da je čitav današnji ulazni kompleks sagrađen u 19. st., taj kameni zid služio je kao bočni (južni) zid izvornoga ulaznog bastiona, odnosno ulaznog prostora dvorca, sagrađenog najvjerojatnije tijekom 16. st. Takvo mišljenje i interpretaciju pronađene arhitekture dodatno je potvrdio nastavak istraživanja kojim je pronađen još jedan kameni zid (SJ 07/08), orijentacije sjever-jug. Pronađeni zid svojim pružanjem, zajedno sa zidom SJ 05/06 tvori jugozapadni ugao izvornoga ulaznog bastiona dvorca. Taj zid odlikuje se izrazito masivnim kamenjem postavljenim na njegov ugao sa zapadne (pročelne) strane, što govori u prilog tezi kako je taj zid bio posebno ojačane konstrukcije, zbog svoje uloge pročelnog zida izvorne ulazne kule dvorca.

Tlocrtna situacija Velikog Tabora s novootkrivenim jugozapadnim uglom izvornoga ulaznog bastiona dvorca (crno) i mlađim popločenjem (crveno)

Probni rov – vanjski obrambeni zid – zapad (Sonda 2)
U kvadrantima 40 i 41, na oko 200 m udaljenosti od ulaza u dvorac Veliki Tabor u smjeru zapada, s južne strane današnje prilazne ceste otkriveni su ostaci kamene arhitekture. Nakon otkrića građevinski su radovi obustavljeni te su započela zaštitna arheološka istraživanja. Ručnim je iskopavanjem prvo uklonjen humusni sloj (SJ 01), koji je osim rastresite tamnosmeđe zemlje sadržavao i kamenje različitih dimenzija (vapnenac lokalnog podrijetla), šljunak i ulomke opeke. Iz spomenutoga humusnog sloja potječe i nalaz ulomka keramičke posude i recentno dno staklene

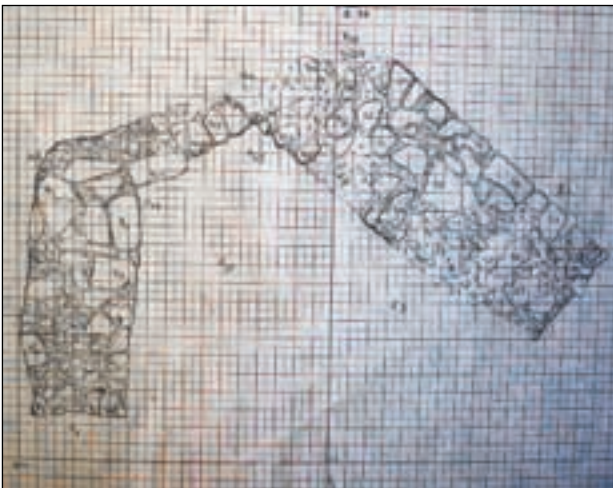
bočice. Na nekim su se mjestima ispod površinskog, humusnog sloja nastavili pojavljivati ostaci kamene arhitekture, a na drugim se mjestima pojavio sterilan sloj – zdravica, koji je u tom dijelu Hrvatske zastupljen u obliku lesnih/prapornih naslaga. Zbog kompleksnosti situacije u okviru koje su se odvijala zaštitna istraživanja, istraživana se sonda najprije proširivala za oko 1 m u smjeru sjevera, prema današnjoj prilaznoj cesti koja upravo na tom dijelu brežuljka čini veliku krivulju. Kameni zid (SJ 02/03) koji se pruža u smjeru sjever-jug, masivne konstrukcije, građen od lokalnog vapnenca, uglavnom neobrađenog ili slabo

Sonda 2, današnji prilazni put i postojeći jugozapadni bastion na vanjskome obrambenom zidu dvorca Veliki Tabor (foto: D. Špoljar)

obrađenog, u svom pružanju prema sjeveru (prema cesti) namjenski završava, tako da ga prilazna cesta građena krajem 1980-ih godina prošlog stoljeća nije presjekla svojom trasom. Nepobitan je dokaz tomu kontekst nalaza. Naime, zid je ukopan u sterilnom sloju, u prapornim naslagama koje ga okružuju sa svih strana, što je dokaz da je pronađeni zid na tome mjestu planski prekinut i da se ondje nalazio nekadašnji prolaz u vanjskom obrambenom zidu. Otkrićem prekida zida ujedno su i spriječena nesumnjiva dodatna oštećivanja arhitekture, budući da je sada stvoren prostor od oko 1 m između ceste i zida, gdje će prolaziti elektroenergetski vod.

Tijekom proširivanja sonde u smjeru juga, uznapredovala vegetacija i korijenje biljaka dodatno su usporavali tijek radova, ali i destruktivno utjecali na pronađenu arhitekturu. Na tom je mjestu otkriven kameni zid (SJ 04/05) znatno manje širine od prethodnog, koji sa zidom SJ 02/03 tvori

Prikaz otkrivenoga ulaznog pentagonalnog bastiona na vanjskome obrambenom zidu dvorca Veliki Tabor (izradio: D. Špoljar)

jugoistočni ugao bastiona. Uznapredovala vegetacija svojim je korijenjem u velikoj mjeri uništila konstrukciju zida, no pronađeni ostaci i njihovo usmjerenje i povezanost sa susjednim zidovima pokazuju kako je zaista riječ o južnom zidu toga ulaznog bastiona na vanjskome obrambenom zidu. Budući da bi upravo na dijelu tog zida trebao biti i početak obrambenog zida koji opasuje cijeli plato vrha brežuljka na kojem se nalazi dvorac Veliki Tabor, zbog intenzivne vegetacije tu tezu nije bilo moguće potvrditi, međutim ona je najlogičnije objašnjenje prostora između postojećega jugozapadnog bastiona i novootkrivenoga – ulaznog (zapadnog) bastiona vanjskoga obrambenog zida.

Nastavkom istraživanja otkriven je još jedan kameni zid (SJ 06/07), orijentacije jugoistok-sjeverozapad, koji zajedno sa zidom SJ 04/05 tvori jugozapadni ugao toga ulaznog bastiona vanjskoga obrambenog zida. Taj zid ističe se svojom masivnom gradnjom i dimenzijama širine, a u prilog tome kako je upravo taj zid bio vanjski/pročelni zid ulaznog bastiona, govori i činjenica da je kamenje najvećih dimenzija, djelomice klesano, bilo ugrađeno upravo s vanjske/zapadne strane, odakle i vodi cesta prema dvorcu Veliki Tabor. Tako je dokazano kako je i zid SJ 02/03, kao i ovaj zid, namjenski prekinut na određenome mjestu, zbog prolaska trase puta kroz vanjski obrambeni prsten.

Pretpostavljeni tlocrtni izgled toga ulaznog bastiona čini pentagonalni oblik kroz čiji je središnji dio prolazila cesta vodeći prema dvorcu Veliki Tabor. Na temelju istraživanja zaključuje se kako je taj ulazni peterokutni bastion na vanjskom obrambenom zidu sagrađen u drugoj polovini 16. stoljeća, istovremeno s cijelim vanjskim obrambenim zidom te očuvanim, jugozapadnim, također peterokutnim bastionom. Vjeruje se kako bi se nastavkom arheoloških istraživanja otkrila i definirala i sjeverna polovica bastiona te kako bi tada slika toga ulaznog prostora na vanjskom obrambenom zidu bila mnogo jasnija.

Buduća arheološka istraživanja trebala bi obuhvatiti dio koji se nalazi sjeverno od ruba prilazne ceste, nasuprot ovogodišnjoj sondi, gdje se pretpostavlja postojanje sjeverozapadnog i sjeveroistočnog ugla toga ulaznog bastiona vanjskoga obrambenog zida. Buduća bi istraživanja također trebala pojasniti odnos između postojećega jugozapadnog bastiona vanjskoga obrambenog zida, kao i potvrditi ili opovrgnuti moguću povezanost tih dviju kula vanjskim obrambenim zidom. Nakon arheoloških istraživanja i osiguravanja dodatnih financijskih sredstava slijede daljnji konzervatorski koraci u vidu zaštite i prezentacije pronađene arhitekture. Ti su koraci nedvojbeno važni za dvorac Veliki Tabor, budući da je riječ o tranzitnom i frekventnom prostoru koji svoju funkciju prilaznog dijela dvorcu Veliki Tabor uspješno ispunjava već nekoliko stoljeća.

Literatura

Dumbović-Bilušić, Vrekalo 2006 B. Dumbović-Bilušić, N. Vrekalo, Kulturni krajolik Velikog Tabora – prepoznavanje, vrjednovanje i zaštita, Villas – stately homes and castles, Varaždin, 2006.

Gulin 1995 A. Gulin, Povijest obitelji Rattkay, HAZU, Zagreb, 1995.

Veliki Tabor 2007 Veliki Tabor u svjetlu otkrića, Muzeji Hrvatskog zagorja, 2007.

Žmegač 1993 A. Žmegač, Veliki Tabor – interpretacija arhitekture, Radovi Instituta za povijest umjetnosti, 16, Zagreb, 1993.

Davor Špoljar

Summary

During the excavations along a section of the electrical cable at the Veliki Tabor Castle, conducted in June/July 2009, prompted by architectural finds, rescue excavations were carried out at two different positions, later named probe 1 and probe 2. In the front of today's entrance of the Veliki Tabor Castle there seemed to be an older tower, the purpose of which must mainly have been to protect the original castle entrance during its earlier development phases. The wall foundations of the tower were made of rubble and sandy mortar and they are preliminary dated to the 16th century, according to their relationship with other architectural finds confirmed during earlier excavation phases. Rescue excavations confirmed at least two building phases in front of the castle entrance. At the position of probe 2, there seemed to be a larger defensive tower, which was only a part of the bigger defence system that ran around the hilltop. Inside a defensive tower positioned on the western part of the hilltop, the original entrance of the access road was found. The defensive tower has been preliminarily dated to the second half of the 16th century, according to its relation with other parts of the defence system on the hilltop. Because of shortage of funding, after the excavations ended, both probes were temporarily covered with geo-fabric accompanied by mixed sand and humus. Excavations of the nearby area and full conservation and public presentation of the towers found seem to be the logical further steps in this case.

Redni broj: 118

Lokalitet: Lobor – Majka Božja Gorska

Naselje: Lobor

Grad/općina: Lobor

Pravni status: Z-4325

Razdoblje: P, A, SV, NV

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje, prezentacija nalazišta

Zaštitna arheološka istraživanja i konzervatorski radovi na lokalitetu Lobor – Majka Božja Gorska započela su 17. kolovoza, a završila su 10. prosinca 2009. godine. Svi su radovi financirani sredstvima Župnog ureda sv. Ane, Općine Lobor i znanstvenog projekta Južna Panonija u ranom srednjem vijeku. Arheološka istraživanja vodio je dr. sc. Krešimir Filipec s Odsjeka za arheologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Zamjenica voditelja istraživanja bila je Danijela Roksandić, asistentica na Odsjeku za arheologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. U istraživanjima je u okviru terenske nastave sudjelovalo oko trideset studenata arheologije iz Zagreba, dva tehničara te oko deset pomoćnih radnika.

Ostaci grobljanskog zida (16. – 18. st.) i novovjekovni grobovi

Arheološkim istraživanjima bio je obuhvaćen dio cinktora koji se nalazi između prostorije za svećenike i barokne grobnice. Istraživanjima je bio obuhvaćen i prostor uz zapadni ulaz u cinktor. U sklopu istraživanja započelo je uklanjanje raslinja sa zapadnog bedema. Sveukupno je istražena površina od oko 120 m². Ispod sloja šute, koji je bio osobito dubok s južne strane cinktora, pojavili su se novovjekovni grobovi (17. – 18. st.), kao i stari grobljanski zid koji je okruživao groblje, a koji je porušen izgradnjom baroknog cinktora u 18. st. Istraženo je više desetaka grobova. Nakon što su istraženi svi novovjekovni i kasnosrednjovjekovni grobovi, počeo se pojavljivati ranosrednjovjekovni sloj, odnosno ostaci drvene karolinške crkve. Sjeverni dio drvene karolinške crkve istražen je 2003. i 2004. godine. Od drvene crkve ostale su sačuvane samo jame za stupove ili rovovi u koje su bili okomito usađeni drveni stupovi. Jame su se prilično dobro očuvale. Prilikom pražnjenja jedne od jama za stup drvene crkve, nađeni su ostaci keramičke posude okrenute naopako, s ostacima pepela, gara i kostiju. Analiza u laboratoriju pokazala je da se u njejoj unutrašnjosti nalaze sitni ulomci ljudskih kostiju. Navedena posuda služila je kao urna. Jama za stup, u kojoj je nađena posuda, smještena je točno između broda i apside te je u nju vjerojatno bio usađen stup koji je držao zapadnu stranu apside. Keramička posuda, polomljena otprilike napola, ustanovljena je točno posred jame za stup. Jama za stup bila je obložena kamenom, slično onako kako su to bile i druge jame. Riječ je o urni koja je naknadno upala u jamu za stup. Drvena crkva nije srušena odmah nakon podizanja trobrodne bazilike, već su trobrodna bazilika i drvena crkva zasigurno sve do sredine 10. st. stajale jedna pokraj druge. Dva srebrna denara ugarskog kralja Stjepana I., nađena u štiti između grobova koji se nalaze u sloju iznad drvene crkve, možda govore o vremenu njena rušenja. Istovremeno s istraživanjima na prostoru uz jugoistočni dio cinktora, istraživano je i područje uz zapadni ulaz u cinktor. Vrlo brzo nakon skidanja šute nađen je sloj s grobovima i grobljanski zid. Grobljanski zid bio je na nekoliko mjesta oštećen suvremenim djelatnostima (kabelima za struju). Svi istraženi grobovi nalazili su se izvan grobljanskog zida, dakle izvan novovjekovnoga groblja, i mogu se datirati u kasni srednji vijek. Nakon sloja grobova istražen je i tanak antički i prapovijesni sloj u dijelu u kojem nije bilo grobova.

Ostaci drvene crkve iz 9. st.

Nakon što je istražena cijela površina, sonde su prekrivene geotekstilom, sanirani su temelji zgrada i provučeni odvodni kanali. Posebno je dobro zaštićena drvena crkva, kako bi se i ona mogla prezentirati *in situ*.

Literatura

Filipec 2007 Krešimir Filipec, Lopor, Majka Božja Gorska, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 159, 160.

Filipec 2007 Krešimir Filipec, 10 Jahre archäologischer Grabung in Lopor (1998-2007), HAM, 13/2, Zagreb, 2007: 411 – 422.

Filipec 2008 Krešimir Filipec, Lopor, Majka Božja Gorska, HAG, 4/2007, Zagreb, 2008: 176.

Filipec 2009 Krešimir Filipec, Lopor, Majka Božja Gorska, HAG, 5/2008, Zagreb, 2009: 234, 235.

dr. sc. Krešimir Filipec

Summary

During 2009, salvage archaeological excavations and conservation works were continued at the site Lopor – Our Lady of the Highland / Majka Božja Gorska. A space within the covered walk was comprehended in the salvage archaeological excavations, a part at which the remains of a wooden church of the 9th century are found. The only remains of the wooden church are postholes or trenches in which wooden posts were driven vertically. The holes are fairly well indicated. When one of the pits was being emptied of a post of the wooden church, the finds of ceramic vessel turned upside down with remains of ash, soot and bones was found. Laboratory analysis showed that the interior contains small fragments of human bone. This was an urn that subsequently fell into the posthole. The wooden church was not immediately demolished after the building of the three-nave basilica. Rather, this basilica and the wooden church certainly coexisted side by side until the mid-10th century. Two silver *denarii* of Stephen I king of Hungary discovered in the building rubble between the graves that are to be found in the stratum above the wooden church perhaps tell of the time it was demolished.

Redni broj: 119

Lokalitet: Mali Tabor

Naselje: Prišlin

Grad/općina: Hum na Sutli

Pravni status: Z-2706

Razdoblje: SV

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Arheološki lokalitet dvorac Mali Tabor nalazi se u naselju Prišlinu, u općini Hum na Sutli. Naselje Prišlin nalazi se na krajnjem zapadnom ogranku Kostelske gore, na 334 m n.m. Arheološka istraživanja 2009. vodila je mr. sc. Ivančica Pavišić iz Instituta za arheologiju, a konzervatorske radove na sjeverozapadnoj kuli dvorca izvodila je ovlaštena građevinska tvrtka Arhitekton, vlasnika Stanislava Štrukleca iz Huma na Sutli. Geodetska snimanja tijekom istraživanja vodila je Tatjana Lolić iz Konzervatorskog odjela u Zagrebu, a teren je arhitektonski snimala dr. sc. Vlasta Begović iz Instituta za arheologiju.

Dvorac je udaljen svega 300 m od župne crkve sv. Petra u Prišlinu. Podignut je na blagom uzvišenju na uskom i dugačkom platou koji je tijekom srednjeg vijeka odabran kao povoljan položaj za podizanje utvrđenoga renesansnog kaštela. Prijašnja istraživanja na Malom Taboru (2007.) rezultirala su otkrićem sjeverozapadne kule koja je sačuvana do visine 20 – 60 cm zida. Potpuno je bio očuvan ulazni dio praga kule koji je nađen *in situ*. Kula je vjerojatno bila srušena iz konstruktivnih razloga, a ostaci temelja i zidova bili su zatrpani. Otkopano je kameno opločenje hodnika prije ulaza u kulu te opločenje građeno opekama u samoj kuli. Uz obod unutrašnjeg zida kule (uz prag i stube) koji vodi u sjeverni dio kule, u rastresitoj crno-smeđoj zemlji pronađeni su usitnjeni dijelovi opeke. Na podlozi od čvrstoga vapnenog morta, koji je bio osnova unutrašnjem opločenju, pratili su se pojedinačni nalazi manjih pravokutnih opeka dimenzija 30x16x4,5 cm. Tamnocrvena opeka slagana je plošno po unutrašnjoj podnici kule. Kula je sačuvana potpuno u svom tlocrtu, s visinom zida nešto iznad nivoa ulaznog praga koji je u potpunosti sačuvan. Kula je vrlo sličnih dimenzija kao preostale tri sačuvane kule, vanjske širine (promjera) 6,70 m i unutrašnjeg promjera 4,90 m.

Sjeverni zid kaštela spajao je sjeverozapadnu kulu sa sjeveroistočnom kulom koja je sačuvana u potpunoj visini s krovštem. Tijekom istraživanja otkriven je sjeverni zid kaštela koji se proteže u dužini od 15,60 m do arkada u dvorištu na istočnom zidu dvorca. Zid je širok 80 cm i građen je od priklesanih kamenih blokova u jakom mortu. Slagan je od većih i manjih klesanih kamenih blokova tako da su oni slagani na vanjsko i unutrašnje lice zida. Sredina je ispunjena manjim blokovima nepravilnih oblika. Izmjerena dimenzija većih kamenih blokova iznosila je npr. 20x37, 36x42, 23x40 i 30x63 cm tlocrtno. Zid je sačuvan u vrlo maloj visini, tako da nije bilo moguće utvrditi način uslojavanja kamena na licu zida.

Hodnik koji je bio ispred ulaza u kulu opločen je kamenim pločama većih i manjih dimenzija, slaganim u pravilan raster. Prag na ulazu u kulu širok je 140 cm, jednako kao i hodnik koji vodi prema kuli. Najveća je ploča u opločenju hodnika dimenzija 55x57 cm tlocrtno.

Prilikom konzervatorskih radova na sjeverozapadnoj kuli

Pogled na istraženu SZ kulu kaštela Mali Tabor prije konzervacije

SZ kula kaštela Mali Tabor nakon konzervacije

kaštela odvijali su se i sljedeći radovi: čišćenje i krčenje korova oko kule i samog dvorišta, čišćenje i priprema kule za zidanje, suho čišćenje i razgradnja kule do zdrave osnove vanjskoga zapadnog lica, zidanje zidova kule kamenim materijalom s licem na obje strane te povezivanje kamene konstrukcije s cementnim mortom.

Struktura sjeverozapadne obrambene kule upućivala je na konstrukciju gradnje od poluobrađenih kamenih blokova različitih veličina, pravilno slaganih kružno u redove i povezanih mortom. Raspoznavale su se ispune s uslojenim komadima opeke koja se javljala u pojedinačnim razmacima uzduž cijele površine kule. Jezgra zida kule građena je od nepravilnih većih i manjih kamenih blokova. Kamenje koje je činilo vanjsko i unutrašnje lice zida nizano je u relativno pravilnim redovima, ali su na pojedinim mjestima dodavani pojedinačni komadi kamena radi poravnanja, što je ovisilo o konfiguraciji terena. Prilikom konzervacije sjeverozapadnog zida kule strogo se pratila struktura starije srednjovjekovne kule kaštela Mali Tabor. Za konzervaciju zida kule upotrijebljen je samo kamen s lokaliteta koji je prikupljen prilikom čišćenja terena i pohranjen na zaštićenom mjestu do početka radova. Kao vezivno sredstvo prilikom ugradnje kamenih blokova rabljen je cementni mort, miješan u omjerima: pijesak (O-4) 6, gašeno vapno – močeno 2, cement optima $\frac{3}{4}$ 1. Zidovi kule danas su očuvani do visine od 60 cm, gledano s unutrašnje strane dvorišta, te do visine od 1,20 s bočne zapadne vanjske strane. Kula je zaštićena prekrivanjem geotekstilom, kao i bočne strane zida, čime je pripremljena za zimsko razdoblje.

Zbog vidljivih napuklina i rastvaranja stropne konstrukcije na sačuvanom južnom i istočnom dijelu dvorca Mali Tabor, pretpostavka je da se sjeverozapadna kula (nakon 16. st.) urušila. Uzrok bi mogao biti njen položaj na padini i temeljenje na kosom terenu. Zbog klizanja temelja moglo se urušiti gornje zide kule i sjevernog zida, nakon čega kula više nije obnovljena. Nova koncepcija baroknog dvorca (tijekom 17. st.) pokazuje potpuno drugačiju sliku. Dvorac tada ima tri kule, sjeverni zid pomaknut je na novu poziciju, a dvorište je produljeno. Novi ulaz nalazi se na sjevernom zidu uz istočno krilo dvorca i blizu sjeveroistočne kule. Tri kule ostaju kao dekorativan, a ne obrambeni element, pa je tako smješten i ulaz koji više nije branjen. Uz zapadni zid formiran je velik barokni perivoj na mjestimično nasutom terenu, da bi se stvorile terase na padini prema rijeci

Sutli. Arheološka istraživanja djelomično su rasvijetlila faze izgradnje dvorca i njegove preinake, ali nikako u potpunosti u tek započetim radovima. Vrlo je važno nastaviti arheološka istraživanja i utvrditi faze izgradnje kaštela i dvorca Mali Tabor, da bi mogla započeti statička sanacija svodova i stropova dvorca. Daljnjim istraživanjima trebao bi se utvrditi originalni ulaz na I. kat te otvoriti zazidane arkade na stupovima u dvorištu koje su danas vidljive ispod napuknute žbuke. Zaštitna arheološka istraživanja potvrdila su postojanje sjeverozapadne kule i sjevernog zida kaštela Mali Tabor s pravilno raspoređene četiri kule, koji čine onaj renesansni ansambl poznat sa starih planova iz 16. st.

Literatura

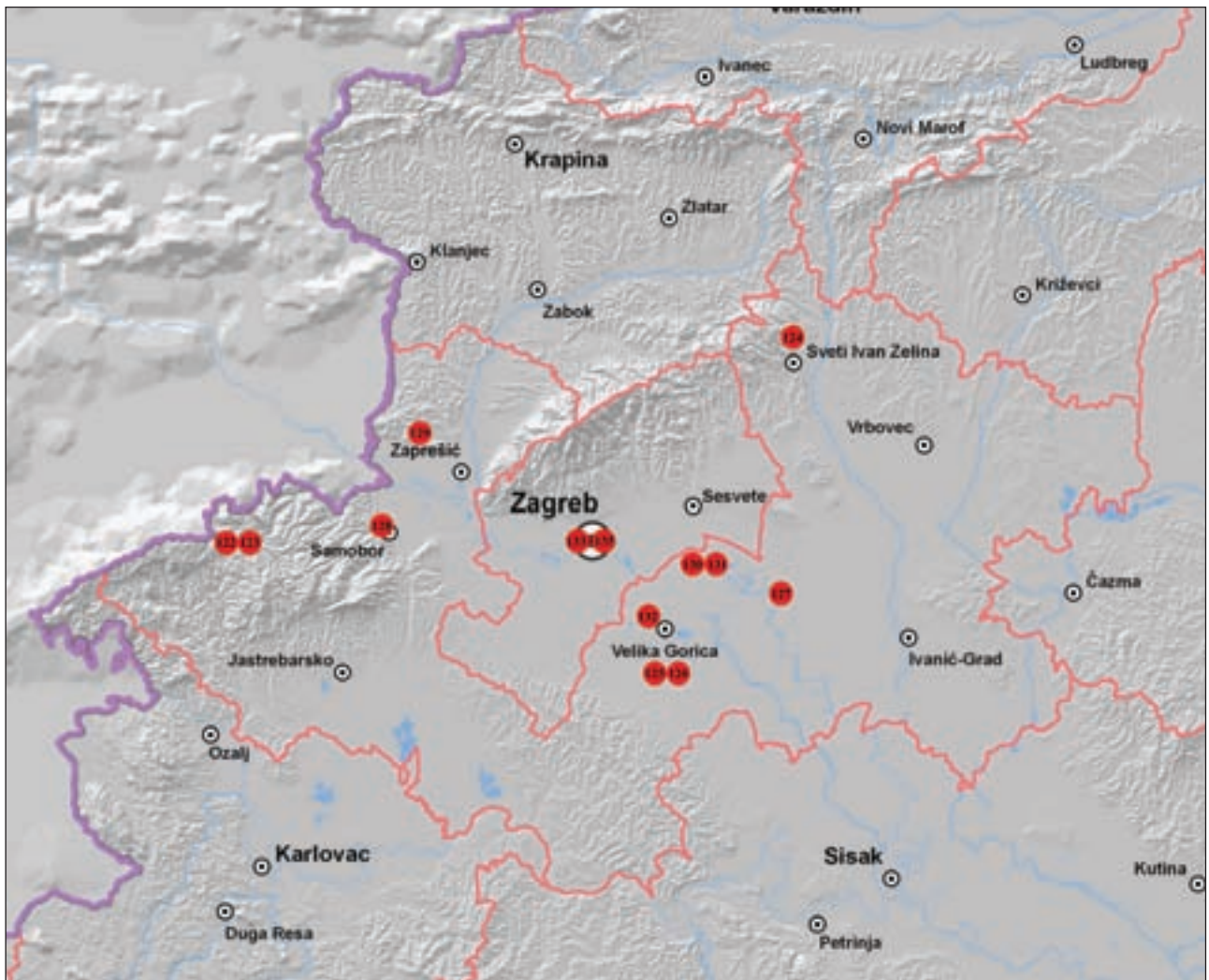
Pavišić 2009 Ivančica Pavišić, Mali Tabor, HAG, 5/2008, Zagreb, 2009: 235, 236.

mr. sc. Ivančica Pavišić

Summary

The archaeological site of Mali Tabor Castle is located in the settlement called Prišlin (at the extreme western spur of Kostelska gora (hill), at 334 m a.s.l.). It was put up on a mild eminence on a long, narrow plateau, which during the Middle Ages was selected as a site suitable for the erection of a fortified Renaissance castle. Early excavations at Mali Tabor (2007) resulted in the find of a North West tower of circular cross section, preserved to the height of 20-60 cm of wall. The entry part of the threshold of the tower found in situ was completely preserved. The tower is very similar in its dimensions to the other three extant towers, with an external width (diameter) of 6.70 m and an internal diameter of 4.90 m. The North West defensive tower is built of roughly dressed stone blocks, of various sizes, regularly laid in courses and bonded with mortar. The core of the wall of the tower is built of irregular large and small blocks as well as pieces of brick or tile. In conservation of the wall, the structure of the earlier medieval tower of Mali Tabor was followed. For conservation, stone from the site collected during clearing of the ground was used. The find of the fourth tower (the North West) and the northern wall give a picture of the castle with a regular distribution of four towers, and makes up the Renaissance ensemble of the Mali Tabor castle that is known from old plans of the 16th century.

GRAD ZAGREB I ZAGREBAČKA ŽUPANIJA

120 Autocesta A12, dionica Gradec –
Kloštar Vojakovački

121 Autocesta A13, dionica Vrbovec 2 – Bjelovar

122 Budinjak – kapela sv. Petke

123 Budinjak – nekropola

124 Donje Orešje – Graci

125 Mrkopolje

126 Okuje III, IIIa i IIIc

127 Rugvica – sportsko-rekreacijske zone

128 Stari grad Samobor

129 Sveti Križ Brdovečki

130 Šćitarjevo – škola (k.č. 87/1)

131 Šćitarjevo – župna livada

132 Vodocrpilište Črnkovec/
Zračna luka Zagreb

133 Zagreb – Demetrova 7

134 Zagreb – Park Grič

135 Zagreb – Remete, crkva

Redni broj: 120

Lokalitet: Autocesta A12, dionica Gradec – Kloštar Vojakovački

Naselje: Cugovec, Lubena, Salajci, Buzadovec

Grad/općina: Gradec

Pravni status: postupak u tijeku

Razdoblje: P, A, SV, NV

Vrsta radova: terenski pregled

Tijekom 2009. rekognoscirana je trasa buduće Autoceste A12, dionica Gradec – Kloštar Vojakovački (stacionaže: od 0+000 do 20+000). Tijekom 35 radnih dana, s grupom od devet ljudi, izvođač radova bila je tvrtka Kaducej d.o.o. Stručni voditelj istraživanja bio je Nikša Vujnović, a stručni suradnici bili su Josip Burmaz, Anita Sičić i Nikolina Antonić. Koordinator projekta bio je mr. sc. Zoran Wiewegh iz Ministarstva kulture, Uprave za zaštitu kulturne baštine, koje je bilo naručitelj radova. Teren je pregledan za potrebe izrade konzervatorske podloge studije utjecaja na okoliš.

Promatrana trasa autoceste obuhvatila je područje dviju županija: Zagrebačku županiju (Općina Gradec) i Koprivničko-križevačku županiju (Grad Križevci i Općina Sveti Ivan Žabno). Prilikom arheološkoga terenskog pregleda trase buduće autoceste, za dio trase pod izravnim utjecajem na okoliš, u ukupnoj širini od 80 m (po 40 m s obje strane osi autoceste) primijenjena je metoda intenzivnoga terenskog pregleda. Pregledan je teren u dužni cijele dionice (20 km), zajedno s 5 km putnih prijelaza i čvorišta. Metodom intenzivnoga terenskog pregleda svi su nalazi prikupljeni te pozicionirani i kartirani. Za odrednicu točne pozicije nalaza na trasi autoceste određena je mreža kvadranta, gdje je jedan kvadrant dimenzija 20x20 m, a označen je alfanumeričkom oznakom (A–D; 1–5) te stacionažom svakih 100 m. Prilikom određivanja lokaliteta uzeti su u obzir i podaci o stupnju vidljivosti površine terena, numerirani od 1 do 10 (npr. brojka 1 označava da je vidljivost površine zemlje do 10%). Ako je površina kvadranta obrasla raslinjem i gustom vegetacijom, radi prikupljanja informacija o eventualnim arheološkim nalazima iskopavane su male probne sonde veličine 40x40x40 cm. Kao kartografska podloga upotrebljavana je nacrtana dokumentacija autoceste i ortofotografija tog područja, preklapljena s digitalnim katastrom. Sve podloge ustupile su Hrvatske autoceste. Prilikom terenskog pregleda pronađeno je sedam arheoloških lokaliteta, od kojih pet pripada srednjem vijeku, a dva prapovijesti i srednjem vijeku.

Zagrebačka županija

AB 1 Cugovec – Lubena (0+800 – 1+100)

Lokalitet se nalazi na glavnoj trasi autoceste uz stari tok potoka Lubenice. Preko nalazišta iskopan je novi kanal za odvodnju. Površinu lokaliteta danas čine djelomično obrađene oranice. Arheološki se lokalitet rasprostire na 16.000 m², a datiran je u prapovijest i srednji vijek. Od arheoloških je nalaza pronađeno 36 ulomaka srednjovjekovne keramike i jedno kremeno sječivo.

AB 2 Salajci (2+700 – 3+300)

Lokalitet se nalazi na glavnoj trasi autoceste, na blago povišenoj terasi istočno od potoka Glogovnice, na zapadnom rubu naselja Salajaca, i čine ga djelomice obrađene oranice.

Prema površinskim nalazima, arheološki lokalitet rasprostire se na 48.000 m², ali nalazi su više koncentrirani na samo jednom dijelu te površine. Prilikom terenskog pregleda pronađeno je 88 ulomaka iz kasnoga srednjeg vijeka.

AB 3 Buzadovec – Vojvodice (4+700 – 5+100)

Lokalitet se nalazi na trasi autoceste na višoj terasi istočno od potoka Glogovnice, podno naselja Buzadovca. Na sjevernom rubu nalazišta nalaze se dva obzidana izvora vode, od kojih se jedan naziva Štubelj. Lokalitet se prostire na površini od 32.000 m² koju danas čine djelomično obrađene oranice. Prilikom terenskog pregleda na lokalitetu je pronađeno 209 ulomaka srednjovjekovne keramike.

Koprivničko-križevačka županija

(za više podataka vidi red. br. 94)

AB 4 Poljana Križevačka 1 (6+800 – 7+200; istočni dio nadvožnjaka)

AB 5 Poljana Križevačka 2 (7+800 – 8+400)

AB 6 Križevci – Čvorište Križevci (12+000 – 12+250, jugoistočni dio čvorišta Križevci)

AB 7 Kalvarija (13+000 – 13+100)

**Nikša Vujnović
Josip Burmaz**

Summary

During 2009, an archaeological field survey was made of the route of the future A12 motorway, the Gradec – Kloštar Vojakovački section (from 0+000 to 20+000). The area of the course of the motorway was studied with the intensive field survey method, which resulted in the discovery of seven archaeological sites.

Three sites were found in Zagrebačka County, in the area of Gradec municipality: AB 1 Cugovec – Lubena, AB 2 Salajci, AB 3 Buzadovec – Vojvodice. At these sites, fragmented archaeological pottery material was found, belonging to the Middle Ages, except at AB1 Cugovec-Lubena, where the material was ascribed to the prehistoric period.

In the Koprivničko-križevačka County, in the area of Križevci city, four sites were registered: AB 4 Poljana Križevačka 1, AB 5 Poljana Križevačka 2, AB 6 Križevci – Čvorište [Intersection] Križevci and AB 7 Kalvarija. All the sites are not far from the Glogovnica brook. All can be dated to the Middle Ages, except for AB5 Poljana Križevačka 2, which has a primarily prehistoric character.

Redni broj: 121

Lokalitet: Autocesta A13, dionica Vrbovec 2 – Bjelovar

Naselja: Grabrić, Cugovec, Glog, Haganj, Kapela,

Fakaševac, Zvonik, Bolč

Grad/općina: Gradec, Dubrava, Farkaševac

Pravni status: postupak u tijeku

Razdoblje: P, A, SV, NV

Vrsta radova: terenski pregled

Tijekom 2009. rekognoscirana je trasa buduće Autoceste A13, dionica Vrbovec 2 – Bjelovar (stacionaže: od 0–140 do 27+530). Tijekom 35 radnih dana, s grupom od 9 ljudi,

izvođač radova bila je tvrtka Kaducej d.o.o. Stručni voditelj istraživanja bio je Nikša Vujnović, Kaducej, a stručni suradnici bili su Josip Burmaz, Anita Sičić i Nikolina Antonić Kaducej. Prilikom atribuiranja prapovijesnoga arheološkog materijala s lokaliteta AB4 Kapelsko polje, svojim stručnim znanjem pomogla je Jacqueline Balen iz Arheološkog muzeja u Zagrebu. Koordinator projekta bio je mr. sc. Zoran Wiewegh iz Ministarstva kulture, Uprave za zaštitu kulturne baštine, koje je i bilo naručitelj radova. Teren je pregledan za potrebe izrade konzervatorske podloge studije utjecaja na okoliš.

Promatrana trasa autoceste obuhvatila je područje dviju županija: Zagrebačku županiju (Općina Gradec, Općina Dubrava i Općina Farkaševac) i Bjelovarsko-bilogorsku županiju (Grad Bjelovar). Prilikom arheološkoga terenskog pregleda trase buduće autoceste, za dio trase ceste pod izravnim utjecajem na okoliš u ukupnoj širini od 80 m (po 40 m s obje strane osi autoceste) primijenjena je metoda intenzivnoga terenskog pregleda. Pregledan je teren u dužini cijele dionice (27,67 km), zajedno s putnim prijelazima i čvorištima. Metodom intenzivnoga terenskog pregleda svi su nalazi prikupljeni te pozicionirani i kartirani. Za odrednicu točne pozicije nalaza na trasi autoceste određena je mreža kvadranta, gdje je jedan kvadrant dimenzija 20x20 m, a označen je alfanumeričkom oznakom (A – D; 1 – 5) te stacionažom svakih 100 m. Prilikom određivanja lokaliteta uzeti su u obzir i podaci o stupnju vidljivosti površine terena numerirani od 1 do 10 (npr. brojka 1 označava da je vidljivost površine zemlje od 0 do 10%). Ako je površina kvadranta obrasla raslinjem i gustom vegetacijom, radi prikupljanja informacija o eventualnim arheološkim nalazima iskopavane su male probne sonde 40x40x40 cm. Kao kartografska podloga upotrebljavana je nacrtana dokumentacija autoceste i topografska karta tog područja, preklapljena s digitalnim katastrom. Sve podloge, osim topografske karte, ustupile su Hrvatske autoceste. Prilikom terenskog pregleda na toj dionici autoceste prikupljeno je 2036 nalaza, od čega je 1060 keramičkih ulomaka, 826 ulomaka opeke, crijepa ili lijepa, 70 nalaza metala, 11 ulomaka stakla, 8 fragmenata kosti, 59 nalaza kao što su čahura, troska, svi kameni nalazi među kojima se nalazi i 5 kremenih artefakata. Prapovijesti pripadaju 374 ulomka keramike, 154 nalaza lijepa te tri kremenja artefakta, pronađeno je i 40 ulomaka rimske keramike s 20 ulomaka rimske opeke, dok 430 ulomaka pripada srednjem vijeku. U novi vijek datirano je 847 nalaza, a 168 ih je vremenski neopredjeljeno. Prilikom terenskog pregleda pronađeno je jedanaest arheoloških lokaliteta, od kojih dva lokaliteta pripadaju prapovijesti, jedan prapovijesti i antici, tri prapovijesti i srednjem vijeku, jedan antici i srednjem vijeku te četiri srednjem vijeku. Gustoća arheoloških nalaza upućuje na mogućnost pronalaska novih lokaliteta koji nisu utvrđeni terenskim pregledom zbog guste vegetacije na dijelu terena.

Zagrebačka županija

Općina Gradec

AB 1 Grabrić (0–140 – 0+240)

Lokalitet se nalazi na glavnoj trasi autoceste južno od naselja Grabrića, a sjeverno od potoka Črnčića, istočno od sadašnje ceste. Rasprostire se na površini od 30.400 m² koju danas

čine dijelom obrađene oranice. Od nalaza su pronađena 4 ulomka prapovijesne keramike te jedno kremeno sječivo. Srednjem vijeku pripada 58 keramičkih ulomaka, što ujedno i datira lokalitet u ta dva razdoblja. Zbog blizine današnjeg naselja Grabrića, pronađeni su i nalazi iz novog vijeka.

AB 2 Barbarsko 1 (0+560 – 1+220)

Lokalitet je na glavnoj trasi južno od naselja Cugovca. Pronađen je na oranicama jugoistočno od groblja s crkvom sv. Barbare, a rasprostire se na 52.800 m². Prilikom terenskog pregleda pronađeno je 8 ulomaka prapovijesne keramike, od kojih je jedan ukrašen. Od drugih nalaza pronađen je jedan kremeni artefakt. Uz nalaze iz novog vijeka, pronađeno je i 56 ulomaka srednjovjekovne keramike.

AB 3 Barbarsko 2 (1+320 – 1+500)

Lokalitet se nalazi na trasi autoceste jugoistočno od Cugovca, istočno od ceste Cugovec – Fuka, a udaljen je 100 m od lokaliteta Barbarsko 1. Nalazi su pronađeni na danas obrađivanim poljima na površini od 14.400 m², ali su više koncentrirani samo na dijelu te površine. Prilikom terenskog pregleda sakupljena su 4 ulomka rimske keramike i jedan ulomak rimske opeke te 13 ulomaka srednjovjekovne keramike. Među nalazima je također zastupljena novovjekovna keramika i opeka.

Općina Dubrava

AB 4 Kapelsko polje (7+420 – 7+760)

Lokalitet se nalazi na zapadnoj povišenoj terasi potoka Žabnice. Pronađen je na trasi autoceste na površini od 27.200 m², u polju koje se danas upotrebljava kao oranica. Na tom lokalitetu dominiraju nalazi iz prapovijesti, i to 171 keramički ulomak te 64 komada kućnog lijepa. Od keramičkih nalaza koji pripadaju lasinjskoj kulturi valja izdvojiti 7 ukrašenih ulomaka, od čega su 2 dna i jedan obod, pršljen za vreteno, 6 držaka, 3 oboda i dva neukrašena dna. Također su pronađena dva kremenja sječiva, jedna kremenja jezgra te ulomak žrvnja. Iz ostalih je razdoblja pronađeno 15 ulomaka rimske keramike s jednim ulomkom rimske opeke te dva ulomka srednjovjekovne keramike. Iz novog vijeka pronađena su 33 ulomka keramike i opeke.

Općina Farkaševac

AB 5 Lazar polje (Čvorište Farkaševac I 0+080 – 0+400)

Lokalitet se nalazi na čvorištu Farkaševac, prostoru budućih naplatnih kućica, na uzvišenju istočno od potoka Dvorna, preko puta gradine u kojoj je prema legendi živio kralj Farkaš. Sjeverno od nalazišta je pravoslavno groblje, smješteno na uzvišenju (tumul?). Danas se polje upotrebljava kao oranica. Prilikom terenskog pregleda na površini od 24.600 m² pronađena su 22 ulomka srednjovjekovne keramike. Taj se lokalitet širi prema zapadu u smjeru potoka Dvorne i gradine.

AB 6 Bolč – Brestovac (13+180 – 13+440)

Lokalitet se nalazi na terasama jugozapadno od potoka i naselja Bolča na trasi autoceste. Rasprostire se na površini od 20.800 m², na polju koje se danas upotrebljava kao oranica. Prilikom terenskog pregleda sakupljeno je 7 ulomaka prapovijesne keramike i 6 ulomaka lijepa. Pronađen je jedan ulomak rimske te 9 ulomaka srednjovjekovne keramike.

AB 7 Bolč – Pregrađenica (13+680 – 13+900)

Lokalitet se nalazi istočno od naselja Bolča, na južnoj terasi uz sam potok, a rasprostire se na površini od 17.600 m². Pronađen je na budućoj trasi autoceste, na prostoru koji je danas namijenjen oranicama i pašnjacima. Prilikom terenskog pregleda pronađeno je 12 ulomaka prapovijesne keramike, 12 ulomaka rimske keramike i 8 ulomaka srednjovjekovne keramike. Također je pronađeno 17 ulomaka lijepa.

Bjelovarsko-bilogorska županija (za više podataka vidi red. br. 86)

AB 8 Prgomelje (18+900 – 19+020)

AB 9 Marof 1 (22+080 – 22+160)

AB 10 Marof 2 (22+440 – 22+560)

AB 11 Veliko Korenovo (24+040 – 25+420)

**Nikša Vujnović
Josip Burmaz**

Summary

During 2009, an archaeological field survey of the course of the future A13 motorway was conducted, of the Vrbovec 2 – Bjelovar section (from 0-140 to 27+530). The intensive field survey method was used to study an area of the course of the motorway 80 m wide. During this survey eleven archaeological sites were found.

In Zagrebačka County, in the area of Gradec municipality, three sites were found, in Dubrava municipality one, and in Farkaševac municipality three sites. The sites from Gradec, AB1 Grabrić and AB2 Barbarško 1 can be dated to prehistory and the Middle Ages, while site AB3 Barbarško 2 has been dated to the Roman and medieval period. Site AB4 Kapelsko polje in Dubrava municipality has a Roman and medieval character, while AB6 Bolč – Brestovac and AB7 Bolč – Pregrađenica in the municipality of Farkaševac display, as well as Roman and medieval ceramics, finds from the prehistoric period, while AB 5 Lazar polje has only medieval finds. In the Bjelovarsko-bilogorska County, in the area of the city of Bjelovar, four sites are registered, of which AB 8 Prgomelje has been dated to the Middle Ages, AB9 Marof 1 and AB10 Marof 2 have been ascribed to the Roman and medieval periods, while AB 11 Veliko Korenovo is primarily a prehistoric site, with some finds from the Middle Ages.

Redni broj: 122

Lokalitet: Budinjak – kapela svete Petke

Naselje: Budinjak

Grad/općina: Samobor

Pravni status: Z-1583

Razdoblje: SV ili NV

Vrsta radova: konzervacija

Tijekom lipnja i srpnja 2009. nastavljena je konzervacija na nalazištu kapela svete Petke u Budinjaku. Stručna voditeljica radova bila je Morena Želle (Javna ustanova

Budinjak – kapela svete Petke, čišćenje i razgradnja oslabljenih dijelova temelja na ulazu u istočnu apsidu (foto: M. Želle)

„Park prirode Žumberak – Samoborsko gorje“), a izvođač radova građevinski obrt Ingor. Ovogodišnje je radove financijski potpomoglo Ministarstvo kulture, a krajnji je cilj višegodišnjega programa uključivanje konzerviranih i prezentiranih arheoloških ostataka kapele svete Petke u opseg i sadržaj Arheološkoga parka u Budinjaku.

Zaštitna arheološka istraživanja na nalazištu započela su 2006., a njihov je rezultat bio otkrivanje temelja kapele četverolisnoga tlocrta, koji tu sakralnu građevinu čini jedinstvenom u Hrvatskoj (Želle 2007). Iskopavanje unutrašnjeg prostora kapele dovršeno je 2007., a sljedeće 2008. godine – izvedbom obostranog drenažnog sustava započela je konzervacija. Predloženi nastavak programa u 2009. bio je usmjeren prema ostvarivanju dvaju raznorodnih ciljeva. Nastavkom arheološkog iskopavanja i proširivanjem njegova opsega na prostor okolice kapele svete Petke planirano je prikupljanje podataka koji bi mogli olakšati ili precizno definirati zasada spornu dataciju te sakralne građevine, dok je nastavkom konzervacije predviđena realizacija zaštitnih radova nužnih za trajnije očuvanje toga iznimnog kulturnog dobra.

Budinjak – kapela svete Petke, lokalitet nakon konzervacije (foto: M. Želle)

Financijska ograničenja i u 2009., kao i prethodnih godina, odredila su vrstu i opseg radova na nalazištu, te je (na temelju procijenjenih prioriteta i u suglasnosti s nadležnim Konzervatorskim odjelom u Zagrebu) nastavljena samo konzervacija. Iako su nakon arheoloških iskopavanja ostaci Svete Petke prekrivani zaštitnim građevinskim pokrivačem i zatrpavani zemljom, temperaturne promjene i natapanja oborinama uzrokovali su nova oštećenja i ispiranje oslabljenih dijelova, pa je 2009. započela konsolidacija temelja. U skladu s raspoloživim sredstvima, radovi su obuhvatili temelje sjeverne i istočne apside, a odvijali su se prema „Projektu konsolidacije i zaštite od vlage iz tla”, koji je izradila tvrtka Geoexpert PROJEKT d.o.o. (Izvedbeni projekt 2007). Nakon uklanjanja zimske zaštite s tog dijela građevine, uslijedilo je čišćenje i pažljiva razgradnja nestabilnih i razrahljenih dijelova temelja. Razloženi kamen očišćen je i pripremljen za ponovnu ugradnju. Radovi su nastavljeni čišćenjem sljubnica i njihovim zapunjavanjem produženim mortom, a potom ponovnim uzidavanjem kamena. Nad prezidanim dijelom temelja izrađen je zaštitni konzervatorski sloj u produženom mortu, za čiju su izradu rabljeni bijeli cement, gašeno vapno i pijesak. Jednak postupak ponovljen je na kamenim temeljima pronađenima na ulazu u istočnu apsidu (četiri ovalna polustupa pravocrtno raspoređena duž osnovice apside i temelj pravokutnog tlocrta između dva središnja polustupa). Budući da tijekom arheološkog iskopavanja nije pronađen građevni materijal Svete Petke koji je razložen tijekom njezina rušenja u prvoj polovini 19. st., kamen potreban za izradu zaštitnoga konzervatorskog sloja, prema preporuci nadležnoga konzervatorskog odjela, dopremljen je sa srednjovjekovne utvrde Stari grad Žumberak. Grubo obrađen kamen, jednakih svojstava kao onaj od kojeg je građena kapela svete Petke, kao razloženi materijal srednjovjekovne arhitekture u Starome gradu Žumberku očuvan je u količinama mnogo većima od onih koje su potrebne za konzervaciju utvrde. Pijesak nužan za pripremu morta nabavljen je u lokalnom kamenolomu Slapnica.

Prije početka konsolidacije, iz temelja Svete Petke prikupljeni su uzorci žbuke koji su s dokumentacijom uzorkovanja poslani u Geološki institut Univerziteta Adam

Budinjak – kapela svete Petke, završna obrada konsolidiranih temelja sa zaštitnim konzervatorskim slojem (foto: M. Želle)

Mickiewicz u Poznańu u Poljskoj. Suradnja s navedenim institutom uspostavljena je krajem 2008., radi pokušaja datiranja žbuke pomoću metode C-14. Relativnim metodama datiranja vrijeme izgradnje Svete Petke teško je definirati. Uz činjenicu da tijekom iskopavanja nisu pronađeni dijagnostički nalazi, relativnu dataciju otežavaju i zasad poznati podaci. Dok oskudni podaci iz literature upućuju na gradnju kapele za vrijeme prve seobe uskoka na Žumberak (16. st.) (Šematizam 1962; Kekić 1991), građevine sličnih tlocrtnih osobitosti s područja središnje, istočne i jugoistočne Europe nastale su između 11. i 13. st. (Gervers-Molnár 1972; Motzoi-Chicideanu 2001). Iako još u stupnju razvoja, radiometrijska datacija žbuke mogla bi biti dragocjena pomoć u traženju odgovora na pitanje tko je i kada sagradio kapelu svete Petke.

Literatura

Gervers-Molnár 1972 Vera Gervers-Molnár, A középkori Magyarországi rotundái, Budapest, 1972.

Izvedbeni projekt 2007 Izvedbeni projekt konsolidacije temelja i zaštite od vlage (glavni projektant: B. Magdalenić; suradnici: M. Čudina, D. Zlatarić), Geoexpert – PROJEKT d.o.o., Zagreb, 2007. (u arhivu Javne ustanove „Park prirode Žumberak-Samoborsko gorje”)

Kekić 1991 Nikola Nino Kekić, Kratki povijesni pregled župe Kalje, u: Žumberački krijes, Kalendar 1992, 1991: 38 – 66.

Motzoi-Chicideanu 2001 I. Motzoi-Chicideanu, The medieval monument from Gurasada, European Archaeology – online; http://www.archaeology.ro/imc_gurasada_eng.htm

Šematizam 1962 Jubilarni šematizam križevačke eparhije, Zagreb, 1962.

Želle 2008 Morena Želle, Budinjak – kapela sv. Petke, HAG, 4/2007, Zagreb, 2008: 184 – 186.

Želle 2009 Morena Želle, Budinjak – kapela sv. Petke, HAG, 5/2008, Zagreb, 2009: 245 – 247.

Morena Želle

Summary

Protective archaeological excavations into the Chapel of St Petka were carried out in 2006 and 2007; the result was the discovery of the foundations of a chapel with a quatrefoil ground plan, which make this religious building unique in Croatia. The absence of moveable finds belonging to the time of the building or use of the Chapel of St Petka left the dating of this ecclesiastical building in dispute. In order to provide for some more lasting protection for this exceptional cultural property, in 2008, with the implementation of a two-sided draining system, conservation works were started. In 2009 these works were continued with activities aimed at the consolidation of the foundations, which because of the available funding were able to cover the northern and eastern apse, as well as the foundations in the interior of the chapel, found at the entrance to the eastern apse. The conservation works are carried out according to a plan for consolidation and damp-proofing from rising damp that was made after the archaeological excavations had been carried out.

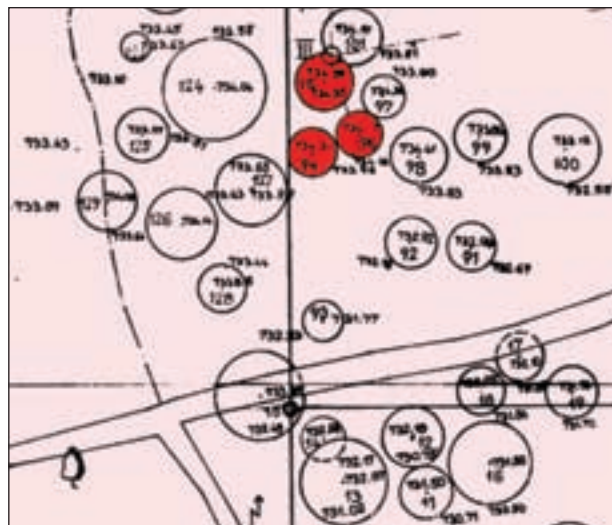
Redni broj: 123**Lokalitet: Budinjak – nekropola****Naselje: Budinjak****Grad/općina: Samobor****Pravni status: Z-1584****Razdoblje: P****Vrsta radova: sustavno i zaštitno iskopavanje**

U lipnju i srpnju 2009. nastavljeno je sustavno arheološko iskopavanje na prapovijesnoj nekropoli pokraj sela Budinjaka u Žumberku. Voditelj istraživanja bio je Želimir Škoberne, a stručnu ekipu činili su arheolozi Morena Želle, Ivan Cvitković i Vladimira Pavić, fotograf Miljenko Gregl te student Boris Bošković. Istraživalo se uz fizičku pomoć radnika iz okolnih žumberačkih sela.

Kulturna grupa izdvojena u ovoj publikaciji pod imenom Budinjak prvi je put definirana kao stariježelznodobna kulturna pojava u Hrvatskoj, zahvaljujući veličini eponimnoga nalazišta i važnosti nalaza koji su dosad objavljeni samo u manjoj mjeri. Naselje i grobište pokraj Budinjaka, čine jedno od najvažnijih ranohalštatskih nalazišta. U 2009. ukupna istražena neto-površina iznosila je 209 m². Istražena su tri tumula: T. 94, T. 95 i T. 96. Promjer svih triju istraženih tumula bio je cca 8 m. Oni su se nalazili u neposrednoj blizini, jedan pokraj drugog, dvadesetak metara sjeverno od središnjeg puta koji presijeca nekropolu i vodi iz Budinjaka u selo Bratelje. U tumulima je pronađeno 7 grobova, od kojih u jednom (grobu 2 tumula 95) nije pronađeno materijalnih ostataka, premda je grobna jama bila jasno uočljiva. Pronađeni grobovi sadržavali su nakit – dijelove halštatske nošnje i grobnu popudbinu – hranu i piće, koja je stavljana u keramičke posude (posude za piće, plitke zdjele, tanjur, šalice).

Tumul 94

Tumul je bio pravilnog oblika, Ø 8 m, visine 0,60 m i prema pronađenim materijalnim ostacima najbogatiji je tumul pronađen u ovogodišnjim istraživanjima. U njemu su pronađena

Istražena su ukupno tri tumula: T. 94, T. 95 i T. 96

iznimno vrijedna i nalazima važna četiri groba s prilozima s početka starijega željeznog doba. Prema vrsti pronađenih nalaza u grobovima, u svima su bile ukopane žene.

Grob 1 – najsjeverniji grob u tumulu, orijentacije istok-zapad, duljine 2,60 m. Materijalne ostatke pronađene u grobu činili su posuda za piće sa šalicom, položena u zapadnom dijelu groba, pokraj nogu pokojnice. U sredini groba nalazile su se dvije željezne narukvice, a između njih keramički pršljen, vjerojatno obješen o pojas pokojnice. U istočnom dijelu groba pronađene su željezna ogrlica i željezna fibula.

Grob 2 – položajno u središtu tumula, južno od groba 1, duljine 2,40 m, orijentacije istok-zapad. Pokraj nogu pokojnice pronađeni su posuda za piće i tanjur – prvi takav nalaz unutar grobišta. Naime, sve dosad pronađene posude na nekropoli u koje je stavljana hrana, dosad su činile plitke zdjele uvučenih usta. U sredini groba pronađene su dvije željezne narukvice. Keramički pršljen u tom grobu nalazio

Gradina i budinjačko polje (nekropola) pokraj Budinjaka

Tumul 94

se istočno, bliže glavi pokojnice, a nedaleko od pršljena pronađena su dva željezna nalaza, oba izgledom fibule, premda je moguće da je riječ o ogrlici i fibuli. Da bi se sačuvao taj zanimljivi nalaz, morao je biti podignut zajedno sa zemljom te takav transportiran na restauraciju, stoga ga prije rengenske i restauratorske intervencije nije moguće točno determinirati u cijelosti.

Grob 3 – orijentacije istok-zapad, duljine 2,60 m, smješten na južnom dijelu tumula. Jedini u tumulu nije sadržavao metalne priloge. Pokraj nogu pokojnice pronađen je velik lonac bogato ukrašen urezivanjem. Prema središtu grobne jame nalazio se i keramički pršljen, najčešći prilog ženskih grobova na budinjačkoj nekropoli.

Tumul 94, grob 2, tanjur

Grob 4 – najistočniji grob u tumulu, duljine 2,40 m. Orijentiran je u smjeru sjever-jug – suprotno od prethodnih grobova. U njemu su pronađeni posuda za piće kod nogu pokojnice i jedna željezna narukvica.

Tumul 95

Tijekom istraživanja u tom su tumulu uočene dvije grobne jame orijentacije sjever-jug ili obrnuto. Naime, zbog nedostatka popratnih nalaza u grobovima nije bilo moguće sa sigurnošću odrediti položaj tijela u grobovima. Ako se pretpostavi da se posuda iz groba 1 nalazila pokraj nogu pokojnice, što je najčešće, tada bi orijentacija toga groba bila jug-sjever.

Grob iz tumula 96

Tumul 95

Grob 1 – u grobnoj jami duljine 2,40 m, pronađena je posuda za piće.

Grob 2 – u grobu duljine 2,20 m, nisu pronađeni materijalni ostaci, premda je grobna jama bila jasno uočljiva.

Tumul 96

Nalazio se neposredno pokraj T. 94, s njegove istočne strane. U njemu je pronađen samo jedan grob u središtu tumula. Duljina groba iznosila je 2,20 m, orijentacije sjever-jug. U južnom dijelu groba, pokraj nogu pokojnice pronađen je velik keramički lonac, dok su u sjevernom dijelu groba, bliže glavi pokojnice, zabilježena još tri nalaza. Prvi, najsjeverniji nalaz jest keramički pršljen; drugi je brončana naočarasta fibula i treći – željezna ogrlica ili fibula. Zbog loše očuvanosti prije konzervacije i restauracije nije ga moguće u potpunosti opisati i odrediti.

Tumuli su nakon istraživanja vraćeni u prvobitno stanje, što iziskuje dodatan radni i financijski napor, ali je nužno da bi nalazište u svome izvornom obliku svjedočilo o načinima ukopa naših predaka i obogatilo kulturno-turističku ponudu zagrebačke regije. Ovogodišnje istraživanje potvrdilo je da se posljednjih godina istražuje najstariji dio nekropole tumula, jer pronađeni nalazi pripadaju samim počecima starijega željeznog doba. Vrsta grobova s najstarijim keramičkim oblicima i načinima ukrašavanja te prisutnost gotovo isključivo željeznog nakita svjedoči o najranijem halštatskom vremenu nekropole. Višegodišnji rad i uoča-

vanja raznolikosti načina ukapanja pokojnika i grobne arhitekture tumula na nekropoli omogućili su njihovu razdiobu. Tako je na budinjačkom grobištu uočeno deset tipova ukopa unutar ili izvan tumula. Pri sagledavanju grobne arhitekture, konstrukcije tumula i broja ukopa u

Tumul 96, keramički prsten, brončana naočarasta fibula i željezna ogrlica ili fibula

Završetak istraživanja vraćanjem tumula u prvobitno stanje

tumul, ovogodišnja istraživanja pokazala su da pojedinačni ukop u manjem tumulu (kakav je prvi put pronađen 2006. u tumulu 91A) više nije iznimka. Tumul 96, s jednim kosturnim ukopom, drugi je takav nalaz. Stoga se može razmišljati o dopuni sheme načina ukopa na nekropoli, tim više što bi se tom novom tipu ukopa na nalazištu mogao pridodati i grob 7 iz kneževskog tumula 139, koji je prvobitno bio zaseban tumul. Naime, prilikom iskopavanja utvrđeno je da je grobni humak prvobitno bio manjih dimenzija, ali je povećan kada je na zapadnoj padini tumula pridodan kneževski grob. Ako se i taj grob uvrsti u novi tip ukopa, treba razmišljati o potrebi nadopune sheme tipova ukopa na grobištu. Tumuli 94 i 95 pripadali bi Tipu 7 načina ukopa na nekropoli, koji označavaju dva do četiri kosturna ukopa u manjim tumulima ($\varnothing$ 7 – 10 m).

Literatura

Škoberne 1995 Želimir Škoberne, The early Iron age cemetery at Budinjak in the Žumberak mountains (Northwestern Croatia), *Archäologisches Korrespondenzblatt* 25/3, Verlag des Römisch-Germanischen Zentralmuseums, Mainz, 1995: 291 – 299.

Škoberne 1997 Želimir Škoberne, Budinjak, gradišće in grobišće iz starije železne dobe, *Gorjanci – Dolenjski zbornik* 1997, Novo mesto, 1997: 92 – 98.

Škoberne 1999 Želimir Škoberne, Budinjak – kneževski tumul (monografija), Muzej grada Zagreba, Zagreb, 1999: 1 – 155.

Škoberne 1999 Markus Egg & Ulrike Neuhäuser & Želimir Škoberne, mit einem Beitrag von Dietrich Anker, Ein Grab mit Schüsselhelm aus Budinjak in Kroatien, *Jahrb. RGZM*, 45, Teil 2, Verlag des Römisch-Germanischen Zentralmuseums, Mainz, 1999: 435 – 472.

Škoberne 2001 Želimir Škoberne, Budinjak in Libna – čelade istega livarja, katalog izložbe, Krško, 2001.

Škoberne 2002 Želimir Škoberne, Pregled pretpovijesnih arheoloških istraživanja u Žumberku, katalog izložbe, Žumberak od prapovijesti do kasne antike, Zagreb, 2002.

Škoberne 2003 Želimir Škoberne, Nalaz neuobičajene višeglave igle s budinjačke nekropole, *OA*, 27, Zagreb, 2003.

Škoberne 2004 Želimir Škoberne, Grupa Budinjak, katalog izložbe, *Ratnici na razmeđu Istoka i Zapada – Starije željezno doba u kontinentalnoj Hrvatskoj*, Zagreb, 2004.

Želimir Škoberne

Summary

During June and July 2009, systematic archaeological excavations of the prehistoric necropolis near the village of Budinjak in Žumberak were continued. The cultural group named Budinjak was first defined as an Old Iron Age cultural phenomenon in Croatia thanks to the size of the eponymous site and the importance of the finds, which have been described in print only to a small extent. The settlement and necropolis by Budinjak constituted one of the most important of early Halstatt sites. During 2009 the total excavated area came to 209 m². In total, three tumuli were investigated – T 94, T 95 and T 96. All three tumuli were about 8 m in diameter. They were close to each other about twenty metres north of the central path that intersects the necropolis and leads from Budinjak to Bratelji village. In the tumuli, 7 graves have been found. In one, in the second grave of T 95, no material remains were found, although the grave cist was clearly visible. The graves found contained jewellery – remains of Halstatt attire and grave goods – food and drink, placed in ceramic pots (for drinking, shallow bowls, a plate, cups).

Redni broj: 124

Lokalitet: Donje Orešje – Graci

Naselje: Donje Orešje

Grad/općina: Sveti Ivan Zelina

Pravni status: P- 2349

Razdoblje: A, P

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Dana 16. studenog 2009. započelo je iskopavanje probnih sondi na prapovijesnom lokalitetu Graci u Donjem Orešju, na k.č. 3652, k.o. Orešje te su tijekom 15 radnih dana otvorene 3 probne sonde. Voditeljica radova bila je Romana Mačković iz Muzeja Sveti Ivan Zelina.

Prapovijesni lokalitet Graci nalazi na platou s lijeve strane kamenoloma. Plato se rasprostire na površini od oko 1000x500 m, sa sjeverne se strane brijeg strmo spušta prema kamenolomu (koji trenutno nije u funkciji i ne zadire u sam brežuljak na kojem se nalazi lokalitet), a s južne se strane u blažem nagibu brijeg spušta prema šumskom putu koji vodi od naselja Donjeg Orešja prema Kalinju. Teren je pokriven šumom akacije i djelomično bukvom.

Po površinskim nalazima nađenima prijašnjih godina tijekom rekognosciranja lokaliteta, moglo se utvrditi da se na tom dijelu platoa nalazi prapovijesni lokalitet, stoga su otvorene probne sonde. Prva sonda nalazila se na blagoj kosini brijega, udaljena 2 m od prilaznog puta u smjeru istok-zapad. Sonda je bila široka 2x6 m i duboka 90-50 cm. Na dubini od 50 cm pronađena je prva nakupina kamenja i kućnog lijepa. Nakon spuštanja na dubinu od 90 cm utvrđeno je da se to kamenje proteže u smjeru sjeveroistok-jugozapad i da je vjerojatno ostatak temelja nastambe. Na toj dubini nađeni su i ostaci većih komada kućnog lijepa, vjerojatno od poda. U jugoistočnom uglu sonde pronađen

je dio na kojem nije bilo dijelova poda i gdje je zemlja bila rahlija. Tada je taj dio izgledao kao otpadna jama, međutim istraživanjem je utvrđeno da se vjerojatno radi o ognjištu, što su poslije potvrdila dva sloja gara i tvrde zapečene zemlje. Nastamba je orijentirana u smjeru sjeveroistok-jugozapad i širila se prema istoku. Donji dio nastambe nije istražen jer se nalazi na padini brijega, a kako je na tom dijelu do prije 50 godina bila obradiva površina, nastamba je na tom dijelu uništena obradom zemlje i erozijom. U toj sondi pronađena je veća količina keramike, kućnog lijepa te jedna kost (kod ognjišta). Od važnijih nalaza može se izdvojiti jedna šalica bez ručke pronađena u ognjištu, nekoliko utega pronađenih uz kameni temelj zida te ulomci nekoliko posuda koji su pronađeni unutar kuće. Također je pronađena i jedna kamena alatka, vjerojatno dio žrvnja. Istraživanjem te sonde, u njenu istočnom dijelu utvrđen je položaj nastambe koja je bila orijentirana u smjeru sjever-jug i koja je u istočnom dijelu imala ognjište (djelomično uništeno).

Druga sonda nalazila se 10 m sjeverno od sonde 1. Ta sonda, veličine 5x5 m, otvorena je na malom platou i orijentirana je u smjeru sjever-jug. Kopana je do dubine od 60 cm, te se došlo do zdravice i nisu nađeni nikakvi tragovi arheološkog materijala.

Treća je sonda bila udaljena 2 m od sonde 2 u smjeru istok-zapad. Bila je velika 2x4 m i također na blagoj padini. U

Dio materijala in situ

toj sondi, na dubini od 70 cm nađeno je nešto malo kućnog lijepa i ulomaka keramike, a ispod tog sloja došlo se do sloja kamenja koje se protezalo po cijeloj sondi. S obzirom na vremenske prilike i druge obveze, nije bilo moguće proširiti sondi te svrha tog popločenja nije razjašnjena. Nakon otvaranja treće probne sonde može se zaključiti da se na padini brijega u smjeru sjeverozapad-jugoistok zasigurno nalazila barem jedna prapovijesna nastamba. Kako pronađeni arheološki materijal po strukturi i oblicima ima sličnosti s materijalom pronađenim na lokalitetu Pogorišće, koji se nalazi s desne strane kamenoloma, može se također zaključiti da se radi o naselju kasnoga brončanog doba.

Romana Mačković

Summary

During 2009, three test pits were dug at the prehistoric site of Graci in Donje Orešje. The prehistoric site of Graci lies on a plateau on the left hand side of a quarry. From the digging of the three test pits it can be concluded that on the slope of the hill, in the NW-SE direction, there must have been at least one prehistoric dwelling. Since the archaeological material found has similarities in structure and forms with the material found at the site Pogorišće, which is on the right hand side of the quarry, it can be concluded that this was a late Bronze Age settlement.

Redni broj: 125

Lokalitet: Mrkopolje

Naselje: Okuje

Grad/općina: Velika Gorica

Pravni status: u postupku

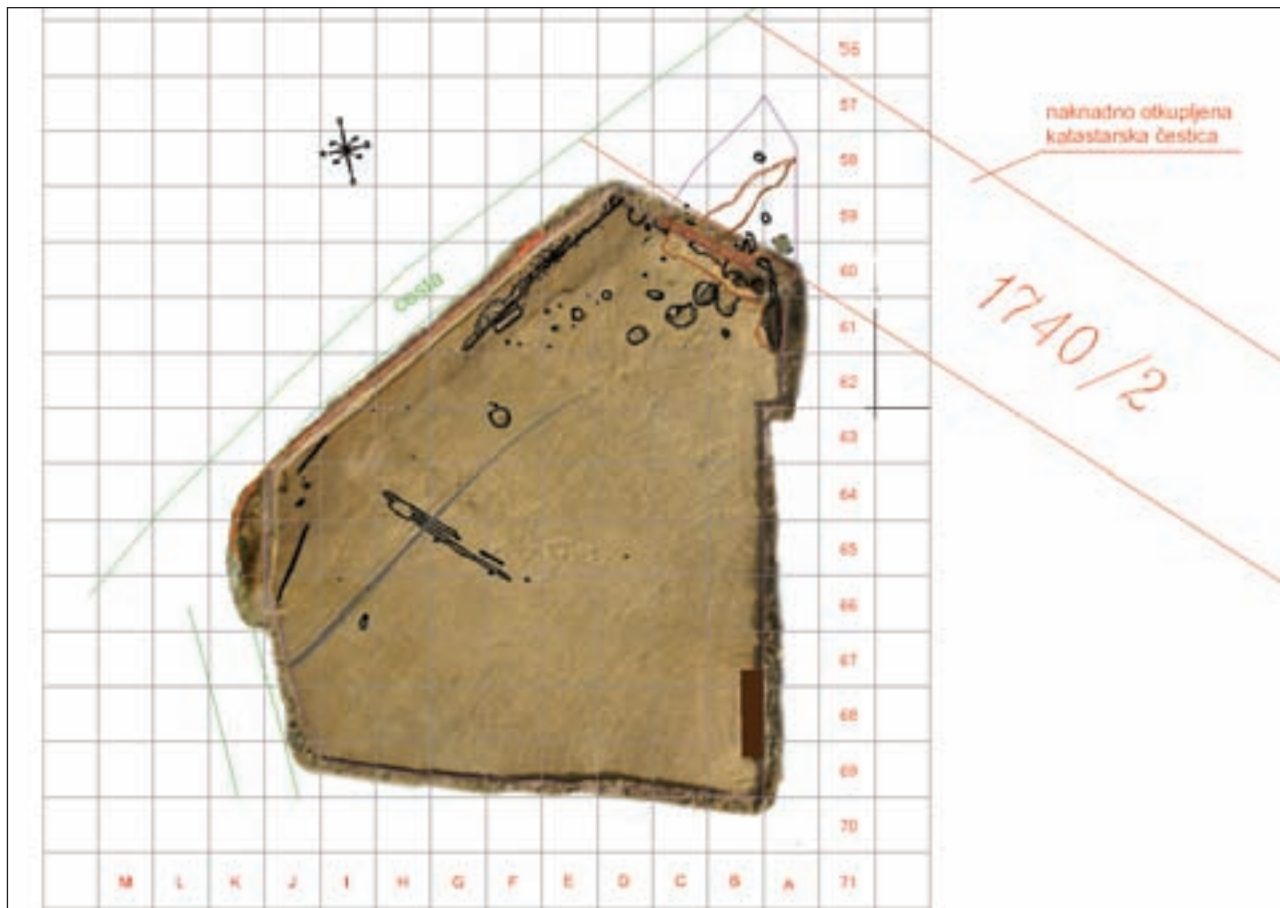
Razdoblje: SV

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Sonda 3

Arheološki lokalitet Mrkopolje nalazi se na trasi Autoceste Zagreb – Sisak, dionica Velika Gorica (jug) – Lekenik, (naziv je lokaliteta AN 4 Mrkopolje). Radovima je bila obuhvaćena

Fotogrametrijska snimka i plan sonde s iscrtanim arheološkim strukturama (izradila: I. Miloglav)

površina od 2040 m² između stacionaža 2+220,000 i 2+280,000, odnosno dijelovi k.č. 1741/2, 1742/2, 1743/3, 1743/4, 1744/4 i 1740/2. Istraživanja su trajala od 1. rujna do 23. listopada 2008. godine, te od 16. do 22. prosinca 2008. i od 19. do 31. siječnja 2009. godine. Razlog radova u prosincu i siječnju jest naknadno otkupljeno zemljište k.č. 1740/2 (otkupljeno tek sredinom prosinca). Naručitelj je arheoloških radova Ministarstvo kulture, investitor Hrvatske autoceste d.o.o., a izvršitelj radova Filozofski fakultet u Zagrebu. Voditelj arheoloških radova bio je prof. dr. sc. Aleksandar Durman, koji zbog obveza na drugom lokalitetu nije mogao voditi iskopavanje, stoga su radove vodili zamjenici voditelja Ina Miloglav i Dino Demicheli (Odsjek za arheologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu). Stručnu arheološku ekipu činili su dipl. arheologinje Rajna Šošić, Janja Mavrović (Odsjek za arheologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu) i Andreja Kudelić, a u istraživanjima su sudjelovali i studenti arheologije s Odsjeka za arheologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

Trapezoidna sonda podijeljena je u mrežu kvadrata dimenzija 5x5 m, a iskolčena je na temelju podloge buduće autoceste. S obzirom na to da je dio lokaliteta bio omeđen starim putem i dijelom uništen pristupnom cestom za odvoz zemlje na „autoput”, sonda je bila prilagođena zatečenoj situaciji. Mreža kvadrata nastavljena je na već postojeću

mrežu lokaliteta Okuje 1, 2 i 3. Kako se radi o dijelu istoga nalazišta, spajanjem svih lokaliteta u jedinstvenu kvadratnu mrežu omogućit će se jednostavnije i preciznije prezentiranje čitavoga nalazišta. Dokumentacija na terenu vođena je prema službenim obrascima Ministarstva kulture. Sve snimane arheološke strukture obrađene su u AutoCAD programu, a nakon iskopavanja cijela sonda snimljena je za 3D-obradu digitalnog modela reljefa (osim naknadnog iskopavanja na k.č. 1740/2). Završna zračna fotografija lokaliteta snimljena balonom napravljena je samo na dijelu sonde koji je dovršen u listopadu, jer preostali manji dio odrađen u prosincu i siječnju nije bilo moguće snimiti iz zraka zbog nepovoljnih vremenskih uvjeta. Od ukupno 22 posebna nalaza zabilježena na lokalitetu, 8 metalnih predmeta poslano je na konzervaciju u Arheološki muzej u Zagrebu.

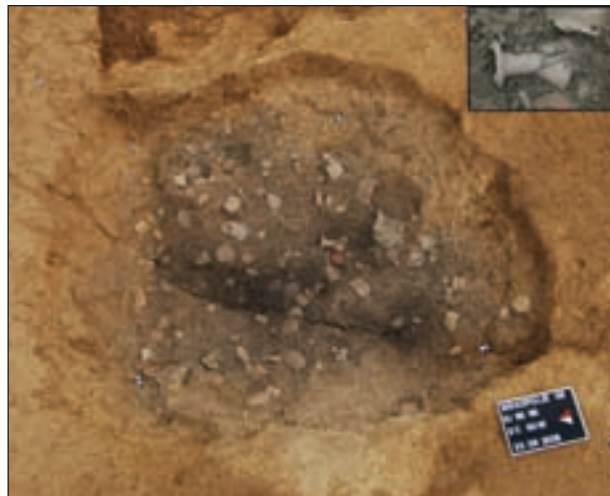
Arheološki lokalitet Mrkopolje nalazi se na istočnom kraju sela Okuja u blizini Mraclina. Geografski pripada Turopoljskoj regiji koja se nalazi u samom središtu sjeverozapadne Hrvatske, u neposrednoj blizini Zagreba s kojim je, kao njegova agrarna baza, tijekom cijele svoje povijesti najuže vezana. Terenskim pregledom područja utvrđeno je da se radi o srednjovjekovnom lokalitetu, što je potvrdilo i arheološko iskopavanje. Na lokalitetu su zabilježene 493 stratigrafske jedinice, a većina ih se odnosi na ukope i zapune jama, kanala, rupa za kolce i stupove. Stratigrafska

slika na lokalitetu Mrkopolje relativno je jednostavna jer se ne radi o višeslojnom nalazištu. Odmah ispod sloja humusa, odnosno oranice (SJ 1 – 10 YR 4/2 *dark grayish brown*), na cijelom lokalitetu nalazi se sloj svijetložute zemlje (SJ 2 – 10 YR 6/4 *light yellowish brown*). Većina zapuna ukopana je u taj sloj, koji je dosta poremećen zbog dubokog izoravanja. Tome svjedoče brazde koje su vidljive po cijeloj sondi, kao i nekoliko ulomaka cijepanoga litičkog materijala koji upućuje na to da u blizini postoji prapovijesni lokalitet. Cijeli lokalitet visinski dosta pada od istoka prema zapadu i dalje prema sjeveru. Upravo je zbog toga sloj SJ 2 prema zapadu deblji, a time su i arheološke tvorevine sačuvanije i brojnije. Teren od istoka prema zapadu pada 2,5 m, a upravo je to razlog što je SJ 2 u JI dijelu sonde dosta tanak i poremećen dubokim izoravanjem. Možda je to jedan od razloga što u tom dijelu sonde nije definirana ni jedna arheološka tvorevina. Geološka sonda duboka 2,80 m, iskopana u krajnjem JI dijelu sonde u □ B 67-69, osim vrlo tankog sloja SJ 2, pokazuje geološke slojeve SJ 65, 203 i 247.

Arheološka i geološka slika postaju nešto drugačije u sjevernom dijelu lokaliteta, gdje se nalazi i većina arheoloških struktura. Ispod SJ 2 u SI dijelu pojavljuje se sloj svijetložuto-sive jako nabijene zemlje (SJ 119 – 2.5 Y 6/2 *light brownish gray*). Ispod njega javlja se sivo-žut tvrd i nabijen sloj sa sitnim šljunkom (SJ 170 – 10 YR 6/4 *light yellowish brown*) koji se nalazi iznad žutoga glinastog sloja – zdravice (SJ 65 – 2.5 Y 6/6 *olive yellow*). Većina arheoloških tvorevina na cijelom lokalitetu pripada jamama, rupama od kolaca ili stupova te jarcima. Jame su većinom kružne ili ovalne i relativno su plitke, što je rezultat poremećene stratigrafske slike nastale dubokim izoravanjem. Većina jama koncentrirana je u sjevernom dijelu sonde: SJ 13 14, 27 28, 29 30, 41 42, 66 67, 94 95, 96 97, 99 100, 113 114, 133 134, 139 140, 206 207, 232 233. Uglavnom su okružene rupama za stupove i kolce, dok je samo njih nekolicina imala rupe za kolce unutar svojih obrisa. Te su jame vjerojatno imale neku vrstu podignute strukture (nadstrešnice) nad sobom. Ostale su jame sigurno bile odlagališta otpadnog materijala koji u 90% slučajeva čini keramički materijal, ulomci opeke, fragmentiranih željeznih predmeta i sporadični ostaci životinjskih kostiju i drvenog ugljena. Od željeznih predmeta najveći postotak čine čavli, dok ostali dio čine noževi i srpovi te nekoliko ulomaka koji su vjerojatno pripadali dijelovima oružja. Vrlo je zanimljiva jama SJ 94 95 u □ B-C/60-61, koja svojom namjenom i inventarom odskaka od ostalih jama na lokalitetu. Zapuna kružnog oblika, dimenzija 2,20x1,97 m, definirana je na visini od 107,43 m. Nakon prve zapune, debele 30-ak centimetara, pojavila se druga zapuna slične debljine (SJ 98), puna gara i velike količine fragmentiranoga keramičkog posuđa. Od ostalih nalaza mogu se izdvojiti dva posebna nalaza (PN 14 i 15), od kojih je svakako zanimljiv ulomak željeznog noža. Nekoliko ulomaka stakla, opeka, lijep i životinjske kosti zastupljeni su u vrlo malom broju. Velika količina keramičkog inventara koja je dala raznolik repertoar oblika, kao i činjenica da se na susjednim lokalitetima Okuje 1, 2 i 3 nalazi još nekoliko identičnih jama, svjedoči o postojanju neke lokalne keramičke radionice. Takva vrsta jame može se interpretirati kao mjesto odlaganja, tj. odbacivanja

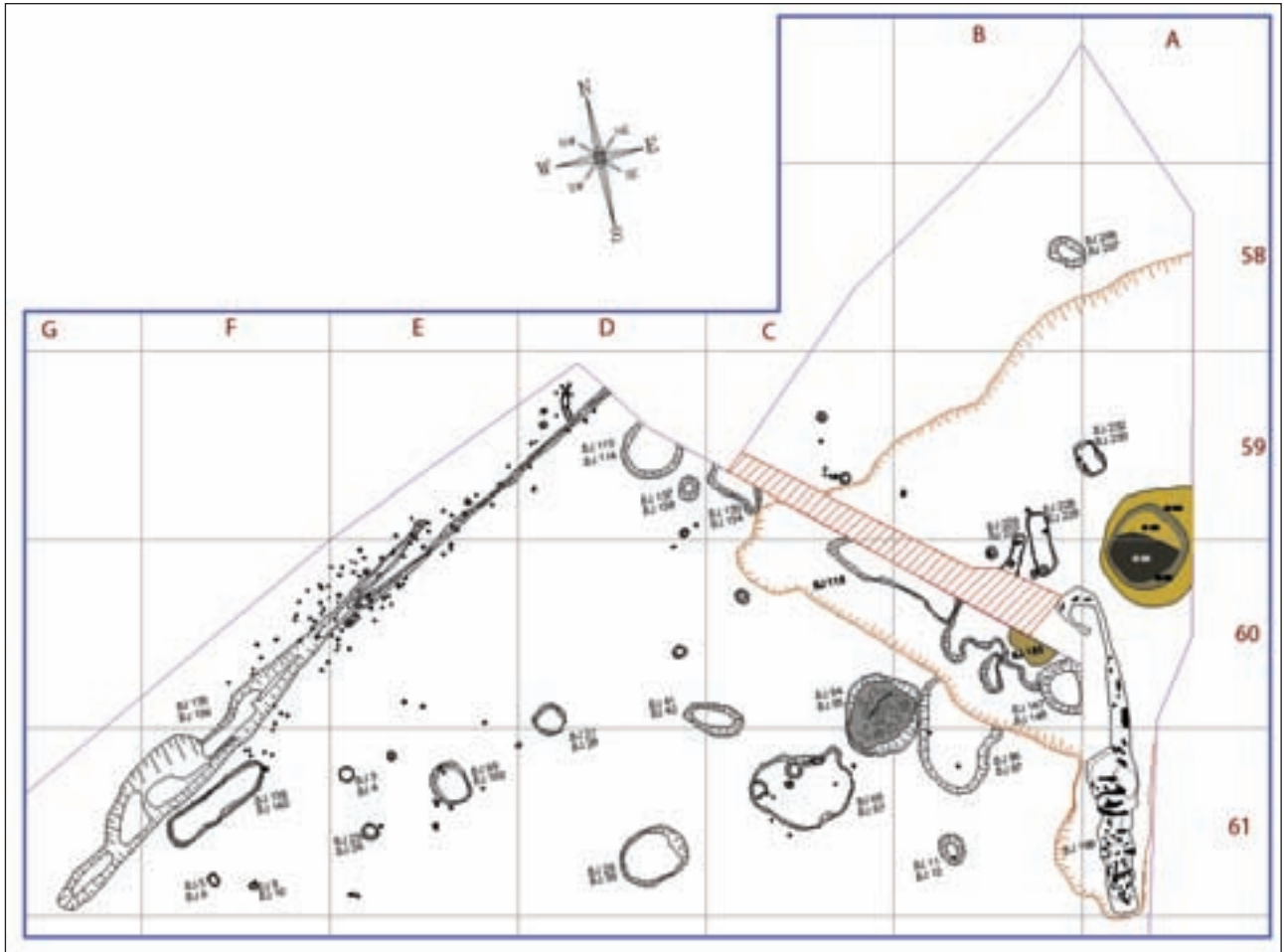

Keramički materijal u zapuni SJ 98 (foto: B. Rožanković)

keramičkog posuđa iz jedne takve radionice. Keramički repertoar iz te jame čini 45% sveukupnoga keramičkog materijala s lokaliteta, a sedam djelomično cjelovitih posuda poslano je na rekonstrukciju. Analizom uzoraka ugljena iz jame, metodom C-14 dobiven je kalibrirani datum 1290 – 1420 godine (Beta-256820). Zanimljivo je da se po sredini jame javlja duboka pukotina koja se može pratiti duž cijelog lokaliteta. Pukotina definirana kao SJ 70 71, prilikom pražnjenja na J-Z dijelu lokaliteta pokazala je potpuno drugačiju strukturu zemlje te se vjerojatno radi o geološkoj formaciji, odnosno nekom tektonskom poremećaju koji se dogodio u određenom razdoblju na tom dijelu lokaliteta. U krajnjem S-Z rubnom dijelu sonde sve navedene jame bile su na jedan način omeđene jarkom dužine 20 m (SJ 135 136), koji nije otkopan u cijelosti jer sjevernim dijelom ulazi u profil sonde. Oko jarka i unutar njega nalazi se 114 rupa za kolce. Vjerojatno je riječ o nekoj vrsti ograde koja je označavala rubni dio naselja, s obzirom na to da se na dijelu zapadno od jarka nalazio još jedan kanal koji je ujedno bio i izvor vode bitan za egzistenciju samog naselja. Još nekoliko jaraka definirano je u zapadnom dijelu sonde (SJ 31 32, 33 34, 182, 183, 195 196), ali u znatno manjoj dužini.

Ostaci drvene konstrukcije SJ 188 (foto: D. Demicheli)

Tlocrtna situacija u SI dijelu sonde (izradila: I. Miloglav)

Arheološka slika lokaliteta, kao što je već spomenuto, najzanimljivija je u krajnjem SI dijelu. U □ A/ 60-61, ispod sloja SJ 119 definirani su ostaci drvene konstrukcije (SJ 188) s velikom količinom drvenog ugljena. Rezultati analize C-14 ugljena dali su kalibrirani datum 1220 – 1290 godine (Beta-256818). Sama konstrukcija leži u zapuni tvrde žuto-smeđe zemlje s primjesama većih komada gara, lijepa i keramike (SJ 126), a datirana je drvenim ugljenom od 1160. do 1270. godine (Beta-256819). U □ A 61, iznad SJ 188 nalazilo se ovalno vatrište (SJ 129 130), dimenzija 0,80x0,50 m, koje je ležalo na ostacima drvene konstrukcije (SJ 188) i njegovoj zapuni (SJ 126). Njegov stratigrafski odnos sa SJ 188 i pripadnost mlađem razdoblju potvrdili su i rezultati analize ugljena, odnosno kalibrirani datum 1260-1310 godine (Beta-256821). Nakon skidanja drvenih dasaka, u zapuni SJ 126 nalazila se crvena zapečena zemlja (SJ 201), pri samom dnu ukopa SJ 202. Naknadnim iskopavanjem na kč. br. 1740/2, nastavak drvene konstrukcije ocrtavao se i dalje. Sveukupna dužina SJ 188 jasno se mogla pratiti u dužini od 6 m te nešto slabije u dužini od još 2,5 m. Takva se vrsta konstrukcije za sada može pripisati nekoj vrsti palisade na krajnjem istočnom dijelu naselja. Pravac drvene konstrukcije nastavlja se sve do □ A/59-60, odnosno do neposredne blizine bunara SJ 245 u proširenom dijelu sonde. Stratigrafska slika toga

dijela pokazala je da se ispod sloja SJ 2 nalazi SJ 119, a ispod njega SJ 170 u koji je ukopano nekoliko rupa za stupove i četvrtasta jama SJ 232 233. Bunar je definiran u □ A 59/60 ispod tamnosivog sloja punoga gara (SJ 243) koji se nalazio samo na dijelu iznad bunara. Kružna konstrukcija, dimenzija 1,70x1,50 m, pojavila se na dubini od 106,10 m. Smeđe-sivi rub bunara pun šljunka, debljine 30 cm, bio je ispunjen s nekoliko zapuna (SJ 244, 246, 249, 250). Na dubini od 103,08 m, oko SJ 245 i unutar njega, pojavila se kvadratna konstrukcija sa zapunom od žute gline (SJ 264). Nažalost, zbog zadanih rokova, vremenskih uvjeta, a prije svega nemogućnosti širenja sonde koja je s jedne strane omeđena nasipanom autocestom, a s druge neotkupljenim zemljištem – što je dodatno otežavalo pražnjenje bunara, radovi su zaustavljeni na dubini od 102,32 m. Zadnja stratigrafska slika bunara pokazala je kvadratnu konstrukciju omeđenu sivo-plavičastom glinom (SJ 265) unutar koje se nalazila smeđe-siva zapuna puna šljunka (SJ 269), a ostaci drvene konstrukcije (SJ 267) ocrtavali su se oko cijelog bunara. Geološki sloj smeđe glinasto-muljevite zemlje (SJ 266) nivo je u kojem je bila ukopana zadnja stratigrafska situacija bunara.

Cjelokupna stratigrafska slika lokaliteta pokazuje da se radi o rubnom dijelu naselja koje je bilo koncentrirano prema zapadu, odnosno preko puta kanala koji je funkcionirao i za

vrijeme trajanja naselja. Tipološkom obradom keramičkih ulomaka te na osnovi rezultata dobivenih analizom ugljena metodom C-14, to se srednjovjekovno naselje okvirno može datirati u 13. – 14. st. Sav keramički materijal s lokaliteta Mrkopolje pripada srednjem vijeku, osim nekoliko sporadičnih ulomaka rimske opeke. Keramički materijal analiziran je prema karakterističnim i prepoznatljivim dijelovima posude, stoga su u grupu morfoloških podataka izdvojeni osnovni dijelovi keramičke posude: rub i dno, a u tehnološke ukrašavanje i boja. Od sekundarnih oblika izdvojen je samo jedan ulomak ručke. Prilikom određivanja oblika posude primijenjena je metoda prebrojavanja osnovnog i najkarakterističnijeg dijela posude, a to je rub. To znači da su izdvojeni i prebrojani svi rubovi koji se mogu pripisati različitom broju posuda. Prema zastupljenosti pojedinih ulomaka, u keramičkom inventaru određeno je nekoliko funkcionalnih oblika: lonac, zdjela, poklopac, svijećnjak i vrč. Tipološka obrada prema osnovnim oblicima posuda pokazala je da se na lokalitetu Mrkopolje od funkcionalnih oblika u najvećoj količini rabio najobičniji kuhinjski lonac, različitih dimenzija. Taj je oblik zastupljen s 96,12% od sveukupnog broja ulomaka. Od ostalih oblika po postotku zastupljenosti slijede zdjele (2,25%), poklopci (1,47%), svijećnjak (0,23%) i vrč (0,08%). Stratigrafska slika lokaliteta pokazuje da se radi o rubnom dijelu naselja koje je bilo koncentrirano prema sjeverozapadu na lokalitetima Okuje 1, 2 i 3. Svakako će biti zanimljivo spojiti sve navedene lokalitete kako bi se dobila cjelovita slika i interpretacija nalazišta.

Literatura

Miloglav, Demicheli 2009 Ina Miloglav, Dino Demicheli, Zaštitna arheološka istraživanja na trasi autoceste Zagreb – Sisak, lokalitet Mrkopolje, Obavijesti HAD, XLI/2, Zagreb, 2009: 75 – 80.

**Ina Miloglav
Dino Demicheli**

Summary

During 2008 and 2009, the archaeology department of the Faculty of Philosophy in Zagreb conducted salvage archaeological investigations along the line of the Zagreb-Sisak motorway at the site of Mrkopolje. The works covered an area of 2040 m². At the site, a total of 493 stratigraphic units were recorded, most of them being cuts and fills of pits, trenches, postholes and pillar holes. The pits were mostly of circular or oval shape and were relatively shallow, the result of a stratigraphic picture disturbed by deep ploughing. Most pits are concentrated in the northern part of the probe. On the whole they are rounded holes for posts and stakes, while just a few of them have postholes inside their outlines. These pits probably had some kind of raised structure, such as a roof, over them. The other pits were almost certainly used as recipients for waste material, the repertoire in 90% of the cases consisting of ceramic waste. Pit SU 94-95 deviates from the other pits in terms of purpose and inventory. Another fill (SU 98) holds a lot of soot and many fragmented ceramic vessels. The fact that at the neighbouring sites of Okuje 1, 2 and 3

there are some identical pits tells of the existence of some local ceramic workshop. This kind of pit can be interpreted as a place for discards of ceramic vessels from such a workshop. In the extreme NW edge of the probe, all the pits were bounded by a 20 m long ditch (SU 135 and 136), which was not excavated in its entirety for it came into the profile of the probe in the northern part. Around and inside the ditch there are all told 114 postholes. Probably they indicate a fence that marked the edge of the settlement, since in the part west of the ditch there was a channel that was a source of water essential for the life of the settlement itself.

In the NE part of the site the remains of a wooden construction 8.5 m long (SU 188) were recorded; they included a large amount of charcoal, and for the moment we can ascribe this kind of construction to a kind of palisade in the extreme eastern part of the settlement. In this part, a well was dug with remains of wooden structure. The whole stratigraphic picture of the site shows that this was the edge of a settlement that was concentrated to the west, over the channel that functioned as long as the settlement lasted. A typological study of the ceramic fragments and results of ¹⁴C dating puts this medieval settlement in the 13th to 14th century.

Redni broj: 126

Lokalitet: Okuje III, IIIa i IIIc

Naselja: Okuje, Mraclin

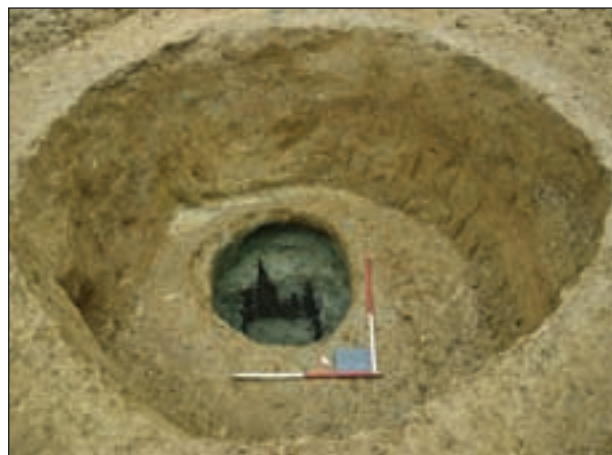
Grad/općina: Velika Gorica

Pravni status: postupak u tijeku

Razdoblje: P, A, SV

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Od lipnja 2008. do ožujka 2009. trajala su zaštitna arheološka istraživanja na lokalitetima Okuje III, IIIa i IIIc, na trasi buduće Autoceste Zagreb – Sisak, dionici Velika Gorica jug – Lekenik. Lokalitet Okuje određen je prema rezultatima prethodnih arheoloških istraživanja u sklopu projekta Autoceste Zagreb – Sisak, dionica Velika Gorica jug – Lekenik, a koja obuhvaćaju intenzivni arheološki

Rimski bunar, 4. st. (foto: V. Iličić)

Velik centralni srednjovjekovni objekt, zračna snimka balonom (foto: I. Miloglav)

terenski pregled (Burmaz, Vujnović 2009) te geofizička istraživanja (Mušić 2008). Čitava površina, koja ukupno obuhvaća oko 80.000 m², iz operativnih i administrativnih

Objekt 7, srednjovjekovna jama s keramičkim nalazima (foto: V. Ilić)

razloga podijeljena je na više jedinica. Lokalizacije Okuje III, IIIa i IIIc istražila je tvrtka Kaducej d.o.o., Muzej grada Zagreba istražio je lokalizacije Okuje I, Ia, II, IIa, IIIb, dok je lokalitet Mrkoplje istražio Odsjek za arheologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Istraživanja je financirao investitor Hrvatske autoceste. Svi lokaliteti s područja Okuja istraživani su jednakom metodologijom, a posebno je ujednačen način rada s Muzejom grada Zagreba, gdje je projektnim planom istraživanja od samog početka predmet istraživanja koncipiran kao da se radi o jedinstvenom lokalitetu, kako prilikom objave i publiciranja ne bi bilo nepotrebnih komplikacija. Od samog početka postavljene su zajedničke terenske i kompjutorsko-skladišne baze, a specijalizirane zadatke (geodetsko snimanje, izrada nacrti, fotografiranje, obrada nalaza, crtanje nalaza, flotiranje itd.) obavljali su isti pojedinci. Voditelj istraživanja bio je J. Burmaz, dipl. arheolog, dok su voditelji pojedinih sektora bili arheolozi N. Vujnović (III, IIIa i IIIc – istočni dio) i M. Bunčić, u suradnji s A. Kudelić, (IIIc – centralni i zapadni dio). Ostalu stručnu ekipu činili su arheolozi I. Marochini, D. Kolano te A. Sičić, T. Matana, I. Artuković, V. Ilić, M. Krtinić, N. Bracanović, M. Lelas, I. Janković – apsolventi arheologije s Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Tehničku ekipu činili su T. Validžija, S. Krošlin, D. Pasarić, M. Kočić, B. Rožanković, G. Đurić, I. Đurić, M. Miljuš, V. Nađander, P. Car i N. Putica. Istraživanjima su svojom stručnom suradnjom pridonijeli A. Bugar, I. Miloglav, A. Durman, T. Pintarić, J. Balen, Z. Hincak, R. Šoštarić, T.

Novosel, I. Donelli. Radove je konzervatorski nadzirala Tatjana Lolić, viša stručna savjetnica iz Konzervatorskog odjela u Zagrebu.

Arheološki lokalitet Okuje nalazi se u Turopolju, južno od Velike Gorice, između današnjih naselja Okuja i Mraclina (Obrež – zapadni rub naselja Mraclina). Područje u kojem se nalazi obilježeno je manjim izduženim brežuljcima među kojima teku potoci. Ti brežuljci i potoci orijentirani su u smjeru jugozapada, sa slivom prema sjeveroistoku. Svi potoci u konačnici završavaju u potoku Obdini koji se nalazi na sjevernom dijelu. Arheološka istraživanja lokaliteta Okuje III, IIIa i IIIc dala su važne rezultate iz prapovijesti, antike i srednjega vijeka, iako je (ako se razmatra prema kvantiteti nalaza) ponajprije riječ o srednjovjekovnom lokalitetu.

Prapovijest je na lokalitetu rezultirala nalazima perifernog karaktera, od kojih je većina nađena u sekundarnim pozicijama, dok je u kontekstu zatvorene cjeline pronađena jedna jama, a samo manji dio registriran je kao koncentracija keramike koja pripada isključivo prapovijesti, od čega su dvije koncentracije liscenske keramike. Ti nalazi liscenske keramike odraz su rubnog dijela naselja iz tog doba, pronađenog na lokalitetu Okuje I. Nalaze iz prapovijesti čine 234 keramička ulomka, od čega su prepoznata dva lonca, dva vrča i dvije zdjele.

Antiku ponajprije karakterizira pronalazak rimske državne ceste Emona – Siscija, te nalazi vezani uz nju, od kojih je možda najreprezentativniji pronalazak antičkog bunara. Već se i prije pretpostavljalo da je rimska magistralna cesta prolazila na širem području između naselja Mraclina i Okuja, tako da već 1938. Klemenc na tom prostoru crta njen smjer nakon račvanja ceste kod Buševca, gdje se taj pravac odvaja od smjera Siscija – Petovio. Nakon njega niz autora taj smjer smatra logičnim, a njezin položaj pretpostavljaju nešto dalje sjeverno. Točna pozicija ceste utvrđena je tek arheološkim istraživanjima. Rimska cesta pronađena je u tragovima pavimentuma koji se sastojao od riječnog šljunka, zatim ostacima kolotruga u vidu šljunka utisnutog u zemljanu podlogu te pronađenim paralelnim kanalima za odvodnju. Sa svake strane ceste nalaze se po dva paralelna kanala. Širina ceste može se odrediti jedino prema udaljenosti između parova kanala gdje je razmak između bližih 14 m. Također su pronađeni drugi rimski kanali vezani uz odvodnju vode s ceste. Taj je veliki rimski infrastrukturni projekt na toj lokaciji prolazio nedaleko od današnje ceste Okuje – Mraclin. Pozicija u Mraclinu, kojom se može točnije odrediti daljnji pravac, utvrđena je zahvaljujući informacijama koje o starinama tog kraja entuzijastički sakuplja Stjepan Cvetko, prof. povijesti u Velikoj Gorici. Riječ je o više redova horizontalno postavljenih balvana koji su rabljeni za premošćivanje niskih udolina podložnih plavljenju. Ta pozicija zabilježena je u dvorištu obitelji Matanović. Sjeverno od rimske ceste, na udaljenosti od tridesetak metara pronađen je rimski bunar. Sastojao se od drvene konstrukcije koju čine četiri ugaone grede između kojih je postavljeno dvanaest dasaka, po tri sa svake strane. Pri dnu su pronađene četiri horizontalno postavljene poprečne grede koje dodatno učvršćuju konstrukciju. Da je bunar bio natkriven saznaje se iz velike koncentracije rimskih tegula (19,50 kg) i imbreksa (52 kg), nastale urušavanjem krovne konstrukcije, a s obzirom na

količinu lijepa (27 kg) i opeka (11 kg) – može se govoriti i o nadzemnoj konstrukciji. Bunar je prema analizi C-14 datiran između 340. i 430. godine. Rimska keramika na lokalitetu pronađena je u 1114 fragmenata, od čega je 36 zdjela, 12 lonaca, po tri vrča i poklopca, dvije amfore, dvije čaše te po jedan tanjur i pitos. Najviše prevladava nešto finija stolna keramika, slijede gruba i skladišna, dok je fine keramike najmanje. Prema keramičkim nalazima, antički horizont može se datirati od 1. do 5. st.

Srednjovjekovni horizont utvrđen arheološkim istraživanjima odnosi se na pronalazak naselja. Naselje se prema rezultatima istraživanja prostiralo na tri manje uzvisine okružene potocima, na površini od cca 150.000 do 200.000 m². Dijelovi srednjovjekovnog lokaliteta koji nisu iskopavani potvrđeni su ekstenzivnim terenskim rekognosciranjem nakon dubljeg jesenskog oranja.

Istraživanjima na lokalitetu Okuje III i IIIa pronađen je centralni dio naselja na središnjoj uzvisini, premda rubni dio naselja, tj. istočni dio Okuje IIIc nije zaostajao brojnošću nalaza. Vjerojatno se najreprezentativniji objekt iz srednjeg vijeka, pronađen prilikom istraživanja lokaliteta Okuje III, nalazi na najvišem centralnom dijelu naseobinskog brežuljka. Na njemu se po narodnoj predaji nalazila crkva, što je sačuvano i u toponimu Crkvnjak. Ostaci pronađene

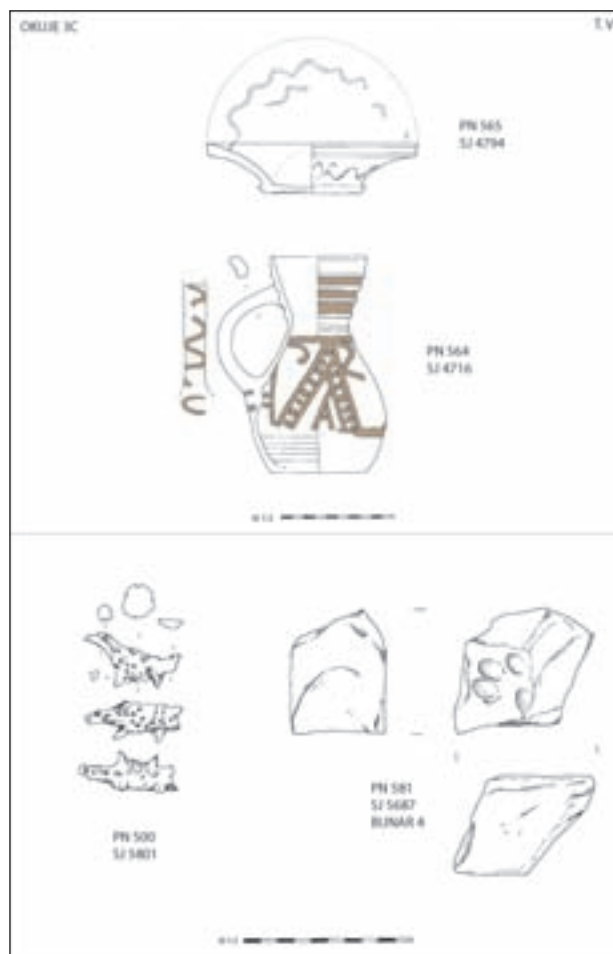

Tabla s nalazima (nacrtala: I. Marochini)

Grafički prikaz broja pronađenih keramičkih ulomaka po razdobljima (izradio: J. Burmaz)

građevine, orijentirane u smjeru JZ-SI, prate geomorfološki reljef područja srednjovjekovnog naselja. U vanjskom perimetru objekt zauzima površinu od 328 m² (21,53x15,23 m), dok unutrašnji dio obuhvaća 190 m² (20,20x9,40 m). Sastoji se od 24 osnovna kolca vertikalno postavljena stupa promjera cca 40 cm, koji tvore osnovni perimetar i nose zidove zgrade. S bočnih se strana kao ojačanje ili potporanj za nosivost krovne konstrukcije nalazi po devet pronađenih jama. S obzirom na to da je riječ o velikom objektu koji se nalazi u relativnome centralnom dijelu naselja, postaje jasno da se radi o nekoj javnoj ili gospodarskoj namjeni srednjovjekovnog naselja Okuja. Prema ostatku drva kolca, objekt je metodom C-14 datiran od 1300. do 1410. godine. Arheološkim istraživanjem prepoznato je još desetak objekata vezanih uz život srednjovjekovnog naselja koje još karakteriziraju nalazi tri peći, dvanaest vatrišta, kao i 225 otpadnih jama, 960 jama za kolce, dva kanala uz koje se odvijao intenzivan život. Prilikom istraživanja, iz srednjeg je vijeka pronađen impozantan broj od 76.529 prije, odnosno 71.129 keramičkih ulomaka nakon spajanja, ukupne težine jedne tone i sto četrdeset šest kilograma. Od tipova posuda prepoznato je 856 lonaca, 649 poklopaca, 74 vrča, 57 čaša, 35 boca, 25 velikih skladišnih posuda i 19 tanjura. Prema preliminarnoj analizi keramičkih nalaza, to se naselje može datirati od 10. do 15. st.

Literatura

- Bugar 2009** A. Bugar, Šepkovića, HAG, 5/2008, Zagreb, 2009: 269 – 273.
- Burmaz, Vujnović 2009** J. Burmaz, N. Vujnović, Autocesta Zagreb – Sisak; dionica Velika Gorica (jug) – Lekenik, HAG, 5/2008, Zagreb, 2009: 243 – 245.
- Durman 1992** A. Durman, O geostrateškom položaju Siska, OA, 16, Zagreb, 1992: 117 – 131.
- Gregl 1984** Z. Gregl, Pokušaj rekonstrukcije antičke cestovne mreže na području Zagreba, Iz starog i novog Zagreba, VI, Zagreb, 1984: 7 – 14.

- Klemenc 1938** J. Klemenc, Archaeologische karte von Jugoslavien, Blatt Zagreb, Beograd, 1938: 106 – 117.
- Knezović, Pintarić 2005** I. Knezović, T. Pintarić, Arheologija – stalni postav, Muzej Tropolja, Velika Gorica, 2005.
- Lolić 2006** T. Lolić, Lokalitet: Autocesta Zagreb – Sisak, dionica Jakuševac – Velika Gorica (jug), HAG, 2/2005, Zagreb, 2006: 146, 147.
- Mušić 2008** B. Mušić, Elaborat o geofizikalnim raziskavama na odseku autoceste Zagreb – Sisak, Ljubljana, 2008.

**Nikša Vujnović
Josip Burmaz**

Summary

Between June 2008 and March 2009, rescue archaeological excavations were conducted at the sites Okuje III, IIIa and IIIc along the lines of the future Zagreb – Sisak motorway, the Velika gorica South to Lekenik section. The whole area, which covers about 80,000 m² all told, has been divided, for operational and administrative reasons, into several units. The position of the site has been determined on the basis of results of an intensive archaeological field survey and geophysical investigations. These investigations revealed numerous finds from prehistory, Antiquity and the Middle Ages. Because of the large number of medieval finds, we can say that this is a primarily medieval site. Prehistory is represented mainly in secondary positions, and the Litzen pottery found is more an expression of activity on peripheral parts of a Litzen settlement at the site Okuje I. The Roman period was primarily registered with the finding of a Roman state road from Emona to Siscia, and finds alongside it, the most important was the discovery of a well. The road was found in traces of *pavimentum* with remains of wheel ruts and ditches for drainage. Incomparably more numerous though are finds from the medieval period, which is characterised by the finding of a settlement dating to the 10th to 15th century. Of the number of features found, the central part of the settlement was dominated by a large building that in its outer perimeter occupied an area of 328 m².

Redni broj: 127

**Lokalitet: Rugvica – sportsko-rekreacijske zone
Trstenik i Siromaja Insula**

Naselje: Rugvica

Grad/općina: Rugvica

Pravni status: postupak u tijeku

Razdoblje: P, A, SV, NV

Vrsta radova: terenski pregled

U rujnu 2009. pregledano je područje obuhvata UPU 3 Sportsko-rekreacijske zone Trstenik i UPU 4 Sportsko-rekreacijske zone Siromaja Insula u općini Rugvica. Istraživanje je financirala Općina Rugvica, a započelo je na zahtjev Konzervatorskog odjela u Zagrebu. Teren je pregledala stručna ekipa tvrtke Kaducej d.o.o. U istraživanju su sudjelovali voditelj Nikša Vujnović, dipl. arheolog, te stručna ekipa koju su činili Anita Sičić, dipl. arheologinja, Nikolina Antonić, dipl. arheologinja, Josip Burmaz, dipl.

arheolog i Tihomir Validžija. Nacrtnu i fotografsku terensku dokumentaciju izradila je Anita Sičić, a fotografije nalaza Borko Rožanković. Prilikom planiranja terenskog pregleda davanjem osnovnih smjernica i naputaka pomogao je i Amelio Vekić iz Konzervatorskog odjela u Zagrebu.

Metoda terenskog pregleda bila je ekstenzivna i odnosila se na područja UPU 3 i UPU 4, i to za površine koje nisu prethodno eksploatirane ili izgrađene recentnim infrastrukturna te ako nisu obrasle u gusto šipražje i šumu. Fokus terenskog pregleda odnosio se na oranice koje se nalaze u novoj projektnoj zoni sportsko-rekreacijskog centra. Prilikom terenskog pregleda kao kartografska podloga rabljen je katastar koji je ustupila tvrtka Sinteza d.o.o. Na kartografskoj podlozi ucrtane su zone, upisane kao položaj rimskim brojkama od I do XXI za UPU 4 te od XXII do XXVII za UPU 3. Zone su određivane tijekom terenskog pregleda, a fizički su u prirodi označavale ili različite visine terasa, granice pojedinih polja, rubove gdje počinju kanali, neprohodno šipražje i riječni nasip ili određenu koncentraciju pronađenoga pokretnog arheološkog materijala (nalaza), koju bi s obzirom na gustoću nalaza bilo smisljeno odijeliti od drugog područja. Svaka je pozicija dobivala ocjenu mogućnosti pregleda zemljane površine koja je ocjenjivana stupnjem vidljivosti tla od 1 do 10. U slučaju nikakve vidljivosti, a ako su to dopuštale okolnosti, započelo bi iskopavanje probnih sonde. Ta metoda rabila se samo u određenim slučajevima, npr. ako je neko područje bilo potencijalno nalazište, a na nekim dijelovima vidljivost zbog vegetacijskog pokrova nije bila nikakva. Probne su sonde dimenzija 40x40x40 cm. Pokretni arheološki nalazi prikupljeni su selektivno, a numerirani su prema rednom broju položaja na kojemu su pronađeni.

Područje UPU 3 i UPU 4, kao i cijele općine Rugvica, direktno je geografsko-morfološki te povijesno i kulturno usko vezano uz rijeku Savu. Njena brzina i širina, područja koja naplavljuje, plovnost i mogućnost prijelaza preko njenih plićih ili mirnijih dijelova, određivale su mogućnost naseljavanja i način života tog kraja tijekom čitave povijesti. Prema geološkoj karti, terasna nizina dijeli se na aluvij prve savske terase i aluvij druge savske terase. Na višim terasama prostor je povoljan za naseljavanje, kao i za obrađivanje polja, budući da nije bio izložen čestim poplavama. Većina takvih područja jesu današnja naselja, kroz koja prolazi glavna cestovna komunikacija (Fürst-Bjeliš 1996). Na širem nizinskom prostoru rijeke Save vidljivo je višestoljetno djelovanje ljudi koji su mijenjali krajolik. Krčenjem šuma stvarala su se plodna polja, dok su novijim zahvatima polja i naselja (npr. savski nasip) očuvana od poplava. Rijeka je utjecala i na formiranje arheološke karte tog područja. Klemenc, poznati arheolog iz prve polovine 20. st., u knjizi objavljenoj 1938. zabilježio je nalaz rimske kacige s perjanicom i natpisima centurija, nađen u koritu Save pokraj Rugvice. Zapisao je da je jedan seljak u naselju Sopi (u ravnini Rugvice, no s druge strane Save) prilikom radova na zemlji, na dubini od oko 50 cm pronašao ostatke opeke i morta za koje pretpostavlja da bi mogli biti rimski (Klemenc 1938). Nešto je poslije u Savi, također kod Rugvice, nađen rimski mač (Sokol 2006). Zanimljivo je da se dosta nalaza pronalazi u današnjim

šljunčarama, što upućuje na česte promjene toka rijeke. Najviše nalaza dosad objavljenih u stručnoj literaturi nađeno je u jednoj od najvećih šljunčara – Abesiniji, pokraj sela Svibovskog Otoka (keltska kaciga s kraja 1. st. pr. Kr., kosa, poljoprivredna alatka datirana u 4. st. te monoksil, vjerojatno ponton skele ili plovećeg mlina s kraja 15. st.) (Sokol 2006). Poznat je i nalaz iz šljunčare između Nartskih Novaka i Nartskog Trstenika – 12 predmeta (franačka bojna sjekira – franciska i nož te deset slavenskih sjekira i alatki) za koje se pretpostavlja da bi mogli biti predmeti pohranjeni zajedno u ostavi, između 8. i 10. st. (Simoni 1982). Područje Rugvice dosad nije bilo arheološki istraživano, iako su prilikom gradnje novijih kuća ili vodovoda nalaženi arheološki artefakti (Lovrenčević 1999). No i slučajni nalazi upućuju na odvijanje života na tom prostoru od prapovijesti do danas, što je i razumljivo ako se uzme u obzir geografski smještaj između dva povijesna prijelaza preko Save, tj. prijelaza Ivanja Reka – Ščitarjevsko Drenje (gdje su nađeni ostaci antičkog mosta) te prijelaza kod Rugvice (Sokol 2006; Burmaz, Vujnović 2008).

I unutar općine Rugvica moguće je na povišenim riječnim terasama očekivati manja naselja iz prapovijesti ili antike, iako pisani povijesni izvori većinu današnjih naselja spominju tek u razvijenom i kasnom srednjem te ranom novom vijeku, što se poklapa s rezultatima ovog rekognosciranja. Vezano uz naselja koja okružuju rekognoscirano područje, povijesni izvori navode sljedeće: današnje sjedište župe Jalševac Nartski prvi je put spomenuto još 1217., kao i Otok Nartski, zatim Čista Mlaka 1331. te Trstenik Nartski i Nartski Novaki 1589.

Najviše je nalaza bilo na povišenoj terasi sjeverno od naselja Narta Savskog, što odgovara značaju tog mjesta unutar općine. Uz nalaze opeke koje upućuju na moguć objekt, pronađeno je i dosta keramičkih ulomaka, uglavnom novovjekovnih i kasnosrednjovjekovnih. Nart Savski prvi je put zabilježen već 1217. (Majić 1999). U popisu župa Zagrebačke biskupije iz 1334. spominje se župa *Crisech* za koju se pretpostavlja da bi mogla biti u Nartu, a sa sigurnošću je Nart kao Župa Uznesenja Blažene Djevice

Kartografski prikaz područja istraživanja (izradio: S. Krošlin)

Marije zabilježen 1574. (Buturac 1944). Godine 1779., zbog čestih poplava Save župni je ured preseljen u Jalševac Nartski, iako je Nart i dalje ostao formalno središte župe. Prema predaji, župna je crkva tada prenesena iz Narta, opeku po opeku, u Jalševac – na mjesto gdje se i danas nalazi (Majić 1999). U Nartu Savskome i danas postoji toponim Crkvište.

Prilikom arheološkoga terenskog pregleda, lokacija UPU 4 Sportsko-rekreacijske zone Siromaja Insula podijeljena je na 18 različitih položaja na kojima je bilo moguće istraživanje. Rezultati pokazuju tragove ljudske aktivnosti uglavnom na višim terasama, koje su bile rjeđe izvrnute poplavama. Zbog toga su nalazi u vidu keramičkih ulomaka iz kasnoga srednjeg vijeka i novog vijeka bili pronađeni na terasi koja je uzdignuta u odnosu na ostalo područje, a nalazi se na jugoistočnom dijelu UPU 4, u blizini današnjeg naselja Narta Savskog (položaji od VI do X). Jedinu iznimku čine nalazi recentne opeke na položaju XVII, koja je nađena na sjevernom dijelu UPU 4, gdje je najvjerojatnije dospjela s neke druge pozicije ili obližnjeg puta prilikom oranja zemlje. Na nižim su terasama novija opeka i keramika bile pronađene samo u jednom slučaju (položaj XI), kamo su najvjerojatnije dospjele s obližnje više terase označene položajem V. Pronađeni arheološki nalazi u cijelosti odgovaraju povijesnim zapisima tog kraja, što bi značilo da nema starijih nalaza od datuma kada se prvi put spominje Nart Savski (1217.). Općenito, pokretni arheološki nalazi pronađeni na tom području mogu se najranije datirati od 15. st. pa sve do današnjih dana. S obzirom na to da je koncentracija nalaza na cijeloj povišenoj terasi uglavnom mala, teško se može potvrditi da je riječ o arheološkom lokalitetu. Nalazi su sporadični i raspršeni, tako da se može govoriti jedino o aktivnostima vezanima uz polje u blizini naselja Narta Savskog, osim u slučaju pozicije označene kao položaj VIII. Na tom položaju pronađena je iznimno velika koncentracija opeke, koja je zajedno sa zemljom tvorila blagu uzvisinu u pejzažu. Najvjerojatnije se radi o srušenom objektu koji se prema tridesetak keramičkih ulomaka pronađenih na lokaciji može okvirno datirati u kasni srednji te novi vijek. Ta je pozicija ujedno i jedini arheološki lokalitet pronađen prilikom ovoga terenskog pregleda.

Siromaja Insula I – položaj na jugozapadnoj strani istraživanog područja UPU 4 nalazi se na nižoj savskoj terasi uz jezero. Sadašnja su namjena oranice s nasadima kukuruza, djeteline i travnjak. Stupanj vidljivosti prilikom terenskog pregleda bio je 3. Na travnjaku je iskopano više potpovršinskih sondi. Nije bilo nalaza.

Siromaja Insula II – položaj na jugozapadnoj strani istraživanog područja UPU 4, nalazi se na nižoj savskoj terasi uz jezero. Danas su na tom području oranice s nasadima kukuruza i travnjak. Stupanj vidljivosti prilikom terenskog pregleda bio je 3. Na travnjaku je iskopano više sondi. Nije bilo nalaza.

Siromaja Insula III – položaj na južnoj strani istraživanog područja UPU 4, nalazi se na višoj savskoj terasi, južno od nasipa. Riječ je o oranici s niskim raslinjem. Stupanj vidljivosti bio je 3. Nije bilo nalaza.

Siromaja Insula IV – položaj na južnoj strani istraživanog područja UPU 4, nalazi se na višoj savskoj terasi. Danas

su na tom području oranica s nasadima kukuruza i oranica s niskim raslinjem, gdje su iskopane potpovršinske sonde u kojima se zdravica pojavljuje na dubini od 35 cm. Stupanj vidljivosti bio je 1. Sakupljeno je nekoliko ulomaka kasnosrednjovjekovne i novovjekovne keramike.

Siromaja Insula V – položaj na južnoj strani istraživanog područja UPU 4, nalazi se na višoj savskoj terasi. Danas su na tom području oranica s nasadima kukuruza i travnjak. Na travnjaku je napravljeno više potpovršinskih sondi. Stupanj vidljivosti prilikom terenskog pregleda bio je 4. Sakupljeno je nekoliko ulomaka kasnosrednjovjekovne i novovjekovne keramike i nekoliko ulomaka novije opeke.

Siromaja Insula VI – položaj na južnoj strani istraživanog područja UPU 4, nalazi se na višoj savskoj terasi. Danas su na tom području oranica s nasadima kukuruza i travnjak, na kojem je napravljeno nekoliko potpovršinskih sondi. Stupanj vidljivosti prilikom terenskog pregleda bio je 4. Sakupljeno je nešto više ulomaka kasnosrednjovjekovne i novovjekovne keramike te nekoliko ulomaka novije opeke.

Siromaja Insula VII – položaj na jugoistočnoj strani istraživanog područja UPU 4, nalazi se na višoj savskoj terasi. Danas su na tom području oranica s nasadima kukuruza sa stupnjem vidljivosti 4 i izorana oranica sa stupnjem vidljivosti 8. Sakupljeno je 30-ak ulomaka kasnosrednjovjekovne i novovjekovne keramike, nekoliko novijih opeka i željezni klin.

Siromaja Insula VIII – položaj na jugoistočnoj strani istraživanog područja UPU 4, nalazi se na višoj savskoj terasi, u nastavku prethodnog položaja prema jugoistoku. Oranica sa stupnjem vidljivosti 9. Taj je prostor nešto povišen u odnosu na okolnu terasu, cca 40 cm. Pronađena je keramika najvećim dijelom sakupljena u zapadnoj polovici tog položaja, a s istočne strane do puta, po površini je uočljiva velika količina ulomaka crijepa i opeke. Sakupljeno oko 30 ulomaka kasnosrednjovjekovne i novovjekovne keramike. Pronađen je ulomak kosti (glačana?) i ulomak troske (zgura).

Siromaja Insula IX – položaj na jugoistočnoj strani istraživanog područja UPU 4, nalazi se na višoj savskoj terasi. Oranica sa stupnjem vidljivosti 9. Sakupljeno je oko 40 ulomaka kasnosrednjovjekovne i novovjekovne keramike te više ulomaka novije opeke.

Siromaja Insula X – položaj na istočnoj strani istraživanog područja UPU 4, nalazi se na višoj savskoj terasi. Danas su na tom području oranica s nasadima kukuruza sa stupnjem vidljivosti 2 i nisko raslinje, gdje je iskopano nekoliko potpovršinskih sondi. Sakupljeno je 7 ulomaka kasnosrednjovjekovne i novovjekovne keramike te nekoliko novijih komada opeke.

Siromaja Insula XI – položaj na jugoistočnoj strani istraživanog područja UPU 4, nalazi se na nižoj savskoj terasi. Danas su na tom području oranica s nasadima kukuruza, sa stupnjem vidljivosti 3 i travnjak, na kojem su iskopane potpovršinske sonde. Zdravica u sondi pojavljuje se na dubini od cca 30 cm. Pronađena su dva komada novije opeke i jedan ulomak novovjekovne keramike.

Siromaja Insula XII – položaj na jugoistočnoj strani istraživanog područja UPU 4, nalazi se na nižoj savskoj terasi. Danas su na tom području oranica s nasadima kukuruza i nisko raslinje, na kojem su rađene potpovršinske

Kartografski prikaz UPU 3 i UPU 4 s položajima (izradio: A. Sičić)

sonde. Stupanj vidljivosti je bio je 1. Nije bilo nalaza.

Siromaja Insula XIII – položaj na sredini istraživanog područja UPU 4, nalazi se na povišenoj terasi između dva jezera. Danas je na tom području oranica s nasadima kukuruza sa stupnjem vidljivosti 1. Nije bilo nalaza.

Siromaja Insula XIV – položaj na zapadnoj strani istraživanog područja UPU 4 nalazi se na nižoj savskoj terasi. Danas je na tom području oranica s nasadima kukuruza i izoranim dijelovima na kojima je stupanj vidljivosti 9. Nije bilo nalaza.

Siromaja Insula XV – položaj na zapadnoj strani istraživanog područja UPU 4, nalazi se na nižoj savskoj terasi. Danas su na toj površini oranica s nasadima kukuruza i nisko raslinje. Stupanj vidljivosti bio je 1. Napravljeno je više potpovršinskih sondi. Nije bilo nalaza.

Siromaja Insula XVI – položaj na sjevernoj strani istraživanog područja UPU 4, nalazi se na nižoj savskoj terasi. Sjeverni je dio tog položaja na višoj savskoj terasi, otprilike 3 m viši. Dijeli ih dubok kanal koji je najvjerojatnije ostatak nekadašnjeg rukavca Save. Danas su na tom području oranica s nasadima kukuruza i travnjak. Stupanj vidljivosti bio je 1, a na travnjaku je iskopano nekoliko sondi. Nije bilo nalaza.

Siromaja Insula XVII – položaj na sjevernoj strani istraživanog područja UPU 4, nalazi se na nižoj savskoj terasi. Danas su na tom području oranica s nasadima

kukuruza i travnjak, gdje su iskopane sonde. Pregledane su dvije parcele sa stupnjem vidljivosti 9, gdje su nađena samo tri ulomka novijeg crijepa.

Siromaja Insula XVIII – položaj na sjevernoj strani istraživanog područja UPU 4, nalazi se na nižoj savskoj terasi. Danas je na tom području oranica s niskom travom, stupanj vidljivosti 1. Iskopano je nekoliko sondi. Nije bilo nalaza.

Siromaja Insula XIX – položaj na sjevernoj strani istraživanog područja UPU 4, nalazi se na nižoj savskoj terasi. Danas je na tom području oranica s niskim raslinjem. Iskopano je nekoliko sondi. Nije bilo nalaza.

Siromaja Insula XX – položaj na sjeveroistočnoj strani istraživanog područja UPU 4, nalazi se na nižoj savskoj terasi. Danas je na tom području oranica sa stupnjem vidljivosti 2. Na sjevernom je rubu odlagalište građevnog otpada. Nije bilo nalaza.

Siromaja Insula XXI – položaj na istočnoj strani istraživanog područja UPU 4, nalazi se na nižoj savskoj terasi. Danas je odlagalište građevnog otpada i javno smetlište.

Arheološki terenski pregled na lokaciji UPU 3 Sportsko-rekreacijske zone Trstenik bio je ograničen na polja uz južni rub te jedno polje uz istočni dio, tako da je na tom dijelu određeno šest pozicija označenih kao položaji od XXII do XXVII. Sjeverni dio UPU 3 devastiran je izgradnjom

UPU 4, nalazi s položaja VII (foto: B. Rožanković)

objekata za potrebe građevinske industrije. Pokretni arheološki nalazi na oranicama u južnom dijelu zone Trstenik iznimno su rijetki i svode se na nekoliko ulomaka kasnosrednjovjekovne i novovjekovne keramike te opeke na položajima označenima brojkama XXVI i XXVII. Oni se mogu svrstati u red slučajnih nalaza vezanih uz današnje obližnje naselje. Mala koncentracija arheoloških pokretnih nalaza pronađena je na istočnoj strani istraživanog područja UPU 3, koje se nalazi na višoj savskoj terasi gdje je sakupljeno desetak ulomaka kasnosrednjovjekovne i novovjekovne keramike te nekoliko ulomaka novije opeke. Prirodna uzvisina i blizina današnjega glavnog komunikacijskog pravca između Ivanje Reke i Rugvice, na toj lokaciji potvrđuje mogućnost ljudskih aktivnosti tijekom prošlosti.

Trstenik XXII – položaj na istočnoj strani istraživanog područja UPU 3, nalazi se na višoj savskoj terasi. Danas su na toj površini nasadi povrća i voća. Stupanj vidljivosti bio je 5. Sakupljeno je desetak ulomaka srednjovjekovne i novovjekovne keramike te nekoliko ulomaka novije opeke.

Trstenik XXIII – položaj na zapadnoj strani istraživanog područja UPU 3, nalazi se na višoj savskoj terasi. Danas su na tom području oranica i travnjak, na kojima je iskopano nekoliko sondi. Nije bilo nalaza.

Trstenik XXIV – položaj na zapadnoj strani istraživanog područja UPU 3, nalazi se na višoj savskoj terasi. Danas su na tom području oranica s nasadima i kukuruz, sa stupnjem vidljivosti 1. Iskopano je više sondi. Nije bilo nalaza.

Trstenik XXV – položaj na jugozapadnoj strani istraživanog područja UPU 3, nalazi se na višoj savskoj terasi. Danas su na tom području nasadi kukuruza i travnjak, gdje je iskopano nekoliko sondi. Zdravica u sondama pojavljuje se na dubini od 25 cm. Nije bilo nalaza.

Trstenik XXVI – položaj na južnoj strani istraživanog područja UPU 3, nalazi se na nižoj savskoj terasi. Danas su na tom području oranice s nasadima kukuruza. Stupanj vidljivosti bio je 1. Pronađena su dva ulomka novije opeke.

Trstenik XXVII – položaj na južnoj strani istraživanog područja UPU 3, nalazi se na nižoj savskoj terasi, uz naselje. Danas su na tom području oranice s kukuruzom

sa stupnjem vidljivosti je 1 te nasadi poljoprivrednih proizvoda sa stupnjem vidljivosti 8. Pronađeno je nekoliko ulomaka kasnosrednjovjekovne i novovjekovne keramike te nekoliko ulomaka opeke.

Općenito treba napomenuti da metodom terenskog pregleda nije moguće s apsolutnom sigurnošću tvrditi da neće biti nikakvih drugih arheoloških nalaza, pogotovo u slučaju eksploatacije šljunka s tog područja. Dobro je poznato da je prije izgradnje nasipa i rasteretnog kanala Sava – Odra, nakon velike poplave u listopadu 1964. rijeka Sava na tom području imala izrazito nestalan tok koji se već s obilnijim kišama lako mijenjao, tako da ne bi smjeli iznenaditi eventualni slučajni nalazi zatrpani u naslagama riječnog šljunka.

Literatura

- Burmaz, Vujnović 2009** J. Burmaz, N. Vujnović, Arheološki terenski pregled područja izgradnje HE Drenje, HAG, 5/2008, Zagreb, 2009.
- Buturac 1944** J. Buturac, Popis župa Zagrebačke biskupije od god. 1334., Kulturno povijesni zbornik Zagrebačke nadbiskupije u spomen 850. godišnjice osnutka, I dio, Zagreb, 1944: 409 – 428.
- Durman 2006** A. Durman, Stotinu hrvatskih arheoloških nalazišta, Zagreb, 2006: 3 – 5.
- Fürst-Bjeliš 1996** B. Fürst-Bjeliš, Historijsko geografska analiza prostornog pojma tradicionalne regije Turopolje, Zagreb, 1996.
- Jambrečec 1999** M. Jambrečec, Dugo Selo, Brckovljani i Rugvica, Zagreb, 1999.
- Klemenc 1938** J. Klemenc, Archaeologische karte von Jugoslavien, BLATT Zagreb, Beograd, 1938.
- Lovrenčević 1999** B. Lovrenčević, Sava – prometnica života tijekom tisućljeća, Kalendar spomenica prigodom 220. obljetnice crkve u Savskom Nartu, Župni ured Savski Nart, Dugo Selo, 1999: 62 – 68.
- Majić 1999** D. Majić, O prošlosti župe Savski Nart, Kalendar spomenica prigodom 220. Obljetnice crkve u Savskom Nartu, Župni ured Savski Nart, Dugo Selo, 1999: 52 – 55.
- Simoni 1982** K. Simoni, Skupni nalaz oruđa i oružja iz Nartskih Novaka, VAMZ, 15, Zagreb 1982: 251 – 261.
- Sokol 2006** V. Sokol, Kelti, Rimljani ... i hrvatski monoksil, Muzej Prigorja, Sesvete-Zagreb, 2006.
- Sokol 2007** V. Sokol, Arheološka zbirka, Muzej Prigorja 30 godina, 1977. – 2007., Sesvete-Zagreb, 2007: 4.

**Nikša Vujnović
Josip Burmaz
Nikolina Antonić**

Summary

In September 2009, a field survey in the municipality of Rugvica in the area of UPU (urban plan) Sports and recreation zone Trstenik and UPU 4 Sports and recreation zone Siromaja Insula. The field survey method was extensive in its nature, and focused on the ploughland around the project area. During the field survey, UPU 4 was divided into 18 spots, at which it was possible to carry

out research. The results show that through the past of this area, human activity was mainly on the higher terraces that were less often subjected to floods, and the finds of ceramic fragments are sporadic and scattered. One can talk about activities related only to the field close to the settlement Nart Savski (exception in the case of the position marked as position VIII where an exceptionally large concentration of bricks was found, which together with earth created a mild elevation in the landscape). The possibility of archaeological field survey at location UPU 3 came down to six positions, relating to fields along the southern edge and the only field alongside the eastern part. Moveable archaeological finds on the ploughland in the southern part of the Trstenik zone are very rare and amount to no more than a few fragments of late medieval and modern ceramics and brick, while a smaller concentration of late medieval finds was found on the eastern part alongside the current settlement on the high terrace of the Sava.

Stari grad Samobor na karti

Redni broj: 128

Lokalitet: Stari grad Samobor

Naselje: Samobor

Grad/općina: Samobor

Pravni status: Z-3834

Razdoblje: SV, NV

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje, konzervacija

U okviru sustavnih konzervatorskih radova tijekom nekoliko posljednjih godina na Starom gradu Samoboru, tijekom 2009. istraživana je sjeverna, tzv. peterokutna kula – bastion. Voditeljica istraživanja bila je Zrinka Kušer, kustosica Samoborskog muzeja. Radove je financiralo Ministarstvo kulture, a nadzirala ih je Ana Matanić iz Konzervatorskog odjela u Zagrebu.

Stari grad nalazi se na nadmorskoj visini od 257 m, a između 1260. i 1264. sagradile su ga pristaše češkog kralja Otokara II. koji je u to doba svoju vlast proširio sve do Jadranskog mora. Kralj je želio utvrditi i ojačati staru granicu, pa je iznad trgovišta Samobor sagradio utvrdu. Tijekom stoljeća grad je promijenio mnoge vlasnike: Baboniće, grofove Celjske, Frankopane, Ungnade, Edrdödyje, Auersperge, Kulmere, Kiepacche i Allnoche. Za vrijeme posljednjih vlasnika, obitelji Montecuccoli, grad je u jako lošem stanju, dotrajali su krovovi, podovi se postupno urušavaju, a zidovi natapaju kišom, snijegom i rastaču ledom. Od 1902. Općina Samobor (danas Grad Samobor) vlasnik je ruševine, zajedno s 27 jutara šume.

Sjeverna kula pripada mlađoj fazi izgradnje Staroga grada, vjerojatno u doba baroka. Promjena načina ratovanja i stalna prijetnja od prodora turskih četa zahtijevale su da se bolje utvrdi sjeverni dio, a time i pojača obrana cijelog Staroga grada. Iako je veća opasnost prijetila s južne strane, s padina brda Tepec koje nadvisuje čitav Stari grad, sjeverna je kula svojim isturenim položajem i veličinom bila na neki način upozorenje građanima trgovišta Samobor, s kojima su se feudalski Staroga grada stalno sukobljavali (Miletić 2001: 77). Zidovi kule bili su visoki 18 m, a zbog jakog pada terena kula ima visoko podnožje iznad kojega

su topnički otvori i puškarnice na prvom katu, a na drugom su katu veći prozorski otvori. Povod istraživanju bila je intrigantna priča danas pokojnog Ivica Sudnika, osnivača Samoborskog muzeja, da su u sjevernoj kuli zakopani veći dijelovi arhitektonske kamene plastike sa Staroga grada (stupovi, prozori, dovratnici...), pronađeni tijekom radova koje je vodio Tihomil Stahuljak 1942./43. godine. Najprije je započelo uklanjanje bilja koje se u unutrašnjosti kule toliko razraslo da je bilo nemoguće započeti bilo kakve radove. Zatim je bagerom skinut površinski sloj zemlje, i već u tom sloju nađeni su komadi kamena, što je donekle potvrdilo Sudnikove riječi. Nađeno je svega nekoliko komada kamene plastike – dio kamenog luka, dio stuba i nekoliko većih nedefiniranih komada (očekivanim toskanskim stupovima s gornjeg trijema, okvirima prozora i sl. nije bilo ni traga). Na sredini poda kule, u potrazi za ostalim dijelovima kamene plastike, otvorena je sonda dimenzija 1,5x4 m. Uza sjeverozapadni rub sonde nađen je kameni stup te je sonda morala biti proširena za još 1 m, kako bi stup u cijelosti mogao biti iskopan i izmjeren. Stup je skoro kvadratnog tlocrta, dimenzija oko 65x65

Veći kameni ulomci (foto: Z. Kušer)

Kameni potporni stupovi u sondi 1 (foto: Z. Kušer)

cm i relativne visine 1 m. Prema jugoistoku nađen je još jedan stup nešto većih dimenzija od prethodnog. Oba stupa rađena su od kamena različitih dimenzija, s umetnutim komadima opeke međusobno povezanim žbukom, koji su najvjerojatnije služili kao potporanji podnim drvenim gredama. Slojevi unutar sonde nisu se raspoznavali, uglavnom je to bila mješavina šute i zemlje nastale urušavanjem grada tijekom stoljeća, a posebno u posljednjih stotinjak godina, tijekom prethodnih radova unutar kule. Naime, godine 1910. Športsko društvo Šišmiš, koje se uz sport orijentiralo i na očuvanje ruševina Staroga grada, zadalo si je cilj obnavljanja sjeverne kule, njezine cjelokupne rekonstrukcije i uređivanja prvog muzeja na tome mjestu. Nakon deset godina uništeno je i razneseno sve što su „Šišmiševci“ napravili. Dolaskom Prvoga svjetskog rata i velike krize nitko se više nije obazirao na Stari grad. U posljednjih nekoliko godina intenzivirale su se sanacija i konzervacija zidina, a radovi će biti nastavljeni i 2010. godine. Godine 2008. konzervirana je tzv. utočišna ili obrambena kula, najviša kula unutar Staroga grada, kada je riješena i njezina drenaža. Što se nalaza tiče, treba izdvojiti velik broj pećnjaka (zeleno glaziranih), krhotine grube srednjovjekovne keramike (oker, smeđe i sive) te brojne željezne čavle i klinove, kao i dva velika željezna okova (vjerojatno dijelove vrata ili prozora). Sav materijal nalazi se u Samoborskom muzeju, opran je, popisao, dokumentiran i spremljen u depo.

Literatura

Miletić 2001 D. Miletić, Samoborski Stari grad, Samoborski muzej, 2001.

Zrinka Kušer

Summary

Samobor burg was built between 1260 and 1264, after which it changed owners many times, but from 1902 has been the property of the municipality, today city, of Samobor. During the 20th century conservation and restoration works have been conducted several times, but only in the last few years has there been any continuity. In 2008 what is called

the refuge tower, i.e. the keep, was rehabilitated; in 2009 the pentagonal northern tower was also rehabilitated. Here, during archaeological investigations support columns for the wooden floor joists were discovered, along with several large pieces of moulded stone architectural decoration, fragments of stove tiles and coarse medieval pottery, as well as iron nails, wedges and fittings.

Redni broj: 129

Lokalitet: Sveti Križ Brdovečki

Naselje: Sveti Križ Brdovečki

Grad/općina: Marija Gorica

Pravni status: Z-1136

Razdoblje: P, SV

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Od 27. kolovoza do 19. rujna 2009. sondažno je istražen dio javnog puta koji se nalazi s istočne strane groblja i crkve Sv. Križa u selu Sveti Križ Brdovečki, na kojem je planirano polaganje nove cijevi vodovoda od ceste do vodospreme. Riječ je o k.č. 1515/2, k.o. Laduč. Istraživanja su zajednički obavili Muzej grada Zagreba i Muzej Brdovec.

Sveti Križ Brdovečki jest selo – brijeg na nadmorskoj visini od 310 m, a nalazi se 30 km zapadno od Zagreba, blizu hrvatsko-slovenske granice, neposredno iznad ušća rijeke Sutle u Savu. Na tome važnom strateškom i komunikacijskom čvoru ustanovljeno je halštatsko naselje koje zauzima širi prostor na vrhu brijega koji dominira dolinama rijeka Save i Sutle. Ukupna površina naseobinskoga kompleksa prema dosadašnjim spoznajama iznosi oko 40.000 m². Istočno od naselja nalazi se zaravan i padina Tursko groblje, položaj na kojem su pronađeni vrlo važni ostaci željeznodobne nekropole. Među mnogobrojnim iznimnim grobnim nalazima posebno se ističe brončana kaciga koja je svojim oblikom unikatan nalaz, pa je prema nalazištu nazvana kacigom tipa Sv. Križ.

Dužina sonde iskopane 2009. iznosila je 71,5 m, a širina 2 m. Premda je riječ o uskom pojasu, zbog karaktera nalazišta

Istražena površina istočno od crkve i groblja u Sv. Križu

Dužina iskopane sonde iznosila je 71,5 m, a širina 2 m

odlučeno je na javnom putu s istočne strane današnjega groblja oko kapele Sv. Križa iskopati sondu i provjeriti postojanje kulturnih slojeva. Istraženi sondažni iskopi bili su relativno plitki zbog pojave zdravice (sterilne zemlje) već na malim dubinama (cca 20-40 cm). U vertikalnoj stratigrafiji profila sonde vidljiva su tri sloja; prvi humusni (0-20 cm), drugi crno-smeđe zemlje (20-40 cm) i već na početku trećeg pojavljuje se laporast sterilan sloj (40-60 cm). Unatoč tomu što su iskopavanja pokazala da je prirodna padina terena oštećena izgradnjom podzida groblja te poravnavanjem javnog puta, već u prvom „humusnom“ sloju pronađeno je puno materijalnih ostataka koji svjedoče o prapovijesnom i srednjovjekovnom životu na istraživanom terenu. Riječ je o fragmentima prapovijesne, srednjovjekovne i novovjekovne keramike; metalnim predmetima (nožići, potkove, čavli, novčići i velik broj neidentificiranih metalnih predmeta, koje prije konzervatorske obrade nije moguće odrediti). Također su pronađeni i fragmenti kućnog lijepa, stakla te mnogo koštanih artefakata, kao i životinjskih kostiju.

No, na dva mjesta pronađeni su i konkretniji ostaci koji su još jednom potvrdili veličinu i značaj stariježeleznodobnog lokaliteta na vrhu brijega oko crkve Sv. Križa. Prvo mjesto nalazilo se na početku iskopa sa sjeverne strane i najvjerojatnije je rezultat blagog pada terena prema sjeveru

Prapovijesna jama

(cesti) i istoku. Sačuvani kulturni sloj ondje je bio najdublji (do 40 cm), i u njemu je pronađen znatan broj prapovijesnih i kasnosrednjovjekovnih ostataka. Taj se sloj nastavlja prema istočnoj padini na kojoj je utvrđena još veća debljina sloja – cca 1 m. Drugo je mjesto dno prapovijesne jame na 42. – 43. metru sonde. U njoj su, osim fragmenata keramike, pronađeni i čitavi profili prapovijesnih zdjela, perle, pršljeni i utezi. Posebno treba izdvojiti nalaz prapovijesne zoomorfne keramičke igracke. U kvadrantu udaljenom 40 – 50 metara od sjevernog ruba sonde pronađeno je i najviše prapovijesne keramike i lijepa, što upućuje na blizinu ostataka prapovijesnih naseobinskih objekata.

Tijekom zaštitnih radova, ukupna istražena površina iznosila je 143 m². Istraživanjem su prikupljeni materijalni ostaci koji su potvrdili naseljenost gradine na istočnim obroncima brijega oko crkve i proširili saznanja o arealu prapovijesnog naselja. S obzirom na mnoštvo kvalitetne keramike koja se može pripisati 16. st., ne smije se isključiti ni mogućnost blizine srednjovjekovnog objekta koji se može dovesti u vezu s dolaskom franjevac, koji su prema povijesnim podacima potkraj 15. stoljeća prvo doselili na Sv. Križ, da bi u prvoj polovini 16. stoljeća dobili dozvolu od Ferdinanda I. za izgradnju samostana u nedalekoj Mariji Gorici.

Sačuvani kulturni sloj na početku iskopa sa sjeverne strane

Zoomorfna figurica

Literatura

Cvitković, Škoberne 2003 I. Cvitković, Ž. Škoberne, The Find of an equestrian grave of Iron Age at S. Križ Brdovečki (Croatia), Archäologisches Korrespondenzblatt, 33/2, 2003: 221 – 228.

Radovčić, Škoberne 1989 J. Radovčić, Ž. Škoberne, Zagreb prije početaka – Najstarija prošlost grada i okolice, Zagreb, 1989.

Škoberne 1987 Ž. Škoberne, Arheološka istraživanja na području općine Zaprešić, Zaprešićki zbornik, Publikacije muzeja u Brdovcu, 2, Zaprešić, 1987: 5 – 21.

Škoberne 2004 Ž. Škoberne, Tragovi starijeg željeznog doba središnje Hrvatske u prostoru između definiranih kulturnih skupina, katalog izložbe Ratnici na razmeđu Istoka i Zapada – Starije željezno doba u kontinentalnoj Hrvatskoj, Zagreb, 2004: 160 – 172.

Škoberne 2006 Ž. Škoberne, Lokalitet: Sveti Križ Brdovečki – nekropola Tursko groblje, HAG, 2/2005, Zagreb, 2006.

Želimir Škoberne

Summary

In 2009, probe investigations were carried out into the public thoroughfare on the eastern side of the cemetery and church of Sv. Križ (Holy Cross) in the village of Sveti Križ Brdovečki, at which it is planned to lay new water pipes from the road to the reservoir. Sveti Križ Brdovečki is a village at a height of 310 m a.s.l., and it is 30 km west of Zagreb. At this important strategic point and communications node, a Halstatt settlement occupying quite a large space at the top of a hill dominating the valleys of the Sava and the Sutla was established. During salvage works, the total area investigated came to 143 m². In the investigation, material remains were collected that confirmed that the hill fort on the eastern slopes of the hill around the church had been populated and that enlarged our knowledge of the extent of the prehistoric settlement. Because of the many, high-quality ceramic finds that can be ascribed to the 16th century, the possible propinquity of a medieval structure that might be connected with the coming of the Franciscans should not be ruled out. According to historical data, at the end of the 15th century the friars first of all occupied Sv. Križ, and then in the first half of the 16th century won a permit from Ferdinand I to build their monastery in Marija Gorica, which is not far distant.

Redni broj: 130

Lokalitet: Šćitarjevo – škola (k.č. 87/1)

Naselje: Šćitarjevo

Grad/općina: Velika Gorica

Pravni status: P-2568

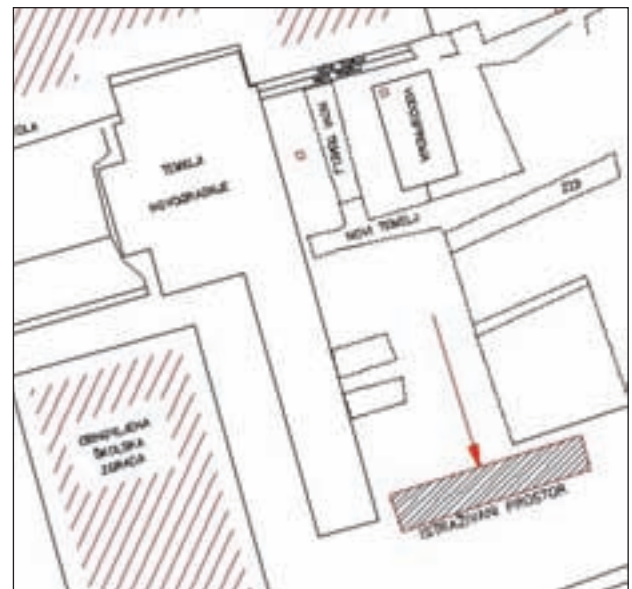
Razdoblje: A

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

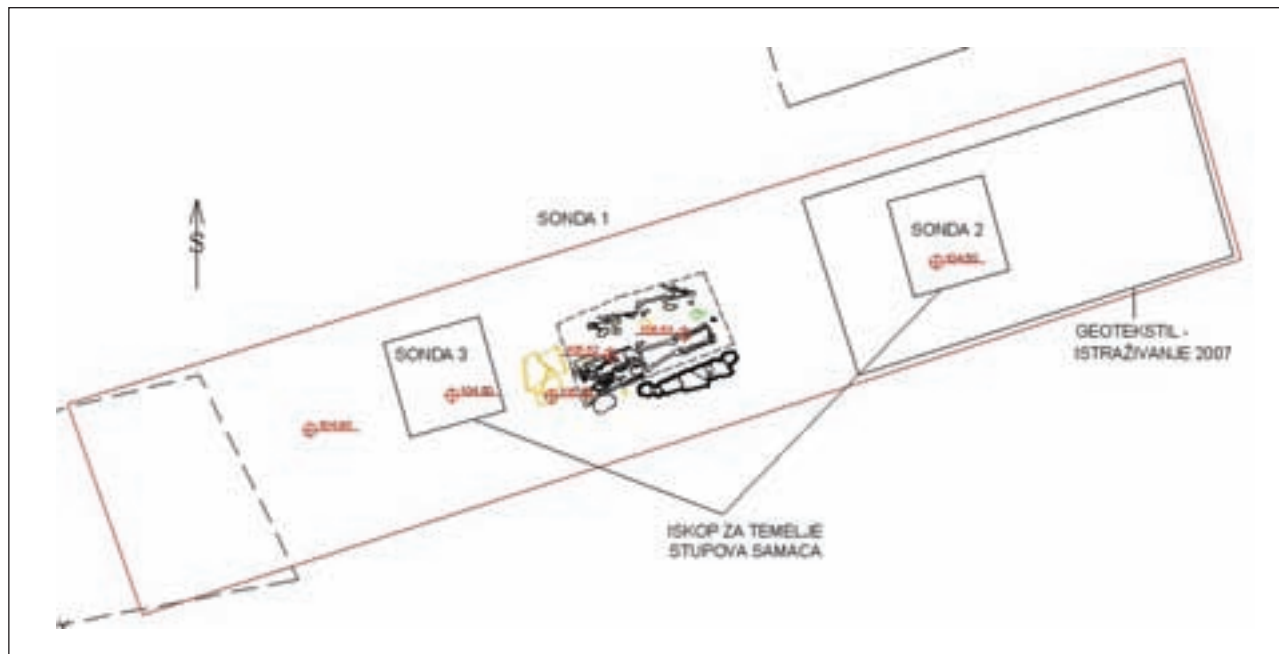
U siječnju 2009. tvrtka Geoarheo provela je manje zaštitno arheološko istraživanje na lokalitetu Šćitarjevo – škola (k.č. 87/1, k.o. Šćitarjevo). Istraživano je područje izgradnje OŠ

Šćitarjevo, a bile su obuhvaćene zone za potrebe temeljenja proširenja školske zgrade te za potrebe temeljenja sportske dvorane. Financijska sredstva za zaštitno arheološko istraživanje osigurala je Projektgradnja d.d. iz Slavonskog Broda. Stručnu ekipu činili su Helena Nodilo, dipl. arheologinja, Ranko Manojlović, dipl. arheolog, Ana Grabundžija, apsolvantica arheologije i Tomislav Lopandić, tehničar. Radove je konzervatorski nadzirala Tatjana Lolić, arheologinja konzervatorica iz Konzervatorskog odjela u Zagrebu.

U iskopu dimenzija 11,80x2,20 m, rađenom za potrebe temeljenja objekta proširenja školske dvorane, strojno je skinut površinski sloj debljine cca 100 cm, prekopan prijašnjim građevinskim radovima. Ispod njega, na apsolutnoj visini od 105,80 m n.m. uočena je velika koncentracija većih fragmenata žbuke pomiješane s rijetkim nalazima fragmenata rimskih tegula i manjih fragmenata antičke keramike. Kopanje je nastavljeno ručno. Unutar sloja definiran je dvojni kosturni ukop na visini od 105,50 m n.m. Kosturi su orijentirani u smjeru zapad-istok (glava na zapadu). Južni kostur polegnut je na leđa ispruženih ruku. Na osnovi osteoloških ostataka utvrđeno je da se radi o muškarcu, najvjerojatnije mlađe dobi. Drugi kostur nalazi se 30-ak cm zapadno od njega te je pokopan na boku u zgrčenom položaju. Zbog slabije sačuvanosti kostiju te fragmentiranosti lubanje, bez stručnije analize nije moguće odrediti spol i dob, iako postoje indicije da se radi o ženi. Uz južni kostur u južnom profilu definiran je zid koji se najvjerojatnije pruža u smjeru sjeveroistoka, ali nije dalje istraživan jer izlazi iz granica sonde. Grobna arhitektura nije definirana. Uz dvojni ukop pronađen je posrebnri novac Konstantina II. (337. – 361.). Na aversu je natpis DN CONSTANTIVS PF AVG, dok je na reversu natpis FEL TEMP REPARATIO i prikaz vojnika koji kopljem probada ratnika na oborenom konju. Novac je kovan u

Položaj istraživane površine

Sonde 2, 3 i položaj istraženog ukopa

Konstantinopolu od 354. do 361. godine. Unutar toga iskopnog polja iskopane su i dvije manje sonde – iskop za temelje nosive konstrukcije. Dimenzija su 110x106 cm te su kopane do dubine od 104,50 m n.m. Sonda 2 nalazi se u zapadnom dijelu sonde iz 2009. i preklapa se s područjem istraženim u kampanji AMZ-a 2007. godine. U iskopu su sporadično nalaženi ulomci antičke keramike. Sonda 3 nalazila se u istočnom dijelu sonde 1 i nema arheoloških nalaza. Nalaz kasnoantičkog dvojnog kosturnoga groba korespondira s rezultatima zaštitnih istraživanja Arheološkog muzeja u Zagrebu 2007. godine. Tada su također definirani kasnoantički grobovi ukopani u prostoru već prije srušene rimske zgrade. Rezultati ovog zaštitnog istraživanja te grobove precizno datiraju u samu polovinu 4. st.

Helena Nodilo

Dvojni ukop

Summary

In January 2009, the firm Gearheo carried out a small-scale rescue excavation at the site Šćitarjevo – the school, on cadastral plot 87/1. This excavation covered zones earmarked for the fundamental expansion of the school building and for laying the foundations of a sports hall. The find of a late Roman period double skeleton grave corresponds with the results of rescue excavations of the Archaeological Museum in Zagreb of 2007. At that time, late Roman period graves dug in the space even before the creation of the ruined Roman building were defined. The results of this rescue excavation precisely date these graves to the very middle of the 4th century with a silvered coin of Constantine II minted in Constantinople between AD 354 and 361.

Redni broj: 131

Lokalitet: Šćitarjevo – Župna livada (k.č. 100)

Naselje: Šćitarjevo

Grad/općina: Velika Gorica

Pravni status: P-2568

Razdoblje: A

Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Tijekom 2009. u Šćitarjevu su, na lokaciji Župna livada, nastavljena istraživanja na k.č. 100, k.o. Šćitarjevo. Voditeljica radova bila je Tatjana Pintarić iz Muzeja Turopolja u Velikoj Gorici.

Šire područje Šćitarjeva jedinstven je arheološki lokalitet koji je moguće prezentirati u okviru arheološkog parka i ekomuzeja, čija je realizacija već započela suradnjom

Arheološkog muzeja u Zagrebu i Muzeja Turopolja iz Velike Gorice. Na lokaciji koju istražuje Muzej Turopolja – Župna livada, na samome južnom rubu prvobitne jezgre Andautonije ustanovljene su dvije osnovne građevinske i kronološke faze, odnosno ostaci dviju građevina, pri čemu je starija bila znatno uništena novijom gradnjom.

Faza I. (2. st.): zgrada veličine 10x17 m bila je građena od zemljanih zidova, osim vanjskog sjevernog zida građena od kamena. Od nekoliko zemljanih zidova ostali su sačuvani njihovi temeljni dijelovi, a od ostalih tek manje ili više uočljivi tragovi njihova položaja. U unutrašnjosti te zgrade bilo je nekoliko zahvata povišenja i obnavljanja podnih površina unutar postojećih zidova.

Faza II. (3. – 4. st.): opisana je zgrada nakon prestanka funkcioniranja bila dijelom zatrpana vlastitim ruševinama, dijelom slojem navezene ilovače radi pripreme podloge za gradnju novog objekta. Nova zgrada veličine 13x24 m, građena od kamena i opeke povezanih žbukom, većim je dijelom preslojila stariju građevinu.

Tijekom 2009. nastavljeno je produbljivanje proširenog iskopa sonde. Napravljen je presjek dvije velike preslojene rimskodobne jame, obje zapunjene građevnim otpadom te ostalim sitnim materijalom iz kasnocarskog vremena. Uz odbačeni lomljeni kamen, grumenje žbuke te ulomke opeka, tubula i krovne građe, pronađena je veća količina ulomaka keramičkih posuda i životinjskih kostiju. Nađeni su i željezni čavli i klinovi, željezni nož te dijelovi nošnje i nakita, poput koljenaste i lukovičaste fibule, perli i narukvica

od staklene paste te novac – *foliis* rimskog cara Licinija I. (308. – 324.), kovan u sisačkoj kovnici (u egzergu SIS). Također su otkrivena četiri velika kamena bloka, dimenzija 1,20x0,60x0,30 m, ubačena u jamu između dvaju postamenata za stupove (?), građeni od opeke i kamena. Na dva kamena bloka uočeni su manji četvrtasti utori zaliveni olovom što, uz njihovu pravilnu obradu, upućuje na određenu konstruktivnu svrhu. Naime, kameni su blokovi često bili međusobno vezivani željeznim šipkama koje su bile zalivene olovom. Takva je situacija posljedica rušenja i uništenja rimske arhitekture u 3. i 4. st., što osim stratigrafske situacije potvrđuje i pronađeni sitan materijal (novac, fibule, dijelovi narukvica). Očišćeni su i prošle sezone otkriveni negativni zidova, nastali zbog vjerojatno recentnog vađenja kamena zidnog plašta. U dnu negativna ostale su sačuvane kamene, odnosno žbukane temeljne podloge tih zidova. Prostor između opisanih jama i negativna zidova snižen je do horizonta temeljnih podloga, odnosno do razine paljevinskih slojeva i slojeva predzdravice, što odgovara situaciji i u cijeloj ostaloj površini sonde. Materijal iz tih slojeva, ponajprije keramički, pripada ranocarskom razdoblju.

Nakon prošlogodišnjih konzervatorsko-restauratorskih zahvata na 20 metara sačuvanog rimskog zida, tijekom 2009. trajale su pripreme za konzervatorske radove na djelomično sačuvanim temeljnim podlogama na najugroženijim dijelovima rimskih zidova. Na kraju svake sezone postavlja se zimska zaštita lokaliteta koja uključuje geotekstil

Pogled na dio iskopa iz 2009. (pogled s jugoistoka)

Detalji situacije iz 2009. godine

(građevnu drenažnu tkaninu) i drvene kroviće prevučene katranskom ljepenkom postavljene preko konzerviranih zidova te, po potrebi, ploče stiropora za dodatnu toplinsku izolaciju posebno osjetljivih građevinskih struktura.

Tatjana Pintarić

Summary

During 2009, at the site called Župna livada (glebe) in Šćitarjevo (ancient Andautonia), investigations were continued on cadastral plot 100. At this site, on the very southern edge of the original nucleus of Andautonia, it was determined that there were two basic structural and chronological phases, that is, the remains of two buildings.

A cross section of two large re-stratified Roman period pits was made; both of them were filled with building waste and other small material from the late imperial time. This situation resulted from the demolition and destruction of Roman architecture from the 3rd and 4th centuries, which, as well as by the stratigraphic situation, is confirmed by the small materials found (coin, fibula, parts of a necklace). After the 2008 conservation and restoration operations carried out on all told 20 metres of extant Roman wall, in 2009, preparations for conservation works on the partially preserved footings on the most endangered parts of the Roman walls were carried out.

Redni broj: 132

Lokalitet: Vodocrpilište Črnkovec/Zračna luka Zagreb

Naselje: Črnkovec, Lekneno

Grad/općina: Velika Gorica

Pravni status: postupak u tijeku

Razdoblje: P, A, SV, NV

Vrsta radova: terenski pregled

Tijekom listopada 2009. djelatnici tvrtke Kaducej d.o.o. arheološki su pregledali teren za potrebe izrade konzervatorske studije PPO Vodocrpilište Črnkovec/Zračna luka Zagreb. Istraživanje je financiralo Ministarstvo kulture. Sve potrebne uvodne informacije o predmetu istraživanja, kao i

kartografske podloge ustupila je voditeljica projekta mr. sc. Biserka Dumbović Bilušić, dipl. ing. arh. iz Konzervatorskog odjela u Zagrebu. U istraživanju su sudjelovali arheolozi Nikša Vujnović (voditelj), Anita Sičić, Nikolina Antonić, Josip Burmaz te Martin Frančina, Tomislav Božić i Tihomir Validžija. Smjer buduće aerodromske piste iskolčio je Miloš Krtinić, aps. arheologije, nacrtanu dokumentaciju izradio je Silvijo Krošlin, a nalaze je fotografirao Borko Rožanković.

Arheološkim terenskim pregledom obrađen je segment jednog od tri moguća smjera proširenja Zračne luke Zagreb, a odnosi se na područje u kojem projekt zalazi unutar zaštićene arheološke zone. Zaštićena zona proteže se smjerom Lekneno, Črnkovec, Selnica, Petina i Velika Kosnica, a na toj je mikrolokaciji omeđena cestom koja spaja Črnkovec s Leknenom (Nemeth-Ehrlich, Kušan Špalj 2007). Prilikom istraživanja rabljena je metoda intenzivnoga arheološkog terenskog pregleda na čitavoj predmetnoj površini (ukupno je pregledano 118.100 m²). Za potrebe terenskog pregleda čitav budući smjer pomoćne aerodromske piste podijeljen je mrežom kvadrata od 10x10 m, a označen je alfanumeričkom oznakom (A – E; 1 – 10), blokovima koji označavaju širinu od 50 m, a označeni su rimskim brojkama (I – V) te stacionažama koje označavaju dužinu svakih 100 m (od 0+000 do 4+300). Osnovne orijentacijske linije iskolčene su po stacionažama. Intenzivnim arheološkim terenskim pregledom prikupljaju se svi pronađeni nalazi te se bilježe unutar kvadratne mreže, bloka i stacionaže. Za svaki pojedini kvadrant određuje se i stupanj vidljivosti površine terena. To je ocjena mogućnosti pregleda zemljane površine numerirana od 1 do 10. Ako je površina kvadranta obrasla raslinjem i gustom vegetacijom, radi prikupljanja informacija o eventualnim arheološkim nalazima iskopavane su male probne sonde veličine 40x40x40 cm.

Terenskim pregledom utvrđeno je postojanje nalaza iz prapovijesti, antike i srednjeg vijeka. Na cijeloj je površini

Položaj nove aerodromske piste s dijelom koji zalazi u zaštićenu arheološku zonu (prema nacrtnoj dokumentaciji izradili S. Krošlin i N. Vujnović)

Pozicije arheoloških lokaliteta na istraživanoj površini unutar zaštićene zone (izradili: N. Vujnović i S. Krošlin)

od 676 nalaza 419 pripadalo navedenim razdobljima, dok je 255 pripadalo novom vijeku ili je vremenski neopredijeljeno. Uglavnom je riječ o građevnom materijalu (329 ulomaka opeke) i keramici (339 ulomaka), a od ostalog je materijala pronađeno 6 nalaza (staklo, kost, metal i kamen). Najviše arheoloških nalaza pripada srednjem vijeku (292 ulomka), zatim antici (125 ulomaka), najmanje prapovijesti (2 ulomka), a iz novog vijeka prikupljeno je 249 nalaza. Prilikom terenskog pregleda obrađena je površina koja je imala 1181 kvadrant, od kojih je 155 bilo nemoguće pregledati zbog izgrađenih stambenih ili infrastrukturnih objekata. Na 804 kvadranta nije bilo nikakvih nalaza, na 177 bilo je arheoloških nalaza, dok je na 45 kvadranta pronađen isključivo novovjekovni ili vremenski nedeterminiran materijal. Stupanj vidljivosti same površine zemlje utjecao je na količinu nalaza, kada se uzme u obzir da je prilikom kopanja sonde znatno smanjena mogućnost pronalaska lokaliteta. U 759 slučajeva morale su se iskopavati probne sonde zbog gusto obrasle površine zemlje.

Položaj 1 – AN Črnkovec 1 (Blok I, stacionaža 3+010 – 3+420)

Nalazi se na polju sjeverno od ceste Črnkovec – Lekneno. Obuhvaća površinu od 20.500 m², koja je prema projektu

gradnje nove piste izravno ugrožena. Na tom je položaju najviše nalaza iz srednjeg vijeka (pronađena su 133 keramička ulomka). Antici pripada 8 keramičkih ulomaka i 26 fragmenata rimske opeke. Također je pronađen i vršak strelice.

Položaj 2 – AN Črnkovec 2 (Blok II, stacionaža 2+870 – 2+930; Blok III, stacionaža 2+880 – 2+910; Blok IV, stacionaža 2+870 – 2+930; Blok V, stacionaža 2+840 – 3+140).

Nalazi se na polju sjeverno od naselja Črnkovca. Obuhvaća površinu od ukupno 14.500 m², koja je prema projektu gradnje nove piste izravno ugrožena. Na tom položaju dominiraju nalazi iz srednjeg vijeka (pronađeno je 128 keramičkih ulomaka). Antici pripadaju 3 keramička ulomka i 66 ulomaka rimske opeke.

Položaj 3 – AN Črnkovec 3 (Blok V, stacionaža 3+210 – 3+410)

Nalazi se na polju oko 300 m sjeverno od ceste Črnkovec – Lekneno. Obuhvaća površinu od 6000 m², koja je prema projektu gradnje nove piste izravno ugrožena. Na tom području nedaleko od položaja 2 pronađeno je 11 ulomaka srednjovjekovne keramike te 9 ulomaka rimske opeke i jedan ulomak rimske amfore.

Položaj 4 – AN Lekneno (Blok I, stacionaža 3+950 – 4+140)

Nalazi se na polju uz potok oko 300 m sjeverno od naselja Leknena. Obuhvaća površinu od 9500 m², koja je prema projektu gradnje nove piste izravno ugrožena. Na tom je položaju pronađeno 7 rimskih, 7 srednjovjekovnih i 2 prapovijesna ulomka. Valja napomenuti da je na cijeloj površini tog položaja stupanj vidljivosti 0 i da su svi rezultati dobiveni iskapanjem probnih sondi.

Neposredna blizina iznimno važnoga arheološkog nalazišta – rimskoga grada Andautonije, pretpostavlja postojanje brojnih infrastrukturna i nalazišta unutar gradskog agera, stoga se otvaraju pitanja njihove adekvatne zaštite. Prethodnim rekognosciranjima čitavog prostora tog agera, koji se zatvara potezom Velika Kosnica, Petina, Črnkovec, Lekneno, rezultirala su brojnim nalazima iz antike. Ta nalazišta upućuju na gustu naseljenost okolice rimskoga grada te u tom kontekstu valja promatrati i spomenute nalaze. Dakle, viša savska terasa pogoduje nastanivanju prostora od prapovijesti do danas, što je vidljivo iz neposredne blizine današnjih naselja Črnkovca i Leknena. Blizina rimskog municipija Andautonije određuje karakter rimskih nalaza u pripadajućem ageru, dok su srednjovjekovni nalazi jasna preteča današnjih naselja Črnkovca i Leknena.

Literatura

Fürst-Bjeliš 1996 B. Fürst-Bjeliš, Historijsko geografska analiza prostornog pojma tradicionalne regije Turopolje, Zagreb, 1996.

Gregl 1980 Z. Gregl, Rekognosciranja i istraživanja antičkih lokaliteta na području Zagreba 1979. god., VAMZ, 3/XII-XIII, Zagreb, 1980: 244.

Klemenc 1938 J. Klemenc, Archaeologische karte von Jugoslavien, BLATT, Zagreb – Beograd, 1938.

Nemeth-Ehrlich, Vojvoda 1994 D. Nemeth-Ehrlich, P. Vojvoda, Andautonija – Rimsko urbano središte, u: Zagreb prije Zagreba, Zagreb, 1994: 39 – 71.

Nemeth-Ehrlich 1991 D. Nemeth-Ehrlich, Ščitarjevo – antička Andautonija, Obavijesti HAD, XXIII/2, Zagreb, 1991: 52 – 54.

Nemeth-Ehrlich i Kušan-Špalj 2007 D. Nemeth-Ehrlich, D. Kušan-Špalj, Dvije tisuće godina Andautonije; od rimskog grada do arheološkog parka, Zagreb, 2007.

Vikić-Belančić, 1981 B. Vikić-Belančić, Etape urbanog razvitka Andautonije i antičko nasljeđe Zagreba, Izdanja HAD, 6, Zagreb, 1981: 29 – 154.

**Nikša Vujnović
Josip Burmaz**

Summary

During October 2009, an archaeological field survey was carried out in preparation for the elaboration of a conservation study of pumping station Črnkovec/Zagreb Airport. An archaeological field survey considered a segment of one of three possible directions for the enlargement of the airport, relating to an area in which the plan gets into a protected archaeological zone. The

protected zone extends in the direction of Lekneno, Črnkovec, Selnica, Petina and Velika Kosnica, and at this micro-location is bounded by the road that joins Črnkovec and Lekneno. During the investigations, the method of intensive archaeo-logical field survey was employed over the whole of the area. During the investigations, four archaeological sites were found. At all sites, finds from the Roman period were discovered; although the sites AS Črnkovec 1 and AS Črnkovec 2 were primarily of a medieval character, at AS Črnkovec 3 finds from Roman and medieval periods were equally represented. At the site AS Lekneno, in addition to fragments deriving from Roman and medieval times, there were also finds from the prehistoric period.

Redni broj: 133

Lokalitet: Zagreb – Demetrova 7

Naselje: Zagreb (Gornji grad)

Grad/općina: Zagreb

Pravni status: Z-1525 (povijesna urbana cjelina)

Razdoblje: P, SV, NV

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Od rujna do studenog 2008. i od ožujka do lipnja 2009. arheološki je istraživano dvorište Jelačićeve palače u Demetrovoj 7, na Gornjem gradu u Zagrebu. Voditelj radova bio je Želimir Škoberne iz Muzeja grada Zagreba.

Jelačićeva palača izvanredno je zanimljiv spoj raznih epoha. Polukružna kula ujedno je i jedina kula tog tlocrta

Položaj dvorišta Demetrove 7 na zagrebačkom Gradecu

Razglednica palače i dijela dvorišta iz 1907. godine

koja se do danas sačuvala u gornjogradskim bedemima. Glavni dio zgrade sagradio je 1754. graditelj M. Leonhart. Posebnost obilježja i kvalitetu dobila je prigradnjom južnog dijela s trijemom u prizemlju i zatvorenim prostorijama na prvom katu. Graditelj i vrijeme gradnje nisu poznati, kao što se ne zna ni vrijeme gradnje podzida, odnosno proširivanja dvorišta. Lelja Dobronić pretpostavlja da je

palača adaptirana oko 1830., kada je sagrađena i ulična jednokatnica jednostavnih i otmjenih klasicističkih oblika, sjevernim krilom povezana s palačom u jednu cjelinu. Prva manja zaštitna arheološka istraživanja unutar dvorišta Demetrove 7 (k.č. 1445, k.o. Centar) Muzej grada Zagreba proveo je u listopadu 2006., radi gradnje nove trafostanice u jugoistočnom kutu dvorišta. Istraživanja su potvrdila neke od dosadašnjih podataka o povijesti i građevinskim aktivnostima na navedenoj lokaciji. Naime, nakon uklanjanja recentnih slojeva evidentiran je sloj koji je, na temelju nalaza novca Franje II. Ferdinanda, datiran u prvu polovinu 19. st. On bi pripadao građevinskoj fazi u kojoj je grof Ivan Drašković početkom 30-ih godina 19. st. adaptirao postojeći barokni objekt kupljen od Baltazara Magdalenića. Građevinska štuta zatečena u istom sloju vjerojatno pripada horizontu rušenja starije kuće i dijela srednjovjekovnoga gradskog bedema, koji su se tada još nalazili na parceli južno od palače, a uklonjeni su radi uređenja dvorišta ispred palače.

Sonda 1 otvorena je ispred glavnog pročelja palače Jelačić. Obuhvatila je površinu od cca 700 m², podijeljenu u kvadrante veličine 5x5 m. Površinski sloj otkopan je strojem do dubine od 30 cm, a činila ga je tamnosmeđa zemlja s primjesama opeke, šute, betona (recentan građevni materijal) i novovjeka, kasnosrednjovjekovna i prapovijesna keramika. Nakon uklanjanja površinskog sloja uočen je svijetložut sterilni sloj na većem dijelu iskopa u kojem su se jasno raspoznavale srednjovjekovne i prapovijesne strukture. Sterilni sloj na tom dijelu površine nalazio se vrlo plitko na relativnoj dubini od 15 do 30 cm ispod površine. U najzapadnijem dijelu iskopa, koji je obuhvatio površinu do podzida prema Tuškancu, nije se iskopavalo do sterilnog sloja zbog njegova naglog pada. Kako bi se utvrdila dubina nasipa i sidra na padini, kao i prirodan pad terena, uz jedno od sidara naknadno je otvorena sonda 5. Prema utvrđenoj stratigrafiji moguće je zaključiti da se prvobitna konfiguracija terena uvelike razlikovala od današnje. Tijekom iskopavanja sonde 1 uočene su i dokumentirane 23 stratigrafske jedinice (u daljnjem tekstu SJ), različite kronološke pripadnosti. U

Sonda 1 otvorena je ispred glavnog pročelja palače Jelačić

Posebno atraktivan nalaz zbog načina izrade jesu podzid i istodobno sidrenje terena, potkraj 18. st.

površinskom sloju (SJ 1) pronađeni su ispremiješani nalazi iz svih registriranih razdoblja. Razlog su tomu učestalost življenja i građevinskih aktivnosti na tom terenu. Nedvojbeno je da su proširivanje palače i početak uređivanja dvorišta potkraj 18. st. najviše oštetili kulturne slojeve i strukture. Prapovijesti pripadaju jame: SJ 6, SJ 8, SJ 21 i kulturni sloj SJ 26. Nalazi iz tog razdoblja pronađeni su na dnu ili u najnižem sloju srednjovjekovnih jama: SJ 2, SJ 5, SJ 14 i SJ 16. Moguće je da je istom razdoblju pripadala i jama SJ 7 u kojoj su pronađeni fragmenti prapovijesne keramike, ali i dio jedne srednjovjekovne posude. Srednjem vijeku pripadaju jame: SJ 2, SJ 3, SJ 5, SJ 9, SJ 10, SJ 11 (jama i bunar), SJ 14, SJ 16 i SJ 22. Novovjeki nalazi ponajviše su u vezi s građevinskim aktivnostima na istraživanoj gornjogradskoj parceli. To su: drenažni kanali koji su odvodili vodu od palače i zgrade u Demetrovoj 5 – SJ 4, ostaci kamene arhitekture neprepoznatljive namjene – SJ 12 i 13 te tri vrlo plitke jame manjih dimenzija, ispunjene nabijenim šljunkom, moguće rupe od stupova – SJ 17, SJ 18 i SJ 19. Zbog načina izrade, posebno atraktivan nalaz čine podzid i istodobno sidrenje terena potkraj 18. st. – SJ 15. Većinu pronađenih nalaza iz sonde 1 čine keramički fragmenti ili posude koje su rekonstruirane zahvaljujući svojoj sačuvanosti. Oblici, način izrade i ukrašavanja keramičkih predmeta omogućavaju preciznije datacije nalaza. Osim keramičkih, pronađeno je mnoštvo nalaza od stakla i metala, koji većim dijelom pripadaju kasnom srednjem vijeku. Zbog izrazitije očuvanosti konteksta i važnijih nalaza koji su pronađeni u njima, potrebno je istaknuti stratigrafske jedinice 2, 11 te 6 i 26. Za jamu SJ 6 tijekom druge kampanje na nalazištu utvrđeno je da je dio prapovijesnoga kulturnog sloja SJ 26. Očuvanost tih stratigrafskih jedinica vjerojatno je rezultat najmanjih građevinskih zahvata u južnom dijelu dvorišta. To je ujedno i jedino mjesto unutar iskopa na kojem je bilo moguće

ustanoviti postojanje prapovijesnoga kulturnog sloja kojem su pripadale i ostale prapovijesne kulturne jame. Mnoštvo nalaza kućnog ljepe upućuje na postojanje prapovijesnih kuća na tome mjestu. Nažalost, širi kontekst tog nalaza nije mogao biti istražen jer se sloj nastavlja prema jugu – zidu i dvorištu zgrade Demetrove 5. SJ 2 i 11 pripadaju kasnom srednjem vijeku. Navedene jame bolje su očuvane jer su ukopane dublje u sterilni sloj, što je očito uvjetovala njihova funkcija. Na dnu jame SJ 2 pronađen je kameni žrvanj i veća količina opeke koja je vjerojatno pripadala peći. Tomu u prilog govori i veća količina gara pronađena ispod opeka

Jama SJ 6 dio je prapovijesnoga kulturnog sloja SJ 26; očuvanost tih stratigrafskih jedinica vjerojatno je rezultat najmanjih građevinskih aktivnosti u južnom dijelu dvorišta

Zbog izrazitije očuvanosti konteksta i važnih nalaza koji su u njima pronađeni, potrebno je istaknuti SJ 2

i oko njih. U SJ 11 otkriveni su ostaci srednjovjekovnog bunara i jedne drvene konstrukcije uz bunar. Moguće je da je ta konstrukcija služila za gospodarske aktivnosti za koje je bila potrebna voda, poput štavljenja kože i slično. Radi daljnjih su analiza iz očuvanih konteksta nalaza uzeti uzorci ugljena i drva za radiokarbonske analize te uzorci životinjskih kostiju.

Sonda 2 otvorena je uza zapadno pročelje, na povišenom dijelu terena koji je također nastao prilikom uređenja dvorišta. Površina sonde iznosila je 14 m² te su na njoj u nasutom sloju pronađeni brojni ulomci, poglavito novovjekovne keramike, pećnjaka i stakla. Poseban je nalaz i brončani krajcar iz druge pol. 18. st., kada je dvorište sagrađeno i uređeno. U proširenju sonde do zapadnog zida palače vidljivo je vanjsko lice srednjovjekovnog bedema – temelj palače.

Sonda 3 otvorena je uza zapadno pročelje sjeverno od sonde 2. Površina sonde iznosila je 6 m² i na njoj su u nasutom sloju pronađeni brojni ulomci uglavnom novovjekovne keramike, pećnjaka i stakla. Nalazi građevinske aktivnosti u njima objašnjavaju zašto se podrum ispod palače ne proteže

U SJ 11 otkriveni su ostaci srednjovjekovnog bunara i drvene konstrukcije uz njega

cijelom njezinom dužinom. Naime, ispod sjevernog dijela palače nalazio se kanalizacijski sustav, čija je funkcija bila odvodnja otpadnih voda iz palače. Dio toga kanalizacijskog sustava izvan palače otkriven je u toj sondi. Glavni kanal izgrađen je od kamenih zidova i bačvasto nadsvođen opekom. Osim otpadnih, u njega su se manjim kanalom slijevale i oborinske vode. Zanimljivo je da je glavni kanal završavao uz podzid kroz koji je probijen otvor. Daljnja odvodnja bila je pod zemljom, prema potoku Tuškancu.

Sonda 4 otvorena je kao proširenje sonde 1, prema sjeverozapadnom kutu zgrade Demetrove 5. Ta je sonda iskopana radi pronalaska ostataka srednjovjekovnog bedema iz 13. st., koji je na čitavom potezu dvorišta uništen poravnavanjem terena. Nažalost, njegovi tragovi nisu pronađeni ni uz samu zgradu Demetrove 5, zbog naknadnih drenažnih intervencija. Upravo tim građevinskim aktivnostima pripada zid (građen od kamena i dijelova opeka bez veziva) pronađen u sondi.

Sonda 5 iskopana je u kutu na spoju sidra i podzida da bi se mogla utvrditi dubina nasipnog sloja do sterilne zemlje, čime je ujedno utvrđen i prirodan pad terena prije nasipavanja dvorišta. Sonda je pokazala i način ojačavanja podzida te potvrdila da su sidra i podzid građeni istodobno te da čine cjelinu sa svrhom učvršćivanja terena i sprečavanja klizanja zemlje. Zbog toga je sidro cijelom svojom dužinom temeljeno u zdravici, koja se uz podzid nalazi na relativnoj dubini od 5,60 m. Sidra su uz podzid široka 1 m, dok se prema unutrašnjosti dvorišta proširuju do širine 1,30 poradi učvršćenja podzida i terena. Otkopano sidro smješteno je na spoju polukružnih rasteretnih lukova s unutrašnje strane podzida, a temeljna mu je stopa 20 cm šira od širine samog sidra. U nasipu tamnosmeđe zemlje pronađeni su ulomci srednjovjekovne i novovjekovne keramike, pećnjaka, stakla i jedan novčić – krajcar iz druge pol. 18. st.

Sonda 6 iskopana je na spoju palače i polukružne kule iz 16. st. Kao i u slučaju sonde 4, ta je sonda iskopana radi pronalaska ostataka srednjovjekovnog bedema iz 13. st., jer je njegova pozicija na tome mjestu neupitna zbog toga što se nastavlja u temeljima – podrumskim zidovima palače. U otkopanoj sondi pronađeni su recentniji ostaci građevinske aktivnosti u proteklih 300 godina – gromobran i tri kanala za odvodnju oborinskih voda i samo nekoliko kamenova ukopanih u zdravicu uz temelje palače, čiji položaj sugerira najvjerojatniju pripadnost ostacima srednjovjekovnog bedema iz 13. st. U nasipu tamnosmeđe zemlje pronađeni su ulomci novovjekovne keramike, pećnjaka i stakla.

U 2008. i 2009. istražen je veći dio dvorišta ispred palače Jelačić i dvije manje sonde sa zapadne strane palače. Ukupna neto istražena površina iznosila je cca 800 m². Paralelno s arheološkim istraživanjima, teren je dodatno geomehanički ispitan. Ovim su istraživanjem utvrđene neke činjenice koje su važne za proučavanje zagrebačke prošlosti od prapovijesti do građevinskih aktivnosti prije dvjestotinjak godina, kada je definiran današnji izgled prostora. Nalazi pronađeni tijekom istraživanja pripadaju trima razdobljima – prapovijesti, kasnome srednjem vijeku i novom vijeku.

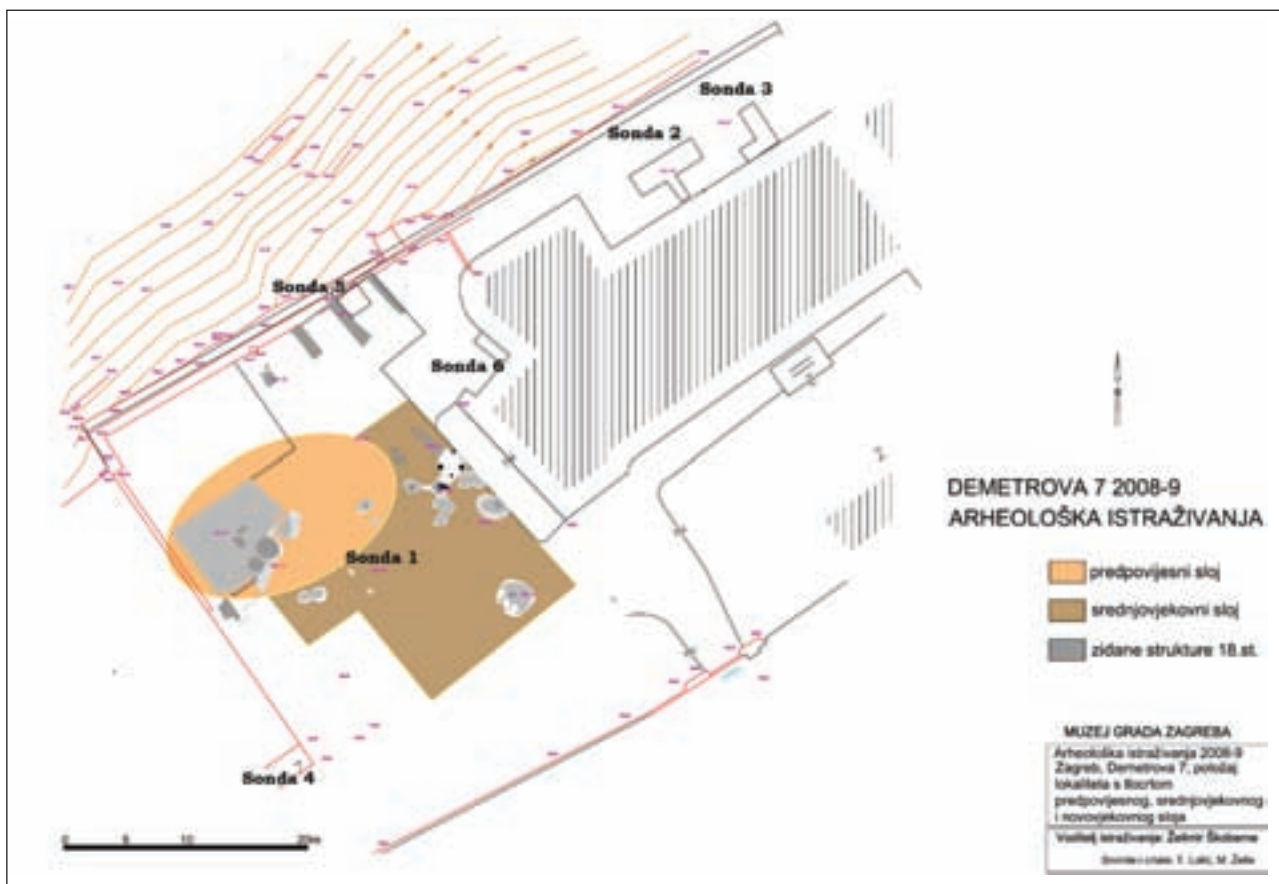
Glavni kanal za odvodnju sanitarnih i oborinskih voda izgrađen od kamenih zidova i bačvasto nadsvođen opekom

Recentni ostaci građevinske aktivnosti u proteklih 300 godina i nekoliko kamenova ukopanih u zdravicu uz temelje palače, čiji položaj sugerira na pripadnost ostacima srednjovjekovnog bedema iz 13. st.

Najbrojniji prapovijesni nalazi pronađeni su u južnom dijelu dvorišta palače. Tijekom istraživanja utvrđeno je da je tu riječ o čitavome prapovijesnom sloju koji se nastavlja prema dvorišnom zidu zgrade u Demetrovoj 5. No, prapovijesni su nalazi bili rasprostranjeni na gotovo čitavoj površini: ponekad u očuvanom arheološkom kontekstu – jamama ili

pak u površinskom sloju ili nasutim slojevima koji su rezultat nivelacije i proširivanja dvorišta. Ta činjenica omogućuje pretpostavku da se prapovijesni kulturni sloj tijekom kasnoga brončanog i željeznog doba prostirao na čitavoj istraživanoj površini. Oštećen je već u srednjem vijeku, o čemu primjerice svjedoče nalazi iz srednjovjekovnih jama u čijim

Položaj istraženih sondi u dvorištu Demetrove 7

je donjim dijelovima pronađena prapovijesna keramika. No, posljednje i najveće oštećenje prapovijesnog sloja nastalo je nivelacijom i proširivanjem dvorišta palače potkraj 18. st. Prapovijesni nalazi iz Demetrove 7 potvrdili su pretpostavku (uz ostala gornjogradska iskopavanja tijekom posljednjih godina) da se tragovi prapovijesnog naselja mogu pratiti na čitavu prostoru gornjogradske platoa. Premda se pronađeni materijal još obrađuje, sa sigurnošću se može reći da su u dvorištu palače pronađeni važni materijalni ostaci iz kasnoga brončanog i željeznog doba.

Srednjem vijeku pripada velik broj pronađenih jama s vrijednim nalazima koji se mogu pripisati 13. – 15. st. Najzanimljiviji su materijalni ostaci, uz brojne važne keramičke i staklene nalaze, ostaci peći, žrvnja, bunara i najvjerojatnije uz njega vezane drvene građevinske konstrukcije, koji svjedoče o gospodarskoj aktivnosti kasnosrednjovjekovnih stanovnika Gradeca. U dvorištu palače nisu pronađeni tragovi srednjovjekovnoga gradskog bedema iz 13. st., osim pravilno posloženog kamenja ukopanog u zdravicu uz spoj kule iz 16. st. i zida palače, no ustanovljeno je da je sama palača svojim vanjskim zidom građena na bedemu, što je potvrđeno dvjema sondama koje su otvorene uza zapadne zidove palače. Bedem najvjerojatnije nije pronađen zbog toga što je teren prilikom širenja dvorišta i gradnje podzida prema Tuškancu doživio znatne promjene, odnosno poravnavanja. To su potvrdila istraživanja koja su pokazala da se zdravica (sterilni sloj) nalazi neposredno pod površinom, na dubini od 10 do 30 centimetara. Iz prijašnjih je iskustava (npr. iskopavanje u Demetrovoj 1) poznato da je bedem bio plitko temeljen (cca 20 cm). Najvjerojatnije je da je i dio kamene građe bedema poslužio za gradnju podzida dvorišta. Zahvaljujući toj građevinskoj aktivnosti prije dvjestotinjak godina zasigurno je uništen i dio arheoloških jama, odnosno gornji dijelovi jama.

Preostali nalazi pripadaju novom vijeku. Većina njih odnosi se na građevinske aktivnosti povezane s uređenjem i proširivanjem zgrade palače i dvorišta. Vrlo je zanimljiv i način gradnje podzida koji je kvalitetno i znalački izveden. Naime, istodobno s gradnjom podzida odvijalo se i njegovo sidrenje okomitim kamenim sidrima. Ona su imala dvostruku funkciju, učvršćenje zida i učvršćenje zemlje da se onemogući klizanje terena s obzirom na velik prirodan pad terena, koji je vrlo dobro vidljiv u vertikalnoj stratigrafiji iskopa, prema Tuškancu. O kvaliteti građevinskih zahvata svjedoči i otkriće kanalizacije pronađene uza zapadni zid palače. Ona je odvodila svu otpadnu i oborinsku vodu izvan podzida, gdje se pod zemljom nastavlja prema potoku Tuškancu. Nalazi novca u sondama potvrđuju da je potkraj 18. st. sagrađen podzid i uređeno dvorište. Premda tijekom istraživanja nisu pronađeni arheološki ostaci koji bi zahtijevali prezentaciju *in situ*, prikupljeni podaci uvelike su upotpunili saznanja o zagrebačkoj prošlosti.

Želimir Škoberne

Summary

During 2008 and 2009 the courtyard of the Jelačić Palace in Demetrova 7 in Zagreb's Upper Town was archaeologically investigated. A large part of the yard in front of the palace was investigated and two small test pits were made on

the western side. The area investigated came to a total of about 800 m². The finds discovered during the excavations came from three periods – prehistory, the late Middle Ages and the modern period.

The prehistoric finds at Demetrova 7 (in conjunction with other Upper Town excavations carried out in the last few years) confirmed the hypothesis that traces of a prehistoric settlement can be tracked over the whole of the Upper Town plateau. Although the material found is still being studied, it can be stated with certainty that important material remains from the late Bronze and the Iron Age were found in the courtyard of the palace. No traces of a medieval city rampart from the 13th century were found in the courtyard of the palace, except for a regularly laid stone buried in the natural soil alongside the join between a 16th century tower and the walls of the palace; however it was established that the outer wall of the palace itself was built on the ramparts. The other finds discovered in the research belong to the modern period. Most of them relate to building activities related to the arrangement and enlargement of the building of the palace and the courtyard.

Redni broj: 134

Lokalitet: Zagreb – Park Grič

Naselje: Zagreb (Gornji grad)

Grad/općina: Zagreb

Pravni status: Z-1525 (povijesna urbana cjelina)

Razdoblje: P, SV, NV

Vrsta radova: zaštitno sondažno iskopavanje

Arheološka istraživanja 2009. unutar Parka Grič na Gornjem gradu u Zagrebu, Muzej grada Zagreba proveo je kako bi istražio središnji dio parka radi definiranja mogućih pratećih objekata koji su se nalazili uz zidane temelje objekta pronađenog 2007. godine. Iskopane sonde bile su pozicionirane radi istraživanja preostalih površina na kojima iskop ne ugrožava postojeće nasade u parku, slijedeći naputke stručnjaka prema kojima raspon krošnje podrazumijeva i širinu korijenja drva. Radove su vodili Boris Mašić i Buga Pantlik.

Otvoreno je pet novih sondi (S X, XI, XII, XIII, XIV). Sonde X, XI i XIV bile su zasebne cjeline, dok su preostale dvije sonde (XII, XIII) bile proširenja Sonde X, kako bi se u potpunosti definirale otkrivene nalazne cjeline. Među najvažnije nalaze treba uvrstiti nalaz Objekata X i XI, otkrivenih u Sondama XI, za koje se može pretpostaviti da pripadaju razdoblju funkcioniranja spomenutog objekta sa zidanim temeljima. Moguće je da su bili dio nekoga nadzemnog objekta koji se nalazio jugoistočno od zidanih temelja, a da je od njih ostao sačuvan samo ukopani dio. Riječ je dakle o podrumu u kojem se mogla skladištiti roba potrebna za svakodnevni život stanovnika. Ono što se može istaknuti kao činjenica jest to da su se oba objekta nalazila na mogućem dijelu kraljevskog posjeda unutar Gradeca. I u ovoj arheološkoj kampanji otkriveni su kosturni ostaci pokojnika koji su tijekom 16. st. ukopavani na prostoru današnjeg Parka Grič. Riječ je o 84 groba te ih je ukupno u parku evidentirano 187.

Kompozitni tlocrt pronađenih arheoloških struktura (snimio: M. Krtinić; obradile: A. Bugar i A. Sičić)

Riječ je o grobovima s pokojnicima položenima na leđa, u pravokutne grobne jame bez vidljive arhitekture i s vrlo malo nalaza u grobovima. Kod pojedinih je ukopa moguće tvrditi da su pokojnici bili položeni u drveni lijes, no za neke se može pretpostaviti da su bili umotani u tkaninu. Kod te posljednje grupe pokojnika zamjetna je i orijentacija suprotna od uobičajene. Naime, ti su pokojnici u grob polagani s glavom na sjeveru i nogama na jugu. Unutar te grupe zamjetan je veći broj juvenilnih osoba te grobova za koje se može pretpostaviti da je u njih ukopavano više osoba. Prethodna razmišljanja o mogućnosti da se takav oblik ukopavanja unutar Parka Grič javlja jer na zapadnom dijelu groblja više nema slobodnog mjesta za ukopavanje zbog čega su pokojnici ukopavani između pravilno orijentiranih grobova, morat će se revidirati s obzirom na nalaze grobova u ovoj kampanji. Prema svemu sudeći (grupni ukopi, velik broj juvenilnih osoba, nepravilna orijentacija, umotavanje pokojnika u tkaninu, gustoća i nepravilna dispozicija grobnih jama), riječ je o većem broju pokojnika koji su morali biti ukopani u kratkom razdoblju. Razlog tomu tek će trebati istražiti. Ukopavanje započinje nakon 1473. kada se dominikancima s Kaptola dopušta preseljenje na Gradec i otvaranje novog samostana i groblja, a prestaje oko 1620. kada je otvoreno groblje u današnjoj Jurjevskoj ulici. Riječ je o razdoblju između prve pojave osmanlijske

vojske u blizini Zagreba 1469., pa sve do oslobođenja strateški važne utvrde u Petrinji 1595. godine. Bilo je to vrijeme u kojem su strah i oskudica gotovo ispraznili grad, a polja su obrađivana noću, i to u vidokrugu utvrde. Od nalaza u grobovima valja istaknuti dvije venecijanske škude pronađene uz pokojnika u Grobu 114. Riječ o novcu kovanom za dužda Pasquale Cicogne (1585. – 1595). Dakle, u grob su zajedno s pokojnikom položene krajem 16. st. Na taj zaključak navodi i skupni nalaz novca otkriven 2007. u Grobu 74 te potvrđuje navode o boravku određene populacijske skupine s područja zapadne Europe na Gradecu krajem 16. st. Naime, nakon restauracije novca pronađenog u Grobu 74 ustanovljeno je da je riječ o zlatnim guldenima (4), četverostrukim patarima (3), trikrajcarima (3), pola talira (1) i groševima (3). Podrijetlo novca (Saska, Baden-Württemberg, Alzas, Tirol, Brabant i Lotaringija) i konstelacija nominala česti su u ostavama evidentiranim u Mađarskoj. Iz svega navedenoga razvidno je da je u Grobu 74 u Parku Grič na Gornjem gradu u Zagrebu oko 1600. ukopan pokojnik s otprilike jednomjesečnom plaćom lakog konjanika s kraja 16. st. Novac koji je posjedovao upućuje na zaključak da je riječ o osobi pristigloj s područja rimsko-njemačkog carstva, prostora s kojeg su se u to vrijeme popunjavale ugarske vojne postrojbe u borbi protiv Osmanlija. Vojnici s tog područja donosili su sa sobom valutu svojih zemalja,

Sonda XI s istraženim objektima X i XI (foto: B. Pantlik)

koja je tada bila valjano sredstvo plaćanja unutar ugarskog područja. Kroz istu prizmu valja promatrati i nalaz venecijanskih škuda iz Groba 114 te je moguće kako oba pokojnika pripadaju vojnim postrojbama koje su 1595. oslobodile Petrinju. Pri povratku u domovinu ili selidbi na drugo ratište, obojica su mogla preminuti na Gradecu, gdje su unutar današnjeg Parka Grič i pokopani te vjerojatno nisu imali nikoga tko bi ih adekvatno pripremio za vječni počinak. Naime, vrlo je teško zamisliti da obitelj ili bliske osobe, obavljajući uvriježen ritual pranja pokojnika ne bi zamijetile zveckanje kovanica prilikom svlačenja odjeće, a zvuči još nevjerojatnije da bi potom, u tada osiromašenom i opustjelom Gradecu, tu zamamnu količinu novca svjesno položila s pokojnicima u grob.

Nadalje, valja istaknuti i nalaz ukopane kosturnice četvrtastog tlocrta, u kojoj je pronađeno mnoštvo usitnjenih

Venecijanske škode iz Groba 114 (foto: M. Gregl)

kostiju. Može se pretpostaviti da je riječ o kosturnim ostacima pokojnika iz grobova koji su devastirani prilikom gradnje današnje zgrade Državnoga hidrometeorološkog zavoda 1829., o čemu svjedoči i nalaz novca (PN 12) kojim je datiran taj ukop. Riječ je o kraljaru Franjo II. (1768. – 1836.), posljednjem caru Svetoga Rimskog Carstva, koji je tu titulu nosio od 1792. do 1806. godine. Od 1804. do 1835. vladao je kao Franjo I., prvi car Austrije. Iz svega navedenog može se zaključiti kako je Park Grič jedna od najatraktivnijih kulturno-historijskih lokacija na Gornjem gradu, iz koje se zrcali povijesna slika razvoja Zagreba – od ostataka rubnog dijela stariježeljeznodobnog naselja na brežuljku Grič, preko ostataka srednjovjekovne utvrde iz vremena Bele IV. i mogućega anžuvinskog dvora iz 14. st., do novovjekovoga groblja iz 16. st. Sve te pronađene arheološke strukture navode na pomno promišljanje projektnog rješenja eventualne prezentacije tih nalaza, posebice ako se sagleda u kontekstu blizine Vranicanijeve poljane i sačuvanog dijela srednjovjekovnog bedema te temelja kapucinskog samostana. Tada bi se na jugozapadnom uglu Gornjega grada mogla stvoriti kompaktna prostorna cjelina na kojoj bi bilo moguće realizirati novu vizuru: reminiscenciju srednjovjekovne utvrde čija se slika izgubila tijekom kontinuiranog naseljavanja tog prostora.

Literatura

- Bedenko 1989** V. Bedenko, Zagrebački Gradec, Zagreb, 1989.
- Buntak 1996** F. Buntak, Povijest Zagreba, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1996.
- Demo 2007** Ž. Demo, Opatovina, tragovi povijesti izgubljeni u sadašnjosti, katalog izložbe, Arheološki muzej u Zagrebu, Zagreb, 2007.
- Dobronić 1986** Lelja Dobronić, Zagrebački Gornji grad nekad i danas, Zagreb, 1986.
- Dukat, Mirnik 2005** Z. Dukat, I. Mirnik, Stari novci iz potoka Medveščaka, VAMZ, XXXVIII, Zagreb, 2005.
- Gedai 1997** I. Gedai, Tirolski taliri u Mađarskoj, Numizmatičke vijesti, 50, Hrvatsko numizmatičko društvo, Zagreb, 1997.
- Herkov 1987** Z. Herkov, Povijest zagrebačke trgovine, JAZU, Zagreb, 1987.
- Horvat 1942** R. Horvat, Prošlost grada Zagreba, Zagreb, 1942.
- Klaić 1982** N. Klaić, Zagreb u srednjem vijeku, Zagreb, 1982.
- Krivošić 1981** S. Krivošić, Zagreb i njegovo stanovništvo od najstarijih vremena do sredine XIX. stoljeća, Građa za gospodarsku povijest hrvatske 19, JAZU, Zagreb, 1981.
- Kruhek 1995** M. Kruhek, Krajiške utvrde i obrana hrvatskog kraljevstva tijekom 16. stoljeća, Institut za suvremenu povijest, Zagreb, 1995.
- Paolucci 1990** R. Paolucci, Le monete dei dogi di Venezia, Padova, 1990.
- Tkalčić 1874** I. Tkalčić, Monumenta historica civitatis Zagrabiae, II, Zagreb, 1873./1874.

**Boris Mašić
Buga Pantlik**

Summary

Archaeological excavations in 2009 within Grič Park in Upper Town in Zagreb were conducted to investigate the central part of the park for the purpose of defining possible ancillary structures located alongside the walled foundations of the structure found in 2007. Five new test pits were started up (X, XI, XII, XIII, XIV). Test pits X, XI and XIV were separate units, while the other two (XII and XIII) were enlargements of X, made for the sake of defining completely the uncovered site units. In this archaeological campaign too skeleton remains of deceased persons were found, buried in the 16th century in what is today Grič Park. There were 84 graves, and all told, 187 have been recorded in the park. As for finds in the grave, worth noticing are two Venetian escudos found alongside a deceased in Grave 114. This was a coin minted during the time of Doge Pasquale Cicogne (1585-1595). Then one should refer particularly to a find of a buried ossuary of square ground plan in which a mass of fragmented bones were found. We date it to the time of the building of the current home of the State Hydrometeorological Institute of 1829.

Redni broj: 135

Lokalitet: Zagreb – Remete, crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije

Naselje: Remete

Grad/općina: Zagreb

Pravni status: Z-1316

Razdoblje: SV, NV

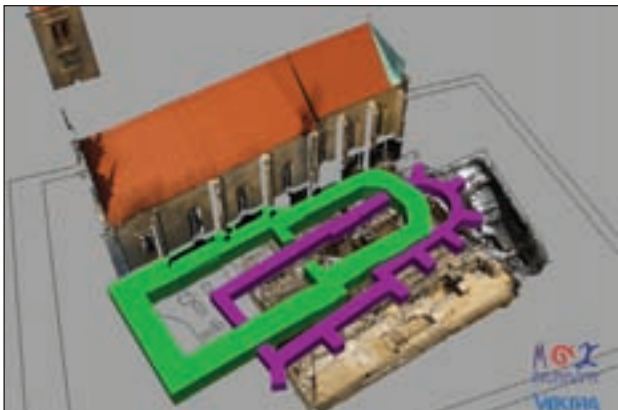
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Tijekom 2009. nastavljena su zaštitna arheološka istraživanja uz crkvu Blažene Djevice Marije i današnji karmelićanski samostan u Remetama u Zagrebu. Budući da su tijekom početnih arheoloških radova 2007., provedenih na inicijativu Gradskog zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirode u Zagrebu, pronađeni ostaci starije arhitekture, arheološka istraživanja nastavljena su i u sljedećim godinama. Voditelji radova bili su Boris Mašić i Tajana Pleše.

Nekada pavlinski, a danas karmelićanski samostan u Remetama, nalazi se u dolini Kratki dol, na južnim obroncima Medvednice, svega 5 km sjeverno od središta Zagreba. Gradnju današnje crkve Blažene Djevice Marije

Kompozitni tlocrt otkrivenih arheoloških struktura (Vektra/Geo3D)

Idealna rekonstrukcija izvorne pozicije pronađenih crkava (Vektra/Geo3D)

pavlinski kroničari i brojni povjesničari datirali su u početak 14. st., odnosno u 1319. godinu, kada je hrvatsko-ugarski kralj Karlo I. Anžvinac (1301., 1309. – 1342.) pomogao remetskim pavlinima prilikom gradnje crkve. Ti su zaključci izvedeni iz proučavanja pisanih povijesnih izvora o boravku pavlina u Remetama, gdje se navodi i podatak kako je opat Iskvirin, u vrijeme provincijala Benedikta (1270. – 1290.), osnovao samostan s drvenom crkvom.

Arheološkim iskopom bio je obuhvaćen širok prostor uz južno pročelje današnje crkve. Pronađeni su ostaci temelja

dviju crkava, znatno oštećenih jakim geotektonskim poremećajima. Devijacije zidnih struktura vidljive su kao velike raspukline široke i do 150 cm te kao brojne manje vlačne pukotine u strukturama temelja. Nadalje, temelji obje crkve razdvojili su se u smjeru juga i istoka, uz evidentno „potonuće” istočnih dijelova. Iz zbrke temelja pomaknutih pogubnim djelovanjem stoljećima aktivnog klizišta i oštećenih brojnim naknadnim građevinskim zahvatima, tek je nakon snimanja 3D-skenerom (Z+F Imager 5006i and OPTECH ILRIS 3D) bilo moguće razlikovati dvije građevinske faze kasnosrednjovjekovne samostanske crkve Blažene Djevice Marije.

Prema idealnoj rekonstrukciji nastaloj iz 3D-modela, najstarija pronađena samostanska crkva bila je, sukladno uzusima pavlinskog reda, građena kao sakralni objekt naglašene longitudinalnosti, dimenzija 30,40x10,80 m. Pravokutna lađa (13,75x8 m) gotovo je jednake dužine kao i polukružno zaključeno svetište (13,80x6,10 m). Crkva je na svim istraženim slobodnim pročeljima bila ojačana pravokutnim, masivnim kontraforima (18x13 m), koji su izgrađeni u vezu s temeljima. Unatoč brojnim vlačnim pukotinama, južni temelj lađe (širina 1,2 m) nije pretrpio veće tektonske pomake, a djelomice je bio oštećen naknadnim građevinskim intervencijama. Za razliku od njega, začelni temelj svetišta pretrpio je znatne pomake. Uz oštećenja nastala gradnjom mlađe crkve, evidentna je destrukcija zidne strukture izazvana pomicanjem temelja u smjeru putanje šireg prostora klizišta. Sjeverni zid lađe i gotovo

Dio lokaliteta istražen 2009. na južnom dijelu platoa uz crkvu BDM u Remetama (foto: B. Mašić)

cijelo zapadno pročelje uništeni su u 17. st., tijekom gradnje barokne kapele Čudotvorne Majke Božje Remetske. Iako se prema načinu gradnje kontrafora može pretpostaviti da je crkva bila nadsvođena, vjerojatnije je da su kontrafori bili izgrađeni kako bi se osigurala statička stabilnost uvjetovana gradnjom crkve na padini brijega. Može se zaključiti i da se samostan nalazio sjeverno od crkve.

Kako je u vrlo kratkom vremenu sagrađena nova crkva, moguće je da su zbog djelovanja klizišta, temelji i zidovi najstarije pronađene crkve mogli početi pucati još u vrijeme gradnje. Tomu u prilog govori i činjenica da su graditelji nove crkve dubinom temelja i udvostručivanjem njegove širine te prislanjanjem uz temelj starije, već uništene crkve, pokušali osigurati statičku stabilnost svoga novog sakralnog objekta. No, ni ti masivni temelji nisu se uspjeli oduprijeti snazi klizišta, pa su i u novoj crkvi u relativno kratkom vremenu nastale pukotine u temeljima.

Zahvaljujući 3D-modelu mogla se rekonstruirati i mlađa pronađena samostanska crkva, iz čega je razvidno da je zadržano jednako tlocrtno rješenje u odnosu na stariju građevinu. Naime, i ta je crkva naglašene longitudinalnosti (34,40x14,35 m), pravokutne lađe (14,80x8,60 m) te jednako dugog, nešto užeg, poligonalno zaključenog svetišta (13,75x7 m). Zanimljivo je da je začelni temelj svetišta zaključen poligonalno s unutrašnje strane, dok je vanjski tjemeni temelj izveden polukružno. Kako takvo tlocrtno rješenje nema usporedan primjer u kasnosrednjovjekovnoj sakralnoj arhitekturi, može se pretpostaviti da je u gornjim zonama i vanjski tjemeni zid bio izveden poligonalno. Zapadno pročelje gotovo je u cijelosti ostalo neistraženo jer se nalazi pod postojećim ulaznim platoom u župnu crkvu. Istražen je samo krajnji sjeverozapadni unutrašnji kut prema kojem su rekonstruirane dimenzije lađe. Temelji te mlađe crkve relativno su dobro sačuvani te su samo na nekoliko mjesta prekinuti odvodnim kanalom iz kripte postojeće crkve te suvremenom komunalnom infrastrukturom. Potrebno je napomenuti da je sjeverni temelj mlađe pronađene crkve ostao gotovo u cijelosti na svojem izvornom mjestu, dok su južni temelj lađe i temelji svetišta pomaknuti prema istoku za gotovo 1,50 m te da su znatno „tonuli”. I ta mlađa crkva stradala je u geotektonskim poremećajima, a tek je izmicanje treće, danas postojeće crkve prema sjeveru (čime su njezini temelji izmaknuti od glavne linije klizišta) rezultiralo njenom statičkom stabilnošću. Možda je tome pridonijela i njezina gradnja na dijelu masivnoga sjevernog temelja druge, odnosno mlađe, pronađene samostanske crkve.

Donja vremenska granica za gradnju najstarije pronađene crkve dobivena je iščitavanjem stratigrafskih odnosa između najstarijih grobova i temelja te crkve. Najstariji grobovi ukopani su na samom prijelazu iz 13. u 14. st. (o čemu svjedoči analiza kosturnih ostataka pokojnika dobivena u Leibniz-Labor für Altersbestimmung und Isotopenforschung, Christian-Albrechts-Universität u Kielu). Shodno tomu, i gradnja te crkve nije mogla započeti prije toga vremena. Prema tome, gradnju svih triju crkava treba smjestiti između prijelaza iz 13. u 14. st. i početka 15. st. kada je sagrađena današnja crkva.

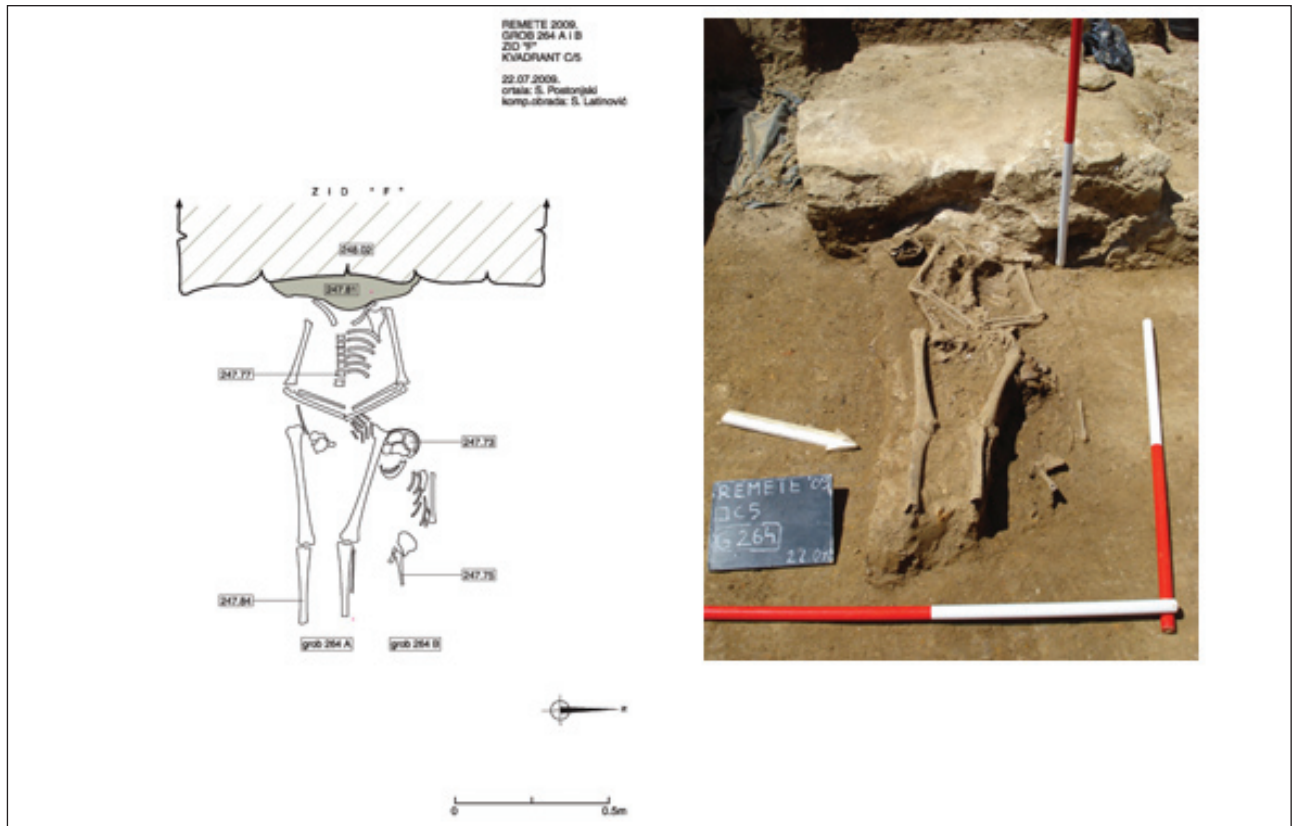
Iako je navedeni vremenski interval relativno kratak za gradnju triju velikih crkava, treba uzeti u obzir iznimno nepovoljan položaj na aktivnoj točki klizišta koje su pavlini izabrali za gradnju svoga samostanskog sklopa.

Dijelovi apsida najstarije pronađene crkve s kontraforima i ovalni objekt, jesen 2009. (foto: B. Mašić)

Rezultati brzine i jačine djelovanja vlačnih sila jasno su vidljivi u zatečenom stanju temelja. Imajući to u vidu, može se pretpostaviti i da jedna od dviju pronađenih crkava nije ni bila u funkciji, već je stradala zbog geotektonskih poremećaja tijekom gradnje. Najvjerojatnije je tu sudbinu doživjela prva zidana crkva, jer se na temeljima mlađe crkve vide popravci zidne strukture istočno od njezina južnog ramena. Naime, temelji su morali biti popravljani u vrijeme dok je crkva bila u funkciji. S druge strane, tomu u prilog govori i činjenica da su obje crkve pronađene u razini temelja te da nije evidentiran sloj rušenja, što govori o tome da je građevni materijal sa starijih crkava upotrebljavan za gradnju mlađih. Nadalje, iznimno je bitno ponovno istaknuti činjenicu da su graditelji mlađih crkava, po svemu sudeći, znali za postojanje starije crkve te za geotektonske poremećaje zbog kojih je uništena starija crkva pa grade masivne temelje. Graditelji današnje crkve, odnosno njezine kripte, vide vlačnu pukotinu nastalu na spoju apsida i južnog pročelja mlađe pronađene crkve pa kroz nju polažu odvodni kanal za kriptu. Iz svega navedenog, kratak vremenski razmak između svake od tri građevinske faze čini se logičan.

Arheološki radovi na istočnom dijelu južnog platoa uz današnju crkvu otkrili su i ukopan ovalni objekt. Pri interpretaciji toga zidanog objekta, sačuvanog isključivo u temeljnoj razini, vjerojatno se treba koristiti navodom zagrebačkog povjesničara Janka Barléa iz djela „Remete”, objavljenom 1914.: „Čitav samostan s crkvom i samo-

Grob 264 preslojen temeljem kontrafora najstarije pronađene crkve (crtež: S. Latinović; foto: P. Sekulić)

stanskim vrtom je bio opasan zidom. Pripovijeda se, da je bio samostan spojen sa Zagrebom podzemnim hodnikom. To doduše ne odgovara istini, ali je vjerojatno da su imali pavlini kakav podzemni tajni hodnik prema brdu, u koji su mogli u slučaju nužde pohraniti svoje dragocjenosti." Na to nas, uz činjenicu da je objekt ukopan u kulturni sloj, upućuju i sjeverni strmi ulaz u objekt te južni izlaz koji se vjerojatno nalazio na padini. Pitanje njegove precizne datacije ostaje otvoreno, no svakako ga treba datirati u vrijeme nakon prvoga osmanlijskog napada na samostanski kompleks, odnosno nakon 1484. godine. Kao najizgledniji termin njegove gradnje nameće se vrijeme oko 1485. kada, prema pavlinskim kroničarima, hrvatsko-ugarski kralj Matija Korvin (1458. – 1490.) pomaže podizanje zidova i kule oko samostana.

Tijekom iskopavanja pronađena su 284 kosturna groba. Većinom je riječ o grobovima datiranim od kraja 16. do kraja 18. st., no za osam grobova stratigrafski je utvrđeno da su ukopani na prijelazu iz 13. u 14. st. Pokojnici su bili položeni na leđa, često u drvenim kovčezima, s glavom na zapadu te rukama položenima na zdjelicu ili grudni koš. U najstarijem horizontu grobova nije bilo nalaza, a u mlađem horizontu grobova, uz križeve, krunice, gumbe i pojasne kopče, najbrojnije su svetačke ili hodočasničke medaljice. Među medaljicama najzastupljenije su one s prikazom sv. Benedikta i Djevice Marije, a pojedine potječu iz hodočasničkih centara u Mariazellu, Passauu, Mariji Bistrici, Altöttingu, Dorfenu, Wiesu, Čestahovi, Loretu, Marianki i Rimu. Među kasnosrednjovjekovnim nalazima

izdvaja se skupni nalaz deset zlatnika kovanih u 15. st. Četiri zlatnika kovana su u vrijeme kralja Žigmunda i datirani su između 1428. i 1436. godine. Zlatnik kralja Vladislava I. Jagelovića kovano je u Hermannstadtu (danas Sibiu) 1441. godine. Pet preostalih pronađenih primjeraka kovano je u vrijeme vladavine kralja Matije Korvina (1458. – 1490.), a najmlađi je kovano oko 1485. godine. Važno je napomenuti kako su zlatnici Matije Korvina izvrsno sačuvani, gotovo kao da nisu bili u opticaju, stoga ih možda treba povezati s gradnjom kule i zida oko samostana 1485. godine, za koju je sredstva osigurao upravo Matija Korvin.

Svi ti nalazi svjedoče o nevjerovatnoj upornosti pavlina da, bez obzira na brojne nedaće koje su ih zadesile, nastave svoje redovničko djelovanje u Remetama sve do ukinuća Reda 1786. godine. Muzeju grada Zagreba, Službi zaštite spomeničke baštine te nadležnim državnim i gradskim institucijama ostaje izazovan zadatak prezentacije arheoloških nalaza, u kojoj bi sva baštinska slojevitost te lokacije bila na adekvatan način prezentirana široj javnosti, poglavito stoga što crkva u Remetama i danas, kao i u minulim stoljećima, zauzima istaknuto mjesto u duhovnosti i religioznom životu stanovnika širega zagrebačkog područja.

Literatura

Barlè 1914 Janko Barlè, Remete, povijesni podaci o samostanu, župi i crkvi, Zagreb, 1914.

Dočkal Kamil Dočkal, Građa za povijest pavlinskih samostana u Hrvatskoj (AHAZU XVI 29a.1)

Dočkal Kamilo Dočkal, Samostan Blažene Djevice Marije u Remetama (AHAZU XVI 29b.3)

Schneider 1968 Mirjana Schneider, Likovni izvor za kulturnu povijest – zavjetne freske u Remetama, u: Iz starog i novog Zagreba, IV (ur.: F. Buntak), Zagreb, 1968: 79 – 108.

Sekulić 1986 Ante Sekulić, Remete, Zagreb, 1986.

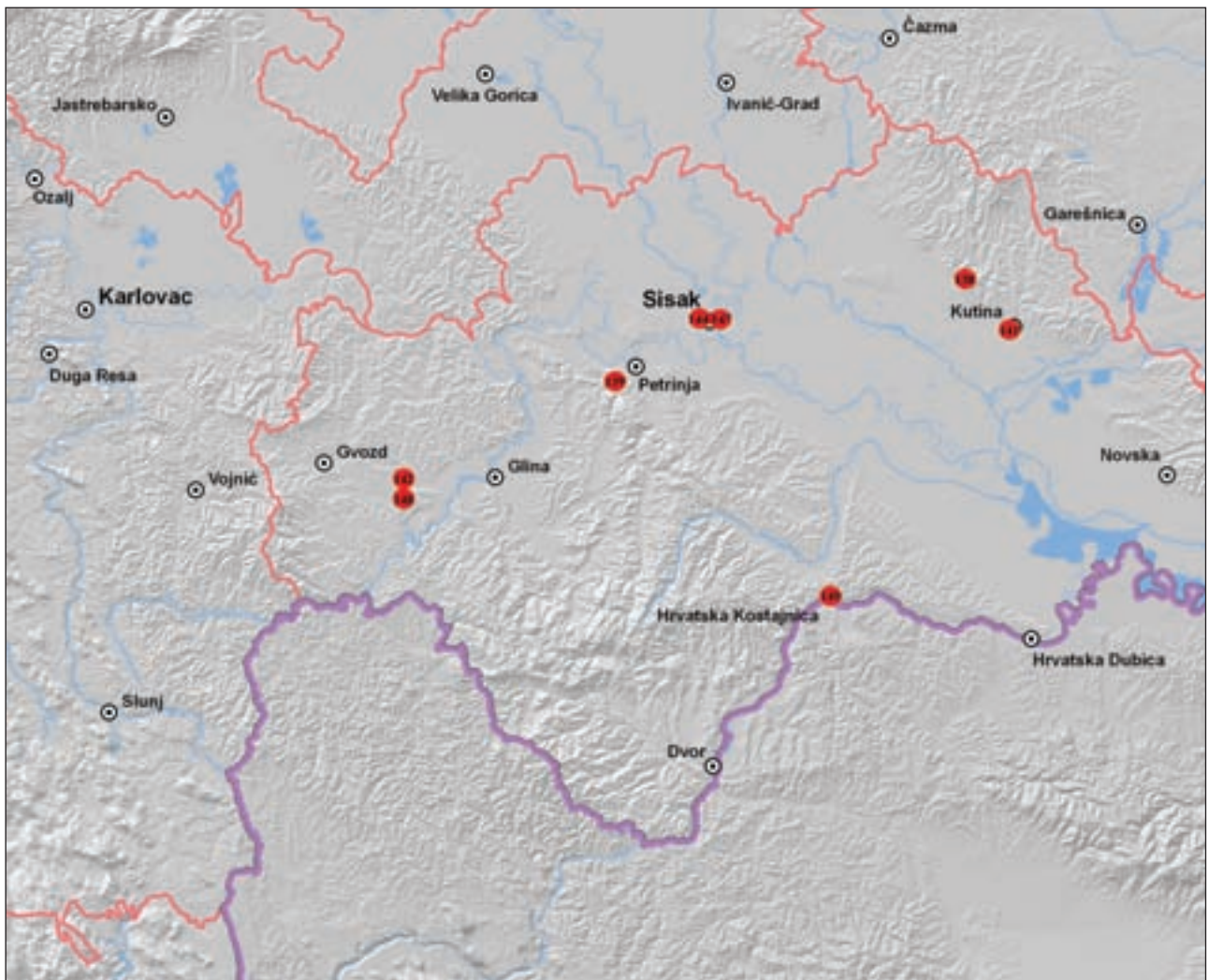
Šilhard 2008 Vladimir Šilhard, Arheološko istraživanje uz crkvu BDM u Remetama – geomehanička analiza i izvješće, prosinac 2008., pismohrana MGZ-a

Boris Mašić
Tajana Pleše

Summary

Archaeological excavations alongside the Church of the Assumption and today's Carmelite convent in Remete in Zagreb were started in 2007 and concluded in 2009. During the excavations, the existence of the foundation of two older Paulist churches destroyed by a landfall was confirmed. The oldest found convent church was built as a religious structure that was particularly longitudinal, its dimensions being 30.4 x 10.8 m. The church was reinforced on all the free elevations investigated with solid rectangular buttresses (1.80 x 1.30 m), which were built in connection with the foundations. They were probably built to ensure the structural stability required by the church having been built on a slope. The builders of the church found later retained the same ground plan as the earlier building. This church too was remarkably longitudinal (34.40 x 14.35 m), with a rectangular nave (14.80 x 8.60) and an equally long, though somewhat narrower, chancel with a polygonal ending (13.75 x 7 m). Since some of the graves found, which analysis showed to belong to the turn of the 13th and 14th century, had been re-stratified by the building of the foundations of the older church found, the building of all three churches, including that of today, can be dated to the period between the turn of the 13th and 14th centuries and the beginning of the 15th century. During the excavations, 284 skeleton graves were found, eight of which had been devastated by the building of the foundations of the oldest church discovered. In the oldest grave horizon there were no finds, but in the younger horizon of graves, alongside crosses, rosaries, buttons and belt buckles, the most common finds were medals of the saints or pilgrimage sites. Among the late medieval finds, particularly interesting is a group of ten gold coins forced in the 15th century. All these finds tell of the remarkable persistence of the Paulists, in spite of the many troubles that overtook them, to continue the work of their order in Remete until it was dissolved in 1786.

SISAČKO-MOSLAVAČKA ŽUPANIJA

- 136 Autocesta Zagreb – Lekenik, dionica Lekenik – Sisak
- 137 Banija – područje
- 138 Bela crkva
- 139 Gore – crkva Uznesenja BDM

- 140 Hrvatska Kostajnica – sjeverna zaobilaznica
- 141 Kutina – Kutinska lipa
- 142 Pavlinski samostan sv. Petra
- 143 Plinovod Kutina – Dobrovac

- 144 Sisak – Komunalna zona (AN 4)
- 145 Sisak – Rimski 16
- 146 Sisak – Sv. Kvirin
- 147 Sisak – Ul. A. Cesarca
- 148 Turska kosa

Redni broj: 136**Lokalitet: Autocesta Zagreb – Sisak, dionica Lekenik – Sisak****Naselje: Lekenik, Poljana Lekenička, Dužica, Greda, Žazina, Sela, Jazvenik, Stupno, Odra Sisačka, Sisak Grad/općina: Sisak, Lekenik****Pravni status: postupak u tijeku****Razdoblje: P, A, SV, NV****Vrsta radova: terenski pregled**

Tijekom 2009. arheološki je pregledan dio Autoceste Zagreb – Sisak, na dionici Lekenik – Sisak (stacionaže od 20+200 do 31+100), sa spojnomo cestom za Sisak od 0+000 do 3+194 te putnim prijelazima, nadvožnjacima i čvorištima. Stručni voditelj istraživanja bio je Nikša Vujnović (Kaducej d.o.o.), a stručni suradnici Josip Burmaz, Anita Sičić, Nikolina Antonić i Silvijo Krošlin (Kaducej d.o.o.). Koordinatorica projekta bila je Tatjana Lolić iz Konzervatorskog odjela u Zagrebu.

Kao kartografska podloga upotrebljavana je nacrtana dokumentacija autoceste s ortogonalnom fotografijom tog područja. Prilikom rada rabljeni su podaci o postojećim arheološkim lokalitetima tog dijela trase autoceste, iz Studije o utjecaju na okoliš Autoceste Zagreb – Sisak gdje je navedeno postojanje četiriju lokaliteta u užoj zoni s izravnim utjecajem na okoliš (do 250 m obostrano od osi trase) te dvaju lokaliteta u široj zoni s neizravnim utjecajem na okoliš (do 500 m obostrano od osi trase) koji su u odnosu na trasu orijentacijski smješteni. Prilikom arheološkoga terenskog pregleda primijenjene su metode intenzivnoga terenskog pregleda i probnih sondi (40x40x40 cm). Metodom intenzivnoga terenskog pregleda obrađena je površina same trase autoceste u širini od 50 m, na kojoj postoji direktna i neposredna opasnost za kulturnu baštinu. Trasa dionice autoceste u širini od 50 m i dužini od 14.094 m podijeljena je na kvadrante veličine 10x10 m. Kvadranti su numerirani rednim brojem stacionaže, a zatim označeni od A do E (širina ceste) te rednim brojevima od 1 do 10. Prilikom pregleda prikupljao se stopostotni uzorak pronađenih pokretnih nalaza, neovisno o vremenu nastanka i vrsti materijala od kojega su izrađeni. Nalazi su prikupljeni i svrstani po kvadrantima te nakon pranja i čišćenja razvrstani u tablice, i to po vrsti nalaza i vremenu nastanka. Unutar tablice uzet je u obzir stupanj vidljivosti površine tla od 0 do 10. Ako je područje u potpunosti bilo obraslo gustim vegetacijskim pokrovom ili šumom te je stupanj vidljivosti površine tla označen nulom, započelo je kopanje manjih probnih sondi dimenzija 40x40x40 cm na svakih 20 m. Gušćom mrežom sondi utvrđivali su se rubovi lokaliteta, kao i kod slučaja pronalazanja arheološki zanimljivog materijala kada su sonde iskopavane svakih 10 m. Iza Odranskog mosta autocesta ulazi u zaštićeno područje grada Siska, što bi značilo da se u tom dijelu automatski propisuju arheološka istraživanja te zbog toga nije bio potreban arheološki terenski pregled. Prilikom rekognosciranja i sondiranja trase na toj dionici sakupljeno je 12.589 predmeta. Unutar ukupnog broja nalaza, 7188 predmeta upućuje na materijalnu ostavštinu prapovijesti, antike te srednjeg vijeka. Prikupljen je i 5401 ulomak, od čega dio pripada novom vijeku, dok dio nije bilo moguće

vremenski opredijeliti. Ne uzimajući u obzir vremensku distancu već vrstu nalaza, najviše je prikupljeno nalaza od građevnog materijala (73%), keramike (24%) te ostalih nalaza (3%). Prilikom datiranja građevnog materijala i keramičkih ulomaka, s obzirom na izrazitu fragmentiranost površinskih nalaza, izdvojena je vremenski neopredijeljena skupina koju čini 1239 ulomaka. Ostali nalazi kao predmeti od metala, stakla, plastike i žice recentne su proizvodnje, dok su nalazi od kamena (kremeni ulomci, dijelovi žrvnja, brus) i troske pribrojeni arheološkim nalazima bez određene vremenske determinacije.

Od ukupnog broja arheoloških nalaza najviše pripada antičkom građevnom materijalu (82%), antičkoj rimskoj keramici (8%), zatim srednjovjekovnoj keramici (7%) te prapovijesti (2%), dok ostali nalazi kao što su troska, brus, žrvanj i kremeni ulomci obuhvaćaju do 1% nalaza. Od 7974 pregledana kvadranta (10x10 m), na dionici Lekenik – Sisak, stupanj vidljivosti 6264 kvadranta bio je 0, stoga je iskopan velik broj probnih sondi, točnije 3480 plitkih jama dimenzija 40x40x40 cm. Vrlo je male vidljivosti 219 kvadranta, male 531, dobre 497, vrlo dobre 375 te odlične vidljivosti 88. Ukupno je na dionici autoceste Lekenik – Sisak prepoznato jedanaest lokaliteta na kojima je gusto koncentriran arheološki materijal.

Lokalitet br. 1 – AN 1 Dužica 1
(stacionaža: 22+200 – 22+750)

Lokalitet se nalazi oko 400 m istočno od magistralne ceste Zagreb – Sisak, danas na uglavnom neobrađenim oranicama istočno od naselja Dužice. Prilikom terenskog pregleda prikupljeno je 228 nalaza, od čega se 85 fragmenata može datirati prije novog vijeka. Od toga je najviše nalaza iz rimskog doba, od čega su 34 ulomka antičkoga građevnog materijala i 7 ulomaka rimske keramike. Iz srednjega vijeka pronađen je 31 keramički ulomak, dok je iz prapovijesti pronađeno 12 keramičkih ulomaka. Arheološkim nalazima pripisan je i pronalazak brusnog kamena, ali ga zbog nedostatka konteksta nije moguće preciznije datirati. Razmjerno je velik broj nalaza iz novog doba – 40%. Veća kontaminiranost terena novovjekovnim materijalom češća je u blizini naselja. Od ukupne površine na kojoj je pregledom utvrđen lokalitet, od 27.500 m² čak 81% površine obraslo je gustim raslinjem te je na tim dijelovima započelo kopanje 206 probnih sondi. Vrlo je male i male vidljivosti 11% površine, dok je svega 8% površine dobre vidljivosti. Sudeći po rezultatima terenskog pregleda, to je kompleksan arheološki lokalitet na kojem se odvijao život od sadašnjosti do duboko u prapovijest. Srednjovjekovni i antički nalazi rasprostranjeni su po cijeloj površini terena, dok na južnom dijelu lokaliteta nije bilo prapovijesnih nalaza.

Lokalitet br. 2 – AN 2 Dužica 2
(stacionaža: 23+100 – 23+530)

Lokalitet je udaljen 350 m od lokaliteta Dužica 1, istočno od naselja Dužice, uz cestu koja vodi prema Gredi. Čine ga djelomice obrađene oranice, a kroz sjeverni dio lokaliteta prolazi potok. Terenskim pregledom prikupljeno je 297 nalaza, od čega se 232 mogu datirati u prapovijest, antiku i srednji vijek, dok 65 nalaza pripada novom vijeku ili je vremenski neodređeno. Najviše je pronađeno

antičkoga građevnog materijala – opeke (109 ulomaka), koji se prilikom arheoloških istraživanja često može naći i u sekundarnoj uporabi srednjovjekovnih objekata. Slijedi 65 ulomaka srednjovjekovne keramike, zatim 42 ulomka prapovijesne keramike te jedan ulomak zapečene zemlje – lijepe, koji se zbog gustoće prapovijesnih nalaza može pripisati građevnom materijalu iz tog doba. Sakupljeno je i 8 ulomaka rimske keramike. Nalazi 7 komada troske nisu preciznije vremenski određeni, ali su svrstani u arheološki zanimljiv materijal. Arheološka će istraživanja pokazati kojem vremenu pripada taj nusprodukt metalurške aktivnosti. Od ukupne površine na kojoj je pronađen lokalitet (21.500 m²), 62% obraslo je gustom vegetacijom i raslinjem, tako da su iskopane 103 probne sonde radi utvrđivanja rasprostiranja lokaliteta. Na ostalom dijelu (38%) lokaliteta zabilježene su mala i vrlo mala vidljivost, što je zasigurno negativno utjecalo na konačan broj nalaza. Prilikom pisanja Studije o utjecaju na okoliš Autoceste Zagreb – Sisak, autori Ž. Škoberne i M. Želle navode postojanje lokaliteta Graberje s ostacima rimske arhitekture (Škoberne, Želle 2003).

Lokalitet br. 3 – Dužica 3

(stacionaža: 24+230 – 24+300)

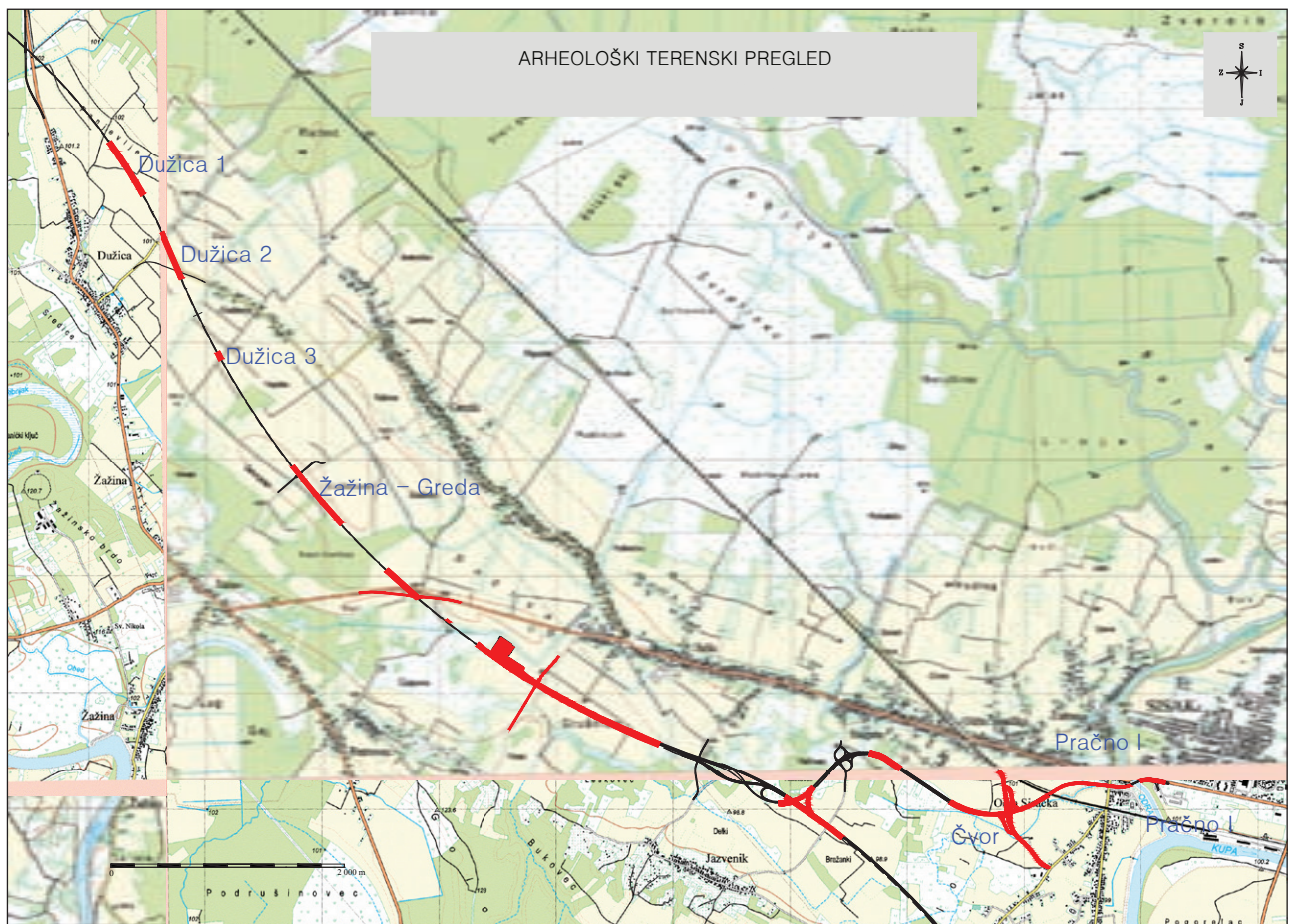
Položaj Dužica 3 udaljen je 700 m od lokaliteta Dužica 2 u smjeru jugoistoka po trasi autoceste na neobrađenim

oranicama zapadno od naselja Grede. Na površini od 3500 m² pronađeno je 5 ulomaka antičkoga građevnog materijala i 4 ulomka srednjovjekovne keramike. Zbog guste vegetacije vidljivost tla na cijeloj površini terena bila je 0, te je moralo započeti kopanje probnih sondi u kojima su pronađeni svi nalazi. Nedaleko od te pozicije u studiji utjecaja na okoliš evidentirano je postojanje rimskih grobova na lokalitetu Greda, Jagina Greda (Škoberne, Želle 2003). Taj položaj Klemenc pozicionira sjeverno od rimske ceste Emona – Siscija (Klemenc 1938: 21).

Lokalitet br. 4 – AN 4 Žažina – Greda

(stacionaža: 25+400 – 26+050)

Arheološki lokalitet Žažina – Greda nalazi se na polju jugozapadno od naselja Grede te istočno od Žažine. Taj lokalitet prema studiji utjecaja na okoliš presijeca rimska cesta Emona – Siscija, negdje kod stacionaža 25+380 – 25+470 (Klemenc 1938: 21; Škoberne, Želle 2003). Starija literatura u Lazinoj Gredi spominje nalaze antičke arhitekture, gdje su nađeni ostaci rimske opeke i građevnog materijala (Klemenc 1938: 21; Škoberne, Želle 2003). Na tom su položaju prikupljena 82 nalaza, od čega 46 ulomaka keramike i opeke pripada razdobljima prije novog vijeka. Najviše je pronađeno antičkoga građevnog materijala (27 ulomaka) te jedan ulomak rimske keramike,

Kartografski prikaz pronađenih arheoloških lokaliteta (izradili: S. Krošlin, N. Vujnović, J. Burmaz)

zatim 15 ulomaka srednjovjekovne i 3 ulomka prapovijesne keramike. Nalazi su pronađeni isključivo iskopavanjem 320 sondi, jer je cijela površina terena obrasla gustim biljnim pokrovom. Nikakva vidljivost tla rezultirala je manjom gustoćom nalaza na velikoj površini (32.500 m²). Nešto veća brojnost nalaza grupirana je na sjeverozapadnom i jugoistočnom dijelu označene površine, dok je manji broj nalaza iz srednjeg vijeka, antike i prapovijesti na centralnom dijelu.

Lokalitet br. 5 – AN 5 Sela 1

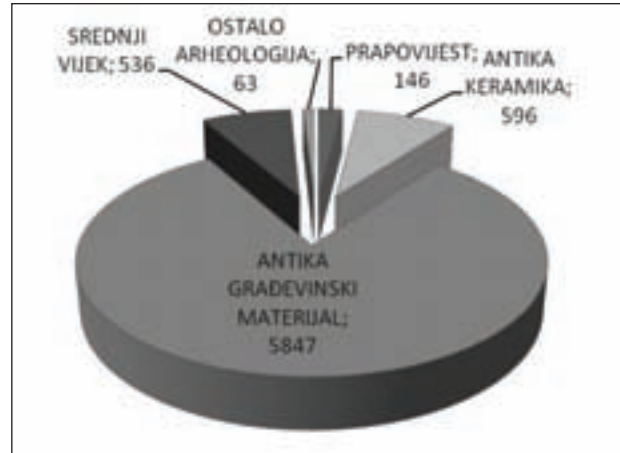
(stacionaža: 26+600 – 26+950; putni prijelaz 0+000 – 0+870)
Lokalitet Sela 1 nalazi se zapadno od naselja Sela, sa sjeverne i južne strane flankira cestu koja od Zagreba ide prema Sisku, i to nedaleko nakon raskrižja gdje se cesta odvaja za Petrinju. Arheološki nalazi pronađeni su u obraslim kukuružištima i na neobrađenim oranicama. Prilikom terenskog pregleda prikupljeno je 367 nalaza, od čega je 319 datirano u razdoblja prije novog vijeka. Najviše je pronađeno 179 ulomaka rimskoga građevnog materijala – opeke, zatim 81 ulomak srednjovjekovne keramike, 46 ulomaka prapovijesne te 11 ulomaka rimske keramike. Od ostalih arheoloških nalaza pronađen je po jedan ulomak kremen a i žrnjva. Antici pripada 52% od ukupnog broja nalaza – od čega je samo 3% rimske keramike, dok su ostalo ulomci opeke. Neobičajeno je visok postotak prapovijesne keramike (12%), dok je najzastupljenija keramika iz srednjeg vijeka (22%).

Lokalitet br. 6 – AN 6 Sela 2

(stacionaža: 27+260 – 27+300)
Položaj je udaljen 310 m od Sela 1, smješten na neobrađenim oranicama na samom rubu prirodne udoline – depresije obrasle u makiju. Arheološki nalazi pronađeni su isključivo iskapanjem probnih sondi, i to u D i E kvadrantima. Od ukupno 15 pronađenih nalaza, 10 ih pripada antičkom građevnom materijalu, a ostalo su nalazi novovjekovne opeke.

Lokalitet br. 7 – AN 7 Sela 3

(stacionaža: 27+600 – 29+380; COKP; putni prijelaz 0+000 – 0+730)
Arheološko nalazište nastavlja se na području gdje trasa autoceste izlazi iz prirodne udoline nakon manjeg kanala – potoka, te se prostire na velikoj površini na kojoj se danas nalaze djelomično obrađene oranice, južno od naselja Sela. Osim glavne trase autoceste, nalazi su pronađeni na području za COKP te nadvožnjaku Petrovac. Na tom su području pronađena 3294 nalaza, od čega 1455 pripada prapovijesti, antici i srednjem vijeku. Iz starijih je razdoblja najviše antičkih nalaza, od čega je 1138 nalaza građevnog materijala te 130 rimskih keramičkih ulomaka. Iz srednjeg je vijeka pronađeno je 145, a iz prapovijesti 17 keramičkih ulomaka. Osim keramike i opeke iz navedenih razdoblja, na lokalitetu je pronađena zavidna količina troske (23 komada), koja je pronađena po cijeloj površini lokaliteta. Od ostalih arheoloških nalaza pronađeni su jedan brus – kamen i jedan kremen artefakt. Najveći dio terenske površine bio je prekriven gustim vegetacijskim pokrovom te je bio označen stupnjem vidljivosti 0, što je obuhvaćalo 72% ukupne površine, zbog čega je iskopano 636 sondi

Prikaz broja nalaza po razdobljima (izradio: J. Burmaz)

u kojima je pronađeno 214 arheoloških nalaza. Na osnovi brojnosti nalaza iz različitih razdoblja i razmjera u odnosima između količine nalaza i stupnja vidljivosti, može se pretpostaviti da se radi o bogatom lokalitetu primarno rimskog i srednjovjekovnog karaktera, s kontinuitetom još od prapovijesti (prapovijesni su nalazi pronađeni nešto više grupirani na dijelu trase kod nadvožnjaka Petrovac).

Lokalitet br. 8 – AN 1 Stupno 1 – Čvor Sisak

(stacionaža: 30+570 – 31+150; spojna cesta 0+950 – 1+290; krak 3)

Lokalitet AN Stupno 1 – Čvor Sisak nalazi se na uglavnom neobrađenim oranicama južno od naselja Stupnog, a osim glavne trase autoceste obuhvaća i krak 1 i krak 3. Na sjevernom dijelu lokalitet završava prirodnom obraslom udolinom u kojoj se voda često zadržava, dok se lokalitet preko polja širi u ostalim smjerovima. Na tom je području prikupljeno 3809 nalaza, od čega je 2500 arheoloških. Arheološke nalaze u najvećem broju čine ulomci antičkoga građevnog materijala – opeke (2351 komad), koji zajedno s 97 ulomaka rimske keramike određuju primarni karakter tog lokaliteta. Manje je keramičkih ulomaka koji pripadaju srednjem vijeku (27 ulomaka) i prapovijesti (14 ulomaka). Od ostalih su nalaza pronađena tri kremen artefakta te osam komada troske. Velik dio (80%) ukupne pregledane površine tog lokaliteta koju čine 452 kvadranta, obrastao je vegetacijom te je označen stupnjem vidljivosti 0, zbog čega je na toj površini iskopano 178 plitkih sondi u kojima su pronađena 162 arheološka nalaza, što u odnosu na ukupno 2500 arheoloških nalaza čini svega 6%. Na toj je lokaciji prilikom arheoloških terenskih pregleda pronađeno najviše arheoloških nalaza na cijeloj trasi Autoceste Zagreb – Sisak.

Lokalitet br. 9 – AN 2 Stupno 2

(pristupna cesta, stacionaža: 0+410 – 0+710)

Arheološki lokalitet Stupno 2 udaljen je oko 600 m od lokaliteta Stupno 1 – Čvor Sisak. Površina na kojoj je obilježen lokalitet gusto je obrasla te je sav materijal, tj. 13 ulomaka rimske opeke i 8 ulomaka novovjekovne opeke, pronađen prilikom kopanja manjih arheoloških sondi. Jedan dio površine nije bilo moguće pregledati jer trasa ceste prelazi preko dijela kuće s ograđenim dvorištem. Nedaleko

Lokalitet AN 3 Odra – Čvor Odra, prema broju nalaza (izradili: N. Vujnović, S. Krošlin i J. Burmaz)

od te pozicije autori studije utjecaja na okoliš navode postojanje antičke arhitekture (Škoberne, Želle 2003).

Lokalitet br. 10 – AN 3 Odra – Čvor Odra
(pristupna cesta, stacionaža 1+240 – 2+120; prijelaz preko Čvora 0+000 – 0+960)

Lokalitet Odra – Čvor Odra nalazi se na oranicama južno od naselja Odre. Obuhvaća glavni dio trase i prilazne ceste čvorištu. Kroz južni dio lokaliteta teče potok koji se ulijeva u rijeku Odru. Na lokalitetu je bilo najviše antičkih nalaza, i to rimske opeke (1889 ulomaka) te rimske keramike (340 ulomaka), dok je iz prapovijesti pronađeno samo 6 ulomaka. Od ostalih arheoloških nalaza pronađeno je 7 kremenih artefakata i 9 komada troske. Iz srednjeg vijeka pronađena su 133 keramička ulomka. Na 80% površine stupanj vidljivosti bio je 0 (nikakva vidljivost), te je na tim

dijelovima započelo iskopavanje 390 manjih sondi u kojima su pronađena 194 arheološka nalaza. Najviše je nalaza na područjima s dobrom, vrlo dobrom i odličnom vidljivošću, no bez obzira na vidljivost stječe se dojam da je zapadni dio lokaliteta na glavnoj trasi najbogatiji nalazima i da je možda riječ o centru lokaliteta. Na tom su dijelu (stacionaža od 1+300 do 1+600) pronađeni i ulomci prapovijesne keramike, kao i kremenii ulomci i troska. Brojnost nalaza rimske opeke i keramike određuje rimski karakter tog lokaliteta (52% od ukupnog broja nalaza), što nije iznenađujuće s obzirom na blizinu rimske kolonije Siscije.

Lokalitet br. 11 – AN 4 Odra – Staro Pračno i Sisak – Komunalna zona

(pristupna cesta, stacionaža: 2+120 – 3+194)

Lokalitet Odra – Staro Pračno i Sisak – Komunalna zona

generalno se može podijeliti na dva dijela odijeljena rijekom Odrom. Istočno od rijeke Odre nalazi se Komunalna zona Sisak, a zapadno Odra i Staro Pračno. Prilikom terenskog pregleda nije bilo moguće pregledati zapadnu zonu od stacionaže 2+120 do rijeke Odre stacionaža 2+850, zbog toga što cesta na tom dijelu prolazi kroz urbanizirani dio ili kroz ograđene vrtove u blizini kuća. S obzirom na blizinu zaštićene zone Siska i rijeke Odre, kao i veličinu prethodno pronađenog lokaliteta (Odra – Čvor Odra), to je područje označeno kao pretpostavljeni, odnosno potencijalni arheološki lokalitet. Dio trase spojne ceste koja se nalazi unutar komunalne zone Sisak, dakle s istočne strane rijeke Odre, automatski se svrstava u arheološko nalazište, s obzirom na to da se nalazi unutar zaštićene zone. U neposrednoj blizini tog dijela lokaliteta, s južne strane današnje magistralne ceste nalazi se rimsko groblje (Škoberne, Želle 2003). Za čitavo se područje generalno može kazati da je iznimno bogato arheološkim nalazištima na kojima po broju prevladavaju antički nalazi, što je i razumljivo s obzirom na to da se u blizini nalazi vrlo važan rimski grad Siscija – središte rimske provincije Panonije Savije i važno sjecište putova tijekom čitave povijesti. Današnja trasa ceste prolazi nedaleko od rimske državne ceste koja je iz Siska vodila prema Emoni (Ljubljana), s odvojkom preko Andautonije (Ščitarjevo) za Petovio (Ptuj). Naravno da su cestovne komunikacije nastajale uz najlogičniji, najkraći i najprohodniji prirodni smjer, uz koji se odvijao život i razvijala naselja. Prikaz smjera rimske državne ceste koja slijedi taj logični obrazac ilustrira karta koju je 1938. izradio Klemenc.

Literatura

Klemenc 1938 J. Klemenc, Archaeologische karte von Jugoslavien, BLATT Zagreb, Beograd, 1938.

Škoberne, Želle 2003 Želimir Škoberne i Morena Želle, Kulturno-povijesna baština, Studija o utjecaju na okoliš Autoceste Zagreb – Sisak, Institut građevinarstva Hrvatske d.d., Zavod za studije i projekte, Janka Rakuše 1, Zagreb, svibanj, 2003: 101 – 119.

Nikša Vujnović
Josip Burmaz

Summary

During 2009, the archaeological field survey of part of the course of the future Zagreb to Sisak motorway was completed, on the Lekenik – Sisak section (chainage 20+200 to 31+100), together with the Sisak feeder road (from 0+000 to 3+194). The area of the course of the road over a width of 50 m was studied by the intensive field survey method. During the survey, eleven archaeological sites were found, seven of them on the main course and four on the Sisak feeder road. The large number of densely distributed sites is the result of the closeness of a large centre, which was what Sisak was over the course of time. The field survey resulted in the collection of a large quantity of fragmented pottery and brick. Seven of the eleven sites yielded finds from prehistory, the Roman Period and the Middle Ages, two of them produced finds from the Roman

Period, and at one site finds from the Roman Period and the Middle Ages were discovered, while one site remained temporally undetermined, because it was established since it is in the protected zone of Sisak city.

Redni broj: 137

Lokalitet: Banija – područje

Naselje: –

Općina/grad: Gvozd, Petrinja

Pravni status: postupak u tijeku

Razdoblje: P, A, SV, NV

Vrsta radova: terenski pregled

U studenom i prosincu 2009. na više lokacija u blizini Petrinje i Gvozda trajao je prvi dio Projekta arheološkog rekognosciranja Banije. Radove je vodio Zoran Čučković, dipl. arheolog.

Cilj projekta bio je topografsko dokumentiranje i probno sondiranje arheoloških nalazišta. Također su zabilježeni pedo-geološki čimbenici na terenu, stanje i utjecaj vegetacije te je utvrđeno stanje očuvanosti arheoloških nalazišta. Rekognosciranje je bilo dobra podloga za razvijanje sustavnog proučavanja tog arheologiji slabo poznatog područja. Ukratko, snimljena su i sondirana tri prapovijesna nalazišta (Humka u Podgorju kod Gvozda, kod groblja u Pješčanici i Glavica u Jeresimićima u Pješčanici) te dva

SJ 413 (foto: S. Gospodinović)

složena nalazišta (Klinacgrad kod Petrinje i Cicina glavica u Ostrožinu), s uzastopnim naseljavanjem od prapovijesti do srednjeg vijeka. Sva tri prapovijesna nalazišta spadaju u skupinu ranoželjeznodobnih gradinskih naselja poput već poznate obližnje Turske kose kod Topuskog. Na sva su tri nalazišta potvrđeni tragovi naseljavanja. Srednjovjekovni je grad Klinac topografski snimljen te je utvrđena šira zona rasprostiranja površinskih arheoloških tvorevina, a u blizini je locirano i novo prapovijesno nalazište.

Najveće su iznenađenje ostaci u kamenu uklesanih tvorevina na Cicinoj glavici kod Ostrožina, gdje je dokumentirano više faza naseljavanja – od eneolitika, preko kasnoga brončanog te razvijenoga željeznog doba do antike i (moguće) srednjeg vijeka. Na padinama brijega pronađen je kamenolom te jedan umjetno izrađen hipogej. Bez daljnjih istraživanja nije moguće utvrditi točnu dataciju, no može se pretpostaviti da se radi o antici. Na sjevernoj su padini vidljivi ostaci kamenoloma, istesane stijene na kojima se ponegdje mogu vidjeti neodbijeni kružni blokovi te također veći izvaljeni komadi stijene. Na jednome mjestu u stijenama, neposredno ispod vršnog platoa u stijenu je uklesana mala apsidalna prostorija u čijim su zidovima izdubljene manje niše. Također je i na vanjskoj, ulaznoj strani vidljivo usijecanje plitkih kanala koji su možda bili oslonac za nadstrešnicu ili neku drugu konstrukciju. Objekt nedvojbeno asocira na antičke ili srednjovjekovne hipogeje, podzemne kultne prostorije. Vrijedan je podatak da je još početkom 20. st. istaknuti znanstvenik Gj. Szabo u svom izvještaju s puta po Kordunu (akt 60/1911) na području Kirina zabilježio „naročito klesanu pećinu s nišama“, za koju smatra da je riječ o *mithreumu* (podzemna prostorija u kojoj je štovano orijentalno božanstvo Mitra). Za sada nema odgovora na pitanje je li to novo otkriće upravo taj pretpostavljeni mitrej ili je riječ o potpuno novom nalazu.

Literatura

Čučković 1986 Lazo Čučković, Arheološka topografija karlovačke regije, Izdanja HAD 10, 1986 (9-18)

Horvat 1972 Anđela Horvat, O spomenicima kulture na području Petrove gore, Simpozij o Petrovoj gori, JAZU, Zagreb, 1972.

Kruhek, Horvat 1986 Milan Kruhek, Zorislav Horvat, Utrve banske krajine od Karlovca do Siska, Izdanja HAD, 10, Zagreb, 1986: 161 – 188.

Majnarić-Pandžić 1986 Nives Majnarić-Pandžić, Prilog poznavanju kasnog brončanog i starijeg željeznog doba na Kordunu i Baniji, Izdanja HAD, 10, Zagreb, 1986: 29 – 44.

Zoran Čučković

Summary

The project for the archaeological reconnaissance of Banija was carried out in November and December 2009 at several sites close to Petrinja and Gvozd. Three prehistoric sites were recorded and probed (Humka at Podgorje by Gvozd, at the cemetery in Pješčanica and Glavica in Jeresimići in Pješčanica) and two complex sites (Klinacgrad by Petrinja and Cicina glavica in Ostrožin). The greatest surprise was provided by the remains in stone-carved artefacts

at Cicina glavica by Ostrožin. Here several phases of settlement were documented, from the Aeneolithic, via the Late Bronze and the high Iron Age to the Roman Period and, perhaps, the Middle Ages. On the slopes of the hill a quarry was found, and an artificially made hypogeum. Without further investigation, it was impossible to ensure any exact dating, but we hypothesise that it belonged to the Roman Period.

Redni broj: 138

Lokalitet: Bela crkva

Naselje: –

Grad/općina: Mikleuška

Pravni status: postupak u tijeku

Razdoblje: SV

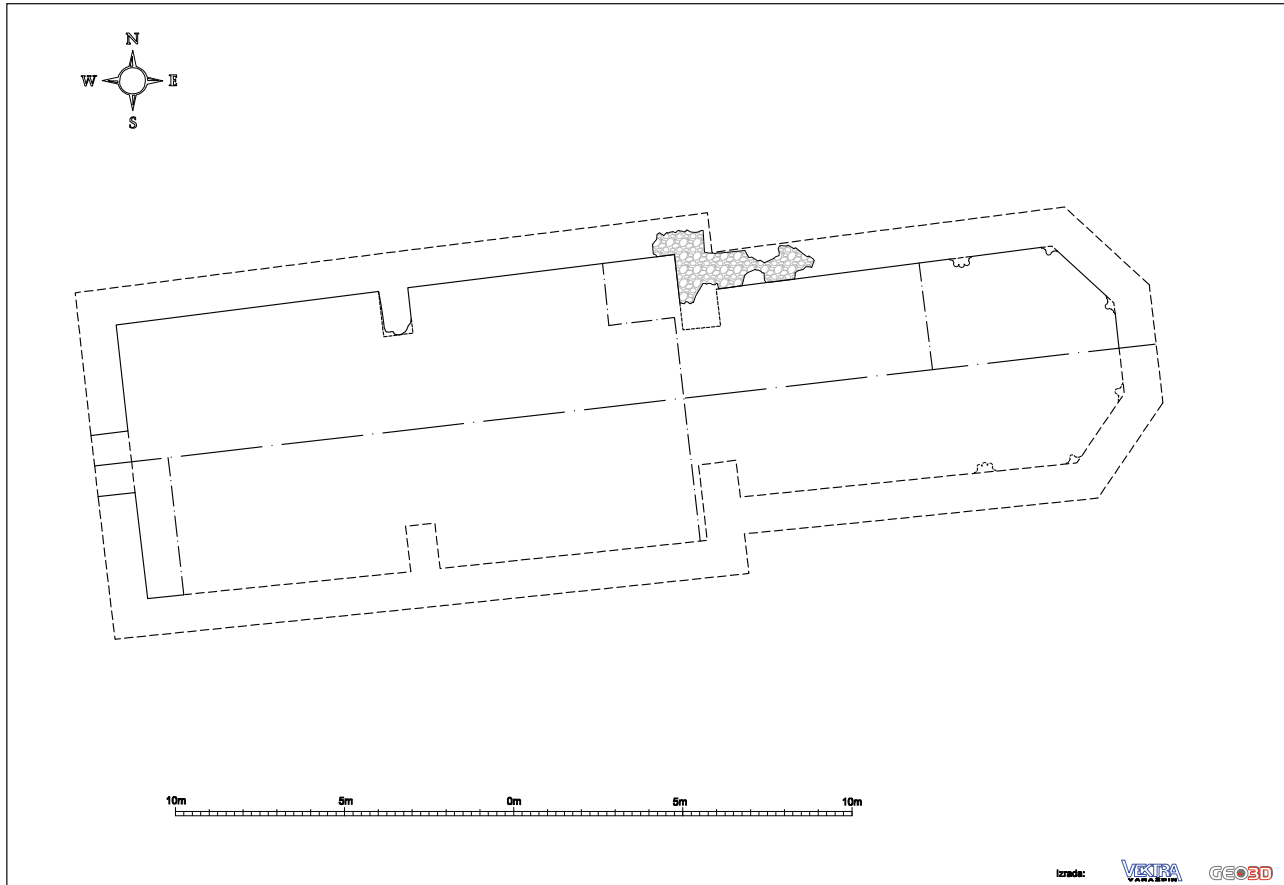
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Arheološka istraživanja od 23. lipnja do 24. srpnja 2009. prva su istraživanja pavlinskog samostana Bela crkva. Radove je izveo Hrvatski restauratorski zavod (Služba za arheološku baštinu, Odjel za kopnenu arheologiju), a voditeljica istraživanja bila je Tajana Pleše, arheologinja konzervatorica). U pripremnim radovima uklanjanja vegetacije sudjelovali su djelatnici šumarije Kutina (Hrvatske šume d.o.o.).

Južno od Garić grada, podno najvišeg vrha Dugačkog brda na Moslavačkoj gori nalazi se najstariji pavlinski samostan na području današnje Hrvatske. Samostan Blažene Djevice Marije na Moslavačkoj gori (poznat i kao Bela crkva) nalazio se u okrugu Gračenica (*Gersencze*) onodobne križevačke županije, dok se danas nalazi na prostoru gospodarske jedinice Kutinska Garjevica (Hrvatske šume d.o.o.). Samostan je osnovao magistar Tiburcije sredinom 13. st. Pavlini su tijekom sljedeća tri stoljeća brojnim darovnicama i oporukama postali vlasnici velikog broja posjeda. Redovnici su samostan zauvijek napustili između 1520. i 1544., kada je Garić grad potpao pod osmanlijsku vlast. Prostor samostanskog sklopa jasno je određen koljenom potoka Kamenjače (Crkveni jarak) s istočne i južne strane te dvama umjetnim kanalima sa

Pogled sa zapada na lađu samostanske crkve Navještenja Marijina nakon arheoloških istraživanja 2009. godine (foto: J. Kliska)

Tlocrt samostanske crkve Navještenja Marijina nakon arheoloških istraživanja 2009. godine (Vektra – Geo3D d.o.o.)

sjeverne i zapadne strane, kojima je zatvoren pravokutni plato. Prije početka istraživanja bilo je vidljivo samo sjeverno rame samostanske crkve Navještenja Marijina. Tijekom arheoloških radova 2009. crkva je istražena po cijeloj dužini (od zapadnog pročelja do začelnog zida poligonalne apside) unutar sjevernog dijela longitudinalne simetrale. U nastojanju da se zrcalnom simetrijom dobije tlocrtna dispozicija cijele crkve, napravljena je kontrolna sonda uz unutrašnji zid zapadnog pročelja, kako bi se potvrdila njena širina. Unutar dvije kontrolne sonde potvrđena je širina zidova crkve (110 cm). Lađa crkve (dužina 1665 cm, širina 830 cm) podijeljena je u dva jednaka dijela pravokutnom bazom u vezu sa sjevernim zidom (širina 90 cm, dužina 135 cm). Prema smještaju unutar lađe, može se pretpostaviti da je baza nosila jednostavan svodni luk. Glavni ulaz u samostansku crkvu nalazio se na njenu zapadnom pročelju. Istražen je samo sjeverni dio portala, čija cijela (rekonstruirana) širina svijetlog otvora iznosi 180 cm. Unutar sjevernog dijela lađe nije istražen dio uz sjeverno rame, kako se ne bi narušila njegova statička sigurnost. Radovi u svetištu crkve nastavljeni su jednakim sustavom istraživanja (prema longitudinalnoj simetrali). Potvrđena je unutrašnja širina svetišta koja iznosi 630 cm, dok je puna dužina (zajedno trijumfalnim lukom koji je širok 110 cm) 1275 cm. Svetište je na istočnom dijelu zaključeno poligonalom apsidom. Zahvaljujući šumskoj izolaciji, *in situ* su ostale sačuvane tri svežnjaste službe

sjevernog dijela svetišta. Njihovi su segmenti bili slagani u pravilnom ritmu izmjene zelenog škrijlca i vapnenca. Na svežnjastim su službama ostala fragmentarno sačuvana tri sloja vapnenog naliča (crveni, bijeli i plavi). Samostanska crkva Navještenja Marijina nalazi se u sjeveroistočnom dijelu sklopa, što je odrednica najstarijeg vremena izgradnje pavlinskih samostana. Do sada nije nađena ni jedna samostanska crkva onodobnoga slavonskog prostora takva položaja (sve su smještene u jugozapadnom kutu). Ni samostanske crkve na prostoru susjedne Mađarske nisu smještene u SI dijelu sklopa, izuzev one najstarije u samostanu sv. Jakova u Pécs-Jakabhegyu. Crkva je bila sagrađena u skladu s uzusima propovjedničkih redova: jednobrodnost sakralnog objekta naglašena je podjednakim dužinama lađe i svetišta. Na istoku je svetište zaključeno poligonalom apsidom. Prema rezultatima istraživanja longitudinalne osi, rekonstrukcijom su dobivene njene vanjske (dužina 3155 cm, širina 1030 cm) i unutrašnje dimenzije (lađa: dužina 1665 cm, širina 830 cm; svetište 1275 cm, širina 630 cm). Crkva je podijeljena na dva dijela trijumfalnim lukom čije dimenzije svijetlog otvora za sada nije moguće odrediti sa sigurnošću. Ovim prvim arheološkim istraživanjima potvrđen je njen glavni ulaz na zapadnom pročelju. Drugi ulaz, koji je omogućavao komunikaciju iz samostanskog sklopa, može se pretpostaviti na južnom zidu lađe, odnosno svetišta. Za sada nije moguće potvrditi je li samostanska crkva imala

kontrafore na slobodnim pročeljima, a još nije poznato ni kako je sakralni objekt bio povezan s drugim samostanskim prostorijama.

Prema strukturi zidanja južnog pročelja sjevernog zida samostanske crkve te prema kvaliteti i načinu izrade *in situ* pronađenih svežnjastih službi svodnog sustava, mogu se razlikovati dvije građevinske faze. Na prosječnoj se visini od 340,50 m na sjevernom zidu crkve jasno može pratiti cezura u zidnoj strukturi. Za gradnju zidne mase (za razliku od ulomaka arhitektonske plastike, za koje je rabljen zeleni škriljac i vapnenac) upotrebljavan je nepravilno lomljen granit. No, struktura donjeg dijela zida znatno je kompaktnija, a kao vezivo upotrebljavan je kvalitetan vapneni mort sitnoga granulata. Gornji je dio zida u znatno lošijem stanju, što se ne može samo pripisati utjecaju atmosferilija, nego i znatno lošijoj strukturi veziva. Određivanje te cezure kao razdjelne linije temelja i zidne mase ovdje valja isključiti zbog potvrđenoga zapadnog portala, čiji donji dijelovi dovratnika još nisu istraženi, stoga se ta cezura može (za sada) pripisati dvjema građevinskim fazama. Tu pretpostavku potvrđuju i vrlo kvalitetno izrađeni segmenti i ulomci arhitektonske plastike koji odgovaraju kasnogotičkom stilu gradnje (kao komparativan primjer mogu se navesti ulomci arhitektonske plastike iz Streze i treće građevinske faze remetske crkve). Ujedno se treba osvrnuti i na vrijeme gradnje prve crkve Navještenja Marijina, koja je bila sagrađena sredinom 13. st. te koja nije mogla biti stilski oblikovana u slogu istražene građevinske faze. Stilsku usporednicu te prve faze gradnje treba tražiti ili u oblikovnom izričaju prve, romaničke crkve u Pécs-Jakabhegyu ili pak u prvoj i/ili drugoj građevinskoj fazi samostanske crkve u Remetama. Ta se pregradnja samostanske crkve može smjestiti najranije u drugu polovinu 14. st. Ovdje valja napomenuti da su na crkvi bili izvedeni i neki manji zahvati, što je vidljivo prema (barem) dva naliča na svežnjastim službama u svetištu, no ti se zahvati za sada mogu odrediti isključivo kao unutrašnji dekorativni zahvati za koje nije poznato jesu li utjecali na građevinsko oblikovanje sakralnog objekta.

U zasipu uz sjeverni zid samostanske crkve pronađeno je 66 segmenata i ulomaka arhitektonske plastike, prema kojima se može zaključiti da je crkva bila natkrivena križno-rebrastim svodom. Nadalje, može se pretpostaviti i da je u starijoj fazi bila prekrivena drvenim tabulatom. Lađa je bila osvijetljena prozorima koji su bili smješteni na sjevernom zidu. Jesu li prozori bili postavljeni i na južnom zidu ponajviše ovisi o namjeni prostora koji se nalazio uz južno pročelje crkve. Svetište je bilo osvijetljeno najvjerojatnije trima monoforama, sa po jednom smještenom na poligonalnom, začelnom zidu svetišta (takvo je rješenje i u crkvama samostana u Šenkovcu, Lepoglavi i Kamenskom).

Nakon arheoloških istraživanja 2009., istražene su strukture zaštićene dvostrukim slojem geotekstila. Posebna pažnja posvećena je zaštiti *in situ* sačuvanih svežnjastih službi sa sačuvanim tragovima oslika. Službe su drvenom konstrukcijom bile dodatno zaštićene od mehaničkih oštećenja. Istraženi dio samostanske crkve u cijelosti je fotodokumentiran (J. Kliska, HRZ) te je snimljen metodom 3D-laserskog skeniranja (Vektra – Geo3D d.o.o.).

Literatura

Bedić 1995 M. Bedić, Pavlinski samostan Blažene Djevice Marije pod Garićem, Lepoglavski zbornik (Radovi sa znanstvenog skupa Šest stoljeća kulture i umjetnosti u Lepoglavi), Zagreb, 1996: 97 – 110.

Dočkal 1955 K. Dočkal, Samostan Blažene Djevice Marije u Gariću, Arhiv HAZU (rukopis), Zagreb, 1955.

Eggerer 1663 A. Eggerer, *Fragmen panis corvi proto – eremitici seu Reliquiae annalium eremi-coenobiticorum Ordinis Fratrum Eremitarum s. Pauli primi Eremitae, Viennae, 1663.*

Horvat 1989 Z. Horvat, Srednjovjekovna arhitektura pavlinskih samostana u Hrvatskoj, u: *Kultura pavlina u Hrvatskoj 1244-1786*, Zagreb, 1989: 95 – 109.

Kovačević 1992 D. Kovačević, Pavlinski samostan BDM pod Garićem (Bela Crkva), Zbornik Moslavine, 2, Kutina, 1992: 57 – 65.

Pisk 2007 S. Pisk, Topografija Garića, Gračnice i Moslavine od 1163. do 1400., Zagreb, 2007.

Tamàs 2003 G. Tamàs, *A pálos rend építészete a középkori Magyarországon*, Budapest, 2003.

Tajana Pleše

Summary

The monastery of the BVM (Bela crkva), the earliest monastic complex of the Order of St Paul the Hermit in late medieval Slavonia, was founded by Magister Tiburtius in the middle of the 13th century. The monastic complex is located on Moslavačka gora (hill, upland), in an inaccessible canyon formed by the stream called Kamenjača. After three centuries of prosperity, in the face of the Ottoman incursions, the religious abandoned the monastery sometime between 1520 and 1544.

The first archaeological excavations, carried out in 2009, investigated the monastic church of the Annunciation, the whole of the length in the northern part of the longitudinal centreline. A reconstruction provided its outside dimensions (length 3155, width 1030 cm) and internal dimensions (nave: length 1665 cm, width 830 cm; chancel: length 1275, width 630 cm). The church was built in line with the typical habits of the preaching orders: its longitudinal nature was emphasised by the single-nave, rectangular main body of the church, and its equally long and wide chancel that ends in a polygonal shape. Sixty-six fragments of architectural moulding were discovered.

Redni broj: 139

Lokalitet: Gore – crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije

Naselje: Gore

Grad/općina: Petrinja

Pravni status: Z-1416

Razdoblje: SV, NV

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

U jesen 2008. te u proljeće i ljeto 2009. zaštitno je arheološki istražena crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije u Gori. Voditelj istraživanja bio je dr. sc. Juraj Belaj, znanstveni suradnik Instituta za arheologiju.

Gore – crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije, pogled na svetište tijekom istraživanja (foto: F. Sirovica)

Istraživanja su pokrenuta radi cjelovite obnove u Domovinske ratu razrušene crkve, a financirana su sredstvima Zagrebačke nadbiskupije. Za potrebe drenaže istražen je rov (širok oko 1 m) oko temelja templarske crkve, zajedno s temeljima sakristije i preslice (dužine oko 82 m). Istražen je i rov za odvodnju drenaže niz padinu (dužine 24 m), koji se od crkve pruža u smjeru istoka. I unutar zidova crkve istražene su pojedine manje površine. Na kraju istraživanja postavljena je drenaža, a drenažni je rov zatrpan. Istraživanjem prostora oko temelja crkve sve do zdravice, stečen je uvid u zanimljiv način gradnje temelja, s duboko položenim „bazama za temelje“ oko svakoga pojedinog potpornjaka. Temelji su iznimno duboki, prosječno oko 2 m. Čini se da su ostaci iz barem ponekih grobova na koje su naišli graditelji te crkve, brižno položeni u kosturnice. Dvije takve izduljene kosturnice, koje su vjerojatno nastale prilikom gradnje temelja, pronađene su uz potpornjake (grob 234 – kosturnica uz JI potpornjak te grob 255 – kosturnica uz SI potpornjak). Utvrđeno je da je sakristija, uočljivo slabije kvalitete gradnje te pliće temeljena, crkvi prizidana naknadno. Zvonik je također građen manje solidno, s obilnom uporabom vezivnoga materijala.

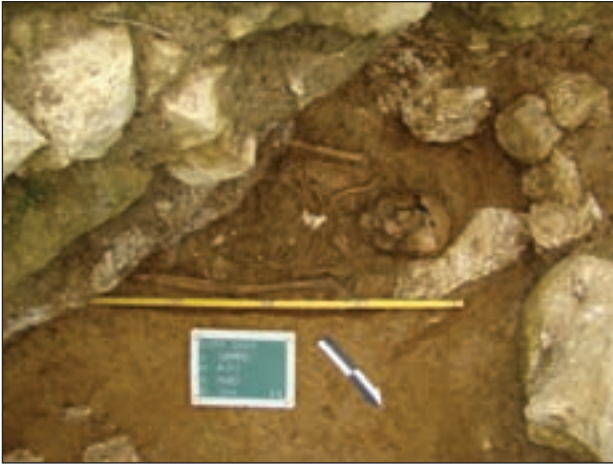
No, za razliku od tih očekivanih potvrda prijašnjih pretpostavki, uočene su i neke druge zanimljive dogradnje. Ističe se široka i masivna struktura (SJ 1060; široka 1,20 – 1,50, a dugačka oko 2 m), prigradena istočno uz središte svetišta. Dograđena je naknadno (vidljivo je njezino naslanjanje na temelj svetišta), a tom su prilikom u gornjim slojevima upotrebljavani i golemi (dugi 1,60 m) kameni

blokovi. Prilikom njezine gradnje upotrebljavano je snažno vezivo, a presjekla je dva groba južno od nje. Budući da na zidu iznad hodne razine nisu vidljivi tragovi ikakva doticaja, čini se da bi razlog dozidavanja tako masivnog temelja mogao biti očvršćivanje statike u razini temelja.

Otkrivena je i jedna struktura koja se, pomalo ukoso, pruža istočno od JI ugla crkve (SJ 505; široka je oko 1 m, a sačuvana je u visini od 50 do 80 cm). I ona je naknadno pridodana uz temelj crkve, zidana je slabijom kvalitetom i sitnijim te nepravilnijim kamenjem. Unutar prostorije između sakristije i kapele sv. Ane (proširenje sakristije?) otkriven je još jedan temelj zasad nejasne namjene (SJ 327). Od sjevernog se zida prema sjeveru pruža još jedan recentniji zid (SJ 785=442), građen nepravilnim kamenjem uz obilnu uporabu žbuke (širok 1,80 m), koji siječe i brojne grobove.

I južno od crkve otkrivena je jedna struktura (SJ 142/267) koja se sastoji od dva reda kamenja. Gornji red konstruiran je od manjega kamenja (oko 15x10x10 cm) povezanoga grubom ružičasto-žutom žbukom s primjesama razmrvljene opeke i sitnog kamenja (do 2 mm), a donji se sastoji od većega kamenja (oko 30x30x30 cm). Zid se pruža u smjeru sjever-jug, okomito na južni zid crkve čijim je ukopom presječen, a istražen je u dužini od oko 1 metra (širina drenažnog kanala). Sačuvan je u visini od oko 30-35 cm, a širok je oko 140 cm. Uočeno je da je i prilikom gradnje baroknoga zvonika, sasvim očekivano, također presječeno nekoliko grobova.

Ipak, od svih pronađenih struktura najzanimljiviji su ostaci polukružne apsida, očito starije romaničke crkve (SJ 1000). Ta je apsida otkrivena još u prijašnjim istraživanjima

Pokojnik pokopan sa S-karičicama u grobu 324 (foto: A. Ivanković)

Hrvatskoga restauratorskog zavoda unutar svetišta gotičke crkve (Miletić 1999: 143 – 144, sl. 42). Utvrđeno je da se ostaci apside pružaju oko 50 cm duboko, njezina je građa čvrsta, solidna, no nije uočene nikakav vezivni materijal. Uz nju je s unutrašnje strane bila prislonjena i druga polukružna, no iznimno plitka struktura (SJ 1001). Nije bila ni približno čvrsta kao temelj apside te također nije vezana nikakvim vezivnim materijalom. Čini se kao da se u njezinu slučaju ne radi o temelju, već možda o bazi još nejasne namjene. O postojanju starije, romaničke crkve svjedoče i pojedini spoliji. Ističe se ulomak lučnoga nadvoja ukrašen palmetama (PN 161), koji je nađen u sjevernome zidu broda crkve prilikom njezina rušenja. Sličan je ulomku već nađenom 1998. prilikom istraživanja HRZ-a (Miletić 1999: 141 – 142, sl. 32).

Tijekom arheoloških istraživanja 2008. i 2009. istražen je 371 grob. Zasada se ti grobovi ugrubo mogu podijeliti na barem dvije faze, odnosno tri – ako se plitko ukopani dječji grobovi odrede kao najmlađa faza. Mlađi su grobovi

Broš iz groba 50 (foto: J. Ivanišević)

orijentirani jednako kao i crkva, otprilike pravilno u smjeru istok-zapad, premda i oni i crkva imaju blag otklon prema SZ-JI. Samo su pojedini grobovi male djece (nikad odraslih) bili ukopani uza zid svetišta u smjeru sjever-jug (ti grobovi prate orijentaciju crkve bez obzira uz koji su zid bili ukopani). Među najmlađe grobove ubraja se grob položen iznad baze SZ potpornjaka (grob 203), zatim grob s medaljonom sv. Florijana, zrcnem krunice u obliku lubanje te križićem (grob 253 otkriven u kanalu za odvod drenaže), potom grob s križićem ukopan južno od crkve (grob 33) te, sudeći prema stanju kostiju, jedan grob malog djeteta (grob 13). U većini mlađih grobova nisu pronađeni nikakvi nalazi. Ruke pokojnika bile su položene na zdjelicu ili prekrizene na prsima. U starijim su grobovima ruke bile pružene uz tijelo pokojnika. Premda je velik broj tih grobova pronađen oštećen/presječen drugim, mlađim ukopima, ipak je otkriven i određen broj čitavih starijih grobova koji su u pravilu ukopani u zdravicu (20-ak cm dublje od grobova mlađe faze) u smjeru SZ-JI, što je pomalo drukčije od orijentacije crkve (uočeno je tridesetak takvih grobova). Među tim najstarijim grobovima ima i onih s nalazima tipičnima za vrijeme bjelobrdske kulture. Tako su u grobu 324 pronađene dvije S-karičice, po jedna sa svake strane lubanje pokojnika, a u grobu 337, uz prsten s plavim staklom te novac (vjerojatno frizatik) pronađena je i jedna O-karičica. Još je jedna manja S-karičica pronađena u grobu 161 s desne strane lubanje pokojnika, dok je s lijeve strane kostur presječen recentnijim zidom 327. Od posebnih nalaza pronađenih u grobovima ističu se pojedini primjerci novca (u šest grobova), predice su nađene u 22 groba. Na kosturima i u zapunama grobova pronađeno je tridesetak prstenova. Grobovi s tim nalazima uz neke iznimke mogu se smjestiti u mlađu fazu grobova. Valja istaknuti da su neki vrlo važni nalazi pronađeni izvan konteksta pojedinih grobova – nađeni su ili u njihovim zapunama ili u zapunama mlađih grobova, prema čemu se može zaključiti da potječu iz starijih grobova ili slojeva. Kod barem šest grobova ustanovljena je i svojevrsna kamena obloga, a dva su groba imala po jedan veći kamen postavljen iznad glave pokojnika. Za nekoliko grobova uočeno je da su položeni na priklesani kamenu živac. Svi grobovi s oblogom bili su ukopani u zdravicu ili su ležali na njoj, zbog čega se smiju ubrojiti u starije na lokalitetu. Na čitavom lokalitetu pronađeno je malo nalaza keramike – ulomci su pronađeni u zapunama 51 groba, dva ulomka ukrašena valovnicom pronađena su ispod plitke polukružne strukture SJ 1001, u zapuni SJ 1606 prislonjenoj uz romaničku apsidu SJ 1000. Pronađeno je i vrlo malo antičkih nalaza: nekoliko ulomaka tegula i opeka. Osobitu vrijednost lokalitetu svakako daju sitni nalazi koji se mogu povezati s prisutnošću viteških redova na lokalitetu: prvo templara, a potom i ivanovaca. To su, prije svega, nalazi novca iz grobova, odnosno kosturnica: srebrni sitan novac Enrica Dandola, dužda Venecije (1192. – 1205.), tri frizatika te jedan slavonski banovac. Iznimni su pak nalazi broša promjera oko 5 cm, s natpisom na prednjoj i ukrasom na stražnjoj strani, koji je nađen na prsima kostura iz groba 50 te rezbarena koštana kopča nađena u kosturnici u grobu 61. Novac Ludovika I. Anžuvina (1342. – 1382.) te osobito srebrni prsten s prikazom Ilijana na kruni, već pripadaju vremenu ivanovaca.

Literatura

Miletić 1999 Drago Miletić, Župna crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije u Gori, Godišnjak ZSKH, 22, 23, Zagreb, 1999: 127 – 151.

dr. sc. Juraj Belaj

Summary

During autumn 2008 and in spring and summer of 2009 rescue archaeological excavations were conducted at the Church of the Assumption in Gore. The excavations were started for the sake of a complete renovation of the church, which was completely ruined in the Homeland War. A trench made for the purpose of drainage about 1 m around the foundations of the Templar church was investigated together with the foundations of the sacristy. Also investigated was a trench for a drainage channel down the slope, which extends from the church in the easterly direction.

The foundations of the church are exceptionally deep, about 2 m on average. It would seem that the remains of graves that the builders of the church came upon were carefully placed in ossuaries. Also observed were some interesting other building extensions. Nevertheless, of all the structures found, the most interesting are the remains of the semicircular apse, clearly of an older, Romanesque church. The existence of an older Romanesque church is evidenced by some spolia. Particularly prominent is a fragment of an arched lintel decorated with palmettes found in the northern wall of the nave during its destruction.

During archaeological excavations in 2008 and 2009, 371 graves were investigated. The latest are shallowly-dug graves for children. The newer graves have the same orientation as the church, approximately east to west (those like the church have a mild deviation in a north west to south east orientation). In most of the more recent graves, no finds of any kind were discovered. The arms of the deceased were placed on their hips or crossed over the chest. In the older graves, the arms were stretched along the bodies of the deceased. As a whole they were buried in natural soil (some 20 cm deeper than the graves of the later phase), in the north west to south east direction, which is a little different from the orientation of the church. Among these oldest graves there are some with finds that are typical of Bjelo Brdo culture (an S ear-ring, an O ear ring, a *frizatik* coin).

Apart from coins, the most notable finds in the graves are the buckles found in 22 graves and ten rings. On the whole with a few exceptions we can place the graves in these finds in the later phase of the graves. In at least six graves a kind of stone cladding was found, while two graves had a single large stone placed below the head of the deceased. All the graves with cladding were dug into the natural soil, or lay upon it, because of which we can count them among the oldest at the site. Several graves were observed to have been placed on roughly carved bedrock.

The site is given particular value by small finds that we can connect with the presence of the knightly orders at the site: first the Templars, and then the Knights of St John. These

are, primarily, finds of coins from the graves or ossuaries: a small silver coin of Doge Enrico Dandolo (1192-1205), three *frizatiks* (a 12th century coin) and one Slavonian *banovac*. Exceptional finds are a brooch about 5 cm in diameter, with an inscription on the front and a decoration on the back, found on the breast of a skeleton from grave number 50 and a carved-bone buckle found in the ossuary in grave 61. A coin of Louis I of Angevin (1342-1382) and, in particular, a silver ring with a depiction of lilies on a crown belong to the time of the Knights of St John.

Redni broj: 140

Lokalizacija: Hrvatska Kostajnica – sjeverna zaobilaznica

Naselje: Hrvatska Kostajnica

Grad/općina: Hrvatska Kostajnica

Pravni status: postupak u tijeku

Razdoblje: A, SV, NV

Vrsta radova: terenski pregled

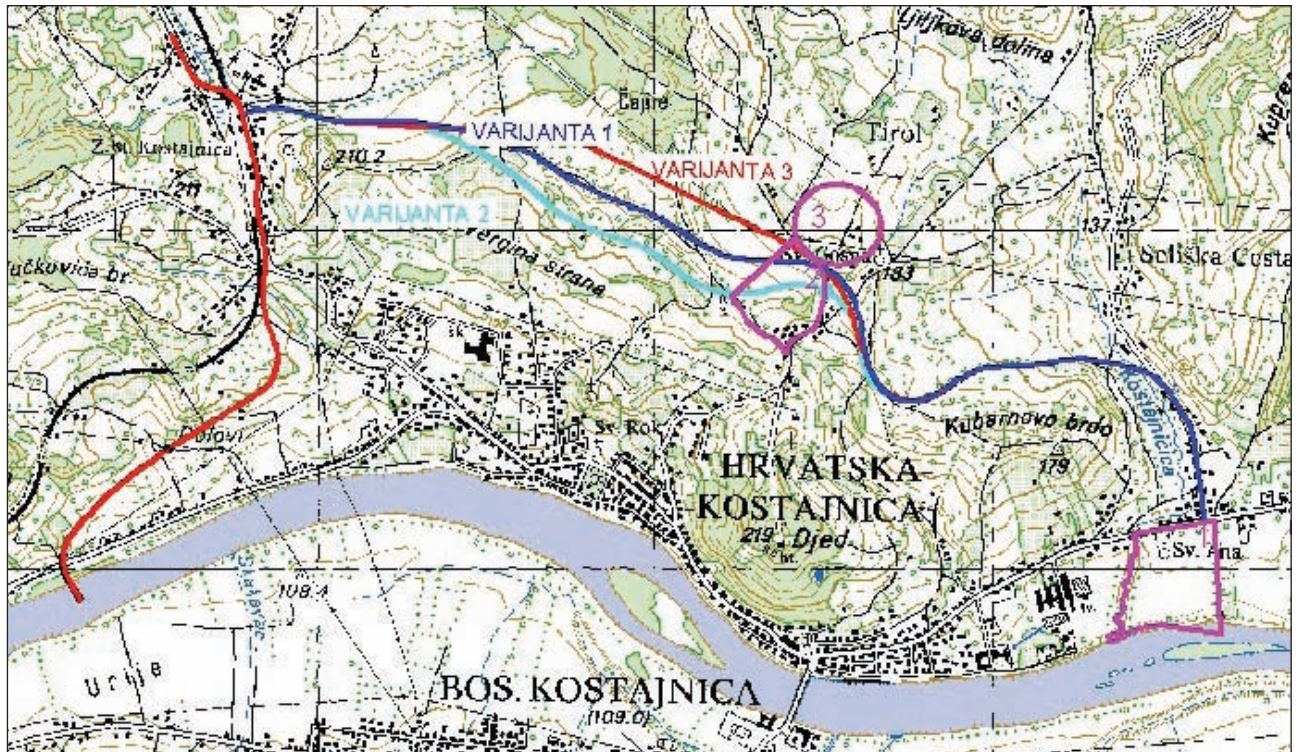
Za potrebe izrade studije o utjecaju na okoliš, odnosno utjecaja gradnje sjeverne zaobilaznice grada Hrvatske Kostajnice na arheološku baštinu, u ožujku 2009. pregledana je trasa. Teren je pregledala Helena Nodilo, dipl. arheologinja, Geoarheo d.o.o., a naručitelj je bila tvrtka Dvokut Ecro d.o.o.

Povijesno naselje Kostajnica razvija se u dolini Une, na njezinoj lijevoj obali, na mjestu na kojem se sastaju brdo Djed i rijeka, u neposrednoj blizini otoka. Osim prirodnih uvjeta za razvoj naselja, postoje i povijesni prometni tokovi koji od antike do najnovijeg vremena povezuju krajeve kontinentalne Hrvatske s Primorjem te s jugom i sjeverom Europe. To je položaj koji u najstarijim povijesnim razdobljima razvoja Pounja nije na glavnim komunikacijskim pravcima, ali koji tijekom stoljeća i borbe s Turcima postaje strateški važan kao granično područje između sjevera i juga. Nema podataka o postojanju naselja na području Kostajnice u prapovijesti i antici, tek sporadični arheološki nalazi upućuju na kontinuitet života na tom prostoru. Prve vijesti o Hrvatskoj Kostajnici mogu se pratiti od početka kasnoga srednjeg vijeka: toponim Kostajnica prvi se put spominje 1240. godine. Zbog nedostataka sustavnih arheoloških istraživanja, o srednjovjekovnoj se Kostajnici još uvijek zna razmjerno malo.

Prilikom obrade spomeničke baštine tog prostora upotrebljavana je opća referentna literatura, podaci o kulturnim dobrima koje bilježi Ministarstvo kulture RH, Uprava za zaštitu kulturne baštine – Konzervatorski odjeli u Zagrebu i Sisku, te rezultati dobiveni obilaskom terena. Pregledano je i 500 m područja obostrano od osi trase buduće dionice ceste, u zoni izravnog i neizravnog utjecaja te su izdvojena tri lokaliteta.

1.) Hrvatska Kostajnica – ostaci kapele sv. Ane s grobljem i lokalitet srednjovjekovnog samostana

Ostaci kapele sv. Ane s grobljem nalaze se na mjestu prvobitne lokacije franjevačkog samostana sv. Franje Serafinskog osnovanog u 13. st., a građenog tijekom 14. i poč. 15. st. Samostan je bio sagrađen na mjestu današnjega groblja sv. Ane, tik uz istoimenu kapelu. Spalili

Položaj lokaliteta na trasi sjeverne zaobilaznice Hrvatske Kostajnice

su ga Turci 1577., a potpuno je razoren u 17. st. Tragovi opkopa oko samostana još su i danas vidljivi s južne istočne strane. Kapela sv. Ane zidana je većim dijelom od kamene građe srušenoga prvobitnog franjevačkog kompleksa. Lokalitet je u ruševnom stanju i ugrožen neprovođenjem mjera konzervacije. Unutar područja djelomično sačuvanih perimetralnih zidova kapele sv. Ane i neposrednog okoliša, godine 2006. organizirana su arheološka istraživanja ograničenog opsega zbog blizine grobova, radi utvrđivanja građevinske geneze kapele i samog lokaliteta s djelomično sačuvanom supstrukturom prvobitnog samostana.

2.) Hrvatska Kostajnica – Tirol, župna crkva sv. Mihovila s grobljem

Crkva sv. Mihovila prvi se put spominje 1334. godine. Imala je funkciju sjedišta župe sve do oslobođenja Kostajnice od Osmanlija. Što se tiče ubikacije te crkve, kartografski izvori ranoga novog vijeka od sredine 17. st. nadalje nedvojbeno prikazuju crkvu sv. Mihovila na povišenoj poziciji – na lokaciji Čajira, odnosno Tirola. Kako postoje podaci da je uz crkvu postojalo i groblje u koje se pokapalo i nakon oslobođenja od Turaka, s velikom se sigurnošću može pretpostaviti da je crkva sv. Mihovila, koja je nedvosmisleno ucrtana u sve karte druge polovine 18. st. na lokaciji Čajire, ujedno i srednjovjekovna crkva sv. Mihovila.

3.) Hrvatska Kostajnica – Tirol, slučajni nalaz rimskog miljokaza i položaj rimske ceste *Siscia – Sirmium* Iza brda Djeda, na položaju zvanom Tirol, nedaleko od kapele sv. Gospe nađen je rimski miljokaz koji se može staviti u kontekst rimskih cesta između Siscije i Sirmija. Lokalitet nije istražen i ne zna se točan položaj.

Prilikom obilaska trase nisu registrirani novi lokaliteti. U studiji su valorizirani već postojeći lokaliteti u odnosu na buduću prometnicu. Zbog brojnosti i smještaja u užoj zoni s izravnim utjecajem, arheološki su lokaliteti najugroženija kategorija kulturne baštine na razmatranom području, iako je zbog nedostatka sustavnih arheoloških istraživanja nemoguće procijeniti ukupan opseg i značaj arheoloških ostataka očuvanih na tom području. Osim evidentiranih nalazišta, mogu se pretpostaviti otkrića novih arheoloških nalaza tijekom radova. Arheološki je najosjetljivije područje uz trasu nove ceste područje Tirola, na kojem su se svojedobno protezali srednjovjekovno naselje i komunikacije, a nalaz antičkog miljokaza upućuje i na postojanje antičkih komunikacija na tom prostoru.

Literatura

Slukan Altić 2007 M. Slukan Altić, Povijesni atlas gradova – Hrvatska Kostajnica, Zagreb, 2007.

Popis Popis registriranih, preventivno zaštićenih i evidentiranih kulturnih dobara, Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Uprava za zaštitu kulturne baštine – Konzervatorski odjel Zagreb

Helena Nodilo

Summary

For the purposes of the elaboration of an environmental impact study, or of the impact of the construction of the northern bypass of the city of Hrvatska Kostajnica, on the archaeological heritage, in March 2009 a field survey of

the course of the road was conducted. In the study of the heritage of this space, the general reference literature was used, data concerning cultural properties recorded by the Ministry of Culture, and results obtained from field-walking. An area of 500 m both sides of the axis of the course of the future section of the road was investigated, in the direct impact and in the buffer zone. The field-walking did not result in the registration of any new sites. In the study, an evaluation of the existing sites was performed as compared with the value of the future road.

Redni broj: 141

Lokalitet: Kutina – Kutinska lipa

Naselje: Kutina

Grad/općina: Kutina

Pravni status: Z-3278

Razdoblje: A

Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Sustavna arheološka iskopavanja antičkog lokaliteta Kutinske lipa u Kutini trajala su od 11. do 27. svibnja 2009., pod stručnim vodstvom Ane Bobovec – arheologinje u Muzeju Moslavine u Kutini. Ekipu su činili: Berislav Horvat (apsolvent arheologije), Dubravko Vidiček (organizator terena i muzejski fotograf), Mladen Mitar (crtač) i Romela Globan (dokumentaristica). Teren su ručno iskopavala četiri radnika, a istraživanja su financirali Grad Kutina i Ministarstvo kulture.

Iskopavalo se u dva istraživačka bloka. U istraživačkom bloku na katastarskoj čestici 1987/10 (po urbanističkom planu predviđena za cestu) iskopavan je prostor sonde E/1 u jugoistočnom kvadrantu i E/2 u jugozapadnom kvadrantu. Prostor iskopa zapravo je dublje ukopana „jama” ispunjena krupnijim primjercima arhitekture – opeke, krovnog pokriva, tubulsa i vezivne žbuke. Nađeni su i neki elementi unutrašnjeg uređenja rimske kuće: ukrasne podne opeke (heksagonalne i romboidne, tesere mozaika, nešto ulomaka keramike, sitni željezni predmeti i životinjske kosti). Kako nije iskopavano do zdravice, ne može se utvrditi točna namjena tog prostora.

Katastarska čestica br. 1985/10 probno je sondirana tijekom 2004. i 2005. godine. Dvije sonde – svaka 5x5 m, dale su pozitivne rezultate. U jednoj od njih (I/2005) nađeni su temelji objekta, ali samo kao temeljni jarci ispunjeni drenažnim slojem od usitnjenog materijala. U drugoj pokusnoj sondi (II/2005) nađena je velika količina ulomaka građevnih elemenata (opeke, krovnog pokriva), pomaknutih iz stratigrafskog konteksta. Tijekom istraživanja 2009., na toj je katastarskoj čestici istraženo pet novootvorenih sondi (od kojih su tri velike 5x5 m – A/8; B/8 i A/2, a dvije 5x1 m – A/9 i B/9). Na čitavom prostoru iskopa istraživanja nisu dovršena u smislu iskopavanja do zdravice.

U sondi A/8 otkriveni su ostaci čvrste strukture – konstrukcije od opeke (izlomljene, nejednakih dimenzija). Rub te konstrukcije proteže se otprilike u smjeru istok-zapad, no zbog mogućeg preslojavanja i postojanja podnice, tu situaciju nije bilo moguće definirati do kraja.

Nakupina materijala u sondama E/1 i E/2, na k.č. 1987/10

Prostor sonde B/8 djelomično se preklapa s prostorom pokusne sonde istraživane 2004./05. godine. Iskopavano je samo djelomično – do razine ukopa temelja objekta (odnosno temeljnog jarka širokog oko 50 cm). Sonde A/9 i B/9 nalaze se na samoj međi s katastarskom česticom br. 1984 koja je u privatnom vlasništvu. Istražene su do razine na prostoru sondi A/8 i B/8. U sondi A/2 također su nađeni ostaci čvrstih struktura – konstrukcije od opeke i podnice od morta – sve vrlo plitko i u velikoj mjeri devastirano.

Područje iskopa na k.č. 1985/1

S obzirom na dubinu iskopa, odnosno činjenicu da se ostaci čvrstih podzemnih struktura (temelja, podnica i sl.) javljaju vrlo plitko (u oračem sloju), većina pokretnoga arheološkog materijala nađena je izvan stratigrafskog konteksta. Od građevnih elemenata nađeni su ulomci opeke, krovnog pokrova (tegula i imbreksa), nakupine vezivne žbuke te čavli i klinovi od kovanog željeza. Među elementima unutrašnjeg uređenja prostora treba istaknuti ulomke šupljih opeka (kao dijelova hipokausta), sitnije ulomke slikane žbuke, tesere mozaika od bijelog i sivog kamena te rijetke primjerke od tamne staklene paste, heksagonalne i romboidne ukrasne podne opeke, ključeve od kovanog željeza. Nađeno je i dosta ulomaka keramike čija je osnovna odlika raznolikost kvalitete izrade, boja i (pretpostavljenih) oblika. Nekoliko ulomaka taronika s ocakljenom unutrašnjom površinom upućuje na kasnu antiku. Na čitavom području iskopa nalažene su životinjske kosti, ulomci stakla i drugi predmeti za koje se za sada ne može sa sigurnošću reći da nisu recentni.

Literatura

Bobovec 2009 Ana Bobovec, Arheološko nalazište Kutinska lipa (Kutina prije Kutine), Kutina, 2009.

Ana Bobovec

Summary

During May 2009, archaeological excavations into a site from the Roman period, Kutinska lipa in Kutina, were continued. The investigations were carried out over 70 m² in two research blocks. The remains of solid structures (foundations of structures and floors) were found, as well as very rich and diverse moveable architectural material (fragments of architecture, parts of the interior decoration of the rooms, ceramics, lead, and, the most numerous, tesserae of mosaics and decorative floor tiles).

Redni broj: 142

Lokalitet: Pavlinski samostan sv. Petra

Naselje: –

Grad/općina: Topusko, Vojnić

Pravni status: Z-3260

Razdoblje: SV

Vrsta radova: konzervatorsko-restauratorski radovi

Pavlinski samostan sv. Petra na Petrovoj gori (Petrovac, Zlat) u cijelosti je arheološki istražen tijekom četiriju kampanja: prva manja istraživanja proveo je Hrvatski povijesni muzej 1987. i 1988. (voditelj istraživanja: dr. sc. Milan Kruhek), dok je tijekom 2006. i 2007. samostanski sklop istražen u cijelosti (Hrvatski restauratorski zavod, Služba za arheološku baštinu, Odjel za kopnenu arheologiju; voditeljica istraživanja: Tajana Pleše). Tijekom 2009. započelo je konzerviranje lađe samostanske crkve sv. Petra, a u suradnji s Hrvatskim šumama, UŠP Karlovac, djelomično je uređen i prostor oko samostanskog sklopa.

Zlatki samostan, za sada jedini u cijelosti istražen kasnosrednjovjekovni pavlinski samostan na slavonskom prostoru, osnovao je 1303. ili 1304. otac Gerdas (Gerardo, Grdoš). Samostan je stradao u vrijeme osmanlijskih napada oko 1451., a redovnici su se sklonili u Kamensko. Pavlini su se vratili na Zlatoko 1495. godine. Druga razvojna faza ubrzo je prekinuta sve učestalijim osmanlijskim prodorima, pa je samostan zauvijek napušten između 1545. i 1558. godine. Samostan na Zlatu prema svim svojim karakteristikama odudara od uobičajenih onodobnih rješenja. Netipičan izbor lokacije za gradnju sklopa odudara od kreda *Paulus amat valles*, a karakterističan je za samostane osnovane u vrijeme prije legalizacije Reda (Patač, Pilisszenlélek i Dubica). Izbor je neobičan i zbog činjenice da posjed za gradnju redovnici nisu dobili, nego su ga sami izabrali i kupili. Iako je pogled s vrha Zlata na okolne doline imao svoje strateške prednosti, imao je i brojne nepogodnosti – otežana gradnja, udaljenost tekuće vode i gruba gorska klima bile su samo neke od njih. I asimetrična tlocrtna dispozicija samostanskog sklopa (površina oko 490 m²) s crkvom sv. Petra i samo jednim samostanskim krilom neuobičajena je za vrijeme njegova osnutka. Očito je da je tlocrtna dispozicija ponajprije bila određena geomorfološkim odrednicama terena, u skladu s kojom je izgrađen sklop primjeren potrebama jedne male redovničke zajednice. Najsličnije tlocrtno rješenje tome zlatkom jest ono pavlinskog samostana u Pilisszenléleku. Samostanski sklop sagrađen je od jednostavno obrađenog, krupnog lomljenca granitne osnove. Rabljeno je grubo, krupnogranulatno vezivo pješčenjačke osnove, koje je zbog loše kvalitete nanošeno u velikim količinama. Za izradu jednostavnih arhitektonskih profilacija upotrebljavan je pješčenjak loše kvalitete.

Samostanski je sklop s južne strane određen jednobrodnom crkvom sv. Petra, čija je longitudinalnost naglašena pod jednakim dimenzijama pravokutne lađe i polukružno zaključenim svetištem. Zapadno pročelje bilo je ojačano pravokutnim kontraforima iz statičkih razloga, uvjetovanih jakim padom terena. Istočno je pročelje također bilo ojačano kontraforima, no izgrađenima kao potpora nekvalitetnoj gradnji. Glavni ulaz u crkvu nalazio se na zapadnom dijelu južnog pročelja. Svetište je pak bilo povezano s kapitularnom dvoranom/refektorijem, omogućavajući redovnicima nesmetanu komunikaciju. Crkva najvjerojatnije nije bila nadsvođena, nego je imala jednostavan, drveni tabulat. Podnica je najvjerojatnije bila izrađena od drvenih dasaka. Jedino samostansko krilo izravno je povezano s crkvom. Neposredno uz svetište nalazi se kapitularna dvorana/refektorij, koja je bila hodnikom odvojena od kuhinje. Hodnik je povezivao te dvije prostorije s dvorištem te s vanjskim prostorom. Ta su istočna vrata ujedno jedina pronađena komunikacija samostanskog sklopa s vanjskim prostorom. Može se pretpostaviti da su postojala još jedna vrata (gospodarski ulaz?) na (pretpostavljenom) drvenom zidu kojim je samostanski sklop bio zatvoren sa zapadne strane. Može se zaključiti da je to jedino krilo imalo drveni kat u kojem su bile smještene spavaonice. Umjesto uobičajenoga pravokutnog klaustera s necentriranim zidom, prostor određen sjevernim zidom lađe crkve, zapadnim pročeljem samostanskog krila te jednostavnim zidom na sjeveru

Pogled na sjeverni zid samostanske crkve sv. Petra tijekom pripremnih radova (foto: T. Pleše)

zauzima jednostavno, pravokutno, nenatkriveno dvorište. Zid sa zapadne strane dvorišta nije pronađen, stoga se može pretpostaviti da je s te strane prostor bio ograđen drvenom ogradom. Uobičajenog zdenca nema jer je samostan podignut na kamenu živcu. Zbog jednostavnosti rješenja cijelog sklopa, može se zaključiti da je dvorište imalo i gospodarsku ulogu. Kako tijekom istraživanja nisu potvrđene nikakve arhitektonske strukture unutar dvorišta, može se zaključiti da nisu postojale nikakve zidane podjele prostora. Nadalje, može se zaključiti da veći dio dvorišta nije bio natkriven. Dvorište zasigurno nije bilo popločeno. Nakon što su pavlini napustili posjed, zidovi srušene lađe iskorišteni su kao osnova na kojoj je podignut čardak, dok je na temeljima zidova svetišta sagrađen drveni trijem. Početkom 19. st. na temeljima svetišta crkve podignut je pravoslavni hram Silaska Sv. Duha, s pravokutnim zvonikom uz istočni dio južnog pročelja.

Prije početka konzervatorsko-restauratorskih radova bilo je potrebno uskladiti tri građevinske faze: kasnosrednjovjekovne samostanske crkve, čardaka i pravoslavnog hrama. Kako od tri navedena objekta pavlinski samostan ima najveću povijesnu i povijesno-umjetničku vrijednost, prihvaćeno je da njegovo prezentiranje bude primarno. U skladu s prijedlogom prezentacije, odlučeno je da se zidovi pravoslavnog hrama neće ukloniti, nego će se radi što jasnije prezentacije kasnosrednjovjekovne samostanske crkve sniziti, te da će se ukloniti trokutaste zapune i zapuna trijumfalnog luka.

Konzervatorski radovi 2009. na zidovima lađe samostanske crkve započeli su čišćenjem vegetacije (mahovina, panjevi) sa zidova, čišćenjem sljubnica, uklanjanjem nestabilnih i razrahljenih dijelova zida te sortiranjem

i pranjem kamena. Radove je prema odobrenoj konzervatorskoj studiji izveo ovlaštteni građevinski obrt Ingor iz Karlovca. Za gradnju je upotrebljavan kamen iz urušene mase i produženi mort (omjer 1 : 3 : 9) od bijelog cementa, gašenog vapna i žučkastog agregata 0 – 4 mm. Zidovi lađe i svetišta samostanske crkve sv. Petra najprije su pripremljeni za konzerviranje (čišćenje vegetacije, razgradnja i skidanje nestabilnih i razrahljenih dijelova zida, sortiranje uklonjenog kamena, pranje kamena prije ugradnje, čišćenje sljubnica). U okviru pripremnih radova, uz konzervatorski nadzor uklonjena je novovjekovna zapuna trijumfalnog luka samostanske crkve. Ujedno je uklonjena JI trokutasta zapuna uz začelni zid pravoslavnog hrama. Radovi su nastavljeni zapunjavanjem lakuna u sjevernom, istočnom i zapadnom zidu lađe crkve kamenom koji je već tijekom istraživanja bio zasebno odlagan u okolnom kanalu te zidanjem zida s dva lica (debljina 90 cm). Lica sazidanih dijelova zidova izrađena su tako da budu jednaka izvornom licu zida. Tijekom radova, na zidnoj masi zapunjene su sljubnice na svim licima zidova lađe samostanske crkve. Na zidovima lađe postavljena je zaštitna kapa (jedan do dva reda tanjeg, pločastog kamena). Sazidana linija prati postojeću gornju liniju zidova. Zbog gorske klime nije se upotrebljavao sustav poravnatih visina zidova s ravnim završetkom, nego se ostvario neravan, postupan pad zidne mase prema najnižoj točki sačuvanog zida. I kontrafori su zaštićeni na jednak način. Samo je onaj na SZ kutu, koji je najviše uništen zbog slijevanja oborinskih voda preko njegova SZ kuta, rekonstruiran prema originalnom načinu gradnje. Radovima je bio obuhvaćen i jedini ulaz u kasnosrednjovjekovnu samostansku crkvu, smješten na zapadnom dijelu južnog zida. Gazišta stubišta bila su

Pogled na sjeverni zid samostanske crkve sv. Petra nakon konzerviranja (foto: T. Pleše)

izrađena od nepravilnih, manjih komada lomljenca. Nije poznato kako je bio riješen okvir vrata (nije poznato jesu li tijekom istraživanja tog prostora 1987. i 1988. u okolnom zasipu pronađeni dovratnici), stoga su gazišta stubišta rekonstruirana, a špalete su, u nedostatku podataka, izvedene ravno.

Literatura

Bencze 2000 Z. Bencze, Das Kloster St. Lorenz bei Buda (Budaszentlőrinc) und andere ungarische Paulinerklöster Archäologische Untersuchungen u: Beiträge zur Geschichte des Paulinerordens (ed. K. Elm), Berlin, 2000: 157 – 190.

Dočkal 1953 K. Dočkal, Pavlinski samostan na Slatkoj gori, rukopis, arhiv HAZU, 1953.

Fras 1988 F. de Paula Julius Fras, Topografija Karlovačke vojne krajine, Gospić, 1988.

Kruhek 1995 M. Kruhek, Krajiške utvrde i obrana hrvatskog kraljevstva tijekom 16. stoljeća, Zagreb, 1995.

Kruhek 2005 M. Kruhek, Petrova gora; povijesno-turistički vodič, Karlovac, 2005.

Pleše 2007 T. Pleše: Pavlinski samostan svetog Petra na Zlatu (Petrovoj gori), Obavijesti HAD, 40, Zagreb, 2008: 126 – 132.

Radeka 1975 M. Radeka, Gornja Krajina – Karlovačko vladništvo, Zagreb, 1975.

Radić, Bojčić 2004 M. Radić, Z. Bojčić: Srednjovjekovni grad Ružica, Osijek, 2004.

Sekelj Ivančan, Tkalčec 2002 T. Sekelj Ivančan, T. Tkalčec, Kasnosrednjovjekovna stolna keramika s nekih gradišta iz okolice Kutine i Garešnice, PIAZ 19, Zagreb, 2002: 165 – 194.

Tamàs 2003 G. Tamàs, A pálos rend építészete a középkori Magyarországon, Budapest, 2003.

Tajana Pleše

Summary

The Paulist monastery of St Peter on Petrova gora (Petrovac, Zlat) was completely archaeologically investigated in four campaigns from 1987 to 1988 and from 2006 to 2007). The monastery at Zlat was founded in 1303 or 1304 by Father Gerds, and was abandoned for ever after the second attack by the Ottomans in the time between 1545 and 1558. The asymmetrical ground plan of the monastic complex (around 490 m²) with the church of St Peter and just a single monastery wing was adapted to the needs of a little religious community. The conservation and restoration works of 2009 took in the walls of the nave of the church, the buttresses on the western elevation as well as the main entrance.

Redni broj: 143

Lokalitet: Plinovod Kutina – Dobrovac

Naselje: –

Grad/općina: Kutina, Lipovljani

Pravni status: postupak u tijeku

Razdoblje: P, SV

Vrsta radova: terenski pregled

Prilikom terenskog pregleda trase magistralnog plinovoda Kutina – Dobrovac, koja prolazi Požeško-slavonskom i Sisačko-moslavačkom županijom, otkriveno je 30

arheoloških nalazišta koja pripadaju prapovijesti i srednjem vijeku. Terenski pregled trajao je od 27. rujna do 7. listopada 2009. godine (voditelj: dr. sc. M. Dizdar iz Instituta za arheologiju), a financiralo ga je Ministarstvo kulture. Topografske, katastarske i ortofotopodloge trase pripremio je Damir Fofić, dipl. arheol., iz Uprave za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture.

U terenskom pregledu trase magistralnog plinovoda u Sisačko-moslavačkoj županiji zabilježen je velik broj dosad nepoznatih arheoloških nalazišta koja su smještena na krajnjim južnim padinama Moslavačke gore ili na blagim uzvišenjima uz vodotoke. Radi se o području istočne Moslavine odakle su poznati tek rijetki nalazi i koje nije nikada istraživano te su rezultati pregleda važniji, budući da će izgradnja plinovoda omogućiti zaštitna istraživanja većih površina nalazišta, odnosno spoznaje o slijedu naseljenosti spomenutog prostora smještenog na važnom komunikacijskom pravcu kojim se dolinama rijeka Ilove, Pakre i Bijele ostvarivala povezanost Posavine i Podravine. Na području Sisačko-moslavačke županije trasa plinovoda prolazi sjevernim dijelom aluvijalne nizine rijeke Save te rubom prvih blagih uzvišenja. Tim područjem protječe rijeka Ilova s nizom manjih pritoka uz koje su se smjestila sva arheološka nalazišta. Sjeverozapadno od naselja Piljenice trasa plinovoda skreće prema istoku te prelazi preko jugoistočnih padina Moslavačke gore koje se blago spuštaju u nizinu rijeke Pakre s pritokama na kojima je zabilježena veća koncentracija arheoloških nalazišta. Potom se trasa plinovoda spušta u nizine rijeka Pakre i Bijele. S obzirom na to da trasa magistralnog plinovoda dijelom prelazi preko šumskih površina, terenskim pregledom obuhvaćena je šira zona, pri čemu su zabilježena i nalazišta koja nisu izravno ugrožena radovima.

Jednako tako, na manjim dijelovima trase nije bilo moguće utvrditi postojanje arheoloških nalazišta, pa je prilikom zemljanih radova potrebno osigurati arheološki nadzor. S obzirom na velik broj pronađenih nalazišta, moguća su i prethodna pokusna iskopavanja kojima bi se prikupilo više spoznaja o veličini i dataciji nalazišta.

U terenskom pregledu trase magistralnog plinovoda Kutina – Dobrovac u Sisačko-moslavačkoj županiji pronađeno je 11 nalazišta iz prapovijesti i srednjeg vijeka, za koja je na osnovi prikupljenih nalaza utvrđena rasprostranjenost te vremenska pripadnost. Radi se o tzv. jednoslojnim nalazištima sa sačuvanim zapunama ukopanih objekata. Od 11 pronađenih nalazišta, na svima su zabilježeni nalazi koji se mogu datirati u srednji vijek, dok su na po jednom nalazištu prikupljeni nalazi iz brončanog i željeznog doba. Ipak, nije isključeno kako će broj prapovijesnih nalazišta biti i veći, budući da postoje površine koje nisu bile zahvaćene obradom zemljišta, što bitno otežava pronalazak arheoloških nalazišta.

Kasnomu brončanom dobu pripada nalazište Piljenice – Grede 2, dok su keramički ulomci iz mlađega željeznog doba prikupljeni na nalazištu Piljenice – Vodoplava. U vrijeme starije faze kulture polja sa žarama, u Posavini je egzistirala grupa Barice – Gređani, dok je u Podravini i na bjelovarskom području rasprostranjena grupa Virovitica (Ložnjak-Dizdar 2005), pa bi buduća zaštitna istraživanja mogla posvjedočiti o zanimljivom odnosu navedenih grupa, možda čak i o međusobnim prožimanjima njihovih materijalnih ostavština. Nalazišta iz mlađega željeznog doba na navedenom su području dosad potpuno nepoznata, a vjerojatno se mogu pripisati nekoj od panonskih zajednica čija je materijalna ostavština bila izložena snažnim utjecajima tada dominantne latenske kulture.

Na svim pronađenim nalazištima prikupljeni su kasno-

Arheološka nalazišta na trasi magistralnog plinovoda Kutina – Dobrovac u Sisačko-moslavačkoj županiji

Piljenice – Grede 1 (foto: M. Dizdar)

srednjovjekovni keramički ulomci, što svjedoči o iznimnoj gustoći naseljavanja tijekom 15. i 16. st. Radi se o naseljima smještenima na blago povišenim položajima u meandrima manjih vodotoka ili na blagim padinama izduženih greda položenih iznad Ilove i pritoka. Vjerojatno se radi o ostacima manjih kasnosrednjovjekovnih naselja (Minichreiter 2009) koja su se sastojala od nekoliko obitelji i koja sa sustavom utvrda i gradišta oko Kutine i Garešnice (Tkalčec, Sekelj Ivančan 2005: 30) svjedoče o važnosti istočne Moslavine i zapadne Slavonije u proučavanju razgraničenja između „ostataka Hrvatske” i Osmanskog Carstva.

U terenskom pregledu trase magistralnog plinovoda Kutina – Dobrovac u Sisačko-moslavačkoj županiji otkriveno je 11 dosad potpuno nepoznatih arheoloških nalazišta, čemu je uzrok istaknut položaj istočne Moslavine, s dolinom rijeke Ilove kao dijelom važne prirodne komunikacije između Posavine i Podravine. Iako tragovi prapovijesnih nalazišta nisu brojni, prikupljeni površinski nalazi svjedoče o naseljenosti tijekom kasnoga brončanog i mlađega željeznog doba. Ipak, najveći broj nalazišta pripada kasnom srednjem vijeku, što je ovisilo o tadašnjem razgraničenju između „ostataka Hrvatske” i Osmanskog Carstva. O tome dobro svjedoče brojna nizinska naselja

Banova Jaruga – Dijelovi (foto: M. Dizdar)

koja su vjerojatno sudjelovala u obrani i opskrbi nemirne granice. Ipak, tek će zaštitna istraživanja pridonijeti boljem razumijevanju naseljenosti dosad arheološki neistražene istočne Moslavine.

Literatura

Ložnjak-Dizdar 2005 Daria Ložnjak-Dizdar, Naseljenost Podravine u starijoj fazi kulture polja sa žarama, Prilozi IAZ, 22, Zagreb, 2005: 25 – 58.

Minichreiter 2009 Kornelija Minichreiter, Arheološki lokaliteti na trasi južne obilaznice grada Donjeg Miholjca i južne obilaznice Kutine, AIA, V, Zagreb, 2009: 130 – 133.

Tkalčec, Sekelj Ivančan 2005 Tatjana Tkalčec, Tajana Sekelj-Ivančan, Novootkriveno visinsko gradište u Moslavačkoj gori, Zbornik Moslavine, VII-VIII (2004/2005), Kutina, 2005: 26 – 31.

Marko Dizdar

Summary

In a field survey of the main gas pipeline from Kutina to Dobrovac in the Sisačko-moslavačka County, a large number of previously unknown archaeological sites were recorded, belonging to prehistory and the Middle Ages. At issue is the area of eastern Moslavina, whence but few sites are known, and the results of the survey are the more important, since the construction of the gas pipeline will enable rescue excavations of large areas of sites, in other words, knowledge will be obtained about the temporal sequence of settlement in the area, located on an important line of communications linking Posavina and Podravina along the valley of the Ilova River. The course of the gas pipeline passes over the northern part of the alluvial lowlands of the Sava River and along the edge of the first gentle rises. This area is cut by the Ilova with a number of small tributaries along which all the archaeological sites are placed. North west of the settlement of Piljenice the course of the pipeline turns to the east and passes over the south east slopes of Moslavačka gora (hills), which gently drop down into the lowland of the Pakra River with its tributaries, on which a quite large concentration of archaeological sites has been recorded. Then the course of the gas pipeline drops into the lowlands of the Pakra and Bijela rivers. In a field survey of the course of the gas pipeline in the Sisačko-moslavačka County, 11 sites were found, from prehistory to the Middle Ages. On the basis of the finds collected, the spatial distribution and chronology of these sites were determined. They are single-stratum sites, with preserved fills of buried structures. Of the 11 sites found, finds were recorded at all, datable to the Middle Ages, while one site yielded finds from the Late Bronze and one from the Late Iron Age. It cannot be ruled out, however, that there will be more prehistoric sites, since there were areas not covered by the study of the ground, which essentially hinders the finding of archaeological sites.

At all the sites found, late medieval potsherds were collected, which tells of the great density of settlement during the 15th and 16th centuries. These are settlements located on slightly elevated positions within the meanders

of small streams or on gentle slopes of elongated ridges placed above the Ilova and its tributaries. Probably these are the remains of late medieval settlements that consisted of a few families that, with the system of forts and hill forts around Kutina and Garešnica, tell of the importance of eastern Moslavina and western Slavonia in the study of the demarcation between the remains of Croatia and the Ottoman Empire. Still, only the implementation of rescue archaeological excavations will contribute to a better understanding of the settlement pattern of the previously archaeologically not-investigated eastern part of Moslavina.

Redni broj: 144

Lokalitet: Sisak – Komunalna zona (AN 4)

Naselje: Sisak

Grad/općina: Sisak

Pravni status: Z-2767 (arheološka zona Siska)

Razdoblje: A

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Zaštitno arheološko istraživanje na trasi Autoceste Zagreb – Sisak, dionici Lekenik – Sisak, na lokalitetu AN 4 Odra – Staro Pračno i Sisak – Komunalna zona (stacionaža 2+120 – 3+194), započeto je 6. srpnja 2009., a do 27. listopada 2009. istražena je površina od 1800 m². Naručitelj zaštitnih arheoloških istraživanja bilo je Ministarstvo kulture, a izvršitelj Gradski muzej Sisak. Istraživanje su financirale Hrvatske autoceste. Arheološke radove vodila je Iskra Bačani, kustosica arheologinja Gradskog muzeja Sisak.

Istraživanje je u 2009. obuhvatilo dio tzv. Sektora 2, presječenog suvremenom prometnicom (Zagrebačkom cestom), točnije površinu uz lijevu obalu rijeke Odre, a južno od spomenute prometnice. Nakon početnoga strojnog iskopa površinskog sloja, utvrđeno je postojanje recentnoga zatrpanog odvodnog kanala smjera Z-I, širine cca 5 m, koji se protezao čitavom dužinom iskopne površine. Kanal je bio ukopan u slojeve žute masne i izrazito kompaktne ilovače koja je mjestimično sadržavala antičke arheološke slojeve. Njegova je zapuna sadržavala, osim zemlje rahle konzistencije, recentan otpad te šutu, panjeve i sličan materijal. Nakon pražnjenja kanala ustanovljeno je da je njegov ukop presjekao nekoliko antičkih slojeva (među ostalim nekoliko paljevinskih grobova te jednu veću jamu i nekoliko zemljanih slojeva). U istočnom dijelu istražene površine, neposredno uz južni profil iskopa istraženo je 5 paljevinskih rimskih grobova s priložima. Grob br. 1 činio je ukop sa zapunom od masnije zemlje pomiješane s garom, a koja je sadržavala i tri željezna čavla i balzamarij, datiran u 1. st. Grob br. 2 najveći je i ima najviše priloga. Osim zemlje pomiješane s garom, kao prilog je sadržavao 2 keramičke uljanice, 2 staklena balzamarija, nekoliko keramičkih posuda i brončani as. Grob br. 3 također je sadržavao gar te fragmente keramičke posude i novac. Grobovi br. 4 i 5 bili su u vrlo lošem stanju uzrokovanom prethodnim intervencijama u tlo te su vrlo skromnih priloga, također zatečenih u iznimno lošem stanju. Svi su grobovi sadržavali i ostatke spaljenih ljudskih kostiju. Analizom pokretnoga arheološkog materijala grobovi se mogu

Dijelovi amfore in situ (foto: D. Martić)

datirati u 1. i 2. st. Većina ih ulazi u južni profil iskopa te se groblje očito proteže dalje prema prema jugu, nažalost izvan trase autoceste i površine istraživanja. Svakako su dio sjeverozapadne nekropole Siscije, koja se nalazila uz cestu prema Andautoniji.

Grob br. 2 s priložima in situ (foto: D. Martić)

Slojevi zemlje u koje su ukopani grobovi i kanal, osim nekoliko jama i slojeva s rimskim materijalom, bili su sterilni. I istraženi su rimski slojevi bili mjestimično vrlo nejasnih kontura i s malo materijala. Vjerojatno je uzrok tomu blizina rijeke koja se i danas, kao i u antici, nekoliko puta godišnje izliva iz korita i plavi okolna područja te svaki put odnosi i dio materijala i ispire zemljane slojeve. Samim su time nejasne i njihova točna namjena i definicija. U spomenutim je slojevima pronađeno vrlo malo uglavnom keramičkih nalaza, amfora, posuda svakodnevnog uporabe, grublje i finije izrade.

Zbog neriješenih imovinskih odnosa, istražen je manji dio predviđene površine. Daljnje će iskopavanje pokazati eventualno postojanje grobova zapadno od istraženog dijela, prema gradu te sjeverno od spomenute prometnice. Nakon istraživanja nalazi se obrađuju u Gradskom muzeju Sisak, a lokalitet je u dogovoru s konzervatorskim odjelom djelomično zatrpan s obzirom na odgodu gradnje prometnice.

Iskra Baćani

Summary

Rescue archaeological investigation of the line of the Zagreb-Sisak motorway, at the site AS4 Odra-Staro Pračno and Sisak – Utility zone (chainage 2+120 – 3+194) covered an area of 1800 m², along the left bank of the Odra. The research established the existence of a recent channel, partially filled in with waste, rubble and roots. Its cut intersected several Roman cremation graves with grave goods that date them to the 1st and 2nd centuries (ceramic vessels, balsamaria, ceramic lamps, coins) and belong to the north west necropolis of Siscia, located alongside the road to Andautonia. Several strata of unclear contours were also found. The unclear situation is related to the Odra River frequently spilling over its banks. These strata on the whole contained ceramic finds, i.e. everyday use vessels, both fine and coarse ware (pots, plates, drinking vessels, amphorae). The material was, after study, washed, signed and partially restored. The site was partially filled in again, since the construction of the road has been postponed.

Redni broj: 145

Lokalitet: Sisak – Rimska ulica 16 (Lučka kapetanija)

Naselje: Sisak

Grad/općina: Sisak

Pravni status: Z-2767

Razdoblje: A, NV

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Od srpnja do studenoga 2009. trajalo je zaštitno arheološko istraživanje u Rimskoj ulici 16 u Sisku (k.č. 1137/1). Lokalitet se nalazi u dvorištu Lučke kapetanije, na mjestu bivše zgrade i automobilske parkirališta, odnosno buduće građevine i aneksa za smještaj čamaca. Za stručnu voditeljicu određena je Tea Tomaš iz Gradskog muzeja Sisak, a ostatak stručne ekipe činili su vanjski suradnici muzeja: Sanja Gospodinović (zamjenica voditeljice),

Snimka lokaliteta iz zraka (foto: Z. Vinković)

Goran Šobota, Martina Miletić, Antonio Džaja, Jelena Burić, Ivana Boras, Vedran Koprivnjak, Zoran Vinković i Tomislav Franić. Radove je financiralo Ministarstvo mora, prometa i infrastrukture, te je istražena površina od oko 220 m², do dubine 1 – 3,50 m.

Na lokalitetu je utvrđeno nekoliko razdoblja: novi vijek, prijelazni horizont i rimsko doba (kasnoantičko razdoblje i ranije carsko doba). Arheološki pokretni nalazi datiraju istraženo područje od 1. do početka 5. st. Na početku istraživanja strojno je uklonjen sloj šute, šljunka i asfalta (20 – 70 cm) te je uslijedilo isključivo ručno iskopavanje. Novijem vremenu pripadaju ostaci recentne arhitekture

(zidovi, kanal, septički bazeni i betonski temelji), najčešće ukopani u slojeve prijelaznog horizonta, koji prekrivaju površinu čitavog lokaliteta na visini od oko 100,60 m n.m. Radi se o tamnim slojevima pjeskovite gline miješane s mrvicama žbuke, kamenjem i komadima lomljene opeke. Ispod se nalaze njima vrlo slični slojevi prema konzistenciji, sastavu i sadržaju, a razlikuju se prema brojnosti nađenog novca (106 komada), koji potječe iz vremena cara Galijena (253. – 268.) do Arkadija (383. – 408.). Prijelaznom horizontu može se pripisati i sloj s mnoštvom rimske lomljene opeke miješane s tamnom pjeskovitom glinom (SJ 120=085), s nalazima novca od 3. do 5. st. (od Galijena do Honorija). Ovdje valja napomenuti da je sloj SJ 120 djelomično prekrivao antičku cestu, zatim ukop koji siječe cestu i kasnoantička urušenja zapadno i istočno od ceste, a vjerojatno je poslužio za nivelaciju terena (debljine do 1 m). Svi su navedeni slojevi definirani kao prijelazni, jer sadrže mješovit novovjekovni i antički materijal te ih je teško poblizje vremenski odrediti.

Ispod opisanih slojeva, na lokalitetu su se počeli nazirati ostaci antičke urbane arhitekture stare Siscije. Tako je u istočnom dijelu lokaliteta, u □ A 5-6 otkrivena cesta u smjeru S-J. Zapadno, u □ A 1-4 nalazi se SI ugao moguće javne građevine, a između ceste i spomenute zgrade

nalaze se temelji postamenata, odnosno dio zapadnog trijema. Istočno od ceste, u □ A 7-8 uočen je stup od opeke (dio drugog trijema uz cestu) te dijelovi arhitekture, pretpostavljene stambene namjene. Navedene strukture većinom pripadaju ranijem carskom razdoblju, a bile su prekrivene kasnoantičkim urušenjima ili slojevima prijelaznog horizonta.

Cesta se pruža u smjeru S-J, na visini od 99,40 do 98,91 m n.m. Vjerojatno je dio *carda maximusa* čiji je pravac započinjao na sjevernom ulazu u grad, danas lokalitetu Sv. Kvirin. Cesta je široka 7 m, a duga 5 m, te se nastavlja ispod sjevernog i južnog profila. Na zaglačanom kamenom popločanju različitih dimenzija vidljivi su ostaci utora od zaprežnih kola (spurile) u nekoliko poremećenih linija, širine do 20 cm. Istočno su sačuvana četiri rubna kamena bloka dimenzija oko 1,50x0,65x0,28 m, dok su zapadno vidljiva tri (?) rubnika, djelomice prekrivena mogućim stubištem. Ulica i njena šljunčana podloga u središnjem su dijelu presječeni ukopom većih razmjera (dubine do 1,70 m), koji potječe iz mlađeg razdoblja, a posljedica je vađenja građevnog materijala sa sabirnog kolektora ispod ceste, kojemu zbog prokopavanja nedostaje lučni svod. Kolektoru je ipak sačuvano dno široko 2 m (na dubini od 97,60 m n.m.) te stranice zidane većim opekama (40x30

Cesta i kolektor (foto: Z. Vinković)

Brončani falusni privjesak (foto: B. Suntešić)

cm), vezane vapnenom žbukom i položene horizontalno po dvije u više redova, do visine od 0,30 do 0,70 m.

Zapadno od ceste nalazio se trijem ili portik, što je potvrđeno nalazima temelja dvaju većih postamenata. Sjeverni je dimenzija 1,50x1,40x1,40 m, a južni 1,50x1,60x1,20 m. Sastoje se od grubo obrađenog kamenja i pokoje opeke i zaliveni su većom količinom vapnene žbuke s primjesama mrvljene opeke. Sudeći prema njihovim dimenzijama, morali su nositi dijelove neke veće, monumentalne arhitekture. Vrh im se nalazi na visini od 99,83 do 99,32 m n.m., budući da teren pada prema istoku. Zapadno uz vrh postamenata dokumentiran je nagoren kasnoantički sloj s ulomcima keramike, stakla i kosti te 58 novčića – od Konstancija II. Klora (293. – 305.) do Arkadija (395. – 408.). Temelji postamenata ukopani su u niz slojeva žutog ili maslinastog pijeska, odnosno kompaktne gline, koji prema arheološkom materijalu najčešće datiraju u kraj 1. st. (Vespazijan, Domicijan, Nerva, Trajan). Moguće je zaključiti kako su postamenti građeni sigurno poslije 1. st., iako je teško preciznije odrediti je li se to dogodilo u 2., 3. ili čak 4. st.

Istočno od postamenata, odnosno zapadno od ceste, dokumentirani su monumentalni kameni blokovi (dimenzija oko 0,77x0,70 ili 0,95x0,73 m itd.), vjerojatno dio stubišta. Prate smjer ceste na dva uzdužna nivoa te se nastavljaju pod profile sonde. Ne može se sa sigurnošću utvrditi vrijeme gradnje mogućeg stubišta, ali je moguće da je u svezi s portikom do kojeg je vodilo. Također je važno spomenuti kako je bilo prekriveno kasnoantičkim urušenjima s nalazima novca careva Konstansa (337. – 350.) i Valentinijana I. (364. – 375.), što bi otkrilo moguće vrijeme prestanka funkcioniranja spomenute arhitekture.

Zapadno od ceste, odnosno portika, u □ A 2-4 locirane su tri prostorije (dimenzija oko 3x3,5 m) određene građevine, na što upućuju ostaci (uništenih, prokopanih?) zidova, u vidu pravilnih zapuna i ukopa, čiji je vrh dokumentiran na visini od oko 100,10 m n.m. Radi se o ukopu u smjeru I-Z (uz sjeverni profil), na koji se vežu tri paralelna ukopa u smjeru S-J, ispod kojih su uočeni temelji zidova. Južna granica prostorija, odnosno negativa zidova i temelja, nije u potpunosti definirana, jer izlaze iz gabarita lokaliteta. Na dnu ukopa uz sjeverni profil nađen je ostatak zida dužine 11,75 m, a širine 0,54 – 0,67 m. Većim je dijelom očuvan u temeljima, građanima od većega pločastog ili okruglastog kamenja, zalivenog mnoštvom vapnene oker žbuke,

čiji je vrh uočen na 98,49 m n.m. Djelomično je vidljivo i lice zida, očuvano do visine od 17 ili 45 cm, građeno od pravilnih klesanaca (34x23 cm). Zapadno se (u □ A-1) vjerojatno spaja sa sličnim zidom (dužine 4 m), jer su osim zajedničkog smjera i širine građeni jednakom tehnikom. Razlikuju se jedino u stupnju očuvanosti visine zida, što ovdje iznosi 1,60 m. Lice zida građeno je od lijepo obrađenih pločastih i pravokutnih klesanaca koji su položeni u redove nejednake širine (*opus pseudoisodomum*). Ponekad se ta tehnika upotrebljavala prilikom gradnje javnih zdanja, što je moguća namjena i te građevine. Na istoku je zatvara zid, smjera S-J, koji se zapravo sastoji od tri strukture: središnji zid (dimenzija 3,50x0,56 m, očuvane visine 1,25 m) sa zapadne i istočne strane pojačan je užim temeljima zidova (širine 0,30 m i visine 0,50 m), a vjerojatno su nastali kao ojačanje već postojećem središnjem zidu. Budući da leže na slojevima maslinastog pijeska datiranim u drugu pol. 1. st. (Vespazijan, Domicijan i Nerva), može se zaključiti kako su nastali nakon navedenog vremena.

Unutar građevine, na visini oko 100,10 m n.m. javili su se nagoreni kasnoantički slojevi koji su, među ostalim, sadržavali 129 novčića – od Konstantina Velikog (307. – 337.) do Teodozija (379. – 395.) i Arkadija (383. – 408.). Prekrivali su podnicu iz 4. st. te četiri peći. Najočuvanija je ona u istočnoj prostoriji, kruškolikog oblika, dimenzija 1,30x0,70 m, sačuvane visine 0,40 m. Osim ponešto ulomaka keramičkog posuđa, stakla, metala i kosti, sadržavala je novac cara Galijena (253. – 268.) i denar Antonina Pija (138. – 161.). Peći su ukopane u slojeve žučkastog ili maslinastog pijeska s numizmatičkim materijalom od 1. do 4. st., ispod kojih se nalaze slojevi djelomično kompaktne ili rastresite žbuke, moguće podnice. Ondje je pronađen sestercij cara Antonina Pija (138. – 161.).

Počevši od visine 99,70 m n.m., definirani su slojevi i podnica iz druge pol. 1. st., a to osim novca (Vespazijan, Domicijan i Nerva) potvrđuju nalazi fibula snažno profiliranog tipa, ulomci tere sigilate, keramike tankih stijenki i *en barbotine* tehnike. Na dubini od oko 98,80 m n.m. nađeni su šarolički slojevi puni gara i pepela. Sadrže ulomke finog posuđa i tere sigilate, zatim nekoliko višestruko raščlanjenih fibula (1. st.), kao i onih snažno profiliranog tipa. Vjerojatno se radi o ostacima nekadašnje drvene arhitekture, što bi potkrijepila i činjenica da je u nižim slojevima otkriveno 5 ukopa za stupove, poredanih u pravilnu liniju, u smjeru I-Z. Promjera su 17 – 21 cm, a dubine 18 – 38 cm. Dakle, građevina zapadno od ceste vjerojatno je sagrađena krajem 1. st., a peći i slojevi u njenim prostorijama govore kako je bila u funkciji u 2. i 3. st., sve do sredine 4. st. (podnica). Ostaci spomenute drvene arhitekture vjerojatno pripadaju vremenu prije izgradnje same građevine.

Istočno od ceste, u □ A-7 nalazi se opečni stup promjera 0,62 m, očuvan do visine od 0,75 m, čiji je vrh na 100,11 m n.m. Postavljen je na kvadratnu kamenu bazu, promjera 0,76 m, koja pak leži na kvadratnoj temeljnoj stopi od tri reda većih opeka, dimenzija 1,03x1,08 m. Dno temelja je na dubini od 98,27 m n.m. Stup, odnosno trijem čiji je krovnu konstrukciju nosio, vjerojatno je sagrađen već krajem 1. ili u 2. st., dok su se na tom prostoru u kasnoj antici nalazile peći i ognjišta. Naime, oko vrha stupa dokumentirano je krovno urušenje iz 4. st., ispod kojeg se nalazio taman sloj pjeskovite zemlje s većom količinom novca (142 komada od

Konstantina Velikog do Gracijana i Teodozija). Spomenuti je sloj vrlo sličan onome koji je prekrivao površinu zapadnog trijema (□ A 4-5), a osim jednake boje, konzistencije i visine na kojoj su definirani, karakterizira ih iznimno velika gustoća nađenoga kasnoantičkog novca. Moguće je da se radi o ostacima drvenih struktura (grede, pod, klupe?), koje su gorenjem pridonijele da konzistencija sivo-crne pjeskovite gline postane pepeljasta. Ispod navedenog sloja, oko stupa je dokumentirano više kasnoantičkih peći i ognjišta, a dio su mogućega ugostiteljskog objekta uz cestu u to doba (4. st.). Da je prvobitan trijem sagrađen prije, pokazuju niži slojevi definirani oko kamene baze stupa, također s ostacima krovnog urušenja, a datirani nalazima fibule snažnog profiliranog tipa (1. – 2. st.) i denara cara Galbe (68. – 69.). Ranijem carskom periodu pripada i opečni kanal za oborinske vode, koji se nalazi sjeverno od stupa, u smjeru I-Z, a ulijevao se u kolektor ispod ceste.

Istočno od ceste, odnosno trijema, u □ A-8 nalaze se zidovi SZ kuta građevine s pripadajućim dodacima, moguće stambene namjene. Građeni su u tehnici *opus mixtum*, gdje se izmjenjuju redovi kamenih pravokutnih klesanaca i opeke. Prema novcu careva Domicijana i Nereve s kraja 1. st., nađenima uz vrh zidova (na visini od 99,58 m n.m.), može se pretpostaviti da je objekt sagrađen prije – tijekom 1. st.

Na lokalitetu je dokumentirano 1265 vrećica nalaza (keramike, metala, stakla i građevnog materijala) te veća količina posebnih nalaza: 1653 predmeta ili njihovih ulomaka od srebra, bronce, željeza, olova, kosti, stakla, kamena i keramike. Najbrojniji je novac, oko 1125 komada, a većina pripada kasnoj antici (4. st.). Zastupljene su skoro sve nominale od 1. do 5. st.: denari, sesterciji, asi, dupondiji, antoninijani, follisi, centenionali te najčešće AE 1, 2, 2/3, 3, 3/4, 4 i 5. Čitak kasnoantički novac najčešće potječe iz lokalnih officina Siscije, a zastupljene su i druge kovnice: ona iz Akvileje, Konstantinopolisa, Thessalonike, Nikomedije, Ticinuma, Herakleje i Aleksandrije. Mnoštvo novca dokumentiranog na lokalitetu bi, osim na trgovinu, moglo upućivati na razdoblje opasnosti, kada se kuje novac potreban za plaću vojnika. To se osobito odnosi na vrijeme careva Konstancija II. (337. – 361.), Valentinijana I. (364. – 375.) i Valensa (364. – 378.), čiji je novac najbrojniji. Nakon istraživanja lokalitet je prekriven geotekstilom, a arheološki pokretni materijal pohranjen je u depou Gradskog muzeja Sisak, gdje je očišćen i prepariran.

Literatura

Burkowsky, 2008 Z. Burkowsky, Numizmatički nalazi na novijim arheološkim istraživanjima u Sisku (katalog izložbe), Sisak, 2008.

Košćević, 1980 R. Koščević, Antičke fibule s područja Siska, Zagreb, 1980.

Vitruvije, 1999 Vitruvije, Deset knjiga o arhitekturi, Zagreb, 1999.

Sanja Gospodinović

Summary

During 2009, rescue archaeological excavations were carried out in Rimska ulica 16 in Sisak, in the yard of the harbourmaster's office. An area of 220 m² was investigated.

At the site, some of the urban architecture of old Siscia was discovered; archaeological moveable finds date the area explored to the 1st to the early 5th century. A road was discovered in the eastern part of the site, running north to south, probably part of the *cardo maximus*. To the west is the north east corner of a possible public building, while between the road and the building mentioned are the foundations of a dais, or a western portico, accessed by steps. To the east of the road is a documented brick pillar (part of the second portico along the road), as well as parts of architecture, of hypothesised residential purpose. The said structures on the whole belong to the earlier imperial period, and were partially covered by ruins from the Late Roman Period or strata of a transitional horizon of mixed Roman Period and modern material.

Redni broj: 146

Lokalitet: Sisak – Sv. Kvirin

Naselje: Sisak

Grad/općina: Sisak

Prazni status: Z-2767 (arheološka zona Siska)

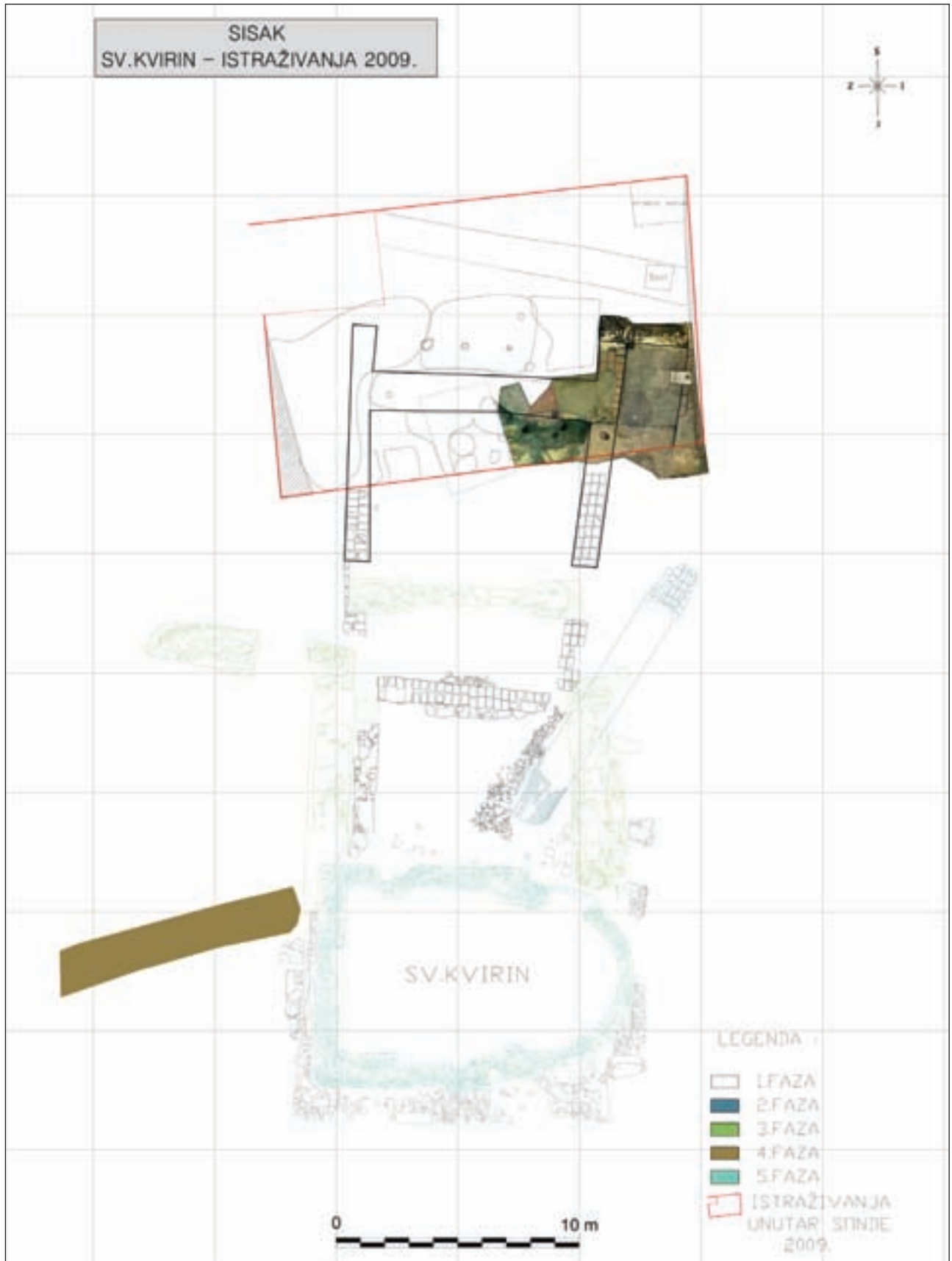
Razdoblje: A, NV

Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Tijekom listopada i studenog 2009. trajala su arheološka istraživanja na lokalitetu Sv. Kvirin u Sisku. Ovogodišnja su istraživanja nastavak sustavnih istraživanja na lokalitetu od 2004., u sklopu projekta Arheološki park Sv. Kvirin (Lolić, Burmaz 2004). Istraživanja je obavila tvrtka Kaducej d.o.o., a radove su financirali Ministarstvo kulture i Grad Sisak. U stručnoj arheološkoj ekipi bili su: Josip Burmaz, voditelj istraživanja; Nikolina Antonić, zamjenica voditelja, prof. povijesti i arheologije te apsolvanti arheologije Miloš Krtinić i Anita Sičić. Radove je nadzirala Tatjana Lolić, viša stručna savjetnica iz Konzervatorskog odjela u Zagrebu, koja je i koordinatorica projekta. Nalaze rimskog novca interpretirao je Zdenko Burkowski iz Gradskog muzeja u Sisku, a olovnu teseru opisao je i analizirao Ivan Radman Livaja iz Arheološkog muzeja u Zagrebu.

U ovogodišnjoj kampanji istražena je iskopna površina od 200 m², na poziciji sjeverno od ruba otprije istraženog prostora i crkve sv. Kvirina. Za istraživanje je određen rok od 20 radnih dana tijekom kojih je navedena površina istražena od današnje hodne površine do dubine od 2 do 2,5 m (apsolutne visine od 96,80 m na južnom dijelu terena i 96,50 m n.m. na sjevernom), tj. do nivoa pojavljivanja rimskih zidanih struktura u prethodnim istraživanjima, označenih kao najstarija faza rimske arhitekture na tom lokalitetu. Treba napomenuti da se prostor ovogodišnjeg istraživanja nalazi izvan kompleksa sjevernog ulaza u Sisciju, te da je u novom vijeku bio upotrebljavan kao gradsko groblje koje je od sredine 60-ih do sredine 70-ih premješteno na današnje gradsko groblje Viktorovac.

Ostaci groblja i nasipa nastalih nakon premještanja groblja nalaženi su do dubine od 97,80 m n.m. na južnom dijelu i 96,80 m n.m. na sjevernom dijelu ovogodišnje iskopne površine, tj. do relativne dubine od oko 1,30 m na južnom i do približno 2,20 m na sjevernom kraju. Na toj dubini

Kartografski prikaz područja istraživanja (izradila: A. Sičić)

pojavljuju se prvi slojevi koji se isključivo sastoje od rimskog materijala. Najvjerojatnije je riječ o nizu nasipa nastalih radi niveliranja tla najranije u kasnoj antici, a moguće i poslije – u srednjem ili novom vijeku. U sastavu je nekih nasipa i do 90% opeke, dok u drugima prevladavaju zemlja, žbuka i mort. Pokretni nalazi (uporabna, uglavnom grublja kuhinjska keramika, građevni materijal, kosti, ulomci stakla, metalni artefakti, novac itd.) pripadaju standardnim oblicima 3. i 4. st. Među njima bi se mogao izdvojiti nalaz rimske olovne tesere nepravilnoga pravokutnog oblika (cca 35x19 mm), koja je izvorno imala i perforaciju kroz koju se provlačila žica ili konopčić kojim se pričvršćivala za robu. Na obje strane nalazi se natpis pisan kurzivnim pismom: na jednoj je strani tekst kojim se definira vrsta robe, odnosno usluge, kao i cijena (na toj strani uočavaju se tragovi mlađeg i starijeg natpisa), dok je na drugoj strani osobno ime – vjerojatno kupca ili naručitelja. S obzirom na loše stanje očuvanosti i tešku čitljivost natpisa, nemoguće je sa sigurnošću ustanoviti o kakvoj je vrsti trgovine ili proizvodnje riječ, no s obzirom na brojne sisačke analogije, sasvim je moguće da je ta tesera upotrebljavana u tekstilnoj industriji. Uklanjanjem spomenutih slojeva nasipa završeno je iskopavanje u ovogodišnjoj etapi istraživanja, a očišćena završna situacija pokazuje faze lokaliteta za koje se može reći da čine razine funkcioniranja prostora u antici. Obilježava je niz stratigrafskih jedinica koje čine slojevi glinenih naboja čija je gornja površina najvjerojatnije bila razina hodne površine u jednoj fazi antike, na čijem su vrhu uočeni ukopi jama za stupove i drugih jama. One su većinom samo površinski dokumentirane te, kao i slojevi glinenih naboja, nisu iskapani u ovoj etapi istraživanja. Na sjevernom dijelu iskopne površine nije bilo slojeva glinenih naboja, već su direktno pod kasnoantičkim nasipima pronađeni zidovi. Ti su zidovi dijelovi velike zidane konstrukcije koja pripada najmlađoj utvrđenoj većoj građevinskoj fazi lokaliteta. Zbog praćenja stratigrafskog slijeda slojeva koji su prekrivali zidanu konstrukciju, zidovi su otkriveni samo djelomično, tj. do razine na kojoj su zaustavljeni radovi ovogodišnje kampanje. Uočeno je da ni naboji pjeskovite gline na južnom dijelu iskopne površine nisu identični. Razlikuju se po konzistentnosti i boji zemlje. Na pojedinim su mjestima ti slojevi iznad zidova presječeni te dokumentirani. U jednom su pronađena tri novčića – dva slijepljena za reverse, od kojih jedan na aversu ima cara Galijena (253. – 268.), te denar Lucija Vera (161. – 169.), što datira nanošenje sloja najranije u drugu polovinu 3. stoljeća. Budućim istraživanjima pokušat će se utvrditi postoji li vremenska razlika u nastajanju tih naboja te koja je njihova svrha.

Ovogodišnjom kampanjom otkriveni su u novi dijelovi zidane strukture koji s otprije istraženima čine jedinstvenu cjelinu. Dva prije otkrivena paralelna zida, smjera S-J, pružaju se i dalje u smjeru sjevera. Nedaleko od ruba stare sonde spojeni su novootkrivenom zidanom strukturom nešto široj od ostalih zidova (dimenzija 9,20x1,60 m, dok su ostali zidovi široki od 0,90 do 1 m). Ta se struktura pruža u smjeru Z-I i paralelna je s prije otkrivenim zidom koji se nalazi 11,40 m južno. Time ti zidovi tvore prostor pravokutnog oblika, dimenzija 11,40x8,50 m. Sjeverni kraj zapadnoga paralelnog zida nije otkriven, dok istočnog jest. Gotovo paralelno, nešto dalje prema istoku, uz sam rub

Pronađeni zidovi (foto: A. Sičić)

ovogodišnje sonde pronađen je dio zida (4,60 m) jednakih konstrukcijskih obilježja. Taj je zid na svom sjevernom dijelu najvjerojatnije spojen s istočnim zidom prethodno opisane prostorije, i to poprečnim zidom (2,40 m, smjer I-Z), od kojeg je zasad pronađeno samo urušenje. Izravan spoj urušenja i pronađenog dijela zida na sjeveroistočnom dijelu nije

Nalazi tesere (foto: I. Krajcar)

moгуће vidjeti jer se nalazi izvan ruba istraživane sonde. Na zaključak da su ti zidovi spojeni jasno upućuje smjer zidova i urušenja, način njihove konstrukcije i logičan slijed građenja. Za sada toj prostoriji s južne strane nedostaje zid koji bi je zatvarao. Ovogodišnjim istraživanjima postaje jasno da je prva najranija arhitektonska faza lokaliteta Sv. Kvirin također velik kompleks, iznimno važan u osvjetljavanju starijih razdoblja rimske Siscije.

Literatura

Burmaz, Lolić 2005 J. Burmaz, T. Lolić, Siscija – Sv. Kvirin, HAG, 1/2004, Zagreb, 2005.

Burmaz, Lolić 2006 J. Burmaz, T. Lolić, Siscija – Sv. Kvirin, HAG, 2/2005, Zagreb, 2006.

Lolić 2007 T. Lolić, Siscija – Sv. Kvirin, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007.

Tomaš 2008 T. Tomaš, Siscija – Sv. Kvirin, HAG, 4/2007, Zagreb, 2008: 228, 229.

Tomaš 2009 T. Tomaš, Sisak – Sv. Kvirin, HAG, 5/2008, Zagreb, 2009: 289 – 291.

**Josip Burmaz
Nikolina Antonić**

Summary

During October and November 2009, archaeological excavations at the site of St Quirinus / Sv. Kvirin in Sisak were executed. This year's research was the continuation of systematic investigations carried out at St Quirinus' from 2004 on as part of the St Quirinus Archaeological Park project. In this year's campaign an eastern area of 200 m² was excavated, at the position north of the edge of

the earlier explored space and the remains of St Quirinus' Church, to a relative depth of 2-2.50 m from today's walking surface. After the excavation of the remains of the old Sisak cemetery, some of the fills made for the purpose of levelling the ground at the earliest in the Late Roman Period were investigated, possibly later, in the medieval or modern period. When these fill strata were removed, the excavation in this year's phase of the research was complete, and the cleared final situation is the phase of the site that can be said to constitute the level at which the space functioned in the Roman Period. Below the fills, walls were found, parts of a large masonry-built structure that belongs to the latest established major structural phase of the site of St Quirinus. Moveable finds consisted of use objects, mainly coarse kitchen ware, building material, bones, fragments of glass, metal artefacts, coins and so on. They belong among the standard forms of the 3rd and 4th centuries. Among them we might pick out a find of Roman lead tessera of irregular rectangular shape.

Redni broj: 147

Lokalitet: Sisak – Ulica Augusta Cesarca

Naselje: Sisak

Grad/općina: Sisak

Pravni status: Z-2767 (arheološka zona Siska)

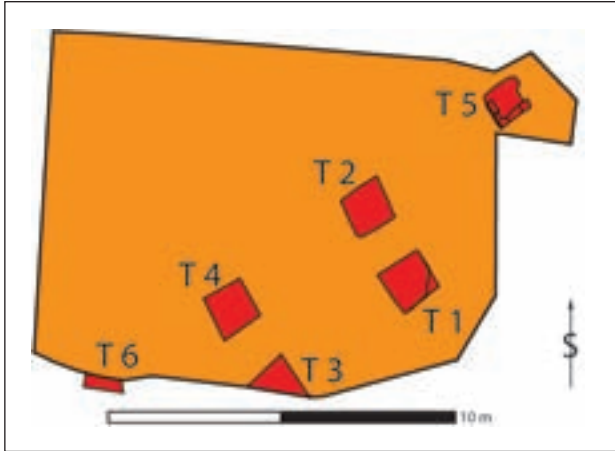
Razdoblje: A

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Prilikom gradnje obiteljske kuće u Ulici Augusta Cesarca, u dijelu Siska poznatom kao Zibel, tijekom 2009. nađeni su ostaci rimske građevine. Radovi su zaustavljeni te je pozvana ekipa iz Odsjeka za arheologiju Hrvatske

Pogled na iskop sa zapadnog ruba (foto: T. Leleković)

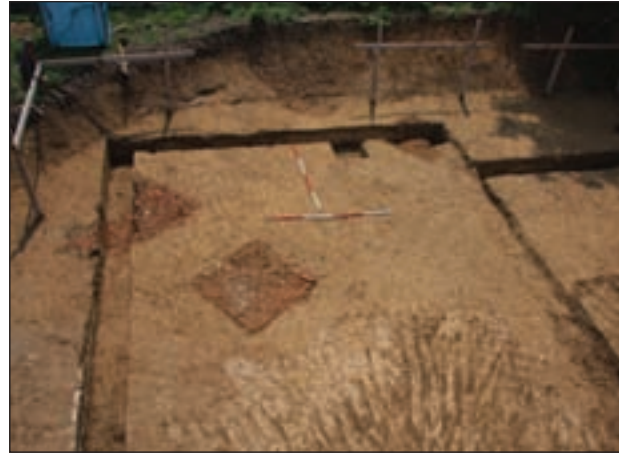

Tlocrt ostataka vodovoda (foto: T. Leleković)

akademije znanosti i umjetnosti da utvrdi o kakvu je nalazu riječ. Čestica je smještena 900 m jugozapadno od gradskih bedema Siscije, na prostoru na kojem se proteže jugozapadna nekropola.

Na površini od 120 m² pronađeno je šest četvrtastih temelja duguljaste konstrukcije koja se niz padinu protezala u smjeru SI-JZ. Na jednom od temelja sačuvan je dio konstrukcije na osnovi kojeg se može pretpostaviti kako je ta građevina izvorno izgledala. Naime, na temelju br. 5 nađen je ostatak stupa četvrtastog presjeka čije su stranice bile sazidane od lomljenih opeka, a unutrašnjost ispunjena mješavinom kamena, opeke i vapna. Ukop temelja za taj stup identičan je preostalim ukopima, stoga se može zaključiti da se građevina sastojala od niza istih usporedbenih stupova. Svi ukopi imaju oblik kvadrata, stranica dugih od 1,10 do 1,30 m, a bili su zapunjeni lomljenom opekam i komadima kamena. Temelji su iskopani tako da su im se dna nalazila na istoj nadmorskoj visini. Pronađeni su u pravilnim parovima, razmaknuti jedan od drugog oko 1,20 m. Udaljenost između pojedinih parova nije bila jednaka. Ona se povećavala niz kosinu terena, tako da je između temelja 7 i temelja 4 razmak iznosio 3,45 m, između sljedeća dva para 3,90 m, a između temelja 1 i 5 4,02 m.

Iako interpretacija tog nalaza ostaje otvorena, može se pretpostaviti da su to ostaci vodovoda koji je opskrbljivao rimsku Sisciju. Jedan razlog takvoj interpretaciji jest izgled i razmještaj tih temelja. Oni podsjećaju na konstrukcije kojima su vodovodi premošćivali depresije, odnosno kojima se ublažavao pad kada je vodovod morao biti sagrađen preko kosog terena, upravo onakva kakav je u Cesarčevoj ulici. Naime, problem strmine rješavan je nizom uzastopnih stupova spojenih lukovima, s tim da su na višim dijelovima stupovi bili viši i lukovi uži, da bi niz padinu stupovi bili sve niži, a razmak među njima veći. Postupno povećavanje razmaka među parovima temelja u Cesarčevoj upravo odgovara takvoj građevini. Drugi razlog takvoj interpretaciji jest orijentacija građevine. Ona se proteže od Siska prema JZ, dakle prema Petrinji, što odgovara pretpostavljenom smjeru protezanja siscijanskog vodovoda. Još od prošlog stoljeća poznato je da je antički vodovod prikupljao izvorsku vodu upravo na području Petrinje, odnosno u okolici sela

Zračna snimka iskopa (foto: T. Leleković)

Hrastovice nalaze se izvori iz kojih se napajao vodovod rimske Siscije (Durman 1992: 121). Trasa tog vodovoda potvrđena je nalazima ostataka tog vodovoda na nekoliko mjesta između Siska i Petrinje (Vukelić 2007: 362 – 363), no ovo je prvi takav nalaz u neposrednoj blizini Siscije. Prvi su put ostaci vodovoda dokumentirani blizu grada, što

Pogled na iskop sa SI, u prvom je planu temelj br. 5 na kojem su vidljivi ostaci konstrukcije (foto: T. Leleković)

Zračna snimka JZ predgrađa Siscije: plavi kvadrat – položaj nađene konstrukcije vodovoda, plava linija – pretpostavljeni smjer protezanja vodovoda, žuta crta – rimska cesta koja je vodila prema jugu, crvena boja – Siscija unutar gradskih zidina (izradio: T. Leleković)

daje znatan prilog u iscrtavanju akvedukta, čime je dodana jedna nova crtica u opisu izgleda okolice nekadašnjeg rimskoga grada.

Literatura

Durman 1992 Aleksandar Durman, O geostrateškom položaju Siscije, OA, 16, Zagreb, 1992: 117 – 131.

Vukelić 2007 Vlatka Vukelić, Prilog proučavanju razvoja sisačke arheologije u drugoj polovici 19. i polovici 20. stoljeća, Andrija Colussi kao pionir sisačke arheologije, VAMZ, 40, Zagreb, 2007: 347 – 368.

Tino Leleković

Summary

During the building of a family house in Ulica Augusta Cesarca in the section of Sisak known as Zibel, remains of Roman architecture were found. The plot of land is located 900 m south west of the city walls of Siscia, on an area in which the south west necropolis extends.

During rescue operations, the remains of the structure of the city aqueduct were found. Six square foundations of a longish structure stretching down the slope from north east to south west, or from the direction of Petrinja to the centre of Siscia, were found. Almost all the cuts of the foundations were the same. They had the shape of a square, the length of sides varying from 1.10 to 1.30 m. They were filled with broken brick and pieces of stone. The bottoms of the foundations are all at the same elevation above sea level, although the depth differed from 0.30 to

0.50 m, probably because of the fall in the ground. These are the first documented remains of the aqueduct in the immediate vicinity of Siscia, and have made a contribution to our knowledge about the course of the municipal aqueduct from the village of Hrastovica to the centre of the Roman city.

Redni broj: 148

Lokalitet: Turska kosa

Naselje: Velika Vranovina

Grad/općina: Topusko

Pravni status: postupak u tijeku

Razdoblje: P

Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Tijekom 2009. nastavljeno je sustavno arheološko iskopavanje prapovijesnog lokaliteta Turska kosa u selu Velikoj Vranovini. Voditelj istraživanja bio je Lazo Čučković iz Gradskog muzeja u Karlovcu.

Osamdesetih godina prošlog stoljeća započeta su sustavna arheološka istraživanja na položaju Turska kosa u selu Velikoj Vranovini, koja su omogućila bolje sagledavanje

Turska kosa, grob 13

opsega i karaktera ilirskog naselja, nekropole i specifičnih kulturnih mjesta s brojnim nalazima figuralne plastike. Ove su godine nastavljena sustavna istraživanja lokaliteta. Glavni je cilj bio utvrditi opseg i način prerade željezne rude te otkriti veze između metalurgije i kulturnih mjesta.

U prvoj je fazi raskrčen teren, što bi uz ostalo trebalo osigurati bolje uvjete za izradu detaljne geodetske snimke (taj je dio posla još u tijeku). Planirano je otvaranje dvije veće sonde koje će se formirati zavisno od novonastale situacije na terenu, a u slučaju nužde otvaranje više manjih sondi umjesto velikih.

Dvije sonde (F5 i G5) bile su postavljene jedna do druge na istočnom rubu kulturnog mjesta 1. te su nastavak već započetih iskopavanja toga ilirskog svetišta, a radi konačnog utvrđivanja opsega svetišta i moguće rubne arhitektonske konstrukcije. Prikupljena je veća količina keramičkih nalaza. Sonde se nalaze na relativno strmjoj padini, stoga je kulturni sloj prilično ispreturan i nije bilo moguće utvrditi više od tri stratigrafske jedinice. Međutim, slojevi su zanimljivi zbog sastava (pretežno od kvarcnog pijeska) i velike količine keramičkih nalaza. To je omogućilo prosijavanje slojeva, što je olakšalo pronalaženje sitnih predmeta.

Jedna veća sonda otvorena je na položaju nekropole gdje je pronađeno nekoliko grobova. Do sada je istraženo 14 paljevinskih i kosturnih grobova. Zbog kiselosti tla, kosti pokojnika nisu se sačuvale, što znatno otežava istraživanja. Međutim, kako je kod kosturnih grobova bio običaj da se s pokojnikom ukapa i nakit, bilo je moguće utvrditi grobne cjeline. Posebno je zanimljiv grob broj 13 jer je jedini imao bogat nakit na predjelu glave. Riječ je o nekakvu oglavlju s puno brončanih privjesaka. Nalaz je izvađen zajedno sa zemljom, tako da je o njemu još prerano govoriti prije nego se očisti i konzervira. Može se pretpostaviti da se radi o japodskoj kapi. Nekoliko zuba koji su se uspjeli sačuvati upućuju na to da se radi o mladoj ženi. Dakle, može se pretpostaviti da je u pitanju ukop japodske princeze, a kako i zašto je dospjela tamo te od čega je umrla vjerojatno se nikada neće saznati. Prikupljeni će predmeti biti pohranjeni u Gradskom muzeju u Karlovcu i postat će sastavni dio Muzejske zbirke Topusko koja se nalazi na pohrani u karlovačkom muzeju.

Literatura

Čučković 2009 L. Čučković, Turska kosa, HAG, 5/2008, Zagreb, 2009: 296, 297.

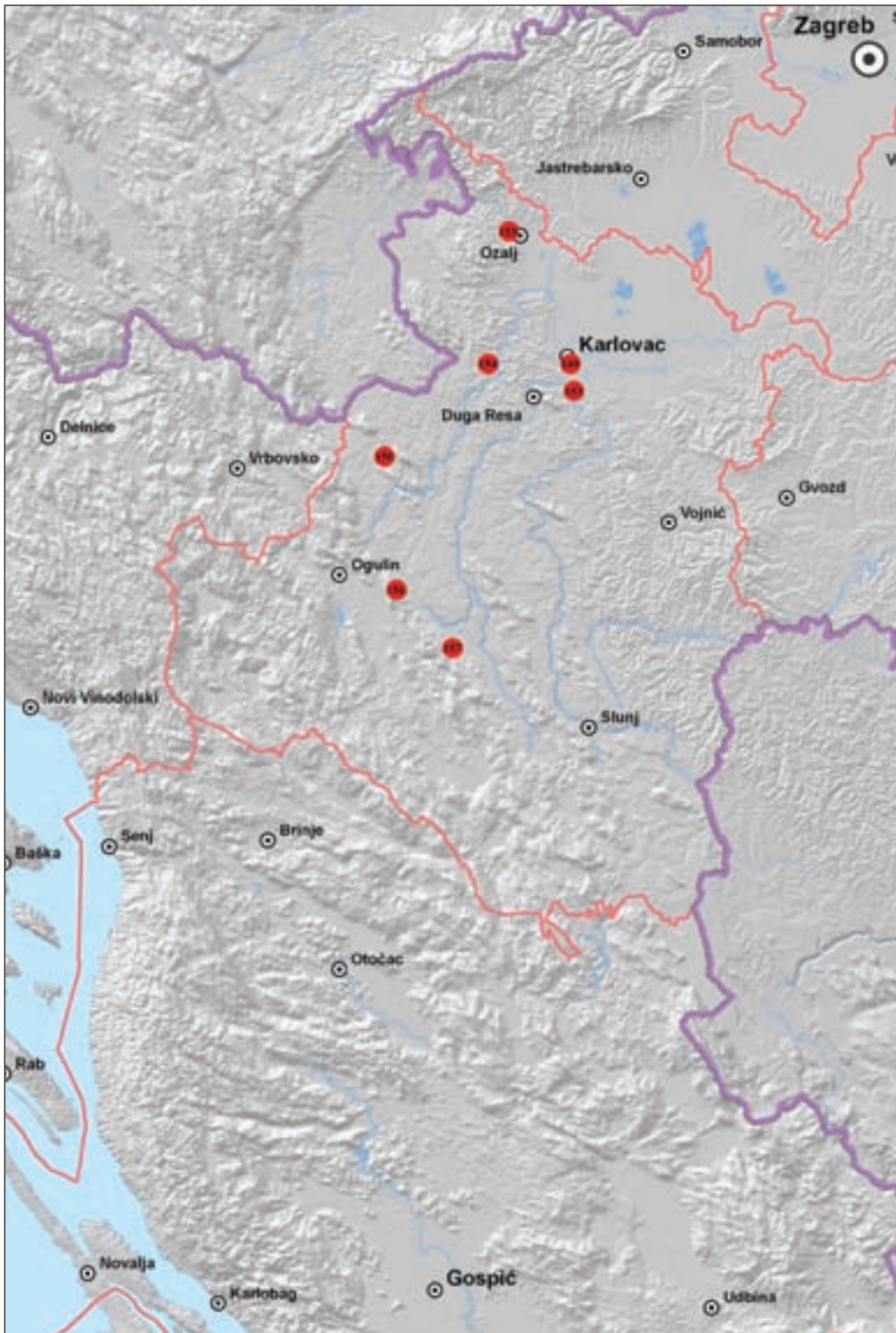
Lazo Čučković

Summary

During 2009, systematic archaeological excavations into the site Turska kosa in the village of Velika Vranovina were continued. Systematic archaeological investigations of the site started in the 1980s and have enabled a better comprehension of the scope and character of the Illyrian settlement, necropolis and particular cult places with numerous finds of figural sculptural art. During 2009, two probes were placed one next to other at the eastern edge of cult site 1 and were a continuation of excavations of this

Illyrian shrine started earlier. A larger probe was opened up at the position of the necropolis. Here several graves were found. To date, 14 graves have been investigated. There were both skeleton and cremation graves. Because of the acidity of the soil, the bones of the deceased have not been preserved, which has considerably hampered the research. However, since in the skeleton graves there was a custom to bury some jewellery with the deceased, it was possible to determine the grave units. A particularly interesting grave was number 13, for it alone had rich jewellery in the head area. This is some kind of headdress with a lot of bronze pendants.

KARLOVAČKA ŽUPANIJA

- 149 Karlovac – Zvijezda
- 150 Orišje – Gradišće
- 151 Plinovod Like i Dalmacije, 2. dio sustava
- 152 Plinovod Like i Dalmacije, 2. dio sustava
- 153 Rijeka Kupa – antički brodolom
- 154 Stari grad Novigrad na Dobri
- 155 Svetice – pavlinski samostan
- 156 Špilja Zala
- 157 Viničica

Redni broj: 149

Lokalitet: Karlovac – Zvijezda

Naselje: Karlovac

Grad/općina: Karlovac

Pravni status: Z-2993

(kulturno-povijesna cjelina grada)

Razdoblje: SV, NV

Vrsta radova: sondažno iskopavanje

Zbog planiranog projekta revitalizacije karlovačke Zvijezde, na temelju ugovora između Grada Karlovca i ovlaštene tvrtke Kaukal d.o.o. iz Splita, arheološki su istraženi bedemi karlovačke Zvijezde. Istraživanja su započela 8. prosinca 2009., a privremeno su obustavljena 12. prosinca 2009., među ostalim i zbog izrazito loših vremenskih uvjeta (nastavak je planiran za siječanj 2010.). U arheološkim istraživanjima sudjelovali su: voditelj istraživanja Tomislav Jerončić, dipl. arheolog te zamjenik voditelja Vedran Katavić, dipl. arheolog i prof. povijesti (zaposlenici tvrtke Kaukal d.o.o.), koji su obavili potrebne nacrtne, fotodokumentacijske te tehničke radove. Nadležni konzervator bio je Krešimir Raguž iz Konzervatorskog odjela u Karlovcu.

Do kraja 2009., a sukladno uvjetima nadležnog Konzervatorskog odjela u Karlovcu, strojno su iskopane tri sonde na predviđenim pravcima 11, 13 i 15. Naime, cilj arheoloških istraživanja bio je odrediti položaj ostataka bedema karlovačke Zvijezde te sakupiti što više podataka o fizičkom stanju samih bedema. Sukladno tomu, predviđeno je 15 istraživačkih rovova okomitih na linije bastiona i kurtina od sjeveroistočnog (Karlova), do jugoistočnog (Elizabetina) bastiona. Ovogodišnji dio istraživanja obuhvatio je sonde 1, 2 i 3, na kontraeskarpi između Josipova i Elizabetina bastiona. Sonda 1 (dimenzija 15x1,50 m) jest jugoistočna polovica predviđenog istraživačkog rova 15, sonda 2 (dimenzija 11,60x1,50 m) jugoistočna polovica predviđenog istraživačkog rova 13, a sonda 3 (dimenzija 11,90x1,30 m) jugoistočna polovica rova 11. Sve tri sonde nalaze

Početak istraživanja, sonda 1, pogled prema sjeverozapadu (foto: T. Jerončić)

Južni profil sonde 1 (foto: T. Jerončić)

se na k.č. 991/2, k.o. Karlovac II, 313181, odnosno na kontraeskarpi bedema sjeveroistočno od staračkog doma i Ruskog puta.

Tijekom istraživanja tih triju sondi, u najmlađem nasutom sloju zemlje (SJ 2), na vrhu nasipa kontraeskarpe obrambenog jarka pronađena je veća količina nabacanih ljudskih kostiju te nešto perlica i čahura. Zbog jedne čahure datirane u 1939., ali i opetovanih svjedočanstava lokalnog stanovništva, pretpostavlja se da se na tom dijelu nasipa, tj. kontraeskarpe nalazi masovna grobnica, odnosno stratište iz vremena nakon Drugoga svjetskog rata. Zbog sumnje da se radi o nasilnoj smrti više osoba u ne tako davnoj prošlosti, o tim je nalazima izviješten nadležni konzervatorski odjel Ministarstva kulture, kao i nadležna institucija Ministarstva unutarnjih poslova.

Literatura

Kruhek 1995 Milan Kruhek, Karlovac; Utrvde, granice i ljudi, Karlovac, 1995: 3 – 97.

Tomislav Jerončić

Summary

December 2009 saw the start of probe archaeological excavations of the walls of the Karlovac Star [fortress]. Investigative trenches were disposed perpendicularly to

the line of the bastion and curtain wall, in order to collect as much information as possible about the current physical state of the actual walls of the fort, and in connection with possible reconstruction and presentation of the Star. By the end of the year, three probes in the area of the counterscarp curtain between the Josip and the Elizabeta bastion were investigated; the other probes envisaged will be investigated in a year's time. The finding of a large quantity of scattered human bones, probably deriving from the period post-World War II has been reported to the competent institutions of the Ministry of Internal Affairs and the Ministry of culture.

Redni broj: 150

Lokalitet: Orišje – Gradišće

Naselje: Orišje

Grad/općina: Bosiljevo

Pravni status: P-1228

Razdoblje: P, SV

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Zaštitni arheološki radovi na lokaciji Orišje – Gradišće trajali su 9 radnih dana, od 17. do 26. rujna 2009. godine. Radovi su se odvijali u okviru znanstvenog projekta Ekohistorijski aspekti naseljavanja hrvatskog krša u prapovijesti i antici, dr. sc. Borisa Olujića, izv. prof. U istraživanju su sudjelovali: voditeljica istraživanja mr. sc. Jasmina Osterman i 6 pomoćnih radnika. To je istraživanje bilo nastavak prošlogodišnjeg istraživanja koje se također odvijalo u okviru znanstvenog projekta dr. sc. Borisa Olujića, pod vodstvom dr. sc. Jasmine Osterman.

Ovogodišnjim istraživanjem pokušala se definirati situacija u sondi 3 otvorenoj prošle godine. Tijekom tih istraživanja na temelju velikog broja fragmenata keramike, kostiju i popratnih nalaza (brusovi, pršljenovi, utezi, koštane alatke, brončana fibula, brončani prsten, željezni nožići, brončane

Sonda 3, pogled na rov sa sjeverozapada

Sonda 3, pogled na rov i mlađe urušenje sa sjeveroistoka

aplike...) utvrđeno je da je sondom 3 otkriven prapovijesni objekt smješten na samom rubu padine donjeg platoa gradine. Zbog nedostatka sredstava objekt je bio samo djelomično istražen. Dokumentirana je situacija do koje se kopalo, a sonda 3 i rov 3 prekriveni su geotekstilom i zaštićeni slojem zemlje.

Prošle je godine samo djelomično istražen nivo Sj 28 sonde 3 koji je bio ukopan u, kako se tada činilo, Sj 10 (zdravicu). Sloj se pružao u smjeru SZ-JI (paralelno s padinom platoa) i otprilike u sredini sonde počeo je naglo padati prema zapadu. Pronađene su i dvije rupe za kolce (Sj 26 i 27) omeđene većim, a zapunjene manjim kamenjem, smještene istočno od Sj 28 i paralelne s njime i s padom terena. Nakon otpavanja sonde i skidanja površinskog, utabanog sloja, u zapadnom dijelu sonde uočeni su novi slojevi Sj 29 – 32. Sloj Sj 29 (sloj tamnosmeđe rahlije ilovače, recentan sloj odmah ispod humusa, Sj 1) nalazi se uz sam zapadni rub sonde i paralelan je i sa Sj 28 i s rubom padine. Vjerojatno se radi o recentnom urušenju platoa. Za slojeve Sj 31 i 32 naknadno je utvrđeno da su dijelovi otprije utvrđenih slojeva (Sj 31 dio je Sj 28, a Sj 32 dio Sj 29). Sloj Sj 30 (nabijena, pjeskovita, žuta ilovača) jest ukop polukružnog oblika, koji djelomično ulazi pod južni profil sonde. Ukopan je dijelom u Sj 28, a dijelom u poslije definiran Sj 34. Utvrđeno je da je Sj 28 zapuna rova koji se pruža uz sam rub padine donjeg platoa gradine. U njemu je pronađeno izrazito mnogo fragmenata keramike, kostiju, lijepa, kao i 3 brusa, jedan nožić te obrađena kost. Za analizu su uzeti i uzorci gara. Rov je ukopan u Sj 34 (žuto-smeđa, kompaktna ilovača) koji je puno viši s istočne strane rova, otkuda naglo pada prema zapadu. Zapadno od rova, Sj 34 javlja se na puno nižoj nadmorskoj visini. Zapadno od njega definiran je Sj 33 (sloj smeđe ilovače s dosta većeg i manjega nabacanog, nepravilnog kamenja – vjerojatno mlađe urušenje). Istočni rub rova dodatno je naznačen relativno pravilnim, velikim kamenjem naslaganim uz granicu Sj 28 i 34, dok je zapadni rub obilježen spomenutom padinom. Nivo sloja 28, kao ni popratna situacija, nisu istraženi do kraja zbog nedostatka financijskih sredstava. Situacija do koje se kopalo dokumentirana je, a sonda je prekrivena geotekstilom te zaštićena tanjim slojem zemlje da bi se u budućnosti mogla u potpunosti istražiti.

Sonda 3, pogled na rov s rupama za kolce s istoka

Na temelju istraženog dijela sonde 3 može se utvrditi da je iskopavanjima nađen dio prapovijesnog rova. Smještaj rova na samom rubu padine donjeg platoa, kao i cjelokupna situacija (rupe za kolce, pravilno naslagano veliko kamenje na jednom i znatno viši teren na drugom rubu rova) upućuju na to da je rov možda imao obrambenu funkciju. Pronađeni pokretni arheološki materijal (ponajprije keramika) može se preliminarno datirati u starije i mlađe željezno doba, ali treba uzeti u obzir da sonda nije istraжена do kraja.

U ovogodišnjim istraživanjima lokaliteta izdvojeno je šest stratigrafskih jedinica (od Sj 29 do Sj 34), od kojih se četiri (Sj 30, 31, 33 i 34) po pronađenom materijalu mogu preliminarno datirati u prapovijest, dok su preostale dvije (Sj 29 i 32) vjerojatno dijelovi mlađih urušenja čija se točna datacija zbog nedostatka nalaza ne može točno utvrditi. Za preciznije datiranje i definiranje objekata i njihove funkcije potrebno je otvoriti i istražiti veću površinu.

Tijekom istraživanja vođen je terenski dnevnik, a iskopavalo se u skladu sa svim postojećim pravilnicima i normama vezanima uz arheološka istraživanja. Praćene su stratigrafske jedinice i iskopavalo se ručno. Svi su iskopi i situacije nacrtano i fotografski dokumentirani. Paralelno s iskopavanjima i nakon njih opran je, signiran i adekvatno pohranjen sav pronađen ovogodišnji pokretni materijal. Dio sredstava utrošen je i na signiranje i analizu prošlogodišnjeg materijala. Svi će nalazi nakon daljnje obrade i analize biti predani najbližoj muzejskoj instituciji (Gradski muzej Karlovac).

dr. sc. Jasmina Osterman

Summary

In the fifth season of rescue archaeological excavations at the prehistoric Gradišće – Orišje hill fort by Bosiljevo carried out in 2009, research was continued into the lower plateau of the hill fort, the excavation of which was started the year before. Previous excavations conducted at this site resulted in rich prehistoric finds and a prehistoric feature located on the very edge of the slope of the lower plateau of the hill fort was located. It was only partially investigated because of shortage of funding. In the research carried out in 2009 it

was determined that a part of a prehistoric trench had been covered by the previous excavations. The location of the trench on the very edge of the slope of the lower plateau, as well as the whole situation (postholes, large stones placed in regular courses on one edge of the trench and the considerably higher ground on the other edge of it) suggest that the trench had perhaps a defensive function. The moveable archaeological material found (pottery above all) can be preliminarily dated to the Old and Late Iron Ages.

Redni broj: 151

Lokalitet: Plinovod Like i Dalmacije, 2. dio sustava

Naselje: –

Grad/općina: Josipdol, Plaški

Pravni status: postupak u tijeku

Razdoblje: P, A

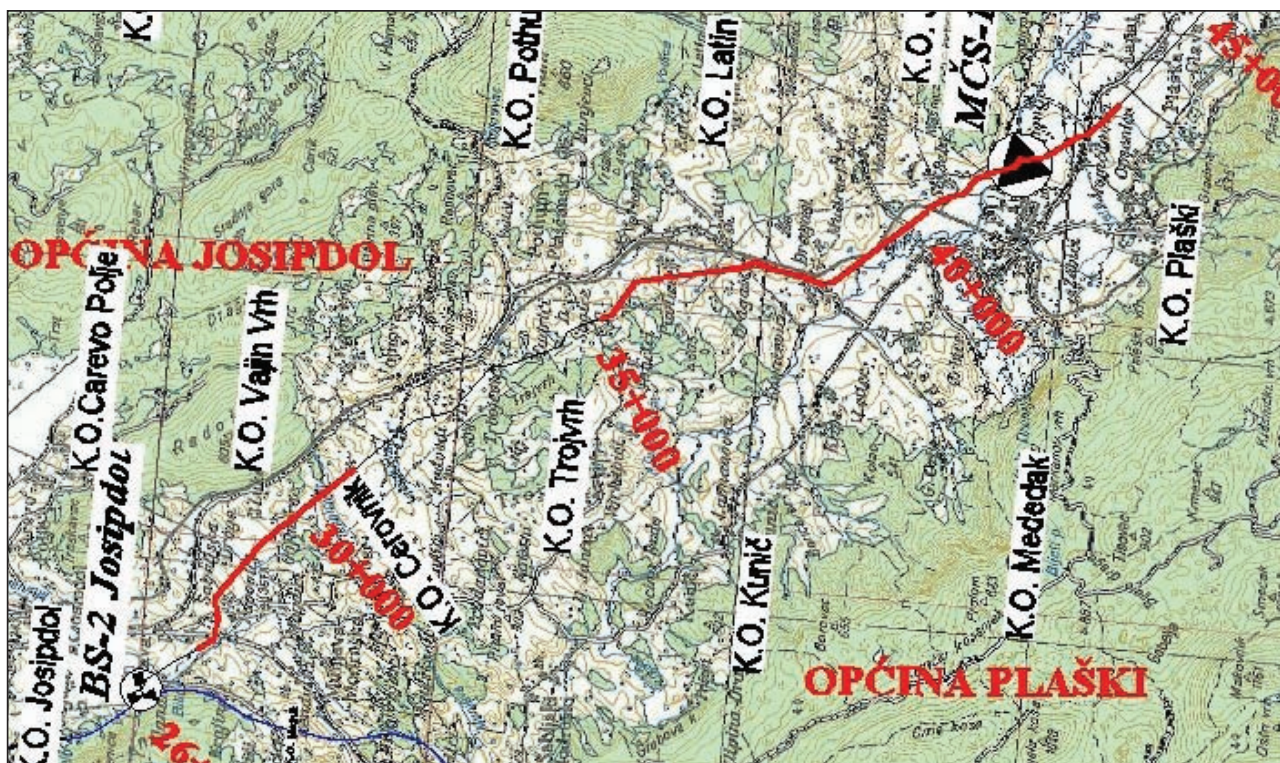
Vrsta radova: terenski pregled

U svibnju 2009., u okviru arheoloških radova na trasi 2. dijela plinovodnog sustava Like i Dalmacije, pregledana je trasa od stacionaže 27+500 do 43+000 (Karlovačka županija). Osim već poznatih lokaliteta, registriran je i jedan novi. Izvođač radova bila je tvrtka Geoarheo d.o.o. iz Zagreba.

Rekognoscirana je trasa u duljini od 15,7 km, od stacionaže 27+500 km, gdje se nalazi arheološka zona Munjava, do stacionaže 43+200 km, odnosno mjesta Lapta. Na stacionaži 29+885 km, kod mjesta Gojmerca (k.o. Cerovnik), općina Josipdol, 500 m zračne linije od ceste koja iz Josipdola vodi prema Plaškom, na površini oranice istočno od potoka Tukulovca, na 405,80 m n.m. pronađeno je više fragmenata

Položaj lokaliteta kod mjesta Gojmerca

Rekognoscirano područje

grube keramike, najvjerojatnije prapovijesne. Iskopane su dvije probne sonde dimenzija 1x1 m, te je u površinskom sloju oranice pronađeno nekoliko ulomaka keramike.

Osim ovoga, u konzervatorskoj studiji na tom dijelu trase plinovoda kroz Karlovačku županiju spominju se još tri lokaliteta: Lapat – Tursko groblje, Vojnovac – Grčko groblje i arheološka zona Munjava kod Josipdola.

Lapat – Tursko groblje, naziv je dobio po tome što su prilikom obrađivanja zemljišta pronađene ljudske kosti, a termin tursko sinonim je za sve što je staro. Stoga je bilo moguće pretpostaviti postojanje nekropole koja se bez iskopavanja ili površinskih nalaza mogla datirati od prapovijesti do novog vijeka. Lokalitet nije istraživan.

Vojnovac – Grčko groblje jest evidentiran arheološki lokalitet, bez podataka u stručnoj literaturi. Dovodi se u vezu s arheološkom zonom Trojvrh. Gradina Trojvrh ubraja se u red najvećih i najbolje utvrđenih gradina u Plaškoj dolini. Neki od suvremenih znanstvenika ubiciraju japodsko naselje Terpon (*Terpones*) na Trojvrh.

Arheološka zona Munjava na putu od Josipdola za Plaški: potkraj 19. st. otkriveni su pojedinačni nalazi s tog prostora, međutim bez uže lokacije nalazišta. Tako su u Arheološki muzej u Zagrebu dospjeli nalazi jedne zlatne naušnice i veći broj rimskog novca iz 3. – 4. st. S obzirom na to da u bližoj i daljoj okolici postoje brojna antička i prapovijesna nalazišta, i ta je zona stavljena u postojeći arheološki kontekst.

Literatura

Perkić, Raguž D. Perkić, K. Raguž, Prostorni plan općine Plaški

Helena Nodilo

Summary

In May 2009, as part of the archaeological works on the line of the 2nd part of the gas distribution system for Lika and Dalmatia in the area of Karlovačka County, a field review of the course from chainage 27 + 500 to 43 + 000 was carried out. In addition to the sites already known, one new site was registered. At chainage 29 + 885, at the village of Gojmerac, several fragments of coarse pottery, probably prehistoric, were found. As well as this site, the conservation study mentions three more on this part of the course of the gas pipeline: Lapat – Tursko groblje; Vojnovac – Grčko groblje and the archaeological zone of Munjava by Josipdol.

Redni broj: 152

Lokaliteti: Plinovod Like i Dalmacije, 2. dio sustava (Lapat – Tursko groblje; Trojvrh – Grčko groblje; Munjava)

Naselje: –

Grad/općina: Plaški, Josipdol

Pravni status: postupak u tijeku

Razdoblje: P, A

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Tijekom 2009. tvrtka Geoarheo d.o.o. iz Zagreba zaštitno je arheološki istražila trasu 2. dijela plinovodnog sustava Like i Dalmacije, na arheološkim lokalitetima Lapat – Tursko groblje (naselje Lapat, općina Plaški), Trojvrh – Grčko groblje (naselje Trojvrh, općina Plaški) i Munjava (grad

Josipdol). U skladu s ugovorom s Gradskim muzejom Karlovac, podizvođač radova bila je tvrtka Geoarheo. Financijska sredstva za zaštitno arheološko istraživanje osigurao je naručitelj – tvrtka Plinacro iz Zagreba.

Lapat – Tursko groblje

Arheološka istraživanja odvijala su se u travnju 2009., a voditelj arheoloških istraživanja bio je Ranko Manojlović, dipl. arheolog. Zamjenica voditelja bila je Helena Nodilo, dipl. arheologinja, dok su stručnu ekipu činili i Goran Skelac, dipl. arheolog, Larisa Žagar, geodetska tehničarka i Tomislav Lopandić, dokumentarist.

U prostornom planu općine Plaški, u mjestu Laptu, kao potencijalni lokalitet naveden je i položaj Tursko groblje, koji djelomično siječe ili dodiruje i trasa 2. dijela plinovodnog sustava Like i Dalmacije. Točan položaj lokaliteta i njegova vremenska pripadnost nisu strogo definirani, već je položaj određen na temelju određenih indicija. Naime, naziv je lokalitet dobio po tome što su prilikom obrađivanja zemljišta pronađene ljudske kosti, a termin tursko sinonim je za sve što je staro. Stoga je bilo moguće pretpostaviti postojanje nekropole, koja se bez iskopavanja ili površinskih nalaza mogla datirati od prapovijesti do novog vijeka. Predmetno istraživanje obuhvatilo je trasu 2. dijela plinovodnog sustava Like i Dalmacije, između 43+300 i 43+700 km. Iskolčeno je dvanaest sonde dimenzija 1,5x5 m, međusobno udaljenih tridesetak metara, dok su sonde 9 i 10 međusobno udaljene 40 m. U svim sondama prati se slična situacija. Ispod sivo-smeđeg sloja godinama obrađivanog oranjem, debljine 30 do 40 cm (mjestimice je možda i malo deblji), nalazi se sloj zdravice koji se manifestira kao nabita oker-žuta ilovača. U svakoj se sondi, nakon što je iskopan sloj SJ 01, ukopalo u sloj zdravice da bi se potvrdila njezina sterilnost. Arheološkim je istraživanjima nađeno nešto sitnih ulomaka keramike i kućnog lijepa, koji se mogu datirati od prapovijesti do novog vijeka. Keramički ulomci mahom su iz sonde 9, lijevo od pristupnog puta iz Lapta prema Plaškoj Glavi. Međutim, ti se fragmenti mogu datirati u široko razdoblje od prapovijesti do današnjih dana. Uzevši u obzir da se radi o oranicama, ali i to da su u blizini evidentirani arheološki nalazi i lokaliteti, moguće je da je materijal dospio u polje s obližnjih lokaliteta, gnojdbom ili možda nekim drugim utjecajima. Ni ovim probnim istraživanjima nije točno ubiciran položaj Turskoga groblja, što ne dovodi u pitanje samo postojanje nekropole negdje u blizini.

Trojvrh – Grčko groblje

Arheološka istraživanja odvijala su se u travnju i svibnju 2009., a voditeljica je bila Helena Nodilo, dipl. arheologinja. Zamjenik voditeljice bio je Ranko Manojlović, dipl. arheolog, dok su stručnu ekipu činili i Goran Skelac, dipl. arheolog, Larisa Žagar, geodetska tehničarka i Tomislav Lopandić, dokumentarist.

Arheološka zona Trojvrh obuhvaća arheološke lokalitete Medvedovu glavicu, Veliki vrh, Srednji vrh, Veliku i Malu Metaljku. Godine 1982. probno su arheološki istraživane gradine Trojvrh, Velika i Mala Metaljka u selu Trojvrhu (zaselak Jančići). Sva tri objekta pružaju se u smjeru istok-zapad. Gradina Trojvrh ubraja se u red najvećih i najbolje utvrđenih gradina u Plaškoj dolini. Zbog takva je položaja rabljena u vojne svrhe i tijekom Drugoga svjetskog rata, pa je kulturni sloj jako oštećen. Riječ je o gradini koja je potencijalno rimsko

naselje. Gradina Velika Metaljka ima ravan ovalni plato na čijem su rubu vidljivi dijelovi kamene utvrde. Pronađeni su dijelovi kućnog lijepa (dobro očuvan ugao kuće), ulomci keramike, životinjske kosti... Na tom je položaju sasvim sigurno postojalo prapovijesno naselje. Na Maloj Metaljki nađeno je pet grobova (4 kosturna, 1 paljevinski). Kosturni su grobovi ograđeni neobrađenim kamenjem, neznatno dislocirani, a dno svake grobne jame popločano je sitnijim kamenjem. Grobovi su orijentirani u raznim smjerovima. Priloga je bilo malo, a pripadaju stupnju HaD starijega željeznog doba. Neki od suvremenih znanstvenika ubiciraju japodsko naselje Terpon (*Terpones*) na Trojvrh.

Arheološki lokalitet Vojnovac – Grčko groblje, a u vezi s arheološkom zonom Trojvrh, evidentiran je arheološki lokalitet, bez podataka u stručnoj literaturi. Prema planu, zaštitnim arheološkim istraživanjem trebalo je utvrditi eventualno postojanje kulturnih slojeva, odnosno rasprostiranje potencijalne prapovijesne nekropole. Predmetno istraživanje obuhvatilo je trasu 2. dijela plinovodnog sustava Like i Dalmacije, između km 33+000 i km 35+000. Iskopano je četrdeset i šest (46) sonde dimenzija 1,5x4 m, čiji se položaj odredio tako da se poštivala konfiguracija terena (na brdovitim položajima sonde su kolčene na vrhu brda, pri strani i u udolini između dva brda, dok su na livadama sonde kolčene na međusobnoj udaljenosti od tridesetak metara). Sve su sonde kopane do razine zdravice. Izrađena je odgovarajuća fotografska i nacrtna dokumentacija radova. Iako se taj prostor Trojvrha, Velike i Male Metaljke, Crkvine i Grčkoga groblja ističe svojom bogatom poviješću i bogatstvom arheoloških ostataka, što se naslućuje već iz malobrojnih arheoloških istraživanja i samim obilaskom terena, ovo zaštitno istraživanje nije donijelo nova saznanja. Nije bilo nikakvih nalaza, osim nekoliko manjih fragmenata keramike i kućnog lijepa. Uzevši u obzir da su u blizini evidentirani arheološki nalazi i lokaliteti, moguće je da je taj oskudan arheološki materijal iz nekoliko sonde dospio na te položaje s obližnjih lokaliteta erozijom tla ili zbog različitih vremenskih utjecaja.

Munjava – arheološka zona

Arheološka istraživanja odvijala su se u svibnju 2009., a voditelj arheoloških istraživanja bio je Ranko Manojlović, dipl. arheolog. Zamjenica voditelja bila je Helena Nodilo, dipl. arheologinja, dok su stručnu ekipu činili i Goran Skelac i Kristian Paskojević – diplomirani arheolozi, Larisa Žagar, geodetska tehničarka te Tomislav Lopandić, dokumentarist. Munjava se nalazi južno od Josipdola na putu za Plaški, a ime je dobila po istoimenoj rječici koja prolazi kroz selo. To je područje naseljavalo ilirsko pleme Japoda, a o prisutnosti Rimljana svjedoče slučajni nalazi rimskog novca iz Josipdola. Plašćansko-ogulinska udolina bila je vrlo tranzitno i strateški važna te je tim područjem prolazila rimska prometna komunikacija prema moru. Potkraj 19. st. otkriveni su pojedinačni nalazi s tog prostora, međutim bez uže lokacije nalazišta. Tako su u Arheološki muzej u Zagrebu dospjeli nalazi jedne zlatne naušnice i veći broj rimskog novca iz 3. – 4. st. S obzirom na to da u bližjoj i daljoj okolici postoje brojna antička i prapovijesna nalazišta, i ta je zona stavljena u postojeći arheološki kontekst. Istraživalo se između stacionaža 27+000 i 27+500, na trasi 2. dijela plinovodnog

sustava Like i Dalmacije. Iskopano je 8 sondi dimenzija 1,5x4 m, sonda dimenzija 1,5x5 m i tri sonde dimenzija 1,5x10 m. Sonde 1 – 3 otvorene su na livadi južno od rječice Munjave, na položaju Luke, a međusobno su udaljene 35, odnosno 40 m. Radi se o močvarnom području na prostoru između dva rukavca rječice, te na 40-ak cm ispod površine počinje izvirati voda. Ostale sonde (4 – 12) postavljene su sjeverno od rječice Munjave, na povišenom mjestu između položaja Luke i Brdine. Pri određivanju položaja sondi vodilo se računa o konfiguraciji terena. U svim sondama prati se slična situacija. Ispod sloja obrađenog oranjem ili livade debljine 30-ak cm nalazi se sloj zdravice koji se manifestira kao oker ilovača ili nabita laporasta žuto-narančasta ilovača. Mjestimice je definirana i sedimentna stijena – kamen živac. Nalazi su izostali. Arheološkim istraživanjima na položajima Luke i Brdine uz samu rječicu Munjavu, odnosno između njezinih rukavaca, uz uvažavanje činjenice da nije bilo nikakvih arheoloških nalaza, utvrđeno je da već postojeći nalazi ne potječu s tih položaja – što ne isključuje postojanje arheološkog lokaliteta u blizini. Osobito je zanimljiv močvarni dio na položaju Luke, koji svojom konfiguracijom upućuje na neko recentnije nasipanje tla, kao i njegov položaj između rukavaca rječice, koji su s vremenom vjerojatno mijenjali svoj tok te je moguće da su zbog toga stariji kulturni slojevi dospjeli na veću dubinu ili u korito rijeke.

Literatura

Perkić, Raguz D. Perkić, K. Raguz, Prostorni plan općine Plaški, konzervatorska podloga

**Ranko Manojlović
Helena Nodilo**

Summary

During 2009 the firm Geoarheo d.o.o. of Zagreb conducted rescue archaeological excavations on the course of the 2nd part of the Lika and Dalmatia gas pipeline system, at the archaeological sites of Lapat – Tursko groblje (the settlement of Lapat, Plaški municipality); Trojvrh – Grčko groblje (settlement of Trojvrh, municipality of Plaški) and Munjava (city of Josipdol).

Taking into account that in the vicinity of these three sites archaeological finds and sites have been recorded, it is possible that the meagre archaeological material from the research probes arrived at these spots from the nearby sites via erosion of the soil or impacted by various weather conditions.

Redni broj: 153

Lokalitet: Rijeka Kupa – antički brodolom

Naselje: Kamensko

Grad/općina: Karlovac

Pravni status: postupak u tijeku

Razdoblje: A

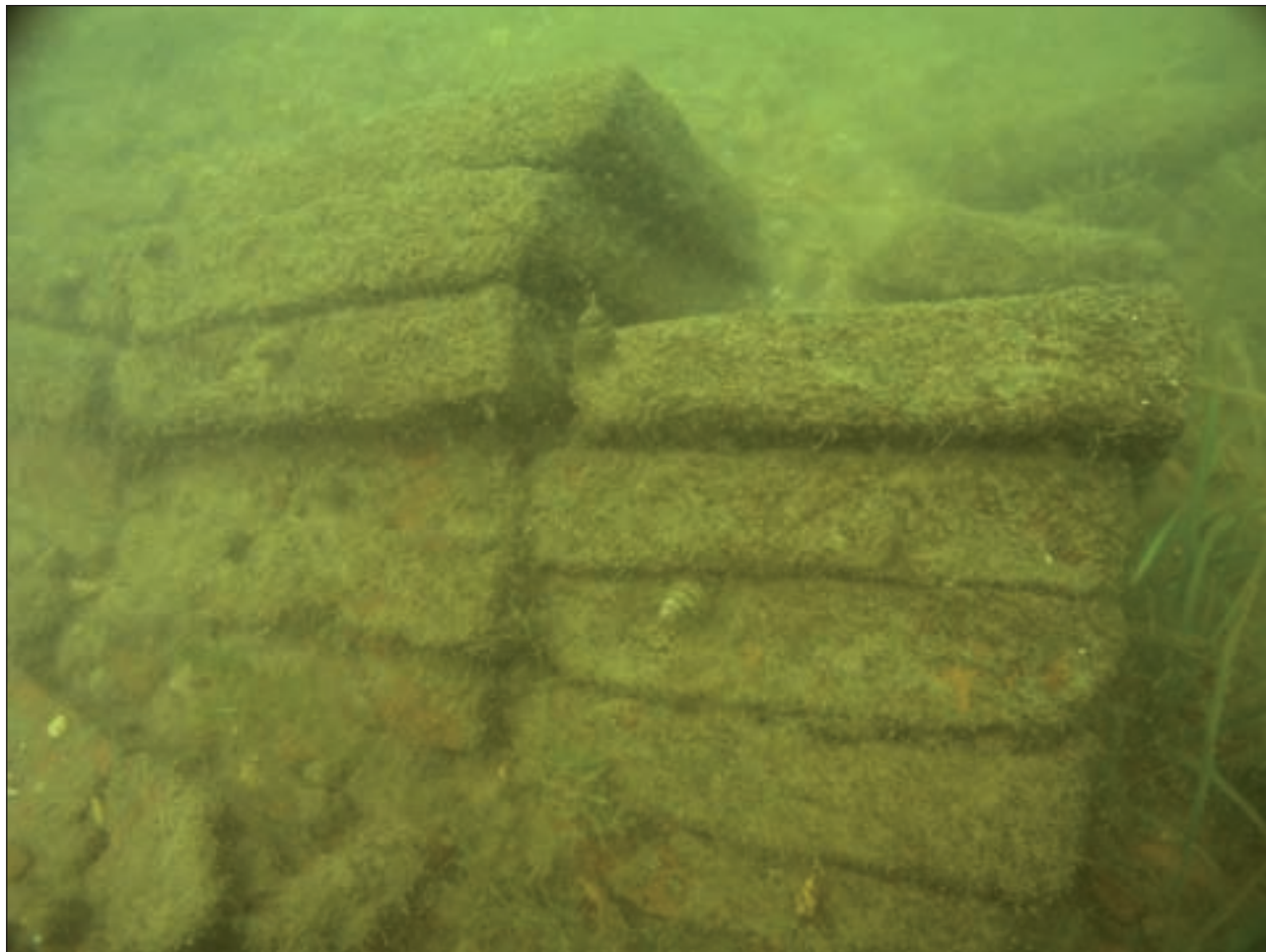
Vrsta radova: rekognosciranje

Tijekom 2009. u nekoliko je navrata nastavljeno rekognosciranje rijeka u okolici grada Karlovca. Radi se o projektu rekognosciranja unutrašnjih voda rijeke Kupe

i njenih pritoka, koji financira Ministarstvo kulture. Stručni je voditelj projekta Krunoslav Zubčić iz Odjela za podvodnu arheologiju Hrvatskoga restauratorskog zavoda. U istraživanjima su sudjelovali Ante Tonči Maslov iz KPA Karlovac, Ozren Pleše, Patrik Krstinić i Želimir Ludvig.

Tijekom rekognosciranja pregledano je nekoliko lokacija na kojima nisu uočeni znatniji arheološki ostaci. To su ušće Dobre u Kupu i Kupa ispred špilje Vrlovke, a istraživanje na tim lokacijama nastavit će se u povoljnijim uvjetima vodostaja i vidljivosti. Druge su dvije pregledane lokacije na kojima je u površinskom sloju pronađen arheološki materijal rijeka Kupa u mjestu Brođanima i rijeka Mrežnica u mjestu Mrežničkom Brigu. Obje su lokacije izabrane na osnovi informacija dobivenih od lokalnih ronioaca i pjeskara. U Brođanima je na lokaciji koja se rabi kao prijelaz preko rijeke Kupe, na dubini od 2,5 m pronađena željezna sjekira 15 cm ukopana u dno. Bez poznatih analogija okvirno je datirana u novi vijek. U Mrežničkom Brigu, nizvodno od staroga drvenog mosta i sedrene barijere u sredini rijeke nalazi se manji otok. Između otoka i desne obale Mrežnice u riječnom dnu nalazi se pravilan niz od 5 drvenih pilona (dimenzije su pilona 15x20 cm, a visina do 1,5 m – ovisno o sačuvanosti). Jesu li služili kao dio konstrukcije mosta i utvrđivanja obale saznat će se nakon nastavka istraživanja. Najvažniji je pronađeni nalaz teret rimskoga riječnog broda. Na lokaciju je upozorio dugogodišnji ronilac iz Karlovca Ante Tonči Maslov. Lokalitet je poznat dugi niz godina po nalazu dijelova brončanih skulptura iz rijeke Kupe kod Kobilića Pokupskog. Dio materijala 1963. dospio je u Gradski muzej Karlovac, a do danas je sačuvano 89 brončanih komada. Dio materijala nalazi se u privatnom vlasništvu, a dio je završio izvan granica Hrvatske. Kemijskom analizom lomljenih komada bronce utvrđene su dvije vrste brončanog materijala, koje se razlikuju po odnosu bakra i kositra, a stilski se materijal može grupirati u više cjelina. Prvu cjelinu čine dijelovi tijela muške skulpture naravne veličine, od koje su najbolje sačuvani detalj lica i kose, lakta, stopala i sandale – prema nekim karakteristikama riječ je o figuri Apolona. Drugu skupinu čine dijelovi draperije odjeće i ukrasne brončane vrpce. Treća su skupina dijelovi skulpture konja – trup, griva i rep. Četvrtu skupinu čini nalaz velikoga nožnog palca koji upućuje na natprirodnu veličinu skulpture. Na jednom brončanom komadu skulpture urezan je latinski natpis koji spominje imena Lucija Kornelija i Tita Septimija.

Navodno, prvi brončani predmeti koje su izvadili pjeskari prilikom kopanja pijeska datiraju iz 1913. godine. Vjerojatno je brod s teretom lomljene bronce bio namijenjen nekoj većoj talionici u Sisku ili dalje. Lokalitet se nalazi cca 700 m nizvodno od crkve, u mjestu Kamenskom. Kao mjesto nalaza bronce iz rijeke Kupe kod Karlovca u literaturi se navodi Kobilić Pokupski koji se nalazi cca 1 km uzvodno od istraživane pozicije. Prilikom ovog pregleda otkriven je brodolom s teretom rimske opeke. Radi se o opeci dimenzija 31,5x44x5 cm, načinjenoj od dobro pečene gline (opeka tih dimenzija često se upotrebljavala za prekrivanje odvodnih kanala). Opeka je složena u stupce i redove u kojima se nalazila

Kobilic Pokupski, dio tereta rimske opeke na riječnom dnu (foto: K. Zubčić)

prilikom utovarivanja u brod, a u stupcu koji se najbolje sačuvao iznad riječnog dna nalazi se sedam opeka. Opeke su vidljive u površinskom sloju na površini velikoj 5x2 m, a ostatak tereta broda prekriven je travom i riječnim nanosom. Nizvodno od glavnine tereta nalazi se rupa

Kobilic Pokupski, rimska opeka iz broskog tereta (foto: K. Zubčić)

duboka 70 cm koja je vjerojatno nastala prilikom vađenja pijeska iz rijeke. U nastavku istraživanja planira se utvrditi jesu li i u kojoj su mjeri prilikom vađenja pijeska uništeni brodska konstrukcija i teret. Površinskim pregledom, uz upotrebu detektora metala, nisu pronađeni brončani predmeti. Nakon djelomičnog uklanjanja riječne trave i obraštaja porastao je vodostaj i smanjena je vidljivost, stoga se lokalitet nije mogao detaljno nacrtati kao što je bilo planirano. Nastavak istraživanja i dokumentiranja planira se u ljetnim mjesecima, kad su hidrološki uvjeti povoljniji za rad. Pronalazak brončanih predmeta koji su potrebni da bi se brodolom povezao s dosad sačuvanim brončanim predmetima očekuje se u dubljim slojevima. U slučaju da se u nastavku istraživanja ne otkriju brončani predmeti, taj lokalitet i dalje spada u grupu rijetkih nalaza rimskih riječnih brodova.

Literatura

Šarić 1986 Ivan Šarić, Rimski brončani materijal izvađen iz rijeke Kupe kod Karlovca, Arheološka istraživanja na karlovačkom i sisačkom području, Izdanja HAD, 10, Zagreb, 1986: 69 – 89.

Krunoslav Zubčić

Summary

Several times during 2009, the reconnaissance of the rivers in the surrounds of the city of Karlovac was continued. This is a project for the reconnaissance of the waters of the Kupa River and of its tributaries. The most important find discovered is the cargo of a Roman river boat. The site has been known for many years because of the find of parts of bronze sculptures from the Kupa by Kobilic Pokupski. Some of the material arrived in the Karlovac Municipal Museum in 1963; now, 89 bronze pieces are preserved. The material can be grouped in stylistic terms into several units. The first group consists of parts of the body of a male statue of life size, the best preserved of which are a detail of face and hair, elbow, foot and sandal (according to some characteristics, the figure represents Apollo). The second group consists of parts of drapery and decorative bronze bands. The third group consists of parts of sculpture of a horse (body, mane and tail). The fourth group consists of a toe of more than life size, part of some sculpture. On one bronze piece of sculpture, a Latin inscription is incised, mentioning two names, Lucius Cornelius and Titus Septimius. Probably the boat with its cargo of broken bronze was meant for some large foundry in Sisak or beyond. During this present survey, a shipwreck with a cargo of Roman brick was discovered. These were bricks or tiles sized 31.5 x 44 x 5 cm (tiles of these dimensions were often used to cover over drainage channels). It was stacked in the piles and rows in which it was loaded onto the boat. The tiles are visible in the surface stratum over an area of 5 x 2 m, and the rest of the cargo is covered with weed and river sediment. The continuation of the research and documentation is planned for the summer, when the hydrological conditions are more suitable for the work.

Redni broj: 154

Lokalitet: Stari grad Novigrad na Dobri

Naselje: Novigrad na Dobri

Grad/općina: Netretić

Pravni status: Z-299

Razdoblje: NV

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

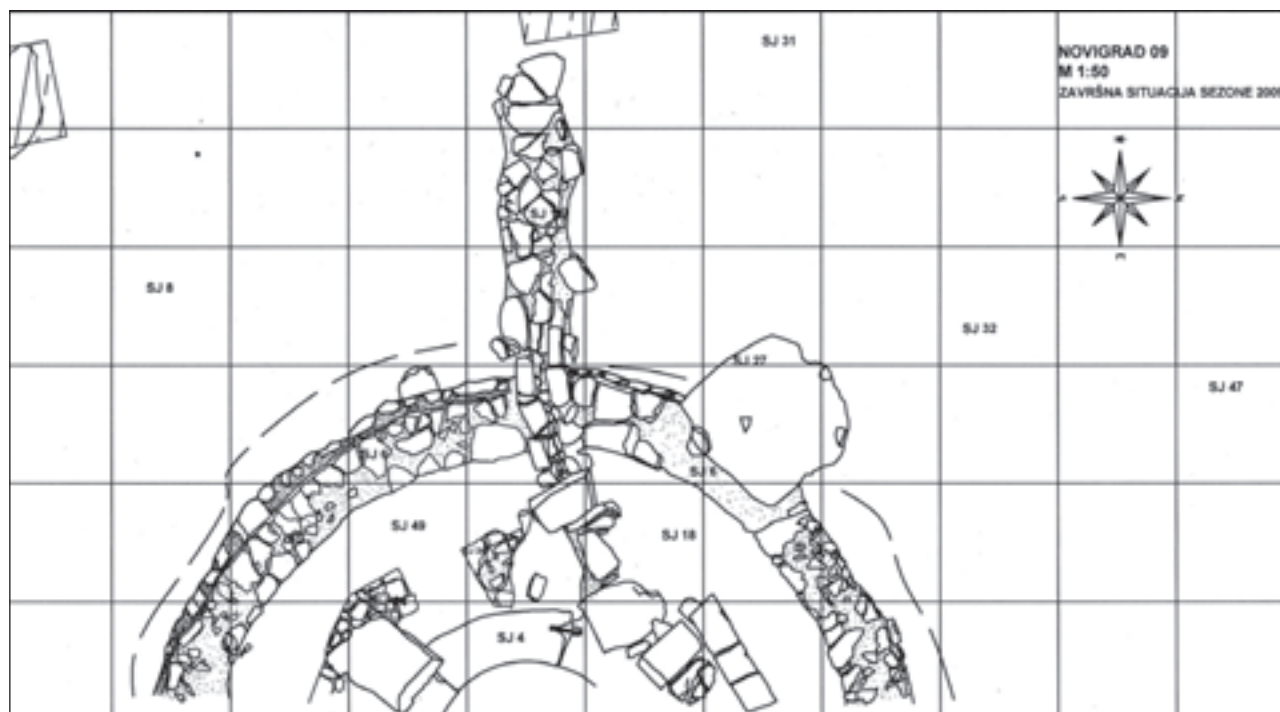
Od 21. listopada do 30. studenog 2009. zaštitno je arheološki istražen Stari grad Novigrad na Dobri, nedaleko od Karlovca. Istraživanja su dio programa obnove i revitalizacije Staroga grada, u suradnji s Konzervatorskim odjelom u Karlovcu. Lokalitet Stari grad Novigrad na Dobri zaštićeno je kulturno dobro i nalazi se na k.č. 1, 9, 5, 20 te dijelovima k.č. 3 i 2, k.o. Zagradci. Naručitelj je arheoloških istraživanja općina Netretić, a istraživanje je proveo stručni tim Arheološkog muzeja u Zagrebu pod vodstvom višeg kustosa Sanjina Mihelića, uz sudjelovanje arheologa Ivana Drnića i Ane Solter te vanjskih suradnika Ive Kostešić, apsolvence arheologije i Ane Franjić, diplomirane arheologinje, kao i Krešimira Raguža iz Konzervatorskog odjela u Karlovcu.

Stari grad Novigrad nalazi se poviše desne obale rijeke Dobre, desetak kilometara zapadno od Karlovca, na trasi stare Karolinske ceste koja je od dvadesetih godina 18. st. povezivala Karlovac s Bakrom i Rijekom preko Vrbovskog i Mrkoplja, a čiji je nezaobilazan dio i vrlo dobro očuvan stari kameni most preko Dobre. Most je smješten u neposrednoj blizini Staroga grada i povezuje ga s naseljem Novigradom na Dobri. Izvori od 13. st. kraj oko Dobre nazivaju prema imenu rijeke, a samo se mjesto Dobra tako prvi put naziva krajem 13. st. Popis župa arhiđakona Ivana iz 1334. navodi crkvu Blažene Djevice Marije u Dobri, a nedvojbeno je riječ o crkvi istog titulara u današnjem Novigradu na Dobri, prije toga nazivanim još i Crkvenim Selom. Ista se župa – Dobra – navodi i u popisu iz 1501. godine. Prvi zabilježeni spomen Novigrada datira iz 1558., a odnosi se na procjenu imanja Stjepana Frankopana Ozaljskog, u vezi s presudom banskog suda kojom je trebao biti smaknut, a dobra zaplijenjena. Iz svega proizlazi da bi prema povijesnim izvorima vrijeme nastanka grada trebalo tražiti u prvoj polovini 16. st., a njegov je graditelj vjerojatno knez Bernardin Frankopan (1453. – 1529.). Grad je u vlasti Frankopana do stradanja Frana Krste Frankopana i Petra Zrinskog 1670./71., kada je opljačkan i uskoro dolazi u posjed zapovjednika Karlovačkog generalata Josipa Herbersteina koji njime vlada do smrti 1689., a oporučno ga ostavlja redu Malteških vitezova. Malteški red prodaje ga 1746. barunu Stjepanu Patačiću, koji izvorni renesansni kaštel preuređuje u barokni dvorac. Nakon francuske okupacije, godine 1809. Bartol Patačić prodaje dvorac Mirku Haraminčiću, a poslije su vlasnici dvorca karlovački trgovac Franjo pl. Türk (do 1919.) te naposljetku barun Zdenko Turković koji ga 1939. poklanja hrvatskom narodu, dok imanje prodaje Banovini Hrvatskoj. Krajem Drugoga svjetskog rata grad je stradao u požaru, godine 1953. proglašen je spomenikom kulture, a od 1994. započinje projekt obnove i revitalizacije pod vodstvom Konzervatorskog odjela u Karlovcu.

Godine 2009. istražen je sjeverni dio unutrašnjosti grada, ukupno 60 m². Sonda veličine 10 m (u smjeru sjever-jug) x 6 m (zapad-istok) postavljena je s namjerom da

Stari grad Novigrad na Dobri, pogled na jugozapadnu kulu i južno, ulazno pročelje (foto: S. Mihelić)

Tlocrt arheološke sonde u unutrašnjosti Staroga grada (izradila: A. Solter)

jednim dijelom obuhvati površinski vidljivo grlo cisterne sa supstrukcijom te da uhvati presjek slojeva na prostoru središnje hodne površine sjevernog dijela dvorišta. U početku istraživanja na površini odabranoj za sondu osim zidane cisterne nije bilo vidljivih tragova arhitekture, već je, kao i u preostalom dijelu dvorišta, više ili manje ravan teren većim dijelom bio prekriven travom. Nekoliko gornjih centimetara terena ispod današnje hodne površine određen je kao SJ 1 i označava, razumljivo, posljednju fazu u formiranju nalazišta, vrijeme u kojoj je grad već izgubio funkciju i slojevi su se formirali ne kao rezultat svjesne gradnje, već urušenja i nivelacije terena. Materijal sakupljen u tom površinskom sloju sastoji se od keramike i kostiju, a kao što je bilo i očekivano, karakter sloja očituje se i u brojnim posve recentnim nalazima. Skidanjem toga gornjeg sloja već nakon nekoliko centimetara počeli su se pojavljivati stariji arheološki slojevi te dijelovi arhitekture. Najzanimljiviji otkriveni arhitektonski detalj svakako je zid koji koncentrično prati kružno grlo cisterne na razdaljini od oko 180 cm. Od dijelova arhitekture, osim zida mogu se istaknuti i kanal od kamenih ploča, kao i nekoliko kamenih stopa za stupove koji su nosili katove.

Najvažnije je otkriće ovogodišnjeg istraživanja sustav kaptaže vode pomoću pažljivo konstruirane cisterne. Sustav se sastoji od konstruktivnih elemenata u koncentrično-kružnom rasporedu, počevši od središnjeg okna zidanog od finih tesanih blokova koje na udaljenosti od 180 cm od ruba grla cisterne prati šezdesetak centimetara deo zid od kamena lomljenca. Prostor između dva zida ispunjen je finijim pjeskovitim sedimentom s primjesama sitnog kamenja, koji je imao ulogu filtra, a kružni vijenac s vanjske strane tog zida također se u potpunosti sastoji od vodopropusnog sedimenta, uglavnom pijeska i sitnog

kamenja. Okno cisterne i vanjski zid koničnog su oblika, dok je vanjski kružni vijenac, debljine (polumjera) oko 250 cm, ljevkastog oblika, što je i logično s obzirom na to da je njegova funkcija bila da kišnicu koja se slijevala s krova odvodi kroz suhozid do unutrašnjeg filtra, odakle se kroz pukotine u zidu od tesanih blokova voda slijevala u okno. Na nekim mjestima, a napose u sjeverozapadnom dijelu sonde, na kontaktu ukopa vanjskog nasipa i okolnih slojeva vidljiv je sloj crvene zemlje (SJ 42) koji ostavlja dojam kao da uokviruje nasip. Riječ je vjerojatno o nepropusnom sloju koji je „zapečatio” plašt cisterne. Površina tog sustava kaptaže vode od više od 100 m² hranjena je, dakako, ne samo vodom koja bi pala izravno na tlo, već je mogla računati i na vodu koja se slijevala s krova.

Središnje okno bunara kružnog je tlocrta te se konično sužava od dna prema vrhu. Osim najnužnijeg čišćenja raslinja i smeća, istraživanja 2009. nisu bila posebno usmjerena na iskopavanje zapune bunara, tako da dno nije dosegnuto. Trenutačna razina zapune leži na dubini od otprilike 3 m od površine terena, odnosno od sačuvanoga grla bunara, a na toj je dubini promjer bunara 3 m. Tijelo bunara građeno je od fino tesanih kamenih blokova. Na posljednji sloj tesanaca nadodan je kružni vijenac od pet tesanih kamenih ploča, od kojih su barem neke međusobno vezane željeznim šipkama. Vijenac od ploča uvučen je u odnosu na zadnji red tesanih blokova. Na tim pločama leži još jedan sloj tesanih blokova, koji zatvara krug čiji se promjer podudara s promjerom kruga od kamenih ploča. Završni sloj tesanaca, u stvari površinsko popločenje koje okružuje okno bunara, sastoji se od trapezastih ploča, radijalno položenih oko okna bunara, tako da zajedno tvore kružni vijenac. Ploče su svojim ravnim dužim stranicama bile sljubljene jedna uz drugu, dok je oblik kraćih stranica

Zweier koji je kovao Matthäus Lang von Wellenburg, princ nadbiskup Salzburga (foto: D. Doračić)

bio zakrivljen, budući da je svaka ploča izgledala kao isječak kružnog vijenca. Pritom je unutrašnja kraća strana svakog isječka/ploče slijedila pravilnu liniju zakrivljenja, tvoreći na zajedničkom spoju savršenu kružnicu, uvučenu u odnosu na niži red kamenih blokova, dok je oblik vanjskih strana varirao. Naime, iako će tek nastavak istraživanja dati sigurniji odgovor na to pitanje, čini se da je popločenje neposredno uz bunar imalo oktogonalan oblik, sa stranicama dužine 135 cm, obrubljenima duguljastim tesanim kvadrirama čija je dužina možda odgovarala dužini stranice oktogona. Takvi su blokovi položeni na podlogu od opeke uredno posložene u jedan ili dva reda, koja pak leži na zapuni od pijeska i zemlje između bunara i vanjskog zida. I ondje se očekuje da će se otkrivanjem ostalog dijela oko površine bunara stanje u potpunosti razjasniti, budući

Čišćenje vanjskoga obodnog zida cisterne (foto: S. Mihelić)

da je dio otkriven ovogodišnjim istraživanjima poprilično uništen naknadnim intervencijama.

Što se tiče vremena izgradnje tog sustava, vjerojatno se može vezati uz početnu fazu izgradnje kaštela. Naime, usprkos mjestimičnim oštećenjima zbog naknadnih intervencija u vanjski sloj zapune cisterne, moguće je očitati prilično pravilnu kružnicu oko sloja koji karakterizira matrica od svijetlosmeđeg silta s pijeskom i manjim kamenjem te ponekim većim kamenovima, interpretiran kao vanjski dio sustava kaptaže vode. Kako je već rečeno, ta je kružnica na nekim mjestima obrubljena slojem crvenkaste gline, vjerojatno vodonepropusne barijere između sustava i okoline. Dakle, sa sigurnošću se može zaključiti da su okolni slojevi u trenutku nasipavanja već bili ondje te da hodna površina nakon dovršetka cisterne gotovo u potpunosti odgovara današnjoj. No, potrebno je i razjasniti je li razina površine prije gradnje cisterne bila ista ili je, što se čini vjerojatnijim, gradnja cisterne bila dijelom većeg preuređenja unutrašnjosti kaštela, u sklopu kojeg je planski podignuta razina hodne površine, cisterna je tek djelomično ukopana u tlo, a preostali dio unutrašnjosti niveliran nasipavanjem sedimenta koji je, za razliku od onog koji je činio filtar cisterne, mogao sadržavati najrazličitije komponente, uključujući i otpatke. I uistinu, svi su okolni slojevi razmjerno bogati nalazima, ponajprije ulomcima slomljenih keramičkih posuda, nedovoljno da ih se okarakterizira kao otpadne jame (uostalom, ni oblik ni položaj tih stratigrafskih jedinica unutar kaštela ne upućuju na to), no sasvim dovoljno da kao odbačeni predmeti završe u sloju nasutom radi nivelacije terena. Valja napomenuti da je stratigrafska slika tijekom iskopavanja pružala krajnje nejasnu sliku: na prvi je pogled ostavljala dojam ispremiješanih slojeva šute, što u određenom smislu i jest, no pažljivim iskopavanjem ipak je bilo moguće definirati određene razlike u slojevima koji su činili zapunu tih slojeva. Ima li i kakve vremenske razlike među tim stratigrafskim jedinicama bit će moguće reći tek nakon analize materijalnih nalaza. Dakako, mnogo će toga biti jasnije i nakon dubljeg iskopavanja, s obzirom na to da je bliže površini trebalo ukloniti i evidentno novije zapune i urušenja.

Ono što je u svakom slučaju zanimljivo jest to da već preliminarna analiza nalaza iz primjerice SJ 31, koji se proteže uza zapadni rub sonde, upućuje na početak i prvu polovinu 16. st., na što upućuju nalazi keramike te nalaz novca (PN 1) koji je između 1519. i 1540. kovao kardinal i princ nadbiskup Salzburga Matthäus Lang von Wellenburg.

Gradnja Novigrada možda bi se mogla vezati uz nastojanja Bernardina Frankopana da nadomjesti gubitak Modruša intenziviranom gradnjom (u to je doba osnovan i Ogulin) i učvršćivanjem poveznica unutar sustava svojih posjeda. S obzirom na tursku opasnost, vrlo je vjerojatno da je brzina bila odlučujuća čimbenik tijekom izgradnje kaštela, prilikom čega je bilo važno podići ključne elemente poput perimetra zida, a eventualno detaljno uređenje ostaviti za vrijeme kada prilike to budu omogućavale. Iako je s obzirom na blizinu Dobre i izvora vode kaštel bio odlično smješten, upravo je zbog opasnosti od Turaka najvažnije bilo raspolagati dovoljnim količinama vode u okviru samog utvrđenja.

Arheološkim istraživanjima 2009. započelo je rasvjetljavanje slike nastanka i života Staroga grada Novigrada na Dobri, a preliminarni rezultati istraživanja dobro se uklapaju u dosadašnje spoznaje nastale na temelju proučavanja povijesnih izvora, koje smještaju nastanak grada u prijelaz iz 15. u 16. st., odnosno u prvu polovinu 16. st. Iako su istraživanja zahvatila razmjerno malu površinu, upoznavanje stratigrafske slike unutrašnjeg prostora grada vrlo je vrijedno i pruža neophodan oslonac za optimalan nastavak istraživanja. Plan za 2010. predviđa nastavak istraživanja u sondi započetoj 2009., s obzirom na to da nije dosegnut zdravični sloj, odnosno kamen živac. Sonda će biti i horizontalno proširena, tako da zahvati i nedirnete površine uz perimetralne zidove na istoku i zapadu. Prostor sjeverno i južno od sonde također će se proširiti. Posebna pažnja bit će usmjerena na cisternu koja će biti ispražnjena i dokumentirana s vanjske i unutrašnje strane.

Literatura

Kruhek 2003 Milan Kruhek, Novigrad na Dobri – povijesno-turistički vodič, Društvo prijatelja Novigrada na Dobri – Frankopan, Novigrad, 2003.

Lopašić 1895 Radoslav Lopašić, Oko Kupe i Korane: mjestopisne i povjestne crtice, Naklada Matice hrvatske, Zagreb, 1895.

Sanjin Mihelić

Summary

In 2009 archaeological excavations were carried out in the northern part of the interior of Stari grad Novigrad on the Dobra River (Novigrad burg) not far from Karlovac. It covered a total area of 60 m². A probe was put in place, the intention being that in part it should comprehend the neck of the cistern visible on the surface with its substruction and also take in a cross-section of strata in the area of the central walking surface of the northern part of the courtyard. The most interesting architectural detail discovered was certainly the wall that went concentrically around the circular neck of the cistern at a distance of about 180 cm. Other parts of the architecture worth mentioning are a channel of stone slabs and several stone foundations for the pillars that carried the upper floors. The most important discovery of this year's research was the system for capturing water with a carefully constructed cistern. It consists of structural elements in a concentric circular arrangement, starting from a central shaft built of fine carved blocks that at a distance of 180 cm from the edge of the neck of the cistern was matched by a sixty-centimetre thick wall of broken stone. The space between the two walls was filled with fine sandy sediment mixed with small stones, used as a filter. The circular cornice on the outer side of this wall also consisted entirely of permeable sediment, on the whole of sand and fine pebbles. The investigations of 2009 began to throw light on the origin and the life of Stari grad Novigrad na Dobri, while the preliminary results of the research fit in well with the previous knowledge obtained from study of the historical sources, which place the origin of the burg at the turn of the 15th and 16th century, or the first half of the

16th century. Although the excavations covered a relatively small area, the new knowledge of the stratigraphy of the internal space of the burg has great value and provides an essential support for an optimal approach to the continuation of the investigations.

Redni broj: 155

Lokalitet: Svetice – pavlinski samostan

Naselje: Svetice

Grad/općina: Ozalj

Pravni status: Z-281

Razdoblje: NV

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Od 21. rujna do 2. listopada 2009. Hrvatski restauratorski zavod zaštitno je arheološki istražio prostor ispred vanjske strane južnog pročelja svetišta crkve Rođenja Blažene Djevice Marije u Sveticama. Cilj je bio istražiti zidove vezane za južno pročelje svetišta, utvrditi dubinu temelja te izraditi nacrt zatečenog stanja u mjerilu. Voditeljica istraživanja bila je mr. sc. Ana Azinović Bebek, konzervatorica arheologinja, zamjenica voditeljice Ivana Hirschler, konzervatorica arheologinja, obje iz Odjela za kopnenu arheologiju HRZ-a, uz sudjelovanje četvorice radnika koji su iskopavali zemlju. Investitor je radova Pavlinski samostan Svetice.

Geodetska snimka crkve i samostana te položaj istražene sonde

Istraživani prostor nakon otvaranja vanjske strane temelja zidova (foto: A. Azinović Bebek)

Nakon istraživanja lokalitet je detaljno dokumentiran (fotodokumentacija te nacrtna dokumentacija). Svi istraženi zidovi prekriveni su zaštitnom folijom (geotekstil) te ponovno zatrpani. S obzirom na to je riječ o prvim arheološkim istraživanjima lokaliteta Svetice, dobiveni podaci nedostatni su za interpretiranje cjeline. Tek sustavnim arheološkim istraživanjima moći će se tumačiti faze gradnje crkve. Samostan sv. Marije u Sveticama osnovan je 1627. te uz Olimlje, Križevce, Varaždin i Sv. Elizabetu iz Istre spada u red najkasnije osnovanih pavlinskih samostana u Hrvatskoj. Zagrebački biskup Petar Domitrović darovao ga je pavlinima. Biskup Domitrović bio je tutor knezovima Petru i Nikoli Zrinski, pod čijim je patronatom i jurisdikcijom samostan ostao. Prvi prior samostana bio je Ivan Belostenec, pisac poznatoga latinsko-hrvatskog rječnika. Nekada se brijeg na kojem je smješten samostan zvao Smolčev vrh, i na njemu su bila tri crkvice: sv. Margarete, sv. Katarine i sv. Marije Bogorodice, zbog kojih narod već u 16. st. taj brijeg naziva Svetice. Nakon dolaska u Svetice, pavlini uz postojeću crkvu sv. Marije Bogorodice grade samostan. Izgradnja crkve i samostanske dvokatne zgrade trajala je do 1660. godine. Samostan je imao dva krila s uglovnom kulom na njihovu spoju i manju promatračku kulu ugrađenu u cinkturu pred crkvom. Samostanska krila rastvarala su se arkadnim hodnikom prema platou s bunarom. Uz samostan

je uklopljena produljena i nadsvođena crkva sv. Marije. Ozaljsko plemstvo tijekom 17. st. dograđuje bočne kapelice s grobnicama. Lađa je južno proširena bočnim plitkim kapelama preko kojih je osvijetljena. Dogradnja kapela i zvonika dovršena je do 1674. godine. Već 1699. zgrade teško stradavaju u potresu. Za vrijeme popravka redovnici se sele u samostan Kamensko. Samostan je ukinut 1786., a pavlini se u njega vraćaju devedesetih godina 20. st. Od tada se intenzivno radi na obnovi samostana uz svesrdnu pomoć Ministarstva kulture, ali i neumornog duha patera Czeslawa Bielena, upravitelja samostana.

Sonda je otvorena uz vanjski južni zid svetišta crkve, veličine 4,15x5,40 m. U potpunosti su istraženi zidovi koji se vežu za vanjsko južno pročelje svetišta. Dubina temelja iznosila je 1,65 m od današnje hodne površine. U potpunosti su istraženi zidovi koji se vežu za vanjsko južno pročelje svetišta. Istočni i zapadni zid široki su oko 70 cm. Zapadni zid bio je ožbukani, bačvasto nadsvođen te se nastavlja ispod južnog pročelja svetišta u unutrašnjosti kripti. Istočni je zid nadograđivan jer se očito urušio (možda je stradao za vrijeme potresa 1699.), a popravljen je površno i dosta neuredno. Žbukani je samo do temeljne stope i očito nema veze s podrumskom prostorijom, već s mlađom podnicom od opeke, vezanom za probijena vrata u južnom pročelnom zidu. Južni je zid također ožbukani te je istodoban sa zapadnim zidom. Ne zna mu se širina, jer

je vjerojatno nakon potresa zajedno sa zapadnim i istočnim zidom ojačan kamenim plaštem. Za sada je jako teško dati konkretnu interpretaciju tih zidova. Čini se da su zapadni i južni zid istodobni, prostorija koju su činili bačvasto je nadstvođena, a istočni zid ojačan je i nadograđen u trenutku kada su probijena vrata na južnom pročelnom zidu svetišta te je istodoban s podnicom od opeka. Jasno je jedino da se radi o tri faze gradnje iste prostorije, gdje je u jednom trenutku prostorija prezidana, a zatim su i zidovi ojačani zbog pukotina i opasnosti od urušavanja. Bez istraživanja u unutrašnjosti svetišta (koje bi eventualno razjasnilo odnose i vremenske sljedove zidova u crkvi i izvan nje) nemoguće je reći kojem periodu pripadaju te dogradnje. Dodatna su poteškoća u interpretiranju tih istraženih zidova i betonska ojačanja južnoga pročelnog zida svetišta koja su uništila tragove vezanja istočnog i zapadnog zida sa svetištem te je njihovu vezu moguće tražiti isključivo u unutrašnjosti kripti.

Osim zidova, istraženo je i devet grobnih ukopa. Radi se o ukopima u drvenom kovčegu i grobnim jamama. Kosturi su analizirani u laboratoriju Odsjeka za arheologiju Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, pod stručnim vodstvom prof. dr. sc. M. Šlausa. Moguće je izdvojiti dva sloja ukopavanja u razmaku od 297,01 m n.m. do 297,61 m n.m. Grobovi su ukopani u SJ 3 (žuto-crven ilovast sloj), zapunjeni SJ 2 – crveno-smeđom zemljom s primjesama sitnog šljunka. U lijesu su zasigurno ukopani grobovi 1, 2, 7, dok su ostali grobovi (3, 4, 5, 6, 8 i 9) ukopani u grobnoj jami. I na tako malom broju grobova može se primijetiti da nema reda u ukopavanju – grobovi su orijentirani Z-I (grobovi 2, 6 i 8), S-J (grobovi 1, 3, 4 i 7) i SI-JZ (grob 9), a grob 5 ima samo očuvane kosti glave pa je nemoguće odrediti orijentaciju. Grobovi su gusto ukopani i poremećeni. Ovim istraživanjima zahvaćena je samo sjeverna strana groblja – očito je da se ono nastavlja dalje prema jugu, istoku i zapadu (list 1), jer su neki grobovi presječeni južnim profilom sonde (grobovi 1, 6, 7, 8 i 9).

Po inventaru grobnih nalaza ukopi se datiraju u barok (17. i 18. st.). Radi se o svetačkim medaljicama, križevima, zrnima krunice, nakitu. Po bogatstvu nalaza posebno se ističe grob 3. U njemu su nađeni latinski križ s ušicom,

s prikazom *vitam praesta*, grčki križ jednakih krakova s prikazom sv. Benedikta, brončani prsten s natpisom AVE MARIA IOSEPH, 13 malinastih zrna od staklene paste koja su činila krunicu, oko prstena od staklene paste u brončanom okovu čiji krug nedostaje, komadić kože na kojem je u Prirodoslovnom laboratoriju HRZ-a izolirano tutkalo ribljeg podrijetla, medaljica s likom sv. Benedikta te medaljica s prikazom Marija Cell na aversu i sv. Ivana Nepomuka na reversu. Tako brojni nalazi u grobu rijetkost su na grobljima 17. i 18. st. Radi se o očito dobrostojećem muškarcu, u trenutku smrti starom 44-50 godina. Grob 2 (žena, u trenutku smrti stara 50-55 godina) izdvaja se po nalazu brevara, relativno rijetkoga nabožnog predmeta karakterističnog za 18. st. Okov je brevara od brončanog lima, a površine su napravljene od štavljene teleće kože (analiziran je u Prirodoslovnom laboratoriju HRZ-a,) koja s unutrašnje strane sadrži tragove cinober crvene boje. Riječ je o kvadratnoj kutijici koja u sebi sadrži razne zazive i blagoslove – tekstove iz Biblije i molitvenika. Osim brevara, u grobu je nađena i medaljica sv. Benedikta.

Od ostalih nalaza može se izdvojiti nalaz keramičkog vrča datiranog u 16./17. st. i tanjur od bijele kamenine. Radi se o specifičnoj vrsti keramike, izumljenoj u Engleskoj u 18. st. Britanci su je nazvali *stoneware* i ubrzo počeli izvoziti i na „kontinent”. Ta se relativno jeftina, dopadljiva keramika bjelokosne boje ubrzo počela proizvoditi i u ostalim dijelovima Europe. Tako početkom 19. st. kamenina stiže i u Hrvatsku. Interesantan je i nalaz dvadesetak ostataka školjke *Venerupis decussata*, u narodu nazvane „kućica”. Jestiva je, raste u Jadranu u zoni plime i oseke. Ostaci su nađeni na samom dnu iskopa u unutrašnjosti podrumskog objekta, i vjerojatno su ostatak nečijeg ručka. Sav je materijal već obrađen i konzerviran u Odjelu za restauriranje kopnenih arheoloških nalaza Hrvatskoga restauratorskog zavoda.

Literatura

Adamček 1989 Josip Adamček, Pavlini i njihovi feudalni posjedi 54, u: Kultura pavlina u Hrvatskoj 1244-1786., katalog izložbe, Zagreb, 1989.

Križ PN 10, postojeće stanje (foto: J. Škudar)

Križ PN 10, konzerviran (foto: J. Škudar)

- Beitl 1983** K. Beitl, Volksglaube, München, 1983.
- Cvitanović 1989** Đurđica Cvitanović, Arhitektura pavlinskog reda u baroknom razdoblju 115, Kultura pavlina u Hrvatskoj 1244-1786., katalog izložbe, Zagreb, 1989.
- Hexen und Zauberer 1987** Grupa autora, Hexen und Zauberer, Die große Verfolgung, ein europäisches Phänomen in der Steiermark, Katalog zur Steirischen Landesausstellung auf der Riegesburg, Graz, Wien, 1987: 80.
- Kierdorf-Traut 1977** Georg Kierdorf-Traut, Volkskunst in Tirol, Bozen, 1977: 14.
- Kruhek 1989** Milan Kruhek, Povijesno topografski pregled pavlinskih samostana u Hrvatskoj 83-86, Kultura pavlina u Hrvatskoj 1244-1786., katalog izložbe, Zagreb, 1989.
- Prister 1989** Lada Prister, Susedgrad, katalog izložbe, Zagreb, 1998.
- Sekulić 1989** Ante Sekulić, Pregled povijesti pavlina, u: Kultura pavlina u Hrvatskoj 1244-1786., katalog izložbe, Zagreb, 1989.

mr. sc. Ana Azinović Bebek

Summary

During 2009, the Croatian Conservation Institute carried out rescue archaeological excavations in the area in front of the outside of the southern elevation of the chancel of the church of the Nativity of the BVM in Svetice. The objective of the excavation was to explore walls related to the southern façade of the chancel, to determine the depth of the foundations and to record the state as found. A probe was made alongside the southern wall of the chancel, 4.15 x 5.40 m in size. The walls that are connected with the external southern elevation of the chancel were explored in their entirety. The depth of the foundations counting from today's walking surface was 1.65 m.

For the moment it is difficult to give any concrete interpretation of the walls investigated. It seems that the western and southern walls are contemporaneous, and the rooms they formed were barrel vaulted; the eastern wall was reinforced and built over at the time when an aperture was made in the southern elevation of the wall of the chancel for a door, the floor of brick being of the same time. The only thing clear is that there were three phases in the building of the same room, where at one time the room was rebuilt, after which the walls were reinforced because of the cracks and danger of collapse. To which period these extensions belong is impossible to say without excavation of the interior of the chancel. Then it might be possible to correlate the temporal sequences of the walls outside the church and those inside it. Apart from the walls, nine graves were investigated. These were burials in wooden caskets and in grave cists. From the inventory of the grave finds the burials can be dated to the Baroque (17th and 18th centuries). The finds are medals of the saints, crosses, rosary beads. This is the first archaeological excavation of the site of Svetice, and hence the information obtained is inadequate for an interpretation of the whole. Only with systematic archaeological investigations shall we be able to interpret the phases of the building of the church.

Redni broj: 156

Lokalitet: Spilja Zala

Naselje: Tounj

Grad/općina: Ogulin

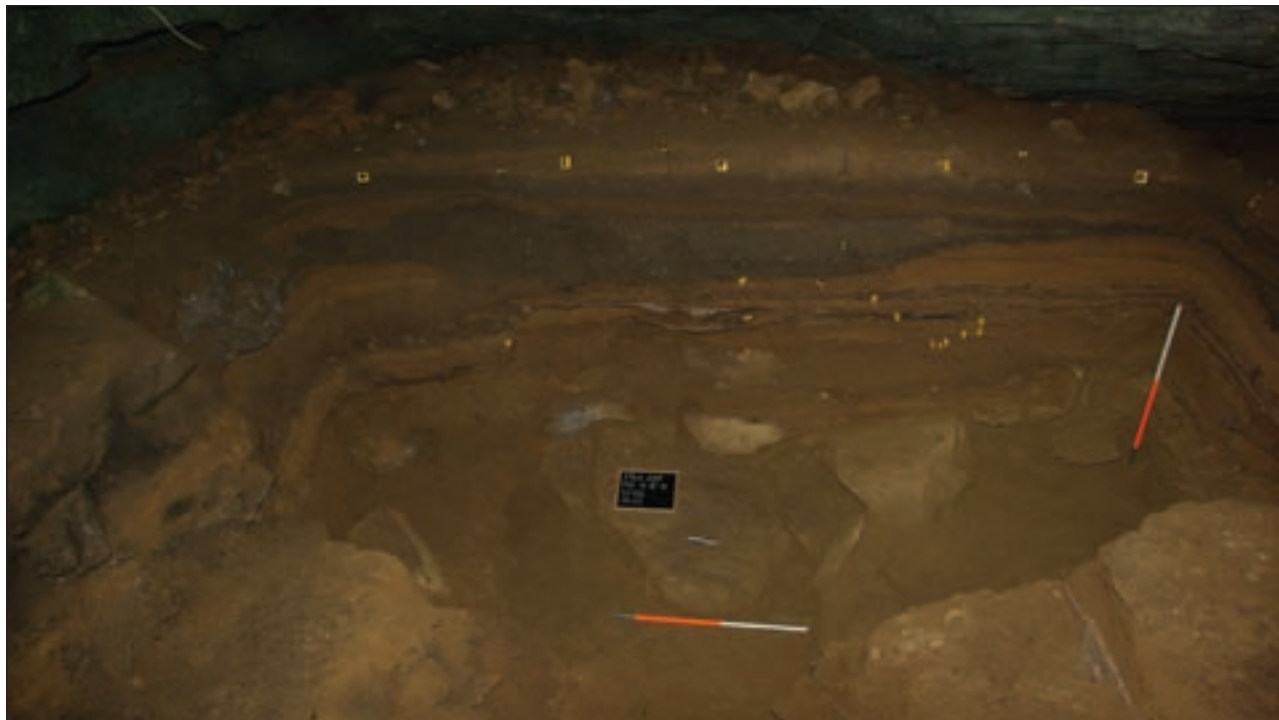
Pravni status: P-1320

Razdoblje: P, A, SV

Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Od 15. lipnja do 3. srpnja 2009. trajala je peta sezona sustavnoga arheološkog istraživanja špilje Zale. To je istraživanje zajednički projekt Odsjeka za arheologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i Odsjeka za antropologiju Sveučilišta u Wyomingu. Stručni voditelj istraživanja i projekta bio je dr. sc. Ivor Karavanić, izvanredni profesor s Odsjeka za arheologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Istraživanja su financirali Ministarstvo kulture (projekt 0130556) i Sveučilište u Wyomingu, a u njima su sudjelovali studenti s Odsjeka za arheologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Odsjeka za antropologiju Sveučilišta u Wyomingu te Odsjeka za antropologiju Illinois State University. Primijenjena je ista metodologija iskopavanja i dokumentiranja kao i prethodnih sezona (Karavanić et al. 2007; Karavanić et al. 2008a; Karavanić et al. 2008b).

Istraživanjem 2009. obuhvaćen je dio prostora koji je iskopavan tijekom 2006. – 2008., s tim da je zbog sigurnosti i lakšeg ulaska u sondu obustavljeno iskopavanje u kvadrantima H 8 i 9 te D 8-11, a nastavljeno je u kvadrantima E 10-11, F 10-11, G 9-11 te H 10 i 11. Istraživanje je počelo skidanjem sloja vrlo sitnog šljunka koji se protezao na cijelom prostoru sonde. Ispod tog sloja definirani su slojevi žutog pijeska s velikom količinom krupnog i sitnog kamenja debljine između 2 i 30 cm (u izvještaju Ministarstvu kulture detaljno su opisane i imenovane sve stratigrafske jedinice koje su ustanovljene 2009.). Vrlo velika koncentracija manjeg, uglavnom pločastog kamenja zabilježena je na kontaktu s donjim slojem. Sloj mjestimice leži na velikim kamenim blokovima koji su najvjerojatnije otpali sa stropa pećine. Veličina i količina kamenja posredan je indikator pripadnosti slojeva pleistocenu, odnosno razdoblju hladnije klime kada zbog niskih temperatura kamenje puca i otpada sa stropa i zidova špilje. Nakon dokumentiranja i uklanjanja velikih kamenih blokova, na prostoru čitave sonde definiran je sloj sivog pijeska, s vrlo velikom koncentracijom kamenog krša. U sloju je također znatna količina kamenih blokova, od kojih su neki nakon dokumentiranja uklonjeni, dok se dio zbog svoje veličine nije mogao ukloniti. Ispod opisanog sloja javlja se sloj pijeska sa znatno manjom koncentracijom kamenog krša. Na razini početka tog sloja završeno je ovogodišnje istraživanje. U istraženim slojevima pronađene su životinjske kosti i kameni artefakti, na temelju kojih se slojevi mogu pripisati epigravetijenskoj kulturi kasnoga gornjeg paleolitika. Tijekom istraživanja 2009. pronađeno je 276 cijepanih kamenih artefakata, od čega su 24 alatke (SJ 85, 97, 98, 100, 101). Među neobrađenim kamenim artefaktima dominiraju odbojci (118), slijede odbojčići (70), zatim pločice (29), sječiva (28) i na kraju krhotine (7). U ovoj kampanji nisu pronađene jezgre. Prilično velik broj odbojčića može upućivati na izradu alatki na nalazištu. Najveći broj alatki (12) izrađen je na odbojcima, slijede pločice (8) i na kraju sječiva (4).

Završna situacija 2009. godine

Među inventarom alati treba posebno spomenuti pločice s hrptom, koje su ujedno i najzastupljeniji tip (6 komada), i noktasta grebala (3). Ta dva tipa alati karakteristična su za kasnu fazu epigravetijena. Uz njih su prisutna i dubila (4), strugala (2), komadi s obradom (8) i iskrzani komad (1). Iskrzani komad, bez obzira na to smatrao se on alatom (što je ovdje slučaj) ili jezgrom, dokumentira primjenu bipolarnog odbijanja.

Kasnogornjopaleolitičke slojeve, u odnosu na mezolitičke slojeve istražene 2008. (Karavanić et al. 2009), karakterizira promjena u strategijama preživljavanja. Dok su u mezolitičkim slojevima dominantni ostaci riba, tj. okrenutost vodenim resursima, u kasnom gornjem paleolitu dominiraju ostaci kopnene faune. Istraživanja 2009. potvrdila su da je riječ o lokalitetu koji je vrlo važan za proučavanje gornjeg paleolitika, s nalazima ostataka

materijalne kulture koji će znatno upotpuniti sliku o finalnim razdobljima gornjeg paleolitika u regiji. Istraživanja je potrebno nastaviti zbog zaštitnih i znanstvenih razloga.

Literatura

Karavanić et al. 2007 Ivor Karavanić, James C. M. Ahern, Rajna Šošić, Nikola Vukosavljević, Pećina Zala, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 213 – 216.

Karavanić et al. 2008a Ivor Karavanić, Rajna Šošić, Nikola Vukosavljević, James Ahern, Sustavna arheološka istraživanja špilje Zale kod Tounja, Modruški zbornik, 2, Modruš, 2008: 31 – 35.

Karavanić et al. 2008b Ivor Karavanić, Rajna Šošić, James C. M. Ahern, Nikola Vukosavljević, Špilja Zala, HAG, 4/2007, Zagreb, 2008: 238, 239.

Karavanić et al. 2009 Ivor Karavanić, Nikola Vukosavljević, James C. M. Ahern, Rajna Šošić Klindžić, Špilja Zala, HAG, 5/2008, Zagreb, 2009: 303 – 305.

dr. sc. Ivor Karavanić
Nikola Vukosavljević
dr. sc. Rajna Šošić Klindžić
dr. sc. James M. C. Ahern

Radna fotografija

Summary

During 2009, the archaeological excavation at Zala Cave near Tounj was continued in the trench left from previous seasons. The excavated sediment contained lithic artefacts and human bones. By its composition, the lithic assemblage can be attributed to late Epigravettian, e.g. late Upper Palaeolithic.

Redni broj: 157**Lokalitet: Viničica (kota 420)****Naselje: Skradnik, Šušnjevo Selo, Čakovac Oštarijski, Munjava, Josipdol****Općina: Josipdol****Pravni status: P-3677****Razdoblje: P, A****Vrsta radova: sustavno iskopavanje**

Od 1. lipnja do 3. srpnja 2009. arheološki je istraživana lokalitet Viničica. Sustavno istraživanje započelo je u okviru projekta Naselja i komunikacije u kontekstu veza jadranskog priobalja i unutrašnjosti u prapovijesti i antici, (2002. – 2006.), a nastavljeno je u okviru projekta Ekohistorijski aspekti naseljavanja hrvatskog krša u prapovijesti i antici (130-1300644-0639) Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa. Voditelj radova bio je dr. sc. Boris Olujić, s Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu. U istraživanju je sudjelovala ekipa u sastavu: mr. sc. Jasmina Osterman (zamjenica voditelja), Rachael Grandpre (studentica arheologije, University of Wyoming), Sunčica Žabčić (studentica arheologije, Filozofski fakultet u Zagrebu), studenti diplomskog studija stare povijesti Vinka Bubić, Iva Perković, Ante Granić, Filip Matijević, Feđa Milivojević i Josip Parat. Dio ekipe bili su i Neven Šuica (student geologije) te Igor Humjan, Petar Protić i

Antonio Mihalić (stručno-tehnički poslovi). Istraživanje je dio praktične terenske nastave diplomskog studija stare povijesti na Odsjeku za povijest Sveučilišta u Zagrebu.

Lokalitet čini prostrana kamenita uzvisina (hum), koja dominira širim prostorom Ogulinske udoline. Radi se zapravo o dvojnog kompleksu Velike (kota 420) i Male Viničice (kota 350,7). Ta je dvojna gradina bila kontinuirano i intenzivno naseljena u brončanom i željeznom dobu. U antici se u podnožju nalazilo naselje municipalnog statusa. Na samom sjeveroistočnom rubu platoa Viničice, tridesetak metara od sonde 4, godine 2005. otvorena je sonda 8. Sonda se nalazi na parceli Stelnik (pašnjak), (k.č. 3015, k.o. Oštarije). Radi se o kontrolnom rovu, 2x6 m, koji se proteže od okomite stijene do samog ruba platoa. U sondi su do 2009. definirane stratigrafske jedinice sj. 1, sj. 9, sj. 11, sj. 17, sj. 19, sj. 20, sj. 21, sj. 22, sj. 23 i sj. 24. Uz sam rub platoa nalazila se blago ovalna nakupina naslaganog kamenja. U dosadašnjim istraživanjima tijekom 2005. i 2008. pronađeni su brojni ostaci životinjskih kostiju, kućnog lijepa, ulomci keramike. Velik je broj i keramičkih utega za tkalački stan. Na početku istraživanja 2009. uklonjen je geotekstil kojim je sonda 8 bila pokrivena na kraju kampanje 2008. godine. Nakon uklanjanja geotekstila, očišćen je ugaženi dio stratigrafskih jedinica 23 i 24 koji se nalazio ispod zaštite te su i tada pronađeni brojni fragmenti

Dokumentiranje iskopa (foto: B. Olujić)

Sonda 8, ukop sj. 30 u sj. 29, nakon pražnjenja ispuna (foto: B. Olujić)

fine slikane keramike i životinjskih kostiju. Nakon čišćenja pojavio se sloj crvenkasto-smeđe ilovače s vrlo malo sitnijeg kamenja i nešto manje nalaza ulomaka keramike nego u prethodnim stratigrafskim jedinicama (sj. 26). Taj se sloj protezao čitavom dužinom sonde 8. Iznad njega nalazila se sj. 23, u istočnom dijelu sonde (sloj masne žučkasto-crvenkaste ilovače s nešto većeg i manjeg kamenja te mnogo ulomaka keramike i životinjskih kostiju) te sj. 27 u zapadnom dijelu sonde (sloj tamnije i rahlije zemlje, s velikom koncentracijom lomljenog kamenja te ulomcima keramike, životinjskih kostiju, lijepe i gara). Nakon uklanjanja naslaganog sloja kamenja na samom istočnom rubu sonde 8 (sj. 25) nastavljeno je čišćenje sj. 26 te prema zapadnom dijelu sonde i sj. 27. Ispod stratigrafskih jedinica 26, 27 i 28 (sloj nepravilnog, okomito naslaganoga većeg kamenja u zapadnom dijelu sonde, ispod sj. 22 te iznad sj. 27, koje je služilo kao ispun i nivelacija između dvije stijene) pojavljuje se sloj crvenkasto-smeđe ilovače (sj. 29). Taj je sloj u stvari rezultat miješanja zdravice (sj. 33) i slojeva 26 i 28. U njemu je pronađeno znatno manje nalaza. U istočnom dijelu sonde, uz sam sjeverni profil, u sloj 29 ukopan je sloj 30. Vidljivi dio tog ukopa polukružnog je oblika (promjera od oko 80 cm do najviše 1 m), a moguće je da se nastavlja u sjevernom profilu te je bio eliptičnog ili ovalnog oblika. Iznad tog ukopa nalazi se sj. 26 u kojem je pronađeno nešto fragmenata keramike, životinjskih kostiju i lijepe. Iz sj. 30 uzeti su uzorci gara (uzorak br. 12) te uzorak zemlje (uzorak br. 11) koji se obrađuju, a flotiran je i uzorak br. 11. U sj. 30 pronađeni su ulomci keramike, životinjskih kostiju i lijepe. Za stratigrafsku jedinicu 31 pretpostavljalo se da je također zaseban ukop u sj. 29, uz sam sjeverni profil, ali je nakon pražnjenja pretpostavljenog ispuna utvrđeno da se radi o dijelu sj. 26. Sličan je slučaj bio i sa stratigrafskom jedinicom 32, ali u južnom profilu. Utvrđeno je da se radi o dijelu sj. 29 koji je upao nešto dublje među stijene.

Tijekom istraživanja pronađena su četiri posebna nalaza (dva ulomka crvene figuralne atičke keramike te dva keramička utega za tkalački stan). Od petnaest je uzoraka dvanaest uzoraka gara iz stratigrafskih jedinica 23, 24, 26, 27, 28, 29 i 30, dva uzorka zemlje iz sj. 26 i sj. 30 te jedan uzorak stijene (sigovina) iz sj. 29. Tijekom iskopavanja vođen je terenski dnevnik uz popunjavanje obrazaca za nacrtu dokumentaciju, fotodokumentaciju, apsolutne i relativne visine, stratigrafske jedinice i različite uzorke. Već tijekom iskopavanja započele su obrada i zaštita nalaza (pranje i signiranje keramike, konzervacija metalnih nalaza itd.).

Nakon što je ustanovljen sterilan sloj zdravice (sj. 33), sonda je pokrivena geotekstilom. Širenje istražene površine ovisit će o financijskim sredstvima. Moguće je zaključiti da se u svakom slučaju radi o više slojeva nastambi s tragovima nivelacije terena i pripreme njihovih temelja. Ovim je istraživanjem dovršena prva, probna faza sustavnih istraživanja toga gradinskog naselja. Dosadašnjim istraživanjima osam probnih sondi stečeno je dovoljno elemenata na kojima se može graditi strategija budućih sustavnih istraživanja većih razmjera (stratigrafski odnosi, geodetska podloga, intenzitet, broj i značaj pokretnih nalaza), što taj japodski lokalitet svakako zaslužuje. U sljedećim kampanjama započinje priprema dijelova lokaliteta za prezentaciju te nastavak obrade pokretnih nalaza.

U 2009. studenti su bili uključeni u različite faze istraživanja, a predavanjima i terenskim pregledom Ogulinsko-plašćanske udoline predočen im je i širi makroregionalni kontekst, čiji je ovaj lokalitet bio iznimno važan dio tijekom različitih povijesnih razdoblja. U istraživanju je sudjelovala i dr. sc. Tajana Trbojević-Vukičević iz Arheozoološkog laboratorija Zavoda za anatomiju Veterinarskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Brojni ostaci životinjskih kostiju iz različitih slojeva još se uvijek obrađuju. Ujesen 2009. nastavljena je obrada pokretnih nalaza te priprema za objavu rezultata dosadašnjih istraživanja. Svi su pokretni nalazi pronađeni u ovoj kampanji oprani, signirani, konzervirani te statistički obrađeni. Dio je posuda i potpuno rekonstruiran, a veći je dio odabrane građe već nacrtan.

Projekt istraživanja Viničice ima punu podršku Općine Josipdol, a Katedra Čakavskoga sabora Modruša, udruga osnovana radi promicanja i zaštite bogate kulturne i prirodne baštine tog kraja, također kontinuirano pomaže (u infrastrukturi, obradi nalaza i dr.) i podržava projekt istraživanja ovog lokaliteta. U periodičnoj publikaciji te udruge – Modruškom zborniku, već je objavljeno izvješće o istraživanjima do 2004., a u pripremi je i četvrti svezak tog zbornika s tekstom o nastavku istraživanja lokaliteta Viničica. Istraživačka ekipa zajedno s Katedrom intenzivno radi na popularizaciji istraživanja i senzibilizaciji lokalnog stanovništva predavanjima i različitim manifestacijama. U suradnji s vrtićem u Josipdolu te osnovnim i srednjim školama u Josipdolu, Oštarijama i Ogulinu organizira se terenska nastava i obilazak lokaliteta za predškolsku djecu te učenike osnovnih i srednjih škola, uz vodstvo voditelja istraživanja i članova Katedre. Istraživanje te priprema pojedinih dijelova tog lokaliteta za prezentaciju planira se nastaviti i iduće godine, prema raspoloživim financijskim sredstvima.

Literatura

Olujčić 2007 Boris Olujčić, Sustavno arheološko istraživanje lokaliteta Viničica kod Josipdola, Modruški zbornik, 1, Ogulin, 2007: 53 – 69.

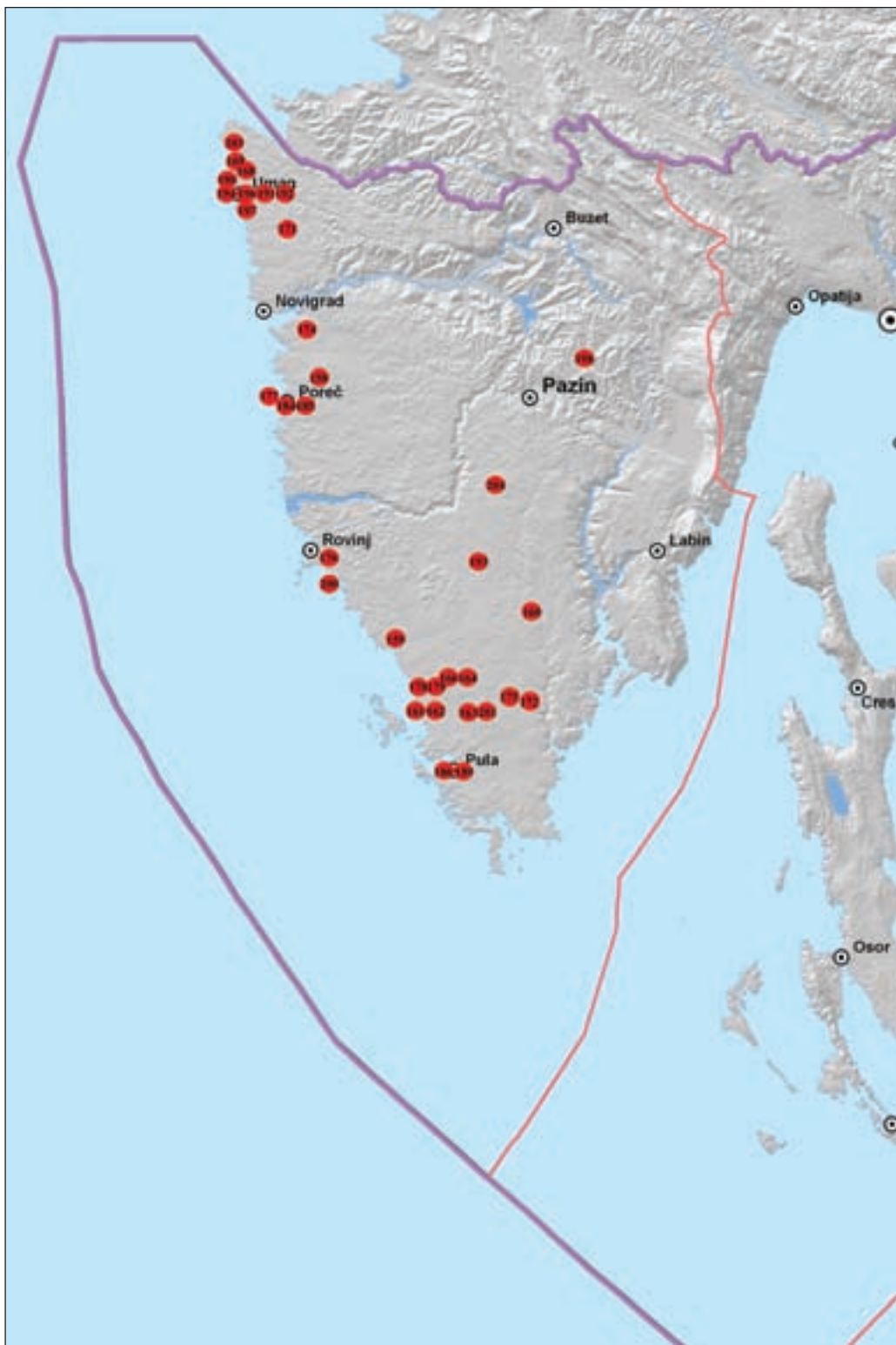
Olujčić 2008 Boris Olujčić, Iskopavanje lokaliteta Viničica 2002.-2004., Povijest u kršu, Zbornik radova projekta „Naselja i komunikacije u kontekstu veza jadranskog priobalja i unutrašnjosti u prapovijesti i antici“, *Alpium Illyricarum studia*, vol. 1 (ur.: B. Olujčić), Zagreb, 2008: 87 – 99.

dr. sc. Boris Olujčić

Summary

During June and July 2009 systematic archaeological investigations of the site of Viničica were carried out. In this excavation, the excavation of test pit 9 on the very north eastern edge of the plateau Velika Viničica was completed. Stratigraphic units 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32 and 33 were defined. On the whole this is a mixture of clay and small or large broken stones piled on top of each other in order to provide a level for the foundations of the dwellings. As a whole, during all the previous investigations, in this probe an exceptionally large number of moveable finds were discovered. Portable finds have on the whole been studied, labelled and conserved.

ISTARSKA ŽUPANIJA

- 158 Bačva
- 159 Barbariga – zapad 1 i 2
- 160 Bičiči – crkva sv. Martina
- 161 Fažana – povijesna jezgra
- 162 Fažana – povijesna jezgra
- 163 Galižana – crkva sv. Maura
- 164 Guran – srednjovj. naselje, crkva sv. Šimuna, crkva sv. Cecilije
- 165 Istarski ipsilon – dionica Peličeti – Pomer
- 166 Istarski ipsilon – stanција Cecilija
- 167 Istarsko podmorje
- 168 Katoro – rt Tiola
- 169 Katoro – vivarij
- 170 Krnjaloža – zaobilaznica
- 171 Kršete – Sv. Jelena
- 172 Krvaviči – Boškina
- 173 Limski kanal
- 174 Lorun
- 175 Ljubičeva pećina
- 176 Mušego (Mon Segoo)
- 177 Otok Barban
- 178 Peroj – crkva sv. Stjepana
- 179 Peroj – crkva sv. Stjepana, groblje
- 180 Plinovod Vodnjan – Umag
- 181 Plinovod Vodnjan – Umag
- 182 Plinovod Vodnjan – Umag
- 183 Plinovod Vodnjan – Umag (izmijenjena dionica)
- 184 Poreč – Eufrazijeva bazilika (kompleks)
- 185 Poreč – Eufrazijeva ul. i Ul. Konzula Istranina
- 186 Pula – bazilika sv. Marije Formoze
- 187 Pula – Giardini i park Mote Zaro
- 188 Pula – Gradska četvrt sv. Teodora
- 189 Pula – stadion „Aldo Drozina“
- 190 Sipar
- 191 Sv. Ivan Kornetski
- 192 Sv. Ivan Kornetski
- 193 Svetvinčenat – povijesna jezgra
- 194 Umag – lok. Markovac, Kaštelir i Dajla
- 195 Umag – šire područje grada
- 196 Umag – Trg sv. Martina
- 197 Ungerija
- 198 Utvrda Possert
- 199 Uvale Valeta i Busoja
- 200 Veštar – podmorje
- 201 Vodnjan – sjever
- 202 Vodovod Rovinj – Pula, dion. Magornja – Štinjan
- 203 Zambratija – antička vila
- 204 Žminj – kaštel

Redni broj: 158**Lokalitet: Bačva****Naselje: Bačva****Grad/općina: Višnjan****Pravni status: postupak u tijeku****Razdoblje: A****Vrsta radova: zaštitno iskopavanje**

Od 23. travnja do 8. srpnja 2009. zaštitno je arheološki istražena trasa izgradnje autoceste Istarski ipsilon (IY PRU 070 i 071) jugozapadno od Bačve, na k.č. 869/2 i 877/6, k.o. Bačva. Nositelj radova bio je Arheološki muzej Istre u Puli. Stručna voditeljica bila je Tatjana Bradara, zamjenik Vladimir Kovačić, a stručni suradnici Ivana Janko i Zoran Grbin. Lokalitet je geodetski snimila tvrtka Geoprojekt d.d. iz Opatije (Mladen Pejak, d.i.g.), a radove je financirala Bina Istra d.d.

Zaštitno je arheološki istražena površina veličine cca 1600 m² (dužina iskopa sjever-jug iznosi 71,10 m, a širina zapad-istok 22,5 m). Zidovi su sačuvani u temeljima, na krajevima vinograda, tj. dijelu koji se nije obrađivao, dok se o unutrašnjem rasporedu prostorija ne može ništa zaključiti. Temeljeni su na crvenici, prilikom gradnje upotrebljavana je živa stijena, vezani su s malo žbuke, a kod većine je sačuvan jedan do dva reda opusa.

Dugi se niz godina na parceli nalazio vinograd, a 2008. zasađena je pšenica. Obradivanjem vinograda u potpunosti su uništeni ostaci antičke arhitekture. Prema pričanju vlasnika vinograda, živa stijena na pojedinim je mjestima minirana, što je i vidljivo po većoj količini usitnjenog kamenja, stoga je razumljiv izostanak i oštećenost zidova. Jednako tako, primijećeno je namjerno zaravnanje i priklesavanje žive stijene.

Na početku je uklonjen obradiv sloj zemlje, otprilike od 0,20 do 0,30 m (I. sloj), u kojem su pronađeni pokretni arheološki nalazi najvećim dijelom razneseni prilikom obrađivanja (keramički ulomci građevne keramike, keramičke posude, novčići, ulomci stakla, metalni predmeti, životinjske kosti). Nakon toga započelo je iskopavanje do crvenice (II. sloj). Najveća dubina iskopa iznosila je 0,65 m od površine vinograda. Živa se stijena na pojedinim dijelovima nalazi odmah ispod površine, a crvenica već na 0,20 m, što je rezultat terena koji se lagano penje od sjevera prema jugu.

Arhitektura

Na sjevernoj strani iskopa otkopan je zid orijentacije zapad-istok, dužine 19,30 m, širine 0,60 – 0,70 m. Sačuvana su od 1 do 4 reda opusa, rađena od nepravilnih lomljenaca. Prilikom gradnje velikim se dijelom upotrebljavala živa stijena. S unutrašnje strane zida otkriven je sloj urušenog kamenja, žbuke i pijeska (2x1,5 m), pomiješanog s ulomcima keramike. S istočne strane sačuvan je L zid.

Na južnoj strani iskopa 2003. otkopan je zid dug 26 m, orijentacije zapad-istok. Istraživanjem 2009. otkriven je „nastavak” dug 22,5 m i širok 0,70 m. Zid se proteže dalje prema istoku, dijelu koji se nalazi izvan gabarita buduće ceste. Na pojedinim je dijelovima u potpunosti uništen korijenjem smokve i breskve, koje su se nalazile na njemu. Dio koji se najbolje sačuvao nalazi se s istočne, krajnje strane parcele, tj. ispod ogradnog suhozida koji je djelomično uklonjen.

Pogled na istraženu površinu sa sjevera (foto: T. Bradara)

Sačuvana je temeljna stopa (širina 0,75 m, visina 0,20 m), zid širok 0,50 m i visok 0,35 m rađen je od nepravilnih lomljenaca obrađenih s vanjske strane, a unutrašnjost je zapunjena sitnijim kamenjem i žbukom. Zid se proteže i dalje ispod poljskog puta. Na njega je prislonjen zid orijentacije sjever-jug. U uglu ta dva zida nalazio se sloj urušenoga građevnog materijala (cca 2x2 m). Po obradi kamenja i ostacima

Sjeverna strana iskopa, pogled na zid orijentacije zapad-istok (foto: T. Bradara)

Južna strana iskopa, pogled na zidove i priklesanu živu stijenu (foto: T. Bradara)

žbuke, najvjerojatnije je pripadao susjednim zidovima. Urušeni je sloj nakon dokumentiranja uklonjen, a ispod je otkrivena priklesana živa stijena djelomično prislonjena na zid sjever-jug (1x0,70 m i 1x1 m). Sa zapadne strane (uz pokos ceste) otkopana su dva paralelna zida orijentacije sjever-jug. Sačuvano je samo jedno vanjsko lice, rađeno od priklesanih lomljenaca većih dimenzija. Najvjerojatnije je bio prislonjen na zid od kojeg je ostao djelomično sačuvan dio građen od priklesanih lomljenaca s vanjske strane, dok je unutrašnjost bila zapunjena tegulama. Uza zid orijentacije

Keramička svjetiljka (foto: T. Bradara)

zapad-istok nalazio se naboj od kamenja, žbuke i tegula (5x6 m). Pronađeno je dosta sivih i bijelih kockica mozaika (1,8x3,1x2 cm) te manji ulomak mozaičnog poda sačuvan *in situ*. Ispod naboja poda sloj je gorene zemlje (crvenice), „okružen“ živom stijenom. S vanjske strane zida zapad-istok ostatak je suhozidne konstrukcije (naboj poda?) od nepravilnog kamenja (2,5x5 m). Na njega je prislonjen suhozid (?) od sitnijega nepravilnog kamenja i keramike (tegule). Sa sjeverne strane iskopa sačuvan je ostatak pregradnog zida, rađen od lomljenaca i tegula. S obje strane sačuvan je sloj bijele kompaktne žbuke debljine 2 cm. Uz pregradni zid (sjeverno), u profilu iskopa vidljiv je „malterni“ pod debljine 3 cm.

Pokretni arheološki nalazi

Po cijeloj površini parcele, u I. sloju pronalazili su se ulomci amfora, tegula, crepova, tubula, obične kućanske keramike, kovanica, životinjskih kostiju, koji su najvećim dijelom razneseni prilikom obrađivanja vinograda. Najveća koncentracija nalaza pronađena je u prostorima „otpadnih jama“. Otpadna jama 2 (zapadna strana, uz pokos ceste) nastavak je otpadne jame otkrivene 2003. godine. U procjepima između žive stijene, do dubine od 0,90 m, pronađena je najveća koncentracija nalaza. U „otpadnoj jami 1“ nađeno je najviše željeznih poljoprivrednih alatki (srp, nožići, čavli i sl.). Osim velikog broja tegula, crepova, keramičkih ulomaka posuda i amfora, ističu se nalazi tegula sa žigom Q. CLODIUS AMBROSIUS, amfore s pečatom PGT i C. P, keramički pršljenovi, keramičke svjetiljke, ulomci staklenih posuda, žrvnjevi, brusni kamen, kameni uteg, kamene i keramičke kockice mozaika, brončani i koštani nakit i nakit od staklene paste, metalni predmeti, ključ, 24 novčića, kremenca strelica, odbici kremenca, životinjske kosti, školjke, puževi. Od novovjekovnog i modernog materijala pronađena je brončana medalja s prikazom sveca, noževi, žličica, vilice, olovno tane.

Zaštitnim arheološkim istraživanjem 2003. godine, na području vinograda jugozapadno od mjesta Bačve, tj. na trasi prvog kolnika Istarskog ipsilona, otkriveni su ostaci antičke arhitekture do tada nepoznate u literaturi. Otkriven je zapadni perimetralni zid objekta, djelomično sjeverni i južni, a kako se istraživalo samo u otkupljenom dijelu vinograda – nije bilo moguće pratiti zidove koji su se protezali i dalje na istočnu stranu (dio istraživani 2003. godine u potpunosti je uništen izgradnjom ceste). Istraživanjem 2009. godine, na prostoru drugog kolnika Istarskog ipsilona otkriven je „nastavak“ zidova sa sjeverne i južne strane. Istraživanjem nije bilo moguće ustanoviti opseg antičkog objekta jer se proteže izvan dopuštene granice istraživanja. Na temelju dobivenih rezultata može se pretpostaviti da je antički objekt imao stambeno-gospodarsku namjenu i da je zauzimao površinu veću od 3500 m² (istražena dužina 71 m, širina 48 m). Usporedbom s nalazima iz 2003., najvjerojatnije je sjeverni dio bio gospodarski, na što upućuje pronađena veća količina poljoprivrednih alatki, dok se s južne strane nalazio stambeni dio gdje su pronađeni ostaci naboja mozaičnog poda te mnoštvo kockica mozaika, kao i arhitekture kvalitetnije gradnje. Pokretni arheološki nalazi svjedoče o značaju objekta koji je imao kontinuitet tijekom dužeg razdoblja, od 1. do 7. st.

Literatura

Bradara 2003 T. Bradara, Zaštitno arheološko istraživanje u vinogradu jugozapadno od Bačve, Završni izvještaj istraživanja, Pismohrana Arheološkog muzeja Istre, Pula, 2003.

mr. sc. Tatjana Bradara

Summary

During 2003, during rescue archaeological excavations in the area of the vineyards to the south west of Bačva, i.e. along the course of the first carriageway of the Istrian Y motorway, the remains of Roman Period architecture were discovered. In 2009, along the area of the second carriageway of the Y motorway, the continuation of the walls was found on the northern and southern side. The investigations were not able to establish the size of the Roman structure, for they extended beyond the permitted borders of the research operation.

From the results obtained it can be hypothesised that the Roman Period feature was of a residential and economic purpose and that it occupied an area greater than 3,500 m² (the researched length was 71 m, the width 48 m). After a comparison with the finds of 2003, it was decided that the northern part most likely had an economic purpose, shown by the large quantity of farming tools found, while on the southern side there was the dwelling area, where architecture of good quality building was found, and the

remains of the screed of a mosaic floor and a great many mosaic tesserae. The moveable archaeological finds tell of the importance of the feature, which lasted for a long period of time, from the 1st to the 7th century.

Redni broj: 159

Lokalitet: Barbariga – zapad 1 i 2

Naselje: Barbariga

Grad/općina: Vodnjan

Pravni status: P-389

Razdoblje: P, A, SV

Vrsta radova: rekognosciranje

Djelatnici Hrvatskoga restauratorskog zavoda tijekom 2008. i 2009. godine rekognoscirali su područje Barbariga zapad 1 i 2. Prvo rekognosciranje kojim je obuhvaćen veći dio područja, osim šume posebne namjene La Torre Barbariga, trajalo je od 7. travnja do 6. svibnja 2008., dok je drugo, tijekom kojeg je pregledano područje šume posebne namjene, trajalo od 24. travnja do 15. svibnja 2009. godine. Teren je rekognosciran u sklopu Konzervatorske podloge za izradu urbanističkog plana područja Barbariga zapad 1 i 2, a na ovom će mjestu pažnja biti usmjerena isključivo na arheološke lokalitete. Voditelj istraživanja bio je Josip Višnjčić, zamjenik voditelja Tihomir Percan, a u rekognosciranjima su sudjelovali i arheolozi Ivica Pleština, Andrej Janeš, mr. sc. Luka Bekić, Robert Čimin, Vinko Madiraca i Mario Zaccaria.

Antička cisterna, pogled sa zapada (foto: J. Višnjčić)

Antička uljara, niz tijeskova (foto: I. Pleština)

Na tom dijelu područja Barbarige nalazi se nekoliko važnih antičkih lokaliteta ključnih za poznavanje antičke Istre, prije svega njena gospodarstva. Taj su značaj istraživači prepoznali još početkom 20. st. kada su neki od tih lokaliteta arheološki istraženi, a iskopavanja su se nastavila i dalje tijekom 20. st. Na obali mora, južno od stancije Barbariga nalaze se ostaci velike reprezentativne ladanjske građevine koja je istražena u prvim godinama 20. st. Istražio ju je i rezultate objavio Hans Schwalb. Jednako tako, istražena

Peristilna vila, ostaci zidova na obali (foto: T. Percan)

je i velika antička vodosprema, po zapremnini među većima u Istri. Godine 1953. istražen je lokalitet poznat pod nazivom Barbariga – uljara, a istraživanja je vodio Š. Mlakar. Upravo su ta iskopavanja uljare dala izvanredan doprinos poznavanju ruralne arhitekture proizvednog karaktera, iako taj kompleks nije otkopan do kraja.

Iako je predmetno područje površinom malo, prilikom pregleda terena zabilježeni su svi otprije poznati i istraživani arheološki lokaliteti, ali je također otkriveno i nekoliko do sada nepoznatih položaja s arheološkim nalazima. Također je dokumentirano i nekoliko položaja na kojima se nalaze građevine koje se mogu datirati između 17. i 20. st.

1. Antička cisterna (N-4459322, E-1344522)

Na k.č. 1178/4, k.o. Vodnjan nalazi se prilično dobro sačuvana antička vodosprema dimenzija 12,55x25 m. Na pojedinim je dijelovima sačuvana visina vodospreme i do 3 m, čime joj zapremnina doseže 940 m³. Time je ta vodosprema, uz onu u uvali Verige na Brijunima čija je zapremnina gotovo 800 m³, najveća na prostoru Istre. Danas su sačuvani uzdužni zidovi, odnosno sjeverni i južni zid vodospreme u cijeloj dužini, a visina im iznosi od 1,5 do 3 m. Njihov velik dio prekrila je vegetacija, odnosno bršljan. Dva kraća bočna zida gotovo u potpunosti nedostaju, jedino je sačuvan dio sjeverozapadnog bočnog zida. Čitava je konstrukcija građena pravilno isklesanim kamenim blokovima povezanim žbukom. S unutrašnje su strane zidovi cisterne obloženi slojem hidraulične žbuke kako bi mogli zadržavati vodu. Pod vodospreme napravljen je u tehnici *opus spicatum* i dobro je očuvan. Također, na jugoistočnoj strani vodospreme vidljiv je kanal za prelijevanje vode. S obzirom na to da je ta vodosprema široka 12,55 m, bilo je potrebno izgraditi sustav pilastara koji su ponovno bili povezani lukovima, a širinu vodospreme dijelili su na tri optimalna broda. Danas su unutar vodospreme jasno vidljiva mjesta gdje su se oni nalazili. Cisterna je u jednom trenutku, nakon prestanka upotrebe u primarnoj funkciji, doživjela preinake. Naime, zapadni je zid probijen kako bi se na tome mjestu mogla napraviti vrata, ali nije poznato koja je bila nova funkcija tog objekta.

2. Antička uljara (N-4459345, E-1344482)

Godine 1953., pod vodstvom Š. Mlakara arheološki je istraženo područje južno od stancije Barbariga (odnosno između stancije i mora). Tom je prilikom pronađena najveća dosad otkrivena antička uljara u Istri, ali i šire, čiji su ostaci neobično važni za poznavanje antičkoga gospodarstva. Istraženi dio, koji je dug više od 80 m, a širinom zahvaća oko 20 m, prema Mlakaru čini sjeverno krilo veće građevine, dok je sačuvani dio dug i više od 120 m. U najvećoj prostoriji nalazi se niz tijeskova za masline (C), pokraj nje je manja prostorija s mlinom (B), s jedne strane nalaze se pomoćni prostori i prostori za skladištenje maslina prije obrade (A, F, G), a s druge strane prostorije s bazenima za taloženje (D). Iako je tlocrt istraženih dijelova uljare dobro poznat iz zapisa i fotografija Štefana Mlakara te knjige Roberta Matijašića, situacija na terenu danas je u potpunosti drugačija. Dio koji je istraživan u potpunosti je obrastao vegetacijom i prilično je teško prepoznati ostatke prostorija ili tijeskova. Tek je na nekim dijelovima bilo moguće prepoznati ostatke, a to se posebice odnosi

Kartografski prikaz arheoloških nalazišta na području Barbariga zapad 1 i 2 (izradio: T. Percan)

na kamene tijeskovne i prostoriju s kanalima (D) te na pomoćne prostore i prostore za skladištenje maslina prije obrade (A, F, G).

3. Peristilna vila (N4459215, E-1344636)

Na obali južno od stancije Barbariga nalaze se skromni i zapušteni ostaci velike reprezentativne ladanjske građevine koja je istraжена još početkom 20. st. Istražio ju je i objavio nalaze Hans Schwalb, inženjerijski stožerni satnik koji je bio u službi u obližnjoj bazi.

Peristilno dvorište koje je otvoreno prema zapadu, odnosno prema moru, čini osnovnu jezgru te stambene ruralne zgrade. S ostale tri strane okruženo je prostorijama. Dio krajnjih prostorija bočnih krila tog dijela danas je vidljivo oštećen djelovanjem morske erozije, ali je u svojoj cjelini taj dio građevine tijekom istraživanja bio jako dobro očuvan. Uz more, sjeverno od peristila proteže se niz prostorija koje su većim dijelom uništene, a u samom se moru nalazila i dosta dobro očuvana vodosprema. Na najjužnijem dijelu vile sačuvan je dio zida (2x0,60 m) smjera istok-zapad. Uz njega je sačuvan i dio podnice. Još dalje sjeverno nalazi se prvi veći sačuvani zid (8,50x0,47 m) građen od pravilno klesanih blokova povezanih žbukom koja je vidljiva na jednom dijelu. Sačuvana visina zida varira, a ponegdje iznosi i do 1 m. Oko 10 m prema sjeveru nalazi se zid smjera sjever-jug, visok 85 cm, širok 55 cm, a dug 7,50 m. Zid se

nalazi tik do mora i već je načet erozivnim djelovanjem. U profilu se vide ostaci žbukane podnice. Dio zida srušen je do temelja gdje je vidljiv u dužini od 3 m. U nastavku prema sjeveru javlja se zid koji je paralelan s prethodnim, dosta uništenoga zapadnog lica zbog djelovanja mora, sačuvane visine 0,50 m, dužine 13,50 m, dok širinu nije moguće utvrditi. Dalje prema sjeveru, u dužini od oko 40 m nedostaje arhitektura, ali se u erodiranim profilima vide arheološki ostaci. Potez pronađenih zidova u smjeru sjever-jug iznosi oko 150 m.

4. Zona A na k.č. 537, k.o. Vodnjan

(N-4459285, E-1344400)

Prilikom obilaska terena 23. travnja 2009., na području Barbariga zapad 1 i 2, odnosno na k.č. 537, k.o. Vodnjan, zamijećeno je kako se teren na spomenutoj čestici i na čestici pokraj nje (536/1) priprema za novi nasad maslina. Na tom su prostoru već bile otkopane rupe za sadnice maslina, približnih dimenzija 1x1x1 m. U jednoj od tih rupa, koja se nalazi na sjevernom dijelu parcele, primijećen je ostatak zida. Riječ je o ostatku zida građenom od pravilnih kamenih blokova manjih dimenzija koji su prilično fino isklesani i povezani žbukom. Kako je riječ o prilično maloj površini na kojoj je pronađen zid, nije se moglo prikupiti puno podataka. Moglo se tek konstatirati kako je na čitavoj površini k.č. 537 i djelomice na k.č. 536/1 prisutno dosta

građevnog materijala te priličan broj ulomaka keramičkih i staklenih posuda. Ti ostaci vrlo vjerojatno pripadaju nekoj antičkoj građevini gospodarske namjene, na što upućuje i dio pronađenoga arheološkog materijala. Očuvanost je prilično loša s obzirom na to da su sve rupe kopane strojno, odnosno bagerom do dubine od oko 1 m te su tako nepovratno uništeni dijelovi nepokretnih nalaza. Dokumentirani dio zida dug je oko 1 m, dok se širina ne može odrediti jer se nalazi u samom profilu rupe za masline. Približno 25 m zapadno od zida pronađeni su oštećeni ostaci podnice. Dio ostatka podnice vidljiv je tek uz rub jednog dijela rupe, dok je ostatak uništen prilikom njezina kopanja, a hodni sloj podnice nalazi se na relativnoj dubini od oko 0,45 m od današnjeg nivoa njive. Sama je podnica svijetložuta i u prilično lošem stanju, a podloga je napravljena od vapnene žbuke. Vrlo vjerojatno je to bio pod jedne od prostorija gospodarskog imanja koji se protezao na k.č. 537 i 536/1.

5. Zona B na k.č. 544, k.o. Vodnjan
(N-4459278, E-1344569)

Istog je dana prilikom pregleda terena uočeno kako se nešto dalje južno od spomenute zone i ostataka uljare, na terenu koji je već bio strojno prekopan i zatrpan za potrebe sadnje maslina, nalaze razbacani mnogobrojni ulomci keramičkih posuda i kameni blokovi s ostacima žbuke koji su pripadali razbijenim zidovima. Većina ulomaka keramičkih posuda pripada amforama, pa je logična pretpostavka kako su se na tom položaju nekada nalazila skladišta. Potvrda je takvih pretpostavki i neposredna blizina postrojenja za preradu maslina, ali i blizina mora, odnosno blizina položaja na kojem se teret mogao utovariti na brodove.

6. Zona gromača na k.č. 553/23 i 553/2, k.o. Vodnjan
(N-4459618, E-1344982)

Na k.č. 553/23 i 553/2 nalazi se šest gromača različitih oblika i dimenzija. Na dvije od spomenutih gromača (Položaji b i f) pronađeni su ostaci grobnih komora načinjenih od okomito postavljenih ploča kamena lomljenca, pa se može pretpostaviti kako se radi o opljačkanim prapovijesnim tumulima koji su karakteristični za područje Istre tijekom drugog tisućljeća pr. Kr. Osim na ta dva opljačkana tumula, na ostale četiri gromače nisu uočeni tragovi grobnih komora, no s obzirom na položaj u neposrednoj blizini potvrđenih grobova i na njihov oblik, najvjerojatnije je također riječ o tumulima i u cjelini gledano iznimno zanimljivome arheološkom lokalitetu.

7. Kamenolom na k.č. 553/2, k.o. Vodnjan
(N-4459669, E-1344883)

Prostor veće površine koji je služio za eksploataciju kamena, odnosno kao kamenolom. Dio iz kojeg je vađen kamen pravokutnog je oblika te jako strm, dok mu je vanjski rub ovalan te se uz njega nalazi pravilno lomljeno kamenje. Uz sam vanjski dio kamenoloma nalazi se povećana izdužena gromača gdje je nakon vađenja bio deponiran kamen lošije kvalitete. Iako nema nikakvih materijalnih dokaza za dataciju kamenoloma, može se pretpostaviti da bi mogao potjecati iz srednjeg vijeka. Naime, blizina crkve i samostana sv. Andrije upućuju na to da je upravo taj kamenolom mogao biti izvor materijala za njihovu gradnju.

8. Velika gromača Barbariga 1 (N-4459653, E-1344700)
Na k.č. 479/348, k.o. Vodnjan, na području Barbariga 1 nalazi se velika kamena gromača promjera oko 10 m i visine oko 3,5 m. S obzirom na već potvrđeno postojanje prapovijesnih, brončanodobnih tumula u neposrednoj okolici, velika je vjerojatnost kako se i ondje radi o upravo takvoj strukturi. Među mnogobrojnim kamenim gromačama zabilježenima prilikom rekognosciranja područja Barbariga 1, ta se gromača izdvaja svojom veličinom.

9. Limitacijski tumuli – ostaci rimske centurijacije na
k.č. 553/31, k.o. Vodnjan

Periodu rimske dominacije u Istri pripadaju nalazi pronađeni na području Barbariga zapad 2, na parceli k.č. 553/31, k.o. Vodnjan. Riječ je o grupi od četiri gomile (položaji 55, 56, 57 i 58) kakve su nastajale čišćenjem kamena s obradivih čestica. One su pravilno postavljane u prostoru označavajući parcelizaciju zemljišta, a četiri gomile dokumentirane ovim pregledom čine cjelinu s grupom gomila smještenih u zoni Porto Mariccio. Naime, na parcelama k.č. 553/1 i 552, k.o. Vodnjan, sačuvano je 45 gomila raspoređenih u osam redova smjera sjeveroistok-jugozapad (17° sjever). Zajedno s novodokumentiranim, njihov se broj popeo na 49, raspoređenih u devet redova.

10. Limidi na k.č. 553/31, k.o. Vodnjan

Istom kontekstu pripada i skupina zidova koji prekidaju širenje područja gomila prema zapadu. Oni su položeni u istom smjeru kao i gomile, zbog čega ih se najvjerojatnije može povezati. Njihova je svrha također parcelizacija zemljišta – dijele ga na tri približno jednake parcele usmjerene od sjeveroistoka prema jugozapadu te jednu nešto manju, položenu okomito na ostale sa sjeverne strane.

11. Hidroarheološka zona

Zona prilaznih voda rtu Barbariga s južne i sjeverne strane na području na kojem se nalaze ostaci rimskog mola pod morem. Nešto dalje južno, na području peristilne vile, dio zidova kompleksa i cisterna također se nalaze pod morem.

Literatura

Matijašić 1998 R. Matijašić, *Gospodarstvo antičke Istre*, Pula, 1998.

Mlakar 1957 Š. Mlakar, *Muzejsko-konzervatorski radovi na otočju Brioni*, Muzeji 11 – 12, Zagreb, 1956/1957: 12 – 42.

Schwab 1902 H. Schwab, *Römische villa bei Pola*, *Schriften der Balkankommission, Antiquarische, Abteilung II*, Wien, 1902.

Višnjčić Huić, Percan, Pleština 2009 J. Višnjčić, I. Huić, T. Percan, I. Pleština, *Konzervatorska podloga za izradu urbanističkog plana područja Barbariga zapad 1 i 2*, Juršići, 2009.

mr. Josip Višnjčić

Summary

During 2008 and 2009, employees of the Croatian Conservation Institute carried out a reconnaissance of the area of Barbariga. The reconnaissance was conducted

as part of the making of a conservation database for the making of the physical plan of the area of Barbariga West 1 and 2. In this area of Barbariga there are several important Roman period sites crucial for an understanding of ancient Istria, above all of its economy. This importance was understood by researchers as early as the beginning of the 20th century, when these sites were archaeological investigated, and the excavations went on during the whole of the century. During the field survey, several previously unknown positions with archaeological sites were discovered. Several positions at which there were buildings that could be dated to the period between the 17th and the 20th century were documented. Documentation was created of some sites known earlier: a Roman period cistern, a Roman period oil mill and a peristyle villa. There were some newly discovered sites: zone A with the remains of economic structures to the east of the oil mill, zone B with storage areas south of the oil mill, a zone of prehistoric tumuli, a quarry, a large pile of stones on cadastral plot 479/348, a zone of ancient border tumuli and a zone of ancient *limidi* – boundary paths.

Redni broj: 160

Lokalitet: Bičići – crkva sv. Martina

Naselje: Bičići

Grad/općina: Vodnjan

Pravni status: postupak u tijeku

Razdoblje: SV

Vrsta radova: probno sondiranje

Tijekom studenog 2009., Hrvatski restauratorski zavod probno je arheološki sondirao prostor oko crkvice sv. Martina u Bičićima i u njezinoj unutrašnjosti. Voditelj istraživanja bio je Josip Višnjić, zamjenik voditelja Tihomir Percan, a u istraživanjima je sudjelovala i studentica arheologije Kladija Bartolić. Financijska sredstva za restauratorske i arheološke radove osiguralo je Ministarstvo kulture.

Odluka o potrebi pokretanja takvih istraživanja donesena je kada je prilikom restauratorskih radova primijećeno nekoliko faza izgradnje na zidovima objekta, od kojih neke prethode glavnoj, romaničkoj fazi izgradnje crkve. Faze gradnje razlikuju se po načinu zidanja i upotrebljavanome materijalu. Za najstariju fazu izgradnje upotrebljavani su izduženi, djelomično priklesani kameni blokovi slagani u pravilne slojnice, što je upućivalo na moguće antičko podrijetlo građevine. Također je primijećeno kako se postojeća građevina nalazi na djelomično povišenom terenu, što je upućivalo na postojanje urušenih dijelova prvobitnog objekta. Zbog toga je odlučeno da se u neposrednoj okolini crkve sv. Martina iskopaju tri probne arheološke sonde kojima bi se potvrdile ili opovrgle teorije o postojanju starijih objekata i eventualno definirali njihovi gabariti. Najstariji slojevi koji se zapažaju na zidovima crkve sv. Martina pokazuju kako se prvobitni objekt protezao dalje prema jugu. Naime, najstariji zidovi inkorporirani su u sjeverni i istočni zid crkve, dok se ne zapažaju na zapadnoj i južnoj strani. Zbog toga je odlučeno da se dvije probne sonde dimenzija 2x2 m pozicioniraju južno od današnjeg

Pogled na crkvu sv. Martina tijekom arheoloških istraživanja (foto: J. Višnjić)

objekta, dok je treća sonda pozicionirana u unutrašnjosti crkve. Pozicija je odabrana radi utvrđivanja položaja originalne oltarne pregrade.

U sondi 1 nakon uklanjanja površinskih slojeva humusa i nabacanog kamenja nađen je spoj dvaju zidova (SJ 7 i 8) koji su građeni od relativno pravilnih kamenih blokova i paralelni su s postojećim zidovima crkve. Istočni je zid (SJ 7) nastavak istočnog zida crkve, odnosno nastavak njegova najstarijeg dijela. Zid SJ 8 spaja se sa SJ 7 pod pravim kutom i pruža se dalje u smjeru zapada. U sondi nisu pronađeni ostaci nikakvih podnica, pa se može zaključiti kako su zapravo pronađeni tek temelji nekadašnjeg objekta.

Sonda 2 postavljena je zapadno od sonde 1, na pretpostavljenom smjeru pružanja zida SJ 8. Nažalost, nikakvi ostaci tog zida nisu pronađeni te ostaje pitanje gdje se nalazio jugozapadni kut te prostorije.

Sonda 3, dimenzija 2x2 m, postavljena je u unutrašnjosti crkve uz njezin južni zid. Prilikom restauratorskih radova na freskama koje se nalaze u unutrašnjosti crkve zapažen je trag koji je na južnom zidu crkve ostavila nekadašnja oltarna pregrada. Sonda 3 postavljena je radi otkrivanja točnog položaja te pregrade i nekadašnje originalne razine podnice crkve. Najprije su pažljivo uklonjene ploče današnje podnice (SJ 12) crkve, koje su numerirane kako bi nakna-

Sonda 1 nakon istraživanja (foto: K. Bartolić)

Keramički ulomak ukrašen višestrukom valovnicom (foto: J. Višnjić)

dno mogle biti vraćene na originalne pozicije. Nakon njihova uklanjanja dolazi se do sloja smeđe zemlje bez nalaza (SJ 13), a zatim u zapadnom dijelu sonde do podnice izrađene na bazi vapna (SJ 14). Na pretpostavljenom smjeru pružanja oltarne pregrade pronađen je red kamenja koji je mogao poslužiti kao potporanj ili temelj oltarnoj pregradi (SJ 15). Uz taj red kamenja, također na pretpostavljenom položaju oltarne pregrade, nalazi se sloj bijelog vapna. Istočno od pregrade dolazi se do slojeva SJ 16, 17 i 18 koji su najvjerojatnije podloga nekadašnje podnice. Riječ je o slojevima crvenkastog vapna i sloja nabacanog kamenja koji se nalazio podno njega.

Pokretni arheološki nalazi iznimno su malobrojni i prikupljeni su uglavnom na prostoru sonde 1. Riječ je o ulomcima keramičkih posuda, staklenih predmeta i životinjskih kostiju. Ulomci posuda uglavnom su iznimno usitnjeni i dopuštaju tek ograničene zaključke o dataciji. Dva keramička ulomka nude nešto više iskoristivih podataka. Na prvom od njih nalazi se ukras u vidu višestruke valovnice u kombinaciji s vodoravnim linijama koje prekrivaju ostatak posude. Takvo je ukrašavanje karakteristično u kasnoj antici, a poznato je i s nekih drugih istarskih nalazišta. Drugi karakterističan ulomak spada u isti datacijski okvir. Riječ je o ulomku nenaglašenog i ravno odrezanog oboda te ramena trbušastog lonca. Na unutrašnjoj stijenci posude nalaze se usporedne crte, kakve su učestale na kasnoantičkoj kuhinjskoj keramici. Osobitost većine pronađenih ulomaka jest slabija pročišćenost gline te znatna količina primjese poput drobljenog kvarcita i vapnenca.

Arheološka istraživanja tijekom 2009. na položaju Bičići – Sv. Martin potvrdila su pretpostavke nastale na osnovi proučavanja stratigrafskih odnosa pojedinih slojeva zidanih struktura. Naime, potvrđeno je kako se današnja crkva sv. Martina razvila na temeljima starije građevine koja je imala nešto veće dimenzije od crkve. Tijekom istraživanja pronađen je jugoistočni kut starije zgrade, čime je definirana njezina širina. Osim toga, istraživanjima unutar same crkve potvrđen je smjer pružanja originalne oltarne pregrade te su utvrđene razine originalnih podnica crkve. Iako oskudan, pokretni arheološki materijal datira

gradnju prvobitnog objekta najvjerojatnije u kasnu antiku. Na osnovi malobrojnog materijala nemoguća je preciznija datacija, stoga ostaje taj okvirni termin. Taj je objekt u jednom trenutku bio razrušen, a na njegovim se temeljima gradi crkva. Za sada ostaje nepoznato koja je točna datacija tog objekta, koja je bila njegova originalna namjena, kada je srušen i kada na njegovim ostacima nastaje sakralni objekt. Buduća arheološka istraživanja koja su na tom položaju planirana već sljedeće godine mogla bi ponuditi neke od odgovora. Svi nepokretni arheološki nalazi zaštićeni su geotekstilom i zatrpani, dok se sav pokretni arheološki materijal obrađuje u radionicama Hrvatskoga restauratorskog zavoda.

Literatura

Višnjić 2010 J. Višnjić, Izvješće o arheološkim istraživanjima nalazišta Bičići – Sv. Martin 2009. g., Juršići, 2010.

Josip Višnjić

Summary

During November 2009, the Croatian Conservation Institute carried out investigations with shovel test pits in the space around the chapel of St Martin in Bičići and in the chapel itself. The excavations were conducted in order to establish the existence of older phases of building at the site of the church, which had been observed in the existing walls of the structure. In the immediate surroundings of the chapel, three test pits were started up, which confirmed that today's St Martin's had developed on the foundations of an older building that had had somewhat larger dimensions than the church. During the research, the south east corner of an older building was found, by which its width was defined. Apart from this, investigations inside the church determined the direction in which the original altar screen extended, and the levels of the original floors of the church were defined. Although meagre, the moveable archaeological materials date the building of the original structure to the time of Late Antiquity. This structure was at some time demolished, and on its foundations an ecclesiastical building was constructed.

Redni broj: 161

Lokalitet: Fažana – povijesna jezgra

Naselje: Fažana

Grad/općina: Fažana

Pravni status: Z-4592

Razdoblje: A

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Zbog izgradnje komunalne infrastrukture u staroj jezgri Fažane, Arheološki muzej Istre između 13. listopada 2008. i 5. veljače 2009. godine zaštitno je arheološki istražio Ulicu žrtava fašizma i trg Piazza Grande (k.č. 1366/1, k.o. Fažana). Stručnu ekipu činili su Davor Bulić, dipl. arheolog (voditelj istraživanja), Ida Koncani Uhač, dipl. arheologinja (zamjenica voditelja), Aleksandra Paić, dipl. arheologinja,

Elvin Zejnilhodžić, apsolvant arheologije, Andrea Sardoz, restauratorica i Mario Devčić muzejski tehničar. Nakon iskopavanja, između 19. i 28. veljače 2009. arheološki je nadzirano postavljanje komunalnih instalacija. Financijska sredstva za istraživanje i fizičke radnike osigurala je Općina Fažana.

U 57 radnih dana istražena je površina od 318 m², dok prosječna relativna dubina iskopa iznosi 140 cm. Kako je riječ o urbanoj jezgri, na većem dijelu iskopa nije bila sačuvana intaktna stratigrafija, što se posebno uočava na području Ulice žrtava fašizma koja je tijekom 20. st. u više navrata prekopavana poradi postavljanja komunalnih instalacija. Na trgu Piazza Grande situacija je u tom kontekstu bila nešto povoljnija zbog veće površine istraženog područja, koja je manjim dijelom „devastirana“ prijašnjim prekopavanjima. Istraživalo se metodom širokog iskopa, kojom se istražilo kompletno područje zahvaćeno građevinskim radovima, te je na nekim dijelovima zbog važnosti arheoloških nalaza proširen iskop kako bi se prikupio veći broj arheoloških podataka i izradila temeljitija dokumentacija.

Ulica žrtava fašizma

Nakon što je uklonjeno suvremeno opločenje i njegova podloga u sjevernom dijelu Ulice žrtava fašizma, na površini su zabilježeni tragovi pečene gline – crvenog šamota, odnosno keramičke troske. Nakon otkopa površinske

stratigrafske jedinice zabilježeni su arhitektonski ostaci rimske keramičarske peći u prosječno sačuvanoj visini od 80 cm. Suvremeni stambeni objekti temeljeni su direktno na antičkim arhitektonskim strukturama, odnosno temelji im se sastoje od svega 1-2 reda kamenja prosječne visine 25 cm. Kako se ne bi narušila statika postojećih objekata, bila je potrebna stalna suradnja s ovlaštenim statičarom Ministarstva kulture mr. sc. Dinom Ružićem, dipl. ing. građ. Iz navedenih razloga nije bilo moguće u cijelosti istražiti ostatke rimske peći te je širina ulice, koja na ovom dijelu iznosi od 2,9 do 3,5 m, definirala područje istraživanja. Postavljanjem instalacija u 20. st. peć je devastirana prokopom dvaju kanala širine 60 i 70 cm kroz samu strukturu peći. Peć pripada tipu vatrišta s centralnim hodnikom. Djelomično sačuvani uzdužni perimetralni zidovi i sjeverozapadni poprečni perimetralni zid pružaju podatke o širini komore za sagorijevanje, odnosno o širini centralnog hodnika peći koji dijeli komoru za sagorijevanje na dva jednaka dijela. Konačna dužina, odnosno broj rebara peći, kao i smještaj vatrišta (*praefurnium*), zbog suvremenih zgrada koje preslojavaju rimsku keramičarsku radionicu ostaje nepoznat. Širina centralnog hodnika, odnosno vatrišta, iznosi 1,10 m te se s njegove sjeveroistočne i jugozapadne strane prostire ostatak komore za sagorijevanje u širini od 1,45 m. Ukupna unutrašnja širina peći iznosi 4 m. Otkopani vanjski gabariti peći iznose 11,16x6,7 m. Uzdužni, perimetralni, jugozapadni dio arhitekture peći sastoji se od višeslojnih vertikalnih arhitektonskih konstruktivnih

Ostaci peći u Ulici žrtava fašizma (foto: D. Bulić)

Sloj fragmentiranih amfora u Ulici žrtava fašizma (foto: D. Bulić)

elemenata. S krajnje jugozapadne strane dokumentiran je zid od uslojenih tegula čiju konačnu širinu i dubinu zbog preslojenosti suvremenim stambenim objektom nije bilo moguće utvrditi. Otkopana širina tog zida iznosi 70 cm. Neposredno uz zid od tegula prostire se zid građen od priklesanog kamenja povezanog vapnenim mortom širine 45 cm. Između zida od priklesanog kamenja i jugozapadnog zida komore za sagorijevanje nalazi se termoizolacijski sloj

Geodetska situacija istraženog područja

masne, crvene, glinovite zemlje, širok 45 cm. Jugozapadni zid komore za sagorijevanje čini konstrukcija od zapečenih opeka koje su zabilježene u dvije dimenzije; 43x27,50x12 cm i 28x27,50x13,5 cm. Unutar komore za sagorijevanje otkopani su ostaci poprečnih rebara, odnosno prezida građeni od zapečenih opeka. Zbog postavljanja vodovodne i kanalizacijske cijevi sačuvani su samo u segmentima. Ukupno je otkopano dvanaest djelomično sačuvanih rebara. Razmak između rebara varira između 23 i 29 cm, odnosno prosječan razmak iznosi 24 cm, dok je širina pojedinog rebara 27,5 cm. Sjeverozapadni poprečni perimetralni zid komore za sagorijevanje razlikuje se od prethodno opisane jugozapadne perimetralne arhitekture peći. Građen je naizmjeničnim uslojavanjem zapečenih opeka i tegula, širine 85 cm, a sačuvan je u dužini od 80 cm. Zbog suvremenoga višestambenog objekta koji je temeljen na ostacima rimske peći, sjeveroistočni uzdužni zid komore za sagorijevanje, građen od zapečenih opeka, dokumentiran je u dužini od svega 35 cm. Dno komore za sagorijevanje čine u vertikalnom slijedu od gore prema dolje dva reda šamotnih opeka debljine 24 cm, sloj masne zelene gline debljine od 9 do 11 cm, sloj nabijene razlomljene pečene opeke debljine 20 cm. U centralnom hodniku komore za sagorijevanje najgornji sloj ne čine šamotne opeke već lug, odnosno sloj pepela, gline te komadići drvenog ugljena debljine 12 cm. Unutar peći pronađene su amfore koje su manje od dobro poznatih, klasičnih formi tipa *Dressel 6 B*. Neki od tih oblika još nisu uvršteni u suvremenu tipologiju amfora, a većina nalaza prema tipologiji T. Bezeczkog može se odrediti tipom Fažana 1 i Fažana 2, koje se prema istom autoru datiraju u drugu polovinu 2. i početak 3. stoljeća (Bezecky 1998: 9). Karakterističan sloj u jugoistočnom dijelu Ulice žrtava fašizma sastojao se od amfora većih dimenzija s ljevčastim obodom, u znatnom broju ukrašenih urezanim valovnicom ispod oboda (sl. 2). Taj mlađi tip amfora *Dressel 6 B* datiran je u Hadrijanovo razdoblje (Starac 2001: 270). Otkopani nalazi unutar peći i u njejoj neposrednoj blizini upućuju na to da je peć bila u uporabi tijekom 2. st.

Trg Piazza Grande

Poprečno na trg Piazza Grande, cijelom širinom u smjeru sjeverozapad-jugoistok istražen je zid koji na sjeverozapadnom rubu trga skreće pod kutom od 90° prema jugozapadu te se pruža ispod postojećega stambenog objekta. Prosječna je sačuvana visina zida 70 cm, a građen je od klesanog kamenja povezanog vapnenom žbukom. Orijentacija tog zida jednaka je orijentaciji peći, te se naslućuje da je on perimetralni zid keramičarske radionice ili središnjeg dijela radioničkog kompleksa, tj. prostora gdje su bile smještene peći.

Osim te zidane formacije, na trgu je otkopan segment zida koji se pruža u smjeru sjeveroistok-jugozapad. Riječ je o zidu od nepravilnog i djelomično obrađenog kamenja širine 56 cm koji, sudeći prema njegovu opusu i vertikalnom položaju, čini najmlađu – novovjekovnu fazu u povijesnom razvoju trga Piazza Grande. Jugozapadno od perimetralnog zida radionice ili središnjeg dijela radioničkog kompleksa otkopani su fragmentirani dijelovi podloška okomitih nosača grede tijeska (*lapis pedicinus*) za preradu maslina ili vina.

Sagledavši vertikalnu i horizontalnu stratigrafiju, na području trga uočavaju se dvije antičke faze. Starija pripada vremenu intenzivne aktivnosti keramičarske radionice i okvirno se može datirati od početka 1. do kraja 2. st. Mlađa faza pripada vremenu nakon prestanka proizvodnje amfora, kada se na mjestu nekadašnjeg keramičarskog proizvodnog kompleksa, između 3. i 6. st. proizvodilo ulje ili vino.

Nakon istraživanja, a na temelju usmenog dogovora između svih strana uključenih u arheološko istraživanje, radi izgradnje komunalne infrastrukture u naselju Fažana (Ulica žrtava fašizma), nadležno tijelo (Uprava za zaštitu kulturne baštine, Konzervatorski odjel u Puli) dopustilo je nastavak radova prema dokumentaciji izgradnje komunalne infrastrukture koju je dostavio ovlašteni inženjer. Na nalazištu su zaštićeni arhitektonski nalazi koji su prekriveni 300-gramskim geotekstilom i zatrpani pijeskom, te su nastavljeni građevinski radovi uz arheološki nadzor. Pokretni arheološki nalazi, sukladno Rješenju o dozvoli za zaštitno arheološko istraživanje, pohranjeni su u Arheološkom muzeju Istre.

Literatura

Bezecky 1998 T. Bezecky, *The Laecanius Amphora stamps and the Villas of Brijuni*, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, 1998.

Bulić, Koncani Uhač 2009 D. Bulić, I. Koncani Uhač, *Keramičarska radionica u Fažani, rezultati istraživanja 2007. – 2009. godine*, HAnt, 17, Pula, 2009: 285 – 298.

Gnirs 1910 A. Gnirs, *Eine römische Tonwarenfabrik in Fasana bei Pola*, Jahrbuch für Altertumskunde 4, Wien, 1910: 79 – 88.

Starac 2001 A. Starac, *Produzione e distribuzione delle anfore nord-adriatiche nell' Istria, Rei Cretariae Romanae Favtorvm Acta 37*, Tongres – München, 2001: 269 – 277.

Davor Bulić

Summary

From October 2008 to February 2009, the third protective archaeological campaign was conducted in the old urban core of Fažana. Architectural remains of a Roman ceramic kiln were recorded in Ulica žrtava fašizma. The width of the investigated area was limited to the width of the street, which measured from 2.9 to 3.5 m in the targeted area. Consequently, it was not possible entirely to investigate the remains of the Roman kiln. It is a kiln with a central fire tunnel and an extension for the stokehole. Given that the Roman ceramic kiln is located under modern buildings, the exact length of the kiln, the number of ribs and the location of the stokehole (*praeefurnium*) remains unknown. Amphorae smaller than the well-known classic forms of the Dressel 6 B amphora type were recovered inside the kiln structure. Some of the shapes of the recovered amphorae have not yet been included in the modern amphora typology, while most of the finds could be identified as Fažana 1 and Fažana 2 types according to the typology of T. Beteczky, and could also be dated to the second half of

the 2nd century AD and the beginning of the 3rd century AD, according to the above mentioned author. The evidence recovered in connection with the kiln indicates that it was in use in the 2nd century AD.

A wall was excavated at the Piazza Grande. It extends in the same direction as the kiln. It is likely that this was the perimeter wall of the ceramic workshop, or perhaps the wall of the central area of the workshop complex, that is, of the area where the kilns were situated. Southwest of this wall, a base for the vertical supports for a beam which was part of an olive or grape press was unearthed. Two Roman Period phases were observed in the area of the Piazza Grande. The older phase was dated to the 1st and 2nd centuries AD, which is the period in which intensive ceramic production took place. The younger, Late Roman Period, phase was dated to the 3rd to 6th centuries AD, when production continued in the area of the former ceramic complex, but this time of olive oil or wine.

Redni broj: 162

Lokalitet: Fažana – povijesna jezgra

Naselje: Fažana

Grad/općina: Fažana

Pravni status: Z-4592

Razdoblje: A, SV, NV

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Od ožujka do lipnja 2009. trajala je četvrta kampanja zaštitnoga arheološkog istraživanja i nadzora u staroj jezgri Fažane, k.č. br. 1366/1. Zaštitno arheološko istraživanje i nadzor obuhvatili su područje Piazze Grande – Sektor 3, Omladinske ulice – Sektor 11 i Ulice Jurine i Franine – Sektor 12, zbog izgradnje komunalne infrastrukture u staroj jezgri Fažane. Financijska sredstva za istraživanje i fizičku radnu snagu osigurala je Općina Fažana. Fizičke poslove (ručni iskop) obavljali su zatvorenici Zatvora u Puli. Geodetsko dokumentiranje obavio je Geodetski ured Petrić. Stručnu ekipu činili su djelatnici Arheološkog muzeja Istre, voditeljica istraživanja Teodora Šalov, Elvin Zejnlihodžić – apsolvant arheologije i Mario Devčić – muzejski tehničar.

Pogled na zid SJ 003 u Sondri 2, perimetralni zid keramičarske radionice, 1. – 3. st. (foto: T. Šalov)

Pogled na Sondu 1 i zid SI 001, kasnoantička faza (foto: T. Šalov)

Istražene su 3 sonde različitih dimenzija: sonda 1 dim. 6x1,80 m; sonda 2 dim. 2x1,50 m; sonda 3 dim. 3x3 m, ukupne površine 22,8 m². Istražene sonde nalaze se u područjima pod radnim nazivom Piazza Grande – Sektor 3, Omladinska ulica – Sektor 11, dok u Ulici Jurine i Franine – Sektor 12 nije bilo potrebe za otvaranjem sonde. Relativna dubina iskopa iznosi 140 cm. Kako je riječ o urbanoj jezgri, na većem dijelu iskopa nije bila sačuvana intaktna stratigrafija arheoloških slojeva, što se uočava u Omladinskoj ulici – Sektor 11, a i u Ulici Jurine i Franine – Sektor 12, gdje su prošli kanalizacija, septičke jame i vodovod, a manje na dijelu Piazze Grande – Sektor 3. Iskopavalo se isključivo ručno, metodom kanalnog iskopa, zbog statike obližnjih kuća. Kanal je bio širok 0,40 m, a dubok jednako toliko. Iskopavalo se uz dokumentiranje stratigrafskih jedinica. Boja sedimenata određivana je uporabom *Munsell Soil Color Charts*. Prateći situaciju, takvim iskopom moglo se utvrditi da na toj dubini nije bilo kulturnih slojeva. Nakon što se ručno iskopavalo do dubine od 0,40 m, bager je, uz odobrenje statičara, širio kanalni iskop uz stalan nadzor arheologa. Potom se opet, metodom

Ulomak tegule s pečatom E-PETR-AT i tragom utisnute pseće šape, otkriven prilikom zatrpavanja istočnog dijela Piazza Grande – Sektor III (3. kampanja istraživanja) (foto: T. Šalov)

kanalnog iskopa, nastavio ručno iskopavati kanal širok i dubok 0,40 m. Kad se utvrdilo da nema kulturnih slojeva, uz dopuštenje statičara bagerom se opet širio iskop, uz stalan nadzor arheologa. Tako se radilo sve dok se nije došlo do dubine od cca 140 cm, u obje ulice. Arheološki arhitektonski nalazi, uz osnovnu fotografiju, dokumentirani su geodetskim snimanjem i crtanom dokumentacijom.

Piazza Grande – Sektor III

Sonda 1 – Prvi radovi započeli su od kanalizacijskog šahta na južnom dijelu Piazza Grande, prema Omladinskoj ulici, metodom kanalnog iskopa. To je bio jedan malen segment koji nije bio zahvaćen istraživanjem u prijašnjim kampanjama. Ubrzo je otkriven nastavak zida SJ 001, koji je otkriven prilikom posljednje, treće kampanje istraživanja. Odmah je započelo otvaranje arheološke sonde, veličine 1,80x60 m. Sonda je označena brojkom 1. Zid se pružao širinom sonde 1,8 m i nastavljao se dalje prema obližnjoj kući. Radi se o zidu od nepravilnog i djelomično obrađenog kamenja širine 56 cm, koji je prema kolegi D. Buliću, prema opusu i vertikalnom položaju najmlađa zidana formacija otkopana u sektoru III iz kasne antike. U Sondi 1 tijekom istraživanja bilo je najviše nalaza – nekarakteristični ulomci stakla, amfora, poklopci amfora s radijalnim ukrasom, ulomak trakaste ručke amfore s bradavičastim ukrasom, ulomci oboda i dna amfora itd.

Sonda 3 – Prilikom otkopa zemlje oko kanalizacijskog šahta otkriven je suhozid od većeg kamenja SJ 009. Nastavak je to suhozida koji je otkriven u 1. kampanji zaštitnog istraživanja (voditeljica Ida Koncani-Uhač), u jugoistočnom uglu Piazze Grande. Od nalaza se ističe jedino poseban nalaz oboda amfore *Dressel* 6B, s pečatom [FVS] iz SJ 002.

Omladinska ulica – Sektor XI

Sonda 2 – Širenjem ručno otkopanog kanala, u kvadrantu 1 u Omladinskoj ulici uočeno je nešto naslaganog kamenja, odmah do Sonde 1. Kamenje je uočeno s južne i sjeverne strane kvadranta, uz rub kuća. Pretpostavilo se da bi se mogao pojaviti nastavak zida SJ 007 (iz prethodne kampanje, sada SJ 003) te je otvorena još nova sonda, dimenzija 2x1,50 m. Zid se pojavio na 1 m dubine. Zid SJ 003 pripada starijoj fazi, vremenu intenzivne aktivnosti keramičarske radionice, a datiran je od sredine 1. do sredine 3. st. Paralelno sa zapadnom stranom zida, na udaljenosti od 15 cm vertikalno su postavljene tegule SJ 005, i to dužom stranom tijela, formirajući kanal uz zid. Većina nalaza iz sonde pripada keramičkom fundusu, i to amforama, od čega tri oboda s pečatom na amfori tipa *Dressel* 6B (ROM; D.D.; treći je nečitak).

Kvadrant 4 – Širenjem kanalnog iskopa javlja se zid SJ 006 širok 40 cm, bez tragova veziva, izrađen od nepravilnog kamenja i devastiran prijašnjim komunalnim instalacijama, vjerojatno recentni. Orijeantacija sjever-jug.

Kvadrant 5 – Širenjem kanalnog iskopa javlja se zid SJ 003, nastavak zida SJ 007 (prethodna kampanja), širok 70 cm, rađen od loše obrađenog, većeg i manjeg kamenja, povezan žbukom, a devastiran otprije postavljenom kanalizacijskom cijevi. Radi se o perimetralnom zidu radionice i pripada starijoj fazi intenzivne aktivnosti keramičarske radionice, od sredine 1. do sredine 3. st.

UI. Jurine i Franine – Sektor XII

Kvadrant 5 – Otkopavanjem kanala širokog i dubokog 40 cm, započelo je širenje iskopa bagerom ispred obiteljske kuće Vitasović, gdje je na vidjelo izašao velik obrađen, sekundarno upotrijebljen kameni blok, ostatak dijela preše za izradu maslinova ulja, postavljen davnom gradnjom septičke jame za kuću (uz još neke kamene ploče), služeći kao pokrivalo za cijevi. Nalazio se u sloju tamnosmeđe zemlje s većom količinom kamenja i ponešto ulomaka opeke na dubini od 45 cm, SJ 002 (AV = od 127 do 103 cm/ prosječna visina 24 cm). Zbog nemogućnosti dopremanja u zgradu Arheološkog muzeja Istre, privremeno je pohranjen u vrtu obitelji Vitasović i obilježen signaturom.

Teodora Šalov

Summary

Rescue archaeological excavations and expert supervision in the old core of Fažana in 2009 concluded the fourth campaign of works on a small part of the Piazza Grande, Omladinska ulica and Ulica Jurine and Franine. Piazza Grande was investigated completely, the streets down to a depth of 140 cm, as much as was permitted by the structural engineers. Unlike the earlier campaigns, during which two ceramic kilns were found (originating after the death of Augustus and in operation until the 3rd century), this campaign yielded no remarkable discoveries. In test pit 1 and test pit 3 (Sector III) and test pit 2 of Sector XI, part of a wall SU 001 and of wall SU 003 was excavated (SU 007 – perimeter wall of the workshop, named in the 3rd campaign). Wall SU 001 belongs to the Late Antiquity, while

SU 003 belongs to an older phase, a time during which the kiln was vigorously at work, dated to the period from the middle of the first to the middle of the third century. Since this is the city centre, and includes streets that give onto the quay, in most of the excavation there was no preserved intact stratigraphy in the archaeological strata. This was observed in Omladinska ulica and Ulica žrtava fašizma, which have been dug over several times, at the beginning of the 20th century for the laying of utilities or because of the construction of septic tanks, of which there are quite a lot in the area.

Redni broj: 163

Lokalitet: Galižana – crkva sv. Maura

Naselje: Galižana

Grad/općina: Vodnjan

Pravni status: P-642

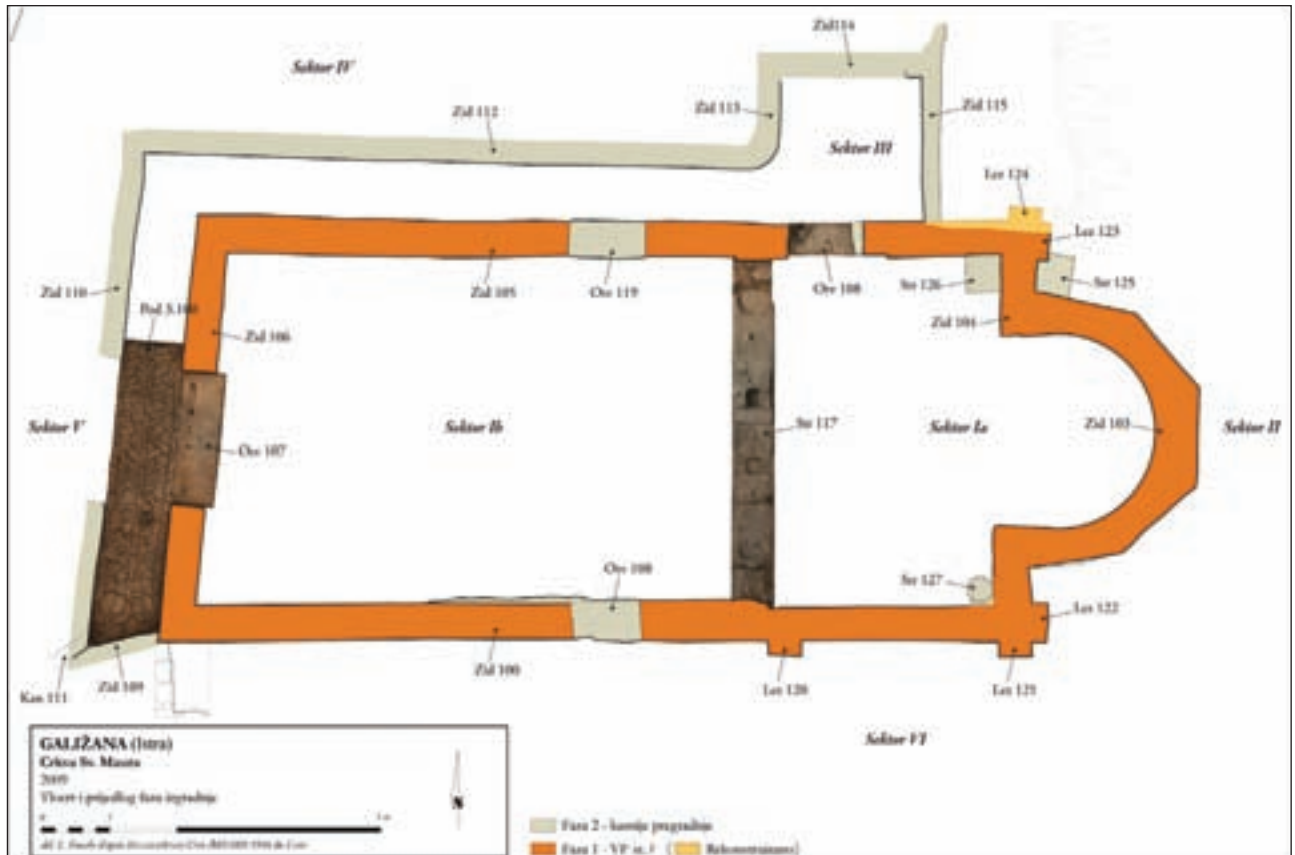
Razdoblje: SV, NV

Vrsta radova: čišćenje nalazišta, dokumentiranje

U sklopu edukacijskog programa projekta IRCLAMA – Međunarodnoga istraživačkog centra za kasnu antiku i srednji vijek Sveučilišta u Zagrebu, koji je financirala Europska komisija u okviru šestoga okvirnog programa (koordinatorka programa dr. sc. Nikolina Maraković; voditelj projekta prof. dr. sc. Miljenko Jurković), održana je edukacijska radionica „Arheologija kao znanstvena disciplina – metodologija istraživanja, dokumentiranja i eksploatacija spoznaja” koja je dio edukacijskog programa „Prepoznavanje, istraživanje i prezentacija arheoloških nalaza – primjer Sv. Marije Velike u Balama” (vidi: Varia). Cilj

Galižana – Sv. Mauro, pogled na crkvu sa sjeverozapada (foto: I. Marić)

Galižana – Sv. Mauro, tlocrt (izradio: L. Fiocchi)

te radionice bio je upoznati studente s osnovnim principima arheoloških metoda istraživanja, dokumentiranja i obrade nepokretnih arheoloških nalaza, s posebnim naglaskom na upoznavanje sa suvremenim metodama analize zidova sačuvanih u elevaciji (tzv. metoda vertikalne arheologije). Radionica je trajala od 30. svibnja do 7. lipnja 2009., na lokalitetu Sv. Mauro kod Galižane, pod vodstvom dr. sc. Sebastiana Buljija, mr. sc. Morane Čaušević-Bully i mr. sc. Laurenta Fiocchija. Krčenje vegetacije i naknadnu konzervaciju financiralo je Ministarstvo kulture.

Crkva sv. Maura smještena je istočno od Galižane, na putu koji vodi prema nestalom srednjovjekovnom naselju Savologu u južnoj Istri. Crkvu je djelomično istražio A. Gnirs početkom 20. st. (Gnirs 1914), a njegov kratak izvještaj upotpunjen shematskim tlocrtom i nekolicinom fotografija jedini je rad posvećen tom spomeniku koji sporadično spominje crkvu u sintezama istarske sakralne kasnoantičke arhitekture (Marušić 1967). Sv. Mauro uglavnom se navodi kao tipičan primjer ranokršćanske crkve iz sredine 6. st., s obzirom na morfologiju apsida te postojanje lezena na vanjskome plaštu zida. Naime, jednobrodni prostor crkve zaključen je u prostoru istaknutome polukružnom apsidom poligonalnog vanjskog plašta. Ugaone lezene ojačavale su začelje crkve te bočne zidove na mjestu protezanja oltarne ograde koja je dijelila prostor svetišta, koje je zauzimalo istočnu trećinu zdanja, od prostora za vjernike. Prema Gnirsovu tlocrtu, u crkvu se ulazilo kroz troja vrata, od

kjih su glavna i veća bila postavljena u središtu pročelja, dok su dvojica manja probijena na bočnim zidovima zapadno od svetišta. Početkom 20. st. još su uvijek bili vidljivi neki dijelovi oltarne ograde, a zabilježen je i položaj oltara sa središnjim nosačem pravokutnog presjeka u središtu apsida.

Tijekom radova na terenu najprije je uklonjena vegetacija s očuvanih zidova te recentni slojevi unutar crkve, kako bi se omogućilo dokumentiranje u elevaciji sačuvanih zidova. Također su otvorene dvije manje sonde pred pročeljem i kod jugoistočnog ugla crkve.

Novi tlocrt koji je izrađen uz pomoć laserskog tahometra pokazuje jasne razlike s Gnirsovim tlocrtom. Iako su dimenzije poprilično točne (15,30x6,20 m, uključujući apsidu), zid pročelja nije okomit na bočne zidove, već položen dijagonalno s otklonom od 1 m prema istoku na spoju sa sjevernim zidom. Također, apsida se pokazala potkovastom, a ne polukružnom, a i broj je lezena (kao i njihov položaj) netočan. Naime, ne postoji lezena na sjevernome zidu, a i položaj južne lezene izmaknut je prema istoku u odnosu na poziciju oltarne ograde. Daljnjim analizama sjevernoga perimetralnog zida koji je sačuvan do maksimalne visine od 1 m, otkriven je još jedan ulaz u crkvu kojim se direktno pristupalo svetištu. Utvrđeno je da je taj otvor doživio nekoliko preinaka: prvo je bio smanjen, o čemu svjedoči dio profiliranoga kamenog bloka (ulomak oltarne menze?) koji je upotrijebljen kao građevni materijal prilikom prve intervencije, da bi potom bio potpuno zazidan.

Galižana – Sv. Mauro, detalj stilobata oltarne ograde (foto: I. Marić)

Što se tiče južnoga zida, koji je mjestimice sačuvan do 2 m visine, otkriveno je nekoliko građevinskih faza koje se odnose na zazidavanje bočnoga ulaza, odnosno popravak urušenoga unutrašnjeg lica zida. Međutim, osim neizbježnog propadanja zbog višedesetljetne nebrige za spomenik, čini se da je najveće promjene uzrokovala prenamjena sakralnoga prostora u vojni i njegovo vjerojatno uključivanje u obrambeni sustav Pule u vrijeme Prvoga svjetskog rata, odnosno neposredno nakon Gnirsovih radova (Krizmanić 2004). Naime, na to upućuju nalazi iz sonde otvorene pred pročeljem gdje je otkriven segment rova širine cca 1 m, koji se proteže uza zapadni i sjeverni zid crkve, a s druge je strane omeđem suhozidom sačuvanim do visine od 0,5 m (zid 110 i 112). Zanimljiv je nalaz popločenja toga prostora koji je izveden od manjih blokova priklesanog kamena koje tvori motiv vrlo sličan rimskoj tehnici *opus spicatum*.

Preinake su također vidljive u unutrašnjosti crkve, posebice u prostoru svetišta. Tek je po jedan nosač klupa za svećenike ostao sačuvan u uglovima crkve, od četiri koja su bila prigrađena duž bočnih zidova svetišta, koje je pak u postupnosti prežbukano cementnom žbukom. Na fotografiji prošlostoljetnih radova još su vidljivi dijelovi oltarne ograde zanimljive strukture. Naime, pluteji su umetani u dva pravokutna utora za pilastre, ostavljajući slobodan središnji prolaz u svetište. Bočne su dijelove te ograde činila dva stupa, vjerojatno antički spoliji, čiji su plitki tori i danas vidljivi *in situ*, koji su segmentom zida

povezani s bočnim zidovima. Zbog pomanjkanja podataka teško je rekonstruirati njezin prvobitni izgled pa ostaje otvoreno pitanje postojanja lučnog nadvoja koji je mogao povezivati stupove (poput npr. trijumfalnog luka u crkvi sv. Nikole u Puli) te načina fiksacije arhitrava oltarne ograde čiji je fragment pronađen u prvobitnim istraživanjima.

Naposljetku, datacija te crkve u 6. st. ostaje donekle upitna, i tek će sustavno arheološko istraživanje moći ponuditi točan odgovor. A. Gnirs crkvu je datirao u 9. – 10. st., i to na temelju opisanih karakteristika unutrašnjega uređenja (tipologija oltara te oltarne ograde), ali i fragmenata ranosrednjovjekovne skulpture koje je pronašao tijekom istraživanja. Također, proporcije građevine, odnosno izrazito izdužen brod, kao i odnos širine apside i broda, razlikuju se od tipološki sličnih crkava iz toga razdoblja, poput crkve sv. Petra na Brijunima ili crkve sv. Elizeja u Fažani. Zidovi koji su uočeni sjeverno od crkve te grobovi na koje upućuju nalazi u manjoj sondi otvorenoj uz jugozapadni ugao zdanja, otvaraju pitanja mogućeg postojanja većeg kompleksa i funkcije te izvan gradske istarske crkve.

Literatura

Gnirs 1914 A. Gnirs, Gallisana, Mitteilungen der k. k. Zentral-Kommission für Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale XIII, 1914: 188.

Krizmanić 2004 A. Krizmanić, Fortifikacijska arhitektura Pula u okviru obrambenog sustava XIX. st. do 1918., Pula 3000 – prilozi za povijesnu sintezu, Pula, 2004: 101 – 149.

Marušić 1967 B. Marušić, Kasnoantička i bizantska Pula, Pula, 1967: 27.

mr. sc. Iva Marić
prof. dr. sc. Miljenko Jurković

Summary

As part of the educational programme of the IRCLAMA project, of the International Research Centre for Later Antiquity and the Middle Ages of Zagreb University, during May and June 2009, at the site of Sv. Mauro (St Maur) by Galižana an educational workshop was held; it was entitled Archaeology as Scientific Discipline – Methodology of Research, Documentation and Use of Knowledge. St Maur's is located to the east of Galižana in southern Istria. It was partially investigated by A. Gnirs in the early 20th century. After clearing, the removal of vegetation from the walls and the removal of recent layers within the church were addressed in order to document the preserved walls. Two small probes were started up in front of the façade and by the south east corner of the church. A new ground plan made with the use of a laser tachometer showed clear differences from the ground plan of Gnirs. Although the dimensions were fairly accurate (15.30 x 6.20 m, including the apse), the wall of the façade was not perpendicular to the side walls but placed diagonally with a deviation of about 1 m eastward at the join with the northern side wall. It was observed that the original state had been altered by

numerous remodelling works, the last of them extending to the 20th century. The generally accepted dating of the church to the 6th century is somewhat dubious (proportions, sculpture finds) and only systematic archaeological excavations will be able to provide the right answer.

Redni broj: 164

Lokalitet: Guran – srednjovjekovno naselje, crkva sv. Šimuna, crkva sv. Cecilije

Naselje: Guran

Grad/općina: Vodnjan

Pravni status: P-612 (naselje), P-1367 (Sv. Cecilija)

Razdoblje: P, A, SV

Vrsta radova: sustavno iskopavanje, konzervacija

Tijekom kolovoza i rujna 2009., na području srednjovjekovnoga naselja Gurana u južnoj Istri trajala je osma kampanja sustavnih istraživanja koja se odvijaju u sklopu zajedničkoga znanstvenog projekta Međunarodnoga istraživačkog centra za kasnu antiku i srednji vijek Sveučilišta u Zagrebu, Sveučilišta u Ženevi te Službe za arheologiju kantona Ženeve, u suradnji s Konzervatorskim odjelom u Puli. Projekt je većim dijelom financiran sredstvima stranoga partnera, a dio sredstava osigurao je Grad Vodnjan.

Tijekom ovogodišnje kampanje nastavljena su istraživanja na području naselja te istraživanja crkve sv. Cecilije, koja je smještena otprilike 500 m sjeverozapadno. Osim detaljne analize i preciznoga kronološkog određivanja građevinskih faza sakralnih zdanja, cilj je znanstvenog projekta proučavanje pitanja naseljavanja i organizacije ruralnog prostora južne Istre tijekom kasne antike i srednjega vijeka.

Usporedo s istraživanjima trajala je i konzervacija potpuno istražene crkve sv. Šimuna te je, krčenjem i rekonstrukcijom suhozida koji omeđuju tri stara puta na čijem je sjecištu crkva sagrađena, uređen njezin neposredan okoliš. Tako uređen lokalitet dio je budućega arheološkog parka čije je uređenje predviđeno nakon istraživanja. Te su aktivnosti nastavak promocije i prezentacije projekta te rezultata istraživanja, koji su već djelomično predstavljani u palači Betica u gradu Vodnjanu.

Srednjovjekovno naselje

Na prostoru srednjovjekovnog naselja Gurana, čiji su ostaci pronađeni na manje od 100 m jugozapadno od trobrodne bazilike, nastavljena su iskopavanja područja koje je raskršćeno i djelomično istraženo u prethodne dvije kampanje, a nalazi se unutar zidina naselja, istočno od monumentalnih vrata. Zidovi prostorija pokazuju kompleksnu relativnu kronologiju koja je tek djelomično razjašnjena tijekom ovogodišnje kampanje, a apsolutna je datacija još uvijek nemoguća. Otkriveni se kompleks (B) zapravo sastoji od dva okomito postavljena krila s nekoliko prostorija, od kojih jedno prati liniju zidina. Utvrđeno je nekoliko faza razvoja cjeline, od kojih posljednju treba smjestiti u vrijeme neposredno prije napuštanja naselja (15. st.), kada je izgradnjom građevine C2 ta cjelina povezana s prostorijom C1.

Najstarijoj pak fazi pripada zid ST 42, izveden pomoću priklesanih kamenih blokova koji omogućuju gradnju relativno pravilnih zidova. Međutim, takvom su tehnikom građeni i svi ostali zidovi, dakle ona nije kriterij datacije koju će omogućiti tek buduća istraživanja. U sljedećoj su fazi izgrađene prostorije C5, C8 i C6, koje tvore dva krila građevine koja omeđuje dvorište c. Iako su utvrđeni nivoi podnica svih prostorija, tek je prostoriji C6 bilo moguće djelomično utvrditi unutrašnju organizaciju prostora. Na

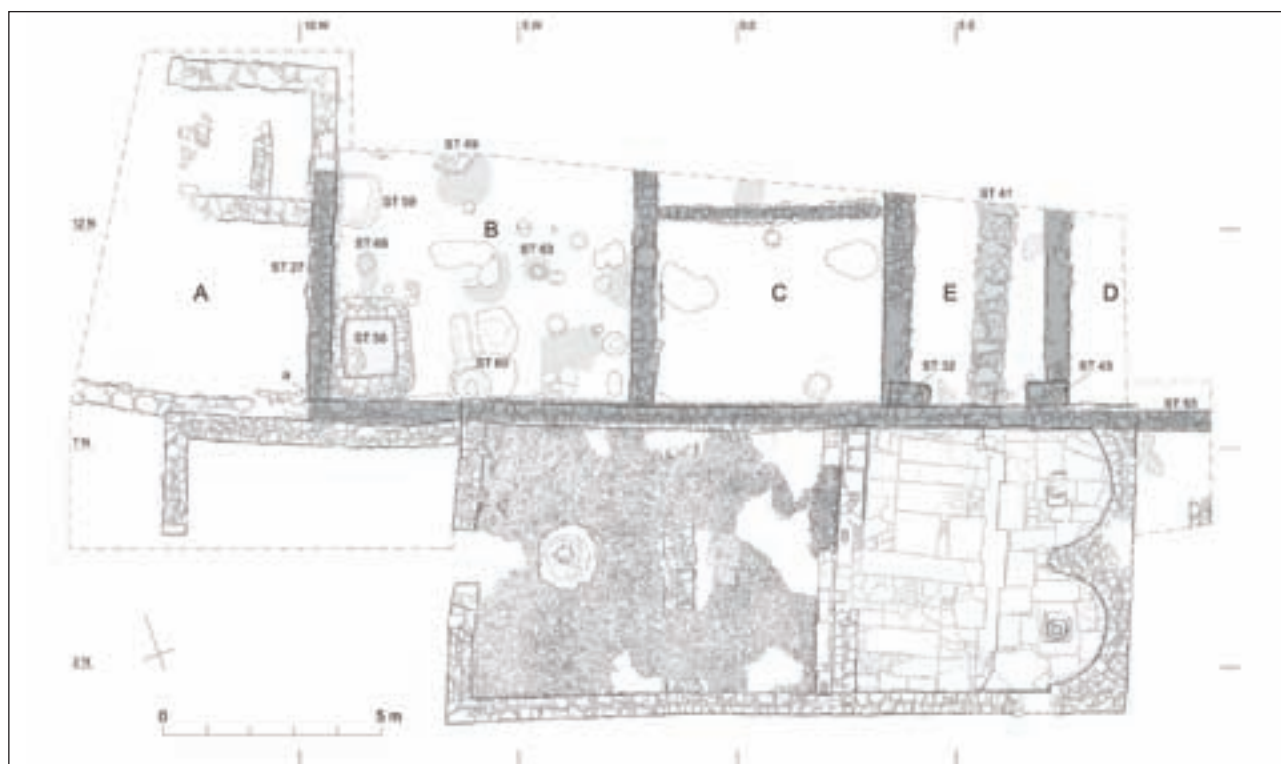

Guran – crkva sv. Šimuna, pogled nakon konzervacije (foto: M. Berti)

Guran – srednjovjekovno naselje, detaljan tlocrt istražene zone (izradili: M. Berti, P. Ruffieux i I. Plan)

Guran – crkva sv. Cecilije, detaljan crtež istražene zone (izradile: M. Berti i I. Plan)

temelju nekih indicija moguće je pretpostaviti da su otkrivene prostorije služile kao prostor za stanovanje i smještaj namirnica i stoke. Tijekom istraživanja otkriven je i dio nove građevine C9 koja se nalazi jugoistočno od opisanog

Guran – crkva sv. Cecilije, kasnoantička keramika ukrašena višestrukim valovnicama (foto: M. Berti)

kompleksa. Čini se da je građevina djelomično ukopana u teren, a pregradni zid dijeli je u dva prostora jednake širine. Iako je teško precizno odrediti vrijeme njezine izgradnje, ono zasigurno prethodi proširenju opisanoga kompleksa, koje karakterizira izgradnja prostorije C7.

Ta je prostorija sagrađena u produženju sjevernoga krila kuće i zidovi su joj zaobljeni. Na nju je prislonjen zid u kojem je na temelju pronađenih tragova za fiksaciju vrata identificiran ulaz u dvorište I, stambeno-gospodarskog kompleksa. U to se unutrašnje dvorište ulazilo iz ulice R koja vodi do novih gradskih vrata m i dalje nastavlja prema jugu, te ju je moguće djelomično prepoznati i u još neraskrčenom dijelu lokaliteta. Novootkriveni ulaz u naselje, za razliku od onoga glavnog, nije bio naknadno zazidan. Još nije utvrđeno jesu li oba funkcionirala istodobno ili se pak novi probija nakon što je zazidan monumentalni ulaz u naselje.

Crkva sv. Cecilije

Nastavljeno je istraživanje sjeverno od crkve, gdje su tijekom prošlogodišnjih istraživanja pronađeni ostaci antičkih i kasnoantičkih prostorija, dijelovi *villae rusticae*, koja prethodi izgradnji sakralnoga zdanja. Također su nastavljena istraživanja zapadno od pročelja crkve te je započeto uklanjanje nasipa s njezine južne strane. Na temelju rezultata ovogodišnjih istraživanja utvrđeno je da je sjeverni zid crkve sagrađen nad južnim zidom antičke prostorije koja je prostirala zapadno i istočno od crkve. Izgradnju te prostorije moguće je smjestiti u vrijeme Augustove vladavine. U kasnoj antici prostorije antičke vile pregrađuju se i prenamjenjuju, što je potvrđeno iskopavanjima na zapadnome dijelu jedne od prostorija vile koja je vjerojatno služila za razne aktivnosti – tragovi gorenja, jama, peći (vidi crtež istražene zone: ST 49, 59, 60, 63 i 66) – koje se zasad ne mogu u potpunosti definirati.

Međutim, na temelju analiza uzoraka organskog podrijetla iz slojeva sjeverno od crkve, ti su keramičkim materijalom bogati slojevi pouzdano datirani od početka 5. do sredine 7. st. Keramički je materijal, a uglavnom je riječ o običnoj kuhinjskoj keramici, tipološki i kronološki podijeljen u nekoliko skupina. U sloju koji se može povezati s posljednjom fazom korištenja vilom, odnosno vremenom neposredno nakon njezina napuštanja, pronađena je veća količina keramike (skupina 1), kao i ostaci ugljena i životinjskih ostataka koji su omogućili datiranje sloja od početaka 5. do prve polovine 6. st. Dvije manje skupine keramike također su analizirane: prva skupina (skupina 2) pronađena je u drugom sloju nasipa, odnosno na njegovu dnu te je na temelju analize C-14 datirana od polovine 5. do kraja 6. st., a druga skupina (skupina 3) pronađena je u središnjem sloju nasipa i na temelju analize C-14 datirana je od sredine 6. do sredine 7. st. Oblici i tipovi dekoracije najbliži onima s istraživanim lokaliteta pronađeni su na području južne Istre te na sjeveru, na području slovenskog Primorja, iako su moguće brojne usporedbe profila i dekorativnih elemenata s materijalom pronađenim na području jugoistočnih Alpi te sjevernoga Jadrana.

Za sljedeću kampanju predviđen je nastavak istraživanja crkve sv. Cecilije i njezine neposredne okolice, odnosno prostora južno i zapadno od postojeće građevine. Planira

se i otvaranje veće sonde unutar prostora svetišta, kako bi se utvrdilo eventualno postojanje kasnoantičke ili ranosrednjovjekovne crkve, na što upućuju brojni dosad pronađeni ulomci skulpture. Također se planira nastavak započetih istraživanja srednjovjekovnog naselja, kao i nastavak obrade pokretnoga materijala.

Literatura

Jurković, Terrier, Marić 2008 M. Jurković, J. Terrier, I. Marić, Guran, HAG, 4/2007, Zagreb, 2008: 249 – 253.

Jurković, Terrier, Marić 2008a M. Jurković, J. Terrier, I. Marić, Guran – ranosrednjovjekovno naselje i njegove crkve, u I. porečki susret arheologa – rezultati arheoloških istraživanja na području Istre, 2008: 111 – 123.

Jurković, Terrier, Marić 2010 Les sites de l'église Sainte-Cécile et de l'ancienne agglomération de Guran en Istrie (Croatie) : huitième campagne de fouilles archéologiques, HAM, 16, Zagreb – Motovun, 2008: 233 – 246.

Ruffieux 2010 Ph. Ruffieux, Céramique commune de l'Antiquité tardive découverte sur le site de l'église Sainte-Cécile à Guran en Istrie, HAM, 16, Zagreb – Motovun, 2010: 247 – 266.

Terrier, Jurković, Matejčić 2006 J. Terrier, M. Jurković, I. Matejčić, Les sites de l'église Saint-Simon, de la basilique à trois nefs, de l'agglomération de Guran et de l'église Sainte-Cécile en Istrie (Croatie). Quatrième campagne de fouilles archéologiques, HAM, 12, Zagreb – Motovun, 2006: 253 – 270.

Terrier, Jurković, Matejčić 2008 J. Terrier, M. Jurković, I. Matejčić, Les sites de l'église Saint-Simon, de l'ancienne agglomération de Guran et de l'église Sainte-Cécile en Istrie (Croatie). Sixième campagne de fouilles archéologiques, HAM, 14, Zagreb – Motovun, 2008: 231 – 248.

mr. sc. Iva Marić
dr. sc. Jean Terrier
prof. dr. sc. Miljenko Jurković

Summary

During September 2009, the eighth campaign of archaeological investigations in the medieval settlement of Guran in southern Istria was conducted. During this year's campaign, research into the settlement was continued, as was excavation of the Church of St Cecilia, which is located some 500 m to the north west. Apart from a detailed analysis and precise chronological determination of the phases of religious buildings, the objective of this scholarly project was to study the issues of the settlement pattern and organisation of the rural space of southern Istria during Late Antiquity and the Middle Ages. At the same time as the excavations, conservation works to and around the investigated church of St Simeon were conducted; it is planned to incorporate this church into an archaeological park, to be set up after the investigations are over.

In the space occupied by the medieval settlement, a complex of rooms (B) was discovered. In fact, this consists of two wings with several rooms placed at right angles, one of them following the line of the defensive walls. Several phases in the development of the whole were established. The last

should be located at the time just before the settlement was abandoned (15th century), when with the construction of building C2 this unit was linked with room C1.

From the results of this year's investigations of St Cecilia's it was determined that its northern wall was built over the southern wall of the ancient room that stretched to the west and east of the church. It is possible to put the construction of this room in the reign of Augustus. In Late Antiquity the ancient villa was rebuilt and underwent many changes of use, which was confirmed by excavations in the western part of one of the rooms, which probably served for various activities that at present we are unable precisely to define.

Redni broj: 165

Lokalitet: Istarski ipsilon, dionica Peličeti – Pomer

Naselje: –

Grad/općina: –

Pravni status: postupak u tijeku

Razdoblje: P, A, SV, NV

Vrsta radova: rekognosciranje

Za potrebe Bina-Istre d.d., tijekom siječnja i veljače 2009. djelatnici Arheološkog muzeja Istre u Puli rekognoscirali su trasu poluautoceste Istarskog ipsilona od stаницe Peličeti do Pomera (stručni voditelj rekognosciranja: Darko Komšo – Arheološki muzej Istre u Puli; voditelj projekta: Arheološki muzej Istre u Puli; rekognosciranje financirano sredstvima Bina-Istre d.d.).

Područje planirane trase Istarskog ipsilona od stаницe Peličeti do Pomera dugo je oko 7 km i prolazi područjima iznimno bogatima arheološkim nalazištima, etnografskim lokalitetima te kulturnim i povijesnim krajolicima. Velik dio trase Istarskog ipsilona prekriven je vegetacijom, zbog čega nije bilo moguće u potpunosti ustanoviti granice prostiranja arheoloških nalazišta, ni detaljno pregledati navedeno područje. Na temelju dostavljene dokumentacije, terenskih podataka, topografskih karti, prethodnih izvještaja kustosa u Arhivi Arheološkog muzeja Istre te uvidom u stručnu literaturu, ukupno su zabilježena 23 lokaliteta na Istarskom ipsilonu i u blizini zaštitnog pojasa njegove trase, koji su ovdje navedeni.

IY PP 01 Muča – prapovijesno nalazište

Prapovijesno arheološko nalazište. Na temelju brojnih nalaza kremenih izrađevina može se okvirno datirati u neolitik/bakreno doba. Neistraženo. Nalazi se izvan zaštitnog pojasa trase Istarskog ipsilona, dionice Peličeti – Pomer.

IY PP 02 Pomer – antičko nalazište

Antička vila rustika, višestruko istraživana. Zabilježeni su očuvani ostaci arhitekture, mozaici i brojni pokretni nalazi. Nalazi se izvan zaštitnog pojasa trase Istarskog ipsilona, dionice Peličeti – Pomer.

IY PP 03 Kaštijun – prapovijesno nalazište i austro-ugarska utvrda

Prapovijesna gradina, uništena tijekom druge polovine 19. st. gradnjom austrougarske utvrde. Nalazi se izvan zaštitnog pojasa trase Istarskog ipsilona, dionice Peličeti – Pomer.

IY PP 05, ulomci antičkih tegula (foto: D. Komšo)

IY PP 04 Kamen međaš

Etnografski lokalitet. Kamen međaš, zabilježen tijekom terenskog rekognosciranja, nalazi se na samom vrhu brežuljka u neposrednoj blizini Pomer. Nalazi se unutar zaštitnog pojasa trase Istarskog ipsilona, dionice Peličeti – Pomer.

IY PP 05 Antička ruralna aglomeracija (?)

Moguće arheološko nalazište. Brojni nalazi antičkih tegula na suhozidima. Vjerojatno je riječ o antičkoj ruralnoj aglomeraciji. Nalazi se unutar zaštitnog pojasa trase Istarskog ipsilona, dionice Peličeti – Pomer.

IY PP 06 Nalaz ulomka stupa

Moguće arheološko nalazište. Nalaz ulomka kamenog stupa, vjerojatno je u vezi s IY PP 05, odnosno nalazima rasutih tegula na suhozidima. Nalazi se unutar zaštitnog pojasa trase Istarskog ipsilona, dionice Peličeti – Pomer.

IY PP 07 Austrougarski bunker i kanali

Austrougarski bunker i kanali. Zona s objektima povijesnog značaja. Niz vojnih kanala i bunkera, izgrađenih u doba Austro-Ugarske Monarhije, u sklopu organizacije sustava

IY PP 18, nalazi kremenih izrađevina i novčića (foto: D. Komšo)

obrane grada Pule. Nalazi se unutar zaštitnog pojasa trase Istarskog ipsilona, dionice Peličeti – Pomer.

IY PP 08 Campanož – prapovijesno nalazište

Prapovijesno nalazište. Na širem području Campanoža prikupljeni su ulomci keramike i kremenih izrađevina. Nalazište se može okvirno datirati u neolitik/bakreno doba. Nalazi se unutar zaštitnog pojasa trase Istarskog ipsilona, dionice Peličeti – Pomer.

IY PP 09 Skupina gromača

Moguće arheološko nalazište. Velika grupa gromača, zarasla u teško prohodnu šikaru. Nalaze se jugozapadno od Turtijana. Pregledom dostupnih područja nisu zabilježeni nikakvi pokretni arheološki nalazi te nije moguće sa sigurnošću potvrditi taj lokalitet kao arheološko nalazište. Nalazi se unutar zaštitnog pojasa trase Istarskog ipsilona, dionice Peličeti – Pomer.

IY PP 10 – 11 Dva kamena međaša

Etnografski lokalitet. Dva kamena međaša, međusobno udaljena oko 50 m, zabilježena tijekom terenskog rekognosciranja, nalaze se na zapadnom podnožju Turtijana. Nalazi se unutar zaštitnog pojasa trase Istarskog ipsilona, dionice Peličeti – Pomer.

IY PP 12 Kremena izrađevina

Moguće arheološko nalazište. Nalaz kremene izrađevine u polju na zapadnom podnožju Turtijana. Upućuje ili na moguće postojanje arheološkog nalazišta na poziciji nalaza ili na sekundarnu poziciju s uništenoga prapovijesnog nalazišta Turtijan. Nalazi se unutar zaštitnog pojasa trase Istarskog ipsilona, dionice Peličeti – Pomer.

IY PP 13 Turtijan – prapovijesno nalazište i austro-ugarska utvrda

Prapovijesna gradina, uništena tijekom druge polovine 19. st. gradnjom austrougarske utvrde. Trasa prolazi zapadnim podnožjem tog nalazišta. Moguće je postojanje prapovijesnoga groblja u podnožju brežuljka, kao što je bio slučaj s Pizugima u okolici Poreča, te je na tom dijelu potreban pojačan nadzor. Zona s objektima povijesnog značaja. Velika utvrda izgrađena u doba Austro-Ugarske Monarhije, u sklopu organizacije sustava obrane grada Pule. Nalazi se unutar zaštitnog pojasa trase Istarskog ipsilona, dionice Peličeti – Pomer.

IY PP 14 Škatari i Šikići – antička nalazišta

Na širem području Škatara i Šikića zabilježeni su brojni antički nalazi. Nalazi se izvan zaštitnog pojasa trase Istarskog ipsilona, dionice Peličeti – Pomer.

IY PP 15 Kremena izrađevina

Moguće arheološko nalazište. Nalaz kremene izrađevine u polju, na području pod nazivom Draga. Nalazi se izvan zaštitnog pojasa trase Istarskog ipsilona, dionice Peličeti – Pomer.

IY PP 16 Austrougarski bunker i kanali

Zona s objektima povijesnog značaja. Niz vojnih kanala i bunkera izgrađenih u doba Austro-Ugarske Monarhije,

u sklopu organizacije sustava obrane grada Pule. Nalazi se izvan zaštitnog pojasa trase Istarskog ipsilona, dionice Peličeti – Pomer.

IY PP 17 Kremene izrađevine

Moguće arheološko nalazište. Nalaz kremene izrađevine u polju jugoistočno od prapovijesnog nalazišta Šandalja. Upućuje ili na moguće postojanje arheološkog nalazišta na poziciji nalaza ili na zonu utjecaja prapovijesnog nalazišta Šandalja. Nalazi se unutar zaštitnog pojasa trase Istarskog ipsilona, dionice Peličeti – Pomer.

IY PP 18 Keramika, kremene izrađevine i novčić

Moguće arheološko nalazište. Nalaz keramike, kremenih izrađevina i novčića, u polju jugoistočno od prapovijesnog nalazišta Šandalja. Upućuje ili na moguće postojanje arheološkog nalazišta na poziciji nalaza ili na zonu utjecaja prapovijesnog nalazišta Šandalja. Nalazi se unutar zaštitnog pojasa trase Istarskog ipsilona, dionice Peličeti – Pomer.

IY PP 19 Keramika, kremena izrađevina i erodirani ulomci tegula

Moguće arheološko nalazište. Nalaz keramike, kremene izrađevine i erodiranih ulomaka tegula, u polju jugoistočno od prapovijesnog nalazišta Šandalja. Upućuje ili na moguće postojanje arheološkog nalazišta na poziciji nalaza ili na zonu utjecaja nalazišta Šandalja. Nalazi se unutar zaštitnog pojasa trase Istarskog ipsilona, dionice Peličeti – Pomer.

IY PP 20 Austrougarski bunker i kanali

Zona s objektima povijesnog značaja. Niz vojnih kanala i bunkera izgrađenih u doba Austro-Ugarske Monarhije, u sklopu organizacije sustava obrane grada Pule. Nalazi se izvan zaštitnog pojasa trase Istarskog ipsilona, dionice Peličeti – Pomer.

IY PP 21 Keramika i kremene izrađevine

Moguće arheološko nalazište. Nalaz keramike i kremenih izrađevina u polju sjeveroistočno od nalazišta Šandalja, u krugu Kaznionice Valtura. Upućuje ili na moguće postojanje arheološkog nalazišta na poziciji nalaza ili na zonu utjecaja prapovijesnog nalazišta Šandalja. Nalazi se izvan zaštitnog pojasa trase Istarskog ipsilona, dionice Peličeti – Pomer.

IY PP 22 Šandalja – prapovijesno, antičko i srednjovjekovno nalazište; austrougarska utvrda

Arheološko nalazište i austrougarska utvrda. Iznimno bogata arheološka zona s brojnim arheološkim nalazima. U kamenolomu je 1961. godine otkrivena pećina s iznimno brojnim i bogatim nalazima iz gornjeg paleolitika (30000. – 10000. g. pr. Kr.), koja je s prekidima istraživana do 1989. godine. U kamenolomu su također vidljivi ostaci antičkog kamenoloma. Na brežuljku Šandalja nalazilo se prapovijesno naselje iz ranog neolitika, prapovijesna gradina s grobovima te ostaci crkvice sv. Danijela, po kojoj je brežuljak i dobio ime. Nalazišta na brežuljku djelomično su uništena tijekom druge polovine 19. st. izgradnjom austrougarske utvrde. Nalazi se unutar zaštitnog pojasa trase Istarskog ipsilona, dionice Peličeti – Pomer.

IY PP 23 Šandalja, antički kamenolom (foto: D. Komšo)

IY PP 23 Trasa antičke centurijacije

Ostaci antičke podjele zemljišta. Trasa Istarskog ipsilona, dionica Peličeti – Pomer na nekoliko mjesta presijeca trasu antičke centurijacije. Prikazanim rezultatima terenskog rekonosciranja trase Istarskog ipsilona, dionice Stancija Peličeti – Pomer, izrađen je osnovni konzervatorski elaborat te stvoreni uvjeti za arheološki nadzor i reambulaciju trase po segmentima za vrijeme krčenja vegetacije i zemljanih radova te za prethodna zaštitna arheološka istraživanja.

Darko Komšo

Summary

During January and February 2009, for the requirements of the firm Bina-Istra d.d., employees of the Archaeological Museum of Istria in Pula carried out reconnaissance of the semi-motorway the Istrian Y from Stancija [Stantia] Peličeti to Pomer. According to the documentation provided, to field data, topographic maps, previous reports of curators in the archive of the Museum, and an examination of the specialised references, a total of 23 previously known and potential archaeological and ethnological sites were noted.

Redni broj: 166

Lokalitet: Istarski ipsilon – stancija Cecilija

Naselje: Guran

Grad/općina: Vodnjan

Pravni status: postupak u tijeku

Razdoblje: P

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Tijekom zemljanih radova na izgradnji trase autoceste Istarski ipsilon, od 4. studenog 2008. do 20. siječnja 2009. djelatnici Arheološkog muzeja Istre zaštitno su arheološki istražili položaj IY PRU 025 – stancija Cecilija (stručni voditelji istraživanja: Darko Komšo – Arheološki muzej Istre u Puli; voditelj projekta: Arheološki muzej Istre u Puli, istraživanje u potpunosti financirano sredstvima tvrtke Bina-Istra d.d.).

IY025, jama 1, kraj iskopa (foto: M. Čuka)

Arheološko nalazište IY PRU 025 Stancija Cecilija otkriveno je još 2005. tijekom izgradnje poluautoceste Istarski Y, dionica Pula – Vodnjan. Područje trase Istarskog Y Pula – Rogovići – Umag rekognoscirano je od 10. srpnja do 21. kolovoza 2007., a tom je prilikom na položaju IY PRU 025 prikupljena veća količina kremenih izrađevina, kao i ulomak polirane sjekire, koji su upućivali na moguće postojanje arheološkog nalazišta iz neolitika/bakrenog doba. Od 30. lipnja do 10. srpnja 2008. obavljeno je probno arheološko sondiranje, tijekom kojeg su prikupljeni rijetki nalazi keramike i kremenih izrađevina, ali bez nalaza očuvanih arheoloških slojeva.

Tijekom nadzora zemljanih radova na trasi IY, na poziciji označenoj kao IY PRU 025 Stancija Cecilija zabilježen je intaktni prapovijesni objekt ispunjen isključivo materijalom iz ranog neolitika. Kako bi se istražio taj prapovijesni objekt na navedenoj poziciji, tijekom 2008. i 2009. trajalo je zaštitno arheološko istraživanje.

Prilikom zaštitnog arheološkog istraživanja postavljena je sonda površine 4x4 m, podijeljena na kvadrante A, B, C, D, E i F, s tim da su kvadranti A, B, C i D dimenzija 2x1,70 m,

dok su kvadranti E i F dimenzija 2x0,60 m. Istraženi objekt nazvan je jama 1 i dimenzija je 3,20x2,80 m te konačne dubine 1,57 m, orijentacije 40°.

Istraženi se arheološki objekt po prikupljenim nalazima datira u rani neolitik, između 6000. i 5600. g. pr. Kr. Prikupljeni su brojni nalazi loše pečene keramike ukrašene raznovrsnim ukrasima karakterističnima za *impresso*-kulturu (cik-cak ukrasi, urezane paralelne linije, ubodi ruba *cardium* školjke, nizovi uboda), kao i jedan ulomak keramike s mogućim zoomorfnim prikazom. Osim keramike, prikupljeni su brojni nalazi lijepa, koji najvjerojatnije nije dio kućne arhitekture, već dio (vjerojatno) otvorene peći zaravnatog ruba s tri noge. Također, prikupljeni su i brojni nalazi kremenih i kamenih izrađevina, od kojih treba izdvojiti nalaze obrađenih sječiva sa sjajem srpa, kremenih šiljaka izrađenih tehnikom mikrodubila, jednu poliranu izrađevinu te nekoliko koštanih izrađevina. Prikupljeni su i brojni nalazi faune te rijetki nalazi ljuštura morskih mekušaca.

Prikupljeni nalazi i zabilježena situacija upućuju na to da je navedeni objekt vjerojatno prvobitno upotrebljavan kao peć za pečenje keramike, a nakon toga kao otpadna jama. Da bi se to nalazište moglo u potpunosti interpretirati, odnosno da bi se mogla odrediti i njegova funkcija i datacija, potrebno je flotirati prikupljeni sediment, apsolutno ga datirati metodom radioaktivnog ugljika te tipološki i kvantitativno obraditi prikupljeni materijal i usporediti ga s istodobnim nalazištima na području Istre i šire. Istraženi dio nalazišta uništen je tijekom zemljanih radova u 2. fazi Istarskog ipsilona. Iako ne postoje sigurni tragovi naselja izvan istražene zone, sama priroda tog objekta upućuje na vjerojatnu prisutnost nalazišta u bližem području.

Darko Komšo
Maja Čuk

Summary

Archaeological site IY PRU 025 Stancija Cecilija was discovered as long ago as 2005, during the construction of the Istrian Y semi-motorway, Pula to Vodnjan section. A

IY025, polirana izrađevina (foto: M. Čuka)

IY025, noga peći (foto: M. Čuka)

renewed reconnaissance of the area of the course of the road from Pula via Rogovići to Umag was carried out, and on this occasion at the site IY PRU 025 a large quantity of flint artefacts were collected, such as a fragment of a polished axe, showing the possible existence of an archaeological site from the Neolithic or the Copper Age. During 2008, archaeological probes were made, during which scanty finds of ceramics and flint artefacts were collected, but without any finds of preserved archaeological strata. During supervision of earth-moving works along the line of the road at the position marked as IY PRU 025 an intact prehistoric feature filled only with material from the early Neolithic was recorded. For the purpose of investigating this prehistoric feature at the end of 2008 and in early 2009, rescue archaeological excavations were carried out.

The feature investigated was called Pit 1, and its dimensions were 3.20 x 2.80 m, and final depth 1.57 m. According to the finds collected it can be dated to the early Neolithic, between 6000 and 5600 BC. Many finds of badly fired ceramics were collected, decorated with diverse decorations characteristic of impress culture (zigzag decorations, incised parallel lines, impressions with the serrated edge of the cockle shell, sequences of pricks), as well as one fragment of pottery with a possible zoomorphic depiction. Apart from the ceramics, numerous finds of daub were collected, likely not part of dwelling architecture, rather part (probably) of an open tripod stove. Also collected were numerous finds of flint and stone artefacts. Particularly worth mentioning are finds of worked blades with the shine of a sickle, stone points, one polished artefact and several artefacts of bone. In conclusion, numerous finds of fauna and rare finds of marine mollusc shells were collected.

The finds collected and the situation recorded show that this structure was probably first used as a kiln for firing pottery, and after that as a waste pit. In order to be able to interpret this site in its totality, that is to determine its date and function, it is necessary to carry out the flotation of the collected sediments, absolute dating with the ¹⁴C method, and to compare it with finds of the same age in Istria and further afield. The investigated part of the archaeological site was destroyed in earthmoving works during the second phase of operations on the Istrian Y. Although there are no sure traces of a settlement outside the zone investigated, the very nature of the feature suggests the probable presence of a site in the nearby area.

Redni broj: 167

Lokalitet: Istarsko podmorje (Vižula, rt Uljeva, Colone, Čavata)

Naselje: Medulin, Ližnjan, Bale, Vrsar

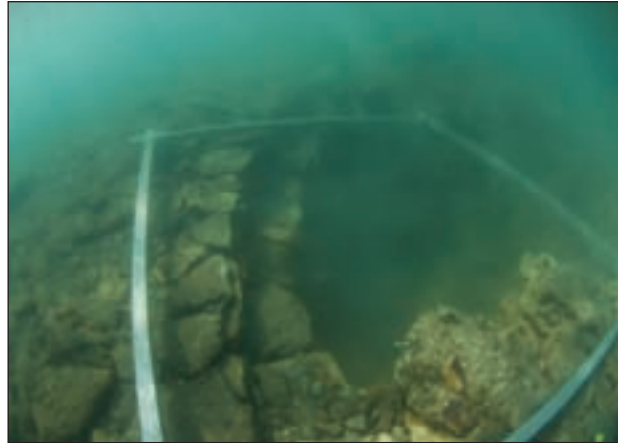
Grad/općina: Medulin, Bale, Vrsar

Pravni status: postupak u tijeku, R-04444 (Vižula)

Razdoblje: A, SV, NV

Vrsta radova: podmorsko rekognosciranje

U sklopu programa Rekognosciranje podmorja poluotoka Istre, od 31. ožujka do 8. travnja 2009. rekognoscirano je i istraženo nekoliko lokaliteta. Voditelj istraživanja bio je Igor Miholjek, dipl. arheolog, a sudjelovali su i Igor Mihajlović,

Vižula kod Medulina, Sonda A objekta E (foto: P. Dugonjić)

dipl. arheolog, Vesna Zmaić, dipl. arheologinja i Suzana Čule iz Odjela za podvodnu arheologiju Hrvatskoga restauratorskog zavoda te studenti arheologije sa Sveučilišta u Zagrebu (Pavle Dugonjić, Anita Ivanković i Luka Maljić). Za vrijeme istraživanja izrađena je potrebna tehnička, nacrtana, fotografska, video i geodetska dokumentacija. Financijska sredstva za podmorsko arheološko rekognosciranje osiguralo je Ministarstvo kulture.

Na lokalitetu Vižula kod Medulina nastavljeno je istraživanje započeto prethodnih godina (1995., 1997., 2000., 2007. i 2008.). Lokalitet na rtu Uljeva kod Ližnjana pregledan je i 2007. i 2008., nakon što je mr. sc. Luka Bekić upozorio na mogućnost postojanja ostataka dvaju brodoloma. Prilikom prošlogodišnjeg pregleda izvađeno je osam čepova amfora. Lokalitet Colone prijavio je Davor Milošević iz Pule. Tijekom pregleda otkriveni su ostaci antičkog nasipa. Također je pregledan i položaj kod otočića Čavata kod Vrsara, gdje je utvrđeno postojanje novovjekovnog brodoloma.

Vižula kod Medulina

Na početku istraživanja, zidovi objekta E (koji je istraživani prošle godine) očišćeni su podvodnim skuterima i označeni bovicama radi boljeg snalaženja. Da bi se zidovi mogli dokumentirati, uklonjeni su veći kameni blokovi preostali od prošlogodišnjeg čišćenja sonde A i B. Iskop sonde A nastavljen je i ove godine ne bi li se došlo do kamena živca, što je na kraju i postignuto. Svi vidljivi zidovi objekta

Vižula kod Medulina, geodetski plan i crtež objekata E i F

Antički brodolom kod rta Uljeva, Ližnjan (foto: R. Mosković)

E geodetski su snimljeni te je poslije geodetska snimka preklapljena s crtežima pojedinih zidova napravljenih tijekom ovogodišnjeg istraživanja. Pronađeno je nešto površinskih nalaza; ulomak lampice cca 1 m južno od vanjskog zida objekta E i noga amfore. Iznad objekta E pojavilo se, zbog odrona zemlje izazvanog jakim jugom, nekoliko zidova koji prije nisu uočeni. I ti su zidovi geodetski snimljeni i fotografirani, kao i ostaci arhitekture koji čine objekt G. Pri pregledu pojasa plime i oseke pronađena je nekolicina željeznih čavala, brončani čavao, nekoliko ulomaka antičke keramike, ulomak staklene posude s dijelom ručnice, vrlo korodiran komad željeza (možda dljeto) i nekoliko komadića obrađivanog i neobrađivanog olova.

Colone

Na položaj lokaliteta kod otočića Colone ispod Bala uputio je Davor Milošević iz Pule. Otočić je umjetnim nasipom spojen s kopnom. Radi se o antičkom kamenom nasipu u kojem je vidljivo mnoštvo inkrustiranih ulomaka amfora, a koji je branio sidrište od valova sa zapada. Nasip je visok cca 2 m, a širok od 10 do 15 m. I s vanjske i s unutrašnje strane nasipa pronađeno je nešto arheološkog materijala, dno staklene četvrtaste boce, grlo keramičkog vrča tankih

Polozicija Vižula, rt Uljeva – Ližnjan

stijenci i keramički pršljen. Na strani otočića uz nasip uočena je gradnja koja u tlocrtu ima trokutast oblik. Taj bi oblik mogao sugerirati da je riječ o ribnjaku ili, eventualno, o zakloništu, odnosno lučici. Dva su nasipa te gradnje viša od trećeg i visoki su kao i cijeli nasip, odnosno 2 m. Unutar „trokuta” sporadično je raspoređen arheološki materijal. U samom nasipu pronađen je neobičan kameni predmet neutvrđene namjene. Radi se o kamenom bloku dimenzija cca 1x2 m, koji na jednoj svojoj polovici ima udubinu, a na drugoj, koja je oštećena, 8 proreza (četiri horizontalna i jedno okomito rebro). Taj se predmet ne može točno datirati. Nasip nije u potpunosti spojen s kopnom, a između njih nalazi se prolaz širok od 10 do 15 m. Nasuprot njemu na kopnu je uočen pristan, odnosno red velikih kamenih blokova te nekoliko redova blokova urušenih ispred pristana. S prednje je strane zid širok dvadeset blokova, s lijeve ih je vidljivo šest, a s desne petnaest. Na kopnu poviše pristana locirane su dvije kompletne preše i dva kamena za tjesak (mlin).

Rt Uljeva – Ližnjan

Kod rta Uljeva kod Ližnjana pregledani su položaji antičkih brodoloma radno nazvanih A i B, koje je prijavio mr. sc. Luka Bekić. Ti su položaji pregledavani i 2007. i 2008. godine. Ove je godine iskopavano i „mamutom”, a položaj brodoloma A izmjeren je i skiciran. Otkrivena je brodska kuhinja s petnaestak ulomaka (dna i oboda) finijih posudica, jednim tanjurom većeg promjera, dvadesetak ulomaka oboda različitih amfora, dvadeset i tri čepa amfora te ulomcima dva lijevka koji se prostiru na području od cca 15x4 m. Definirane su četiri sonde iz kojih je sakupljeno dosta ulomaka amfora (ručke, obodi i dna) te kuhinjskog posuđa. Na prostoru brodoloma B sakupljeni su ulomci amfora te veća količina ulomaka finijih šalica tankih stijenci.

Vrsar – otočić Čavata

Na položaju novovjekog brodoloma kod otočića Čavate (N 45° 09' 23,4"; E 13° 36' 16,5"), koji se nalazi u neposrednoj blizini plaže te je zbog toga u potpunosti devastiran, pronađene su opeke u dvije dimenzije i one su kao nalaz najbrojnije. Osim toga, pronađen je ulomak glaziranog tanjura, ulomak glaziranoga grla posude te ulomci veće višestruko profilirane žare s horizontalno probušenom ručicom, sve na prostoru do cca 100 m². Nakon znanstvene obrade, prema materijalu će se moći približe datirati lokalitet.

Iz svega navedenog moguće je zaključiti da su sustavni pregledi spomenutih lokaliteta neophodni, kao i nastavak rekognosciranja podmorja poluotoka Istre te da su uz daljnju dobru suradnju s lokalnim roniocima i zahvaljujući njima moguća otkrića brojnih novih lokaliteta.

Igor Mihajlović
Suzana Čule

Summary

As part of the programme for the Underwater Reconnaissance of the Istrian Peninsula, during the period March to April 2009, the reconnaissance and investigation of

several sites were carried out. Two previously known sites were examined (Vižula by Medulin and Rt [Cape] Uljeva by Ližnjan) and two new sites (Colone below Bale and the island of Čavata by Vrsar). There was also reconnaissance of part of the Lim Channel at the site where the regional gas pipeline from Vodnjan to Umag entered and exited, and reports were received of a position of a lead crossbar of a Roman Period anchor north of the Fujaga shallows before the Lim Channel (Fjord) and of the position of the find of two amphorae (sold in the meantime) in Vinkuranska vala [cove]. At the site of Vižula by Medulin the walls of feature E were drawn, several new walls were established, and all of it was geodetically measured. At the newly-discovered position called Colone a Roman Period stone tip was photographically documented, and a little archaeological material was collected. By Rt Uljeva near Ližnjan, the existence of two Roman Period shipwrecks was confirmed. The material found on them showed that there were indeed two wrecks. Wreck A can be dated according to the necks of the Lamboglia 2 amphorae to the 2nd or 1st century BC, while on wreck B, the material derives from Late Antiquity. Since on wreck A several types of amphorae were found, it will be possible to date them more precisely after scholarly study. In the reconnaissance of the Lim Channel, several caves and underwater springs were discovered from which water probably welled up and a stone trapezoid Roman Period

anchor and jettisoned ballast of a ship (an agglomeration of big stones, tegulae, imbrices, and amphora bellies). By the islet of Čavata off Vrsar, the remains of a modern wreck were discovered.

Redni broj: 168

Lokalitet: Katoro – rt Tiola

Naselje: Katoro

Grad/općina: Umag

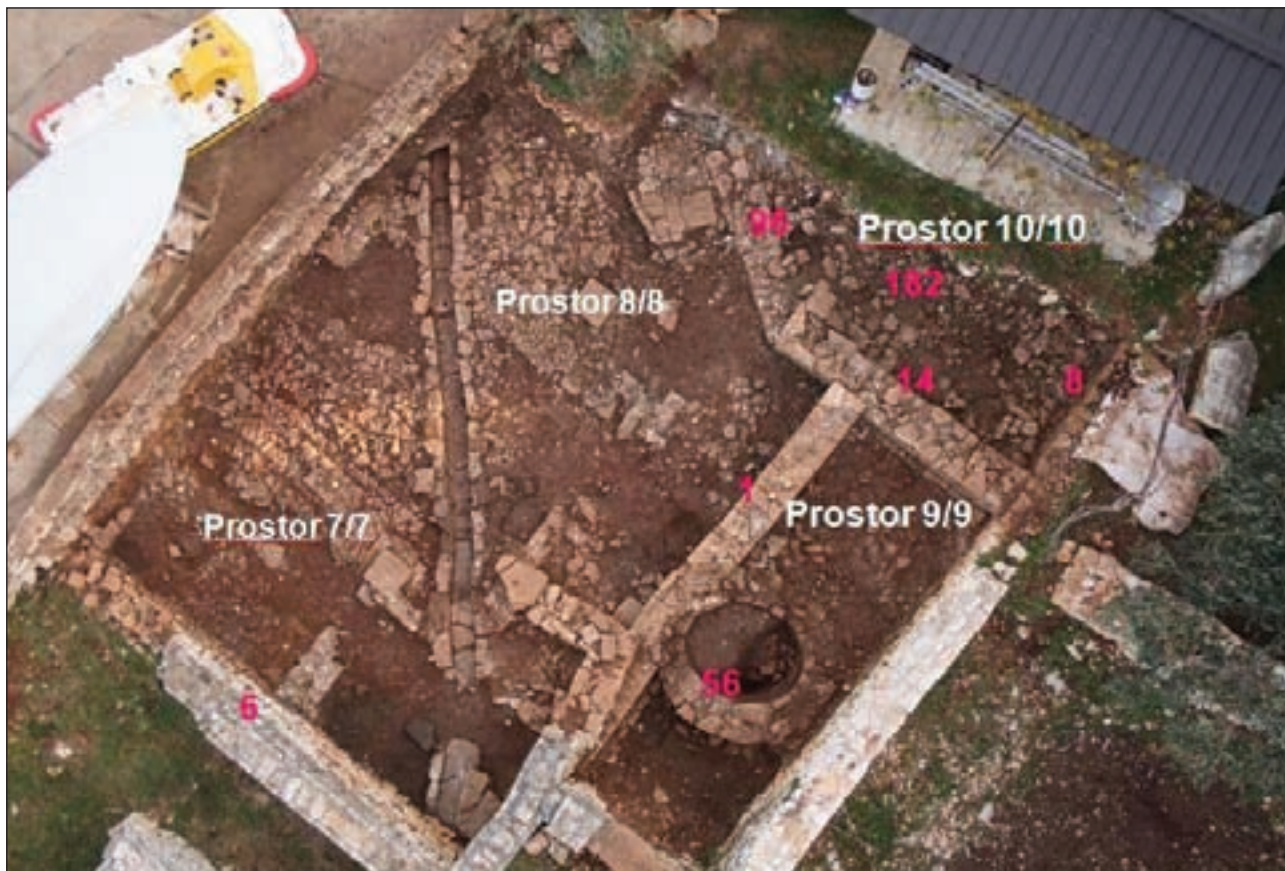
Pravni status: Z-2899

Razdoblje: A

Vrsta radova: sondažno iskopavanje, konzervacija

Od 13. do 24. srpnja 2009. tvrtka Kapitel d.o.o. iz Žminja konzervirala je zidove lokaliteta Rt Tiola u Katoru (Umag). Voditeljica nadzora konzervatorskih radova bila je arheologinja Narcisa Bolšec Ferri, prof., zamjenica voditeljice Biljana Petrović Markežić, dipl. arheo., a članica ekipe bila je Branka Milošević, dipl. arheo.

U prostoru 10/10 konzervirani su zidovi SJ 96 (dužine 6 m i visine 0,40 m), Sj 14 (dužine 2,20 m i visine do 1 m) te privremeno konzerviran SJ 8 u istočnom dijelu (dužine oko 2 m i visine oko 0,94 m). Uređen je i zaštićen pod u prostoriji. U prostoru 7/7 konzervirano je zapadno lice zida

Rt Tiola (prije konzervacije)

Pogled sa sjevera na prostor 9/9 nakon konzervacije

SJ 6. U prostoru 8/8 konzerviran je SJ 1 (dužine 6 m i visine oko 1,20 m), zajedno sa zidom koji skreće na sjever. U prostoru 9/9 konzerviran je zid SJ 56 i uređen je prostor oko samog zida. Uređen je i potporni zid šetnice.

Da bi se definirao zid koji se nalazi južno od SJ 56, između SJ 8 i SJ 1 napravljena je probna sonda 1 veličine 2x1,20 m. Apsolutna je visina površine na kojoj je započeto istraživanje 2,56 m. U južnom dijelu sonde ubrzo je otkriven niz od pločastog kamenja SJ 259 (prosječna veličina kamenja 0,34x0,12x0,05) koji se pruža u smjeru istok-zapad (aps. vis. 2,35 – 2,57 m).

Na aps. vis. od 2,23 do 2,02 m uočene su kamene ploče (SJ 263) koje su vezane sivkastom žbukom (prosječne veličine 0,27x0,50x0,07 m) i čine površinu kanala. Na kamenim pločama pronađen je ulomak tegule s pečatom CLODI i čep amfore. Uz sam kanal otkrivene su dvije kamene ploče SJ 264, čija je površina na aps. vis. od 2,02 m do 2,13 m, prosječne veličine 0,40x0,40x0,05 m, koje su zapravo hodna površina.

Arheološko istraživanje u sondi 1 prekinuto je nakon što je dobiven izgled lica zida sa zapadne strane te su otkriveni površina kanala i hodne površine. Za dovršetak radova potrebno je proširiti sondu. Ovogodišnjom su konzervacijom zidovi zaštićeni od daljnjeg oštećenja te je s prostora uklonjen korov.

Biljana Petrović Markežić

Summary

During July 2009, Kapitel d.o.o. of Žminj carried out conservation of the walls of the Roman period site Rt Tiola in Kator (Umag). Several walls were conserved, and in part of the site minor archaeological excavations were conducted, the continuation of which will follow in the year to come.

Redni broj: 169

Lokalitet: Katoro – vivarij

Naselje: Katoro

Grad/općina: Umag

Pravni status: Z-2899

Razdoblje: A

Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Muzej grada Umaga, Centar Ausonius (Bordeaux) i Francuska škola u Rimu potpisali su ugovor o sustavnom istraživanju podmorja i priobalja sjeverozapadne obale Istre, a prvo istraživanje trajalo je od 26. do 31. svibnja 2009. godine. Voditeljica cjelokupnog projekta jest Narcisa Bolšec Ferri. Nositelji su istraživanja Muzej grada Umaga, Centar Camille Jullian (Aix-en-Provence) i Centar Ausonius (Bordeaux). Voditeljice istraživanja jesu Tea Katunarić (Odjel za likovnu kulturu i Odjel za konzervaciju-restauraciju, UMAS) i dr. sc. Marie Brigitte Carre (Centar Camille Jullian, CNRS). U istraživanju su uz voditeljice istraživanja sudjelovali: Francis Tassaux, profesor arheologije na Sveučilištu u Bordeauxu/ Ausonius centra, tri člana Centra Camille Jullian (Centra Nationale de la Recherche Scientifique/Université Aix-Marseille), Loic Damelet, fotograf, Vincent Dumast, inženjer geometar, Guilhem Chapelin, arhitekt DPLG, Stéphane Venet, arheolog iz Communauté d'agglomérations Douaisis i tri specijalizanta s Università di Aix-Marseille: Laurent Claquin i Lucile Delavaux te Amandine Perrier, kao i Brunello Raffone, profesor kineziologije s Università di Urbino koji je bio voditelj ronjenja. Materijal za istraživanje osigurali su Odjel za podvodna istraživanja (DRASS-M) Ministarstva kulture Francuske, Centar Camille Jullian, Ministarstvo vanjskih poslova Francuske, Muzej grada Umaga, Muzej grada Poreča i Università di Urbino.

Cilj istraživanja bio je po prvi put sustavno pregledati, geodetski snimiti te izraditi numerički model vivarija u Katoru, kao dijela arhitektonskog sklopa koji čini stambena vila s pristaništem. Posebno je zanimljiv jer je prvi prepoznat među sličnim strukturama na istarskoj obali: Sv. Bartolomej/Jernejeva draga, Fizine i Kupanja. A. Degrassi smatrao je da su te strukture bile u funkciji bazena, ali njihova se točna namjena još uvijek propituje, pa će istraživanja vivarija u Katoru pridonijeti rasvjetljavanju tog pitanja. Uz to, istraživanja vivarija u Katoru dio su i sveobuhvatne studije utvrđivanja antičke razine mora na istarskoj obali.

Područje rta Katora početkom 20. st. istraživali su A. Gnirs i A. Degrassi. Degrassi je južno od rta opisao velik vivarij koji je podijeljen u dva dijela zidom dugim 55 m,

dok je na sjevernoj strani zabilježio gat dug 27 m i širok 6 m. Šezdesetih godina 20. st. Š. Mlakar intervenirao je prilikom izgradnje hotelskog kompleksa, ali nije objavio rezultate istraživanja. Pristanište na sjevernoj strani rta istraživao je S. Gluščević 2001. i 2002. godine. Vilu na rtu Katoru istražuje N. Bolšec Ferri koja istražuje i kompleks vile na rtu Tiola sjeverno od rta Katora, gdje su otkrivene prostorije termi s mozaicima, kao i dva aristokratska ukopa. Geograf E. Fouache ispitao je gat i vivarij u Katoru u sklopu studije o uzdizanju razine mora od antike.

U prvim zaronima 2009. ispitana je situacija na lokalitetu s obzirom na Degrassijeve skice i zračne fotografije. Nakon prvog dana istraživanja, kada su napravljene fotografije i nacrti, odlučeno je da će se vidljive strukture djelomično očistiti uz pomoć podvodnih sisaljki te paralelno topografski snimiti teren koristeći se numeričkim modelom terena (MNT) koji će izraditi Vincent Dumas. Uz pomoć podvodnih sisaljki očišćeni su perimetralni zidovi najmanjeg (B1) od četiri bazena vivarija. Njihovo čišćenje poslužilo je za procjenu budućih istraživanja na vivariju.

Za topografsko snimanje terena izdvojeno je najviše vremena. Totalnom stanicom snimljen je izgled cijele strukture vivarija. Napravljena su tri presjeka: dva u smjeru S-J i jedan I-Z, te je izrađen numerički model terena na cijelom području vivarija. Radi izrade numeričkog modela terena snimljeno je 1300 točaka na razdaljini od 3,65 m. Duž linije presjeka, na svaka 2 m do dna bazena zabijane su željezne šipke kako bi se odredila dubina pijeska na dnu bazena.

Istražena je ukupna površina od 5.465 m². Najveća dužina istraženog područja izmjerena je od sjevera prema jugu, a iznosi 97,55 m. Najveća širina od 70,32 m izmjerena je od istoka prema zapadu. Maksimalna dubina je -3,26m, a najviše točke izmjerene su na nadmorskoj visini od -0,578 m ispod razine mora (po Mareografu u Trstu).

Vivarij u Katoru sastoji se od vanjskoga ogradnog zida te četiri bazena različitih veličina (B1 – 4) podijeljena četirima pregradnim zidovima (M1 – 4). Vanjski ogradni zid jest nasip velikog kamenja na čijem su vrhu, a pogotovo na južnom dijelu, postavljeni veliki kameni blokovi dugi i do 3 metra. Blokovi su izloženi prema najvećim udarima juga i valovima koji ulaze u uvalu. Kamen od kojeg su napravljeni blokovi lokalnog je podrijetla. Slična je situacija u vivariju u uvali Sv. Bartolomej, gdje se blokovi uglavnom nalaze na kamenom nasipu uzduž njegove dvije kraće vanjske strane. Istraživanje na blokovima nastavit će se u sljedećim kampanjama. Ukupna površina bazena B1 – 4 iznosi 1.160 m². Po svojoj površini vivarij u Katoru najmanji je vivarij na istarskoj obali.

Bazen B1 najmanji je od četiri bazena vivarija. Potpuno je zatvoren zidovima M1 – 4. Zidovi M1, M2 i M3 sazidani su od složenih blokova. Prvi rezultati istraživanja pokazali su da su zidovi zidani različitim tehnikama. Zidovi M1 i M4 dobro su vidljivi na mjestu spoja zidova, ali su prema vanjskim rubovima slabije raspoznatljivi zbog loše očuvanosti. Zapadni zid M1 najbolje je sačuvan. On dijeli bazen B1 od bazena B2. Sastoji se od tri uzdužno složena reda blokova, sačuvana u tri reda. Visok je 0,60 m. Na južnom dijelu bazena jasno su vidljivi gornji dijelovi zida M2 s urušenim

središnjim dijelom. Na istoku je bazen zatvoren zidom M3 čije se zapadno lice zida nalazi ispod urušenja zida. Na sjevernoj strani bazen je okružen zidom M4. Izgleda da se on sastoji od nekoliko redova složenih blokova, a da se sjeverni dio zida naslanja na kamenu ravnu terasu. Ta će se situacija ispitati tijekom budućih istraživanja. Na sjeverozapadnom uglu bazena napravljena je mala probna sonda. Ispod sloja pijeska debljine 20 cm nalazi se živa stijena. U sedimentu među obrušanim blokovima zida pronađena su dva velika ulomka *tegulae* koji su potvrdili dataciju vivarija u antiku.

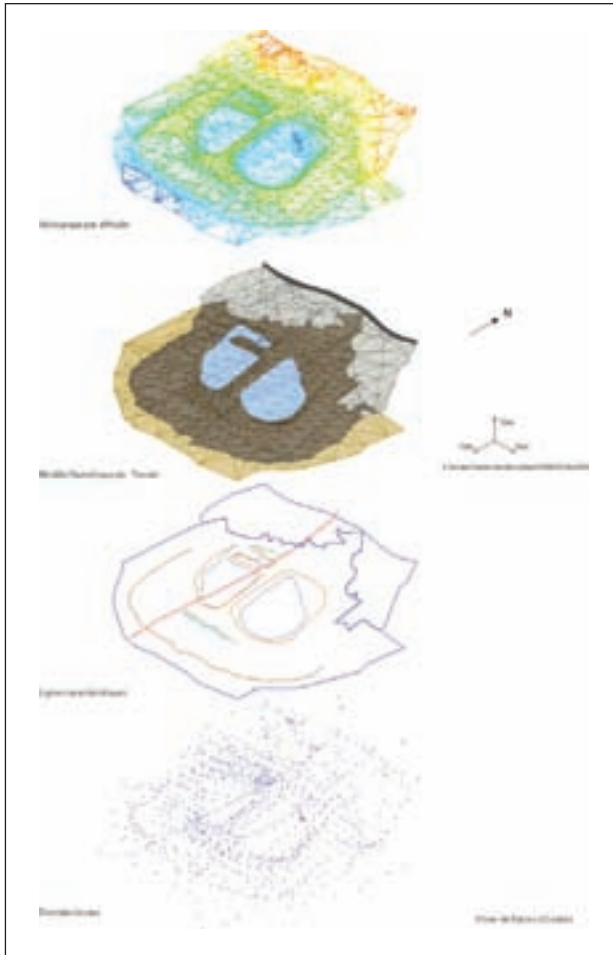
Bazen B2 nešto je veći od bazena B1 i nalazi se zapadno od njega. Omeđen je vanjskim ogradnim zidom sa sjevera i zapada. Na istoku ga zid M1 dijeli od bazena B1. S južne strane zidom M2 odijeljen je od bazena B3. Između bazena B2 i B3 na zapadnom dijelu zida M2 postoji komunikacijski otvor. Za potpunu interpretaciju otvora potrebna su daljnja istraživanja.

Bazeni B3 i B4 orijentirani su u smjeru sjever-jug i podijeljeni su zidom M3 izgrađenim od velikih uredno složenih blokova. Debljina pijeska u bazenu B3 ne prelazi 1 m. U nekim točkama bazena B4 debljina pijeska veća je od 1,80 m. S obzirom na poteškoće prilikom ispitivanja u tako dubokom pijesku, u budućnosti se neće istraživati bazen B4 uzduž ispitane sekcije.

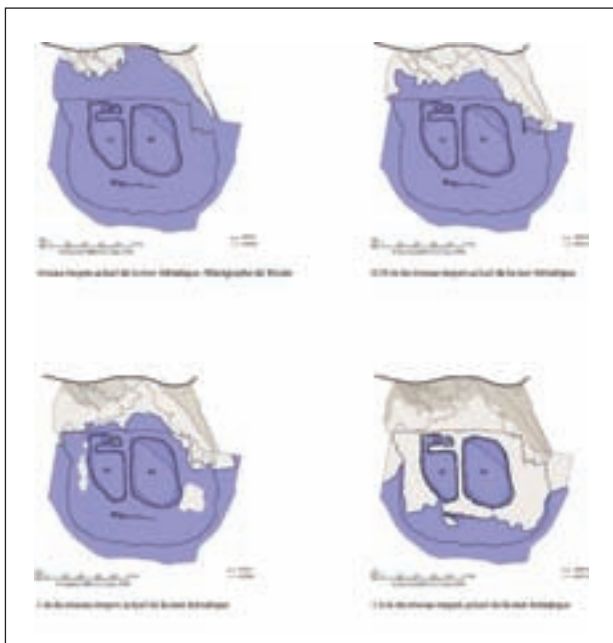
Velika količina arheološkog materijala, uglavnom ulomaka amfora, zabilježena je u vivariju i njegovoj blizini. Ulomci su ostavljeni *in situ* jer vremenski uvjeti nisu dopustili da se arheološki pokretni materijal prikupi na odgovarajući način. Arheološki pokretni materijal sustavno će se prikupljati i bilježiti tijekom budućih istraživanja, a njegova će analiza

Plan vivarija umetnut u tlocrt A. Degrassija (DAO Dumas / CCJ / CNRS)

Numerički model vivarija (Dumas / CCJ / CNRS)

Simulacija povećanja razine mora od antike do današnjih dana (Dumas / CCJ / CNRS)

pojasniti je li se upotrebljavao za izgradnju i uporabu vivarija ili je u more došao nakon uništenja vile na kopnu, kao što je primijećeno kod gata Valeta.

Sve objekte za uzgoj ribe na sjevernom Jadranu karakteriziraju jednake tehnike gradnje. Građeni su od većih stijena slaganih u suho, za razliku od tirenskih objekata koji su ukopani u živu stijenu te imaju cementnu nadogradnju ili su u potpunosti građeni od cementa. Stabilnost vivarija osigurana je širokom bazom strukture koja doseže i preko 20 m, kao što je slučaj u Kupanji, te težinom kamenih blokova različitih veličina. Vivarij u Katoru jedinstven je među sličnim strukturama jer se sastoji od pregradnih zidova i malih odjeljaka izgrađenih unutar jednoga velikog bazena, dok se drugi vivariji sastoje od nekoliko jednakih bazena razgraničenih samo kamenim nasipom. Numerički model terena dao je trodimenzionalnu sliku vivarija, ali i osnovu za promišljanje o problemima razine mora. Iako to pitanje zahtijeva daljnja proučavanja uz pomoć kolega geografa S. Faivre (Zagreb) i E. Fouache (Pariz), porast razine mora ne bi trebao prelaziti jedan metar kako bi vivarij ostao u vodi. Na kraju se može zaključiti da je A. Degrassi objavio tlocrt vivarija s ispravno pozicioniranim zidovima te da je prepoznao njihov tip konstrukcije. Istraživanja tijekom 2009. potvrdila su točnost položaja vivarija s obzirom na liniju obale, što upućuje na to da su ostale zgrade na tlocrtu pozicionirane ispravno te da su istraživanja prije gotovo jednog stoljeća relevantna prilikom analize cjelokupnog kompleksa vile. Simetrija mola i vivarija u odnosu na rt i sagrađeni kompleks vile čini to mjesto jedinstvenim u smislu integracije proizvodnog i ekonomskog dijela kompleksa.

S obzirom na to da je vivarij iz Katora artikuliraniji naspram sličnih struktura, njegovo bi istraživanje moglo dati preciznije odgovore o njihovoj namjeni. U tom smislu planira se sustavno iskopavanje određenih područja vivarija kako bi se što bolje očitala njegova struktura. S obzirom na malu površinu dna bazena B1 i malu količinu pijeska koji pokriva dno bazena, planira se njegovo potpuno uklanjanje. Također se planira potpuno čišćenje zidova kako bi se provjerilo postoje li na nekom od njih neke osobitosti: otvori, drenažni kanali i sl. Sustavno će se prikupiti svi ulomci antičke keramike koji su ostavljeni *in situ*, kako bi se preciznije datirala struktura. Uz pomoć podvodnih sisaljki očistit će se krajnji zapadni dio zida M2, kako bi se utvrdilo postoji li sustav za zatvaranje bazena. Poprečno će se očistiti zid M3 u razini presjeka 3 kako bi se ispitala struktura pregradnog zida. Pregledat će se, precizno izmjeriti i ucrtati blokovi raspoređeni po rubu ogradnog zida vivarija, osobito na njegovu južnom dijelu.

Tea Katunarić

Summary

During May 2009, the first investigation of the vivarium in Katoru was carried out. In charge of the investigations were Umag Municipal Museum, the Camille Jullian Centre of Aix-en-Provence and the Ausonius Centre of Bordeaux. During the research, the area of the vivarium was examined systematically for the first time, a probe

was made and the structure was cleaned, and a numerical model was elaborated that gave a three-dimensional image of the vivarium and will serve as a model for considering the issues of the rise in the sea level since Antiquity.

The vivarium in Katoro is the smallest on the coast of Istria. It is part of an architectural complex consisting of a residential villa with a quay. It consists of an external enclosure wall and four pools of different sizes (B1-4) divided by four party walls built in various techniques (M1-4). It is unique in its structure, for other vivaria consist of several equal pools divided only by a stone embankment. On the outer enclosing embankment of the vivarium in Katoro, great stone blocks have been placed in order to protect the vivarium from the waves and the gusts of the scirocco. At the north west corner of pool B1 a small test pit was made that showed that underneath the sand layer, 20 cm thick, there was bedrock. In the sediment among the fallen stones of the wall two large fragments of tegulae were found, confirming the dating of the vivarium to the Roman times. Between Pool B2 and B3 on the western part of wall M2 there is an aperture for communication. For a full interpretation of this opening, it is necessary to carry out further research. In and around the vivarium a large quantity of archaeological material was found, mainly amphora fragments. The weather conditions did not allow the archaeological moveable material to be collected in a proper manner, and this will be done in future investigations. The symmetry of pier and vivarium related to the cape and the built complex of the villa makes this place one of a kind in terms of the integration of the production and economic part of the complex.

Redni broj: 170

Lokalitet: Krnjaloža – zaobilaznica

Naselje: Krnjaloža

Grad/općina: Vodnjan

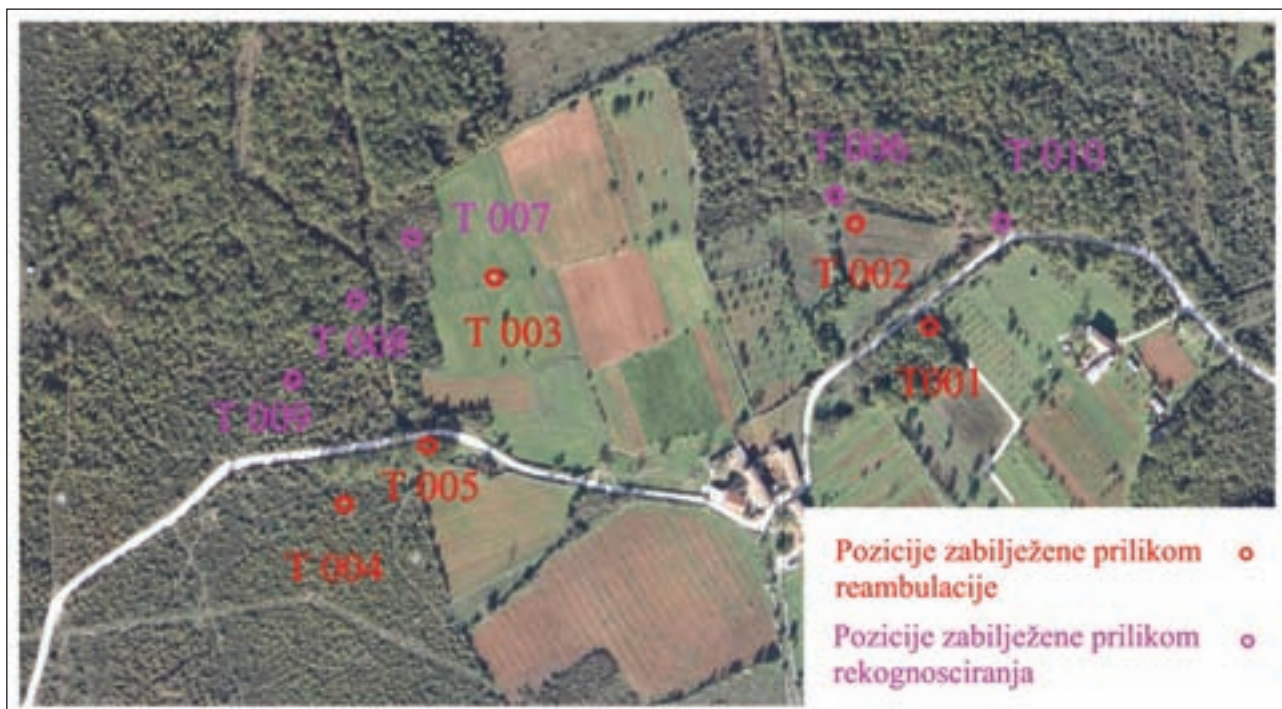
Pravni status: –

Razdoblje: P, A

Vrsta radova: reambulacija, rekognosciranje i nadzor

Radi potrebe izrade projekta buduće zaobilaznice Krnjaloža, tijekom listopada 2009. reambulirana je, a nakon uklanjanja vegetacije i rekognoscirana njezina trasa. Prilikom izgradnje, zbog moguće ugroženosti obližnjih lokaliteta zabilježenih prilikom već spomenutih pregleda terena te utvrđivanja stanja i otkrivanja mogućih novih kulturno-povijesnih dobara, tijekom 16 dana (u listopadu i studenom 2009.) trajao je i arheološki nadzor. Stručni voditelj reambulacije bio je Darko Komšo (Arheološki muzej Istre, Pula), stručna voditeljica rekognosciranja bila je Maja Čuka (Arheološki muzej Istre, Pula), a stručna voditeljica nadzora Maja Čuka (Arheološki muzej Istre, Pula). Rekognosciranje, reambulaciju i nadzor u cijelosti su financirale Županijske uprave za ceste Istarske županije.

Krnjaloža je smještena jugoistočno od Bala, a sama trasa zaobilaznice izravno se spaja na cestu Bale – Vodnjan. Područje trase prolazi kroz izrazito bogat arheološki kulturni krajolik. Svi elaborati sastavljeni su na temelju pregledane arhive Arheološkog muzeja Istre, terenskog rekognosciranja, reambulacije i nadzora, dostavljene dokumentacije, dostupnih zemljopisnih karata i zračnih snimki (ortofotosnimke 1 : 5000, topografske karte 1 : 5000 i 1 : 25000), kao i relevantne arheološke literature.

Pozicije na trasi i u njoj blizini zabilježene prilikom reambulacije i rekognosciranja (izradila: M. Čuka)

Ostaci preše za masline antičke aglomeracije na položaju T 001 (foto: M. Čuka)

Koordinate nalaza prikazane su u Gauss-Kruegerovoj projekciji, prilagođenoj za Hrvatsku, i zabilježene GPS-om tvrtke Garmin. Točnost prikazanih koordinata jest ± 30 m.

Reambulacijom područja buduće zaobilaznice Krnjaloža 5. listopada 2009., u samoj blizini trase zabilježeno je 5 pozicija (1 etnološki i 4 potencijalna arheološka lokaliteta). T 001 – antička aglomeracija s ostacima preše za masline (Gauss-Kruegerova projekcija – x 5405602, y 4985427). U šumi jugoistočno od trase buduće prometnice (zaobilaznice) Krnjaloža zabilježena je antička aglomeracija s ostacima preše za masline i ulomcima tegula. Najvjerojatnije je riječ o ostacima rimskog objekta gospodarskog karaktera. Antička je aglomeracija izvan radnog pojasa trase.

T 002 – ulomci antičke keramike (Gauss-Kruegerova

Položaj T 002 i ulomci antičke keramike (foto: M. Čuka)

projekcija – x 5405550, y 4985499). Na polju sjeverozapadno od bijelog puta prema stanici Bagozzi, unutar trase buduće zaobilaznice Krnjaloža zabilježeno je nekoliko ulomaka antičke keramike i tegula. Najvjerojatnije je riječ o ulomcima koji su prilikom poljoprivrednih radova razvučeni po cijelom terenu s obližnje antičke aglomeracije.

T 004 – gromača (Gauss-Kruegerova projekcija – x 5405194, y 4985303). Južno od buduće zaobilaznice Krnjaloža, izvan trase zabilježena je gromača, što upućuje na moguće postojanje arheološkog nalazišta.

T 005 – gromača (Gauss-Kruegerova projekcija – x 5405252, y 4985344). Južno od buduće zaobilaznice Krnjaloža, izvan trase zabilježena je gromača, što upućuje na moguće postojanje arheološkog nalazišta.

Nakon krčenja neprohodne sredozemne makije, drača i grmlja te geodetskog obilježavanja trase u radnom pojasu trase buduće zaobilaznice Krnjaloža, dana 19. listopada 2009. detaljno je pregledano cjelokupno područje prilikom čega je zabilježen suhozid (etnološki objekt) i 5 novih gromača koje su upućivale na moguće postojanje prapovijesnih tumula.

T 007 – gromača (Gauss-Kruegerova projekcija – x 5405536, y 4985519). Na trasi buduće zaobilaznice oko 100 m zapadno od suhozida (T 006) zabilježena je gromača, što upućuje na moguće postojanje arheološkog nalazišta.

T 008 – gromača (Gauss-Kruegerova projekcija – x 5405241, y 4985489). Na trasi buduće zaobilaznice, oko 200 m jugozapadno od maslinika zabilježena je gromača, što upućuje na moguće postojanje arheološkog nalazišta.

T 009 – gromača (Gauss-Kruegerova projekcija – x 5405227, y 4985472). Na trasi buduće zaobilaznice, 50 m jugozapadno od gromače T 008 zabilježena je gromača, što upućuje na moguće postojanje arheološkog nalazišta.

T 010 – gromača (Gauss-Kruegerova projekcija – x 5405202, y 4985446). Na trasi buduće zaobilaznice, oko 100 m jugozapadno od gromače T 009 zabilježena je gromača, što upućuje na moguće postojanje arheološkog nalazišta.

T 011 – gromača (Gauss-Kruegerova projekcija – x 5405158, y 4985390). Na trasi buduće zaobilaznice, oko 50 m jugozapadno od gromače T 010 zabilježena je gromača, što upućuje na moguće postojanje arheološkog nalazišta.

Zbog blizine antičke aglomeracije i izravne ugroženosti zabilježenih gromača, arheološki su nadzirani zemljani radovi zaobilaznice Krnjaloža. Krčenjem vegetacije i geodetskim obilježavanjem trase utvrđeno je da antička aglomeracija s ostacima preše za masline T 001 nije izravno ugrožena zemljanim radovima na trasi. Međutim, zbog neistraženosti gabarita antičke aglomeracije bio je nužan arheološki nadzor zemljanih radova na polju sjeverozapadno od bijelog puta prema stanici Bagozzi, unutar trase buduće zaobilaznice Krnjaloža, gdje je zabilježeno nekoliko ulomaka antičke keramike i tegula T 002. Arheološkim nadzorom nisu pronađeni novi ulomci keramike, kao ni kulturni slojevi te je utvrđeno da se radi o ulomcima koji su prilikom poljoprivrednih radova razvučeni po cijelom terenu s obližnje antičke aglomeracije. Nakupina kamenja u blizini trase T 003 nije bila izravno ugrožena zemljanim radovima, kao ni

gromače T 004 i T 005. Arheološkim nadzorom prilikom zemljanih radova nije zabilježen ni jedan arheološki nalaz, kao ni kulturni sloj na gromačama T 006, T 007, T 008 i T 009. Utvrđeno je da se najvjerojatnije radi o nabacanoj kamenju s obližnjih njiva koje se stavljalo na gromaču prilikom ratarskih radova. Arheološkim nadzorom također je utvrđeno da je suhozid T010 etnološki objekt zapadno od bijelog puta za stanicu Bagozzi, na samom početku trase, najvjerojatnije dio starog puta. Arheološkim nadzorom unutar suhozida nije zabilježen ni jedan arheološki nalaz, kao ni kulturni sloj. Područje trase zaobilaznice Krnjaloža prolazi kroz izrazito bogat arheološki kulturni krajolik. Prilikom reambulacije velik je dio trase bio prekriven neprohodnom sredozemnom makijom, dračem i grmljem, zbog čega nije bilo moguće u potpunosti ustanoviti granice prostiranja arheoloških nalazišta, ni detaljno pregledati navedeno područje. Tom je prilikom zabilježeno 5 pozicija (1 etnološka i 4 potencijalne arheološke). Nakon krčenja bujne vegetacije i geodetskog obilježavanja trase u radnom pojasu buduće zaobilaznice Krnjaloža, zabilježen je 1 etnološki objekt i 5 novih gromača koje su upućivale na moguće postojanje arheoloških lokaliteta. Budući da trasa prometnice prolazi u neposrednoj blizini antičke aglomeracije gospodarskog karaktera s ostacima preše za masline te zbog pronađenih ulomaka tegula na obližnjim njivama i direktne ugroženosti zabilježenih gromača koje su upućivale na postojanje prapovijesnih tumula, arheološki su nadzirani zemljani radovi. Arheološkim nadzorom nije zabilježen ni jedan arheološki nalaz, kao ni kulturni sloj, te je utvrđeno da su ulomci antičke keramike i tegula pronađeni prilikom reambulacije i rekognosciranja na poljima najvjerojatnije razvučeni po cijelom terenu s obližnje antičke aglomeracije prilikom poljoprivrednih radova, a vidljive su gromače nabacano kamenje i nastale su prilikom ratarskih radova na obližnjim njivama.

Darko Komšo
Maja Čuka

Summary

Because of the requirements for the building of the Krnjaloža bypass, staff members of the Archaeology Museum of Istria carried out a reambulation in October 2009, and, after removal of the vegetation, a reconnaissance of the course of the future road. Because of the possible threat to nearby sites, during November 2009, archaeological supervision of the earthmoving works was carried out. A total of 9 potential archaeological and 2 ethnological sites were documented. The archaeological supervision did not record a single archaeological find, or any cultural stratum, and it was determined that the fragments of ancient ceramics and tegulae found during reambulation and reconnaissance on the fields were probably dragged over the whole of the land from a nearby Roman Period agglomeration during agricultural works, and the visible dry stone walls were piles of stones that were created during arable farming operations on the nearby fields.

Redni broj: 171

Lokalitet: Kršete – Sv. Jelena

Naselje: Kršete

Grad/općina: Buje

Pravni status: postupak u tijeku

Razdoblje: A

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Tijekom 2008. i 2009., Arheološki muzej Istre zaštitno je arheološki istraživao antičku vilu na lokalitetu Sv. Jelena (45° 24' 13" N; 13° 37' 17" E), cca 800 m sjeveroistočno od sela Kršeta, odnosno cca 3 km zapadno od Buja. Terenski radovi kontinuirano su trajali od sredine lipnja do kraja listopada 2008. te su zbog kišnih i nepogodnih pedoloških uvjeta nastavljeni tek u ožujku 2009. godine. Arheološki su radovi nastavak istraživanja u sklopu izgradnje dionica cestovne trase tzv. Istarskog ipsilona, na petlji Umag – Buje, investitora Bina – Istra d.d.

Kako je nakon iskopavanja 2004. zapadni dio vile slojevito preslojen nasipom i cestom, arheološko istraživanje nastavljeno je na većem istočnom prostoru objekta na trasi i izvan trase udvajanja nove ceste. Zaštitno arheološko istraživanje primarno se odvijalo na izduženom prostoru trase, cca 20 m paralelno s postojećom poluautocestom u duljini od cca 70 m. Zbog prostornog i okvirnog definiranja gabarita vile, nakon strojnog uklanjanja „kiklopskih“ prirodnih vapnenačkih stijena nanesenih za recentnih građevinskih zahvata (kraj 1991. g.) područje istraživanja prošireno je istočno. Cjelokupna *villa rustica* (istraživana 2004. i 2008.) pravokutnog tlocrta (52x60,50 m), s dominantnim središnjim dvorištem uokvirenim četirima stranicama (krilima), izdužena je u smjeru sjever-jug na prostoru veličine cca 3150 m². Površine niza izduženih prostorija u krilima oko velikog dvorišta neujednačene su izvornom gradnjom, razvojnom dogradnjom i pregradnjom, ali je uglavnom poštovana izvornost dimenzija prostorija u skladu sa širinom krila (sjever 10,5 m; istok 9 m; jug 11 m). Ulazi u prostorije i izvorni pragovi dokumentirani su na svega četiri pozicije.

U sjevernome okvirnom zidu vile pronađen je ostatak sjevernog ulaza u objekt (ukupno 3,27 m) u obliku dvodijelnoga ulaznog praga od tzv. istarskog kirmenjaka i kvalitetnog zaglađenja s uzdužnim užljebljenjem. Taj prolaz naglašava izraženost komunikacije u smjeru sjever-jug u vili i kroz nju, preko obližnjeg ostatka lastrikata na sjevernom rubu dvorišta, odnosno s ostacima dvije plošne nakupine manjeg kamenja (zabilježeno 2004.), kod glavnog ulaza (širina 2 m) u južno krilo. Prolazni pravac ne dijeli objekt simetrično, već je položen nešto dalje prema zapadu. Povijesni katastar osobito potvrđuje memoriju antičke komunikacije u području južnog krila.

Arheološko-arhitektonski nalazi

Zidovi su uglavnom u opusu neujednačeno uslojeni od slabije klesanih lomljenaca i neobrađenoga prirodnog kamenja. Prvi temeljni red uglavnom je priređen od neobrađenog kamenja, a ponegdje je uslojen ukošeno. U južnom i istočnom krilu uglavnom su očuvana 3-4 reda, nešto dalje sjeverno 5-6 redova, a u sjevernom krilu desetak redova. Neujednačeni su standardi širine

Sv. Jelena kod Kršeta, zračna snimka (foto: E. Morović)

zidova (od 52 do 55 cm, od 64 do 66 cm i od 82 cm). U fugama zidova južnog krila, i većim dijelom istočnog krila, prevladava uporaba ilovače kao zidarskog veziva. Zbog pedološke situacije sa sterilnim slojem deblje naslage ilovače s razasutim lebdećim manjim živim stijenama, temeljenje je zidova vile plitko i nestabilno, pa je zato dio temelja ukošen urušavanjem tereta zidnih struktura. Dva osnovna uzdužna temeljna zida sjevernog krila nagnuta su prema jugu s epicentrom kod sjevernog ulaza u vilu, što je očito svojedobno nastalo urušavanjem masivnih nadvratnika i dovratnika. Oštećena i izrazito valovita podnica (*opus spicatum*) sjeveroistočne kutne prostorije vile ostatak je (cca 8x4 m) veće cisterne koja je bila povezana uskim nagibnim kanalom od spica sa zapadnijom manjom cisternom. Manja kvadratna zidana cisterna (3x3 m) bila je obložena žbukom i mljevenom opekam, a debela podnica slojevima žbuke i većim ulomcima tegula. Istočni zid te manje cisterne (dodir s kanalom) zidan je samo od pravilno uslojenih redova tegula. Mala cisterna naslonjena je centralno na istočni zid pri izduženoj prostoriji sa sjevernim ulazom. Ta najveća prostorija podijeljena je manjim pregradama za nasuprotne i otvorene radne ili smještajne prostore. Nagib terena s padom od istoka prema zapadu (od velike cisterne prema manjoj cisterni na nižoj razini) upućuje na terasastu organizaciju vile. Cjelokupan je objekt prema zapadu bio konfiguracijski niži ili možda djelomice s izjednačujućom katnom nadogradnjom. Dio istočnog krila do veće cisterne

(kao i prije istražene dionice kod južnog ulaza), zidan je žbukom u kvalitetnijem opusu pravilnih pravokutnih klesanaca urednog uslojavanja. Međutim, tu dionicu nije moguće definirati zbog oštećenja betonskom recentnom interpolacijom. Osim toga, tri prostorije daleko izvan građevinske trase prometnice ondje i nisu u potpunosti istražene.

Dvorište i groblje

Središnje unutrašnje veliko dvorište pravokutnog oblika izduženo je slijedom prostiranja cjelokupnog objekta (istok-zapad 32,50 m; sjever-jug 38 m). Dvorište je jednostavno, bez zidanih tragova trijema (peristila) na stranicama četvereokuta. Naknadna dogradnja sjevernog krila s tri manje kvadratne prostorije (5x5 m) u području od ostataka lastrikata do sjeveroistočnog ruba dvorišta, preslojila je dva zidana kanala s tegulama. Tom je dogradnjom dvorište smanjeno na 33,50 m x 32,50 m. Dvorišni je prostor siromašan pokretnim nalazima u kulturnim slojevima koji su (osobito rubno uz prostorije) ispunjeni kamenjem ruševine i mjestimice ulomcima antičke građevne opeke. Godine 2004. u jugozapadnom dijelu vile dokumentirano je šest grobova, a 2008. svega dva kosturna groba. Oba su orijentirana u smjeru sjever-jug, a pokojnici imaju prekrizane ruke na truhu. Grob u dvorištu (gotovo na pravcu komunikacije) položen je na kamenje ruševine, a dvojni ukop (s djetetom) položen je u amfori uz temeljni zid jugoistočne kutne prostorije.

Sv. Jelena kod Kršeta, pogled od cisterne prema zapadu (foto: Ž. Ujčić)

Pokretni nalazi

U kulturnim slojevima prostorija te u manjoj mjeri u dvorištu, prikupljeni su brojni pokretni nalazi. Veoma su oštećene i gotovo nečitke rimske brončane kovanice datirane od 1. do 4. st. Ostali su nalazi od bronce i željeza skromni – najčešće alat (čavli i klinovi, šilo, dljeto, britva, alke, ključevi, nožići, igle, ulomak jednostavne narukvice, jednostavne aplikacije), te rijetki od olova (dvodijelni uteg i okrugla radna pločica). Rijetki su nalazi kamenih spomenika (polustup, kameni uteg, baza stupa, dno konične kamenice). Uz nekoliko odbačenih nalaza opeke karakteristične za konstrukciju hipokausta i ulomak povećane građevne seskvipedalne opeke, prikupljeni su ulomci tegula sa žigovima npr.: *CRISPINI, CRISPI...*, */A/ ELI CRIS, ...CRISP...*, *C.L. HER, CAEN, B.S., /NER/ONIS. CLA(vdi) P(ansiana), Q(uinti) CLOD(i) AMBROSI, CTTI*, i na uljanici *VIBIA*. Preostali brojni keramički nalazi sastoje se od ulomaka amfora, spica, raznoga antičkog posuđa i manje lonaca grube fature i čeripnji. Veoma su rijetki ulomci sigilatnih posuda, stakla i majolike. Sporadično su uz veću vodospremu pronađene bijele tesere ili dislocirani manji ulomci podnog mozaika.

Pokretni su nalazi preneseni na laboratorijsku obradu u Arheološki muzej Istre. Cjelokupno područje istraživanja s dokumentiranim arheološkim i arhitektonskim ostacima *villae* reljefno je prekriveno geotekstilom i slojem mljevenog kamena (mjestimice i više od pola metra), sve do nožice nasipa postojeće staze istarske poluautoceste.

Istraživanjem 2004. i 2008./2009. na toj padini nije detektirana očekivana crkvice sv. Helene (sv. Jelena). Dokumentirani su temeljni ostaci cjelokupnog opsega i rasprostranjenosti rimske *villae*, pravilnoga pravokutnog rastera sa središnjim, prostranim unutrašnjim dvorištem i okolnim gospodarskim (sjeverni, istočni i jugoistočni dio) i stambenim prostorima (jugozapadni dio). Žigovi opekarskih radionica i brončane kovanice osobito upućuju na najintenzivniji život vile od vremena Gaja Julija Cezara do Konstatina i njegovih neposrednih nasljednika (pol. 1. st. pr. Kr. do pol. 4. st.). Skromni ostatak žarnoga groblja (400 m južno od objekta) zamijećen je 1991. godine. U kasnoj antici intenzitet života objekta sužava se prema sjeveru *villae*, na što upućuju pojedinačni kosturni ukopi unutar arhitekture i manje groblje uz jugoistočni vanjski rub. Na području sjeverozapadne Istre, za koje se smatra da je u 1. ili 2. st. pripojeno tergestinskom ageru, poznate su brojne lokacije rimskih vila. Međutim, za objekt kod Kršeta nije moguće definirati vrstu ruralne namjene, jer nije uobičajen poljoprivredno-prerađivački kompleks s prešama za vino i maslinovo ulje, a svakako nije luksuzan ljetnikovac. Pretpostavka o mogućoj putnoj postaji (*mansio, mutationes*) bitna je za upoznavanje smjera rimske komunikacije južno od rijeke Dragonje (*Argaone*). Prijelaz preko rijeke Mirne (*Ad Ningum flumen*) smješta se, doduše, još istočnije (*Ponte Porton*) kao most rimske ceste (*via Flavia*) koja je kao glavni antički zapadnoistarski pravac povezivala Akvileju i Trst s Porečom i Pulom. Antički

Sv. Jelena kod Kršeta, grob u amfori (foto: Ž. Ujčić)

objekt kod Kršeta uvjetno je moguće odmorište i trgovište na raskrižju rimske ceste s lokalnom poveznicom područja brojnih obalnih antičkih vila Novigrada i Umaga, s antičkim naseljem na dominantnoj gradini današnjih Buja.

Literatura

Benussi 1928 Bernardo Benussi, *Appunti per la carta archeologica dell'Istria di A. Puschi, Dalle anotazioni di Alberto Puschi per la Carta archeologica dell'Istria, Archeografo Triestino*, 14, Trieste, 1928: 257, 258.

Križman 1979 Mate Križman, *Antička svjedočanstva o Istri, Istra kroz stoljeća*, 1/1, Pula – Rijeka, 1979: 322 – 324.

Matijašić 1986 Robert Matijašić, *Topografija antičke ruralne arhitekture na obalnom području sjeverne Istre, Arheološka istraživanja u Istri i Hrvatskom primorju, Izdanja HAD*, 11/2, Pula 1986: 75 – 98.

Matijašić 1997 Robert Matijašić, *Antička nekropola kod Brtonigle, Arheološka istraživanja u Istri, Izdanja HAD*, 18, Zagreb, 1997: 105 – 107.

Starac 1994 Alka Starac, *Pitanje istočne granice Cisalpinske Galije i odnos općina Tergeste i Egida, HArch*, 24-25, Pula, 1993-1994: 5 – 37.

Ujčić 2005 Željko Ujčić, *Sv. Jelena, HAG*, 1/2004, Zagreb, 2005: 155 – 157.

Željko Ujčić

Summary

Investigations in 2004 and in 2008/2009 on the slope to the east of the village of Kršete (municipality of Buje) did not reveal the expected chapel of St Helena (sv. Jelena). The remains of the whole of the extent of a Roman villa (60.5 x 52 m) were documented; it has a regular rectangular grid with a central courtyard and surrounding economic (northern, eastern and south east parts) and residential areas (the south east part). In the north east corner of the villa was a cistern with a brick flooring (*opus spicatum*), linked with a channel to a smaller cistern in the biggest chamber near the northern entrance. Through the whole of the structure and the yard there was communication in a north-south direction with wide northern and southern doors. In particular, the stamps of the brick workshops and the bronze coins indicate that the most vigorous life of the

villa was from the time of Julius Caesar to Constantine and his immediate heirs (middle of the 1st century BC to the middle of the 4th century AD). The modest remains of an urnfield (400 m to the south of the structure) were noted in 1991. In the Late Roman Period vigorous life in the structure was restricted to the northern part of the villa, as shown by some of the skeleton burials within the architecture and a smaller cemetery along the south east outer edge.

In the area of north west Istria, which is considered to have been annexed in the 1st and 2nd century to the Tergestum ager, numerous Roman villae are known. However, it is not possible to define the type of economic activity of the structure near Kršete, for it is not a regular agricultural and processing complex with oil mills and grape presses, and it is certainly not an opulent summer residence. The assumption of a possible travel station (*mansio, mutationes*) is essential for the understanding of the direction of Roman communications south of the Dragonja River (the *Argaone*). The crossing of the Mirna River (*Ad Ningum flumen*) is it is true located still more to the east (*Ponte Porton*), bridge for the Roman road (*via Flavia*) that, the main Roman Period western Istria route, linked Aquileia and Trieste with Poreč and Pula. The Roman Period structure at Kršete is, provisionally speaking, a possible resting place and marketplace at the crossing of the Roman road with the local connection of an area of many coastal Antique villae in Novigrad and Umag, with the Roman Period settlement on the dominant hill fort of today's Buje.

Redni broj: 172

Lokalitet: Krvavići – Boškina

Naselje: Krvavići

Grad/općina: Marčana

Pravni status: P-1629

Razdoblje: P, A

Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Tijekom studenog 2009. Hrvatski restauratorski zavod nastavio je istraživanje antičke vile rustike koja se nalazi u blizini sela Krvavića, na položaju Boškina u Općini Marčana. Radovi nisu bili vezani isključivo uz arheološka iskopavanja, nego su obuhvatili i uređivanje parcele koju je Općina Marčana otkupila od prijašnjih vlasnika i predvidjela za prezentaciju ostataka tog antičkoga gospodarskog kompleksa. Voditelj istraživanja bio je Josip Višnjić, zamjenik voditelja mr. sc. Luka Bekić, a u istraživanjima je sudjelovala i arheologinja Ida Pavlaković-Jakopic. Radovi su u potpunosti financirani sredstvima Ministarstva kulture.

Rimsku vilu na Boškini prilikom sondiranja i rekognosciranja terena prilikom gradnje magistralnog plinovoda Pula – Karlovac otkrio je Hrvatski restauratorski zavod. Tijekom 2006. zaštitno je arheološki istražena, a 2007. i 2008. nastavljeni su radovi financirani sredstvima Ministarstva kulture. Općina Marčana uključila se u projekt otkupom parcele predviđene za arheološka istraživanja te gradnjom pristupne ceste od sela Krvavića do samoga arheološkog nalazišta.

Ostaci podnica SJ 32 i SJ 38 (foto: I. Pavlaković-Jakopic)

Pogled s jugozapada na sektor 6 (foto: J. Višnjic)

Radovi su započeli uklanjanjem gustog raslinja s dijela parcele koji do sada nije bio arheološki istraživani. Osim toga, prilikom radova upotrebljavan je stroj kojim su kamen i zemlja tijekom prijašnjih istraživačkih kampanja deponirani na više pozicija premješteni na jedno mjesto, što je dodatno pridonijelo uređenju parcele. Na taj su način stvoreni svi preduvjeti da se tijekom sljedeće godine otpadni materijal otpremi na adekvatno mjesto.

Arheološka iskopavanja nastavljena su na području sektora 6. Naime, u tom su sektoru radovi započeli 2007., a nadovezali su se na dio vile istražen prilikom zaštitnih arheoloških radova tijekom 2006. godine. Cilj ovogodišnjih istraživanja bio je otvaranje kompletne površine sektora 6 kako bi se stvorili uvjeti za konzervaciju nepokretnih arheoloških nalaza na tom području. Zbog toga je uklonjen cijeli SJ 1 (sloj humusa) ispod kojeg su se počeli pojavljivati ostaci arhitekture. Definirana je prostorija obrubljena zidovima SJ 7, 27, 33 i 36, usmjerena od istoka prema zapadu. Unutar nje pojavljuje se konstrukcija obrubljena zidovima SJ 40, 41 i 33, a povrh koje se pojavljuje debela podnica rađena na bazi vapna (SJ 38) s djelomice očuvanim završnim slojem napravljenim od opeka slaganih u vidu riblje kosti (*opus spicatum* – SJ 32). S obzirom na to da je središnji dio konstrukcije ponešto povišen u odnosu na podnice u drugim prostorijama, da se na području očuvane podnice pojavljuju i ostaci kanalića načinjenog od opeka te da prema dosad pronađenim tragovima izgleda da je središnji dio podnice zapravo bačvast, može se pretpostaviti kako je riječ o ostacima cisterne. Naravno, za potvrde takvih pretpostavki potrebna su daljnja istraživanja. Dodatni argumenti za takvu pretpostavku mogu biti i pregradni zidovi koji se pojavljuju unutar prostorije (SJ 40, 41). Poznato je kako je najveći raspon koji se u tadašnjim uvjetima bez većih poteškoća mogao premostiti kamenom, uz uporabu lučne konstrukcije, bio onaj od 3 do 4 m. To ujedno odgovara i situaciji koja se zatječe na Boškini.

Osim zidanih konstrukcija spomenute prostorije, pronađeni su i ostaci zidova SJ 37 i 39 koji daju naslutiti kako se kompleks pružao i dalje prema zapadu i jugu. Pokretni arheološki nalazi bili su iznimno malobrojni, no potvrđuju dataciju u 1. i 2. st. U najvećoj se mjeri radi o ulomcima amfora talijanske provenijencije te ostaloga skladišnog posuđa.

Istraživanja tijekom 2009. na položaju Krvavići – Boškina upotpunila su dosadašnje spoznaje o tome antičkom ruralnom gospodarskom kompleksu, prikupljene arheološkim istraživanjima koja kontinuirano traju od 2005. godine. Istražen je prostor koji se nalazi zapadno od prostora definiranih kao stambeni i radni prostor namijenjen preradi maslina ili grožđa. Istražena je prostorija najvjerojatnije cisterna kompleksa, no kako istraživanja tog dijela još uvijek nisu okončana, za konačne je zaključke potrebno pričekati

Geodetska snimka do sada istraženih dijelova kompleksa (izradio: T. Percan)

dovršetak sljedeće kampanje arheoloških istraživanja. U sljedećoj istraživačkoj kampanji predviđeno je iskopavanje preostalih arheoloških slojeva u sektoru 6 do kraja kulturnog sloja te početak konzervacije nepokretnih arheoloških nalaza, što će ujedno biti prvi korak prema pretvaranju Boškine u posjeta vrijedan arheološki lokalitet.

Literatura

Bekić 2007 L. Bekić (ur.), Zaštitna arheološka istraživanja na magistralnom plinovodu Pula – Karlovac, Zagreb, 2007.

Bekić, Zmaić 2008 L. Bekić, V. Zmaić, Krvavići – Boškina, HAG, 4/2007, Zagreb, 2008.

Višnjic 2010 J. Višnjic, Izvješće o arheološkim istraživanjima nalazišta Boškina 2009. g., Juršići, 2010.

Josip Višnjic

Summary

During November 2009, the Croatian Restoration Institute continued operations on the investigation of a Roman Period villa rustica located close to the village of Krvavići, at the position called Boškina in Marčana municipality. The Roman villa at Boškina was discovered during the making of probes and fieldwalking while the main Pula to Karlovac gas pipeline was being built. During 2006, rescue archaeological excavations were conducted, and in 2007 and 2008 works were continued, financed with resources from the Ministry of Culture. The investigations conducted in 2009 supplemented previous knowledge concerning this Roman Period rural economic complex. The space of probe 6 was investigated; it lies west of the spaces defined as residential and working area meant for processing olives or grapes. The chamber investigated is most likely a cistern complex, but since investigation of this part is still not complete, it will be necessary to wait for the completion of the next campaign of archaeological investigations for any final conclusions. Pursuant to the moveable archaeological material, we conclude that the villa was used in the 1st and 2nd centuries.

Redni broj: 173

Lokalitet: Limski kanal

Naselje: –

Grad/općina: Sv. Lovreč, Kanfanar

Pravni status: postupak u tijeku

Razdoblje: A

Vrsta radova: podmorsko rekognosciranje, zaštitno istraživanje

Od 21. do 23. travnja 2009., na zahtjev Arheološkog muzeja Istre iz Pule, Odjel za podvodnu arheologiju Hrvatskoga restauratorskog zavoda pregledao je podmorski dio trase regionalnog plinovoda Vodnjan – Umag, koji se odnosio na Limski kanal (ulazna točka T 120 i izlazna točka T 121). Voditelj podmorskoga arheološkog rekognosciranja bio je Igor Miholjek, (Hrvatski restauratorski zavod, Odjel za

Brodsko balastno kamenje (foto: I. Miholjek)

podvodnu arheologiju, Zagreb), a u istraživanju su sudjelovali i Igor Mihajlović (Hrvatski restauratorski zavod, Odjel za podvodnu arheologiju, Zagreb), Teodora Šalov (Arheološki muzej Istre, Pula, kustosica) i vanjski suradnik Davor Milošević (Neptun, Pula).

Cilj rekognosciranja bio je utvrditi postoje li na ulaznoj i izlaznoj točki (T 120 i T 121) plinovoda u Limskom kanalu arheološki nalazi koji bi mogli biti ugroženi njegovom izgradnjom. Rekognoscirane su sjeverna i južna strana Limskog kanala, na trasi plinovoda Vodnjan – Umag. Pregledane su pozicije južnog ulaza plinovoda u Limski kanal (T 120 – N 45° 07' 47,2"; E 13° 38' 14,8") te sjevernog izlaza plinovoda iz Limskog kanala (T 121 – N 45° 08' 10,3"; E 13° 38' 11,6").

Istočno od T 121 pregledan je pojas do dubine od 25 m. Arheološki materijal nije pronađen, ali uočeno je više špilja i abrija, neke uz obalu na dubini od 1 do 1,5 m, a druge na dubini od 17 do 18 m. Dvije špilje duge su do 7 m, a abri od 2 do 4 m. Primijećeno je da je sloj u špiljama recentan jer u pojedinima od njih ima lišća i granja te je teško odrediti dubinu pijeska i mulja. Zbog izvora vode na više mjesta u Limskom kanalu, može se pretpostaviti da je u prapovijesti

Karta s položajem lokaliteta

Kameno sidro, fotografija i crtež (foto: R. Mosковиć, crtež: S. Čule)

ondje bilo života, pa je to područje zanimljivo za daljnja istraživanja. Zapadno od T 121 istražen je pojas do dubine od 22 do 23 m i nisu pronađeni nikakvi arheološki ostaci. Prilikom ulaska kod T 120, na samoj sredini uvale na dubini od 6 m pronađeno je lagano oštećeno trapezoidno antičko kameno sidro s jednom okruglom i dvije četvrtaste rupe, visine 40 cm, širine 43 cm i debljine 9 cm. Poviše sidra, na dubini od 3 m utvrđena je inkrustirana koncentracija kamena i keramike dimenzija 3x2 m, koja je vjerojatno bila brodski balast. U toj su gomili uočene tri veličine opeke (dimenzije: tip 1 = 15x25x5, tip 2 = 10x20x4, tip 3 = 25x12x3), ulomci tegula, imbreksa i trbuha amfora te kamenje nepravilnog oblika promjera 15 – 20 cm. Pretpostavlja se da je riječ o izbačenome brodskom balastu. Naime, u smjeru istoka, 5 m od broskog balasta na dubini od 1,5 m uočena je špilja s dva kraka koji se sužavaju i koji su vjerojatno bili izvori vode. Krakovi te špilje dugi su cca 3-4 m te se nakon toga sužavaju, tako da im nije moguće odrediti kompletnu dužinu. Može se pretpostaviti da je brod da bi ukrcao pitku vodu morao izbaciti balast. Ispod toga, na dubini od 15 do 17 m uočeno je nekoliko ulomaka trbuha amfora koje je nemoguće tipološki odrediti. Područje istočno od T 120 istraženo je uz obalu na dubini od 25 m. Područje zapadno od T 120 istraženo je do dubine od 17 m i nije uočen arheološki materijal.

Igor Miholjek

Summary

At the request of the Archaeological Museum of Istria from Pula, during 2009 the Underwater Archaeology Department of the Croatian Restoration Institute surveyed the underwater part of the course of the regional Vodnjan – Umag main gas pipeline. The underwater part of the course relates to Lim Bay, entry point T 120 and exit point T 121. The ship's

ballast found at T 120 is certainly interesting and tells of life in Antiquity. Probably at this site, drinking water was loaded onto the ships, and during one such loading, they jettisoned the ballast. A stone anchor raised tends to support this theory, although the two finds cannot be linked into a single unit. During the reconnaissance, no archaeological probes were made, and the bottom was only visually examined. At exit point T 121, no archaeological finds were discovered, but to the east of T 121 several small caves were found which, considering the springs of potable water, could be interesting for underwater research into the prehistoric periods.

Redni broj: 174

Lokalitet: Lorun

Naselje: Vabriga, Tar

Grad/općina: Poreč

Pravni status: Z-4099

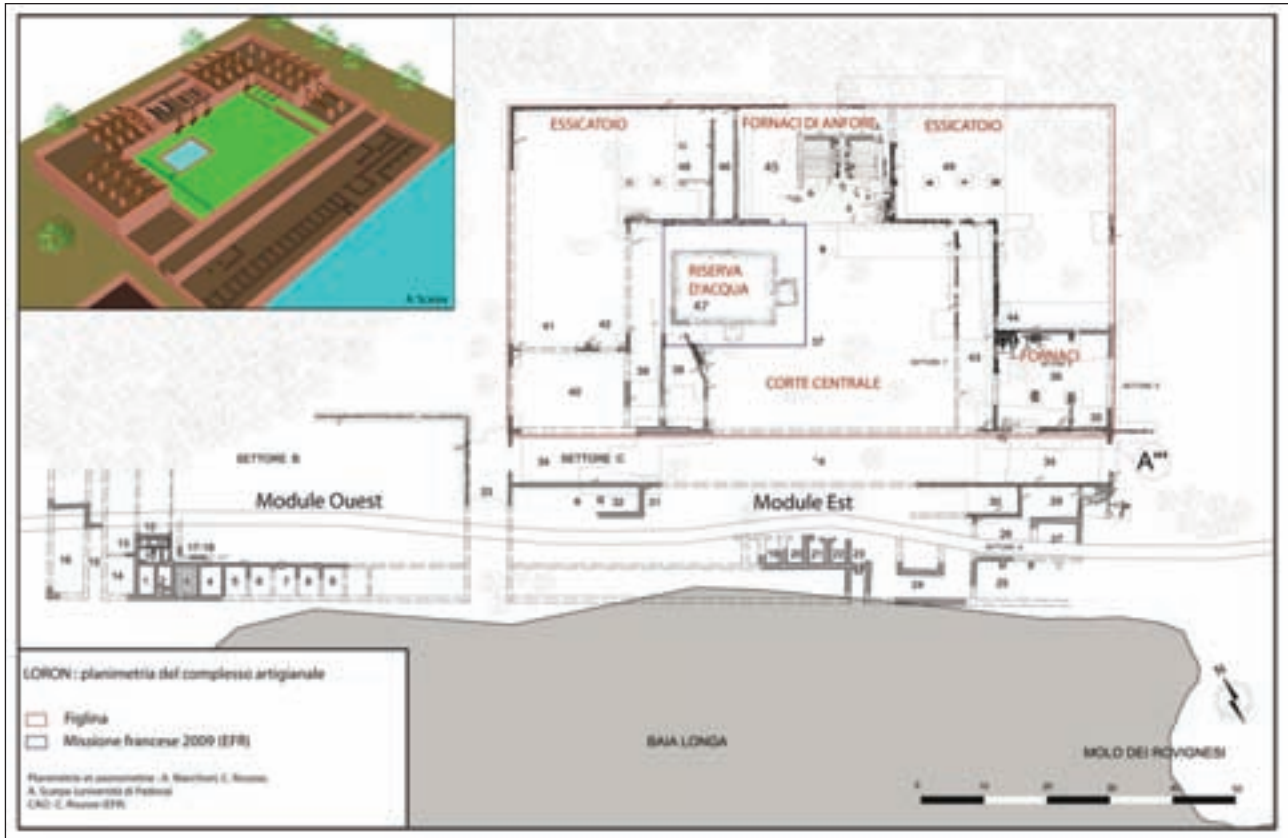
Razdoblje: A

Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Tijekom srpnja i kolovoza 2009. nastavljena su sustavna arheološka iskopavanja na poluotoku Lorunu. Arheološka ekipa sastojala se od 29 članova (studenti, absolventi studija arheologije i arheolozi iz Hrvatske, Francuske i Italije) te četiri manualna radnika. Istraživanja je organizirao Zavičajni muzej Poreštine (Kovačić 2009). Mješovita međunarodna arheološka ekipa ove je godine radila na sektorima C, D i G, na površini od cca 550 m².

Sektor C, prostor 47

Veliki bazen za vodu koji je 2006. i 2007. već djelomice i istražen u manjem opsegu (Kovačić 2008), ove je godine u potpunosti dovršen. Bazen ima pravokutnu osnovu

Tlocrt Loruna (izradio: A. Scarpa)

(dimenzije: dužina 14,3 m, širina 10,33 m) i prostirao se na cca 1/6 površine dvorišta, vodene zapremnine veće od 150 m³. Kameni perimetralni zidovi debljine 70 cm s unutrašnje su strane ojačani hidrauličnom žbukom debljine 40 cm, i time su uspješno zadržavali vodu unutar bazena. Prva podnica bazena sagrađena je u tehnici *opus spicatum*, dok je druga (naknadno sagrađena iznad prve) građena plosnato postavljenim manjim opekama u tehnici *opus quadratum*. Ta je druga podnica s bočnih strana uz hidrauličnu žbuku omeđena tegulama prekrivenima debelim slojem vapnene žbuke, koje ojačavaju unutrašnju strukturu perimetralnih zidova.

Sonda 30: najzanimljiviji je bio nalaz s južne strane bazena, jer se na njega naslonila jedna fontanica skoro četvrtastog oblika, s gornje strane pokrivena kamenim glatkim škrikljama, međusobno vezanima željeznim „klamfana” utisnutima u olovo, u tehnici *opus quadratum*. Na sjevernoj srednjoj kamenoj škriklji vidljive su dvije plitke rupe (oblika osmice), pa se pretpostavlja da su one služile za uglavljenje nekoga uspravnog kamenog stupa/skulpture, kroz koji je dotjecala voda iz bazena preko (nađene) olovne cijevi (Kovačić 2009). Fontanica je ukopana u živu stijenu i ima vanjske gabarite dimenzija 2,64x2,18 m, dok su joj unutrašnje dimenzije 1,74x1,22 m, dubina 86 cm i zapremina 1,8 m³. Bočne stranice bazena zaglađene su nepropusnom hidrauličnom glatkom žbukom, dok je podnica napravljena u tehnici *opus spicatum*. Bazen i fontanica vjerojatno su sagrađeni 30-ih godina 1. st., a napušteni su u 5. st. (Kovačić 2008a).

Sektor D, prostorije 35-36

Unutar krila te arhitektonske cjeline pokazala se potreba za nastavkom istraživanja. Kada je završeno istraživanje prostorija 35 i 36, činilo se prirodnim započeti novo istraživanje unutar prostorije 44, koja se nalazi u nastavku prethodne prostorije na istočnoj terasi. Zanimljivo bi bilo odrediti tipove hodnih površina u prostoriji s nadstrešnicom, kako bi ih se moglo povezati bilo s prostorijom velikih peći s kojima je bila povezana bilo s hodnikom ili dvorištem koji su se nalazili ispod nje. Tako bi se odgonetnula stratigrafija otkrivena 2005., koja se sastojala od praga koji je povezivao prostoriju 49 s dvorištem i istočnim hodnikom (čiji je potporni zid bio raščlanjen polustupovima od miješanog materijala, vapnenca i opeka).

Sektor G, prostor 45

U istočnoj polovici prostorije pronađene su peći u paru („blizanke”), koje su sa zapadne strane poduprte pregradnim zidom postavljenim tako da tvori savršenu simetričnu os, ne samo što se tiče te prostorije, već čitave arhitektonske cjeline. To dovodi do pretpostavke kako se druga cjelina velikih peći mogla nalaziti u zapadnoj polovici prostorije. Ta se pretpostavka mogla potvrditi upravo proširivanjem iskopa u tom smjeru. Pored toga, postojale su neke sumnje koje je trebalo razjasniti – jedna od njih odnosi se na strukture koje su se nazirale južno od zaglavljiva pregradnoga središnjeg zida, a koje su se mogle protumačiti kao znak kronološki kasne i kontinuirane

Lorun, bazen i fontanica (foto: C. Rousse)

upotrebe prostora s pećima. Upravo je pristupni i upotrební prostor ložišta zaslužio da se istraži nakon što su uočeni vrlo zanimljivi slojevi istog urušavanja koji su u sebi imali dosta keramičkog materijala (amfore, fina keramika). Poradi tih slojeva moguće je shvatiti razvoj velikih peći i vrste zahvata tijekom vremena kako bi peći ostale u uporabi. S druge strane, suprotno tomu, oni su omogućili shvaćanje tehničkih rješenja za njihovu izgradnju iznad zemlje i kronologije njihove razgradnje.

Iskopavanjem prostora ispred ložišta htjelo se doći do njegove radne površine i do površine koja je bila odabrana za temeljenje peći koja je u potpunosti sagrađena iznad zemlje. Ujedno, moralo se voditi računa i o točnom definiranju različitih pristupnih nivoa i kretanja unutar prostora. Prvi niži nivo bio je podređen održavanju ložišta te se ista prostorija morala prilagoditi prolazima po visini ne bi li se oni spojili s vanjskim središnjim dvorištem. Prostorija je na svojoj sjevernoj strani imala prolaze kojima se odlazilo na drugi, viši nivo prema nadstrešnicama gdje se sušila/odlagala keramika. Taj nivo morao je odgovarati i funkciji ukrcaja/iskrcaja keramičke robe u komore za pečenje i zajedno s time i za eventualni popravak lučnih lukova unutar komore za pečenje.

Od pokretnog materijala nađeno je: 71 komad pečatiranih oboda amfore (SISENNAE, CRISPINILL, IMP. AVG. GER, IMP. NERVAE, IMP HADR, THAL.....), pečatirane tegule, *ceramica grezza*, fina keramika, ulomci sjevernoitalskog posuđa, staklo, metal, kovanice... Svi nađeni sitni pokretni

nalazi, nakon svekolike arheološke obrade na terenu, pohranjeni su u Zavičajnom muzeju Poreštine u Poreču. Nađena arhitektura konzervirana je *in situ*. Arheološka će se istraživanja nastaviti sljedećih godina.

Literatura

D'Inca 2009 C. D'Inca, V. Kovačić, A. Marchiori, Y. Marion, C. Rousse, F. Tassaux, M. Zabeo, A. Marchiori, Lorun-Lorun, Parenzo-Poreč, Istria. Una villa maritima nell'agro parentino: La campagna di ricerca 2008, HAant, 17, Pula, 2009.

Kovačić 2008 V. Kovačić, Lorun, HAG, 4/2007, Zagreb, 2008: 268, 269.

Kovačić et al. 2008a V. Kovačić, M.-B. Carre, A. Marchiori, C. Rousse, F. Tassaux, Arheološka istraživanja na Lorunu, Izvješće za 2008., arhiva Zavičajnog muzeja Poreštine

Kovačić 2009 V. Kovačić, Lorun, HAG, 5/2008, Zagreb, 2009: 343, 344.

Kovačić et al. 2009a V. Kovačić, M.-B. Carre, A. Marchiori, C. Rousse, F. Tassaux, Arheološka istraživanja na Lorunu, Izvješće za 2009., arhiva Zavičajnog muzeja Poreštine

Tassaux et al. 2001 F. Tassaux, R. Matijašić, V. Kovačić, Lorun (Croatie), Un grand centre de production d'amphores à huile istriennes (Ier-Ive S. P.C.), Ausonius-Publications, Mémoires, 6, Bordeaux, 2001.

Vladimir Kovačić

Summary

The year 2009 saw the continuation of the international project that has as its goal the archaeological investigation of the Roman Period site at the Lorun peninsula, where there is one of the biggest *figlinae* in the area of Istria, probably related to *villae rusticae*. Excavations were started in 1994. In the last archaeological campaign, rich in terms of finds, an area of about 550 m² was investigated. The excavation of the pool in sector C, space 47, was completed. The lateral sides of the pool were finished with impermeable smooth hydraulic mortar, while the floor was made in *opus spicatum*. In sector D, in rooms 35-36, the types of walking surfaces were investigated in a roofed chamber so as to be able to correlate it with a room in which large kilns are located. In sector G, room 45, the area around a kiln that was built in its entirety above the ground was investigated. The chamber on its northern side had some passages through which there was access to a second higher level towards the roofed areas where the ceramics were dried or placed for storage.

Redni broj: 175

Lokalitet: Ljubićeva pećina

Naselje: Marčana

Grad/općina: Marčana

Pravni status: postupak u tijeku

Razdoblje: P

Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Od 20. do 31. srpnja 2009. trajala je druga kampanja sustavnih arheoloških istraživanja u Ljubićevoj pećini kod Marčane. Iskopavalo se u suradnji Službe za arheološku baštinu Hrvatskoga restauratorskog zavoda s Musee d'Anthropologie prehistorique de Monaco (Kneževina Monako), koji je u potpunosti financirao radove. Voditelj istraživanja bio je Tihomir Percan, zamjenik voditelja Darko Komšo iz Arheološkog muzeja Istre, a u istraživanjima su sudjelovali i djelatnici HRZ-a mr. sc. Luka Bekić i Ivica Pleština, arheologinja Katarina Jerbić, speleolog Nenad Kuzmanović te troje pomoćnih radnika.

Već je bilo poznato kako Ljubićeva pećina obiluje arheološkim materijalom, a zainteresiranost i financijska potpora Kneževine Monako potakli su arheološka istraživanja. Ovogodišnjim je iskopavanjima ukupno istražena površina od 7 m² u sondi B. Cjelokupan iskopani sediment pakirao se u plastične vreće te transportirao u Vodnjan, gdje se nalazio „pokretni laboratorij“ u kojem se odvijalo tzv. mokro sijanje cjelokupnog sedimenta koji je iznimno vlažan i mokrak te nije moguće zamijetiti sve nalaze na licu mjesta, a mokrim se sijanjem takva greška svodi na minimum. Jednako tako, iz svake je stratigrafske jedinice odvojeno minimalno 10 l sedimenta namijenjenog flotaciji. Upravo tim dvjema metodama mogu se dobiti vrijedni podaci vezani uz samu prehranu i način života, a jednako su tako skupljeni uzorci prilično brojniji.

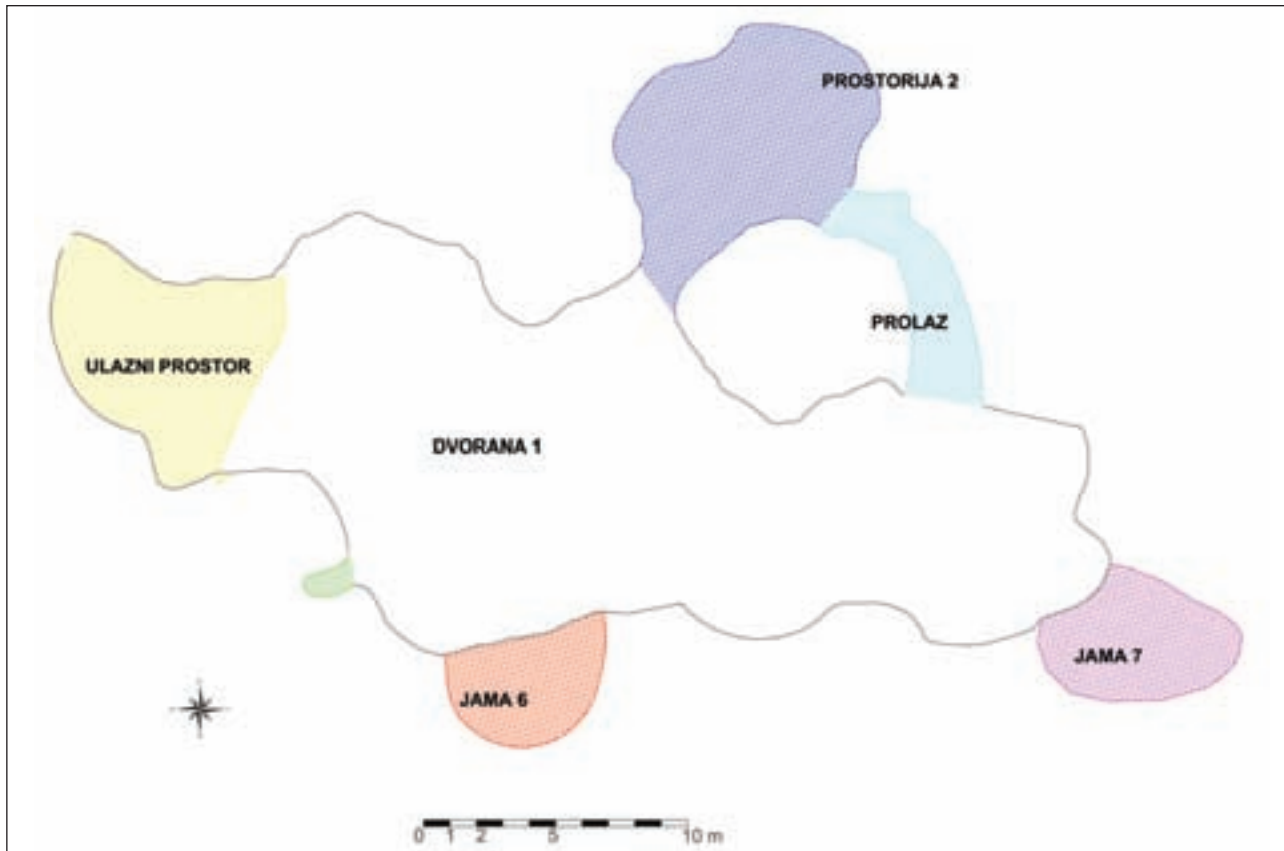
Ljubićeva pećina nalazi se između današnjih mjesta Marčane na jugoistoku i Pinezića na jugozapadu te u

neposrednoj blizini Ljubićeve stancije po kojoj je i dobila ime. Čitav se okolni prostor nalazi na oko 195 m nadmorske visine, dok je ulaz u pećinu na oko 25 m nižoj koti. Do njega vodi poljski put sa sjeverne strane koji prolazi pokraj masivnog zida sagrađenog kako bi se spriječilo propadanje zemlje u pećinu. Sama je Ljubićeva pećina sklop više prostorija i jama koje su povezane raznim kanalima i drugim komunikacijama karakterističnima za kraško područje.

Ovogodišnjim su istraživanjima završena iskopavanja kvadranta 1, 2, 3 i 4 u sondi B te su istražena tri nova kvadranta (7, 8 i 9) postavljena istočno od kvadranta 5 i 6 iz 2008. godine. Na cijeloj površini novootvorenih kvadranta (7, 8 i 9) sonde B nalazio se početni sloj crveno-smeđe rahle zemlje (SJ 201) s nalazima keramike, kostiju i litike. S obzirom na to da je taj sloj bio površinski, donekle je uništen i poremećen ljudskim djelovanjem, a identičan je početnom sloju iz kampanje 2008. godine (SJ 101). Ispod tog sloja nalazio se sloj zemlje pomiješane sa sitnim kamenjem (SJ 202) koji je sadržavao velik broj ulomaka mahom kasneolitičke keramike, kremenca i kostiju, a nešto dublje evidentiran je sloj sivkaste i dosta glinovite zemlje (SJ 205). SJ 214 (crna vlažna zemlja) nalazio se ispod SJ 205, a SJ 210 (smečkasta vlažna glinovita zemlja s malo sitnog kamenja) u kvadrantima 7 i 8 probila je SJ 214. U kvadrantu 9 ispod SJ 214 nalazio se SJ 212 (crvenkasta pjeskovita zemlja bez nalaza; identična SJ 126 iz 2008. god.), ispod njega tanak prosloj crne zemlje (SJ 225), a zatim se stiglo do SJ 227 (arbitrarno podijeljen SJ 212). Posljednji zabilježeni sloj u kvadrantu jest SJ 228 (tamna zemlja s oštrobričnim kamenjem). U kvadrantima 7 i 8, SJ 214 arbitrarno je podijeljen na dublji dio – SJ 219 ispod kojeg se došlo do novog sloja žute zemlje pomiješane s kamenjem (SJ 222). Posljednji zabilježeni slojevi u kvadrantima 7 i 8 jesu SJ 234 (smeđa zemlja) i SJ 236 (smeđa rahla zemlja s dosta pijeska). Jedan od najvažnijih slojeva u kvadrantima 7, 8 i 9 sonde B jest SJ 219, odnosno izrazito crna zemlja s tragovima gara te brojnim nalazima kostiju, litičkih alatki i odbojaka. Taj je sloj identičan SJ 103 iz kampanje 2008. godine. Od nalaza je taj sloj sadržavao kosti, litiku, morske školjke i puževe, riblje ostatke i krljušti te nekoliko ulomaka ugljena pogodnog za radiokarbonsku analizu. Analizom ugljena iz kampanje 2008. dobivena je apsolutna datacija 13230+/-70BP (Beta – 249371), koja je određena u raspon s dvije standardne devijacije između 14140 i 13410 Cal BC, što jasno pokazuje kako je riječ o gornjopaleolitičkom sloju.

Od ostalih nalaza valja izdvojiti nekoliko pronađenih izrazito crvenih vatrišta (SJ 203, SJ 204, SJ 218, SJ 221) koja su mahom sadržavala ulomke kostiju i keramike. SJ 203 nalazila se neposredno ispod SJ 202 u kvadrantima 7 i 8, a riječ je o dokumentiranom vatrištu koje pripada brončanom dobu, s obzirom na to da je sadržavalo velike ulomke brončanodobnih posuda i nešto kremenog materijala. Drugo je vatrište (SJ 204), pronađeno u kvadrantu 7, također bilo ispod SJ 202, a prema pronađenoj keramici pripada kasnom neolitiku. SJ 221 drugi je dio vatrišta istraženog u kampanji 2008. (SJ 117). Istraživanjima 2008. utvrđeno je postojanje više kulturnih horizonata, što su i potvrdila istraživanja 2009. Najmlađi se horizont pripisuje brončanom dobu (horizont A), zatim slijede neolitičko/

Tlocrt pećine (izradio: T. Percan)

eneolički horizont (horizont B) te mlađi (horizont C) i stariji (horizont D) horizont epigravetijena.

Tijekom istraživanja Ljubićeve pećine pronađen je velik broj kremenog materijala, uključujući kremene alatke i odbojke izrađene od rožnjaka. Većina sirovinskog materijala prikupljena je iz lokalnih i regionalnih izvora, a potrebno je istaknuti kako je dio prikupljen i iz udaljenih izvora, što se posebice odnosi na visokokvalitetan crveni rožnjak iz sjeverne Italije (tzv. *Scaglia rossa* i/ili *Scaglia variegata*). Preliminarni rezultati sirovinskog materijala upućuju na veliku mobilnost lovaca/sakupljača tijekom kasnog epigravetijena, i izvrsno se slažu s ostalim istodobnim nalazištima iz regije (Šandalja II, Vešanska peć, Pupićina peć, Nugljanska peć). Najstariji primjerci litičkog materijala pripadaju gornjem paleolitiku, odnosno epigravetijenu, što potvrđuje i radiokarbonska analiza koja daje datum 11350±50 (GRA 40926), određen u raspon s dvije standardne devijacije između 11300 i 11050 Cal BC, a određuje mlađu fazu uporabe pećine (horizont C), dok nešto stariju fazu uporabe pećine (horizont D) pokazuje datum 13230±70BP (Beta – 249371), određen u raspon s dvije standardne devijacije između 14140 i 13410 Cal BC. Šiljci s hrptom, odnosno mala sječiva s hrptom, alatke izrađivane na odbojcima, sječivima i pločicama (grebala na sječivu) i mali šiljci karakteristični su za kasni epigravetijen, a svi su ti primjerci prisutni među nalazima Ljubićeve pećine. Osim navedenih, prikupljene su i brojne druge alatke kao što su dubila, strugala, grebala, obrađena

sječiva i odbojci. Također, prisutni su i nalazi različitih jezgri, kao i ostataka cjelokupnog procesa njihove redukcije. Zanimljiv je nalaz i kameni žrvanj iz horizonta B (SJ 202). On je s jedne strane lagano konveksno udubljen i prilično izglacan, dok je s druge strane ravan i neobrađen. Izgleda da je udubljena izglacana strana služila kao podloga za usitnjavanje žitarica. Pronađene su i tri koštane alatke, a riječ je o iglama koje pripadaju neolitičkom horizontu (horizont B). Ostali koštani materijal pripada prije svega životinjskim kostima.

Kremena alatka (foto: T. Percan)

Kameni žrvanj (foto: T. Percan)

Među keramikom iz Ljubićeve pećine prije svega valja izdvojiti dva horizonta, neolitički/bakrenodobni (horizont B) i brončanodobni (horizont A). Najstariji pronađeni ulomak keramike pronađen je u SJ 207 (□ 7). Riječ je o ulomku sa širokim cik-cak ukrasom plitkih i uskih urezanih linija, a takav je način ukrašavanja tipičan za *impresso*-kulturu ranog neolitika. Srednjem neolitiku u Ljubićevoj pećini pripada zvonasta zdjela na nozi. Riječ je o glačanoj, redukcijски pečenoj keramici tamnosive do crne boje. Ukrašena je tehnikom urezivanja čitavom širinom sačuvanog dijela trbuha. Ukras se sastoji od niza stiliziranih okomito postavljenih spiralnih motiva između vodoravnih linija od kojih je donja dvostruka.

Nekoliko pronađenih ulomaka oboda s urezanim horizontalnom linijom ispod samog ruba pripada kasnom neolitiku, a istom vremenu može se pripisati i obod s

Zdjela na nozi (foto: T. Percan)

urezanim ukrasom meandra koji je s gornje i donje strane obrubljen šrafiranim trokutima, a čitav se motiv nalazi između dvije horizontalne linije ispod samog oboda. Velik broj brončanodobne keramike (horizont A) izvučen je iz jame 6 tijekom njezina pregleda. Riječ je o ulomcima oboda, tijela i dna posuda grube fature, mahom ukrašenima plastičnim trakama, potkovičastim ili sličnim aplikama koje su karakteristične za brončano doba Istre. Također, prisutni su i ulomci jezičastih držaka, kao i ručki s jezičastom pločicom. Jednako tako, SJ 203 (vatrište) sadržavalo je brojne velike ulomke keramike debelih stijenki i grube fature koje se mogu pripisati brončanom dobu. To je zasad jedini *in situ* pronađen materijal u Ljubićevoj pećini koji pripada brončanom dobu. Od ostalog materijala veoma su važni ulomci okera koji su upotrebljavani u Ljubićevoj pećini. Treba naglasiti da su svi pronađeni u postupku tzv. mokrog sisanja, što pokazuje važnost takva načina rada. Pronađeni su i ulomci običnih morskih školjaka i kopnenih puževa.

Istraživanjima se pokazalo kako se život u pećini odvijao još u kasnom (gornjem) paleolitiku, odnosno epigravetijenu, a prikupljeni nalazi pokazuju određeni kontinuitet života u pećini, što se prije svega odnosi na rani, srednji i kasni neolitik te brončano doba. Višegodišnji međunarodni projekt zasigurno će rezultirati novim saznanjima vezanima uz život ljudi u pećinama Istre tijekom prapovijesti.

Literatura

Buršić-Matijašić, Matijašić 1994 Klara Buršić-Matijašić, Robert Matijašić, Iz najranije prošlosti Marčane, Marčanski zbornik, Pula, 1994.

Percan, Komšo, Bekić 2008 T. Percan, D. Komšo, L. Bekić, Izvješće o sustavnim arheološkim istraživanjima u Ljubićevoj pećini kod Marčane, Juršići, 2008.

Tihomir Percan

Summary

In collaboration with the Musée d'Anthropologie pré-historique de Monaco and the Croatian Restoration Institute, during 2009 a second campaign of investigation into Ljubićeva pećina (cave) near Marčana was conducted. This is a cave with several chambers linked together by passages and other kinds of communication. Most interesting archaeologically is chamber 2, filled almost to the ceiling with material, while the rest of the sediment in the cave has been quite eroded. Test pit B in chamber 2 was enlarged with three new quadrants, and at the same time the investigations of last year's parts of the probe were completed. The results showed that life in the cave was still going on in the time of the Late Palaeolithic, or the Epigravettian, as confirmed by the dates obtained from ¹⁴C analysis of the C and the D horizons and the accompanying found material (ridged points, small axes with a ridge, tools made on flakes, blades and plates-endscrapers on the blade; small points, cores, flakes). The other strata show a certain continuity of life in the cave, relating above all to the Early (ceramic fragment decorated with zigzag ornamentation), Middle (bowl on a stem

decorated with spiral motifs) and Late Neolithic (ceramic decorated with incised horizontal lines below the rim; meander decoration that is lined with triangles at the top and bottom) and the Bronze Age (decoration in the form of diverse three dimensional appliqués, tongue-shaped handles, handles with a tongue-shaped plate). Material found in this investigation and the absolute dating of the C and D horizons show the importance of this multistrata site for both the Upper Palaeolithic and for later periods represented at this site. This multiyear international project will provide new information related to the life of people in the caves of Istria during prehistory.

Redni broj: 176

Lokalitet: Mušego (Mon Segò)

Naselje: Rovinj

Grad/općina: Rovinj

Pravni status: P-1746

Razdoblje: P

Vrsta radova: sustavno iskopavanje, djelomična rekonstrukcija

Od 31. kolovoza do 18. rujna 2009., arheološki su istraženi te djelomice rekonstruirani grobni tumuli na lokalitetu Mušego – Mon Segò kod Rovinja (k. 103 m). Suvoditelji radova bili su prof. dr. Bernhard Hänsel iz Instituta für

Prähistorische Archäologie, FU – Berlin, prof. dr. Biba Teržan iz Oddelka za arheologijo, FF u Ljubljani, prof. Damir Matošević iz Zavičajnog muzeja grada Rovinja i dr. sc. Kristina Mihovilić iz Arheološkog muzeja Istre u Puli. Suradnici u radovima bili su dr. Barbara Teßmann – antropološke analize, fotodokumentaciju je izradio Oliver Thiel, a crteže detalja pojedinih situacija izradila je dr. Anja Hellmuth. Sva tehnička dokumentacija snimljena je totalnom stanicom, a obradili su je dr. Matija Črešnar i Januš Jerončić. U iskopavanju i rekonstrukciji također su sudjelovali Maja Čuka, kustosica iz Arheološkog muzeja Istre, Željko Cetina, povjesničar, tri studenta iz Berlina i pet studenata iz Ljubljane, jedna osoba koja je prala nalaze i ekipa licencirane tvrtke „Kapitel“ iz Žminja, koja je radila na rekonstrukcijama. Kao volonteri, po nekoliko dana također su surađivale Maja Kuzmanović, dipl. arheologinja i Mia Jadreško, učenica iz Pule. Radove su financirali Grad Rovinj i Arheološki muzej Istre, uz potporu tvrtki Vertikal iz Poreča, Ing-grad iz Zagreba te Kamen d.d. iz Pazina.

Istraživanja i drugi radovi odvijali su se na grobnim tumulima označenima kao T. 06, T. 07 i T. 09, koji se nalaze na prostoru k.č. 4945/2, k.o. Rovinj. Tumul T. 06 sustavno je istraživan 2006., a 2008. djelomično je rekonstruiran. Godine 2009. s njega je uklonjena vegetacija, a središnja grobna škrinja zapunjena je sitnim kamenjem, kako bi se osigurala od mogućeg urušavanja zbog bočnog pritiska kamene mase samog tumula.

Mušego, zračna snimka grupe tumula T. 06 – 09 (foto: I. Zirojević)

Mušego – T. 07, prva faza djelomične rekonstrukcije (foto: O. Thiel)

Tumul T. 07 bio je sustavno istraživani 2007. godine kada su otkriveni položaji dviju grobnih škrinja unutar kružnih suhozida. Radovima 2009. produbljeni su iskopi uz vanjsku kružnu arhitekturu, kako bi se pripremila i osigurala podloga za rekonstrukciju. Unutrašnji kružni zidovi (promjera 6 i 8 m) građeni su manjim pločastim kamenjem i zatvarali su mlađu središnju grobnu škrinju

Mušego – T. 09, pogled na južni, djelomično rekonstruirani rub (foto: O. Thiel)

(tijekom istraživanja označena kao sporedni grob 1). Vanjski vijenac (promjera 11 m) koji zatvara središnju grobnu škrinju starijeg ukopa, kao i dio koji opasuje obje grobnice u jednu cjelinu (ovalnog tlocrta 11x12 m), građeni su većim, ponekad priklesanim blokovima dužine do 1,5 m. Iz dijela sjeveroistočnog ruba vijenca izlazi pravokutna rampa obrubljena većim blokovima i jednim nizom većih blokova po sredini, dok su međuprostori ispunjeni manjim kamenjem. Radi dobivanja stabilnosti za preslagivanje rubnih suhozida, proširen je iskop oko cijelog tumula, čime je ujedno istražen dio neolitskog sloja na kojem leži arhitektura tumula. Neolitski sloj na području tumula T. 07 različite je debljine (od samo nekoliko centimetara do oko 50 cm) i prati podlogu vapnenačke matične stijene te pokazuje elemente intenzivne nastanjenosti. Sakupljeni su brojni ulomci keramike i kremeniti artefakti, posebno u prostoru uz sjeverni rub tumula, gdje su također dokumentirani kameni temelji objekta koji pripada neolitskom sloju.

Istraživanje tumula T. 09 započeto je 2008., a nastavljeno 2009. godine. Bile su istražene dvije kamene grobne škrinje. Obje su grobnice okružene platformom složenom pločastim kamenjem, a zatim i kružnim zidovima. Kružni zid mlađe grobnice prelazio je preko starije škrinje i njene platforme, a između obiju kružnih konstrukcija nalaze se brojni različito usmjereni zidovi, možda dijelovi starijih kružnih, ali i pravokutnih konstrukcija koje su mogle sadržavati grobnice uništene već tijekom brončanog doba. Cijeli tumul T. 09, kao i njegova prostrana ruševina, također prekriva neolitski sloj. Sondirana su dna grobnih škrinja, čime je dobiven podatak da su podne ploče obiju grobnica bile položene na neolitski sloj. Posebno su važni nalazi uz sjeveroistočni rub tumula. Na mjestu na kojem je izvađen veći panj, pod urušanim kamenjem tumula istražen je neolitski sloj u kojem su pronađeni predmeti od opsidijana, veća perla od karneola, brojni kameni artefakti, ulomci keramike i dijelovi *pithosa* (?). Sloj debljine oko 50 cm proteže se ispod konstrukcije tumula. Zbog važnosti nalaza, taj je dio posebno zaštićen i ostavljen za istraživanje u sljedećim sezonama.

Djelomičnom su konstrukcijom zaštićene obje grobnice oko kojih su ponovno uređene popločane platforme, a sama unutrašnjost škrinja zapunjena je sitnim kamenjem.

Mušego, izbor kamenih alatki iz neolitskog sloja pod T. 07 (foto: O. Thiel)

Od drugih građevinskih elemenata rekonstruiran je južni dio vanjskog vijenca, složenog od većih blokova. U nastavku je također rekonstruiran jugozapadni dio, prema elementima koji su to omogućavali, spajanjem na dio još sačuvanog zida. I na tom su tumulu same grobnice rekonstruirali studenti i arheolozi, dok je vanjski dio vijenca rekonstruirala ekipa tvrtke Kapitel.

Literatura

Hänsel et al. 2009 B. Hänsel, D. Matošević, K. Mihovilić, B. Teržan, Monkodonja i Mušego, Katalog, 79, Pula, 2009.

Mihovilić et al. K. Mihovilić, B. Hänsel, D. Matošević, B. Teržan, Burial Mounds of the Bronze Age at Mušego near Monkodonja, Results of the Excavations 2006 – 2007, Travaux de la Maison de l'Orient in Lyon – u tisku

Mihovilić et al. 2009 K. Mihovilić, B. Hänsel, D. Matošević, B. Teržan, Gradina Monkodonja – Moncodogno i nekropola tumula Mušego – MonSego, Arheologija i turizam u Hrvatskoj, Zagreb, 2009: 106 – 121.

dr. sc. Kristina Mihovilić
prof. dr. Bernhard Hänsel
Damir Matošević, prof.
prof. dr. Biba Teržan

Otok Barbaran, smještaj nalaza (foto: V. Kovačić)

Summary

During September 2009 investigation of burial tumuli at the site of Mušego close to the hill fort settlement of Monkodonja by Rovinj was continued together with a partial reconstruction. The continuation of investigations into burial tumuli T 07 and T 09 led to documentation of rich Neolithic strata, over the stone of which the tumuli were built. The construction T 07 with two grave cists within circular walls was partially reconstructed and presented in the space, and alongside the eastern edge of the external circular cornice a rectangular platform was built. At T 09 the partial reconstruction of the north east and northern edge of the tumulus was not completed, so that the investigation of the Neolithic stratum could be completed first.

Redni broj: 177

Lokalitet: Otok Barbaran

Naselje: –

Grad/općina: Poreč

Pravni status: –

Razdoblje: NV

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Početkom lipnja 2009., na poziv porečkog MUP-a obavljen je arheološki uviđaj i djelomično zaštitno istraživanje na otoku Barbaranu, jer su članovi ribolovnog društva „Zubatac“ iz Poreča prilikom proljetnog čišćenja otoka otkrili ljudske kosti.

Otok se nalazi u neposrednoj blizini Poreča, s njegove zapadne strane, i sastoji od dva manja spojena školja:

zapadni veći školj na sebi ima mali svjetionik s manjim betonskim gatom na sjevernoj stani, dok istočni školj ima zemljanu zaravan. Istočni dio otoka dosta je ogoljen, jer su postojeći zemljani sloj većim dijelom isprali morski valovi. Na samome vrhu otočića nalazi se jedna zaravan koja je obrasla mediteranskim niskim raslinjem. Ispod i oko te vegetacije nalaze se slojevi humusne zemlje pomiješane s kamenim morskim oblucima koje su valovi nabacali i nagurali uz taj plato (Fouache 2000). Humusni dio zemlje deo je od 0 do 40 cm. Otkrivene kosti nađene su na vanjskome rubu platoa i u direktnom su kontaktu s morem, što znači da je u vrijeme zimskih nevera i visokih valova direktno otplavlivan zemljani plato, stoga su se i te kosti pojavile na površini.

Dolaskom na otok, na njegovoj sjevernoj strani nađena je odvojena glavica (caput) femura i dio bedrene kosti (femur). U daljnjem pretraživanju nije pronađeno ništa jer je more najvjerojatnije otplavilo nalaze. Na južnome dijelu otočića nađena je sljedeća situacija: grobni ukop bio je omeđen naknadno postavljenim kamenim vijencem. Unutar njega uočeno je da su dijelovi kostura bili nanovo pomicali i razmješteni. Dijelovi dvaju kostura bili su u tankome sloju zemlje pomiješane s kamenjem te su nalijegali na kamen živac. Sloj humusne zemlje bio je deo 30 cm. Prilikom čišćenja i proširenja sonde (dimenzija 160x150 cm) otkriveno je za sada pet kostura (moguće je da se još neki nalaze prema sredini zaravni). Dva dobro očuvana kostura sa zapadne strane u direktnom su kontaktu i orijentirani su u smjeru sjever-jug. Desni je pokopan u zgrčenom bočnom položaju (boje je ušćuvan), okrenut prema zapadu, s time da mu je glava zakrenuta spram istoku. Nožne su mu kosti zgrčene. Lijevi kostur položen je na leđa bez

Otok Barbaran, kosturni grobovi (foto: V. Kovačić)

lubanje (možda se nalazi ispod humusnog platoa) i vidljiva je kralježnica. Južni je kostur dosta uništen i presložen, no nađeni su mu dijelovi lubanje te dio gornje čeljusti sa zubima. Istočni kosturi sastoje se od dvije usko povezane glave dosta uništene kao i kostur. Lijeva lubanja ima i dobro ušćuvanu donju čeljust (mandibula) s puno istrošenih zubi. Nalazi nemaju nikakve prateće pokretne predmete, stoga se teško može odrediti vrijeme ukopa. Sakupljene kosti predane su na analizu u Institut za antropologiju u Zagreb. Rezultati analize su sljedeći: riječ je o dvije žene i dva muškarca, u dobi iznad 30 godina (Premužić 2009). Analogijom povijesnih podataka kosturi se možda mogu datirati u 15. ili 17. st. kada je Istrom harala kuga (Cuscito, Galli 1976). Te su osobe najvjerojatnije pokopane na otoku Barbaranu daleko od bilo kojeg doticaja sa živućim ljudima, nakon što su preminuli od zarazne pošasti na otoku Sv. Nikole (gdje je bila karantena) ili u gradu.

Literatura

Cuscito, Galli 1976 G. Cuscito, L. Galli, Parenzo, Padova, 1976.

Fouache et al. 2000 E. Fouache, S. Faivre, J. J. Dufaure, V. Kovačić, F. Tassaix, New observations on the evolution of the Croatian shoreline between Poreč and Zadar over the past 2000 years, *Zeitschrift für Geomorphologie*, N.F. suppl.-Bd., 122, Berlin – Stuttgart, 2000: 33 – 46.

Kovačić 2009 V. Kovačić, Izvješće o nađenim ljudskim kosturima na otoku Barbaranu kod Poreča, Poreč, 2009., arhiva Muzeja

Premužić 2009 Z. Premužić, Analiza nalaza ljudskog skeletnog materijala s nalazišta otok Barbaran kod Poreča, Poreč, 2009., arhiva Muzeja

Vladimir Kovačić

Summary

In rescue archaeological investigations on the island of Barbaran off Poreč in 2009, five partial skeletons were dug up; they were not accompanied by any moveable objects, and it was impossible to determine the time of their inhumation.

But by reference to historical data we can perhaps place these human skeletons in the 15th or 17th century when Istria was ravaged by the plague. Most likely these deceased were buried on Barbaran island far from any contact with the living after they had died of the pestilence on the island of Sv. Nikola (a quarantine area) or in the city.

Redni broj: 178

Lokalitet: Peroj – crkva sv. Stjepana

Naselje: Peroj

Grad/općina: Vodnjan

Pravni status: Z-869

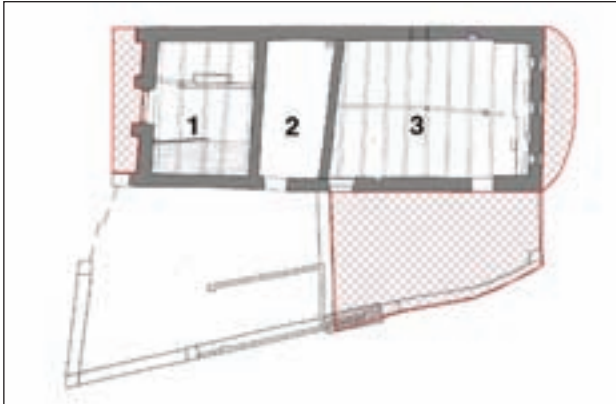
Razdoblje: SV

Vrsta radova: konzervatorska istraživanja

Crkva sv. Stjepana u Peroju kod Vodnjana do sada je malo istraživana, premda je riječ o vrlo važnom spomeniku ranosrednjovjekovne arhitekture u Istri. Tomu je pridonijela činjenica da je odavno rabljena kao gospodarska zgrada u privatnome posjedu. Prilagođen toj funkciji, interijer joj je vremenom propadao i u konačnici je bio pregrađen u tri dijela. U najzapadnijem je prostoru bio odjeljak za svinje i koze, u sredini je spremište, a najveći istočni dio bio je uređen kao staja za krave. Uz to je i gotovo cijelom dužinom drvenim podom bio podijeljen na dva kata, pri čemu je gornji nivo služio za spremanje i čuvanje sijena. Nakon višegodišnjih nastojanja, Grad Vodnjan takvu je crkvu ipak uspio otkupiti 2007., čime je bilo omogućeno njeno temeljitije istraživanje. Nakon probnih iskopavanja u okolišu krajem 2008. i početkom 2009., u drugoj polovini studenoga iste godine započela su sondažna zaštitna iskopavanja u njoj unutrašnjosti. Prethodno je dr. sc. Željko Peković napravio detaljan arhitektonski snimak, a i preventivno su zaštićena dva sloja srednjovjekovnih fresaka. Konzervatorska, restauratorska i arheološka istraživanja na crkvi sv. Stjepana tijekom 2009., a intenzivnije od 19. do 26. studenoga, obavili su dr. sc. Ivan Matejčić i dr. sc. Ante Milošević.

Crkva sv. Stjepana u Peroju, pogled s jugozapada (foto: A. Milošević)

Današnji tlocrt crkve (snimka: Ž. Peković)

Sv. Stjepan jednobrodna je dvoranska crkva s tri četvrtaste apside unutar ravnog začelja. Neuobičajeno je izdužena, što je vjerojatno rezultat njene unutrašnje podjele koja se djelomično razabire prema razmještaju otvora. Fasada joj je artikulirana masivnim četvrtastim lezenama, od kojih dvije na vrhu imaju profilirane i ukrašene završetke. Pretpostavljalo se da ti elementi imaju i građevinski razlog, a kako on prema vidljivim sačuvanim detaljima nije bio potpuno jasan – odlučeno je provjeriti ga arheološkim iskopavanjima. Već na početku zahvata, uz vrata u unutrašnjosti prostora 1 nađena su dva usporedna zida dužine 160 cm, koji su nasuprot spomenutim pilastrima, pa je bilo jasno da su nekada bili dio iste konstruktivne cijeline. Vjerojatno je sve zajedno ostatak nekadašnjeg zvonika koji je stajao po sredini pročelja. Zanimljiv je i otkopani grob na ulazu koji je stariji od spomenutih usporednih zidova zvonika, no nesumnjivo je da ga je ranosrednjovjekovni građevinski zahvat respektirao. U istome prostoru, na južnome zidu crkve bila je vidljiva i okomita zidana profilacija na koju se naslanjao recentni pregradni zid. Nakon njegove djelomične razgradnje, za sada nije razjašnjen razlog tomu graditeljskom detalju. Mali ostatak

Ostaci dvaju slojeva srednjovjekovnih fresaka na sjevernom zidu blizu prezbiterija (foto: A. Milošević)

Ukrašeni završetak prizidanog pilastra na fasadi (foto: A. Milošević)

Ostaci temelja pročelnoga zvonika i respektiranoga groba na ulazu u crkvu (foto: A. Milošević)

Ostaci izvornoga poda od kamenih ploča u prostoru 1 (foto: A. Milošević)

izvorne žbuke u kutu govori da je taj skok u zidu izveden u vrijeme gradnje crkve. Prilikom toga zahvata, na tome je mjestu otkopan i ostatak izvornoga poda crkve koji se kontinuirano produžava u susjednu prostoriju 2. Prilikom uklanjanja recentnog pločnika u tom je prostoru pronađen i jedan neukrašen kapitel koji bi oblikom i veličinom mogao pripadati bifori na vrhu nekadašnjeg zvonika.

Minimalan arheološki zahvat obavljen je i u najvećoj prostoriji 3, uz sjeverni zid crkve. Namjera je bila da se tom sondom pronađe ostatak temelja oltarne ograde, no osim djelomično sačuvanoga poda, taj detalj nije uočen. U produžetku te sonde proširen je iskop. Očekivano, tim zahvatom otkopan je dio prezbitarija u kojemu je pronađen temelj oltara sjeverne apsida i ostatak zida koji je sjevernu apsidu dijelio od srednje.

Tijekom iskopavanja nisu pronađeni ostaci liturgijskog namještaja koji je pripadao ranosrednjovjekovnoj građevini. Tomu je možda pridonijela činjenica da crkva nikada nije bila srušena, nego je napuštena, pa je oprema iz njena

Pod od kamenih ploča u prostoru 2 (foto: A. Milošević)

Sonda u prezbitariju (foto: A. Milošević)

nekadašnjeg interijera vjerojatno demontirana i odnesena. Ipak, prilikom naknadnih popravaka određenih segmenata njenih zidova, neki su fragmenti ostali uzidani. Tako je iz južnoga zida izvađen ostatak tankoga impost-kapitela. Širina u bazi odgovara širini zida između apsida, pa je realna pretpostavka da je to bio njegov izvorni položaj. Antikizirajući ornamenti koji su sačuvani na dvije strane

Sonda uz sjeverni zid crkve u prostoru 3 (foto: A. Milošević)

Kovčeg kamenog relikvijara u sjevernom zidu crkve (foto: A. Milošević)

stilski ga povezuju s takvim sličnim klesarskim proizvodima koji su pronađeni i na drugim ranosrednjovjekovnim nalazištima u Istri.

Literatura

Marušić 1974 B. Marušić, Istarska grupa spomenika sakralne arhitekture s upisanom apsidom, HArch, 1-2, Pula, 1974: 44 – 47.

dr. sc. Ivan Matejčić
dr. sc. Ante Milošević

Summary

The Church of St Stephen in Peroj by Vodnjan is a single-nave uncommonly elongated hall church with three angular apses on the straight back of the building. During the Middle Ages, it was twice entirely painted with frescoes that are only poorly preserved. To date it has been very little investigated, which was very much the result of its having been long used as a privately owned building put to economic purposes. However, the city of Vodnjan managed to purchase it; the situation for its study and presentation has become more favourable. Conservation, restoration and archaeological research carried out in the interior during 2009 have confirmed all the earlier assumptions that could be recognised from the visible preserved remains of the architecture. Thus at the entrance the foundations of an axial bell tower on the façade were excavated; in the presbytery the stipes of the altar and the dividing walls of the angular apses were excavated. At several places in the church the remains of the original stone paving were found. Finds of decorative stone elements are extremely modest, perhaps the partial result of the fact that the church was never knocked down, only neglected, and the furnishing from its former interior was probably taken down and removed.

Redni broj: 179

Lokalitet: Peroj – crkva sv. Stjepana, groblje

Naselje: Peroj

Grad/općina: Vodnjan

Pravni status: Z-869

Razdoblje: SV

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

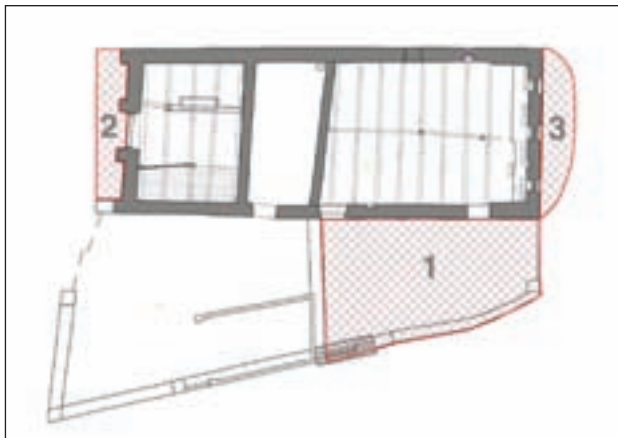
Nakon višegodišnjih nastojanja, Grad Vodnjan 2007. uspio je otkupiti ranosrednjovjekovnu crkvu sv. Stjepana u središtu Peroja, koja je do tada bila u privatnome posjedu i dugo je vremena služila kao gospodarski objekt. Time su stečeni uvjeti da se ta vrijedna građevina, u kojoj su i ostaci dvaju slojeva srednjovjekovnih fresaka, temeljitije istraži i u konačnici prezentira kao važan spomenik kulture. Konzervatorsko-restauratorska istraživanja započela su probnim iskopavanjima u neposrednoj okolici jer su stariji podaci upućivali na to da prostor oko crkve sadrži ostatke iz starijih vremena (B. Marušić donosi vijest o pronalasku nekoliko grobova sa sjeverne strane crkve). Arheološka istraživanja odvijala su se u dva navrata: u prvoj kampanji od 19. studenog do 12. prosinca 2008., i u drugoj krajem siječnja 2009., a svrha im je bila utvrđivanje eventualnih arheoloških ostataka na dijelu zemljišne parcele koja je definirana južnim zidom crkve i ogradnim zidom dvorišta. U iskopavanjima su sudjelovali konzervator dr. sc. I. Matejčić i arheolog dr. sc. A. Milošević.

Iskopavanja su započela u istočnom dijelu južnoga dvorišta (sektor 1, vidi skicu) uklanjanjem recentnih cementnih staza i gornjega humusnog sloja. Na tome je dijelu razgrađen i ponovno sagrađen ogradni zid uz cestu kojoj je tada proširen kolnik. Tri su arheološke kategorije nalaza u tome dijelu iskopa: ostaci kamenoga pločnika, dio vjerojatno ogradnog zida i grobovi.

Ostaci pločnika složeni su od nepravilnih kamenih ploča položenih na nabijenu zemlju. U znatnijoj mjeri

Položaj crkve sv. Stjepana u Peroju

Skica istraženih prostora oko crkve sv. Stjepana (crtež: I. Matejčić)

sačuvani su po sredini sektora 1, a njegova oštećenja uglavnom su prouzročila ukapanja mlađih grobova. Izvjesna je mogućnost da su to ostaci pločnika koji je nekada pripadao uređenom okolišu ranosrednjovjekovne crkve.

U samom jugozapadnom uglu otkopan je dio zida kojemu završeci nisu pronađeni jer jednim krajem ide pod asfaltnu cestu, a drugim se produžava u dvorište koje će biti naknadno istraženo. Zid je građen od priklesanog kamenja, a sačuvan je u visini od dva reda blokova koji su bili položeni izravno na kameni živac. Radna je pretpostavka

Novi ogradni zid uz crkvu sv. Stjepana (foto: A. Milošević)

da je to ostatak ogradnoga zida groblja koje se prostiralo oko crkve.

U sektoru 1 otkopani su i ostaci desetak grobova. Svi su grobovi zatečeni oštećeni i bez poklopnica, vjerojatno kao posljedica naknadnoga obrađivanja zemlje. Uglavnom su bili ukopani u zemlju bez ikakvih obložnica (grobovi 1 – 4), grob 8 (prislonjen uz južni zid crkve) bio je obložen zidanim kamenjem, a grob 6 (uz jugoistočni ugao crkve) okomito posađenim pločama. Okomitim kamenim pločama djelomično je bio obložen i grob 5. Nalazi su malobrojni: u grobu 1 bio je jedan srebrni prsten

Sektor 1 južno od crkve (foto: A. Milošević)

Sektor 3 istočno od crkve (foto: A. Milošević)

s krunom u kojoj je bio umetak pridržavan kukicama (umetak nedostaje), u grobu 2 bili su ostaci krunice s medaljicom, a u grobu 6 jedna željezna pređica s okovom od lima i još nekoliko nedefiniranih željeznih ulomaka. Pred kraj ovogodišnje istraživačke kampanje u sektoru 1 pronađen je još jedan grob s dva istodobna dječja ukopa, no taj grob zbog loših vremenskih prilika nije istražen do kraja. Realno je pretpostaviti da se nekada na tome prostoru nalazilo više grobova koje je uništilo naknadno obrađivanje zemljišta. Po sredini iskopa u sektoru 1, a u blizini groba 2 iskopana je rupa s ostacima dvadesetak kostura. Mali ulomci majoličkih posuda iz 17.-18. st., pronađeni među kostima, možda svjedoče o vremenu kada se to dogodilo.

Tijekom ovogodišnje istraživačke kampanje istraženi su i uski slobodni prostori uz istočni i zapadni zid crkve. U sondi uz istočni zid (sektor 3), koja je omeđena rubnikom uz asfaltnu cestu, pronađen je jedan grob (7) po sredini iskopa, oštećen u vrijeme uređenja ceste. U predjelu trbuha bilo je desetak malih koluta od brončanog lima koji su nekada vjerojatno bili utkani u odjeću. U sondi uza zapadni zid (sektor 2) bila su još dva groba bez obložnica (grobovi 9 i 10). Oba su bila oštećena, grob 9 u vrijeme izgradnje kamenoga stupa za vratnice uz jugozapadni ugao crkve, a grob 10 nedavno – u vrijeme iskopa kanala za elektrokabel. Istraživanja u sondama uza zapadni i istočni zid crkve omogućila su i fugiranje zidova crkve i njihovo arhitektonsko dosnimavanje u tome dijelu. Nakon iskopavanja sve su sonde zatrpane tucanikom, a iskopani materijal odvezen je s lokaliteta.

Sektor 2 zapadno od crkve (foto: A. Milošević)

Literatura

Marušić 1974 B. Marušić, Istarska grupa spomenika sakralne arhitekture s upisanom apsidom, Histria archaeologica, 1-2, Pula, 1974: 44 – 47.

dr. sc. Ivan Matejčić
dr. sc. Ante Milošević

Summary

After trying hard for several years, in 2007 the city of Vodnjan managed to purchase the early medieval church of St Stephen in the centre of Peroj that had until that time been privately owned and for a long time had been a farm building. This meant it was possible for this valuable building, in which there are the remains of two strata of medieval frescoes, to be more thoroughly investigated and in the end to be presented as a valuable heritage building. Conservation and restoration operations in 2009 started with shovel pit tests of the surrounding area. On this occasion ten late medieval and modern graves were excavated in three probes to the south, east and west of the church. On the whole they were damaged, because the area they were in had been used as a garden, and they had partially been devastated by road building or the laying of electrical cables. There were few finds (a silver ring, remains of a rosary, parts of garments).

Redni broj: 180

Lokalitet: Plinovod Vodnjan – Umag

Naselje: –

Grad/općina: –

Pravni status: postupak u tijeku

Razdoblje: P, A

Vrsta radova: probno iskopavanje

U siječnju i ožujku 2009. probno je arheološki istražena trasa regionalnog plinovoda Vodnjan – Umag, na položajima VU 021, VU 056, VU 079, VU 113 i VU 118, radi otkrivanja mogućih potencijalno ugroženih novih arheoloških lokaliteta. Stručna voditeljica bila je Maja Čuka iz Arheološkog muzeja Istre u Puli (voditelj projekta: Arheološki muzej Istre). Istraživanje je u potpunosti financirano sredstvima Plinacra d.o.o. iz Zagreba.

Područje trase plinovoda od Vodnjana do Umaga dugo je oko 71 km i prolazi kroz zaleđe obale zapadne Istre, a probno je istraženo područje Vodnjana, Bala, Rovinja i Umaga. Spomenute su pozicije istraživanja velikim dijelom bile prekrivene sredoziemnom makijom, dračem i grmljem, zbog čega nije bilo moguće u potpunosti ustanoviti granice prostiranja arheoloških nalazišta, ni detaljno pregledati navedeno područje. Pozicije istraženih sondi odabrane su nasumce (gdje je vegetacija u potpunosti onemogućavala vidljivost površine) i ciljano (gdje su površinski nalazi bili najbrojniji). Istraživalo se na temelju dokumentacije koju je dostavila tvrtka Plinacro d.o.o., terenskih podataka,

VU 021, sonda 8 i erodiran ulomak keramike (foto: M. Čuka)

topografskih karti, zračnih snimki, uvida u stručnu literaturu i prethodnih izvještaja kustosa u arhivi Arheološkog muzeja Istre. Istraženi slojevi iskapani su kao prirodni (u slučaju promjene boje ili teksture sedimenta, količine kamenja i nalaza) ili umjetni (u slučaju da nije bilo nikakvih promjena u sedimentu, količini kamenja ili nalaza). Boja sedimenta određena je uporabom *Munsell Soil Color Charts*. Tijekom istraživanja izrađena je stručna arheološka dokumentacija te fotodokumentacija, a nakon istraživanja nalazište je geodetski snimljeno.

1. VU 021 – gradina Dračevica (Gauss-Kruegerova projekcija: x 5410176, y 4982084). VU 021 nalazi se pokraj Vodnjana, oko 300 m istočno od željezničke pruge Pazin – Vodnjan. Prilikom rekognosciranja magistralnog plinovoda Vodnjan – Umag 2007., na toj poziciji zabilježeni su ostaci gradinskog naselja. Terasa gradine ispresijecane su suhozidima s ugrađenim kašunima, dok su na najvišem platou smještene gromače s površinskim nalazima ulomaka prapovijesne keramike (Komšo, Čuka 2008). Neposredna blizina gradine uvjetovala je izmjenu prvobitne trase plinovoda te probno arheološko istraživanje na izmijenjenom dijelu. Radni pojas izgradnje plinovoda probno je arheološki sondiran od 29. do 31. siječnja 2009., prilikom čega je istraženo osam sondi dimenzija 1,5x1,5 m, u kojima nisu zabilježeni kulturni arheološki slojevi,

VU 079, sonda 2 i atipični ulomci keramike (foto: M. Čuka)

kao ni arheološki nalazi. Jedan izrazito erodiran ulomak keramike koji je pronađen u sondi 8 najvjerojatnije je tu dospio erozijom sedimenta zbog antropogenih ili prirodnih procesa (ili kombinacije obaju utjecaja).

2. VU 079 – nalazi keramike i kremen (Gauss-Kruegerova projekcija: x 5393680, y 4997567). VU 079 smješten je na oranicama sjeverozapadno od Rovinja gdje su prilikom rekognosciranja u kolovozu 2007. prikupljeni nalazi keramičkih i kremenih izrađevina, što je upućivalo na postojanje arheološkog nalazišta (Komšo, Čuka 2008: 279). Od 6. do 7. ožujka 2009. taj je položaj probno arheološki istražen, prilikom čega su istražene dvije sonde dimenzija 1,5x1,5 m, u kojima su zabilježena dva horizonta: horizont A (površinski sloj oranja) i horizont B (sloj sterilne crvenice), u kojima nisu zabilježeni kulturni arheološki slojevi. Pronađeni malobrojni atipični ulomci izrazito erodirane keramike tu su najvjerojatnije dospjeli kao posljedica erozije sedimenta zbog antropogenih ili prirodnih procesa (ili kombinacije obaju utjecaja).

3. VU 113 – antički ostaci (Bosco Grande pokraj Segeta) (Gauss-Kruegerova projekcija: x 5387465, y 5030193). VU 113 nalazi se u blizini Segeta kraj Umaga, na području koje je poznato pod toponimom Bosco Grande. Prilikom rekognosciranja u kolovozu 2007. tu su zabilježeni ulomci keramike. Od 9. do 10. ožujka 2009. godine taj je položaj probno arheološki sondiran. Prilikom zaštitnoga arheološkog istraživanja ukupno su istražene tri probne sonde u kojima su zabilježena dva horizonta: horizont A (površinski sloj oranja) i horizont B (sloj sterilne crvenice), u kojima nisu zabilježeni kulturni arheološki slojevi. Pronađeni ulomci keramike najvjerojatnije su tu došli kao posljedica erozije sedimenta zbog antropogenih ili prirodnih procesa (ili kombinacije obaju utjecaja). Oko 100 m zapadno od vinograda u vlasništvu Danila Pastorčića (VU 113), između maslinika i polja pšenice pronađena je velika količina ulomaka antičkih tegula, keramike i tesera, te je najvjerojatnije riječ o ostacima antičke vile koju trasa plinovoda zaobilazi (VU 241).

4. VU 118 – nalazi keramike (Gauss-Kruegerova projekcija: x 5386852, y 5031547). VU 118 nalazi se u vinogradu sjeveroistočno od Segeta kraj Umaga. Položaj je probno arheološki istražen 11. i 12. ožujka 2009. godine. Prilikom rekognosciranja u kolovozu 2007. na tom su mjestu zabilježeni ostaci antičke i novovjekovne keramike, što je upućivalo na moguće postojanje arheološkog nalazišta (Komšo, Čuka 2008). Prilikom probnoga arheološkog istraživanja ukupno su istražene tri probne sonde. U sondama 2 i 3 zabilježena su dva horizonta: horizont A (površinski sloj oranja) i horizont B (sloj sterilne crvenice), u kojima nisu zabilježeni kulturni arheološki slojevi. Pronađeni ulomci keramike najvjerojatnije su tu dospjeli kao posljedica erozije sedimenta zbog antropogenih ili prirodnih procesa (ili kao kombinacija obaju utjecaja).

5. VU 056 – gromača jugoistočno od Bala (Gauss-Kruegerova projekcija: x 5402806, y 4989274). Arheološko probno istraživanje tog položaja trajalo je svega jedan dan – 16. ožujka 2009. godine. Prilikom rekognosciranja

VU 113, sonda 1 kraj iskopa (foto: M. Čuka)

u kolovozu 2007. na tom je mjestu zabilježena skupina gromača u šumi, što je upućivalo na moguće postojanje arheološkog nalazišta (Komšo, Čuka 2008). Na samoj trasi plinovoda nalazila se samo jedna gromača nad kojom su obavljena probna arheološka istraživanja. Istražena je jedna probna sonda veličine 1,5x1,5 m, u kojoj nisu zabilježeni kulturni slojevi ni arheološki nalazi.

Na osnovi rezultata dobivenih probnim arheološkim istraživanjima, gdje su na nekima od navedenih lokacija pronađeni atipični ulomci keramike koji su tu najvjerojatnije došli kao posljedica erozije sedimenta zbog antropogenih ili prirodnih procesa (ili kombinacije obaju utjecaja) te nisu otkriveni kulturni slojevi koji bi izgradnjom plinovoda bili ugroženi prilikom iskopa i postavljanja cijevi, predloženo je da se dopuste zemljani radovi, uz uvjet stalnoga arheološkog nadzora tih zona prilikom krčenja vegetacije i zemljanih radova.

Literatura

Komšo, Čuka 2008 Darko Komšo, Maja Čuka, Plinovod Vodnjan – Umag, rekognosciranje, HAG, 4/2007, Zagreb, 2008: 277 – 279.

Maja Čuka

Summary

In January and March 2009, as a result of the requirements of the firm Plinacro of Zagreb, staff members of the Archaeological Museum of Istria conducted archaeological probe investigations along the course of the main gas pipeline from Vodnjan to Umag at the sites VU 021 (north west of Vodnjan), VU 056 (south east of Bale), VU 079 (north west of Rovinj), VU 113 (east of Seget near Umag) and VU 118 (north east of Seget near Umag). At some of these sites atypical fragments of ceramics were found that most likely arrived there as the result of the erosion of sediments consequent upon anthropogenic or natural processes, or a combination of both influences. Thus, although no cultural strata were discovered that might be threatened by the development of the pipeline during excavation and pipe-laying procedures, constant archaeological supervision is needful.

Redni broj: 181

Lokalitet: Plinovod Vodnjan – Umag

Naselje: –

Grad/općina: –

Pravni status: postupak u tijeku

Razdoblje: A, S

Vrsta radova: arheološki nadzor

Od svibnja do studenog 2009., Arheološki muzej Istre arheološki je nadzirao iskopavanje trase magistralnog plinovoda Vodnjan – Umag, radi zaštite i otkrivanja mogućih novih kulturno-povijesnih dobara. Stručne voditeljice bile su Maja Čuka, Teodora Šalov i Ivana Janko iz Arheološkog muzeja Istre u Puli (voditelj projekta: Arheološki muzej Istre). Arheološki je nadzor u potpunosti financiran sredstvima tvrtke Plinacro d.o.o. iz Zagreba.

Područje je nadzirano na temelju pregleda arhiva Arheološkog muzeja Istre i dostupnih zemljopisnih karata, talijanskih topografskih karti i zračnih snimki (ortofotosnimke 1 : 5000, topografske karte 1 : 5000 i 1 : 25.000). Koordinate nalaza prikazane su u Gauss-Kruegerovoj projekciji, prilagođenoj za Hrvatsku, i zabilježene GPS-om marke Garmin. Točnost prikazanih koordinata jest ± 30 m. Trasa plinovoda duga je oko 71 km i prolazi kroz zaleđe obale zapadne Istre, bogato kulturno-povijesnom i arheološkom baštinom. Upravo zbog dužine trase po segmentima je nadzirano krčenje i iskopavanje trase (Kornede – Vodnjan, Vodnjan – Bale, Bale – Kokoletovica, Kokoletovica – Limski kanal, Limski kanal – Vrsar, Vrsar – Poreč, Poreč – Tar, Tar – Kovri, Kovri – Seget, Seget – Umag) te se pratio rad bagera i ostalih strojeva. Iskop kanala za postavljanje cijevi plinovoda u pravilu je bio dubok do 2 m, a najveća pažnja posvećena je površinskom sloju terena nakon skidanja vegetacije, prilikom čega su bile jasno vidljive promjene u boji sedimenta te eventualni površinski nalazi. Pored površinskog sloja, ključni su bili profili otkopnog kanala za postavljanje cijevi u kojima su bile jasno vidljive promjene u slojevima zemlje. Profili otkopa najčešće su bili arheološki sterilni, a mjestimično je bio jasno vidljiv presjek matične stijene (osobito u zoni Limskog kanala i Mirne) ili sterilne crvenice (osobito na području Poreča i Umaga). Također se obraćala pažnja na eventualne etnografske i speleološke

VU 302, položaj i segment zida crkve svetog Petra od sedam vrata (San Pietro delle sette porte) (foto: M. Čuka)

Segment trase magistralnog plinovoda Vodnjan – Umag kod Limskog kanala gdje nisu zabilježeni kulturni arheološki slojevi (foto: M. Čuka)

objekte u blizini same trase plinovoda Vodnjan – Umag, koji su potencijalno mogli biti devastirani radom strojeva. Arheološki najzanimljivije dionice na kojima su zabilježeni određeni arheološki lokaliteti u neposrednoj blizini trase, osobito područje između Istarskog ipsilona, ceste Vodnjan – Peroj, ceste Peroj – Barbariga do ceste Vodnjan – Bale do raskršća za Gajanu pa sjeverno do Istarskog ipsilona (koje je u procesu upisa u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske), pregledane su u više navrata da bi se moglo utvrditi da su sigurne od moguće devastacije. Obilaskom terena prilikom uklanjanja vegetacije s trase magistralnog plinovoda Vodnjan – Umag te arheološkim nadzorom prilikom iskopavanja kanala utvrđeno je postojanje četiriju novih potencijalnih lokaliteta.

1. VU 300 – sjeveroistočno od ostataka crkve sv. Šimuna kod Gurana (Gauss-Kruegerova projekcija: x 5413315, y 4980799). Sjeveroistočno od sela Gurana, u blizini ostataka predromaničke crkve sv. Šimuna, na samoj trasi plinovoda pronađen je rimski brončani novčić s likom imperatora (neidentificiran), diam. 16,2 mm i nekoliko ulomaka grube kuhinjske keramike.

2. VU 301 – jugoistočno od ostataka crkve sv. Šimuna kod Gurana (Gauss-Kruegerova projekcija: x 5413291, y 4980305). Oko 200 m jugoistočno od VU 300 na samoj trasi plinovoda, na površini je pronađeno više ulomaka grube kuhinjske keramike te ulomak grla amfore.

3. VU 302 – Sveti Petar od sedam vrata (*San Pietro delle sette porte*) (Gauss-Kruegerova projekcija: x 5410647, y 4981874). Petstotinjak metara istočno od gradine Dračevica VU 021, u općini Vodnjan pronađeni su ostaci crkvenoga kamenog namještaja (stipes oltara dimenzija 1,35x0,43x0,30 m i prag vrata dimenzija 0,93x0,37x0,37 m) i dijelovi arhitekture, točnije zida od pravilno obrađenog kamenja dužeg od jednog metra, uslojenog ispod sloja zemljane prašine i kamenja. Prema usmenoj predaji lokalnog mještanina Martina Ušića, riječ je o sakralnom objektu – Sveti Petar od sedam vrata (*San Pietro delle sette porte*), što je poslije potvrđeno i na starim austrougarskim katastarskim kartama.

4. VU 303 – antički lokalitet Radi (Gauss-Kruegerova projekcija: x 5392103, y 5008805). Na toponimu Radi, jugoistočno od sela Garbina, nedaleko od Poreča zabilježeni su brojni ulomci antičke grube keramike, tegula i imbreksa. Najvjerojatnije je riječ o antičkoj aglomeraciji nepoznate namjene.

Na najvećem dijelu trase plinovoda nisu primijećeni tragovi arheoloških nalazišta, osim na četiri lokacije koje su bile izravno ugrožene daljnjim radovima te im je prijetila devastacija. Prema nalogu i dozvoli Konzervatorskog odjela u Puli, Arheološki muzej Istre započeo je zaštitna arheološka istraživanja na položajima VU 300, VU 301, VU 302 – Sveti Petar od sedam vrata i VU 303 – lokalitet Radi, čiji je cilj prije svega bio zaštita i konzervacija ugroženih arheoloških lokaliteta.

Maja Čuka
Teodora Šalov
Ivana Janko

Summary

From May to November 2009 the Archaeological Museum of Istria, because of the development plans of Plinacro d.o.o. of Zagreb, carried out archaeological supervision of the excavation of the course of the main gas pipeline from Vodnjan to Umag in order to protect and discover any possible new cultural historical properties. Over most of the course of the pipeline, no traces of archaeological sites were noticed, except at 4 sites that were directly threatened by further works, and were at risk of devastation.

Redni broj: 182

Lokalitet: Plinovod Vodnjan – Umag

Naselje: –

Grad/općina: –

Pravni status: postupak u tijeku

Razdoblje: A, SV, NV

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Od 20. siječnja do 25. ožujka 2009. započela je prva faza zaštitnoga arheološkog iskopavanja na trasi izgradnje plinovoda od Vodnjana do Umaga, i to na pozicijama: VU 052, VU 082, VU 095, VU 096, VU 097, VU 098 i VU 117. U drugoj su fazi obuhvaćene pozicije VU 303 (od 5. do 23.

listopada) te VU 300 i VU 301 (od 2. do 5. studenog 2009. godine). Zaštitno arheološko istraživanje vodila je Teodora Šalov iz Arheološkog muzeja Istre u Puli, a u radovima su sudjelovali i L. Milotić (vanjski suradnik), K. Jerbić (apsolventica arheologije), M. Devčić, I. Juričić (muzejski tehničar) i devet radnika. Investitor radova bio je Plinacro d.o.o. iz Zagreba, a teren su ručno iskopavali radnici koje je osigurao Arheološki muzej Istre. Teren je geodetski snimila tvrtka Geoservis iz Pule.

Teren je iskopavan ručno, uz uporabu krampa i ručne lopatice, a sav istraženi sediment pregledavan je prilikom iskopavanja. Istraženi slojevi iskopavani su kao prirodni (u slučaju promjene boje ili teksture sedimenta, količine kamenja i nalaza) ili umjetni (u slučaju da nije bilo nikakvih promjena u sedimentu, količini kamenja ili nalaza). Boja sedimenta određivana je uporabom *Munsell Soil Color Charts*. Površina sonde prije iskopa, kao i tijekom iskopa, uz pomoć nivelira mjerena je na svakih pola metra udaljenosti. Tijekom istraživanja nalazište je geodetski snimljeno.

1. VU 052 – gromača JI od Bala (Gauss-Kruegerova projekcija: x 5403757, y 4988852). Istraživanje na lokalitetu VU 052 trajalo je 11 dana, od čega 6 dana pod voditeljstvom Theodore Šalov (od 24. veljače do 2. ožujka 2009.), a 5 dana pod voditeljstvom Maje Čuka (od 20. do 25. ožujka 2009.). Kako se radi o gromači, prilikom istraživanja primjenjivana je tzv. metoda kružnog isječka. Gromača je vizualno podijeljena na 4 sonde, od kojih su istraživane 3 (sonda 1 u cijelosti, a sonde 2 i 3 djelomično u okviru trase plinovoda). Dimenzije su njihovih stranica 7 m i 8 m, i svaka je podijeljena na 4 kvadranta sa stranicama 3,5x3,5 m, imenovana slovima A, B, C, D, E, F, I, J, L i M. Iskopavalo se metodom struganja slojeva od vrha prema dolje. Već nakon skidanja površinskog sloja (SJ 1) i na nekim mjestima (SJ 2), pojavio se naslagani suhozid (SJ 3) u obliku prstena, promjera cca 6 m. Suhozid je imao lice, ali ne i naličje, i bio je ispunjen većom količinom kamenja, loše zidan i sklon urušavanju. Nešto niže od (SJ 3) pojavljuje se i drugi suhozid (SJ 5), više elipsastog oblika, koji na istočnom dijelu ima slijepu nišu. Objekt oblikom nalikuje na tumul, no nedostaje grob i potpuno je sterilan. Čini se da je prije riječ o nekome etnološkom fenomenu. S više pozicija uzeta je zemlja za analizu (flutaciju), koja bi mogla biti dragocjen izvor informacija. Zaštitnim arheološkim istraživanjem na položaju VI 052 kod Bala, unutar radnog pojasa izgradnje plinovoda Vodnjan – Umag istražene su 3 probne sonde podijeljene na 4 kvadranta, u kojima su istraženi kvadranti A, B, C, D, E, F, I, J, L i M. Otkopano je 29 stratigrafskih jedinica koje su bile sterilne i bez nalaza. Svi su istraženi slojevi sterilni i bez nalaza. Objekt nalik prapovijesnom tumulu rađen je tehnikom suhog zidanja na dva nivoa od zidova prstenastog oblika, od kojih je gornji manjeg promjera od donjeg i u potpunosti je ispunjen većim, nepravilnim kamenjem. Objekt bi mogao biti zanimljiv i s etnološkog stajališta. Istražen je dio koji ulazi u trasu plinovoda, a to je upravo njegova polovica.

2. VU 082 – lokalitet kod Vrsara, na području oranica, u radnom pojasu plinovoda (Gauss-Kruegerova projekcija: x 5393164, y 5000942). Zaštitno istraživanje na lokalitetu

VU 082 trajalo je dva dana. Otvorene su tri probne sonde imenovane brojkama 1, 2 i 3, dimenzija 2x2 m. Sve tri sonde nalaze se u blizini obradive površine, na samoj trasi plinovoda. Vizualnim pregledom terena prije postavljanja i otvaranja sonde, izuzev u obližnjoj njivi u kojoj se mogao naći poneki keramički ulomak, nisu otkriveni arheološki ili kulturni tragovi. Nakon otkopavanja površinskog sloja (SJ 1), u sve tri sonde nađen je sterilan sloj crvene zemlje – zdravice (SJ 2) ispod koje se nalazi matična stijena (SJ 3). Sonde su potpuno sterilne, bez nalaza i kulturnih slojeva.

3. VU 095 – Tar, područje između Monperlona i Rupe (Gauss-Kruegerova projekcija: x 5393595, y 5016372). Probim arheološkim istraživanjem 14. veljače 2009., na položaju VU 095 mjesto Tar, područje između Monperlona i Rupe, unutar radnog pojasa plinovoda Vodnjan – Umag istražene su 3 sonde imenovane slovima A, B, C (vel. 2x2 m), u kojima su zabilježene 3 stratigrafske jedinice: 1. površinski sloj, 2. sloj sterilne crvenice, 3. sloj – matična stijena. Nisu zabilježeni kulturni slojevi. Sonde su sterilne i bez nalaza. Prema mišljenju arheologa, na istraženom dijelu trase plinovoda, nije bilo ugroženih arheoloških nalazišta ni pojedinačnih nalaza.

4. VU 096 – Tar, Monfaber (Gauss-Kruegerova projekcija: x 5393721, y 5017052). Na lokalitetu VU 096 otvorene su tri sonde, dimenzija 2x2 m, imenovane brojkama 1, 2 i 3. Probim arheološkim istraživanjem 29. i 30. siječnja 2009., na položaju VU 096 mjesto Tar, brdo Monfaber, unutar radnog pojasa izgradnje plinovoda Vodnjan – Umag istražene su 4 probne sonde u kojima su zabilježene 4 stratigrafske jedinice: 1. površinski sloj raslinja; 2. sloj sterilne smeđe zemlje; 3. sterilna zemlja (zdravica) i 4. matična stijena. Nisu zabilježeni kulturni slojevi. Na istraženom dijelu trase plinovoda nije bilo ugroženih arheoloških nalazišta.

5. VU 097 – Tar, selo Perci (Gauss-Kruegerova projekcija: x 5393693, y 5017312). Istraživanje na lokalitetu VU 097 trajalo je 7 dana, i za to vrijeme otvorene su 4 sonde imenovane slovima A, B, C i D, dimenzija 2x2 m. Za vrijeme iskopavanja u tri se sonde odmah ispod

„Objekt“ istražen do kraja u dijelu koji se odnosi na trasu plinovoda (foto: T. Šalov)

površinskog sloja pojavljivao sloj crveno-smeđe zemlje prepun krhotina antičkih tegula i imbreksa, a zanemarivi su bili nalazi staklenih ulomaka i ulomaka amfora. Ispod sloja s tegulama uglavnom se pojavljivao sloj sterilne crvene zemlje – zdravice. Pretpostavka je, budući da su u neposrednoj blizini obradive površine, da keramički materijal potječe s nekog objekta ruralne antičke aglomeracije, a tu je nakupljan raščičavanjem njiva. U sondi D bilo je najviše ulomaka amfora (dna, ručkice, obodi i dijelovi tijela), ulomak žbuke (kao u sondi B) i desetine staklenih ulomaka. Evidentno je da je cjelokupan stakleni, keramički, kameni i ostali materijal dospio u istražene slojeve raščičavanjem obradivih površina u blizini, te se ne može govoriti o pravim kulturnim slojevima. Sudeći po količini građevnog materijala, neosporno je da je veća antička aglomeracija postojala negdje u blizini sela Peraca, ali ne i na postojećoj trasi plinovoda. Nakon istraživanja, a prema odluci konzervatora, sonde su prekrivene geotekstilom i zatrpane.

6. VU 098 – Tar, selo Perci (Gauss-Kruegerova projekcija: x 5393549, y 5017638). Probnim arheološkim istraživanjem 13. veljače 2009. na položaju mjesto Tar, selo Perci, unutar radnog pojasa izgradnje plinovoda Vodnjan – Umag, istraživane su tri probne sonde u kojima su zabilježene tri stratigrafske jedinice: 1. površinski sloj raslinja; 2. sloj sterilne crvenice; 3. matična stijena. U sondama nisu bili zabilježeni kulturni slojevi. Sve tri sonde nalazile su se poviše obradive njive u kojoj su nađeni ulomci prapovijesne keramike. Prema stručnom mišljenju arheologa, na istraženom dijelu trase plinovoda nije bilo ugroženih arheoloških nalazišta, ni pojedinačnih nalaza.

7. VU 117 – SI od Segeta kod Umaga (Gauss-Kruegerova projekcija: x 5386830, y 5031206). Probnim arheološkim istraživanjem od 10. do 12. ožujka 2009. na položaju VU 117 SI od Segeta kod Umaga, unutar radnog pojasa izgradnje plinovoda Vodnjan – Umag istraživane su tri probne sonde dimenzija 1,5x1,5 m, u kojima su zabilježene 3 stratigrafske jedinice: 1. sloj smeđe-crvene zemlje (sloj oranja); 2. umjetan prijelaz (sterilna zemlja zdravica); 3. umjetan prijelaz (sterilna zemlja zdravica). U sondama nisu zabilježeni kulturni slojevi. Sve tri sonde nalaze se u obrađenom vinogradu nepoznatog vlasnika, na samoj trasi plinovoda. Već na površini obrađene zemlje prilikom istraživanja, kao i prilikom rekognosciranja, uočavani su fragmenti nedovoljno očuvane antičke keramike. Prve dvije stratigrafske jedinice u sve tri sonde imaju neznatnu količinu keramičkih i staklenih nalaza, koji zapravo nisu reprezentativni ni dobro očuvani, ali govore da se u blizini vjerojatno nalazio neki veći antički objekt. Sonde su otvorene na samoj trasi plinovoda, svaka u zasebnoj brazdi vinograda, i to od sjevera prema jugu. U sondama su imenovane tri stratigrafske jedinice. Iskopavano je tako da se svaki sloj kopao u dubinu od 40 cm i radio se umjetan prijelaz. Sastav i boja zemlje ne mijenjaju se bitno od sloja do sloja. Svaka sonda iskopana je do dubine od 120 cm i ne doseže do kamena živca. Na istraženom dijelu trase plinovoda nema ugroženih arheoloških nalazišta, ni pojedinačnih nalaza, iako je na širem području u nekoliko navrata otkriveno više nalaza iz antike.

8. VU 300 – nedaleko od sela Gurana (Gauss-Kruegerova projekcija: x 5413315, y 4980799). Zaštitno arheološko istraživanje na trasi izgradnje plinovoda Vodnjan – Umag, na lokalitetu VU 300 trajalo je od 2. do 5. studenog 2009., ukupno 3 radna dana. Nedaleko od sela Gurana sjeveroistočno od Pule, na samoj trasi plinovoda prilikom arheološkog nadzora nakon raskrčivanja vegetacije, vizualnim pregledom pronađen je rimski novčić i nešto ulomaka grube kuhinjske keramike. Time je lokacija zabilježena kao potencijalni arheološki lokalitet. Otvorene su tri sonde, orijentacije S-J, dimenzija 1,5x1,5 m. Sonde su imenovane brojkama 1, 2 i 3. Zabilježene su svega 3 stratigrafske jedinice u sve tri sonde: površinski sloj crvene zemlje i sitnog kamenja (SJ 1); matična stijena (SJ 2); umjetan prijelaz iz površinskog sloja, crvena sterilna zemlja s primjesama kamenja (SJ 3). Izuzev navedenih površinskih nalaza otkrivenih prilikom vizualnog pregleda trase plinovoda i jednog ulomka oboda keramičke posude nađenog prilikom istraživanja, nije bilo drugih nalaza. To je bilo i očekivano, jer je prilikom pregleda terena nakon iskopavanja kanala za postavljanje cijevi plinovoda, profil kanala upućivao na sterilnu crvenu zemlju (zdravicu), a matična je stijena mjestimice kompletno zauzimala profil do površine. Rezultati zaštitnoga arheološkog istraživanja upućuju na to da u istraženim sondama nema materijalnih kulturnih ostataka ni kulturnih slojeva. Nedaleko od lokaliteta nalaze se ostaci predromaničke, a poslije i srednjovjekovne crkve sv. Šimuna, čije se istraživanje odvijalo u sklopu projekta Međunarodnoga istraživačkog centra za kasnu antiku i srednji vijek Sveučilišta u Zagrebu i Sveučilišta u Ženevi, a završeno je 2008. godine (Terrier, Jurković, Matejčić 2008). Moguće je da nalazi nađeni vizualnim pregledom na trasi plinovoda potječu upravo s nedalekog lokaliteta.

9. VU 301 – nedaleko od sela Gurana (Gauss-Kruegerova projekcija: x 5413291, y 4980305). Zaštitno arheološko istraživanje na trasi izgradnje plinovoda Vodnjan – Umag, na lokalitetu VU 301, trajalo je od 2. do 5. studenog 2009., ukupno 3 radna dana. Nedaleko od sela Gurana, na samoj trasi plinovoda, prilikom arheološkog nadzora lokaliteta vizualnim je pregledom pronađeno više ulomaka grube kuhinjske keramike i ulomak grla amfore. Time je lokacija zabilježena kao potencijalni arheološki lokalitet. Prilikom istraživanja otvorene su tri sonde, veličine 1,5x1,5 m, imenovane brojkama 1, 2 i 3. Zabilježene su svega 4 stratigrafske jedinice u sve tri sonde: površinski sloj crvene zemlje i sitnog kamenja (SJ 1), umjetan prijelaz iz 001 (SJ 2), umjetan prijelaz iz SJ 2, sastav boja i tla isti (SJ 3); matična stijena na dubini od cca 40-60 cm (SJ 4). Prilikom istraživanja, izuzev nekoliko nekarakterističnih ulomaka keramike, nisu otkriveni drugi nalazi, pa se može utvrditi da je veći broj nalaza prikupljen prilikom rekognosciranja na samoj površini. Rezultati zaštitnoga arheološkog istraživanja upućuju na to da osim površinskih nalaza nema materijalnih kulturnih ostataka ni kulturnih slojeva u istraženim sondama. Nedaleko od lokaliteta nalaze se ostaci predromaničke, poslije srednjovjekovne crkve sv. Šimuna, čije se istraživanje odvijalo u sklopu projekta

Međunarodnoga istraživačkog centra za kasnu antiku i srednji vijek Sveučilišta u Zagrebu i Sveučilišta u Ženevi, a završeno je 2008. godine (Terrier, Jurković, Matejčić 2008). Moguće je da nalazi nađeni vizualnim pregledom na trasi plinovoda potječu upravo s nedalekog lokaliteta.

10. VU 303 – lokalitet Radi, u blizini sela Garbina, JI od Poreča (Gauss-Kruegerova projekcija: x 5410176, y 4982084), k.č. 31/5, 19/1 i 19/2, k.o. Musalež. Od 5. do 23. listopada 2009. zaštitno je arheološki istraživani lokalitet VU 303 Radi, nedaleko od sela Garbina, JI od Poreča. Na području istraživanja tvrtka Agrolaguna 1969. zasadila je polje lješnjaka, između područja Radi i brda Marinca koje se obrađivalo do 90-ih godina kada je polje zapušteno i obraslo. Lokalitet je tom prilikom devastiran oranjem i ostalim ratarskim radnjama. Prije početka samog istraživanja pregledane su starije i novije zemljopisne karte Poreštine kako bi se ustanovilo postoji li toponim za područje na kojem je lokalitet VU 303, međutim nije bilo nikakvih naziva. Anketiranjem mještana sela Garbina, koje se nalazi u neposrednoj blizini lokaliteta, zaključeno je da tu žive samo doseljenici (i to unazad 40-50 godina) koji ne znaju mnogo o imenima predjela oko samog sela. Tek je pregledom katastarskih knjiga u katastarskom uredu Grada Poreča dobiven uvid u brojeve katastarskih čestica na lokalitetu, a pojavio se i toponim Radi talijanskog podrijetla, budući da je katastarska karta na talijanskom (katastarske čestice 31/5, 19/1 i 19/2, k.o. Musalež). Prijašnjim nadzorom radova na plinovodu utvrđeno je postojanje arheoloških nalaza već na samoj površini (tegule i imbreksi), a prilikom iskopa kanala bagerom radovi su obustavljeni zbog vidljivih tragova žbuke i povećane količine rimske keramike. U gabaritima trase plinovoda postavljena je kvadratna mreža. Iskopavano je na dijelu gdje se pokazala moguća podnica, a sjevernije se već ponegdje javljala matična stijena. Na lokalitetu Radi VU 303 istraženo je 10 kvadrantata dimenzija 2,5x3 m. Postavljanjem kvadrantne mreže, orijentacije S-J, kvadranti su imenovani od sjevera prema jugu slovima A, B, C, D, E, F i brojkama od zapada prema istoku 0, 1, 2. Apsolutna visina repera, koji je zapravo bio centralna os plinovoda, iznosi 49,98 m.

Zabilježene su 24 stratigrafske jedinice, od kojih će biti spomenute samo neke: SJ 3 – sloj žbuknog naboja koji se javlja na otučenoj matičnoj stijeni u KV A1, C1, D1, F1 i F2. Matična stijena KV A1 nivelirana je tako da tvori stubu, a površina je potom prekrivena žbukanim nabojem. Iznad njega nalazi se SJ 4 (sloj smeđe zemlje izmiješane žbukom), a ispod je SJ 5 (matična stijena). SJ 8 – podloga podnice, povezana je žbukom, većim kamenjem i ulomcima keramičkih tegula. Nalazi se u KV F1, D1, C1, F2 i E0. U tom je sloju bilo mnogo nalaza, od čega čak 10 posebnih. Iznad nje je SJ 6 (umjetan prijelaz iz SJ 2), boja i faktura zemlje ista kao kod 2, ali se ponegdje pojavljuje žbuka i kamenje, a ispod njega je u KV F1 SJ 10 (miješani sloj smeđe zemlje crvenice i keramičke podloge u prahu) i SJ 9 (sloj sterilne zemlje – zdravice), SJ12 – zapune u zdravici žućkaste boje (Munsell: 5YR 4/6 *yellowish red*), koja se nalazi na prijelazu iz KV D1 u KV E1, ovalnog oblika, s tragovima žbuke i sitnim kamenjem. Nalaza je bilo malo, od posebnih jedan brončani novčić. Iznad njega

Pogled prema sjeveru na istraženi lokalitet VU 303 (foto: K. Jerbić)

je SJ 6 (umjetan prijelaz iz SJ 2, boja i faktura zemlje ista kao kod 2, ali se ponegdje pojavljuje žbuka i kamenje). Ispod i oko njega je SJ 9 (sloj sterilne zemlje – zdravice). SJ 14 – sloj crne zemlje ovalnog oblika. U KV E1 zapunjava djelomično SJ 13 (umjetan prijelaz iz SJ 8), iznad njega je SJ 6 (umjetan prijelaz iz SJ 2, boja i faktura zemlje ista kao kod 2, ali se ponegdje pojavljuje žbuka i kamenje) i ispod njega je SJ 15 (zid rađen od pravilno uslojenih klesanaca, povezanih žbukom). SJ 15 – zid rađen od pravilno uslojenih klesanaca, povezanih žbukom, sačuvan samo u temeljima, mjestimično se gubi kraj matične stijene. Širok 60 cm, orijentacije I-Z, istražen u dužini od 4 m. Prostire se u KV E1 i E0. Iznad njega i u njegovu kontekstu nalazi se SJ 6 (umjetan prijelaz iz SJ 2, boja i faktura zemlje ista kao kod 2, ali se ponegdje pojavljuje žbuka i kamenje), na njemu se, zapunjavajući SJ 6, nalazi i SJ 14 (sloj crne zemlje ovalnog oblika), zapunjava ga SJ 5 (matična stijena), a ispod njega SJ 9 (sloj sterilne zemlje – zdravice). SJ 17 – zid rađen od klesanaca povezanih žbukom, s licem, bez naličja. Orijentacija mu je S-J. Širine nema jer se gubi prema zapadu. Prostire se u KV F1 i F2. Čini se da je postojala određena ispuna, ali je srušena tijekom oranja, a odmah uz njega nalazi se tanak sloj žbuke direktno naslonjen na zemlju zdravicu. Iznad njega i uz njega prema zapadu nalazila se SJ 8 (podloga podnice, povezana žbukom, većim kamenjem i ulomcima keramičkih tegula), povezana je sa SJ 3 (sloj žbuknog naboja koji se javlja na otučenoj matičnoj stijeni u KV A1, C1, D1, F1 i F2), ispod nje i povezana s njom je SJ 9 (sloj sterilne zemlje – zdravice). SJ 19 – neobičan arhitektonski sklop, za koji se u prvo vrijeme mislilo da je zid, a poslije se uklanjanjem viška kamenja, koje nije bilo povezano žbukom, vidjelo da je to nizak red kamenja povezan žbukom, po sredini ga siječe velika rupa koja je, čini se, iz istog vremena kao i arhitektura. Orijentacija je S-J. Iznad njega je SJ 8 (podloga podnice povezana žbukom, većim kamenjem i ulomcima keramičkih tegula), sastavni je dio SJ 24 (podnica načinjena na podlozi SJ 10 i SJ 8, na kojem su slagane keramičke ploče, vremenom ispucale), ulazi u kontekst SJ 17 (zid rađen od klesanaca

povezanih žbukom, s licem bez naličja), a ispod njega je SJ 8 (podloga podnice povezana žbukom, većim kamenjem i ulomcima keramičkih tegula). SJ 20 – mali fragment podnice, načinjen tako da se prvo ravnao kamen živac SJ 5, potom je išao sloj žbuke SJ 3, zatim spike, a preko njih keramička tegula ili moguće samo veća keramička ploča (Munsell: 10YR 7/6 *yellow*). Iznad nje je SJ 8 (podloga podnice povezana žbukom, većim kamenjem i ulomcima keramičkih tegula). SJ 21 – paljevinski sloj tamnosive do crne boje. Iznad njega je SJ 6 (umjetan prijelaz iz SJ 2, boja i faktura zemlje ista kao kod 2, ali se ponegdje pojavljuje žbuka i kamenje), zapunjava SJ 9 (sloj sterilne zemlje – zdravice). SJ 22 – paljevinski sloj sive do tamnosmeđe boje u KV D2. Iznad njega je SJ 6 (umjetan prijelaz iz SJ 2, boja i faktura zemlje ista kao kod 2, ali se ponegdje pojavljuje žbuka i kamenje), u kontekstu je sa SJ 8 (podloga podnice, povezana žbukom, većim kamenjem i ulomcima keramičkih tegula) i SJ 20 (mali fragment podnice), ispod njega je SJ 9 (sloj sterilne zemlje – zdravice). SJ 23 – paljevinski sloj tamnosive do crne boje, mjestimično tragovi ugljena, fragmenti keramike i primjese kamenja. Iznad njega je SJ 13 (sloj identičan SJ 8, umjetan prijelaz), zapunjava SJ 9 (sloj sterilne zemlje – zdravice).

Pored prikupljenih nalaza, posebnih nalaza, kostiju i školjki, uzeti su uzorci žbuke sa zidova i poda, kao i uzorci iz svih paljevinskih slojeva. Istražujući ovaj lokalitet, pojavom arhitektonskih ostataka, fragmentarno očuvanih zidova, podnica i žbukane matične stijene, nije odgovoreno o kakvoj se građevini radi. Otkriveno je 26 posebnih nalaza koji mogu odgonetnuti o kakvu je objektu riječ, kakva mu je bila namjena i period u kojem je egzistirao. Svi su posebni nalazi fotografirani *in situ* i uzeti su svi potrebni podaci za posebne nalaze, kao i uzorci žbuke (sa zidova i poda) te ugljena iz paljevinskih slojeva. Preliminarni rezultati upućuju na to kako je riječ o arheološkom nalazištu, koje bi se datiralo u kasno rimsko carstvo, od 3. do 5. st. Za sada se ne može govoriti o namjeni tog nalazišta, ni o njegovu karakteru. Nađeni arhitektonski ostaci malo govore o objektu čiji je južni dio devastiran sadnjom lješnjaka, a tek bi se detaljnijom obradom nalaza dobili precizniji odgovori. Prikupljanje nalaza za vrijeme istraživanja pokazalo je da nema ostataka luksuznih uporabnih predmeta od keramike i stakla, a više je zastupljena grublja kuhinjska i keramika upotrebljavana u građevinarstvu. Velika količina posebnih nalaza, ponajviše novčića, nakon laboratorijske obrade trebala bi dati preciznije odgovore. Djelatnici tvrtke Geoservis iz Pule snimili su arheološki lokalitet i „arheološke repere” Trimble GX 3D-skenerom te GPS uređajem Trimble R8 GNSS antena – prijatelj i TSC2 registraturom.

Literatura

Terrier, Jurković, Matejčić 2008 J. Terrier, M. Jurković, I. Matejčić, Les sites de l'église Saint-Simon, de l'ancienne agglomération de Guran et de l'église Sainte-Cecile en Istrie (Croatie). Sixième campagne de fouilles archéologiques, HAM, 14, Zagreb – Motovun, 2008: 247.

Teodora Šalov

Summary

Rescue archaeological investigations along the course of the construction of the Vodnjan-Umag gas pipeline during 2009 unfolded in the first phase at the positions VU 052, VU 082, VU 095, VU 096, VU 097, VU 098, VU 17. In the next phase the positions VU 300, VU 301 and VU 303 were covered. During the research at these sites, the need did not appear for the course of the pipeline to be shifted because of any possible threat to them. In rescue archaeological investigation at position VU 052 by Bale a feature like a prehistoric tumulus was discovered, made with the dry stone building technique, on two levels of walls of an annular form. The feature could be interesting more from an ethnological than an archaeological standpoint. The half of the feature that came into the course of the pipeline was investigated. At site VU 097 a layer of Roman Period rubble was found, created by the clearing of the nearby fields. A large antique agglomeration must have existed somewhere close to the village Perci, because of the amount of building material, but not on the existing course of the gas pipeline. At site VU 303 Radi the remains of a rural agglomeration of the Late Roman Period were found. The finds, including quite a lot of small coins, were dated to the 4th century. The Ruđer Bošković Institute dated a sample of charcoal to the end of the 6th or first half of the 7th century, which shows that this structure the Late Roman Period was used in the early medieval period as well, and that it was at that time devastated by remodelling. The traces of architecture say little of the purpose and character of the feature, which was devastated at the beginning of the 20th century by the planting of hazels.

Redni broj: 183

Lokalitet: Plinovod Vodnjan – Umag (izmijenjena dionica)

Naselje: –

Grad/općina: –

Pravni status: postupak u tijeku

Razdoblje: P, A, SV

Vrsta radova: rekognosciranje

Od 24. veljače do 2. ožujka 2009., Arheološki muzej Istre rekognoscirao je izmijenjeni dio trase magistralnog plinovoda Vodnjan – Umag radi potrebe izrade idejnog projekta, utvrđivanja stanja i otkrivanja mogućih novih kulturno-povijesnih dobara (stručna voditeljica: Maja Čuka, Arheološki muzej Istre, Pula; voditelj projekta: Arheološki muzej Istre, Pula). Rekognosciranje je u potpunosti financirano sredstvima tvrtke Plinacro d.o.o. iz Zagreba.

Područje je rekognoscirano na temelju pregleda arhiva Arheološkog muzeja Istre, dostupnih zemljopisnih karata i zračnih snimki (ortofotosnimke 1 : 5000, topografske karte 1 : 5000 i 1 : 25000, talijanske topografske karte). Koordinate nalaza prikazane su u Gauss-Kruegerovoj projekciji, prilagođenoj za Hrvatsku, i zabilježene GPS-om marke Garmin. Točnost prikazanih koordinata jest ± 30 m. Područje prvobitne trase plinovoda od Vodnjana do Umaga izmijenjeno je na području između Gurana i Vodnjana, zatim od crkve sv. Marije zapadno od Vodnjana

do Bala, od Bala do Limskog kanala, u blizini rijeke Mirne te između Segeta i Umaga. U zaleđu spomenutih naselja nalaze se brojni povijesni, etnološki i arheološki lokaliteti kao što su prapovijesna (gradine i tumuli) te antička i srednjovjekovna nalazišta. Arheološkim su rekonosciranjem dokumentirana ukupno 43 potencijalna lokaliteta, od čega je 15 arheoloških, 27 pojedinačnih etnoloških (kažuni) i 1 speleološki lokalitet. U ovom radu navedeno je 15 mogućih arheoloških nalazišta koja se nalaze unutar zaštitnog pojasa trase plinovoda.

1. VU 203 – Guran, nalazi srednjovjekovne keramike (Gauss-Kruegerova projekcija: x 5413073, y 4981031). Na oranici u blizini crkve svetog Šimuna kod Gurana, unutar samoga radnog pojasa trase plinovoda prikupljeni su ulomci srednjovjekovne keramike, što upućuje na to kako je šira zona oko crkve vjerojatno arheološko nalazište.

2. VU 204 – gromača (Gauss-Kruegerova projekcija: x 5412214, y 4981282). Unutar zaštitnog pojasa plinovoda, sjeverozapadno od Gurana zabilježena je gromača u šumi, što upućuje na moguće postojanje arheološkog nalazišta.

3. VU 211 – gromača (Gauss-Kruegerova projekcija: x 5410736, y 4981828). Unutar zaštitnog pojasa plinovoda, sjeverno od Vodnjana zabilježena je skupina gromača u šumi, što upućuje na moguće postojanje arheološkog nalazišta.

4. VU 223 – gromača s antičkom keramikom (Gauss-Kruegerova projekcija: x 5409701, y 4982144). U blizini zaštitnog pojasa plinovoda, zapadno od Vodnjana zabilježena je gromača s ulomcima antičkih tegula i amfora, što upućuje na moguće postojanje arheološkog nalazišta.

5. VU 224 – ulomak kremena (Gauss-Kruegerova projekcija: x 5409509, y 4982211). U blizini radnog pojasa trase plinovoda, zapadno od pruge Pazin – Vodnjan prikupljen je nalaz kremene izrađevine, što upućuje na moguće postojanje arheološkoga prapovijesnog nalazišta.

6. VU 232 – gromača (Gauss-Kruegerova projekcija: x 5401992, y 4989278). Jugozapadno od Bala, u blizini zaštitnog pojasa plinovoda zabilježena je gromača u šumi, što upućuje na moguće postojanje arheološkog nalazišta.

7. VU 233 – gromača (Gauss-Kruegerova projekcija: x 5401769, y 4989532). Jugozapadno od Bala, u blizini zaštitnog pojasa plinovoda zabilježena je gromača u šumi, što upućuje na moguće postojanje arheološkog nalazišta.

8. VU 234 – gromača (Gauss-Kruegerova projekcija: x 5400209, y 4990247). Jugoistočno od Rovinja, u blizini zaštitnog pojasa plinovoda zabilježena je gromača u šumi, što upućuje na moguće postojanje arheološkog nalazišta.

9. VU 235 – gradina Gatti (Gauss-Kruegerova projekcija: x 5399964, y 4990177). Jugoistočno od Rovinja, u blizini zaštitnog pojasa plinovoda nalazi se toponim Gatti. Riječ je o uzvišenju na kojem se nalazi prapovijesno gradinsko naselje iz brončanog doba. Ima dvije prostrane terase koje okružuju centralni plato, a suhozidni bedem gradine

VU 223, položaj gromače (foto: M. Čuka)

vidljiv je na više mjesta. Na površini su vidljivi ulomci brončanodobne keramike.

10. VU 236 – gromača (Gauss-Kruegerova projekcija: x 5397283, y 4992934). Sjeveroistočno od Rovinja, u blizini zaštitnog pojasa plinovoda zabilježena je gromača u šumi, što upućuje na moguće postojanje arheološkog nalazišta.

11. VU 237 – gromača (Gauss-Kruegerova projekcija: x 5396987, y 4993175). Sjeveroistočno od Rovinja, u blizini zaštitnog pojasa plinovoda zabilježena je gromača u šumi, što upućuje na moguće postojanje arheološkog nalazišta.

12. VU 238 – gromača (Gauss-Kruegerova projekcija: x 5396837, y 4993311). Sjeveroistočno od Rovinja, u blizini zaštitnog pojasa plinovoda zabilježena je gromača u šumi, što upućuje na moguće postojanje arheološkog nalazišta.

13. VU 240 – gromača (Gauss-Kruegerova projekcija: x 5392754, y 5020950). Istočno od Mirne, unutar zaštitnog pojasa plinovoda zabilježena je gromača, što upućuje na moguće postojanje arheološkog nalazišta.

14. VU 241 – antička vila u blizini Segeta (Gauss-Kruegerova projekcija: x 5387303, y 5030226). Jugoistočno od Segeta, pokraj Umaga, na položaju poznatom pod nazivom Bosco grande, u blizini zaštitnog pojasa plinovoda u masliniku

VU 242, položaj i ulomak kremena (foto: K. Jerbić)

zabilježena je velika količina antičkih tegula, ulomaka amfora i komada velikih tesera koje su dijelovi mozaika. Najvjerojatnije je riječ o ostacima rimskoga stambenog i gospodarskog objekta.

15. VU 242 – ulomak kremenca (Gauss-Kruegerova projekcija: x 5386646, y 5033461). Sjeverozapadno od Umaga, unutar radnog pojasa trase plinovoda prikupljen je nalaz kremene izrađevine, što upućuje na moguće postojanje arheološkoga prapovijesnog nalazišta.

Velik dio izmijenjenog dijela trase prekriven je neprohodnom sredozemnom makijom, dračem i grmljem, zbog čega nije bilo moguće u potpunosti ustanoviti granice prostiranja arheoloških nalazišta, ni detaljno pregledati navedeno područje. Terenskim rekognosciranjem izmijenjenog dijela trase plinovoda Vodnjan – Umag izrađen je osnovni konzervatorski elaborat te su stvoreni uvjeti za arheološki nadzor i reambulaciju trase po segmentima za vrijeme trajanja krčenja vegetacije i zemljanih radova. Posebno je naglašena neophodnost praćenja svih vrsta pripremljenih radova (osobito krčenje vegetacije), pri čemu se pretpostavlja pojava novih arheoloških podataka. Također, zatraženo je mišljenje speleologa i etnologa za etnološke i speleološke lokalitete.

Maja Čuka

Summary

From February to March 2009, because of the development plans of Plinacro d.o.o., the Archaeological Museum of Istria carried out fieldwalking on the modified part of the route of the main Vodnjan – Umag gas pipeline for the purpose of producing a preliminary plan, ascertaining the state of affairs and discovering possible new cultural history properties. All told 43 potential archaeological ethnological and speleological features were documented. Of these, 15 were archaeological, 27 were ethnological (*kažuns* or beehive huts) and 1 was a speleological site. In this work the 15 possible archaeological sites inside the protected zone of the gas pipeline course are listed.

A larger part of the modified section of the course is covered with impassable Mediterranean maquis, thorn and bushes, which made it impossible completely to define the boundaries of the archaeological sites or to examine the area in detail; it will accordingly be necessary to carry out supervision of all kinds of preparatory operations.

Redni broj: 184

Lokalitet: Poreč – Eufrazijeva bazilika (kompleks)

Naselje: Poreč

Grad/općina: Poreč

Pravni status: N-4

Razdoblje: A, SV

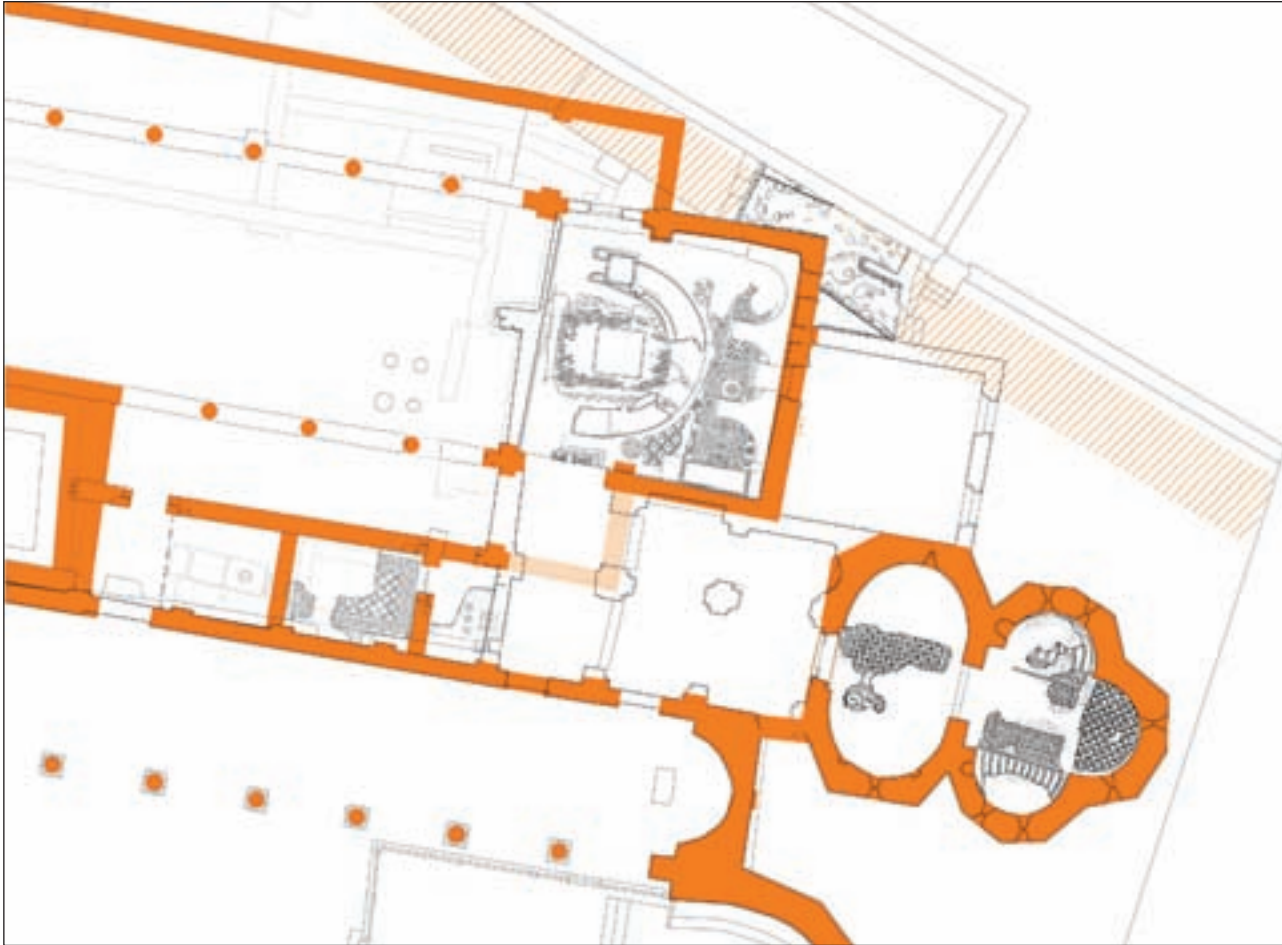
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Od 14. do 16. travnja 2009. zaštitno je arheološki istražen sanitarni čvor napravljen polovinom 20. st. u sjeveroistočnom uglu kompleksa Eufrazijeve bazilike u Poreču. Radove su vodili dr. sc. Ivan Matejić i dr. sc. Ante Milošević.

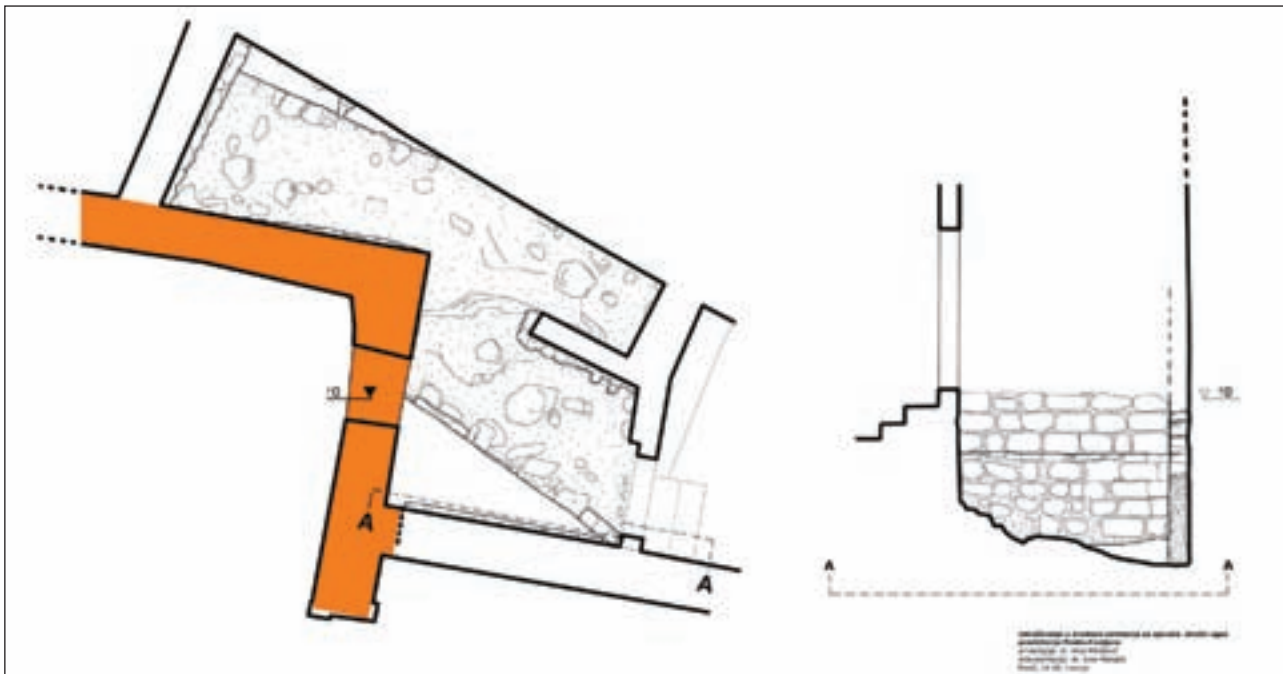
Od 2005. intenzivirani su radovi konzervatorskog i restauratorskog srednjoročnog programa Objedinjavanje spomeničke cjeline Eufrazijane. Cilj je tog programa za javnost otvoriti sve spomenički relevantne dijelove katedralnog kompleksa te omogućiti logičnu cirkulaciju publike pri masovnim posjetima. Veća cjelina zahvata odnosi se na uređenje i tehničko opremanje prostorija koje se nalaze sjeverno od apsidalnog dijela Eufrazijeve bazilike. To su prostorije tzv. stare sakristije, presvođene dvorane i *cele trichore*. Ti su prostori bili arheološki istraženi u sklopu velike restauratorske kampanje dvadesetih godina prošlog stoljeća, ali su nalazi ostali ispod poda jer su prostorije služile kao sakristija. Nakon preseljenja sakristija na pogodnije mjesto omogućena je njihova prezentacija te je u tom smislu započela konsolidacija mozaičkih podova, zidnih slika i ostalih nalaza. U razdoblju iza Drugoga svjetskog rata, na prostoru između „stare sakristije” i gradskog bedema bio je sagrađen manji sanitarni čvor. To je ujedno i jedno od rijetkih mjesta u Eufrazijani gdje nisu zabilježena arheološka istraživanja ni opsežniji građevinski radovi u prošlosti. Prvobitni plan predviđao je demontažu te građevine, ali se od toga odustalo iz funkcionalnih razloga te je obnovljen sanitarni čvor. Zaštitno arheološko iskopavanje stoga je obuhvatilo vrlo ograničen prostor.

Na relativno maloj dubini od poda (–55 cm) na vidjelo su izašli nalazi koji su bili i očekivani: donji dio sjevernog antičkoga gradskog bedema. Taj se bedem, više ili manje sačuvan ili transformiran u srednjem vijeku, može pratiti uz cijelu sjevernu stranu grada. Njegovo se unutrašnje lice najbolje može sagledati upravo u zoni prvobitnih kulturnih građevina sklopa katedrale gdje su sačuvani i ostaci rimskih gradskih vrata na početku nekadašnjeg *cardo* koji je poslije transformiran u narteks ranokršćanskih bazilika. U zapadnom dijelu prostorije u kojoj se iskapalo otkriven je malen segment vanjskog lica bedema, dok je u istočnim dijelima prostora otkopano oko 2 metra unutrašnjeg lica zida. Na tom je mjestu zid otkriven u visini od 112 cm. Ukupna je širina obrambenog bedema bila 240 cm. Građen je od lomljenog kamena s licem od pravilnijih priklesanih blokova. Na taj se zid naslanja ugao četvrtaste apside sjeverne bazilike Predeufrazijane. Naravno, tada je dio bedema morao biti porušen da bi se u njega (za oko pola metra) „ugurao” ugao ranokršćanske crkve. Zidovi crkve na tome mjestu sačuvani su skoro u punoj visini, a njihov je položaj i siguran stratigrafski pokazatelj za starije podrijetlo gradskog bedema. Oblik ostataka spomenutih gradskih vrata na *cardo* govori pak o gradnji iz 1. ili 2. st.

Iako na prvi pogled nevelikog razmjera, nalaz u prostorijama sanitarija uz apsidu sjeverne Predeufrazijane ima određenu važnost jer je konačno razriješio dosta važan detalj izgleda predeufrazijanske katedrale. Naime, ovim je istraživanjem definitivno potvrđen oblik i položaj svetišta sjeverne bazilike Predeufrazijane koja se datira u drugu polovinu 5. st. Unutrašnjost apside te crkve bila je poznata još od spomenutih istraživanja 30-ih godina prošlog stoljeća, kada su na vidjelo izašli njen mozaički pod i slobodni *sintronos* u sredini. Istraživači su ipak dvojili oko položaja istočnog zida apside. Molajoli je jedini ispravno pretpostavio kako je sadašnji sačuvani zid zaista i istočni zid prezbiterija bazilike iz 5. st. Ante Šonje nije nikako mogao prihvatiti da se prostor sjeverne crkve

Položaj istraživanog segmenta u kompleksu Eufrazijane (crtež: I. Matejčić)

Tlocrt otkopanih ostataka arhitekture (crtež: I. Matejčić)

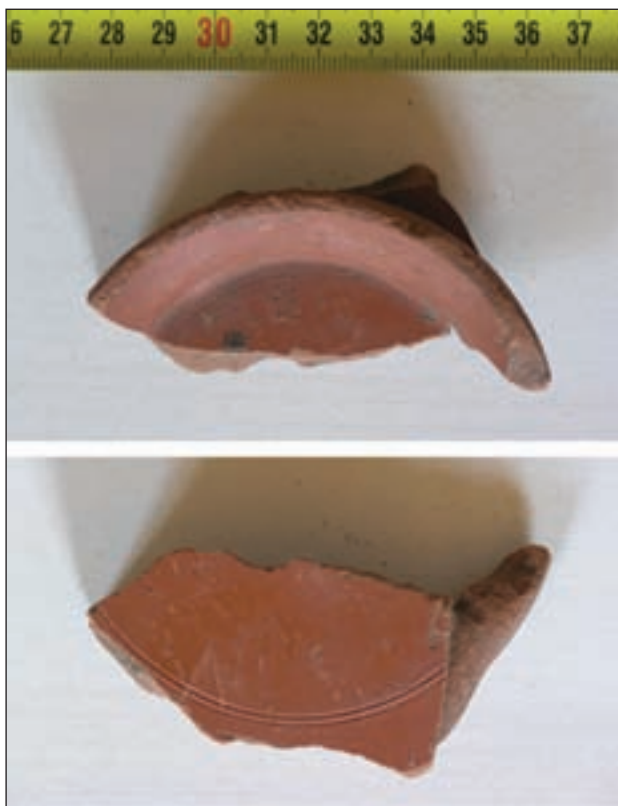
Sjeveroistočni kut četvrtaste apside Predefrazijane sagrađen preko antičkoga bedema (foto: A. Milošević)

Predefrazijane prostire i preko linije antičkoga bedema te na tome mjestu u svojim rekonstrukcijama postavlja kosi zid, što bi u ukupnosti ranokršćanskoga graditeljstva bila poprilično iznimna činjenica. Važno je napomenuti da je i zapadni dio sjevernoga bočnog broda sjeverne bazilike Predefrazijane djelomično sagrađen tako da je „ukopan” u volumen gradskog zida. Nedostatak prostora uz sjeverne

Ulomci kasnoantičkoga lonca (foto: A. Milošević)

gradske bedeme Poreča uvjetovao je tako i specifičan oblik istočnog završetka crkve. To je bila trobrodna građevina s kraćim bočnim brodovima koji su završavali ravnim zidom. Glavni brod produžavao se u jednako široku četvrtastu apsidu. Takva je tipologija rijetka za crkvenu arhitekturu iz 5. st., ali se na tome mjestu sada može objasniti nuždom prilagodbe prostornim prilikama – neprilikama na sjevernoj

Ulomak antičkoga tanjura (foto: A. Milošević)

Fragmenti mramornog stupića i ulomak ploče od bijelog vapnenca s nogama pauna (foto: A. Milošević)

Ulomci kasnoantičkih kaneliranih vrčeva (foto: A. Milošević)

strani katedralnog kompleksa.

Pokretni nalazi iz iskopa, koji je u najvećem dijelu bio nasip nastao u posljednjih stotinjak godina, pripadaju vrlo širokome vremenskom rasponu. U najdubljim slojevima, u uskome prostoru između zida nove sakristije i antičkoga bedema pronađeni su ulomci rimskoga kuhinjskoga posuđa finije fakture i ulomci kasnoantičke keramike. Vremenu Predefrazijane pripadaju dva ulomka mramornog stupića i ulomak ploče od bijelog vapnenca na kojoj se raspoznaju noge pauna. Nešto više od pola metra debeo sloj na vrhu sadržavao je fragmente renesansne glazirane keramike i veći broj razbijenih malih novovjekovnih staklenih vrčeva. Nakon istraživanja iskop je zatrpan te je u istome prostoru uređen novi sanitarni čvor.

Literatura

Matejčić, Chevalier 1998 I. Matejčić, P. Chevalier, Nouvelle interpretation du complexe episcopal "Pre-éuphrasien" de Poreč, *Antiquite Tardive*, 6, 1998: 355 – 365.

Matejčić, Chevalier 2004 I. Matejčić, P. Chevalier, Du cardo au 'narthex' de la cathédrale: contribution à l'étude du développement du groupe épiscopal de Poreč, *Mélanges d'antiquité tardive (Studiola in honorem Noël Duval)*, 5, 2004: 149 – 164.

Molajoli 1943 B. Molajoli, *La basilica Eufrasiana di Parenzo*, Padova, 1943.

dr. sc. Ivan Matejčić
dr. sc. Ante Milošević

Summary

This article reports on the results of rescue excavations of a small segment of the hygiene area in the Euphrasian complex in Poreč conducted in 2009. The operation was part of a medium-term conservation and restoration programme referred to as Unification of the Heritage Unit of the Euphrasian, the objective of which is to open to the public all the heritage-relevant parts of the cathedral

and to provide a logical visitor-circulation. In the spatially restricted excavation, a small part of the outer face of the Roman Period defensive wall of Parentium was discovered, the total width being 240 cm. In the eastern part of the excavation about 2 m of the inner face was unearthed, preserved in this spot to a height of 112 cm. It was built of rubble faced with ashlar. It was knocked down at the time of the building of the Pre-Euphrasian, as suggested by the fact that it was overlain by the north east corner of the square apse of the northern Early Christian basilica. The excavations confirmed the conjecture of M. Molajoli who was the only one to have hypothesised correctly that the current wall really is the eastern wall of the basilica's presbytery of the 5th century, preserved almost to its full height.

Redni broj: 185

Lokalitet: Poreč – Eufrazijeva ulica i Ulica Konzula Istranina

Naselje: Poreč

Grad/općina: Poreč

Pravni status: Z-2544

Razdoblje: A, SV

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje, nadzor

Arheološki nadzor i arheološka istraživanja odvijala su se na području starogradske jezgre grada Poreča od listopada 2008. do ožujka 2009., i to u Eufrazijevoj ulici istočno od kućnog broja 21, sve do spoja s ulicom Decumanus maximus te u cijeloj Ulici Konzula Istranina (ukupne površine 850 m²). Izvan bedema kontrolirana su četiri kanala za slivne i fekalne vode, koji imaju orijentaciju sjever-jug. Također je nadziran i iskop veličine 2x2 m za buduću trafostanicu. Izvođač iskopavanja i građevinskih radova bila je tvrtka Michele d.o.o iz Pule, a radove je nadzirao Istra inženjering iz Poreča. Arheološka istraživanja nadzirao je Konzervatorski odjel Ministarstva kulture u Puli. Voditelj arheoloških istraživanja bio je muzejski savjetnik Vladimir Kovačić, a njegov zamjenik bio je mr. sc. Želimir Brnić. U arheološkim istraživanjima sudjelovale su i dvije apsolventice arheologije Anja Bertol i Klaudia Bartolić.

Cijeli areal budućih arheoloških istraživanja u Eufrazijevoj ulici i Ulici Konzula Istranina georadarom je u 17 sektora snimio dr. Branko Mušič s Univerze v Ljubljani, Oddelek za arheologiju, Ljubljana, Slovenija. Snimanjem georadarom utvrđene su starije strukture ispod recentnog popločenja i njihova dubina, a arheološka su istraživanja provedena po svim pravilima kontekstualne arheologije prema stratigrafskim slojevima. Terenska dokumentacija napravljena je za sve arhitektonske strukture: zidove, kaldrme, antičku ulicu i podnice koje su dokumentirane fotogrametrijski i fotografski (digitalno). Teren je fotogrametrijski snimio Siniša Ramić iz tvrtke AGG d.o.o. iz Pule. Sve strukture snimane fotogrametrijski digitalizirane su u računalnom programu AutoCAD 2007. Stratigrafija istraživanih ploha u Eufrazijevoj ulici i Ulici Konzula Istranina bila je složena kako je to uobičajeno za urbane cjeline naseljene u raznim, često kontinuiranim

Poreč, antička ulica (foto: V. Kovačić)

razdobljima. Najstariji je bio antički sloj, zatim kasnoantički/ranokršćanski. Iznad posljednjeg sloja nalazio se srednjovjekovni, i to predromanički/romanički i na gornjem nivou novovjeki sloj. U Eufrazijevoj ulici definirane su 53 stratigrafske jedinice, a u Ulici Konzula Istranina 31 stratigrafska jedinica.

Eufrazijeva ulica

Manjom sondom ispred kućnog broja 18 ustanovljeno je da je na zdravicu SJ 48 položen antički sloj SJ 47, sastavljen

Poreč, antički prag kuće u Ulici Konzula Istranina (foto: V. Kovačić)

od antičke šute, keramike i zemlje. Iznad tog sloja (SJ 47), u Eufrazijevoj ulici nalazio se najvažniji nalaz iz antike, a to je antička ulica s pločnikom. Ulica se protezala paralelno s *Decumanus maximus* u smjeru istok-zapad, od kućnog broja 21 pa sve do broja 18, u ukupnoj otkrivenoj dužini od 27,70 m. Antička ulica imala je kolnik SJ 30 širok 2 m, koji je bio napravljen od nabijene zemlje, kamenja i *tegulae* (Prelog 1957; Suić 2003). Na kolniku su otkriveni tragovi (žljebovi) kotača i sitan pokretni materijal (staklo, keramika, metal – pet antičkih kovanica, ulomak glavice brončane ukosnice s dijelom trna, brončani limeni artefakti). Na kolniku SJ 30 otkriven je i jedan odvodni kanal SJ 40, tik uz rubnik pločnika SJ 29 B. Kanal je bio pravokutnog oblika, dimenzija 63x23 cm, i dubok 28 cm. Sa sjeverne i južne strane kolnik je bio omeđen 20 cm višim rubnikom od obrađenih kamenih blokova, koji je bio dio pločnika SJ 29 A i B širok cca 40 cm. Druga polovica pločnika bila je napravljena od nabijene zemlje iznad koje je bio vapneni sloj debljine 6 – 10 cm.

Paralelno uz pločnik otkrivena su dva antička praga kućnih ulaza, ugrađena u pročelni zid antičkih kuća. Pragovi su na sebi imali rubne žljebove te utore za vrata i kračunanje. Jedan se nalazio u Ulici Konzula Istranina, a drugi u Eufrazijevoj ulici – SJ 28 (antički je zid isti onaj koji je nađen prije godinu dana, vidi: Kovačić 2008).

U kasnoantičkoj/ranokršćanskoj fazi u 5. st., kako to pokazuju datirani nalazi kovanica (II. građevinska faza), na južni kamen rubnik i pločnik SJ 29B podignut je kameni zid SJ 31 (širok 40 cm, visok 60 cm), građen je od tri kamena niza na redove. U sondi ispod kućnog broja 12 Eufrazijeve ulice otkriven je rog kamene antičke kuće SJ 41. S istočne i zapadne strane bile su podnice od vapnenog morta SJ 42 i SJ 44. U srednjovjekovnom prolazu prema sjeveroistočnoj kuli nasuprot SJ 45 pronađen je manji segment naboja i oblutaka i žbuke determiniran kao SJ 44. U naboju i iznad njega pronađena je samo antička keramika (ulomci amfora i *terrae sigillatae*). U gornjem nivou antičkog sloja bilo je nešto intruzije srednjovjekovne keramike.

Uz kućni broj 10 u Eufrazijevoj ulici, romaničkoj kući s temeljima (SJ 49), otkriven je polukružni zid SJ 45. Njegov je istočni kraj ravan i čini prolaz ili ulaz, dok je zapadni kraj u romanici interpoliran u zid i temelj kuće broj 10 (SJ 49). Polukružni zid građen je u donjoj etaži (od dva reda većih kamenih blokova), dok je gornja etaža od manjeg i srednjeg, pravilno obrađenog kamena povezanog u vapnenom mortu, za razliku od temelja romaničke kuće SJ 49 koji je građen od većih i manjih nepravilnih kamenih blokova povezanih u debelom sloju vapnenog morta. Polukružni zid SJ 45 bio je ukopan u antički sloj s dosta nalaza ulomaka *tegulae* i antičke keramike. Može se pretpostaviti da se radi o dijelu kule iz kasne antike ili srednjeg vijeka. Dio te kule SJ 45 građen je od druge teksture obrađenog kamena romaničke kuće SJ 49 i stratigrafski je stariji.

Iznad antičkog sloja, u zapadnom dijelu Eufrazijeve ulice otkriven je kompaktni naboj (SJ 6) od šljunka, nešto malo lomljene opeke i zemlje, koji se može determinirati kao predromanički ili romanički. Taj se sloj širio i ispod današnjih kuća te je tvorio proširenje, vjerojatno manji trg. Prosječna mu je debljina bila 40 cm i visinom je lagano padao od zapada prema sjeveroistoku. Iznad naboja SJ 6, u istom dijelu Eufrazijeve ulice pronađen je nasip –

nivelacija (batuda) od zemlje i sitnog kamenja.

U istočnom dijelu Eufrazijeve ulice, od kućnog broja 12 prema Dekumanskoj ulici otkriven je nabo od oblutaka SJ 24, stariji i stratigrafski ispod kaldrme SJ 3. Stratigrafski nije utvrđen spoj naboja od oblutaka SJ 6 i SJ 24, također nabo od oblutaka. Posljednji je stratigrafski u višem nivou i vjerojatno je mlađi. Istraživanjem frontalnog temelja (SJ 49) romaničke kuće u Eufrazijevoj ulici na broju 10 ustanovljene su dvije građevinske faze. Prva je faza SJ 53 na dubini od 65 cm od današnjeg praga ulaza u kuću. Ta faza ima temeljnu stopu izbačenu 20 cm. Građena je od većeg i manjeg lomljenog kamena, povezanog slabim vapnenim mortom. Faza I (SJ 53) stratigrafski je starija od faze II (SJ 49). Druga faza SJ 49 ima temeljnu stopu na dubini od 45 cm današnjeg praga ulaza. Građena je od većih blokova dobro obrađenog kamena povezanog vapnenim mortom.

Od novovjekovnih je slojeva prvi i najstariji SJ 3, kaldrma građena od oblog kamenja. Po sredini kaldrme položen je niz kvadratičnog kamenja koje je dijeli na dvije polovice – trake. Kaldrma SJ 3 u potpunosti se tlocrtno podudara s oblikom današnjeg tlocrta Eufrazijeve ulice. Najbolje je bila sačuvana od kućnog broja 12 na zapad, dok je u istočnom dijelu ulice sačuvana samo fragmentarno.

Kod kućnog broja 10 otkriven je tarac od oblog kamenja označen kao SJ 9 i 14, koji su bili južno od suhozida SJ 10. Prema stratigrafskim pokazateljima i sličnosti gradnje, pretpostavlja se da su SJ 9 i SJ 14 istodobni s kaldrmom SJ 3 i čine njezin odvojak prema sjeveroistočnoj kuli. Iznad kaldrme SJ 3 bio je tampon SJ 2 od sive zemlje i sitnog kamenja.

Ispod recentnog popločenja od pravilno obrađenih kamenih kvadara otkriveni su segmenti starijeg popločenja označenog kao SJ 18, i to na mjestu kod kućnog broja 12 te na istočnom spoju s Ulicom Konzula Istranina (to popločenje popisano je kao SJ 9 u toj ulici). Na osnovi tih fragmentarnih segmenata nije se moglo utvrditi je li to popločenje bilo na cijeloj površini današnje ulice. Najmlađi je sloj SJ 1, recentno popločenje od pravilno obrađenih kamenih blokova koji su prekrivali cijelu površinu Eufrazijeve ulice.

Ulica Konzula Istranina

U zapadnom kraku Ulice Konzula Istranina, kod kuće broj 6 u antičkom je sloju otkriven manji segment zemlje crljenice s većom količinom ulomaka *tegulae* i *imbrea*, označen kao SJ 16, koji je sa sjeverne i južne strane bio omeđenih kamenim zidovima SJ 17. Sjeverno od SJ 16, uz kućni broj 6 pronađeno je antičko ognjište napravljeno od pravilno postavljenih podnih kamenih ploča omeđenih zidom. Ta je struktura definirana kao SJ 26 i bila je prekrivena debljim antičkim paljevinskim slojem.

U istočnom kraku ulice, na mjestu današnjeg proširenja na dnu iskopa nađen je antički paljevinski sloj SJ 13 pun pepela i gari. Sloj je deo 11 cm. Iznad tog sloja SJ 13 nađen je više srednjovjekovnih i novovjekovnih struktura – zidova koji su bili orijentirani uglavnom u smjeru sjever-jug i istok-zapad. Ti zidovi, a osobito novovjekovni SJ 4, SJ 5, SJ 6, SJ 7 i SJ 8 upućuju na to da su na tom proširenju ulice nekad bile zgrade, pa je sama ulica morala biti drugačije položena. Današnji je izgled ulice kronološki istodoban sa

sadašnjim stambenim objektima. Na istočnom spoju Ulice Konzula Istranina s Eufrazijevom ulicom nađen je manji segment starijeg popločenja SJ 9 od recentnog popločenja SJ 1. Oba popločenja građena su od pravilnih kamenih kvadara.

Na polovici istočnog kraka Ulice Konzula Istranina na površini je bio grlić (kruna) SJ 3 cisterne (naknadno dovezen, montiran i nefunkcionalan), koji se može datirati u gotiku. Ispod toga grlića bio je drugi romanički grlić SJ 10 (14), koji je bio položen iznad cilindričnog kamenog artefakta koji je služio kao učvršćenje zida bunara. Poradi statičke ugroženosti okolnih zgrada nije se moglo kopati dublje. Nadzorom iskopa kanala za slivne i fekalne vode istočno od bedema i srednjovjekovne sjeveroistočne kule ustanovljeni su samo recentni nasipani slojevi (3 sloja).

Pokretni nalazi i konzervacija struktura

Nađeno je dosta obrađenih kamenih artefakata, od antike do novog vijeka. To su ulomci stupa (spolija), profilacije, mužari, žljebovi za slivne vode, dovratnici, četvrtasta baza s četvrtastim utorom koja je bila dio preše za masline/grožđe, sekundarno obrađeni antički prag itd. Vrlo važnu ulogu u datiranju antičkog sloja i ulice imaju nalazi pet novčića. Dva novčića pripadaju Constantiusu II. (337. – 361.; Sear 1974), dok se tri novčića pripisuju Theodosiusu II. (408. – 450.; Sear 1974). Najviše keramičkih ulomaka pronađeno je u antičkom sloju, i to ulomci amfora, tarionika i *terrae sigillatae*. Nađeno je i ulomaka antičkog stakla u raznim bojama i brončanih artefakata (dvije brončane igle, ulomak

Poreč, SJ 26, ognjište (foto: V. Kovačić)

kasnoantičke lukovičaste fibule, ulomci brončanih limova). Sve antičke arhitektonske strukture, kao zidovi i ulica s pločnikom, konzervirane su *in situ* tako da su prekrivene geotekstilom i zasipane pijeskom sitnoga granulata (do 0 do 4 mm). Dva otkrivena grlića (krune) bunara premješteni su iz Ulice Konzula Istranina i izloženi u parku na Trgu Jurja Dobrile.

Literatura

Kovačić 2008 V. Kovačić, Poreč – Eufrazijeva 18, HAG, 5/2008, Zagreb, 2009: 357 – 359.

Kovačić, Brnić 2009 V. Kovačić, Ž. Brnić, Izvješće o zaštitnom arheološkom nadzoru i istraživanju u Eufrazijevoj ulici i ulici Konzula Istranina te kanala za slivne i fekalne vode istočno od sjeveroistočne srednjovjekovne kule i bedema (u razdoblju od 13. listopada 2008. do 21. ožujka 2009.), arhiva Muzeja

Prelog 1957 M. Prelog, Poreč grad i spomenici, Beograd, 1957.

Sear 1974 D. R. Sear, Roman coins and their values, London, 1974.

Suić 2003 M. Suić, Antički grad na istočnom Jadranu, Zagreb, 2003.

**Vladimir Kovačić
mr. sc. Želimir Brnić**

Summary

Archaeological supervision and archaeological investigations were carried out in the area of the old city centre of Poreč, between October 2008 and March 2009, in Eufrazijeva ulica east of house number 21 all the way to the intersection with Ulica Decumanus maximus and in the whole of Ulica Konzula Istranina (total area of 850 m²). Outside the defensive wall, four channels for run-off and effluent running north to west were supervised. Archaeological supervision of a 2 x 2 m excavation for a future substation was conducted

The stratigraphy of the areas of Eufrazijeva ulica and Ulica Konzula Istranina investigated was complex. The Roman Period stratum was the oldest, then the Late Roman Period and the Early Christian. Above this latter was the medieval, in the pre-Romanesque and Romanesque phases, and on the upper level the modern stratum.

Eufrazijeva ulica had the most important find from the Roman period, a Roman street with paving, length investigated 27.70 m and width of carriageway 2 m. On the carriageway wheel ruts and small moveable items (glass, pottery, metal) were discovered. Also discovered on the carriageway was a drainage channel just by the kerb of the paving. It was rectangular in shape, dimensions 63 x 23 cm and 28 cm deep. On the northern and southern side the carriageway was bounded by a 20 cm high kerb of ashlar, part of a paving about 40 cm wide. The other half of the paving was made of packed earth, over which was a lime stratum about 6-10 cm thick. Discovered parallel to the paving were two ancient thresholds of house entrances built into the elevation of Roman Period houses. One was in Ulica Konzula Istranina and the other in Eufrazijeva ulica.

In house no. 10 in Eufrazijeva ulica a semicircular wall was revealed. It was buried in the Roman Period stratum and was probably part of a tower of the Late Roman Period or the early medieval time. Quite many worked stone artefacts from Antiquity to modern times were found. These were fragments of columns, mouldings, door jambs, part of presses for olives or grapes and so on. Five coins had an important role in the dating of the Roman Period stratum and street. Two were from the time of Constantius (4th century) and three are ascribed to the reign of Theodosius II (5th century).

Redni broj: 186

Lokalitet: Pula – bazilika sv. Marije Formoze

Naselje: Pula

Grad: Pula

Pravni status: R-014

Razdoblje: A

Vrsta radova: revizijsko iskopavanje

Ranokršćanska bazilika sv. Marije Formoze u Puli nakon Eufrazijeve bazilike najvažniji je spomenik sakralne arhitekture Justinijanova doba na području Hrvatske. U sklopu višegodišnjeg projekta istraživanja, zaštite i prezentacije, predviđene su godišnje etape sustavnoga arheološkog istraživanja i zaštitnih terenskih radova. Cilj je projekta uređenje arheološkog parka, kao prezentacije ostataka bazilike izgrađene sredinom 6. st. pod patronatom Istranina Maksimijana – nadbiskupa Ravenne. Radove u srpnju i kolovozu 2009. financirali su Ministarstvo kulture, Grad Pula i Arheološki muzej Istre.

Tijekom 2009. Arheološki muzej Istre sustavno je arheološki istraživao sjeverozapadno područje bazilike. Sondiran je zapadni dio sjevernog broda i zapadni dio središnjeg broda (prostor između zapadnoga glavnog i sjevernoga lateralnog ulaza). Iskopavano je isključivo ručno, što je bio otežano zbog brojnih recentnih i aktivnih instalacija te podzemnih voda. Slatke su vode u svakodnevnoj dinamici (razina apsolutne visine +0,50 m) neprekidno ispumpavane, te je zemlja nižih slojeva iskopa pregledavana ispiranjem i prosijavanjem.

Arhitektonski ostaci bazilike uništeni su recentnim objektom, što naglašavaju betonske interpolacije zaleđa austrougarskog hotela Central. To hotelsko zdanje, kao dio gradskog bloka sjeverne strane današnje Flaciusove ulice, izgrađeno je na samom kraju 19. st., a njegova je ruševina uklonjena odmah nakon Drugoga svjetskog rata. Tako je u visini sjevernoga lateralnog ulaza bazilike betonski bazen presjekao sjeverni brod i temeljni zid kolonade. Na unutrašnjem licu sjevernoga perimetralnog zida bazilike, do cca 0,50 m relativne dubine uočeni su ostaci cemetnog žbukanja. Pri sjevernom zidu bazilike i sjevernog broda, statički je ograničeno otvorena južna stranica zbog dokumentiranja mogućih tragova nogostupa lateralnog ulaza.

Temelji zapadnog pročelja bazilike (širine 1 m) istraženi su u duljini od 12 m, a temelji sjeverne kolonade u duljini od 11 m. Spoj tih dvaju temelja naglašen je lezenom na pročelju. Sjeverozapadni kut bazilike s pripadajućom

Pula – bazilika sv. Marije Formoze, pročelje sjevernog broda i južna kapela (foto: Ž. Ujčić)

Pula – bazilika sv. Marije Formoze, dio temelja kolonade sjevernog broda kod pročelja (foto: Ž. Ujčić)

lezenom nije bilo moguće kvalitetnije dokumentirati zbog statičkog ograničenja i betonske temeljne grede. Visina temelja pročelja bazilike nije očuvana u dovoljnoj mjeri za detekciju zapadnog ulaza u brod. Povijesna dokumentacija te bazilike bilježi svega jedan glavni ulaz na pročelju bazilike, premda su za takva monumentalna zdanja uobičajena tri ulaza. Temelj bazilike izveden je od uslojenih (mjestimice lošije uslojenih) izduženih klesanaca neujednačenih duljina u opusu, s dosta vapnene žbuke. Kod unutrašnjeg lica pročelja (cca 1,70 m visine) očuvan je do zadnjeg temeljnog kamena do 16 redova (AV 1,36 do -0,21 m). Prvi sloj opusa temelja osobito je neujednačen, bez izražene stope.

Kod spoja temelja pročelja i sjeverne kolonade zidovi ranokršćanske bazilike preslojili su stariji antički objekt. Preslojavanje je nastalo velikim oštećenjem starijega antičkog zida i izgradnjom rasteretnog luka u temelju bazilike. Konstrukcija rasteretnog luka (visina 1,20 m) proširena je izlaskom iz korpusa temelja pročelja (duljina 1,5 m), s gornjom temeljnom stopom u srednjem brodu. Prijašnjim su istraživanjima (2003. i 2004.) već dokumentirani rasteretni lukovi (južna kapela, središnja apsida, dio sjeverne kolonade kod svetišta) u temeljima.

Pula – bazilika sv. Marije Formoze, temelj pročelja bazilike s rasteretnim lukom i zid antičke monumentalne građevine (foto: Ž. Ujčić)

Takvo je statičko rješenje pri gradnji temelja bazilike rabljeno iz dva razloga. Taj dio južnog područja starogradske jezgre naslanja se na statički nestabilno močvarno područje s mjestimičnom živom prirodnom stijenom relativne dubine 14 – 16 m. Južna obala antičke Pule naslanja se na ušće potoka nekad lučkog i strateško-fortifikacijskog značaja, a danas građevinski nadsovođenog pod urbanom komunikacijom. Potok se protezao između dionice gradskih zidova i uzvišenja Monte Zaro, s velikim antičkim teatrom do velike poljane (*Prà Grande*) s područjem južne nekropole (*Campus Martius*). Također se uočava da su gradnjom bazilike rasteretnim lukom „preskočeni” arhitektonski ostaci prethodnih statički nepoznatih, uvjetno „poganskih” zdanja (južna kapela i sada pročelje).

Bazilika je preslojila arhitektonske dijelove starijih zdanja na području antičke južne gradske četvrti (tzv. *Insula Minervae*). Istražena duljina starijega antičkog zida od 5 m nije dovoljna za precizno definiranje vjerojatne paralelne usklađenosti s tzv. gradskim bedemom (širina 1,80 m) dokumentiranim između bazilike i obale prilikom gradnje hotela Central. Deblji temeljni zid (širina 1,40 m) nekoga monumentalnog antičkog objekta, zbog kvalitetne gradnje vjerojatno pripada kasnorepublikanskom ili ranocarskom razdoblju. Zid je izgrađen kvalitetnom bijelom žbukom od iznimno kvalitetnih izduljenih klesanaca, tek mjestimice sa širim, manjim kvadratnim klesancima pri ujednačavanju redova. Istražen je do 15 uslojenih redova opusa (1,9 m visine), samo do razine podnice (*opus cementitium*) pri južnom licu. Zbog problematike statike i podzemnih voda, dublje iskopavanje nije bilo moguće. Pri gradnji zgrade obližnje pošte 1930., između Bazilike i Velikog teatra zamijećeni su arhitektonski ostaci rimske građevine s podnim mozaikom, temeljeni na okomitom drvenoj substrukciji.

Slojevito su tijekom istraživanja prikupljeni uglavnom ulomci nalaza koji su preliminarno datirani od 1. do 5. stoljeća: ulomci amfora i drugoga manufakturnog keramičkog posuđa, ulomci zidne žbuke (bijelo, crno, crveno, žuto), antičke građevne opeke, mramornih pločica, razasute *tesserae* (crno, bijelo, blijedo crveno), željezni i brončani čavli, životinjske kosti te rjeđe ulomci posuda *terrae sigillatae* i staklenih posuda. Posebno se ističu dva žiga na tegulama radionice Pansiana i osam za sada nečitkih brončanih kovanica.

Arheološko-arhitektonski nalazi ovogodišnjeg istraživanja (i istraživanja iz 2003. i 2004.) prekriveni su geotekstilom, mljevenim kamenim materijalom mjestimice relativne dubine do 0,50-0,70 m zbog statičke sigurnosti (osobito područje nalaza zidanog nadvoja) te novodovezenom zemljom crvenicom. Tijekom istraživanja preventivno je podzidan dio temelja pročelja u duljini od 1 m (istočno lice u sjevernom dijelu srednjega broda kod rasteretnog luka). Prikupljeni pokretni nalazi otpremljeni su na laboratorijsku obradu u Arheološki muzej Istre.

Literatura

Gnirs 1902 Anton Gnirs, Die Basilica St. Maria Formosa oder de Caneto in Pola, Mitteilungen der Zentralkommission für Erforschung und Erhaltung der Denkmalpflege, XXVIII, Wien, 1902: 57 – 62.

Kandler 1876 Pietro Kandler, Notizie storiche di Pola, Poreč, 1876: 171 – 177.

Marušić 1967 Branko Marušić, Kasnoantička i bizantska Pula, Pula, 1967: 52 – 53.

Morassi 1924 Antonio Morassi, La chiesa di Santa Maria Formosa di Canneto in Pola, Bolletino d'arte, IV, vol. I, Roma, 1924: 1 – 25.

Ujčić 1993 Željko Ujčić, Stucco dekoracija južne kapele bazilike Sv. Marije Formoze u Puli, Diadora, 15, Zadar, 1993: 237 – 258.

Ujčić 2004 Željko Ujčić, Ranokršćanska bazilika Sv. Marije Formoze u Puli, Katalog, 68, Pula, 2004: 1 – 56.

Željko Ujčić

Summary

During summer 2009 the Archaeological Museum of Istria went on with systematic archaeological excavations into the Early Christian basilica of St Mary Formosa in Pula, part of a long-term programme of investigation, protection and presentation of the site. Archaeological probes in the north west area of the basilica was hampered by recent installation of services and structural considerations. Because of the ground water, incessant pumping was required; the earth of lower strata was examined via rinsing and sieving.

The architectural remains of the basilica were destroyed during the construction of the Austro-Hungarian Central Hotel (non-existent today). At the northern wall of the basilica, the southern side was excavated, but only to a limited extent because of structural considerations, in order to document the paving of the lateral entrance. The foundations of the western façade of the basilica (1 m in width) were explored to a length of 12 m, and the foundations of the northern colonnade to a length of 11 m. No traces of a façade entrance are extant. The foundation of the basilica was made with long and uneven ashlar, in some places poorly laid, with a lot of limestone mortar (AV 1.36 to 0.21 m)

The join of the foundation of the façade and of the northern colonnade of the basilica greatly damaged and with its relieving arch restituted the older Roman Period structure. Such a structural approach in the foundations of the basilica, because of the unstable marshy area, was already documented in the research of 2003 and 2004. The southern shore of Roman Pula is hard against the mouth of the onetime brook that was of importance for the harbour and the fortifications. The brook extended between part of the city defensive walls and the eminence with the great Roman theatre (Monte Zaro) to the great open space (Pra Grande) with the area of the southern necropolis (Campus Martius). The basilica restituted the architectural parts of older buildings in the area of the Roman Period southern city neighbourhood (the Insula Minervae, as it was called). The Roman Period wall investigated has a perhaps parallel relationship with what was called the city rampart between the basilica and the coast documented during the construction of the Central Hotel. The foundation wall (1.40 m wide, 1.90 m high) of some monumental ancient structure

probably belongs, because of the high quality building, to the late Republican or early Imperial period. Only a part has been investigated, down to the level of the floor (*opus cementitium*), since because of structural difficulties and ground waters it was not possible to examine the nature of the foundations. However, during the construction of the nearby post office in 1930, between the Basilica and the Great Theatre, the architectural remains of Roman building with a mosaic floor placed on a vertical wooden substruction were observed.

Redni broj: 187

Lokalitet: Pula – Giardini i park Monte Zaro

Naselje: Pula

Grad/općina: Pula

Pravni status: R-87, Z-3995

Razdoblje: NV

Vrsta radova: nadzor

Tijekom 2008. i 2009., arheološki je nadzirano uređenje parkovnih površina na Giardinima i u parku Monte Zaro u Puli. Iskopavanje su nadzirali Tatjana Bradara i Romuald Zlatunić iz Arheološkog muzeja Istre u Puli, a radove je financirao Grad Pula.

Tijekom prve polovine travnja 2008., na Giardinima u Puli zamjenjivana je javna rasvjeta. Zemljanog iskopa nije bilo, već je samo skinut sloj asfalta (dimenzija cca 70x80) oko već postojećih trinaest rasvjetnih tijela, nakon čega su postavljena nova. Nalaza nije bilo.

Zaštitni arheološki nadzor tijekom uređenja parka Monte Zaro s prekidima je trajao od veljače do travnja 2009. godine. Tijekom radova iskopavalo se za betonske postamente rasvjetnih tijela do dubine 80 cm te rubnike uz staze. Također se iskopavao kanal radi postavljanja električnog kabela i spoja s već postojećom instalacijom uz Uspion Ruđera Boškovića te su se iskopavali cesta, tj.

Pula – Giardini (foto: T. Bradara)

Pula – Montezaro (foto: T. Bradara)

Sonda 3, pogled prema zapadu (foto: A. Starac)

Uspon Ruđera Boškovića (zapadna strana parka), i park (istočna strana) uz Vergerijevu ulicu, radi postavljanja elektroinstalacija i priključka na obližnju trafostanicu. U sloju zemlje sa sitnijim kamenjem i recentnim materijalom prikupljeno je nekoliko ulomaka pećnjaka modernog doba.

mr. sc. Tatjana Bradara

Summary

During 2008 and 2009, at the Giardini and in the Monte Zaro Park, archaeological supervision was carried out during earthmoving works on the laying out of these horticultural areas. In 2008 at Giardini the street lighting was replaced. There was no very great digging involved, only a level of asphalt was stripped around the already existing thirteen lampposts after which new ones were put in place. There were no finds. In 2009 Monte Zaro Park was rearranged. During the works, an excavation was made for the concrete pedestals for the lampposts, an excavation for the kerbs along the paths, an excavation of a trench for the laying of an electric cable. A few fragments of stove tiles of modern origin were collected.

Redni broj: 188

Lokalitet: Pula – Gradska četvrt sv. Teodora

Naselje: Pula

Grad/općina: Pula

Pravni status: P-1132

Razdoblje: P, A, SV, NV

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Zaštitna arheološka istraživanja na području Sv. Teodora u Puli (k.č. 493/3 i 493/5, k.o. Pula, blok 16, lokacija 11) započela su 2005. godine i kontinuirano traju do 2009. godine, uz privremenu konzervaciju pokretnih i nepokretnih nalaza. Stručna voditeljica istraživanja je dr. sc. Alka Starac, zamjenica voditeljice Lara Orlić, a stručni

članovi ekipe Vendi Jukić, Silvana Petešić, Ivo Juričić, Eni Šuperina i Marino Petrović. Izvođač radova jest Arheološki muzej Istre, a istraživanja je financirala tvrtka PZ Ulaganja d.o.o., Zagreb.

Tijekom 2009., zaštitno arheološko istraživanje trajalo je od siječnja do lipnja na dvije veće odvojene površine ukupne veličine 340 m². U jugoistočnom dijelu čestice, na području rimskog hrama s ogradnim područjem nastavljeno je iskopavanje sonde 3 i sonde 8, započeto 2008., a otvorena je sonda 9. U sjevernom dijelu čestice otvorene su sonde 10, 11 i 12. Iskop do završetka kulturnog sloja dovršen je u sondama 3, 8, 9 i 12, na ukupnoj površini od 235 m². Prosječna dubina iskopa bila je 1,50 m, a iskopano je 510 m³. U 2009. dokumentirana su 23 arheološka sloja nasipnog i građevinsko-nasipnog karaktera. Arheološko iskopavanje odvijalo se uz ispušavanje, prema uputama licenciranog statičara zbog stalne razine podzemne vode. Najdublja točka završetka arheološkog sloja dokumentirana je u sondi 12, na apsolutnoj visini od –144 cm ispod morske površine.

Sonda smještena na području hramskog dvorišta (sonda 3) pokazala je postojanje brojnih i raznolikih nepokretnih arheoloških struktura željeznog doba ispod podnice otvorene površine (SJ Pod 1-08) i sloja pijeska (SJ 10-08), koji pokrivaju cijelo područje hramskog dvorišta i ogradnih hodnika. Zabilježeno je osam temeljnih zidova u tehničar suhozida, s dva lica složena od krupnijih lomljenaca i unutrašnjom zapunom od sitnog kamenja. Prosječna širina suhozida iznosi 65 cm, no jedan od njih širok je 110 cm. Registrirano je sedam podova iz željeznog doba, izrađenih od nabijene zemlje ili od tvrdog naboja šljunka pomiješanog sa zemljom (SJ Pod 1-08, SJ Pod 2-09, SJ Pod 4-09 – SJ Pod 7-09). Ispod pješčanog nanosa na području hramske terase zabilježeno je deset ognjišta i vatrišta iz željeznog doba. Pet ognjišta, ovalnih ili četvrtastih površina zapečene zemlje, gara i ugljena, obzidano je jednostavnim, potkovastim suhozidnim obzidom od lomljenog vapnenca ili okomito poslaganih vapnenačkih škrila. Pet jednostavnih ovalnih vatrišta na tlu nemaju nikakvih obzida. Ognjišta razinom odgovaraju susjednim suhozidima te podovima od nabijene zemlje i

Sonda 3, pogled prema istoku (foto: A. Starac)

kamenčića. Višestruko preslojavanje govori o dugotrajnoj stalnoj naseljenosti područja. Nasipni stratigrafski slojevi po broju od SJ 26-09 do SJ 33-09, od SJ 36-09 do SJ 38-09 te SJ 47-09 nalaze se ispod rimskih slojeva i pripadaju histarskoj kulturi željeznog razdoblja, od 10. st. pr. Kr. do sredine 1. st. pr. Kr. Iz njih potječu ulomci i poklopci grčko-italskih amfora i amfora *Lamboglia* 2, ulomci crveno i crno premazane stolne keramike među kojom su raspoznatljivi ulomci *Gnathia* vrčeva, ulomci daunijskih kratera s geometrijskim slikanjem, ulomci kuhinjskih lonaca i zdjela, keramički pršljenovi i utezi, sitno amorfnu grumenje bronce, fibule, životinjske kosti i školjke, dijelovi koštanih igli i ulomci obrađenog kamena, među kojima se ističu

žrnjevi različitih tipova. U izoliranom sloju zapune bunara 1 (S.J. 49-09), u sondi 3, u znatnoj su količini prikupljeni nalazi iz novoga vijeka (majolika, keramičke lule, staklene boce, drvene četke i kugle, kožnati potplati).

U sjevernom dijelu lokacije, u sondama 10, 11 i 12 zabilježene su dvije podne razine jedna iznad druge, donji naboj SJ Pod 8-09 i gornji naboj SJ Pod 9-09. Slojevi SJ 34-09, SJ 35-09, slojevi po rednom broju od SJ 39-09 do SJ 46-09 te SJ 48-09 mogu se datirati od druge polovine 1. st. pr. Kr. do 2. st. Na istom području otkrivena je ortogonalna mreža plitkih temelja (SJ Zid 10-09, Zid 11-09, Zid 12-09 i Zid 13-09) koji gornjom stranom završavaju u razini SJ Pod 9-09. Zidovi SJ Zid 15-09, 16-09 i 17-09 nadovezuju se na njih, jednako su plitko temeljeni s dva reda kamena u temeljnom dijelu, a u gornjem su dijelu porušeni malo iznad iste podne razine. Dokumentirana su i dva zidana, međusobno povezana odvodna kanala (SJ Kanal 2-09, SJ Kanal 3-09). Kanal 2-09 pruža se u smjeru istok-zapad, u dužini od dvadeset pet metara, i pokriven je raznovrsnim krupnim kamenim pločama od vapnenca, pješčenjaka i mramora. Kanal 3-09 nadovezuje se na Kanal 2-09 na njegovu istočnom kraju, ali znatno je uži. Odvodne kanale ispunjavali su slojevi SJ 43-09 i SJ 44-09, osobito bogati pokretnim nalazima iz rimskoga carskog razdoblja. Količinski prevladavaju ulomci keramike: amfore, keramički građevni materijal, stolno posuđe, *terra sigillata*, uljanice, sitni ulomci staklenih posuda.

Zabilježeno je devedeset i pet posebnih nalaza, a 2009. ukupno su prikupljena, signirana, fotografirana i dokumentirana 12.704 arheološka predmeta. Građevinske strukture dokumentirane su fotografijama, nacrtom doku-

Sonde 10, 11 i 12, pogled prema jugu (foto: A. Starac)

mentacijom i 3D-laserskim skenerom. U Poznan Radio-carbon Laboratory u Poljskoj obavljene su analize C-14 jedanaest odabranih uzoraka ugljena i životinjskih kostiju, koje su potvrdile kontinuiranu naseljenost područja u prvom mileniju pr. Kr.

Literatura

Starac 2008 A. Starac, Salus, Herkul i izvor vode, Primjer Pule, *Archaeologia Adriatica*, 2, Zadar, 2008: 301 – 313.

Starac 2009a A. Starac, Depozit amfora u četvrti sv. Teodora, Pula, Jurišićev zbornik, Zbornik radova posvećenih uspomeni na Marija Jurišića, Zagreb, 2009: 379 – 389.

Starac 2009b A. Starac, Nalaz rimskog svetišta u četvrti sv. Teodora u Puli. Arheološka istraživanja 2008, HArch, Pula, 2009: 38, 39, 123 – 168.

dr. sc. Alka Starac

Summary

During 2009, protective archaeological investigation at the area of Sv. Teodor/St Theodore in Pula was carried out from January to June, over an area of 340 m². Excavation down to the end of the cultural stratum was carried out over an area of 235 m². Twenty three layers of sediment, 9 floors, 17 walls, 5 hearths and 5 fireplaces were documented. A test pit in the area of the Roman temple yard (Probe 2) showed that underneath the floor of an open space (SU Floor 1-08) and a stratum of sand (SU 10-02) were the remains of an Iron Age settlement of the Histri. The sedimented stratigraphic layers numbering from SU 26-09 to SU 33-09, from SU 36-09 to SU 38-09 and SU 47-09 belong to the culture of the Histri (10th century BC – mid-1st century BC). They yielded fragments of Greek-Italic amphorae and Lamboglia 2 amphora; fragments of red and black painted table ware, among which there are identifiable fragments of Gnathia jugs, fragments of Daunian craters with geometrical painting, fragments of kitchen pots and bowls, ceramic weights, fibulae, parts of stone needles, various kinds of stone quern. In the fill of well 1 (SU 49-09) modern finds were collected (majolica, clay pipes, wooden brushes and bowls). In the northern part of the site, in test pits 10, 11 and 12 two floor levels were recorded (SU Floor 8-09 and Floor 9-09), an orthogonal network of shallow foundations (SU Wall 10-09, Wall 11-09, Wall 12-09, Wall 13-09, Wall 15-09, Wall 16-9 and Wall 17-9) as well as two channels (SU Channel 2-09 and Channel 3-09) Strata SU 34-09, SU 35-09, layers in numerical order from SU 39-09 to SU 46-09 and SU 48-9 are dated to the second half of the 1st century BC to the 2nd century AD. In 2009, 12,704 items were collected and labelled. The building structures were documented with photographs, drawings and 3D laser scanning. C¹⁴ analysis of eleven samples was carried out, confirming that the settlement was continually inhabited in the first millennium BC.

Redni broj: 189

Lokalitet: Pula – Stadion „Aldo Drozina”

Naselje: Pula

Grad: Pula

Pravni status: P-1984

Razdoblje: –

Vrsta radova: arheološki nadzor

Od 27. ožujka do 30. travnja 2009. zaštitno su arheološki nadzirani građevinski i zemljani radovi na lokalitetu zapadne tribine gradskog stadiona „Aldo Drozina” u Puli, smještenog na području šireg centra grada. U nadzoru su sudjelovale djelatnice Arheološkog muzeja Istre Lara Orlić i Vendi Jukić.

Za vrijeme nadzora uklonjena je stara tribina koja je već bila usječena u živu stijenu. Daljnjim zemljanim radovima uklonjeno područje tribine proširilo se na prostor pomoćnog igrališta. U profilu iskopa jest gornja struktura nasipa za pomoćno igralište (sloj deo 1 m), ispod kojeg se nalazi prirodni sloj smeđe zemlje rahlog sastava, ispunjen jako sitnim kamenjem. Sloj je deo od 1 m do 1,5 m. Živa stijena u profilu nalazi se već na 2-3 metra ispod razine pomoćnog igrališta čija je apsolutna visina 8,2 m. Tijekom nadzora nisu zabilježeni pokretni ni nepokretni arheološki nalazi.

Lara Orlić

Summary

Between March 27 and April 30 2009 rescue archaeological supervision was carried out during execution of construction works at the site of the western stand of the municipal Aldo Drozina Stadium in Pula, located in the area of the general centre of the city. No moveable or immovable archaeological finds were observed during the supervision.

Redni broj: 190

Lokalitet: Sipar

Naselje: Zambratija

Grad/općina: Umag

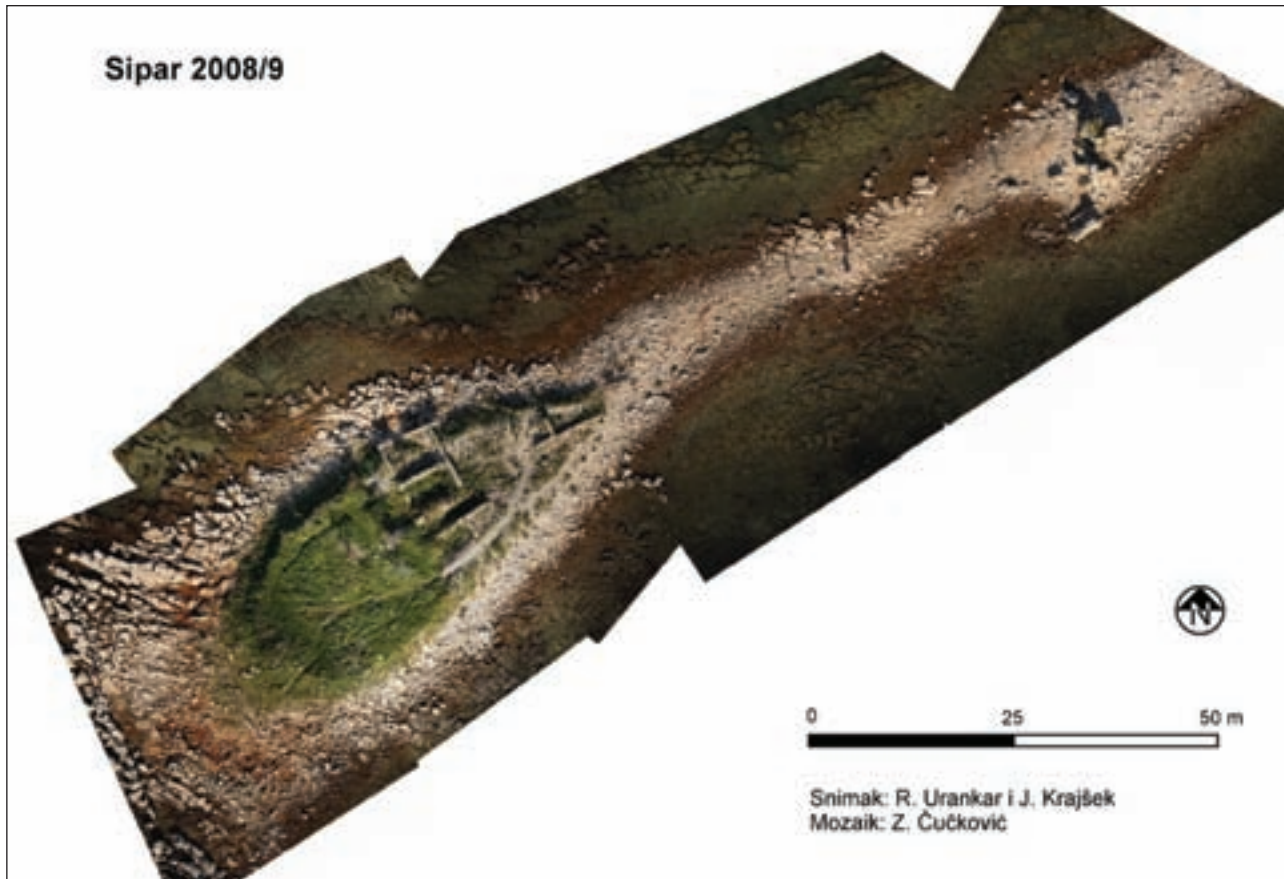
Pravni status: Z-2900

Razdoblje: P, A, SV

Vrsta radova: rekognosciranje

Nedestruktivno arheološko istraživanje poluotoka Sipra odvijalo se usporedo sa sustavnim terenskim pregledom umaške okolice u studenom i prosincu 2008., dok je naknadno (u veljači 2009.) teren geodetski i pokusno geofizički izmjeren. Istraživanje je osmišljeno kao sustavno prikupljanje nalaza u mreži kvadranta i tzv. strukturni pregled: detaljno bilježenje svih površinski vidljivih struktura i tvorevina. Voditelj terenskog pregleda bio je Boris Magdić, sredstva je osigurao Grad Umag, a u istraživanju su sudjelovali arheolog Zoran Čučković i Ana Marić te studenti arheologije Tena Karavidović, Lujana Paraman i povjesničarka Marina Zgrablić.

Sipar, mozaik zračnih snimki

Poluotok Sipar jedan je od slikovitijih arheoloških lokaliteta istarske obale. Dobar dio nalazišta potopljen je zbog izdizanja morske razine, a ostatak je na udaru valova, osobito za juga. Suhi dio nalazišta danas zauzima oko 900 m² u središnjem dijelu poluotoka, dok se oko 4000 m² lokaliteta nalazi u zoni plaže koja je veći dio godine na suhom, iako je sediment uglavnom ispran, odnosno znatno preoblikovan abrazijom. Zajedno s Umagom i još nekim istarskim gradovima, Sipar se prvi put spominje u Kozmografiji ravenatskog Anonima iz 6. ili 7. st. (*Sapparis/Siparis*) (Matijašić 2005). Prvi je, i zasad jedini, Sipar istražio Štefan Mlakar u suradnji s Brankom Marušićem 1964. i 1965. godine (arhiv AMI Pula). Najranije naseljavanje toga mjesta arheološki je potvrđeno u mlađem željeznom dobu (4. – 1. st. pr. Kr.) (Lonza 1977: 111), a opsežnija gradnja slijedi u rimsko doba kada je Sipar vjerojatno imao neku pristanišnu namjenu. Krajem 4. st. gospodarski su objekti jednim dijelom porušeni, a ostatak adaptiran prilikom podizanja dobro branjene kasnoantičke utvrde. Ulazna je kula iz tog vremena vidljiva i danas u visini od 2 do 3 m, a dalje je u unutrašnjosti naselje bilo organizirano u obliku slova U, s više prostorija s ulazima na morskoj strani (Marušić 1975). Naselju je pripadala i jedna višebrodna građevina koju su istraživači protumačili kao moguću žitnicu (*horreum*). Sipar se uspješno razvijao tijekom ranoga srednjeg vijeka (8. i 9. st.), do kobne 876. kada su ga opljačkali i uništili Neretljani.

Sustavno prikupljanje nalaza u kvadrantima veličine 5x5 m bilo je uspješno utoliko što je pronađeno nešto dijagnostičkog materijala te što je omogućilo sustavno pregledavanje i dokumentiranje nalazišta, kvadrant po kvadrant, no nije ispunilo očekivanja kojima je vođeno planiranje istraživanja, a koja su se odnosila na kvalitetu i kvantitetu arheoloških artefakata te na stupanj njihove očuvanosti. Dva su uzroka lošeg stanja u kojem je zatečen lokalitet – zbog intenzivne uporabe lokaliteta kao kupališta jedan dio bolje očuvanog sitnog materijala vjerojatno su odnijeli znatiželjni turisti, a uz to je lokalitet na stalnom udaru mora i vjetra, prije svega valova koji se razvijaju za juga te iz godine u godinu nagriza i uništavaju ono malo preostalog Sipra. Tijekom ove kampanje zabilježena je jedna iznimno razorna epizoda početkom prosinca 2008., kada su snažna južina i iznimno visoka razina mora odnijele velik dio kulturnih slojeva i dodatno uništile još stojeće strukture. Zbog toga je nakon spomenutog udara južine prekinuto sustavno sakupljanje materijala budući da je utvrđeno da su dislocirani veći komadi zidova, a kulturni slojevi isprani te njihov materijal raširen po lokalitetu. Do kraja prosinca nastavljeno je popisivanje, opisivanje i fotografsko dokumentiranje svih struktura na lokalitetu. Od pronađenoga sitnog materijala većina je nedijagnostičkih ulomaka lončarije, a vrijedi istaknuti da je na sjevernom dijelu lokaliteta, u kvadrantima K11, L11 te na sjeverozapadnom dijelu u kvadrantima F9, G9, zabilježeno

Sipar na udaru juga (prosinac 2008.)

dosta amornog željeza, moguće sirovine ili otpadaka iz neke metalurške radionice. Lončarija većinom datira iz klasične antike (1. – 4. st.), budući da se radi o razdoblju koje je prepoznatljivo po velikoj keramičarskoj produkciji i po karakterističnoj fakturi keramike. Također je pronađeno i nešto ulomaka iz prapovijesti, od kojih je jedan ulomak s okomitim žlijebljenjem tipičan za mlađe željezno doba, a jedan ulomak ruba s primjesama zdrobljene keramike može biti i stariji. Ulomke tipa Timavo sa Sipra objavio je i Lonza (Lonza 1977). Nadalje, može se izdvojiti skupina nalaza datiranih u kasniju antiku (5. – 6. st.), prepoznatljivih po vodoravnom rebrenju te karakterističnim primjesama u glini te nalaza grube fature s mnogo primjesa pijeska koje se ugrubo mogu datirati od 5. do 9. st.

Strukturni pregled dao je razmjerno dobre rezultate koji su tim važniji što će se za koju godinu nepovratno izgubiti svaki trag rastera građevina koje su postojale na rubnim dijelovima lokaliteta. Na sjeverozapadnom dijelu lokaliteta u pravilu su sačuvani fragmenti temeljnih stopa zidova koji sami često tvore nestabilnu zaštitu od erozije i abrazije podloge od crvenice u koju su nekada bili ukopani. To je dovelo do toga da su neki zidovi ostali uzdignuti iznad okolnog terena na uskim zemljanim gredama te se uz najmanju silu raspadaju bez mogućnosti naknadnog popravljivanja. Osim zidanih struktura, bilježeni su i svi tragovi poput komada žbuke i uklesanih ležišta za kamen u živoj stijeni te žbukanih podnica i sl.

Od prapovijesnog lokaliteta vjerojatno nisu preostale danas vidljive strukture, a nalazi su pronađeni i na zapadnom rubu Sipra i na prostoru u blizini ulazne kule. Od antičkih građevina svakako valja istaknuti tzv. *horreum* koji su zabilježili Mlakar i Marušić. Radi se o strukturi koja je mogla prekrivati površinu i do 400 m² te je, vjerojatno, bila funkcionalno povezana s antičkim pristaništem koje se nalazilo na južnoj strani Sipra. Sačuvani su temelji građevine, i to jedan bočni zid s kontraforima s unutrašnje strane i niz stupova koji su se nalazili u unutrašnjosti građevine. Nije zabilježen bočni zid s južne strane građevine, budući da se radi o terenu koji je konstantno ispod razine mora.

Nakon oluje u prosincu 2008., na vidjelo je izišao i dulji trakt kasnoantičkog bedema. Struktura je u prosjeku

debeli oko 160 cm (valja imati na umu da je sačuvana temeljna stopa), a u svojem donjem dijelu oslanja se na veće, nepravilne gromade kamena i na mjestimice priklesanu živu stijenu. U blizini poligonalne ulazne kule, u bedemu je izrađen odvodni kanalčić. Čini se da je bedem u potpunosti izbrisan s ostatka lokaliteta, a njegovo pružanje ponekad mogu nagovijestiti priklesane udubine u stijeni ili mjestimični tragovi žbuke.

Na sjevernom obodu Sipra zabilježena su i dva bazena izdubljena u stijeni, oba dimezija oko 6x3 m. Zapadni bazen ima kvalitetno zidane bočne stranice, a po načinu gradnje moguća je datacija u antiku.

Na zapadnom dijelu Sipra jasno se raspoznaje raster građevina koji okružuje bolje očuvan dio nalazišta s izvornim arheološkim slojevima. Vidljivi su zidovi s mnogo otvora prema morskoj strani, kako su to već prije zabilježili Marušić i Mlakar (Marušić 1975). S obzirom na tehniku gradnje i vezivo, te se strukture većinom datiraju u kasnu antiku/Bizant.

Dalje prema krajnjem južnom segmentu nalazišta pruža se teško raspoznatljiv raster fragmentarno očuvanih temeljnih stopa većeg broja zidova. Vjerojatno se radi o građevinama iz više razdoblja, što se da zaključiti iz različitih tehnika gradnje.

Literatura

AMI Pula Arhiv Arheološkog muzeja Istre, Pula (izvještaji 410 (VIII. 1965.), 423 (XI. 1965.), nacrtna dokumentacija)

Križman 1997 M. Križman, Antička svjedočanstva o Istri, Pula, 1997.

Lonza 1977 B. Lonza, Appunti sui castellieri dell'Istria e della provincia di Trieste, Trst, 1977.

Marušić 1975 B. Marušić, Neki problemi kasnoantičke i bizantske Istre u svjetlu arheoloških izvora, Jadranski zbornik, 9, 1973.-1975., Rijeka – Pula, 1975: 335 – 350.

Matijašić 2005 R. Matijašić, s.v. Sipar, Istarska enciklopedija, Zagreb, 2005. (web-izdanje)

Zoran Čučković

Summary

The Sipar peninsula is one of the more picturesque archaeological sites of the Istrian coast. A good part of the site has been drowned as a result of the rise in the sea level, and the rest has to bear the brunt of waves, particularly from the south. The dry part of the site today occupies about 900 m² in the central part of the peninsula, while about 4000 m² of the site is in the beach zone, which for most of the year is dry, although the sediment has been on the whole washed out, or very much changed in shape as a result of abrasion. Together with Umag and some other cities in Istria, Sipar was mentioned for the first time in the *Cosmography of Anonymus of Ravenna* of the 6th or 7th century (as Sapparis/Siparis).

The 2008-2009 investigation was conceived as a systematic collection of finds within a grid of quadrants and a so-called structural review: a detailed recording of all structures and artefacts visible on the surface. Pottery was mainly dated to the time of Classical Antiquity (1st to 4th century), since

this is a period recognisable from its very large production of ceramics and from the characteristic facture of the pottery. Also found were some sherds from prehistory and a larger number of finds from Late Antiquity and the Middle Ages. As for Roman Period buildings, very much worth mentioning is the *horreum* recorded by Mlakar and Marušić. This is a structure that covered an area of perhaps 400 m² and was probably linked in function with the Roman Period landing that was located on the southern side of Sipar. The foundations of the building and one side wall with buttresses inside and a number of pillars in the inside of the building are in existence. After a storm in December 2008 a long tract of the Late Roman Period defensive wall came to light. This structure is on average about 160 cm thick. On the western side of Sipar one can clearly see a grid of buildings that surround a better preserved part of the site with the original archaeological strata.

Redni broj: 191

Lokalitet: Sv. Ivan Kornetski

Naselje: Sv. Ivan

Grad/općina: Umag

Pravni status: P-1295

Razdoblje: A

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Muzej grada Umaga od 15. prosinca 2008. do 17. siječnja 2009. zaštitno je arheološki istražio k.č. 21/53, 21/39, 21/52 i 21/40 u vlasništvu investitora Marijana Novaka i Slobodana Krnića. Voditeljica istraživanja bila je Tea Katunarić, dipl. arheologinja i povjesničarka umjetnosti (Umjetnička akademija Split). U istraživanju su sudjelovale Biljana Markežić, dipl. arheologinja, Biljana Bojić, prof. likovne kulture i restauratorica (Muzej grada Umaga), Tanja Šufalj i Petra Dimitrović, studentice arheologije.

Uvala Sv. Ivan Kornetski naseljena je još od prapovijesti. Na poluotoku Finidi nalazilo se gradinsko naselje opasano bedemom iz srednjeg i kasnog brončanog doba. U antičko vrijeme u uvali je sagrađena rimska vila s pristaništem čiji se zidovi protežu sve do mora. Termalni dio vile istražen je 2008. godine. U stručnoj literaturi vila se prvi put spominje polovinom 19. st., a u prvoj polovini 20. st. objavljen je i nacrt rimskog pristaništa te slučajni nalazi rimskoga groba sa zlatnim nakitom te nadgrobna stela (C PLOTIUS) bez točnog mjesta nalaza. U srednjem vijeku Sv. Ivan postaje feud u kojem se u 11. st. gradi kaštel, a u 13. st. crkva. Postoje indicije da je u Sv. Ivanu djelovala keramičarska radionica u 16. i 17. st. Zbog važnosti svog položaja, Sv. Ivan ucrtan je na najstarijoj sačuvanoj karti Istre, tiskanoj 1525. godine.

Prije samih arheoloških istraživanja na predjelu Karigador, u profilima građevinskog iskopa na k.č. 21/53, 21/39, 21/52 i 21/40, uočena je antička podnica dužine oko 10 m i debljine oko 10 cm. Podnica je napravljena nad kamenom živcem i geološkim slojem crvenice. Iznad podnice bilo je vidljivo više kulturnih slojeva s nekoliko ulomaka antičke keramike. Do tog dana, građevinskim strojevima uklonjena je većina geoloških i kulturnih slojeva s lokaliteta. Kulturni

slojevi ostali su sačuvani samo na rubnim dijelovima građevinskog iskopa. Po pričanju mještana, na toj se parceli nalazila vapnenica koja se upotrebljavala sve do iza Drugoga svjetskog rata. Parcela je pripadala M. Zacchigni koji je na njoj 1922. pronašao grob s garniturom zlatnog nakita. Njegova se parcela u to vrijeme protezala od mora do šume, a poslije je raspodijeljena na više manjih katastarskih čestica. Nakon dojave o devastaciji, te sukladno uvjetima konzervatora, zaštitno je arheološki istražena.

Sektor 1, rimska vapnenica

U sektoru 1, na površini „ispikamiranog“ kamena živca, prilikom raščišćavanja njegove površine pojavio se kružni otvor veličine 7x4,50 m. To je rukom obrađena prirodna ovalna pukotina u živcu, kako bi se u njeno valjkasto obličje sa zaravnjenim dnom smjestila rimska vapnenica. Gornji dio vapnenice potpuno je uništen građevinskim radovima. Promjer vanjskoga sačuvanog dijela vapnenice jest 4,30x3,50 m, a unutrašnjeg 2,50x3 m. Sačuvana visina strukture iznosi 2,62 m. Samo dno vapnenice jest kamen živac. Na kamenu živcu zidan je obzid vapnenice od većih nepravilno obrađenih blokova kamena, dimenzija 0,40x0,20 m, povezanih vezivnom žbukom. Obzid vapnenice premazan je slojem crvenkaste šamotne žbuke koja se sačuvala na većim površinama obzida. Zidni plašt vapnenice blago se širi prema vrhu strukture, prateći konfiguraciju kamena živca uz koji je priljubljen stražnjom stranom. Zidni plašt prekinut je pukotinom u živcu koja se pruža do vapnenice od južnog ruba parcele. Ta je pukotina u vapnenici zatvorena uglavljenim većim kamenjem i crvenicom. Kameni obzid vapnenice odmaknut je od živca na sjevernoj strani. Tu se nalazio ulaz u ložište koji je u trenutku iskopavanja bio zatvoren zidom dugim 1,20 m, a širokim 0,50 m. Zid je sazidan od tanjih kamenih ploča, dimenzija 0,40x0,30x0,10 m, povezanih vezivnom žbukom. Cijela površina zida i obzida s unutrašnje strane vapnenice potpuno je crna od gorenja. Iznad obzida vapnenice sagrađen je zid od pažljivo poslaganih ulomaka tegula i narančastih imbreksa povezanih vezivnom žbukom. Zid od tegula sačuvan je u najvišem dijelu u sedam redova tegula u visini od 30 cm. Svi su rubovi tegula koji su s unutrašnje

Rimska vapnenica

Grob 1

strane okruživali otvor vapnenice sivi od gorenja. Na jednom ulomku tegule vidljiv je pečat N? M.

Kulturni slojevi nad intaktnim dijelom vapnenice bili su oštećeni i ispremiješani tijekom strojnog iskopa. U tome miješanom sloju pronađeno je nekoliko ulomaka izgorelih i mnoštvo ulomaka neizgorelih tegula i imbreksa od kojih su neki imali oznake. Na jednoj je teguli bio pečat Q AMBROSIA koji datira iz druge polovine 1. st. Ispuna

Grob 2

vapnenice sastojala se od izgorelih i neizgorelih velikih gromada kamenja, pepela i gara. U ispuni je pronađeno nekoliko ulomaka izgorelih imbreksa, tegula i amfora. Unutar ispune, na dubini od 6,84 m nalazili su se ostaci crvenkaste žbuke i karbonizirani ostaci drva. Čini se da je na toj dubini započelo novo loženje vapnenice nad neizgorenim kamenjem, preostalim od prethodnog loženja. Oko vapnenice u kamenu živcu nalaze se kvadratni otvori koji su u trenutku iskopavanja bili ispunjeni crvenicom, a mogli su služiti kao odušnici prilikom izgaranja vapnenice. Prostor između kamena živca i vapnenice na sjevernoj strani bio je ispunjen čvrsto nabijenom crvenicom te većim kamenjem posloženim uz vanjsko lice vapnenice. Taj prostor ispunjavao se zemljom nakon što bi se naložila vatra u ložištu, ulaz zatvorio i vapnenica obložila zemljom ili prućem kako bi se u njoj sačuvala toplina. Vapnenica bi nakon toga izgarala nekoliko dana. Visoka temperatura gorenja vapnenice zapekla je sloj crvenice s vanjske strane obzida strukture. U tom prostoru iznad sloja crvenice nalazile su se četiri tanke podnice od žbuke debljine do 2 cm. Slojevi žbuke na crvenici imali su vjerojatno sličnu namjenu kao i podnice registrirane u profilima građevinskog iskopa. Njihov nastanak mogao bi se povezati s periodičnim paljenjem vapnenice. Naime, crvenica koja je okruživala vapnenicu masna je i dugo zadržava vodu pa se stvara ljepljivo blato koje otežava bilo kakve radove (pa i arheološke), stoga je moguće pretpostaviti da su se u antici na hodnu i radnu površinu oko vapnenice namjerno nanosili tanji slojevi žbuke kako bi se hodna i radna površina oko vapnenice izolirale od blata. Sudeći po četiri sloja ožbukanih hodnih površina antičkom žbukom, može se pretpostaviti da se vapnenica u antici ložila barem četiri puta.

Volumen sačuvanog dijela vapnenice iznosi oko 14,90 m³. Vapnenica je trebala biti barem dvostruko veća, pa kada se istraženom dijelu pridoda i uništeni dio, onda se u njoj moglo proizvesti oko 30 t vapna. Ta se velika količina vapna mogla upotrebljavati za izgradnju vile, kao i za izgradnju drugih objekata u uvali i široj okolici. Vapno se jednako tako moglo upotrebljavati i u poljoprivredi. Za sada nije jasno je li se istraženi dio antičke vapnenice upotrebljavao i u moderno vrijeme ili je rimska vapnenica poslužila samo kao temelj novijoj vapnenici. Čitava struktura vapnenice ostavljena je *in situ*, prekrivena geotekstilom i zasuta sitnim šljunkom te je teren pripremljen za građevinske radove.

Sektor 3, istočni dio nekropole

Na zapadnom dijelu terena, u sektoru 3, između kamena živca i ruba terena u dužini od 13 m i širini od 7 m kulturni slojevi nisu bili oštećeni građevinskim strojevima. Ispod površinskih slojeva u sloju crveno-smeđe zemlje nalazili su se brojni ulomci tegula, amfora, posudica, fasadne žbuke, loptasti keramički uteg za mrežu, jednostavni brončani prsten, pokoja životinjska kost i školjka. Koncentracija nalaza povećavala se prema jugozapadnom dijelu sektora gdje su bila ukopana dva groba – G1 i G2. Strukture grobova i kosti stopala pokojnika iz oba groba podvlačila su se pod ogradni zid parcele i nije ih bilo moguće istražiti. U naknadnim građevinskim radovima bez znanja konzervatora srušen je ogradni zid i dijelovi grobova koji su ostali pod zidom, a da prethodno nisu istraženi.

Grob G1 jest sjeverniji ukop. Grob je bio prekriven s osam manjih tankih pokrovnih ploča koje su se s vremenom ulegle pod težinom sloja koji je prekrivao sam grob, a sastojao se od komada žbuke, kamenja i keramičkih ulomka. Pokojnik je ležao u zemljanoj raci ukopanoj u zemlju neposredno nad kamenom živcem. Ukop je bio ispunjen tankim zemljanim slojem s komadima žbuke, kamenjem i keramičkim ulomcima. Pokojnik je bio muškarac koji je umro u dobi između 45 i 50 godina. U grob je bio položen na leđa s glavom na istoku, a nogama na zapadu. Glava mu je bila uglavljena između dva kamena. Desna mu je ruka bila potpuno svinuta u laktu i položena na gornji dio prsa, dok je lijeva bila blago svinuta te šaka položena na donji dio trupa. Iznad njegovih ramena nalazile su se dvije keramičke čašice. Na gornjem desnom dijelu trupa pronađen je bakreni novac kovan početkom Augustova principata. Čini se da je novac ispio iz pokojnikovih usta jer su ispod kovanice pronađena dva zuba pokojnika. Analiza kostura pokazala je da se pokojnik bavio teškim fizičkim radom te da je bio slabo uhranjen.

Grob G2 jest južniji ukop. Pokojnik je bio položen u pravokutnu zemljanu raku obloženu sa svih strana i popločanu tanjim kamenim pločama. Grob je bio prekriven s tri veće tanje kamene ploče. Dvije su se zapadne ploče pod težinom sloja koji se nalazio nad pokrovnim pločama raspukle, dok je istočna ploča ostala čitava. Sloj koji se nalazio neposredno iznad groba sastojao se od komada žbuke, kamenja i keramičkih ulomka. Ukop je bio ispunjen zemljom s komadima žbuke, kamenja, keramičkih ulomka, među kojima je bio i jedan čitav imbreks, i ponekom životinjskom kosti. Pokojnik je bio muškarac koji je umro u dobi između 50 i 55 godina. Bio je položen na leđa s glavom na istoku i nogama na zapadu. Šake su mu bile položene na donji dio trupa. Kostur mu je u raci bio vidno deformiran, međutim osteološke analize nisu pokazale nikakvu fizičku deformaciju tijela pokojnika tijekom njegova života. U šaci desne ruke držao je brončani novčić s likom Faustine Mlađe iz polovine 2. st. Do ruke mu je bilo položeno klesarsko dljeto iskovano od čelika. Iznad desnog ramena bio je dio željeznog nakita ili dio nekoga drugog željeznog, za sada neodređenog predmeta. Analiza kostura pokazala je, kao i kod pokojnika iz groba G1, da se pokojnik bavio teškim fizičkim radom, da je bio slabo uhranjen i da je patio od anemije. Pokojnik je, sudeći po klesarskom dljetu koje je s njim položeno u grob, bio klesar koji je mogao raditi i na obližnjoj vapnenici.

Čini se da se u jugozapadnom dijelu sektora nalazio još jedan grob koji je devastiran izgradnjom poljske kućice. Na tome mjestu pronađen je već spomenuti brončani prsten te grupa keramičkih ulomaka koja se sastojala od amfore i čašice. Svi kulturni slojevi i grobovi istraženi su i uklonjeni s lokaliteta kako bi se teren pripremio za građevinske radove. Ukopi na zapadnom dijelu lokaliteta mogli bi biti dio istočnoga rubnog dijela nekropole koja se pružala sve do mora i na čijem je zapadnom dijelu, uz samu današnju cestu, M. Zacchigna pronašao grob sa zlatnom garniturom, a Muzej grada Umaga u proljeće 2009. istražio još jedan bogat ukop.

Ljudske kosti analizirao je dr. sc. M. Šlaus (Institut za arheologiju, HAZU), životinjske će kosti analizirati dr. sc. Tatjana Trbojević (Veterinarski fakultet), a paleobotaničke analize napraviti će dr. sc. Darija Šostarić (PMF). Metalni i

keramički nalazi restaurirani su u radionici Konzervatorskog odsjeka Umjetničke akademije u Splitu i u radionici Muzeja grada Umaga.

Literatura

Katunarić 2008 T. Katunarić, Sv. Ivan Kornetski, HAG, 4/2007, Zagreb, 2008.

Tea Katunarić

Summary

During December 2008 and January 2009 Umag Municipal Museum carried out rescue archaeological excavations on cadastral plots 21/53, 21/39, 21/52 and 21/40 in Sv. Ivan Kornetski. In sector 1, the lower part of a Roman limestone block of cylindrical shape was discovered. The upper part was totally destroyed by construction works. The diameter of the preserved part was 4.3 x 3.5 m, and the extant height of the structure comes to 2.62 m. On the northern side is an entry into a firebox enclosed by a wall 1.2 m long and 0.5 m wide. The fill of the block consisted of large lumps of stone, ash and soot, and several fragments of burned imbrex, tegula and amphora were found.

On the western part of the ground, in sector 3, between the bedrock and the edge of the ground the cultural strata were undamaged. Two skeleton graves were found: G1 and G2. The burial in G1 was in an earth pit covered with quite thin covering slabs. The deceased was a man of about 45 to 50 who during his lifetime had been engaged in arduous manual labour. His head was placed in the west, and wedged between two stones. Two ceramic mugs were found above his shoulders. Also found was a copper coin from the beginning of the principate of Augustus. Grave 2 was dug in an earth pit lined, paved and covered with stone slabs. The deceased was a man aged between 50 and 55, who was during his lifetime a mason, judging from the carver's stone chisel placed with him in the grave. He was poorly nourished and suffered from anaemia. His head was to the east. In the right hand he held a bronze coin with a likeness of Faustina the Younger of the middle of the 2nd century.

The burials in the western part of the site could be part of the eastern edge of the necropolis that went all the way down to the sea, in the western part of which, alongside the road of today, in 1922 M. Zacchigna found a grave with a gold set, and at which in 2009 Umag Municipal Museum investigated one more opulent burial.

Redni broj: 192

Lokalitet: Sv. Ivan Kornetski

Naselje: Sv. Ivan Kornetski

Grad/općina: Umag

Pravni status: P-1295

Razdoblje: A

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Sv. Ivan Kornetski smješten je na sjeverozapadnoj obali Istre, oko 4,5 km južno od grada Umaga. Naselje je rasprostranjeno oko duboke i dobro zaštićene uvale Kocište

Grobna parcela s limitacijskim zidom, grobnom konstrukcijom i vapnenom podnicom (foto: B. Petrović Markežić)

(Kacište) na dijelu zvanom Karigador te oko rta Finida. Zaštitno arheološko istraživanje u Sv. Ivanu Kornetskom, na k.č. zgr. 255, k.o. Lovrečica, trajalo je od 25. svibnja do 3. lipnja 2009. godine. Radove je nadzirao Muzej grada Umaga, pod stručnim vodstvom Biljane Petrović Markežić, dipl. arh., uz suradnju Branke Milošević, dipl. arh. i Biljane Bojić, prof. lik. kult. i rest., koja je bila dokumentaristica. Investitor radova bio je Robert Peroš, vlasnik parcele koja je zaštitno arheološki istraživana.

Građevinski radovi bili su neophodni zbog postavljanja cijevi za vodu, kanalizaciju, struju i plin. Prije početka istraživanja to je zapravo bio teren prekriven odbačenim krupnim građevnim materijalom, koji je najprije morao biti očišćen bagerom. Ubrzo je uočena crvenkasta zemlja (SJ 05) koja veoma podsjeća na sterilnu crvenu zemlju, ali na aps. vis. 2,28 m – 1,93 m pronađen je zid (SJ 01) s temeljnom stopom, koji leži na živcu (SJ 07). Sam zid pruža se u smjeru sjeveroistok-jugozapad, podilazi istočno ispod novoizgrađenog objekta i zapadno se nastavlja na

Prilozi iz groba (foto: I. Zelić)

susjednu parcelu. Donji dio zida sastavljen je od lomljenog kamena (velikog oko 9x15x5 cm) vezanog žbukom koju čine pijesak i vapno te vrlo rijetki komadići keramike. Gornji dio zida sastoji se od kamenja nešto većih dimenzija (36x33x9 cm), a žbuka nije očuvana. Otkriveni je zid dug 3,2 m, a širok 0,67 m. Sjeverno od novoizgrađenog objekta iskopana je probna sonda i na aps vis. 2,13 – 2,03 m otkriven je zid (SJ 09), dug 2,36 i širok oko 0,60 m, koji se sastoji od djelomično očuvanih kamenih blokova koji su vezani žučkastom žbukom (slična je žbuka na SJ 01). Zid se pruža u smjeru sjeverozapad-jugoistok, tako da se oktogonalno siječe sa SJ 01.

Sjeverno od zida SJ 01 i SJ 09 vidljiva je podnica (SJ 04) uz današnju asfaltiranu cestu, na aps. vis. 1,86 – 1,80 m, koja se nastavlja istočno i zapadno. Podnicu čine vapno i pijesak žučkaste boje, a podlogu podnice čine kamenčići. Skidanjem SJ 05 uočeno je pravilno obrađeno kamenje (SJ 02) aps. visine 2,06 – 1,62 m, posloženo u dva paralelna reda, u nizu, što zapravo čini konstrukciju groba koja u svom južnom dijelu leži na živcu, a u sjevernom dijelu na crvenoj zemlji. Istočnu stranu SJ 02 čini 8 obrađenih kamenih blokova, prosječnih dimenzija 36x11x14 cm, a zapadnu stranu čini red od 7 obrađenih kamenih blokova, prosječnih dimenzija 35x15x17 cm. Očuvana je dužina konstrukcije groba oko 2,32 m, a vanjska je širina grobne konstrukcije 0,90 m.

Zapuna grobne konstrukcije (SJ 03) jest crvenkasto smeđa, s tragovima zapečene zemlje, sitnim ulomcima keramike i većim komadima nagorenog drveta (aps. vis. 1,92 – 1,95), koji čine ostatke lomače. Unutar SJ 03 pronađeni su ostaci spaljenih kostiju pokojnika, na aps. visini od 1,82 m. Osteološkom analizom utvrđeno je da su kosti dugo bile izložene vatri te da pripadaju ženi staroj između 15 i 30 godina.

Od pokretnoga arheološkog materijala pronađene su 3 keramičke posude (šalice), 3 uljanice, 3 balzamarija, ogledalo, nakit (zlatni prsten i dva zlatna privjeska za naušnice), 13 željeznih čavala, ključić, ostaci metalne kutijice i dvije brončane kovanice. Tri keramičke šalice (PN 2, 3 i 34) pronađene su na prosječnoj apsolutnoj visini od 1,90 m. Dvije su šalice sivkaste, od neravnomjerno pečene gline, a jedna je šalica od crvenkaste keramike. Šalice su bikoničkog, cilindričnog oblika, a jedna je od njih narebrena s vanjske strane. Visoke su oko 12 cm te imaju po jednu okomitu ručku. Tri keramičke uljanice (PN 23, 17 i 39) pronađene su na apsolutnoj visini od 1,86 do 1,92 m. Cjelovite su i pripadaju tipu firma, grupi s otvorenim kanalom (tip *Loeschcke X*). Rađene su od svijetlocrvene i oker keramike dobre kvalitete i fine fakture. Glavna im je karakteristika reljefno prikazan pečat majstorske radionice. Okruglog su tijela, s izduženim nosom. Disk im je obrubljen otvorenim plastičnim prstenom koji se nastavlja duž bočnih strana kanala te koljenasto zavija pri vrhu nosa. Uljanice s pečatom OPTATI i FORTIS imaju po jednu okruglu rupicu za dovod zraka te po dvije zakrčljale bradavice prizmatičnog oblika. Treća pronađena uljanica s pečatom APRIO/F ima dvije okrugle rupice smještene u kanalu te dvije zakrčljale bradavice na ramenom pojasu. Otvor za ulje kod svih se nalazi po sredini diska, a otvor za fitilj unutar koljenastog zavijutka pri vrhu nosa. Tri staklena balzamarija (PN 5, 8 i 16) pronađena su na

apsolutnoj visini od 1,95 do 2 m. Dva su balzamarija od prozirnog zelenkastog stakla. Dugog su cjevastog vrata s razvraćenim zadebljanim rubom te koničnim, odnosno spljoštenim tijelom s naglašenim prijelazom iz tijela u vrat i blagim konkavnim dnom. Najmanji je balzamarij debljih stijenki i tamnije zelene boje, a služio je za pohranjivanje supstance osjetljive na svjetlost. Zvonolikog je tijela s dugim uskim cjevastim vratom i ravnim dnom.

Ogledalo, PN 18, pronađeno je na apsolutnoj visini od 1,94 m i jednostavnog je kružnog oblika, blago konveksno i izrađeno od tankoga brončanog lima. Prednja mu je izbočena strana posrebrana. Prsten, PN 21, pronađen je na apsolutnoj visini od 1,91 m, a njegova je alka pravokutnog presjeka, rađena od dvije zlatne žice oko kojih je obavijena još jedna, također zlatna žica. Bočne su strane alke ukrašene sa po osam malih granula koje prate njezin rub. Na gornjem dijelu, unutar okvira od zlatnog lima smještena je gema od poludragog kamena – ahata. Plava gema (veličine 8,3x5 mm) ukrašena je ugraviranim prikazom jastoga. Privjesci naušnica (PN 22) pronađeni su na apsolutnoj visini od 1,90 m. Rađeni su tako da se najprije zlatni lim oblikovao u bobice koje su se potom ispunjavale voskom da bi se nakon toga ukrašavale tehnikom utiskivanja tvoreći mrežast ornament. S gornje strane bobice su se zatvarale ovalnim ulomkom zlatnog lima s alkicom na vrhu, koja je služila za vješanje karike.

Željezni čavli imaju okruglu glavu s tijelom koje je kvadratno u presjeku, a pronađeni su unutar groba na prosječnoj apsolutnoj visini od 1,82 m i dio su lomače. Dvije brončane kovanice (PN 25, 37) također su pronađene unutar SJ 03, na apsolutnoj visini od 2,19 i 1,81 m. Na jednoj je kovanici prikaz cara Domicijana (Titus Flavius Domitianus, 81. – 96.), a drugoj prikaz cara Hadrijana (Publius Aelius Hadrianaus, 117. – 138.) na aversu. Oba su prikazana u profilu. Hadrijan na licu ima bradicu, dok je kovanica s Domicijanom lošije očuvana, pa se ne mogu iščitati detalji. Revers kovanica je nečitak, a obje su od bronce. Teške su 10,3 g (Hadrijan), odnosno 7,9 g (Domicijan), a nominalna im je vrijednost AS. Željezni ključić (PN 12), ulomci brončane kutijice (PN 40) i ulomci brončanog drška ponađeni su na aps. visini od 1,82 m, ali predmeti su prilično u lošem stanju, tako da će se čim prije morati očistiti i konzervirati, a nakon toga mogu se preciznije odrediti.

Južno, na istoj katastarskoj čestici, u smjeru sjever-jug iskopan je rov širok 1 m i u dužini do kraja građevinske parcele, ali nije pronađen arheološki pokretni i nepokretni materijal – riječ je o crvenoj sterilnoj zemlji. Nakon arheoloških istraživanja teren je prekriven geotekstilom i zasut lomljenom frakcijom granulacije 8/10 mm. Može se zaključiti da je riječ o grobnoj parceli s djelomično očuvanim limitacijskim zidovima, kamenom grobnom konstrukcijom unutar zidova, paljevinskim grobom i vapnenom podnicom koja je zapravo sam ulaz na grobnu parcelu. Na grobnoj se parceli, odnosno unutar grobne konstrukcije, očito nije spaljivalo jer nema tragova vatre, već se to obavljalo na nekom drugom, za to vjerojatno unaprijed određenome mjestu. Nakon spaljivanja ostaci pokojnika (*bustum*) bili su preneseni u grob zajedno sa spaljenom nosiljkom. Prilozi su prilagani tek kada su se spaljeni ostaci ohladili, jer pronađeni prilozi nemaju na sebi tragove nikakvih deformacija koje bi mogle nastati pod utjecajem topline.

Zlatni nakit iz groba (foto: B. Bojić)

Pravilnost u ritualu prilaganja grobnih priloga očituje se u jednakom broju istovrsnih predmeta pronađenih u grobu – 3 keramičke šalice, 3 staklena balzamarija i 3 keramičke svjetiljke pravilno raspoređene unutar groba. Dvije brončane kovanice s prikazom Domicijana i Hadrijana određuju donju granicu datiranja groba u 2. st. Riječ je o obiteljskoj grobnoj parceli gdje je pokopana ženska pripadnica te obitelji. O bogatstvu i ugledu obitelji, ali i važnosti same pokojnice, svjedoči zlatni nakit koji u antici nije mogla posjedovati bilo koja žena. U Sv. Ivanu nakit je položen u grob zajedno sa svojom vlasnicom da je prati na drugi svijet. Pronalazak rimskoga groba u potpunosti potvrđuje teoriju o postojanju rimske nekropole u Sv. Ivanu Kornetskom ili u predjelu Karigadora te objašnjava lokalni naziv tog prostora (Cimiter).

Literatura

- Benedetti 1973** A. Benedetti, Umago d Istria nei secoli, Collona studi istriani, vol. I-II, Trieste, 1973.
- Buljević 2002** Z. Buljević, Stakleni balzamariji, u: Longae Salonae, I, Split, 2002: 455 – 469.
- Degassi 1926** A. Degassi, Il porto romano di S. Givanni della Corneta, Atti e Memorie della Societa Istriana di Archeologia e Storia Patria, 38, 1926: 143 – 152.
- Matijašić 1991** R. Matijašić, Campus Martius: Antička nekropola između Premanturske i Medulinske ulice u Puli, Pula, 1991.
- Miletić 2002** Ž. Miletić, O izgledu grobnih parcela salonitanskih nekropola, HAnt, 8, Pula, 2002: 377 – 380.
- Vikić-Belančić 1976** Branka Vikić-Belančić, Antičke svjetiljke u Arheološkom muzeju u Zagrebu, VAMZ, serija 3, sv. IX, Zagreb, 1976.

Biljana Petrović Markežić

Summary

The existence of an organised necropolis in the area of Kocište in Sv. Ivan Kornetski close to Umag was once again confirmed by the discovery of the boundary walls of a family grave plot with a stone funerary structure within the walls. During research in 2009, the grave was found to contain the cremated bones of a deceased and the

remains of burned wooden beams. These are the remains of a catafalque burned together with the deceased and taken with her to the grave. As for grave goods, three ceramic cups were found, three ceramic firma lamps with a relief depiction of the workshop craftsman (FORTIS, APRIO/F, OPTATI) and three glass balsamaria. A plain silvered bronze mirror, an iron key, a bronze handle and a small bronze box with visible rivets along the edges were also found.

Among the grave goods found of particular interest are two berry-shaped ornamented pendants and a gold ring with an ellipsoid head within which was a semi-precious stone (agate) showing a crab. Pursuant to the discovery of two bronze asses, one with a likeness of Domitian (AD 81-96) and another with a likeness of Hadrian (117-138), the grave should be dated to about the mid-2nd century.

Redni broj: 193

Lokalitet: Svetvinčenat – povijesna jezgra

Naselje: Svetvinčenat

Grad/općina: Svetvinčenat

Pravni status: R-296

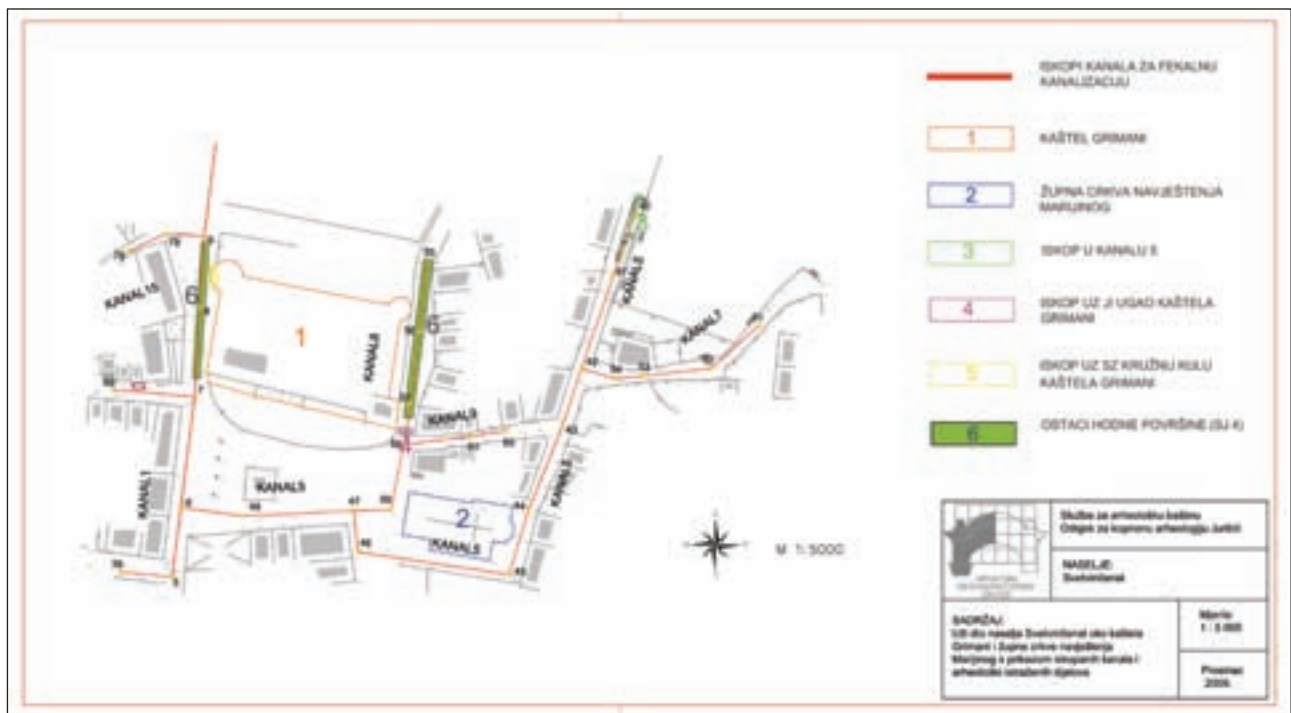
Razdoblje: SV, NV

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje, nadzor

Od siječnja do lipnja 2009. trajao je arheološki nadzor i zaštitna arheološka istraživanja na više punktova unutar starogradske jezgre naselja Svetvinčenat. Izvođač radova bila je Služba za arheološku baštinu Hrvatskoga restauratorskog zavoda. Voditelj istraživanja bio je Vinko Madiraca, zamjenik voditelja Tihomir Percan, a u istraživanjima su

sudjelovali i studentica arheologije Katarina Jerbić te četiri pomoćna radnika. Istraživanja je u potpunosti financirala Općina Svetvinčenat.

Zbog iskopa instalacija za fekalnu kanalizaciju unutar zaštićene urbane i povijesne cjeline Svetvinčenta, na određenim su dijelovima bili neophodni arheološki nadzor i zaštitna arheološka istraživanja. Građevinski radovi, odnosno strojno iskopavanje svih kanala, nadzirani su cijelo vrijeme, kako bi se na vrijeme mogli uočiti i dokumentirati eventualni pokretni i nepokretni arheološki nalazi. Na prostoru zaštićene starogradske jezgre iskopano je 14 kanala za fekalnu kanalizaciju, ukupne dužine oko 1720 m, od kojih je većina bila bez arheoloških nalaza ili kulturnih slojeva. Dio kanala sadržavao je arheološke ostatke (većina u kanalu 5) te je na tim dijelovima obustavljeno strojno iskopavanje kako bi se proširio iskop i arheološki istražili i dokumentirali pokretni i nepokretni nalazi, dok je strojno iskopan dio već postojećih kanala. Radovi su djelomice obuhvatili i neprekopane dijelove Svetvinčenta. Većina kanala kopana je do maksimalne dubine od oko 1,5 m i širine 1 m, a tek je glavni kanal (kanal 1) kopan do oko 4 m dubine i 2 m širine. Prilikom strojnog iskopavanja kanala bilo je jasno vidljivo kako se relativno plitko (do 0,50 m dubine) pojavljuje matična stijena (SJ 3A), a tamo gdje je nema bila je vidljiva crvena sterilna zemlja (SJ 3). U nekim se kanalima matična stijena pojavljivala nešto dublje (do 1 m dubine), dok se prilikom iskopa kanala na samom trgu ispred ulaza u kaštel Grimani nalazila tek nekoliko centimetara ispod današnje razine asfalta. Tek je u kanalima 1, 5 i 12 ispod asfalta evidentirano postojanje nasipa (SJ 1), kako bi se izravnala okolna hodna površina. Na mjestima gdje su uočeni nepokretni nalazi strojni je iskop

Prikaz iskopanih dijelova urbane jezgre Svetvinčenat (izradio: T. Percan)

obustavljen kako bi moglo započeti zaštitno arheološko istraživanje. To se posebice odnosi na kanal 5 u kojem su pronađeni ostaci nekoliko zidova i koji je stoga sa zapadne strane proširen za 0,50 m u ukupnoj dužini od oko 20 m. Širina tog iskopa nije mogla biti veća s obzirom na stariji kanal za vodu koji se nalazio paralelno s kanalom 5 i koji je uništio postojeće zidove prilikom nastanka 70-ih godina 20. st. Tom je prilikom evidentirano postojanje više zidova građenih od klesanih kamenih blokova povezanih žbukom. Okomito na zidove koji se pružaju u smjeru sjever-jug (SJ 6 i SJ 8) i koji su sačuvani do dužine od oko 20 m, širine 0,50 i visine do 1 m, pronađeno je i nekoliko zidova koji se pružaju u smjeru istok-zapad (SJ 5, SJ 7 i SJ 12), kao i dvije podnice od vapnene žbuke (SJ 11 i SJ 13) u prilično lošem stanju. Pronađeni zidovi i podnice, iako djelomice uništeni prijašnjim građevinskim radovima, pokazuju kako se na tome mjestu nalazilo nekoliko objekata, najvjerojatnije kuća. Zasiurno je riječ o minimalno dva međusobno spojena objekta. Od pronađenih pokretnih nalaza u crnoj masnoj zemlji (SJ 2) uz temelje zidova treba izdvojiti grubu kuhinjsku keramiku koja pripada loncima s profiliranim obodima te više ulomaka glazirane i gravirane renesansne keramike, kao i nekoliko ulomaka stakla. Jednako tako, u SJ 2 (crna masna zemlja) prikupljeno je nekoliko numizmatičkih nalaza (PN 1, 2, 4) koji su, nažalost, prilično loše sačuvani i na njima se ne vidi nikakav prikaz ili natpis koji bi mogli preciznije odgonetnuti o kojem je točno novcu riječ. No, prema svojim karakteristikama i maloj veličini, vrlo vjerojatno pripadaju mletačkom novcu koji je kolao tijekom 16. st. Tim nalazima iz kasnoga srednjeg i ranoga novog vijeka i zidova nekoliko objekata potvrđeno je kako se život odvijao i izvan zidova kaštela Grimani, što je vidljivo na sačuvanim renesansnim kućama i župnoj crkvi Uznesenja Marijina iz 16. st. Također, uz jugoistočni ugao kaštela Grimani istražena je jama (SJ 14). Riječ je o jami izduženoga ovalnog oblika, dužine oko 2,80 m, prosječne širine 1 m te dubine oko 0,70 m. Zapuna te jame bila je zemlja tamnosmeđe do crne boje, pomiješana s kamenjem, a bilo je jasno vidljivo kako je ukopana u crvenu sterilnu zemlju (SJ 3). Na jednom je dijelu jama probijena i uništena prijašnjim kopanjem kanala za telekomunikacije, stoga joj nedostaje gornji dio, ali joj je donji istočni rub ipak vidljiv i jasan. Dno je napravljeno od tankog i prilično tvrdog sloja žbuke. Od nalaza je sadržavala ulomke lonaca s mahom profiliranim obodima. Takva se keramika okvirno može datirati u kasni srednji i rani novi vijek (od 14. do 17. st.). Osim grube kuhinjske keramike, u jami SJ 14 pronađeno je i nekoliko ulomaka renesansne majolike iz 16. st. te brončani prsten (PN 5) s krunom, u kojoj se nekad najvjerojatnije nalazio ukras od staklene paste. Taj materijal iz SJ 14 pokazuje izrazite sličnosti s onim uz temelje zidova SJ 6 i SJ 7 unutar kanala 5 (SJ 2) te su najvjerojatnije istodobni. Arheološki je istražen i prostor uz sjeverozapadnu kružnu kulu (SJ 10) kaštela Grimani, kako bi se mogli definirati njeni temelji (SJ 9), čime je postalo vidljivo kako se oni nalaze prilično plitko, odnosno na dubini od oko 0,15 m od današnje hodne površine. To grubo obrađeno kamenje (SJ 9) izravno je položeno na matičnu stijenu (SJ 3A), a sama je kula (SJ 10), za razliku od temelja (SJ 9) građena od pravilnih klesanih kamenih blokova. Uz to su pronađeni i ostaci ceste, odnosno hodne površine

Dio sačuvanih zidova (foto: T. Percan)

uz istočni i zapadni bedem kaštela. Uza sam zapadni bedem kaštela Grimani, prilikom iskopa kanala 1 dokumentiran je dio ceste sačuvan u dužini od oko 5 m i širini od 1 m. Riječ je o kamenim oblucima prelivecima vapnom (SJ 4) koji su služili kao hodna površina, a ista se konstrukcija djelomice nalazila i iznad jame SJ 14 uz jugoistočni ugao kaštela te gotovo čitavom dužinom iskopa kanala 8 uz istočni bedem kaštela Grimani.

Ukupno gledajući, količina pronađenoga pokretnog materijala nije velika, a pronađeni ulomci pokazuju uniformnost

Gruba kuhinjska keramika (foto: T. Percan)

Gravirana renesansna keramika (foto: T. Percan)

u oblicima i ukrasima, i svi pripadaju kasnom srednjem ili ranom novom vijeku. Taj podatak ne čudi s obzirom na to da je arheološkim nadzorom potvrđeno da se na gotovo cijelom prostoru zaštićene urbane jezgre naselja Svetvinčenat, ispod površine današnjeg asfalta nalaze matična stijena, crvena sterilna zemlja ili nasip te kulturni slojevi koji nedostaju ili su sačuvani u prilično oskudnom obliku.

Tihomir Percan

Summary

During 2009 Croatian Conservation Institute staff members carried out archaeological supervision during excavations for the laying of sewage pipes, and at several places this turned into rescue archaeological excavations of the old urban core of the settlement of Svetvinčenat. Some of the works with mechanical excavation went on along channels already in existence, and partially the works covered sectors not previously excavated. The research determined the existence of the walls of several residential structures along the excavation of channel 5, along the northern side. Apart from the walls, during the research quite a lot of coarse kitchen ware was found and a few fragments of majolica, as well as engraved Renaissance ceramics that can be approximately dated to the period of the 15th to 17th century. In parallel, archaeological supervision was carried out at all parts of the settlement where construction works were underway. Although the walls found were only partially preserved, it was determined that life went on even outside the walls of Castle Grimani, which was confirmed by the existence of a row of Renaissance houses as well as the existence of the Parish Church of the Annunciation of the 16th century. Also investigated archaeologically was the north west foundation of the tower of the castle and a pit (SU 14) that lay alongside the south east corner of Castle Grimani. In fact, the ceramic finds from this pit show the uniformity of shape and decorations on ware from the late medieval and early modern period. As well as these finds, remains of a road were found, or a walking surface, alongside the eastern and western defensive walls of the castle.

Redni broj: 194

Lokalitet: Umag – lokaliteti Markovac, Kaštelir i Dajla

Naselje: Plovanija, Umag, Dajla

Grad/općina: Umag, Novigrad

Pravni status: postupak u tijeku

Razdoblje: P, A

Vrsta radova: rekognosciranje

Arheološko rekognosciranje umaške okolice trajalo je od 16. do 28. ožujka 2009. godine. Voditelj je bio Zoran Čučković, a sudjelovali su arheolozi Ana Franjić i Boris Magdić. Pregledani su i dokumentirani brončanodobni lokaliteti Markovac kod Plovanije (kota 162) i Kaštelir kod Umaga (naselje Ščavonija) te poluotok južno od Dajle na kojemu su pronađeni nalazi iz prapovijesti i antike.

Zbog smanjenih financijskih sredstava, terenski pregled 2009. bio je znatno manjeg opsega i intenziteta nego u prethodne dvije kampanje (2007. i 2008.). Nije bilo moguće organizirati sustavan pregled za koji je potrebna veća ekipa, pa je težište postavljeno na dokumentiranje pojedinačnih spomenika. Upotrebljavana je već iskušana tehnika snimanja GPS uređajem, potpomognuta skiciranjem na terenu uz pomoć metra.

Markovac je izrazito stjenovit greben na kojem se nikad nisu odvijale znatnije aktivnosti, pa je dobar dio nalazišta ostao bolje očuvan od onih u nizinskom pojasu. Sam vrh uzvisine je, naprotiv, vrlo važna strateška točka te je gotovo potpuno devastiran prvo topničkim položajem za Drugoga svjetskog rata, a potom promatračnicom granične policije i u posljednje vrijeme odašiljačem za mobilnu telefoniju. Nešto niže od vrha također je podignut signalizacijski stup za uzletište u Sečovlju. Južni vrh Markovca, na kojem se također nalazi arheološko nalazište, topografski je snimljen 2007. te je označen kao Markovac 2 (Čučković 2008: 317). Na vrhu Markovca izvorno se nalazila velika kamena gomila za koju Carlo Marchesetti navodi da je bila visoka 7 m (Marchesetti 1903: 76). Ta je tvorevina potpuno devastirana ukopom vojnih položaja, vjerojatno za vrijeme Drugoga svjetskog rata. Vršni plato okružen je bedemom širine do 2 m, ispod kojega se pruža veća kamena sipina. Mjestimice je vidljivo slaganje krupnijih komada kamena. Na prilaznoj, istočnoj padini grebena podignuta su još tri poprečna suhozida koja su označena kao bedemi, budući da se pretpostavlja da su imali neku obrambenu ili limitacijsku funkciju, iako su posljednja dva znatno manjeg opsega od tipičnih gradinskih bedema na istarskim kašteljerima. Druga linija bedema također je povezana s nešto manjom sipinom, a suhozid je širok do 2,50 m. Na više mjesta vidljivo je slaganje kamena koje, doduše, ne mora nužno pripadati prapovijesti (čuvanje stoke i sl.). Važan su nalaz tragovi starijeg suhozida koji se nalazio neposredno uz donji rub sipine, što je rijedak primjer različitih kronoloških faza koje se mogu razlikovati na površini terena. Taj je prethodni zid bio širok od 2 do 2,5 m, izrađen od krupnoga neobrađenog vapnenca. Slijedi još jedan, mjestimice izvrsno očuvan suhozid označen kao bedem III, građen karakterističnom tehnikom okomito usađenih plosnatih blokova između kojih je ubačen nešto sitniji materijal. Niže se nastavlja teren koji je gotovo u cijelosti kamenjar obrastao travom i nižim grmljem, što je omogućilo dobru vidljivost kamenih struktura. I konačno, još niže

proteže se posljednji prapovijesni poprečni suhozid, bedem IV. Suhozid je također rađen tehnikom „na nož” usađenih redova kamena. Nije nemoguće da se u podnožju uzvisine krije još sličnih struktura, no one svakako nisu mogle biti dimenzija kao navedeni zidovi jer bi ipak bile uočene.

Nasuprot Markovcu nalazi se brežuljak na kojemu je Marchesetti zabilježio dva velika tumula. Danas je polovica brežuljka uništena kamenolomom Plovanija, a sačuvana je samo jedna gomila promjera 20 m, izrađena od krupnijeg kamena. U iskopu zemlje uz među kamenoloma uočeno je nešto zapečene zemlje i sitni fragmenti lončarije prapovijesne fature.

Važan lokalitet nalazi se ispod vrha brežuljka – vrlo prostrana špilja s dobro očuvanim sedimentom. Unutrašnji prostor velik je oko 10x15 m. U špilji su vidljivi tragovi starijih iskopavanja o kojima nema podataka. Nije uočeno mnogo arheoloških nalaza – tek nekoliko fragmenata lončarije prapovijesne fature (ukras uskim žlijebljenjem), no svakako se mora računati na važan arheološki lokalitet. Brončanodobna gradina Kaštelir kod Umaga nalazi se na drugačijoj vrsti terena koji nije zahvalan za površinsko snimanje. Nalazište je jako zaraslo, do te mjere da je pristup određenim dijelovima nemoguć bez većeg raščišćavanja. Strukture su se očuvale kao široki zemljani nasipi mjestimice s kamenom sipinom. Devastacije nalazišta uključuju polaganje infrastrukture (vodovod?) te postavljanje stupova za električne vodove i njihovo održavanje zbog kojega je oštećen zemljani bedem. Kaštelir opasuje opsežan zemljani bedem širok desetak metara, na koji se na istoku nadovezuje još do 30 m sipine sitnijeg kamena. Donja terasa odvojena je nešto manjim nasipom koji se oslanja na prirodnu kosinu. Taj je nasip iskorišten za ukopavanje

Markovac, bedem IV

prilikom vojnih operacija, moguće u vrijeme Drugoga svjetskog rata. Nekropola tumula koja je istraživana još u 19. st. (AMSI 1888: 501) proteže se unutar gornjeg platoa naselja, zatim uz kamenu sipinu koja je iskorištena za konstrukciju gomila te na prostoru sjeverno od gradine. Zbog iznimno guste vegetacije, teren istočno od Kaštelira nije pregledan iako se na njemu nekropola vjerojatno širi. Arheološko nalazište o kojem nije bilo prethodnih saznanja pronađeno je prilikom posjeta Dajli. Na poluotoku južno od samostana nalazi se prapovijesno naselje, a južno od poluotoka i antičke zidane strukture. Većina nalaza pronađena je na plaži koja je bila svježe erodirana nakon velike plime u prosincu 2008. godine. Prapovijesna je lončarija jako oštećena djelovanjem mora, a po fakturi

Dajla, zidovi u profilu obale

Položaji prapovijesnih i antičkih nalaza kod Dajle

slična je nalazima iz Sv. Ivana (brončano doba), no pronađeni ulomci nisu dovoljno očuvani za pouzdanu dataciju. Svi nalazi potječu s područja malog poluotoka. Na kopnenoj strani nalazišta vidljiva je široka, blaga depresija koja odvaja poluotok od ostatka kopna, no nije jasno radi li se o umjetnoj tvorevini. Antički se nalazi mjestimice mogu pronaći na širem prostoru Dajle koja je već poznat arheološki lokalitet. Na više mjesta u profilu obale u blizini poluotoka vidljivi su zidovi, ukopi i presjeci arheoloških slojeva. Tvorevine po strukturi nisu slične onima iz središta Dajle. Zidovi su lošije kvalitete, ponekad bez vidljive žbuke ili pak s mnogo crvenkaste žbuke i ubačenim oblucima i slabije obrađenim kamenom. Po tim je karakteristikama nalazište slično Sipru kod Umaga, pa je moguće datiranje u kasnu antiku, iako samo kao pretpostavka budući da nisu prikupljeni znatniji sitni nalazi. Koordinate su nalazišta: Markovac, gradina (5392494, 5035750), tumul (5393056, 5035375), špilja (5393006, 5035393), Kaštelir (5386980, 5034528), Dajla – jug (5385935, 5024085).

Literatura

AMSI 1888 Atti e memorie della Società Istriana di Archeologia e Storia Patria IV, (Relazione d'attività, A. Amoroso): 1888: 495 – 513.

Čučković 2008 Z. Čučković, Umag – šire područje, rekognosciranje, HAG, 4/2007, Zagreb, 2008: 314 – 318.

Marchesetti 1903 C. Marchesetti, I castelli preistorici di Trieste e della regione Giulia, Trst, 1903.

Zoran Čučković

Summary

In the third season of field surveys into the surroundings of Umag it was not possible to organise intensive systematic field surveys, and most of the work was directed to the classic feature survey method. Two prehistoric Bronze Age hill forts were surveyed and traces of architecture were documented (ramparts, dry stone walls, embankments and tumuli). At Markovac several hill fort ramparts were registered, and the different phases of development were noted. At Kaštelir by Umag apart from a broad earth and stone rampart, a tumulus necropolis was recorded that partially stretched into the area of the hill fort. In Dajla a new archaeological site from prehistory (a promontory Bronze Age site) and from Antiquity and Late Antiquity was documented.

Redni broj: 195

Lokalitet: Umag – šire područje grada

Naselje: –

Grad/općina: Umag

Pravni status: postupak u tijeku

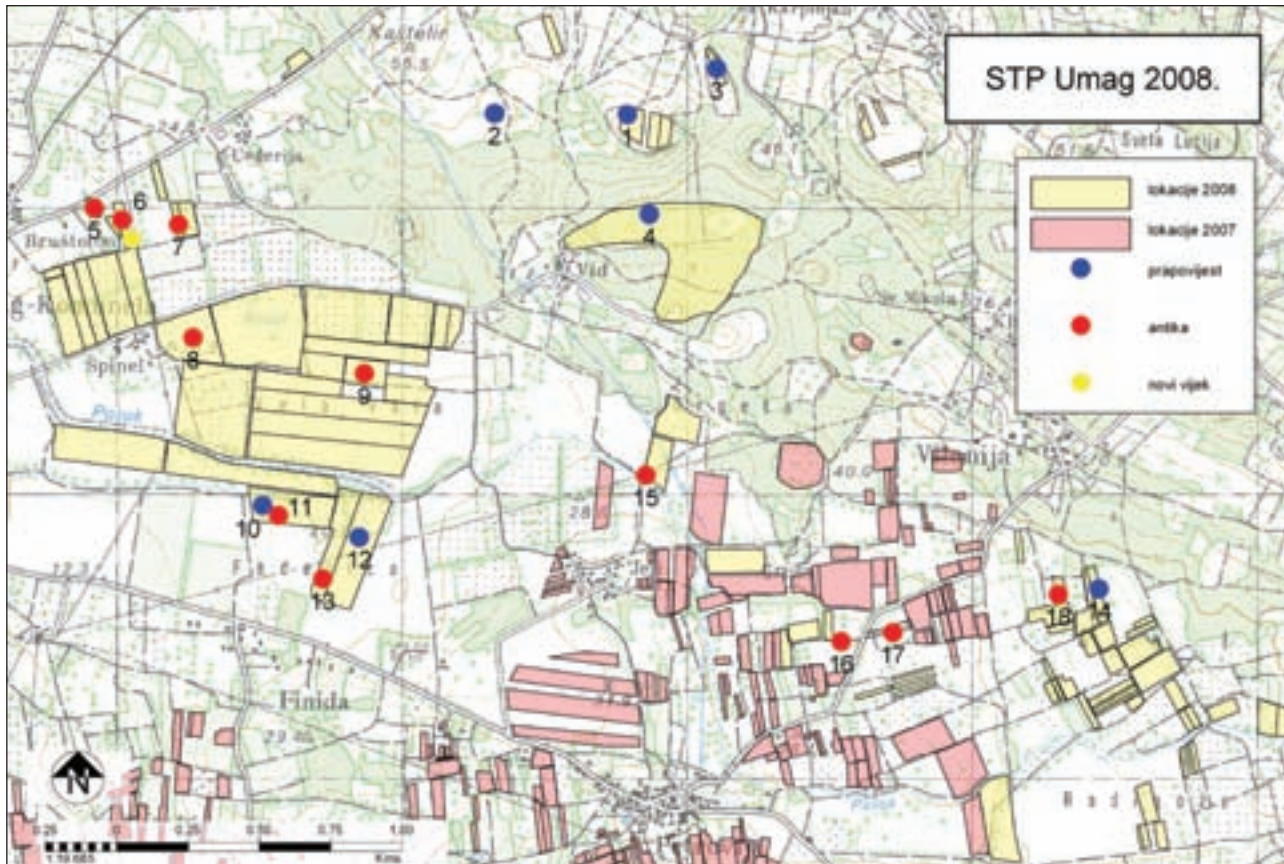
Razdoblje: P, A, SV, NV

Vrsta radova: rekognosciranje

Drugu kampanju sustavnoga terenskog pregleda šireg područja grada Umaga proveo je Muzej grada Umaga između 14. studenog i 20. prosinca 2008., a područje je dodatno

snimljeno u siječnju 2009. godine. Voditelj terenskog pregleda bio je Boris Magdić, sredstva je osigurao Grad Umag, a u istraživanju su sudjelovali arheolozi Zoran Čučković i Ana Marić te studentice arheologije Tena Karavidović, Lujana Paraman i povjesničarka Marina Zgrablić.

Ovisno o površinskoj vidljivosti i ostalim karakteristikama površinskog zapisa, istraživanje je bilo podijeljeno na sustavan terenski pregled (obrađene površine) i topografsko snimanje (zarasle ili zapuštene površine). Metodologija sustavnoga terenskog pregleda bila je bitno profinjenija nego prošle godine (Čučković 2008: 314). Pokazalo se naime da su potrebni detaljniji podaci za razumijevanje distribucije arheološkog materijala izvan nalazišta, te da je prošlogodišnje rekognosciranje postavilo preveliku težinu na velika nalazišta poput antičkih vila. Ove su godine sve površinske distribucije bilježene u paralelnim prehodanim linijama koje su bile međusobno udaljene 10–15 m. Također je ukinuta selekcija lokacija (*sampling*) – pregledane su sve oranice koje su bile dostupne. Znatnije koncentracije nalaza dokumentirane su jednakom metodom kao i 2007. – prebrojavanjem ulomaka u jednoj minuti u gustim linijama („pročešljavanje”). Taj je pristup omogućio dobivanje iznimno zanimljivih podataka o obrascima ljudskog djelovanja na prostoru u blizini Umaga. Svakako je novost otkriće prapovijesnih tragova na području u relativnoj blizini prapovijesnih gradina, pokraj Špinela i Vilanije. Radi se o pojedinačnim fragmentima prapovijesne lončarije koji su raspršeni po današnjim oranicama. Ponekad se može uočiti povećana koncentracija, no (s iznimkom nalazišta Vilanija III. 5) u pravilu nema dovoljno podataka da se takvi nalazi proglašavaju arheološkim nalazištima *proprio sensu*. Kada je riječ o antičkim nalazištima, na koja otpada većina zabilježenog i prikupljanog materijala, čini se da su ona na prostoru između Ungarije, Špinela i Jeca već poprilično podlegla devastaciji zbog intenzivne poljoprivrede. To više nisu zgusnute koncentracije antičkih tegula, građevnog kamena i ponešto ulomaka amfora kakvi su nalaženi između Segeta i Petrovije, već vrlo nejasne, razvučene distribucije sitnih antičkih ulomaka kojima nije moguće odrediti ni mjesto najviše koncentracije ni rubove rasprostiranja. Ove je sezone također nastavljeno topografsko snimanje gradinskih nalazišta, i to na prostoru Sv. Petra i obližnje Glavice kod Crvenog vrha. Sv. Petar (Marchesetti 1903: 92) dijelom je zarastao u neprohodno žbunje, pa je bilo potrebno uložiti mnogo truda u probijanje i raščišćavanje makije. Dokumentiran je opseg zemljanih bedema te je prikupljeno nešto arheoloških nalaza koji su izišli na vidjelo prilikom nedavne devastacije. Glavica je nekropola tumula nasuprot Sv. Petru koja je pronađena u prošloj kampanji (Čučković 2008: 318, br. 33), a ovom je prilikom topografski snimljena. Uočeno je mnogo humaka prosječnog promjera 10 – 12 m, dok najveći seže preko 30 m. Humci su dobrim dijelom uklopljeni u naknadno izrađene nasipe koji obrubljuju terase uz padinu brda. Ispod Sv. Petra pronađeno je „podgrađe” u kraškoj udolini označenoj kao Francanoža na karti 1 : 25.000, gdje je sustavno prikupljen površinski materijal u mreži veličine 10x10 m. Nalazišta u popisu nose nazive iz terenske dokumentacije, a nakon uređivanja baze podataka oni će biti prilagođeni katastarskoj ili nekoj drugoj administrativnoj podjeli.

Karta nalazišta

1. Sarbarica 2 (X: 5387795, Y: 5034326)

Znatnija koncentracija prapovijesne keramike i kućnog lijepa koja je raspoređena po dnu veće vrtače. Izdvaja se područje od tridesetak metara u sjeverozapadnom dijelu vrtače na kojem je zabilježena izražena koncentracija kućnog lijepa. Naseljavanje na iskoristivom zemljištu možda nije logičan izbor, pa je moguće da su nalazi rašireni po dnu vrtače odbacivanjem otpadaka (i gnojenjem?) s prostora koji se nalazio na njenu prisojnom pobočju.

2. Ungarija 2 (X: 5387330, Y: 5034333)

Vrtača promjera oko 50 m. U dnu vrtače nalazi se obrađeno polje na kojemu je pronađeno više ulomaka prapovijesne lončarije te koncentracija kućnog lijepa. Nalazište je u neposrednoj blizini gradine Kaštelir.

3. Sarbarica 5 (X: 5388107, Y: 5034484)

Nalazište se nalazi u dnu izduljene vrtače. Pregled je bio moguć samo uz rubove obrađenog polja. Pronađeno je dosta kućnog lijepa, osobito u jugozapadnom uglu lokacije te jedan ulomak prapovijesne keramike. Također je zabilježeno i mnogo novovjekovne građevne keramike.

4. Sv. Vid 1

Skupina kamenih gomila koja se nalazi na zapadnom obođu vrha brežuljaka iznad Sv. Vida (na karti označeno kao Grota). Uočene su dvije gomile. Budući da se ne radi o poljoprivrednom zemljištu (većinom stijena) te s obzirom na smještaj

gomila, vjerojatno je riječ o prapovijesnim tvorevinama.

Gomila od većeg kamena (do cca 50 cm). Na vrhu izvaljena, kamena ploča, a na pobočju pastirski zaklon. Gomila je postavljena na podlozi od žive stijene (dimenzije: 18x12,50x1,50 m) (X: 5387777, Y: 5033948).

Gomila od većeg kamena (do 50 cm) s razvučenim obodom od sitnijeg kamena (20 – 30 cm) Promjer 12,60 m, visina 1,50 m. Na pobočju je usađeno pastirsko sklonište (X: 5387813, Y: 5033931).

5. Špinel 13 (X: 5385919, Y: 5034000)

Nalazište koje je najvjerojatnije vezano uz Ung-4. Osim koncentracije građevne keramike, pronađeno je više ulomaka koji se mogu opredijeliti u razvijeno Carstvo te jedan ulomak stakla.

6. Špinel 11 (X: 5386021, Y: 5034956)

Veće nalazište s tragovima iz više razdoblja. Čini se da je poprilično uništeno, tako da nije moguće omeđiti koncentracije nalaza. Većina je pronađenih artefakata iz antike te je ravnomjerno raspoređena po cijeloj lokaciji. Od nalaza lončarije karakteristični su ulomci sive boje i fakture sa sitnim pijeskom te fragmenti amfora. Pronađena građevna keramika uglavnom je iz novijih razdoblja, što odudara od tipične situacije za ruralne antičke lokalitete. Pronađeno je i nekoliko komada vrlo porozne fakture kakvi su već zabilježeni kod Materade i u blizini Segeta, koji još nisu točno datirani (srednji vijek?). Ima i nekoliko

Sv. Petar, ornamentirani keramički ulomci (ognjišta ili zidovi nastambi)

komada koji se zasada obrađuju kao srednjovjekovni te više ulomaka novovjekovne lončarije.

7. Špinel 15 (X: 5386218, Y: 5033940)

Znatnija koncentracija antičke keramike koja je popraćena i nešto sitnijim kamenom. Istočni dio lokacije bio je znatno slabije vidljiv, pa je vjerojatno da se koncentracija nalaza proteže preko čitavog polja. Pronađeno je više dijagnostičkih ulomaka lončarije, uglavnom tipične datacije razvijenog Carstva, a jedan narebreni ulomak mogao bi se datirati u 4. st. ili poslije.

8. Jeci II. 1 (X: 5386271, Y: 5033543)

Jedno dno amfore, nekoliko ulomaka antičke lončarije i vrlo malo ulomaka građevne keramike (jedan ulomak tegule). Ne prepoznaje se nikakva definirana koncentracija nalaza. Nalazište je vjerojatno znatno uništeno zemljoradnjom.

9. Jeci II. 9 (X: 5386869, Y: 5033418)

Slabije antičko nalazište s donekle omeđenom koncentracijom građevne keramike i malo lončarije. Od lončarije je pronadeno nekoliko ulomaka amfora. Čini se da je nalazište teže oštećeno poljoprivrednim radovima.

10. Jeci II. 18a (X: 5386519, Y: 5032966)

Nekoliko ulomaka keramike prapovijesne fature te koncentracija lijepa. Pronađen je jedan dijagnostički komad (rub ili ručka). Koncentracija lijepa te pronadeni nalazi potpuno se preklapaju s mlađim antičkim lokalitetom.

11. Jeci II. 18b (X: 5386571, Y: 5032919)

Koncentracija antičkih nalaza. Osim građevne keramike, pronadeni su i ulomci tipične lončarije te dijelovi amfora i dolija. Također je pronadeno i fragment stakla. Koncentraciju nije moguće jasno omeđiti, pa je moguće da je lokalitet znatno oštećen poljoprivrednim radovima.

12. Jeci II. 17b (X: 5386849, Y: 5032847)

Više ulomaka prapovijesne lončarije (19 kom.) koji su razasuti na oko 6 ha. Nije uočljiva nikakva omeđena koncentracija ni promjene u strukturi tla. Pronađeno je vrlo malo ulomaka lijepa. To je najveća koncentracija prapovijesne lončarije na području oko Špinela.

13. Jeci II. 17a (X: 5386723,5, Y: 5032701,200000002)

Manji antički lokalitet, moguće u vezi s nalazištem Jeci II. 18. Oba se ta nalazišta protežu prema zapadnoj padini uzvisine na kojoj su smješteni, pa se može pretpostaviti postojanje još nalaza na prostoru koji nije pregledan. Osim slabije izražene koncentracije građevne keramike, pronadeno je dosta ulomaka antičke lončarije. Među nalazima ima nešto ulomaka amfora te ulomak uljanice.

14. Vilanija III. 5 (X: 5389442, Y: 5032661)

Prapovijesni lokalitet na kojem je zabilježena jasna koncentracija prapovijesne lončarije, kućnog lijepa te sitnijeg, moguće nagorenog kamena. Slično drugim lokalitetima tog tipa, nalazi lijepa mogu se omeđiti, dok se fragmenti lončarije pojavljuju rasuti u širem krugu, bez uočljivoga grupiranja. Čini se da je pojavljivanje sitnog kamena povezano s distribucijom kućnog lijepa.

15. Jeci II. 14 (X: 5387863, Y: 5033045)

Rubni dio antičkog nalazišta koje se proteže prema potoku na jugu. Koncentracija nalaza opada u smjeru nalazišta Jeci 16 (pregled 2007.). Osim ulomaka građevne keramike i obične lončarije, ovdje je pronadeno i ulomak *terrae sigillatae*. Obale su potoka zarasle pa nije bilo moguće provjeriti postojanje kulturnih slojeva. Nešto nalaza pronadeno je i na susjednoj lokaciji (Jeci II. 13).

16. Tornina (?) (X: 5388544, Y: 5032477)

Arheološko nalazište kod lokalnog stanovništva poznato kao Tornina. Lokacija je zarasla u travu pa nije sustavno dokumentirana. Vidljiva je veća količina antičke keramike (dosta dijagnostičkih komada) i tegula. Koncentracija je najveća uz sjeverni rub polja, a u susjednom, zapadnom polju u iskopima za masline nisu bili vidljivi nikakvi slojevi ili artefakti. Na polju sa sjeverne strane, prema kojemu se povećava koncentracija nalaza, na površinu izbija živa stijena, a cijelo je polje potpuno zaraslo. Ta se lokacija podudara s opisom nalazišta vojničke diplome (Matijašić 1986: 83). Zanimljivo je i da lokalno stanovništvo to nalazište povezuje s „grobljem”.

17. Petrovija 5 (X: 5388756, Y: 5032532)

Aničko nalazište uz stari poljski put. Moguće da se radi o „ostacima stare rimske ceste” koju spominje Matijašić (Matijašić 1986: 83). Uzduž puta pruža se gromača na kojoj se mogu pronaći ulomci antičke keramike, a na istočnom kraju puta, na mjestu gdje je izbrisan modernom parcelacijom, nalazi se veća gomila kamena u koja sadrži veću količina ulomaka antičke keramike. Tvorevina (put) sastoji se od dva paralelna udubljenja od 20 cm na razmaku od oko 70 cm. Udubljenja su također široka oko 70 cm ili više. Na samome putu podignut je danas napušten stambeni objekt građen tradicionalnom tehnikom (kamenom), pa se može zaključiti da je put izišao iz uporabe prije najmanje

stotinjak godina. Položaj arheološkog lokaliteta južno od puta nije detaljno pregledan zbog zaraštenosti.

18. Vilanija III. 2 (X: 5389303, Y: 5032649)

Veće antičko nalazište (koncentracija keramike na oko 2 ha). Nalazi su prilično fragmentirani, a pronađeno je nešto obične lončarije te građevne keramike. Najveća je količina nalaza na sjeverozapadnoj strani lokacije, pa se u tom smjeru može očekivati središte nalazišta.

Literatura

Čučković 2008 Z. Čučković, Umag – šire područje, rekonstruiranje, HAG, 4/2007, Zagreb, 2008: 314 – 318.

Lonza 1977 B. Lonza, Appunti sui castellieri dell'Istria e della provincia di Trieste, Trst, 1977.

Marchesetti 1903 C. Marchesetti, I castellieri preistorici di Trieste e della regione Giulia, Trst, 1903.

Matijašić 1987 R. Matijašić, Topografija antičke ruralne arhitekture na obalnom području sjeverne Istre, Arheološka istraživanja u Istri i hrvatskom primorju, Izdanja HAD, 11/2, Zagreb, 1987: 75 – 98.

**Zoran Čučković
Boris Magdić**

Summary

According to the surface visibility and other characteristics of the surface the second campaign of the Umag archaeological landscape project was during 2009 divided into systematic field survey and feature survey (of overgrown and abandoned areas). In this year all the surface distributions were recorded in parallel lines walked that were 10 to 15 m distant from each other. Location sampling was also cancelled; all the ploughland that was available was surveyed. This approach enabled exceptionally interesting data to be obtained of human activity patterns close to Umag. Certainly new was the discovery of prehistoric traces in an area relatively close to the prehistoric hill forts near to Špinel and Vilanija. These are individual fragments of prehistoric pottery scattered over the ploughland of today. Sometimes a larger concentration can be observed but with the exception of the site Vilanija III 5 as a rule there are insufficient data for such finds to be called archaeological sites in the true sense.

Redni broj: 196

Lokalitet: Umag – Trg sv. Martina

Naselje: Umag

Grad/općina: Umag

Pravni status: Z-2680

Razdoblje: A, SV

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Zaštitno arheološko istraživanje na Trgu sv. Martina u Umagu trajalo je od 2. do 9. veljače 2009. godine. U istraživanju je sudjelovao student arheologije Petar Dmitrović i četiri fizička radnika, dok je voditeljica istraživanja bila Biljana Petrović Markežić, dipl. arh.

Umag – Trg sv. Martina, prostor A, sonda 1 (foto: B. Petrović Markežić)

Radi stabilnosti muzejske zgrade i zidina, na Trgu sv. Martina nasipavan je prostor duž zidina i oko muzejske zgrade (u širini od 4 m). Kako arheološkim istraživanjima 2007./2008. taj prostor nije istražen do kraja kulturnog sloja, iskopane su tri probne sonde, što je i uvjetovao Konzervatorski odjel u Puli. Trg sv. Martina podijeljen je na prostor A, B i C.

Umag – Trg sv. Martina, prostor C, sonda 2, SZ kut zgrade muzeja (foto: B. Petrović Markežić)

Prostor A nalazi se sjeverno od zidina koje se pružaju u smjeru sjeverozapad-jugoistok. Kopajući probnu sondu br. 1, na sjevernom licu bedema uočen je zid (S-135), na kojem leže današnje zidine S-141 i koji se razlikuje jer ima crvenkastu žbuku (od vapna, s primjesama keramike), koja upućuje na antiku. Zid je dug 1,10 m, a visok 0,70 m. Najviša apsolutna visina S-135 jest 1,45 m, a najniža 0,65 m.

Prostor B nalazi se istočno od zgrade muzeja. Prilikom čišćenja zida (radi dokumentiranja, jer je slijedilo nasipavanje pijeskom), koji se pruža u smjeru sjever-jug i blago skreće prema istoku, uočene su njegove četiri faze. Prva je faza S-066, tj. zid se sastoji od kamenja različite veličine koje je vezano crvenkastom žbukom (vapno s primjesama keramike – jako sličan zidu S-135). Drugu fazu čini S-003, nalazi se iznad S-066, a sastoji se od pločasto obrađenog kamenja koje je vezano žbukom u kojoj su vidljivi komadići vapna i keramike. Treću fazu zida čini S-134 koji se nalazi iznad S-003, a riječ je o pločastom kamenju vezanom bjelkastom žbukom. Četvrtu fazu S-137 čini zid koji se u južnom djelu naslanja na spolij i S-134, a sastoji se od nepravilnog kamenja koje je vezano s vrlo malo sivkaste žbuke. U sam zid ugrađen je spolij S-140, koji na vrhu ima utor. Širina je spolija 0,58 m, visina 0,95 m, a debljina 0,22 m. Licem je okrenut prema zapadu, a naličjem se naslanja na S-066 i S-134. Uza zid, sa zapadne strane napravljena je probna sonda br. 3, pri čemu je uočena podnica od crvenkaste žbuke (SJ-221) koja je imala podlogu od nešto većeg kamenja. Uz podnicu je sa zapadne strane otkriven zid od pločastog kamenja vezanog crvenkastom žbukom S-136, koji se pruža u smjeru sjever-jug. Zid je iskopan u dužini od 1,50 m (nastavlja se), a širok je 0,56 m. Njegova najniža apsolutna visina nije otkrivena, jer zbog opasnosti urušenja balidura nije bilo moguće proširiti sondu. Na sjeveroistočnom uglu zgrade muzeja uočena je struktura od kamenja, koja podsjeća na bunar ili vjerojatnije WC. Kamenje je obrađeno, veličine 0,40x0,25x0,15 m, i nije vezano žbukom. Najviša je apsolutna visina 1,99 m, a najniža 0,30 m.

Prostor C nalazi se sjeverno od zgrade muzeja. U samom sjeverozapadnom kutu zgrade, kopajući probnu sondu br. 2, ustanovljeno je da temelji same zgrade završavaju na aps. visini od 0,61 m, i da sam bedem (koji se pruža u smjeru jugozapad-sjeveroistok) sa svoje istočne strane leži na kamenu živcu, na aps. visini od 0,54 m.

Kopanje probnih sondi na Trgu sv. Martina važno je jer je ustanovljeno da se ispod srednjovjekovnog sloja nalazi antički sloj, na što upućuju S-135, S-066, S-003 te S-136, i pokazatelj je da se u budućnosti prostor na Trgu sv. Martina mora istražiti u cijelosti.

Biljana Petrović Markežić

Summary

In Umag, at Trg sv. Martina, during 2009 rescue archaeological investigation was conducted, in preparation for subsequent sand earthworks aimed at the structural security of the building of the museum and the ramparts. During the digging of a shovel test pit, no 1, alongside the walls, which extend north west to south east, a Roman Period wall upon

which today's walls lie was revealed. During documentation of the wall east of the building of the museum, which will be covered with sand, four building phases were observed, two them Antique and two medieval. The foundations of the museum building finish at an absolute height of 0.56 m and the rampart itself, which stretches north west to south east, ends at an absolute height of 0.54 m. Digging of the test pits, before the sand earthwork, is important, for there is a Roman period below the medieval stratum; this is a sign that in the future the space at T.

Redni broj: 197

Lokalitet: Ungerija

Naselje: Ungerija

Grad/općina: Umag

Pravni status: postupak u tijeku

Razdoblje: P, A, NV

Vrsta radova: reambulacija

Tijekom rujna i listopada 2009., Muzej grada Umaga arheološki je reambulirao područje Ungerije. Cilj reambulacije bio je utvrđivanje stanja na terenu te otkrivanje novih kulturno-povijesnih dobara radi izrade Izmjena i dopuna prostornoga plana uređenja grada Umaga, odnosno širenja već dijelom izgrađene industrijsko-poduzetničke zone. Radove je u potpunosti financirao Grad Umag. Stručna voditeljica arheološke reambulacije bila je Branka Milošević, dipl. arheologinja i povj. umjetnosti, a u radovima je kao stručna suradnica sudjelovala i Biljana Petrović Markežić, dip. arheologinja.

Prostor planirane industrijsko-poduzetničke zone smješten je na području naselja Ungerija, s desne strane županijske ceste (Zemljoradnička cesta) kojom se iz Umaga ide prema Sv. Mariji na Krasu, odnosno prema graničnom prijelazu Dragonja, a od grada Umaga udaljen je oko 2 km. Zona je smještena na kraškom, brežuljkastom području u naslagama vapnenca prekrivenima zemljom crvenicom, a njezin je teren pregledavan tijekom 15 dana. Ekstenzivnim pregledom terena, koji se sastojao od prehodavanja navedene zone te bilježenja karakterističnih struktura i prikupljanja površinskih nalaza, pregledana je površina od oko 70 ha, a sve zatečene karakteristične strukture snimljene su GPS-om. Veći dio područja Ungerije zatečen je prekriven neprohodnom gustom šumom ili makijom, što je onemogućavalo dobru preglednost terena. Područje Ungerije već je od prije poznato po brončanodobnoj gradini Kaštelir (kota 54; k.č. 5159/3), smještenoj na tek nešto povišenijem platou u odnosu na okolni prostor. Gradina se u stručnoj literaturi prvi put spominje već 1888., kada se spominju i grobovi pod tumulima pronađeni unutar obrambenog bedema gradine (Atti e Memorie 1888). Krajem 19. st. u dva su navrata istražena dva tumula. Reambulacijom zone potvrđeno je postojanje brončanodobnoga gradinskog naselja ovalnog oblika, opasnog dvama obrambenim bedemima. Gradina se proteže na dvije geološki formirane terase, višoj i nižoj, i zauzima površinu od oko 32 m². Sjeveroistočno od gradine utvrđeno je postojanje veće nekropole pod tumulima, koja

Gradina Kaštelir (foto: B. Milošević)

se manjim dijelom proteže i sjeverozapadno, sjeverno i južno od gradine. Unatoč vrlo gustoj vegetaciji, osobito na dijelu oko gradine Kaštelir, zabilježene su 33 kamene gromače za koje se može pretpostaviti da su prapovijesni grobni tumuli. Sjeveroistočno od nekropole smještena je vrtiča unutar koje pregledavanjem terena nisu ustanovljeni ostaci keramičkih posuda ni kućnoga lijepa, a koji su pronađeni tijekom njezina pregledavanja 2008. godine (Čučković 2008). Ulomci brončanodobnih keramičkih posuda pronađeni su na jugoistočnim padinama gradinskog naselja. Niveliranjem terena, odnosno uklanjanjem gornjega površinskog sloja zemlje (k.č. 5149/5) na vidjelo su izašle velike količine brončanodobnih keramičkih ulomaka (ručke, stijenke, dna, obodi). Ulomci su nalaženi raspršeni po cijeloj površini katastarske čestice, a također su vidljivi i u profilima. Pretpostavka je da je tu moglo biti smješteno podgrađe koje je istodobno s gradinom. Ulomci antičke građevne i kućne keramike pronađeni su na sasvim južnom dijelu zone Ungerija, po površini današnjih oranica i maslinika (k.č. 5093/2 i k.č. 5091/1), a riječ je o ulomcima tegula, imbeksa i amfora. Dok se na k.č. 5093/2 ne može govoriti o postojanju antičkog lokaliteta, na k.č. 5091/1 veća koncentracija keramike upućuje na postojanje do sada neutvrđenoga antičkog arheološkog lokaliteta u neposrednoj blizini, odnosno nešto istočnije. Na sasvim južnom dijelu k.č. 5159/3, uz cestu koja iz Umaga vodi prema Sv. Vidu pronađen je *in situ* miljokaz (?), većim dijelom ukopan u zemlju. Prednja mu je strana ravno

klesana i ima natpis, dok mu je stražnja strana lagano zaobljena i bez natpisa. Natpis nije čitljiv i ne zna se je li riječ o antičkom miljokazu ili srednjovjekovnome međašu. Gornji je dio otučen. U neposrednoj blizini manjega stambeno-gospodarskog objekta, stancije, pronađena je nekolicina ulomaka novovjekovne glazirane i kuhinjske keramike te novovjekovnoga crijepa. Pronađeni ulomci mogu se vezati uz postojanje stancije čija se gradnja može datirati u 17. st. Reambuliranjem područja Ungerije ubicirana su i dva etnološka lokaliteta, dvije lokve. Takva prikupljališta, tj. lokve pretežno su služila za napajanje stoke, ali ponekad su se njima koristili i ljudi. Nakon reambulacije izrađen je elaborat u kojemu je posebno naglašeno izuzimanje područja gradine i nekropole iz opsega širenja planirane industrijsko-poduzetničke zone Ungerija, na što konačan odgovor daje nadležni konzervatorski odjel. Ujedno se pokazala i potreba za novim pregledavanjem terena nakon krčenja šume. Svi pronađeni nalazi smješteni su u Muzeju grada Umaga.

Literatura

- AMSI 1888** Atti e Memorie della Societa Istriana di Archeologia e Storia Patria, vol. IV, Poreč, 1888: 505 – 507.
- Čučković 2008** Z. Čučković, Umag – šire područje, rekognosciranje, HAG, 4/2007, Zagreb, 2008: 314 – 318.
- Marchesetti 1903** C. Marchesetti, I castelli di Trieste della regione Giulia, Trieste, 1903.

Branka Milošević

Grobni tumul (foto: B. Milošević)

Summary

In September and October of 2009 a reambulation of the industrial and enterprise zone of Ungerija located about 2 km north east of Umag city was conducted. This confirmed the existence of a Bronze Age hill fort settlement, Kašteli (elevation 54) and a large necropolis was defined with graves beneath tumuli. On the southern slopes of the hill fort settlement major quantities of Bronze Age pottery were found. Alongside the road that leads from Umag to the settlement of Sv. Vid, a stone monolith with an illegible inscription partially buried in the surrounding land was found; it is not clear with this is Antique milestone or a medieval landmark. In the ploughland and olive groves that

flank the zone on the southern side, fragments of Roman Period pottery were found, while in the neighbourhood of a small ranch [*stancija*, *stantia*] fragments of modern ceramics were found, the presence of which is related to the working of the ranch.

Redni broj: 198

Lokalitet: Utvrda Possert

Naselje: Belaj

Grad/općina: Cerovlje

Pravni status: Z-3102

Razdoblje: SV

Vrsta radova: sustavno iskopavanje, konzervacija

U srpnju i kolovozu 2009., Hrvatski restauratorski zavod nastavio je sustavna arheološka istraživanja na području srednjovjekovne utvrde Possert. Voditelj istraživanja bio je Josip Višnjić, zamjenik voditelja Tihomir Percan, a u istraživanjima je sudjelovao i arheolog Ivica Pleština te sedam pomoćnih fizičkih radnika. Radovi su financirani sredstvima koje je osiguralo Ministarstvo kulture. Građevinske radove obavljala je licencirana tvrtka Kapitel d.o.o. iz Žminja.

Utvrda Possert smještena je na uzvisini iznad Letajskog potoka, jednog od pritoka rijeke Raše. Nalazi se u blizini ceste koja vodi od Paza prema Šušnjevići. Prema podacima koji su do sada prikupljeni tijekom arheoloških istraživanja, njezina se gradnja najvjerojatnije može datirati u kraj 14. st., što se može povezati s prelaskom tog posjeda pod habsburšku Pazinsku knežiju. Naknadni popravci i sanacije koje se zapažaju na zidovima utvrde mogu se povezati s likom Jurja Barba koji je sanirao utvrdu u prvoj polovini 16. st., dok se njen kraj može vezati uz Uskočki rat (1615. – 1618.), kada je najvjerojatnije razrušena i napuštena. Cilj ovogodišnjih arheoloških istraživanja bio je daljnje definiranje dosad nepoznatih arhitektonskih dijelova utvrde, ali i daljnje prikupljanje građevnog materijala, odnosno

Pogled na sjeverni zid kule prilikom građevinske sanacije (foto: J. Višnjić)

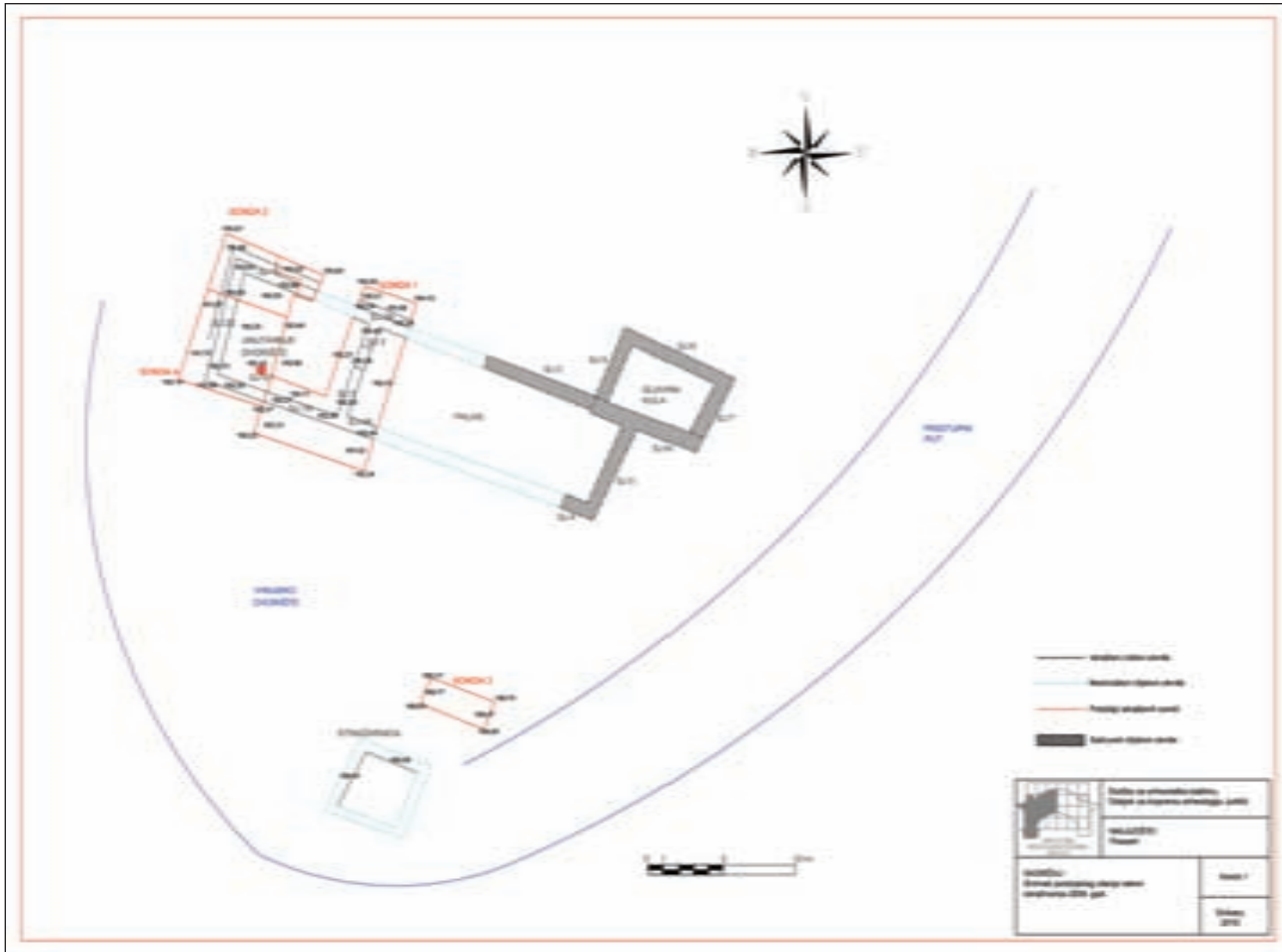
urušenog kamenja zidova potrebnog za planirane građevinske zahvate. Kako su u prethodne dvije arheološke kampanje definirani gabariti palasa utvrde te je utvrđeno kako se u njegovu nastavku prema zapadu nalazilo manje unutrašnje dvorište, odlučeno je da se novom sondom pokušaju definirati tlocrtne dispozicije spomenutog dvorišta. Tako je sonda 4 postavljena u sektoru II, na položaju kvadranta E1, E2, F1, F2 te djelomično D1 i D2. Sonda

Arheološka sonda prilikom radova, pogled sa zapada (foto: I. Pleština)

Ložište SJ 43 (foto: J. Višnjić)

Umag – k.č. 2781, opseg građevinskog zahvata (plavo), položaj sondi (crveno) i rezultati arheoloških istraživanja

je tako postavljena radi pronalaženja ostataka zapadnog zida dvorišta i njegova spoja s južnim zidom dvorišta, što je i postignuto istraživanjima. Osim spomenutih zidova, zanimljiv je nepokretni arheološki nalaz i ostatak ložišta peći napravljen od opeke. Ložište je očuvano tek djelomično u vidu podloge na kojoj su pronađeni ostaci vatrišta. Nalazilo se u vanjskom dvorištu, u blizini južnog zida, u kvadrantima E1 i E2. Tijekom ovogodišnjih istraživanja pronađena je nešto manja količina pokretnoga arheološkog materijala. Pronađeni ulomci potvrđuju dosadašnje zaključke o provenijenciji i dataciji nalaza. Zanimljiv je gotovo potpun nedostatak glaziranog posuđa, odnosno gotovo isključiva zastupljenost posuđa grublje fakture.

Osobito je zanimljiv sloj SJ 43 koji se pojavljuje na području unutrašnjeg dvorišta iznad zdravice (SJ 21). Može se zaključiti kako je taj sloj nastajao tijekom korištenja utvrdom i bio je hodna površina. Unutar sloja pronađeni su mnogobrojni ulomci keramičkih ulomaka grublje fakture, koji su uglavnom znatno usitnjeni. Među oblicima zastupljeni su gotovo isključivo trbušasti lonci, a najstariji ulomci oboda spadali bi u skupinu koja se u stranoj stručnoj literaturi najčešće naziva *Leistenrand* i datira u 13. i 14. st. Njih karakterizira zadebljan kljunast oblik oboda koji je stvarao optički dojam postojanja „lajsne“ na samom rubu.

U istom se sloju međutim nalaze i obodi koji su vertikalno raščlanjeni na dva ili više dijelova, a koji se mogu datirati od 14. do 16. st. Nedostatak glaziranog posuđa može se objasniti udaljenošću istraženog dijela utvrde od palasa, gdje nije postojala potreba uporabe stolnog posuđa, dok su lonci i vrčevi mogli poslužiti za skladištenje namirnica unutar prostora dobro branjenoga unutrašnjeg dvorišta.

Glavnina financijskih sredstava bila je usmjerena na građevinsku sanaciju sjevernog zida kule. Zid je prije početka građevinskih radova bio gotovo u potpunosti obrastao u bršljan i bilo je teško uočiti sva oštećenja koja su, kako se tijekom radova pokazalo, bila osobito velika u njegovim gornjim dijelovima. Najprije je izrađen projekt skele, s posebnom obradom njena spajanja i učvršćivanja na opasan dio građevine. Nakon montaže skele s vanjske i unutrašnje strane zida, započelo je pažljivo uklanjanje bršljana. Slijedila je pažljiva demontaža nestabilnog dijela kruništa, s čišćenjem veziva i kruništa, zatim zidanje mase zida s mortom od živog vapna te završna rekonstrukcija kruništa u visini od 30 cm, s mortom od hidrauličkog vapna. S obzirom na sačuvane ostatke, bilo je moguće rekonstruirati dva prozora na najvišoj etaži zida. Slijedila je rekonstrukcija sačuvanih puškarnica i prozora na unutrašnjem i vanjskom plaštu zida te rekonstrukcija

zidnog plašta koji je bio osobito oštećen u gornjim dijelovima zida, i to hidrauličkim mortom. Porušeni dijelovi zidani su originalnim materijalom prikupljenim za vrijeme arheoloških istraživanja prošle i ove godine.

Literatura

Višnjić 2008 J. Višnjić, Utvrda Possert, HAG, 4/2007, Zagreb, 2008.

Višnjić, Vuković Biruš 2010 J. Višnjić, M. Vuković Biruš, Izvješće o arheološkim istraživanjima nalazišta Possert 2009. g., Juršići, 2010.

mr. Josip Višnjić

Summary

During July and August 2009 the Croatian Conservation Institute carried on with systematic archaeological excavations in the area of the medieval Possert Fort. The excavations carried out during 2009 were aimed at further definition of previously unknown architectural parts of the fort, and further collection of building material, or stone from collapsed walls that was necessary for the planned building operations. A new probe defined the ground plan of the inner courtyard that went on from the palace to the west. Also found was the remains of a firebox of a stove made from brick. It was preserved only partially, in the form of a base on which the remains of a fireplace could be seen. It was in the outer court, close to the southern wall. During this year's excavations, a somewhat smaller amount of moveable archaeological material was found. The fragments discovered confirm previous conclusions dating the complex between the 14th and the early 17th century. An interesting feature is the almost total absence of glazed pottery, or the exclusive presence of coarse-facture vessels. Most of the funding was used for the building rehabilitation of the northern wall of the tower.

Redni broj: 199

Lokalitet: Uvale Valeta i Busoja

Naselje: Vabriga/Poreč

Grad/općina: Tar – Vabriga, Poreč

Pravni status: R-109

Razdoblje: A

Vrsta radova: podvodno istraživanje

Arheološka podvodna istraživanja u sklopu međunarodnog projekta pod nazivom Istra i more odvijala su se u svibnju i lipnju 2009. godine. Ekipu su činili Vladimir Kovačić (voditelj) te deset podvodnih arheologa i apsolenata studija arheologije. Cilj je bio da se u uvali Valeti istraži sva devastacija antičke priobalne arhitekture, nastala 2008., te da se topografski snimi uvala Busoja uz antički gat ne bi li se ustvrdio narasli nivo morske vode od antike do danas. Ujedno bi se u istoj uvali, s njene zapadne strane istražila ili bolje rekognoscirala vidljiva podvodna antička arhitektura.

Uvala Valeta

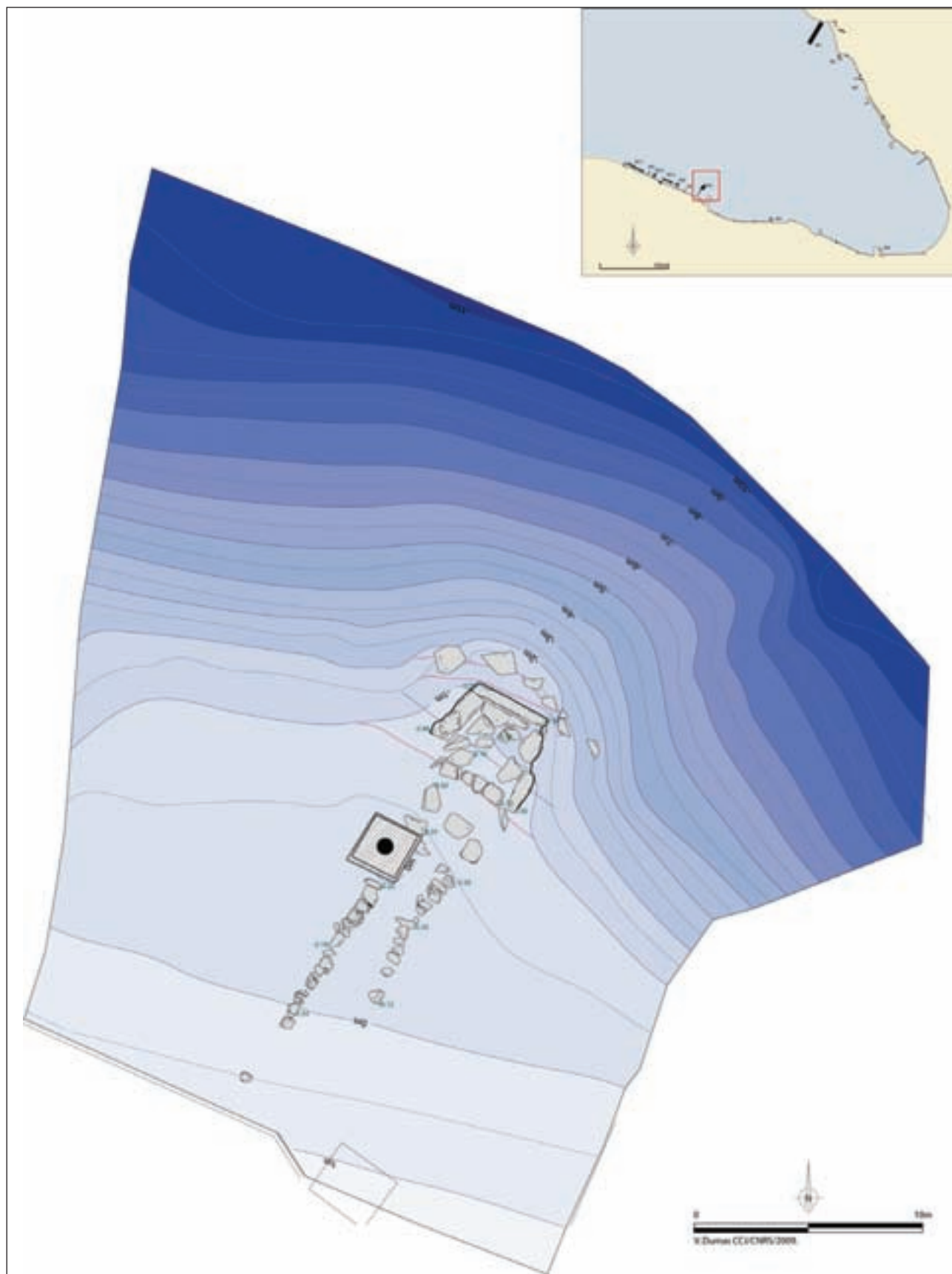
Istraživanja su pokazala da se red kamenih blokova otkrivenih 2006. konstrukcijski spaja sa strukturom M6 (novo privezište) te da su oni dio njegova temelja. Na tome mjestu konstrukciju čine dva paralelna kamena reda, građena od manjih oblikovanih kamenih blokova koji su okomiti na današnju obalu. Vjerojatno se radi o temeljima koji se naslanjaju na stjenovito čvrsto dno. Dijelovi temelja sačuvani su u dužini od 8 m i širini od 3,80 m, a potom nestaju u strukturi privezišta. Sjeverno od privezišta nađeno je nekoliko većih kamenih blokova koji više nisu na svom prvobitnome mjestu, no i oni se spajaju s dijelom strukture M6.

S obzirom na to da su se sačuvala samo dva kamena bloka, moguće ga je rekonstruirati. Novoizgrađeno privezište ukupno je široko oko 3,50 m i montirano je na temeljima antičkoga privezišta kojemu temeljna stopa doseže maksimalnu širinu od 5,80 m. Naime, te dimenzije mogu biti rezultat poprečnog pomicanja blokova koji su mjestimično sačuvani u dva kamena reda. Izgleda da je tehnika gradnje jednaka onoj na M1. Na samo 20 m od ruba glave privezišta izmjerena je dubina od 12 m. Gornji dio blokova koji su inkorporirani u vrh gata danas je 1 m ispod razine mora. Na osnovi konstruktivnih elemenata te strukture nagomilanih na sjevernoj strani, koji se nisu mogli očistiti, ne može se procijeniti ukupna visina temelja: najniža točka izmjerena je na 1,50 m ispod razine mora. Što se tiče hipoteze koju predlaže E. Fouache (Fouache 2000) o povećanju razine mora od antike (za 0,50/0,70 m), minimalna visina omogućavala bi približavanje brodova s gazom od 1 m.

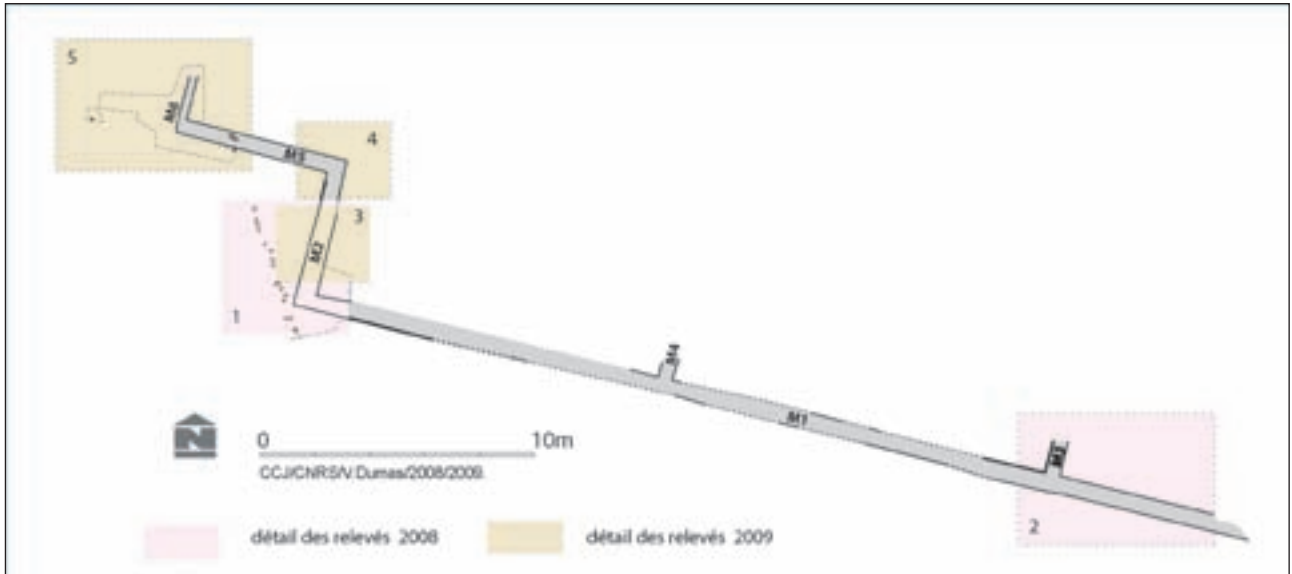
Međutim, nastavak istraživanja gata omogućio je da se utvrde dimenzije konstrukcije. S dužinom od 22 m i širinom od 3,50/3,80 m, taj je gat manjih dimenzija od gata M1 na sjevernoj strani zaljeva. Čini se da se sada potvrđuje funkcija pristaništa koja je pretpostavljena 2006. godine. Red blokova M7-M11 upućuje na postojanje prostranih struktura u rimsko doba s kojima je pristanišna konstrukcija vjerojatno bila vezana, ali nedostatni nalazi ne omogućavaju da zaživi pretpostavka iz 2006., tj. ona o morskoj fasadi od jedne ili više građevina čija funkcija ostaje nepoznata. Tijekom čišćenja i otkopavanja nije pronađen nikakav pokretni arheološki materijal kojim bi se mogla determinirati ta konstrukcija, međutim sigurno je da su njeni temelji nastali u rimsko doba. Novoizgrađeno privezište djelomice je oštetilo antičku strukturu. S obzirom na analizu ostalih antičkih nalaza unutar uvale, to se antičko privezište datira između 1. i 4. st.

Uvala Busuja

Prva sonda napravljena je 2008. na vanjskom uglu zidova M1/M2. Nedovoljno duboka i loše dokumentirana, sonda je uputila na prisutnost velikih temelja napravljenih od nabačenih kamenih blokova (na hrpu), na kojima se nalazi prvi sačuvani zidani red zida. Sonda S2 omogućila je da se provjeri način izgradnje zida M3. Riječ je o snažnim temeljima, sačuvanima do visine od 1,70 m. Presjek pokazuje veliku izbočinu u razini prvog reda zida, a potom i drugu na dubini od oko 70 cm. Ako su temelji simetrični, može se pretpostaviti širina zida na bazi koja je veća od 1,60 m. Usprkos nedostacima sonde, čini

Uvala Valeta, gat M6 (crtež: V. Dumas)

Uvala Busuja, podmorske strukture od M1 do M6 (crtež: V. Dumas)

se da su temelji izgrađeni na proizvoljan način (bazna nivelacija napravljena je od sitnog kamena lomljenca). Ta tehnika izgradnje mogla bi biti jednaka kao i ona koja se upotrebljavala na Lorunu: prirodna podloga nivelirana je da bi se na nju postavio osnovni kameni red, temelji se uzdižu i uređuju, a potom nasipavaju do gornje hodne zemljane razine.

Osim što su istražene sonde S1 i S2, očišćen je i jedan zid te na njega vezani zidovi koji se sastoje od jednog reda kamena (M1, M2 i M5). Tehnika gradnje tih zidova zapravo je jednaka kao i na ostalim nalazištima u regiji. Gornji veći trokutasti kameni blokovi pritišću zid načinjen od nepravilnog kamena. Za sada nije zamijećen ni jedan trag žbuke. Širina je tih triju zidova jednaka i iznosi 0,60 cm. Zidovi koji su do sada zamijećeni (od M1 do M4) bili su međusobno povezani. Čini se da se zid M5 naslanjao na M2, a zid M6 vjerojatno je bio povezan s M5. Sve se te pretpostavke moraju provjeriti u 2010., i to pomoću veće sonde koja će omogućiti preciziranje zaključaka. Dijelovi nalazišta i dalje ostaju nepoznanica – očito je da se radi o konstrukciji koja je potopljena podizanjem razine mora. Linije razine u NMT dokazuju da se pretpostavke o podizanju razine mora od 1 m poklapaju s tom konstrukcijom, a za sada se čini točnim da je ona povezana s vilom Mozaik.

Literatura

- De Franceschi 1928** C. De Franceschi, Lettere di Carlo De Franceschi a Pietro Kandler ecc., Parenzo, 1928.
- Degrassi 1957** A. Degrassi, I porti romani dell'Istria, Venezia, 1957.
- Fouache et al. 2000** E. Fouache, S. Faivre, J. J. Dufaure, V. Kovačić, F. Tassaux, New observations on the evolution of the Croatian shoreline between Poreč and Zadar over the past 2000 years, Zeitschrift für Geomorphologie, N.F. suppl.-Bd., 122, Berlin – Stuttgart, 2000: 33 – 46.
- Kovačić 2007** V. Kovačić, Uvala Valeta, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 277 – 279.

Kovačić 2008 V. Kovačić, M.-B. Carre, A. Marchiori, C. Rousse, F. Tassaux, Arheološka istraživanja na Lorunu, Izvješće za 2008., arhiva Muzeja

Vladimir Kovačić

Summary

During 2009, archaeological operations were carried out in the Valeta and Busoja bays. In Valeta Bay, all the necessary investigations were carried out that had been necessitated by the devastation of Roman Period architecture in 2008. In Busoja Bay, two areas were investigated. In the area of the dock (investigated in 2003) topographic research was carried out aimed at determining the level of the sea water since Antiquity. On the western side of the bay, where in 2008 underwater Antique architecture was discovered, preventive probe and topographic investigations were undertaken. East to west walls about 36 m long were found. Also seen were three short perpendicular walls that were connected to the longer wall in a single course of stone. This was probably connected with a residential structure previously unknown, which can perhaps be connected with a villa for recreational purposes.

Redni broj: 200

Nalazište: Veštar – podmorje

Naselje: Kukuletovec

Grad/općina: Rovinj

Pravni status: postupak u tijeku

Razdoblje: P, A, SV

Vrsta radova: podvodno zaštitno istraživanje

Prema programu Ministarstva kulture te uz pomoć Turističke zajednice grada Rovinja, Hrvatski restauratorski zavod u drugoj polovini studenog 2009. podvodno je arheološki istražio nalazište Rovinj – Veštar. Osim Igora Mihajlovića

kao voditelja, u istraživanjima su sudjelovali i arheolozi mr. sc. Luka Bekić, mr. Vesna Zmaić, mr. Josip Višnjić, Igor Miholjek, svi iz Hrvatskoga restauratorskog zavoda te Nenad Starčić, Zrinka Ettinger Starčić, Fran Hrčić i Robert Mosković.

Riječ je o razmjerno dobro zaštićenoj uvali koja se nalazi južno od Rovinja. Smatra se da se u njoj nalazila rimska *villa rustica*, koja je u kasnoj antici i ranom srednjem vijeku prerasla u manje naselje. U arheološkoj su literaturi već objavljeni radovi koji su se usputno bavili arheološkom baštinom tog nalazišta. Od danas vidljive arhitekture treba spomenuti ostatke antičkih zidova u južnom profilu obale te ostatke antičkog mola i kamenih postolja za tijeskovu, također na južnoj strani uvale. Podvodnim rekognosciranjem istarske obale 2008. (I. Miholjek, L. Bekić) ustanovljeno je kako je to nalazište ugroženo raskopavanjem te pljačkom predmeta s dna uvale, pa je inicirana akcija istraživanja i zaštite.

Godine 2009. arheološki je istraživano područje uz rimski mol koji je sagrađen u smjeru sjever-jug i štiti uvalu od južnih i zapadnih vjetrova. Prva sonda (A) postavljena je uz istočni rub mola, na zatvorenoj strani. Druga sonda (B) postavljena je na čelu mola u smjeru sjevera. Obje sonde označene su učvršćenim aluminijskim mrežištem, a iskopavane pomoću pumpe i „mamuta“. Istraživalo se stratigrafskom metodom. Svi nepokretni nalazi dokumentirani su totalnom geodetskom stanicom i fotodokumentirani. Prepoznato je 5 osnovnih stratigrafskih jedinica, a nakon istraživanja nalazište je privremeno zaštićeno geotekstilom i ručnim zatrpavanjem sonde.

Uz iskopavanje sonde, vođena je i nacrtana dokumentacija mola u punoj dužini, koja je također prostorno određena totalnom stanicom. Radilo se tako da su kameni blokovi mola prvo bili ručno izmjereni i nacrtani, a potom su referentne točke na molu bile snimljene totalnom geodetskom stanicom s obale. Zasada je ustanovljeno kako je mol dugačak 50 m, a širok 5 na početku i 10 m na čelu mola. Većina blokova koji su činili lice mola vidljiva je na površini, pa ga je na taj način moguće sagledati u cijelosti. Na sjevernoj polovini mola postoje tragovi pregradnje – mogućeg produženja ili popravka.

Sonda A postavljena je s unutrašnje, zaštićene strane mola, prema njegovu vrhu. Tako je okvir sonde na zapadnoj strani naslonjen na velik kameni blok koji je činio lice mola. U prvom sloju nalazilo se manje i srednje veliko kamenje te crni mulj i pijesak. Od arheoloških nalaza zabilježeno je nešto novovjekovne keramike i građevnog materijala, kao i ulomaka keramike i građevnog materijala iz rimskog doba. Već nakon 15-ak cm pojavljuje se sloj od većeg i manjeg lomljenog kamenja, tvrdo usidrenog u sloju. U tom su sloju već od početka zabilježeni nalazi isključivo rimske keramike i građevnog materijala. Osim ulomaka amfora, tegula, imbreksa i spica, pronalaze se i ulomci grube, ali i fine keramike. Pomalo iznenađuje to što većina nalaza potječe iz doba ranog Rima. Iskop je nastavljen do dubine od oko 1 m, bez promjene u sastavu i nalazima. Blok lica mola na zapadu sonde deo je do 70 cm, a ispod njega nalazi se vrlo velika stijena za koju se može pretpostaviti da je neobrađeni temeljni blok. Iskop te sonde i njena kulturnog sloja tako nije završen ove godine.

Sonda A tijekom istraživanja (foto: R. Mosković)

Sonda B postavljena je na čelo mola, odnosno uz njegov istočni kut. Prvih 20-ak cm nalazio se sloj sitnijeg kamenja, oblog šljunka, crnog mulja i pijeska. U njemu su se nalazili isključivo novovjekovi nalazi – građevni materijal, ulomci različitih posuda cakljene keramike, ulomci stakla te nekoliko željeznih čavala. Taj se sloj može pripisati novom vijeku, kada je Veštar očito služio kao sidrište. Nakon tog sloja pojavljuje se sloj sličan sloju SJ 2 iz sonde A, i čini zapunu od krupnog lomljenog kamenja usidrenog sitnijim, a koji za razliku od SJ 2 nema nikakvih arheoloških nalaza. Sloj dopire do dubine od oko 70 cm. Nakon njega pojavljuje se promjena u sloju, odnosno počinju se pojavljivati sporadični ulomci amfora i tegula, bez sitnijih nalaza. Iskop je obustavljen na dubini od oko 80 cm. Blok mola na jugu sonde deo je oko 50 cm, a ispod njega nalazi se sljedeći, ali neobrađeni kameni blok. Ni u toj sondi još nije doseguto dno, odnosno arheološki sterilni sloj.

Svi su pokretni nalazi prikupljeni i trenutačno se konzervatorsko-restauratorski i stručno obrađuju u radionicama Hrvatskoga restauratorskog zavoda. U prvom je redu riječ o dugotrajnom postupku desalinizacije, a potom sortiranja i ostalih potrebnih zahvata. Prilikom istraživanja pronađeni

Kopnena ekipa za snimanje totalnom stanicom s obale (foto: R. Mosković)

Oštećeni rimski kapitel iz ispune sonde A (foto: L. Bekić)

su i pokretni nalazi izrađeni od metala, stakla i keramike te nešto životinjskih kostiju. Od građevnog materijala treba upozoriti na velike količine novovjekovnog građevnog materijala koji leži na površini dna i u slojevima do dubine od 20-ak centimetara. To su u prvom redu cijele i slomljene opeke različitih modula, crepovi te ostaci većih komada žbuke, koji svjedoče kako je riječ o već upotrebljavanom materijalu. Na površini dna, ali i u slojevima s antičkim nalazima zabilježeni su nalazi različitih tegula, imbreksa, spica te dijelova hidrauličke žbuke, što svjedoči o urušenim rimskim zgradama na obali Veštra. Posebice se izdvaja jedan ulomak kamene plastike, antički kapitel, pronađen u sloju SJ 2 u sondi A. Jednostavnog je tipa i fino obrađen, ali oštećen na najširem dijelu. Nije jasno je li ondje dospio kao naplavina ili je nekad bio uzidan u strukturu mola te je potom završio u njegovu urušenju.

Od keramike treba upozoriti na brojne ulomke fine antičke keramike iz sloja SJ 2 u sondi A. To su ulomci posudica tere nigre i drugih posudica tankih stijenki, a poneke od njih ukrašene su i barbotinskim ukrasima ili urezivanjem. Pronađeni su i ulomci tere sigilate, ali i druge, obične i grublje upotrebne rimske keramike. Keramika kasnoga srednjeg vijeka i novog vijeka odlikuje se ulomcima gravirane keramike, raznih cakljenih zdjela i vrčeva, grubljih tanjura i zdjela. Tu su pronađeni i ulomci staklenih zdjelica i boca te tanki stakleni tuljci raznih boja. Zabilježeni su i ulomci lula zapadnog tipa. Čavli iz istodobnog sloja uglavnom su masivni, s okruglom većom glavom.

Arheološka istraživanja u uvali Veštar prva su organizirana istraživanja podvodnih arheoloških nalaza na tome nalazištu. Već u ovoj prvoj kampanji potvrđeno je postojanje rimskog mola koji je bio građen od velikih kamenih blokova s ispunom od sitnijeg kamenja. Dimenzije mola bile su oko 50x5x10 m. Kameni blokovi lica razmjerno su dobro očuvani, dok je ostatak blokova kliznuo i nalazi se razbacan uz rubove mola. Dubina arheološkog sloja, odnosno razina rimskoga morskog dna još nije dosegnuta, što će trebati postići sljedeće godine. Prema dosadašnjim rezultatima istraživanja, čini se kako je mol bio sagrađen u doba ranog Rima, s mogućom pregradnjom (produženjem ili popravkom) tijekom svoje uporabe. Mol se urušio vjerojatno u ranome srednjem vijeku, moguće zbog neodržavanja. U novom vijeku mol nije bio upotrebljavan, ali je uvala zasigurno služila kao

sidrište. Moguće je da je i u to doba bio upotrebljavan neki mol, ali on još nije pronađen. S obzirom na to da za program kopnenih istraživanja u Veštru ove godine nisu odobrena sredstva, zasad nije moguće reći u kojoj je mjeri mol bio povezan s arhitektonskim kompleksom na obali. Ipak, na osnovi analogija može se zaključiti kako je mol u početku služio gospodarskim djelatnostima vile rustike, ali je zasad nepoznato je li bio u upotrebi tijekom postojanja kasnoantičkog i ranosrednjovjekovnog naselja.

Osim valova koji svake godine ruše dijelove zidova antičke vile i ranosrednjovjekovnog naselja, povećanje broja turista te blizina kampa, pa čak i ilegalno „školjkarenje“ u uvali, sve više devastiraju to vrijedno nalazište. Uz zaštitu podvodnih arheoloških nalaza, trebalo bi pokrenuti i zaštitu ugroženih kopnenih arheoloških nalaza uz južnu obalu uvale.

Literatura

Bekić 2001 Luka Bekić, Rimski i bizantski novac iz Veštra, VAMZ, XXXIV, Zagreb, 2001: 169 – 180.

mr. sc. Luka Bekić

Summary

In Veštar Bay south of Rovinj are the remains of a Roman villa rustica and of a Late Antique and early medieval settlement. There is also a long Antique stone pier under water. Because of devastation of the site, in 2009 a campaign to investigate and protect it was launched. The excavations were conducted via two test pits, but in neither one was an archaeological sterile stratum reached. Also, the pier was documented in drawings and geodetically. The pier is 50 x 5 x 10 m, and derives from the Roman Period; for the moment it seems not to have been used in the late Middle Ages, although finds from this period are present at the head of the bay. Alongside the pier, numerous fragments of Early Roman Period ceramics and amphorae were found as well as of various kinds of building material, most probably washed down from the shore. Next year the works on these two probes will be continued, and the excavations will be enlarged to take in the inside of the bay.

Redni broj: 201

Lokalitet: Vodnjan – sjever

Naselje: Vodnjan

Grad/općina: Vodnjan

Pravni status: postupak u tijeku

Razdoblje: A, SV

Vrsta radova: rekognosciranje

Krajem 2009. djelatnici Službe za arheološku baštinu Hrvatskoga restauratorskog zavoda pregledali su područje Vodnjan – sjever. Voditelj istraživanja bio je Josip Višnjić, zamjenik voditelja Tihomir Percan, a u rekognosciranju su sudjelovali i djelatnici HRZ-a Andrej Janeš i Ivica Pleština. Istraživanja je u potpunosti financirao Grad Vodnjan.

Područje Vodnjana zbog svojih osobitih pogodnosti za život kontinuirano je privlačilo stanovništvo tijekom iznimno dugog razdoblja, a tijekom arheološkog rekognosciranja na pregledanom su području evidentirana dva lokaliteta. Najstariji nalazi koji govore o ljudskoj prisutnosti i životu na predmetnom području pripisuju se antici. Tijekom 80-ih godina 20. st., u gromači unutar ograde tvornice Uljanik pronađeni su ostaci tijeska za masline ili grožđe, a otprije su evidentirana dva antička natpisa (CIL III, 325, CIL III, 626). Nije poznata točna površina rasprostiranja lokaliteta jer se pogon Uljanika u međuvremenu proširio, a vjerojatno je dijelom bio uništen već gradnjom pruge sredinom 19. st. Jednako tako, prilikom pregleda terena na području oko pogona Uljanika danas nisu pronađeni nikakvi arheološki ostaci kojima bi se moglo utvrditi rasprostiranje tog lokaliteta. No, zahvaljujući marljivom gospodinu M. Kutiću iz Vodnjana, prikupljeno je više nalaza koji svjedoče o postojanju antičkog lokaliteta na tome mjestu. On je tijekom godina sakupio više ulomaka grube antičke keramike, malo kostiju, dva cijela balzamarija te rimski novac. Nalazi su prikupljeni u neposrednoj blizini (60-ak m zapadno) postrojenja za preradu maslina ili grožđa istraživanog 80-ih godina 20. st., a prema njima se može zaključiti kako je ondje bila riječ o jednom ili više uništenih antičkih grobova. Valja naglasiti kako je područje pronalaska tih nalaza danas dio industrijskog pogona Uljanika te su svi mogući arheološki nalazi s vremenom u potpunosti uništeni. Istraživanjima 80-ih godina prošlog stoljeća utvrđeno je postojanje kamenih blokova tijeska, odnosno podloška površine za tiještenje i kamenog bloka u kojemu su bili pričvršćeni okomiti stupovi. Četvrtasta baza bila je velika 1,50x1,50 m, s utorom dubine oko 6 cm koji je uokvirivao površinu od 1,15x1,18 m koja je osnova zapremnine tiještenja. Uz podložak površine za tiještenje pronađen je i dugačak i uzak kameni blok, dimenzija 1,70x0,45x0,40 m, s dva utora veličine 0,13x0,13 m i dubine 0,15 m. S obzirom na to da je ovim istraživanjem očišćena samo površina oko opisanih blokova i da nisu zapaženi ostaci zidova, čitav se mehanizam ne može smjestiti unutar neke određene prostorije, a pronađeni ulomci keramike okvirno datiraju lokalitet između 1. i 5. st. Također, oko 5 m istočno od tih nalaza evidentirana je tamnija zemlja s vrlo malo nalaza ljudskih kostiju i nekoliko ulomaka *terrae sigillatae* te se možda radi o uništenom grobu.

Srednjem vijeku na spomenutom području pripada crkva sv. Lucije koja je najvjerojatnije sagrađena na mjestu trobrodne bazilike iz 6. st., za koju nema pouzdanih povijesnih ni arheoloških podataka. Kako crkva i okolica nisu istraživani, ta se pretpostavka ne može prihvatiti sa sigurnošću, iako je oko crkve bilo arheoloških nalaza. Crkva sv. Lucije jednobrodna je građevina pravokutnog tlocrta s upisanim svetištem, pravilno orijentirana, smještena uz samu prugu. Ulazno pročelje zaključeno je zvonikom na preslicu. U centralnoj osi nalazi se ulaz u crkvu s jednostavno oblikovanim kamenim dovratnicima. S obje strane vrata simetrično je smješten po jedan prozor također s jednostavnim, neprofiliranim kamenim ertama. Iznad ulaza, u centralnoj osi nalazi se manji lučno zaključen prozor, zatvoren kamenom tranzenom koja pripada starijoj fazi gradnje crkve. Na južnom pročelju crkve nalaze se dva manja lučno zaključena prozora u dijelu glavnog broda iz

Stakleni balzamarij iz zbirke M. Kutića (foto: T. Percan)

starije faze gradnje crkve i jedan veći pravokutni prozor u dijelu svetišta iz mlađe faze gradnje. Između dva manja otvora vidljiva su uzidana vrata iznad kojih je nekad bio vidljiv ranokršćanski spolij. Unutrašnjost crkve preuređena je početkom 20. st. Istraživanje zidova 90-ih godina 20. st. pokazalo je kako ne postoje tragovi zidnog oslika, a crkva je nedavno sanirana, odnosno cijela je ožbukana. Uz opisano područje Vodnjan – sjever, u istom je razdoblju također pregledano područje Valdenage na južnom dijelu prostora koji zauzima grad Vodnjan. Tom prilikom nisu evidentirani nikakvi arheološki lokaliteti ili nalazi.

Crkva sv. Lucije (foto: A. Janeš)

Literatura

Matijašić 1988 R. Matijašić, Vodnjan/Sv. Lucija, Villa rustica, Arheološki pregled, Archaeologica Iugoslavica, Ljubljana, 1987/1988: 120.

Matijašić 1998 R. Matijašić, Gospodarstvo antičke Istre, Povijest Istre, knjiga 4, Pula, 1998.

Rismondo 1937 D. Rismondo, Dignano d'Istria, Ravenna, 1937.

Tihomir Percan

Summary

During archaeological reconnaissance of the area of Vodnjan north, carried out in 2009 by staff members of the Croatian Conservation Institute, two sites were recorded. The oldest finds telling of human presence are ascribed to the Roman Period. These are finds collected during rescue archaeological excavations from the location of today's Uljanik industrial plant, that is, the remains of plant for the processing of olives or grapes. Then, along with a base of a press and remains of a vat, in the general area around St Lucy's Church, several fragments of Roman Period ceramics were found, of tegulae and amphorae, and in the immediate surrounds darker earth was recorded, in which there were human bones and several fragments of fine Antique ceramics (*terra sigillata*), very probably related to a ruined Roman Period tomb. Thanks to Mr M. Kutić of Vodnjan, over the years, several fragments of pottery were collected, with bones, two glass balsamaria and a Roman coin. These finds were found within the Uljanik proizvodnja opreme d.d. plant during structural works at the north west edge of the complex of the factory some 60 metres to the west of the remains of the olive and grape processing plant remains, which shows that there were once Roman Period graves here, later destroyed. The Middle Ages in this area are somewhat richer, which particularly relates to the Church of St Lucy. This is a religious structure with spolia that according to tradition was built on the site of a three-nave basilica of the 6th century, showing the continuity of life in the area. In concert with Vodnjan north, the area of Valdenage was also surveyed archaeologically, but no archaeological sites found and only sporadic archaeological finds.

Redni broj: 202

Lokalitet: Vodovod Rovinj – Pula, dionica Magornja – Štinjan

Naselje: Fažana

Grad/općina: Pula

Pravni status: –

Razdoblje: –

Vrsta radova: arheološki nadzor

U rujnu i listopadu 2009. započeo je zaštitni arheološki nadzor izgradnje (rekonstrukcije) magistralnog cjevovoda Rovinj (Valtida) – Pula, dionica Magornja – Štinjan (II. faza). Nadziran je dio iskopa duljine 1,7 km od vodospreme Magornja. U nadzoru su sudjelovali Lara Orlić, Silvana Petešić i Maja Čuka.

Iskopom kanala obuhvaćene su pozicije gdje su na površini zamijećeni ulomci keramike, no pregledom profila iskopa utvrđeno je da te lokacije ne sadrže stratigrafiju u kojoj bi se pojavile kulturne cjeline. Južni profil karakterističan je po tome što se sastoji od nasipa nastalog miniranjem kanala za postavljanje i zatrpavanje stare cijevi, što se (prema izvještaju Arheološkog muzeja Istre) događalo 1975. godine (Boris Bačić: Izvještaj AMI: Peroj – Pula 401/75). Izbačeni nasip sastoji se od usitnjenog živca pomiješanog s crvenom zemljom. Sjeverni profil uglavnom se sastoji od strojno glatko rezane žive stijene koja se većim dijelom nalazi odmah ispod površine tla. U dijelovima gdje ima zemlje riječ je o crvenici ispunjenoj većim ili manjim kamenjem nastalim obrađivanjem poljoprivrednih površina. Tijekom nadzora nisu uočeni pokretni ili nepokretni arheološki nalazi.

Lara Orlić

Summary

During 2009 rescue archaeological supervision of the construction or reconstruction of the main water pipeline from Rovinj (Valtida) to Pula, the Magornja – Štinjan section (2nd phase) was conducted. The excavation of the channel covered positions where ceramic fragments had been noted on the surface; however, through an inspection of the profile of the cut it was determined that these locations contained no stratigraphy in which cultural strata were likely to appear.

Redni broj: 203

Lokalitet: Zambratija – antička vila

Naselje: Zambratija

Grad/općina: Umag

Pravni status: Z-605

Razdoblje: A

Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Istraživanja iz 2009. (od 8. do 10. kolovoza) dio su petogodišnjega znanstvenog projekta koji na području rimske vile u Zambratiji zajedno provode Muzej grada Umaga, l'Institut Ausonius de l' Universite De Bordeaux III (Francuska) i Francuska škola u Rimu. Cilj je projekta proučavanje naseljavanja područja Umaga i valorizacija vrijednosti kulturne baštine na tom području ugroženom sve većom izgradnjom u turističke svrhe. Sondažno istraživanje vodila je arheologinja Narcisa Bolšec Ferri, prof., a stručnu ekipu činile su Biljana Petrović Markežić, dipl. arheologinja, Cristine Macheboef, prof. povijesti i specijalistica za školjke te arheologinja Alexandra Hanry-Desombes.

Sondiran je dio između istočnog zida vile i perimetralnog zida, gdje je u zaštitnom istraživanju 1994. nađena iznimno velika količina ljuštura volaka. Volci su izvađeni iz dviju sonda dimenzija 50x50x50 cm. Nakon proučavanja načina na koji su školjke udarane da bi ih se otvorilo, francuske su kolegice zaključile da nema sumnje da su otvarane radi

vađenja žlijezde iz koje se dobivao purpur. Golema količina na taj način razbijenih volaka (*Murex brandaris*) potvrđuje tezu o proizvodnji purpura u okviru ove vile, što čini jaku ekonomsku bazu i omogućuje život vili i njezinu vlasniku.

Narcisa Bolšec Ferri

Summary

The excavations of 2009 are part of a five-year-long scholarly project carried out in the area of the Roman villa in Zambatija by Umag Municipal Museum and the Institut Ausonius de l'Université de Bordeaux III and the French School in Rome. The objective of the project is to study the settlement of the area of Umag and highlight the value of the cultural heritage of the area, endangered by increasing tourist industry development. The test pits were made between the eastern wall of the villa and the perimeter wall, where in rescue excavations in 1994 an exceptionally large number of *murex brandaris* shells were found. After studying the way in which the shells were opened, it was determined that they must have been used for obtaining purple. This activity was an important source of revenue for the owners of the villa in Zambratija.

Redni broj: 204

Lokalitet: Žminj – kaštel

Naselje: Žminj

Grad/općina: Žminj

Pravni status: R-322

Razdoblje: P, SV

Vrsta radova: sustavno iskopavanje

U srpnju 2009. nastavljena su arheološka istraživanja srednjovjekovnoga žminjskog kaštela koja je prethodne godine započeo Hrvatski restauratorski zavod. Istraživanja su i ove godine bila u potpunosti financirana sredstvima Ministarstva kulture. Osim Josipa Višnjica kao voditelja i mr. sc. Luke Bekića kao zamjenika voditelja, u istraživanjima su sudjelovali i arheolozi HRZ-a Tihomir Percan, Andrej Janeš i Ivica Pleština.

Arheološka istraživanja djelomično su prilagođena potrebama konzervacije kapele Sv. Trojstva. Konkretno, riječ je o regulaciji odvodnje oborinskih voda sa sjeverne strane župne crkve i kapele Sv. Trojstva, nužnoj radi rješavanja problema vlage koja u velikoj mjeri ugrožava vrijedne srednjovjekovne freske kojima je ukrašena unutrašnjost kapele. Zbog toga je arheološki iskop bio postavljen u nastavku prošlogodišnjeg sektora A, od njega do kraja platoa koji se nalazi sjeverno od crkve. Sonda je postavljena upravo na to mjesto jer je naknadno u iskop postavljena cijev kojom je riješen problem odvodnje oborinske vode. Nastavljen je iskop u širini od 1,5 m, od granice prošlogodišnjeg sektora A pa sve do ruba platoa sa sjeverne strane crkve. Kako je veći dio iskopanih slojeva zapravo posljedica nasipavanja prilikom gradnje platoa sa sjeverne strane crkve, ovogodišnji je iskop dosegao i do

Pronađeni ostaci sjevernog zida kaštela (foto: J. Višnjic)

3 m dubine, kada je prekinut zbog opasnosti kojoj su bili izloženi radnici. Cijeli ovogodišnji iskop označen je kao Sektor D i podijeljen na tri sonde – A, B i C.

Sonda DC postavljena je u nastavku sonde AB. Na osnovi podataka prikupljenih u prošlogodišnjim istraživanjima očekivalo se kako bi se upravo na prostoru sonde DC mogli očekivati ostaci sjevernog zida kaštela. I uistinu, nakon iskopavanja površinskih, recentnih slojeva pronađeni su ostaci spomenutog zida (SJ 48). On je sačuvan u svega nekoliko redova kamena, u visini od 70 cm. S njegove južne strane, odnosno u unutrašnjosti kaštela najprije se prepoznaje sloj SJ 45 s nalazima kasnosrednjovjekovne majolike i gravirane keramike koja se može datirati u 15. i 16. st. Ispod njega prepoznaje se sloj SJ 50 s nalazima majolike, gravirane keramike i prozirno glazirane keramike, koji se mogu datirati u 14. i 15. st. Uz te ulomke fine keramike pronalaze se i istodobni ulomci grube keramike. Nakon tog sloja pojavljuje se SJ 52 u kojem se uz ulomke srednjovjekovne, uglavnom grube keramike, javljaju i ulomci prapovijesne brončanodobne keramike. Podno tog sloja nalazi se SJ 53, koji je zapravo temeljenje zida SJ

Ulomci španjolske keramike iz 15. st. (foto: J. Višnjic)

Geodetska snimka do sada istraženih dijelova kaštela (izradio: T. Percan)

48 od krupnijeg kamena poslaganog na stijenama. Sa sjeverne strane SJ 48 najprije se uklanjaju debeli slojevi recentnog zasipa ispod kojeg se pojavljuje SJ 42. To je sloj s nalazima koji se mogu datirati u 19. i početak 20. st. Čini se kako je upravo u tom razdoblju niveliran teren na prostoru sjeverno od nekadašnjeg kaštela, i kako je upravo tada nastao današnji plato. Ispod prethodno opisanog sloja prepoznat je SJ 49 s mnogobrojnim ulomcima keramike koja se može datirati u 15. i 16. st. Posljednji sloj koji se prepoznaje u toj sondi jest SJ 51 s nalazima srednjovjekovne grube keramike pomiješane s ulomcima brončanodobne keramike. Ispod tog sloja nalazi se živa stijena koja naglo pada prema sjeveru te se može zaključiti kako se sjeverni bedem nekadašnjeg kaštela, slično kao i prapovijesne gradine, zapravo nalazio na rubu strme litice.

U sondama DB i DC pronađeni su samo slojevi koji odgovaraju vremenu stvaranja danas postojećeg platoa. Svi su pokretni nalazi prikupljeni i trenutačno se nalaze na konzervatorsko-restauratorskim zahvatima i stručnoj obradi u radionici HRZ-a u Juršićima kod Vodnjana. Kao i prethodne godine, tijekom istraživanja pronađeni su nalazi koji se mogu datirati od prapovijesti, preko brončanog do modernog doba. Ipak, velika većina nalaza pripada kasnome srednjem ili ranome novom vijeku, odnosno

vremenu kada je kaštel dosegao svoj vrhunac. Među prapovijesnim su nalazima samo ulomci keramičkih posuda. Uglavnom je riječ o sitnim ulomcima većih posuda grube fature koji nemaju nikakve ukrase. Tek nekoliko ulomaka čini prepoznatljive dijelove posuda, odnosno ulomke oboda ili ručki posuda. Obodi su uglavnom lagano zadebljani i tek lagano izvijeni, dok se od ručica pojavljuju uglavnom trakasti tipovi. Srednjovjekovni se nalazi, kao i u prethodnoj kampanji, mogu datirati od 11. do 16. st. Među grubom keramikom razvijenoga srednjeg vijeka prevladavaju ulomci trbušastih lonaca, kratkog vrata, izvijenih oboda koji ponekad mogu imati tanku profilaciju. Od ukrasa se javljaju jedino horizontalne, višestruko izvedene tanke kanelure. Kasnome srednjem i ranome novom vijeku odgovaraju ulomci posuda koje spadaju u skupinu gravirane keramike i porodicu cvjetne gotike, koji su uvoženi s područja sjeverne i srednje Italije. Pronađeni su i mnogobrojni ulomci moderne keramike te staklenih boca i predmeta. Iako s arheološkog aspekta ti predmeti možda i nisu toliko atraktivni, oni pokazuju kako se plato koji se nalazi sjeverno od župne crkve nasipavao sve do kraja 19. i početka 20. st. te kako se prije toga na prostoru sjeverno od originalnoga srednjovjekovnog bedema kaštela nalazila strma padina ili litica. Od ostalih nalaza važno je spomenuti nekoliko primjeraka kovanog novca,

pronađenog u slojevima zasipa. Najstarija su dva mletačka novčića iz 15. st., od kojih se jedan pripisuje duždu Francescu Foscariju (1423. – 1457.). Slijedi soldo kovan 1755. g. u Beču za Goricu u doba Marije Terezije (1740. – 1780.), krajcar Franje Josipa kovan 1851. i 10 krajcara kovanih u doba istog vladara 1870. godine.

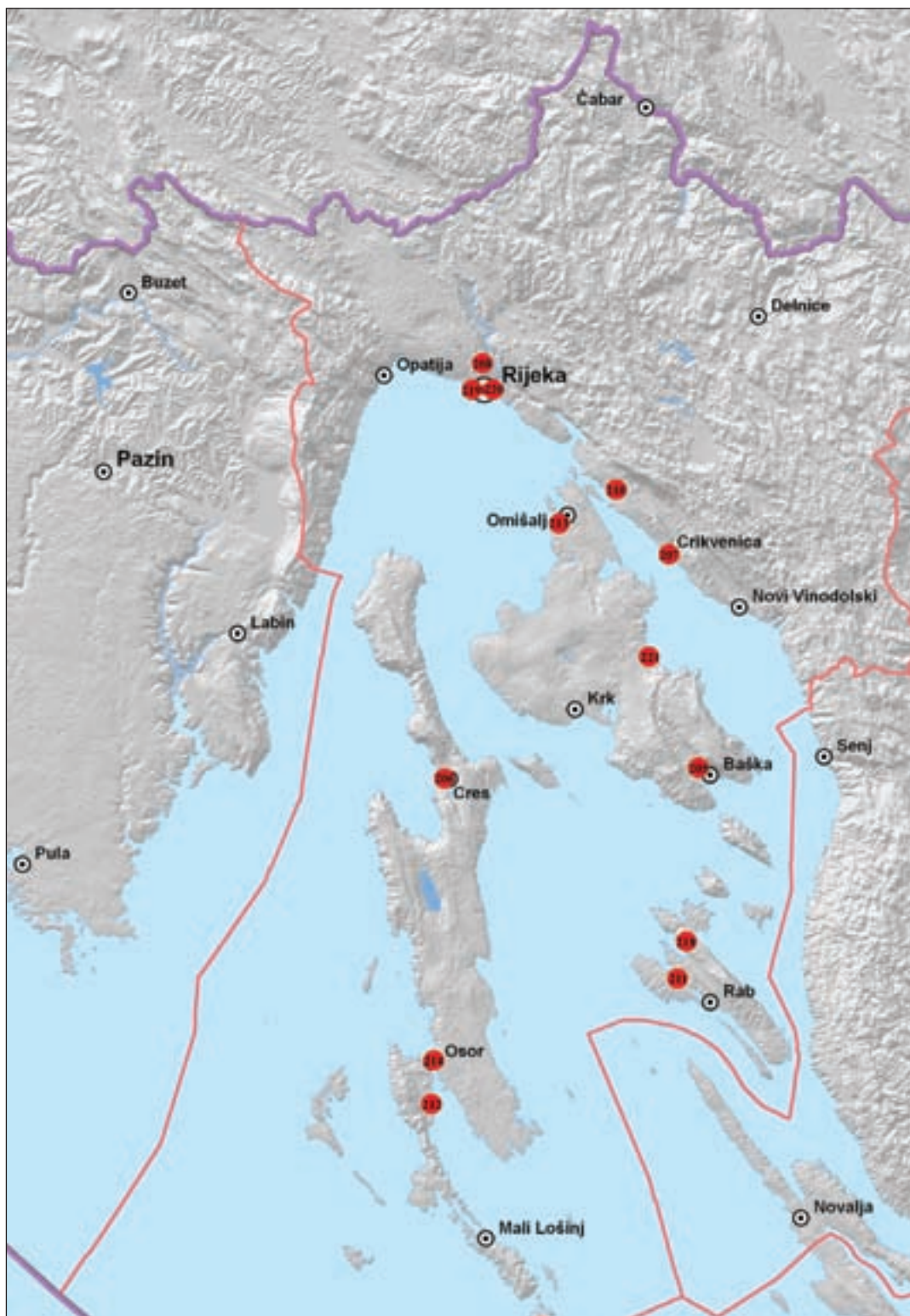
Druga kampanja arheoloških istraživanja unutar urbane cjeline Žminja rezultirala je mnoštvom novih spoznaja o povijesnom razvoju grada, koje su na zanimljiv način nadopunile prošlogodišnje rezultate istraživanja. Svi nepokretni arheološki nalazi dokumentirani su i privremeno konzervirani, a područje istraživanja vraćeno je u prvobitno stanje.

Josip Višnjić

Summary

During July 2009, archaeological excavations of the medieval castle in Žminj started the previous year by the Croatian Conservation Institute were continued. In the space of this year's test pit the remains of the northern wall of the castle were found (SU 48). It was sited at the edge of a steep cliff later negated by the construction of a plateau that is to be found today in this place. Since most of the strata excavated are in fact the result of the embanking that took place while the plateau was being constructed, the excavation in places went down to a depth of three metres, and because of the dangers of collapse, the digging was stopped. As in the previous year, during the excavations, finds were made that could be dated from prehistory, the Bronze Age, to the modern period. Nevertheless, most of the finds belong to the late Middle Ages or the early modern period, that is, the time in which the castle flourished.

PRIMORSKO-GORANSKA ŽUPANIJA

- 205 Bazilika „Ispod Mira – Sv. Nikola”
- 206 Cres – Ul. Creskog statuta
- 207 Crikvenica – Igralište
- 208 Gradina Solin
- 209 Ilovik – Sičadrija (crkva sv. Andrije)
- 210 Jadranovo – Lokvišće
- 211 Kaštelina
- 212 Kula Kolana Draže u Nerezinskom polju
- 213 Omišalj – DINA – Petrokemija
- 214 Osor – benediktinska samostan i crkva
- 215 Plinovod Kukuljanovo – Omišalj
- 216 Plinovod Kukuljanovo – Omišalj
- 217 Podmorje otoka Lošinja
- 218 Podšilo
- 219 Rijeka – Principij
- 220 Rijeka – trg Pul Vele crkve
- 221 Vrbnik – Pod Keštel

Redni broj: 205**Lokalitet: Bazilika „Ispod Mira – Sv. Nikola”****Naselje: Mire****Grad/općina: Baška (otok Krk)****Pravni status: postupak u tijeku****Razdoblje: A****Vrsta radova: sustavno istraživanje**

Između 28. rujna i 4. studenog 2009. nastavljena su arheološka istraživanja unutar ranokršćanske bazilike nepoznata titulara (u katastru označenog kao „San Nicolo”, no nema egzaktne potvrde u srednjovjekovnim vrelima tog naslovnika, posebno zbog činjenice da je crkva napuštena u vrijeme seobe naroda). Voditelj istraživanja bio je Ranko Starac iz Pomorskog i povijesnog muzeja Hrvatskog primorja Rijeka, a stručnu ekipu činili su arheolozi Zrinka Serventi, Andro Stošić te apsolventi arheologije Mirna Vujović i Gorana Kušić. Kostur iz sarkofaga antropološki je analizirala Tonka Kružić, a natpise donatora zatečene u podnom mozaiku preliminarno je epigrafički analizirala Anamarija Kurilić. Teren su ručno iskopavali te nakon istraživanja zaštitnim slojem prekrivali istraženi dio tla unutar crkve radnici građevnog obrta „Stanišće” iz Njivica. Investitori ove etape radova bili su Ministarstvo kulture i Općina Baška.

Tijekom opsežnih radova 2008. godine istražen je veći dio podne površine trobrodne crkvene građevine te dio površine tla unutar nartekse. Već je tada bilo jasno da je izvorno čitava podna površina bazilike bila prekrivena višebojnim mozaikom, no zbog tisućljetne obrade tla preostali su tek izolirani fragmenti. Zbog veće debljine ilovasto-pjeskovite naplavine u prednjem dijelu crkve, podni mozaici zatečeni su na većim površinama, ali u iznimno lošem stanju zbog prožimanja više uzroka, od kojih se ističe činjenica je da unatoč zastupljenoj kvaliteti likovnih motiva i brojnim donatorskim natpisima tehnička kvaliteta izvedbe na niskoj razini. Kockice su postavljene u loš i vrlo tanak sloj vapnenog morta, debljine tek dva do tri centimetara, a sam sloj vapnene podloge leži na poravnatom sloju nabijene žučkaste ilovače. Naknadna paljenja vatri na dijelovima crkvenog tla, odnosno posljedice gorenja crkvenog krovišta koje je padalo po tanko izvedenoj mozaičnoj podnici, izazvalo je brojna oštećenja, proboje i ugibanja. Naknadno djelovanje vode, korijenja te fizičko prekopavanje poljoprivredne čestice oštetilo je preostale dijelove podnog mozaika pa je njegovo čišćenje bilo iznimno otežano. Tijekom radova 2008. godine s podnih mozaika očišćene su naslage zemlje, sitnog kamena i ulomaka krovnog crijepa, odnosno tegula, bez detaljnog pranja, te su nakon fotografiranja prekriveni tekstilom i slojem pijeska. U jesen 2009. maknut je zaštitni sloj, potom je postupno detaljno očišćena i lagano oprana sva površina tla. Pri tome su otkrivene još neke izdvojene „mrlje” u sjevernom bočnom brodu s ostatkom donatorskog natpisa, otkopani su još manji dijelovi polikromnog mozaika s donatorskim natpisima u središnjoj crkvenoj lađi te ostatak starije neotkopane podnice u jugoistočnom kutu crkve. Usporedno s radovima unutar crkvene dvorane nastavljeno je iskopavanje tla u prostoru nartekse, gdje su istražene grobnice 006 i 007. U grobnicama s višekratnim

ukopima nije bilo popratnoga arheološkog materijala ili tragova nošnje i priloga, što je karakteristika svih do sada istraženih grobova na tom lokalitetu (osim dvojnog ukopa u niži ukopanoj u unutrašnjosti crkvenog pročelja, gdje su pronađeni ostaci staklene boce). U zasipu grobnica ima mnogo ulomaka stakla, odnosno staklenih lumina koničnog oblika s zašiljenim dnom, a nalaze se i lumini oblika kaleža s izraženom kružnom stopom. Grobnice su ukopane u sterilnu ilovastu zemlju, bez tragova grobnog obilježja. Tlo unutar nartekse nije bilo prekriveno mozaikom, već tankim slojem vapnenog morta. Posebno je zanimljiva grobnica SJ 007, izgrađena od opeka i ulomaka tegula pomiješanih sa sitnijim kamenom, koja je bila presvođena istim materijalom. Iznutra je ožbukana vapnenim mortom, a pristup je bio moguć kroz malen otvor na sjevernom dijelu, tako da je grobna struktura bila razbijana te je načinjen otvor kroz koji se moglo uvući tijelo pokojnika. Nakon smještaja tijela otvor je iznova bio zazidan postavljanjem okomito položenih tegula.

Od drugih nalaza izdvaja se u dva dijela prelomljen gladak torzo stupića na pravokutnoj bazi, na kojem je u istom kamenom bloku bio isklesan kapitel, rustične izvedbe s glatkim listovima, visine 65 cm (PN 019 i PN 033). Riječ je o stupiću s glavicom prozorske bifore, koja je nekad stajala u središtu crkvenog pročelja. U prostoru nartekse pronađen je i ulomak pilastra PN 034, s fino reljefno izvedenim prikazom dvoprute vitice s listovima bršljana ili pavitine. Začuduje nedostatak nalaza crkvenog namještaja ili arhitektonske dekorirane skulpture – spomenuti su nalazi jedini do sada pronađeni elementi kamenog namještaja. Prije su pronađeni skromni ulomci mramornih pločica – obloge u oltarnom grobu, ulomci nogu – nosača oltarne menze, ulomci neodređene funkcije načinjeni od vrlo mekog i poroznog vapnenca te ulomci bočnih stranica neukrašenog sarkofaga. Jedan malen ulomak prednje strane vapnenačkog sarkofaga nađen je u susjednom vinogradu, s kvalitetnim prikazom grozda i peteljke (klasična ranokršćanska simbolika), pa se samo može naslutiti što se još krije pod zemljom oko crkve, posebno unutar čestice vinograda uz sjeverni bočni zid crkve, gdje se nalaze tragovi zidova nepoznate građevine, a izorane kockice bijelog i crnog mozaika sugeriraju nastavak

Tlocrt ranokršćanske bazilike s ucrtanim položajima ostataka podnog mozaika

Pogled na dio podnog mozaika u crkvi

crkvenog kompleksa, prema kojem vode dva spomenuta vratna otvora. Dvadesetak metara južno od crkve nalazi se prirodno uzvišenje (sada maslinik) koji mještani zovu Tonovo ili Tomino selo. Hrpe kamenja pune su ulomaka antičkih opeka, ali i ulomaka kasnoantičkih, odnosno sjevernoafričkih amfora iz 4. stoljeća. Prema pučkoj predaji ondje su se prilikom obrade tla nalazili grobovi u amforama.

Usporedno s iskopavanjem nartekse i čišćenjem podnih mozaika unutar bazilike (konačno su definirani položaji temelja pravokutnih pilona – stupovlja koje nosi lukove između središnje lađe i bočnih brodova) otkopan je i dio površine tla uz vanjsko lice pročelja nartekse. Uz vanjsko lice nartekse uočena su dva paralelna zida, okomito postavljena na liniju pročelja, od kojih se jedan pod pravim kutom lomi i usmjerava prema sjeveru. Taj dio terena nije do kraja očišćen jer je zatrpan velikom gomilom urušenog i nabacanog kamena. Ipak, unutar tih temeljnih struktura, ali izvan prostora crkve, zatečen je veći broj ulomaka kasnoantičke keramike, poput lonaca za kuhanje, komadića amfora, ulomaka stakla, sve izmiješano sa životinjskim kostima i tragovima gareži. Nije riječ o artikuliranom vatrištu, već je jednostavno netko na to mjesto odbacio otpadni materijal. Ondje je zabilježeno i nekoliko ulomaka vrlo grubo načinjenih lončića koji su posve različiti od kasnoantičke keramike i koji se mogu pripisati inventaru pridošlica koji su spalili crkvu. Treba napomenuti da među ulomcima amfora rasutih po tlu crkve prevladavaju primjerci ranobizantskog podrijetla, što sugerira mogućnost da je

crkva bila napuštena i devastirana još polovinom 6. st., tijekom gotsko-bizantskog rata. O prisutnosti Ostrogota na tome mjestu svjedoči u našem kraju rijedak nalaz koštanoga dvoreznog češlja s željeznim zakovicama, čiji je središnji dio obostrano ispunjen urezanim geometrijskim ornamentom. Spomenuti češalj gorjeo je u vatri, a pronađen je upravo u hrpici otpadnog materijala uočenoj uz vanjsko pročelje nartekse. Spomenuti paralelni zidovi mogu pripadati temeljnoj konstrukciji uskog zvonika postavljenog na sjeverozapadnome vanjskom uglu pročelja, poput analognog nalaza „zvonika” uz pročelje nartekse ranokršćanske crkve u šumi Cickini iznad Malinske na otoku Krku. Svakako, ta struktura nije do kraja istražena pa su moguća i druga tumačenja.

Nakon ukupnog čišćenja i pranja ostataka podnog mozaika unutar bazilike, započelo je detaljno fotografiranje te geodetsko snimanje čitavog poda u interijeru. Nakon digitalnog snimanja čitave kvadrantne mreže i mjerenja totalnom stanicom, sve su podne plohe iznova prekrivene dvama slojevima geofolije te desetak centimetara debelim slojem pjeskovite ilovače i šljunkom. Iz grobnica u nartekse uklonjeni su ostaci višekratnih kosturnih ukopa, a potom su dokumentirane i prekrivene folijom. Sav pokretni arheološki materijal, zajedno s ostacima kostura, pohranjen je za daljnju obradu u Pomorskom i povijesnom muzeju Hrvatskog primorja Rijeka. U međuvremenu su osteološki analizirani ostaci pokojnika koji je ležao u intaktnom sarkofagu (bez tragova nošnje ili priloga). Radi se o mladiću umrlom u dobi između osamnaeste i dvadeset

Pogled na ostatke mozaičnog poda u središnjem crkvenom brodu

prve godine, bez tragova traume koja bi izazvala nasilnu smrt. Zanimljivi su tragovi oštećenja na dijelovima kostura, poput oštećenja podlaktičnih kostiju ruku ili izlizanih kralježaka. To su posljedice teškoga fizičkog rada, odnosno intezivnog nošenja teškog tereta u uvjetima slabe prehrane. Na dijelu lubanje postoji lečasto udubljenje – lezija koja je otisak neke benigne izrasline na glavi te svakako nije bila uzrokom smrti. Koje su bile zasluge tog mladića u lokalnoj kršćanskoj zajednici, pokopanog u privilegiranom položaju – sarkofagu ukopanom u tlo nartekasa, ostat će tajnom. Preostale su godine mukotrpnog rada na zaštiti, sanaciji, konzervaciji i konačnoj prezentaciji crkvene građevine i ostataka podnih mozaika, s ukupno 13 natpisnih polja s imenima donatora – žitelja obližnje neistražene naseobine u predjelu „Mire” između Jurandvora i Baške. O rezultatima istraživanja i budućim smjericama načina prezentacije kompleksa voditelj radova izvijestio je na dva predavanja održana u prostorima hotela „Korinthia” u Baški.

Ranko Starac

Summary

From September to November 2009, archaeological excavations were carried out within the walls of the Early Christian basilica, the patron saint of which is unknown, in the plain between Jurandvor and Baška on the island of Krk. During operations in 2008, a larger part of the floor area of the interior of the church and part of the area of

the narthex of the church had been excavated. Within the ground floor of the church the remains of a polychrome mosaic floor were found; in the narthex some of the Late Roman Period tombs were investigated, including a privileged burial in a plain stone casket, placed in the earth of the church's forecourt. Because of time constraints, in 2008 the greatly damaged, perforated and partially scorched remains of the mosaic floor had been covered with sheeting and earth to prevent leaching and freezing. Now all the floor areas were once again opened up, the fragments of mosaic found were thoroughly cleaned and washed, and then precisely surveyed with a total station. In the narthex, the excavation of two walled Late Roman Period graves with repeated burials of deceased persons without grave goods or traces of costume was completed. The excavation of the surface of a pile of stones resting against the outside face of the narthex façade was also started. The moveable archaeological material collected tells of an active Christian community (their names are recorded on 13 more or less preserved inscription fields within the usual ornamental mosaic motifs) that had its cemetery in the church's forecourt as well as in the land around the church. The church was used for but a short time after the completion of its building (a back was added with an inscribed apse alongside the older, Late Roman Period rectangular structure). The scattered waste material and traces of the work of fire on the ground inside the church indicate that the church was abandoned in the middle of the 6th century, probably in connection with

events during the Gothic-Byzantine war. Still to come are extensive works on rehabilitation, conservation and presentation of the complex as a whole, located between two major heritage structures of the Early Christian and the early medieval period – the Church of St Lucy in Jurandvor and the double basilica with Early Christian baptistery in the centre of Baška.

Redni broj: 206**Lokalitet: Cres – Ulica Creskog statuta****Naselje: Cres****Grad/općina: Cres (otok Cres)****Pravni status: Z-2685 (povijesna urbana cjelina)****Razdoblje: NV****Vrsta radova: sondažno iskopavanje**

Od 14. do 20. travnja 2009. Creski je muzej u gradu Cresu arheološki istražio predjele zvane Prekruz i Nazagrad (voditeljica: Jasminka Ćus-Rukonić), tik uz renesansna gradska vrata Marcella ili Gracke vraca, a na temelju izradbe novog popločenja u Ulici Creskog statuta i dijelom Šetališta 20. travnja (k.č. 2654, k.o. Cres). Zaštitna arheološka istraživanja zahvatila su površinu od oko 25 m², do relativne dubine od 0,80 m.

Rukovođeni podacima iz literature, kao i iz katastarskih mapa iz 1821. i 1873. koje imaju ucrtana gradska vrata Marcella s pripadajućim gradskim zidom koji se pruža u smjeru sjevera, nije bilo teško odrediti arheološku sondu koja se ubrzo i pokazala pozitivnom glede nalaska temeljne stope gradskog visokorenesansnog bedema, ali potpuno negativnom glede sitnih arheoloških nalaza.

Na potezu Šetališta 20. travnja ili tradicijski Nazagrada protezao se gradski visokorenesansni bedem koji je na jugoistočnom uglu završavao kulom Svetog Duha, a imao je i dvojna gradska vrata, i to južna Male vraca ili vrata Bragadina iz 1581. te sjeverna Gracke vraca ili vrata Marcella iz 1588., nazvana tako po prezimenima mletačkih plemića koji su u vrijeme njihove gradnje upravljali Cresom

Gradski bedem (foto: I. Jukić)

Geodetska snimka Cresa s ucrtanim novopronađenim gradskim bedemom uz gradska vrata Marcella (izradio: Geo-Teo Cres)

i Osorom kao knezovi i kapetani. Posljednji očuvan potez tih bedema srušen je sredinom 20. st., a sada se njihovi ostaci nalaze kao zidovi „giardiniera” gradskog parka.

Arheološka zaštitna sonda otvorena je uz renesansna gradska vrata Marcella i pratila je negdašnji visokorenesansni gradski bedem Cresa u dužini od 7 m u smjeru sjevera, sve do prvih šahtova koji su ga devastirali, stoga tamo i nisu nastavljeni zaštitna arheološka istraživanja. Prije početka zaštitnih arheoloških istraživanja izvođač je djelomice strojno digao asfaltni sloj od oko 30 cm zemlje i šute. Nakon toga nastavljeno je ručno iskopavanje do ukupne dubine od 80 cm, točnije oko 30 cm ispod temeljne stope gradskog bedema. Utvrđena je širina zida, odnosno njene temeljne stope od 230 cm, dok je njegova visina iznosila 54 cm. Temeljna stopa gradskog bedema sastavljena je od nepravilnih klesanaca povezanih žučkastom vapneno-žbukom, a leži na sloju masne crvene gline. Na sjeveroistočnom dijelu sonde nađen je niži zid od oko 30 cm, u duljini od 50 cm, koji se pod pravim kutom nastavlja na temeljnu stopu gradskog bedema.

Ovogodišnje se zaštitno sondažno arheološko istraživanje rezultatom nadovezuje na istraživanja iz 1991. i 1993. kada su i započela istraživanja linije visokorenesansnih

gradskih bedema u Cresu. Renesansni gradski bedemi Cresa zadnji su gradski prsten koji je opasivao grad i luku, a građeni su od 1510. do 1620. godine. Kako se promjenom načina ratovanja u 19. st. napušta sustav obrane gradova kulama i bedemima, tako i creski dijele sudbinu s europskim gradskim bedemima. Isprva se napuštaju gradski bedemi, a potom Creska općina prodaje obalne bedeme na Consu i Varozini kao najatraktivnije, da bi ih novi vlasnici prenamijenili u stambene objekte. Preostali su kopneni bedemi do početka 20. st. gotovo u cijelosti uklonjeni (u Zagrebačkoj ulici, ulici Put Fortece, Šetalištu 20. travnja ili tradicijski Nazagrađu i u ulici Zazid), kako bi se na liniji njihova nekadašnjeg prostiranja napravile nove prometnice, što je bilo uobičajeno i u ostalim europskim gradovima (Pariz, Beč), a dobar kamen iz bedema ponovno se upotrebljava za gradnju talijanske osnovne škole i talijanskoga građanskog kluba na slobodnom prostoru izvan nekada utvrđenog dijela grada Cresa, na današnjem Šetalištu 20. travnja.

Nakon istraživanja, dokumentiranja i geodetskog snimanja temeljne stope gradskog bedema, a prema preporuci konzervatora iz Konzervatorskog odjela u Rijeci, arheološki nalaz gradskog bedema prekriven je zaštitnom geofolijom te slojem pijeska i građevinskim pokrivačem, kako bi se na toj površini postavilo novo popločenje.

Literatura

Ćus-Rukonić 1989 Jasminka Ćus-Rukonić, Heraldčki Cres ili O grbovima i znakovima iz grada Cresa, Cres, 1989.

Ćus-Rukonić 1991 Jasminka Ćus-Rukonić, Izvještaj o arheološkim istraživanjima na obalnoj liniji u Cresu 1990. godine i istraživanjima na trasi kanalizacije u Cresu I. faza 1991. godine, Cres, 1991.

Ćus-Rukonić 1991 Jasminka Ćus-Rukonić, Zaštitna arheološka istraživanja na otocima Cresu i Lošinju tijekom 1991. godine, Obavijesti HAD, br. 3., god. XXIII., Zagreb, 1991.

Ćus-Rukonić 1991 Jasminka Ćus-Rukonić, Izvještaj o arheološkim istraživanjima na trasi kanalizacije u Cresu (I. faza II. etapa) izvršenim 1993. godine, Cres, 1993.

Lemessi 1979 Nicolo Lemessi, Note storiche geografiche e artistiche di Cherso, vol. II., Roma, 1979.

Lemessi 1980 Nicolo Lemessi, Note storiche geografiche e artistiche di Cherso, vol. III., Roma, 1980.

Lemessi 1980 Nicolo Lemessi, Note storiche geografiche e artistiche di Cherso, vol. IV., Roma, 1980.

Jasminka Ćus-Rukonić

Summary

In Cres city, in the sections called Prekruz and Nazagrađ, right alongside the Renaissance Marcella City Gate or *Gracke vraca*, because of the laying of a new paving in Ulica Creskog statuta and partially in Šetalište 20. travnja, during April 2009, rescue archaeological excavations were carried out by Cres Museum. The rescue archaeological excavations covered an area of about 25 m², and went down to a relative depth of 0.80 m.

Before the beginning of the rescue archaeological excavations, the asphalt layer of about 30 cm was stripped mechanically. After that, hand excavation was continued to a total depth of 80 cm or about 30 cm below the footing of the city walls. The width of the wall or its footing was determined, of 2.30 m, while the height came to 54 cm. The footing of the city wall was made of irregular ashlars bonded with yellowish lime mortar, and it rests on a layer of red clay. In the north east part of the test pit we came upon a lower wall of about 30 cm and 50 cm long, which was perpendicular to the footing of the city wall.

After the investigation, the documentation and geodetic recording of the footing of the walls, the site was covered with protective geo-fabric and then with a layer of sand and building cover, to prepare for the new paving being laid on the surface.

Redni broj: 207

Lokalitet: Crikvenica – Igralište

Naselje: Crikvenica

Grad/općina: Crikvenica

Pravni status: Z-3417

Razdoblje: A

Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Tijekom arheoloških istraživanja lokaliteta Igralište, od 11. lipnja do 3. srpnja 2009. trajala je četvrta sezona iskopavanja objekata rimske keramičarske radionice s prostora *Ad turresa* u Crikvenici. Arheološki su radovi bili usmjereni na dva ciljana zadatka. Prvi je bio određivanje zapadnoga ogradnog radioničkog zida, dok je drugi zahvatio istraživanje ostataka velike otpadne radioničke jame za odlaganje pepela. Istraživanja provodi Institut za arheologiju unutar projekta Sjeverno Hrvatsko primorje u kontekstu antičkog obrambenog sustava, voditeljice dr. sc. Goranke Lipovac Vrkljan i suradnika dr. sc. Bartula Šiljega i mr. sc. Ivane Ožanić Roguljić.

Tijekom proteklih godina, arheološka istraživanja bila su intenzivna i odvijala su se tijekom nekoliko mjeseci te su rezultirala mnoštvom iznimnih podataka o strukturi lokalne rimske keramičarske radionice i njenu tehnološkom ustrojstvu. Dosada su otkriveni i utvrđeni sjeverni i istočni ogradni zidovi radionice, sustavi kanala za dopremu tekuće vode, bazen u kojem se pročišćavala i pripremala sirovina (glina), prostorije koje su služile kao boravišni ili radni prostor, natkriveni prostor za sušenje predmeta, keramičarske peći, kao i lokalna radionička cesta. Osim tih radioničkih objekata, unutar proizvodnog prostora otkrivena je iznimna količina otpadnog materijala koji je nastao kao greška pri pečenju ili kao greška prilikom samog oblikovanja. Tim keramičkim materijalom, koji je imao drenažnu namjenu, poravnata je hodna površina radionice. S obzirom na to da se unutar cjelokupnoga keramičkog materijala radionice nalazi na iznimno malen broj cijelih predmeta, mogućnost uvrđivanja tipologije crikveničke proizvodnje ovisi isključivo o prikupljanju i istraživanju tog otpada. Proizvodni radionički prostor smješten je unutar pomoćnoga nogometnog igrališta u sjevernom rubnom

Crikvenica, položaj nalazišta keramičke radionice na lokalitetu Igralište (foto: D. Pelić)

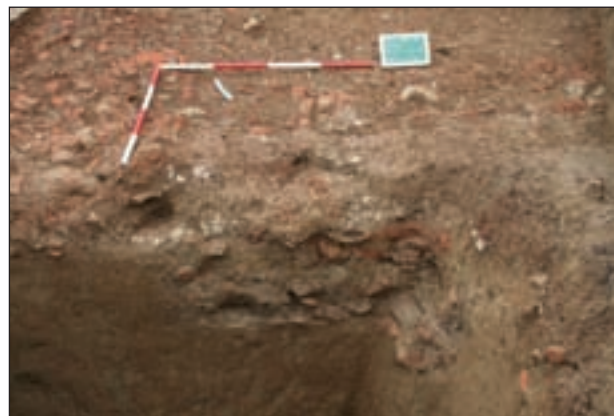
dijelu Crikvenice na položaju utoka Dubračine u more, u udolini koja je jedina prirodna komunikacija te obale prema Vinodolu. Prilikom iskopavanja 2009. otkriven je zapadni ogradni zid radionice. Time su određena sva tri ogradna zida proizvodnog kompleksa osim južnog zida, za koji se pretpostavlja da se nalazi u produžetku radionice, na samome nogometnom igralištu.

Unutar □ G5 i □ F5, na položaju do današnje šetnice uz Dubračinu probnom je sondom zahvaćen prostor za koji se predviđalo da sadrži dio radioničkih objekata. Na ▼2,60 m, uz pojavu sloja riječnog šljunka SJ 430, otkriven je dio zapadnoga ogradnog zida radionice, SJ 420. Zid je građen jednakom tehnikom kao i ostala dva ogradna zida. Radi se o zidu širine 0,60 m, građenom s dva lica od poluobrađenih

blokova vezanih žbukom i sa središnjom zapunom. Geodetskom izmjerom pronađeno je i njegovo dodirište sa sjevernim zidom. Zanimljivo je da je kao temelj rabljena glinasta podloga sa sitnijim kamenim ulomcima. Zapadno od toga ogradnog zida, samo 0,50 m od današnjeg toka riječice Dubračine, na visini od ▼2,00 m do ▼2,60 m nalazi se dio antičkoga riječnog nasipa, dio brane, SJ 421. Njega čine veliki neobrađeni kameni blokovi posloženi u tehnici suhozida, i to u dva smjera: na osnovni smjer jug-sjever nadovezuje se okomito položeno brane. Na temelju dobivenih podataka ovogodišnjih probnih sondiranja potvrđena je pretpostavka da je današnji tok Dubračine istovjetan s antičkim, uz napomenu da je (u vrijeme djelovanja radionice na njenu sjevernom prilazu) odvojen jedan rukavac koji je u radionicu

Dio zapadnoga ogradnog zida radioničkog kompleksa (foto: G. Lipovac Vrkljan)

Radionička otpadna jama (foto: B. Šiljeg)

dovodio potrebnu količinu tekuće vode neophodnu unutar tehnološkog procesa pripreme i proizvodnje. Uz taj zapadni ogradni zid nalazi se sloj položenih ulomaka amfora SJ 436 koje su, kao i u slučaju istočnog zida SJ 020, dio drenažnog radioničkog sustava.

Istočno od te probne sonde, unutar □ G5 i □ F5 nalaze se ostaci otpadne jame, SJ 444. Kako je u dosadašnjim istraživanjima izostajao nalaz prostora za odlaganje izgorenog materijala iz peći, taj je nalaz upotpunio saznanja o radioničkim objektima koji su činili crikvenički proizvodni kompleks. Određivanje rasprostiranja te otpadne jame nije dovršeno tijekom ovogodišnje kampanje zbog vremenskog ograničenja i veličine same jame. U kontrolnom presjeku čita se način njena punjenja i vrsta materijala koji se odlagao unutar nje. Primarni je nalaz sloj s mnoštvom pepela pomiješanog s garom i lugom, SJ 426 (od ▼0,85 m do ▼1,20 m) iznad kojeg se uslojava gornji sloj zapune sastavljen od žbuke, sitnijeg kamenja, ulomaka tegula i gline, SJ 424. Taj gornji sloj stavlja se poradi zaštite od mogućeg požara. Ta se dva sloja zapune ravnomjerno izmjenjuju. U završnom sloju prevladavaju ulomci tegula pomiješani sa sitnijim kamenjem, glinom i žbukom. Zahvaljujući jasnoj stratigrafskoj uslojenosti tih slojeva, moguće je rekonstruirati tehnologiju njena punjenja kojoj se pridavala znatna pažnja zbog navedene opasnosti od netom izvađenog pepela iz peći. Posebno je zanimljiv i znatan broj nepečenih ulomaka keramike. Njihov nalaz unutar otpadne jame (kao i u njejoj neposrednoj blizini) upućuju na određen postotak loše oblikovanih predmeta koji su zbog tog nedostatka odbacivani prije pečenja. Tijekom dosadašnjih istraživanja, na gotovo cijelom radioničkom prostoru (a posebno unutar sjeverne prostorije i oko nje) pronađen je znatan broj istih nepečenih ulomaka kod kojih se uočava određena deformacija oblika. Njihov pronalazak i izvan otpadne jame svjedoči o tome da se samo jedan njihov dio upotrebljavao u otpadnoj jami kao dodatna zaštita od temperature pepela, dok se drugi dio upotrebljavao unutar drenažnog sloja podnice. Ovogodišnjim otkrićima iznova su upotpunjena saznanja o vrstama radioničkih objekata i njihovim namjenama unutar proizvodnog središta crikveničke figline.

Presjek otpadne jame prilikom njena pražnjenja (foto: B. Šiljeg)

Literatura

Dračić 1990 A. Dračić, Naselje na ušću Dubračine od II. do IV. vijeka, Vinodolski zbornik, VI, Crikvenica, 1990: 235 – 247.

Lipovac Vrkljan, Šiljeg 2009 G. Lipovac Vrkljan, B. Šiljeg, Crikvenica „Igralište” – rezultati treće godine sustavnih istraživanja lokalne rimske keramičarske radionice, AIA, V, Zagreb, 2009: 108 – 113.

Lipovac Vrkljan, Šiljeg 2010 G. Lipovac Vrkljan, B. Šiljeg, Crikvenica – Ad turres, rezultati četvrte godine sustavnih arheoloških istraživanja rimske keramičarske radionice na lokalitetu „Igralište”, AIA, VI, Zagreb, 2010: 70 – 75.

dr. sc. Goranka Lipovac Vrkljan

Summary

During archaeological excavations into the site Igralište – Playground, during 2009 the fourth season of excavations of the feature of a Roman pottery workshop from *Ad turres* in Crikvenica was continued. The archaeological operations were directed at two tasks. The first was to determine the western boundary wall for the workshop, and the second covered the research into the remnants of the large workshop waste pit for depositing ash. The excavations are being carried out by the Institute for Archaeology of Zagreb.

The production workshop space is located within the auxiliary football ground in the northern part of Crikvenica at the mouth of the Dubračina brook into the sea, in a valley that is the only natural communication of the coast to Vinodol. During this year's excavations the western enclosure wall of the workshop was revealed. This meant all three boundary walls of the production complex save for the southern wall, assumed to be in the extension of the workshop, on today's main football pitch, had been found. The structure of the western boundary wall corresponds entirely to the structures of the eastern and northern enclosure wall of the Crikvenica pottery production centre. The wall is 0.60 m thick. It is made of half-worked stone blocks with stone faces and a central fill. Alongside this wall is a layer of broken amphorae meant for drainage. The western wall is located in the immediate vicinity of running water, which is why an embankment or dam was located on the external side, made of large, unworked stone blocks. Today's course of the Dubračina uses the same river bed as that of the Roman Period. Part of the river dam system was discovered during this year's campaign. In the western part of the workshop, not far from the western boundary wall, there is a pit for the deposition of ash and lye from the kilns. Thanks to the well-preserved stratigraphy it is possible to reconstruct the procedures for filling the pit. A regular alternation of two layers can be seen: above the layer with ash, soot and lye is a layer with tegula fragments, small stones, lime and clay. This layer was used as protection against any possible fire in the pit. Particularly interesting is the considerable proportion of unfired fragments of ceramics. The find inside the waste pit (and in its immediate vicinity) shows that there was a certain percentage of poorly formed objects that because

of this shortcoming were discarded even before firing. This year's discoveries once again supplemented knowledge about the kinds of workshop activities and their purpose within the production centre of the Crikvenica *figlina*.

Redni broj: 208

Lokalitet: Gradina Solin

Naselje: Glavani, Kostrena

Grad/općina: Kostrena

Pravni status: postupak u tijeku

Razdoblje: P, A

Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Između 15. travnja i 12. svibnja 2009. nastavljena su sustavna arheološka istraživanja unutar perimetra prapovijesnoga gradinskog naselja na vrhu brijega Solin u općini Kostrena. Radove je i ove godine financirala Općina Kostrena, a vodio ih je Ranko Starac iz Pomorskog i povijesnog muzeja Hrvatskog primorja Rijeka, u suradnji sa stručnom arheološkom ekipom koju su činile Zrinka Serventi, Palma Karković i Mirna Vujović. Dva radnika građevnog obrtnika Nedeljka Vidovića iz Triblja ručno su iskopavala tetren te deponirala kameno-zemljani materijal. Gusto trnje i šikaru na terenu (stradalom u šumskom požaru prije nekoliko godina) čistili su djelatnici Komunalnog društva „Cibe“ iz Kostrene. Pristupni put i pješačke staze do lokaliteta (u neposrednoj je blizini sportsko-rekreacijska trim-staza sa spravama za vježbanje) uređivali su i dobrovoljci koje je angažirala Turistička zajednica općine Kostrena. U nekoliko su se navrata radovima priključili učenici srednje pomorske škole iz susjednog Bakra, na čelu s profesorom pobjesti Borom Štrbcem.

Gradina na Solinu prvi je put naseljena u završnom neolitu, kontinuirano je zaposjednuta tijekom eneolitika te je nakon prekida života eneolitičke zajednice iznova u manjem opsegu u uporabi tijekom razvijenog i kasnog brončanog doba. Za sada nema tragova naseljavanja iz željeznog doba, međutim položaj se iznova fortificira izgradnjom no-

Terenska ekipa na dijelu kasnoantičkih fortifikacija

voga polueliptičnog bedemskog opasača na pristupačnoj strani brijega okrenutoj moru tijekom kasne antike. Nakon kratkotrajnog egzistiranja refugijalno-nadzornog položaja između 4. i 7. st., položaj se potpuno napušta. Radovi su sada bili usmjereni na nastavak arheološkog istraživanja male zaravni u neposrednoj blizini krševitoga vapnenačkog vrha brijega, zaštićene od udara bure i okrenute prema jugozapadu. Na istome su mjestu već u proteklom razdoblju istraženi kvadranti A, B, C i D, svaki površine 3x3 m. U produžetku kvadranta C (ostavljen je kontrolni profil) iskolčena je sonda E, dimenzija 3x6 m. Već je u prethodnim izvještajima naglašeno da je površina arheološkog lokaliteta relativno velika (oko 8000 četvornih metara), ali se već prema površinskim nalazima, zemlji izbačenju na više mjesta u rovovima iz Drugog svjetskog rata te rupama privatnih sakupljača vidi da čitava površina lokaliteta nije bila zaposjednuta u svim kronološkim razdobljima. Unutar do sada istražene površine tla obuhvaćene spomenutim međusobno povezanim kvadrantima (na 36 m²) zatečeni su nasebinski tragovi isključivo iz završnog neolitika i eneolitika. Površinski nalazi keramike iz razvijenog i kasnog brončanog doba koncentrirani su na istočnom rubu vrha brijega (s pogledom na kotlinu Sušačke drage i naselje Sveti Kuzam) te na umjetno načinjenu usku zaravan širine do 10 m, duljine oko 100 m, priljublenu uz unutrašnje lice bedemskog opasača. Za sada nema dokaza da je tijekom neoeneolitika naseobina s pristupačne strane bila zaštićena bedemom.

Kvadrant E ponovio je jednaku stratigrafsko-kronološku sliku koja je zabilježena u naslagama tla u prethodnim kvadrantima. Nakon tankoga površinskog humusnog sloja karakteristično tamnosmeđe boje započinje sloj svijetlosmeđe ilovaste zemlje koja je pomiješana sa sitnijim kamenjem, prepune vrlo sitnih ulomaka keramičkog posuđa, zdrobljenih i često nagorenih životinjskih kostiju, komadića donesenog pješčenjaka (vrh brijega jest vapnenačka litica), donesenog šljunka iz doline draškog potoka ili s obale mora (uvale Martinščica), morskih školjaka i puževa, zdrobljenoga amorfnog lijepa. Pažljivim kopanjem sitnim ručnim alatom u 14 otkopnih slojeva zabilježene su sve promjene u sastavu tla, mrlje gareži i tanki prosljoci umjetno nanasene žućkaste ilovače. Ti tanki, ali jasno vidljivi naboji ilovače pripadaju razinama hodne površine, često probijene korijenjem stabala. Na nekim su mjestima podne površine slabo zapečene djelovanjem vatre, no nema artikuliranih tragova ognjišta ili drugih interijernih konstrukcija. Tu se iznova javlja problem analize naslaga tla na prapovijesnim staništima (gradinama) na Kvarneru, gdje se iznimno teško može kvalitetno uočiti stratifikacija naslaga. Stječe se dojam da je kvadrant E bio deponij otpadnog materijala, odnosno da su prosljoci poravnate ilovače jednostavno utabane hodne i radne površine, smještene u neposrednoj blizini naseobinskog objekta. Čitava je zaravan koso nagnuta prema moru, a formirana je nasipavanjem otpadnog materijala pomiješanog sa zemljom uz umjetno položen suhozid od lomljenog kamena, koji je štitiću površinu tla od erozije. Suhozid je postavljen na neravnu vapnenačku liticu, još tijekom prvog zaposjedanja zaravni. Proteklih istraživačkih sezona smatralo se da je taj suhozid pročelje dugačkoga pravokutnog stambenog objekta, no nedostatak drugih elemenata koje jedna kuća

mora imati za sada otklanja tu zamisao. Erozija tla svakako je razlogom nestanka dijela kulturnih taložina uz unutrašnje lice suhozida, većim dijelom obrušenog niz obronak, pa je ondje debljina ukupnog sloja tla oko 70 cm, dok je 3 m dalje u smjeru sjeveroistoka, odnosno vrha brijega, profil naslaga debljine gotovo 180 cm. Stotine ulomaka različitih posuda upućuju na dugotrajnost naseobine. Na tako maloj iskopnoj površini (kvadrant E na kraju nije iskopan do matične litice, iskop će biti dovršen u 2010. godini) prikupljeno je 358 posebnih nalaza. Treba naglasiti da prevladava vrlo gruba i neukrašena keramika, a među posebne su nalaze uz litičke i koštane rukotvorine izdvajani samo primjerci ukrašene keramike. Svi su pokretni nalazi statistički obrađeni, na terenu fotografirani i opisani. U najkraćim crtama, zatečene keramičke forme svode se na tri osnovna oblika – lonce, terine i zdjele. Prevladava metličasta obrada unutrašnjih i vanjskih stijenki lonaca, no metličasto se prevlačenje katkad nalazi u finijoj izvedbi i na terinama, odnosno zdjelama. Oblici terina i zdjela općenito pripadaju kasnohvarskom kulturnom kompleksu, a istom kompleksu hvarsko-lisičićke kulture može se pripisati i veći dio zastupljenih ornamentalnih motiva na kvalitetnije načinjenim posudama. Urezivanje je najčešće izvedeno vrlo tankim zašiljenim instrumentom na već pečenoj keramici. U gornjim, mlađim slojevima u manjoj je mjeri prisutno žigosanje nekim koštanim ili drvenim predmetom trokutastog presjeka te utiskivanje prstom. Žigosanja instrumentom i utiskivanja prstom nastala su prije pečenja posuda. Zastupljeni su vrlo različiti motivi, a starije naslage čine zdjelice s kratkim, prema unutra uvučenim obodom ili poluloptaste zdjelice s vrlo kratkim žlijebom naznačenim obodom, zdjele S-profilacije i terine s nizovima horizontalnih linija ispod kojih se nižu polumjesečaste linije, girlande, spiralni motivi, prikazi rombova i trokuta ispunjenih koso urezanim usporednim linijama. Metličasto prevlačenje prisutno je od dna do vrha kulturnog sloja i apsolutno je dominantna „manira” u obradi površine posuda. Glavnina taložina pripada eneolitiku – javljaju se duboke poluloptaste zdjele i lonci čiji je veći dio površine ispunjen cik-cak usporednim linijama, motivima jelove grančice, nizovima jamičastih udubljenja kombiniranih s urezanim geometrijskim motivima, žigosanim kružićima, snopovima žigosanih trokutića itd. Iznimno se rijetko nalaze ulomci kanelirane keramike, a treba napomenuti da uopće nema „nakovanskih” elemenata.

Među keramiku treba uvrstiti i ulomke veoma grubih posudica konično suženog oblika tijela, od ispruženog oboda do zaobljenog i zašiljenog dna, debljine stijenki do 2 cm, a visine manje od 20 cm, promjera oboda između 10 i 15 cm (procjena prema raspoloživim ulomcima). Posude su načinjene od ilovaste lokalne zemlje, pomiješane s krupnim zrnima kalcita, mrljaste oker-smeđe boje, pečene na otvorenoj vatri. Keramika se često raspada na već na dodir, često je oštećena naknadnim gorenjem. Dugo se razmišljalo o funkciji takva „posuđa”, no sada je sigurno da je riječ o tzv. keramici *briquetage*, odnosno posudicama u kojima se kuhala slana voda za proizvodnju soli. Ta iznimno važna gospodarska grana u svim razdobljima ljudske prošlosti očito je bila jednim od zanimanja eneolitičke populacije na Solinu. Od ostalih pokretnih nalaza treba izdvojiti rukotvorine od raznobojnih kremenih rožnjaka,

Pogled na istočni profil sonde E

najčešće oštećene i odbačene, ali i vrlo lijepe primjerke dubila, šiljaka, grebala i strelica. Jedna mala strelica s trnom za nasad načinjena je od opsidijana. Glačano je oruđe rijetko, svodi se polomljene ulomke klinastih i trapezastih sjekirica izrađenih od eruptivnog kamena. Od koštanih alatki zastupljena su šila i spatule. Rijetki su nalazi perli od probušenog kamena, a iznova su otkriveni i vrlo sitni predmeti od bakra, od kojih treba spomenuti karakteristične, nekoliko centimetara duge bakrene šiljke. Tragovi bakrene žice i komadići oksidiranoga bakrenog lima upućuju na postojanje bakrenog nakita.

Dio ekipe iskopavao je dio bedemskog opasača, koji se danas opaža kao dugačka gomila urušenog kamena bez vidljivih tragova unutrašnjeg ili vanjskog lica. Među kamenjem su prisutni i primjerci s tragovima vezivnog morta. Probnim iskopom ustanovljen je smjer pružanja kasnoantičkoga zidanog bedema, sačuvane visine do 140 cm, širine 200 cm. Otkriven je i ulazni koridor, odnosno pravokutna kula s dvojim vratima kroz koju je posjetitelj morao proći, debljine zidova od 85 cm, sačuvane visine do jednog metra. Bedem je zidan uporabom dostupnoga lomljenog kamena skinutog s prapovijesnog zida. U

Pogled na sjeverni profil sonde E

vezivni vapneni mort pomiješan sa šljunkom i pijeskom dopremljenim s morske obale (bedem je položen između 200 i 230 m nadmorske visine) dodavani su ulomci brončanodobnih posuda, u mortu je pronađena i jedna cijela koljenasta ručka s gornjom sedlastom pločicom. Među za sada rijetkim ulomcima kasnoantičke keramike (amfora i komadića lonaca s urezanim valovnicama), uz unutrašnje lice bedema pronađena je željezna prstenasta fibula s rastavljenim raskucanim i prema van svijenim krajevima (inačica antičke „omega” fibule) koja se može datirati u kraj 4. ili 5. st.

Kvadrant E nije iskopan do površine vapnenačke litice, a nakon dokumentiranja tlo s bočnim stranama prekriveno je tekstilom. Otkopani segment kasnoantičkog bedema s ulaznom kulom prekriven je tekstilom i kamenjem. U sljedećoj godini nastavit će se i dovršiti istraživanje prapovijesnog dijela naseobine, odnosno kvadranta E, te postupno započeti sustavno iskopavanje kasnoantičkih fortifikacija.

Ranko Starac

Summary

From April to May 2009 archaeological excavations within the prehistoric hill fort on Solin bill in the municipality of Kostrena were continued. According to knowledge to date, the hill fort on Solin was occupied at the end of the Neolithic, was constantly inhabited during the Aeneolithic and the High and Late Bronze Age. The semi-elliptical trace of the belt of walls, seen today as a tumbledown stone embankment, protected the site from the enemy on the accessible southern and southwest side of the hill's slopes. During this year's works, excavations of parts of the rampart belt were started. Parts of walled architectural elements like a rectangular entrance tower and a perimeter rampart built at the end of the 4th century AD were revealed. On a small grassy plot in the immediate vicinity of the craggy peak of the hill, excavation of part of the surface of the prehistoric settlement was continued. Along with the quadrants A, B, C and D already investigated, test pit E was opened, with an area of 6 x 3 m. Because of the large quantity of moveable archaeological finds, mostly of fragmented potsherds, discarded and broken animal bones and poorly expressed and hardly recognisable traces of sedimentation, the excavation in test pit E was not completed, but it will be finished in the next phase of the operations. The characteristics of the sediments suggest that the surface was used as a site for the deposition of waste material. The thin layers of light yellow packed clay (partially burned by the action of discarded hot material) are actually levels of the walking surface created close to a still undefined surface-level dwelling. The thickness of the sediments found from the surface to the uneven limestone cliff, in spite of a thousand years of erosion, comes to up to 180 cm. The potsherds of various kinds collected, as in the previous operations, show the presence of an indigenous Late Neolithic population of the Hvar – Lisičići culture, but according to the later strata and the surface of the soil, foreign elements coming in from the inland areas are more and more prevalent. Lithic material reveals the presence

of raw material (flint chert) procured from distant regions and appearing in objects such as arrows and obsidian knives. Numerous fragments of very rough funnel-shaped vessels of pointed bottoms (briquetage ceramics) tell of the organised production of salt by the boiling of sea water. This kind of ceramic vessels is represented only in the Aeneolithic horizon, and the settlement in Solin is among the few European sites at which this kind of early salt production has been recorded.

Redni broj: 209

Lokalitet: Ilovik – Sićadrija (crkva sv. Andrije)

Naselje: Ilovik (otok Ilovik)

Grad/općina: Mali Lošinj (otok Lošinj)

Pravni status: postupak u tijeku

Razdoblje: A

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Između 13. i 30. svibnja 2009. realizirana je prva etapa istraživanja ruševnih ostataka sakralnoga ranobizantskog objekta smještenog povrh uvale Sićadrije na otoku Iloviku. Radove su nakon inicijalnih terenskih obilazaka i dogovora realiziranih u 2008. pokrenuli Mjesni odbor Ilovik i Grad Mali Lošinj, uz potporu Konzervatorskog odjela u Rijeci. Stručno terensko istraživanje proveo je arheolog Ranko Starac, kustos Pomorskog i povijesnog muzeja Hrvatskog primorja Rijeka, a stručni dio ekipe činila je suvoditeljica istraživanja i dokumentaristica Zrinka Serventi, arheologinja. Pri kraju radova, čišćenju crkvene podnice i mjerenjima priključile su se Palma Karković i Mirna Vujović. Materijalna sredstva osigurali su Grad Mali Lošinj i Mjesni odbor Ilovik. Brojni pojedinci (mještani i gosti Ilovika, ugovitelji i turistički djelatnici) pružali su logističku i materijalnu potporu, bez koje bi rezultati te kratke arheološke kampanje bili opsegom mnogo skromniji. U poslove čišćenja raslinja s terena, ručno iskopavanje i deponiranje kamena i iskopane zemlje bili su uključeni mještani, sezonski radnici i njihovi gosti. Pomoć je pružila i skupina pripadnika Hrvatske vojske iz Malog Lošinja.

Toponim Sićadrija romanskog je podrijetla, a na književni jezik može se prevesti kao Sveti Andrija. Na čitavoj istočnojadranskoj obali mnogi su lokaliteti nazvani po crkvenim zaštitnicima kojima ispred imena stoji Sić, Suć, Sto, odnosno lokalno izgovorene inačice latinske riječi *Sanctus*. Posvete apostolima pripadaju razdoblju konstitucije Crkve u našem priobalju, a posveta sv. Andriji učestala je u ranobizantskom razdoblju, odnosno drugoj polovini 6. st., ali se javlja i u ranome srednjem vijeku, naravno u političkom okviru bizantske Dalmacije. Lokalitet je smješten izvan naseljenog dijela otoka Ilovika i danas je u potpunosti zaklonjen gustom makijom i vazdazelenom šumom, dijelom posve neprohodnom, što iznimno otežava obilazak šireg područja. Još je početkom 20. st. krajobraz bio potpuno različit, šume je bilo mnogo manje, a vinogradi i maslinici prekrivali su dobar dio površine Ilovika. Na zračnim snimkama unatoč obraštenosti upravo se na brijegu povrh uvale Sićadrije naslućuju brojne suhozidne terase i kamenim gromačama omeđene čestice, kao i kamene gomile,

čija se funkcija ne može utvrditi bez pješačkog obilaska. Vjerojatno je riječ o gomilama nabacanog kamenja koje su nastale kada su težaci čistili teren, ali se među njima mogu kriti i prapovijesne grobno-nadzorne ili signalne gomile te ruševine nekih davno napuštenih objekata. Na susjednom otoku Svetom Petru upravo nasuprot Sićadrije, odnosno istočnog ulaza u ilovički tjesnac, nalazi se golem kameni humak, očito signalnog karaktera. Sama uvala Sićadrija zapravo je prilično mala i nepogodna za vezivanje ili sidrenje, okrenuta je prema zapadu i sjeverozapadu prema mjestu Iloviku, odnosno susjednim obalama otoka Svetog Petra. Uz obalu mora i u neposrednom zaleđu Sićadrije nema arheoloških ostataka, lokalitet s crkvom nalazi se na rubu strmog obronka stotinjak metara poviše mora. Sama crkva bila je prekrivena nabacanim gomilama kamenja, odbačenog prilikom formiranja okolnih terasa namijenjenih poljoprivrednoj proizvodnji. Moguće je, iako se i s položaja crkve pruža izvrstan pogled prema ilovičkom kanalu, da se na vrhu brijega poviše crkve nalaze tragovi kasnoantičke ili bizantske promatračnice, odnosno manjeg naselja kome je pripadala crkva, no za sada zbog nepristupačnog terena nisu potvrđeni takvi tragovi. Ipak, u iznimno kratkom roku s ostataka crkve skinute su desetine kubičnih metara kamena i zemlje, zahvaljujući radu volontera koji su teren raščišćavali ručno i uz uporabu ručnog alata.

Nakon stoljeća zaborava, danas su vidljivi arhitektonski ostaci jednobrodne crkve nevelikih dimenzija, s polukružno opisanom začelnim zidom, stražnjim dijelom ukopanim u vapnenačku liticu, pročeljem okrenutim prema moru, odnosno orijentacije objekta u smjeru sjeverozapad-jugoistok, s jakim otklonom od idealne orijentacije zapad-istok. Ukupna duljina crkve iznosi 12,80 m, a lađa je široka 7,45 m. Zidne apsidalnog luka i obodni zidovi lađe jednako su široki – između 58 i 62 cm. Svetište, tj. konha apsida duboka je 2,65 m, širina apsida podno čela trijumfalnog luka iznosi 3,90 m, ali je maksimalna širina apsida 4,10 m, što znači da je u tlocrtu apsidalna školjka lagano potkovastog oblika. Crkva ima raznoliko sačuvane visine zidova – najbolje je očuvan polukružni apsidalni plašt visine 2 m gledano iz interijera svetišta. Međutim, vanjsko lice tek djelomice izranja iz okolne stjenovite podloge, s obzirom na to da je začelje crkve ukopano u stijenu. Priklesana neravna litica činila je osnovu podnice u svetištu i u podnožju stube septuma (oltarne pregrade) kojim je odvojen prostor svetišta od površine namijenjene vjernicima. Veći dio crkvene lađe i pročelja podignut je na umjetno nasipanom terenu koji je s vremenom odslizao niz padinu, pa su i očuvani dijelovi podnice zatečeni na 40 cm nižoj koti od izvorne nivelete hodne površine. Čitavo tlo unutar crkve bilo je prekriveno lijevanim mortom, načinjenim od smjese morskog pijeska i šljunka, vapna i drobljenih komadića opeka. Zbog djelovanja korijenja drveća (borova i crnika) veći su dijelovi podne površine uništeni, ali postoje i tragovi iskopanih ovalnih jama s tragovima loženja vatre. Te su jame nastale nakon napuštanja i rušenja crkve, kada se u njene ruševine sklanjaju pastiri ili došljaci morem, a prema nekoliko ulomaka keramičkog posuđa ti se posjeti datiraju u rani novi vijek ili u 15. i 16. st.

Prezbiterij (svetište) bio je od lađe odijeljen oltarnom pregradom, položenom na bazu od kamenih blokova uzidanih u tlo. Svetište je za visinu jedne stube bilo

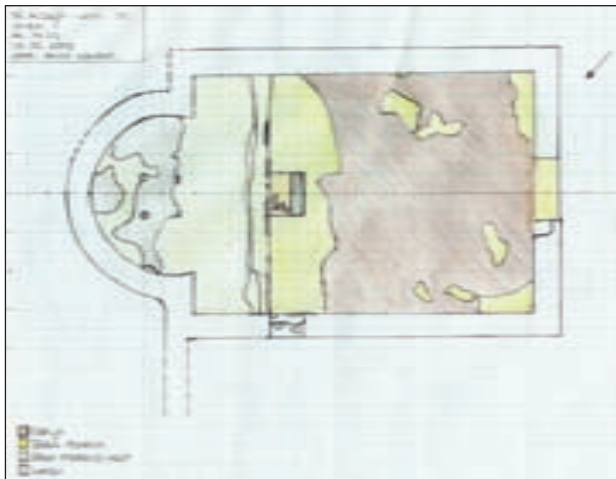
Pogled na ostatke crkvice sv. Andrije tijekom radova

povišeno prema lađi. Od baze oltarne pregrade, kao i od dijelova septuma poput ploča i stupića (pilastara i pluteja), nije ostalo ništa – tek otisak kamenih blokova u podnom mortu, koji u jednom dijelu upućuje na reupotrebu blokova krovnih vijenaca, u toj crkvi okrenutih naopako, tako da je reljefna dekoracija ostavila otisak u podnom mortu. Nisu pronađeni ulomci kamenog namještaja rasutog po objektu ili bližoj okolini, nekoliko ulomaka s atipičnom profilacijom načinjenih od mekoga bijelog vapnenca – čini se da pripadaju starijim antičkim arhitektonskim elementima upotrebljanim prilikom gradnje crkve.

Pokretni arheološki materijal (osim važnog nalaza dijelova ranoantičkog natpisa ugrađenog u trijumfalni luk crkvenog začelja) svodi se na veliku količinu polomljenih dijelova krovnih opeka – tegula i imbreksa. Krov je očito bio drven, na dvije vode, a na daščanoj podlozi bile su složene tegule s imbreksima uronjene u mort. Samo je polukalota začelja bila zidana, a priličan broj škrljastog kamena sugerira da su pokrov apsida činile kamene ploče. Krovne opeke načinjene su u ranoj antici, a skinute su s nekoga obližnjeg antičkog objekta (vjerojatno priobalne vile na Svetom Petru). U neposrednoj blizini mletačkog kaštela na obližnjem otočiću Svetom Petru uočeni su tragovi još jednoga većeg priobalnog antičko-kasnoantičkog lokaliteta. Naravno, čitav Ilovik treba sustavno prehodati

Pogled na unutrašnjost svetišta nakon radova

Tlocrt crkvice sv. Andrije

te ustanoviti eventualne tragove antičkih ili kasnoantičko-bizantskih lokaliteta, jer je neobično da na manjem Svetom Petru postoje tri takva lokaliteta, sva su tri nanizana uz obale tjesnaca nasuprot otoku Iloviku. Obilaskom površine današnjeg naselja Ilovika nisu uočene koncentracije rasutoga arheološkog materijala, ali su u maslinicima uz put prema pješčanoj plaži na južnoj strani otoka zatečene ruševine manjega pravokutnog zdanja – promatračnice ili stražarskog tornja. Prema načinu gradnje od nepravilno uslojenoga pločastog vapnenca te brojnim uokolo rasutim ulomcima opeka i keramike, objekt je očito bio izgrađen između 4. i 6. st. Osim dva prapovijesna lokaliteta na najvišim vrhovima otoka (većim dijelom devastirana vojnim instalacijama), nisu poznati drugi arheološki lokaliteti na otoku, no tek ih treba otkriti. O prenošenju i recikliranju kamene skulpture svjedoči ulomak maloga mramornog kapitela – glavice stupića, koji je bio u funkciji nosača – noge oltarnog stola u 5. ili 6. st., sada uzidanom u jednu kuću u selu. Upravo u prezbiteriju istraživane crkve otkrivena su četiri udubljenja za smještaj nogu oltarne menze, koja je također odnesena iz crkve prije njena urušavanja. Od preostalog sitnog arheološkog materijala (poput ulomaka antičkih i bizantskih amfora, grubih lonaca za kuhanje, ulomaka staklenih uljanica – lumina) treba izdvojiti i nekoliko ulomaka sjevernoafričke crveno glačane keramike, odnosno stolnog posuđa upotrebljavanog u liturgiji u 5. i 6. st.

Pročelni zid sačuvan je u maloj visini zbog urušavanja terena, a daljim iskopavanjem pokušat će se utvrditi tragovi crkvenog predvorja i pristupnog stubišta do ulaza. Crkva je imala i pobočna vrata širine 90 cm u sjevernom zidu, koja izgleda vode u još jednu pomoćnu prostoriju naslonjenu sa sjeverne strane do apsidalnog ramena, koja će biti istražena u sljedećoj etapi radova. Treba napomenuti da su na više mjesta otkrivane polomljene i dislocirane ljudske kosti, najviše u središnjem dijelu lađe, gdje je raslo golemo stablo crnike, tako da je korijenje posve razgradilo tlo, no čini se da je tu prije bila neka ovalna jama koju su iskopali pastiri ili težaci u novom vijeku. Prema tome, moguće je da se na okolnim česticama nalaze grobnice ili tragovi ukopa.

Svi su do sada iskopani dijelovi crkve detaljno dokumentirani, izdvojeno je 19 stratigrafskih jedinica koje su detaljno opisane u terenskom dnevniku. Kameni ulomci pohranjeni su u spremištu na samom Iloviku, dok je pokretni arheološki materijal predan muzeju u Malom Lošinj. Dovršetakom iskopavanja okolnih površina uz perimetralne zidove crkve, pomoćnog prostora uz sjeverni bočni zid te površine tla ispred pročelja, snimka ostataka zidova dopunit će se i proširiti novim presjecima. Uz te dokumentacijske poslove slijedi i preliminarna sanacija oštećenih i raspucalih ostataka zidova i izrada zaštitne kape na površinama ziđa. U svakom slučaju, crkva nad uvalom Sićadrijom važan je spomenik rano-bizantskoga sakralnog graditeljstva, no njegovo tumačenje i valoriziranje moguće je tek kombiniranjem spoznaja budućih istraživanja drugih susjednih antičko-kasnoantičkih i bizantskih lokaliteta na samom Iloviku te posebice susjednom Svetom Petru.

Ranko Starac

Summary

During May 2009, the first phase of cleaning and excavating the ruinous remains of a religious feature located on a steep forested slope above the bay called Sićadrija on the eastern part of Ilovik island was effectuated. The operations were run by the Maritime and History Museum of the Hrvatsko primorje Region of Rijeka. The walls of a hall church with a circular described apse, a back wall dug into the limestone cliff, a front elevation (created by the embankment of a steep slope) turned to the north west or the straits between Ilovik and Sveti Petar island. The church has a total length of 12.80 m and the façade is 7.45 m wide. The apsidal arch has in the ground plan a slight horseshoe shape. The structure of the walls built of fairly negligently worked longish broken stone tells of a construction done at a single time, but the double layer of limestone mortar on the faces of the walls indicate that the chapel was used for quite a long time. Traces in the floor mortar, between the two steps of the raised presbytery and nave, tell of the existence of a stone dividing wall. In the centre of the presbytery there are concavities – the resting places of the legs of the altar mensa. The few moveable finds belong to the early Byzantine period, of the 6th century. The absence of any fragments of stone church furnishing tells of the systematic demolition of the septum and the altar in the period before the church collapsed inward. In the collapsed lintel over the chancel, fragments of an early Roman Period inscription were found mentioning persons from the gens Cornelius. The chapel also had a narthex, which will be investigated in the next phase of the works, and the scattered fragments of human bones tell of traces of graves in the immediate surroundings. Historical sources tell nothing of the church, and it was clearly abandoned by the beginning of the Middle Ages. In the 11th century the centre of Christianity was the renovated Benedictine abbey and church on the neighbouring island of Sveti Petar.

Redni broj: 210**Lokalitet: Jadranovo – Lokvišće****Naselje: Jadranovo****Grad/općina: Crikvenica****Pravni status: Z-2735****Razdoblje: A****Vrsta radova: sustavno iskopavanje**

Nakon gotovo desetljeća stanke, u rano proljeće 2009. nastavljena su arheološka istraživanja antičkoga višefaznog prostranog arheološkog kompleksa smještenog uz uvalu Lokvišće na poluotoku Havišću u Jadranovu. Radovi su trajali od 9. do 26. ožujka 2009., a voditelj je bio Ranko Starac iz Pomorskog i povijesnog muzeja Hrvatskog primorja Rijeka. Na terenu je povremeno bila prisutna i Tea Rosić, arheologinja iz Gradskog muzeja Crikvenica. Dvojica radnika građevinskog obrtnika Nedeljka Vidovića iz Triblja ručno su iskopavala teren te zemlju deponirala na obližnju ledinu. Terensku dokumentaciju vodila je apsolventica arheologije Mirna Vujović iz Vrbnika.

Tijekom radova realiziranih tijekom 90-ih godina 20. st., koje je financirao Grad Crikvenica, odnosno Ustanova u kulturi „Ivica Kostrenčić“, te povremeno potpomagale Primorsko-goranska županija i Turistička zajednica Jadranova, istražen je te potom konzerviran dio arhitektonskog sklopa nastalog krajem 3. st., s kontinuiranim trajanjem do kraja 6. st., odnosno prvoga avarsko-slavenskog naleta. Ruševine kasnoantičkoga stambeno-vojničkog kompleksa namijenjenog boravku male posade koja je nadzirala plovidbu morskim tjesnacem između Havišća i rta Bejavca na Krku, kratkotrajno su u funkciji zakloništa rabili doseljeni Hrvati koji su tim prostorom prolazili prema obližnjim obalama otoka Krka. Dio stambenog sklopa u uvali Lokvišća pregrađuje se u jednostavnu kamenu zgradu u tlocrtu oblika nepravilnog pravokutnika, tek potkraj visokoga srednjeg vijeka, odnosno tijekom 15. st. Tijekom 16. st. ta je zgrada bila u funkciji magazina i zakloništa, u razdoblju kada je prostor starog naselja Svetog Jakova pripadao frankopanskom kaštelu, odnosno teritoriju Drivenika. U prvim desetljećima 17. st. kuća je spaljena, a zatečeno stanovništvo pobijeno za jednog napada mletačkih plaćenika u krvavome uskočko-mletačkom ratu. Nakon tog prekida života, uz uvalu Lokvišća više nema izgradnje objekata, debeli slojevi ilovaste naplavine prekrivaju preostale arhitektonske tragove sve do 19. st., kada se izgradnjom suhozidnih podzida i terasa iznova oblikuje prostor, taj put isključivo namijenjen vinogradima, maslinicima i voćnjacima. Tada su zatečeni arhitektonski ostaci temeljito prekopani, a kamen raznesen za gradnju okolnih suhozida ili priveza u maloj uvali Lokvišća.

Uz uvalu Lokvišća postoje tragovi starijega naseobinskog horizonta, zaklonjeni ispod 90 – 120 cm debelog sloja naplavljenih ilovača, koji prema dosadašnjim spoznajama i analizi pokretnoga arheološkog materijala pripadaju razdoblju intenzivne uporabe tog dijela Havišća tijekom 2. i 1. st. pr. Kr. Još krajem 19. st. te u godinama prije Prvoga svjetskog rata, obradom tla te nakon izgradnje malog svjetionika na predjelu Rtac otkrivani su žarni grobovi s predmetima srodnima nalazima iz Crikvenice i nekropole u Bakru. Međutim, većina predmeta pripada razdoblju

Pogled na ledinu južno od konzerviranih ostataka kasnoantičkog objekta tijekom iskopavanja

ranog i razvijenog principata, odnosno 1. i 2. st. Prema do sada pronađenim sitnim arheološkim nalazima (ulomcima keramičkog posuđa, amfora, numizmatičkim nalazima) unutar areala iskopanih temelja građevine nema dokaza o njenu nastanku prije druge polovine 3. st. S druge strane, širom danas u šikaru obraslih obronaka uz uvalu nailazi se na brojne ulomke amfora iz kasnorepublikanskog razdoblja (2. – 1. st. pr. Kr.). Probnim sondiranjem na ledini istočno od prezentiranih ostataka kasnoantičkog zdanja ustanovljen je vrlo bogat kulturni sloj uklopljen u naboj od šljunka, zaklonjen pod 90 – 110 cm debelim talogom gotovo sterilne ilovače, koji sadrži artefakte iz posljednjih stoljeća stare ere, kada je ta uvala bila privezištem, odnosno lučicom (zaklonjenom od bure poput susjedne uvale Trsteno) brojnim pomorcima u vremenima prije formalne vladavine rimske države nad našim krajem. Identičan šljunčani naboj očekuje se i podno temelja već prezentirane građevine, odnosno na do sada neistraženoj zemljanoj površini između građevine i obale mora – riječ je o površini od oko 200 m². Nakon strojnog skidanja površinskog sloja humusa i raslinja, na dijelu spomenute ledine u proljeće 2009. na površini od oko 120 m² nastavljeno je ručno iskopavanje nataložene ilovaste zemlje, redom po otkopnim slojevima debljine 12–15 cm, uz redovit arheološki nadzor i vođenje dnevnčkog zapisnika. Prethodnih je godina u jugoistočnom dijelu kasnoantičkog

Sonda A s ostacima temeljnog naboja i kasnoantičke podnice

Pogled na sondu A tijekom istraživanja

objekta zapažen ostatak temelja zida koji se od ishodišta najistočnije eksedre pruža u smjeru juga, odnosno obali mora. Upravo na tom dijelu započet je polagan iskop sonde A, s čišćenjem nataloženih struktura. Ubrzo je ustanovljeno da postojeći zid (označen kao SJ 003) duljine 5,90 m, širine iznad temeljnog traka oko 45 cm, skreće pod pravim kutom u smjeru istočnog ruba sonde A u duljini od 2,25 cm. Taj je novootkopani dio zidne strukture zbog poljoprivrednih radova u novijoj prošlosti potpuno radiran, odnosno preostao je tek trag temeljnog poriza načinjen od morskog žala, sitnog lomljenca i komadića keramike pomiješanih s lošim vapnenim mortom širine oko 70 cm, postavljen na podlogu od šljunčanog žala pomiješanog s vrlo usitnjenim komadićima keramike. Novootkrivena struktura označena je kao SJ 008. U prostoru sonde A, između otprije konzervirane najistočnije kasnoantičke eksedre i novootkrivenoga temeljnog traga koji u obliku slova L pod pravim kutom skreće prema istoku, dokumentirane su dvije istaložene strukture označene kao SJ 004 i SJ 005. Pregledom skromnih nalaza poput atipičnih komadića stakla, brončanih zakovica te nekoliko iznimno oštećenih brončanih kovanica, ipak se može zaključiti da su obje taložine nastale u kasnoj antici. Zbog učestalih kiša i vodonepropusnog terena nisu skinute taložine u donjem, južnom dijelu sonde A koji je bio stalno poplavljen, pa je iskopan odvodni kanal kroz priobalni suhozid radi stalne odvodnje oborinskih voda. Čišćenje donjih – ranoantičkih i protoantičkih taložina unutar sonde A bit će nastavljeno u novoj etapi radova u proljeće 2010. godine. Izdvojeni posebni nalazi predani su nadležnom crikveničkom muzeju, no riječ je doista o skromnim fragmentima metalnih predmeta, stakla i kasnoantičkim novčićima. Iz površinskog sloja potječe jedan srebrni novčić potpuno izluzane površine, koji bi po obliku mogao biti bečki pfenig iz 15. ili početka 16. st.

Radovima (koji će s obzirom na sredstva biti skromna opsega) planiranima za rano proljeće 2010. doći će se do nivoa sterilnog tla sonde A, te će započeti iskopavanje na već pripremljenom zemljištu sonde B koja će se nešto dalje prema zapadu pružati usporedno s sondom A, a isto tako namjerava se proširiti i rub sonde A prema istoku, do ruba parcele. Također će se novootkriveni tragovi L-zida (SJ 003 i SJ 008) konzervirati radi zaštite od propadanja. Cilj je tih radova pokušaj otkrivanja intaktnih slojeva s arheološkim materijalom iz protoantičkog razdoblja u dijelu međuprostora između kasnoantičke „vile” i nekadašnje

obale mora (udaljene od suvremene linije obale oko 6-7 m), gdje se za zimskih oseka naslućuje linija sada rastom razine mora potopljene obale. Naravno, Lokvišće je zona u kojoj su mogući i nalazi, odnosno materijalna svjedočanstva boravka ljudi u prapovijesti (treba spomenuti slučajan nalaz mlađeneolitičke glačane sjekirice) te oko 49. g. pr. Kr., kada su ondje više mjeseci boravile rimske vojske u službi blokade odstupnice Cezarovih postrojbi na otoku Krku, tijekom jedne epizode građanskog rata između Pompeja i Cezara.

Ranko Starac

Summary

After a decade-long break, in spring 2009 archaeological excavations into the Roman Period or Late Roman Period and medieval settlement site in the bay of Lokvišće not far from Jadranovo in the northern part of the coastal area of Crikvenica were continued. In previous years, a part of the Late Roman Period dwelling-cum-fortification structure was investigated and presented; it was once used to control shipping along the narrow straits between the mainland and the nearby shores of Krk Island. The complex was abandoned in the period of the first Slav colonisation at the beginning of the 7th century; however it was renovated in reduced form at the end of the Middle Ages, and then finally stopped being used in the Uskok-Venice war of the early 17th century. In Lokvišće Bay there are also traces of old dwellings from proto-Antiquity and the early Roman Period, with a small necropolis, investigated at the end of the 19th century. The new cycle of works has the task of uncovering sediments from the pre-Roman Period time. Lokvišće was always a suitable harbour and haven. The whole area was the site of the major land and maritime blockade of Krk in 49 BC, when Caesar's units were on the island, while the legions of Pompey were encamped in the area of Jadranovo.

Redni broj: 211

Lokalitet: Kaštelina

Naselje: Kampor

Grad/općina: Rab (otok Rab)

Pravni status: P-833

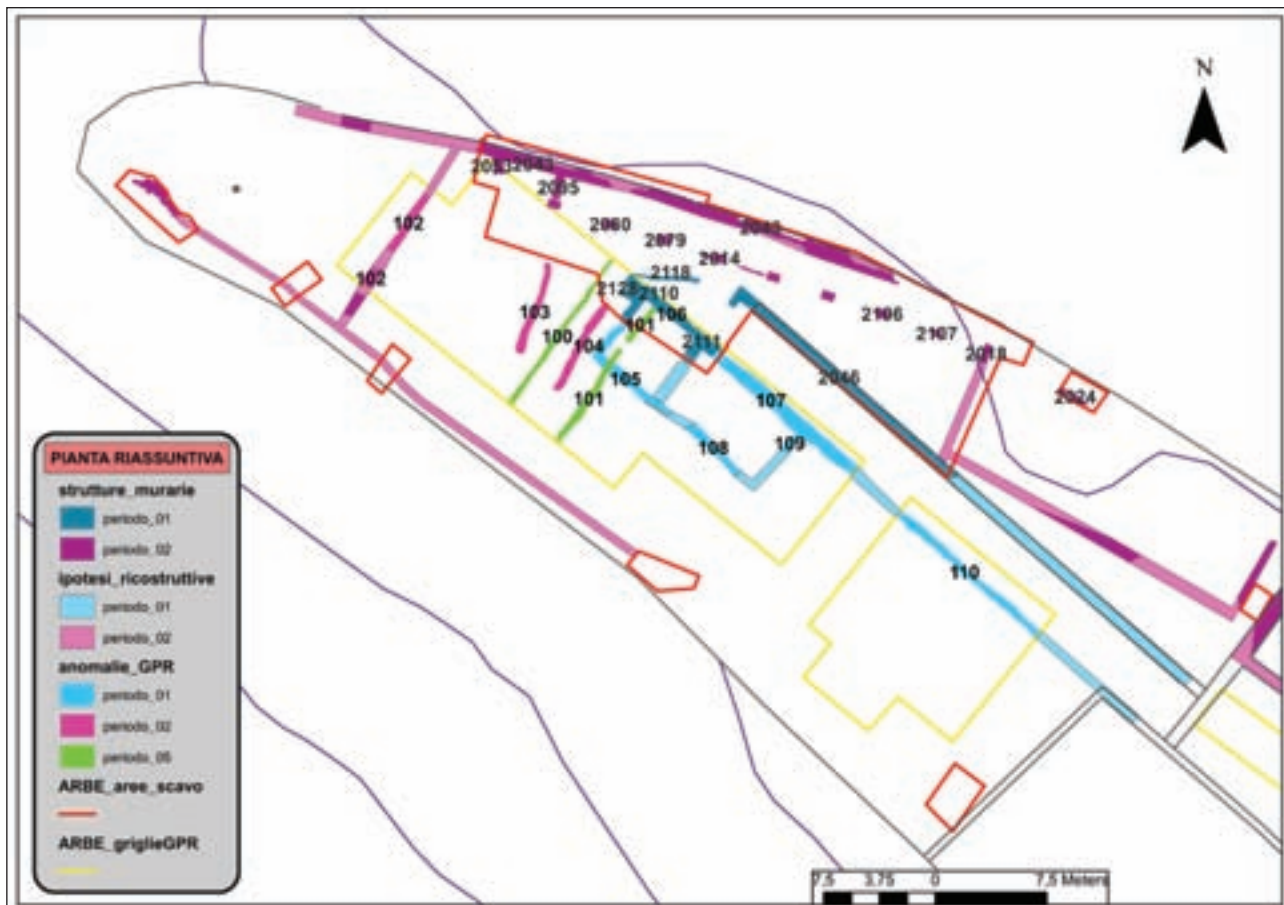
Razdoblje: A

Vrsta radova: geomagnetsko snimanje

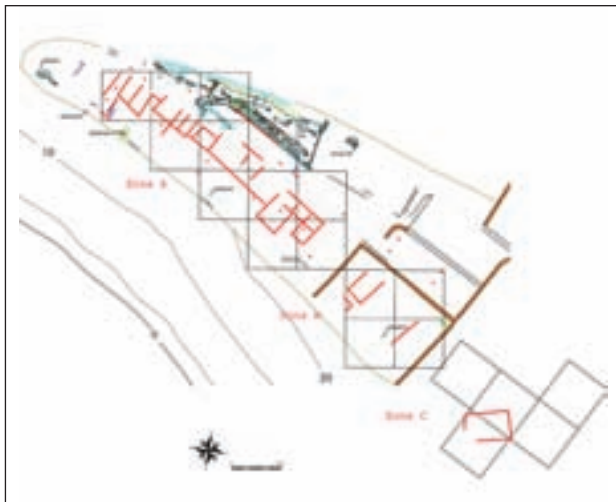
U ožujku 2009. Međunarodni istraživački centar za kasnu antiku i srednji vijek Sveučilišta u Zagrebu u suradnji sa sveučilištima u Padovi i Lilleu nastavio je istraživanje na poluotoku Kaštelina pokraj Kampora na otoku Rabu. Nakon četiri uzastopne kampanje (2005. – 2008.) u kojima je otkriveno niz nalaza predstavljenih u prethodno objavljenim priopćenjima te nakon georadarskog snimanja dijela lokaliteta, godine 2009. započelo je geomagnetsko istraživanje i usustavljanje dosadašnjih spoznaja. Snimanje se odvijalo pod ravnanjem kolega sa Sveučilišta u Padovi (prof. dr. sc. G. P. Brogiolo, dr. sc. Alexandra Chavarria Arnau).

Početak ožujka 2009. godine geomagnetski je istražen najzapadniji dio poluotoka, u dosadašnjim priopćenjima naveden kao sektor 2000. Istraživanje je usmjereno na dio zaravni na kojoj se nalaze ostaci prostrane antičke građevine, posve sigurno priobalne vile čiji su ostaci otkriveni tijekom proteklih istraživačkih kampanja. Ispitalo se *Geoscan fluxgate* gradiometrom tipa FM256 te je pokriveno područje veličine 1500 m², podijeljeno u 20 kvadrata duljine stranice 10 m. Kvadranti su orijentirani po prilici na 45° u odnosu na strukture otkrivene iskopavanjima, a unutar kvadrata podaci su uzimani svakih 50 cm diljem paralelnih profila međusobno udaljenih 50 cm. Krećući se od juga prema sjeveru zabilježeno je ukupno 8000 očitavanja. Područje istraživano magnetskom prospekcijom sastojalo se od tri zone: neobrađenog područja (zona A) od oko 900 m², smještenog na najzapadnijem dijelu zaravni u blizini sektora 2000; malog područja (zona B) od otprilike 300 m², smještenog na jugoistoku i ograđenog suhozidima te područja (zona C) veličine otprilike 300 m², smještenog u blizini šumske zone koja pokriva istočni dio zaravni. Istraživalo se radi otkrivanja nastavka struktura iz rimskog razdoblja koje su otkrivene u sektoru 2000, identificiranja opće planimetrije i granice vile u dijelovima koji dosad nisu istraživani te kako bi se provjerilo nastavlja li se eventualno građevina na istočnom dijelu zaravni. Rezultati dobiveni ispitivanjem dopustili su da se u kratkom

vremenu ostvare zacrtani ciljevi, budući da je otkriven velik broj magnetskih anomalija koje se mogu pripisati strukturama pod zemljom. Ipak, neke karakteristike lokaliteta, kako geološke tako i arheološke, djelomično su ograničile uspjeh ispitivanja. S geološke strane, stjenoviti supstrat koji se nalazi na nekoliko desetaka centimetara od razine tla dijelom je prigušio magnetske vrijednosti koje stvaraju zidane strukture, a jednako je tako i vegetacija u zonama B i C, a posebno šumoviti dio zone C, djelomično ometala prikupljanje podataka stvarajući „pozadinsku buku“. S arheološke strane, ograničenje pouzdanom prepoznavanju anomalija što ih tvore zidane strukture bila je i tehnika gradnje zidova, s obzirom na to da je pretežito upotrebljavan vapnenac vezan žbukom male magnetske vrijednosti, te stanje zidova očuvanih tek u temeljima ili nekoliko nizova kamena. Druga su dva elementa koja su djelomično poremetila magnetske vrijednosti punjenja sondi gdje se upotrebljavala zemlja miješana s heterogenim materijalom te željezni čavli koji su postavljeni na terenu kako bi se zacrtale granice zona istraživanih georadarom. Bez obzira na otegotne okolnosti, uspjelo se doći do zanimljivih i vrijednih rezultata koji zahvaljujući integraciji s dosad prikupljenim podacima dopuštaju rekonstrukciju velikog dijela planimetrije građevine. Ispitivanjem su otkrivene brojne magnetske anomalije pravocrtnih oblika sa smjerom pružanja sjever-jug, koje se mogu interpretirati kao zidane strukture. U zoni

Georadarska snimka sektora 2000

Geomagnetska snimka zapadnog dijela poluotoka Kaštelina

A, arheološka interpretacija anomalija omogućila je identifikaciju niza zidanih struktura koje su tvorile prostorije različitih oblika i dimenzija, a među strukturama prepoznati su i nastavci zidova iskopanih u sektoru 2000. Posebno su važna bila otkrića nastavka masivnog zida SJZ 2046, za koji se dosad pretpostavljalo da pripada prvoj fazi gradnje vile, nastavaka zidova SJZ 2110 i 2111 koji su zatvarali prostoriju pravokutnog oblika vezanu uza zid 2046 te otkriće zida koji zatvara vilu s južne strane. Strukture pronađene ispitivanjima u tom dijelu djelomično se mogu potvrditi nekim potezima zida otkrivenima u lipnju 2008. te strukturama otkrivenima prijašnjim georadarskim snimanjem. Anomalije koje zatvaraju prostoriju pravokutnog oblika, smještene na najistočnijem dijelu zone A, mogle bi se poklapati sa zidovima vidljivima na zračnoj snimci lokaliteta iz 1941., koji su bili interpretirani kao suhozid iz nepoznatog vremena, no jednako je moguće da se radi o zidovima rimske građevine. Prema magnetskim podacima čini se da se na većem dijelu zone A nalazi niz prostorija manjih dimenzija koje upućuju na to da se vila protezala cijelim zapadnim dijelom poluotoka Kaštelina.

I podaci iz zone B potvrđuju prisutnost struktura istog usmjerenja kao i u zoni A, odnosno sektoru 2000. Zabilježene su i određene anomalije u kojima se mogu prepoznati zidovi prostorija čije dimenzije i oblik zasad nije moguće precizirati. Međutim, na temelju georadarske i geomagnetske snimke nije ishitreno zaključiti, već s obzirom na istovjetnu orijentaciju zida u zoni A, odnosno sektoru 2000, da se prvobitni sklop antičke vile protezao na čitavoj površini rta poluotoka Kaštelina. Geomagnetska snimka dodatno je razjasnila odnos između sjeverozapadnog perimetralnog zida (SJZ 2043) i pratećih prostorija te je potvrdila da se radi o dijelu antičkog sklopa koji je očito bio prigraden nakon izgradnje prvobitne vile, baš kao što su to dali naslutiti i dosad uočeni stratigrafski odnosi.

Podaci su ponajviše bili kontaminirani u gusto pošumljenoj zoni C, a poteškoće je stvarala i jaka bura koja je puhala tijekom mjerenja. Prospekcija tog područja upućuje na postojanje pravokutne prostorije čije se usmjerenje razlikuje od ostalih anomalija pronađenih u drugim istraživanjima

područjima. Moglo bi se pretpostaviti da je ta struktura bila dijelom pregradnje vjerojatno iz mlađeg, najvjerojatnije kasnoantičkog doba. Na to upućuje i građevina iskopana u sektoru 1000, no ne može se isključiti ni mogućnost da se strukture vile rimskog doba nastavljaju i na tom području, a da ih geomagnetska prospekcija nije uspjela izdvojiti.

Valja također istaknuti da se rezultati geomagnetskog snimanja u zoni A većim dijelom podudaraju s rezultatima georadarskog snimanja istog područja. Bilo je moguće potvrditi prisutnost anomalija otkrivenih georadarom, koje se mogu interpretirati kao zidovi, posebno An 102, 103, 104, 105, 107, 108, 109 i 110, koje se podudaraju s magnetskim anomalijama otkrivenima u zoni A. Geomorfološki uvjeti na terenu, posebice stjenoviti supstrat, kiselost i vlažnost terena, pridonijeli su umanjivanju elektromagnetskog signala, onemogućivši tako georadaru izdvajanje svih magnetskih anomalija u zoni A, koje dakle još treba otkriti. Međutim, geomagnetsko istraživanje, ponajprije usmjereno na najzapadniji dio poluotoka Kaštelina na kojem je dosad razotkriveno ponajviše struktura, prethodilo je sveobuhvatnoj kampanji sistematizacije svih dosadašnjih nalaza te su se hrvatski voditelji istraživanja tijekom proteklog razdoblja usmjerili na interpretaciju dosadašnjih nalaza proisteklih iz prethodnih kampanja. Dosadašnji su nalazi revidirani ponajprije radi identificiranja daljnjih prioriteta u istraživanju i definiranja novih istraživačkih smjernica. Naime, na temelju analize pokretnih nalaza pronađenih u sektoru 2000 bilo je nužno preispitati dosadašnje pretpostavke o dataciji različitih etapa gradnje struktura koje su se nalazile na samome rtu poluotoka Kaštelina. Kako upućuju nalazi, a potvrđuju stratigrafski odnosi zida, dosad iznesene pretpostavke o kasnoantičkom sloju iz 3. ili 4. st. moraju biti revidirane, a datacija tog sloja pomaknuta u drugu polovinu 1. st. U tom smislu, čini se da zidovi 2046, 2010 i 2011 (čiji su produžeci identificirani u ožujku 2009.) pripadaju čak i starijoj fazi izgradnje koja bi se na temelju osnovnog konteksta gospodarsko-političkog razvoja Raba i širega zemljopisnog okruženja tijekom prvih stoljeća naše ere valjalo svrstati u doba municipale emancipacije Arbe. Zabilježeni nalazi na području Mirala višestruko potvrđuju takve pretpostavke, kao što to čine i nalazi s rta Kaštelina. U sljedećem razdoblju bit će prikupljeni svi dostupni podaci o zdanju koje se prostiralo od samoga rta poluotoka do u udolinu Mirala i Kamporske drage, kako bi se stvorio cjelovit uvid u moguće razvojne faze građevine koja se prostirala na području većem od 1,8 ha. Grobnice s područja Mirala, kao i zabilježene strukture u Kamporskoj drazi, dodatno će rasvijetliti prirodu i sudbinu zdanja. Daljnja su istraživanja predviđena u sektorima 1000 i 3000, odnosno uz jugoistočni nasip koji razdvaja poluotok od rapskog kopna gdje su prepoznate bizantske fortifikacije, i na sjevernim terasama poluotoka koje svojim oblikom upućuju na mogućnost umjetno regulirane konfiguracije terena posvjedočene na najzapadnijem dijelu poluotoka.

Literatura

Jurković et al. 2008 M. Jurković, G. P. Brogiolo, J. Arce, I. Marić, A. Chavarria Arnau, Ricerche archeologiche a Kaštelina (isola di Rab). Campagne 2005-2007, HAM, 14, Zagreb – Medulin, 2008: 283 – 292.

Jurković, Marić 2006 M. Jurković, I. Marić, Kaštelina, HAG, 2/2005, Zagreb, 2006: 264 – 266.

Jurković, Marić 2007 M. Jurković, I. Marić, Kaštelina, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 292 – 294.

prof. dr. sc. Miljenko Jurković
dr. sc. Tin Turković

Redni broj: 212

Lokalitet: Kula Kolana Draže u Nerezinskom polju

Naselje: Nerezine

Grad/općina: Mali Lošinj (otok Lošinj)

Pravni status: Z-3107

Razdoblje: SV, NV

Vrsta radova: zaštitno sondažno iskopavanje

Summary

In March 2009 the International Research Centre for Late Antiquity and the Middle Ages (University of Zagreb) continued its activities at the site of Kaštelina near Kampor on the island of Rab. A geomagnetic survey was conducted in collaboration with the longstanding partners from the University of Padua and the University of Lille. After four joint campaigns and a survey with georadar, a geomagnetic survey was conducted on the western part of the peninsula, where the most structures had been discovered in previous campaigns. Results of the geomagnetic survey confirmed that the complex of the Roman villa extended along the full length and width of the promontory. Extensions of the walls uncovered in previous campaigns were noted in all three areas surveyed. As a result, the layout of the original structure on the promontory can be more or less accurately deduced.

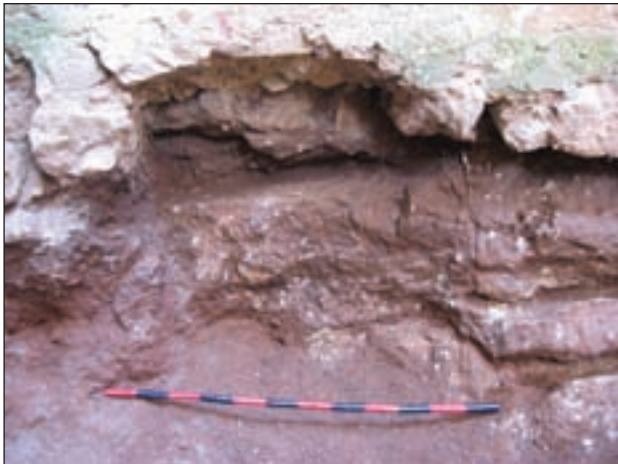
Od 16. do 22. travnja 2009. Lošinjski muzej zaštitno je arheološki sondirao kulu Kolana Draže u Nerezinskom polju. Voditeljica zaštitnog arheološkog istraživanja bila je Zrinka Ettinger Starčić, arheologinja Lošinjskog muzeja. Radovi su provedeni na zahtjev privatnog investitora koji je osigurao i radnike za ručno iskopavanje terena.

Kolan Draža bio je osorski plemić koji je imao utvrdu u Nerezinskom polju, bio je kapetan jedne mletačke galije te o njemu postoje brojne priče kao sudioniku rata između Venecije i Turske s kraja 15. i početka 16. st. U to je vrijeme po predaji kula bila puna tornjeva, zaštićena bedemima i jednim pokretnim mostom.

Tijekom istraživanja najprije je uklonjen površinski sloj smeća i raslinja u unutrašnjosti kule, s obzirom na to da je kula već desetljećima bez krova. Za arheološki iskop, a u dogovoru s geomehaničarima, određeno je gdje će

Pogled na kulu Kolana Draže

Sonda 1

Sonda 3

se kopati tri sonde do dubine temeljne stope zida kako bi se utvrdilo jesu li zidovi legli na živu stijenu ili su se rabili temelji starije građevine (ako je postojala). Sonde su kopane ručno u slojevima od 10 cm. Radovi na tri sonde odvijali su se uz stalnu prijetnju urušavanja kamenja iz trošnih zidova kule.

Sonda 1 (1,50x2,40 m) smještena je u sjeveroistočnom dijelu glavne prostorije ispod postojećeg prozora. Pri razini poda na zidu uočen je arhitektonski luk. Iskopavano je do dubine od 1 m. Ispunu sonde od 0 do 15 cm čini

nabijena zemlja pomiješana s građevnim materijalom koji je tijekom vremena pao s viših katova i zidova kule (kamenje, opeke i ulomci kupa). Od 15 cm nadalje ispunu čini tvrdo nabijena zemlja crljenica s vrlo malo sitnog kamenja (gotovo sterilna), karakteristična za Nerezinsko polje. Arhitektonski je luk potpuno očišćen i vidi se da je živa stijena ukomponirana u sam zid kule, tj. da čak ulazi u unutrašnjost zida iznad razine poda (+5 –10 cm) i proteže se duž cijele dubine sonde.

Sonda 2 (1,50x2,20 m) nalazi se na samom ulazu u glavnu prostoriju. Iskopavalo se do 60-65 cm dubine. Ispunu čini nabijena zemlja pomiješana s građevnim materijalom. Na dubini od 35 cm nađena je živa stijena koja se proteže od temelja zida pa sve duž podnice sonde na oko 65 cm.

Sonda 3 (1,20x2,40 m) smještena je na sjeveroistočnom vanjskom kutu plašta kule, duž zida u smjeru I-Z. Ispunu sonde čine raslinje, korijenje i čista zemlja. Na dubini od 34 cm od razine recentne zemljane površine vidi se da je temelj zida legao na živu stijenu. Stijena se proteže duž čitave sonde od 34 cm pa nadalje, do dubine od 60 cm.

U sve tri sonde nije pronađen arheološki materijal, pa čak ni u tragovima. Svaka je sonda fotografski dokumentirana od početka do kraja arheološkog iskopa.

Zrinka Ettinger Starčić

Summary

During April 2009, at the request of a private developer, Lošinj Museum carried out rescue archaeological testing with probes at Kula Kolana Draže in Nerezinsko polje (the settlement of Nerezine, island of Lošinj). Kolan Draža was an Osor nobleman who held the fort in Nerezinsko polje, and was the captain of a Venetian galley. There are many tales told about the part he played in the wars between Venice and Turkey at the end of the 15th and beginning of the 16th century. The excavations lasted five working days, and three test pits were dug by hand. In none of the three pits were archaeological materials found, not even in trace amounts. It was determined in the excavation that the foundations of the walls of the Tower were on the bedrock.

Sonda 2

Redni broj: 213**Lokalitet: Omišalj – DINA – Petrokemija****Naselje: –****Grad/općina: Omišalj (otok Krk)****Pravni status: Z-2006 (povijesna urbana cjelina Omišalj)****Razdoblje: P****Vrsta radova: zaštitno iskopavanje**

Od 6. do 30. svibnja 2009. godine, na području postrojenja DINE – Petrokemije koje je namijenjeno za izgradnju LNG terminala, zaštitno su arheološki iskopavane dvije kamene gomile. Investitor radova bila je DINA – Petrokemija d.d., a istraživanja je proveo Odjel za arheološku baštinu Ministarstva kulture. Voditelj arheološkog iskopavanja bio je Marko Sinobad, a njegov zamjenik Damir Fofić. U arheološkom su iskopavanju također sudjelovali arheolozi konzervatori: Andrea Cukrov, Mia Rizner, Vesna Kezunović, mr. sc. Zoran Wiewegh i Krešimir Raguž. Tvrтка Kaducej d.o.o. iz Splita snimila je teren totalnom stanicom te izradila rektificiranu zračnu fotografiju.

Postrojenje DINE – Petrokemije nalazi se u omišaljskom polju uz uvalu Sepen, u neposrednoj blizini antičkoga grada *Fulfinuma*. Veći dio terena na kojem su postojeći

objekti postrojenja devastiran je niveliranjem, dok je od sačuvanog krajobraza ostalo područje brda Zaglav (▲47) i predjel Punta jugozapadno od uvale Sepen, koji su predviđeni za izgradnju LNG terminala.

Kamena gomila označena kao Gomila 1 smještena je oko 180 m južno od vrha Zaglav. Do arheoloških istraživanja bila je potpuno obrasla stablima jasena, graba, hrasta i brijesta. Gomila je približno kružne osnove, promjera oko 15 m. Napravljena je na prirodnoj padini tako da su veće stijene krečnjačkog kamena živca (SJ 3) bile zasute krečnjačkim kamenom lomljencem (SJ 2). Veličina lomljenog kamena varira od nekoliko centimetara do više od jednog metra. Razlika u nadmorskoj visini prirodnog terena uz sjeverni i južni obod gomile iznosi 2,2 m (33,10 m n.m. uz sjeverni i 30,90 m n.m. uz južni obod gomile). Najviša točka nasutog kamena na gomili iznosila je 33,80 m n.m., a kamena živca 34,30 m n.m. Preko istočnog dijela gomile, približno u smjeru S-J, naknadno je položen suhozid (SJ 1). Uz kamen lomljenac po površini gomile bilo je dosta organskog materijala koji je nastao truljenjem korijenja stabala i raznih biljaka. U istom sloju (SJ 2) ispod površine, uz kamenje je bilo i zemlje koja se nataložila sapiranjem organskog materijala s površine. U središnjem dijelu gomile pronađena je komora približno četvrtastog oblika, napravljena od nepravilnih komada stijena,

DINA – Petrokemija, ortofotosnimak dijela postrojenja s položajem lokaliteta (izradio: M. Sinobad)

Gomila 1, prije istraživanja (foto: M. Sinobad)

dimenzija 125x45 cm i dubine oko 0,50 m (SJ 4). Komora je bila ispunjena sitnim drobljenim kamenom, izrazito crnim humusom i tamnosmeđom zemljom (SJ 5), a poklopljena jednom nepravilnom kamenom stijenom. U zapuni komore pronađeno je nekoliko kućica morskog puža ogrca (*Osilinus turbinatus*). Najveći broj kućica morskih puževa i školjki pronađen je u sloju SJ 2 oko komore u središnjem dijelu gomile. U istom sloju, zajedno s kućicama morskih puževa pronađeno je više fragmenata životinjskih kostiju. Dva metra istočno od središnje komore otkrivena je još jedna komora u kamenu živcu. U njoj su ispod sloja SJ 2, u sloju tamnosmeđe humusne zemlje koja je pomiješana sa svijetlosmeđom glinovitom zemljom (SJ 8), otkrivena 4 ulomka ovčjih ili kozjih rebara. Životinjske kosti također su pronađene i u sloju SJ 2. Riječ je o nekoliko pršljenova sitnijeg sisavca i nekoliko kostiju pernate životinje. U toj gomili, u sloju SJ 2 pronađena su tri ulomka keramičkih posuda rađenih na lončarskom kolu koji se mogu datirati u mlađe željezno doba: ulomak trbuha posude, ulomak razvraćenog oboda loptaste posude i ulomak vertikalnoga trakastog drška ukrašenog nizom od 4 uboda. U istom sloju pronađen je i jedan obrađen brusni kamen. Nakon

Gomila 1, poslije istraživanja (foto: M. Sinobad)

što je sloj SJ 2 u potpunosti uklonjen, na mjestu gomile ostale su veće stijene kamena živca koji je proglinjen svijetlooker zemljom (SJ 3).

Kamena gomila označena kao Gomila 2 smještena je oko 20 m sjeveroistočno od Gomile 1. Gomila 2 približno je kružne osnove, promjera oko 14 m. Napravljena je na blagoj prirodnoj padini nasipavanjem krečnjačkog kamena lomljenca (SJ 9) na kamen živac koji je u svom površinskom dijelu proglinjen svijetlooker zemljom (SJ 3). Razlika u nadmorskoj visini prirodnog terena uz sjeverni i južni obod gomile iznosi 1,50 m (35,80 m n.m. uz sjeverni i 34,30 m n.m. uz južni obod gomile). Gomila je svojim sjeveroistočnim obodom prislonjena uz živu stijenu promjera oko 8 m i visine preko 2 m. Uz jugoistočni obod gomile prolazi staza ograđena suhozidom s obje strane. Zapadni suhozid (SJ 7) na dijelu koji se dotiče gomile ima samo jedno lice, dok je s vanjske strane staze zatrpan kamenom s gomile. Preko gomile u smjeru SZ-JI, približno okomito na suhozid SJ 7, položen je drugi suhozid (SJ 8). Taj suhozid imao je lice samo s južne strane, dok je sa sjeverne strane cijelom visinom bio zatrpan kamenom lomljencom s gomile. Za potrebe izgradnje suhozida SJ 8, s njegove južne strane u radijusu od oko 3 m, kamen lomljenac s gomile (SJ 9) iskrčen je skoro do površinskog sloja iz vremena gradnje gomile. Gomila 2 prije istraživanja podijeljena je na 4 kvadranta. Nakon što je određeno središte, pod pravim kutom na sve četiri strane svijeta postavljeni su kolci uz obod gomile. Kvadranti su dobiveni povezivanjem dvaju nasuprotnih kolaca konopcem preko središta gomile. Sjeveroistočni kvadrant označen je slovom A, jugoistočni slovom B, jugozapadni slovom C i sjeverozapadni slovom D. Uz kamen lomljenac po površini gomile bilo je dosta organskog materijala koji je nastao truljenjem korijenja stabala i raznih biljaka. U sloju SJ 9, uz kamenje je bilo i humusne zemlje koja se nataložila sapiranjem organskog materijala s površine. Taj sloj ni na jednom mjestu nije bio deblji od pola metra. U njemu je, u □ C, pronađen ulomak kasnogotičke ili renesansne glazirane keramike. Radi se o ulomku trbuha luksuzne posude koja je izvana imala bijelu, a iznutra oker zelenu glazuru. Posuda je bila ukrašena horizontalnom smeđom trakom i mrežastim svijetlozelenim uzorkom. Stijenka posude debela je 3 mm. U sloju SJ 9, u □ A ispod stijene u blizini gomile pronađena su dva ulomka trbuha keramičke posude koja nije rađena na lončarskom kolu. Riječ je redukcijski pečenoj keramici s dosta primjesa kalcita, koja se može datirati u željezno doba. Ispod sloja SJ 9 nalazio se sloj humusa iz vremena kada je gomila rađena (SJ 10). U tom sloju pronađeno je 67 ulomaka željeznodobne keramike koji potječu od više posuda. Najveća koncentracija keramičkih nalaza bila je u središtu gomile. Četrdeset i dva pronađena ulomka pripadaju jednoj loptastoj keramičkoj posudi sa široko razvraćenim obodom, koja je imala jedan ili dva vertikalna trakasta drška. Posuda se djelomično može rekonstruirati. Promjer njena recipijenta iznosio je oko 13 cm, a promjer dna oko 7 cm. Debljina stijenke trbuha iznosi od 2 do 3 mm. Posuda je svijetlosiva, s dosta primjesa kalcita u fakturi. Rađena je na brzrotirajućem lončarskom kolu. Osam pronađenih ulomaka pripada jednoj većoj keramičkoj posudi blago razvraćenog oboda, koja nije rađena na lončarskom kolu. Posuda je imala potkovičastu ručku i bila je ukrašena

Izbor nalaza (foto: M. Sinobad)

horizontalno postavljenom plastičnom trakom. Ulomci su te posude crveni po površini, što je možda posljedica gorenja, a inače je riječ o redukcijски pečenoj keramici. Interesantan je i nalaz ulomka keramičke čaše blago razvraćenog oboda. Promjer recipijenta te čaše iznosio je oko 5 cm. Posuda je redukcijски pečena uz malo primjese kalcita u fakturi. Ostali ulomci keramike vjerojatno pripadaju dvjema posudama, ali na temelju njih nije moguće utvrditi o kakvu se tipu posuda radi. Na mjestu gomile 2, u vrijeme gradnje razbijeno je ukupno 5 ili 6 keramičkih posuda, i skoro su sve razbijene u središnjem dijelu gomile. Osim nalaza keramike, u □ B ispod sloja SJ 10 na površini od oko 1 m², pronađen je sloj sličan sloju SJ 10 u kojem je bilo više komada zapečenoga kućnog lijepa. Promjeri tih komada iznose od nekoliko milimetara do 3 cm. Na jednom se raspoznaju i otisci pletera od pruća. Za razliku od gomile 1, gdje je pronađeno više od stotinu kućica morskih puževa i školjki, u gomili 2 pronađeno ih je svega desetak. Također su pronađeni ulomak duže kosti i zub krupnijeg sisavca, vjerojatno krave, te jedan sitan komad nagorene kosti. Na periferiji gomile 2, u □ B, C i D otkriven je vijenac napravljen od krupnog kamenja (SJ 12). U □ A tog vijenca nije bilo zbog stjenovitog terena. Nakon uklanjanja sloja SJ 10 preostao je kamen živac koji je u svom površinskom dijelu proglinjen svijetlozelenom zemljom (SJ 3).

Gradnja tih gomila, na temelju pronađenih keramičkih nalaza može se datirati u nekoliko posljednjih stoljeća prije Krista. Više takvih gomila registrirano je i u predjelu Punta izvan ograde postrojenja. Iako toponim Zaglav upućuje na postojanje arheoloških struktura na samom

vrhu brda, površinski nalazi nisu potvrđeni terenskim pregledom. Istražene gomile mogu se dovesti u vezu s prapovijesnim utvrđenim naseljem na Velom vrhu (▲ 69,4). Ono je podignuto tijekom brončanog ili željeznog doba, a vjerojatno je bilo u funkciji do uspostavljanja rimske uprave.

Literatura

Čaušević 2006 M. Čaušević, Les cités antiques des îles du Kvarner dans l'antiquité tardive: Curicum, Fulfinum et Asporus, HAM, 12, Zagreb – Motovun, 2006: 19 – 41.

Faber 1978 A. Faber, Fulfinum – antički grad, Arheološki pregled, 19, Beograd, 1978: 77 – 79.

Faber 1981 A. Faber, Luka antičkog Fulfina na otoku Krku, Pomorski zbornik, 19, Rijeka, 1981: 293 – 314.

Faber 1987 A. Faber, Osvrt na neka utvrđenja otoka Krka od vremena prehistorije do antike i srednjeg vijeka, Prilozi IAZ, 3/4, br. 1, Zagreb, 1987: 113 – 140.

Faber 2000 A. Faber, Gradnja protohistorijskih i ranoantičkih bedema u priobalju Ilirika, HAnt, 6, Pula, 2000: 145 – 170.

Matejčić 1977 Radmila Matejčić, Izvještaj I. Zaštitno arheološko istraživanje potencijalne rimske nekropole na „Siniškama” u uvali Sepen od 5. – 25. VII. 1977.; Izvještaj II. Zaštitno arheološko istraživanje istočne granice rimskog grada Fulfinuma u uvali Sepen od 1. – 21. XI. 1977., Pomorski i povijesni muzej u Rijeci, tipkopis, studeni 1977.

Marko Sinobad

Summary

During May 2009, the rescue archaeological excavation of two cairns was conducted in the area of the industrial plant DINA – Petrokemija in Omišalj, island of Krk, which is set aside for the construction of a LNG terminal. Both cairns are made on a natural slope, in such a way that large crags of limestone bedrock had broken limestone piled on top of them. Cairn 1 has a more or less circular plan, about 15 m in diameter. In this cairn, several hundred marine mollusc shells, animal bones and fragments of three wheel-thrown pots were found, which can be dated to the Late Iron Age. Cairn 2 also has an approximately circular base, and a diameter of about 14 m. In this cairn, 67 Iron Age potsherds were found, all deriving from five or 5 vessels, and several items of fired household daub. The construction of these cairns, according to the ceramic finds discovered, can be dated to a few centuries BC. Several such cairns are registered in the Punta area outside the perimeter of the plant. The cairns investigated can be connected with the prehistoric fortified settlement on Veli vrh (69.4 m high). It was put up during the Bronze or Iron Age, and was probably used until Roman government was established.

Redni broj: 214

Lokalitet: Osor – benediktinski samostan i crkva sv. Petra

Naselje: Osor (otok Cres)

Grad/općina: Mali Lošinj (otok Lošinj)

Pravni status: Z-785

Razdoblje: P, A, SV, NV

Vrsta radova: sustavno iskopavanje, konzervacija

U ovome radu izloženi su rezultati četvrte kampanje arheoloških i konzervatorskih istraživanja benediktinskog samostana i crkve sv. Petra u Osoru na otoku Cresu. Radovi se odvijaju u suradnji MIC-a za kasnu antiku i srednji vijek Sveučilišta u Zagrebu, istraživačkog centra ARTeHIS C.N.R.S. iz Dijona te Konzervatorskoga odjela u Rijeci. Veći dio sredstava za radove osiguralo je Ministarstvo kulture.

Osor – sektor IV, prapovijesna žara (foto: I. Marić)

Osor – sektor III, detalj crteža i rekonstrukcija faza izgradnje antičke građevine A (izradio: L. Fiocchi)

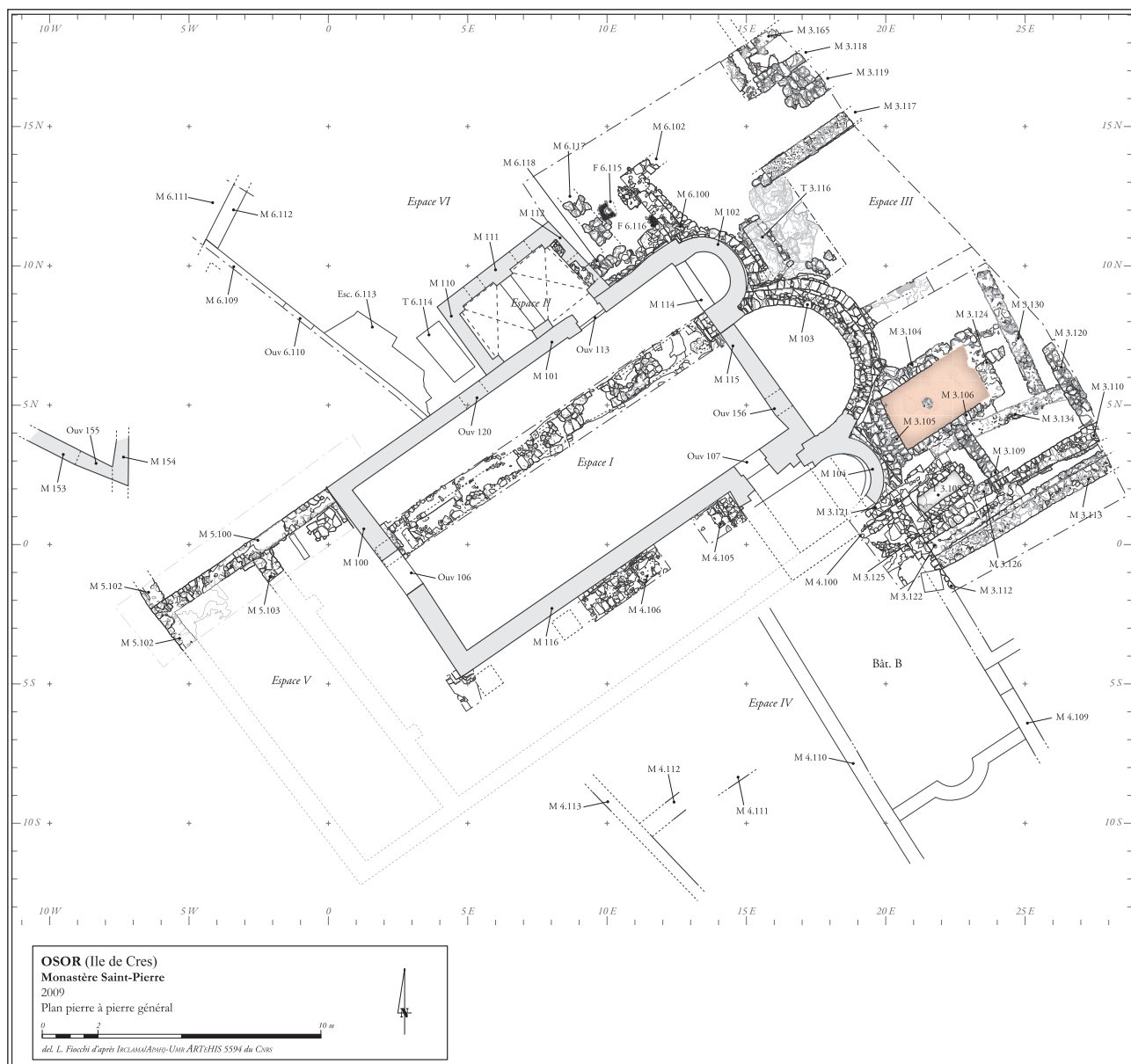
Osnovni cilj kampanje 2009. bio je dovršetak istraživanja sektora III i VI, odnosno dijela lokaliteta smještenog iza začelja postojeće crkve. Time se pokušala utvrditi narav i namjena struktura pronađenih u sjevernome i sjeveroistočnom dijelu istražene zone, sve faze gradnje iz antičkoga razdoblja (posebno zastupljene u jugoistočnom dijelu nalazišta) te rasprostiranje i dubina ukopa srednjovjekovnoga groblja. Naime, jedan od ciljeva istraživačkoga projekta, koji traje već četiri godine, jest utvrđivanje prostorno-arhitektonskih datosti lokaliteta prije i u trenutku osnivanja samostana početkom XI. stoljeća, dijakronijskom prostornom analizom toga područja koje se nalazi unutar zidina antičkoga grada.

U istraživanjima sektora VI ove su godine prvi put otkrivene dvije protopovijesne žare. Žara se tipološki može definirati kao amfora s dvije ručkice koja je kulturološki karakteristična za rušku skupinu kulture polja sa žarama kasnoga brončanog doba (Črešnar 2006). Prema morfološkim je karakteristikama najbliži amforama koje imaju izdužen koničan vrat, trbušast oblik tijela, naglašen prijelaz iz vrata u rame te ravno dno. Jedna je od žara istražena i na temelju analize ostataka metodom C-14 datirana u 10. – 9. st. pr. Kr. Taj je pronalazak najstariji sa sigurnošću datiran nalaz na području grada Osora i otoka Cresa. Na području istoga sektora, u sljedećoj se fazi (koja se okvirno može smjestiti u kasno liburnsko razdoblje) gradi građevina kojoj su otkrivena dva segmenta suhozidne konstrukcije čija se tehnika zidanja može usporediti s onom primijenjenom kod građevina otkrivenih na otprilike stotinu metara od ove godine istraživana lokaliteta na sjeverozapadnome području grada (Čaušević-Bully 2008).

Najbogatije rezultate dala su istraživanja sektora III. Središnji dio toga sektora zauzima područje istočno od sjeverne bočne apside i sjeverne polovice središnje apside te se proteže do ruba sonde prema istoku. U tom je dijelu lokaliteta nađen dosad najveći broj ukopa, zbog kojih nije bilo moguće dovršiti istraživanja te zone ni u ovogodišnjoj

kampanji (dosad je ukupno istraženo stotinjak grobova, od kojih 30 u ovogodišnjoj kampanji). Radi se ponajprije o jednostavnim ukopima u običnu zemljanu raku, s ponekim tragom lijesa. Dvadesetak grobova imalo je priloge – ponajprije jednostavne pojasne kopče (ukupno 18 komada), koje se mogu datirati u širokom razdoblju između 13. i 16. st., te četiri ostruge koje se obično datiraju u razdoblje od kraja 12. do početka 14. st. Pronađen je i jedan ukop s većim brojem pokojnika – ukupno dvanaest – položenih jedan ponad drugoga. U tom dijelu sektora III istraživanje je dovršeno, odnosno došlo se do žive stijene, te se sada sa sigurnošću može zaključiti da se radi o relativno siromašnoj arheološkoj zoni, barem kada se govori o slojevima koji prethode uspostavi groblja, točnije iz razdoblja prije razvijenoga srednjeg vijeka.

Na sjevernome dijelu sektora III tijekom ovogodišnjih istraživanja otkriveni su ostaci zdanja (zid 3.117) koje se na temelju stratigrafskih odnosa može datirati u rano Carstvo (1. – 3. st.), ali čiju je funkciju i veličinu bilo nemoguće odrediti. Jedinoj građevini koja se sa sigurnošću može datirati u 4. st. utvrđene su tri građevinske faze (građevina A), a nalazi se na južnome dijelu sektora III. Prvobitna se građevina sastojala od jedne prostorije kojoj prethodi otvoreno predvorje artikulirano dvama stupovima. U drugoj je fazi prostorija pregrađena na dva nejednako široka prostora, dok treću fazu karakterizira prezidavanje pregradnoga zida. Svod predvorja bio je ravan i zaglađen žbukom nanesenom na pravilno posloženu trsku. Neki od zidova te građevine bit će djelomice iskorišteni tijekom sljedećih razdoblja (kasne antike i ranoga srednjeg vijeka),

Osor – crkva sv. Petra, tlocrt s ucrtanim sondama, detaljan crtež (izradio: L. Flocchi)

Osor – crkva sv. Petra, pogled na sektor III nakon istraživanja (foto: S. Bully)

prije konačnog napuštanja čitave zone te naposljetku i izgradnje cisterne.

Čitav je spomenuti kompleks u potpunosti negiran, ponajprije izgradnjom crkve, čiji se zidovi prislanjaju na zidove spomenute piskine, te izgradnjom monumentalne grobnice smještene jugoistočno od južne bočne apside (3.108). Ta je grobnica na najstarijem ukopu metodom C-14 datirana u 11. st. U sljedećoj fazi, kada se uspostavlja veliko groblje na gotovo čitavom prostoru sektora III, dakle tijekom razvijenoga srednjeg vijeka ponad spomenute grobnice gradi se stubište koje je zasigurno vodilo iz sjevernog krila pretpostavljenog klaustura upravo u prostor groblja. Spomenuto stubište zasigurno je napušteno tijekom 15. st., ako je suditi prema nalazu mletačkog novca pronađenog u prvom sloju rušenja, odnosno prestanka funkcioniranja stubišta.

Među znanstvenim su ciljevima zacrtanima na početku projekta utvrđivanje bogatstva kulturnih slojeva na području lokaliteta od početaka sve do osnivanja samostana. S toga gledišta, dosadašnji su rezultati u visini očekivanja, budući da je (zahvaljujući sigurnoj dataciji žare aktivnim ugljikom) otkriven dosad nepoznat kulturni sloj iz kasnoga brončanog doba. Nadalje, čini se da je kasna antika, čiji su tragovi bogato dokumentirani u drugim dijelovima Osora, slabo zastupljena na lokalitetu. Treba napomenuti da se najstariji zidovi, koji se mogu dovesti u vezu s antikom, ne mogu pobliže datirati te da općenito nedostaje sitan arheološki materijal koji bi mogao svjedočiti o intenzivnoj uporabi nekog prostora. Iako se sa sigurnošću ne mogu definirati njihove funkcije i gabariti, otkriveni su ostaci barem jednog zdanja datiranog u kasnu antiku i srednji vijek. Tek će daljnja arheološka istraživanja proširena na područje istočno od sektora III dati preciznije rezultate koji bi potvrdili pretpostavljeni arheološki potencijal koji se iščitava na temelju prvih rezultata geofizičkih istraživanja. Nadalje, nastavak terenskih istraživanja, kao i obrada materijala koja je u tijeku, omogućit će bolje razumijevanje prostornih datosti u vrijeme osnivanja samostana te njegova arhitektonskog razvoja u tome dijelu antičkoga grada. Radna je pretpostavka da je crkva sv. Petra, u dosadašnjoj literaturi datirana u prvu polovinu 11. st., izgrađena na ostacima neke starije, možda već crkvene građevine, no dataciju i točan oblik toga zdanja tek treba

utvrditi istraživanjima. Radi razjašnjenja tih pitanja, tijekom sljedećih kampanja predviđena su ciljana iskopavanja prostora same crkve, kako bi se moglo odrediti na koji je način ona povezana s građevinama smještenima južno. Tada će biti moguće predložiti dataciju trobrodne crkve i smjestiti je unutar samostanskoga kompleksa čija su organizacija i izgled još uvijek uglavnom nepoznati.

Literatura

Bully et al. 209 S. Bully, M. Jurković, M. Čaušević-Bully, I. Marić, Osor – benediktinski samostan i crkva sv. Petra, HAG, 5/2008, Zagreb, 2009: 436 – 440.

Čaušević-Bully 2008 M. Čaušević-Bully, Osor – k.č. 34/1, HAG, 4/2007, Zagreb, 2008: 354 – 356.

Čaušević-Bully et al. 2009 M. Čaušević-Bully, I. Marić, S. Bully, M. Jurković, Le monastère de Saint-Pierre d'Osor (île de Cres): troisième campagne d'études archéologiques, HAM, 15/2, Zagreb – Motovun, 2009: 377 – 392.

Črešnar 2006 M. Črešnar, Novi žarni grobovi iz Ruš in pogrebni običaji v ruški žarnogrobišni skupini, AV, 57, Ljubljana, 2006: 97 – 162.

Jurković et al. 2008 M. Jurković, M. Čaušević-Bully, I. Marić, S. Bully, Le monastère de Saint-Pierre d'Osor (île de Cres): seconde campagne d'études archéologiques, HAM, 14, Zagreb – Motovun, 2008: 293 – 306.

Marić et al. 2010 I. Marić, S. Bully, M. Jurković, M. Čaušević-Bully, Le monastère de Saint-Pierre d'Osor (île de Cres): quatrième campagne d'études archéologiques, HAM, 16, Zagreb – Motovun, 2010: 277 – 291.

Mohorovičić 1953 A. Mohorovičić, Pregled i analiza novootkrivenih objekata historijske arhitekture na području grada Osora, Bulletin Instituta za likovne umjetnosti JAZU, 1 – 2, Zagreb, 1953: 10 – 14.

prof. dr. sc. Miljenko Jurković
mr. sc. Morana Čaušević-Bully
mr. sc. Iva Marić
dr. sc. Sébastien Bully

Summary

During May 2009, the fourth campaign of archaeological and conservation excavations of the Benedictine monastery and church of St Peter in Osor, Cres island, was conducted. The operations took place in as a cooperative operation between the IRCLAMA of Zagreb University, the ARTEHIS C.N.R.S. of Dijon and the Conservation Department in Rijeka. The main objective of the 2009 operations was to conclude the research into sectors III and VI, the purpose of which was to attempt to determine the nature and purpose of the structures found, to determine all the phases of the building from the Roman Period and to determine the distribution and depth of the burials of the medieval cemetery. One of the objectives, that is, of the research project, which has already lasted four years, is to determine the spatial and architectural givens of the site before and at the moment of the foundation of the monastery in the early 11th century via spatial analysis of the area within the walls of the Roman Period city.

Furthermore, remains of at least one building dating to the Late Roman or medieval period were revealed. Then, the continuation of field investigations, and the study of material that is underway, will enable a better understanding of the spatial circumstances at the time of the foundation of the monastery and its architectural development in this part of the Roman Period city. The working hypothesis is that the Church of St Peter, dated in the previous literature to the 11th century, was built upon the remains of an earlier, perhaps ecclesiastical, building. In order to settle these issues, during the following campaigns, targeted research into the church itself is envisaged, in order to determine the manner it is connected with buildings related to the south of it. Then it will become possible to venture a date for the three-nave church and locate it within the monastic complex, the appearance and organisation of which is still on the whole unknown.

Redni broj: 215

Lokalitet: Plinovod Kukuljanovo – Omišalj DN 500/100

Naselje: –

Grad/općina: Čavle, Bakar, Rijeka, Kostrena, Omišalj

Pravni status: postupak u tijeku

Razdoblje: P, A, SV, NV

Vrsta radova: rekognosciranje

Od 26. ožujka do 7. travnja 2009., Odjel za arheološku baštinu Ministarstva kulture u suradnji s Konzervatorskim odjelom u Rijeci pregledao je trasu Magistralnog plinovoda Kukuljanovo – Omišalj (podmorje trase plinovoda pregledao je Odjel za podvodnu arheologiju Hrvatskoga restauratorskog zavoda). Teren su pregledali arheolozi konzervatori Ministarstva kulture Marko Sinobad, Andrea Cukrov, Mia Rizner i Damir Fofić.

Ukupna dužina trase, od mjerno-redukcijske stanice (MRS) Rijeka istok u Kukuljanovu do mjerno-redukcijske stanice Omišalj u Omišaljskom polju iznosi 20,44 km (trasa plinovoda od stacionaže 9+870 do 19+080 prolazi ispod mora). Pregledan je zaštitni pojas širok 30 metara s obje strane od osi plinovoda. Terenskim pregledom utvrđeno je devet arheoloških lokaliteta (AL), dvije arheološke zone (AZ), dva etnološka područja (EP), jedna etnološka građevina (EG), jedan graditeljski sklop (GS) i jedno memorijalno i povijesno područje (MMP). Oznake lokaliteta preuzete su iz Konzervatorske studije za trasu magistralnog plinovodnog Kukuljanovo – Omišalj koju je u srpnju 2009. izradio Odjel za arheološku baštinu Ministarstva kulture.

AL 1 Lokalitet Golubinka – Gomila 1

U predjelu Golubinka, južno od ceste Kukuljanovo – Cernik, nasuprot postrojenju Bimont d.d. i Industrooprema d.d., u industrijskoj zoni Kukuljanovo nalazi se jedan omanji dolac na čijem se zapadnom obodu nalazi gomila promjera oko 8 m i visine oko 1,5 m. Gomila je podzidana suhozidom s istočne i zapadne strane. Moguće je da je riječ o prapovijesnoj gomili. Rasprostiranje: 3278/3, 3279, k.o. Kukuljanovo. Stacionaža: 0+300.

AL 2 Lokalitet Golubinka – Gomila 2

U blizini AL 1, također u predjelu Golubinka, nalazi se gomila promjera oko 1,5 m i visine oko 20 cm. Moguće je da je riječ o prapovijesnoj gomili. Rasprostiranje: 3276, k.o. Kukuljanovo. Stacionaža: 0+350.

AL 3 Lokalitet Stričajna – Gomila 1

U blizini kote 342, jugoistočno iznad Novog naselja Mavrinci, nalazi se kamena gomila promjera oko 15 m i visine oko 80 cm. Na površini gomile pronađena su dva ulomka novovjekovne keramike. Moguće je da je riječ o prapovijesnoj gomili. Grad/općina (administrativno): općina Čavle. Stacionaža: 1+855.

AL 4 Lokalitet Stričajna – Gomila 2

Tridesetak metara jugozapadno od AL 3 nalazi se pašnjak ograđen suhozidom. S vanjske strane suhozida na jugozapadnoj strani pašnjaka nalazi se gomila promjera oko 5 m i visine oko 0,5 m. Suhozid je dijelom nalegao na gomilu. Moguće je da je riječ o prapovijesnoj gomili. Grad/općina (administrativno): na granici općine Čavle i grada Bakra. Stacionaža: 1+920.

MPP 1 Lokalitet Stričajna

Na kosini koja se proteže duž linije Orlac (k. 361) – Veternica (k. 368) – Točilo (k. 359) prema naselju Tijanima kod Sv. Kuzma nalazi se stotinjak mitraljeskih gnijezda i nekoliko rovova iz Drugoga svjetskog rata. Mitraljeska su gnijezda izolirane suhozidne konstrukcije potkovičaste osnove koje su međusobno udaljene od nekoliko do više od 50 m. U njima je najčešće moglo ležati ili klečati svega 1 ili 2 vojnika. Visina obrambenih zidova varira od 40 cm do 1 m. U sedam slučajeva radi se o rovovima za više ljudi koji su na posebno dominantnim položajima ukopani u kamenitu površinu. U jednom od njih kameni zidovi učvršćeni su cementnim mortom. U dva slučaja u sklopu obrambenog prostora rova nalazi se i špiljska prostorija.

Riječ je o dijelu vanjske njemačke obrambene linije gradova Sušaka i Rijeke tijekom Riječke bitke u kojoj je 4. armija NOVJ-a 3. svibnja 1945. preuzela kontrolu nad tim

Mitraljesko gnijezdo iz Drugoga svjetskog rata, MPP 1 Stričajna (foto: M. Sinobad)

Kamena gomila, AL 7 Sv. Kuzam, Gomila 3 (foto: M. Sinobad)

gradovima. Obrambenu liniju Orlac (k. 361) – Veternica (k. 368) – Točilo (k. 359) formirao je 1048. puk 237. njemačke divizije i 705. posadni bataljun iz Sušaka nakon što su 19. travnja 1945. u predvečerje 5. brigada 19. dalmatinske divizije i 12. brigada 26. dalmatinske divizije zauzele Kukuljanovo, Škrljevo i Sv. Kuzam. Zbog jake artiljerijske vatre i frontalnoga pješačkog prodora spomenutih jedinica NOVJ-a, njemačka vojska bila je primorana povući se s te linije u smjeru Trsata već sutradan (20. travnja) u jutarnjim satima. Rasprostiranje: 2107/11, 2107/28, 2107/29, 2107/11, 2567/1, 2906/1, 2906/5, k.o. Kukuljanovo. Stacionaža: od 2+500 do 5+450.

EP 1 Lokalitet Zatocule

Po sred kose između Veternice (k. 368) i Točila (k. 359) nalazi se sklop od desetak torova za ovce koji su potpuno obrasli raslinjem. Rasprostiranje: 2567/1, 2567/3, 2114, 2115, 2116, 2117, 2118, 2119, 2120, 2121, 2123, 2124, k.o. Kukuljanovo. Stacionaža: od 3+740 do 3+830.

Ruševine palače biskupa Ivana Smoljanovića, GS 1 Biškupija (foto: M. Sinobad)

AL 5 Lokalitet Sv. Kuzam – Gomila 1

U ogradama obraslima stablima jasena, hrasta i smreke, iznad pruge i zadnjih kuća u Sv. Kuzmu u smjeru Drage, nalazi se kamena gomila promjera oko 6 m. Po sredini je gomile komora kvadratne osnove, promjera oko 60 i dubine oko 40 cm. Moguće je da je riječ o prapovijesnoj gomili. Grad/općina (administrativno): grad Rijeka. Stacionaža: 5+690.

AL 6 Lokalitet Sv. Kuzam – Gomila 2

U ogradama obraslima stablima jasena, hrasta i smreke, iznad pruge i zadnjih kuća u Sv. Kuzmu u smjeru Drage, u blizini AL 5 nalazi se kamena gomila promjera oko 10 m. Na gomili su dva recentna „tora“ pravokutne osnove, građena suhozidnom tehnikom. Na površini gomile pronađena su 4 ulomka kasnosrednjovjekovne i novovjekovne keramike. Moguće je da je riječ o prapovijesnoj gomili. Grad/općina (administrativno): grad Rijeka. Stacionaža: 5+725.

AL 7 Lokalitet Sv. Kuzam – Gomila 3

Iznad pruge i zadnjih kuća u Sv. Kuzmu u smjeru Drage, a ispod kamene gomile AL 6, nalazi se kamena gomila dužine oko 35 m i širine oko 12 m. Na površini gomile pronađeno je nekoliko ulomaka crijepa (tegula i imbreksa) i ulomak keramičke posude. U dnu gomile vidljiva su dva stepenika građena grubo pritesanim kamenom i temelji kamenog zida učvršćenog slabim vapnenim mortom. Grad/općina (administrativno): grad Rijeka. Stacionaža: 5+770.

EP 2 Lokalitet Sv. Kuzam

Iznad pruge i zadnjih kuća u Sv. Kuzmu u smjeru Drage, neposredno ispod kamene gomile AL 7 nalazi se više strmih suhozidnih kamenih terasa koji se spuštaju sve do ceste. Grad/općina (administrativno): grad Rijeka. Stacionaža: od 5+730 do 5+820.

AZ 1 Lokalitet Gradina Sopalj

Iznad pruge za Bakar, nakon što se prođe Sv. Kuzam, na samom rubu sopaljskog platoa nalazi se gradina Sopalj. Gradina na zapadnoj strani prema platou ima dva bedema međusobno udaljena oko 20 m, dok je na istočnoj strani koja strmo pada prema Bakru jedan bedem položen uz sam rub strmine. Dužina tog bedema iznosi oko 190 m. Kroz zapadne bedeme probijen je put do samog vrha gradine. Moguće je da je taj put probila njemačka vojska pred kraj Drugoga svjetskog rata, kada je preko gradine formirala jednu od linija obrane gradova Sušaka i Rijeke. Sopaljska je gradina uz gradinu Solin najvažnije prapovijesno utvrđeno naselje na tom području. Grad/općina (administrativno): na granici grada Bakra i općine Kostrena. Stacionaža: od 6+850 do 7+070.

EG 1 Lokalitet Sopalj

Na ovećoj škrapi nalazi se kamena gomila pravokutne osnove dimenzija 1x1,50 m, visine 1,50 m, koja je možda bila u funkciji međaša. Grad/općina (administrativno): općina Kostrena. Stacionaža: 7+730.

GS 1 Lokalitet Biškupija

Na predjelu zvanom Biškupija, 350 m jugoistočno od kostrenskog naselja Maračići i svega 20 m iznad trase

Jadranske magistrale nalaze se ruševine palače i posjeda senjskog i modruškog biskupa Ivana Smoljanovića (1655. – 1678.). Palača je građevina izduženoga pravokutnog tlocrta, dimenzija 15x6 m. Imala je prizemlje, kat i potkrovlje. Jednim poprečnim zidom unutrašnji prostor palače bio je podijeljen na dva približno jednaka dijela. Sjeverozapadno, sjeveroistočno i jugoistočno pročelje sačuvani su do svoje izvorne visine od oko 6,50 m, dok je jugozapadno glavno pročelje najvećim dijelom preostalo samo u razini prizemlja. Na pročelju je nekada stajala natpisna ploča sljedećeg sadržaja:

*Joannes Smoglianovich
Eppus Segniensis et
Modrussiensis
A.D. MDCLXX*

Iz natpisa se doznaje da je gradnja završena 1670. godine. Biskup Smoljanović uz nju gradi i kapelu posvećenu sv. Valentinu te se sklop suvremenih stambenih kuća u blizini palače naziva Valentini. Uz palaču postoji više pomoćnih stambenih i gospodarskih objekata građenih suhozidnom tehnikom. Terasa biskupova posjeda horizontalno se spuštaju prema moru sve do Urinja. Pojedini suhozidni podzidi široki su više od 2 m. Dio posjeda uništen je izgradnjom Jadranske magistrale koja je posjed presjekla na dva dijela. Magistralni plinovod Kukuljanovo – Omišalj trasiran je 30 m istočno od palače i duž suhozidnih terasa posjeda. Taj lokalitet zaštićen je Prostornim planom općine Kostrena.

Grad/općina (administrativno): općina Kostrena.

Stacionaža: od 8+640 do 8+800.

AL 8 Lokalitet Urinj

Četrdesetak metara sjeveroistočno od ograde postrojenja TE Rijeka nalazi se kamena gomila dužine oko 20 m i širine oko 8 m. Na površini gomile pronađena su dva ulomka vjerojatno antičkog crijepa. Grad/općina (administrativno): općina Kostrena. Stacionaža: 9+310.

AL 9 Lokalitet Plasina

Uz more između postrojenja Rafinerije i TE Rijeka u Urinju, na mjestu L31 magistralnog plinovoda nalazi se kamena gomila promjera oko 6 m i visine oko 2,50 m. Moguće je da je riječ o prapovijesnoj gomili. Grad/općina (administrativno): općina Kostrena. Stacionaža: 9+770.

AZ 2 Lokalitet Fulfinum

Jugozapadno od Omišlja, u uvali Sepen postoje brojni ostaci antičke i srednjovjekovne arhitekture i više nekropola. Najinteresantniji su spomenici tog lokaliteta ranokršćanski kompleks na lokalitetu Mirine iz 6. st. i antički forum. Crkva na Mirinama ima tlocrt u obliku latinskog križa, a zidovi su joj sačuvani u visini krovništva. Lokalna tradicija uz tu crkvu (koja je jedini sačuvan sakralni objekt arhitekture tog tipa ne samo na otoku Krku, nego i u cijelom Hrvatskom primorju) veže benediktinsku opatiju sv. Nikole. Zapadno od te građevine nalazi se jednobrodna romanička crkva s polukružnom apsidom. Između te i ranokršćanske crkve uz samu morsku obalu postoje ostaci dvaju zidova, a vertikalno od njih prema sjeveru nalazi se još jedan zid. Rimski forum s čitavim kompleksom prostorija nalazi se istočno od ranokršćanskog kompleksa na Mirinama. Zauzima površinu od oko 600 m². Početak gradnje rimskog foruma datira se

u sredinu 1. st. Na samom forumu otkriveni su temelji dvaju hramova, na južnom dijelu taverne, dok je u sjevernom dijelu moguće očekivati jedan bazilikalni prostor. Rimski nekropola, koja se prostire u dužini od oko 150 m, nalazi se uz samu obalu uvale Sepen, oko 50 m od romaničke kapelice i oko 500 m od Mirina. Radi se o velikoj nekropoli s bogatim grobnim priložima. Grobovi su od kamenih i keramičkih urni bez brojnih konstrukcija. Iskop je dubok cca 10 cm. Uz navedene arhitektonske objekte i ostale nalaze, u neposrednoj blizini spomeničkog kompleksa nalaze se humci i vrlo interesantni suhozidi koji upućuju na postojanje šire arheološke zone. U uvali Sepen također su registrirani hidroarheološki nalazi. U neposrednoj blizini kopna, na mjestu gdje je predviđeno da trasa plinovoda izlazi iz mora, pronađena je veća količina keramike. Riječ je o građevnoj keramici i ulomcima kuhinjske keramike koja se rasprostire na oko 150 m² morskog dna. Moguće je da se radi o antičkom brodolomu. To područje nalazi se unutar zaštićene povijesno-urbane cjeline Omišlja, koja je upisana u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske pod oznakom Z-2006. Grad/općina (administrativno): općina Omišalj. Stacionaža: od 20+120 do 21+465.

Literatura

Anić 2004 N. Anić, Povijest Osmog dalmatinskog korpusa Narodnooslobodilačke vojske Hrvatske : 1943.-1945, Split, 2004.

Batović 2003 Š. Batović, Stanje istraživanja prapovijesti na kvarnerskim otocima, Diadora, 21, Zadar, 2003: 253 – 348.

Cambi 2002 N. Cambi, Antika, Zagreb, 2002.

Cetinić et al. 2000 Ž. Cetinić, N. Novak, R. Starac, Arheologija Rijeke i okolice, katalog izložbe, Rijeka, 2000.

Dimitrijević et al. 1998 S. Dimitrijević, T. Težak-Gregl, N. Majnarić-Pandžić, Prapovijest, Zagreb, 1998.

Giron 1985 A. Giron, Riječka bitka, Rijeka, 1985.

Giron, Strčić 1995 A. Giron, P. Strčić, Zaobići Ingridstellung, Riječko područje u završnici Drugog svjetskog rata, Rijeka, 1995.

Marochino 1978 I. Marochino, Grad Bakar kroz vjekove, Bakar, 1978.

Zaninović 1989 M. Zaninović, Naselje i teritorij u antici Hrvatskoga primorja, Izdanja HAD, 13/1989, Zagreb, 1989: 9 – 16.

Marko Sinobad

Summary

During March and April 2009, the Archaeological Heritage Department of the Ministry of Culture in collaboration with the Conservation Department in Rijeka carried out a field survey of the course of the main Kukuljanovo – Omišalj pipeline (the underwater course of the pipeline was surveyed by the Underwater Archaeology Department of the Croatian Conservation Institute). The total length of the course is 20.44 km, with the proviso that the course of the line goes under the sea from chainage 9+870 to 19+080. A salvage strip 30 metres wide on both sides of

the axis of the pipeline was surveyed. The field survey revealed nine archaeological sites, two archaeological zones, two ethnological areas, one ethnological building, one building complex and one memorial and historical area.

Redni broj: 216

Lokalitet: Plinovod Kukuljanovo – Omišalj

Naselje: Omišalj

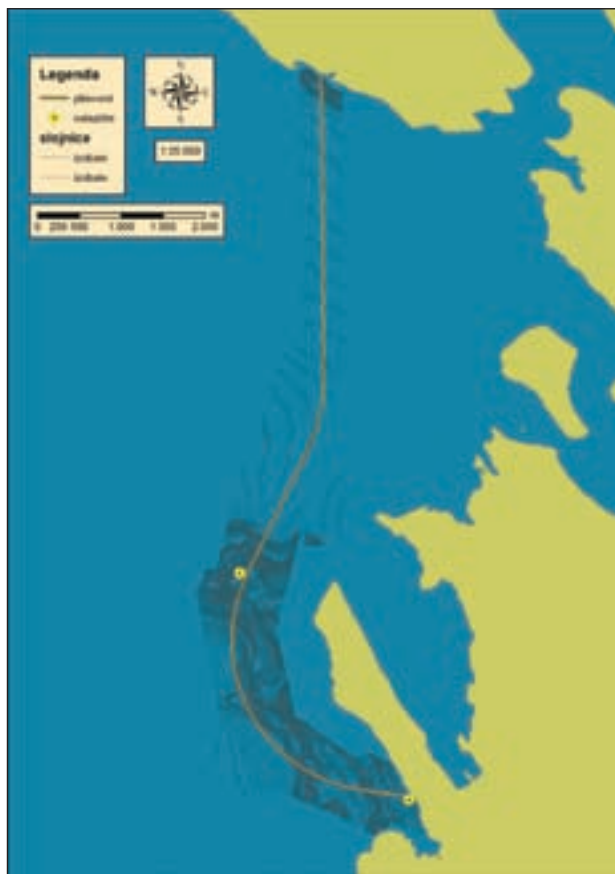
Grad/općina: Omišalj

Pravni status: postupak u tijeku

Razdoblje: A

Vrsta radova: rekognosciranje

U srpnju 2009. pregledano je podmorje na trasi magistralnog plinovoda Kukuljanovo – Omišalj DN 500/1, na kojoj tvrtka Plinacro planira položiti plinovod između Omišlja na otoku Krku i Urinja. Rekognosciranje i istraživanje vodio je Krunoslav Zubčić iz Odjela za podvodnu arheologiju HRZ-a, vanjski suradnici bili su Krešimir Šporčić, Ozren Pleše Proaqua, članovi ronilačkih klubova 3. maj iz Rijeke, Zg-Sub iz Zagreba, Nautilus iz Splita, udruge CePost iz Zagreba i tvrtke Big blue diving iz Bola. Radove je financiralo Ministarstvo kulture.

Batimetrijska karta trase plinovoda s ucrtanim pozicijama nalaza (izradio: O. Pleše)

Veća koncentracija keramike (foto: K. Zubčić)

Trasa magistralnog plinovoda Kukuljanovo – Omišalj duga je više od 10.200 m i spaja otok Krk s kopnom u području Kukuljanova (Urinja). Prosječna je dubina Kvarnerskog zaljeva na tom mjestu veća od 50 m. Najveća je dubina na trasi 60 m, i nalazi se sjeverno od Tenke punte. U dosadašnjem radu odjela terenski pregled nikada nije obuhvaćao toliko dugu i duboku dionicu, stoga je rabljena tegleća i daljinski upravljana kamera za snimanje morskog dna. Od ukupne dužine trase podmorskog dijela plinovoda, 7760 m nalazi se na dubini većoj od 50 m. Cijela trasa plinovoda snimljena je podvodnom kamerom koja je tegljena iz čamca uz GPS navigaciju. Pregled i videodokumentiranje bili su otežani zbog loše vidljivosti koja povremeno iznosila 50-ak centimetara, osobito u dijelu ulaza u Velebitski kanal. Zbog širine pregleda ili potencijalnih nalaza, dio je trase povremeno pregledavan daljinski upravljanom kamerom (VideoRay), a dio trase pregledali su ronionci. Za disanje prilikom ronjenja do 50 m dubine rabljen je zrak, a za dubine ispod 50 m mješavina Trimix.

Na prvom dijelu trase, od ulaza u Kukuljanovu do pličine zapadno od Tenke punte nisu uočeni arheološki nalazi. Morsko se dno na tom dijelu uglavnom sastoji od mulja, a manjim dijelom od pijeska (u pličem dijelu trase). Na pličem djelu izlazne trase plinovoda u blizini antičkoga grada *Fulfinuma* (Mirine), u zadnjih 500 m iskopano je sedam sondi dimenzija 50x50 cm. Sve su iskopane sonde bez arheološkog kulturnog sloja, a dubina sloja pijeska ispod kojeg se nalazi kameni živac ne prelazi 25 cm. Iskopavalo se vodenim mamutom i ručno. Nešto veća koncentracija keramičkih nalaza u površinskom sloju pronađena je u neposrednoj blizini antičkoga grada i ulaza u uvalu Sepen. Ronilačkim pregledom utvrđene su dvije zone rasprostiranja površinskih keramičkih nalaza. Prva se nalazi južno od izlaza plinovoda između ograde Janafa i ulaza u ranokršćanski kompleks Mirine. To je zona u kojoj je količina keramike u površinskom sloju veća, i ona se proteže prema dnu uvale Sepen gdje se i nalaze ostaci antičke luke. Sjevernu je granicu zone teško striktno odrediti jer koncentracija keramike postupno opada prema trasi plinovoda. Druga, veća zona s manjom koncentracijom keramike nalazi se sjeverno (sjeverozapadno) od izlaza plinovoda. U njoj se, zbog sloja pijeska koji je plitak 15 cm, veće nakupine

keramike mogu očekivati jedino u pukotinama i škrapama u kamenom živcu. Južna granica te zone postavljena je 30 m od trase plinovoda. Najvažniji su nalazi na samoj granici te zone, gdje je pronađena veća koncentracija keramike (južna žuta oznaka na karti). Tu je na površini od 10x15 m morsko dno prekriveno ulomcima keramike. Prema prvim pretpostavkama možda se radi o brodolomu koji je potonuo na 3,50 m, ali je zbog male dubine uništen valovima (jako jugo). Veličina ulomaka keramike ne prelazi 15 – 20 cm, a prema prvim analizama keramičkih ostataka riječ je o većoj količini građevne keramike i nešto manje o ulomcima kuhinjske antičke keramike. Na uništavanje keramike utjecalo je i to što je debljina sloja pijeska iznad kamenog živca svega 10 – 15 cm. U pronađenim ostacima uočena je i recentna keramika. U plitkom iskopu nisu uočeni ostaci drvene konstrukcije broda. Drugi je pronađen nalaz na plićem platou zapadno od Tenke punte, 75 m od trase plinovoda (sjeverna žuta točka na karti). Radi se o komadu dna amfore tipa *Lamboglia 2*. Dno je okvirno datirano u 1. st. pr. Kr. Osim ta dva nalaza, na trasi plinovoda nisu uočeni znatniji arheološki ostaci na morskom dnu. Zbog dužine i dubine na koju se planira položiti plinovod, morala se razviti nova metoda pregleda dna uz upotrebu tegleće kamere, što ne bi bilo moguće bez pomoći vanjskih suradnika, a to iskustvo bit će korisno u budućem radu.

Krunoslav Zubčić

Summary

During July 2009 the Croatian Conservation Institute carried out a field survey of the underwater course of the main Kukuljanovo – Omišalj Pipeline DN 500/1. The underwater part of the course of the pipeline is over 10200 metres long, joining the island of Krk with the mainland in the area of Kukuljanovo (Urinja). Of this length, 7760 m are at a depth of over 50 m. The whole course of the pipeline was filmed with an underwater camera that was towed behind a boat with GPS navigation. A survey by divers determined two zones in which the surface ceramic finds were distributed. The first zone is south of the exit of the gas pipeline between the building of Janaf and the entry into the Mirina Early Christian complex. The second and larger zone with a smaller concentration of ceramics lies to the north (NW) of the exit of the gas pipeline. The most important finds we came upon are on the very border of this zone, and we found a large concentration of pottery (southern yellow mark on the map). Here, over an area of 10 x 15 m, the seabed was covered with potsherds. First hypotheses suggest a shipwreck that went down at a depth of 3.5 m, but was because of the small depth destroyed by the waves (strong sirocco). The size of the shards is not above 15-20 cm, and from the first analysis of the remains, we are concerned here with a large quantity of building ceramics and to a somewhat lesser extent of Roman Period kitchenware. The destruction of the ceramics was conditioned by the thickness of the sand over the bedrock being no more than 10-15 cm deep. In the remains found, recent pottery was also found. In the shallow excavation, no

remains of any wooden construction of a boat were seen. Because of the length and depth at which it is planned to lay the pipeline, we had to develop a new method of surveying the bottom with the use of a towed camera.

Redni broj: 217

Lokalitet: Podmorje otoka Lošinja (uvala Tomožina, uvala Osor, Vele Orjule, uvala Bijar, uvala Čikat)

Naselje: Mali Lošinj, Osor

Grad/općina: Mali Lošinj, Osor

Pravni status: postupak u tijeku

Razdoblje: A, SV, NV

Vrsta radova: podmorsko rekognosciranje

Od 31. kolovoza do 9. rujna 2009. trajalo je arheološko rekognosciranje podmorja otoka Lošinja. Voditelj podmorskoga arheološkog istraživanja bio je Igor Miholjek, dipl. arheolog (Hrvatski restauratorski zavod, Odjel za podvodnu arheologiju), a u istraživanju su sudjelovali i mr. sc. Vesna Zmaić (HRZ), Suzana Čule (HRZ), Igor Mihajlović (HRZ), Robert Mosković (vanjski suradnik), Jurica Bezak (RedTech), Zrinka Ettinger Starčić (Lošinjski muzej), Nenad Starčić, Luka Maljić (student arheologije), Pavle Dugonjić (student arheologije), Anita Ivanković (studentica arheologije), Iva Stojević (studentica arheologije), Dino Taras (student arheologije) i Miroslav Vuković (student arheologije). Financijska sredstva za zaštitno arheološko istraživanje osiguralo je Ministarstvo kulture. Cilj ovogodišnjeg rekognosciranja podmorja Kvarnera bio je utvrđivanje postojećeg stanja na poznatim arheološkim lokalitetima (devastacija i stupanj devastacije) te pregled dijela potencijalno zanimljivih pozicija i ubiciranje mogućih novih lokaliteta na njima.

Uvala Tomožina

Uvala Tomožina nalazi se na zapadnoj strani otoka Lošinja prema otoku Unijama. Na navigacijskim kartama definirana je kao dobro sidrište. Pregledana su oba kraka uvale – njena istočna i zapadna strana. Na jugoistočnoj strani

Uvala Tomožina, ulomak antičke amfore (foto: R. Mosković)

Uvala Osor, arheološki iskop (foto: R. Mosković)

pronađena su dva kamena bloka s rupom u sredini, za koje se može pretpostaviti da su upotrebljavani kao sidra. Osim sidara izvađena je i veća količina rimske keramike, grlo kasnorimske amfore, nekoliko čepova amfora te ulomci novovjekovne keramike. Na južnoj i zapadnoj strani uvale nalazi se nešto rimske keramike, od koje je izvađeno nekoliko fragmenata

Uvala Osor

U uvali Osor pregledan je dio oko molića u samoj uvali, gdje se prema dojavi nalazio drveni monoksil do kojeg se pokušalo doći iskopavanjem. Monoksil nije pronađen, no na samom vrhu molića pronađeno je osam drvenih pilona koji vjerojatno potječu iz doba prevlasti Venecije nad tim područjem. Piloni su fotografski dokumentirani te je izrađen crtež njihova položaja. Iskop je bio otežan zbog jakog vjetrova i struje koji su iskopani materijal vraćali natrag nad sondu, što je ujedno i otežavalo vidljivost. Osim pilona, pronađeno je nešto novovjekovne keramike i mnogo recentnog otpada koji je bio zakopan u mulj debeat oko 50 cm.

Otočić Vele Orjule

Pozicija kod rta Glavičine na Velim Orjulama pregledana je od vrha rta prema jugu. Nedaleko od rta Glavičine

Uvala Osor, drveni piloni (foto: R. Mosković)

Uvala Čikat, ulomci tegula (foto: R. Mosković)

pronađen je brončani kip Apoksiomena, pa se može zaključiti kako se južno od pozicije na kojoj je nađen Apoksiomen nalaze ostaci brodoloma. Prema jednoj teoriji, brod je ušao u jako nevjeme te je bacanjem sidara i iskoristivši Apoksiomena kao dodatno sidro pokušao doseći obalu Velih Orjula. Zbog jakog nevremena brod vjerojatno nije uspio manevrom izbjeći katastrofu, pa se prevrnuo i razbio ili nasukao na obale Velih Orjula, južno od rta Glavičine. Iako je prilikom istraživanja i vađenja Apoksiomena 1998. pregledano šire područje, zbog utjecaja mora (valovi, morske struje) ponovno je pregledana uvala južno od rta Glavičine kako bi se utvrdilo postojanje brodoloma ili arheoloških nalaza koji to potvrđuju. Nakon jednosatnog pregleda zaključeno je da na tom području nema arheološkog materijala, osim 2-3 mala ulomka trbuha amfora. Rekognosciranje je nastavljeno na jugozapadnoj strani Velih Orjula koja gleda na sam jug otoka Lošinja gdje je u smjeru Trasarke

Položaji lokaliteta

nađena koncentracija fragmenata keramike. Neki primjerci antičke, novovjekovne keramike i stakla izvađeni su na površinu kako bi se analizirali.

Uvala Čikat i pozicija između FKK i Porta Šešula

Uvala Čikat nalazi se zapadno od uvale Malog Lošinja. Na poziciji kod ulaza u uvalu Čikat pregledom morskog dna otkriveno je nekoliko tegula i jedno grlo amfore bez cjelovitih držaka. Provjerena je i dojava o postojanju lokaliteta kod plaže FKK, na dubini od oko 40 m, no nije nađen nikakav dokaz koji bi to potvrdio. Ronjenjem do uvale Porta Šešula ronionci nisu našli nikakav materijal.

Uvala Bijar

U uvali Bijar koja se nalazi sa sjeverne strane Osorskog kanala pregledano je područje ispod zidina Osora. Od materijala *in situ* fotografirani su jedno grlo i jedan čep amfore. Na sjeveroistočnoj strani uvale nađeno je mnogo ulomaka keramike, komad kamene plastike, čepovi amfora i grla kasnoantičkih amfora. Prilikom rekognosciranja uočeno je i mnogo ulomaka tegula i imbreksa koji nisu izvađeni jer nisu imali žig.

**Igor Mihajlović
Suzana Čule**

Summary

In the period from August to September 2009, underwater archaeological reconnaissance of the seabed off Lošinj island was conducted. In this reconnaissance, all new archaeological sites were examined, some of which can be said to have been used since the Roman Period as excellent anchorages and harbours. Some positions were interesting because of sites known earlier, particularly the position by Vele Orjule at which the bronze sculpture of Apoxyomenos had been found. It is hypothesised that the wreck of the ship that was carrying the Apoxymomenos took place close to the cape or very near to Vele Orjule. Since a large amount of material was found a bit to the south of the cape, towards the position called Trasorice, it can be assumed that the ship in the tempest perhaps

floated off to this position. Positions in the bay of Tomožina and in Bijar Bay yielded a lot of diverse material, both Roman Period and modern, and it can be assumed that in the deeper strata of the sand there are perhaps still more interesting finds. In any case it is necessary to examine the position mentioned once again. In Osor Bay no wooden monoxyl was found, but the shortness of the time and the poor weather conditions meant it was impossible to carry out any more test digs, and hence it is perhaps possible that a monoxyl is still lying in the depths of Osor Bay. A survey of a position by Čikat Bay and between FKK and Porta Šešula did not reveal archaeological finds, but it cannot be ruled out that there are in fact sites, the reports of which lay behind the reconnaissance operations. Since there was no GPS position to give any very precise location of the site, it is still position that such a site does exist.

Redni broj: 218

Lokalitet: Podšilo

Naselje: Lopar

Grad/općina: Lopar (otok Rab)

Pravni status: postupak u tijeku

Razdoblje: A

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Od 27. travnja do 17. svibnja 2009. Institut za arheologiju u Zagrebu zaštitno je iskopavao rimsku keramičarsku peć unutar lokaliteta Podšilo na sjeveroistočnom dijelu poluotoka Lopra (općina Lopar, otok Rab). Istraživanja su dio znanstvenog projekta Sjeverno hrvatsko primorje u kontekstu antičkoga obrambenog sustava, voditeljice dr. sc. Goranke Lipovac Vrkljan. U stručnoj su ekipi uz voditeljicu iskopavanja sudjelovali dr. sc. Bartul Šiljeg i mr. sc. Kristina Jelinčić iz Instituta za arheologiju, arheolozi Ana Konestra i Dalibor Kereša te studentice arheologije Jasna Lončarić, Anja Bertol i Rafaela Pećarina. Teren su geodetski snimili te izradili terensku dokumentaciju apsolvanti geodezije Mateo Gašparović i Iva Malarić. Arheološka iskopavanja financirala je Općina Lopar, a dio troškova osigurao je navedeni znanstveni projekt Instituta za arheologiju.

Podšilo 2009., panorama lokaliteta i položaj rimske keramičke peći (foto: D. Pelić)

Podšilo, rimska keramička peć (foto: G. Lipovac Vrkljan)

Ostaci rimske keramičarske peći nalaze se na sjevero-istočnome rubnom dijelu uvale Podšilo, neposredno ponad morske uvale. Tijekom sustavnih terenskih pregleda lokaliteta Podšilo od 2007. iznad zemljanog pokriva uočeni su vidljivi dijelovi lučne konstrukcije komore peći. Cijeli je prostor uz peć bio prekriven mnoštvom površinskih nalaza ulomaka rimske graditeljske keramike, što je upućivalo na postojanje više radioničkih objekata. S obzirom na to da je prijetila opasnost od urušavanja vidljivih dijelova arhitekture peći, ali i mogućnost njene devastacije (što se i zbililo neposredno prije iskopavanja), ovogodišnja su arheološka iskopavanja imala nakanu zaštitnih istraživanja.

Određivanje tlocrta peći započelo je uklanjanjem humusnog sloja (SJ 001) s cijele površine brežuljkaste uzvisine unutar koje su ukopani temeljni dijelovi strukture peći, osim ulaznog dijela ložišnog kanala i pokrovnih dijelova komore peći. Peć je ukopana u zdravicu (SJ 002) prema sustavu rampe – od najniže točke na ulazu u prefurnij prema najvišoj točki na kraju peći. Način ukopavanja ponajbolje se očituje u visinskim razlikama između ulaznog dijela peći i njena zabata. Podnica u ložišnom kanalu (ulazak u prefurnij, SJ 079, SJ 067) nalazi se na visini 3,37 m, a podnica u dimnoj komori peći (SJ 028) na 3,60 m. Tako ukopana loparska peć odražava vertikalnu protočnost strujanja zagrijanog, toplog zraka. Na bočnim je stranama peć dodatno ojačana prirodnim podupiračem, škriljastim stijenama (SJ 013). Loparska je peć građena prema rimskom standardu pravokutnih peći (tip *Cuomo di Caprio* IIb) s ložišnim kanalom (SJ 021) i komorom (SJ 087). Komora je rešetkom (od koje je sačuvano malo konstruktivnih elemenata) podijeljena u dva odvojena prostora: dimni prostor i prostor za pečenje. Komora je peći pravokutnog oblika, dimenzija 3x2,90 m. Očuvani su slojevi zidova komore (SJ 020) premazani šamotnim slojem. Posebno se dobro očuvao zapadni zid, i to do visine rešetke, 5,34 m. U donjem dijelu komore, u dimnom kanalu (SJ 028) nalaze se u potpunosti sačuvana tri nasuprotna para pilastara (zapadni: SJ 32, SJ 33 i SJ 34 i istočni: SJ 058, SJ 059, SJ 060) na koje su se temeljili lukovi koji su držali rešetku. Očuvao se dio središnjeg luka (SJ 014/SJ 053)

koji je bio vidljiv prilikom rekognosciranja terena prije samog iskopavanja. Razmak između pilastara iznosi od 0,30 m do 0,25 m i omogućava protočnost toplog zraka prema rešetki. Podnica komore peći (3,40 m) izgrađena je od nekoliko slojeva nabijenoga ukrućenog crvenog šamotnog premaza s tragovima gara i luga. Kako se podnice komore često moraju i popravljati, u loparskoj je peći zapaženo nekoliko faza tih dorada. Ložišni kanal širine 0,70 – 0,80 m i dužine 2,20 m sastavnim je dijelom peći. Zidovi su mu građeni od opeka s nadsvođenim lučnim svodom od kojeg su se sačuvali potpornji od zapečene opeke (SJ 024). Unutrašnje lice zida kanala bilo je premazano šamotnim slojem (SJ 031), koji se petrificirao pod utjecajem visoke temperature. Izvorna podnica (SJ 067) određena je slojem nabijenog šamota s tragovima gara i znatnom količinom luga. Zapuna toga ložišnog prostora (SJ 023) standardnog je sastava – snažno nabijen sloj šamotnog otpada i građevne keramike. Ista se zapuna nalazi i u donjim slojevima dimnog kanala komore (SJ 039) na visini od 3,80 m do 3,40 m, i nastaje u trenutku prestanka rada peći i njena zatrpavanja. Međutim, iznad toga izvornog sloja zapune nalaze se slojevi nedavno izokrenute zapune (SJ 003, SJ 015, SJ 051 i SJ 036), u visinskom rasponu od 4,88 m do 3,80 m, čemu svjedoče nalazi ovdašnjeg doba (PVC vrećice, omoti bombona i drugo). Prema stratigrafskom presjeku nedvojbeno je utvrđeno da se unutrašnjost peći nedavno pokušala isprazniti (i to od gornjeg sloja na sjeverozapadnom dijelu), što je i razlog izostanka veće količine pokretnih nalaza unutar zapune loparske peći. Na prostoru prijelaza iz ložišnog kanala u dimni kanal komore, ispod podnice posljednje faze peći (koja je predmetom ovogodišnjih arheoloških istraživanja), nalazi se iznimno debeo sloj urušenja od ulomaka građevne keramike, šamota i konstruktivnih dijelova objekta (SJ 080). To urušenje pripada jednoj starijoj keramičarskoj peći koja se tlocrtno nalazila izravno ispod mlađe faze. Tijekom određivanja temeljnih gradbenih elemenata peći zapažene su određene strukturalne promjene na njenu zabatnom zidu. Naime, u prvoj fazi rada peć je bila duža za širinu jednog pilastra te njegova dva međuprostora (0,80 m) i završavala je zabatnim zidom izgrađenim od zidane strukture na stijeni živicu (SJ 085). U posljednjoj fazi rada, kada više ne postoji potreba za znatnijom proizvodnjom, peć se skraćuje tako da se zazidava posljednji par pilastara i njihov luk kako bi se izgradio novi pregradni zabatni zid. Posljednje dvije građevinske situacije peći upućuju na činjenicu da se tijekom dužega razdoblja (tijekom 3. stoljeća) na istom prostoru grade, dograđuju i pregrađuju keramičarske peći. Istraživana peć nije djelovala samostalno, već je bila dio manjega proizvodnog centra s obzirom na to da se u neposrednoj blizini toga radioničkog objekta, ali i na širem prostoru, nalaze tragovi znatno zapečene zemlje, šamota, keramičkih ulomaka (većinom građevnih). Na žalost, zbog snažnih erozivnih djelovanja na prostoru Podšila (i uopće na cijelom Lopru) znatan dio radioničkih objekata jednostavno je uništen, odnosno obrušio se pod more snažnim zemljanim ispiranjima.

dr. sc. Goranka Lipovac Vrkljan

Summary

From April to May 2009 the Institute for Archaeology of Zagreb carried out rescue excavations of a Roman pottery kiln in the site of Podšilo in the north east part of the Lopar peninsula on Rab island. Remains of the Roman ceramic kiln are located on the very north east edge of Podšilo Bay, just above the bay. During systematic field surveys of the site in 2007, above the earth cover, visible traces of the arched construction of the kiln chamber were observed. The whole of the area just around the kiln was covered with a mass of surface finds of fragments of Roman building ceramics, which suggested the existence of several workshops. Determination of the ground plan of the kiln started with the removal of the humus stratum (SU 001) from the whole area of the hilly elevation within which the basic part of the kiln's structure were buried, except for the entry part of the flue and the covering of the kiln chamber. It is buried in natural soil (SU 002) according to a ramp system: from the lowest point at the entrance to the stoke hole to the highest point at the end of the kiln. The manner in which it was buried is best seen in the height differences between the entry and the gable. The height in the stoke hole (entry into the praefurnium, SU 079, SU 067) is at a height of $\square 3,37$ and the floor in the flue of the kiln (SU 028) at a depth of $\square 3,60$ m. Thus buried, the Lopar kiln maintains a vertical current of heated, warm air. On the sides, the kiln is additionally reinforced with a natural backing, the shale rocks (SU 013). It was built according to the Roman standard of rectangular kilns (Cuomo di Caprio IIb type) with a stokehole (SU 021) and chamber (SU 087). A grid (of which a few structural elements are preserved) divided the chamber into two separate units: the smoke area and the firing area. The kiln chamber is of rectangular shape, 3.00 x 2.90 m. In the lower part of the chamber, in the flue (SU 028) there are three opposite pairs of pilasters, fully preserved, on which the arches holding the grid were supported. The combustion chamber is 0.7/0.80 m wide and 2.20 m long. The fill of this space (SU 023) is of the standard composition of all other kiln fills: a highly packed stratum of chamotte waste and structural ceramics. The same fill is to be found in the lower strata of the flue of the chamber (SU 039) while the upper strata of the fill of been recently turned over, as shown by finds of plastic bags.

After investigation of the gable wall, it was determined that in the last phase of the work the kiln must have been abridged, by the width of the last pair of pilasters and arches. Found at the same time, below the floor of the and the southern floor of the firing chamber, were the remains of the oldest kiln, on the foundation of which a new one was built, with the additional rebuilding of the gable wall. This Lopar kiln did not work independently, but was part of a small production centre, as shown by the mass of visible archaeological finds. Unfortunately, because of the powerful process of erosion in the area of Podšilo (and of Lopar as a whole) most of the workshop features have been destroyed, washed into the sea with powerful erosion of the soil.

Redni broj: 219

Lokalitet: Rijeka – Principij

Naselje: Rijeka

Grad/općina: Rijeka

Pravni status: Z-2691 (urbanistička cjelina grada)

Razdoblje: A, NV

Vrsta radova: arheološki nadzor

Zbog potrebe prikupljanja podataka za izradu projekta arheološkog parka u starom gradu Rijeci, Hrvatski restauratorski zavod od 27. do 30. srpnja 2009. konzervatorski je i arheološki nadzirao geotehničko istraživanje na arheološkom nalazištu Principij. Voditelj je bio mr. Josip Višnjić, a u radovima je sudjelovao arheolog Andrej Janeš. Teren je geotehnički istraživao Institut IGH d.d.

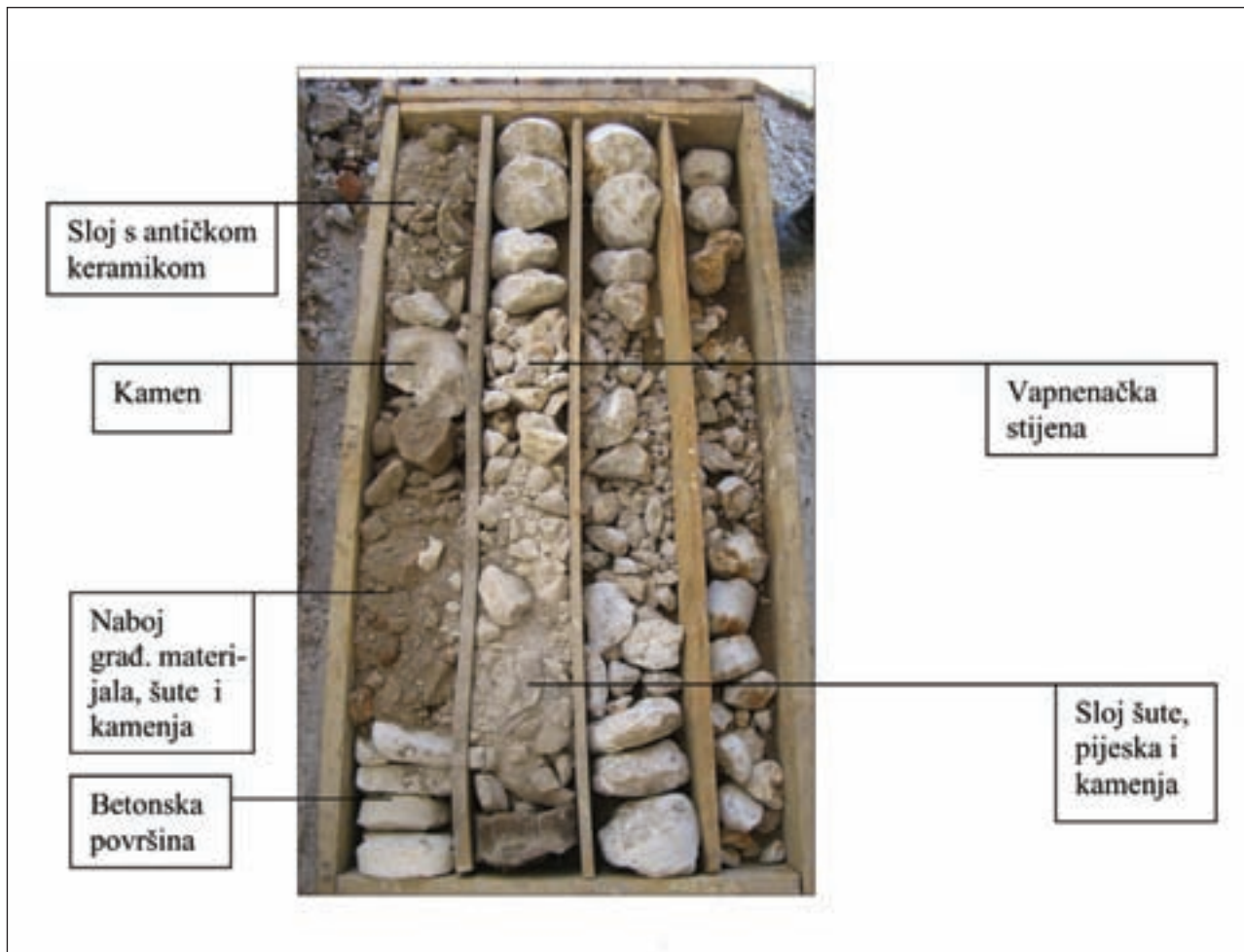
Bušilo se na tri mjesta uz prostor budućega arheološkog parka i unutar njega. Bušotine su označene redom B1, B2, i B3 te su bušene do dubine od 10 m. Područje na kojemu je planirana izgradnja budućega arheološkog parka istraženo je 2007., kada su pronađeni monumentalni ostaci dijela kasnoantičkoga vojnog zapovjedništva, a trenutačno se izrađuje projekt uređenja samog nalazišta i okolnih prostora.

Sonda B1 nalazi se u prolazu između zgrade smještene na k.č. 4274, k.o. Stari grad i crkve sv. Fabijana i Sebastijana. Postavljena je nekoliko metara od kasnoantičkog zida nad kojim stoji crkva te okolne stambene zgrade. Rezultati bušenja pokazali su da se odmah ispod sloja površinskog betona nalazi 40-ak cm naboja građevnog materijala, šute i kamenja. Pod njim je uočen kameni sloj debeo svega nekoliko centimetara, dok se pod njim nalazi sloj sivo-smeđe zemlje u kojem su uočeni ulomci antičke keramike. Taj je kulturni sloj debeo 30-ak cm, a nalazi se na dubini od 60 do 70 cm. Ispod 1 m dubine uočen je sloj šute, pijeska i kamenja, dok se pod njim, na dubini od 1,50 m pojavila živa vapnenačka stijena, arheološki sterilan sloj.

Sonda B2 nalazi se na samom prostoru budućega arheološkog parka, na mjestu spoja sa sjevernim djelom ulice Stara vrata. Prilikom postavljanja stroja pokušala su se izbjeći moguća oštećenja antičkog popločenja dvorišta principija te je sonda – B2 bušena na mjestu gdje je popločenje uklonjeno prilikom kopanja crnih jama u 19. st. Rezultati sonde B2 potvrdili su da se odmah ispod razine antičkog popločenja, na dubini od 30 cm javlja vapnenačka stijena.

Sonda B3 nalazi se pred pročeljem zgrade smještene na k.č. 4400, k.o. Stari grad, nad zapadnim kutom fasade antičke bazilike. Ispod površinske podloge kvadratnih kamenih kocki nađen je sloj smeđe rahle zemlje. Pod njim je uočen sloj šute, zemlje i kamenja, koji se spušta do jednog metra dubine. Pod tim slojem počinje sloj dolomitske stijene koji se razmrvio prilikom bušenja. Pod njim se na dubini od 2 m pojavljuje vapnenačka stijena.

Rezultati bušenja sonde B1 pokazali su kako bi se na području zapadno od kasnoantičkoga vojnog zapovjedništva trebali očekivati ostaci i drugih antičkih građevina. U pravilu, unutar rimskih vojnih logora to je mjesto zauzimala stambena zgrada vojnog zapovjednika logora – *pretorium*. Je li isti slučaj bio i u Tarsatici, gdje se u kasnoj antici vojna infrastruktura uvodi u već

Rezultati bušenja sonde B1 do dubine od 4,30 m (foto: A. Janeš)

formirano civilno naselje, mogla bi pojasniti tek neka buduća arheološka istraživanja. Sonda B3 postavljena je na mjestu gdje se pretpostavlja postojanje antičke bazilike koja je bila dio vojnog zapovjedništva. Može se pretpostaviti kako je sloj šute, zemlje i kamenja, koji se nalazi nad živom stijenom, zapravo podloga za kasnoantičke podnice s obzirom na to da se na slična rješenja nailazilo i u drugim dijelovima principija. Sloj rahle zemlje koji se nalazi pod samom površinom najvjerojatnije je recentan nasip.

Literatura

Višnjić 2009 J. Višnjić, *Antička arhitektura*, u: *Tarsatički principij – kasnoantičko vojno zapovjedništvo* (ur.: N. Radić Štivić, L. Bekić), Rijeka, 2009.

Višnjić, Bekić 2008 J. Višnjić, L. Bekić, *Rijeka – principija alpske klauzure*, HAG, 4/2007, Zagreb, 2008.

Višnjić, Janeš 2009 J. Višnjić, A. Janeš, *Izvešće o provedenom arheološkom nadzoru prilikom izvođenja geotehničkih istražnih radova na području principija u riječkom Starom gradu*, Juršići, 2009.

mr. Josip Višnjić

Summary

In order to obtain data for the elaboration of a plan for the of the Archaeological Park in Rijeka, Stari grad, the Croatian Conservation Institute carried out archaeological supervision during geo-technical research works at the archaeological site of Principija. Boring was done at three places alongside and within the space of the future park. The bores were marked in order B1, B2 and B3 and went down to a depth of 10 m. The area on which the development of the future archaeological park was planned was investigated in 2007, at which time the monumental remains of part of a Late Roman Period military command centre was found, and currently underway is the drawing up of a project for arranging the actual site and the surrounding area. The results of the boring of test B1 showed that in the area to the west of the Late Roman Period military command the remains of other Roman Period buildings should be expected. As a rule, inside Roman military camps, this site would be occupied by the residence of the military commander of the camp, the Praetorium. Whether it was the same case at Tarsatica, where the Late Roman Period the military infrastructure was inserted into a civilian

settlement already formed, might be explained only by some future archaeological research. Pit B3 was placed at the spot where it was assumed there was a basilica that was part of the military command. We can assume that the stratum of rubble, earth and stone that lies above the bedrock is in fact a base for some Late Roman Period floor, since similar approaches have been found in other parts of the principia. The layer of loose soil that is to be found under the actual perhaps is most probably a recent fill. In Test B2 no cultural strata at all were found.

Redni broj: 220

Lokalitet: Rijeka – prostorna cjelina trga Pul Vele crikve

Naselje: Rijeka

Grad/općina: Rijeka

Pravni status: Z-2691 (urbanistička cjelina grada)

Razdoblje: A, SV, NV

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Od 28. srpnja 2008. do 23. veljače 2009. Hrvatski restauratorski zavod zaštitno je arheološki istražio prostor trga Pul Vele crikve i Užarske ulice od Jelačićeva trga do zapadnog ugla s Ulicom Janeza Trdine u riječkome Starom gradu. Istraživanjima je obuhvaćena površina od približno 1100 m². Voditelj istraživanja bio je mr. Josip Višnjić, zamjenica voditelja Lea Čataj, a u istraživanjima su sudjelovali i arheolozi HRZ-a Andrej Janeš, Ivica Pleština, Tihomir Percan, Igor Mihajlović, diplomirani arheolozi Slavica Postonjski, Palma Karković, Jasna Ujčić, Nensi Karković, zatim studenti arheologije Mario Zaccaria, Jure Popović, Demian Vokši, studenti konzervacije Katarina Bačić, Oleg Perić te četrdesetak pomoćnih radnika. Geodetsku su dokumentaciju pomoću totalne geodetske stanice izradili djelatnici HRZ-a, dok je za fotogrametrijsku dokumentaciju bila zadužena tvrtka Arheolog d.o.o. Popratne građevinske poslove obavljala je tvrtka Novotehna d.d. Svi radovi financirani su sredstvima Grada Rijeke.

Područje istraživanja bilo je otprije poznato stručnoj javnosti po iznimno važnim arheološkim nalazima, poput ostataka antičkih termi i višebojnih podnih mozaika. S obzirom na te spoznaje i činjenicu da se lokalitet nalazi unutar urbanističke cjeline Stari grad te da ima svojstvo zaštićenoga kulturnog dobra upisanog u Registar kulturnih dobara RH, uz predviđenu izmjenu postojeće komunalne infrastrukture bila su nužna i arheološka istraživanja. Kako gradska uprava Rijeke posljednjih nekoliko godina sustavno radi na uređenju prostora Staroga grada, cilj istraživanja bio je i prikupljanje podataka koji će biti upotrijebljeni za prijedlog konzervacije i prezentacije toga kulturnog dobra. Istraženi prostor nalazi se na krajnjem istočnom dijelu nekadašnje urbane jezgre Tarsatice, ali i srednjovjekovne Rijeke. U prošlosti se u neposrednoj blizini nalazilo ušće Rječine i gradska luka, što je davalo dodatnu važnost tom području. Zbog toga se tijekom svih povijesnih razdoblja na tom prostoru grade monumentalne javne građevine zabilježene i tijekom ovogodišnjih istraživanja. Zdravica

Prostorija 3 druge faze termi sa sačuvanim hipokaustom i malim bazenom za toplu vodu – alveus (foto: L. Čataj)

na kojoj su građeni objekti zapravo je naplavina nastala fluvijalnim nanosom Rječine i nekoliko rukavaca potoka Lešnjaka. To je, kao i činjenica da je područje obilovalo (kao i danas) izdašnim izvorima vode, bila dodatna otegotna okolnost graditeljima, pa ne iznenađuje da su najstarije gradnje zabilježene tek u vrijeme rimske dominacije tim područjem.

Najstariji arhitektonski ostaci pripadaju starijoj, odnosno prvoj fazi gradnje antičkih termi. Sudeći po otkrivenim nepokretnim nalazima, terme te faze bile su nešto skromnije izvedene od mlađih termi. Kako su one u jednom trenu iznivelirane, njihovi su ostaci danas manje vidljivi od mlađe gradnje na njima. Pojedini zidovi starijih termi ostali su sačuvani u razini tadašnjih podnica (SJ 105, SJ 191, SJ 198, SJ 374, SJ 504), dok je u nekoliko primjera (SJ 83, SJ 105, SJ 167, SJ 191) vidljivo da su stariji zidovi iskorišteni u mlađim, bogatije izvedenim termama. Te starije građene terme nisu imale sustav podnoga grijanja, a zidovi su im građeni u tehnici *opus quadratum*, odnosno od pravilno složenih manjih kamenih blokova. Obje su faze termi jednake orijentacije (sjeveroistok-jugozapad). Prema ostacima arhitekture može se razabrati šest istraženih prostorija, od kojih se u jednoj nalazi bazen s polukružnom ekседrom. Starija faza termi datirana je u doba Flavijevaca.

Mlađe terme, građene tijekom 3. st., iskoristile su neke zidove starijih termi, a od njih su bile veće i tehnički bolje izvedene. Njihovi su zidovi građeni u tehnici *opus mixtum* te *opus testaceum*. Zidovi građeni u opeci vezani su uz sustav podnoga grijanja (*hypocaust*) zbog bolje provodljivosti topline i otpornosti na vatru. Između navedenih zidova nalaze se prolazi koji su služili za protok toplog zraka, a iznad razine podnice i kao prolazi između prostorija. Sustav podnoga grijanja (*hypocaust*) tarsatičkih termi sastojao se od stupića koji su nosili gornji pod hipokausta (*suspensura*). Stupići su (*pilae*) građeni od 12 ili 13 kružnih opeka promjera 18 cm, debljine 4-5 cm, slaganih jedni na druge. U nekim su slučajevima stupići ležali na pravokutnoj plinti (SJ 111 uza zid SJ 75 u prostoriji 1, SJ 600 u prostoriji 3), ali u većini slučajeva

Crtež sačuvanih dijelova mozaika (izradio: D. Martinov)

postavljeni su direktno na žbukanu podlogu. Na kružne stupiće postavljene su kvadratne plinte. Preko četiri plinte stajale su velike opeke, tako da su se četiri sastajale na jednoj plinti. Kako se dio hipokausta istraživao 2008./2009. nalazi svega nekoliko centimetara ispod današnje hodne površine te je devastiran postavljanjem cijevi i ostale infrastrukture, nije pronađen u cijelosti, pa ni velike opeke nisu ostale sačuvane *in situ*. Preko opeka išao je crvenkast premaz od žbuke s dodatkom drobljene opeke i kamena debljine oko 20 cm, a iznad njega tanak premaz od finije crvenkaste žbuke. Prepoznato je ukupno deset prostorija,

od kojih su dvije otkrivene prijašnjim istraživanjima, a danas se većim dijelom nalaze ispod zgrade Croatia recordsa. Među njima prepoznaje se kaldarij (dvije prostorije od kojih je u jednoj još uvijek sačuvan manji bazen – *alveus* smješten na stupićima hipokausta), tepidarij, frigidarij sa sačuvanim bazenom (veličine 7x3,5 m, dubine oko 65 cm i popločan tegulama) te *prefunium* i dvije prostorije za loženje.

Nakon prestanka funkcioniranja termi, jedan je njihov dio bio prenamijenjen za potrebe kršćanskog kulta. Naime, na prostoru termi gradi se ranokršćanska bazilika ukrašena

višebojnim podnim mozaicima. Tarsatička ranokršćanska bazilika bila je trobrodna građevina koja je na pročelnoj strani imala pretprostor, odnosno narteks koji je zauzimao cijelu širinu objekta, dok je njegova širina u unutrašnjosti iznosila 4,8 m. Ulaz u narteks nalazio se s južne, odnosno bočne strane. Prostor crkve bio je podijeljen dvjema kolonadama koje su započinjale lezenu na zapadnom zidu crkve (SJ 523). Stupovi su bili prilično gusto raspoređeni, tako da je između lezene i prvog stupa razmak bio 2,25 m, dok je između svakoga sljedećeg stupa razmak bio približno 2 m. Stupovi nisu sačuvani, no pronađeno je nekoliko baza koje su imale oblik kvadra dimenzija 0,65x0,65 cm, različitih visina. Središnji brod bio je širok 8,2 m, dok su bočni brodovi bili široki 3,7 m. Južno od crkve pronađeni su ostaci dvije nadograđene prostorije, a u jednoj od njih i u cijelosti sačuvan kameni sarkofag.

Podnim mozaicima bili su ukrašeni prostori narteksa i crkve. Nažalost, do nas su stigli sačuvani tek djelomično zbog mnogobrojnih devastacija tijekom vremena. Osnovne su karakteristike tih višebojnih mozaika njihova iznimna dekorativnost, izrazito razvijen geometrijski ukras te bogatstvo motiva. Konceptijski, oni su grupirani u četiri veće cjeline. Prva u narteksu, druga u središnjem brodu te još dvije u bočnim brodovima. Boje upotrebljavane za izvedbu mozaika jesu crvena, crna, bijela te dvije nijanse sive. Tehnika izrade mozaika jest *tessellatum*. S obzirom na to da na ovome mjestu nema prostora za detaljnije opisivanje mozaika, valja spomenuti tek natpisno polje koje se nalazi u središtu istraženog dijela središnjeg broda. Riječ je donacijskom natpisu od kojeg je sačuvan sljedeći ulomak:

.....SCO

NIVS...E

MARIVSC..

SVISFFPDCCCXX

Kako je već spomenuto, u prostoriji prizidanoj s južne strane crkve pronađen je sarkofag koji se nalazio ispod razine nekadašnje podnice. Riječ je o sarkofagu s poklopcem u obliku krova na dvije vode i akroterijima u kutovima. Na sebi nema nikakvih ornamenata ili natpisa. To je karakteristika sarkofaga koji nastaju u kasnoj antici i vezani su uz ranokršćanske običaje. Njegove maksimalne dimenzije iznose 205x97x106 cm. Kovčeg stoji na bazi koja izviruje od 4 do 5 cm sa svake strane. Maksimalna je visina kovčega 62 cm. Poklopac i kovčeg povezani su sa po dvije željezne spojnice na užim stranama, a prostor među njima zatvoren tamnosivom žbukom. Spojnice su za kamen bile pričvršćene olovom.

Iako su se u unutrašnjosti očekivali posmrtni ostaci nekog od uglednih crkvenih lica ili nekog od važnijih članova tarsatičke ranokršćanske zajednice, pronađeni su posmrtni ostaci dječaka koji je prema procjenama u trenutku smrti imao svega 12,5 – 13,5 godina (osteološki materijal antropološki je analiziran u laboratoriju Odsjeka za arheologiju Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, pod vodstvom prof. dr. sc. Marija Šlausa).

Antici pripadaju i ostaci bedema pronađeni na krajnjem istočnom dijelu istraženog područja. Pronađeni su slabo očuvani ostaci dvaju paralelnih zidova koji su se prostirali u smjeru sjever-jug. Prostor između zidova bio je zapunjen

Sarkofag prilikom pronalaska (foto: A. Janeš)

zemljom pomiješanom s komadima neobrađenog kamena, ulomcima tegula, ulomcima kasnoantičkih amfora te drugoga keramičkog posuđa (SJ 2). Debljina unutrašnjeg, odnosno zapadnog zida (SJ 7) iznosi 0,70 m, dok je od vanjskog zida (SJ 4) otkriveno samo unutrašnje lice. On zalazi pod Jelačićev trg koji nije bio predviđen za

Rekonstruirani kasnoantički tanjur, 4. st. (foto: A. Azinović Bebek)

istraživanje, stoga su izostali podaci o njegovoj debljini. Zidovi su međusobno udaljeni 7,10 m, a građeni su od pravilno uslojenih većih kamenih blokova.

Nakon dugotrajnog perioda u kojem je Tarsatica bila napuštena, tijekom razvijenoga srednjeg vijeka područje se ponovno naseljava. U tom je razdoblju istraživani prostor dobio novu funkciju gradskoga groblja. Prostor južno i zapadno od crkve Uznesenja Blažene Djevice Marije bio je gusto prekriven ukopima u zidanim grobnicama, običnim zemljanim rakama ili pak u velikoj kosturnici. Tijekom istraživanja pronađeni su ostaci 1335 pokojnika, od kojih je najveći broj (725) bio ukopan unutar velike kosturnice. Na tom je prostoru iskopano i dokumentirano oko 140 ukopa u obične zemljane rake, što je bio najčešći slučaj ukopavanja u srednjem i novom vijeku. Budući da se radilo o gradskom groblju, prostor je intenzivno rabljen tijekom dugog niza stoljeća, tako da su prekopani stariji ukopi. To je na kraju rezultiralo velikim brojem poremećenih ukopa i razbacanih kostiju te grobnih priloga po cijelom prostoru između cjelovitih ukopa. Većina je grobova bila orijentirana paralelno s crkvom, u smjeru zapad-istok, s manjim ili većim otklonom (njih 114), dok je u obrnutom smjeru (istok-zapad) pokopano 5 pokojnika. Na prostoru južno od zida ranokršćanske bazilike (SJ 524) (sektor 3, kvadrant 1) otkrivene su nakupine kamenja (SJ 815, 816, 817, 818, 819, 820 i 825) za koje se s velikom sigurnošću može utvrditi da su bile dio pregrada za grobove, tj. svojevrsna grobna parcelacija. Uz sam južni zid crkve Uznesenja Blažene Djevice Marije otkriven je niz zidanih grobnica koje su najvjerojatnije bile obiteljske grobnice tijekom duljeg vremena, s obzirom na to da je u svakoj pronađen veći broj sukcesivno ukopanih pokojnika. Grobovi 36, 71, 83 i 87 jesu klasične kosturnice u kojima je pronađen velik broj ispremiješanih kostiju. Grobnice su bile prekrivane poklopnicama, o čemu svjedoče konzolne istake na njihovim zidovima. Dijelovi dviju takvih poklopnica pronađeni su unutar velike kosturnice te datirani natpisima s godinama u drugu polovinu 17. st. Velika kosturnica pronađena je na južnoj strani groblja. Na prostoru samoga groblja pronađeni su i arhitektonski ostaci nekoliko grobljanskih kapela poznatih iz povijesnih izvora.

Prilozi u grobovima bili su uistinu mnogobrojni. Tako je pronađena iznimno velika količina svetačkih medaljica, brončanih križeva, zatim ukrasnih dijelova nošnje, prstenja, pređica i novca. Među grobnim priložima po broju uvelike prednjače svetačke, zavjetne ili hodočasničke medaljice, kojih je pronađen 331 komad. Od ostalih devocijalija pronađen je manji broj križeva, njih 26, koji su bili dio krunica. Od nakita je pronađeno 26 prstena, od kojih je dobar dio ukrašen dragim kamenjem, staklenom pastom ili urezanim ukrasom te velik broj sitnih žičanih ukrasa koji oponašaju oblik lista ili cvijeta, koji su dio ukrasa za glavu, dijademu, a listoliki ukrasi činili su svojevrsnu rozetu. Od dijelova odjeće pronađeno je 56 različitih vrsta pređica i 14 gumba, većinom kalotastih.

Među antičkim pokretnim arheološkim materijalom prevladavaju importi iz sjevernoafričkih provincija koji se uglavnom mogu povezati uz period funkcioniranja druge faze antičkih termi, odnosno vrijeme kada je Tarsatica iznimno bitna vojna i administrativna točka.

To se odnosi prije svega na iznimno dobro zastupljeno posuđe iz skupine sjeveroafričke tere sigilate i istodobnih sjeveroafričkih amfora. Također, među ulomcima lucerni ponovno prevladavaju kasnoantički sjeveroafrički importi. Među nalazima zastupljeni su i ulomci grubih keramičkih izrađevina, kao i staklenih posuda. Materijal koji bi prethodio 3. st. i onaj nakon 5. st. znatno je slabije zastupljen, što može biti posljedica uništavanja starijih slojeva antičkih građevina prilikom gradnje druge faze termi i promjene u namjeni prostora nakon njihova napuštanja ili se razlozi mogu tražiti u slabijoj razvijenosti grada u tim periodima. Antičkog je novca pronađeno 50-ak komada i trenutačno je u fazi čišćenja, stoga o njemu nema više informacija.

U slojevima vezanima uz kasnosrednjovjekovno i novovjekovno groblje pronađeno je dosta keramičkih ulomaka koji pokrivaju isto razdoblje. U tu skupinu keramike spada keramika *invertata*, engobirana keramika (među kojom i gravirana), majoličko posuđe te gruba kuhinjska keramika tog razdoblja. Također je pronađeno i dosta ulomaka staklenih posuda koje se mogu datirati u isto razdoblje. Zanimljiv je i pronalazak dvadesetak oštećenih glinenih lula. Među nalazima novca, njih stotinu i pedeset spada u srednji i novi vijek.

Svi su nepokretni nalazi privremeno konzervirani prekrivanjem geotekstilom i po potrebi oblaganjem stiroporom te zatrpavanjem pijeskom sitne frakcije. Pronađeni mozaici dodatno su zaštićeni postavljanjem geomreže. Nakon restauratorskih zahvata, antički sarkofag premješten je u prostor dvorišta Povijesnog i pomorskog muzeja Hrvatskog primorja u Rijeci.

Literatura

Višnjić et al. 2009 J. Višnjić, L. Čataj, A. Janeš, L. Bekić, I. Pleština, I. Jengić, K. Klofutar, Izvešće o provedenom arheološkom istraživanju prostorne cjeline trga Pul Vele crkve u riječkom Starom gradu, Juršići, 2009.

mr. Josip Višnjić

Summary

From July 2008 to February 2009, the Croatian Conservation Institute carried out rescue archaeological excavations in the area of square Pul Vele crkve and Užarska ulica from Jelačićev trg to the western corner with Ulica Janeza Trdine in Rijeka's Stari grad/Old Town. The excavations covered an area of about 1100 m². The remains of public buildings of the Roman Period city were found, as well as parts of a graveyard that developed in medieval and modern times in the same area. Of ancient buildings, we can find two phases of ancient *thermae* building during the 1st or 3rd centuries. When they ceased working, the space was used for the construction of an Early Christian basilica decorated with polychrome floor mosaics. The remains of the city walls come from the period during which Roman Period Tarsatica was working. The remains of a cemetery derive from the Middle Ages and modern period, when the space south and west of the Church of

the Assumption was densely covered with burials carried out within the walls of the cemetery, in ordinary earth pits or in a large ossuary. During the research the remains of 1335 deceased persons were found. Most of them, 725, were buried inside a large ossuary.

Redni broj: 221

Lokalitet: Vrbnik – Pod Keštel

Naselje: Vrbnik

Grad/općina: Vrbnik (otok Krk)

Pravni status: Z-2698 (povijesna urbana cjelina)

Razdoblje: SV, NV

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Između 19. i 31. siječnja 2009. realizirano je zaštitno arheološko istraživanje unutrašnjeg prostora polukule u Vrbniku nazivane Keštel, koja se nalazi u sklopu dijela perimetralnih gradskih zidina. Radovi su se odvijali unutar šire akcije sanacije i konzervacije ostataka vrbničkih zidina, koje se ondje uzdižu neposredno uz rub litica koje se strmo ruše u more istočno od središta povijesne jezgre naselja. Izvođač radova bila je tvrtka Fuga iz Krka, ručno iskopavanje u polukuli nadzirao je Ranko Starac, kustos Arheološkog odjela Pomorskog i povijesnog muzeja Hrvatskog primorja Rijeka, u suradnji s apsolutivnom arheologijom Mirnom Vujović iz Vrbnika. Ukupan tijek sanacije spomenute dionice bedema nadzirala je Mia Rizner iz nadležnoga Konzervatorskog odjela u Rijeci.

Prostor polukule stoljećima je služio kao spremište povezano s rustično izvedenim probojem u bedemu prema unutrašnjoj površini vrta u privatnom vlasništvu (k.č. 291). Uklonjeni su ostaci drvene nadstrešnice i betonski elementi, a zatim je započelo ručno otkopavanje unutarnje površine. Na postojećoj razini hodne površine tlo je bilo zemljano, pomiješano s manjim kamenjem, a zidovi kule uzdižu se još 350 cm iznad zatečenog tla. Vrh polukule nije sačuvan pa nije poznato kakav je bio njen gornji dio, no s obzirom na relativno malu debljinu zida i tragove utora od greda međukatne konstrukcije – ona je mogla biti pokrivena drvenim krovom i crijepom. Dimenzije kule u tlocrtu iznose 3x5 m, prosječna je širina zidnog plašta 55 cm, jednaka je širina i dijela obodnog bedema na koji je kula prislonjena. Usporedno s iskopom unutrašnje površine, radnici su otucali stare tragove morta i čistili fuge između kamena na unutrašnjoj i vanjskoj površini zidnog platna. Zidni plašt polukule građen je od lomljenoga neobrađenog lokalnog vapnenca različitih dimenzija, bez ikakva reda ili pravilnog uslojavanja upotrijebljenog kamena. Šupljine između kamena popunjavane su vapnenim mortom, ulomcima crijepa i opeka te sitnijim komadima kamena. Nema tragova završne obrade zidnih površina vapnenim premazom ili slojem završnoga vapnenog morta. Stječe se dojam brze i nekvalitetne gradnje, potaknute potrebom hitne zaštite pojasa vrtova i okućnica smještenih na terasama između gradske jezgre i ruba litice nad morem od napada s mora, odnosno „neprijateljskog“ kopna (od kraja 15. st. otok Krk u trajnoj je vlasti Mletačke Republike,

Pogled na polukulu Keštel tijekom radova

dok je susjedno priobalje formalno pripadalo Austriji, a morem unutar Burnog kanala gospodare senjski uskoci). Prave stratigrafije zemljano-kamenog nasipa unutar kule nije bilo, a jednako tako nema tragova višestapne gradnje u strukturi zida. Izdvojeno je ukupno šest stratigrafskih jedinica, od kojih se SJ 003 i SJ 006 odnose na unutrašnju ispunu kule. Na oko 200 cm dubine od zatečene razine hodne površine mijenja se sloj pretežito kameno-zemljane šute i nanosa te započinje sloj tamne masne zemlje s mnogo manje kamena koji se proteže te neravne matične vapnenačke litice. Pokretni je arheološki materijal oskudan, bez obzira na promjenu karakteristika tla unutar polukule – od vrha do dna zemljane ispune zatiču se samo rijetki sitni ulomci novovjekovne keramike poput crepova te komadića stolnog posuđa upotrebljavanog tijekom 16. i 17. st. U gornjem dijelu SJ 003 pronađen je ulomak ručke kasnoantičke amfore te nekoliko ulomaka kasnoantičke grube keramike (dijelova lonaca ili kotlića za kuhanje). Suprotno očekivanju, u donjem sloju tamne humozne zemlje prevladali su rijetki ulomci mletačke ocakljane keramike s kraja 16. ili početka 17. st., pomiješane s komadićima životinjskih kostiju.

U kulu je pristup moguć kroz malen otvor – vratnice su bolje obrađene i u donjem dijelu nose kamene dovratnike. Gornji je dio plašta bedema s vratnim nadvojem davno nestao. S lijeve i desne strane vratnog otvora u plaštu bedema zazidane su dvije uske puškarnice, bez tragova obrade špaleta. Ti pukotinski otvori zazidani su prilikom

Položaj polukule Keštel na katastarskom planu jezgre Vrbnika

izgradnje polukule, kada su u njenoj osi nasuprot očuvanom prozorskom otvoru s kojeg se pruža pogled na Burni kanal probijena vrata. Matična se litica u dnu polukružnog interijera kule koso spušta prema moru, ispresijecana je pukotinama i škrapama ispunjenima zemljom. Nije bilo nikakvih tragova iz prošlosti, čak je i dno ziđa polukule položeno na neravnu liticu bez temeljne stope. Iskopana pak dionica izvorno vanjskog lica bedemskog plašta ima vrlo nepravilnu temeljnu stopu. Litica u dnu kule nalazi se između 400 i 450 cm dubine od razine hodne površine unutar kule.

Evidentno je da je bedemski opasač u tom dijelu stariji od polukule, no struktura zida i način zidanja sugeriraju veliku brzinu i nemarnost prilikom gradnje, s očito malim vremenskim razmakom. Povijesna jezgra Vrbnika nastala je početkom srednjeg vijeka organizacijom gusto zbijenog naselja na lako branjivu brijegu iznad mora i male luke koja je relativno slabo zaštićena od bure. Unutar koncentričnih nizova kuća i uličica opažaju se tragovi izvornoga srednjovjekovnog perimetralnog bedema. U Vrbniku nema tragova antike ili prapovijesti. Lokaliteti iz starijih vremena nalaze se na drugim položajima oko grada. Nakon protjerivanja kneza Ivana VII. Frankopana s otoka Krka, Venecija preuzima potpunu upravu nad otokom, Frankopani i dalje upravljaju posjedima s općinama na susjednom kopnu, čime je Burni kanal postao graničnom crtom. Zbog turskih osvajanja kopnenog zaleđa, pritjecanja novog stanovništva izbjeglog pred Turcima iz zaleđa te općeg osiromašenja pučanstva, područje izrazito poljoprivredne i stočarske vrbničke općine postaje poželjnim ciljem brojnih pljačkaša i skupina s kopna. Vrbnik je prisiljen proširiti površinu

zaštićenoga gradskog područja te prema moru gradi novu liniju bedemskog opasača, unutar koje nije bila dopuštena izgradnja kuća, pa je taj novi polulučni bedemski perimetar štitiio vrtove i svojevrstan „zeleni pojas“ do prvog niza gusto zbijenih kuća na istočnoj strani grada. Prema tome, izgradnja nove dionice bedema mogla je biti pokrenuta već krajem 15. st., no zbog sve intezivnijih aktivnosti novljanskih i senjskih uskoka bedemski perimetar ojačan je prigradnjom istraživane polukule. Nažalost, tijekom posljednjeg stoljeća velik je dio toga bedemskog opasača porušen, dijelom i zbog loše gradnje, a preostao je tek dio perimetra od nekoliko desetaka metara koji je tijekom posljednjih radova saniran i prezentiran. Sporadični ulomci amfora i kasnoantičke keramike sekundarno su dospjeli u podni naboj kule te samo upućuju na mogućnost da je i jezgra Vrbnika (osim poznatoga kasnoantičkog naselja na predjelu Sveti Mavar) prvi put naseljena u kasnoj antici, odnosno ranobizantskom razdoblju.

Nakon završetka zemljanih radova nastavljena je sanacija zidnog platna polukule kako bi se spriječilo njeno propadanje. Pokretni nalazi unatoč skromnom karakteru navode na potrebu ozbiljnoga arheološkog nadzora budućih radova unutar povijesne jezgre Vrbnika koja dosad nije arheološki istraživana (osim susjednoga prapovijesnog naselja na brijegu Kostrilj koji u ranome srednjem vijeku nisu zaposjeli doseljeni Hrvati).

Ranko Starac

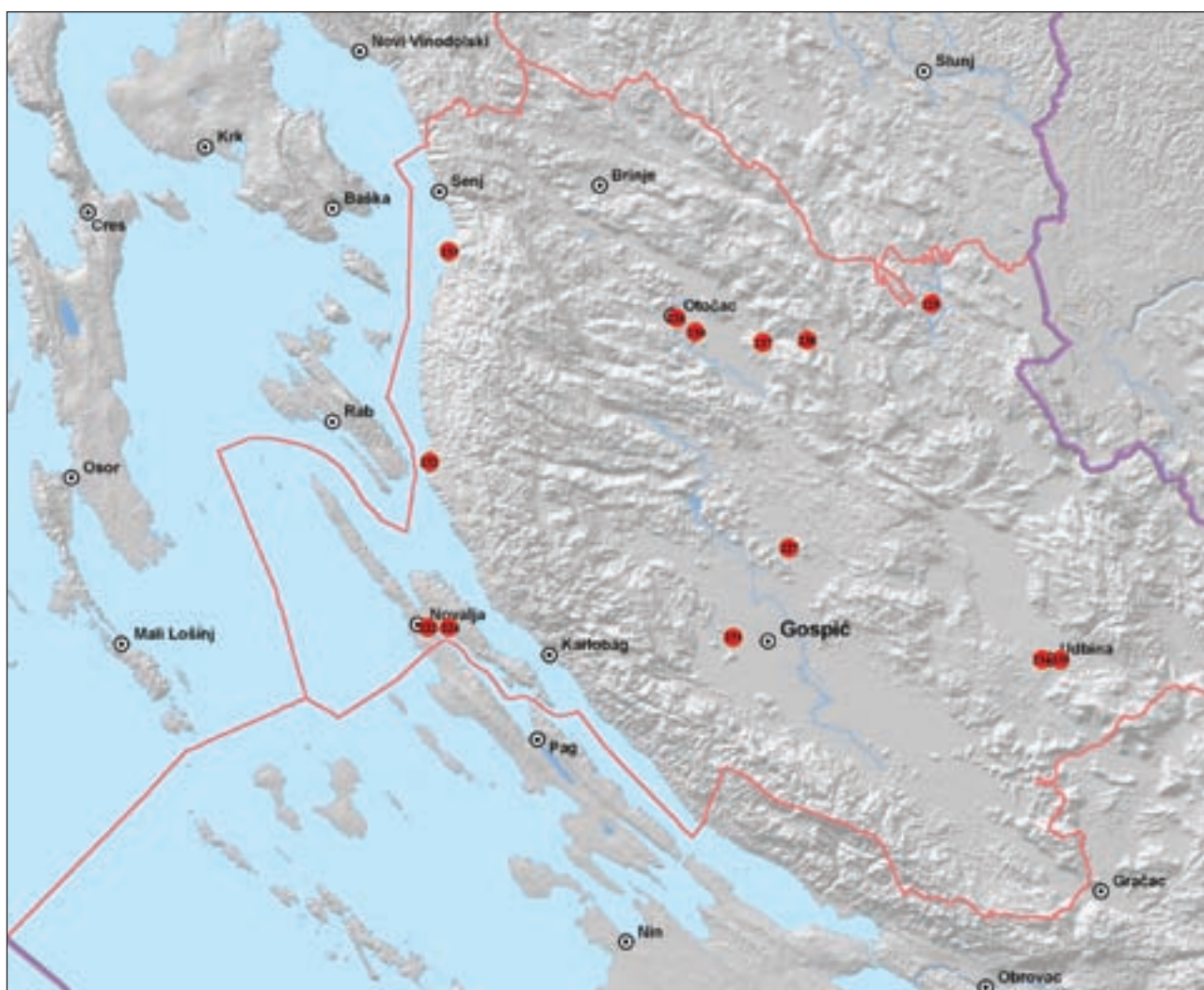
Summary

In order to rehabilitate and present the remains of the wall surrounding the medieval settlement of Vrbnik, during January 2009, salvage archaeological excavations were carried out in the small half-tower called Keštel, which dominates a steep slope over the sea in the eastern part of the city. The interior space of the half-tower of a total height of 450 cm was cleaned with manual excavation. The semi-circular surface wall of the tower is placed directly on an uneven limestone cliff without any foundations and is built of irregular broken stone layered without any regular courses, with the addition of lime mortar mixed with seaside gravel and pieces of tiling. The half-tower was leaned against the outer face of part of the perimeter of the rampart, and an opening for the door was made through the axis of the half-tower. Opposite the entry door in the seawards direction are the remains of a rectangular opening, a little window or loophole. The poor construction and the only slight thickness of this segment of the walls and the subsequently constructed and added half-tower show that the building was done in a hurry, spurred by the threats to the population of Vrbnik from armed pirate bands – the Uskoks of Senj, subjects of Austria who during the whole of the 16th and at the beginning of the 17th century harried possessions on the eastern shores of the Venetian island of Krk. There are meagre portable archaeological materials, and they come down to a few fragments of modern pottery such as pots and tableware used between the early 16th and the end of the 18th century. A few fragments of amphorae of the Late Roman Period

and of amphorae found mixed up in the upper stratum with modern waste indicate the closeness of the traces of the settlement below the historical core of Vrbnik, created at the beginning of the Middle Ages on the site of a small Late Roman Period watchtower.

LIČKO-SENJSKA ŽUPANIJA

222 Caska
 223 Caska – podmorje
 224 Caska – Sv. Juraj
 225 Gradina Kozjak (Krčingrad)
 226 Otočac – stari grad Fortica
 227 Perušić – Stari grad (Turska kula)

228 Plinovod Like i Dalmacije, 2. dio sustava
 229 Plinovod Like i Dalmacije, 3. dio sustava
 230 Prozor – crkva Uzvišenja Sv. Križa
 231 Smiljan – Crikvine Čovini
 232 Stinica – uvala Mala Stinica
 233 Sveti Juraj – crkva sv. Filipa i Jakova

234 Udbina – Gradina
 235 Udbina – stolnica sv. Jakova
 236 Utvrđene pećine Ličko-senjske županije
 237 Vrebac
 238 Vrhovine – Deličev Obljaj i Grčko groblje

Redni broj: 222**Lokalitet: Caska****Naselje: Caska****Grad/općina: Novalja (otok Pag)****Pravni status: R-250****Razdoblje: A****Vrsta radova: geofizičko istraživanje**

Od 16. do 18. lipnja 2009. geofizički je istraženo nekoliko lokacija u uvali Caski (ant. *Cissa*) kod Novalje na otoku Pagu. Ispitivanja su dio projekta istraživanja toga kompleksnog antičkog lokaliteta. Stručna je voditeljica projekta prof. dr. sc. Anamarija Kurilić sa Sveučilišta u Zadru, a projekt su financirali Ministarstvo kulture, Grad Novalja te Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa. Geofizička istraživanja bila su planirana za istraživačku kampanju u jesen 2008., ali su zbog nepredviđenih problema morala biti odgođena za više od pola godine. Obavilo ih je poduzeće GEARH d.o.o. iz Maribora, koje zastupa direktor doc. dr. sc. Branko Mušič.

Cilj je ispitivanja neinvazivna prosudba arheološkog potencijala na lokacijama u zonama istraživanim tijekom proteklih godina (Kurilić 2008a; Kurilić 2009). Godine 2005. tijekom kampanje arheološkog iskopavanja nekropole u Caski (Radić Rossi, Kurilić 2006) teren je georadarski istražen, ali su tadašnji rezultati interpretirani na osnovi neobrađenih georadarskih profila, pa je jedan od ciljeva ovogodišnjih geofizičkih istraživanja bio i revidiranje te interpretacije realnijom procjenom arheološkog potencijala.

Istraživalo se primjenom dviju neovisnih metoda: 1) metodom geoelektričnog otpora (Geoscan RM15, elektrodna konfiguracija *Twin probes* za geoelektrično kartiranje) i 2) georadarskom metodom (GSSI SIR3000, 400 MHz monostatična antena) (Mušič 2006).

Istražene čestice podijeljene su na manje kvadrate: Kvadranti 1 – 3 na čestici na kojoj je 2008. arheološki istražena stambena arhitektura (Kurilić 2009), Kvadrant 4 na prostoru gdje je 2007. arheološki istražen naseobinski areal (Kurilić 2008a), a Kvadrant 5 sjeverno od mjesta na kojem je istraživana antička nekropola (Kurilić 2008b). Poznavanje relevantnih arheoloških informacija bilo je korisno za procjenu mogućnosti geofizičke metode u danim uvjetima.

Kv. 1 postavljen je između sjevernih (kv. B5, C5 – C6) i južnih (kv. B9 – C9) kvadranta s antičkom arhitekturom, istraživanih 2008. godine, te je izmjeren samo georadarskom metodom. Tu je utvrđeno nekoliko linearnih anomalija jakih radarskih signala koji odgovaraju ostacima arhitekture. Sve su te linije usmjerene jednako kao istraživani zidovi, pa se najvjerojatnije radi o dijelu istoga antičkog arhitektonskog kompleksa.

Kv. 2 postavljen je istočno od područja istraživanoga 2008. godine. Ondje su se geoelektričnim kartiranjem, jednako kao i u Kv. 3, pokazala anomalna područja visokog otpora, karakteristična za ostatke arhitekture i slojeve urušavanja. Najizrazitije linearne anomalije, koje su posljedica otpora pojedinih zidova, generalno se pružaju u istom smjeru kao i zidovi otkriveni arheološkim iskopavanjima 2008., a za neke od njih može se pretpostaviti da se nalaze upravo u nastavku tih zidova. Veće površine visokog otpora rezultat su slojeva urušavanja plitko ispod današnje površine ili čak

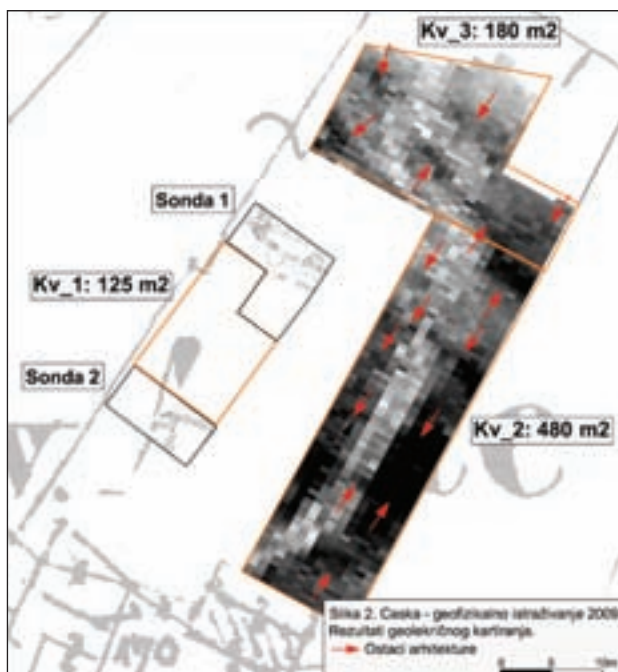
Caska, lokacije geofizičkih istraživanja 2009. godine

možda starih krčevina. Naime, radi se o situaciji identičnoj onoj u sjevernom profilu južnih kvadranta istraživanih 2008., gdje na dubini od 60-ak cm započinje debela koncentracija kamenja koja u kv. B9 zacijelo pripada staroj krčevini koju je odavno zatrpala mlađa erozija. Slična situacija u sjevernom profilu kv. C9 pripada ruševnom sloju arhitekture iz tog kvadranta. Georadarska istraživanja također su pokazala postojanje ruševnog sloja koji se vidi u sjevernom profilu kvadranta B9 – C9, istraživanih 2008. godine. Osim toga, georadarska su istraživanja ondje pružila vrlo važan podatak koji upućuje na više građevinskih (urbanističkih) faza, jer su podesiranjem izmjerenih georadarskih signala na različitim dubinama uočeni drugačiji tlorisni prikazi.

Kv. 3 postavljen je sjeverno od sjevernijih kvadranta istraživanih 2008. godine. Ondje su geoelektričnim kartiranjem uočene linearne anomalije visokog otpora za koje se također pretpostavlja da su posljedica otpora zidova. Radi se o više kraćih linija visokog otpora, koje se po smjeru razlikuju od zidova pronađenih u istraživanjima 2008. godine. Na više su mjesta i ti rezultati potvrđeni georadarskom metodom, iako su oni nešto manje jasni nego na područjima Kv. 1 i 2.

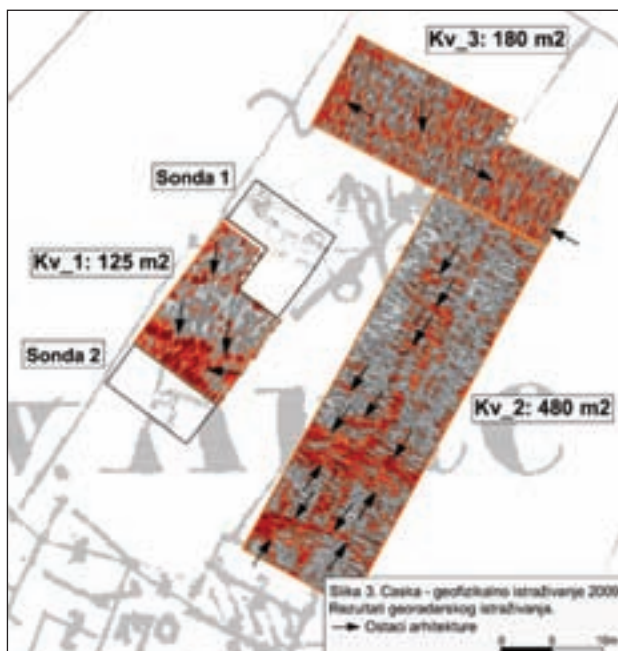
Na bazi rezultata za mjerenja u Kv. 1 – 3 može se zaključiti da su istraživanjima 2008. zahvaćeni dijelovi većega arhitektonskog kompleksa koji se u istom ili sličnom rasteru nastavlja prema istoku. Ti se zaključci mogu smatrati pouzdanima jer su jednaki rezultati dobiveni i nezavisnom georadarskom metodom.

Kv. 4 postavljen je nešto dalje prema zapadu od prethodnih. Geoelektrično kartiranje ondje je pokazalo anomalije relativno višeg otpora koje se pružaju u smjeru sjeverozapad-jugoistok. Ne može se pouzdano tvrditi da se radi o ostacima antičke arhitekture jer se georadarskom metodom to nije uspjelo potvrditi, a vrijednosti su znatno niže od onih karakterističnih za ostatke arhitekture. Moguće je da se radi o prirodnoj promjeni sastava zemljišta ili recentnim zahvatima kojima je promijenjena konzistencija zemljišta (zatrpavanje depresije, seoski put...). Arheološka istraživanja na tom području pokazala su slične rezultate,

Caska, rezultati geoelektričnog kartiranja na području Kv. 1 – 3

jer se ni na dubini većoj od 2,5 m nije dospjelo do intaktnoga arheološkog sloja, iako su u neposrednoj blizini pronađeni antički ostaci na dubini već od oko 1,20 m (Kurilić 2008a). Stoga, kad to područje bude istraživano sljedeći put, morat će se računati s dubinom iskopa većom od 2,5 metra. Kv. 5 podosta je udaljen od prethodnih. Postavljen je sjeverno od istraživanih ostataka antičke nekropole. I taj je kvadrant, poput Kv. 1, istraživan samo georadarskom metodom. Na tom je području geološka podloga od vapnenca

Caska, rezultati georadarske metode na području Kv. 1 – 3

prekrivena slojem pijeska koji je povoljan medij za georadarska istraživanja. Kod interpretacije je uzeta u obzir činjenica da se podloga vapnenca na nekim mjestima nalazi plitko ispod današnje površine. Rezultati georadarskog istraživanja pokazuju da se u središnjem dijelu tog područja radi o manjoj depresiji u vapnencu s relativno debljim slojem pješčanih naslaga, gdje se ne očekuje utjecaj geološke podloge. Na prikazima horizontalnih rezova radarskih signala poprečno preko istražene površine prati se jasna linija jakih radarskih signala koja može biti posljedica prisutnosti kamenog zida, možda od četvrtaste kamene grobnice kakve dominiraju na antičkoj nekropoli istraživanoj u neposrednom susjedstvu. To bi bio još jedan argument u prilog tome da se nekropola protezala dalje prema sjeverozapadu. Ostale jake anomalije u tom kvadrantu najvjerojatnije su posljedica geološke podloge od vapnenca plitko ispod današnje površine.

Na osnovi analize primijenjenih geofizičkih metoda može se zaključiti da su rezultati mjerenja objema metodama pokazali slične ili jednake rezultate, odnosno da su zapažanja do kojih se došlo geoelektričnim kartiranjem potvrđena rezultatima mjerenja georadarskom metodom.

Literatura

Kurilić 2008a Anamarija Kurilić, Caska – naseobinski dio, HAG, 4/2007, Zagreb, 2008: 368, 369.

Kurilić 2008b Anamarija Kurilić, Caska – nekropola, HAG, 4/2007, Zagreb, 2008: 369 – 371.

Kurilić 2009 Anamarija Kurilić, Caska – naseobinski dio, HAG, 5/2008, Zagreb, 2009: 451 – 453.

Mušić 2006 Branko Mušić, Primjena geofizičkih istraživanja u arheologiji, HAG, 2/2005, Zagreb, 2006: 439 – 451.

Radić Rossi, Kurilić 2006 Irena Radić Rossi, Anamarija Kurilić, Caska – arheološka zona, HAG, 2/2005, Zagreb, 2006: 279, 280.

Anamarija Kurilić
Branko Mušić

Summary

During June 2009, geophysical investigations were conducted at several locations in Caska Bay (Roman *Cissa*) by Novalja on Pag island. The investigations were carried out in the framework of a project researching into that complex antique site. Measurements were carried out at 5 quadrants, most of which (four) were placed in the dwelling part, and one not far from the area in which a Roman period necropolis was investigated. Two independent methods were used: 1) geo-electrical resistance (Geoscan RM15, electrode configuration Twin Probes for geo-electrical mapping) and 2) the GPR method (GSSI SIR 3000, 400 MHz, monostatic aerial). The two methods of measuring provided identical or similar results.

From the results in Quadrants 1-3 it can be concluded that the investigations of 2008 covered parts of a larger architectural complex that went on off to the east in the same or a similar grid. Measurement results in Quadrant 4 tend more to support the idea that the anomalies observed reflect a natural change in the composition of the ground or else recent operations in which the consistency of the ground has been changed (filling

depressions, a rural path). Archaeological investigations in this area showed similar results, for not even at a depth of over 2.5 m was an intact archaeological stratum reached, although in the immediate surrounds Roman period remains were found at a depth of no more than about 1.2 m. In Quadrant 5 transversely over the area investigated a clear line of strong radar signals can be found, perhaps the result of reflection of a stone wall, perhaps off a stone tomb of the sort that prevails in the immediate surrounds of the investigated Roman period necropolis, while other major anomalies are probably the result of the geological bedrock of limestone at no great depth beneath today's surface. The results of the measurements in Quadrant 5 tend once more to support the extension of the necropolis off towards the north west.

Redni broj: 223

Lokalitet: Caska – podmorje

Naselje: Novalja

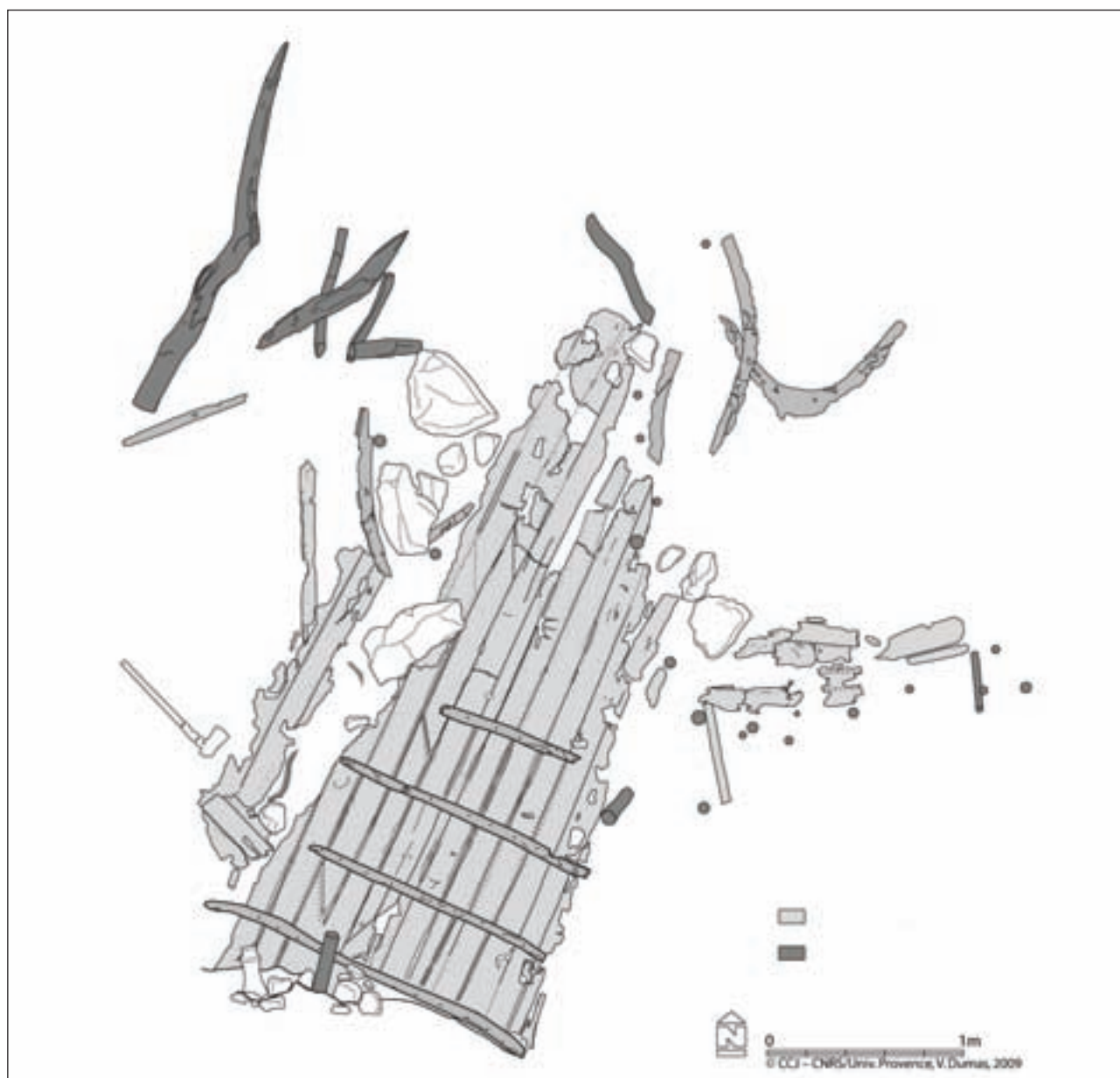
Grad/općina: Novalja (otok Pag)

Pravni status: R-250

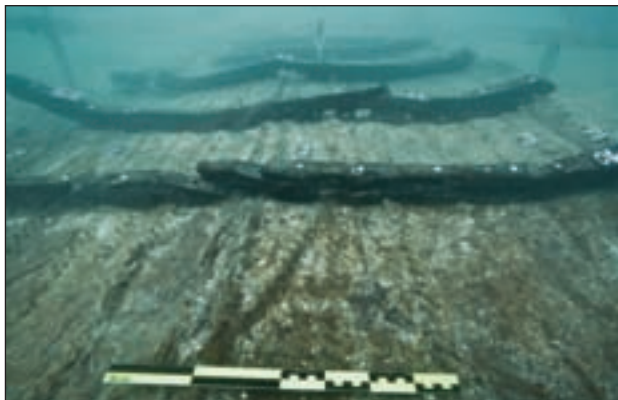
Razdoblje: A

Vrsta radova: zaštitno istraživanje, geodetsko snimanje

Tijekom podmorskog istraživanja 2007. u uvali Caski na Pagu, u sondi 14 smještenoj nedaleko od Tunere na istočnoj obali uvale otkriveni su ostaci šivanog broda iz antike. Nalaz je privremeno zaštićen geotekstilom, a 2009. organizirana je prva istraživačka kampanja. Međunarodno istraživanje odvijalo se u suradnji Sveučilišta u Zadru i

Plan nalazišta 2009. godine (crtež: N. Lete, V. Dumas)

Pogled na otkriveni dio brodske konstrukcije (foto: L. Damelet)

francuskog Nacionalnog centra za znanstvena istraživanja u Aix-en-Provence (CNRS – Centre Camille Jullian), s ciljem proučavanja ostataka potonulog broda, ali i šireg konteksta nalaza. Istraživanje je dio međunarodnoga istraživačkog projekta istraživanja, zaštite i očuvanja arheološke baštine na području Grada Novalje (*Cissa antiqua*). U istraživačkoj kampanji 2009., pod vodstvom Irene Radić Rossi (Sveučilište u Zadru) i Giulie Boetto (CNRS, Centre Camille Jullian), sudjelovali su stručnjaci, mladi istraživači i studenti iz Hrvatske, Francuske, Italije, Grčke, Slovenije i Makedonije.

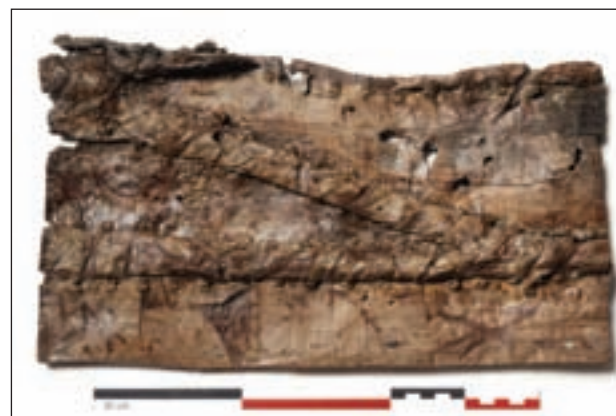
Cilj prve istraživačke kampanje bio je prije svega utvrditi stanje brodske konstrukcije u dubljem dijelu nalazišta te pripremiti podlogu za to da Ministarstvo vanjskih poslova Republike Francuske sufinancira istraživanje. Radovi su započeli ponovnim otvaranjem sonde iz 2007., uklanjanjem geotekstila i pozornim čišćenjem drvene građe. Pokazalo se kako brodska konstrukcija leži u smjeru sjever-jug, gotovo okomito na obalu, pa je iskopavanje nastavljeno u smjeru juga. Na većoj dubini brod je pokriven debljim slojem mulja, što je uzrokovalo i njegovu znatno bolju očuvanost negoli u sjevernom dijelu sonde. Tijekom dvotjedne akcije istražena je površina dimenzija 4x6 m, podijeljena u šest pomoćnih kvadrata dimenzija 2x2 m. Sveukupna površina istraženoga

kompaktnog dijela brodske konstrukcije iznosila je oko 8 m², dok su na preostalom prostoru ležali njeni dislocirani dijelovi. Na čitavoj površini sonde vodenim je sisaljkom uklonjen sloj mulja, lomljenog vapnenca i ulomaka tegula kojima je bio ispunjen donji dio brodske trupa. Iz skupine atipičnih ulomaka gruboga keramičkog posuđa izdvaja se grlo jadranske amfore ravnoga dna (tzv. tip *Forlimpopoli*), pronađeno nad brodskom oplatom, koje je *terminus ante quem* za njeno datiranje i upućuje na 1. st. kao vrijeme nastanka i primarnog korištenja brodom. U zapadnom dijelu sonde, na razini brodske konstrukcije otkrivena je manja željezna sjekira s potpuno očuvanim drvenim drškom. Jaka korozija oštetila je željezni dio alatke, pa je originalan oblik predmeta utvrđen rendgenskim snimanjem. Pri dokumentiranju brodske konstrukcije, osim klasičnog crteža, primijenjena je numerička fotogrametrija zahvaljujući kojoj je izrađen precizan plan nalazišta. Svi elementi smješteni su u prostor uz pomoć totalne stanice, koja je iskorištena i za izradu presjeka nalazišta te mikrobatimetrije šireg područja nalaza. Radi proučavanja deformacija brodske trupa i rekonstrukcije njegova originalnog oblika, ručno su isctani poprečni i uzdužni presjeci. Svi elementi brodske konstrukcije koji su izvađeni iz mora (dislocirana rebra, uzorci oplata i kobilice) dokumentirani su u mjerilu 1 : 1.

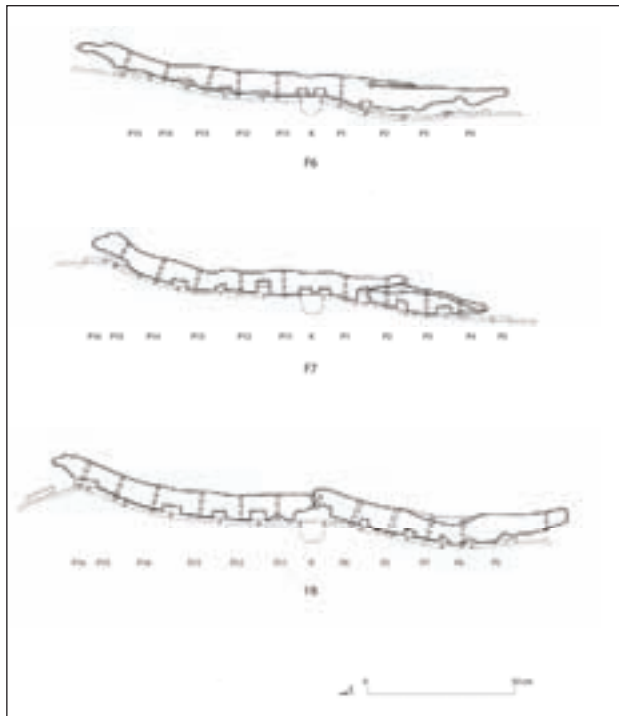
Od elemenata brodske konstrukcije evidentirana je kobilica, oplata sastavljena od 24 platice koje čine po 5 nizova (vojeva) sa svake njene strane te 5 rebrenica. Četiri su rebrenice u cijelosti otkopane i dokumentirane, dok se peta nazire u južnom profilu sonde. Na sjevernom dijelu konstrukcije primijećeni su tragovi još dviju rebrenica koje nedostaju, koji se jasno očituju u otiscima u sloju smole s unutrašnje strane oplata te rupama za drvene čavle kojima su rebrenice bile pričvršćene za oplatu. Ostali elementi brodske konstrukcije pronađeni su dislocirani u sjevernom dijelu sonde, u smjeru obale. Riječ je o ulomcima neodređenih rebara, jednome vijencu i dva rebrena nastavka s posebno obrađenim gornjim završecima. Specifičan oblik rebara, s nizom otvora s donje strane koja naliježe na oplatu, uzrokovan je potrebom zaštite šavova od pritiska i trenja. S obje strane olupine pronađeni su i dislocirani dijelovi oplata, od kojih je ona u istočnom dijelu sonde u prilično lošem stanju i postavljena je okomito na ostatak brodske

Sjekira pronađena u neposrednoj blizini broda (foto: V. Frka)

Detalj brodske konstrukcije izrađene tehnikom šivanja (foto: L. Damelet)

Presjeci brodskih rebara (crtež: G. Boetto, P. Poveda)

konstrukcije. Prostor između rebrenica bio je ispunjen kompaktnim slojem lomljenog vapnenca, ulomaka tegula i žbuke, nad kojim se nalazio sloj većega lomljenog kamena. Drveni kolci različitih promjera zabijeni su kroz samu brodsku konstrukciju ili oko nje, a njihova je koncentracija osobito izražena u istočnom dijelu sonde. Dio kolaca pronađen je u horizontalnom položaju nad brodom konstrukcijom i u njejoj neposrednoj blizini. Opisana situacija upućuje na pretpostavku o namjernom potapanju broskog korita i njegovoj sekundarnoj uporabi za oblikovanje maloga mola ili neke druge priobalne konstrukcije. Na njeno burno razaranje upućuju horizontalno položeni kolci.

Hrvatsko-francuska suradnja nastavit će se tijekom sljedećih godina u okviru četverogodišnjeg projekta kojemu se priključio i Institut za ekologiju i paleoekologiju Mediterana (IMEP, Université Paul Cézanne, Aix-Marseille), koji će u okviru projekta „Dendrokronologija i dendromorfologija starih mediteranskih brodoloma” obaviti dendrokronološka ispitivanja i ostale analize potrebne za rekonstrukciju caskog paleokrajolika.

Literatura

Radić Rossi 2008 Irena Radić Rossi, Caska – podmorje, HAG, 4/2007, Zagreb, 2009: 371 – 373.

Irena Radić Rossi

Summary

During underwater investigations in 2007 in Caska Bay on Pag, not far from the tuna spotting tower on the eastern shore of the bay, the remains of a sewn boat from the Roman

period were found. The find was temporarily protected with geo-fabric, and in 2009 the first excavation campaign was organised. International research was conducted, including collaboration between Zadar University and the French National Centre for Scientific Research in Aix-en-Provence (CNRS – Centre Camille Jullian), the aim being to study the remnants of the sunken ship as well as the wider context of the find.

During the two-week campaign, an area of 24 m² was investigated. Part of the boat's construction was found, a number of vertically driven wooden pylons that belonged to a coastal structure of unknown purpose, perhaps a jetty, fragments of tegulae and pottery, animal bones and one entirely preserved iron axe with a wooden handle.

The excavation campaign of 2009 resulted in the discovery of part of the ship's construction, composed of the keel, 24 planks, making 10 strakes, and 5 floor timbers. The planks were joined with the sewing technique, which was certainly used in the Mediterranean during the Greek archaic and classical period. The newly discovered boat in Caska in appearance and approximate dating corresponds to the well-known finds from Zaton by Nin, but no particularly distinctive elements of naval architecture are to be observed in it.

Redni broj: 224

Lokalitet: Caska – Sv. Juraj

Naselje: Caska

Grad/općina: Novalja

Pravni status: Z-4702

Razdoblje: A, S, NV

Vrsta radova: sondažno iskopavanje

Od 8. lipnja do 24. srpnja 2009. arheološki je istražen položaj Sv. Juraj u Caski kod Novalje. Stručnu ekipu činili su voditelj Radomir Jurić (Arheološki muzej Zadar), suvoditelj Aleksij Škunca iz Novalje, Jelena Vekić, dipl. arheo., Ivan Čondić, prof. (dokumentarist u Arheološkom muzeju u Zadru) te Olja Rastović, Hrvoje Čikeš, Marin Stanić i Marko Jablan (vanjski suradnici Muzeja). U dogovoru s Konzervatorskim odjelom iz Gospića radovi su bili usmjereni na crkvu sv. Jurja i njen bliži okoliš te djelomice na građevinske ostatke utvrde. Istražena je površina od 56,52 m². Istraživanje su financijski pomogli Ministarstvo kulture i Grad Novalja, a teren su (posredovanjem Grada Novalje) iskopavali radnici tvrtki Komunalije, Arburoža i Klesarstvo Jurišić iz Novalje.

Crkva je romaničkih stilskih obilježja (14. st.) i uklopljena je u utvrdu. U izvorima se prvi put spominje 1451. i bila je u uporabi do 19. st. (Petrioli 1952; Fisković 1953; Hilje 1999). Nažalost, tijekom vremena se urušila, a iz njenih su zidova čupani brojni ulomci crkvenog namještaja koji su tu najvjerojatnije doneseni iz Novalje, a pripadali su ranokršćanskim i ranosrednjovjekovnim sakralnim objektima većih dimenzija. Tehnika je zidanja neujednačena, jer je građevina s vremenom pregrađivana.

Na početku radova uređen je jedan dio utvrde, posebice onaj istočni. Presloženo je i na drugo mjesto preneseno više

Caska – Sv. Juraj, početak istraživanja (foto: I. Čondić)

od 55 m³ raznog kamenja crkve i utvrde (sedra, pješčanik, klesanci, obrađeni ulomci starijih građevina, opeka). Gotovo je u cijelosti istražen unutrašnji dio crkve (sonda 1) i njezin okoliš (sonda 2). Istraženo je 6 grobova (većinom višekratni ukopi), a u slojevima sonde 2 nađeno je još dosta dislociranih ljudskih kostiju. Po jedan grob istražen je u crkvi (grob 1) i ispred njezina pročelja (grob 5), a preostali grobovi s južne strane crkve (grobovi 2, 3, 3/1, 4, 6, 6/1). Većina je grobova bila bez grobne arhitekture. Svi grobovi, osim groba 5 koji je ukopan u šutu, leže na kamenu živcu ili su za ukop pokojnika iskorištene prirodne rupe u samom kamenu živcu. Prilikom ukopa gr. 3 i 4 probijena je podnica označena brojkom 2. Zabilježeni su *in situ* ukopi odraslih pokojnika i djece (novorođenčad). Osteološka građa tih pokojnika bit će poslana na antropološku analizu u Odsjek za arheologiju Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu. Nalaza u grobovima nije bilo.

Sonda 2 otvorena je ispred pročelja crkve (vel. 5x2,50 m, dubina 0,50 – 1,20 m) i s njene južne strane (vel. 11,50x2 m, proširenje 1,50x1 m dva puta za grobove). U toj sondi istraženo je i dokumentirano sedam zidova i dvije podnice. U ovoj se fazi istraživanja ne može sa sigurnošću govoriti

Caska – Sv. Juraj, Sonda 2 uz južni zid crkve (foto: I. Čondić)

o namjeni tih objekata (izuzev južnog potpornja), već samo o slijedu njihove gradnje i o gradnjama koje su prethodile crkvi (zidovi 1 i 6 te podnica 1, koji su poništeni gradnjom južnog zida crkve) i gradnjama koje su uslijedile nakon što je crkva sagrađena (zidovi 2, 3 prislonjeni su na pročelje crkve, 4, 5, 7 podnica 2 i južni kontrafor).

Sonda 3 (3,42 m², dubina 0,40 – 1,50 m) otvorena je u južnom dijelu utvrde, u prostoriji označenoj slovom K, na spoju zidova 8 i 9 koji se razlikuju načinom gradnje. Zid 9 vanjski je obrambeni zid utvrde, a zid 8 pregradni zid jedne od prostorija u tom dijelu utvrde, i građeni su u različitim razdobljima života na utvrdi, što će se još bolje definirati budućim istraživanjima.

Prema napatku Konzervatorskog odjela u Gospiću, sonde 2 i 3 prekrivene su geotekstilom i djelomice zatrpane (do budućih radova), dok će istraženi dio crkve biti naknadno zatrpan tamponom. Treba napomenuti da što prije treba započeti konsolidacija pročelnog i južnog zida crkve sv. Jurja, koji su u temeljima detaljno istraženi, ali i loše sačuvani. Tijekom radova (sonda 2 i prilikom razvrstavanja kamenja) pronađeno je više ulomaka crkvenog namještaja, koji su odmah nacrtani i fotografirani. U slojevima (ponajviše šute i djelomice obrađenog kamenja) u navedenim je sondama nađeno i više ulomaka zemljanih posuda (gruba keramika, crnopečena s ukrasom valovnice, manja količina majolike i dr.) te kasnosrednjovjekovni mletački novac. Slijedi obrada i konzervacija novopronađene arheološke građe. Treba spomenuti i nalaze fosila ježinca i listova (u sedri). Rezultati dosadašnjih istraživanja veoma su respektabilni i donose nova saznanja o kasnoromaničkoj crkvi sv. Jurja i samoj utvrdi, pa istraživanja svakako valja nastaviti.

Literatura

- Brusić 1988** Z. Brusić, Kasnoantička utvrđenja na otocima Rabu i Krku, Izdanja HAD, 13, Zagreb, 1988.
- Buškarol 1988** F. Buškarol, Prilozi arheološkoj topografiji otoka Paga na temelju bilježaka Mihovila Abramića, Izdanja HAD, 14, Zagreb, 1988.
- Delonga 1996** V. Delonga, Latinski epigrafički spomenici u ranosrednjovjekovnoj Hrvatskoj, Split, 1996.
- Fisković 1953** C. Fisković, Bilješke o paškim spomenicima, Ljetopis JAZU, 57, Zagreb, 1953.
- Hilje 1999** E. Hilje, Spomenici srednjovjekovnoga graditeljstva na Pagu, Zadar, 1999.
- Kunkera 1997** J. Kunkera, Novalja kroz 30 stoljeća, Novalja, Novalja, 1997.
- Kurilić 2008** A. Kurilić, Caska – nekropola, HAG, 4/2007, Zagreb, 2008.
- Petricioli 1952** I. Petricioli, Spomenici srednjovjekovne arhitekture na otoku Pagu, Starohrvatska prosvjeta, ser. III, sv. 2, Zagreb, 1952.
- Radić-Rossi 2008** I. Radić-Rossi, Caska – podmorje, HAG, 4/2007, Zagreb, 2008.
- Regan 2002** K. Regan, Utvrda Sv. Jurja u Caskoj na otoku Pagu, Prilozi IAZ, 19, Zagreb, 2002.
- Sabljar 1852** M. Sabljar, Bag/Pag, Putna bilježnica br. 5 1852, Knjižnica Uprave za zaštitu kulturne baštine u Zagrebu, 1852.
- Suić 1953** M. Suić, Pag, Zadar, 1953.

Szabo 1929 Gj. Szabo, Putna bilježnica (1929), Knjižnica Uprave za zaštitu kulturne baštine u Zagrebu, 1929.

Šonje 1981 A. Šonje, Kasnoantički spomenici otoka Paga, Peristil, 24, Zagreb, 1981.

**Radimir Jurić
Aleksij Škunca**

Summary

From June to July 2009, archaeological excavations were conducted at the site of Sv. Juraj in Caska by Novalja (island of Pag). The operations were focused on the Church of St George (Juraj) and its immediate surroundings, as well as partially on the building remains of fortifications. An area of 56.50 m² was excavated. The church has stylistic features of the Romanesque (14th century) and is incorporated into the fort. In the sources it is first mentioned in 1451, and was used until the 19th century.

At the beginning of the operations, one part of the fort was put organised, particularly the eastern part. About 55 m³ of various stones from the church and fort (tufa/travertine, sandstone, ashlar, reworked fragments of older buildings, bricks) were reassembled and moved to another place. The interior of the church was investigated almost in its entirety (test pit 1) as well as its context (test pit 2). Six graves were investigated (mostly multiple burials), and in the strata of test pit 2 quite a lot of displaced human bones were discovered. In test pits 2 and 3 several architectural remains were discovered, which should be better defined in future archaeological operations.

During the works (test pit 2 and during the reorganisation of the stone material) several fragments of stone church furnishing were found. Also found were fragments of earthenware pottery (coarse ware, black fired with undulating decoration, a small quantity of majolica and some other things), as well as a late medieval coin of Venice. We might also mention fossils of urchin and sole found in the tufa.

Redni broj: 225

Lokalizacija: Gradina Kozjak (Krčingrad)

Naselje: –

Grad/općina: Plitvička jezera

Pravni status: P-1446

Razdoblje: SV

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Kasnosrednjovjekovni grad Krčingrad (Pliš, Krčin) nalazi se na gradini Kozjak, šumovitom poluotoku smještenom između jezera Kozjak i Gradinskog jezera, unutar područja Nacionalnog parka Plitvička jezera. S kopna se gradu pristupalo s južne strane preko uske spona koja ga povezuje s kopnom, a taj se put i danas nazire u morfologiji terena na istočnoj strmini gradine. Arheološka istraživanja trajala su od 18. svibnja do 20. lipnja 2009. godine. Izvođač radova bio je Hrvatski restauratorski zavod (Služba za arheološku baštinu, Odjel za kopnenu arheologiju), a voditeljica istraživanja Tajana Pleše, konzervatorica arheologinja.

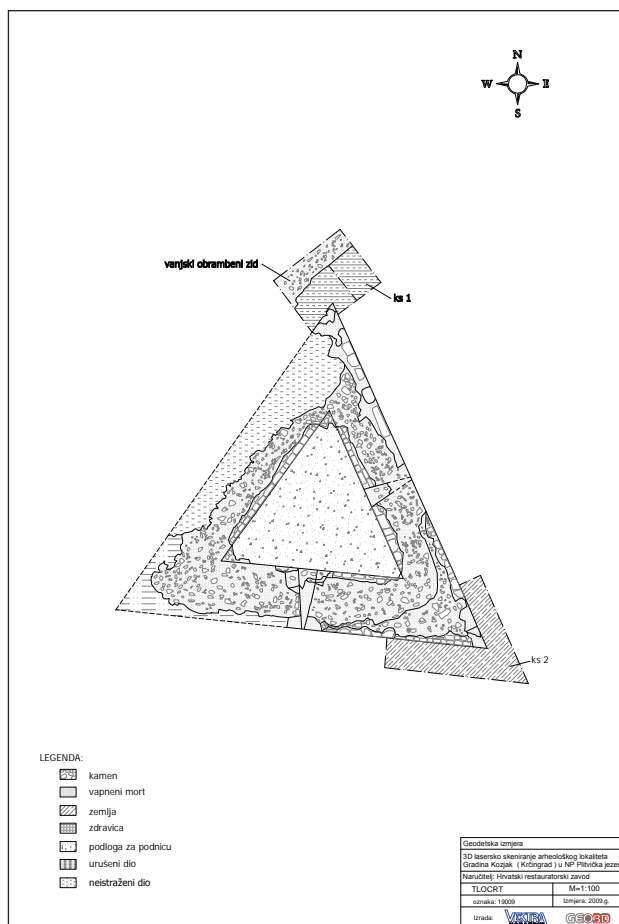

Pogled sa sjevera na trokutastu obrambenu kulu (foto: J. Kliska)

Gradinu Kozjak prvi je sustavno arheološki istražio E. Laszowski 1911. i 1912. godine. Tijekom dviju sezona istraživanja na gradini E. Laszowsky potvrdio je liniju vanjskoga obrambenog zida te dvije kule na južnom dijelu platoa (manju, kvadratnu na samom rubu padine te trokutastu obrambenu kulu smještenu nešto dalje prema sjeveru). Radovi su nastavljeni tek 2008. istraživanjem trokutaste obrambene kule. Istraživanja 2009. ponajprije su bila usmjerena na dovršetak istraživanja trokutaste obrambene kule te na određivanje njena odnosa sa zapadnim dijelom vanjskoga obrambenog zida. Unutrašnjost trokutaste obrambene kule istražena je u cijelosti, čime je potvrđeno da je objekt sačuvan isključivo u visini visokog prizemlja. Zasiplje je, kao i u gornjem sloju, bio sastavljen isključivo od urušenih komada sedrenih klesanaca i lomljenjaka te segmenata i ulomaka arhitektonskih profilacija. Potvrđeno je da je trokutasta obrambena kula bila sagrađena na priklesanom kamenu živcu. Podloga je prije gradnje bila poravnata debelim slojem krupnozrnatoga vapnenog morta sa znatnim udjelom sitnijeg lomljenika. Na poravnati sloj nanesen je oko 10 cm deo sloj finijega vapnenog morta, čime je postignut ravan hodni sloj (prosječna je visina 577,80 m n.m.). Taj sloj sačuvan je isključivo u tragovima u sjevernom i južnom kutu kule. Najniža je etaža trokutaste obrambene kule u kutovima imala rasteretne svodne konhe koje upućuju na znatnu visinu objekta. Nažalost, za sada ne postoje elementi kojima bi se mogla pretpostaviti njena izvorna visina te se valja osloniti isključivo na komparativne primjere.

Luneta sa šesterolisnim cvijetom (foto: T. Pleše)

Tlocrt trokutaste obrambene kule (Vektra – Geo3D d.o.o.)

Sjeveroistočna je vanjska zidna ploha kule u sačuvanoj visini razvedena isključivo strijelnicom, istraženom 2008. (druga strijelnica nalazi se na jugoistočnoj plohi kule). Potvrđeno je da je iznimno uredan način gradnje zadržan i na vanjskim ploham. Definiranjem sjevernog i istočnog kuta te plohe postalo je moguće odrediti vanjske dimenzije kule. Vanjska ploha trokutaste obrambene kule duga je 1600 cm, a s drugim ploham spaja se pod kutom od 60°. Na zapadnom dijelu sjeveroistočne i na istočnom dijelu jugozapadne vanjske plohe trokutaste obrambene kule uočene su jednostavne klesarske oznake (jednostavni, uklesani križevi prosječne veličine 10x10 cm).

U zasipu uz SI vanjsku plohu kule pronađen je 41 segment i ulomak arhitektonskih profilacija, pri čemu treba izdvojiti lunetu sa šesterolisnim cvijetom te ulomke bifore kasnoromaničkih stilskih karakteristika. Mjesto nalaza lunete upućuje na činjenicu da su glavna vrata u trokutastu obrambenu kulu bila smještena na prvom katu (uobičajeno rješenje na obrambenim kulama) te da su bila okrenuta prema sjevernom dijelu grada. Sjeveroistočna zidna ploha u gornjim je etažama bila raščlanjena bar jednom biforom. Ti iznimni i vrlo rijetki nalazi kasnoromaničke arhitektonske plastike upućuju na visoku razinu kulturno-umjetničkih postignuća koju su mogle pratiti samo pojedine moćne plemićke obitelji. Nadalje, ti nalazi upućuju na činjenicu da je objekt uz obrambenu namjenu imao i ulogu statusnog

simbola. Za sada nije moguće potvrditi je li i jugozapadna ploha bila raščlanjena sličnim biforama, jer je tijekom 2009. istražen samo najistočniji dio u dužini od 420 cm (KS 2). Nije poznato ni kako je bila raščlanjena zapadna vanjska ploha kule, jer je do sada istražen samo njen najsjeverniji dio u dužini od 155 cm.

Odnos trokutaste obrambene kule i zapadnog dijela vanjskoga obrambenog zida određen je kontrolnom sondom 1 (KS 1; dužina 355 cm, širina 285 cm), gdje je potvrđeno da je između njih bio prolaz širok oko 140 cm. Unutar KS 1 istražen je unutrašnji dio (istražena širina 85 cm) zapadnog dijela vanjskoga obrambenog zida (dno temelja: 576,20 m n.m.) u dužini od 355 cm. Potvrđena je njegova struktura: lice je izgrađeno od pravilnih klesanaca, dok je jezgra sastavljena od sedrenog lomljenika s velikim udjelom krupnozrnatog veziva. Obrambeni zid nije istražen u cijelosti, tj. nije mu određena vanjska strana zbog već spomenutih sigurnosnih razloga.

Prema rezultatima reambuliranja terena te usporedbe nacrtu izrađenih nakon arheoloških istraživanja 1911. i 1912., može se pretpostaviti da je Krčingrad zauzimao površinu od oko 4000 m². Nadalje, može se pretpostaviti da je grad bio u posjedu moćne plemićke obitelji Babonić. Njihova jaka povezanost s kraljevskom lozom Anjou (koja je vladala Ugarskom i Hrvatskom od 1301. do 1409.) te utjecaj koji su imali na dvoru odgovara onodobnim društveno-političkim položajima obitelji koje su bile u posjedu Šaleka pri Velenju, Košica-Hradove i Boldogkőa, kasnosrednjovjekovnih gradova s trokutastim obrambenim kulama. Takvo tlocrtno rješenje, koje se povezuje s dvorskim arhitektima anžuvinske loze, bilo je iznimno rijetko te je primarno bilo statusni simbol. Povezivanje Krčingrada s Babonićima opravdano je i vremenskim odrednicama: početkom 14. st. Babonići su bili u naponu moći, što odgovara vremenu izgradnje grada. Ujedno se i naglo slabljenje obitelji Babonića može povezati s naglom propašću Krčingrada, koji nije imao obrambenu svrhu tijekom stoljetnog rata s Osmanlijama. Tijekom arheoloških istraživanja 2009. pronađena je i manja količina kasnosrednjovjekovne stolne keramike i metalnih predmeta (dvije strelice, okovi, kuke i dr.). Pronađeni pokretni arheološki materijal obrađen je na Odjelu za restauriranje kopnenih arheoloških nalaza (HRZ). Nakon arheoloških istraživanja 2009., istražene strukture zaštićene su dvostrukim slojem geotekstila. Trokutasta je obrambena kula fotodokumentirana (J. Kliska, HRZ) i snimljena metodom 3D-laserskog skeniranja (Vektra – Geo3D d.o.o.).

Literatura

- Delić 1899** Kamenko Delić, Plitvička jezera i njihova okolina, Zagreb, 1899.
- Ebhardt 2001** Bodo Ebhardt, Der Wehrbau Europas im Mittelalter (tom I), Würzburg, 2001.
- Franić 1910** D. Franić, Plitvička jezera i njihova okolina, Zagreb, 1910.
- Fras 1988** Franz de Paula Julius Frasn, Cjelovita topografija karlovačke Vojne krajine, Gospić, 1988. (Agram 1835.)
- Horvat 2007** Z. Horvat, Branič-kule na burgovima kontinentalne Hrvatske od 13. do 15. stoljeća, Prostor, 15, Zagreb, 2007: 26 – 41.

Kruhek 1994 M. Kruhek, Plitvička gradina, samostan pustinja i utvrda graničnih vojnih straža, Mostovi, Slunj, 1994: 171 – 175.

Laszowsky 1912 E. Laszowsky, Izvještaj o uspjehu istraživanja „Gradine” na Plitvičkim jezerima, Zagreb, 1911. – 1912.

Piper 1994 Otto Piper, Burgenkunde, Augsburg, 1994. (reprint; München, 1912.)

Stopar 1977 I. Stopar, Razvoj srednjeveške grajske arhitekture na Slovenskem Šajerskem, Ljubljana, 1977.

Tajana Pleše

Summary

The late medieval burg of Krčingrad is located on the hill fort of Kozjak, on a forested peninsula located between Lake Kozjak and Lake Gradinsko in the Plitvice Lakes National Park. Archaeological excavations of 2009 entirely investigated the interior of a triangular defence tower, and its relationship with the western part of the external defensive wall was determined. The tower was constructed on roughly worked bedrock. The lowest stage of the triangular defence tower had conches, suggesting the structure had a considerable height. Entirely investigated was the north east outer wall face of the tower, 1600 cm long, which abutted onto the other surfaces at an angle of 60 degrees. In the tip along the north east outer surface of the tower an abundance of architectural mouldings were found, worthy of especial mention being a lunette with a sexfoil flower and fragments of a two-light window of late Romanesque stylistic characteristics. Triangular defensive towers, which are associated with the palatine architects of the Angevins, are extremely rare. Only three comparable specimens are known, in late medieval burgs at Šalek by Velenje, Košice – Hradovi and Boldogkö. Not only did they have defensive purposes, but also served as status symbols.

Redni broj: 226

Lokaliteti: Otočac – stari grad Fortica

Naselje: Otočac

Grad/općina: Otočac

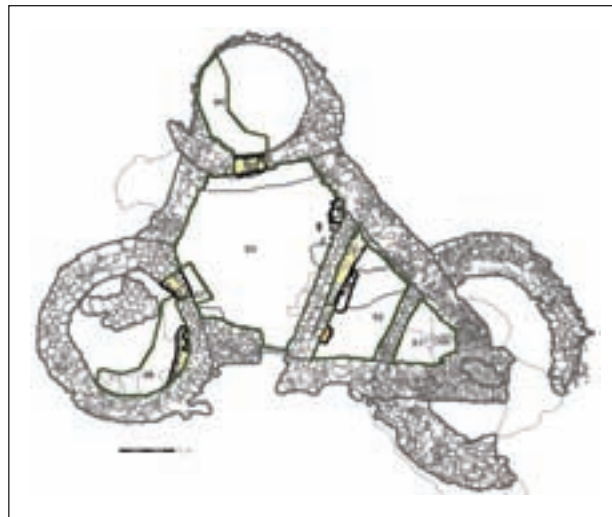
Pravni status: Z-322

Razdoblje: NV

Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Od 4. do 17. lipnja 2009. tvrtka Geoarheo d.o.o. iz Zagreba istraživala je ruševine staroga grada Fortice u Otočcu, što je nastavak istraživanja 2007. i 2008. godine. Voditelji istraživanja bili su Helena Nodilo i Ranko Manojlović, dipl. arheolozi. Financijska sredstva za zaštitno arheološko istraživanje osigurao je naručitelj – Katedra Čakavskog sabora pokrajine Gacke i Ministarstvo kulture.

Cilj istraživanja bio je prikupiti sve relevantne informacije i pripremiti uvjete za prezentaciju objekta u cjelini. Trebalo je definirati građevinske ostatke na kompletom prostoru staroga grada Fortice, utvrditi postojanja eventualnih starijih kulturnih slojeva na tom položaju te dokumentirati

Položaj sondi i novoistražene strukture (sivo su rezultati prethodnih kampanja)

objekt i privremeno ga zaštititi. Sukladno navedenom, a u dogovoru s Daliborom Šušnjićem iz Konzervatorskog odjela u Gospiću, istraženo je 7 arheoloških sondi iz kojih se pokušala prikupiti maksimalna količina relevantnih podataka.

Sonda 1 postavljena je unutar najveće, istočne kule, u prostoru između zidova koji zatvaraju trokutastu osnovu utvrde i zida kule. Skidan je sloj nabitog tla ispod kojeg je u većem dijelu sonde definirana živa stijena (488,38 – 487,82 m n.m.) (osim u sjevernom uglu gdje je iskopavanje zaustavljeno na 487,42 m n.m. jer je postojala realna opasnost da se zidovi uruše). U sloju se uz veću količinu neobrađenog kamena nalaze komadi kamena živca, obrađeni kamen kao urušenje okolnih zidova te sporadično fragmenti keramike.

Sonda 2 nalazi se istočno od zidova koji ograđuju dvorište s istočne strane (pružaju se u smjeru S-J: SJ 28 i 29). Sa

Grubo kuhinjsko posuđe

Smeđe-plava majolika (17. st.)

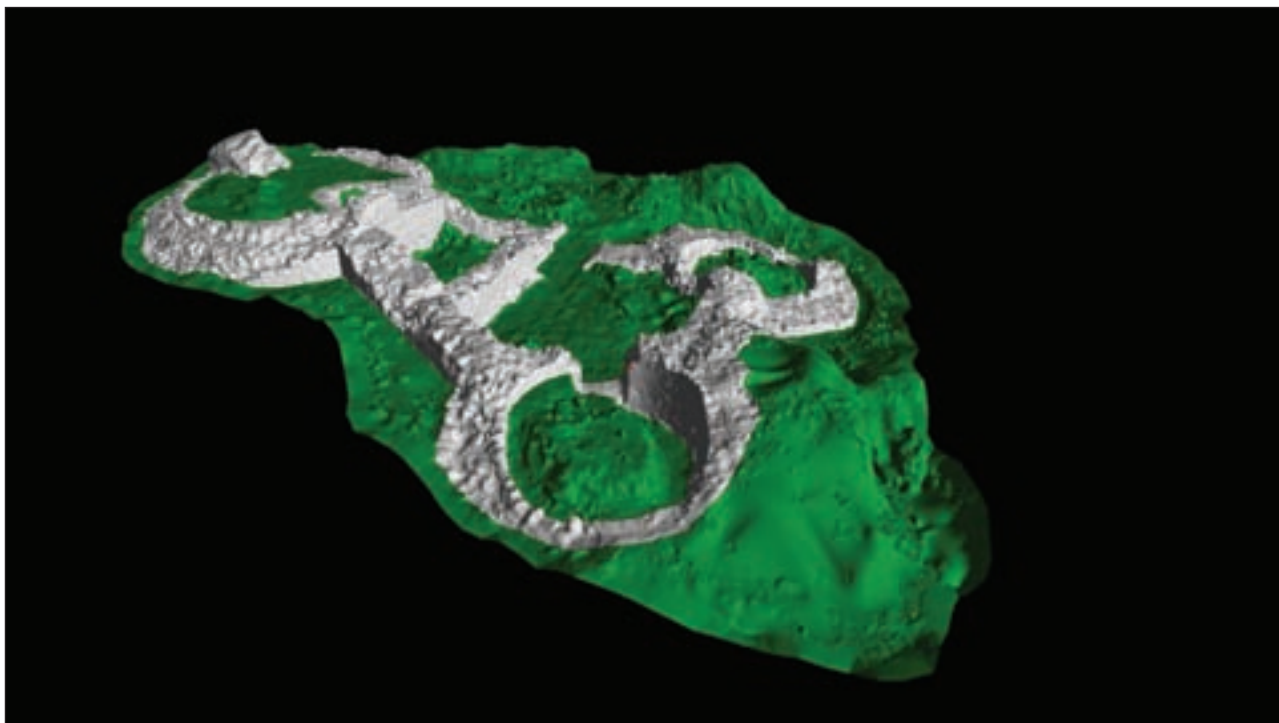
Keramička lulica od bijele gline (19. st.)

sjeverne i južne strane okvir su zidovi koji zatvaraju osnovu utvrde, a s istočne strane utvrdu zatvara kula. Skinut je sloj urušenja (šute) debljine gotovo 2 m, ispod kojeg je definiran sloj tamnosmeđe zemlje koji je sadržavao veću količinu keramike, gara, kostiju i obojene žbuke. Uza zid SJ 029 (s njegove istočne strane) definiran je ostatak popločenja (487,22 m n.m.), struktura od obrađenog kamena koja oblikom podsjeća na stubu (487,38 m n.m.), a uz njih više slojeva urušenja te u sjevernom dijelu sonde sloj gotovo crne boje s velikom koncentracijom kostiju i keramike (487,20 m n.m.). Taj se sloj širio i u ostatku sonde ispod slojeva urušenja. Također je u potpunosti definiran i zid SJ

029 koji je djelomično bio iskopan u kampanji 2008. godine. Pruža se uza i ispod njega u smjeru S-J s blagim otklonom prema istoku, između zidova koji zatvaraju trokutastu osnovu utvrde. U toj su sondi radovi zaustavljeni na 497,20 m n.m.

Sonda 3 nalazi se unutar dvorišnog prostora utvrde. Skinut je sloj urušenja (šute) ispod kojeg je definiran tamnosmeđi sloj unutar kojeg su sporadični nalazi fragmenata keramike i gara te sloj svijetlosmeđe zemlje pomiješane sa šutom i vapnom (487,01 – 486,87 m n.m.). Istraživanja u sondi zaustavljena su na 487 m n.m.

Sonda 4 nalazi se unutar zapadnog dijela sjeverne kule te

3D-sken

prati zid kule s njegove unutrašnje, istočne strane. Nakon što je uklonjen sloj urušenja, definirana je razina temeljenja zida (486,90 – 487,30 m n.m.).

Sonda 5 zauzima prostor ulaza u sjevernu kulu. Nakon uklanjanja urušenja utvrđena je razina ulaznog praga (487,06 m n.m.).

Sonda 6 nalazi se s unutrašnje strane zapadne kule i prati zid. Nakon što je ručno uklonjen sloj kamenog urušenja, definirana je temeljna stopa zida (486,71 m n.m.) i sloj sterilne tvrde tamnosmeđe zemlje (zdravica, 487,13 m n.m.), kao i kamen živac (486,96 m n.m.). Zid kule djelomice je građen na kamenoj podlozi, a tamo gdje je ona bila pređuboko izgrađeni su kameni temelji.

Sonda 7 nalazi se na mjestu ulaza u zapadnu kulu, a istočni joj rub ulazi u dvorišni prostor. Nakon uklanjanja urušenja definirana je razina ulaznog praga (487,51 m n.m.). Iskop je bio ograničen s dvorišne strane sonde.

Pokretni se materijal sastoji od fragmenata keramike, životinjskih kostiju i željeznih čavala. Prevladava gruba keramika: posude (lonci) za kuhanje bez glazure te posude od pročišćene gline s glazurom s unutrašnje strane. Vrlo je malo majolike i keramike tipične za 16. i 17. st. Keramika se može datirati od 17. do 19. st., ali prevladava ona iz 18. st. Među nalazima ima i ulomaka iz 19., pa čak i 20. st. Zanimljivi su i ulomci kuhinjskog posuđa sa žigom na dnu posude. Važnu skupinu nalaza čini novac. Najraniji je venecijanski novac, bagatin, kovan između 1631. i 1646., slijede kovanice iz razdoblja vladavine Habsburgovaca, odnosno Marije Terezije: solad kovan 1763., odnosno 1769. godine. Zanimljiv je i nalaz keramičke lulice od bijele gline te koštana igla.

Ovogodišnjim istraživanjima definirani su ulazni pragovi u sjevernu i zapadnu kulu, a unutar sonde 2 definirana je ostatak popločenja dimenzija 68,5x33x19,7 cm. Popločenje se sastoji od 2 reda od po 4 komada opeke dimenzija 15x13x3 cm, koje stoje na podlozi od priklesanog kamena. Funkcija popločenja ne može se utvrditi na ovom stupnju istraženosti. Također, unutar sonde 2 definirana je i struktura od obrađenog kamena, dimenzija 202x36 cm, koja oblikom podsjeća na stubu. Zid SJ 029 ovogodišnjom je kampanjom iskopan u cijeloj svojoj dužini te je zaključeno da zajedno sa zidovima SJ 015 i SJ 016 (zidovi koji s južne i sjeverne strane zatvaraju trokutastu osnovu) tvori najstariji dio utvrde oko kojeg su poslije zidani svi njeni ostali dijelovi. Utvrđeno je da zidovi utvrde Fortica prate konfiguraciju terena te se većinom temelje na živoj stijeni. Nastavak radova u sondama 2 i 3 uslijedit će iduće godine. Nalazi pokretnog materijala i njihova datacija prate poznate povijesne podatke o Starom gradu. Za potrebe eventualne rekonstrukcije i prezentacije lokaliteta Fortica u suradnji s tvrtkom Geographica d.o.o. iz Splita 3D-skenerom prikupljeni su podaci okolnog terena i arhitektonskih ostataka utvrde, čime se znatno olakšava izrada konzervatorskih i drugih studija.

Literatura

Zglav Martinac 2004 Helga Zglav Martinac, Ulomak do ulomka – prilog proučavanju keramike XIII.-XVIII. stoljeća iz Dioklecijanove palače u Splitu, Muzej grada Splita, Split, 2004.

Helena Nodilo

Summary

During June 2009, excavations into the site of the ruins of Fortica burg in Otočac were carried out, continuing investigations of 2007 and 2008. Seven archaeological test pits were investigated, an attempt being made to collect the maximum amount of useful information.

The entrance thresholds in the northern and western towers were defined, and within test pit 2, the remains of paving were distinguished. Also, within test pit 2, a structure of worked stone was found, its form suggesting steps. Wall SU 029 was unearthed over the whole of its length in this year's campaign, and it was determined that it and walls SU 015 and SU 016 (walls that from the south and the north enclose a triangular plan) create the oldest part of the fort, around which all the later parts were later built. It was determined that the walls of Fortica follow the configuration of the ground, and that on the whole they are founded on bedrock. The finds of moveable material and the dating of them follow well-known historical information about the Burg. For the purposes of any possible reconstruction and presentation of the site, a 3D record was made, which will considerably facilitate the making of conservation and other studies.

Redni broj: 227

Lokalitet: Perušić – Stari grad (Turska kula)

Naselje: –

Grad/općina: Perušić

Pravni status: Z-308

Status: SV

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Nastavak zaštitnih arheoloških istraživanja ruševina staroga grada u Perušiću – Turske kule (k.č. 519/1) trajao je od 15. do 21. rujna 2009. godine. Investitor radova bilo je Ministarstvo kulture, a nositelj projekta Omega Engineering d.o.o. iz Dubrovnika, Ured u Zagrebu. Voditeljica arheoloških istraživanja bila je Nikolina Drašković, a radove je arheološki nadzirao Dalibor Šušnjić iz Konzervatorskog odjela u Gospiću.

Sondažnim je istraživanjima istraženo ukupno 5 arheoloških sondi. Prethodne su godine istražene tri sonde, s tim što je 2009. godine u S-1 osiguran profil (tj. SJ 33) od urušenja, tako da se u jugoistočnom dijelu sonde moglo nastaviti kopanje da bi se utvrdila izvorna kota poda prizemlja, kao i način temeljenja te konstruktivno stanje temelja. Vanjskim sondama trebao bi se utvrditi položaj i konstruktivno stanje vanjskog bedema koji se veže na kulu i eventualne ostatke konstrukcije ulaza u kulu. Nastavak istraživanja dat će smjernice potrebne za izradu projekta sanacije i prezentacije Turske kule, najočuvanijeg i u prostoru najvidljivijeg dijela staroga grada Perušića.

U unutrašnjosti kule, ispod sloja pijeska (SJ 32) do kojeg se došlo istraživanjima u 2008., uz rub kule nađen je temelj od kamena vezanog žbukom (SJ 34), na visini od 609,230 m n.m. Odmah ispod SJ 32 i SJ 34 pojavila se zdravica, tj. kamen živac (SJ 35) koji čini izvornu kotu poda

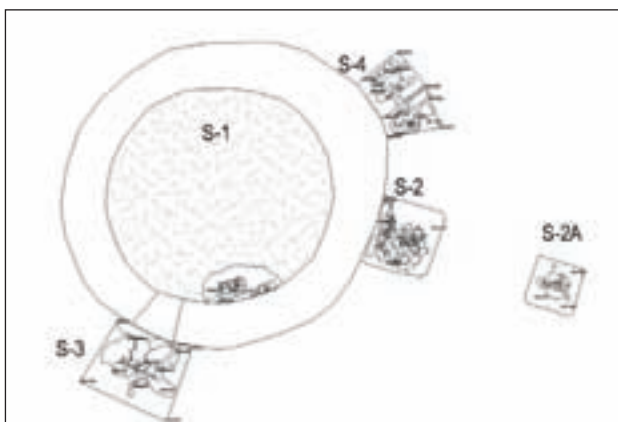

Prikaz ostatka zida u S-4 (foto: N. Drašković)

prizemlja (609,170 m n.m.). Budući da je tijekom 2009. istražen samo jugoistočni dio S-1 gdje se naišlo na kamen živac, pretpostavlja se da se on nalazi u cijeloj sondi, što će se vidjeti prilikom vađenja materijala iz kompletne unutrašnjosti kule. Tada će se utvrditi nastavlja li se zid iz S-4 i u unutrašnjosti kule ili je presječen prilikom njezine gradnje.

Ispred ulaza u kulu u S-3 nisu nađeni nikakvi ostaci konstrukcije ulaza, a temeljnu stopu kule (SJ 41A) čini krupno kamenje koje leži na kamenu živcu (SJ 41). Početak je temeljne stope na 610,018 m n.m., a zdravica se pojavila na 609,245 m n.m. Na sjeveroistočnoj strani kule u S-4 nalazi se zidana struktura, tj. ostatak zida (SJ 46) (možda ostatak zida staroga grada Perušića?) koji je sagrađen od krupnog kamenja vezanog žbukom. Širina je zida 0,90 m, a dužina očišćenog dijela 2,60 m i pojavio se na 608,523 m n.m. S obzirom na to da je struktura vanjskog lica zida kule kontinuirana, pretpostavlja se da je zid stariji od kule. U suprotnom, postojao bi trag konstruktivnog spoja zida i kule.

Tijekom sondažnog istraživanja nisu pronađeni tragovi drvene konstrukcije od greda koje su nosile podnice ili eventualne ostatke krova. U planu je istraživanje cijele gradine na kojoj se nalazi Turska kula, a budući da je riječ

Završna situacija s položajem svih sondi (izradila: N. Drašković)

o velikom prostoru, potrebna su arheološka sondiranja na raznim mjestima, kako bi se odredile granice zidina staroga grada Perušića. Time bi se dobila kronološka slika naseljavanja na osnovi arheoloških nalaza. Nažalost, kompletna arheološka iskopavanja nisu moguća zbog nedostatka sredstava, iako je to jedino rješenje za taj lokalitet. Najviše nalaza keramike bilo je u S-3 u SJ 39, i može se datirati u kasni srednji i novi vijek. Riječ je o uporabnoj gruboj keramici te jednom fragmentu glazirane keramike. Sonde S-3 i S-4 snimljene su totalnom stanicom i zatrpane, dok se u S-1 zatrpava dio u kojem se došlo do zdravice, a zatim se ruši podnica otkrivena 2008. i materijal se poravnava po cijeloj površini sonde radi lakšeg postavljanja skele za daljnje arhitektonsko mjerenje.

Literatura

Drašković 2008 N. Drašković, Elaborat arheoloških istraživanja, Lokalitet Ruševine Starog grada u Perušiću-Turska kula, Zagreb, 2008.

Nikolina Drašković

Summary

During September 2009, archaeological salvage excavations were conducted at the site ruins of the Burg in Perušić, at what is called by the people Turkish Tower. The results of the operations carried out will provide guidelines for the elaboration of a project for the rehabilitation and presentation of the remains of this late medieval fort. Five pits were investigated, and 49 stratigraphic units were distinguished within them. The total area excavated in 2008 and 2009 came to about 59.5 m². Probe P-1 covered the whole area of the interior of the tower, P-2 and P-2A are on the eastern side, P-3 is on the eastern side, in front of the entrance to the tower, and P-4 is to the north east of the tower.

In the interior of the tower, the natural soil or bedrock was reached (SU 35), making the original elevation of the floor of the ground floor. In front of the entrance to the tower in P-4 no remains of the structure of the entrance were found at all, and the foundation of the tower (SU 41A) consists of massive stones that lie directly on the bedrock (SU 41). On the north west side of the tower is a built structure, the remains of a wall (SU 46) (perhaps the remains of the Perušić Burg) which was built of large stones bonded with mortar. All the moveable finds were documented and recorded with a total station.

Redni broj: 228

Lokalitet: Plinovod Like i Dalmacije, 2. dio sustava

Naselje: –

Općina/grad: Otočac, Vrhovine

Pravni status: postupak u tijeku

Razdoblje: P

Vrsta radova: terenski pregled

U lipnju 2009., u okviru arheoloških radova na trasi 2. dijela plinovodnog sustava Like i Dalmacije pregledana je trasa od stacionaže 81+000 do 89+000 i trasa odvojnog

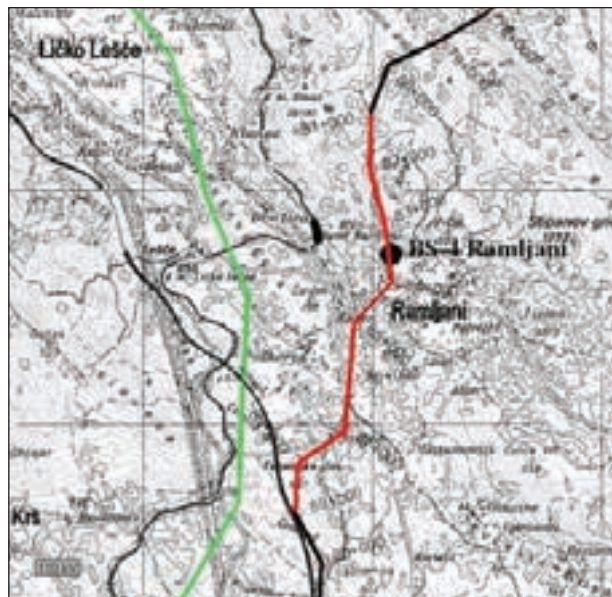
plinovoda prema Otočcu od stacionaže 0 do 10+000, sve u Ličko-senjskoj županiji. Voditelj arheoloških istraživanja bio je Lazo Čučković, a u ekipi su bili Goran Skelac, Ranko Manojlović, Kristian Paskojević i Igor Grgurević. Osim već poznatih lokaliteta, registriran je i jedan novi, i to na trasi odvojnog plinovoda prema Otočcu.

Rekognosciralo se u blizini sela Ramljana kraj grada Otočca, u duljini od 8 km – od stacionaže 81+000 km do stacionaže 89+000 km. Radi se o šumovitom i brdovitom području te livadama. Nisu registrirani novi lokaliteti. Ipak, zanimljiv je nalaz suhozida uz samu cestu od km 85+000 do km 85+500, upitne arheološke vrijednosti (moguće je da se radi o recentnoj tvorevini).

I trasa odvojnog plinovoda prolazi uglavnom kroz nepristupačno, brdovito i šumovito područje, osobito dio od Vrhovina (0+000) do Zalužnice (7+000). Od 8+900 do 10+470 km područje je minski osjetljivo, što je onemogućilo terenski pregled tog dijela trase. Ondje je, na stacionaži 7+432 km kod mjesta Zalužnice, općina Vrhovine, 200 m zračne linije južno od ceste koja iz Zalužnice vodi prema Vrhovinama, na površini oranice i na 580,00 m n.m., pronađeno više fragmenata grube keramike, najvjerojatnije prapovijesne.

Osim tog lokaliteta, u konzervatorskoj studiji za taj dio trase spominju se još četiri lokaliteta: Delićevo Obljaj, Grčko groblje i Vrebac, svi kod Vrhovina, te Lipova glavica kod Perušića.

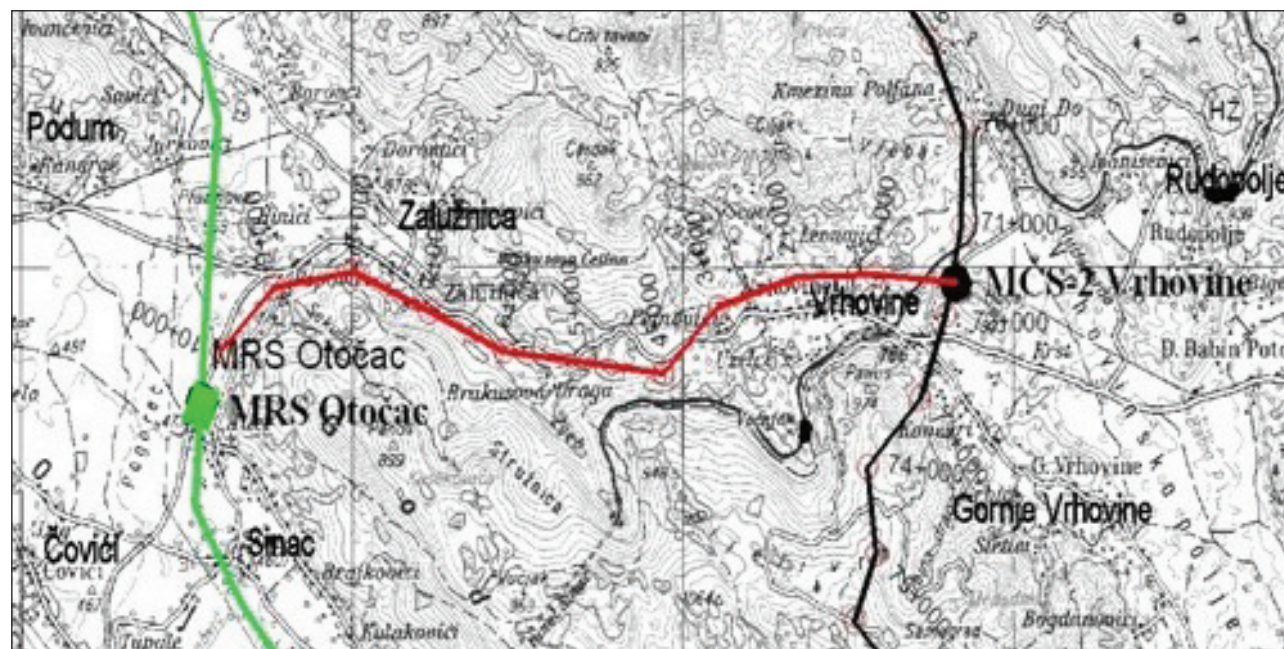
Delićevo Obljaj nalazi se na sjeveroistočnom dijelu Gackog polja, općina Vrhovine, svega cca 500 m zračne linije jugoistočno od dvojne gradine Veliki i Mali Obljaj. To je pretpostavljeno prapovijesno, japodsko naselje. Grčko groblje nalazi se između gradina Vrebac i Delićevo Obljaj, sjeverno od Vrhovina. Osim toponima, i okolni prapovijesni nalazi upućuju na arheološki lokalitet na tom položaju.

Rekognoscirano područje (magistralni plinovod)

Točan položaj lokaliteta i njegova vremenska pripadnost nisu strogo definirani, već je položaj određen na temelju određenih indicija. Vrebac je prostor potencijalnog prapovijesnoga gradinskog naselja. Položaj je određen na temelju blizine gradinskih lokaliteta Veliki i Mali Obljaj te na osnovi strateškog položaja samog lokaliteta koji upućuje na mogućnost postojanja gradine. Lipova glavica gradinski je lokalitet koji se na temelju preliminarnog analize pokretne građe može se datirati u srednji i kasni latet.

Lazo Čučković

Rekognoscirano područje (odvojni plinovod)

Summary

In June 2009, as part of archaeological operations on the course of the 2nd part of the Lika and Dalmatia gas pipeline system, a field survey was conducted of the course of the main pipeline from chainage 81+000 to 89+000, and of the course of the branch pipeline for Otočac, all of it in Ličko-senjska County. Apart from the already familiar sites, a new one was registered. At chainage 7+432 km of the branch pipeline, at the village of Zalužnica, several fragments of coarse pottery were found, probably prehistoric. Apart from this site, four more are mentioned in the conservation study for this part of the course: Deličev Obljaj, Grčko groblje, and Vrebac, all of them by Vrhovine, and Lipova glavica, by Perušić.

Redni broj: 229

Lokalitet: Plinovod Like i Dalmacije, 3. dio sustava
Naselje: Vrebac, Barlete, Lovinac, Ričice, Gradina, Štikada

Grad/općina: Gospić

Pravni status: postupak u tijeku

Razdoblje: P, SV

Vrsta radova: rekognosciranje

Od 14. do 24. travnja 2009. pregledana je zona zahvata izgradnje 3. dijela plinovodnog sustava Like i Dalmacije, dionice Gospić – Benkovac, u dijelu koji prolazi Ličko-senjskom županijom, od Gospića do Štikade (Gračac). Uz voditeljicu, mr. sc. Tatjanu Kolak, u istraživanju su sudjelovali dr. sc. Boris Olujić, mr. sc. Jasmina Osterman i Dalibor Šušnjić, dipl. arheolog.

Rekognosciranje je podijeljeno na dva segmenta, užu (Z I) i širu (Z II) zonu obuhvata. Uža zona odnosila se na trasu plinovoda i eventualne lokalitete ugrožene planiranim za-

hvatom, a šira zona obuhvaćala je eventualna nalazišta koja nisu izravno izložena devastaciji.

U okviru Zone I evidentirana su četiri arheološka lokaliteta.

Vrebac – Tursko groblje (cca 118+000 km) položaj je prapovijesne/srednjovjekovne nekropole. Položaj je nizinski, blaga uzvisina koja završava višom zemljanom gredom na kojoj se nalaze iskopi bunkera iz Domovinskog rata. U profilima iskopa nema vidljivoga kulturnog sloja, ali toponim i izjave autohtonog stanovništva svjedoče o izoravanju ljudskih kosti.

Vrebac – Đurđeva greda (cca 119+000 km) jest neolitički lokalitet. Položaj je uzdignuta kamenito-zemljana greda, smjera istok-zapad, iznad koljena rijeke Jadove s istočne strane i ograde Autoceste Zagreb – Split na zapadu. S položaja potječe više ostataka kremenog oruđa i oružja iz neolitika, eneolitika i brončanog doba (Proroković Lazarević 1988).

Lovinac – Begovac (cca 141+000 km) jest tumul i naseobinski objekti. Pripada prapovijesti te srednjem i novom vijeku. Položaj je blaga uzvisina oko koje se prema sjeveru i istoku nalazi poljoprivredno zemljište, a na zapad je ograničeno željezničkom postajom i građevinskom zonom s pristupnom cestom. Na sjeverozapadnom rubu grede nalaze se ostaci recentnoga kanalskog iskopa, širine cca 1 m i dubine cca 1 m, unutar kojeg su, osobito na samom početku iskopa, u dužini 10 m u profilima vidljivi ulomci keramičkih posuda i kućnog lijepa. Nedaleko od tog položaja nalazi se zarastao gustiš, gdje je također pronađena veća količina kućnog lijepa.

Ličko Cerje – Vak(h)tarnica (cca 142+000 km) jest pravac antičke/srednjovjekovne ceste. Sa sjeverne strane željezničke pruge, uz ruševine nekadašnje kuće za čuvara (ophodara) pruge, nalazi se i današnji prijelaz preko pruge i ostatak nekadašnje cestovne zemljane komunikacije, koja se prema sjeveru i prapovijesnoj gradini Cvituša spaja s ostacima istraživane (2006. – 2007.) i prezentirane antičke vicinalne ceste.

Vrebac – Đurđeva greda, dio lokaliteta s jugozapada (T. Kolak)

Lovinac – Begovac, tumuli, u pozadini prapovijesna gradina Cvituša (T. Kolak)

Zona II obuhvaćala je nejednako širok pojas Ličkog polja do istočnog ruba omeđenog Ličkim sredogorjem, u odnosu na os plinovoda. Evidentirani su novi potencijalni lokaliteti, kao i već poznati.

Trasa „rimске“ ceste nalazi se istočno od osi plinovoda i evidentirana je na dvije lokacije: Ostrvica – Jandrin dol i Barlete – Ražište. Na položajima je izoravano kamenje u pojasu od 4 do 5 m, a u Barletima se dobro vidi trasa. Mještani je zovu cestom Marije Terezije, a služila je i kao međa između bilajskih i barletskih oranica. Trasa prati smjer sjever-jug od Široke Kule prema Ribniku.

Barlete – Jovino brdo nalazi se na blago uzvišenoj gredi iznad polja. Na širokome zaravnjenom platou vidljivi su ostaci pravilno građenih zidova vezanih žbukom, širine 60 cm. Bedem je jasno uočljiv na istočnoj strani, dok su ostalo linije obrušenja zidova. Na tri mjesta u okviru linije „bedema“ uočavaju se tri kružne formacije (kule?). Pokretnih nalaza nema, a navodno je nekad taj položaj bio povezan cestom/kaldrmom sa Stražbenicom u Vrepcu. U neposrednoj blizini, prema zapadu se nalazi srednjovjekovni stari grad Barlete ili Županska gradina.

Barlete – Maskara jest potencijalni pećinski arheološki lokalitet. Položaj se nalazi posred polja, u plitkom kanjonu uz izvor potoka Maskare, vrlo kratkog toka koji na istoku utječe u rijeku Jadovu. Pećina se nalazi na južnoj strani kanjona, relativno maloga ulaznog otvora, s tragovima recentne prisutnosti na površini ulaznog dijela. Pećina nije pregledana, a prema kazivanju se kanal, koji je navodno dug 3 km, pruža prema jugozapadu i dopola je zatrpan nanosima zemlje.

Vrebac – Turska kula jest srednjovjekovni lokalitet, iz osmanlijskog razdoblja. Položaj se nalazi na istočnoj obali rijeke Jadove. U tlocrtu se raspoznaju ostaci temelja kružne kule i nepravilno četvrtastog dvorišta s obrambenim zidom.

Gradina gornja – Rupčića gradina jest potencijalni prapovijesni lokalitet. Na blagoj uzvišici koja se na istoku strmo ruši prema rijeci Ričici nalaze se ostaci dvaju suhozidnih objekata obraslih šumom, s otvorom na zapadu. Jedan je pravokutan, dimenzija 10x5 m, a drugi je lučno zaobljen na južnoj strani, dimenzija 12x6 m. U vododerini, ispod gradine, pokraj rijeke pronađena je manja količina ulomaka keramičkih posuda.

Gradina gornja (zaselak Matovinovići, Crikvina – Tursko groblje) jest potencijalni srednjovjekovni lokalitet. Na tom je položaju nekad bila stara crkva, bez vidljivih tragova, a kod izvora Ušinac nekad su živjeli Grci i prijelaz preko potoka zove se Grčki benat.

Gradina donja (zaselak Rupčići – Bentina) jest potencijalni arheološki lokalitet. Na tom je položaju, za koji mještani kažu da je nekad bilo staro naselje te rabe još i naziv gradina, pronađen ulomak vrata nekoga brončanog recipijenta.

Ričice, zaselak Peršići – Gradina, jest prapovijesni lokalitet s ulomcima keramičkih posuda gradinskog tipa. Na padinama Gradine, bliže polju nalaze se dvije pećine, udaljene cca 20-30 m, visokoga ulaznog otvora okrenutog prema jugozapadu. Ispod pećina nalazi se izvor.

Ričice, zaselak Tomičići – Gradina Tomičića, jest prapovijesni i srednjovjekovni lokalitet. Položaj se nalazi na krševitoj glavici iznad rijeke Ričice, na zaravnjenom

platou s ostacima suhozida i ograđenih terasa, gdje je na površini uočena manja količina ulomaka keramičkih posuda i kućnog lijepa. Sjeveroistočna je strana glavice kamena litica koja se okomito spušta prema rijeci. Tu se nalaze tri pećine, odnosno moguća tri ulaza u istu pećinu s velikom količinom ulomaka keramičkih posuda.

Štikada, zaselak Podkosa – Lujina glavica, jest srednjovjekovni lokalitet iz osmanlijskog razdoblja. Na omanjem brežuljku, uz akumulacijsko jezero s južne strane nalazila se turska kula.

Literatura

Proroković Lazarević 1988 Branka Proroković Lazarević, Izvještaj o rekognosciranju, Vrebac, 12.05. 1988., Arhiv Muzeja Like Gospić

mr. sc. Tatjana Kolak

Summary

During 2008 reconnaissance of the course of construction of the 3rd part of the Lika and Dalmatia gas pipeline system was carried, of the part through the Ličko-senjska County from Gospić to Štikada (Gračac). It was determined that 4 sites had been directly exposed to devastation. In Vrebac these were the positions of the prehistoric sites Tursko groblje [graveyard] and Đurđeva greda [ridge], and in Lovinec the hypothesised prehistoric site of Begovac and the course of the historical Vaktarnica road (a Roman period vicinal communication). A field survey was carried out in the general buffer zone and on this occasion several new or potential prehistoric and medieval sites were recorded, while the existing condition of sites already known was determined.

Redni broj: 230

Lokalitet: Prozor – crkva Uzvišenja Sv. Križa

Naselje: Prozor

Grad/općina: Otočac

Pravni status: Z-4119

Razdoblje: (A, P), NV

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

S obzirom na to da su krajem listopada 2009. prilikom iskopavanja za potrebe drenaže s vanjske strane župne crkve Uzvišenja Sv. Križa u Prozoru pronađene ljudske kosti, od 2. do 25. studenog 2009. započelo je arheološko iskopavanje. U istraživanju je, uz voditeljicu Tatjanu Kolak, sudjelovala Olja Rastović, studentica arheologije i 6 pomoćnih radnika.

Iskopavalo se unutar gabarita predviđene drenaže (iskop kanala) oko temelja crkve, u širini od 1 m i dubini od 1 do 1,20 m te su se iskopavali odvodni kanali na platou crkve jednakih dimenzija. Crkva se nalazi na rubu polja, na povišenom umjetno izdignutom humku, u neposrednoj blizini prapovijesnoga gradinskog lokaliteta na Velikom i Malom Vitlu, položaja antičkog Arupija i srednjovjekovnog/

Pogled na crkvu Uzvišenja Sv. Križa i prapovijesnu gradinu Veliki Vital (foto: T. Kolak)

novovjekovnog lokaliteta na Prozorini. Crkva je nastala proširenjem kapele Sv. Križa u 18. st. (kao župa spominje se 1704.), a tijekom 19. st. u nekoliko je navrata povećavana građevinskim zahvatima, proširivana i pregrađivana (od 1823. do 1836. i 1892. – 1894.). Prema historiografiji navodno je podignuta na temeljima antičkog hrama posvećenog boginji Dijani (Patsch 1990; Blečić 2005). Unutar crkve nalaze se tri antičke baze (dvije s natpisom, jedna cara Nerve, a druga svećenika viteškog staleža Marka Ulpija).

Najprije je iskopavano sa sjeverne strane crkve, gdje se nalazi i prigradena sakristija. Osim plićega humusnog sloja uzduž sjevernog zida evidentiran je sloj tamnije smeđe zemlje rastresite teksture, s primjesama žbuke (Sj. 4), unutar kojeg se ukopavalo.

U plićem dijelu tog sloja nalazile su se dislocirane ljudske kosti, dok je na prosječnoj dubini od 80 cm istraženo nekoliko *in situ* ukopa. Riječ je o grobovima br. 1, 5, 7 i 8. Na udaljenosti od 9 m u odnosu na zapadno pročelje nalazi se zidana struktura (Sj. 2), okomito orijentirana na sjeverni zid lađe crkve, dok se na samom SZ uglu današnje sakristije nalazi drugi zid (Sj. 3). Unutar ugla koji čine ta

dva zida, u iskopnom kanalu evidentiran je sloj rastresite žbuke, s manjom količinom dislociranih ljudskih kostiju i pokretnoga arheološkog materijala (krajcar Josipa II., 1872., ulomak antičkog stupa promjera 40 cm). Vjerojatno je riječ o ostatku temelja starije sakristije.

Tijekom iskopavanja sjevernog kanala evidentirano je da je temelj sjevernog zida lađe crkve građen u nekoliko navrata, što se može povezati sa spomenutim građevinskim zahvatima proširivanja crkve. U nastavku iskopa kanala uz SZ ugao i sjeverni zid sakristije ponovno se javlja Sj. 4, u okviru kojeg je pronađeno i više grobova: gr. 2 – 4, 6, 9 – 12.

Iskop kanala uz istočni temelj sakristije i sjeverni temelj apside arheološki je sterilan, no u dno vanjskog lica istočnog zida sakristije, odnosno istočni spoj sakristije i apside uzidan je antički spolij (PN 54). Vidljiv je samo manji dio kamenog bloka, s izraženom profilacijom natpisnog polja, na kojem se ne uočavaju tragovi natpisa (možda je riječ o tek pripremljenom bloku ili je vidljiv samo dio bloka bez natpisa, s obzirom na to da ostatak bloka ulazi pod temelj objekta).

U drenažnom kanalu ispred zapadnog pročelja crkve, ispod iznimno plitkog sloja ukopavanja s vrlo malo dislociranih ljudskih kostiju nalazi se naslaga Sj. 5 (crvenice), unutar koje je pronađen pokretni arheološki materijal koji je datiran u prapovijest: fragmentirane spiralno-naočaraste fibule koje se mogu datirati od 7. do 6. st. pr. Kr., pinceta, kao i ulomci igala ili spirale fibula i sl. Pronađene su također i mlađe lučne fibule, datirane u kasni laten (od 2./1. st. pr. Kr. do 1. st.). Nalaz tog materijala može se povezati uz podatak da je humak na kojem je danas crkva umjetno podignut za potrebe gradnje crkve, a da je zemlja dovezena s nedalekog položaja (cca 100 m sjeverozapadno, uz seosku prometnicu, nalazi se danas barovit teren).

U iskopu južnoga drenažnog kanala ponavlja se situacija kao i sa sjeverne strane, ali je zamjetno manja količina dislociranih ljudskih kostiju te su istražena svega dva *in situ*

Pogled na antički spolij s istoka (foto: T. Kolak)

ukopa (gr. 13, 14). Međutim, ondje je bilo više dislociranoga pokretnog arheološkog materijala i iznimno velik broj željeznih kovanih čavala koji upućuju na nekadašnje ukapanje u ljesovima. Prema mještanima, tijekom različitih zahvata uređenja okoliša crkve, postavljanja rasvjetnih stupova i sl., prije pola stoljeća pronađen je velik broj kostura koji su izvađeni i svi ponovno zakopani na jedno mjesto. Jedini je ukop u istočnom kanalu gr. 15.

Okomito na orijentaciju crkve, preko platoa, planirano je pet odvodnih kanala. S obzirom na pronađen veći broj grobova uz sjeverni zid sakristije, odvodni kanal 4 iskopavan je ručno, no pokazalo se da je arheološki sterilan, stoga su preostali odvodni kanali iskopavani ručno, uz nadzor. Iskop odvodnih kanala 1 i 3 bio je arheološki sterilan, dok je kanal 2 dijelom prošao kroz spomenuto mjesto naknadnog ukopa dislociranih ljudskih kostiju. U odvodnom kanalu 5 pronađen je posljednji ukop.

Istraživanjem je evidentirano sveukupno 16 grobova *in situ* koji poštuju orijentaciju crkve. Pokojnici su ispruženi, orijentirani I-Z, s većim ili manjim otklonom i s glavom na zapadu, osim gr. 8. gdje je pokojnik položen obrnuto, s glavom na istoku. Sudeći prema položaju ruku, a s obzirom na relativno malen broj grobova, nije postojao obrazac jer su zastupljeni svi tipovi položaja. Najveći postotak ukopa poštuje druge ukope, što upućuje na to da su postojale vidljive oznake grobova. Pokretni arheološki materijal, pronađen *in situ* ili dislociran, datiran je u novi vijek, odnosno 18. i 19. st. Riječ je o osobnom nakitu pojedinaca, kao što su prstenje – vitice od slitina bronce, puca ili praporci – toke s odjeće, razne kopčice s odjeće, naušnice, pojasne kopče, medaljice sa svetačkom ikonografijom, razne perle i svega jedna očuvana krunica.

Literatura

Blečić 2005 Martina Blečić, O crkvi Uzvišenja sv. Križa u Prozoru, Grad Otočac, 8, GPOU, Poglavarstvo grada, Katedra čakavskog sabora pokrajine Gacke, Otočac, 2005: 55 – 78.

Patsch 1990 K. Patsch, Lika u rimsko doba, Ličke župe, Gospić, 1990.

mr. sc. Tatjana Kolak

Summary

Rescue archaeological excavations alongside the Parish Church of the Elevation of the Holy Cross in Prozor recorded the existence of a one-time local cemetery on the plateau of a mound. Sixteen graves were investigated, showing all the features of the Baroque and local Historicist style. The cemetery was created when the parish church was built, if not earlier, at the time the structure existed as a chapel, from the early 18th to the end of the 19th century. On the northern side of the church an older architectural phase was found, which can be linked with the existence of an older sacristy, most probably demolished when the church was extended in the 19th century, and a new church was built. Apart from the Roman period spolia in the interior of the church already known, two new pieces were found – a Roman period stone block incorporated into the southern foundations of the nave and a stone bloc with a moulded

inscription field on the eastern abutment of chancel and sacristy. A feature of interest is the prehistoric and Roman period material found, which was brought to the site secondarily, while the mound for building was embanked, but considering how archaeologically rich the Prozor area is, this is not unexpected.

Redni broj: 231

Lokalitet: Smiljan – Crkvine Čovini

Naselje: Smiljan – Čovini

Grad/općina: Gospić

Pravni status: P-1113

Razdoblje: SV

Vrsta radova: sustavno iskopavanje

U dosadašnjim sezonama istraživanja (od 2005. istraživanja financiraju Ministarstvo kulture i Grad Gospić) otkriveni su arhitektonski ostaci dviju crkava, gotovo u cijelosti, te je istraženo 67 grobnih ukopa. Cilj ovogodišnje (V.) kampanje

Pogled sa zapada na istraženi dio lokaliteta i probni rov zapadnog pročelja (foto: T. Kolak)

Gr. 91 ispred zapadnog pročelja (foto: T. Kolak)

bio je dovršenje iskopa do zdravice u Kv A-1 i B-1, uz vanjsko lice sjevernog, zajedničkog zida lađe crkava te Kv C-2 istočno od apside. Također je planirano i definiranje zapadnih pročelnih zidova crkava. Sezona je trajala od 20. srpnja do 1. kolovoza 2009. (12 radnih dana), a osim voditeljice Tatjane Kolak u istraživanju su sudjelovali Vesna Milek, dipl. arheologinja i pet pomoćnih radnika.

U kvadrantima uz sjeverni zid crkve istraženo je 16 ukopa *in situ*, orijentiranih istok-zapad, s glavom na zapadu (osim gr. 84, orijentiranog S-J, s glavom na sjeveru), od kojih su četiri sadržavala grobne priloge (gr. 74, 77, 83 i 88), a koji i dalje projiciraju sliku kasnosrednjovjekovnog sloja ukopavanja: brončano prstenje – vitice, željezne pojasne kopče i prečice i dr. Uočeno je da uz pojasnu željeznu kopču ide i veća količina sitnih željeznih aplikacija kojima je bio ukrašen organski dio pojasa (gr. 83 i 88). Oba su groba determinirana kao ukopi dječaka. Osim tih nalaza, pronađena je i manja količina dislociranih priloga, zasigurno iz devastiranih starijih ukopa, od kojih se izdvaja par običnih karičica od bronce (PN 52, 53), pronađen uz dislociranu

mandibulu, kao najniži sloj ukopavanja na $\nabla 558,42$. U kvadrantu istočno od crkve istraženo je 6 ukopa *in situ*, orijentiranih istok-zapad, s glavom na zapadu, od kojih je samo jedan sadržavao grobni prilog (gr. 75). Također je evidentirano da su gabariti groblja prema istoku maleni, odnosno većinom se ukopavalo do udaljenosti od cca 3 m u odnosu na vanjsko lice apside.

Uz privolu vlasnika, na drugoj parceli napravljen je probni iskop Kv X-1 na zapadu, na udaljenosti od cca 2 m, kako bi se definirao pročelni zid ili zidovi crkava. Isprva su dimenzije iznosile 1,50(S) x 2,50(J) m, što je poslije prošireno uz istočni profil iskopom 1x0,90 m. Na dubini od 70 cm pojavio se ostatak zapadnoga pročelnog zida (Sj. 25), očuvan djelomično u visini jednog reda kamena (veći trokutasto oblikovani uglovni kamen u kompaktnoj žbuci), dok se ostatak zida i njegov spoj sa sjevernim perimetralnim zidom (Sj. 20) mogu pratiti samo u liniji rastresite žbuke i sitnog kamena. Uz vanjsko lice pročelnog zida djelomično su istražena 2 ukopa *in situ* (gr. 85 i 91), orijentirana sjever-jug (s glavom na sjeveru), koji poštuju arhitekturu. Prema tom iskopu, starija („prva”) crkva bila je manjih dimenzija, romaničkog omjera, okvirno 12x6 m.

mr. sc. Tatjana Kolak

Summary

In the 2009 excavation season at the site of Smiljan – Crkvice Čovini, the object was to complete the dig down to the natural soil in the quadrants along the northern perimeter wall of the nave of both churches and also eastwards from the apse and to define the western elevation wall or walls of the churches. Twenty four burials were investigated, most of them being oriented west to east, with head to the west (save for three graves), placed in an ordinary earth pit, without any traces of funerary architecture. Seven burials contained grave goods, constituting the standard inventory of the late medieval stratum of tombs, on the whole simple bronze tendril rings, a couple of bronze ear-rings, and iron belt buckles or fasteners. An exception consists of numerous iron appliquéés found in two graves, with which the organic part of a belt were decorated, and are probably associated with a male child burial. In a test pit in the west, modest remains of an elevation wall were found, of, it would seem, both churches, showing that the first church was small in size, to the Romanesque ratio (12 x 6 m).

Redni broj: 232

Lokalitet: Stinica – uvala Mala Stinica

Naselje: Stinica

Grad/općina: Senj

Pravni status: P-2714

Razdoblje: A

Vrsta radova: podmorsko rekognosciranje/zaštitno istraživanje

Tijekom 2009. na području uvale Mala Stinica kod poluotoka Pulvera nedaleko od Senja i Jablanca, Lučka uprava Senj započela je rekonstrukciju i proširenje postojeće javne luke

Stinica radi izgradnje i uređenja nove trajektne luke koja bi zamijenila današnju trajektnu luku Jablanac. Od 19. do 30. kolovoza 2009. Odjel za podvodnu arheologiju Hrvatskoga restauratorskog zavoda podmorski je arheološki istražio područje pristaništa i gata (termini po projektnoj dokumentaciji). Voditelj istraživanja bio je Igor Miholjek, a sudjelovali su i Vesna Zmaić, Igor Mihajlović, Suzana Čule (djelatnici zavoda) te vanjski suradnici Robert Moskovčić, Pavle Dugonjić i Ana Skračić.

Otprije je poznato da se na lokaciji poluotoka Pulvera koji zatvara uvalu sa sjeverne strane nalaze ostaci antičkog naselja *Ortopla*, koji su i danas jasno vidljivi. Logično je pretpostaviti da je to naselje svoju egzistenciju osiguravalo kao mjesto kroz koje su nasuprotni otoci (antička *Arba* na Rabu) komunicirali s prekovelebitskim zaleđem. Prvi stručni arheološki uviđaj obavio je Odjel za podvodnu arheologiju Hrvatskoga restauratorskog zavoda (voditelj uviđaja bio je dr. sc. M. Jurišić), od 1. do 3. rujna 2005. godine, za potrebu izrade studije o zaštiti okoliša za buduću trajektnu luku. Tom prilikom pregledano je dno uvale Mala Stinica te napravljena fotodokumentacija, a arheološke sonde nisu iskopavane.

Tijekom 2009. kompletno je arheološki rekognoscirano podmorje uvale Mala Stinica u zaštićenoj zoni. Tijekom istraživanja na području pristaništa iskopano je 8 arheoloških sondi (od A do H), a na području gata dvije sonde (I i J). Prilikom pregleda zatečenog stanja ustanovljeno je da je bagerom prije zaštitnih istraživanja iskopano područje dugo 37,40 m i široko 12 m te prosječno duboko 1,70 m, što ukupno iznosi 765 m³. Zapuna iskopa prebačena je na područje koje se nalazi zapadno od iskopa. Na taj način onemogućeno je arheološko istraživanje na tom području. Tijekom istraživanja pokazalo se da je upravo na tom području bila najveća koncentracija arheološkog materijala. Pregledani su istočni i zapadni profil iskopa bagerom te sama zapuna, u kojima je nađena velika količina antičkog materijala. Od materijala je nađeno više ulomaka raznoliko ukrašene keramike tankih stijenci tipa *terra sigillata*, ulomaka uljanica, ulomak češlja od slonovače, rimskog stakla, kuhinjskog posuđa i ostalog materijala.

Sonda A, dimenzija 2x1 m, postavljena je na području iskopavanja bagerom na dubini od 3,50 m. Nakon arheološkog iskopa unutar sonde, na dubini od 30 cm uočen je kamen živac što je potvrdilo da je bagerom iskopan kulturni sloj te da na tom području više nema arheološkog materijala. Sloj se sastojao od finog mulja i pijeska nataloženog nakon iskopavanja bagerom.

Sonda B, dimenzija 2x2 m, postavljena je nešto dalje istočno od sonde A, u području gdje se nije iskopavalo bagerom, na dubini od 2 m. Najveća dubina arheološkog iskopa iznosi 2 m. Sonda B dala je najviše arheološkog materijala. Kulturni sloj nalazio se na dubini od 30 do 180 cm. Kulturni sloj u sondi B sastojao se od krupnog lomljenog kamena i pijeska. U kulturnom sloju također su uočeni i ostaci životinjskih kostiju.

Sonda C, dimenzija 2x1 m, postavljena je istočno uz sondu B na dubini od 2 m. Iskopana je do dubine od 180 cm. Unutar sonde pronađen je arheološki materijal sličan onome iz sonde B te iz istočnog i zapadnog profila iskopavanja bagerom i zapune, što potvrđuje da pripada istom kulturnom sloju.

Položaji arheoloških sondi A – H (foto: R. Moskovčić)

Sonda D, dimenzija 2x2 m, nalazila se južno od postojećeg mola na dubini od 6 m. Unutar sonde dubine 90 cm pronađena je manja količina arheološkog materijala. Plići dio iskopa sastojao se od recentnog materijala i finog mulja, a dublji od tvrdog nabijenog pijeska.

Sonda E, dimenzija 2x2 m, nalazila se istočno od postojećeg mola na dubini od 4 m. Unutar te sonde iskopavano je do dubine od 30 cm. Sloj se sastojao od finog pijeska i recentnog otpada. U sondi E nije pronađen kulturni sloj.

Sonda F, dimenzija 2x2 m, postavljena je jugoistočno od postojećeg mola na dubini od 4,50 m. Iskopana je do dubine od 150 cm. Na površini sloja nalazio se fini mulj ispod kojeg je bio sloj tvrdog pijeska koji je sadržavao recentan otpad. Jedini je važniji nalaz keramička lula datirana u 16./17. st.

Sonda G, dimenzija 2x2 m, nalazila se jugozapadno od postojećeg mola na dubini od 4,5 m. Prvi sloj do dubine 60 cm od dokumentacijskog mrežišta čini mulj, a slijedi sloj sitnog pijeska s primjesama keramike do dubine od 80 cm. U sredini kvadranta nalazi se meki sloj pijeska koji doseže dubinu od 120 cm. Poslije se uspostavilo da je meki sloj u sredini sonde G nastao zbog postavljanja nosača građevinske platforme.

Sonda H, dimenzija 2x2 m, postavljena je istočno od zapune iskopavanja bagerom na dubini od 1,50 m, na području gdje se moglo pretpostaviti da će se pojaviti

Položaji arheoloških sondi I – J (foto: R. Moskovčić)

Građevinski iskop prepun arheološkog materijala (foto: I. Miholjek)

antički sloj pronađen u sondama B i C. Iskopana je do dubine od 180 cm. Sloj se sastojao od krupnoga lomljenog kamena s pijeskom i ulomcima antičkog materijala.

Sonda I, dimenzija 1x1 m, postavljena je na sjevernom području budućega gata na dubini od 10 m. Iskopana je do dubine od 150 cm. Sloj se sastojao od finog mulja s recentnim otpadom ispod kojeg se nalazio tvrd pijesak. Prilikom iskopa pronađeno je nekoliko ulomaka novovjekovne keramike.

Sonda J, dimenzija 1x1 m, postavljena je na južnom dijelu budućega gata na dubini od 16 m. Iskopana je do dubine od 120 cm, i u njoj nije pronađen nikakav arheološki materijal.

Pregledano je dno uvala Mala Stinica te prilikom podmorskog rekognosciranja nije uočen nikakav arheološki materijal. Na području iskopavanja bagerom u samom plićaku uočen je manji dio zida dimenzija 60x60 cm, građen od poluobrađenog kamena za koji se ne može sa sigurnošću tvrditi da pripada antici. Prilikom arheoloških istraživanja u uvali Mala Stinica nisu pronađeni ostaci antičke luke, za koju se pretpostavlja da je devastirana i zasipana prilikom prijašnjih gradnji u toj uvali. Rasporedom sondi pokušalo se utvrditi rasprostiranje kulturnog sloja s antičkim materijalom. Kulturni sloj potvrđen je u sondama B, C i H te na području iskopa bagera. Takvi su rezultati i očekivani s obzirom na to da su te sonde bile postavljene najbliže poluotoku Pulveru. Antički se materijal ugrubo može datirati u 1. st. pr. Kr. i 1. st. po Kr., a konkretna datacija bit će poznata nakon znanstvene obrade. Prilikom arheološkog sondiranja izvađeno je cca 300 ulomaka koji će biti naknadno tipološki svrstani. Ostaci životinjskih kostiju prilikom istraživanja nisu vađeni i evidentirani. Za uočene ostatke arhitekture ne može se sa sigurnošću reći da pripadaju antici, no sa sigurnošću se može reći da je investitor (iako nije kopao unutar zaštićene zone, već uz samu njezinu granicu), ne poštujući rješenje nadležnog Konzervatorskog odjela, napravio nepopravljivu štetu. Do zabrane građevinskog iskopa, investitor je iskopao jedino područje koje je sadržavalo kulturni sloj te ga je premjestio pokraj samog iskopa, onemogućivši tako kvalitetnije arheološko istraživanje. Tijekom arheološkog istraživanja i rekognosciranja uvala Mala Stinica za potrebu izgradnje trajektnog pristaništa ukupno je obavljeno 55 ronjenja u 10 radnih dana.

Igor Miholjek

Summary

In the area of Mala Stinica Bay, by the Pulver peninsula not far from Senj and Jablanac, the Senj Port Authority started the reconstruction and enlargement of the existing public port of Stinica for the purpose of developing and organising a new car ferry port, to replace today's Jablanac car ferry port. During August 2009 the submarine archaeological excavation of the area of the landing and jetty was carried out. This investigation was carried out by the underwater archaeology department of the Croatian Conservation Institute. During the investigations into the area of the landing, 8 archaeological test pits were made, labelled by letters from A to H, and in the area of the jetty two pits (I and J). During a survey of the state as found it was established that the bulldozer had before the rescue investigations excavated an area 37.40 m long and 12 m wide, with an average depth of 1.70 m, which comes in total to 765 m³. The distribution of the probes was established in such a way as to obtain the extent of the cultural stratum containing Roman period material. A cultural stratum was confirmed in pits B, C and H, and in the area of the bulldozer (backhoe) excavation. Such results are to be expected, considering that the pits were closest to the Pulver peninsula. The Roman period material can be roughly dated to the 1st century BC to the 1st century AD.

Redni broj: 233

Lokalitet: Sveti Juraj – crkva sv. Filipa i Jakova

Naselje: Sveti Juraj

Grad/općina: Senj

Pravni status: Z-1686

Razdoblje: A, SV, NV

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Od 16. studenog 2008. do 17. travnja 2009. trajala su zaštitna arheološka istraživanja na lokaciji stare grobljanske crkve sv. Filipa i Jakova u Svetom Jurju. Izvođač radova bila je tvrtka Arheolog d.o.o. iz Ugljana, a financijska sredstva za zaštitno arheološko istraživanje osigurao je naručitelj – Župni ured Sveti Juraj.

Istraživanja su se odvijala u možda najgore vrijeme za taj položaj, budući da se sam lokalitet nalazi u samoj blizini mora. Naime, plime su često onemogućavale radove, kao i obilne kiše koje su dizale razinu oborinskih voda, što je produžilo radove. Mjesto Sveti Juraj nalazi se južno od Senja, a lokalitet crkva sv. Filipa i Jakova u južnom dijelu Svetog Jurja, nasuprot otoku Liscu uz samu morskobalu. Crkva je jednobrodna s pravokutnom apsidom, nesimetričnom bočnom kapelom i sakristijom. S istočne strane apside, prema sjeveru, proteže se vanjski zid neke starije građevine koji danas čini dio ogradnog zida groblja. Crkva je od srednjeg vijeka doživjela više popravaka i pregradnji, što se uočava prema zazidanim otvorima na građevini (vrata prema crkvenom dvorištu i pravokutni prozor).

Stara grobljanska crkva sv. Filipa i Jakova u Turnju

Antički spolij s natpisom

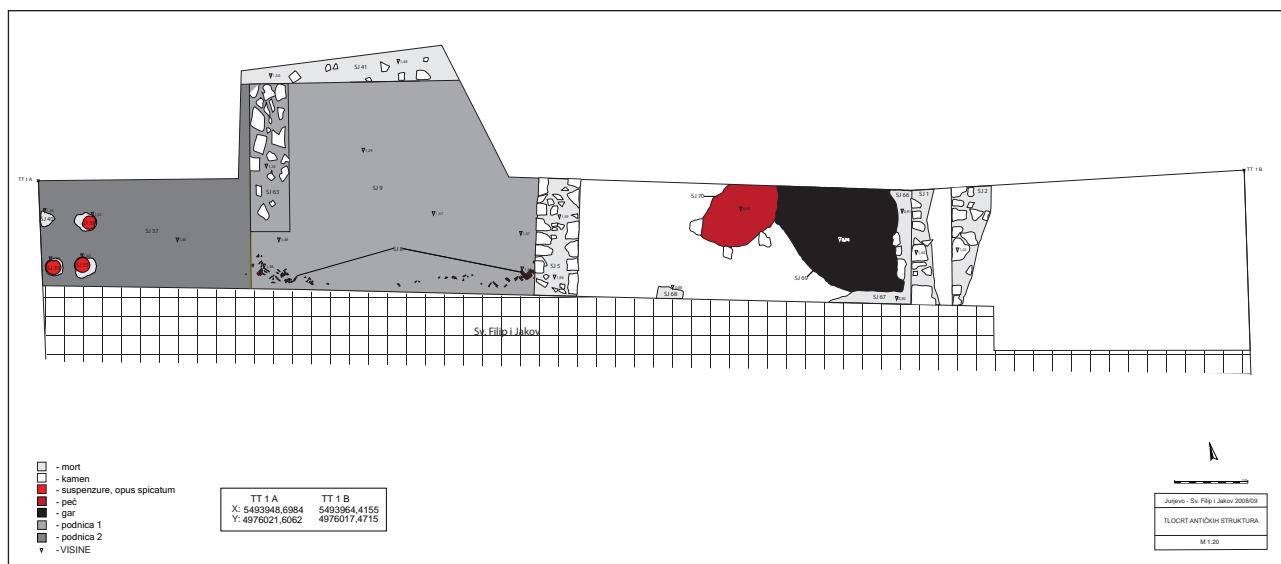
Zaštitna konzervatorsko-arheološka istraživanja unutar crkve traju od 2002., a financira ih Ministarstvo kulture. Ovogodišnjim zaštitnim istraživanjima obuhvaćena je površina od približno 32 m² uz sjeverni perimetralni zid izvan crkve. Ustanovljena je stratigrafska sekvenca od 10 faza. Otkriveni slojevi pripadaju antici, srednjem vijeku i novom dobu. Sloju antičke Lopsike pripadaju dvije faze. Starija sadrži monumentalni zid SJ 2, širok 0,85 m, visok 0,79 m, koji se pruža u smjeru sjever-jug i pripada perimetralnom zidu neke zasad nepoznate građevine. Njegovu točnu dužinu nije bilo moguće utvrditi jer se na sjever pruža izvan iskopne površine, a na jug zalazi pod temelje crkve. Isti kulturni sloj sadrži i ostatke otvorenog ognjišta, nepravilnoga eliptičnog oblika. U drugoj antičkoj fazi na zapadnoj strani uz zid SJ 2 nastala je građevina čiji su ostaci otkriveni i prijašnjim istraživanjima. Riječ je o prostoriji A na čijem su južnom zidu otkrivena vrata u prostoriju C. Istoj građevinskoj fazi pripada i podnica izrađena u tehnici *opus spicatum*, otkrivena južno od zapadnog zida prostorije A. Podnica je sačuvana u širini od 4 m, a nalazi se unutar tzv. prostorije B koja sadrži i ostatke hipokausta. Ostaci iste podnice otkriveni su i tijekom prijašnjih istraživanja. Iako nije sigurno koja je bila točna namjena toga antičkog objekta, sa sigurnošću se može potvrditi postrimskodobna faza, kada je uslijedilo njegovo rušenje. Ruševinski sloj sadrži ostatke tegula, opeka i suspenzura hipokausta.

Današnji je izgled crkva dobila u srednjem vijeku, a istraživači se uglavnom slažu da su njezini zidovi podignuti najvjerojatnije u 13. st. Iskopavanjem je uočena i temeljna stopa zidova crkve, dok su na nekim mjestima kao potpora poslužili i ostaci starije, antičke arhitekture. Tada nastaje i ispunjena vrata koja su vodila iz antičke prostorije A u prostoriju C. Istraživanjima su otkriveni još neki zidovi koji se zbog male istražene površine ne mogu sa sigurnošću interpretirati. Posljednje gradnje u srednjem vijeku vezane su uz popravljivanje dotrajalih zidova crkve, kada se dijelovi zidova obnavljaju ispunom od kamenja i opeke povezanih bijelom vezivnom žbukom. Tada je u zapadni ugao sjevernog zida crkve ugrađen i jedan antički spolij s fragmentiranim natpisom. Sačuvana slova [...] NER AV moguće je restituirati kao [Ve]NER[i] AV[G(usti)] SAC(rum)].

Osim arhitekture, istraživanjem je otkriveno 11 grobova koji su nastali u vrijeme nakon upotrebe tog objekta u srednjem vijeku. Svi su grobovi devastirani naknadnim prekopavanjima groblja koje je u upotrebi bilo sve do 1945. godine. Pritom je uočena pojava odvajanja dječjih ukopa od odraslih. Od njih jedanaest, pet grobova mlađeg sloja otkrivenih na zapadnom dijelu sonde orijentirani su

Antička arhitektura iskorištena kao dio temeljne stope crkve

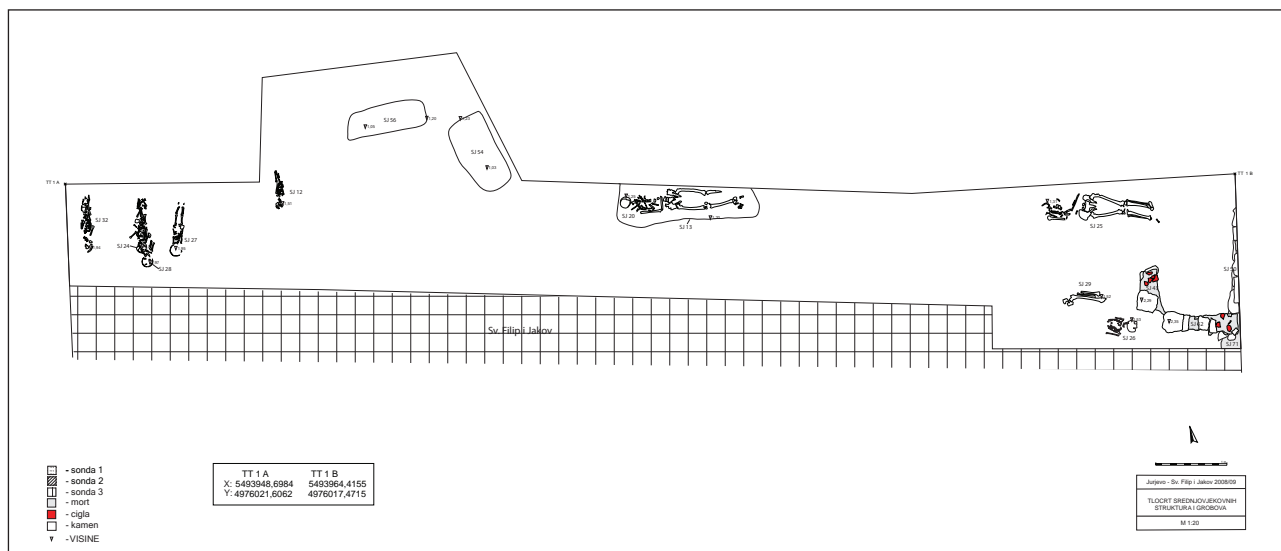

Antičke strukture

u smjeru sjever-jug. Treba istaknuti da su to ukopi djece, koji se nalaze i na nešto većoj apsolutnoj visini od ostalih. Pokojnici su polagani na leđa s rukama ispruženima uz tijelo u drvenim kovčezima, što dokazuju nalazi željeznih čavala. Grobne arhitekture nije bilo, a nisu pronađeni nikakvi prilozi u grobovima. Različito od grobova mlađeg sloja, u starijem su svi pokojnici orijentirani u smjeru istok-zapad, s glavom okrenutom prema istoku. Položeni su u drveni kovčeg na leđa, s rukama prekrivenima na prsima. Kod dva je ukopa ustanovljeno postojanje grobne jame, bez sačuvanih ostataka pokojnika. U grobu 1 uz ostatke pokojnika pronađeno je i nekoliko fragmenata brončane žice koja pripada parićima za natikače te medaljon s prikazom sv. Josipa i malog Isusa. Ostali grobovi nisu imali priloga. Svi otkriveni ukopi pripadaju novom vijeku ili čak recentnijem dobu. Pojava pokapanja djece odvojeno

od odraslih najčešće se tumači činjenicom da je riječ o nekrštenoj djeci koja su ukapana na drugom dijelu groblja.

Učestalo prekopavanje groblja tijekom stoljeća utjecalo je i na malu količinu pokretne arheološke građe. Pronađeno je nekoliko ulomaka amfora te fragment tegule *Pansiana* s natpisom NERO. Sva keramika otkrivena je fragmentarno u poremećenim slojevima sonde te je nije moguće sa sigurnošću povezati u kontekst s antičkom arhitekturom otkrivenom na tom lokalitetu. Osim keramičkih ulomaka, pronađene su i perlice od staklene paste koje pripadaju recentnoj ogrlici ili krunici te novčić iz 1866. godine. Nastavak arheoloških istraživanja potvrdio je postojanje više antičkih, srednjovjekovnih i novovjekovnih faza, ali bi jedno šire istraživanje upotpunilo dosadašnja saznanja o antičkoj Lopsici i crkvi sv. Filipa i Jakova.

Srednjovjekovne strukture i grobovi

Literatura

Blečić 2006 M. Blečić, Zaštitno arheološko istraživanje u Sv. Jurju, Senjski zbornik, 33, Senj, 2006: 5 – 26.

Horvat 2001 Z. Horvat, Ruševna crkva na groblju sv. Filipa i Jakova u Sv. Jurju kraj Senja, Senjski zbornik, 28, Senj, 2001: 21 – 32.

Damir Martinov

Summary

The remains of the medieval church of Sv. Filip & Jakov (SS. Philip and James) in Sveti Juraj are opposite the island of Lisac along the very sea coast. This is an aisleless church, with a rectangular apse, an asymmetrical side chapel and sacristy. Since 2002 archaeological rescue excavations have been conducted inside the church. The rescue excavations in 2008/2009 covered an area of 32 m² along the northern perimeter wall outside the church. The remains of Roman period and medieval architecture were found, as well as of 11 modern graves. The most important finds are the remains of several building phases of a Roman period structure with a hypocaust and a floor done in *opus spicatum*, upon which in the 13th century the Church of SS. Philip and James was erected.

Redni broj: 234

Lokalitet: Udbina – Gradina

Naselje: Udbina

Grad/općina: Udbina

Pravni status: P-1622

Razdoblje: SV, NV

Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Drugu sezonu iskopavanja lokaliteta Udbina – Gradina financiralo je Ministarstvo kulture, a trajala je od 8. do 27. lipnja 2009. godine. U arheološkom su istraživanju, osim voditeljice istraživanja Tatjane Kolak, sudjelovali i članovi stručne ekipe: dr. sc. Goran Jakovljević te (nastavljajući suradnju s Arheološkim muzejom u Zadru) zamjenik voditeljice Radomir Jurić, prof., Ivan Čondić, dokumentarist, Jelena Vekić, dipl. arheologinja i osam pomoćnih radnika.

Na samom sjevernom rubu brda na kojem je izgrađeno današnje naselje Udbina, na povišenom, lako branjivom položaju Gradina (kota 849), nalazi se istoimena arheološka zona. Smještena nad samim rubom stjenovite uzvisine pod kojom se Krbavsko polje razdvaja na dio prema istoku oko Visuća i Kozje Drage te dio prema jugu oko Kurjaka i Komića, zanimljiva je pozicija za smještaj kontrolne točke radi nadzora šireg područja Krbavskog polja.

Pogled na istraženi dio kule sa sjevera (T. Kolak)

Signalni top – mužar, PN 40 (T. Kolak)

U drugoj sezoni iskopavanja planiran je nastavak iskopa izvan i unutar kule (S-3) radi otkrivanja temeljne zone te predviđene konzervacije, iskop uz pretpostavljeni istočni obrambeni zid (Sj. 4) vršnog platoa i kule te njihov spoj na sjevernoj padini platoa (S-5) i iskop uz sjeverni perimetralni zid (Sj. 16).

Sonda 5 pratila je pretpostavljeni smjer pružanja istočnoga obrambenog zida i geomorfologiju same padine brijega, dimenzija 13x6,50 m. Ispod humusnog sloja evidentirani su ostaci nivelacije padine (sloj nabijene žbuke i sitnog kamena), tvoreći plitku stubu radi ublažavanja nagiba. Nivelacija leži na kamenu živcu, zapunjujući i prirodne rascjepe. Pronađena je i kružna plitka građevinska rupa koja se pri dnu konusno sužava, a vjerojatno je poslužila kao utor za drveni stup ili kolac potpornja, možda drvenog ophoda uz nekadašnji zid. U vrlo plitkom sloju pronađena je veća količina ulomaka keramičkih posuda, željeznih kovanih čavala i klinova, volovskih potkova. Većina se materijala nakon spiranja tla zadržala oko korijenja raslinja. U sjevernom spoju sa S-2 otkriveno je južno lice paralelnog zida nađenog u prošlogodišnjoj sezoni (Sj. 14), koji je poslužio i kao jedna stranica otvorenog vatrišta (Sj. 18) kojemu su tri strane priklesani kamen živac. S obzirom na velike količine gara i nagorene ulomke keramičke posude, služilo je i kao priručno ognjište.

U unutrašnjosti sonde 3, odnosno kule, iskopavalo se na prosječnoj relativnoj dubini od 2 metra. Već je prošle godine uočeno da se ispod humusnog sloja nalazi sterilan sloj ilovače koja je u kuli nanosena nakon što ona više nije bila u primarnoj funkciji. Debljina tog sloja varirala je od 70 cm u istočnom dijelu do 1,10 u zapadnom dijelu kule. Ispod njega, a djelomično i u horizontalnoj stratigrafiji, nalazi se sloj rastresite žbuke i građevnoga kamenog materijala (Sj. 19) koji je prepun pokretnoga arheološkog materijala. Riječ je o velikoj količini ulomaka keramičkih posuda (jednobojne, tamnosive ili oker, ukrašene brojnim inačicama valovnice, urezima ili ulomci majolike oslikani intenzivno plavim vegetabilnim motivima), 53 cjelovite ili djelomično očuvane kamene topovske kugle različitih dimenzija (55 ukupno) te izniman broj različitih kovinskih predmeta: od klinova i čavala do obruča i kuka različitih dimenzija, tesarskog čekića s drvenim trnom ili puščanih cijevi, amorfnog lima koji je moguća oplata nekoga većeg naoružanja, ali i dva signalna topa – mužara, kao i polovica kalupa za lijevanje puščanih zrna.

Nastavljeno je i iskopavanje vanjskog lica kule, s obzirom

na planirane konzervacijske zahvate. Temelj leži izravno na kamenu živcu, a na jugoistočnoj je strani i obrađen. Prirodne pukotine zapunjavane su kompaktnom žbukom i masnom zemljom crvenicom (ilovačom) miješanom s lomljenom opekom, dok su temelji proširivani na mekom terenu. U iskopu temelja gotovo da i nema pokretnog materijala. Arheološka pokretna građa prema preliminarnim rezultatima može se datirati od 15. do 18. st.

mr. sc. Tatjana Kolak

Summary

In the second season of investigations into the archaeological zone of Gradina at Udbina, during 2009, the excavations of the plateau connected with the remains of a circular tower were continued. The excavation of the inside of the tower was executed down to a depth of 2 m, mostly with the removal of a stratum of loose mortar and building material with an exceptionally large quantity of moveable finds showing the primary function of the site. Most of them are various metal items from the domain of defensive or offensive weapons, such as musket barrels and rounds, amorphous pieces of metal sheeting, knives, projectile points for crossbows, two signal guns or mortars, building wedges, various kinds of clamps, nails and tools. Also found were 55 complete or partially preserved stone cannonballs of various dimensions. A new test pit of 85 m² was started (P-5) along the inner face of the eastern defensive wall, linking the entrance space in the top plateau of Gradina with the circular tower. In this part the remains of a fireplace were found in the roughly worked bedrock, which also served as a handy hearth. The moveable material can be dated to the end of the 15th century and all the way to the beginning of the 18th century, when the position of Gradina was certainly abandoned.

Redni broj: 235

Lokalitet: Udbina – stolnica sv. Jakova

Naselje: Udbina

Grad/općina: Udbina

Pravni status: P-1613

Razdoblje: SV, NV

Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Od 28. kolovoza do 19. studenoga 2009. (uz kraće prekide zbog lošeg vremena) trajala su arheološka istraživanja stolnice krbavskih biskupa u Udbini (stručni voditelj Radomir Jurić, muzejski savjetnik iz Arheološkoga muzeja u Zadru; suvoditeljica mr. sc. Tanja Kolak, viša kustosica u Muzeju Like u Gospiću, a u istraživanjima su sudjelovali i Jelena Vekić, dipl. arheo., Ana Jordan, dipl. arheo., Ivan Čondić, prof., dokumentarist u Arheološkom muzeju, 3 studenta Sveučilišta u Zadru, 2 vanjska suradnika i 6 fizičkih radnika iz Udbine). Istraživanja je financiralo Ministarstvo kulture, uz logističku potporu Gospičko-senjske biskupije i Osnovne škole kralja Tomislava u Udbini. Kao i dosad, istraživanja je proveo Arheološki muzej iz Zadra, u suradnji s Muzejom Like iz Gospića.

Udbina – katedrala sv. Jakova na položaju Karija (foto: I. Čondić)

Stolnica sv. Jakova nalazi se na položaju Karija ili Koriija (Kruhek 1997; Horvat 2003; Jurić 2001; Jurić 2004; Jurić 2005; Jurić 2006; Jurić 2007a; Jurić 2007b; Jurić 2008; Jurić 2009). Radilo se na nekoliko položaja: unutar stolnice, s južne strane katedrale, odnosno u prostoru pretpostavljenoga biskupskog dvora. Istražena je površina od 137 m². Ove su godine nastavljena istraživanja u središnjem dijelu lađe. Kopalo se na mjestu koje je bilo devastirano tijekom Domovinskog rata (1994.). U zdravici je bilo ukopano nekoliko kasnosrednjovjekovnih grobova, čiji su kosturni ostaci zatečeni u veoma lošem stanju. Tu je izvan konteksta pronađena jedna naušnica s tri jagode (14. st.) i nekoliko prstenova. Posebice se radilo u svetištu katedrale, gdje je otkriveno više grobova i dvije zidane grobnice. Nalazi u grobovima veoma su skromni (željezni čavli, novac, zlatne niti, prstenje). U dijelu svetišta otkriven je jedan ovekći zid koji se pruža po cijeloj širini,

ali je devastiran recentnim ukopima (zid G, vel. 6,36x1,30 m). U pretpostavljenom biskupskom dvoru posebice se istraživalo u prostoru između zidova A i B (kvadranti 34, 35, 39, 40, 68, 69 i 70). Detaljno je istražen zid A u dužini od 21 m. Pronađen je njegov kraj, a otkriven je djelić zida koji okomito udara na taj zid (tu će se sljedeće godine nastaviti istraživanja). U dijelu prostora između zidova A i B nađeno je dosta izgorenog drva (grede) i željeznih čavala.

U južnom dijelu iskopa nađeni su i ostaci ljudskih kostiju, kako je to uobičajeno, na cijelom prostoru koji je dosad istraživan. Međutim, tu su nađeni grobovi u običnoj zemlji. Inače u dosad istraženom prostoru između zidova A i B nisu pronađeni grobovi. Oni su tu (gr. 228 i 229), ako se tako može reći, upali. Prema nalazima (brončane naušnice u obliku batića, 1 križ sa 6 plavih zrnaca, brončana medaljica, krunica s više desetaka zrna, 2 brončana puca s ušicom, pajas – tkanica, dva željezna ojačanja za cipele)

Katedrala sv. Jakova, grobovi u svetištu sakralnoga objekta (foto: I. Čondić)

Katedrala sv. Jakova, istraživanja u pretpostavljenom biskupskom dvoru (foto: I. Čondić)

datiraju se u novi vijek. U svim dosadašnjim kampanjama istraženo je 229 grobova (bilo je i više ukopa u jednom grobu).

Pronađeno je 159 ulomaka gotičkoga kamenog pokućstva i ponešto ulomaka fresaka. S cijelog prostora oko katedrale i njenih dogradnji uklonjeno je više i niže raslinje. Novootkriveni zidovi i zidane grobnice prekriveni su (i zaštićeni) geotekstilom, plastikom i zemljom do sljedećih istraživanja. I ovogodišnji su rezultati respektabilni, pa istraživanja svakako valja nastaviti. Istraživanja su imala zapažen odjek u medijima: 15. listopada 2009. u emisiji „Trenutak spoznaje“ Hrvatske televizije emitiran je sedmominutni prilog o rezultatima istraživanja, dok je o tome višekratno izvješćivao Hrvatski radio – Radio postaja Zadar te Novi list, Zadarski list i eZadar.

Literatura

Horvat 2003 Z. Horvat, Srednjovjekovne katedralne crkve krbavsko-modruške biskupije, Zagreb – Gospić, 2003.

Jurić 2001 R. Jurić, Katedrala Sv. Jakova u Krbavi (Udbina), Obavijesti HAD, 3, Zagreb, 2001.

Jurić 2004 R. Jurić, Arheološka istraživanja u Udbini (1996-2003), Riječki teološki časopis, god. 12, br. 1, Rijeka, 2004.

Jurić 2005 R. Jurić, Udbina – stolnica sv. Jakova, HAG, 1/2004, Zagreb, 2005.

Jurić 2006 R. Jurić, Udbina – stolnica sv. Jakova, HAG, 2/2005, Zagreb, 2006.

Jurić 2007a R. Jurić, Stolnica Sv. Jakova u Krbavi (Udbini), Novija arheološka istraživanja na području Like (katalog izložbe), Gospić, 2007.

Jurić 2007b R. Jurić, Udbina – stolnica sv. Jakova, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007.

Jurić 2008 R. Jurić, Arheološka istraživanja u Udbini (1996.-2006.), Znanstveni skup Arheološka istraživanja u Lici, Gospić 16.-18. listopada 2007., Izdanja HAD, 23, Zagreb – Gospić, 2008.

Jurić 2009 R. Jurić, Arheološka istraživanja katedrale Sv. Jakova u Krbavi (Udbina 2000.-2006.), Identitet Like: Korijeni i razvitak, Zbornik radova, 2, Zagreb – Gospić, 2009.

Kruhek 1997 M. Kruhek, Topografija krbavske spomeničke baštine, Krbavska bitka i njezine posljedice (Zbornik), Zagreb, 1997.

Radomir Jurić

Summary

From August to November 2009 archaeological excavations went on into the cathedral of the bishops of Krbava in Udbina. These were a continuation of excavations of previous years. An area of 137 m² was investigated. Work went on at several positions: within the cathedral, on the southern side, that is, in the area hypothesised to have occupied by the bishop's palace. In particular, excavations were made in the chancel, where several graves and two built tombs were found. The finds in the graves are very modest (iron nails, coins, gold threads, ring). In all the campaigns to date, 229 graves have been investigated

(there were several burials in a single grave as well). All the osteological material has been examined in the Croatian Academy of Sciences and Arts archaeological department in Zagreb. In part of the chancel, a large wall was found, stretching the whole of the width, devastated though by recent burials (Wall G, size 6.36 m x 1.30 m). In the hypothesised bishop's palace, special investigations were made in the space between walls A and B (quadrants 34, 35, 39, 40, 68, 69 and 70). Wall A was explored in detail over a length of 21 m. Its end was found, and a part of a wall that meets this wall perpendicularly was found. Also found were 159 pieces of Gothic stone furnishing as well as a few fragments of frescoes.

Redni broj: 236

Lokalitet: Utvrđene pećine Ličko-senjske županije

Naselje: –

Grad/općina: –

Pravni status: postupak u tijeku

Razdoblje: SV, NV

Vrsta radova: rekognosciranje, dokumentiranje

Projekt Speleološkog kluba *Ursus spelaeus* iz Karlovca, u suradnji s Krešimirom Ragužem, arheologom iz Konzervatorskog odjela u Karlovcu, od 2007. je istraživanje utvrđenih pećina u Hrvatskoj. Utvrđene se pećine, ponajprije na području Karlovačke županije gdje ih je otkriveno 20-ak, arheološki i speleološki rekognosciraju te dokumentiraju. Od 2008. istraživanje se širi i na Ličko-senjsku županiju, a 2009. i na Zagrebačku, Šibensko-kninsku, Zadarsku, Splitsko-dalmatinsku, Dubrovačko-neretvansku županiju te Hercegovinu. Od početka 2010. počinje istraživanje tog fenomena i u susjednoj Sloveniji, u suradnji s Društvom za raziskovanje jam iz Ljubljane. Istraživanja u Ličko-senjskoj županiji 2009. (kao i 2008.) financiralo je Ministarstvo kulture (istraživanja u drugim županijama financirana su isključivo vlastitim sredstvima), a voditelji su istraživanja speleolog Hrvoje Cvitanović i Krešimir Raguž (arheolog Konzervatorskog odjela u Karlovcu).

Dosad je u Hrvatskoj otkriveno više od 60 lokaliteta, u Ličko-senjskoj županiji 2008. pronađeno je i dokumentirano 5 utvrđenih pećina, a 2009. težište istraživanja bilo je na pronalaženju ličkih utvrđenih pećina te ih je pronađeno i dokumentirano još nekoliko.

Na području Donjeg Lapca, F. J. Fras navodi 4 pećine (Fras 1988) u kojima postoje zidovi ili njihovi tragovi. To su Stijeljina pećina, Dražića pećina, Popovića pećina i Šupeljak pećina. Jedna je od njih i pronađena, iako tek iz drugog pokušaja, a djelomično je i dokumentirana, međutim danas je lokalno stanovništvo drugačije naziva – Jankovića pećina. Radi se o pukotini u ravnoj okomitoj stijeni višoj od 15 m, kojoj je otvor (visok 5, a širok oko 1,5 m) zazidan. Zid je rađen tehnikom identičnom svim dosadašnjim primjerima utvrđenih pećina: zidan je priklesanim kamenom s upotrebom vapna i sitnijeg kamena i pijeska kao vezivom. Iako zid nije cjelovit, očuvan je relativno velik dio, pa su i danas vidljivi otvori.

Druga od pećina sa zidom u brdima zapadno od Donjeg Lapca poznata je lokalnom stanovništvu, međutim nije

Zelena pećina (Bunić)

pronađena iz prvog pokušaja. Terenskim radom i anketiranjem također nisu pronađene 2 pećine u brdima istočno od Donjeg Lapca, iako su obje poznate među lokalnim stanovništvom koje okvirno i zna njihovu lokaciju i kazuje da u njima postoji zid.

Na području Krbave ponovno nije pronađena Ivanova pećina kod Mutilića koja je neuspješno tražena i prošle godine. Međutim, Zelena pećina kod Bunića pronađena je i speleološki istražena i dokumentirana (iako je ona otprilike speleološki i istražena i dokumentirana). Radi se o speleološkom objektu iz kojega istječe voda, tj. izvor-pećini. Svoje ime vjerojatno duguje zelenoj mahovini na stijinama na ulazu u pećinu i na oblucima u koritu. Ulaz, tj. korito potoka, nije velik i nema nikakva traga zida, međutim zidani dio nalazi se 30-ak m više. Riječ je o ostacima kamenog bedema pri samom vrhu pukotine u klisuri gdje postoji udubina i gdje se smjestio bedem. Međutim, osim uobičajenih elemenata kao što su kamen i vapneni mort, ondje je ostala sačuvana i jedna drvena greda koja je najvjerojatnije bila hodni dio galerije pri vrhu bedema. Iznimno je i to što se čini da je bedem, osim pukotine s kojom je činio neku vrstu kule, zatvarao i jedan otvor u stijeni promjera 1 m koji je, čini se, umjetno dorađen i iza kojega se krije prostorija u stijeni. Čitav taj dio nalazi se nad vertikalom visine 30-ak m, i pristup je iznimno težak, međutim nekad se nije dolazilo izvana, već se pristupalo drugom skoro vertikalnom uskom pukotinom

koja ide od vrha pećinske ulazne dvorane do unutrašnjosti navedene kule zatvorene zidom. O tome svjedoče pravilno raspoređene udubine u stijenama tog „dimnjaka” koje su nekad očito služile za uglavljivanje drvenih greda za konstrukciju neke vrste stubišta.

U 2009. nastavljeno su traženje i istraživanje takvih pećina i na području Bužima kod Gospića. Već je 2008. istražena i dokumentirana pećina iz koje istječe potok Vrbas, a ove su godine (uz pomoć Mate Miškulina iz Gospića i nadzornika Parka prirode Velebit Tomislava Rukavine) pronađene još dvije utvrđene pećine na tom području. Pronađena je pećina Kalvarija za koju je znalo tek nekoliko mještana, a trebalo je i nešto muke da se ponovno dođe do nje. U drugome navratu započelo je i dokumentiranje. Ta je pećina, smještena pri vrhu brežuljka nad Bužimskim poljem, krasan primjer skrivene podzemne utvrde, koja postaje vidljiva tek kad se nabasa na sam ulaz i dobro zagleda. Ulaz je nevelik i više primjeren manjoj životinji veličine jazavca nego čovjeku – to je mala pukotina između kamenja, na kraju koje je sam početak speleološkog objekta. Odmah do ulaza sazidan je i očuvan kameni svod nad uskim i niskim kanalom, koji ima samo jedan potporni zid s lijeve strane, dok mu je s desne strane potpora stijena pećine. Nadsvođeni se kanal lagano spušta otprilike 5 m, prolazeći pokraj puškarnice do stijene gdje se treba provući kroz otvor u lijevome kamenome zidu. Potom se dolazi u manju dvoranu na kraju koje se opet pojavljuje zid visok nekoliko

Kalvarija (Bužim)

metara, kojemu nedostaje gornji dio, a kroz koji je moguće proći vrlo malenim i uskim otvorom na samome dnu zida – otuda se spušta u malu, a visoku prostoriju veličine 2x4 m, koja je s druge strane do stropa pećine zatvorena zidom u kojem se nalaze vrata. Iza tih je vrata još dvorana te prostori u kojima u nuždi može boraviti i čitavo manje selo, pogotovo jer u unutrašnjosti ima vode. U ovom je slučaju riječ o čitavome obrambenom sustavu s tri reda bedema, dva vrlo skromna otvora za prolaz (treći i najveći su manja vrata) ulaznim uskim kanalom, svodovima, puškarnicom itd. Toj pećini nije teško pristupiti, ali ju je teško naći, a još teže ući u nju – to je njena obrambena vrijednost. Zidovi su dizani istovjetno kao i kod ostalih utvrđenih pećina, priklesanim kamenom i vapnenim mortom. Ta je pećina i nacrtano dokumentirana kao i njezini zidovi, a napravljena je i fotodokumentacija.

Zanimljiva je još jedna pećina nedaleko od Kalvarije. To je pećina na susjednom brdašcu, pod samim starim gradom Bužimom. Ostaci te srednjovjekovne utvrde nalaze se na obloj, na vrhu malo zaravnjenoj glavici nad Bužimskim poljem, a svega nekoliko metara pod zaravnjenim dijelom na vrhu, možda 20-ak m od očuvanog dijela bedema grada nalazi se ulaz u pećinu. I ondje je riječ o ulazu skromnih dimenzija, a sama je pećina zapravo vodoravan uzak i nizak kanal dug 20-ak m, koji završava jednom prostorijom. Kroz taj je kanal potrebno puzati, a jedina je

ljudska intervencija također zid, ali vrlo skromnih dimenzija. Radi se naime o kamenom i vapnenim vezivom zidanoj pregradi u dva dijela, kraćoj od 2 m te nižoj od 3/4 m. Taj je minijaturni obrambeni zid u kombinaciji s prostorom vrlo skromnih dimenzija prvi dosad istražen primjer takve vrste skromnoga zbjega u Lici, iako je taj tip utvrđene pećine pronađen u Dalmaciji (zasad 2 primjera). Prema svemu, a pogotovo prema smještaju, čini se da upotrebu te pećine treba svakako promatrati kao zbjeg u okviru ili za potrebe stanovnika same utvrde.

U utvrđenim pećinama u Ličko-senjskoj županiji koje su istraživane 2009. pronađeno je vrlo malo pokretnih nalaza. Radi se doslovce o svega nekoliko vrlo sitnih i neprepoznatljivih ulomaka keramičkih posuda. Dodatni je problem što je i inače vrlo teško preciznije datirati keramičke nalaze u tim dijelovima Hrvatske, koji pripadaju razdobljima u posljednjih petstotinjak godina. Sve se navedene utvrđene pećine ili uopće ne spominju u povijesnim izvorima ili se spominju tek u 19. st. kada više nema turske opasnosti, što govori o tajnosti tih mjesta o kojima se saznanje prenosilo s koljena na koljeno. Prema dosad prikupljenim podacima, na području Ličko-senjske županije ima ukupno 20-ak utvrđenih špilja iz vremena turskih ratova. Program se nastavlja i u 2010. godini.

Literatura

Fras 1988 Franjo Julije Fras, Topografija Karlovačke vojne krajine, Ličke župe (pretisak), Gospić, 1988.

Hirc 1900 Dragutin Hirc, Lika i Plitvička jezera, Rijeka, 1996. (pretisak izdanja iz 1900.)

Raguž 2009 Krešimir Raguž, Utvrđene pećine Ličko-senjske županije, HAG, 5/2008, Zagreb, 2009: 471 – 473.

Krešimir Raguž

Summary

Cave forts are very numerous in Croatia. More than 60 of them have been discovered. Previous research has established that the walls of cave forts in Croatia were built during the Ottoman wars and served as both forts and refuges for the population in the face of the Turkish invaders. In the Ličko-senjska County, investigation of them has continued since 2008. In 2009, 4 were explored in 2009, which together with those explored in 2008 makes a total of 9.

Redni broj: 237

Lokaliteti: Vrebac

Naselje: –

Grad/općina: Vrhovine

Pravni status: P-1330

Razdoblje: P, SV

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Od 18. ožujka do 9. travnja te u svibnju 2009. arheološki je istražen lokalitet Vrebac – Vrhovine, na trasi 2. dijela plinovodnog sustava Like i Dalmacije. Izvođač radova

bila je tvrtka Geoarheo iz Zagreba, a financijska sredstva za zaštitno arheološko istraživanje osigurao je naručitelj – tvrtka Plinacro iz Zagreba. Voditeljica arheoloških istraživanja bila je Helena Nodilo, dipl. arheologinja, zamjenik Goran Skelac, dipl. arheolog, dok su stručnu ekipu činili Ranko Manojlović, dipl. arheolog, Larisa Žagar, geodetska tehničarka i Neven Lete, dokumentarist.

Predmetno je istražena trasa plinovoda, od 69+900 do 70+300 km, na prostoru potencijalnog prapovijesnoga gradinskog naselja. Položaj je određen na temelju blizine gradinskog lokaliteta Veliki i Mali Obljaj te na osnovi strateškog položaja samog lokaliteta koji upućuje na mogućnost postojanja gradine. Istraživalo se u dva navrata, prvi put u ožujku i travnju, a drugi put u svibnju.

U prvoj je fazi istraženo 13 probnih sondi, dimenzija 1,50x6 m, izuzev sondi 12 i 13 dimenzija 1,50x4 m. Razmak je između sondi približno 50 m, a položaj je bio uvjetovan konfiguracijom terena. U svim sondama, osim u sondama 5 i 13, prati se slična stratigrafska situacija. Ispod sloja humusa s travom i niskim raslinjem nađeni su geološki slojevi. Geološki se sloj mjestimice skida u debljini od 10 do 15 cm, kako bi se potvrdio pretpostavljeni geološki kontekst.

Sonda 5 smještena je u sedlu između dva brežuljka. Ispod sloja humusa definiran je kulturni sloj unutar kojeg su pronađeni fragmenti keramike i kućnog lijepa. Istražena je i jama SJ 06/07. U njoj zapuni nađeni su keramika i lijep te veća koncentracija gara.

Sonda 13 smještena je na livadi s istočne strane Vreba, a sloj humusa znatno je deblji nego u ostalim sondama. U iskopu su pronalazeni ulomci keramike, uglavnom recentne, ali i nekoliko ulomaka koji bi se mogli datirati u prapovijest.

U sondama 10 i 11, na južnoj padini brijega, u sloju humusa pronađena su dva željezna nožića, odnosno britve (slučajni nalazi). Riječ je o željeznim nožićima s krivim ili polumjesečastim sječivom i tordiranim drškom. Dovode se u vezu sa zanatlijama koji su se bavili kožom, a datiraju se od antike do srednjeg vijeka, iako su pronalazeni i na keltskim lokalitetima. Nalazi željeznih nožića iz sondi 10 i 11 nisu iz kulturnih slojeva, no njihov pronalazak potvrđuje aktivnost na tome prostoru tijekom povijesti.

Na temelju rezultata probnih zaštitnih arheoloških istraživanja dobivene su konzervatorske smjernice za drugu fazu arheološkog istraživanja u svibnju 2009. Proširene su sonde 5 i 13 te su otvorene dvije nove sonde, 14 i 15.

Sonda 5, dimenzija 3x12 m, proširena je prema sjeveru i istoku. Ispod sloja humusa, u sloju tamnosive zemlje nalazili su se ulomci keramike, lijepa i manja koncentracija gara. Keramika je uglavnom gruba, a nekoliko je ulomaka fine, većinom sive i crne keramike rađene od pročišćene gline. Nekoliko ulomaka ima i ukras. Ispod njega se pojavljuju geološki slojevi vapnenačke stijene, pijeska/pješčenjaka i(li) crvenkaste ilovače.

Istražena je još jedna jama, SJ 08/09. Unutar ukopa dominiraju nalazi gorenog lijepa, velika količina ugljena i veliki fragmenti grube keramike na kojima je vidljivo da su bili izloženi dugotrajnom gorenju. Keramiku je moguće okvirno datirati u srednji vijek.

Sonda 13 proširena je prema sjeveru. Dimenzije su 1,50x10 m. Sloj humusa tu je znatno deblji nego u ostalim

Vreba, položaj istraživane lokaliteta

sondama, a unutar njega ima sporadičnih nalaza sitnih fragmenata keramike i usitnjenih opeka koje nisu pogodne za vremensku dataciju.

Sonda 14 jest dimenzija 1,50x4 m. Smještena je 20-ak m SZ od sonde 5. Ispod sloja pokosa s humusom definirani su geološki slojevi vapnenačke stijene i pješčenjaka/pijeska. Arheološki su nalazi izostali.

Sonda 15 smještena je na platou iznad drage u kojoj se nalaze sonde 5 i 14. Dimenzija je 1,50x3 m. Ispod tankog sloja trave s humusom nalaze se geološki slojevi vapnenačke stijene i pješčenjaka/pijeska.

Ovim je istraživanjima potvrđeno postojanje arheološkog lokaliteta u neposrednoj blizini, na što upućuju nalazi keramike i željeznog oruđa. Istražene su dvije jame u sondi 5, s nalazima grube srednjovjekovne keramike, a kao slučajni nalazi javljaju se dva nožića s krivim ili polumjesečastim sječivom te tordiranim drškom. Dovode se u vezu sa zanatlijama koji su se bavili kožom, a datiraju

Nožići (britle)

se od antike do srednjeg vijeka. Budućim istraživanjima i rekognosciranjem šireg prostora utvrdit će se položaj i datirati naselje koje je svojedobno egzistiralo na Vrebcu.

Literatura

Knežević-Jovanović 2003 Marija Knežević-Jovanović, Keltsko oružje iz razorenih ratničkih grobova sa teritorije Srema i Bačke, OA, 27/1, Zagreb, 2003: 287 – 310.

Helena Nodilo

Summary

During 2009, archaeological excavations on the course of the 2nd part of the Lika and Dalmatia gas pipeline were carried out, from chainage 69+900 to 70+300, in an area of a potential hill fort settlement. Two pits were investigated in probe 5, with finds of coarse medieval pottery, while there were also accidental finds of two knives with curving or crescent-shaped blades and a twisted handle. These have been associated with the leather-working craftsmen, and are located chronologically from the Roman period to the Middle Ages. The excavations confirmed the existence of an archaeological site in the immediate vicinity, as suggested by the finds of pottery and iron tools. Future investigations and reconnaissance of the overall area will determine the position and period of the settlement that at one time existed at Vrebac.

Redni broj: 238

Lokalitet: Vrhovine – Deličev Obljaj i Grčko groblje

Naselje: –

Grad/općina: Vrhovine

Pravni status: postupak u tijeku

Razdoblje: –

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Tijekom 2009. tvrtka Geoarheo d.o.o. iz Zagreba zaštitno je arheološki istražila trasu 2. dijela plinovodnog sustava Like i Dalmacije, arheološke lokalitete Deličev Obljaj i Grčko groblje, sve općina Vrhovine. Tvrtka Geoarheo u skladu s ugovorom s Gradskim muzejom Karlovac istraživala je u svojstvu podizvođača, a investitor je bila tvrtka Plinacro iz Zagreba. Voditeljica istraživanja bila je Helena Nodilo, dipl. arheologinja. Zamjenik voditeljice bio je Goran Skelac, dipl. arheolog, dok su stručnu ekipu činili i Ranko Manojlović, dipl. arheolog, Larisa Žagar, geodetska tehničarka i Neven Lete, dokumentarist.

Deličev Obljaj

Arheološki se istraživalo u ožujku 2009. godine. U prostornom planu općine Vrhovine kao potencijalni lokalitet naveden je i položaj Deličev Obljaj. Nalazi se na sjeveroistočnom dijelu Gackog polja, općina Vrhovine, svega cca 500 metara zračne linije jugoistočno od dvojne gradine Veliki i Mali Obljaj. Radi se o tipu prapovijesnog naselja, u ovom slučaju japodskog, koje se podiže na prirodnim

uzvisinama. Gradine se utvrđuju i zaštićuju na razne načine, a sama konfiguracija tla na kojima se nalaze donekle uvjetuje i njihov izgled. Japodska naselja skoro po pravilu imaju vrlo slabo sačuvan kulturni sloj, ponajprije zbog vrste tla na kojem se nalaze. To su naime kraške glavice sastavljene od krečnjačkih stijena koje su tijekom stoljeća izgubile i ono malo humusnog sloja na kojem su podizane nastambe.

Predmetno je istraživana trasa plinovoda, od 71+300 do 71+600 km, na prostoru potencijalnog prapovijesnoga gradinskog naselja. Zaštitno arheološko istraživanje započelo je tako da je na zadanoj trasi postavljeno 13 probnih sondi. Sonde su dimenzija 1,50x6 m te pod kutom sijeku os trase. Razmak između sondi (koje su sve kopane ručno) jest oko 20 m.

Ispod sloja trave s humusom uglavnom se javlja geološki sloj s dosta kamenog materijala. Prema geološkoj karti Hrvatske, riječ je o jurskim dolomitima. Malobrojni ulomci keramike i komadići drobljenog lijepa nađeni su u sondama kopanima u polju ispod južnog obronka Deličeva Obljaja. Moguće ih je tek okvirno datirati od prapovijesti do novog vijeka. Uzevši u obzir to da je materijal pronađen u sondama koje se nalaze na oranici, moguće je da je dospio u polje s obližnjeg lokaliteta Veliki i Mali Obljaj.

Grčko groblje

Arheološka istraživanja trajala su od 12. do 19. ožujka 2009. godine. Između gradina Vrebac i Deličev Obljaj, sjeverno od Vrhovine nalazi se Grčko groblje. U pravilu su svi toponimi takva naziva arheološki lokalitet, jer je kod lokalnog stanovništva grčko groblje sinonim za staro groblje. S obzirom na okolne prapovijesne nalaze, takav se lokalitet pretpostavljao i na istraživanom položaju. Točan položaj lokaliteta i njegova vremenska pripadnost nisu strogo definirani, već je položaj određen na temelju određenih indicija.

Predmetno je istraživana trasa plinovoda, od 70+600 do 70+900 km, prostor potencijalnoga arheološkog lokaliteta. Duž trase postavljeno je 7 sondi, dimenzija 1,50x6 m. Razmak između sondi prilagođavao se konfiguraciji terena te iznosi približno 40 m. Sve su sonde kopane ručno i u svima se javlja gotovo identična stratigrafska situacija. Naime, ispod sloja humusa s travom (SJ 01), čija debljina varira s obzirom na položaj sonde, javljaju se geološki slojevi: sloj vapnenačkih stijena (SJ 02) između kojih se nalazi sloj svijetlosivog do sivog te mjestimice i žućkastoga pjeskovitog tla (SJ 03) ili sloj crvenkaste ilovače (SJ 04). Ni u jednoj sondi nije pronađen arheološki materijal. Na osnovi tih rezultata nije moguće utvrditi postojanje nekropole ili arheološkog lokaliteta na širem području trase plinovoda lokaliteta Grčko groblje.

Helena Nodilo

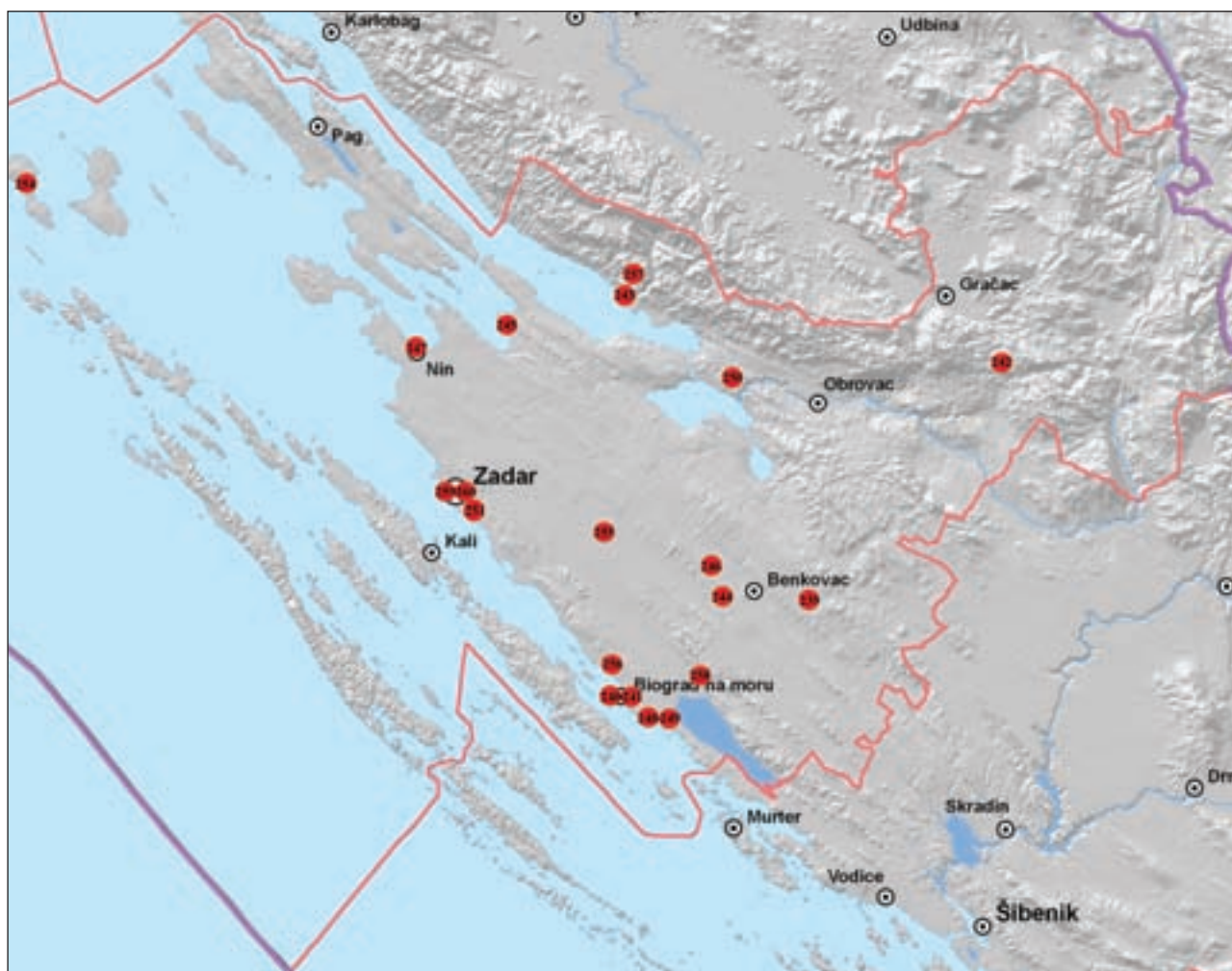
Summary

During 2009, archaeological rescue excavations were carried out on the course of the 2nd part of the Lika and Dalmatia gas pipeline system at the archaeological sites of Deličev Obljaj and Grčko groblje (all part of the municipality of Vrhovine).

Delićev Obljaj is in the north east of Gacko polje [plain], about 500 m as the crow flies south east of the double fort of Veliki and Mali Obljaj. This is a type of prehistoric settlement, of the lapodi in this case, which was put up on natural elevations. In the archaeological rescue excavations, 13 test pits were opened up. Not very numerous fragments of pottery and pieces of crumbled daub were found and it is possible that the material arrived in the plain from the nearby site of Veliki and Mali Obljaj. The place called Grčko groblje [Greek Cemetery] is between the hill forts of Vrebac and Delićev Obljaj, north of Vrhovine. As a rule all such place names suggest an archaeological site, for among the folk a Greek cemetery is the same as an old cemetery. Seven shovel test pits were set up along the course of the pipeline, but in not a single probe was archaeological material found.

ZADARSKA ŽUPANIJA

239 Asseria
 240 Biograd na Moru – Bošana
 241 Biograd na Moru – Sv. Ivan Evanđelist
 242 Donja Cerovačka špilja
 243 Gradina Sv. Trojica
 244 Kanjon Kličevice – Mala pećina
 245 Ljubač – Ljubačka kosa
 246 Nadin – nekropola

247 Nin – Ždrijac (podmorje)
 248 Pakoštane – Crkvina
 249 Pakoštane – Crkvina
 250 Pariževačka glavica
 251 Petrina – Sv. Petar
 252 Plinovod Like i Dalmacije,
 3. dio sustava
 253 Podmorje Zadarske županije

254 Silba – uvala Pocukmarak
 255 Škabrnja – Sv. Marija
 256 Tukljača – crkva Uznesenja BDM
 257 Velebit – Starigrad Paklenica
 258 Vrana – Baštijunski brig
 259 Zadar – Glagoljaška ul.
 260 Zadar – Relja (parkiralište)
 261 Zadarski akvatorij

Redni broj: 239**Lokalitet: Asseria****Naselje: Podgrađe****Grad/općina: Benkovac****Pravni status: Z-1310****Razdoblje: P, A****Vrsta radova: sustavno iskopavanje, konzervatorsko-restauratorski radovi**

Od 19. listopada do 11. studenog 2009. nastavljena su sustavna arheološka istraživanja i konzervatorsko-restauratorski radovi (dvanaesta kampanja) u Asseriji (Podgrađe kod Benkovca). Istraživanja i radove financirali su Ministarstvo kulture i Grad Benkovac. Grad Benkovac sudjelovao je financiranjem četiriju radnika i mehanizacijom za odvoz otkopnog materijala. U stručnoj ekipi bili su: dr. sc. Ivo Fadić (voditelj istraživanja), mr. sc. Berislav Štefanac, Vedrana Jović, prof., Šime Prović, dipl. arheo. i Anamarija Eterović, dipl. arheo., kustosi Muzeja antičkog stakla, te Manuela Plohl, apsolvantica arheologije (dokumentaristica). U stručnom je timu i Marin Čurković, dipl. arheo., ravnatelj Zavičajnog muzeja u Benkovcu, te vanjska suradnica Zrinka Serventi, dipl. arheo. i Marina Jurjević, dipl. arheo., kustosica Zavičajnog muzeja u Obrovcu. Članove ekipe

činilo je i pet apsolvencata arheologije te šest fizičkih radnika. Konzervatorsko-restauratorski zahvati povjereni su tvrtki VADO iz Zadra.

Istraživanja su se, radi pripreme za konzervatorsko-restauratorske zahvate i konačnu prezentaciju pojedinih istraženih zona, odvijala pred sjevernim potezom kasno-republikanskog bedema (kod petoga kasnoantičkog kontrafora i treće kasnorepublikanske kule) te na istočnom dijelu – „Mala vrata” u urbanom tkivu grada. Istraživanja su nastavljena na prošlogodišnjim punktovima, kako bi se do kraja definirao smjer i sačuvanost prapovijesnog bedema, odnosno antička cisterna i dio urbane arhitekture u istočnom dijelu grada.

Lokacija „sjeverni bedem”

U arheološkoj istraživačkoj kampanji 2009. iskapanja su bila usmjerena na prostor ispred sjevernoga kasnorepublikanskog bedema, odnosno na poziciji između 3. kontrafora i 3. kule. Na tom prostoru definiran je nastavak i smjer pružanja prapovijesnog bedema, otkrivenog u prošlogodišnjim istraživanjima. Gledajući u cjelini, ustanovljeno je novih 15 m bedema, u potpunosti je otkopano njegovo vanjsko lice načinjeno od većeg i manjeg pločastog (lomljenog) kamena

Iskop prapovijesnog bedema pod trećom kasnorepublikanskom kulom (foto: I. Fadić)

Pogled na prapovijesni bedem (foto: I. Fadić)

u tehnici suhozida, i po svojoj prilici otkriven i sjeverni ulaz u predrimsku (liburnsku) gradinu. Naime, iskapanja su pokazala da bedem na poziciji ispred 3. kontrafora postupno skreće prema unutrašnjosti gradine te na dijelu ispred 5. kontrafora formira polukružni ulaz. Prapovijesni bedem pred 3. kasnorepublikanskom kulom skreće gotovo pod pravim kutom u smjeru juga. Njegova je širina na tom dijelu znatno veća od ostatka bedema na ostalim pozicijama, te iznosi oko 3 m. Na tom je položaju bedem izgrađen na samom kamenu živcu, a njegova je sačuvana visina preko 1,8 m. Uz unutrašnje lice napravljen je jedan otkopni sloj radi utvrđivanja točne linije pružanja bedema i njegova odnosa s kasnorepublikanskim bedemom. Niži slojevi na tom prostoru nisu otkopavani zbog statike 4. i 5. kontrafora, odnosno nasipa na kojem su utemeljeni.

Sjeveroistočni dio prapovijesnog ulaza određen je otkrićem novog bedema, 1 m sjeveroistočno od vanjskog kuta polukružne osnove prethodnog. S obzirom na to da je novi bedem otkriven tek u dužini od 1 m, daljnja istraživanja

Prapovijesni ulaz u gradinu (foto: I. Fadić)

pokazat će kakvo je njegovo točno pružanje te njegov odnos s kasnorepublikanskim bedemom i prvobitnom konfiguracijom terena. Po dimenzijama (širina 2 – 2,5 m) i načinu gradnje (bez vezivnog sredstva u strukturi) identičan je prethodnom.

Od pokretnih su nalaza u nižim otkopnim slojevima uz vanjsko lice liburnske fortifikacije otkrivene krhotine željeznodobne i helenističke keramike. Cijeli potez prapovijesnog bedema učvršćen je i zaštićen mrvljenim tupinastim materijalom s obližnje padine.

Pozicija „Mala (istočna) vrata”

Nastavak sustavnih arheoloških istraživanja na lokalitetu *Asseria* i u ovoj se dvanaestoj kampanji odvijao i na poziciji „Mala (istočna) vrata”. Već je prije na tom položaju unutar istočnog dijela bedema otkriven splet gradnji antičkog horizonta s propugnakulom, odnosno ostatak niza zidova antičkih građevina koji su donekle preslojeni slabo građenim zidovima, najvjerojatnije iz 6. ili 7. st. Od „Malih vrata” u smjeru zapada vodi komunikacijska linija prema ostacima foruma, uz koju su u jugoistočnom kvadrantu istraživani dijelovi urbane antičke arhitekture. Riječ je o nepotpuno istraženom arhitektonskom kompleksu iz doba ranog Principata, a unutar jedne od antičkih prostorija otkrivena je cisterna dimenzija 3x3,50x3,80 m. Radovi ovogodišnje kampanje bili su usmjereni na dva donekle reducirana segmenta istraživanja. Prvi obuhvaća finu definiciju užeg prostora oko cisterne u sklopu priprema za konzervatorske i restauratorske radove. Čišćenje zidova, unutar kojih se nalazi cisterna, pridonijelo je novim spoznajama, osobito o nekim kasnoantičkim adaptacijama.

Drugi je segment ovogodišnjih istraživanja na „Malim vratima” probna sonda dimenzija 2x6 m, postavljena uza zid 10 u istočnom uglu prostorije C. Iskop je omogućio praćenje temeljnih stopa zidova 2 i 10, te zanimljivu stratigrafsku situaciju unutar sonde. Posebno se ističe zapečeni glineni sloj promjera oko 1 m, negdje po sredini jugoistočnog zida prostorije C, okružen širim slojem koncentrične gareži. Važno je istaknuti da je u tom sloju nađeno desetak ulomaka helenističke crnofiguralne keramike te veća količina ulomaka dolija.

Južni dio cisterne (foto: I. Fadić)

Pogled na cisternu i kontrolnu sondu (foto: I. Fadić)

Slog temeljnih stopa zidova 2 i 10 nastavlja se i ispod dosegnute dubine. Dosta je nepravilan i povezan obilnim mortom, a na samom spoju zidova, u istočnom uglu prostorije C nasjeda ili presijeca liniju nepravilnog suhozida. Taj se suhozid, izrađen od većih pločastih kamenih blokova, nastavlja prema zapadu usporedno sa zidom 2 te će za punu analizu trebati dovršiti, odnosno proširiti otkop. Seznanje probne sonde u prostoriji C sve do sjeveroistočnoga bočnog zida cisterne, definiralo je i debljinu toga bočnog zida te jednako tako omogućio tumačenje zida 25 kao pregradnog zida iz neke mlađe faze. Svim tim zahvatima pripremljen je postupak konzervacije i restauracije cisterne za vodu s relativno dobro sačuvanom vodootpornom žbukom na bočnim zidovima, premazanom slojem crvene boje, koja je prema površini polukružno zaglađena i zaravnjena.

Literatura

- Cambi 2003** N. Cambi, Ograda na aserijatskom forumu, *Asseria*, 1, Zadar, 2003: 45 – 69.
- Cambi 2004** N. Cambi, Stropni reljef iz Aserije, *Asseria*, 2, Zadar, 2004: 23 – 39.
- Čače 2003** S. Čače, Aserija u antičkim pisanim izvorima – tekstovi i komentari, *Asseria*, 1, Zadar, 2003: 7 – 43.
- Fadić 1988** I. Fadić, Liburnski nadgrobni spomenik u Veroni (CIL 5, 2200, 8852; CIL 3, 2190), *Diadora*, 10, Zadar, 1988: 73 – 99.
- Fadić 1990** I. Fadić, Aserijatska skupina liburnskih nadgrobničkih spomenika, tzv. liburnskih cipusa, *Diadora*, 12, Zadar, 1990: 209 – 299.
- Fadić 1990a** I. Fadić, Aruntii u Asseriji, *AV*, 41, Ljubljana, 1990: 713 – 724.
- Fadić 1999** I. Fadić, *Asseria* – Podgrađe kod Benkovca, *Obavijesti HAD*, 2, Zagreb, 1999: 66 – 71.
- Fadić 2000** I. Fadić, Bedemi Asserije, *HAnt*, 6, Pula, 69 – 89.
- Fadić 2001** I. Fadić, Caius Titius Priscinus – edil i duovir Asserije, *Diadora*, 20, Zadar, 2001: 157 – 176.
- Fadić 2003a** I. Fadić, Novi liburnski cipusi iz Aserije, *Asseria*, 1, Zadar, 2003: 97 – 131.

Fadić 2003b I. Fadić, *Asseria* – pet godina istraživanja (1998.-2002.), Zadar, 2003.

Fadić 2003c I. Fadić, Uspon i pad Aserije, *HAnt*, 11, Pula, 2003: 417 – 429.

Fadić 2004 I. Fadić, *Asseria* – istraživanja god. 2003., *Obavijesti HAD*, 1, Zagreb, 2004: 61 – 67.

Fadić 2004b I. Fadić, Novi epigrafski spomenici iz Aserije i Lepura, *Asseria*, 2, Zadar, 2004.

Giunio 2003 K. Giunio, Monumentalni žrtvenik iz Aserije s prikazom Vučice i Romulom i Remom i scenama žrtvovanja, *Asseria*, 1, Zadar, 2003: 133 – 155.

Glavičić 2003 M. Glavičić, Tri nova nadgrobna natpisa iz Aserije, *Asseria*, 1, Zadar, 2003: 71 – 95.

Glavičić 2003a M. Glavičić, Stanovništvo Aserije, *HAnt*, 11, Pula, 2003: 417 – 429.

Jeličić 1980 J. Jeličić, Mensa ponderaria iz Aserije, *Fiskovićevo zbornik*, 1, PPUD, 21, Split, 1980: 61 – 68.

Jurić 2004 R. Jurić, Fra Lujo Marun u Podgrađu (Aseriji), *Aseria*, 2, Zadar, 2004: 149 – 161.

Klarin 2001 N. Klarin, Prapovijesni grobovi na Aseriji – istraživanja 1999. godine, *Diadora*, 20, Zadar, 2001: 23 – 71.

Kurilić 2003 A. Kurilić, Ulomak kasnoantičkog miljokaza na Aseriji, *Aserija*, 1, Zadar, 2003: 185 – 193.

Kurilić 2004 A. Kurilić, Arhitravi s foruma Aserije, *Asseria*, 2, Zadar, 2004: 41 – 71.

Liebl, Wilberg 1908 H. Liedbl, W. Wilberg, Ausgrabungen in Asseria, *Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Institutes*, 11, Wien, 1908: 17 – 83.

Maršić 2003 D. Maršić, Nove aserijatske portretne stele, *Asseria*, 1, Zadar, 2003: 157 – 183.

Medini 1969 J. Medini, Epigrafski podaci o munificencijama i ostalim javnim građevinama iz antičke Liburnije, *Radovi FFZ*, 3, Zadar, 1969: 45 – 74.

Mesić 2003 M. Mesić, Izvještaj o zaštitnim radovima na žrtveniku s reljefima iz Aserije, *Asseria*, 1, Zadar, 2003: 209 – 211.

Mesić 2004 M. Mesić, Konzervatorski zahvati na Aseriji 2003. godine, Zadar, 2004: 163 – 171.

Miletić 2003 Ž. Miletić, Territorium Asseriae, *HAnt*, 11, Pula, 2003: 409 – 416.

Miletić 2004 Ž. Miletić, O rimskim cestama na aserijatskom području, *Asseria*, 2, Zadar, 2004: 7 – 21.

Sambunjak 2004 S. Sambunjak, Glagoljski natpisi iz Aserije s obzirom na zapis iz Nina, *Asseria*, 2, Zadar, 2004: 133 – 147.

Šeparović 2004 T. Šeparović, Osvrt na nalaz groba s Faustininim medaljonom iz Podgrađa, *Asseria*, 2, Zadar, 2004: 105 – 115.

Uglešić 2003 A. Uglešić, Ranokršćanski nalazi iz Aserije, *Aseria*, 1, Zadar, 2003: 195 – 207.

Vežić 2004 P. Vežić, Crkva Sv. Duha na Aseriji – ranokršćanski mauzolej i romanička crkva Sv. Pavla, *Asseria*, 2, Zadar, 2004: 117 – 137.

dr. sc. Ivo Fadić

Summary

In the archaeological research campaign of 2009 in Asseria (Podgrađe by Benkovac) the excavations had as their objective the space in front of the northern Late Republic

curtain wall, that is, the position between the 3rd buttress and the 3rd tower. In this space the continuation and direction of the prehistoric rampart uncovered in last year's excavations were defined. Looked at as a whole, 15 m of new ramparts were established, the external face (made of larger or smaller broken stone in dry stone wall technique) was excavated in its entirety and the northern entry into the pre-Roman (Liburnian) building was revealed. The excavations showed that the wall, in the position in front of the 3rd buttress, gradually turns towards the interior of the fort and in the part before buttress number 5 forms a semicircular entrance.

The prehistoric wall in front of the Late Republican third tower turns almost at a right angle to the south. In this part the width is considerably larger than the remains of the wall in the other positions, coming to about 3 m. In this position the wall has been built on the bedrock, and the extant height is in excess of 1.8 m. The lower strata in this area were not uncovered for reasons of structural stability.

The continuation of systematic archaeological excavations also unfolded at the site Small (eastern) Gate. The operations were directed at two somewhat reduced segments of the investigations. The first covered the definition of the immediate space around the cistern in the context of preparations for conservation and restoration works. The second segment of the investigations at the Small Gate (a shovel pit test alongside wall 10, in the eastern corner of Room C) revealed an interesting stratigraphic situation in the pit. In particular, there was a baked clay stratum of about 1 m in diameter, surrounded with a wider layer of soot. It is important to point out that in this layer some dozen fragments of Hellenistic black-figure pottery were found, and a large quantity of dolium shards.

Redni broj: 240

Lokalitet: Biograd na Moru – Bošana

Naselje: Biograd na Moru

Grad/općina: Biograd na Moru

Pravni status: postupak u tijeku

Razdoblje: A

Vrsta radova: sustavno istraživanje

Sustavna podvodna arheološka istraživanja lokaliteta Bošana kod Biograda trajala su od 15. do 22. srpnja 2009. godine. Riječ je o prvoj kampanji istraživanja podvodnog lokaliteta koji sadrži ostatke antičke luke. Voditelj je prof. dr. sc. Zdenko Brusić, a istraživanje je financirano sredstvima Grada Biograda te znanstvenog projekta voditelja istraživanja. U istraživanjima su uz voditelja sudjelovali i dr. sc. Mato Ilkić, Mate Parica, Marko Meštrov, Jure Šučur i Mirko Čepo.

U prvoj kampanji detaljno je dokumentirano zatečeno stanje kamenih lukobrana, dokumentirana je i kamena konstrukcija koja se pruža uz obalu te su istražene dvije sonde veličine 2x2 m. Prostor lučice zatvaraju dva lukobrana građena od srednjeg i malog amornog kamenja

Rad u arheološkoj sondi (foto: M. Parica)

(50 – 20 cm dužine). Budući da je prostor pod udarom valova iz južnih i sjeverozapadnih smjerova, lukobrani su lošije očuvani, odnosno rastreseni su i prostiru se na površini koja je veća od izvorne. Istražene su i dvije sonde, i to jedna s vanjske strane većeg lukobrana koji ima oblik slova L, koja je dala uvid u završetak konstrukcije nasipa, te jedna s unutrašnje strane lukobrana sa sitnim arheološkim nalazima.

Najviše je pronađeno keramičkog materijala, od kojeg treba izdvojiti keramiku podrijetlom iz istočnomediteranskih i afričkih radionica, amfore, tegule i imbrekse. Od ostalih nalaza treba istaknuti metalne i staklene predmete te jedan cjelovit drveni brodski koloturnik. Iako je istraživana relativno mala površina, na temelju pronađenih artefakata taj se lokalitet može okvirno datirati od 2. do 4. st.

Nakon istraživanja sitni su nalazi desalinizirani, dok je na poseban tretman konzervacije poslan drveni koloturnik. Ostaci antičke arhitekture na lokalitetu Bošana prostiru se i u podmorju i na obali, gdje su jasno vidljivi ostaci

Metalni nalaz iz sloja (foto: M. Parica)

Vidljivi ostaci hipokausta (foto: M. Ilkić)

hipokausta, te su izravno ugroženi djelovanjem mora i eventualnim budućim uređenjem obalne šetnice. S obzirom na navedeno, potrebno je fizički zaštititi lokalitet te u budućnosti osmisliti kvalitetnu prezentaciju vidljivih dijelova.

Mate Parica

Summary

Systematic underwater archaeological excavations of the site of Bošana by Biograd were carried out during July 2009. This was the first excavation campaign of this underwater site that contains the remains of a Roman period port. In the first campaign, the condition of the stone breakwaters was documented in detail; also documented was the stone structure that stretches along the coast. In addition, two 2 x 2 m test pits were investigated. The space of the harbour is closed by two breakwaters or piers built of amorphous stones (50 to 20 cm long). Since the space has to take the brunt of waves from the south and north west, the piers are poorly preserved, that is, they have been scattered and stretch over an area greater than the original. Two test pits were also investigated, one on the outer side of the larger pier, which has the shape of a letter L (giving an insight into the closing of the construction of the ballast), as well as one on the inner side of the pier, which yielded small archaeological finds. Most of the finds consist of pottery from east Mediterranean and African workshops, and also amphorae, tegulae and imbrices. As for other finds, worth mentioning in particular are metal and glass objects, and one completely ship's block. Although the area investigated was relatively small, according to the artefacts found this site can be dated roughly to the period from the 2nd to the 4th century AD. The remains of Roman period architecture at the Bošana site extend both under the sea and on shore, where the remains of a hypocaust can clearly be seen. They are directly endangered by the action of the sea and by a future possible refurbishing of the coastal promenade.

Redni broj: 241

Lokalitet: Biograd na Moru – Sv. Ivan Evanđelist

Naselje: Biograd na Moru

Grad/općina: Biograd na Moru

Pravni status: Z-1737

Razdoblje: SV, NV

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

U sklopu uređenja povijesne jezgre Biograda i ugradnje novog sustava odvodnje, od siječnja do lipnja 2008. trajala su zaštitna arheološka istraživanja (Jurić 2009, Jurić 2009a.) na više položaja: Narodni trg (Trg Brce), Ulica sv. Ivana, spoj Ulice kneza Trpimira i Trga sv. Stošije, spoj Ulice Grgura Ninskog i Trga hrvatskih velikana i u Ulici kralja Zvonimira (Sv. Toma). Tada međutim nije istražen prolaz između Narodnog trga i Ulice sv. Ivana – to je učinjeno od 20. veljače do 9. ožujka 2009. godine. Zaštitna arheološka istraživanja potporom Grada Biograda izveli su stručnjaci Arheološkoga muzeja iz Zadra i Zavičajnog muzeja u Biogradu (stručni voditelj Radomir Jurić iz Arheološkoga muzeja u Zadru, a sudjelovali su i Ana Jordan, dipl. arheo., vanjska suradnica muzeja, Ivan Čondić, dokumentarist muzeja, Iva Zorić, dipl. arheo., privremena zaposlenica Zavičajnog muzeja u Biogradu, te 3 djelatnika komunalne tvrtke Bošana iz Biograda).

Istraživan je uzak prostor uz apside crkve sv. Ivana Evanđelista. Istraženo je 10 grobova, od čega je najviše

Biograd na Moru – Sv. Ivan Evanđelist, istraživanja prostora uz apside bazilike (foto: I. Čondić)

Biograd na Moru – Sv. Ivan Evanđelist (foto: I. Čondić)

bilo dječjih, koji su najvećim dijelom uništeni novijim gradnjama. U grobovima nije bilo nalaza. U iskopu je pronađeno ponešto kasnosrednjovjekovne i novovjekovne keramike. Navedeni grobovi i oni koji su pronađeni istraživanjima 2008. na Narodnom trgu (uz sjeverni zid crkve sv. Ivana Evanđelista) i u Ulici sv. Ivana čine jednu cjelinu i vezani su uz crkvu sv. Ivana. Tu se pokapalo od ranoga srednjeg do ranoga novog vijeka. Istraživalo se prema konzervatorskim uvjetima Konzervatorskog odjela u Zadru, koji je ujedno nadzirao cijeli tijek istraživanja, a nakon radova istraženi je prostor popločan.

Literatura

- Belošević 1971** J. Belošević, Sv. Ivan, Biograd na moru – starohrvatska crkva, Arheološki pregled, 12, Beograd, 1971.
- Buškarol 1983** F. Buškarol, Istraživanje don Luke Jelića u Biogradu na moru i na položaju Glavica-Biogradski spomenici 1, PPUD, 27, Split, 1983.
- Buškarol, Jelić 1990** F. Buškarol, L. Jelić, O katedrali u Biogradu na moru, Biogradski zbornik, 1, Zadar, 1990.
- Iveković 1936** C. Iveković, Istraživanje starina u Biogradu na moru i njegovoj okolici, Ljetopis JAZU, 14, 1930/1931, Zagreb, 1936.
- Jakšić 2006** N. Jakšić, Nasljeđe, u: Biograd na moru, Zadar, 2006.
- Jelić 1898** L. Jelić, Povijesno-topografske crtice o biogradskom primorju, Viestnik Hrvatskoga arkeološkoga društva, N. S., sv. III, Zagreb, 1897. – 1898.

Jelić 1902 L. Jelić, Znamenito otkriće u Biogradu, Narodni list, god. 11, Zadar, 5. veljače 1902.

Juraga 1980 B. Juraga, Srednjovjekovni kameni spomenici na području Biograda, Diadora, 9, Zadar, 1980.

Jurić 1990 R. Jurić, Srednjovjekovni spomenici na biogradskom području, Biogradski zbornik, 1, Zadar, 1990.

Jurić 2006 R. Jurić, Biograd, Stotinu hrvatskih arheoloških nalazišta, Zagreb, 2006.

Jurić 2009 R. Jurić, Arheološka istraživanja u Biogradu na Moru 2008. i 2009. (katalog izložbe), Biograd na Moru, 2009.

Jurić 2009 R. Jurić, Biograd na Moru, HAG, 5/2008, Zagreb, 2009: 479 – 482.

Jurković 1986-1987 M. Jurković, Crkve s weatwerkom na istočnom Jadranu, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, 26, Split, 1986. – 1987.

Ostojić 1964 I. Ostojić, Benediktinci u Hrvatskoj, II, Split, 1964.

Petricioli 1984 I. Petricioli, Prilog diskusiji o starohrvatskim crkvama s oblim kontraforima, Cetinska krajina od prethistorije do doba Turaka (Izdanja Hrvatskoga arheološkoga društva), Split, 1984.

Petricioli 1984a I. Petricioli, Biograd na moru, Likovna enciklopedija Jugoslavije, 1, Zagreb, 1984.

Petricioli 1995 I. Petricioli, Biograd, Enciklopedija hrvatske umjetnosti, Zagreb, 1995.

Petricioli 1999 I. Petricioli, Stari Zadar u slici i riječi, Zadar, 1999.

Uroda 2005 N. Uroda, Biogradska katedrala, Split – Biograd, 2005.

Vežić 1990 P. Vežić, Klesarska radionica u kasnoantičkom Zadru, Biogradski zbornik, 1, Zadar, 1990.

Radomir Jurić

Summary

During redevelopment of the historical centre of Biograd na Moru and the construction of a new drainage system during 2008, archaeological rescue excavations' were carried out at a number of locations: Narodni trg (Trg Brce), Ulica sv. Ivana, the meeting of Ulica kneza Trpimira and Trg sv. Stošije, the meeting of Ulica Grgura Ninskog and Trg hvatskih velikana and in Ulica kralja Zvonimira (Sv. Toma). However, at that time, the passage between Narodni trg and Ulica sv. Ivana was not investigated. This was done from February to March 2009.

The operations were carried out in the narrow passage alongside the apse of the Church of St John the Evangelist. Ten graves were excavated, most of them being of juveniles. In the main part, they had been destroyed by more recent constructions. There were no finds in the graves. In the cut a little late medieval and modern pottery was found. The graves and those that were found in the investigations in 2008 at Narodni trg (alongside the northern wall of the Church of St John the Evangelist) and in Ulica sv. Ivana make a single whole and are associated with the church. Here there were interments the whole time from the end of the early Middle Ages to the early modern period.

Redni broj: 242

Lokalitet: Donja Cerovačka špilja

Naselje: Cerovac

Grad/općina: Gračac

Pravni status: postupak u tijeku

Razdoblje: P

Vrsta radova: nedestruktivno istraživanje

Na zahtjev i financijsku potporu JU Park prirode Velebit, Muzej Like Gospić započeo je arheološki nedestruktivni zahvat prikupljanja i zaštite pokretnoga arheološkog materijala u Donjoj Cerovačkoj špilji. Arheološka građa prikupljena je od 21. do 24. rujna 2009., a nakon toga je do 1. listopada 2009. trajalo čišćenje i determiniranje građe. U istraživanju su uz voditeljicu Tatjanu Kolak sudjelovali Dalibor Šušnjić, dipl. arheolog i četiri pomoćna radnika.

Zahvat je bio nužan radi zaštite arheološkoga pokretnog materijala, na arheološkom lokalitetu koji je tijekom dužeg razdoblja prekopavan iz raznih razloga, a jedno desetljeće i bez nadzora stručnih službi te se tako na površini akumulirala iznimna količina prapovijesnoga keramičkog materijala. Kako je Donja Cerovačka špilja otvorena za brojne posjetitelje, i zbog toga je bio potreban predviđeni zahvat. U postupku je izrada dokumentacije – crtanje nalaza. Sveukupna je prikupljena količina keramičkih ulomaka cca 400 kg.

Materijal je prikupljen u ulaznom dijelu kanala špilje, u sveukupnoj dužini od 128 m, odnosno do prvog „mosta“ preko kaverne, jer je u tom dijelu zasad uopće evidentiran arheološki materijal. Prostor je organiziran u odnosu na os komunikacijske staze za posjetitelje – lijevo i desno te podijeljen na dužinu od 5 m. Keramička je građa bila najbrojnija oko nekadašnjih arheoloških sondi (blokovi od 4 do 10), u dijelu kanala od 20 do 70 m. Do 90 m kanal je gotovo sterilan, pa se ponovno javlja veća akumulacija od 100 do 122 m. Uz keramičke ulomke, pronađeno je nešto recentnoga kovinskog materijala, kao što su ostaci žica ili dvije kovanice SFRJ (10 i 20 para).

Veći dio keramike pripada gruboj oker, tamnosivoj do crnoj ili crvenkastoj keramici debljeg presjeka, od gline s primjesama kalcita. Na nekim se ulomcima vide tragovi gorenja, a dobar je dio ulomaka i zasigan, s obzirom na uvjete. Oblikom pripadaju velikim trbušastim zdjelama

Prikupljanje građe u ulaznom hodniku špilje, 55 – 65 m (foto: T. Kolak)

na ravnoj nozi i široko razvraćenog oboda ili manjim šalicama s drškom iznad oboda posude. Pronađena je velika količina držaka posuda, od kojih najveći dio pripada horizontalnom tipu. Ostali su tipovi manje bradavičasti dršci ili potkovičasti, ukrašeni otiskom prsta. Isti se ukras često javlja na rubu posude. Od ostalih ukrasnih motiva pojavljuje se kaneliranje i urezivanje. U cjelokupnoj količini materijala izdvajaju se dva keramička utega za tkalački stan, od kojih je jedan bikoničan, a drugi piramidalan.

Tijekom 1967. arheološki je iskopavana Donja špilja (Drechsler-Bižić 1970), na prostoru ulaznoga pečinskog trakta u dužini od oko 100 m. Kulturni sloj sastojao se od humusnog sloja i nalaza ulomaka keramičkih posuda, ali i zasipa zemlje i šute, nastalih uređivanjem špilje radi prezentacije javnosti od 1951. godine. Istraživanja, iako površinski mala u odnosu na ukupnu površinu, determinirala su Donju špilju kao prostor koji je brončanodobnoj populaciji koja je obitavala na području Like povremeno služio kao prostor naseljavanja – primjerice u izrazito nepovoljnim vremenskim prilikama ili kao zbjeglište u slučaju ratničkih, pljačkaških i inih sukoba.

Vertikalnu stratigrafiju stoga je bilo teško dokumentirati, iako su evidentirana dva horizonta, no nalaz dvaju ognjišta i pokretni arheološki materijal upućuju na to da je prapovijesna populacija formirala svoje stanište već od srednjega brončanog doba (1400. – 1200. pr. Kr.). Keramički ulomci, kao što su razni tipovi držaka, šalice s jednim drškom i zdjele, istovrsni su nalazima s drugih ličkih lokaliteta, osobito špiljskih (Bezdanjača).

Prikupljanje građe u ulaznom hodniku špilje, 10 – 40 m (foto: T. Kolak)

Ulomci keramičkih posuda na površini (foto: T. Kolak)

Literatura

Drechsler-Bižić 1970 Ružica Drechsler-Bižić, Cerovačka donja špilja (iskopavanja 1967. godine), VAMZ, 3. ser., sv. 4., Zagreb, 1970: 93 – 110.

mr. sc. Tatjana Kolak

Summary

Donja Cerovačka cave has long been known as a prehistoric archaeological site and at one time archaeological excavations were also carried out (Drechsler-Bižić 1970). In the last few decades, in this speleological feature, various activities have been carried out for the sake of tourist industry promotion, and for a certain time the feature was without any expert supervision. The result was that in the length of the 122 m entry gallery on the surface a large amount of archaeological pottery accumulated. In order to provide unrestricted public access while at the same time protecting the site and the material, in 2009 the non-destructive operation of collecting archaeological material from the surface was carried out. Most of the pottery is coarse clay ware with admixtures of calcite, with thick cross-sections, and ochre, dark grey to black or reddish in colour. In some shards traces of burning is to be seen, and a good many fragments have dripstone on them. In shape, they belong to the types large pot-bellied bowls on a flat stem with a wide rim or smaller cups with a handle over the rim. A large amount of pot handles was found, most of them belonging to the horizontal type. Other types are smaller, boss or horseshoe-shaped handles, decorated with finger impressions. The same decoration often appears on the rim of the vessel. As for other decorative motifs, there are both fluted and engraved ornamentations. From all the material, two pottery weights for a handloom stand out. One is biconical, the other pyramidal. The material is dated on the whole to the Early Iron Age (Ha B-C), although some forms can be dated to the middle Bronze Age.

Redni broj: 243

Lokalitet: Gradina Sv. Trojica

Naselje: Tribanj – Krušćica

Grad/općina: Starigrad

Pravni status: postupak u tijeku

Razdoblje: P, A

Vrsta radova: terenski pregled

Od 22. do 24. travnja 2009. reambuliran je lokalitet Gradina Sv. Trojica na području naselja Tribnja – Krušćice, u općini Starigrad. Voditelj terenskog pregleda bio je mr. sc. Ivan Radman Livaja iz Arheološkog muzeja u Zagrebu, a kao zamjenici voditelja sudjelovali su dr. sc. Marko Dizdar i Asja Tonc, dipl. arheo., oboje iz Instituta za arheologiju u Zagrebu. Lokalitet je reambuliran zahvaljujući sredstvima znanstvenog projekta Razvoj i mobilnost protopovijesnih zajednica naseljenih na tlu sjeverne Hrvatske, koji se provodi na Institutu za arheologiju (šifra 197-1970685-0711).

Karta s položajem lokaliteta

Cilj pregleda bio je utvrđivanje stanja lokaliteta koji je u literaturi poznat pod nazivom Gradina Sv. Trojica, oko 6 km zapadno od Starigrada – Paklenice. Riječ je o arheološkoj zoni koja obuhvaća nekoliko položaja: prapovijesno gradinsko naselje liburnske zajednice, nekropolu u podnožju te bizantski kastrum (unutar kojeg se nalazi crkva po kojoj je nalazište dobilo ime), o kojemu se dosad možda najviše pisalo (Tomičić 1990). Posljednjih nekoliko godina probijanjem makadamske ceste znatno je devastiran dio bizantskog bedema, kao i bedema prapovijesne gradine, na što je upozorila M. Dubolnić (Dubolnić 2006; Dubolnić 2007).

Prapovijesna gradina sastoji se od akropole – manje terase koja se nalazi na zapadnoj strani nešto nižega pravokutnog platoa, a obje su terase zaštićene suhozidnim bedemom, osim na prirodno zaštićenoj južnoj strani gdje se nalazi kameni živic. Pristup platou omogućen je s jugoistočne strane središnje terase, a očituje se kao jasan prekid bedema, uz koji se nalazi i dobro definirano unutrašnje lice bedema od većeg pravilno složenog kamena. Na površini se može uočiti znatna količina keramike grublje fature, što odgovara naseobinskoj keramici, kao i ulomci amfora tipa *Lamboglia 2*, a površinskih nalaza istog tipa ima i na terasama ispod glavnog platoa. Vjerojatno je došlo do širenja naselja na donje terase zbog ograničenog prostora na vrhu gradine, ali samo na temelju površinskih nalaza ne može se odrediti u kojem se trenutku života naselja povećava broj stanovništva. Ipak, može se zaključiti da je naselje živjelo vrlo intenzivno u posljednjim stoljećima prije Krista, sve do početka uspostave rimske vlasti. U prilog tome govore i grobni nalazi (mač, umbo štita, koplje) koji se čuvaju u Arheološkom muzeju u Zagrebu, pronađeni na području sjeverno od bizantskog kastruma, stoga se pokušalo pronaći položaj nekropole. Površinskim se pregledom ne može ustanoviti točno mjesto grobova,

pa će se do daljnjih zaključaka morati doći sondiranjem nekoliko uočenih prikladnih površina.

Glavni cilj ovoga terenskog pregleda bio je utvrđivanje stanja nalazišta, procjena ugroženosti s obzirom na moguću daljnju bespravnu gradnju, kao i izdvajanje nekoliko položaja koji bi se sondirali, ponajprije kako bi se pronašla lokacija nekropole. Gradina se predstavlja kao iznimno važno naselje lokalne zajednice u vrijeme romanizacije, nastalo na dominantnom i strateški vrlo povoljnom položaju, prirodno zaštićeno kanjonom sa zapadne strane i dodatno utvrđeno suhozidnim bedemima. Više detalja o kronologiji nalazišta, kao i međuodnosu položaja unutar te arheološke zone trebala bi otkriti planirana buduća istraživanja koja su, s obzirom na nedavnu devastaciju i moguće daljnje zahvate bez stručnog nadzora, potrebna što prije, kako bi se pravodobno zaštitilo to važno nalazište.

Literatura

Dubolnić 2006 M. Dubolnić, Prapovijesna nalazišta na području Starigrada Paklenice, Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru, 48, Zadar, 2006: 1 – 55.

Dubolnić 2007 M. Dubolnić, *Argyrunum* i njegov teritorij u antici, Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru, 49, Zadar, 2007: 1 – 58.

Tomičić 1990 Ž. Tomičić, Materijalni tragovi ranobizantskog vojnog graditeljstva u Velebitskom podgorju, VAMZ, 3. s., XXIII, Zagreb, 1990: 139 – 162.

Asja Tonc

Summary

In April 2009, in a cooperative venture by the Archaeological Museum and the Institute for Archaeology, both of Zagreb, there was a new reconnaissance of the site of Gradina Sv. Trojica [Holy Trinity Hill Fort] not far from Starigrad Paklenica. The archaeological zone consists of a prehistoric hill fort defended with ramparts, with terraces for dwelling on and a corresponding necropolis below the town, as well as a Byzantine fort. Although partially destroyed by road building, the site is rich in surface finds and future research will probably provide important information about the last phase of the culture of the Liburni in this area.

Redni broj: 244

Lokalitet: Kanjon Kličevice – Mala pećina

Naselje: –

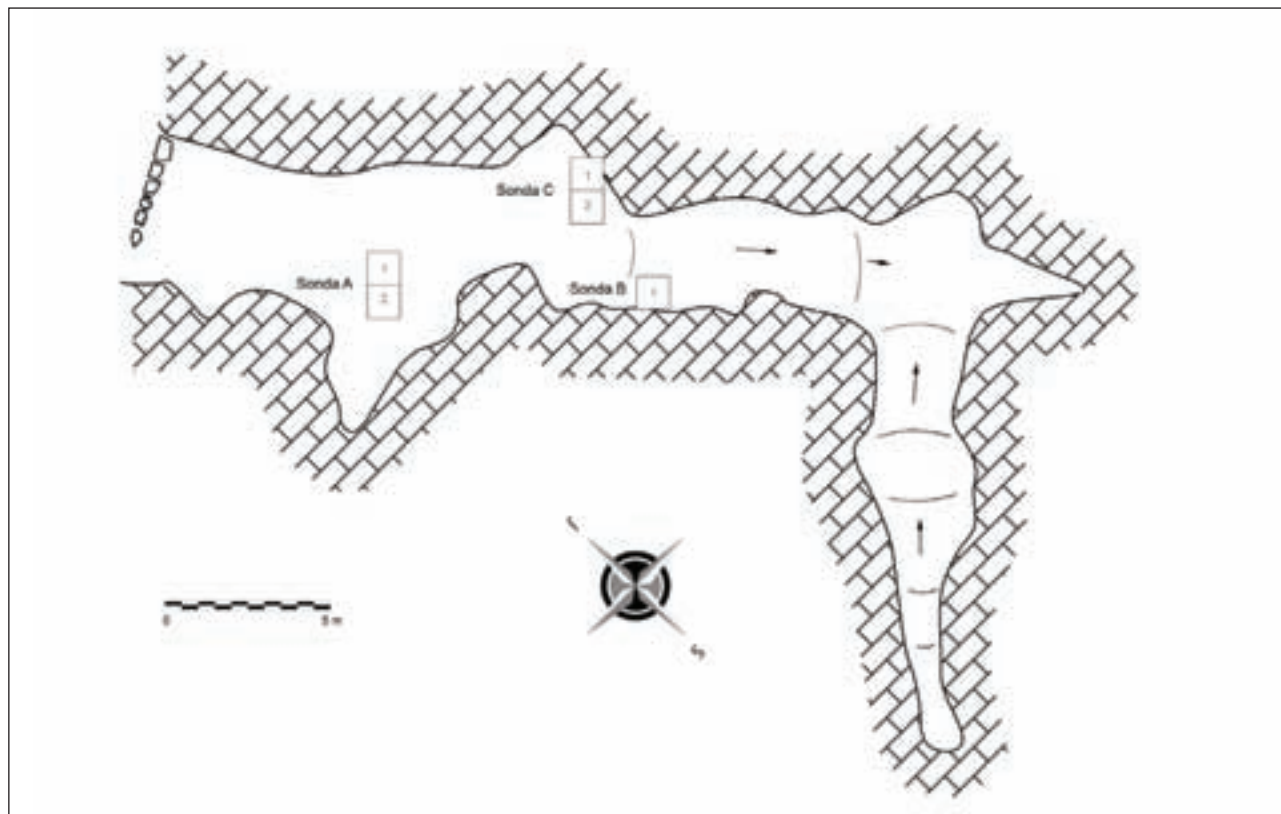
Grad/općina: Benkovac

Pravni status: P-2989

Razdoblje: P, SV

Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Od 2. do 18. ožujka 2009., Odjel za arheologiju Sveučilišta u Zadru istraživao je lokalitet Mala pećina na sjeverozapadnoj strani kanjona rječice Kličevice, oko 60 m zračne linije od Velike pećine, nalazišta iz srednjeg paleolitika.

Tlocrt

Pećina se sastoji od jednoga glavnog kanala dugog 27 m i širokog 3–4 m. Na dnu pećine izdvaja se bočni kanal širok 3 m, koji se sužava prema kraju. Desno od ulaza nalazi se mala niša dugačka i široka 3 m. Svi poznati podaci, recentne devastacije i danas vidljive na nalazištu te prikupljeni površinski nalazi upućivali su na to da je pećina najviše upotrebljavana u prednjem dijelu, da gornji slojevi potječu iz kasnoga srednjeg ili ranoga novog vijeka te da vjerojatno postoje i slojevi iz neolitika ili eneolitika. Blizina Velike pećine u kojoj je pronađen sloj iz srednjeg paleolitika, kao i pristupačnost Male pećine i njen izgled upućivali su na mogućnost postojanja sličnog sloja i u njoj.

Za prvu kampanju istraživanja su se usmjerila na tri položaja. Na prednjem dijelu otvoren je prostor veličine 2x1 m u blizini niše (Sonda A). Na središnjem dijelu, uz istočnu stijenu pećine otvorena je Sonda B, kvadrat veličine 1x1 m. Pojava matične stijene onemogućila je daljnje iskopavanje, zbog čega je na središnjem dijelu otvorena Sonda C, površine 2 kvadratna metra.

Na vrhu iskopanih sondi leži sloj smeđe zemlje (70–80-cm debljine) s nalazima iz kasnoga srednjeg vijeka. Većinom je riječ o ostacima životinjskih kostiju domaćih životinja (ovca/koza), školjkama (dagnjama), a među keramikom dominiraju posude loptastog recipijenta, kratkog vrata i izvučenog oboda, ukrašene valovnicom ili urezanim kratkim linijama na recipijentu. Keramika je dobro pečena, a glina sadrži sitne primjese kalcita.

Ispod srednjovjekovnih, slijedi niz slojeva i prosloja glinaste zemlje koji pripadaju prapovijesti. Među nalazima i dalje su najbrojnije životinjske kosti i puževi, a javljaju se i izrađevine od kremenja koje tipološki i tehnološki pokazuju velike razlike. Većina predmeta spada u kategorije strugala ili grebala. Uz njih je pronađen vrlo mali broj fragmenata prapovijesne keramike koja je gruba i neukrašena, loše kvalitete i teško prepoznatljiva. Ipak, prema tehnološkim karakteristikama može se pretpostaviti da se radi o neolitiku.

Matična stijena u Sondi C pojavljuje se nakon 2 m iskopa. To upućuje na to da je na toj razini unutrašnji dio pećine bio

razdvojen od prednjeg matičnom stijenom te da vjerojatno u razdobljima prije neolitika nije bio pogodan za život. S obzirom na pojavu matične stijene u zapadnom profilu Sonde A, očito je i prednji dio bio dosta uži nego što je danas, tako da vjerojatno ni on nije bio pogodan za duži boravak u starijoj prapovijesti. To je vjerojatno razlog zašto u Maloj pećini nema izraženih slojeva paleolitika, iako oni postoje u obližnjoj Velikoj pećini. Ipak, pronalazak nekoliko tipološki i tehnološki rustičnijeg oruđa od kremenja u donjim slojevima obiju sondi, kao i činjenica da među životinjskim kostima u tim slojevima nema tragova domaćih životinja, a da se javljaju kosti pleistocenskih vrsta, upućuje na mogućnost povremenog korištenja pećinom tijekom gornjeg ili srednjeg paleolitika.

Literatura

Božićević 1987 S. Božićević, Speleološke pojave benkovačkog kraja i njihovo značenje, Benkovački kraj kroz vjekove, Zbornik, I, Benkovac, 1987: 29–36.

Karavanić, Čondić, Vukosavljević 2006 I. Karavanić, N. Čondić, N. Vukosavljević, Lokalitet Velika pećina u Kličevici, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 345–347.

mr. sc. Dario Vujević

Summary

During March 2009, the archaeology department of Zadar University carried out excavations of the site Mala pećina [Small cave] on the north west side of the canyon of the Kličevica stream, about 60 m as the crow flies from Velika [Large] pećina, a Middle Palaeolithic site.

Mala pećina is one of the many speleological features in the wider Benkovac area and one of the five in the canyon of the Kličevica. The discovery of Musterien finds in Velika pećina, only 60 m away from Mala pećina, spurred the investigation of the said cave, during which strata from the later Middle Ages and early ceramic periods of prehistory were determined. Among the pottery in the medieval strata, vessels with a spherical recipient, short neck and extended rim decorated with undulations or engraved short lines on the recipient dominate. Flint materials show large variations in technology, while among the tools, the dominant types are racloirs and end-scrapers.

Redni broj: 245

Lokalitet: Ljubač – Ljubačka kosa

Naselje: Ljubač

Grad/općina: Ražanac

Pravni status: postupak u tijeku

Razdoblje: P

Vrsta radova: zaštitno i sustavno iskopavanje

Tijekom svibnja 2009., u okviru terenske nastave studenata s Odjela za arheologiju Sveučilišta u Zadru, iskopavana je liburnska nekropolna Ljubačka kosa u Ljupču kod Zadra. Uz voditelja iskopavanja prof. dr. sc. Brunislava Marijanovića, sudjelovao je i D. Vujević, asistent na Odjelu za arheologiju.

Izbor materijala

Grobovi br. 1 – 3, 5 – 6

Grobna konstrukcija devastiranoga groba nakon istraživanja

Grob br. 4

Grob br. 4 – detalj

Grob br. 11B – detalj

Premda nikada nije bila predmetom sustavnih i opsežnijih istraživanja, Ljubačka kosa već je duži niz godina neizostavan dio na popisu važnih središta prapovijesnih i protopovijesnih Liburna. Do istraživanja Odjela za arheologiju, jedino su 1986. Š. Batović i S. Kukoč iskopavali oveći tumul koji je sadržavao četiri groba iz ranoga brončanog doba, dok je u novije vrijeme pod vodstvom B. Marijanovića i uz sudjelovanje D. Vujevića istraženo još 5 tumula s većim brojem pokopanih osoba (Batović, Kukoč 1988; Vujević 2011).

Na vapnenačkoj gredi dugačkoj oko 3 km, a širokoj oko 600 m, koncentrirano je 7 gradinskih naselja, više stotina grobnih humaka i neodređen broj ravnih grobova. Nažalost, upravo su ti grobovi već duže vrijeme predmetom raskopavanja i devastacija, raznošenja i ilegalnog trgovanja raznovrsnim, nerijetko i vrlo vrijednim arheološkim nalazima. Jedan sasvim recentan primjer takvih devastacija bio je neposredan povod iskopavanju koje je poduzeo Odjel za arheologiju Sveučilišta u Zadru.

Polazeći od devastirane grobne konstrukcije u kojoj su prikupljeni djelomice sačuvani ostaci jedne pokopane osobe i pronađeni sitni brončani predmeti preostali nakon raskopavanja, iskopavanjem je obuhvaćeno 325 m² nepo-

sredno susjedne površine na kojoj je istraženo ukupno 25 grobova s pojedinačnim pokopima te sekundarnim pokapanjima jedne ili više osoba u istim grobnim jamama. Grobne jame nisu uniformne, a s obzirom na utvrđene razlike u konstruktivnim elementima, njihova je sistematizacija moguća na sljedeći način:

- jednostavne jame približno pravokutnog oblika bez grobne arhitekture, plitko ukopane do razine matične stijene jame;
- grobne jame približno pravokutnog oblika, ograđene krupnijim amorfnim kamenjem;
- grobne jame dosta pravilnog pravokutnog oblika sa stranicama od jedne ili dviju dugačkih, okomito postavljenih kamenih ploča.

Većina grobova orijentirana je približno u smjeru istok-zapad. Odstupanja od te osnove orijentacije nisu brojna i konstatirana su samo u onim slučajevima kada je više grobova (obično četiri groba) povezano u očitu koherentnu cjelinu. U tim je slučajevima dio grobova orijentiran u smjeru sjever-jug.

Pokopane osobe polagane su u zgrčenom, a rjeđe u ispruženom položaju. Pri sekundarnim su pokopima ostaci prethodno pokopane osobe jednostavno pomaknute kako bi se stvorio prostor za novi ukop, zbog čega su koštani

Grob br. 11B

Grob br. 20

Grob br. 22

ostaci često fragmentirani. Zbog plitkih grobnih jama, ostaci kostura dosta su slabo sačuvani, što u primjerima višestrukih sukcesivnih pokopa onemogućuje utvrđivanja točnog broja pokopanih osoba bez iscrpne antropološke analize. Slaboj kvaliteti kosturnih ostataka u dobroj su mjeri pridonijele i plitko ukopane grobne jame, zbog čega su na kostima vidljivi brojni postmortalni prijelomi, te izrazito kiselo tlo zbog kojeg se u nekim primjerima uvelike smanjila koštana masa pa i potpuno nestali pojedini anatomske dijelovi.

Prilikom iskopavanja nije bilo moguće uočiti bilo kakve ritualne procedure i obrede, a arheološki nalazi pronađeni u grobovima isključivo su ukrasni ili ukrasno-utilitarni. Gledano u cjelini, arheološka građa prikupljena tijekom ovoga iskopavanja pripada standardnom repertoaru liburnske građe poznate s drugih liburnskih nalazišta – fibule, ogrlice, narukvice, igle, češljevi – a istražene je grobove na temelju tipoloških i stilskih karakteristika nalaza moguće datirati od 8. do 6. st. pr. Kr.

Literatura

Batović, Kukoč 1988 Š. Batović, S. Kukoč, Grobni humak iz ranog brončanog doba u Podvršju, Radovi FFZ, 27/14, Zadar, 1988: 5 – 64.

Grob br. 24

Grob br. 24 – detalj

Brusić 2002 Z. Brusić, Nekropole liburnskih naselja Nina i Kose kod Ljupča, HAnt, 8, Pula, 2002.

Vujević 2011 D. Vujević, Ljubač-Stojići; rezultati arheoloških istraživanja 2007. godine, Archaeologia Adriatica, 4, Zadar, 2011., (u tisku)

prof. dr. sc. Brunislav Marijanović

Summary

During May 2009, in the context of field education for students for Zadar University archaeology department, the Liburnian necropolis of Ljubačka kosa in Ljubač near Zadar was excavated. Seven hill fort settlements and several hundred grave mounds are concentrated on a limestone ridge about 3 km long and 600 m wide. A very recent example of grave devastation prompted this excavation. The investigation covered 325 m² on which there were all told about 25 graves with individual burials and with secondary inhumations of one or more persons in the same grave pits. The deceased persons were placed in a crouch and more seldom in an extended position. Overall, the archaeological material belongs to the standard Liburnian repertoire known from other sites – fibulae, necklaces, bracelets, pins, combs – and the graves excavated can be placed in a temporal framework from the 8th to the 6th century BC.

Redni broj: 246

Lokalitet: Nadin – nekropola

Naselje: Nadin

Grad/općina: Benkovac

Pravni status: Z-3024

Razdoblje: P, A

Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Od travnja do lipnja 2009. trajala je druga kampanja istraživanja nekropole liburnskog *Nedinuma*, na SZ padini Gradine, u sklopu projekta Naselja i groblja na istočnom Jadranu u željezno doba, simbolički aspekti, prof. dr. sc. Sineve Kukoč, voditeljice iskapanja. Kampanja je nastavak

iskopavanja započelih 2005. (Kukoč 2006: 307 – 309; Kukoč, Batović 2006a: 65 – 72). U potpunosti je istražena jedna prostorna cjelina, nazvana cela I, koja je pružila važna saznanja o grobnoj arhitekturi i planimetriji grobnog prostora unutar te velike nekropole.

Nekropola je pravilnog rastera, sastavljena od mreže cela, pravokutnih grobnih prostora raspoređenih u dva niza, dijelom i u tri, na površini od 500x100 m s obje strane stare prometnice podno nadinske Gradine, točnije između Gradine (*Nedinuma*) i Križove glavice, gradinskog naselja iz ranoga brončanog doba.

Istraživanja 2005. i 2009. omogućila su uvid u veličinu i strukturu cele I (14x6,80 m) u kojoj je utvrđeno postojanje 19 grobova. U većini je slučajeva riječ o željeznodobnim liburnskim ukopima, dok su u dva slučaja zabilježeni incineracijski rimskodobni ukopi s urnom. Uočljivo je nekoliko tipova grobova, odnosno načina pokapanja. Nađeni su ukopi u zgrčenom položaju u škrinji od okomito postavljenih grobnih ploča ili bez škrinja, ograđenih kamenjem sitnijih dimenzija. Prisutni su i ukopi u ispruženom položaju ograđeni kamenjem srednjih dimenzija (?) i bez izrazite grobne arhitekture te spaljeni pokopi u keramičkim žarama, odnosno urnama. Pretpostavlja se i postojanje helenističkog tipa obiteljskoga liburnskog pokopa s ispruženim pokojnicima, od kojeg su otkriveni tek neznatni ostaci, no prema opisu mještana i materijalu izbačenom iz groba vjerojatno je pripadao upravo tom tipu.

Većina je grobova oštećena naknadnim intervencijama, počevši od rimskog doba, pa sve do današnjih dana. *In*

situ je nađeno 10 pokojnika. U grobovima su nađeni bogati prilozi, većinom izrađeni od bronce i jantara, uz pojedine keramičke predmete, fragmente predmeta od željeza, staklene recipijente uz rimske ukope te jednu fibulu izrađenu od srebra. Prema njima, ukopi se sa sigurnošću mogu datirati od 7./6. st. pr. Kr. pa do prijelaza iz 1. u 2. st.

Primjetno je određeno grupiranje grobova, posebno u središnjem dijelu cele u kojem je nađena većina pokojnika sačuvanih *in situ* (grobovi 5, 11, 12, 13, 15 i 18). Osim same grobne arhitekture, grobovi na tom dijelu imaju i vizualno monumentalne „ograde” od jednog ili dva niza većinom vertikalnog, ali i horizontalno postavljenog kamenja većih dimenzija. Takva prostorna strukturiranost svjedoči o pomnom promišljanju i organizaciji grobnog prostora, a vjerojatno i o rodbinskoj povezanosti pokojnika, što će se svakako nastojati utvrditi DNA analizom osteološkog materijala. Dojmu uređenosti pridonosi i prilično ujednačena orijentacija pokojnika, odnosno grobne arhitekture, uglavnom u smjeru JI-SZ, s pojedinim manjim odstupanjima. Tek dva groba imaju potpuno suprotnu orijentaciju u smjeru SI-JZ (grobovi 12 i 15).

Osim tog pojasa grobova, primjetna su i dva niza grobova u krajnjim dijelovima cele. U oba se slučaja radi o grobovima u kamenim škrinjama, prilično devastiranim gradnjom antičkih zidova. Ni u jednom od tih grobova nije pronađen pokojnik *in situ*, iako je u svima nađena određena količina kostiju, kao i veća količina pokretnoga arheološkog materijala. Ostaje još jedan prostorni pojas čiji je prvobitan izgled dobrim dijelom izmijenjen izgradnjom četvrtastog

Grobna cela I s nadinskom Gradinom u pozadini (foto: AeroPixel)

Cela I (foto: AeroPixel)

Grobovi 18 i 18a (foto: M. Čelhar)

postamenta. Unutar njega utvrđen je jedan željeznodobni ukop u ispruženom položaju te jedna pretpostavljena grobnica helenističkog tipa. Također, na prostoru između postamenta i JZ zida cele utvrđeno je postojanje veće količine ljudskih kostiju, kao i veća količina arheološkog materijala. Iako ti nalazi nisu u prvobitnom položaju, zbog količine nalaza svakako se može pretpostaviti da se i na tom prostoru nalazio grob koji je ukopavanjem postamenta potpuno devastiran. Potpuno drugačija situacija zatečena je na suprotnoj strani postamenta prema SI zidu cele. Tamo je, ispod sloja s arhitektonskim elementima i sloja s tamnosmeđom zemljom te većom količinom školje i kamenja sitnih dimenzija, nađen sivkast sloj s pepelom i većom količinom životinjskih kostiju. Na tom prostoru nema indicija pokopa, već se vjerojatno radilo o mjestu odvijanja obreda vezanog za pogrebni kult.

Većina pokretne građe izvan grobova pripada helenističkom i rimskom periodu, a pronalazena je odmah ispod površinskog sloja, pa i na samoj površini. Kulturni je sloj jednoličan, tamna zemlja s dosta školje i kamenja te velikom količinom pretežno fragmentirane arheološke građe, većinom keramike i kostiju, ali i veće količine metalnih predmeta te nešto stakla i kamene (rimske) plastike. Kamena plastika, ukrašena biljnim i životinjskim

motivima, većinom je nalažena u blizini postamenta, i to u površinskom sloju koji je bio pun kamene građe, vjerojatno kao posljedica urušavanja zidova. Moguće je da je izvorno pripadala upravo ovoj arhitektonskoj strukturi.

Četvrtast kameni postament i ogradni zidovi cele su, kako je već spomenuto, mlađeg datuma. Podignuti su najvjerojatnije početkom rimskog razdoblja iznad staroga liburnskoga groblja koje je tom prilikom prilično devastirano. Četvrtast postament dimenzija 2,73x2,55 m očito je bio baza nekoga antičkog spomenika (tipa edikule?). Imao je pravilnije izgrađeno vanjsko lice sa sve četiri strane, dok mu je unutrašnjost ispunjena nepravilnim kamenjem, uglavnom srednjih dimenzija, utopljenim u žbuku. Na sačuvanoj površini postamenta nalazi se debela naslaga žbuke.

Ogradni zidovi cele široki su od 60 do 65 cm, većinom izgrađeni od neobrađenog ili djelomice obrađenog kamenja vezanog žbukom. Imaju dva lica i unutrašnjost ispunjenu manjim kamenjem i školjom, sve povezano žbukom (*opus incertum*). Dio su veće mreže ogradnih zidova, koje je moguće pratiti i izvan cele, osim prema JI strani gdje se nalazi stara komunikacija. Uz nju je u recentnije vrijeme podignut nešto širi suhozid koji se djelomice naslanja i prelazi preko JI zida cele.

Iskop je većinom dubok nešto više od 1 m (najplići je na položaju groba 15 – oko 0,55 m dubine, a najdublji na položajima grobova 14 i 16 – oko 1,60 m). Dubina iskopa ovisi, naravno, i o padu samog terena. Matična stijena nije jednolika na cijelom prostoru cele – na nekim je dijelovima neravna s udubljenima, dok je negdje ravna. Na pojedinim se dijelovima vidi i njezino namjerno priklesavanje. Zbog nedostatnih financijskih sredstava lokalitet nije konzerviran, već je prekriven geotekstilom i zatim zatrpan.

Nadinska grobna cela I dala je važna nova saznanja o pokapanju unutar liburnske kulture, posebno o složenoj planimetriji liburnskih grobalja na ravnom i promjenama u njihovu prostoru i strukturi u rimskom razdoblju. Naravno, ostaje pitanje koliko jedna cela može biti reprezentativan uzorak nekropole. Slična situacija ipak se može očekivati i drugdje na nadinskoj nekropoli, na što, među ostalim, upućuju i devastirani i opljačkani grobovi u neposrednoj blizini te cele, kod kojih se također mogu uočiti tragovi grobne arhitekture izvedene kamenjem većih dimenzija. Svakako će neizmjenno važna biti planirana istraživanja jedne susjedne cele koja će ipak dati zaokruženu sliku planimetrije te liburnske nekropole i njezina odnosa prema kasnijoj antičkoj mreži ogradnih zidova.

Literatura

Kukoč 2006 S. Kukoč, Nadin – nekropola na SZ padini Gradine, HAG, 2/2005, Zagreb, 2006: 307 – 309.

Kukoč, Batović 2006a S. Kukoč, Š. Batović, Iskapanje nekropole na sjeverozapadnoj padini Gradine u Nadinu, Obavijesti HAD, XXXVIII, 2, Zagreb, 2006: 65 – 72.

prof. dr. sc. Sineva Kukoč

Summary

During 2009 the investigation of one grave space (a cella) of a large Liburnian necropolis below Gradina in Nadin started in 2005 was completed. This gave an insight into the size (14 x 6.8) and structure of cella no. 1 in which 19 graves were excavated. In most cases these were Iron Age Liburnian interments, while in two cases Roman period cremation burials in urns were recorded. Several types of graves that can be dated from the 7th or 6th century BC to the 1st and 2nd AD were determined. We have burials in a crouch position in a cist of vertically arranged tomb slabs or without a cist, enclosed with small-sized stones. There are also inhumations in the extended position enclosed with medium-sized stones (?) without any particular feature of funerary architecture, and burials of cremated deceased persons in ceramic urns. The existence of a Hellenist type of Liburnian family burial with the deceased in the extended position is hypothesised as well. Most graves were damaged by subsequent interventions starting from the Roman period and continuing to the present. Ten deceased were found in situ.

As well as the actual tomb architecture, some of the graves also had monumental enclosures of one or two sequences of mainly vertically but also horizontally disposed stones of larger dimensions. This kind of deliberate spacing tells of

careful consideration and organisation of the grave space, and probably of the family connections of the deceased. The square stone dais and enclosure walls of the cella were probably put up at the beginning of the Roman period over the old Liburnian cemetery that was at that time devastated. The square dais, 2.73 x 2.55 m in size, was clearly the base of some ancient monument, perhaps of the aedicule type, while the walls were part of a larger network of boundary walls, which can be followed outside the cella as well. The Nadin cemetery cella no. 1 yields considerable new information about burials in Liburnian culture, particularly the complex planimetry of Liburnian graves on the flat land and changes in the space and structure in the Roman period.

Redni broj: 247

Lokalitet: Nin – Ždrijac (podmorje)

Naselje: Nin

Grad/općina: Nin

Pravni status: Z-3992 (kulturno-povijesna cjelina)

Razdoblje: A

Vrsta radova: rekognosciranje, geodetsko snimanje

Godine 2008. započela je sanacija srednjovjekovnih brodice u Muzeju ninske baštine i dopuna postojeće dokumentacije, a 2009. uslijedilo je rekognosciranje ninskog podmorja uz zapadni dio poluotoka, kako bi se pokušao utvrditi originalan položaj brodice i njihov odnos prema ostalim zamijećenim drvenim konstrukcijama.

Podmorska istraživanja u Ninu započeo je Zdenko Brusić krajem šezdesetih godina prošloga stoljeća (1966. – 1968.) te je na kraju pješčanog poluotoka Ždrijac, na položaju zvanom Usta, na ulazu u unutrašnju ninsku lagunu, na dubini od 1,5 do 2 m pronašao ostatke dviju odlično očuvanih srednjovjekovnih brodice koje su tijekom sljedećih godina izvađene iz mora, konzervirane i izložene u Muzeju ninske baštine. Obje su brodice bile ispunjene kamenjem, što je navelo na pretpostavku o njihovu namjernom potapanju kako bi se zapriječio pomorski pristup Ninu. Tijekom dokumentiranja i vađenja nalaza, u njihovoj su blizini zamijećene i konstrukcije od šiblja, dasaka i pilona, interpretirane kao mogući tragovi palisada.

Drugi podmorski nalaz na istočnom kraju poluotoka također je otkriven i djelomično istražen 1966. Na dubini od 3,5 do 4 m i na površini veličine 10x6 m uočena je skupina ulomaka amfora i kanalice, a tijekom istraživanja pronađene su i metalne alatke, čavli i bakreno vjedro. Oblik amfora sugerirao je datiranje materijala u 6./7. st., ali je prema riječima istraživača, zbog nedostatka odgovarajuće opreme i financijskih sredstava nalazište ostalo tek dijelom istraženo. Na Ždrijcu i Kraljicinoj plaži nalazila su se željeznodobna liburnska groblja, a dio je grobova promjenom morske razine završio pod površinom mora, čime je dodatno obogaćen repertoar arheoloških nalaza iz ninskog podmorja.

Prvi pregled stanja na terenu 2009. obuhvatio je dokumentiranje sedimentne stijene koja se proteže paralelno s obalom, a lokalno je stanovništvo naziva Ploče. Riječ je o prirodnoj formaciji koja se u stručnoj literaturi

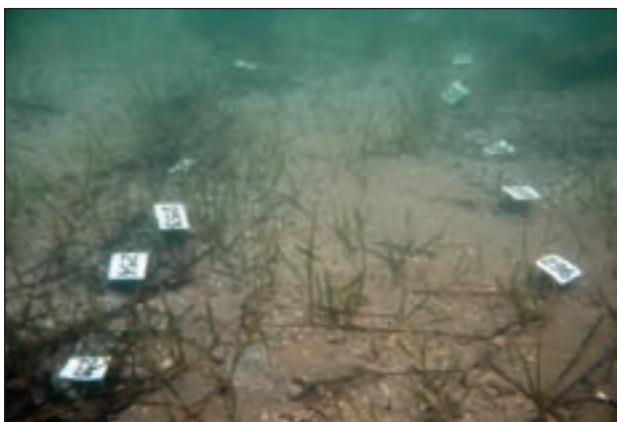

Zračna snimka Nina s označenim mjestom terenskog pregleda (Turistička zajednica Nin)

navodi pod imenom stijena plaža, a nastaje cementiranjem karbonatnih čestica na otvorenoj plaži, u zoni plime i oseke. Pravilno linearno protezanje takvih stijena često navodi na pomisao o sagrađenim konstrukcijama, a takvo uvjerenje u slučaju Ploča i danas vlada među dijelom ninskog stanovništva. Stijena se sastoji od relativno pravilnih kamenih blokova, prosječne debljine oko 30 cm, koji leže na dubini od 1 do 1,3 m. Pregledom zračnih fotografija i naknadnim podmorskim pregledom, uz istočni je dio poluotoka utvrđeno još nekoliko kraćih formacija istoga postanka, od kojih se dvije nalaze na manjoj, a dvije na većoj dubini (do 2,2 m). Razlika u dubini može se interpretirati različitim vremenom njihova nastanka, a uzorci školjaka zacementiranih u stijene izdvojeni su za analize C-14. Datacija nastanka stijena plaža pružit će okvirne podatke o promjenama morske razine koje su se tijekom proteklih tisućljeća događale na području Nina. Od arheoloških je nalaza na prostoru Ploča uočeno tek nekoliko ulomaka gruboga keramičkog posuđa koje nije bilo moguće datirati.

U zapadnom dijelu poluotoka dokumentirana su dva paralelna kamena nasipa gotovo okomita na Ploče, kojima nije poznata namjena (lukobran?), ali su uočeni već tijekom terenskih pregleda krajem šezdesetih godina prošloga

Paralelni nizovi debljih drvenih kolaca

Niz tanjih drvenih kolaca

Geodetska snimka Nina s označenim položajem uočenih konstrukcija (izradio: Geoarheo d.o.o.)

stoljeća. Iako su tada u njihovoj neposrednoj blizini uočene i spomenute drvene konstrukcije, tijekom površinskog pregleda terena nisu pronađeni njihovi tragovi. Na čitavom prostoru pronalaze se ulomci antičkoga keramičkoga materijala (tegule, kanalice), a dalje u smjeru obale uočena je i manja količina ulomaka prapovijesne keramike.

Detaljnijim pregledom šireg prostora zapadno od kamenih nasipa nije se ušlo u trag ni mjestima na kojima su pronađene srednjovjekovne brodice, jer se djelovanjem mora i akumuliranjem pijeska podmorski ambijent bitno izmijenio. Izmijenio se također i oblik pješčanog poluotoka, što je dodatno otežalo potragu za originalnim položajem nalaza.

Pregledom prostora između Ždrijca i Ploča potvrđeno je međutim postojanje brojnih drvenih konstrukcija na koje je upozorio kustos Muzeja ninske baštine, Mate Radović.

Pogled na poluotok Ždrijac i pravilne nizove sedimentnih stijena u plitkome moru (Turistička zajednica Nin)

Većina konstrukcija sastoji se od dva paralelna niza kolaca ili pilona, među kojima se mjestimično uočava i loše očuvan preplet od šiblja. Na četiri su mjesta konstrukcije postavljene koso u odnosu na obalu, a protežu se u smjeru sjever/sjeverozapad-jug/jugoistok, sjeverozapad-jugoistok i sjeveroistok-jugozapad (na geodetskoj snimci: crvene strelice). Glavna koncentracija nalaza uočena je u zapadnom dijelu poluotoka, dok je samo jedna konstrukcija izmještena prema njegovoj sredini. Istočno od nje uočen je i jedan izoliran pilon uz koji se nalazi okomito zabijena daska. Dvije najzapadnije uočene strukture sastoje se od skupine lomljenog kamenja (na geodetskoj snimci: plava strelica). U manjoj skupini primijećeno je nekoliko tanjih kolaca, dok je uz rubove veće skupine površinskim uklanjanjem tankog sloja pijeska otkriveno pedesetak pilona. Svi drveni kolci i piloni označeni su brojkama i geodetski snimljeni.

Na osnovi skromnoga terenskog pregleda površinskog sloja nalazišta, za sada nije moguće definirati funkciju uočenih konstrukcija, ali se pretpostavlja kako bi moglo biti riječi o zamkama za ribolov iz antike ili srednjega vijeka. Rezultati starosnih analiza pomoći će u vremenskom određenju nalaza, a budućim istraživanjima pokušat će se odgonetnuti i njihova originalna namjena.

Blokovi sedimentne stijene koju lokalno stanovništvo naziva Ploče

Literatura

- Brusić 1969** Z. Brusić, Rezultati podvodnih istraživanja u Ninu, Mornarički glasnik, 22, Beograd, 1969: 218 – 222.
- Brusić 1972** Z. Brusić, Podmorska arheološka istraživanja u Ninu. Radovi Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru, 19, Zadar, 1972: 245 – 252.
- Brusić 1978** Z. Brusić, Rezultati najnovijih istraživanja i vađenje starohrvatskih brodova na ulazu u ninsku luku, Adriatica Maritima, 2, Zadar, 1978: 5 – 14.
- Tišljar 1994** J. Tišljar, Sedimentne stijene, Zagreb, 1994.

mr. sc. Irena Radić Rossi

Summary

Underwater excavations in Nin were started by Zdenko Brusić at the end of the 1960s. In 1966-1968 at the end of the Ždrijac sandy peninsula, at the position called Usta, the mouth into the internal lagoon of Nin, he found the remains of two excellently preserved medieval boats, that were over the next few years raised from the sea, conserved and exhibited in the Nin Heritage Museum. In 2008 work started on their rehabilitation and on the supplementation of the existing documentation. In 2009 came the reconnaissance of the seabed off the western part of the peninsula, in an attempt to determine the original position of the boats and their relationship with the other wooden structures observed.

The first survey of the state in the field covered the documentation of the beachrock called Ploče. It is composed of relatively regular stone blocks about 30 cm thick on average, lying at a depth of 1 to 1.3 m. From an examination of aerial photographs and a subsequent underwater survey along the eastern part of the peninsula, several more short formations of the same origin were determined. Two of them are found at a lesser and two at a greater depth (as much as 2.2 m). Dating of the formation of the beachrock will provide outline data about changes in the sea level that occurred over the last few millennia in the area of Nin.

In the western part of the peninsula, two parallel stone piles of ballast were found, the purpose of which is unknown (perhaps for a breakwater or jetty), but which were observed as early as field surveys at the end of the 1960s. A survey of the area between Ždrijac and Ploče confirmed the existence of wooden structures consisting of two parallel sequences of piles. The main concentration of finds is observed in the western part of the peninsula, while just one structure is displaced towards the centre. All the wooden piles or stakes have been labelled with numbers and have been surveyed geodetically.

It is not possible at the moment on the basis of this modest field survey of the surface stratum to define the function of the structures noted, but it is assumed that they might have been fish traps from the Roman period or the Middle Ages. Results of age analyses will help in providing a chronology for the finds, and in future research an endeavour will be made to uncover their original purpose.

Redni broj: 248

Lokalitet: Pakoštane – Crkvina

Naselje: Pakoštane

Općina: Pakoštane

Pravni status: P-1872

Razdoblje: A, SV, NV

Vrsta radova: sustavno iskopavanje

U godini 2008. započela je treća kampanja arheoloških istraživanja lokaliteta Pakoštane – Crkvina, koja je provodio Odjel za arheologiju Sveučilišta u Zadru u okviru projekta Srednjovjekovno arheološko nasljeđe južne Hrvatske od 5. do 17. st., glavnog istraživača i voditelja istraživanja prof. dr. sc. Ante Uglešića. Financijska sredstva osigurali su Općina Pakoštane, Turistička zajednica Općine Pakoštane i Ministarstvo znanosti obrazovanja i športa. Radovi su započeli 19. studenog 2008., a zbog lošeg vremena nastavljeni su sve do 30. siječnja 2009. Članove stručne ekipe činili su mr. sc. Tomislav Fabijanić, mr. sc. Karla Gusar, mr. sc. Josipa Baraka i studenti arheologije Sveučilišta u Zadru: Marko Meštrov, Frane Maksan, Jure Popović, Mario Radaljac i Eduard Visković.

Lokalitet Crkvina nalazi se nedaleko od današnjih Pakoštana, na zapadnoj obali Vranskog jezera, uz cestu koja vodi od Pakoštana prema Vrani. Ostatke crkvene arhitekture na tom lokalitetu još krajem 19. st. uočio je Luka Jelić te ih navodi kao ostatke starohrvatske crkve sv. Marije i manje kapele uz crkvu, koje su porušene u vrijeme ratova s Osmanlijama. Na tome mjestu nalazilo se srednjovjekovno naselje Zablache koje je u ranome srednjem vijeku prema povijesnim izvorima bilo sjedište zablatske podžupanije. Od 12. st. područje nekadašnje podžupanije potpada pod vlast vranskog preceptorata, a od 13. st. spominje se u dokumentima kao zaseban zablatski preceptorat. Srednjovjekovno naselje stradalo je u 16. st. u razdoblju ratova s Turcima, kada se stanovništvo pod stalnom prijetnjom turskih upada seli u Pakoštane i okolna mjesta. Posljednji spomeni o crkvi sv. Marije u Zablachu nalaze se u jednom dokumentu iz 1664. i na katastarskim mapama iz 1792., kada se spominje samo crkva u Zablachu bez navedenog titulara. Iako je taj lokalitet bio iznimno važan tijekom srednjeg vijeka, tragovi njegova naseljavanja sežu još u rimsko razdoblje. Još Jelić spominje nalaze rimskih grobova i zidova u okolnom polju, koji dodatno potvrđuju kontinuitet naseljavanja uvjetovan izvanrednim geografskim položajem usred plodnog polja, uz neposrednu blizinu jezera te blizinu mora.

Lokalitet se nalazi stotinjak metara od obale Vranskog jezera, na položaju poznatom kao Košević, tj. na k.č. 51/3, k.o. Pakoštane. Rekognosciranjem lokaliteta tijekom 2002. uočeni su dobro sačuvani ostaci zidova obraslih u bujnu vegetaciju. Sustavna arheološka istraživanja započela su 2006., kada su provedene dvije istraživačke kampanje tijekom kojih je uočeno da je crkva podignuta nad ostacima starije arhitekture, čiji su zidovi sačuvani po čitavom rubu parcele. Zidovi su mjestimično vidljivi do 1,5 m visine i građeni od pravilnih kamenih blokova vezanih žbukom. Na mjestima gdje je zid porušen vidljivi su ostaci suhozida. Crkva se nalazi na središnjem dijelu parcele, a prije istraživanja bio joj je vidljiv samo dio apside s djelomično

Pakoštane – Crkvina, pogled na lokalitet prije početka istraživanja (foto: M. Parica)

sačuvanom kalotom i dio sjevernoga perimetralnog zida. Longitudinalnog je tlocrta, orijentacije SZ-JI s ulazom na SZ, a na JI završava polukružnom apsidom. Unutrašnja dužina crkve od tjemena apside do pročelnog zida iznosi 12,50 m, a unutrašnja joj je širina 5,15 m. Na sjevernom i južnom perimetralnom zidu crkve uočeni su ostaci dviju lezena širine oko 80 cm, koje su vjerojatno nosile pojasnicu bačvastog svoda crkve. Još dva ojačanja pronađena su na sjeverozapadnom i jugozapadnom uglu crkve, pa je moguće da se i tu nalazio par lezena koji je nosio još jednu pojasnicu svoda. Unutar same crkve nađena je veća količina sedre od koje je bio načinjen svod. Također je pronađeno i dosta obrađenih kamenih ulomaka iz rimskog razdoblja, koji su kao spoliji bili ugrađeni u zidove crkve. Zanimljivo je napomenuti da je širina pročelnog zida znatno veća od ostalih zidova, pa je moguće da se tu radi o nekom ojačanju ili naknadnoj nadogradnji, što će pokazati daljnja istraživanja. Na sjevernom i južnom bočnom zidu crkve mjestimično su sačuvani tragovi unutrašnje žbuke danas bez boje, no istraživanjima su pronađeni maleni ulomci fresaka bojeni žutom, crvenom i zelenom bojom, kojima je vjerojatno bio pokriven veći dio unutrašnjosti crkve. Unutar crkve nađena je veća količina tegula i imbreksa kao posljedica urušavanja krova, zatim ulomci novovjekovne grube kuhinjske i glazirane stolne keramike, manji broj ulomaka rimskih amfora te manja količina fragmenata staklenih posuda. Od ulomaka kamenoga crkvenog namještaja posebno treba istaknuti ulomke stupića od prokoneškog mramora koji su pripadali menzi, a koji najvjerojatnije potječu iz starokršćanskog razdoblja i upućuju na vrijeme prvobitne izgradnje crkve.

S južne strane crkve pronađena je bočna prostorija prislonjena uz perimetralni zid crkve. Ona je također longitudinalnog tlocrta, identične orijentacije i na JI strani završava polukružnom apsidom. To je „omanja kapela” uz crkvu sv. Marije koju spominje L. Jelić. Ona je mlađa od same crkve, jer je evidentno da je njezin sjeverni bočni zid prilijepljen na južni zid crkve. Njezina unutrašnja dužina od tjemena apside do pročelnog zida iznosi 5,60 m, a unutrašnja širina 3,78 m. U unutrašnjosti apside od sjevernog do južnog ramena široka je 3,03 m, a duboka

Pakoštane – Crkvina, tlocrtna situacija nakon istraživanja (crtež: D. Vujević)

1,60 m. Na njenu sjevernom zidu pronađena su vrata široka oko 1 m kojima se ulazilo u crkvu, dok na pročelju nije imala vrata. Zbog nepostojanja pročelnih vrata, ta kapela ili pastoforij očito ni u kojem trenutku nije egzistirala samostalno, već je isključivo bila vezana uz samu crkvu. Unutar vrata između kapele i crkve pronađene su tanje kamene ploče u okomitom položaju posložene „na nož“, koje su vjerojatno tvorile lučni otvor vrata. I tu su pronađeni fragmenti crvenih i zelenih fresaka, kao i mala količina sedre. Unutar te prostorije pronađen je fragment kamene grede s ostatkom natpisa u dva reda, koja vjerojatno pripada predromanici, a treba spomenuti i ulomke rimskih kamenih spolija, tegula i imbreksa te glaziranu novovjekovnu keramiku.

Sa sjeverne strane crkve nalazi se još jedna bočna prostorija longitudinalnog oblika, čija unutrašnja širina iznosi 2,05 m, a dužina 8,15 m. Prostorija je prislonjena uza sjeverni perimetralni zid crkve. Na istom zidu sačuvani su tragovi vrata koja su vodila prema crkvi. Prostorija je u nekom vremenu bila smanjena jer su unutar nje zabilježeni ostaci još jednog zida koji se protezao u smjeru Z-I.

U tijeku treće kampanje (2008.) istraživanja su nastavljena unutar sjeverne bočne prostorije u kojoj je otkriven sloj urušavanja krovne konstrukcije s tragovima žbuke, tegula i imbreksa, srebrnim novčićem dužda Leonarda Loredana datiran u 16. st. U tom sloju pronađen je ulomak kamene škropionice ukrašen predromaničkim pleterom. U sjeveroistočnom uglu prostorije pronađena je zidana grobnica pokrivena većim kamenim pločama, prislonjena uza sjeverni bočni zid crkve koji joj služi kao istočna stranica. Unutar grobnice nalazila se kosturnica (grob 1), djelomično zapunjena slojem šute među kojom je nađen turski nadgrobnni spomenik – nišan. U tom je sloju nađen jednostavan nakit i dijelovi nošnje poput kaneliranih brončanih vitica, prstena s proširenjem ispunjenim staklenom pastom, željeznih pređica, brončanih alkica, brončano puca, a u zapuni groba nađeni su ulomci majoličkih vrčeva iz prve polovine 15. st. Ispod toga sloja, unutar iste grobnice pronađen je stariji ukopni sloj s jednim pokojnikom (grob 3), koji se nalazi u razini temeljne stope

sjevernog zida crkve. Uz osteološke ostatke nađene su brončane pređice i alke te olovni tuljac, koji pripadaju 13. ili 14. st. U SZ uglu iste prostorije otkrivena su još dva groba koja su se nalazila jedan ispod drugog. U oba slučaja riječ je o pojedinačnim ukopima djelomično ograđenima većim neobrađenim kamenjem. Unutar gornjeg ukopa nađene su dvije brončane vitice i željezna pređica D-oblika (grob 4), dok su kod donjeg ukopa sačuvani samo ostaci kostura pokojnika (grob 2). Istraživanja su nastavljena i unutar prostora crkve, gdje je u prezbiteriju zabilježen sloj gareži u kojem je pronađen mletački novčić kovan za Dalmaciju i Albaniju iz 17.-18. stoljeća i ulomci grube keramike iz istog razdoblja. Nalaz je važan s obzirom na to da potvrđuje nastavak uporabe kompleksa i nakon 1538. godine. Sve arheološke radove pratila je konzervacija arhitektonskih dijelova, a konzerviran je i sitan materijal.

Literatura

Gušić 1971 B. Gušić, Starohrvatsko naseljenje Ravnh Kotara, Radovi Instituta JAZU u Zadru, 18, Zadar, 1971: 137 – 192.

Ilakovac 1971 B. Ilakovac, Vranska regija u rimsko doba, Radovi Instituta JAZU u Zadru, 18, Zadar, 1971: 75 – 136.

Jelić 1898 L. Jelić, Povijesno-topografske crtece o biogradskom primorju, Viestnik Hrvatskoga arheologičkoga društva, n. s., 3, Zagreb, 1898: 33 – 126.

Nedved 1990 B. Nedved, Biogradski kraj u rimsko doba, Biogradski zbornik 1, Zadar, 1990: 213 – 246.

Uglešić 2002 A. Uglešić, Ranokršćanska arhitektura na području današnje Zadarske nadbiskupije, Zadar, 2002.

prof. dr. sc. Ante Uglešić
mr. sc. Karla Gusar

Summary

From November 2008 to January 2009 the third excavation campaign in the site of Pakoštane – Crkvina was carried out; in 2006, systematic archaeological excavations had been started. The excavations revealed the remains of an ecclesiastical architecture complex with the church of St Mary. The complex lies in a fertile plain some hundred metres from the shore of Vransko Lake. It was built upon the remains of earlier Roman architecture. The excavations revealed the remains of a church of longitudinal form with a semicircular apse at the east. Immediately by the very church, on the northern and southern sides, side rooms of longitudinal ground plan were formed. At the east, the northern room ended with a straight wall, and the southern with a semicircular apse. In this campaign the excavations were continued within the northern room, in which four later medieval graves and the presbytery of the church were found. In the rooms investigated to date the remains of stone church furnishing belonging to periods from the Late Roman Period to the later Middle Ages have been found, as well as fragments of pottery and glass vessels from the later medieval and modern periods.

Pakoštane – Crkvina, nalazi iz groba 3 (foto: K. Gusar)

Redni broj: 249**Lokalitet: Pakoštane – Crkvena****Naselje: Pakoštane****Grad/općina: Pakoštane****Pravni status: P-1872****Razdoblje: A, SV, NV****Vrsta radova: sustavno iskopavanje**

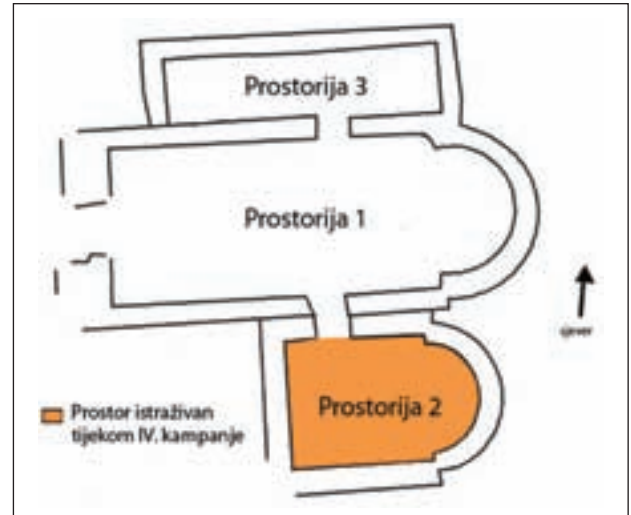
Lokalitet Pakoštane – Crkvena sustavno se istražuje od 2006., a tijekom lipnja 2009. trajala je četvrta kampanja istraživanja. Zbog skromnih financijskih sredstava, kampanja je trajala samo deset radnih dana od 12. do 29. lipnja 2009. Ovogodišnja je kampanja u potpunosti financirana sredstvima znanstvenog projekta Srednjovjekovno arheološko nasljeđe južne Hrvatske od 5. do 17. st., glavnog istraživača i voditelja istraživanja prof. dr. sc. Ante Uglešića. Članove stručne ekipe činili su djelatnici Odjela za arheologiju Sveučilišta u Zadru mr. sc. Josipa Baraka i Jure Šučur, te studenti arheologije Eduard Visković, Srđan Đuričić, Luka Godina i Andrija Nakić.

Lokalitet se nalazi stotinjak metara od obale Vranskog jezera, na položaju poznatom kao Košević, tj. na k.č. 51/3, k.o. Pakoštane, istočno od ceste koja vodi od Pakoštana prema Vrani. Radi se o kompleksnome arheološkom lokalitetu s dugim kontinuitetom života. Sastoji se od jednobrodne crkve s aneksima. Riječ je o jednoj izduženoj prostoriji sjeverno od broda crkve te manjoj prostoriji s apsidom južno od broda. Lokalitet je omeđen zidom koji je mjestimice sačuvan i do 2 m visine. Crkva je pripadala srednjovjekovnom selu Zablacu. Posljednji spomeni crkve sv. Marije u Zablacu nalaze se u jednom dokumentu iz 1664. te na katastarskim mapama iz 1792., kada se spominje samo crkva u Zablacu, bez navedenog titulara.

Tijekom ove kampanje istraživana je prostor južne prostorije, koju je L. Jelić nazvao „omanjom kapelom”. Unutarnja dužina prostorije iznosi 5,60 m, a širina 3,78 m. Prostorija je već bila istraživana tijekom prve i druge arheološke kampanje. U ovoj je kampanji kroz sedam definiranih stratigrafskih jedinica istraženo oko 95 cm kulturnog sloja unutar prostorije. Definirani su slojevi urušenja, gareži te

Pogled na prostoriju 3 na kraju četvrte kampanje istraživanja (foto: J. Šučur)

Plan s označenom istraživanom površinom

naposljetku dijelovi podnice koju čine pravilno oblikovane kamene ploče. Ta se podnica samo mjestimično očuvala, a najbolje je očuvana u jugozapadnom kutu i po sredini prostorije. Na mjestima gdje nije očuvana vidljiv je sloj u kojem se nalaze grobovi. U apsidi prostorije nalazi se temeljenje podnice od žbuke unutar koje se nalaze otisci kamenih ploča koje se ondje nisu očuvale.

Najčešći nalazi u istraženim slojevima bili su dijelovi crkvenoga kamenog namještaja, a pronađeni su i ulomci fresaka te ulomci keramike i jedan novčić. Najzanimljiviji je ulomak crkvenog namještaja predromanički rubni ulomak s ukrasom pasjeg skoka. Pronađeni je i venecijanski sold kovan za dužda Francesca Foscarija (1423. – 1457.), u gornjem dijelu sloja s grobovima koji se nalaze ispod pronađene podnice. Ti će slojevi biti istraženi tijekom nekih budućih istraživačkih kampanja.

Predromanički rubni ulomak s ukrasom pasjeg skoka (foto: J. Baraka)

Literatura

Baraka 2009 J. Baraka, Pakoštane – Crkvina, rezultati arheoloških istraživanja, Zbornik o Luji Marunu, Šibenik – Zadar – Zagreb, 2009: 182 – 193.

Jelić 1898 L. Jelić, Povjesno-topografske crtice o biogradskom primorju, Viestnik Hrvatskoga arheološkoga društva, n. s., 3, Zagreb, 1898: 33 – 126.

Papadopoli 1893 N. Papadopoli, Le Monete di Venezia, Venezia, 1893: 271.

Uglešić 2002 A. Uglešić, Ranokršćanska arhitektura na području današnje Zadarske nadbiskupije, Zadar, 2002: 69.

**Josipa Baraka
Jure Šučur**

Summary

During June 2009, the fourth campaign of systematic archaeological excavations into the site of Pakoštane – Crkvina was carried out. Here the remains of a complex of ecclesiastical architecture including the Church of St Mary are located. The church belonged to the medieval village of Zablaće. The last mentions of St Mary's in Zablaće come from a document of 1664 and the cadastral maps of 1792. In this campaign, a small room with a semicircular apse to the south of the nave was excavated. Through seven defined stratigraphic units, about 95 cm of cultural stratum in the room were investigated.

Redni broj: 250

Lokalitet: Pariževačka glavica

Naselje: Jasenice

Grad/općina: Jasenice

Pravni status: postupak u tijeku

Razdoblje: P, A, SV, NV

Vrsta radova: rekognosciranje

Tijekom rujna 2009. rekognoscirano je područje Pariževačke glavice u općini Jasenice. Istraživanje su vodili dipl. arheolozi Maja Bilić i Šime Vulić. Tehničku dokumentaciju lokaliteta izradili su Ante Ivišić te Asija Vulić, d.i.a. iz tvrtke VV-Projekt, Split. Fotodokumentaciju je izradio Šime Vulić, a geodetske podloge terena Damir Zlata, dipl. ing. geod. Katarina Briški fotografirala je pokretni arheološki materijal, a arheološke radove nadzirala je Barbara Peranić iz Konzervatorskog odjela u Zadru.

Pariževačka glavica jest brežuljak smješten južno od ceste D 54, uz kanjon Zrmanje, a udaljen je oko 2 km od Jasenica u smjeru Obrovca. Na tome mjestu planira se izgradnja zabavnog parka, stoga je bilo potrebno prethodno arheološko rekognosciranje terena. Područje zahvata obuhvaća 30 hektara površine: brdo Pariževačku glavicu te prostor južno, sjeverno i sjeveroistočno od nje. Nadmorska je visina Glavice 278 m, a okoline od 120 do 130 m. Na širem području oko Pariževačke glavice nađeno je 26 arheoloških lokaliteta – od prapovijesnih, do srednjovjekovnih i novovjekovnih:

Pariževačka glavica – 8, kuća u ogradi (foto: Š. Vulić)

- 1.) Gomila dimenzija 10x10 m, nalazi se između ceste D 54 i makadamskog puta koji vodi prema Pariževačkoj glavici.
- 2.) Gomila dimenzija 9,50x9,50 m, nalazi se s desne strane makadamskog puta prema Pariževačkoj glavici, uz sam put.
- 3.) Objekt (kuća) pravokutnog oblika, dimenzija 5,50x8 m, smještena između ceste D 54 i makadamskog puta koji vodi prema Pariževačkoj glavici, zapadno uz veliku ogradu.
- 4.) Objekt (kuća) polukružnog oblika, dimenzija 5,70x5 m, smještena između ceste D 54 i makadamskog puta koji vodi prema Pariževačkoj glavici, zapadno uz veliku ogradu.
- 5.) Objekt (kuća) pravokutnog oblika, dimenzija 5,70x4,60 m, smještena zapadno uz veliku ogradu. Taj je objekt, čini se, stariji od ograde jer se pruža ispod ograde te nastavlja istočno od nje gdje se nalaze još dvije prostorije (broj 6), što nagovještava da je objekt u potpunosti ili barem dijelom napušten prilikom gradnje velike ograde.
- 6.) Objekt (kuća) pravokutnog oblika s dvije prostorije, dimenzija 8x5,30 m, smještena je uz ogradu u jugozapadnom segmentu velike ograde.
- 7.) Gomila dimenzija 4,90x3 m, smještena u jugozapadnom segmentu velike ograde uz vanjski zid i ispod njega. I ta je gomila starija od ograde jer je ona podignuta nad gomilom.
- 8.) Objekt (kuća) pravokutnog oblika, dimenzija 5,10x6,50 m, s ulazom na jugu, sjeverni zid objekta sačuvan je u visini

Pariževačka glavica – 18, pripećak (foto: Š. Vulić)

Pariževačka glavica – 19, pećina (foto: Š. Vulić)

od 2 m, a s vanjske sjeverne strane ima podzid. Južno ispred objekta jest ograđeno dvorište u kojem je na površini pronađen znatan broj ulomaka glazirane keramike.

9.) Objekt (kuća) pravokutnog oblika, dimenzija 12x8 m, sjeveroistočno od objekta broj 8, unutar jugozapadnog segmenta velike ograde. Zidovi objekta široki su do 1,50 m. I taj objekt ima ulaz na jugu i ograđeno dvorište ispred ulaza, u kojem je također na površini nađeno nekoliko

Pariževačka glavica, pećine u kanjonu Zrmanje istočno od Pariževačke glavice (foto: Š. Vulić)

ulomaka glazirane keramike.

10.) Objekt (kuća) pravokutnog oblika, dimenzija 10,85x6,40 m, jugoistočno od objekta broj 9 u jugozapadnom segmentu velike ograde. Ulaz je na jugu, a iza objekta je ograđeno dvorište.

11.) Objekt (kuća) pravokutnog oblika, dimenzija 7,40x3,60 m, u jugoistočnom segmentu velike ograde uz granicu jugozapadnog segmenta. Objekt je dosta uništen, sačuvani su samo donji dijelovi zidova. Pokraj objekta nađen je ulomak čaše tipa *krautstrunt* te ulomci keramike.

12.) Objekt (kuća) pravokutnog oblika, dimenzija 5x10 m, u jugoistočnom segmentu velike ograde, južno od objekta broj 11. Objekt je urušen.

13.) Objekt (kuća) pravokutnog oblika, istočno od objekta broj 12.

14.) Gomila s bunjom?, dimenzija 5,90x6,50 m, istočno od objekta broj 12 u velikoj ogradi u jugoistočnom segmentu. Moguće je i da je to nekakav uništen objekt.

15.) Gomila dimenzija 5,60x4 m, u velikoj ogradi u jugoistočnom segmentu južno od gomile broj 14. Upitno je radi li se o gomili ili o krčevini.

16.) Objekt (kuća) dimenzija 8,10x3,70 m, unutar velike ograde u jugoistočnom segmentu, istočno od gomile broj 14.

17.) Gomila dimenzija 6x8 m, južno od objekta broj 16 unutar jugoistočnog segmenta velike ograde.

18.) Pripećak u kanjonu Zrmanje jugozapadno od Pariževačke glavice, ispod platoa parkinga. Ulaz je širok 5,80 m, visok 1,65 m i dubok 4 m. Iza tog prostora nalazi se još jedna prostorija duboka oko 2,50 m čiji je ulaz širok 1,65 m, a visok svega 1,10 m. Ispred pripećka je manji plato, dimenzija 3,60x6,70 m, podzidan prema litici. Na platou ispred pripećka pronađeno je nekoliko artefakata iz prapovijesti: brus te ulomci keramike od kojih je jedan ukrašen žlijebljenjem. Kako se ispred platoa litica strmo spušta, dio je kulturnog sloja ispran niz nju, a u njemu je pronađen znatan broj ulomaka prapovijesne keramike.

19.) Pećina u litici kanjona Zrmanje južno od pripećka broj 18. Duboka je 12 m, s ulazom visokim oko 4 m i širokim 3 m. Zbog erozije tla i propadanja matične stijene postala je teško pristupačna. U pećini je, uz životinjske kosti i fragmente školjke, pronađena i jedna kost, vjerojatno ljudskog podrijetla (radi se o članku prsta).

20.) Pripećak istočno od Pariževačke glavice u kanjonu Zrmanje, do kojeg se dolazi kroz prolaz usječen u stijeni.

21.) Pećine i pripećci južno od pripećka broj 20 na strmoj litici u kanjonu Zrmanje. Vidljiv je veći broj pećina i pripećaka različitih dimenzija. U dvije dostupnije pećine utvrđeno je postojanje kulturnog sloja, a na površini su vidljive životinjske kosti. Dimenzije su ulaza najzapadnije pećine 1,70x1 m, a dubina oko 3 m.

22.) Pećina ispod pripećka broj 20, u koju je moguće ući jedino puzeći.

23.) Gomila u ogradi zapadno od Pariževačke glavice i makadamskog puta. Promjer je vidljivog kamenog nasipa 4,60 m, a prema konfiguraciji terena moguće je da se širi do 8,50 m. U ogradi je nađen ulomak keramike grube fature s vidljivim primjesama kalcita u presjeku te jedan kovani čavlič. Uz ogradu su vidljivi položaji iz Domovinskog rata.

24.) Gomila uz parkiralište podno Pariževačke glavice, posve devastirana prethodnom gradnjom.

25.) Kameni nasip uz put koji vodi prema vrhu Pariževačke glavice. Moguće da se radi o ostatku utvrđivanja u prapovijesti, ali vjerojatnije je posljedica gradnje puta.

26.) Gomila smještena na vrhu Pariževačke glavice, posve devastirana.

Lokaliteti označeni brojkama od 18 do 26 nalaze se u zoni obuhvaćenoj gradnjom zabavnog parka Pariževačka glavica. Ostali lokaliteti nalaze se ili uz pristupni put (brojke od 1 do 5) ili graniče sa zonom obuhvata (brojke od 6 do 17). Stočarstvo je na području općine Jasenice od pamtivijeka bilo osnovna grana privrede, budući da taj prostor, kako zbog vremenskih uvjeta tako i zbog sastava tla, nije pogodan za zemljoradnju. Blizina rijeke Zrmanje te planinskog masiva Velebita učinila ga je idealnim za stočarstvo. Krajolik područja Pariževačke glavice karakterističan je kraški kamenjar s malo obradivog tla. Na nekim su mjestima vidljivi tragovi krčenja terena radi dobivanja obradive površine. Takve plodne oaze na kraškim poljima ograđivane su masivnim suhozidnim konstrukcijama. Osim za zemljoradnju, podizane su i kao ograde za čuvanje stoke tijekom svih prapovijesnih i povijesnih razdoblja. Nerijetko se u takvim ogradama pronađu i tragovi naseljavanja, što je i ovdje slučaj. Objekti br. 6, od 8 do 14 te 16 i 17, pronađeni unutar masivne kamene ograde smještene sjeverno od makadamskog puta, vjerojatno su ostatak srednjovjekovnog sela. Uz nekolicinu kuća pronađeni su i ostaci objekata namijenjenih za čuvanje stoke. Kako je ograda presjekla nekoliko suhozidnih objekata, čini se da je podignuta nakon što je naselje napušteno. U prilog tome govore i tri objekta (br. 3, 4 i 5) koji se nalaze zapadno, neposredno izvan ograde koja ih je odsjekla od ostatka sela. Ograda opasuje tri četvrtine kruga, a podijeljena je na tri pravilna segmenta. Na tom je području pronađena znatna količina površinskih nalaza, uglavnom srednjovjekovne glazirane keramike, ali i prapovijesna i antička keramika, što sugerira da je moguće postojanje starijeg naselja na tom prostoru.

Fragment čaše tipa *krautstrunk*, nađen uz objekt br. 11, rijedak je nalaz staklene čaše tog tipa na prostoru cijeloga zadarskog zaleđa. Ulomak je žut, a ukrašen je apliciranjem kapljicačastog ukrasa. Nalaz datira to naselje između 14. i 16. st. Između artefakata pronađenih u naselju vrijedi izdvojiti i ulomke glaziranih keramičkih posuda, među kojima prevladavaju ulomci posude ukrašene urezivanjem valovnice i horizontalnih linija. Glazura je zagasito žuta, a kronološki se podudara s razdobljem života u selu, odnosno 15. i 16. st.

Osim u suhozidnim objektima, tragovi trajnijeg boravka ljudi pronađeni su u pećinama i pripećcima smještenima na padini u kanjonu Zrmanje. Danas su iznimno teško pristupačni zbog jake erozije. Prapovijesna keramika pronađena je na platou ispred pećine br. 18 i stromoj padini ispod platoa, a kronološki pripada kasnom eneolitiku i brončanom dobu. Najmanje su dvije pećine intenzivno rabljene kao privremena ili trajna staništa, budući da se osim keramičkih ulomaka u njima nalazi i veća koncentracija animalnih osteoloških ostataka.

Stotinjak metara zapadno od gomile br. 24 pronađena su dva kremenata artefakta: odbitak te fragment alatke.

Južna padina Pariževačke glavice i plato trapeznog oblika

isturen prema kanjonu Zrmanje izgledaju kao idealan prostor za formiranje prapovijesnog naselja. Površina tog prostora nešto je manja od 3 hektara. Pristup platou s tri strane brane litice kanjona koje se strmo uzdižu oko 120 m nad rijekom. Čitavu sjevernu stranu zatvara Glavica. Međutim, detaljnim pregledom terena nisu pronađeni nikakvi tragovi naseljavanja. Prostor je danas izrazito krševit, djelomično obrastao makijom, a kiše i vjetar odnijeli su eventualne ostatke kulturnog sloja.

**Maja Bilić
Šime Vulić
Ante Ivišić**

Summary

Reconnaissance in the area of Pariževačka glavica in Jasenice municipality yielded several archaeological finds from prehistory, the Roman Period and the Middle Ages. Particularly interesting among them are the remains of a late medieval village in a large enclosure north west of Pariževačka glavica and a small cave (18) in the canyon of the Zrmanja, examination of the surface of which revealed a fragment of grooved pottery.

Redni broj: 251

Lokalitet: Petrina – Sv. Petar

Naselje: Bibinje

Grad/općina: Bibinje

Pravni status: P-1559

Razdoblje: A, SV, NV

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Tijekom prosinca 2008. i siječnja 2009. (ukupno 11 radnih dana), uz česte prekide zbog lošeg vremena i velike hladnoće, trajala su zaštitna arheološka istraživanja na položaju Petrina u Bibinjama, gdje se nalaze ostaci crkve sv. Petra (ostaci crkve nalaze se na k.č. 13200 i 127, k.o. Bibinje). Stručni voditelj bio je Radimir Jurić iz Arheološkoga muzeja u Zadru, a sudjelovali su Jelena Vekić, dipl. arheo., Ivan Čondić i Robert Maršić, dokumentaristi u Arheološkom muzeju, Lovre Lučić, student arheologije Sveučilišta u Zadru te 4 fizička radnika iz Bibinja. Istraživanja su financijski pomogli Zadarska županija i Općina Bibinje.

Nakon stanke od četiri godine (Jurić 2005) nastavljena su istraživanja crkve i njene bliže okolice, posebice ispred pročelja crkve. Istražena je površina od 48 m². Godine 2006., pod stručnim nadzorom Konzervatorskog odjela u Zadru i financijskom potporom Ministarstva kulture, djelomice je konzervirana apsida crkve sv. Petra. Izvođač radova bila je tvrtka Krševan iz Zadra. Prije konzervacije skinut je veći dio betonskog bunkera koji su početkom dvadesetih godina u svetištu crkve sagradili Talijani. Ispred pročelja crkve nađeno je kameno popločenje, veći blokovi kamenja i jedan zidani grob. U središnjem dijelu crkve djelomice je istražen pod izrađen od opeka koje su složene u obliku riblje kosti (*opus spicatum*, vel. opeke 12x6x2 cm) iz rimskog doba. Na taj stariji, vjerojatno gospodarski objekt, legla je srednjovjekovna crkva. Tek će se budućim

Petrina – Sv. Petar, djelomice konzervirana apsida crkve (foto: I. Čondić)

arheološkim istraživanjima moći više reći o tome starijem graditeljskom objektu. U iskopu su pronađena dva kasnosrednjovjekovna novčića i manja količina grube keramike, majolike i stakla. Veoma je detaljno uređena šira okolica crkve.

Literatura

Anzulović 1998 I. Anzulović, Razgraničenje između mletačke vlasti na zadarskom prostoru 1576. nakon Ciparskog rata, Zadarska smotra, 1-3, Zadar, 1998.

Jelić 1888 L. Jelić, Povijesno-topografske crtice u biogradskom primorju, Vjesnik HAD, II, Zagreb, 1888.

Jurić 2005 R. Jurić, Petrina – Sv. Petar, HAG, 1/2004, Zagreb, 2005: 199, 200.

Klarić 1932 M. Klarić, Obrovac srednjovjernih isprava (od X.-XV. vijeka), VHAD, n. s. XVII, Zagreb, 1932.

Radimir Jurić

Summary

December 2008 and January 2009 saw the continuation, though with frequent interruptions because of bad weather and great cold, of archaeological rescue excavations in the location of Petrina in Bibinje where the remains of the church of St Peter are located. After a break of four years, research into the church and its immediate vicinity continued, in particular before the front elevation of the church. In 2006, expertly supervised by the Zadar Conservation Department, a conservation operation to the apse of St Peter's had been carried out. Before the front elevation, stone paving was revealed, large blocks of stone and a single built tomb. In the central part of the church, a floor made of a Roman period brick pavement laid in a herring-bone pattern was partially excavated. The medieval church lay on top of this earlier structure, probably of an economic purpose.

Redni broj: 252

Lokalitet: Plinovod Like i Dalmacije, 3. dio sustava

Naselje: –

Grad/općina: –

Pravni status: postupak u tijeku

Razdoblje: P, A, SV, NV

Vrsta radova: rekognosciranje

U ožujku i travnju 2009. godine, Arheološki muzej Zadar rekognoscirao je trasu budućeg plinovoda od stacionaže 156+431 u općini Gračac, do 201+004 u k.o. Perušić Benkovački te na odvojcima za Zadar (od 0+000 do 36+880), Biograd (od 0+000 do 12+657) i Obrovac (od 0+000 do 5+675). Voditelj rekognosciranja bio je dr. sc. Dražen Maršić. Radove je financiralo Ministarstvo kulture.

Rekognosciranjem je obuhvaćen koridor budućeg plinovoda, izuzev minski sumnjivih dionica. Uočen je veći broj arheoloških nalazišta od eneolita do ranoga novog vijeka. Datacija se oslanja isključivo na površinske nalaze pokretne građe i rjeđe na ostatke arhitekture. Kod dijela objekata, što se posebno odnosi na tumule, nije bilo moguće odrediti je li riječ o arheološkom nalazištu ili pak o recentnijoj konstrukciji. Valorizaciju tih položaja omogućit će tek pokusna istraživanja. U daljem tekstu nabrojani su samo oni položaji za koje je zahvaljujući prikupljenim pokretnim nalazima moguće sa sigurnošću tvrditi da su arheološka nalazišta.

A 8. Gradina smještena na uzvišenju uz kanjon rječice Čavle (k.o. Muškovci/168+387 – 168+511). Na terenu su vidljivi kameni nasipi viši od 10 m, u kojima se na mjestima naziru lica suhozidnih zidova i rijetki ulomci prapovijesne keramike.

A 14. Na poljima koja se od Bravarice spuštaju na istok prema Jurjevića dragi (k.o. Zaton Obrovački/4+000 – 4+379) nalazi se niz nasipa nastalih krčenjem tla. U nasipima, a dijelom i na tlu, nalaze se ulomci antičke keramike.

A 19. Na sjevernom ulazu u mjesto Šanguše (k.o. Bilišane/171+390 – 171+784), s obje strane asfaltne ceste nalazi se 13 kameno-zemljanih gomila. Iako su pronađena dva ulomka grube keramike, upitan je njihov karakter. Možda su nastale krčenjem tla.

A 22. Na položaju Badže (k.o. Bilišane/173+000 – 173+421) u polju koje se prema jugozapadu blago uzdiže, na više mjesta, u dužini od gotovo 300 m nalaze se ulomci grube prapovijesne keramike, a među ostalim pronađen je i ulomak kamene glačane sjekire.

A 27. Kod mjesta Veselinovića (Jožići), na istočnoj padini brda Klenovače (k.o. Zelengrad/177+000 – 178+000) pronađen je ulomak grube keramike s kalcitom.

A 28. Između Kamenice i brda Gradine (Čorluke) (k.o. Zelengrad/178+041 – 179+000) na krševitome ogoljenom tlu, u dužini od oko 250 m uočavaju se tragovi ceste s koloderima u živcu.

AE 29. Na položaju Čorluk (Podvornica) (k.o. Zelengrad/179+000 – 179+701) trasa prolazi plodnim dolcem koji se blago uzdiže na jugu. Uz dolac, na malom brežuljku smješteno je danas napušteno naselje Čorluk s kamenim kućama. U polju, na nasipu nastalom čišćenjem zemlje te na više mjesta gdje je zemlja prekapana, u ukupnoj dužini

oko 300 m od sjevera prema jugu, pronađeni su ulomci prapovijesne keramike, najvjerojatnije iz ranoga brončanog doba, i ulomci koji mogu potjecati iz srednjeg vijeka. Na više mjesta uočavaju se niske zemljane gomile koje mogu biti tumuli ili pak geološke strukture.

A 30. Na polju obrasle niskom travom, podno napuštenog zaseoka Adama (k.o. Zelengrad/179+000 – 179+701), kod svježe iskopane rupe pronađeni su ulomci prapovijesne keramike.

A 31. Na blagoj uzvisini uz napušteni zaselak Tepše (k.o. Zelengrad/180+000), iznad dolca nalaze se tri tumula od zemlje i kamenja, među kojima je promjer najvećega oko 9 m.

A 32. Pri dnu sjeveroistočne padine brda Gradine, niže obzidanog izvora Pišteta (k.o. Medviđa/181+000 – 181+373), na travom obraslom polju uz malu vododerinu pronađeno je više ulomaka grube keramike.

A 33. Kod zaseoka Vidakovića, jugoistočno od brda Gradine (k.o. Medviđa/181+373 – 181+834), u ogradama na sjevernoj padini kose nalazi se veći broj obradom zemlje prilično uništenih tumula. Na jednom, preko kojeg prolazi suhozid, nalazi se obilje prapovijesne keramike.

A 34. U dolcu okružene suhozidom, kod zaseoka Genda pronađeni su ulomci prapovijesne keramike (k.o. Medviđa/183+000 – 183+465).

A 35. Nedaleko od prethodnog nalazišta kod zaseoka

Genda, u dolcu jajolikog oblika okružene suhozidnim ogradama također su pronađeni ulomci prapovijesne keramike (k.o. Bruška/183+465 – 183+988).

A 37. Na prostoru Gornjih Zrilića, u polju uz asfaltnu cestu, na rasutom suhozidu uz sjeverni rub poljana pronađeni su ulomci prapovijesne keramike i troske. Nalazi se prostiru u dužini od 400 m (k.o. Bruška/ 184+441 – 185+000).

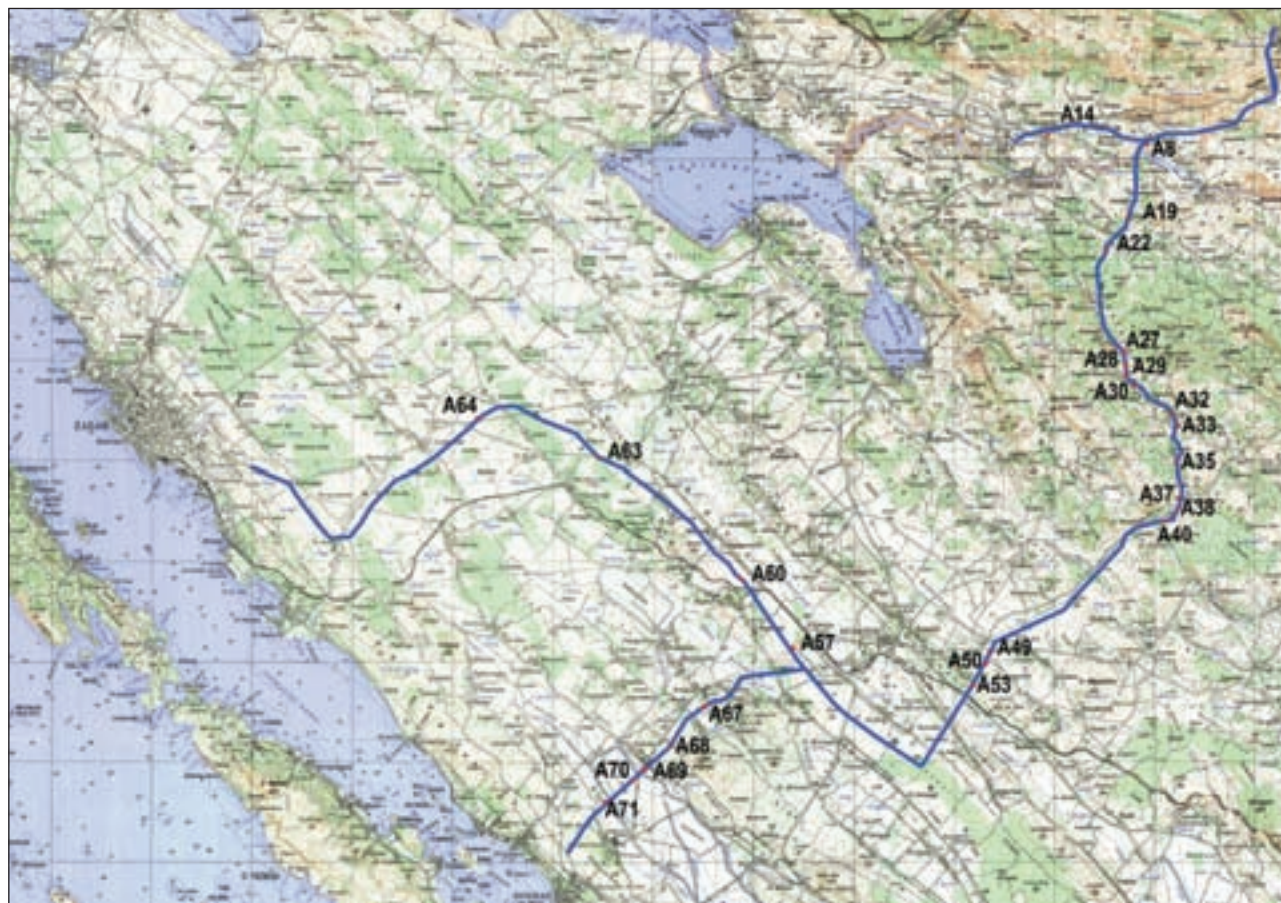
A 38. Na položaju Lastve, na plitkim ispranim poljima sporadično se nalaze ulomci keramike (k.o. Bruška/185+248 – 186+000).

A 40. Na položaju Torine, u polju koje se blago spušta na sjever prema cesti nalaze se ulomci srednjovjekovne keramike (k.o. Bruška/186+000 – 186+562).

A 49. Kod izvora Sušac, u dužini od oko 80 m nalaze se ulomci antičke keramike i tegula (k.o. Lisičići/195+147 – 195+647).

A 50. Na položaju Dočine nalazi se tumul od zemlje i kamena, promjera 6 i visine oko 0,5 m. Uz njega je pronađen sitan ulomak keramike (k.o. Lisičići/ 196+000).

A 53. Na polju niže Vrcelja (k.o. Buković), koje se blago spušta prema jugozapadu od početka kose (197+023) do trase željeznice (197+674), razasuto je obilje antičke keramike. Na terenu nisu vidljivi tragovi arhitekture. Keramika je možda razasuta poljem zbog erozije tla. Na jednoj točki u polju, na svježe uzoranoj oranici uočeni su krupniji ulomci prapovijesne keramike.

Položaj nalazišta (crtež: R. Maršić)

A 57. Uz kanjon Kličevice, na mjestu gdje je premošćuje autocesta nalazi se već otprije poznata Mala gradina, okružena masivnim polikružnim bedemom. Uz gradinu i unutar nje nalaze se ulomci prapovijesne keramike (k.o. Šopot/7+426).

A 60. Na položaju Podine uočene su dvije niske gomile na krševitom niskim raslinjem obraslom terenu. Na jednoj je gomili pronađen ulomak prapovijesne keramike (k.o. Rašević/10+300 – 10+954).

A 63. U blizini Donjih Biljana, na makadamskom putu pronađeni su ulomci prapovijesne keramike. Možda je riječ o ostacima uništenog tumula (k.o. Biljane Donje/18+000 – 18+461).

A 64. Na položaju Bunarine/Podvornice, na prekopanoj parceli u dužini od oko 100 m sporadično se nalaze ulomci keramike (k.o. Zemunik/24+000 – 24+550).

A 67. Ispod gradina Kruglaš i Štrkovača, u polju koje se blago spušta prema jugu, na uzoranim parcelama u dužini gotovo 400 m nalaze se ulomci prapovijesne ili srednjovjekovne keramike (k.o. Donja Jagodnja/4+215 – 4+816).

A 68. Na položaju Pudarica, na parceli s koje je eksploatirana zemlja uočeni su ulomci keramike. U blizini nema vidljivih ostataka arhitekture (k.o. Tinj/6+626).

A 69. Na položaju Suvaje, na obrađenoj parceli pronađen je ulomak grube keramike s primjesom kalcita (k.o. Biograd na Moru/8+000 – 8+308).

A 70. Na položaju Komune, na obrađenoj parceli pronađeni su ulomci kasnosrednjovjekovne grube keramike, majolike i stakla (k.o. Biograd na Moru/8+699).

A 71. Na položaju zvanom Zidine, koji je već prije spomenut u literaturi, na blago uzdignutom brežuljku usred polja nalaze se ostaci antičke vile dimenzija 26x24 m. Oko vile nalaze se brojne suhozidne građevine, vjerojatno ostaci srednjovjekovnih nastambi. Uz rub brežuljka, na obrađenom polju nalaze se ulomci keramike (k.o. Biograd na Moru/9+940 – 10+866).

Jakov Vučić

Summary

During March and April 2008, Zadar Archaeological Museum carried out reconnaissance of the course of the construction of the 3rd part of the Lika and Dalmatia gas pipeline system, the part through Zadarska County, from chainage 156+431 in the municipality of Gračac, to 201+004 in the cadastral municipality of Perušić Benkovački, and on the branches for Zadar (0+000 to 36+880), Biograd (0+000 to 12+657) and Obrovac (0+000 to 5+675). The reconnaissance covered the corridor of the future pipeline exclusive of parts suspected of being land-mined. A large number of archaeological sites ranging from the Aeneolithic to the early modern period were noticed. The dating is based entirely on surface finds of moveable material and much less often on remains of architecture. In some of the features, particularly relating to tumuli, it was not possible to determine whether archaeological finds or recent structures were concerned. Only test digs will enable these positions to be evaluated.

Redni broj: 253

Lokalitet: Podmorje Zadarske županije – uvala Frnaža, greben Gajac, Paški most, Szent Istvan

Naselje: Ugljan, Povljana, Miletići, Premuda

Grad/općina: Ugljan, Zadar

Pravni status: postupak u tijeku, Z-67 (Szent Istvan)

Razdoblje: A, NV

Vrsta radova: podmorsko rekognosciranje

Tijekom lipnja, srpnja i listopada 2009., Odjel za podvodnu arheologiju Hrvatskoga restauratorskog zavoda (HRZ) podmorski je rekognoscirano nekoliko lokacija na području Zadarske županije. Financijska sredstva za stručni uviđaj i rekognosciranje osiguralo je Ministarstvo kulture.

Na temelju dojave Dejana Bačića iz Odjela interventne policije, Odjel za podvodnu arheologiju HRZ-a planira podmorsko arheološko rekognosciranje područja Zadarske županije. Riječ je o tri lokacije: uvala Frnaža na otoku Ugljanu, područje kod Paškog mosta te područje oko grebena Gajac kod Povljane na otoku Pagu. Na svim spomenutim lokacijama primijećeni su ostaci antičkih i novovjekovnih keramičkih predmeta. Planirani su termini obilaska spomenutih lokacija u srpnju i listopadu 2009. godine. Voditelj ove faze arheološkog rekognosciranja i stručnog uviđaja bio je Igor Mihajlović, dipl. arheo. i pov., djelatnik Odjela za podvodnu arheologiju, Mladen Pešić, djelatnik Odjela za restauriranje podvodnih arheoloških nalaza u Zadru, vanjski suradnik Robert Mosković, fotograf te djelatnici MUP-a Dejan Bačić, Denis Glavan i Ante Došen, pripadnici ronilačke grupe Odjela interventne policije.

Prema podacima jedinice Interventne policije, ispod Paškog mosta sa zadarske strane na dubini od 25 do 30 m nalazi se gotovo cijela amfora koju je nepoznata osoba pripremila za vađenje. Ulomci amfora mogu se pratiti do dubine od 40 m, pa je svakako potrebno pregledati to područje kako bi se utvrdilo radi li se o brodolomu ili sporadičnim nalazima. U uvali Frnaža na otoku Ugljanu (također prema dojavi Interventne policije), na dubini od 20 m nalaze se ulomci više većih keramičkih posuda. Potrebno je odrediti je li riječ o brodolomu ili sidrištu gdje su se odbacivale neupotrebljive – oštećene keramičke posude.

U uvali nedaleko od Povljane, oko grebena Gajac prijavljeni su ostaci drvene brodske konstrukcije s vidljivim perforacijama.

Prve dvije pozicije pregledane su u srpnju 2009. godine. Prvo ronjenje obavljeno je na lokaciji južno od Paškog mosta. Igor Mihajlović, Robert Mosković te pripadnici Interventne policije Ante Došen i Dejan Bačić zaranjali su do dubine od 55 m. Prilikom urona pronađeno je osam ulomaka keramičkog materijala, koji su zračnim padobranom izvađeni na površinu. S dubine od 32 m izvađen je veći dio amfore Keay 25 (Pn 6, nedostaje samo manji dio tijela amfore s nožicom). Taj tip amfore proizvodio se u sjevernoj Africi (vjerojatno na području današnjeg Tunisa) tijekom 4. st. (po Keayu) te je bila namijenjena za transport ulja (lat: *oleariae*). Ulomak amfore Dressel 6A s obje ručke, obodom i vratom izvađen je s dubine od 37 metara. Taj tip amfora proizašao je iz tipa *Lamboglia 2* te čine njihov daljnji razvoj. Amfore su masivne, vrečaste te

imaju izvučen obod, a karakterizira ih proširen donji dio s izvučenom nožicom. Dativaju se u kraj 1. st. pr. Kr. i u 1. st. Za razliku od vinske amfore *Lamboglia 2*, čini se da je taj tip bio višenamjenski, služile su za transport maslinova ulja, vina te garuma. Gornji dio većeg vrča s rebrasto profiliranom trakastom ručkom izvađen je s dubine od 40 m. Takvi su vrčevi s jednom ručkom italskog podrijetla, s reminiscencijama na posuđe sličnog oblika iz Grčke. Analogije su tome materijalu mnogobrojne i nalaze se na gotovo cijelom području rimskog imperija kao tipični nalazi u naseljima i nekropolama carskog vremena. Jedini ulomak novovjekovnog materijala pripada keramičkom vrču manjih dimenzija s okomitom ručkom, izvađenom s dubine od 29 m. Ostala četiri ulomka amfora izvađenih s dubine između 17 i 28 m za sada se mogu tek okvirno datirati u kasnu antiku. Na dubini od 50 do 55 m primijećena su tri željezna sidra od kojih je, zbog slabe vidljivosti, fotodokumentirano samo jedno.

U uvali Frnaža na otoku Ugljanu, godine 2009. na dubini od 18 do 20 m pronađene su dvije avionske bombe koje je ronilačka grupa Interventne policije odmah nakon dojava uništila u kontroliranoj eksploziji. Prilikom akcije primijećeno je više keramičkih posuda na istoj dubini, nedaleko od bombi. Taj su nalaz ronionci prijavili Damiru Bankoviću, zapovjedniku Ronilačkog centra Specijalne policije – Mali Lošinj, koji je tu informaciju prosljedio Odjelu za podvodnu arheologiju HRZ-a. Na temelju toga, djelatnici spomenutog odjela u suradnji s Interventnom policijom iz Zadra obavili su stručni uviđaj na prijavljenoj lokaciji u srpnju 2009. godine. Odmah prilikom zarona uočeno je da, osim metalnih ostataka avionskih bombi, nema arheološkog materijala. Kružnim pretraživanjem pregledano je područje promjera 60 m, te je ručno napravljeno nekoliko plitkih sondi, do 30 cm. Sonde su dale negativne rezultate, a pretraživanjem nisu pronađeni arheološki predmeti. Naime, Smiljan Glušćević iz Arheološkog muzeja iz Zadra izvadio je sav pronađeni arheološki materijal nekoliko dana prije toga. Naknadno se pojavila neproverena informacija da je talijanski državljanin prije nekoliko godina radi ronilačkog turizma potopio spomenuti keramički materijal.

Nedaleko od Poveljane na otoku Pagu, kod grebena Gajac lokalni ronilac prijavio je Dejanu Bačiću (djelatniku Interventne policije) pronalazak dijela drvene brodske konstrukcije s vidljivim perforacijama. U listopadu 2009. djelatnici Odjela za podvodnu arheologiju HRZ-a obavili su stručni uviđaj i rekognoscirali uvalu kod grebena Gajac. Odmah nakon zarona lociran je spomenuti dio brodske konstrukcije na dubini od 3 m. Drvena je daska dimenzija 1,80x0,26x0,05 m. Napravljeno je i više plićih ručnih sondi oko same daske, ali sve su bile negativne na drvenu građu i ostali arheološki materijal. Sloj pijeska na kamenom dnu nije deblji od tridesetak centimetara. Na širem području rekognoscirane uvale mogu se pronaći ulomci novovjekovne keramike te više desetaka keramičkih opeka, što upućuje na brodolom.

Druga faza rekognosciranja odnosi se na olupinu austrougarskog broda *Szent Istvan*. Ekspedicija koju su 2009. organizirali Odjel za podvodnu arheologiju HRZ-a i International Association of Nitrox and Technical Divers (IANTD) iz Italije, nastavak je vrlo uspješne suradnje

Amfora Keay 25, Paški most (foto: R. Mosković)

iz 2005. godine. Dok je u prijašnjim istraživanjima olupine stavljen naglasak na izradu fotodokumentacije i videodokumentacije zatečenog stanja samoga broda i oštećenja na brodu, u ovoj kampanji naglasak je stavljen na pregledavanje područja oko same olupine dokumentiranja vrijednih predmeta, njihova kupljenja s dna i restauriranja te na postavljanje nekoliko točaka na brodu i dnu koje bi trebale služiti za nadzor propadanja oplata broda. Rekognosciranje područja oko olupine i postavljanje nadzornih točaka realizirano je od 21. do 28. lipnja, a sudjelovalo je ukupno 16 osoba. Voditelj rekognosciranja i istraživanja bio je Igor Miholjek, ujedno i voditelj Odjela za podvodnu arheologiju, a sudjelovali su i Krunoslav Zubčić, također djelatnik Odjela za podvodnu arheologiju, te tri instruktora ronjenja: Neven Lukas, Antun Plančić, Jurica Bezak iz poduzeća Red Tech iz Zagreba, zaduženi za izradu plinskih mješavina za ronjenje. Iz IANTD-a sudjelovali su Fabio Ruberti, voditelj talijanskoga tima, Andrea Bolzoni, voditelj ronjenja, Jurek Lewandowski, podvodni fotograf, Ivan Incalza, podvodni videosnimatelj, ronionci Gilberto Bonaga, Gianni Calandrelli, Vincenzo

Krma broda Szent Istvan (foto: I. Miholjek)

Brodski daljinomjer, Szent Istvan (foto: I. Miholjek)

Latora, Roberto Masucci, Cristian Soncina te pomoćno osoblje Carla Binelli i Gabriella Savoia. Dosadašnja praksa prilikom ronjenja na olupini broda Sz. Istvan bila je da se posebna pažnja posveti sigurnosti prilikom samog ronjenja. Radi sigurnosti postavljeni su i određeni uvjeti, a to su:

Kormila broda Szent Istvan (foto: I. Miholjek)

moguć je jedan zaron dnevno, vrijeme provedeno na dnu ograničeno je na 20 – 25 minuta, a može se skratiti zbog vremenskih uvjeta, spremnosti grupe ili drugog razloga koji je odredila odgovorna osoba, svaka osoba u arheološkom nadzoru prati maksimalno pet ronioaca, osigurano brzo plovilo u slučaju ronilačkog incidenta, svi ronionci moraju imati valjane ronilačke dokumente, liječničku svjedodžbu i policu ronilačkog osiguranja te da se za potrebe ronjenja koristi isključivo TRIMIX oprema. U ukupno 5 ronilačkih dana obavljena su 63 urona.

Prilikom prvih ronjenja postavljene su ulazno-izlazne linije od konopa na krmu i pramac broda. Glavna ulazna linija bila je ona na krmu, dok je ona na pramcu bila pomoćna. Na glavnoj liniji bile su postavljene i sigurnosne rezervne ronilačke boce na različitim dubinama, s različitim plinskim mješavinama. Tek nakon zadovoljavanja sigurnosnih standarda moglo je početi planirano rekognosciranje. Najvećim je dijelom pregledano područje oko krme broda i desna strana broda gledano od krme. Za pregled su upotrebljavani i podvodni skuteri koji su i omogućili pregled šireg područja oko olupine. Prilikom rekognosciranja pronađeno je nekoliko predmeta koji su se nalazili nedaleko od same olupine. Zbog iznimne opasnosti od otuđenja, ti su predmeti i izvađeni. Riječ je o vojnom daljinomjeru, čahuri topovske granate te vatrogasnom šmrku. Svi su predmeti od mjedi i nalaze se u Zadru u Radionici za restauriranje podvodnih nalaza HRZ-a, na desalinizaciji i restauraciji. Tom je prilikom izvađen i komad čizme, no naknadnim analizama utvrđeno je da je riječ o recentnom otpadu, vjerojatno s nekoga ribarskog broda. Svi su izvađeni predmeti izmjereni i ucrtani te će te nove podatke talijanske kolege uvrstiti u 3D-crtež broda. Prilikom pregleda područja, desno od samoga broda postavljeno je 6 točaka, ne računajući polaznu i posljednju točku koje su bile postavljene na samom brodu. Polazna je točka bila kod pukotine na brodu uzrokovane eksplozijom torpeda. Točka A bila je postavljena 18 m u smjeru 180° u odnosu na sjever. Kod točke A pronađeni su vatrogasni šmrk i recentna čizma, a 5 m od točke A u smjeru 90° vojni daljinomjer. Točka B postavljena je 18,50 m od točke A u smjeru 190° te je kod točke B pronađena čahura granate. Točka C postavljena je 12,70 m također u smjeru 190°. Točka D postavljena je 23,3 m od točke C u smjeru 210°. Kod točke D pronađen je veći komad korodiranog i zaraslog metala nepoznate namjene. Pretraživanje je nastavljeno u smjeru 300° te je točka E postavljena na udaljenosti od 35 m od točke D, kod košare na brodskom jarbolu. Točka F postavljena je od točke E u smjeru 270° na udaljenosti od 22 m od točke E. Tu se nalazi druga košara, ali ona nije na jarbolu već samostalno leži na dnu. Od točke F pregledano je područje dužine 24 m u smjeru 0° do same brodske olupine, i to signalnog reflektora koji se nalazi uza sam brod. Ukupno je pregledano područje u dužini od 153,50 m. Prilikom pregleda uočeno je mnoštvo sitnih predmeta te nekoliko zaraslih i neprepoznatljivih cjelina koje su svojedobno sigurno bile ili predmeti s broda ili dijelovi brodske opreme. Svi ti predmeti nalaze se na relativno lako dostupnome mjestu, samo je dubina ograničavajući faktor te su sigurno lak plijen za devastatore.

S obzirom na to da olupina broda s vremenom eminentno propada pod utjecajem mora, odlučeno je da se postavi

nekoliko točaka na trup broda i morsko dno. Naime, zbog svoje se željezne građe brod raspada, tako da će se s vremenom urušiti. Zaključeno je da se brod drži na topovskim kulama koje su od najjačeg materijala i koje su najčvršći dijelovi broda te su maksimalno utonule u pijesak prilikom samog potonuća. Ostali dijelovi broda, kao što su oplata i paluba, tonu preko topovskih kula. Prilikom prijašnjih akcija primijećeno je da je jedna pregrada u admiralskom salonu pala, vjerojatno od hrđe. Dogovoreno je da se postave 4 željezna klina ispod karakterističnih dijelova broda i izmjeri njihova udaljenost. Prilikom sljedećih istraživanja i ronjenja mjerit će se njihova udaljenost i na taj način utvrditi tone li brod i koliko, odnosno koliko se olupina urušava. Postavljene su i četiri točke na samu olupinu i na dno, dvije točke postavljene su na samu krmu, a dvije na desni bok broda gledano s krme kako leži na dnu. Točke su nazvane slovima A, B, C i D. Brojkom 1 označene su pozicije točaka na olupini, a brojkom 2 na dnu. Točka 1A postavljena je na treći palubni top, najbliži ogradi broda gledano od strane pramca. Visina između točki 1A (vrh cijevi topa) i 1B (vrh željeznog klina postavljenog točno ispod točke 1A) jest 205 cm. Visina klina (od dna do vrha klina) na koji je postavljena točka 1B nije poznata. Točka 2A postavljena je na isti takav top, šesti gledano s pramca. Visina između točke 2A (također vrh cijevi topa) i točke 2B jest 480 cm. Visina klina točke 2B nije poznata. Točka 3A postavljena je na krmenu desnu zjevaču, gledano od krme kako brod leži na dnu. Točna je pozicija točke 3A na jednome pokretnom elementu na samoj zjevači, a vrlo je vjerojatno riječ o osiguraču poklopca same zjevače. Visina do točke 3B jest 145 cm, a visina klina na koji je postavljena točka 3B 20 cm. Točka 4A postavljena je na prvi lijevi krmeni prozor gledano s krme prema pramcu, onako kako brod leži na dnu. Točna je pozicija točke 4A ugaoo ograde na samom prozoru i samog ruba prozora. Visina do točke 4B jest 212 cm, dok je visina klina točke 4B 40 cm. Sve opisane točke označene su na crtežu broda.

Igor Mihajlović
Igor Miholjek

Summary

During June, July and October 2009, the underwater archaeology department of the Croatian Conservation Institute carried out underwater reconnaissance of several areas in the area of Zadarska County. From the material found it can be said that the area to the south of Pag Bridge, on the Zadar side was used as an anchorage for ships that took shelter from the strong gusts of the north east wind in the Velebit Channel. The material found includes several Roman period potsherds, a modern jug and three modern iron anchors. The area around Pag Bridge needs further archaeological reconnaissance, because it is very possible that some ships were so damaged by gales that they did not manage to reach safety and were thus sunk.

In Frnaža Bay, at the position covered, apart from raised material, there were no remains of archaeological objects, and no further reconnaissance of this location is thus to be recommended. In the bay not far from Gajac Reef (greben), apart from a part of wooden ship's architecture, a

plank, no other parts of the structure or other architectural material was found, and there is very little chance that the surrounding sand conceals other parts of the same vessel. Along with several hundred building bricks, small modern pottery fragments can be found in the bay, but not enough for any precise dating of a wreck. It is possible that this freight of building material that included both rectangular and arched brick was meant for the building of some major local structure, possibly of ecclesiastical purpose. The Church of St Nicholas was renovated in the 15th century and the building material of this and other structures of similar purposes should certainly be compared with the bricks found, for some of the freight might well have been salvaged and used for building.

The expedition sent to research the wreck of the Austro-Hungarian ship the Szent Istvan undertaken in 2008 by the Croatian Conservation Institute's underwater archaeology department and the International Association of Nitrox and Technical Divers of Italy is the continuation of highly successful collaboration of 2005. While in previous investigations the emphasis was placed on the making of photographic and video documentation of the ship as found and damage to the ship, in this campaign the accent was placed on examining the area around the wreck, the objective being to document worthwhile items, raise and restore them, and to place several points on the ship and bottom to serve for supervision of the deterioration of the ship's plating.

Redni broj: 254

Lokalitet: Silba – uvala Pocukmarak

Naselje: otok Silba

Grad/općina: Zadar

Pravni status: postupak u tijeku

Razdoblje: A, SV

Vrsta radova: sustavno istraživanje

Sustavno podvodno arheološko istraživanje nalazišta u uvali Pocukmarak na otoku Silbi nastavljeno je u listopadu 2009. godine. Radi se o drugoj kampanji istraživanja podvodnog nasipa te kamenih sarkofaga koji su iskorišteni kao građevni materijal prilikom njegove gradnje. Voditelj je istraživanja prof. dr. sc. Zdenko Brusić, a financirana su sredstvima Ministarstva kulture i znanstvenog projekta voditelja istraživanja.

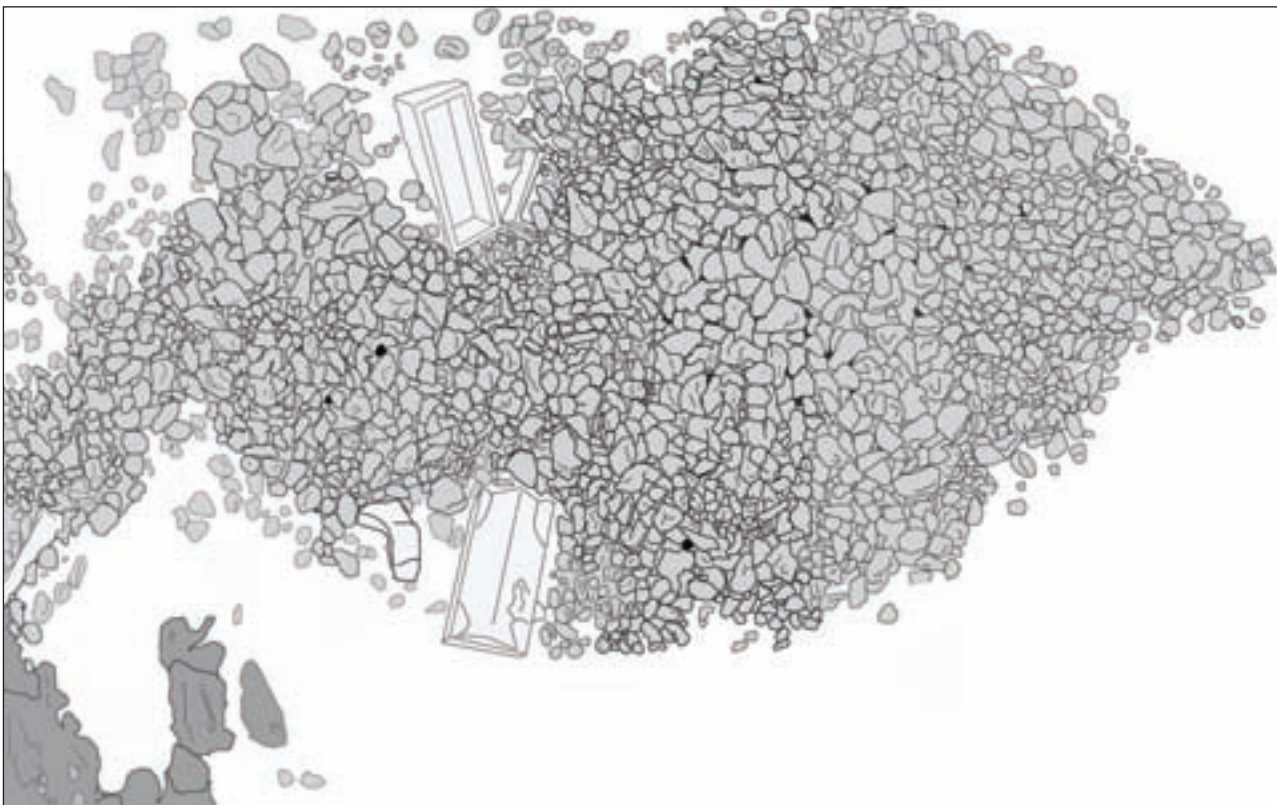
U ovogodišnjoj je kampanji detaljno dokumentiran kameni nasip te je nastavljeno iskopavanje, odnosno uklanjanje kamena sa zapadne polovine nasipa. Očišćen je prostor između sanduka i dva poklopca sarkofaga, gdje je uklonjeno krupnije i sitnije kamenje koje je premješteno na stranu usporodno s nasipom. Prilikom čišćenja uočen je dio još jednog sanduka čiji će se stupanj sačuvanosti utvrditi u budućim istraživanjima. Na nekim je dijelovima zapadne strane nasipa već dosegnuta matična stijena. Prema istoku kamen živac strmo pada u dubinu ispod nasipa, pa se tako može pretpostaviti da istočni dio nasipa sadrži mnogo deblje naslage kamena te je moguće da se unutar spomenutog kamenja nalazi još sanduka ili

Premještanje kamena ronilačkim padobranom

poklopaca sarkofaga. Sveukupno gledajući, dosada je na lokalitetu utvrđeno postojanje, kako cijelih tako i oštećenih, četiri poklopca te dva sanduka sarkofaga. Što se tiče datacije i konteksta nastanka same kamene

konstrukcije, važno je uzeti u obzir nekoliko činjenica. U blizini, na kopnu su pronađena dva kasnoantička groba, a na suprotnoj sjeveroistočnoj strani uvale Pocukmarak, u iskrčenim parcelama bili su uočljivi ostaci keramičkih ulomaka i žbukom obloženo kamenje također iz rimskog vremena. Navedeni su grobovi, pronađeni 70-ih godina, imali kao ukopne rake iskorištene amfore, koje zajedno s nalazom brončane narukvice i primjerkom kasnorimskog novca upućuju na 4. st. te navode na zaključak da se radi o manjoj nekropoli gospodarskog ili ladanjskog zdanja. Takvi manji gospodarski kompleksi iz antike koji nastavljaju život u ranokršćansko vrijeme, kada se u okviru vile, odnosno naselja podižu i crkve, susreću se gotovo na svim otocima zadarskog arhipelaga. Sarkofazi su vjerojatno dopremljeni na Silbu za imućnije naručitelje. Nakon nekog vremena sarkofazi su reupotrebjeni u gradnji manjega gata – lukobrana u dnu uvale. Ta se gradnja može samo okvirno datirati. Donja je kronološka granica od 4. do 6. st. kada su sarkofazi nastali, upotrebljavani i izgubili svoju prvobitnu namjenu. Gornja je granica još veća nepoznanica, međutim glavina nasipa nalazi se od 1,7 m, do 2,5 m dubine, što govori da je kamena konstrukcija sagrađena dosta rano, znači nekoliko stoljeća nakon prestanka funkcije samih sarkofaga. Pitanje je i važnosti uvale Pocukmarak u navigacijskom smislu. Naime, ona je otvorena za sve vjetrove sa sjeverozapada, dok se nekoliko stotina metara južno nalazi uvala Sv. Ante koja je u potpunosti zaštićena od svih vjetrova. Na obali uvale Pocukmarak još je i danas vidljiv bunar koji mještani nazivaju *zđinac*, te bi upravo

Tlocrt nalazišta

Podvodni arheološki radovi

prisutnost vode mogla dati veliku važnost spomenutoj uvali, jer je voda vrlo važna na plovidbenim rutama, pogotovo onima koje prolaze uz vanjske otoke na kojima su izvori vode prava rijetkost. Lokalitet u budućnosti zahtijeva još nekoliko istraživačkih kampanja, a nakon što se sustavna istraživanja privedu kraju, lokalitet bi bilo najbolje prezentirati *in situ*, kao kulturno-turističku znamenitost okruženu atraktivnom plažom i nedirnutom prirodom.

Literatura

Brusić 2009 Zdenko Brusić, Silba – uvala Pocukmarak, HAG, 5/2008, Zagreb, 2009: 499 – 502.

prof. dr. sc. Zdenko Brusić
Mate Parica

Summary

The continuation of systematic underwater archaeological excavations of a site in Pocukmarak Bay on the island of Silba took place during October 2009. This was the second campaign of excavation into an underwater ballast pile and the stone sarcophagi used as building material while it was being built. In this year's campaign the stone ballast was documented in detail, and the excavation, or rather, the removal of the stone from the western half of the ballast continued. This was a matter of cleaning spaces between the caskets and two lids of sarcophagi, in which large and small stone was removed and placed to one side in parallel to the pile. During this cleaning part of another sarcophagus was noted, the degree of preservation of which will be determined in future investigations. The sarcophagi were probably freighted in to Silba for more wealthy clients. After some time, the sarcophagi were re-used for the construction of a small breakwater or jetty at the head of the bay. This building can be dated only approximately. The lower chronological border is from the 4th to the 6th century, when the sarcophagi were created, used and lost their original purpose. The upper border is still more of an unknown; however, most of the ballast is located at a depth of from 1.7 to 2.5 m, which tells us that the stone construction was

built quite early, in the period of several centuries after the lapse of the original function of the sarcophagi. Also at issue is the importance of Pocukmarak from the point of view of navigation. It is open to all winds from the north west, while just a few hundred metres to the south there is the bay of Sv. Ante, which is completely protected from all winds. However, still visible today on the shore of Pocukmarak is a well, and it is the presence of water that might have imparted great importance to this bay, for water was of great importance on the navigation routes, particularly those that passed along the outer islands, on which sources of water were a great rarity.

Redni broj: 255

Lokalitet: Škabrnja – Sv. Marija

Naselje: Škabrnja

Grad/općina: Škabrnja

Pravni status: Z-1332

Razdoblje: A, SV, NV

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Prilikom kopanja kanala za vodovod u Ulici sv. Marije, a u neposrednoj blizini crkve sv. Marije (Ambar) u Škabrnji (Jakšić 1988; Jakšić 2000; Jakšić 2000a), nađeni su grobovi. Nakon očevida (5. svibnja 2009.) Policijske uprave

Škabrnja – Sv. Marija, brojni grobovi u iskopanom vodovodnom kanalu (foto: I. Čondić)

Škabrnja – Sv. Marija, grob 10 (foto: I. Čondić)

zadarske i stručnjaka Arheološkoga muzeja u Zadru, Konzervatorski odjel u Zadru privremeno je obustavio radove na navedenoj trasi iskopa kanala, a naložena su i zaštitna arheološka istraživanja. U dogovoru s Općinom Škabrnja, Arheološki muzej Zadar započeo je istraživanja sa svojom stručnom ekipom i fizičkim radnicima koje je osigurala Općina Škabrnja. Zbog kompleksnosti istraživanja i pojave velikog broja grobova, radovi su trajali od 6. svibnja do 3. lipnja 2009. (ukupno 19 radnih dana). Stručni voditelj bio je Radomir Jurić (Arheološki muzej u Zadru), a sudjelovali su i Jelena Vekić, dipl. arheo., Ivan Čondić, prof., i Robert Maršić, dokumentaristi u Arheološkom muzeju u Zadru, Lovre Lučić i David Štrmelj, studenti arheologije na Sveučilištu u Zadru, te Olja Rastović (vanjska suradnica Muzeja) i 7 fizičkih radnika iz Škabrnje.

Radovi su se odvijali na dužini od 95,30 m i širini kanala od 0,80 do 0,90 m, a istražena je površina od 18,53 m². Evidentirano je 26 položaja s ostacima grobova koji su velikim dijelom bili uništeni strojnim iskopom kanala. Od tih položaja istraženi su samo najugroženiji. Na ukupno 9 položaja istraženo je 12 grobova od kojih su gotovo svi imali grobnu arhitekturu. U većini grobova bilo je ukopano više osoba. Prema nalazima (više brončanih vitica, 1 prsten, 2 puceta) radi se o grobovima koji se datiraju od kasnog do ranog novog vijeka. Ipak, najvažniji nalazi pronađeni su u grobu 10 koji se nalazio 50-ak m istočno od crkve sv. Marije i pripada kasnom rimskom razdoblju (4. –

5. st.). Grob je presječen iskopom kanala, ali nije uništen u cijelosti. Radi se o zidanoj grobnici koja je bila pokrivena velikom, debelom pločom. Pronađene su 4 keramičke posude (1 zdjela, 3 vrčica), 1 željezno šilo, 7 čavala i jedna ranokršćanska uljanica. Uskoro treba započeti konzervacija svih navedenih nalaza. Tijekom istraživanja uspostavljena je izvrsna suradnja s Općinom Škabrnja i samim mještanima koji su pokazali veliko razumijevanje i zanimanje za istraživanje.

Literatura

Jakšić 1988 N. Jakšić, Srednjovjekovne Kamenjane s Crkvom Sv. Jurja i Sv. Luke, Starohrvatska prosvjeta, ser. III, sv. 17, Split, 1988.

Jakšić 2000 N. Jakšić, Benkovac i okolica u srednjem vijeku, Split, 2000.

Jakšić 2000a N. Jakšić, Hrvatski srednjovjekovni krajobrazi, Split, 2000.

Radomir Jurić

Summary

During the digging of a channel for a water pipeline in Ulica sv. Marije, right close to the church of St Mary (Ambar) in Škabrnja during 2009, some graves were accidentally found. Experts from the Zadar Archaeological Museum carried out archaeological rescue excavations. The works were conducted over a length of 95.3 m and with a channel width of 0.8 to 0.9 m. Twenty six positions with remains of graves were found, mostly destroyed by the backhoeing operation. Only the most at risk of these positions were investigated. At a total of 9 positions, 12 graves were investigated, almost all of which had funerary architecture. In most of the graves, several persons had been inhumed. According to the finds (a number of bronze tendrils, one ring, two buttons or studs), these were graves that dated from the late to the early modern period. The most important finds were made in Grave 10, which was some fifty metres east of St Mary's and belongs to the late Roman period (4th – 5th century). The grave had been intersected by the trench, but not entirely destroyed. This was a walled tomb covered with a large thick slab. Four ceramic vessels were found (a bowl and three little jugs), one iron awl, 7 nails and one Early Christian oil lamp.

Redni broj: 256

Lokalitet: Tukljača – crkva Uznesenja BDM

Naselje: Turanj

Grad/općina: Sv. Filip i Jakov

Pravni status: Z-2806

Razdoblje: A, SV, NV

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Od 3. prosinca 2008. do 10. veljače 2009. zaštitno je arheološki istražena unutrašnjost crkve Uznesenja Blažene Djevice Marije na groblju u Turnju, lokalitet Tukljača. Financijska sredstva za zaštitno arheološko istraživanje osigurao je naručitelj – Župni ured Gospe od Karmela iz Turnja.

Župni ured namjerava obnoviti i urediti unutrašnjost crkve kako bi se liturgija mogla primjereno obavljati. Uređenje podrazumijeva promjenu crkvenog popločenja, a to je pak, radi zaštite kulturnog dobra, uvjetovano arheološkim istraživanjima unutrašnjosti crkve. Prosinac i siječanj možda su bili najgore vrijeme za taj položaj, budući da se lokalitet nalazi u blizini mora. Naime, plime su često onemogućavale radove, kao i obilne kiše koje su dizale razinu oborinskih voda. Iako je siječanj uobičajeno mjesec najnižih oseka, česte kiše tijekom istraživanja, jugo i kao posljedica toga plime, onemogućavali su radove na duže ili kraće razdoblje. Mjesto Turanj nalazi se između Zadra i Biograda, a smješteno je nasuprot otoku i mjestu Pašmanu. Lokalitet Tukljača nalazi se uz more 1,5 km zapadno od Turnja, nasuprot otoku Ričulu s kojim je nekad bio povezan. Na cijelom lokalitetu uočljivi su ulomci prapovijesne keramike, ulomci amfora, tegula (sa žigom *Pansiana*), imbreksa, opeka, balastnog kamenja te mnoštvo srednjovjekovne keramike i nešto manje majolike.

Crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije smještena je na mjesnom groblju, tik do mora, uz jadransku magistralu. Pretpostavlja se da je ta nekad župna crkva podignuta nad ostacima velikoga rimskog imanja (lokalno stanovništvo navodi da je 2000. prilikom kopanja groba s južne strane crkve pronađen rimski grob s tegulama i zidovi vile rustike) i luke (ostaci luke dobro su očuvani i jasno vidljivi za velike oseke). Po nekim se navodima ondje nalazilo selo

Tukljačane (13. st.), u kojem je crkva Blažene Gospe, kako se čita na nadvratniku uzidanom u romanička vrata, bila zadužbina starohrvatskog plemena Mogorovića. Natpis je teško oštećen zbog vlage i soli koja ga zbog blizine mora stalno izjeda, te je jedva čitljiv, a veliki su dijelovi posve izbrisani te i dalje propadaju. Sadrži podatke o gradnji crkve te se iz njega saznaje da je crkva bila podignuta kao zadužbina hrvatskih plemića Mogorovića, koji su bili vlasnici sela te da su natpis postavili njihovi suplemenici, iz čega je jasno da je prva crkva bila zadužbina plemena Mogorovića. Mogorovići ili Mogoroevići ubrajaju se u dvanaest najstarijih hrvatskih plemenitaških obitelji s početka 12. st. Ime plemena Mogorovići susreće se u pisanim dokumentima oko 1060., ali i u ugovoru koji je dvanaest hrvatskih plemena sklopilo s Kolomanom 1102. godine. Osim okolice Biograda, veoma rano naseljavaju i Liku.

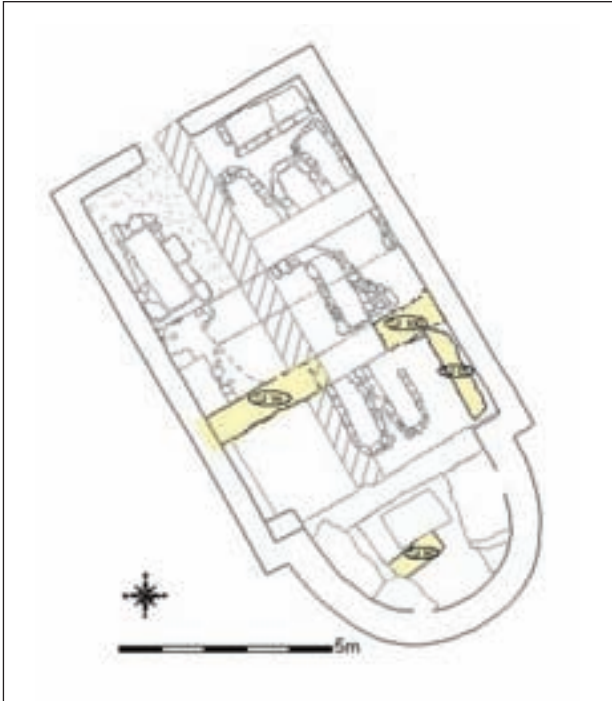
Na osnovi dijela grede s tog položaja koja se čuva u Zavičajnom muzeju u Biogradu na Moru pretpostavlja se postojanje i jedne manje crkve koja je prethodila toj romaničkoj. Nadvratnik je iskopan kraj crkve tijekom jedne od obnova te je uzidan u stube oltara, odakle je uklonjen 1898. prilikom posljednjeg obnavljanja. Ukrašen je plastičnim ornamentom koji se sastoji od četiri arkade sastavljene od tri luka i spletom ornamentata u obliku srca i četverokuta: ispod prve arkade nalazi se ptica s glavom okrenutom prema repu, u drugoj je arkadi ornament u obliku

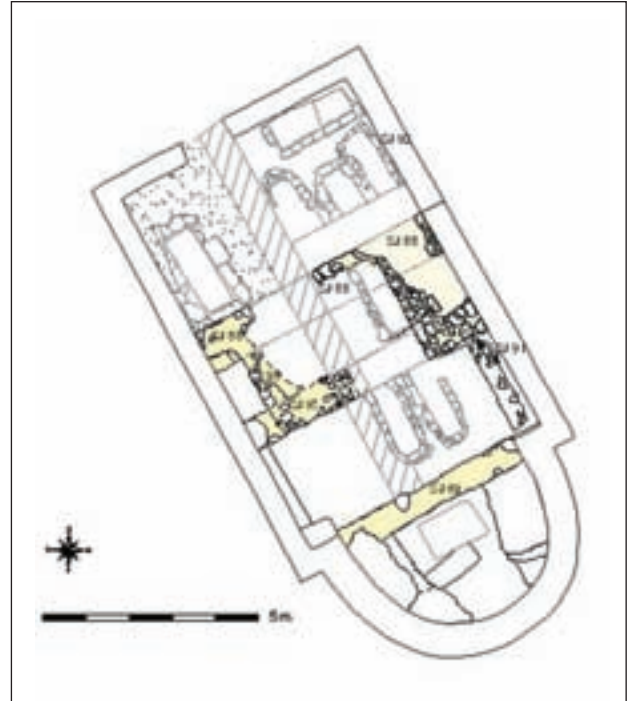
Novovjekovni grobovi u unutrašnjosti crkve

Zidovi iz prve faze (SJ 87, SJ 100) koji su poslužili kao podloga zidovima mlađe faze (SJ 95, SJ 91)

I. faza

II. faza

srca, u trećoj je ornament drvo života, a u četvrtoj križ. Po svojoj izradi i po ukrasnim motivima veoma je sličan ukrasu sarkofaga koji je pronađen iza velike apside zadarske katedrale, a koji se čuva u Arheološkom muzeju u Zadru. Može se datirati u 9. st., a s tim nadvratnikom istodobna bi mogla biti i predromanička tranzena upotrijebljena u pročelju tijekom gotičke dogradnje.

Tuklječane su već 1482. stradale od Turaka, a poput ostalih naselja tog primorja, u Ciparskom ratu (1570. – 1573.) selo je razrušeno, stanovništvo je prešlo u obližnji Turanj i više se nikad nije vratilo. Te podatke donosi apostolski vizitator Valier koji je pohodio ta mjesta samo šest godina iza rata. Na putu iz Sukošana za Turanj pohodio je crkvicu Rođenja Marijina (ne navodi u kojem mjestu, ali sigurno se radi o crkvici u Tukljači) te bilježi da je crkva posvećena, ali napola porušena, s oltarom i napuštenim grobljem u koje oni iz Turnja ukopavaju svoje umrle, ali samo u slučaju uzburkanog mora, jer inače u svim ostalim slučajevima umrle prevoze i ukopavaju na otoku Pašmanu. Uz crkvicu, oko koje je današnje groblje mjesta Turnja, o postojanju sela svjedoče i mlinice koje su veći dio godine pod morem, a jedino se za velikih oseka nalaze na suhom. Podizanjem razine mora selo se našlo pod morem, a sačuvana je župna crkva. Radi se o jednobrodnoj građevini s istaknutom polukružnom apsidom na istoku, koja je duga 11, a široka 6 m. Crkva je od srednjeg vijeka doživjela više popravaka i pregradnji, što se uočava u korpusu građevine. Glavni je portal, koji završava polukružnom lunetom, odmaknut izvan osi pročelja prema južnoj strani. To dokazuje da su vrata preostatak starije romaničke crkve uklopljene u mlađu gotičku rekonstrukciju. Točno u osi pročelja nalazi uzak gotički prozor koji završava oštrim lukom. Iznad njega, u zabatnoj zoni uzidana je tranzena, vjerojatno kao spolij

iz neke starije crkve. Na vrhu je pročelja malen zvonik na preslicu za jedno zvono. Gotički prozorčić istovjetan onom na pročelju nalazi se i na začelju po sredini apside. Crkva je bila presvođena poluvaljkastim svodom, od kojeg su sačuvani tragovi u predjelu svetišta. Današnji je oltar u crkvi iz 1898. godine. U unutrašnjosti crkve nalazi se grob suca Matijašića, a na nadgrobnoj je ploči glagoljicom urezano „OVO JE GROB SUCA MATIJAŠIĆA”. Grobna ploča zanimljiva je i zbog grba koji se nalazi iznad natpisa. Unutar kruga rubni je dio grba romboidnog oblika sa zašiljenim dnom. Podijeljen je na dva dijela: u gornjem je dijelu kula s vratima i prozorima te stilski izvedenim krovom, a u donjem, zašiljenom dijelu nalazi se drvo života i stilizirani oblik ptica. Grobna ploča duga je 2 m, a grb je dug 65 cm. Pretpostavlja se da je to grb mjesta Turnja, koje je svoje ime dobilo po kulama građenima radi obrane od Turaka.

Zaštitnim istraživanjem obuhvaćena je površina od približno 60 m². Ispod samog popločenja, koje vjerojatno pripada obnovi iz 1898., s eventualnim naknadnim popravcima (opeka), nađen je niz novovjekih grobova – definirano ih je 16, ali ih je bilo i više. U prvom redu to je grob suca Matijašića te grob lijevo od ulaznih vrata, pokriven kamenom pločom (SJ 8, 9), koji tijekom istraživanja nisu ni dirani, te grobovi koji su se nalazili ispod kontrolnog profila. Grobovi su u brodu crkve bili slagani u tri reda, a u svakom redu nalazilo se šest grobova. Tri groba definirana su u apsidi. Građeni su od neobrađenog kamena, mjestimice i opeke, koja je i ondje možda poslužila kao materijal za popravak, a sve je vezano obilnom žbukom. U nekim su grobovima unutrašnje stijenke bile i prevučene žbukom (grobovi 4, 8 i 9). Dno grobova nije bilo obrađeno, dok je u nekim grobovima (1 i 2: grobovi u apsidi) kao podloga

poslužila neka starija struktura ili podnica. U svim je grobovima uglavnom bilo izbrojeno više ukopa, od jednog (grob 16) do dvadesetak (grob 1). Kostí su uglavnom dislocirane, a tamo gdje se ukop mogao definirati uočeno je da su grobovi orijentirani SZ-JI. U nekima od njih, koji su bili ukopani dublje od ostalih (grobovi 4 i 9 najizrazitiji su primjer), kosti su u potpunosti istrunule, uglavnom zbog visoke razine mora tijekom plima, kada je rasla i razina mora unutar crkve. Ovdje je važno napomenuti da u ispuni grobova, osim nekoliko manjih fragmenata keramike, nije pronađen nikakav materijal koji bi upućivao i na starije kulturne horizonte na tom položaju, što je začuđujuće s obzirom na dug kontinuitet života na tom prostoru.

Također, u ispuni grobova, kao i u sloju u koji su grobovi bili ukopani, nađeni su brojni ulomci štukatura, profiliranog ruba i kanelirani. Radi se o materijalu, građevnoj štiti koja je vjerojatno potjecala s objekta – crkvice koja je srušena tijekom turskih provala u 16. st. U grobovima su nalažene perle od staklene paste koje su pripadale krunicama i krunice, brončane kukice za odjeću, brončani prstenovi – obične burme, ali i prstenovi s perlama od staklene paste ili iskucanim pločicama s natpisom ili bez njega, brojne svetačke medaljice koje se uglavnom mogu datirati u 18. st., kao i jedan komad venecijanskog novca.

Crkva je imala funkciju župnoga sakralnog objekta sve do provale Turaka u Ciparskom ratu, iako se prvi turski prodori događaju već krajem 15. st. Iako se nalazi iz grobova mogu datirati uglavnom u 18. st., a ponekad je i 17. st. opcija, najstariji ukopi potječu već s kraja 16. st., ako je vjerovati apostolskom vizitatoru Valieru. Naime, nedugo nakon ciparskih ratova on pohodi te krajeve te donosi podatak da je crkva srušena te da se stanovnici obližnjeg mjesta Turnja, kad okolnosti ne dopuštaju druge mogućnosti, pokapaju u toj crkvi. Pokopavati se vjerojatno prestaje početkom 19. st., kad je uredbom zabranjeno pokapati umrle unutar crkava.

Osim toga novovjekog horizonta, nakon što su srušene grobne konstrukcije, unutar crkve definirane su najmanje dvije starije građevinske faze. Dobiveni rezultati, s obzirom na ograničenu mogućnost istraživanja, ali i devastaciju unutrašnjeg prostora ukopima novovjekih grobova, ograničavaju rekonstrukciju i približne datacije. I pokretni su nalazi izostali, a rustikalni način gradnje sreće se od kasne antike do srednjeg vijeka.

Teško je sa sigurnošću razlikovati faze, ali može se pretpostaviti da zidovi SJ 86, 87, 99 i 100 pripadaju najstarijoj fazi. Za razliku od mlađih dogradnji, ti su zidovi žbukani. Poslužili su kao podloga zidovima građanima potpuno drugim slogom, koji se svojim rasterom ne poklapaju sa zidovima koji se nalaze povrh njih. Pretpostavlja se da ti gornji zidovi čine sljedeću fazu. Oni, SJ 95 i 96 te 97 i 98, zajedno sa SJ 88, zatvaraju dvije manje prostorije. Građeni su od neobrađenog kamena vezanog žbukom. Slog SI perimetralnog zida sjeverno od SJ 88 (SJ 92) razlikuje se od dijela južno u odnosu na SJ 88 (SJ 91) te je moguće da SJ 88, kao i zidovi koji s njim zatvaraju te dvije prostorije, pripadaju jednoj starijoj, možda romaničkoj fazi obnove, odnosno da su romanički zidovi inkorporirani unutar gotičke gradnje.

Na osnovi dosadašnjih nalaza, kao i očitog kontinuiteta naseljavanja tog prostora od prapovijesti do srednjeg

vijeka, očekivalo se puno više podataka o životu na tom prostoru. Nova saznanja nisu u potpunosti izostala, ali bi jedno šire istraživanje, da je moguće, izvan perimetara crkve i groblja sigurno dalo konkretnije odgovore. Dakle, osim novovjeke faze s grobovima, u kojoj postoje i pisani izvori te o kojoj je dobiveno najviše podataka, definirane su i dvije građevinske faze unutar crkve. Iako je u nedostatku nalaza i bez šireg konteksta teško datirati te gradnje, moglo bi se pretpostaviti da se ondje susreće raster romaničkih zidova koji su bili inkorporirani u gotičku obnovu (radi se o mlađoj fazi zidova). Najstarija faza možda pripada istom razdoblju kao i nadvratnik s plastičnim ukrasom (9./10. st.), ali bi mogla biti i u vezi s antičkim horizontom, budući da je u neposrednoj blizini (s vanjske strane apside) godine 2000. istražen antički grob.

Literatura

Deković 2005 D. Deković, Arheološko rekognosciranje na području Turnja kod Biograda na Moru, Obavijesti HAD, 2, Zagreb, 2005: 80 – 86.

Klarić 1932 M. Klarić, Važan neopaženi natpis iz hrvatske prošlosti na nadvratniku crkve Bl. Gospe u Tukljači, VAHD, 2 (1928/29), 1932: 200 – 226.

Rube Filipi 1972 A. Rube Filipi, Biogradsko-vransko primorje u doba mletačko-turskih ratova, Radovi Instituta JAZU u Zadru, Zadar, 1972.

Helena Nodilo

Summary

From December 2008 to February 2009 archaeological rescue excavations were carried out in the interior of the Church of the Assumption at the cemetery in Turanj, the site called Tukljača. Tukljača lies on the seashore 1.5 km west of Turanj, opposite Ričul island, to which it was once connected. Along the whole of the site fragments of historical pottery are to be found, fragments of amphorae, tegulae (with the stamp *Pansiana*), imbrices, bricks, ballast stone and many medieval ceramic items and a little less majolica. This one-time parish church was built on the remains of a large Roman estate and port. It is an aisleless building with a prominent semi-circular apse on the east, and from the Middle Ages it was several times repaired or rebuilt, which can be seen in the body of the building.

According to some reports, the village of Tukljačane (13th century) was once located here, including the Church of the Blessed Lady, which, as we can read on the lintel built into the Romanesque door, was a foundation of the old Croatian Mogorović clan, belonging to the twelve oldest noble families in Croatia from the early 12th century. It is assumed that there was a smallish chapel that preceded the Romanesque, according to information from part of a beam from this position kept in the Biograd na Moru Local History Museum and decorated with sculptural ornamentation; because of its working and decorative motifs, this beam is highly comparable to the decoration of a sarcophagus found in the large apse of Zadar Cathedral and kept in the Archaeological Museum in Zadar. This sarcophagus has been dated to the 9th century. Perhaps

contemporaneous to this lintel was the pre-Romanesque transenna used in the front elevation during the Gothic addition. As for the existence of a village, this is shown by the little mills that are most of the year round under the surface of the sea, and on dry land during only major ebb tide. The place suffered great losses from the Ottomans and the village was destroyed, the population moving to nearby Turanj. Then the church had no purpose as a parish religious structure, and the inhabitants of Turanj have occasionally buried their dead here from the 16th century. But burials probably stopped early in the 19th century, when an ordinance banned the burial of the dead within churches.

The rescue excavations encompassed an area of about 60 m². Apart from the modern phase with graves, about which there are written sources, and concerning which we have the most data, two building phases within the church were defined. Although in the want of finds and without any wider context it is difficult to date the building, it might be hypothesised that we are met here with a grid of Romanesque walls that were incorporated into a Gothic renovation (the later phase of the walls is meant here). The oldest phase perhaps belonged to the same period as the lintel with the sculptural decoration (9th or 10th century), but it also might be connected with the Roman period horizon, since in the immediate vicinity, on the outside of the apse, a Roman period grave was excavated in 2000.

Redni broj: 257

Lokalitet: Velebit – Starigrad Paklenica (općina)

Naselje: –

Grad/općina: Starigrad Paklenica

Pravni status: –

Razdoblje: P, A, SV, NV

Vrsta radova: rekognosciranje

Od 3. siječnja do 22. prosinca 2009. trajala je druga kampanja terenskog pregleda dijela prostora južnog Velebita koji pripada Zadarskoj županiji, a nalazi se unutar granica općine Starigrad Paklenica. Dio navedenog područja pripada posebno zaštićenim područjima poput Nacionalnog parka Paklenica i Parka prirode Velebit. Istraživalo se u sklopu dvogodišnjeg projekta Istraživanje i zaštita kulturno-povijesne baštine južnog Velebita, tijekom 2008. i 2009., koji su financirali Turistička zajednica općine Starigrad Paklenica i Nacionalni park Paklenica, pod vodstvom Martine Dubolnić Glavan – znanstvene novakinje u Zavodu za povijesne znanosti HAZU u Zadru.

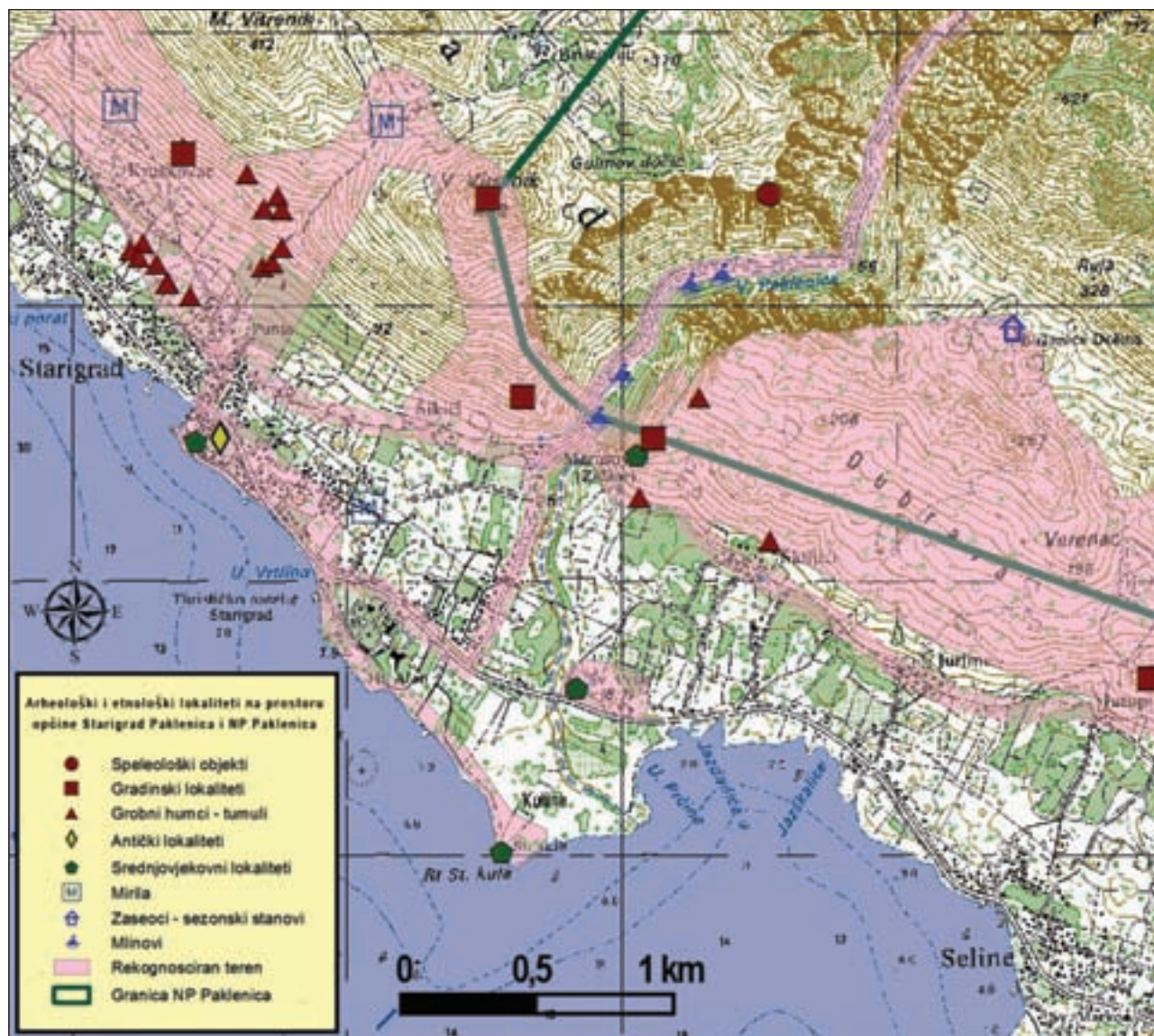
U terenskim istraživanjima tijekom 2009. sudjelovali su arheolozi: dr. sc. Miroslav Glavičić, mr. sc. Dario Vujević, Vedrana Glavaš (Odjel za arheologiju Sveučilišta u Zadru), dr. sc. Stašo Forenbaher (Institut za antropologiju u Zagrebu), Hrvoje Manenica (Arheološki muzej Narona), Ana Jordan, zatim članovi Speleološkog odsjeka „Liburnija”, Planinarskog društva „Paklenica” iz Zadra, članovi Stanice vodiča Zadar i stanice Hrvatske gorske službe spašavanja Zadar (Robert Maršić, prof., Nikolina Krpina, prof., Slavica Šindija, prof., Predrag Kurtin, Livio Kotlar, Marijan Buzov,

Ljubo Majica, Leonarda Sorić, Šime Sorić, Tvrtko Dražina, ing. biol., Andrea Važić, ing. biol.), djelatnici NP Paklenica (Dujo Bušljeta i Natalija Andačić, prof.) te Lepa Petri (Konzervatorski odjel u Zadru), Tomislav Glavan, dipl. iur., Irena Marković, prof., Ivica Čurković i Lara Černicki. Kabinetski dio radova (računalnu obradu nacрта, crteža i fotografija, izradu završne baze podataka i karata) obavili su: Robert Maršić (Arheološki muzej u Zadru), Livio Kotlar, Ruža Pesić, Hrvoje Čizmek, ing. biol. i Zlatko Marasović, dipl. ing. šum. (djelatnik NP Paklenica). Nalaze preliminarnih istraživanja špiljske faune odredio je Tvrtko Držina, ing. biol., s Odjela za biologiju Prirodoslovno-matematičkog fakulteta u Zagrebu. Nalaze iz Mrtolačke peći osteološki je analizirao dr. sc. Ivor Janković s Instituta za antropologiju u Zagrebu.

Istraživanja tog tipa pokrenuta su zbog sve učestalijih devastacija planinskog krajobraza raznim građevinskim zahvatima, čime su u više navrata uništavani razni kulturni spomenici. Nepostojanjem inventarizacije kulturne baštine, nadležnim je institucijama uvelike otežan rad na zaštiti tih lokaliteta. Terenski se istraživalo periodički, tijekom dviju godina. U tom su razdoblju odrađena 74 radna dana, od kojih su neki uključivali i višednevni boravak u planini. Terenska se ekipa prosječno sastojala od 3 do 6 članova raspoređenih po kvadratnoj mreži prema topografskoj karti, i to samo na području koje je dopuštalo takav pristup (vrsta terena, vegetacija, vidljivost...). Takvom je metodologijom pregledano se oko 30 km² terena, od čega je 165 km pregledanih staza. Dio određenih objekata rekognosciran je ciljano (objekti o kojima su postojale informacije) te se do njih pregledavala okolica putova kojima se kretalo. Klasično rekognosciranje odvijalo se samo na mjestima gdje je bilo moguće, odnosno ovisilo je o morfologiji terena. Svakom obrađenom lokalitetu pridodan je registarski broj s osnovnim podacima o nalazištu, dok su pojedini lokaliteti snimljeni topografski ili geodetski. Materijal prikupljen površinskim pregledom obrađivan je u Zavodu za povijesne znanosti HAZU u Zadru, nakon čega je pohranjen u Arheološkom muzeju u Zadru. Metalni su nalazi konzervirani u konzervatorskim radionicama Arheološkog muzeja u Zadru i Gradskog muzeja u Drnišu (NP Krka).

Istraživanjima je obrađeno ukupno 314 raznovrsnih lokaliteta koji su prema vremenu nastanka ili upotrebe podijeljeni na arheološke i etnografske lokalitete. Sve je dokumentirane lokalitete krajem prosinca 2009. registrirao Konzervatorski odjel u Zadru, čime je zagarantirana i njihova pravna zaštita.

Na prostoru općine Starigrad Paklenica i NP Paklenica ukupno su obrađena 34 speleološka objekta, od čega 33 špilje i 1 jama. Arheološki ostaci, ali i ostaci novijeg datuma zabilježeni su u većini objekata. Istraživanjima su pronađena 22 nova lokaliteta: Šicina špilja, Strmoglavica, Asanova pećina, Vukova pećina, špilja na Čavića kosi, špilja podno Samogreda, Bušljeta pećina, špilja podno gradine Zaskok, špilja na gradini Zaskok, špilja pod pekon, špilja poviše Malih Krčevina, špilja na Vidakovoj kosi, Mala Smočila, špilja Stražbenica, Pećica mala, Pećica manja, pećina na gradini Modrič, jama u Kusači te polušpilje: pećina na Asanovačkoj Brini, pećina pod gradinom Sv.

Istraživanje i zaštita kulturno-povijesne baštine južnog Velebita 2008. – 2010., detalj topografske karte općine Starigrad Paklenica (TK M 1 : 25.000) sa završnim rezultatima istraživanja (izrada: M. Dubolnić Glavan i Z. Marasović)

Trojice, Okapina pod Virinama i Bršljanuša. Svi su lokaliteti topografski snimljeni klasičnim speleološkim metodama, dok je geodetski snimljena jedino pećina na gradini Modrič. Pregledom unutrašnjosti pojedinih špilja uočeni su nestručni iskopi kojima su devastirani kulturni slojevi. Takve devastacije manjih ili većih razmjera primijećene su u sljedećim objektima: Vodena pećina, Reljina pećina, špilja u Zubu Buljme, Vaganačka pećina te abri pećina Obljak. U pojedinim je objektima preliminarno istraživana i špiljska fauna.

Istraživanjima je obrađeno 179 grobnih humaka koji se okvirno mogu datirati u brončano ili željezno doba i 1 željeznodobna nekropola na ravnom. Manji broj od 46 humaka bio je poznat spomenima u literaturi, ali dosad nije bilo adekvatno obrađen. Ovim rekognosciranjima dokumentirana su 134 nova grobna humka među kojima ima pojedinačnih, ali i onih koji pripadaju posebnim

skupinama – nekropolama (od 4 do 38 humaka). Izrađene su topografske ili geodetske snimke 17 humaka. Raznovrsne devastacije uočene su na ukupno 140 dokumentiranih tumula, dok je naoko manji broj netaknutih tumula koji su solidan potencijal za buduća istraživanja.

Gradinski lokaliteti zabilježeni istraživanjima mogu se datirati u brončano ili željezno doba. Ovim je istraživanjima obrađeno 29 gradina i 3 nedefinirana lokaliteta (gradine?), pri čemu je pronađeno 11 novih lokaliteta. Izrađene su topografske ili geodetske snimke 8 objekata.

Među dokumentirane antičke lokalitete spadaju ostaci antičkoga grada na prostoru centra današnjeg Starigrada (*Argyrunum*), zatim ostaci na prostoru Tribnja Šibuljine oko crkve Sv. Trojice te dva podmorska lokaliteta (u uvali Šilježetarica i susjednoj uvali Kusača). Kasnoj antici pripadaju dvije utvrde tipa *castrum* iz 6. st., dokumentirane na gradini Modrič i na prostoru Klačeni zid poviše crkve Sv.

Humak br. 118 prilikom dokumentacije, pogled sa sjevera (foto: M. Dubolnić Glavan)

Pogled na ulazni otvor špilje Mrtolačka peć prilikom izrade topografske snimke (foto: M. Dubolnić Glavan)

Trojice (Tribanj Šibuljina).

Srednjem ili ranom novom vijeku može se okvirno pripisati 10 većinom sakralnih lokaliteta: crkva sv. Marije Magdalene u Mandalini, crkva sv. Ante u Ljubotiću, Sv. Trojica u Tribnju Šibuljini, Sv. Juraj i Sv. Petar u Starigradu, Sv. Ivan Glavosjek i Sv. Marija na Malom Libinju te crkva sv. Jakova nedaleko od Njiva Lekinih. Osim crkve sv. Petra, ni jedan lokalitet dosad nije arheološki istraživan. Kasnom srednjem vijeku također pripadaju dvije utvrde obrambenog karaktera: Večka kula (Kulina) uz obalu Velebitskog kanala i utvrda na uzvišenju Paklarić na samom ulazu u kanjon Velike Paklenice.

Od novovjekovnih je lokaliteta svrstanih u etnobaštinu ukupno obrađeno 55 objekata, od čega 17 planinskih zaselaka, 13 mlinova, 24 lokacije mirila i 1 nedefiniran objekt sakralnog

karaktera (grob?). Pogrebni običaj postavljanja mirila na prostoru Velebita zamro je krajem šezdesetih godina 20. st. Ovim istraživanjima obrađene su ukupno 24 lokacije mirila, među kojima je dio poznat iz literature (Trošelj 1995), dok su nova mirila opažena na 7 položaja: mirila Križ, mirila Lisarica, mirila Paripov lug, mirila uz crkvu sv. Ante u Ljubotiću, mirila uz Tribanjsku jarugu, mirilo na Velikom Rujnu, mirilo Bilig te 1 nedefiniran lokalitet (grob?) s antropomorfnim prikazom nedaleko od Nekića dolca (Seline). Prilikom terenskog obilaska zabilježene su raznovrsne devastacije na nekolicini mirila: mirila Mataci, mirila uz crkvu sv. Ante u Ljubotiću, mirila Zapadnjari, mirila Kozjača i mirila Glavčice. Važan doprinos u istraživanju velebitskih mirila dali su S. Forenbaher i L. Černicki koji su od 2004. do 2008. godine obišli i dokumentirali pojedine lokacije.

Pogled s gradine Kusača na ulazni dio kanjona Male Paklenice i gradinske lokalitete označene crvenim strelicama: gradina Bucići (lijevo) i Zekića gradina (desno) (foto: M. Dubolnić Glavan)

Ostaci planinskih zaselaka istraživani su samo na prostoru NP Paklenica, pri čemu je dokumentirano 17 zaselaka: Bužanića dolac, Stare Seline – Turske kuće, Rimenić, Jasenar, Jurline, Škiljići, Mala Močila, Katići, Kneževići, Parići, Ramići, Sklopina, Istočni i Zapadni Malovanski stanovi, Bršljanuša, Marasovići – Njive i Samogred.

Uz tok potoka Velike Paklenice obrađeno je 13 mlinova na vodeni pogon, od čega 7 objekata poznatih iz prijašnjih istraživanja Konzervatorskog odjela u Zagrebu tijekom 1999. (Horvat, Živković, 1999–2000) i 6 novih mlinova: Dadića mlin, Donji Ramića mlin, Donji Parića mlin, Gornji Parića mlin, Donji Kneževića mlin i Gornji Kneževića mlin. Razgovorom s preostalim domaćim stanovništvom (koje je danas većinom raseljeno) dobivene su važne informacije o izgledu zaselaka i mlinova, njihovim nekadašnjim vlasnicima te općenito o polunomadskim kretanjima stanovništva u vrijeme dok su naseljavani stanovi na višim nadmorskim visinama. Dokumentirani zaselci i mlinovi važni su elementi tradicije podvelebitskog kraja, koji su danas napušteni i prepušteni propadanju, a trebalo bi ih zaštititi, obnoviti i prezentirati u turističke svrhe.

Realizacijom ovog projekta prvi je put inventarizirana arheološka i etnološka baština prostora općine Starigrad Paklenica, koja obuhvaća 7 karata i bazu podataka lokaliteta u Geografskom informacijskom sustavu (GIS) te 6 stručnih elaborata s rezultatima istraživanja. Uporabom GIS baze i papirnatih elaborata stvorena je podloga za pravnu i fizičku zaštitu lokaliteta od eventualnih budućih devastacija, temelj za daljnja istraživanja te u skoroj budućnosti osnutak lokalne arheološko-etnografske muzejske zbirke.

Literatura

Dubolnić 2006 M. Dubolnić, Prapovijesna nalazišta na području Starigrada Paklenice, Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru, 48, Zadar – Zagreb, 2006.

Dubolnić 2006 M. Dubolnić, Rezultati rekognosciranja južnog Velebita (okolica Starigrada Paklenice), Obavijesti HAD, 2, god. 38, Zagreb, 2006.

Dubolnić 2006 M. Dubolnić, Gradina Kneževići na Malom Libinju, Obavijesti HAD, 3, god. 38, Zagreb, 2006.

Dubolnić 2007 M. Dubolnić, *Argyruntum* i njegov teritorij u antici, Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru, 49, Zadar – Zagreb, 2007.

Dubolnić 2008 M. Dubolnić, Značaj Velikog Vaganca u prometnoj povezanosti primorske padine južnog Velebita i Like u prapovijesti, Izdanja HAD, Zagreb, 2008.

Forenbaher, Vranjican 1989 S. Forenbaher, P. Vranjican, Velebit, Rekognosciranje speleoloških objekata, Arheološki pregled, 29, Beograd, Ljubljana, 1989.

Glavičić 1984 A. Glavičić, Nalazi iz Senja i okolice (VI.), Senjski zbornik, 10-11, Senj, 1984.

Horvat, Živković, 2000 M. Horvat, Z. Živković, Prijedlog obnove zaselka Marasovići i Srednjeg mlina, Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Zagreb, 1999. – 2000.

Marković 1980 M. Marković, Narodni život i običaji sezonskih stočara na Velebitu, Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena JAZU, 48, Zagreb, 1980.

Trošelj 1995 M. Trošelj, Prilog proučavanju i zaštiti mirila na Velebitu, Paklenički zbornik, 1, Starigrad Paklenica, 1995.

Martina Dubolnić Glavan

Summary

From January to December 2009, a second campaign of field surveys of part of the space of southern Velebit belonging to Zadarska County and lying within the borders of the municipality of Starigrad Paklenica was conducted. The investigations were conducted as part of a two-year project called Investigation and Protection of the Cultural History Heritage of South Velebit. The investigations took in about 30 km² of ground, and a total of 314 diverse archaeological and ethnographic sites were studied. As for archaeological sites, 34 speleological features were studied, with 178 grave mounds, 1 Iron Age necropolis on the flat land, 29 hill forts and 3 undefined sites (perhaps hill forts), 5 Roman period sites and 10 sites that can approximately be dated to the period of the medieval or early modern period. Modern sites classified into the ethnic heritage included 55 features, 17 of which were mountain hamlets, 13 mills, 24 sites of mirila/mirilos [pre-interment ritual resting stones] and one undefined feature of a religious character (tomb?). All the sites documented were registered at the end of December 2009 by the Conservation Department in Zadar, which means that their legal protection status is taken care of. The completion of this project meant that the first inventory of the archaeological and ethnological space of the municipality of Starigrad Paklenica had been carried out. Through use of the database in GIS and studies on hardcopy, a basis was obtained for the legal and physical protection of the sites against any possible future devastation, a basis for the implementation of further investigations, and in the very near future for the foundation of a local archaeological and ethnographic museum collection.

Redni broj: 258

Lokality: Vrana – Baštijunski brig

Naselje: Vrana

Grad/općina: Pakoštane

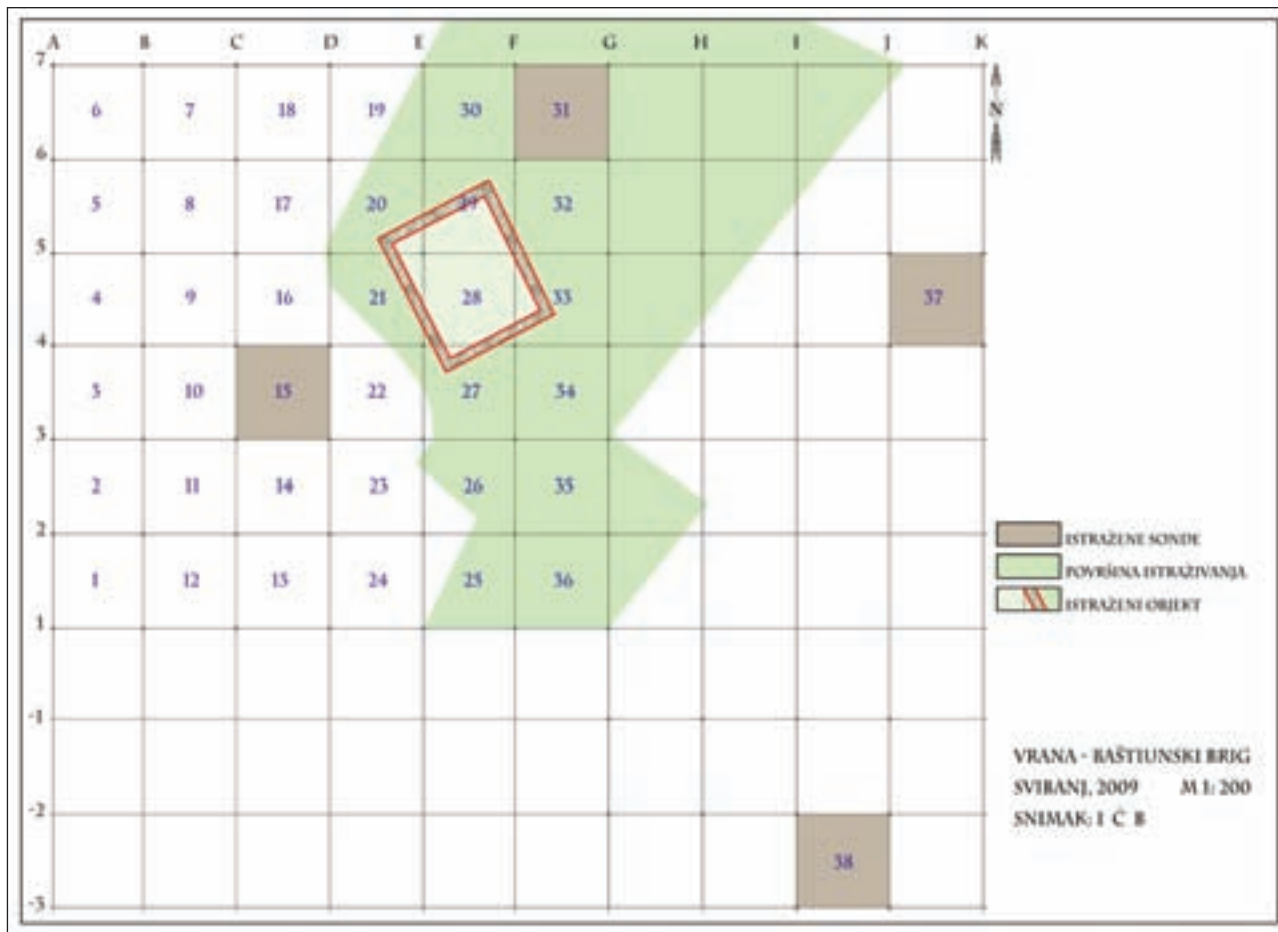
Pravni status: P-3291

Razdoblje: A, SV

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Od 4. do 28. svibnja 2009. ekipa Arheološkog muzeja Zadar zaštitno je arheološki istražila lokalitet Baštijunski brig. Ekipu su činili mr. sc. Kornelija A. Giunio, viša kustosica i voditeljica zaštitnih arheoloških istraživanja, Ivana Prtenjača, dipl. arheologinja te dokumentaristi Ivan Čondić i Robert Maršić. Investitor je osigurao 4 radnika i potreban alat.

Na temelju ugovora Arheološkog muzeja Zadar s tvrtkom „Golf centar Biograd“ (tvrtka VMD PROMET d.o.o. iz Zagreba), djelatnici muzeja u studenom i prosincu 2008. započeli

Plan s položajem sondi (crtež: I. Čondić)

su rekognosciranje i reambulaciju šireg prostora aktualnog odlagališta otpada općina Biograd i Pakoštane, predviđenog za izgradnju igrališta za golf, te užeg i šireg područja zone utjecaja. Odlagalište otpada nalazi se na prostranoj kamenitoj zaravni sjeverozapadno od Vranskog jezera, većim dijelom na području grada Biograda, manjim dijelom na području

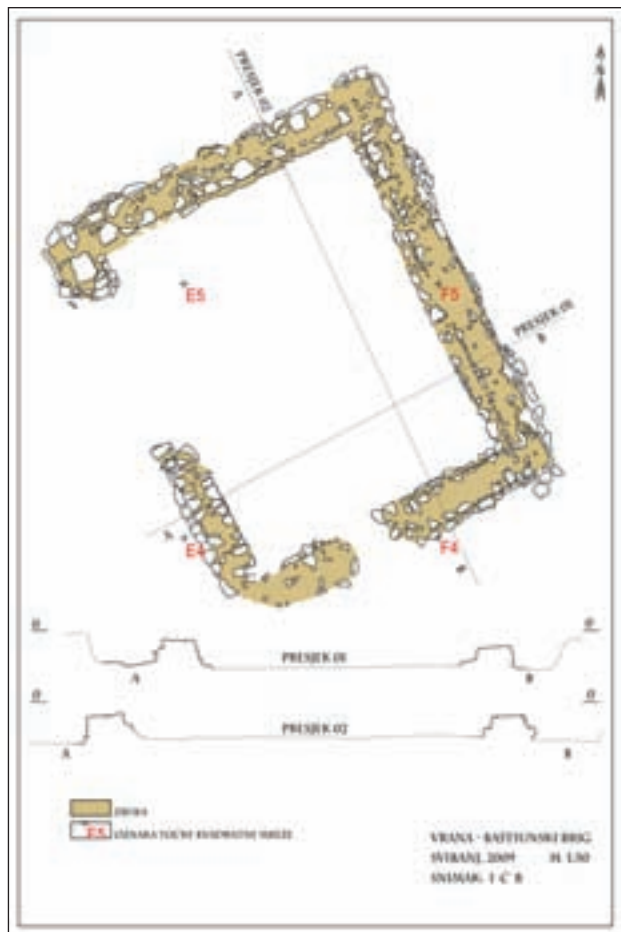

Pogled na prizemnu građevinu antičkoga gospodarskog kompleksa (foto: I. Čondić)

općine Pakoštane. Rekognosciranjem su utvrđena tri dosada nepoznata arheološka lokaliteta, od čega jedan prapovijesni, jedan antički i jedan antičko-srednjovjekovni. U dogovoru s tvrtkom „Golf centar Biograd“, a nakon izvješća o rekognosciranju, odlučeno je tijekom 2009. istražiti antički lokalitet i pomoću nekoliko sondi otkriti moguće prostiranje većeg antičkoga gospodarskog kompleksa i srednjovjekovnog sela na lokalitetu Baštijunski brig.

Na manjoj je goleti rekognosciranjem otkriveno mnogo ulomaka antičke keramike. S obzirom na konfiguraciju terena i relativnu blizinu glavne komunikacije koja u smjeru istok-zapad odvaja zaravan od polja s južne strane, pretpostavilo se postojanje manjeg antičkoga gospodarskog objekta (ne nužno ladanjskog), možda ne većih dimenzija. Pretpostavke su i potvrđene arheološkim istraživanjima. Prvim izlaskom na teren postavljena je kvadratna mreža koja se sastojala od 36 kvadrata veličine 4x4 m. Istraženo je 13 kvadrata do relativne dubine od 40 do 60 cm. Vrlo plitko pojavljuje se kamen živac.

Istražena je manja prostorija dimenzija 5,60x7 m. Zidovi su sačuvani mjestimice u 1 – 3 niza srednjeg i većeg nepravilnog kamena (bunje) s debelim slojevima bijele krupnozrnate žbuke (tehnika *opus incertum*). Temeljna stopa sačuvana je u 1 do 2 niza, a građena je od grubljega srednjeg i malog kamena. Na više mjesta temeljna stopa

Tlocrt prizemne građevine antičkoga gospodarskog kompleksa (crtež: I. Čondić)

nedostaje te se za utemeljenje upotrebljava kamen živac. Prostorija je zasigurno bila prizemna, prekrivena krovom građenim od krovnih crepova i opeka (otkriveni ulomci *imbrices* i *tegulae*). Nije bilo moguće otkriti s koje se strane nalazio ulaz, jer su zidovi prostorije mjestimice uništeni izoravanjima. Drugih ostataka arhitekture nije bilo. Drugi istraženi kvadranti dali su samo malo ulomaka antičke keramike, a kamen živac javlja se vrlo plitko.

Mala prizemna građevina, manje gospodarsko zdanje, možda se može vezati uz veći gospodarski kompleks na južnom lokalitetu Košević (prema Pakoštanima). Pomoću triju sonde pokušalo se otkriti moguće prostiranje većeg antičkoga gospodarskog kompleksa i srednjovjekovnog sela, odnosno sonde su postavljene izvan pretpostavljenog areala srednjovjekovnog sela, radi potvrđivanja njegovih mogućih rubnih dijelova. Kamen živac vrlo je visoko, a nema nalaza arhitekture ni materijalne kulture.

Kornelija A. Giunio

Summary

During May 2009, a team from Zadar Archaeological Museum carried out archaeological rescue excavations at the site of Baštijunski brig, north west of Vransko Lake. A

reconnaissance of the area was done in 2008 for the sake of planning a golf course. The reconnaissance established three previously unknown archaeological sites, one of which was prehistoric, one Roman period, and one of Roman to medieval origin.

It was decided to investigate the site that had originated in the Roman period and, with a few probes, to discover the possible extent of any larger Roman period economic complex and a medieval village. On a scrap of open ground the reconnaissance revealed many Roman period potsherds. Because of the configuration of the ground and the relative closeness of the main line of communication that in the east-west direction split the plateau off from the plain on the south, it was assumed there might have been a small Roman economic feature (not necessarily for leisure), perhaps not very large in size. The assumptions were confirmed by archaeological excavations. All told, 13 quadrants were investigated down to relative depths of 40 to 60 cm. A small room of 5.60 x 7.0 m was investigated. There were no other remains of architecture. The other quadrants investigated yielded only a few Roman period potsherds, and a bedrock stratum very close to the surface. The little ground floor building, a small economic structure, can perhaps be associated with a larger economic complex on the southern site of Košević (towards Pakoštane). Three test pits were made to attempt to discover the possible extent of a larger Roman period complex and medieval village, that is, probes were placed outside the assumed area of the medieval village, for the sake of confirming the possible edges of the village. The bedrock is very close to the surface, and there are no finds of either architecture or material culture.

Redni broj: 259

Lokalizacija: Zadar – Glagoljaška ulica

Naselje: Zadar

Grad/općina: Zadar

Pravni status: P-3065

Razdoblje: A

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Tijekom svibnja i srpnja 2009., Arheološki muzej Zadar zaštitno je arheološki iskopavao prostor Glagoljaške ulice i manjim dijelom ulice Put Murvice u Zadru. Stručni voditelj istraživanja bio je Jakov Vučić.

Istražena je površina kanala za polaganje vodovodnih cijevi i cijevi za odvodnju, ukupne dužine 240 m. Na površini obuhvaćenoj kanalima evidentirano je 13 grobova, od čega je 10 istraženo u cijelosti, a 3 tek djelomično zbog visokonaponskih instalacija koje su priječile pristup. Taj mali segment groblja dio je velike i kompleksne antičke nekropole na Relji koju već dugi niz godina istražuju djelatnici Arheološkog muzeja Zadar. Na tom segmentu nekropole zastupljena su tri tipa isključivo kosturnih grobova. Prvom tipu grobova pripadaju četiri odrasla kostura ukopana u običnim zemljanim jamama. Kod drugog tipa grobova koji sadrže isključivo kosture djece, kao grobne komore iskorištene su preupotrijebljene

Glagoljaška ulica, grob 3 (foto: J. Vučić)

amfore. Trećem tipu pripada najviše grobova, ukupno šest, i u njima su pokopani većinom odrasli pokojnici. Ti su grobovi rađeni od preupotrebljenih tegula i imbreksa. Karakteriziraju ih poklopnice, tj. bočne stranice slagane u formi dvoslivnoga krova. Na dijelu preupotrijebljenih tegula sačuvani su opekarski pečati, koji njihovu izradu datiraju čak u drugu polovinu 1. st.

U stratigrafskoj jedinici u koju su ukopani grobovi prona-

Glagoljaška ulica, grob 4 (foto: J. Vučić)

đena je znatna količina pokretnoga sitnog materijala. Riječ je o ulomcima keramike i stakla te novcu, koji se datiraju od početka 1. do početka 5. st. Među tim ulomcima nisu se mogli prepoznati tragovi starijih uništenih ukopa. U neposrednoj blizini, sjeverno od istraženih grobova nalaze se ostaci ranokršćanske crkve. Tipologija grobova i izostanak bilo kakvih nalaza u njima datiraju taj dio nekropole u kasnu antiku.

Literatura

Gluščević 2005 S. Gluščević, Zadarske nekropole od 1. do 4. stoljeća, Organizacija groblja, pogrebni obredi, podrijetlo, kultura, status i standard pokojnika, Doktorska disertacija, Zadar, 2005.

Vežić 1997 P. Vežić, Crkva sv. Ivana ispred grada u Zadru, Diadora 18-19/1996-97, Zadar 1997: 275 – 300.

Jakov Vučić

Summary

During May and July 2009 Zadar Archaeological Museum carried out archaeological rescue excavations into the area of Glagoljaška ulica and a small part of the street called Put Murvice in Zadar. The area of a trench dug for the laying of water supply and drainage pipes with a total length of 240 m was investigated. Thirteen graves were recorded along the area covered by the trenches. Three types of only skeleton graves were represented. The first type contains four adult skeletons inhumed in ordinary earth pits. In the second type of grave, with only children's skeletons, recycled amphorae were used as grave chambers. The third type was the most numerous, with six graves, and mainly adult deceased buried there. They were characterised by covers or lids, that is, by the side walls laid in the shape of a gable roof. The typology of the graves and the absence of any finds in them would date this part of the necropolis to the time of the Late Roman Period.

Redni broj: 260

Lokalitet: Zadar – Relja (parkiralište)

Naselje: Zadar

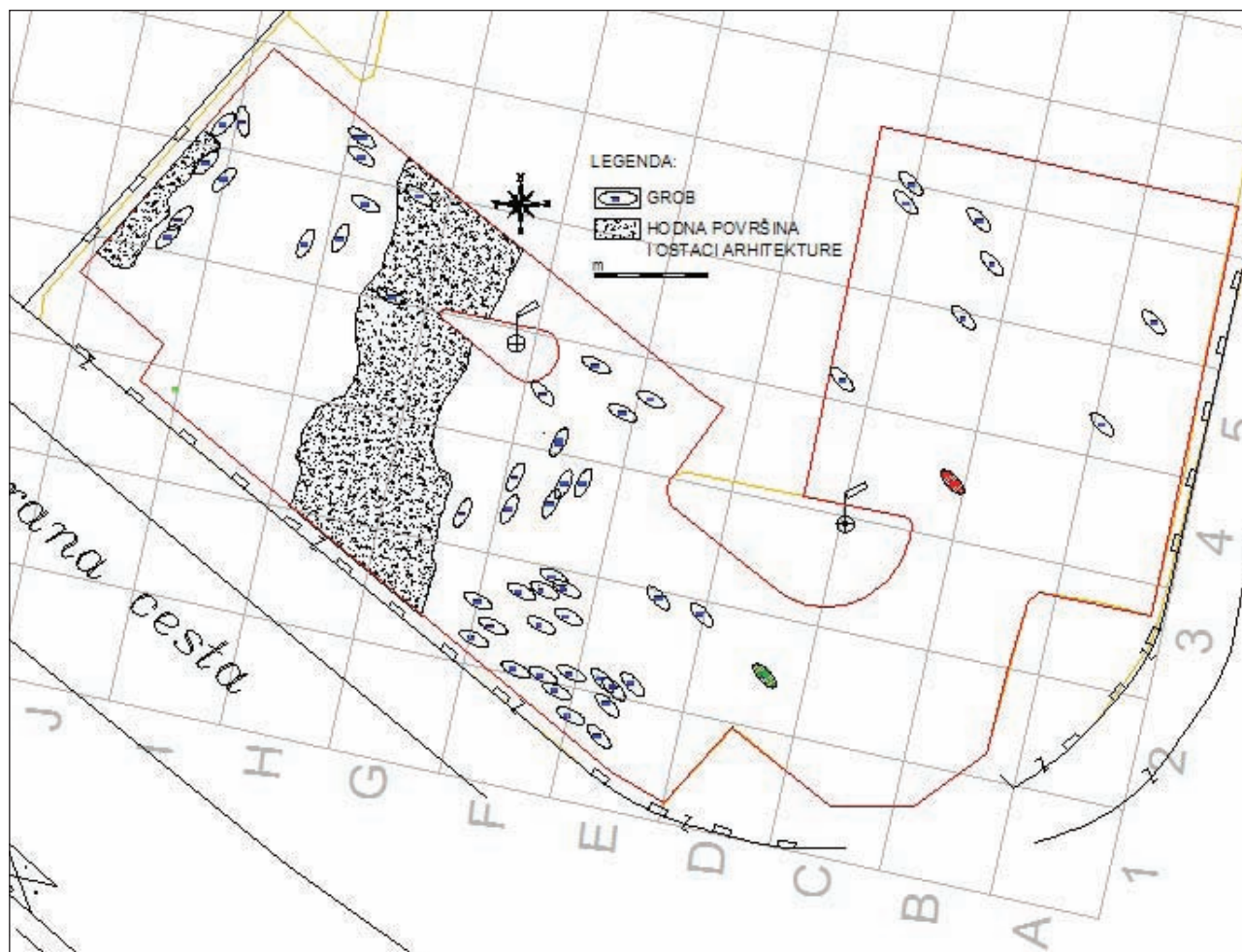
Grad/općina: Zadar

Pravni status: Z-3409 (kulturno-povijesna cjelina)

Razdoblje: A

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Od 1. travnja do 20. srpnja 2009. zaštitno je arheološki istražen gradski prostor Relja u Zadru, na dijelu parkirališta (k.č. 4820/9, 4820/11, 4820/2, 4820/6, 4820/3, 4820/8, 4820/1, k.o. Zadar). Izvođač radova bila je tvrtka Geoarheo iz Zagreba, u suradnji s Arheološkim muzejom iz Zadra. Stručni voditelji bili su Goran Skelac, dipl. arheolog (Geoarheo), Helena Nodilo, dipl. arheologinja (Geoarheo) i Timka Alihodžić, dipl. arheologinja (Arheološki muzej Zadar). Stručne i tehničke poslove na terenu obavljali su Larisa Žagar, geodetska tehničarka (Geoarheo), diplomirani

Istraživani položaj s rasporedom grobova

arheolozi Mira Bakić-Stojsavljević, Šime Vrkić te apsolventi arheologije Miroslav Mateša, Martina Rajzl, Vesna Žarak. Broj fizičkih radnika bio je 6 – 10, a financijska sredstva osigurao je investitor Centar Projekt d.o.o. iz Zadra.

Prema konzervatorskim uvjetima označeno je šest sondi dimenzija 2x15 m i jedna sonda nepravilna oblika. Sonde 1, 2, 3 i 4 bile su smještene sjeverno od Ulice Petra Svačića, sonda 5 nalazila se sjeverno od raskrižja ulica Polačišće i Petra Svačića te sonde 6 i 7 zapadno od ulice Polačišće. Takav raspored sondi bio je logičan, jer je 1998./99. spomenute ulice prilikom gradnje kolektora za oborinske vode zaštitno arheološki istražio Arheološki muzej u Zadru, a tom je prilikom pronađeno stotinjak antičkih grobova. Sve istražene sonde, osim sonde 5, dale su pozitivne rezultate. Otkriveno je 20-ak grobova s oba ritusa pokapanja, incineracijom i inhumacijom. Nakon toga započelo je širenje iskopa, istražen je prostor između sondi te konačna površina istraženog prostora iznosi 920 m².

Otkriveno je ukupno 57 grobova iz perioda od 1. do 4. st. Većina grobova (37) pripada ritusu incineracije, dok je manji dio inhumiranih grobova (20). Najstariji su grobovi paljevinski, a datirani su keramikom tankih stijenci, staklenim bočicama, svjetiljkama s imenom tvrtke na dnu i

ostalim materijalom koji se ne razlikuje od materijala koji je polagan kao prilog u paljevinskim grobovima ranog horizonta na najvećoj istraženoj nekropoli antičkog Zadra. Materijal iz zidanoga groba 34 (više kostura) (crvena oznaka na planu), omega-kopča, pređica i jezičac pojasne garniture pripadaju 3. i 4. st. Velik je dio paljevinskih grobova uništen, a grobovi su definirani po tragovima gareži i ulomcima keramičke urne ili ulomcima grobnih priloga. Na istočnoj su strani vapnenačke stijene dosta visoko te se na pojedinim mjestima uz antički materijal pronalazio i recentni materijal. Vrlo je teško utvrditi jesu li grobovi uništeni prilikom zemljanih radova, jesu li opljačkani ili su pak istraženi između dva svjetska rata kada je Zadar bio pod talijanskom okupacijom. Jedini u cijelosti sačuvan grob u sondi 7 bio je grob 4 (zelena oznaka na planu). Riječ je o zgrčenom kosturu položenom u škrapu između kamenja. Po načinu njegova polaganja moglo bi se reći da je dio liburnskog naslijeđa, međutim uz kostur nije bilo nikakvih priloga i teško je sa sigurnošću reći u kojem je povijesnom razdoblju pokopan. Na zapadnoj je strani teren dosta niži i na tom prostoru pronađeni su paljevinski grobovi s cjelovitim keramičkim urnama, ali i oni paljevinski grobovi koji su uništeni mlađim kosturnim grobovima. Neposredno uz ogradni zid, na zapadnoj strani terena uz

Grob 34

rub iskopa, na istoj niveleti javljaju se paljevinski grobovi pod tegulama, kosturni grobovi pod tegulama položenima u obliku dvoslivnog krova, kosturni grobovi sa zidanom konstrukcijom i kosturni grobovi s konstrukcijom od amorfne kamenja. Međutim, taj je dio terena dosta nizak i radove je usporavao visok nivo podzemnih voda. Osim grobova, otkrivena je i hodna površina od nabijenoga uglačanog kamenja različite veličine. Na pojedinim je mjestima i kamen živac dio te strukture. Slična struktura pronađena je u Ulici Petra Svačića prilikom zaštitnih arheoloških istraživanja 1999., i ovo je najvjerojatnije njezin nastavak. Moguće je da se radi o komunikaciji unutar nekropole, i to one koja je nastala u prvim stoljećima nakon Krista. U obzir treba uzeti i činjenicu da je rana antička nekropola bila smještena uz samu obalu uvale koja se u antičko doba uvlačila u kopno puno više no što je to danas vidljivo. Vrijedna arheološka građa koja je pronađena tijekom ovog istraživanja (keramika, staklo, metal) pohranjena je u Arheološki muzej u Zadru, radi daljnje obrade i konzervacije. Sve su kosti, kako iz kosturnih grobova tako i ostaci iz paljevinskih grobova, poslane na antropološku analizu. Nakon što je istražen prostor za koji je Konzervatorski odjel u Zadru dao odobrenje, započelo je zatrpavanje. Na geodetskom

Grob 4

Grob 46

planu označeni su neistraženi dijelovi, tj. zidovi i grobovi koji su ostali u profilu. Na takvim su mjestima postavljene zaštitne najlonske mreže, kako prilikom nastavka radova ne bi bila oštećena. Svi otkriveni grobovi i hodna površina – komunikacija, dio su centralne nekropole antičkog Zadra. Ovogodišnja istraživanja potvrdila su da još ni u jednom segmentu nije definirana veličina nekropole i da sva sljedeća istraživanja na prostoru parkirališta na Relji mogu upotpuniti spoznaje o tome velikom gradu mrtvih.

Literatura

Alihodžić 2009 T. Alihodžić, Zadar – Polačišće i Ulica Petra Svačića, HAG, 5/2008, Zagreb, 2009: 508, 509.

Gluščević 1990 S. Gluščević, Istraživanja u Kaljskoj ulici, Diadora, 12, Zadar, 1990.

Gluščević 2005 S. Gluščević, Zadarske nekropole od 1. do 4. stoljeća – Organizacija groblja, pogrebni obredi, podrijetlo, kultura, status i standard pokojnika, disertacija, Zadar, 2005.

Timka Alihodžić

Summary

From April to July 2009, rescue archaeological excavations were carried out in the area of the Relja parking lot in Zadar. In the general Relja area during the last and the early part of this century, over 2000 graves belonging to the Roman period were revealed. In the parking lot, a total of 57 graves were discovered, featuring both cremation (37) and inhumation (20) burial rites. Most of the cremation graves that were placed at a greater height above sea level were not preserved and were confirmed only by fragments of pot urns, of glass and some quite fine pottery. At a lower height, at some places, both burial rites are found at the same level. A situation was also recorded at which the later destroyed the earlier burials, perhaps even the earliest horizon of the necropolis of Roman period Zadar. Particularly importance was a skeleton placed on the ground between two large pieces of bedrock with a partial lid of amorphous stone. The skeleton was in the crouch pose. Since there were no grave goods, it is difficult to assign it to the Liburni. Perhaps it was just a Liburnian inheritance.

Apart from the graves, a walking surface of compacted and smoothed stones of differing sizes was also discovered. At some places the bed rock forms a part of the structure. Perhaps there was some communication path inside the necropolis, of that which came into being in the first centuries AD. Also needing to be taken into consideration is the early Roman period necropolis that was located along the very shore of the bay, which in the Roman period extended more into the mainland than is seen today. The valuable archaeological material that was found during the excavations (pottery, glass, metal) has been deposited in Zadar Archaeological Museum for further study and conservation. All the graves and the walking communication area discovered are a part of the central necropolis of Roman period Zadar. These excavations have confirmed that the size of the necropolis

has not been defined in even a single segment and that the two following excavations in the area of the park at Relja can supplement our understanding of this great city of the dead.

Redni broj: 261

Lokalitet: Zadarski akvatorij

Naselje: –

Grad/općina: –

Pravni status: postupak u tijeku

Razdoblje: A, SV, NV

Vrsta radova: rekognosciranje, sondiranje

Od 15. do 24. rujna 2009., Odjel za podmorsku arheologiju Arheološkog muzeja u Zadru rekognoscirao je podmorje i kratko sondažno istražio dio zadarskog akvatorija. Voditelj cjelokupne akcije bio je dr. sc. Smiljan Gluščević, voditelj spomenutog odjela. Radovi u kojima je sudjelovalo ukupno 15 ronilaca obavljani su uz pomoć kolega i studenata iz Poljske, predvođenih dr. sc. Andrzejem Pydynom, profesorom na Sveučilištu „Nikola Kopernik” u Torunu. Uz njega su sudjelovali i arheologinja Karolina Wychowaniak te studenti Natalia Grażawska, Marta Jeka, Aleksandra Karnicka, Michał Grabowski, Paweł Stencel i Karol Pydyn. U istraživanju je sudjelovalo i pet djelatnika (dva su se zamijenila na polovici akcije) Interventne policije PU zadarske. Uz vođu grupe Denisa Glavana, sudjelovali su policajci Ante Došen, Zvonimir Ražov, Dejan Bačić i Roko Mrkela. Osim njih, u radovima je sudjelovao i Đani Igljić iz Zadra. Osobit je kuriozitet u okviru istraživanja, ne samo podmorskih, to da je materijalne troškove desetodnevnog rekognosciranja i sondažnog istraživanje iz vlastitih sredstava pokrio Arheološki muzej u Zadru, te da je inozemni dio ekipe snosio vlastite troškove, jednako kao i PU zadarska za svoje djelatnike.

Različiti tipovi amfora nađenih izvan rta Arat (foto: S. Gluščević)

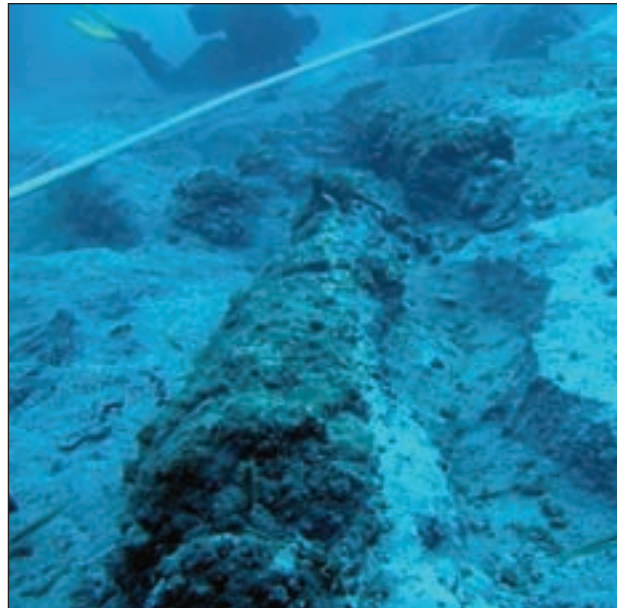
Ostaci razbijenih amfora na trećoj pličini (foto: S. Gluščević)

Podmorski je rekognosciran dio zapadnoga zadarskog akvatorija, prilikom čega je obuhvaćeno deset lokacija čije su pozicije uglavnom u grubim naznakama dobivene od kočara, malih ribara i ronilaca. Na nekima od njih radilo se i prije, ali zbog velike, već učinjene devastacije te mogućnosti potpunog uništenja nekih lokaliteta, započeo je dodatni pregled. Za rekognosciranje je bilo predviđeno još nekoliko pozicija, osobito na otoku Olibu, gdje je kočarenjem nađena amfora iz 10. st., ali od tog se pretraživanja za sada odustalo zbog nedostatka vremena i golemog prostora koji je valjalo pregledati (cca 3 milje dužine na dubini od 26 do 30 m).

Pregledane su dvije lokacije na otoku Silbi: u uvali Sv. Ante, gdje su na dubini od 15 m zapaženi samo nedefinirani ulomci keramike. Negativan rezultat bio je i na „skali” ispred uvale Sv. Ante (dubina 30 m), gdje se ronilo tijekom jakog juga i valova koji nisu dopuštali odlazak ni na jednu drugu destinaciju. Podaci su govorili o ulomcima amfora, ali ništa nije nađeno.

Dva sidra s brodoloma na Južnom grebenu (foto: S. Gluščević)

Dva dijelom otkrivena topa s novovjekovnog brodoloma (foto: S. Gluščević)

Slijedeći GPS podatke o lokalitetu u zaronu u plavo, nekoliko stotina metara južno od svjetla na rtu Južni Arat na otoku Silbi, na dubini od 40 m nađeni su ostaci nekoliko necjelovitih amfora, od kojih neke pripadaju tipu s ljevkastim otvorom. Na Južnom grebenu, na dubini od 41 m provjerena je već dosta godina stara informacija o manjem arealu s ostacima amfora. Kako je struja na većem dijelu bila iznimno jaka, moguće je da je tražena lokacija (prema informacijama veličine 10x10 m) mimođena. Na drugoj pličini zapadno od Zapadnoga grebena kod otoka Silbe, zbog dodatne fotodokumentacije pregledan je položaj devastiranog brodoloma koji sadrži ostatke tegula. Na trećoj pličini, također zapadno od Zapadnoga grebena, gdje se nalaze ostaci devastiranog brodoloma čiji su glavni teret bile globularne amfore za ulje tipa *Dressel 20*,

Dva komada keramike nađena na novovjekovnom brodolomu (foto: S. Gluščević)

također je snimljena dodatna fotodokumentacija. Jednako je tako, radi dopunske analize i boljega kronološkog okvira, pokupljeno dosta ulomaka različitih tipova gruboga keramičkog posuđa koje je također činilo bio brodskog tereta. Premda se lokalitet proteže do dubine od 38 m, ronilo se do dubine od 20 m gdje se nalazi i glavina ostataka. To je, za sada, jedini poznat brodolom s tim tipom amfora (proizvođenih u Hispaniji) na istočnoj obali Jadrana. Na toj je pličini u smjeru istoka zamijećeno balastno kamenje koje nije registrirano prilikom obilaska 2006., a koje možda pripada istom brodolomu. Moguće je međutim da je balastni kamen integralan dio keramičkih ostataka uočenih s južne strane te pličine. Kako tu stranu nisu pregledali arheolozi, svakako ju je potrebno još jednom temeljito pregledati i utvrditi o čemu se točno radi.

Veći je areal pregledan i u plitkom moru u uvali Banjve (na nekim kartama Banve) na otoku Olibu. Na kopnu postoji velik broj zidova, mjestimično viših od dva metra. Osim davno evidentiranih ostataka starokršćanske crkve, ostali zidovi najvećim dijelom vjerojatno pripadaju nekome ranorimskom građevinskom sklopu. Dno u samoj uvali posuto je ulomcima keramike koja se datira od rane antike do renesanse.

U uvali Pržine na otoku Molatu, gdje postoje ostaci najbolje sačuvanog brodoloma s teretom tegula i imbreksa na hrvatskom dijelu Jadrana, snimljena je dodatna fotodokumentacija.

Na pličini Metla kod otoka Sestrinja, na dubini od 4 do 10 m nalaze se pretežno kalcificirani ostaci najvjerojatnije jednog brodoloma. Međutim, kako se radi o manjim ulomcima različitih tipova amfora, sitnog materijala, odnosno dolija, bit će potrebna detaljna analiza kako bi se moglo odrediti točnije vrijeme brodoloma.

Sondažno istraživanje koje je trajalo dva dana obuhvatilo je sjevernu stranu Južnoga grebena na dubini od 32 do 36 m. Na površini pijeska većim su dijelom bila vidljiva dva veća sidra, kao i sami vrhovi dvije grupe jako kalcificiranih topova. Cilj je bio sondirati teren kako bi se točnije utvrdilo o čemu se zapravo radi. Ustanovilo se kako je riječ o dva cjelovita i jednom djelomično sačuvanom, vjerojatno željeznom sidru s alkom. Jednako su tako u prvoj grupi registrirana četiri topa (jedan necjelovit), a u drugoj tri topa (također jedan necjelovit). Tanak sloj pijeska prekriva brojne neprepoznatljive kalcificirane željezne ulomke ili one uz koje se nalaze i komadi drva. Osim spomenutog, nađene su dvije necjelovite staklene kvadratne boce, odnosno tri staklena grla od kojih su dva zatvorena metalnim poklopcem. Na suprotnom kraju otkriveno je nekoliko cjelovitih primjeraka različitih tipova glaziranoga keramičkog posuđa, kao i jedan cjelovit ukrašen keramički vrč. Brodolom prema preliminarnim podacima pripada ostacima broda dugog najmanje 30 m. Na osnovi za sada grube ocjene tipoloških i kronoloških karakteristika izvađenog materijala, može se kazati kako brodolom vjerojatno pripada prvim stoljećima novog vijeka, najvjerojatnije drugoj polovini ili kraju 16. st. Uzet je i komad dobro očuvanog drva (možda dio lafeta topa) koje će biti dendrokronološki analizirano. Nakon istraživanja lokalitet je zatrpan slojem pijeska.

Glazirani vrč s novovjekovnog brodoloma neposredno nakon vađenja (foto: S. Gluščević)

Literatura

Gluščević 2007 S. Gluščević, Zadarski akvatorij, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 355 – 358.

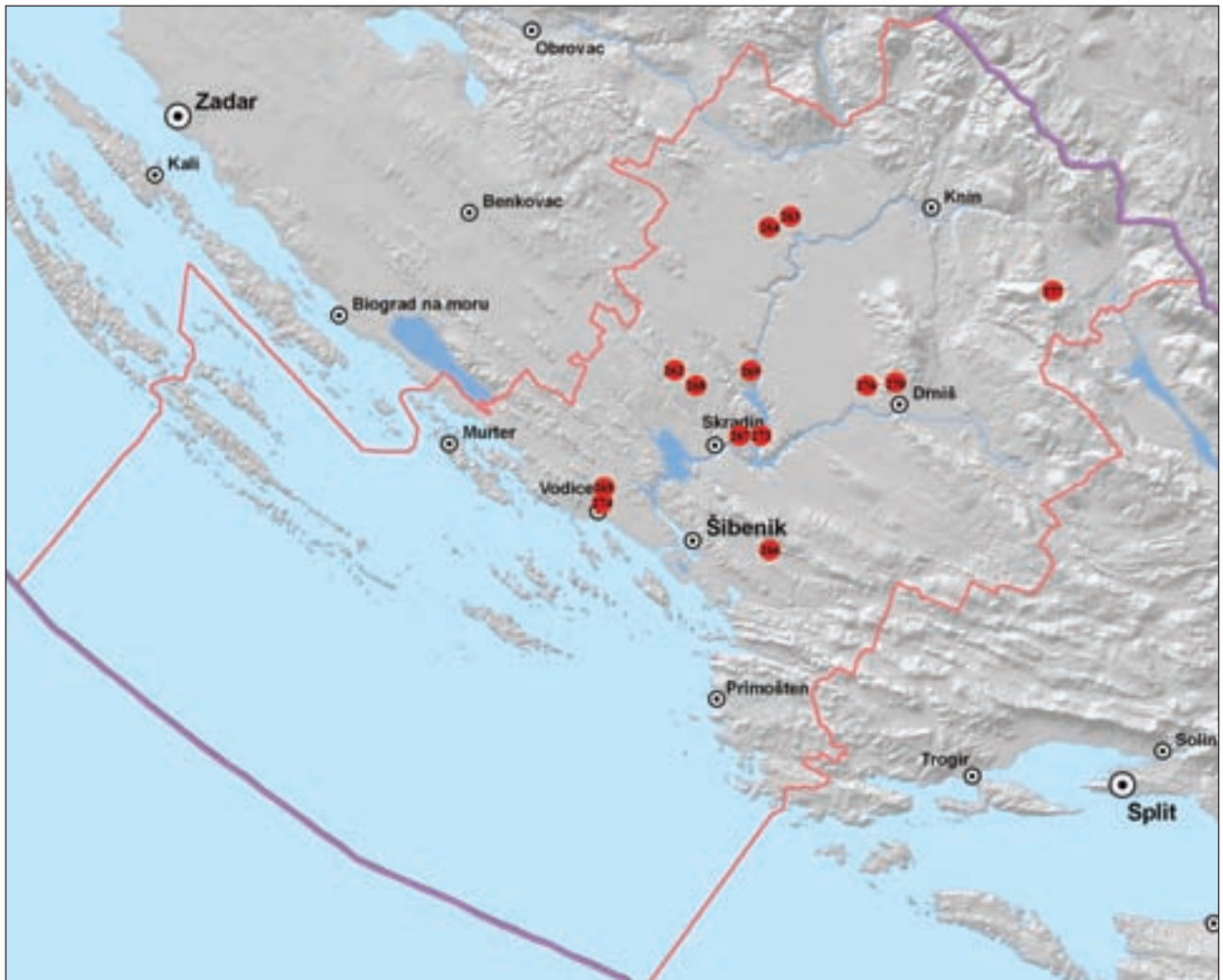
Uglešić 2002 A. Uglešić, Ranokršćanska arhitektura na području današnje zadarske nadbiskupije, Monografije, 3, edicija Filozofskog fakulteta u Zadru, Zadar, 2002.

dr. sc. Smiljan Gluščević

Summary

During ten days of September 2009 the underwater archaeology department of Zadar Archaeological Museum carried out underwater reconnaissance of part of the waters around Zadar, as well as a two-day-long probe on the southern Greben or rock off Silba island. Following up various sources of information, on the islands of Olib, Molat, Silba and the Grebens off Silba, some ten locations were examined, three of which had been recorded earlier. Diverse pottery materials were found, and were dated from the early Roman period to late Renaissance. Apart from the remains of a wreck off Arat Point with various types of amphorae, a devastated shipwreck with a find of Hispanic amphorae on the third shoal off Greben is also significant. Particularly important was a short probe investigation of a wreck from the end of the 16th century on Južni [south] greben by Silba. Two large iron anchors, at least six calcified cannon and an assortment of high-quality glazed ware were recorded.

ŠIBENSKO-KNINSKA ŽUPANIJA

262 Bribirska glavica
263 Bumum – Karlovac
264 Bumum – Šupljaja
265 Čista Mala – Velištak
266 Danilo

267 Dubravice – pred novom župnom kućom
268 Otres
269 Pećina Jazinka
270 Pećina Škarin samogred
271 Plinovod Like i Dalmacije, 4. dio sustava

272 Plinovod Like i Dalmacije, 4. dio sustava
273 Puljani – Gradina
274 Rakitnica – Tri bunara
275 Šibensko podmorje
276 Trbounje – Crkvina
277 Utvrda Glavaš

Redni broj: 262

Lokalitet: Bribirska glavica

Naselje: Bribir

Grad/općina: Skradin

Pravni status: R-366

Razdoblje: P, A, SV

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje, sanacija, konzervacija

Od 3. kolovoza do 16. listopada 2009. godine provedeno je zaštitno iskopavanje na Bribirskoj glavici. U dogovoru s Konzervatorskim odjelom u Šibeniku, radovi su bili usmjereni na sanaciju unutrašnje strane srednjovjekovnog obrambenog bedema (iznad litice jugozapadno od Marunove kuće), uređenje prostora između bedema i očuvanih dijelova paralelnog zida sa sjeverne strane, kao i na uređenje prometnice s kolotečinama. Voditelj radova bio je Mate Zekan, muzejski savjetnik Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika, a sudjelovali su i Nikolina Uroda, kustosica-arheologinja, Maja Marković i Nada Šimundić Bendić (tehnička dokumentacija), Zoran Alajbeg (fotografije) iz Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika te Ante Alajbeg, student arheologije Sveučilišta u Zadru. Novčana sredstva osiguralo je Ministarstvo kulture.

Prije iskopavanja trebalo je iskrčiti raslinje (travu, drač, grmlje, stabla) koje je cijelo desetljeće raslo na zemljanoj površini i iz zidova arheoloških objekata. Na taj je način tretirano nešto više od 5000 m² površine, čime je uz zaštitu tog dijela lokaliteta omogućena i njegova prikladnija turistička prezentacija te primjerena valorizacija kulturne baštine na njemu. Kako bi se cjelovito sagledalo stanje zida – koji je bio mjestimice raspuknut i s kojega su otpadale kamene zidanice – bilo je potrebno utvrditi stanje temelja i rastresitosti zidne stope (poriza), iz koje se temeljno kamenje osipalo niz pokos na nižu površinu unutrašnjeg nedefiniranog prostora, djelomice omeđenog paralelnim zidom sa sjeverne strane.

Pregledom dokumentacije (Dnevnika istraživanja i arhitektonsko-tehničke dokumentacije u Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika) utvrđena je njezina manjkavost. Tek je iz sumarnih izvješća i starih fotografija dokumentirano nekontinuirano istraživanje i restitucija pojedinih sekcija zida (1961. godine otkriven je dio perifernog zida bedema i započeta konzervacija; 1962. godine nastavljeno je otkrivanje južnoga srednjovjekovnog obrambenog zida nad liticom te njegova djelomična restitucija uz otkrivena vrata; 1964. godine nastavljeno je istraživanje zida zapadno od vrata; 1965. godine završena je dogradnja zida od Marunove kuće do vrata nad liticom i priprema za restituciju zida zapadno od vrata, 1967. godine obnovljen je zid zapadno od vrata; 1971. godine nastavljeno je istraživanje zida prema zapadu). Iz toga se moglo zaključiti da je zid zatečen u maloj visini i veoma loše očuvan te da je na izvornom dijelu dograđen izvornim klesancima povezanim krupnim mljevenim kamenjem pomiješanim s cementom, sve u skladu s tadašnjim mogućnostima. Jedna od primarnih funkcija nadograđenog zida bila je sigurnost i zaštita posjetitelja od mogućeg pada niz okomite litice.

Nakon toga započeli su dogovoreni radovi. Zaštitna revizijska istraživanja s unutrašnje strane zidova dala

Bribir, stanje prije radova

su cjelovitu i zabrinjavajuću sliku njihova stanja. Zidovi bedema najvećim dijelom izvorno nisu temeljeni na čvrstoj podlozi, nego su položeni na zemlju, što je bila dodatna poteškoća kod određivanja načina njihove sanacije. S druge strane, istraživanja su ukazala na postojanje pilona: nađeni su očuvani u temeljnoj stopi s unutrašnje strane bedemskog zida. Prijašnji istraživači služili su se metodologijom iskopavanja profilima kako bi utvrdili pravac protezanja zida, pa nisu uočili pilone niti ih prezentirali nakon rekonstrukcije. Ukupno je pronađeno pet pilona,

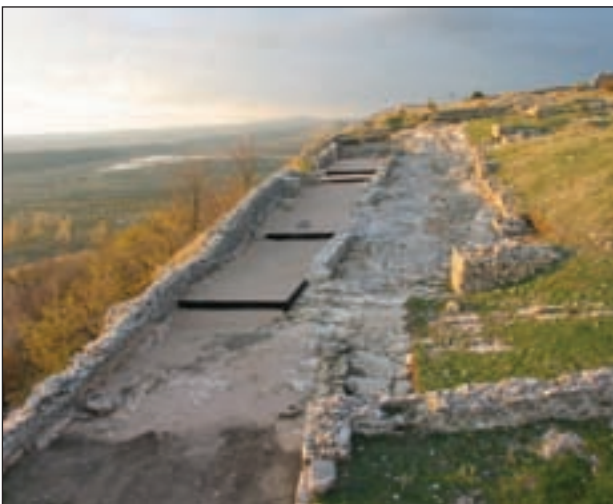
Bribir, situacija u tijeku radova

Bribir, sanacija zida

od kojih su četiri očuvana u vidljivoj formi. Peti je nađen u tragovima, pa mu zbog nedovoljnog broja elemenata nije bilo moguće sa sigurnošću definirati oblik, iako upućuje na četverostranu formu.

Svojim oblikom posebnu pozornost privlače dva zapadna pilona, smještena uz širok otvor na bedemu iznad litice. Zapadni pylon, djelomice smješten ispod korpusa zida, ima kružni tlorisni presjek, dok istočni izduljeni pylon ima ovalne karakteristike u razini unutrašnje strane prvoga pilona. Treći i četvrti pylon, kao i ostatak petog pilona, koji se nalazi najdalje prema istoku, smješteni su s unutrašnje strane zida istočno od spomenutog otvora i maju četverostranični, gotovo kvadratni tlorisni presjek. Osim oblikom, piloni se razlikuju i svojom morfološkom strukturom, tj. tehnikom zidanja. Dok su piloni kružnih karakteristika građeni od neobrađena kamena s velikom primjesom maltera (što upućuje na to da im je i plašt bio ožbukani), četverostrani su piloni građeni uslojenim kamenjem, usklađenim s gradnjom bedemskog zida.

Bribir, stanje nakon zahvata 2009. godine

Revizijska arheološka istraživanja potaknuta nužnim sanacijsko-konzervatorskim zahvatima, provedena su između opisanog zida bedema s južne strane i paralelnog zida sa sjeverne strane do rimske i srednjovjekovne prometnice. Iako je nakon prijašnjih zahvata na terenu došlo do velikih promjena i uništenja dijela kulturno-arhitektonskog naslijeđa, uočeni elementi uputili su na postojanje barem četiriju prostorija koje su u nizu dijelile omeđeni prostor. To se može zaključiti prema ostacima glinenog naboja, svojevrsnog estriha, na koji je zatim postavljena podnica. Podnice triju istočnih prostorija bile su od kamenih ploča, koje su tek djelomice očuvane. Zapadna, četvrta prostorija bila je izravnana kamenim nabojem (kaldrom) povezanim velikom količinom vapna. U trima zapadnim prostorijama utvrđeni su tragovi dugotrajnije uporabe vatre.

Dok je u sjeverozapadnom kutu zapadne prostorije (prostorije IV) u cijelosti očuvano izdignuto ognjište, u istom kutu susjedne, istočne prostorije (prostorije III), koju karakterizira spomenuti otvor u bedemu omeđen kružnim pilonima, nalaze se tragovi ispečene ilovače u ovalnom udubljenju litice. Udubina je nastala djelovanjem visokih temperatura na podložnu liticu. To je pridonijelo krunjenju i listanju ispečenog vapnenca, kako je uočeno i tijekom revizijskog iskopavanja. Na ilovači je nađen veći ulomak željezne troske, a još jedan manji komad troske nađen je u samoj prostoriji, što upućuje na to da se taj prostor najvjerojatnije koristio kao kovačnica. Tragovi pečene ilovače uočeni su i u susjednoj prostoriji s istočne strane (prostoriji II), i to u njezinu sjeveroistočnom kutu.

Kad su te prostorije već bile porušene, a bedemi izvan funkcije, na tom su se prostoru pokapali pokojnici. U tri pronađena groba nije bilo priloga i kostiju pokojnika pa se može pretpostaviti da su već istraženi. Jedan grob, obložen kamenim pločama postavljenima na nož, zasječen je uz istočnu stranu zapadnog pilona kružnog presjeka u prostoriji III, a njegovi su graditelji tom prigodom, orijentirajući ga sjever-jug, uništili zapadni dovratnik bedemskog otvora i dočetak toga zida. Druga dva groba različite dubine usječena su kroz sloj ilovače u pod susjedne prostorije II. Prvi djelomice očuvan grob iste je orijentacije i građe kao prethodni, a drugi je položen u smjeru istok-zapad.

Zid koji je omeđivao prostorije sa sjeverne strane tek je djelomice očuvan. Zapadni dio tog zida, s uočljivim ostacima prijašnjih sanacijskih zahvata, nagrizen je dugotrajnim djelovanjem atmosferičnosti i u lošem je stanju, sklon rušenju i osipanju. Na istočnom dijelu zatečen je tek pokoji rasuti segment zida ili su mu se tragovi mjestimice očitivali u temeljnom podstroju i u ostacima žbuke prilijepljene uz liticu. Otvaranjem plašta tog zida s vanjske, sjeverne strane, uređena je rimska i srednjovjekovna prometnica kako bi se dojmljivo prezentirale kolotečine tisućljećima usijecane u liticu. Utvrđeno je da su prelazi između litica s usječenim kolotečinama ispunjavani i zaravnjavani smjesom kamena i vapnene žbuke te rjeđe popločenjem.

Druga faza radova obuhvaćala je konsolidaciju zidova i definiranje prostorija među njima s vizijom njihove prezentacije. Konzervatorski odjel u Šibeniku odobrio je građevinsku sanaciju, odnosno konzervaciju i konzervatorsko-restauratorske radove, tijekom kojih je bilo potrebno poštovati gabarite i građevinski slog postojećih

zidova, učvrstiti nestabilno kamenje, napraviti završni zaštitni sloj i fugirati zidove. Sukladno uvjetima, totalnom stanicom dokumentirano je postojeće stanje te je florisno snimljen prostor obuhvaćen radovima, a iscrtani su i pogledi na unutrašnju stranu bedemskog zida, unutrašnje zidove prostorija te sjevernu stranu zida prema cesti.

Sanirani su i fugirani postojeći dijelovi temelja kamenog zida i njegova poriza u cijeloj duljini i širini četiriju prostorija (I – IV) s njihove unutrašnje strane. Najprije su sanirani ostaci, a zatim je djelomice restituirano pet pilona, čime je ojačana statika korpusa južnoga obrambenog zida. Zatvoreni su završnim slojem i fugirana im je površina. Temeljito su sanirani i restituirani dijelovi obrambenog zida na mjestima gdje je bio izrazito ruiniran i prijetio osipanjem i urušavanjem ili gdje je bio nedostatan; nanesen je završni sloj i fugiran je plašt zida. Fugirana je i unutrašnja površina zapadnog te unutrašnja i vanjska strana sjevernog zida prostorije IV. Na vanjskoj strani zapadnog zida učvršćeni su kameni blokovi koji su prijeli osipanjem. U prostoriji III djelomice je restituirana unutrašnja strana sjevernog zida, koji je potom prekriven završnim slojem pa fugiran s obje strane. Taj je zid i restituiran na dijelu sačuvanih temeljnih ostataka koji se nastavljaju u prostoriji II, i to djelomice s unutrašnje strane, kao i s unutrašnje i vanjske strane istočnoga dijela istoga zida. Uočena su i dva odvojena kratka segmenta temelja istog zida istočno od prednjega, te su i oni najprije sanirani, a zatim djelomice restituirani te naposljetku prekriveni završnim slojem. Saniran je ostatak zida u prostoriji IV, koji je djelomice restituiran te zaštićen završnim slojem i fugiran.

Nakon sanacije, konsolidacije i djelomične restitucije zidova, pristupilo se prezentaciji prostora na osnovi elemenata uočenih pri revizijskim i zaštitnim arheološkim istraživanjima, koji su nagovijestili da je prostor bio razdijeljen pregradama na najmanje četiri prostorije.

Kako nisu pronađeni tragovi pregradnih (kamenih?) stijenki, taj ukošeni prostor, koji se uzdiže od istoka prema zapadu, tj. prema vrhu Bribirske glavice, razdijeljen je drvenim daskama (puntiželima, fosnama) i prezentiran u četirima zaravnanim ploham. Pregradne su daske donjim dijelom prilagođene reljefu tla i učvršćene, a zatim je izvorna površina podnice prekrivena geotekstilom. Nakon višekratnog premazivanja dasaka katranskim premazom (resitolom), čime im je produljena trajnost, drvene su stijenske postavljene, a unutrašnjost četiriju tako dobivenih površina nasuta je i zaravnana sitno mljevenim kamenim pijeskom („nulom”). Razina njihove površine još je uvijek niža od dna južnog zida i poriza njegova temelja u prostorijama I i II. Kako bi se riješila ta poteškoća i postigla stabilnost obrambenog zida, iskorištena su iskustva prethodnih istraživača (S. Gunjača) te je oblikovan ukošeni nasip uz dno zida, čime je spriječen bočni prodor vode u temelje i moguća erozija. No za konačnu sigurnost, stabilitet i kompaktnost obrambenog zida potrebno je nastaviti zaštitno-sanacijske radove s njegove južne, vanjske strane, nad liticom, gdje su vidljive napukline i osipanje. Podjednako tako, treba nastaviti sanirati dio tog zida prema zapadu, zajedno s pripadajućim prostorijama koje su revizijskim radom unutar 500 m² ove godine pripremljene za buduće zaštitno-sanacijske radove.

Literatura

Pedišić 2004 Ivan Pedišić, Sanacijsko-konzervatorski radovi na ostacima rimskih građevina na Bribirskoj glavici, Obavijesti HAD, XXXVI/2, Zagreb, 2004: 119 – 123.

Pedišić 2005 Ivan Pedišić, Sanacijsko-konzervatorski radovi na položaju Kosa u šibenskom Donjem polju i na Bribirskoj glavici, Obavijesti HAD, XXXVII/2, Zagreb, 2005: 72 – 77.

Pedišić 2005a Ivan Pedišić, Bribirska glavica, HAG, 1/2004, Zagreb, 2005: 205, 206.

Pedišić 2006 Ivan Pedišić, Bribirska glavica, HAG, 2/2005, Zagreb, 2006: 325, 326.

Pedišić 2007 Ivan Pedišić, Bribirska glavica, HAG, 3/2006, Zagreb, 2007: 363, 364.

Mate Zekan

Summary

Works on Bribirska glavica during 2009 had as their objective the rehabilitation of the inner side of the medieval defensive wall over the cliff, the tidying of the space alongside the wall and the uncovering and presentation of the Roman period and medieval road. During the works serious damage was noticed to the footing of the wall, and the lower parts of piles that had a double function were revealed: they provided structural support for the inside of the wall, and could also bear the span structure of the roof of the buildings. Three piles had a square cross section and the other two an oval and a circular ground plan. In the space with the oval piles, traces of vigorous smelting of iron were found (slag). Traces of long-lasting use of fire were also seen in the neighbouring chambers on the east and west. Rescue investigations managed, according to the remains of the clay screed and the only partially preserved stone slabs of the floor, to gather clues to at least four rooms that were sequenced stepwise from east to west. In the absence of any solid remnants of partition walls that divided the run of rooms, an alternative approach to the presentation of this building tract was addressed. The terraced spaces were bounded on the lower side with very solid wooden planks, covered with geo-fabric and filled in with sand.

Redni broj: 263

Lokalitet: Burnum – Karlovac

Naselje: Ivoševci

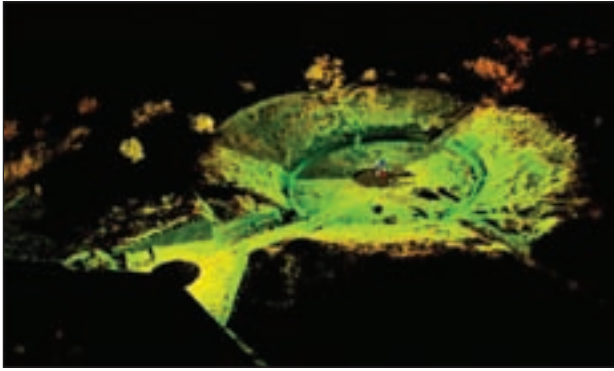
Grad/općina: Kistanje

Pravni status: P-528

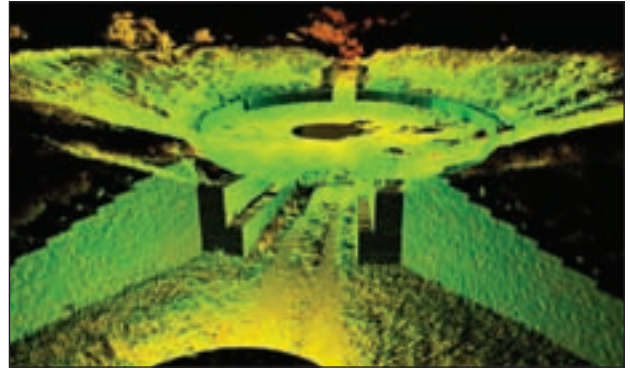
Razdoblje: A

Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Od 1. lipnja do 15. listopada 2009. Gradski muzej Drniš, u suradnji s Odjelom za antičku arheologiju Sveučilišta u Zadru nastavio je sustavna arheološka istraživanja rimskoga vojnog amfiteatra u Burnumu (lokalitet Karlovac) i kampusa (vojnog vježbališta), koji se nalazi u neposrednoj blizini amfiteatra s njegove jugoistočne strane. Ovom prigodom kolege s Odjela za arheologiju Sveučilišta u Bologni laserski su skenirali unutarnju arhitekturu amfiteatra (južni i istočni prolaz, plašt arene) za potrebe dokumentiranja amfiteatra.

Amfiteatar, laserski skenirana arhitektura

Amfiteatar, laserski skenirana arhitektura

Amfiteatar

Desno od središnjega dijela arene nalazi se odvodni kanal oborinskih voda koje su se nakupljale u areni. Kanal je bio zatrpan miješanim materijalom (zemljom i kamenjem). U njemu je pronađena velika količina arheoloških predmeta, koji su u kanal, prema svemu sudeći, dospjeli kao odbačeni materijal. Najviše ima keramičkog materijala, a pronađene su i fibule, novac, dijelovi vojne opreme, željezna kaciga, ulomci staklenih posuda, koštani predmeti i sl. Pronađeni materijal velikim se dijelom može datirati u prvu polovinu 1. stoljeća. Dubina otkopanog sloja iznosi od 2 do 2,30 m, a istražen dio kanala dug je 6 m. Klesan je u živoj stijeni, a vodu je odvodio ispod istočnih tribina iskorištavajući propusnost prirodnih vrtača.

Kampus, konzervirani sjeverni perimetralni zid

Kampus (vojno vježbalište)

Godine 2008. započela su istraživanja kampusa (vojnog vježbališta), koji je smješten u neposrednoj blizini amfiteatra, s njegove jugoistočne strane. Pronađen je dio vanjskog zida kampusa, koji je ojačan kontraforima. Tada je istraženo oko 35 m zida u smjeru istok-zapad. Kako su arheološka istraživanja okončana sredinom listopada 2008. godine, radovi su privremeno prekinuti. Nastavljeni su početkom lipnja 2009. godine. Ukupno je istraženo 87 m perimetralnog zida kampusa te je odmah započela konzervacija iskopanog zida, koja je dovršena krajem listopada 2009. godine. Perimetralni je zid kampusa istražen s unutarnje i vanjske strane sustavom rova širine 1 m uz čitavu duljinu zida. Prosječna dubina rova iznosila je od 10 do 70 cm. Otvorena je i jedna sonda okomito na zid kampusa, budući da je tu uočen arheološki sloj dubok više od 2 m. Ta istraživanja rezultirala su velikom količinom raznovrsnog arheološkog materijala, koji se gotovo u cijelosti može datirati u vrijeme od 1. st. pr. Kr. do kraja 1. st. Osim velike količine keramičkog materijala, pronađeno je desetak komada rimskoga srebrnog novca datiranog u vrijeme Republike, nekoliko desetaka komada novca iz prve polovine 1. st., fibule tipa *Aucissa*, dijelovi rimske vojne opreme, koštani predmeti, ulomci staklenih posuda. Pronađena arhitektura u cijelosti je dokumentirana, kao i nalazi, koji su uneseni u računalnu bazu podataka.

Sjeverni perimetralni zid kampusa u Burnumu

U suradnji s kolegama s Odjela za arheologiju Sveučilišta u Bologni, koji je omogućio uporabu uređaja za nedestruktivno snimanje terena, sredinom lipnja laserski je snimljena i skenirana arhitektura amfiteatra u Burnumu. Za tu vrstu radova rabljen je uređaj Scan Station 2 s dvama laserima. Skenirana je cjelokupna unutrašnjost amfiteatra u 3D obliku. Visoka kvaliteta snimanja i skeniranja detalja omogućit će detaljno proučavanje arhitekture amfiteatra.

Literatura

Zaninović 2009 Joško Zaninović, Burnum – Karlovac, HAG 5/2008, Zagreb, 2009: 512, 513.

Joško Zaninović

Summary

From June to October 2009 Drniš Municipal Museum in association with Zadar University went on with systematic archaeological excavations into the Roman military amphitheatre in Burnum (the location called Karlovac) and the campus (military exercise ground) that lies hard by the amphitheatre, to the south east of it. The excavations within the amphitheatre were carried out on the drainage channel

for rainwater, where a large amount of archaeological items presumably discarded into the channel were found. The perimeter wall of the campus, 87 m long, was excavated and conserved. On this occasion a large amount of archaeological objects were found (such as coins, parts of military equipment, fragments of pottery and glass vessels, bone items). Experts from the archaeology department of the University of Bologna, for the purpose of documenting the amphitheatre, conducted laser scanning inside the architecture of the amphitheatre (southern and eastern passage, the wall of the arena).

Redni broj: 264

Lokalitet: Burnum – Šupljaja

Naselje: Ivoševci

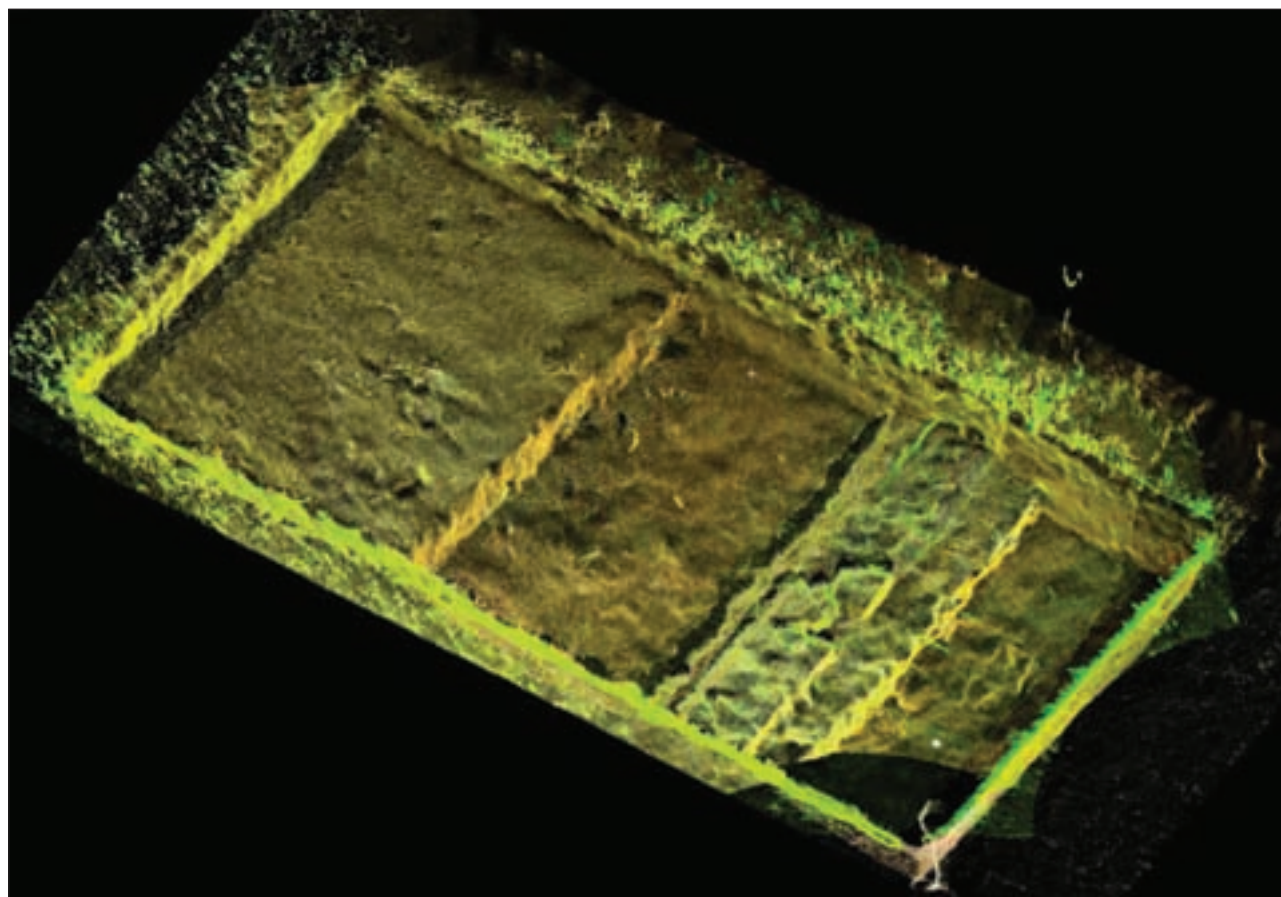
Grad/općina: Kistanje

Pravni status: P-2082

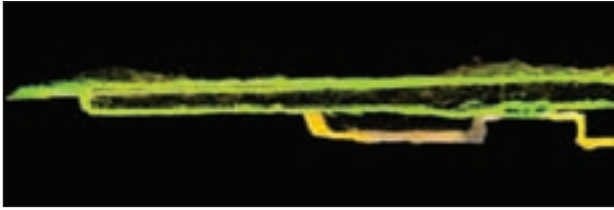
Razdoblje: A

Vrsta radova: rekognosciranje i sondiranje

Od 9. do 21. lipnja 2009. na prostoru principije rimskoga vojnog logora u Burnumu (položaj Šupljaja) nastavljeno je sustavno rekognosciranje i snimanje terena nedestruktivnim metodama (magnetometrom i laserskim skenerom).

3D skenirana sonda s ostacima arhitekture

3D skenirana sonda, presjek

Radove je izveo Gradski muzej Drniš u suradnji s Odjelom za antičku arheologiju Sveučilišta u Zadru i Odjelom za arheologiju Sveučilišta u Bologni, koji je osigurao uređaj za nedestruktivno snimanje terena.

Prethodne je godine teren snimljen magnetometarski i georadarski te je tom prigodom potvrđeno postojanje struktura zidova, ali nije zabilježeno postojanje arhitekture. Sondažnim arheološkim istraživanjem potvrđeni su rezultati dobiveni magnetometarskim snimanjem. Dimenzija sonde iznosila je 5x2 m. Utvrđeno je postojanje triju građevinskih faza, a stratigrafski presjek iznosio je 1,40 cm. Na dubini od 20 cm ispod površine zemlje pronađen je zid koji se proteže u smjeru sjever-jug. Zid je širok cca 60 cm i izgrađen je od pravilnih kamenih klesanaca vezanih vapnenom žbukom. Ispod zida nalazila se podnica, koja je znatno oštećena – od nje je ostao samo vapneni naboj. Ispod naboja otkriven je novi stratigrafski sloj. U njemu je pronađena baza stupa *in situ*, a ispod baze uočen je još jedan zid s podnicom. Na dnu sonde pronađen je odvodni kanal, koji je obložen kamenim pločama. Proteže se u smjeru sjever-jug. Osim pronađene i istražene arhitekture, otkrivena je i veća količina keramičkih ulomaka (posude, tegule, imbreksi), ulomci stakla, metalni predmeti. Sonda je dokumentirana i zatrpana.

Tijekom 2009. godine nastavljeno je snimanje šireg prostora principije. Tom je prigodom, uz uobičajena magnetometarska snimanja, pozornost usmjerena na laser-

Sonda 1, odvodni kanal (foto: J. Zaninović)

ske skeniranje arhitekture u trima iskopanim sondama. Područje rekognosciranja podijeljeno je na sektore, a svaki sektor obilježen je slovnom oznakama. Na sektoru D otvorene su dvije sonde. Sonda 1 (3x6 m) i sonda 2 (2,80x4,20 m) otvorene su na jednom ili više objekata, na temelju rezultata magnetometarskog snimanja. Otkrivena arhitektura dokumentirana je i snimljena laserskim skenerom. Pronađeni je materijal raznovrstan (ulomci keramike, staklo, metal), a može se datirati u 1. i 2. st.

U sektoru D otvorena je sonda dimenzija 3x2 m. Djelomice je revidirana sonda iskopana na istom mjestu 2008. godine, zbog arhitekture koja se pojavila uz vanjski, jugozapadni rub sonde. Sonda je dokumentirana, a ostaci zidova snimljeni su laserskim skenerom.

Joško Zaninović

Summary

During June 2009, in the area of the principia of the Roman military camp in Burnum (the location called Šupljaja) the systematic reconnaissance and recording of the ground with non-destructive methods (magnetometry and laser scanning) was continued. The operations were conducted by Drniš Municipal Museum in collaboration with the Roman period archaeology department of Zadar University and the archaeology department of Bologna University, which provided the equipment for non-destructive recording. The area was divided into sectors. In Sector D, two test pits were opened. Test pit or probe 1 (3 x 6 m) and Probe 2 (2.80 x 4.20 m) were opened at one or several features pursuant to the results of the magnetometric recording. The architecture revealed was documented and recorded with a laser scan. The material found was classified (into potsherds, glass, metal) and can be dated to the 1st or 2nd centuries. In sector D, a 3 x 2 m probe was opened. A probe dug at the same place in 2008 was partially reviewed, because of architecture that had appeared right at the outer, south west edge of the probe. The test pit was documented, and the remains of the walls were recorded with a laser scanner.

Redni broj: 265

Lokalitet: Čista Mala – Velištak

Naselje: Čista Mala

Grad/općina: Vodice

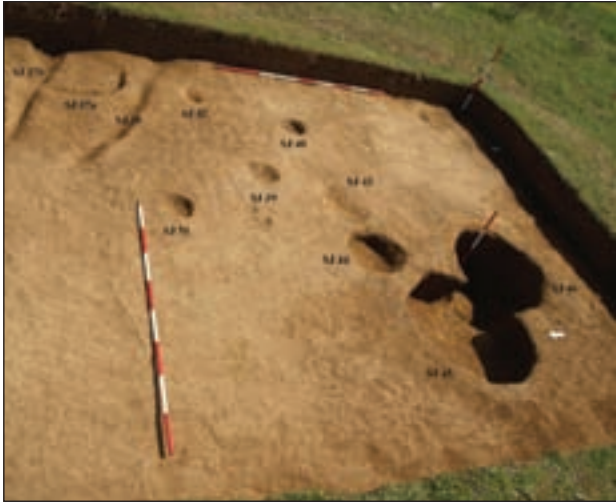
Pravni status: P-3127

Razdoblje: P

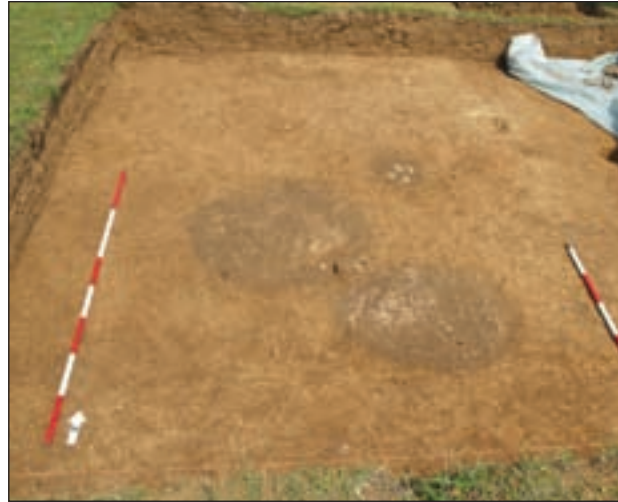
Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Kasneolitičko nalazište Čista Mala – Velištak otkriveno je 2007. godine, nakon čega su započela sustavna istraživanja. Riječ je o naselju hvarske kulture smještenome u Velimskom polju u zaleđu Vodica. Od 6. do 17. travnja 2009. godine provedena je treća istraživačka kampanja pod vodstvom Emila Podruga, uz sudjelovanje studenata arheologije Jelene Jović i Matka Čvrljka te radnika-kopača.

Čista Mala – Velištak, situacija na zdravici u sondi C na kraju kampanje (foto: E. Podrug)

Čista Mala – Velištak, vrh zapuna jama SJ 45 i 46 (foto: E. Podrug)

U iskopavanjima 2007. i 2008. godine otvorene su dvije sonde (A i B), u kojima je utvrđeno da je naselje sukcesivno obnavljano. Na to upućuju nepokretni nalazi (ukopane jamske i druge tvorevine, segmenti podnica od nabijene gline, vatrišta i dr.) definirani na raznim dubinama u vertikalnoj stratigrafiji (Podrug 2007; Podrug 2008). Budući da je 2009. godine za istraživanje osigurana skromnija novčana potpora nego u prethodnim kampanjama, odgođeno je širenje sonde B i otkrivanje preostalog sačuvanog dijela podnice SJ 31. Otvorena je nova sonda (sonda C) južno od sonde A, na mjestu gdje se zbog nagiba terena moglo pretpostaviti da je stratigrafija plića. Sondu C od sonde A odvajao je kontrolni profil širine 1 m.

Debljina humusa (koji je podijeljen na dvije arbitrarne stratigrafske jedinice: SJ 1 i 2) u sondi C iznosila je 35-55 cm. Za razliku od prethodnih dviju sondi, u sondi C nije bilo kulturnog sloja SJ 3, već se ispod humusa pojavila zdravica SJ 16. Kulturni sloj SJ 3 na tom je mjestu zbog nagiba zdravice očito uništen rigolanjem, kao i u južnom dijelu sonde A, što je zabilježeno prije. Taj je sloj, međutim, prisutan u zapunama ukopanih tvorevina. U sondi C definiran je veći broj tvorevina ukopanih u zdravicu, i to većinom manjih promjera i dubina. Iznimka je tvorevina SJ45/46, koja se sastoji od dviju pravilnih kružnih jama spojenih u obliku brojke 8. Promjer je sjeverozapadne jame (SJ 45) 120 cm, a relativna dubina oko 50 cm. Dno joj je horizontalno zaravnjeno, a stijenke lučno usječene. Jugoistočna jama (SJ 46) ima promjer 100 cm, a dno joj nije potpuno ravno, nego je pri sredini uzdignuto (maksimalna relativna dubina SJ 46 jest oko 80 cm, a središnji je dio 10-ak cm povišen). Zapune tih dvaju segmenata jame razlikuju se: SJ 45 jednolično je zapunjen tamnosmeđim sedimentom (SJ 45-1) i taj sediment odgovara svojstvima sloja SJ 3. Zapuna segmenta SJ 46 ima presjek slojevite „torte”, u kojoj se u vertikalnoj stratigrafiji izmjenjuju četiri zemljana sedimenta (SJ 46-2, SJ 46-4, SJ 46-5, SJ 46-6) i dva vatrišta (SJ 46-1, SJ 46-3). Zbog očitih razlika u načinu oblikovanja stijenki i dna, kao i u procesu zapunjavanja, može se zaključiti da

je tu riječ o dvije sukcesivno ukopane kružne jame, pri čemu je mlađa manjim dijelom presjekla već zapunjenu stariju jamu (nije pritom moguće utvrditi koja je starija, a koja mlađa). U sjeveroistočnom kutu sonde C istražen je sustav triju plitkih, uskih rovova koji se nastavljaju u istočni profil. Dva su paralelna i izduljena (SJ 37b i SJ 38), a između njih je kraći, lučno savijeni SJ 37a. Sva tri rova imaju presjeke u obliku slova V.

Ostale tvorevine ukopane u zdravicu manje su i pliće. Južno od spomenutog sustava plitkih rovova nalaze se četiri kružne tvorevine (SJ 39, SJ 40, SJ 42, SJ 51), promjera između 20 i 30 cm te dubine desetak cm. Između njih i spomenute jame 6, ukopane su još dvije tvorevine ovalnog tlocrta (SJ 43 i SJ 44). SJ 43 plitka je i blago zakošenih stijenki, a SJ 44 duboka je 20-ak cm, ima okomite stijenke i ravno dno. Uz južni profil sonde C definirane su gornje

Čista Mala – Velištak, ulomak zdjele klasične faze hvarske kulture (foto: E. Podrug)

razine zapuna još dviju većih ukopanih tvorevina (SJ 41 i SJ 47). Nisu praznjene jer se obje pružaju u profil, pa će najprije trebati sondu produljiti prema jugu. Sve istražene tvorevine (osim spomenutog SJ 46) bile su jednolično zapunjene sedimentom koji potpuno odgovara kulturnom sloju 3 iz sonde A i B. Kontrolni profil A/C uklonjen je potkraj ovogodišnje kampanje, pa su sonde A i C spojene u sondu oblika slova L. Tako je dosad otvoreno ukupno 87,5 m² nalazišta, od čega je 62,5 m² istraženo do zdravice. Prilikom istraživanja sakupljena je velika količina pokretnih nalaza, osobito keramike klasične faze hvarske kulture. Sav je materijal pohranjen i inventiran u Muzeju grada Šibenika.

Literatura

Podrug 2008 E. Podrug, Lokalizet: Čista Mala – Velištak, HAG 4/2007, Zagreb, 2008: 424 – 427.

Podrug 2009 E. Podrug, Lokalizet: Čista Mala – Velištak, HAG, 5/2008, Zagreb, 2009: 515, 516.

Emil Podrug

Summary

The Late Neolithic site of Čista Mala – Velištak was discovered in 2007, after which systematic research was started. This is a settlement from the times of Hvar culture, located in Velimsko polje (in the hinterland of Vodice city). In the excavations of 2007 and 2008, two test pits were opened up (A and B), in which it was determined that the settlement had been successively renovated. In April 2009, to the south of test pit A, test pit C was opened up, at a place where because of the slope of the ground it was supposed that the stratigraphy might be shallower. Unlike the previous two test pits, test pit C did not contain the cultural stratum SU 3, rather, under the humus there was natural soil (SU 16). Stratum SU 3, at this place, because of the slope of the natural soil, had clearly been obliterated by deep ploughing but was in fact present in the fills of buried artefacts. In test pit C a large number of artefacts buried in the natural soil were defined, mainly of small diameter and depth (SU 39, 40, 42, 43, 44 and 51). In the north east corner of test pit C, a system of three shallow narrow trenches that went on into the eastern profile was explored. Two of them were parallel and straight (SU 37b and SU 38) and between them was SJ 37a, bent in an arch and shorter. All three trenches have a V-shaped cross-section. One larger buried artefact is SU 45/46, consisting of two regular circular pits joined together to make a figure 8. The two segments of the pit are different in the formation of the sides, the bottom and in the cross section of the fill. Segment SU 45 is uniformly filled with dark brown sediment (SU 45-1), while the fill of segment SU 46 has a layer-cake cross-section in which in the vertical stratigraphy four earth sediments and two fireplace layers alternate. Because of the obvious differences, here there were clearly two successively-dug circular pits, the later partially cutting into the already filled earlier pit.

Redni broj: 266

Lokalitet: Danilo

Naselje: Danilo

Grad/općina: Šibenik

Pravni status: postupak u tijeku

Razdoblje: A

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Mještanan Tonći Vukšić, koji je kopao rupe za sadnju maslina na k.č. 1836/1 i 1836/2 u Danilu, naišao je na ostatke rimske keramike i tegula te pozvao djelatnike Muzeja grada Šibenika. U travnju 2009. godine organizirano je istraživanje, koje je trajalo šest dana. Stručnu ekipu činili su Toni Brajković (voditelj istraživanja) i likovni tehničar Branko Vukorepa. Novac je osigurala Šibensko-kninska županija. Otvorena je probna sonda, u kojoj je pronađena podnica rimskog objekta, no istraživanja zbog nedostatka sredstava nisu nastavljena.

Otkopana je sonda dimenzija 3,85x2 m i dubine 90 cm. U profilu se nisu mogli razaznati kulturni slojevi. Štoviše, tragovi žbuke i gara uočeni su već na dubini od 20-ak cm, potpuno izvan konteksta. Posljedica je to velike poplave koja je zahvatila ovaj kraj 1964. godine. Tad su veliki nanosi

Danilo, rupe za sadnju maslina (foto: T. Brajković)

Danilo, arheološka sonda (foto: T. Brajković)

zemlje isprani, a naplavljena je nova. Osim toga, područje istraživanja djelomice se poklapalo s područjem arheoloških istraživanja između 1951. i 1969. godine. Tad je otvorena sonda, što je također prouzročilo ispremiješanost slojeva. Od arheološkog materijala nađeno je nekoliko ulomaka tegula, komadi mozaičkog poda, dva carska novca (as) i ulomak kasnoantičke keramike. Na dubini od cca 90 cm nađena je ožbukana podnica antičkog objekta koji se proteže cijelom širinom sonde. Sonda je ucrtana, tj. smještena u prostor, a zatim zatrpna kako bi se očuvala podnica.

Literatura

Krnčević, Mendušić, Pedišić 2000 Ž. Krnčević, M. Mendušić, I. Pedišić, Danilo: arheološki vodič, Šibenik, 2000.

Rendić-Miočević 1989 D. Rendić-Miočević, Iliri i antički svijet, Split, 1989.

Toni Brajković

Summary

In archaeological rescue excavations in Danilo in 2009, occasioned by the report of the owner of the land who had come upon remains of Roman ceramics in holes being dug for olive trees, a test pit of 4 x 2 m was dug. The floor of what was probably a Roman house was found. As for archaeological material, several tegula fragments, pieces of mosaic floor and two imperial coins (asses) as well as fragments of Late Roman Period pottery were found.

Redni broj: 267

Lokalitet: Dubravice – pred novom župnom kućom

Naselje: Dubravice

Grad/općina: Skradin

Pravni status: postupak u tijeku

Razdoblje: SV

Vrsta radova: sustavno arheološko istraživanje

Tijekom 2009. godine arheološki je istraživano ranosrednjovjekovno groblje u Dubravicama (oko 5 km sjeveroistočno od Skradina), koje se nalazi na padini uzvisine pred novom župnom kućom i kapelicom Gospe Fatimske. Voditelj radova bio je mr. sc. Željko Krnčević, a stručne suradnice bile su Tijana Jurković i Milena Čupin. Radove su financirali Muzej grada Šibenika i Ministarstvo znanosti i prosvjete, u okviru projekta prof. dr. Janka Beloševića.

Groblje je 1986. godine otkriveno sasvim slučajno, prigodom uređenja okoliša spomenutih objekata. Otad je provedeno više kampanja istraživanja, no zaustavio ih je rat. O groblju te o nalazima i priložima pronađenima u grobovima u više je navrata pisao voditelj istraživanja Zlatko Gunjača. U dosadašnjim istraživanjima otkriveno je i istraženo 56 grobova; 50 je grobova bilo kosturnog tipa, a šest paljevinskog. Kosturni su grobovi bili složeni u redove i s manjim su otklonima uglavnom bili orijentirani u smjeru sjeverozapad-jugoistok.

Srednjovjekovni grob

Na groblju je uočeno više načina pokapanja pokojnika, tj. više tipova grobne arhitekture. Najbrojniju grupu svakako čine grobovi čije su rake dobro ukopane u tupinastu zdravicu, a dubina varira od 90 do 170 cm. Što se tiče načina gradnje, kod tih su grobova zabilježena dva: kod prve grupe obložnice su bile načinjene od velikih nepravilnih kamenih ploča, a kod druge od manjega nepravilnog kamena, povezanog glinom. Iznimka je grob 34, koji je načinjen od više redova pritesanog kamena i koji je umjesto glinom bio povezan žbukom. Svi su navedeni grobovi kao poklopnice imali jednu ili više nepravilnih kamenih ploča, koje su također bile povezane glinom. U nekoliko je slučajeva preko poklopnice bio navučen deo sloj gline, vjerojatno u namjeri da se grob što bolje zatvori. Drugi tip grobova, kakvih je do sada otkriveno 11, bio je znatno pliće ukopan. Budući da ni u jednom nije pronađen popratni materijal, teško ih je vremenski odrediti i tako možda izdvojiti kao skupinu iz određenog vremena.

No uz urne, o kojima će biti riječi poslije, osobitost dubravickog groblja zasigurno čini manja skupina grobova koji su duboko ukopani u zdravicu i čije su rake umjesto kamenom bile obložene glinom. Ti su grobovi izdvojeni kao „grobovi s drvenom arhitekturom”. Glavni konstrukcijski element bila su četiri kutna kolca, koji su služili za fiksiranje poprečnih i uzdužnih elemenata „kovčega”. Kovčezi su, prema svemu sudeći, bili načinjeni od pritesanih dasaka, od kakvih je najvjerojatnije bio načinjen i pokrov. Tragovi istrunulog drveta nisu pronađeni na dnu groba, pa je moguće zaključiti da je pokojnik bio položen izravno na

zemlju. Osim toga, budući da u kutovima nisu pronađeni ostaci čavala i željeznih kopči, može se pretpostaviti da je povezivanje drvene građe izvedeno na neki drugi način. Ako se, primjerice, uzme u obzir da je sve izradio netko vješt, ne treba isključiti mogućnost da su oplatne daske bile povezane spojevima u obliku „lastavičjeg repa”. Od tih se grobova razlikuju oni pronađeni na lokalitetu Nin – Ždrijac, gdje su drveni kovčezi u kutovima bili povezani željeznim čavlima. U Dubravcima su dosad pronađena četiri groba koja se mogu pripisati tom tipu.

Na dubravičkom groblju otkriveno je i šest paljevinskih grobova, što je tada bio treći takav nalaz u Dalmaciji, uz Nin – Ždrijac i Kašić – Maklinovo brdo. U samome jugoistočnom kutu dosad istraženog terena, na dubini od 25 cm, pronađene su dvije keramičke urne ispunjene ostacima spaljenih ljudskih kostiju, pomiješanih s dosta gara i pepela. Među krhotinama urni i kostiju pronađen je i veći kameni oblutak, koji je mogao poslužiti kao poklopac. Uz dvije navedene urne pronađeni su i ostaci nekoliko sličnih ukopa.

U istraživanjima 1989. godine otkriveni su novi takvi ukopi, među kojima i jedan u cijelosti sačuvan. Riječ je o urni pronađenoj *in situ*, koja je bila ispunjena spaljenim ostacima ljudskih kostiju i poklopljena kamenim poklopcem. Iznad i oko navedene posude nađeno je obilje pougljenjenog drva. Istraživanjima je utvrđeno da su urne najvjerojatnije starije od kosturnih grobova jer su pronađene na mjestima gdje nisu kopane grobne rake. Prva pronađena urna ležala je uza sam rub groba 34, pa je moguće pretpostaviti da je dio paljevinskoga groba koji nedostaje devastiran baš prigodom kopanja rake za spomenuti grob 34. Smatra se da bi te paljevinske grobove, kao i ostale slične, trebalo datirati u 7., odnosno prva desetljeća 8. stoljeća.

Najbrojniju grupu predmeta pronađenih u grobovima čine keramičke posude, kojih je pronađeno ukupno 27. Uz svega nekoliko otkrivenih izvan grobova, većina je pronađena unutar ukopa – ili uz glavu ili do nogu pokojnika. Valja napomenuti da su se posude međusobno razlikovale, kako prema obliku, tako i prema dimenzijama. Samo ih je nekoliko bilo ukrašeno urezanim ornamentima, po čemu se ne razlikuju od ostalih pronađenih u Dalmaciji.

Na dubravičkom groblju pronađeno je i 18 željeznih noževa, od kojih dva odudaraju svojim dimenzijama i stoga ih je moguće nazvati bojnicima. Pronađeni su i okovi triju drvenih vjerdica za vodu, koji su našalost u jako lošem stanju. Od nakitnih izrađevina, kojih statistički gledano nije bilo mnogo, valja istaknuti nalaz zvjezdolike naušnice, koja je nađena zajedno sa S-karičicom. Treba spomenuti i par srebrnih „buzetsko-žminjskih” naušnica te jednu grozdoliku, koja je također bila sa S-karičicom. U grobu s naušnicama „buzetsko-žminjskog” tipa pronađena su i tri prstena te „priručno” načinjena ogrlica od probušenoga rimskog novca, ruba staklene posude i pločice od brončanog lima. U još je jednom grobu pronađena ogrlica, za koju je poslužila profilirana glavica s glave fibule i perlica od staklene paste. Zlatnik cara Konstantina V. Kopronima i sina mu Lava pronađen je u spominjanom grobu 34, gdje je prema svemu sudeći dospio kao obol. Pronađena su još dva prstena. Osim navedenog, inventar dosad istraženih grobova čine i tri željezna kresiva, željezni vršak strelice, okov korica noža, dva željezna okova kojima se namjena nije mogla utvrditi, dva komadića kremenja, jedan

pravilno odrezan komad mramora, keramički pršljen, jedna brončana pojasna kopča te ostaci kožne vrećice neutvrđena sadržaja.

Na osnovi nalaza može se zaključiti sljedeće: pronalazak naušnice zvjezdolikog tipa, koja je vrlo slična paru naušnica iz Golubića kod Knina, upućuje na to da početak inhumiranja pokojnika na groblju Pred novom župnom kućom u Dubravcima valja datirati najkasnije u početak 8. stoljeća. O kontinuiranoj uporabi toga groblja tijekom čitavog 8. stoljeća svjedoči, uz ostale nalaze, zlatnik (*solidus*) bizantskog cara Konstantina V. Kopronima i sina mu Lava (751.-775.), dok par pozlaćenih naušnica „buzetsko-žminjskog” tipa govori o pokapanju na ovom groblju i u 9. stoljeću.

Istraživanja 2008. i 2009. godine

Istraživanje na lokalitetu Dubravice – Pred novom župnom kućom provedeno je tijekom listopada i studenog 2008. (25 radnih dana) te od 20. travnja do 15. svibnja 2009., s prekidima zbog kišnog vremena. Otkriveno je šest grobova orijentiranih u smjeru sjeverozapad-jugoistok. Grobovi 1/09, 2/09, 3/09 i 5/09 imali su kamene pokrovne ploče, dok je pokrov groba 4/09 činila zemlja. Kod groba 6/09 na površini je bila vidljiva samo kamena uzglavna ploča postavljena na nož. Daljnjim istraživanjem utvrđeno je da je grob 6/09 devastiran jer se od grobne arhitekture sačuvala samo uzglavnica. Kostur pokojnika pronađen je u ispruženom položaju, s rukama ispruženim uz tijelo. S unutarnje strane desne podlaktice pronađen je željezni nož, a jedan komadić željeza pronađen je uz vanjsku stranu desne nadlaktice. Kostu su lošije očuvane. Grob 6/09 bio je jedini grob u kojem su pronađeni grobni prilozi. Kod grobova 3/09 i 4/09 kamene ploče činile su grobnu arhitekturu (uzglavnica, donožnica, obložnice), a ujedno su to bili grobovi kod kojih nisu pronađeni kosturi. Kod grobova 1/09, 2/09 i 5/09 grobnu arhitekturu sačinjavale su kamene ploče postavljene na nož kao uzglavnice i donožnice, dok je suhozidna kamena arhitektura sačinjavala obložne strane tih grobova. Kosturi pokojnika pronađeni u tim grobovima bili su u ispruženom položaju. Položaj ruku pokojnika nije se mogao odrediti kod groba 2/09, dok su u grobovima 1/09 i 5/09 ruke bile ispružene uz tijelo pokojnika. Kod svih grobova, osim groba 6/09, koji je devastiran, na dnu groba nalazile su se kamene ploče.

Osim istraživanja, provedeni su i pripremni radovi za tiskanje monografije (unošenje grobnih zapisnika u Excel, rad na statistici dosadašnjih nalaza, odabir materijala za konzerviranje, fotografiranje i crtanje te konzervatorska obrada keramičkih posuda pronađena na lokalitetu). Treba napomenuti da su navedenim istraživanjima radovi na tom lokalitetu završeni te da se upravo priprema objava svega istraženog i pronađenog.

Literatura

Gunjača 1986 Z. Gunjača, Dubravice kod Skradina – ranosrednjovjekovno groblje, *Arheološki pregled*, 27/1986, Ljubljana, 1987: 127, 128.

Gunjača 1987 Z. Gunjača, Dubravice kod Skradina – ranosrednjovjekovno groblje, *Arheološki pregled*, 28/1987, Ljubljana, 1989: 148 – 150.

Gunjača 1995 Z. Gunjača, Groblje u Dubravicama kod Skradina i druga groblja 8.-9. stoljeća u Dalmaciji, u: Etnogeneza Hrvata, zbornik radova, Zagreb, 1995: 159 – 168, 280 – 287.

Krnčević 1995 Ž. Krnčević, Historijat arheoloških istraživanja na šibenskom području, u: Stoljeće arheologije na šibenskom području, katalog izložbe, Šibenik, 1995: 9 – 56.

mr. sc. Željko Krnčević

Summary

During 2009, the early medieval cemetery in Dubravice (5 km north east of Skradin) located on the slope of an elevation in front of the new parish house and chapel of Our Lady of Fatima was archaeologically excavated. The cemetery had been discovered quite fortuitously in 1986 when the surroundings of these structures were being landscaped. After that, several excavation campaigns were undertaken, but they were halted by the war. The leader of the excavations, Z. Gunjača, has several times written of this cemetery and of the finds and grave goods. As part of the research of 2008 and 2009, excavations were carried out at the south west edge of the site, in order to conclude the operations at this important site. Six graves were opened and investigated, but they yielded but one iron knife.

Redni broj: 268

Lokalitet: Otres

Naselje: Bribir

Grad/općina: Skradin

Pravni status: R-366

Razdoblje: A, SV

Vrsta radova: sanacija zidova

Radovi u Otresu kod Bribira trajali su od 1. rujna do 16. listopada 2009. godine. U dogovoru s Konzervatorskim odjelom u Šibeniku, bili su usmjereni ponajprije na izradu tehničke dokumentacije postojećeg stanja te na sanaciju

Otres, srednjovjekovne crkve prije radova (foto: M. Zekan)

Otres, srednjovjekovne crkve nakon sanacije (foto: M. Zekan)

Otres, srednjovjekovne kuće prije radova (foto: M. Zekan)

zidova srednjovjekovnih objekata. Voditelj radova bio je Mate Zekan, muzejski savjetnik u Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika, a sudjelovali su i kustosica-arheologinja Nikolina Uroda, Maja Marković i Nada Šimundić Bendić (tehnička dokumentacija), Zoran Alajbeg (fotografije) iz Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu. Novčana sredstva osiguralo je Ministarstvo kulture.

Za potrebe snimanja rastera lokaliteta i arhitekture, koje je izvršeno totalnom stanicom, trebalo je s lokaliteta i njegove kontaktne zone iskrčiti raslinje (stabla, grmlje, drač, travu) koje je tijekom desetljeća izraslo na zemljanoj površini i iz zidova arheoloških objekata. Na taj je način tretirano cca 2800 m² površine. Tim su zahvatom osigurani uvjeti za tehničko snimanje lokaliteta i pridoneseno je zaštiti arhitekture, kao i primjerenom prezentaciji i valorizaciji te iznimno važne kulturne baštine. Usto je postignut dogovor s vlasnicom zemljišta o visini naknade štete za ovogodišnju kampanju. Nakon tehničkog snimanja lokaliteta i ostataka arhitektonskih objekata na njemu, započela je sanacija njihovih zidova.

Otres, srednjovjekovne kuće tijekom sanacije (foto: M. Zekan)

Prioritetnom se pokazala potreba spašavanja ostataka zidova dijela ranosrednjovjekovne crkve podignute u 8. st. (i obnovljene u vrijeme kneza Branimira), od kojih je sačuvan tek najdonji sloj kamenog temelja. Zatim se pristupilo saniranju zidova dviju srednjovjekovnih kuća na zapadnom dijelu lokaliteta. Kako su nakon otkrića objekata na njih ubrzano djelovale atmosferilije – djelomice zbog loše kvalitete izvorne žbuke, koja je s vremenom izgubila vezivno svojstvo – zidovi su se osuli, a dio je kamena ispao iz ležišta. Nakon čišćenja i pripreme za sanaciju i konzervatorsku restauraciju kameni su blokovi vraćeni u izvorni položaj, nakon čega je započelo injektiranje unutrašnjosti zidova i plombiranje završnog sloja odgovarajućom malternom smjesom. Time su uspješno sanirani i od ubrzanog propadanja spašeni zidovi ranosrednjovjekovne crkve i temelji dviju od više otkrivenih kuća srednjovjekovnog sela Otres, kojemu pripada i ranoromanička crkva nađena na istom lokalitetu.

Literatura

- Mimica 2008** Ivan Mimica, Lokalitet Otres u povijesti i hrvatskoj usmenoj poeziji, Titius, I/1, Split, 2008: 53 – 70.
Zekan 1983 Mate Zekan, Otres kod Bribira, revizijska istraživanja, Obavijesti HAD, XV/3, Zagreb, 1983: 33, 34.
Zekan 1985 Mate Zekan, Otres – Lukačuša kod Bribira, srednjovjekovna nekropola i romanička crkva, Arheološki pregled, Ljubljana, 1985: 161 – 164.
Zekan 1986 Mate Zekan, Otres kod Bribira, nastavak revizijskog istraživanja, Obavijesti HAD, XVIII/1, Zagreb, 1986: 31 – 33.
Zekan 1987 Mate Zekan, Otres kod Bribira, Slobodna Dalmacija, 13090, Split, 6. 5. 1987.
Zekan 1993 Mate Zekan, Pet natpisa kneza Branimira s posebnim osvrtom na nalaz iz Otrisa, Kačić, 24, Sinj, 1993: 405 – 421.
Zekan 1995 Mate Zekan, Otres – srednjovjekovno selo kod Bribira, Obavijesti HAD, XXVII/2, Zagreb, 1995: 19.
Zekan 2000 Mate Zekan, Pregled istraživanja lokaliteta Otres – Lukačuša, Starohrvatska prosvjeta, 27, Split, 2000: 261 – 272.

Mate Zekan

Summary

During 2009, works at Otres by Bribir were directed primarily at the elaboration of technical documentation of the existing state of affairs and at the rehabilitation of the walls of some medieval structures. In this archaeological campaign the site was cleared of the vegetation that has grown over the decades on the earthen surface, as well as on the walls of the archaeological structures. About 2,800 m² of the area was treated in this way. After the site was technically recorded, rehabilitation of the walls was addressed. It appeared that there was a priority need to save the remains of the walls of part of the early medieval church put up in the 8th century (renovated at the time of Duke Branimir), which were preserved only in the

bottommost stratum of the stone foundation. After they had been bonded with mortar, the walls of two medieval houses in the western part of the site were rehabilitated. When the work was ended, the walls of the early medieval church and the foundation of just two of the several houses of the medieval village of Otres discovered had been successfully rehabilitated and saved from accelerated deterioration.

Redni broj: 269

Lokalitet: Pećina Jazinka

Naselje: Nečven

Grad/općina: Oklaj (Promina)

Pravni status: postupak u tijeku

Razdoblje: P

Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Od sredine srpnja do sredine kolovoza 2009. godine nastavljena su sustavna arheološka istraživanja pećinskog lokaliteta Jazinka u selu Nečven, započeta prethodne godine. Nositelj je istraživanja Gradski muzej Drniš, voditelj istraživanja Joško Zaninović, dipl. arh., a stručni suradnici bili su arheologinja Tijana Jurković i arheolog Ivan Drnić. Sustavna arheološka istraživanja na ovom su lokalitetu okončana.

Lokalitet se nalazi se na području Nacionalnog parka Krka, nad lijevom obalom rijeke Krke. Teritorijalno pripada selu Nečven (općini Promina). Na pećinu su prvi put ukazali članovi Speleološkog društva „Sveti Mihovil“ iz Šibenika 2006. godine. Tom je prigodom izrađen topografski tloris pećine. Pećina se nalazi na 216 m nadmorske visine. Ulaz u objekt nalazi se na padini kanjona i teško je uočljiv. Istraživanja u pećini nastavljena su obnavljanjem kvadrantne mreže koja je postavljena godinu dana prije na predulaznom i ulaznom dijelu (ulazna dvorana duga je oko 10 m i mjestimice visoka do 6 m), gdje je izvučena središnja os u smjeru sjeverozapad-jugoistok. Dvorana je razdijeljena na dvije polovine: sjeverozapadnu i jugoistočnu. U otkopnom sloju pronađena je veća količina keramičkih ulomaka i životinjskih kostiju. Keramički ulomci pripadaju

Jazinka, istraživanje stambenog dijela pećine

Jazinka, brončano koplje nakon čišćenja i konzervacije

tipološki različitim posudama, koje se mogu datirati u kasno brončano i rano željezno doba. Posude su ukrašavane na razne načine. Vrste ukrasa bit će objelodanjene nakon cjelovite analize keramičkog materijala.

Istraživanja su nastavljena i u prostoru nekropole, koja se nalazi 42 m vodoravno duboko u stijeni. Do nekropole se dolazi teško prohodnim uskim kanalom, koji završava strmo i vodi u teško pristupačnu dvoranu. U njoj se nalazi strm sloj blata visok oko 7 m, koji se na drugu stranu spušta oko 5 m u završni dio pećine. Tu se nalazi manja ovalna dvorana (površine 5x7 m i visine oko 9 m), u kojoj su pronađeni ostaci ljudskih kostiju. Dno dvorane mokro je i blatnjavo, na mjestima zaravnjeno. Ljudske kosti nalaze se posvuda. Nigdje nema kompaktnoga groba.

U dvorani se na visini od 5 m nalazi galerija do koje se ne

Jazinka, naočalasta brončana fibula nakon čišćenja i restauracije

može popeti bez speleološke opreme. Tu su bile položene ljudske kosti, što navodi na zaključak da je to grobno mjesto. Tu je pronađena i jedna brončana igla, naočalasta fibula, brončano puče te brončani vrh manjega koplja. Pronađeno je i nekoliko ulomaka obrađenih koštanih pločica s rupicama za apliciranje. Pronađeni materijal prenesen je u restauratorsku radionicu Gradskog muzeja Drniš, a predmeti su u postupku obrade i restauracije. Ovaj pećinski lokalitet zasad nije moguće prezentirati široj javnosti.

Joško Zaninović

Summary

Pećina Jazinka [a cave] is inside Krka National Park, on the left bank of the Krka River. It belongs territorially to the village of Nečven (Promina municipality). Attention was first drawn to the cave by members of the Sveti Mihovil caving club from Šibenik in 2006, and they documented and recorded it in detail. The cave is at a height of 216 m a.s.l. The entrance into the feature is on the slope of a canyon and is hard to spot. It is placed in the form of a horizontal tunnel, and the total length comes to about 42 m. The entry part of the cave was used as a dwelling (temporarily or permanently), while the rear part was used as a place for burials. The cemetery dates from the time of the Late Bronze or Early Iron Age, as shown by the archaeological material found.

Redni broj: 270

Lokalitet: Pećina Škarin samogred

Naselje: Mirlović Zagora

Grad/općina: Unešić

Pravni status: Z-3952

Razdoblje: P, A, SV

Vrsta radova: rekognosciranje i istraživanje

Tijekom 2009. godine rekognoscirana je i kratko istražena pećina Škarin samogred (selo Mirlović Zagora, zaselak Škaro). Voditelj radova bio je Joško Zaninović iz Gradskog muzeja u Drnišu.

Pedesetih godina 20. stoljeća pećina Škarin samogred pripremljena je za eksploataciju guana. Pećina je smještena u kršu iznad spomenutog zaseoka, u vrtači okruženoj visokim kamenim gromadama (gredama). Lokalitet je uočljiv tek iz neposredne blizine. Ulaz se nalazi s prisojne, jugozapadne strane, u podnožju visoke litice. Unutrašnjost je pećine približnih dimenzija 49x28 m, s visinom do 10 m. Hodni sloj pećinske dvorane vlažan je i ljepljiv sloj guana, koji se stoljećima taložio jer ondje stalno borave šišmiši. Zbog toga je lokalitet postao sastavni dio nacionalne ekološke mreže čiji su ciljevi očuvanje a smjernice zaštite namijenjene održavanju ili uspostavljanju povoljnog stanja ugroženih i rijetkih stanišnih tipova i/ili divljih svojti (šifra HR 2000132; NKS H.1; Natura šifra 8310; Kraške špilje i jame). Ovom pećinom, kao i pripadajućim dijelom ekološke mreže upravlja Javna ustanova za upravljanje zaštićenim područjima i drugim zaštićenim prirodnim vrijednostima Šibensko-kninske županije.

Prije eksploatacije gnojiva načinjeno je nekoliko pokusnih sondi radi utvrđivanja debljine sloja. Tom je prigodom pronađen kameni, koštani i keramički materijal, što je dokaz dugotrajne uporabe pećine u stambene svrhe. Godine 1958. arheolog Ivan Marović iz splitskoga Arheološkog muzeja sustavno je istraživao pećinu i tom prigodom utvrdio debljinu sloja do 7 m. Sloj je obilovao raznovrsnim kulturnim materijalom. Pronađeni materijal pripada širem vremenskom razdoblju, od starijeg neolitika do rimskog doba. Neolitički se materijal nalazi na dnu kulturnog sloja u visini do 2 m, dok preostali dio sloja pripada mlađim razdobljima. Pećina je služila kao nastamba ili sklonište nekoliko tisućljeća. Starijem neolitiku pripada najdonji sloj, koji je obilježen nositeljima *impresso* kulture, rasprostranjene na cijelom području istočnoga Jadrana. Na sloj s opisanim keramičkim materijalom veže se, a gdje gdje i miješa, sloj guana s keramikom tipičnom za *impresso* fazu mlađega kamenog doba. Nalaz *impresso* keramike u pećini Škarin samogred svakako je znak da se u njoj živjelo u vrijeme starijeg neolitika. Položaj materijala u sloju pobija tezu da je tu naknadno donesen.

Dosad je istražen manji dio unutrašnjosti pećine. Za detaljna i sustavna istraživanja potrebno je pribaviti svu tehničku opremu i električne agregate. Tijekom radova 2009. rabljeni su električni agregati i zaštitna oprema.

Škarin samogred, vrtača (ulaz u pećinu)

Škarin samogred, ulaz u pećinu

Budući da su se u pećini nalazili i šišmiši, prostor pećine nije bilo moguće u cijelosti osvijetliti. Stoga je napravljeno površinsko rekognosciranje i dokumentiranje postojećeg stanja. Za daljnja sustavna istraživanja bit će potrebno dio pećine pregraditi tamnim folijama kako svjetlost ne bi ugrozila stanište šišmiša te izbjegavati buku.

Na sloj s *impresso* materijalom nastavlja se keramika koja tipološki pripada razdoblju srednjeg neolitika, odnosno danilske kulturne grupe. U kontaktnom dijelu nalazi se miješaju. U sloju danilske kulture bio je malen broj keramičkih ulomaka. To je vjerojatno stoga što su se u to vrijeme naselja podizala u plodnim dolinama. Mijenjala se i gospodarska struktura: neolitsko se stanovništvo bavilo poljodjelstvom i stočarstvom, što je utjecalo i na temeljitu promjenu životnih navika. Pećine su dobile novu funkciju i postale zakloništa.

Uprava za zaštitu prirode Ministarstva kulture RH dopustila je istraživanja uz sljedeće uvjete zaštite prirode:

- arheološka istraživanja na lokalitetu Škarin samogred potrebno je provoditi u dogovoru i suradnji s djelatnicima Javne ustanove za upravljanje zaštićenim područjima i drugim zaštićenim prirodnim vrijednostima Šibensko-kninske županije;
- pri obavljanju istraživanja zabranjeno je namjerno hvatanje i/ili ubijanje, ozljeđivanje, uznemiravanje i odnošenje podzemne faune (uništavanje razvojnih oblika, legla i/ili područja razmnožavanja ili odmaranja);
- zabranjeno je namjerno oštećivanje, uništavanje ili odnošenje špiljskog nakita;
- kako se ne bi promijenila mikroklima staništa, odnosno bitno povisila temperatura pećine, potrebno je ograničiti istodobni ulazak većeg broja ljudi;
- intenzitet osvijetljenja za fotografiranje ili/i snimanje mora biti sveden na minimum kako se ne bi ometao normalan razvoj živog svijeta;
- nije dopušteno provoditi arheološka iskapanja u špilji dok u njoj borave šišmiši, u načelu od sredine ožujka do kraja studenoga;
- nakon završetka arheoloških istraživanja potrebno je sonde odgovarajuće osigurati (ograde i dr.) te iz špilje ukloniti svu opremu rabljenu prilikom istraživanja.

Joško Zaninović

Summary

During 2009 the reconnaissance and small-scale excavation of the cave Škarin samogred (village of Mirlović Zagora, hamlet called Škaro) were carried out. In the 1950s, guano was extracted in Škarin samogred cave. The cave is located in the karst over the hamlet, in a sinkhole surrounded by high stone ridges. The entrance is from the sunny, south west side, at the base of a high cliff. The interior of the cave is an area of approximately 49 x 28 m, about 10 m high. The walking surface of the cave is a sticky layer of guano deposited over the centuries by the bats. For this reason the cave has become a part of the national ecological network. In 1958 Ivan Marović, archaeologist from the Split Archaeological Museum, carried out systematic excavations in the cave, and determined that the depth

of the cultural stratum was 7 m. The stratum abounded in heterogeneous cultural materials. The material found belongs to a wide time span, from the Early Neolithic to the Roman Period.

Redni broj: 271

Lokalitet: Plinovod Like i Dalmacije, 4. dio sustava (dionica kroz Šibensko-kninsku županiju)

Naselje: –

Grad/općina: Šibenik

Pravni status: postupak u tijeku

Razdoblje: P

Vrsta radova: rekognosciranje

Tijekom travnja i svibnja 2009. godine Muzej grada Šibenika proveo je rekognosciranje dijela trase budućeg plinovodnog sustava Like i Dalmacije. Riječ je o segmentu 4. dijela sustava, od PČ/MRS Benkovac do PČ Dugopolje, koji kroz Šibensko-kninsku županiju obuhvaća stacionaže od 215+822 do 216+000 (nije uključena trasa odvojnog plinovoda za Knin, koja je rekognoscirana zasebno).

Pregledan je prostor uz sjeverni rub Autoceste A1 širine 60 m i duljine 44,2 km. Na tom segmentu trase plinovoda zabilježena su tri položaja s humcima – mogućim tumulima – od kojih su dva već poznata i djelomice istražena na trasi autoceste (usmene podatke o rezultatima tih istraživanja dao je Marko Menđušić). Svi humci u ovom krškom krajoliku prepoznaju se kao više-manje kružne izbočine, ali prije istraživanja ipak nije moguće sa sigurnošću reći je li zaista riječ o prapovijesnim grobnim humcima ili jednostavno o hrpama zemlje i kamena, nastalima recentnim raščišćavanjem terena. Naime, već se u

Slivno – Jarkovište, jedan od humaka (foto: E. Podrug)

Sitno Donje – Krstače, jedan od humaka (foto: E. Podrug)

spomenutim zaštitnim istraživanjima na trasi Autoceste A1 pokazalo da su pojedini humci arheološki sterilni.

AB 24 Danilo Biranj – Poljakuše
(stacionaža 248+000 – 248+042)

Na južnoj padini Crnog brda, na položaju Poljakuše, 2002. godine provedeno je zaštitno istraživanje sedam tumula koji su se nalazili na trasi Autoceste A1 (rezultati istraživanja nisu publicirani). Tumuli su datirani u rano brončano doba, odnosno cetinsku kulturu. Nasipi tumula sastojali su se od zemlje i kamenja nanesenog na kamen živac. Tumuli su sadržavali paljevinske ukope i veliku količinu ulomaka keramičkih posuda, koje su očito namjerno razbijane tijekom pogrebnog ritusa. Neposredno uz te istražene tumule, unutar zadane trase plinovoda pregledane ove godine zabilježena su još tri neistražena, promjera između 10 i 15 m te visine između 2 i 4 m. Tumuli se nalaze na k.č. 1302, k.o. Danilo Biranj. Svi tumuli (istraženi i neistraženi) nalazili su se na okupu, na relativno maloj površini od oko 300 m², uz poljsku stazu koja povezuje Danilsko polje i visoravan Podi preko prijevoja na Crnom brdu.

AB 25. Slivno – Jarkovište
(stacionaža 255+891 – 257+000)

U zaseoku Donjim Ercezima kod sela Slivna, na položaju zvanom Jarkovište, nalazi se nekropola tumula. Unutar trase Autoceste A1 nalazilo se 15 humaka, a zaštitnim istraživanjem 2002. godine utvrđeno je da je u slučaju 11 humaka riječ o tumulima (ostali su bili arheološki sterilni, a rezultati istraživanja nisu publicirani). Tumuli su bili različitih promjera (od 2 do 10 m), a sastojali su se uglavnom od niskoga zemljanog nasipa nanesenog na podlogu od kamena živca. Ukopi su bili paljevinski. Na temelju keramičkih nalaza iz nasipa tumula, nekropola je okvirno datirana u kasno brončano i/ili početak željezno doba. Na trasi plinovoda registrirano je ove godine još deset neistraženih humaka, i to unutar k.č. 633/5, 633/8, 694/1, 694/9 i 694/10, k.o. Slivno. Visoki su do 1 m i promjera od 2 do 8 m, a nasip im se sastoji od zemlje i kamenja. Humci su neravnomjerno raštrkani po visoravni Jarkovište, tako da se pojedini nalaze u grupama od po dva ili tri, dok su drugi samostalni i međusobno udaljeni do 100 m.

AB 26. Sitno Donje – Krstače
(stacionaža 259+000 – 259+715)

Između sela Sitnog Donjeg i lokve Sitnice, na položaju Krstače, unutar trase plinovoda zabilježena su četiri humka različitih promjera i visine do 2 m. Riječ je o dosad nepoznatom nalazištu. Prema vanjskom izgledu humaka može se pretpostaviti da su načinjeni nanošenjem zemlje i kamenja na izbočine kamena živca, koje mjestimice vire iz nasipa. Humci su raštrkani, i to unutar k.č. 700/1 i 738/2, k.o. Sitno Donje. Dataciju nekropole nije moguće odrediti prije istraživanja.

**Emil Podrug
Željko Krnčević**

Summary

During April and May 2009, Šibenik Municipal Museum carried out systematic reconnaissance of part of the course of the future Lika and Dalmatia gas pipeline system. Involved was segment IV of part of the system, from Benkovac to Dugopolje, which goes through Šibensko-kninska County, taking in the course between chainage 215+822 and 216+000 (not including the line for Knin). An area along the northern edge of the A1 motorway 60 m wide was examined, for a length of 44.2 km. Three archaeological sites were found on this segment of the pipeline's course. They were prehistoric tumulus necropolises, two of which are already known and were partially excavated along the course of the motorway (Danilo Biranj – Poljakuše, Slivno – Jarkovište), while the third site was previously unknown (Sitno Donje – Krstače).

Redni broj: 272

**Lokalitet: Plinovod Like i Dalmacije, 4. dio sustava
(odvojni plinovod Šibenik – Knin)**

Naselje: –

**Grad/općina: grad Šibenik, grad Drniš, općina
Biskupija, grad Knin**

Pravni status: postupak u tijeku

Razdoblje: P, A, SV, NV

Vrsta radova: rekognosciranje

Od 26. ožujka do 7. travnja 2009. Odjel za arheološku baštinu Ministarstva kulture terenski je pregledao buduću trasu 4. dijela plinovodnog sustava Like i Dalmacije, odvojnog plinovoda Šibenik – Knin. Ukupna duljina tog dijela trase, od čvora Šibenik u Bilicama (Autocesta A1) do Vujatovića glavice u Vrbničkom polju kod Knina iznosi 45,27 km. Pregledan je zaštitni pojas naseljenih zgrada koji se proteže 30 m u širinu s obje strane osi plinovoda. Dio trase kroz područje koje bi moglo biti minirano, od stacionaže 14+624 u Pakovu Selu do stacionaže 23+259 podno Moseća u Petrovu polju, pregledan je tek mjestimice.

Terenskim pregledom utvrđena su 22 arheološka nalazišta (AB) i devet etnografskih spomenika (EB). Oznake lokaliteta preuzete su iz Konzervatorske studije za trasu IV. dijela plinovodnog sustava Like i Dalmacije od PČ/MRS Benkovac do PČ Dugopolje, koja je izrađena u Upravi za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture u srpnju 2009. godine.

Arheološka nalazišta

AB 2 Tromilja – Koćuše 1 (2+750)

Na predjelu Ograde, koji je obrastao stablima smreke, hrasta i jasena, nalazi se 14 kamenih gomila, promjera od 1 do 2 m i visine do 0,5 m. Možda je riječ o gomilama iz prapovijesnog doba. Rasprostiranje: k.č. 1731/2, k.o. Konjevrate.

AB 3 Tromilja – Koćuše 2 (2+910)

U vrhu Mrndine drage, između tromiljskih zaseoka Pekasi i Mrnde, kao površinski nalazi na oranici pronađeni su ulomci prapovijesne i novovjekovne keramike. Rasprostiranje: k.č. 1733/3 i 1733/4, k.o. Konjevrate.

AB 4 Konjevrate – groblje i crkva sv. Dimitrija (5+310 – 5+340)

U dolcima uz cestu D33, nasuprot groblju i crkvi sv. Dimitrija, nalazi se više kamenih gomila. Dvije gomile (G1 i G2) nalaze se unutar radnog pojasa plinovoda. Jedna gomila (G1), promjera oko 4 m i visine oko 1,5 m, nalazi se na k.č. 330/1, k.o. Konjevrate, uza suhozid koji je dijeli od susjedne k.č. 325/1. Druga gomila (G2), promjera oko 5 m i visine oko 1,8 m, nalazi se na k.č. 325/2, k.o. Konjevrate, uza suhozid koji je dijeli od susjedne k.č. 325/3. Možda je riječ o gomilama iz prapovijesnog doba. Rasprostiranje: k.č. 325/1, 325/2 i 330/1, k.o. Konjevrate.

AB 5 Konjevrate – Okrugljača (8+280 – 8+470)

Zapadno od trase plinovoda, na položaju Okrugljača, nalazi se višeapsidalni antički objekt kružne osnove u čije je ruševine u srednjem i ranom novom vijeku ukopano više grobova. Površinski nalazi u okolici – pretežno ulomci crijepa, keramike, ali i kamene plastike – te konfiguracija terena, ukazuju na to da je objekt samo dio većeg naselja iz antike. Trasa plinovoda prolazi njegovom istočnom periferijom. Rasprostiranje: k.č. 3981, 3982/2, 3985/2, 3985/3, 3985/4, 3985/5, 3986/2, 3986/3, 3986/4, 3986/5, 3987/1, 3987/2, 3987/3, 3987/4 i 3987/5, k.o. Konjevrate.

AB 6 Konjevrate – Tomičevac (8+850 – 8+930)

Na pašnjaku (k.č. 3969) sjeverno od ceste D33 nalaze se dvije kamene gomile (G1 i G2), dok se na površini susjedne oranice (k.č. 3971) nalaze ulomci antičkog crijepa i keramike. Rasprostiranje: k.č. 3969 i 3971, k.o. Konjevrate.

AB 7 Goriš – Goriški grmi (9+750 – 10+280)

Na predjelu Goriški grmi nalazi se više kamenih gomila, od kojih se šest nalazi unutar radnog pojasa plinovoda (G1-G6). Riječ je o gomilama promjera od 1 do 2 m i visine do 0,5 m. Možda je riječ o gomilama iz prapovijesnog doba. Rasprostiranje: k.č. 3653/34 i 3653/50, k.o. Konjevrate.

AB 8 Brnjica – Dulibe (11+000)

Na k.č. 5149/1 nalazi se kamena gomila promjera oko 7 m i visine oko 0,5 m. Možda je riječ o gomili iz prapovijesnog doba. Rasprostiranje: k.č. 5149/1, k.o. Konjevrate.

AB 9 Brnjica – Doci (11+100 – 11+250)

Na oranici sjeverno od ceste D33 pronađeno je nekoliko ulomaka željeznodobne keramike od kojih je jedan ukrašen

linijski organiziranim udubljenjima. Rasprostiranje: k.č. 5131/3, 5131/4, 5136/1, 5136/2 i 5136/3, k.o. Konjevrate.

AB 10 Brnjica – Ograde (11+400 – 11+550)

Na pašnjacima ograđenima suhozidima nalazi se više od 40 kamenih gomila. U radnom pojasu plinovoda nalazi se 15 gomila (G1-G15). Riječ je o gomilama promjera od 1 do 5 m i visine do 0,5 m. Gomile se rasprostiru i na susjednim česticama zemljišta. Možda je riječ o gomilama iz prapovijesnog doba. Rasprostiranje: k.č. 5060/1, 5060/2 i 5060/3, k.o. Konjevrate.

AB 11 Brnjica – Gujilovača (11+910)

U kršu obraslom smrekom nalaze se dvije kamene gomile. Jedna je eliptična (G1), duljine oko 8 m, širine oko 4 m i visine oko 1 m. Druga je gomila (G2) promjera oko 1,5 m i visine oko 30 cm. Gomile se rasprostiru i na susjednim česticama zemljišta u predjelu Krstače. Možda je riječ o gomilama iz prapovijesnog doba. Rasprostiranje: k.č. 4767/1 i 4767/2, k.o. Konjevrate.

AB 12 Žitnić – Brina (18+270)

U kršu u blizini zaseoka Bodrežić, istočno od staze i devastirane kuće (k.č. 1770/2, u blizini k.č. 1448/6), nalazi se kamena gomila promjera oko 5 m. Možda je riječ o gomili iz prapovijesnog doba. Rasprostiranje: k.č. 1770/2, k.o. Žitnić.

AB 13 Žitnić – Pod ogradom (20+830)

U kršu sjeverno od devastiranih kuća uz raskrižje cesta za Šibenik i Unešić (k.č. 1/2, u blizini k.č. 1/8) nalazi se kamena gomila promjera oko 8 m. Možda je riječ o gomili iz prapovijesnog doba. Rasprostiranje: k.č. 1/2, k.o. Žitnić.

AB 14 Drniš – Petrovo polje – Osik 1 (24+130)

Na oranici koja danas služi kao pašnjak, na predjelu Osik uz kanal i prugu u Petrovu polju, pronađeni su ulomci prapovijesne, vjerojatno željeznodobne keramike. Rasprostiranje: k.č. 772/1, 772/2 i 773, k.o. Drniš.

AB 15 Drniš – Petrovo polje – Osik 2 (24+270 – 24+550)

Na oranicama koje danas većinom služe kao pašnjaci, u predjelu Osik istočno od pruge u Petrovu polju, pronađeni su ulomci prapovijesne, vjerojatno željeznodobne kera-

AB 4 Konjevrate – groblje i crkva sv. Dimitrija, Gomila 1 (foto: M. Sinobad)

AB 5 Konjevrate – Okrugljača, površinski nalaz i raskopana antička arhitektura (foto: M. Sinobad)

mike. Rasprostiranje: k.č. 853/2, 853/3, 853/4, 854/1 i 854/2, k.o. Drniš.

AB 16 Siverić – Cecela 1 (25+690)

Na oranici koja se nalazi uz kanal sjeverozapadno od plantažnih vinograda na zapadnim padinama Cecele, pronađeni su ulomci antičke keramike i stakla. Oko 100 m JI od trase plinovoda nalazi se preventivno zaštićen lokalitet Cecela (zaštićen pod brojem P-965). Vjerojatno je riječ o lokalitetu koji zauzima šire područje od preventivno zaštićenog. Rasprostiranje: k.č. 194/5 i 194/6, k.o. Siverić.

AB 17 Siverić – Cecela 2 (26+490)

Na oranici sjeveroistočno od Cecele nalazi se zemljana gomila promjera oko 4 m i visine oko 0,5 m. Možda je riječ o gomili iz prapovijesnog doba. Rasprostiranje: k.č. 580 i 581/1, k.o. Siverić.

AB 18 Siverić – Mali Dili (27+670)

Na oranici i u zapuštenom vinogradu zapadno od ceste koja iz Siverića ide prema Tvornici kalcitnih punila, pronađeni su ulomci prapovijesne keramike i antičkog crijeva. Rasprostiranje: k.č. 538/13 i 538/14, k.o. Siverić.

AB 19 Tepljuh – Bristovača (27+870)

Na zapuštenoj oranici koja sada služi kao pašnjak, sjeverozapadno od Tvornice kalcitnih punila u blizini granice katastarskih općina Siverić i Tepljuh, pronađeni su ulomci antičke keramike i crijeva. Rasprostiranje: k.č. 917/1, k.o. Tepljuh.

AB 20 Tepljuh – Gaj (28+800 – 28+970)

Na zapuštenoj oranici koja sada služi kao pašnjak, južno od ceste D33 u blizini granice katastarskih općina Tepljuh i Biočić, pronađeni su ulomci antičke keramike i crijeva. Rasprostiranje: k.č. 821, k.o. Tepljuh.

AB 21 Biočić – Grubači (31+440)

Desno od staze koja iz zaseoka Grubači vodi uzbrdo prema zaseoku Ožegovići (k.č. 1719/1, između čestica 1304/4 i 1328/3) nalazi se kamena gomila promjera oko 6 m i visine oko 0,5 m. Možda je riječ o gomili iz prapovijesnog doba. Rasprostiranje: k.č. 1719/1, k.o. Biočić.

AB 22 Rađe – Benčevina (34+720)

Na zapuštenoj oranici koja sada služi kao pašnjak, desno od staze koja iz Rađa vodi u Riđane, na mjestu blokadne stanice Rađe, pronađen je ulomak antičke tegule. Rasprostiranje: k.č. 917/1, k.o. Uzdolje.

AB 23 Orlić – Glavičak u barama (40+300)

U Orličkom polju uz rijeku Kosovčicu nalazi se zemljana eliptična gomila, duljine oko 40 m, širine oko 25 m i visine oko 7 m. Na gomili je nekoć bilo i stećaka. Vjerojatno je riječ o prapovijesnoj gomili u koju se nastavilo ukopavati u kasnome srednjem vijeku. Rasprostiranje: k.č. 1063/1, 1063/2, 1063/3, 1063/4, 1063/5, 1063/6, 1063/7, 1067/3, 1068/1 i 1068/2, k.o. Orlić.

Etnografski spomenici

EB 2 Bilice – Lukovnik (0+300)

Ruševina suhozidne građevine kružnog tlocrta kojoj je očuvan dio unutarnjeg lica zida u visini od oko 80 cm. Rasprostiranje: k.č. 1341, k.o. Bilice.

EB 3 Bilice – Trtar (0+380)

Temeljni dio suhozidne građevine kružnog tlocrta. Debljina zida iznosi oko 2 m, dok ukupan promjer građevine iznosi oko 8 m. Rasprostiranje: k.č. 1341 ili k.č. 1368, k.o. Bilice.

EB 4 Konjevrate – Kroatovac (6+530)

Bunja unutar suhozida koji dijeli k.č. 783/4 i 780/1, k.o. Konjevrate. Kupola bunje s vanjske strane valjkasta je. Ulaz u bunju nalazi se na istočnoj strani. Rasprostiranje: k.č. 783/4 i 780/1, k.o. Konjevrate.

EB 5 Konjevrate – Okrugljača (8+550)

Bunja četvrtaste osnove na mjestu istočnog suhozida koji ograđuje k.č. 3986/2, k.o. Konjevrate. Ulaz u bunju nalazi se na istočnoj strani. Rasprostiranje: k.č. 3986/2, k.o. Konjevrate.

EB 6 Konjevrate – Tomičevac (8+600)

Bunja kružne osnove na mjestu istočnog suhozida koji ograđuje k.č. 3973/2, k.o. Konjevrate. Kupola bunje s vanjske strane valjkasta je. Lice zida na zapadnoj strani dijelom je urušeno. Ulaz u bunju nalazi se na južnoj strani. Osim ulaza, bunja ima i tri prozorska otvora. Rasprostiranje: k.č. 3973/2, k.o. Konjevrate.

EB 7 Pakovo Selo – Lačine (13+410)

Bunja četvrtaste osnove u kutu sjevernog i istočnog suhozida koji ograđuje k.č. 779/1. Ulaz u bunju nalazi se na južnoj strani. Rasprostiranje: k.č. 779/1, k.o. Pakovo Selo.

AB 23 Orlić – Glavičak u barama (foto: M. Sinobad)

EB 8 Drniš – Petrovo polje – u mjestu (23+640)

Između k.č. 608/5 i 608/8 nalazi se kanal koji je za potrebe prelaska radnih strojeva premošten trima kamenim pločama. Ploče su arheološki spomenici u sekundarnoj namjeni. Na jednoj ploči vide se tragovi obrade kamena. Rasprostiranje: između k.č. 608/5 i 608/8, k.o. Drniš.

EB 9 Biočić – Jelića ograde (32+550 – 32+590)

U Jelića ogradama nalaze se dvije suhozidne konstrukcije koje su vjerojatno bile mitraljeska gnijezda tijekom Drugoga svjetskog rata (MG1 i MG2). Rasprostiranje: k.č. 1719/1, k.o. Biočić.

EB 10 Rađe – Brijeg (32+750)

U ogradama iznad sela Rađe nalazi se kamena gomila u funkciji međaša. Rasprostiranje: k.č. 1754/2, k.o. Uzdolje.

Marko Sinobad

Summary

From March to April 2009, the Ministry of Culture's archaeological heritage department carried out a field survey of part of the course of the future Lika and Dalmatia pipeline system, the Šibenik – Knin branch line. A buffer zone of inhabited buildings coming to 30 m width on both sides of the axis of the pipeline was examined. The part of the course that goes through an area suspected of being mined, from chainage 14+624 in Pakovo Selo to chainage 23+259 below Moseći in Petrovo polje, was examined only in part. The field survey determined 22 archaeological sites and 9 ethnographic heritage sites.

Redni broj: 273

Lokalitet: Puljani – Gradina

Naselje: Puljani

Grad/općina: Promina

Pravni status: Z-2606

Razdoblje: P, A

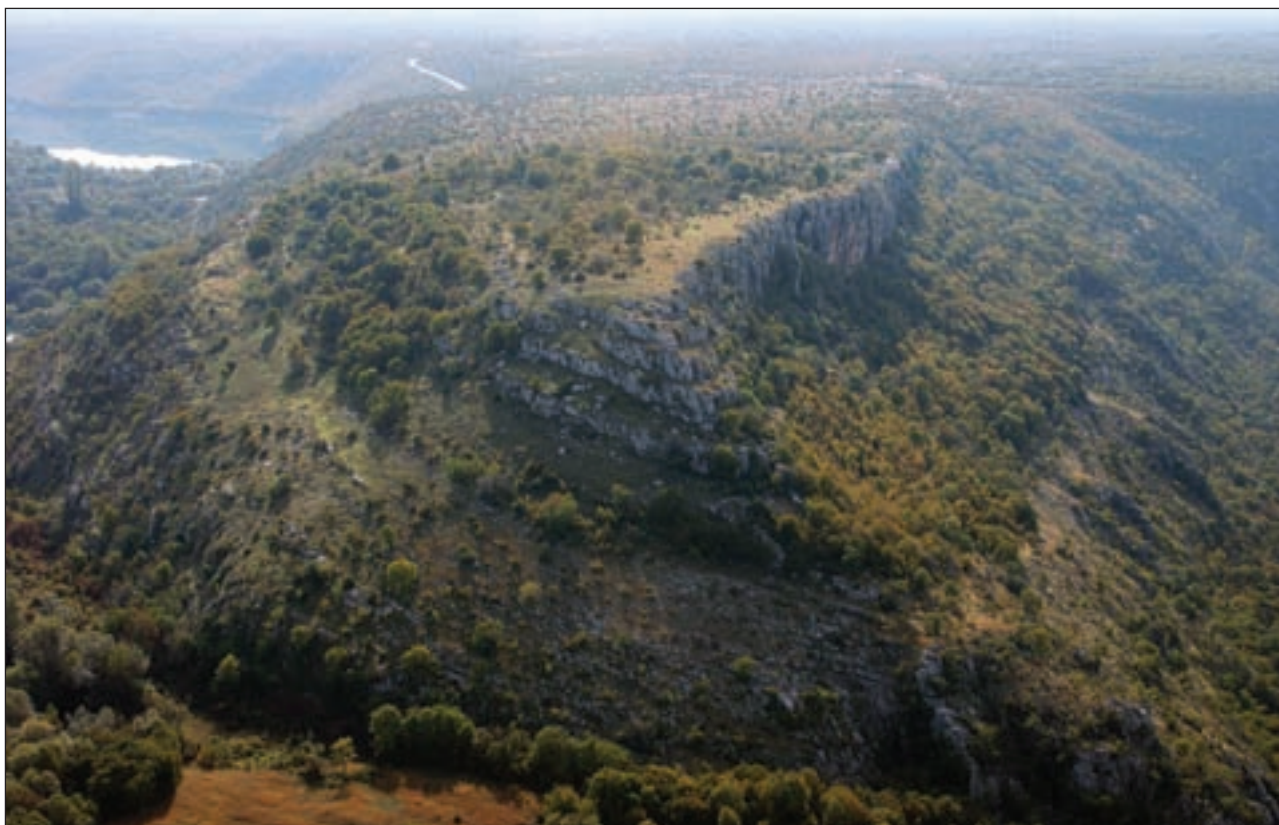
Vrsta radova: rekognosciranje, sondažno iskopavanje

Tijekom 2009. godine Gradski muzej Drniš i Odjel za arheologiju Sveučilišta u Bologni provedli su sustavno arheološko rekognosciranje Gradine u Puljanima.

Burnum je bio jedan od najvažnih središta u graničnom području Delmata i Liburna. Pod tim se imenom spominje i u poznatu Plinijevu tekstu (N.h. III. 142), koji ga navodi na prvom mjestu: *Burnum, Andetrium, Tribulium, nobilitata proeliis castella*. Naziv *castellum*, kojim Plinije naziva Burnum i druge dvije naseobine, označava njihov gradinski karakter. *Castellum Burnum* nalazio se nasuprot mlađem kastrumu, na lijevoj obali rijeke Krke, gdje se danas nalazi Gradina u selu Puljani (kota 251). Tu dominantnu gradinu opisao je njemački arheolog Werner Buttler. Smještena je na visoravni iznad strme i visoke izbočine koju kao jezičasti poluotok oplakuje rijeka Krka, koja ispod te izbočine pravi slap (Manojlovac). Visoravan gradine duga je 160 m i prema jugu zatvara velik nasip, koji je u temelju širok do 30 metara i visok cca 6 m. Pri vrhu nasip ima tragove dvaju

Gradina Puljani (u pozadini rimski vojni logor Burnum) (foto: S. Ferić)

Gradina Puljani, pogled sa zapada prema istoku (foto: S. Ferić)

Gradina Puljani, pogled na jugozapadnu stranu gdje su provedena magnetometarska snimanja (foto: S. Ferić)

suhozida, svaki širine 1,5 m. Međuprostor je ispunjen sitnijim kamenjem, pa je stvoren bedem širine otprilike 9 m i duljine 150 m. Na istočnoj se strani zaravni nalazi manji rubni zid. Tu se brijeg spušta prema dolini rijeke u nizu malih terasa. U granicama zatvorena prostora dobro je vidljiv raspored naselja. Posebno su vidljivi, u brojnim nepravilnim udubinama u stijeni, ostaci starih kamenih nastambi u suhozidu. Ravni, humusom pokriveni traci pokazuju smjerove „ulica“, a glavna se nalazila na zapadnoj strani. Uočeni su temeljni ostaci više desetaka nastambi. Velika količina predrimске i rimske keramike ukazuje na to da je gradina nastavila živjeti i u antičko doba. Njezina je važnost proistjecala iz dominantnog i kontrolnog položaja nad lakim prijelazom preko rijeke; iznad Manojlovačkog slapa nalazio se most, što su potvrdila arheološka rekonosciranja kanjona rijeke Krke.

Tijekom 2009. rekonosciranjem je obuhvaćeno i geodetsko snimanje lokaliteta kako bi bila vidljiva konfiguracija terena. Budući da je tom prigodom na površini gradine pronađena veća količina keramičkih ulomaka iz prapovijesnog i antičkog razdoblja, na jugozapadnoj je strani otvorena arheološka sonda. Dodatni su indikator bili površinski nalazi tesera rimskog mozaika. Dimenzija sonde iznosila je 4x2 m. Dubina od površine do zdravice iznosila je između 30 i 45 cm. U njoj je pronađena veća količina keramičkih ulomaka (prapovijest, antika) i desetak bijelih tesera. Nisu pronađeni ostaci mozaika, što upućuje na to da su tesere na to mjesto dospjele kao nasipni materijal. Arheološka istraživanja Gradine u Puljanima bit će nastavljena nakon što se dovrši izrada cjelokupne geodetske podloge postojećeg stanja, a planira se i snimanje terena geoskenerom i magnetometrom.

Joško Zaninović

Summary

During 2009 Drniš Municipal Museum and Bologna University's archaeology department conducted systematic archaeological reconnaissance of the area of Gradina in Puljani. Burnum was one of the most important centres in the border area of the Delmati and Liburni. It is mentioned under this name in the well-known account of Pliny (N.h. II 142), which puts it in first place: *Burnum, Andetrium, Tribulium,*

nobilitata proeliis castellan. The title of castle given by Pliny to Burnum and the other two settlements indicates their character as hill forts. During the reconnaissance of the area of Gradina in Puljani, a large amount of potsherds from prehistory and the Roman period were collected. Probe excavations on the south west side of Gradina were also carried out. In the pit, a quite large amount of potsherds (prehistory and Roman period) and some ten white tesserae were found. Archaeological investigations will be continued after a complete geodetic survey of the in situ condition has been made, and it is also planned to record the ground with geo-scanner and magnetometer.

Redni broj: 274

Lokalitet: Rakitnica – Tri bunara

Naselje: –

Grad/općina: Vodice

Pravni status: P-3124

Razdoblje: A

Vrsta radova: sustavno iskopavanje

Od 4. do 18. svibnja 2009. godine nastavljeno je sustavno arheološko istraživanje lokaliteta Rakitnica – Tri bunara (k.č. 4680/1, k.o. Vodice), započeto godinu prije. Stručnu su ekipu činili voditelj istraživanja Toni Brajković, likovni tehničar Muzeja grada Šibenika Branko Vukorepa i diplomirana arheologinja Tijana Jurković. Istraživanje su financirali Grad Vodice i Šibensko-kninska županija.

Cilj ovogodišnjih arheoloških istraživanja bio je pronaći pretpostavljenu okolnu arhitekturu radionice i proizvodnog kompleksa. Otkopano je nekoliko sondi sa sjeverne, južne i zapadne strane, na površini od cca 200 m² oko rimske opekarske peći. Sonde su bile širine 1 m i duljine između 7 i 10 m. Na dubini od oko 20 cm, gdjegdje i pliće, došlo se do litice, te je već nakon nekoliko dana utvrđeno kako je cijela peć smještena na jedinom mjestu gdje litice nema. Zbog bojazni da bi se mogla narušiti struktura peći, spomenuta litica nije praćena do vanjskih rubova peći pa nije utvrđeno je li litica priklesavana i u kakvu je odnosu s objektom. U sjevernoj su sondi na dubini od 70 cm nađeni crveni i crni tragovi (keramike i gara), ali zbog manjka financijskih sredstava taj areal nije detaljnije istražen.

Probne sonde s južne strane peći (foto: T. Brajković)

Probne sonde sa zapadne i južne strane peći (foto: E. Podrug)

Literatura

Marun 1998 L. Marun, *Starinarski dnevnic*, (ed.: M. Petrinec), Split, 1998.

Patsch 1900 C. L. Patsch, *Archäologisch-epigraphische Untersuchungen zur Geschichte der römischen Provinz Dalmatien IV*, WMBH 7, Wien, 1900: 33 – 166.

Toni Brajković

Summary

In continuation of the systematic archaeological research carried out the previous year at the site of Rakitnica – Tri bunara [Three wells], in May 2009 three new shovel test pits were dug on the northern, western and southern side of the Roman brick kiln. The objective of the research was to find any possible architecture of the brick making workshop and of the production complex; however, nothing of all this was found.

Redni broj: 275

Lokalitet: Šibensko podmorje

(otok Gušteranski, otok Žirje, otok Bisage)

Naselje: Žirje, Šibenik, Krpanj, Murter

Grad/općina: Šibenik

Pravni status: postupak u tijeku

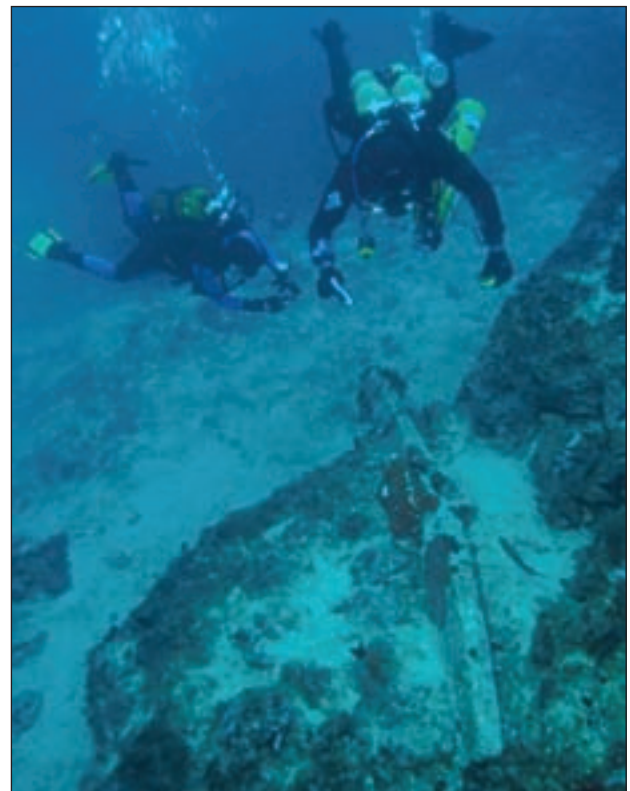
Razdoblje: A, NV

Vrsta radova: podvodno rekognosciranje

Od 26. do 30. listopada 2009. godine Odjel za podvodnu arheologiju Hrvatskoga restauratorskog zavoda proveo je rekognosciranje šibenskog podmorja. Tom prilikom pregledano je nekoliko antičkih podvodnih lokaliteta u okolici otoka Žirja, novoprijavljeni nalaz olovne prečke antičkog sidra kod otočića Gušteranskog i antički lokalitet kod uvale Koromašno, preko kojega je 1998. godine postavljena zaštitna mreža. Na novovjekovnom lokalitetu kod otočića Bisage u kornatskom arhipelagu izrađena je nacrtana i fotografska dokumentacija najveće koncentracije nalaza na lokalitetu. Također je izrađena nacrtana i fotografska dokumentacija podvodnih arheoloških nalaza iz Arheološke zbirke Franjevačkog samostana na otoku Krpanju i nekoliko privatnih zbirki s materijalom koji potječe iz šibenskog podmorja.

Prečka antičkog sidra kod otoka Gušteranskog

Kod otoka Gušteranskog, koji leži sjeveroistočno od otoka Žirja, nedavno je pronađena velika olovna prečka antičkog sidra. Pronalazač je ubrzo prijavio nalaz, stoga je u sklopu rekognosciranja šibenskog podmorja pregledana i ta pozicija. Prilikom prvog urona potvrđeno je postojanje prečke na opisanom mjestu na dubini od 32 m. Prečka je ležala na stjenovitoj stubi neposredno iznad pjeskovitog morskog dna, osamljena, bez popratnih nalaza. Pripada jednostavnom obliku s poprečnom gredicom unutar četvrtastog otvora za nasad drvenog dijela sidra. Izrađena je od punog olova, a središnji okvir i krakovi blago su deformirani. Duljina prečke iznosi 200 cm, najveća visina 22 cm, duljina je kraka 85 cm, najveća širina 10 cm. Otvor za nasad drvenog dijela sidra ima dimenzije 30x26 cm i poprečnu olovnu gredicu dimenzija 6x5 cm. Masu prečke nije bilo moguće izmjeriti, no prema obujmu predmeta i specifičnoj težini olova približno se može odrediti masa od 400 kg. Kao što je već spomenuto, prečka sidra pronađena je bez popratnih nalaza, no poznato je postojanje većeg antičkog nalazišta u blizini otočića Gušteranskog. Arheolozi su ga potvrdili 1978. godine, a 1980., 1982. i 1984. godine istraživao ga je Muzej grada Šibenika pod stručnim vodstvom Z. Gunjače i Z. Brusića. Na dubini od 35 m pronađen je opljačkani lokalitet, a materijal s lokaliteta može se naći u mnogim privatnim zbirkama. Teret broda sastojao se od keramičkog posuđa i amfora zapadnosredozemnih tipova, najvjerojatnije hispanskih, *Keay XVI* i *Beltran IIB*, te sjevernoitalskih i amfora tipa *Forlimpopoli* datiranih

Gušteranski, prečka antičkog sidra na dnu

u kraj 1. st. Može se pretpostaviti da je i sidro, koje je stjecajem okolnosti pronađeno 25 godina poslije, pripadalo istom brodu. Prečka sidra nalazila se na vidno izloženom mjestu. Kako je zbog toga bila prilično ugrožena, nakon fotodokumentacije zračnim je padobranima izvađena s morskoga dna na radni brod te je dizalicom transportirana u bazu. Dokumentirana je fotografski i nacrtno, a nakon daljnje obrade bit će pohranjena u nadležnom muzeju.

Antički lokalitet Koromašno kod otoka Žirja

Antički lokalitet s ostacima tereta broda otkriven je prilikom klupskog stažnog ronjenja Ronilačkog centra Medveščak Sava iz Zagreba na sjevernoj strani otoka Žirja, između uvala Muna i Koromašno. Riječ je o tipu egejskih amfora koje se javljaju u 1. i 2. st., a bile su namijenjene prijevozu vina. Ulomci pripadaju rodu imperijalnim amforama, vretenastog tijela s karakterističnim rogolikim ušicama na ručkama. Razmatrane su mogućnosti istraživanja i vađenja svih predmeta s dna ili njihova zaštita *in situ*; odabrana je druga varijanta, s obzirom na to da toliku količinu materijala nadležni muzej u Šibeniku ne bi mogao prihvatiti. Zbog permanentne opasnosti od devastacije, lokalitet je hitno zaštićen *in situ* (voditelj akcije bio je M. Orlić iz Državne uprave za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture). Na lokalitetu je postavljen željezni kavez od željeznih podupora u obliku slova T, koji su sprečavali klizanje velike građevinske mreže raspona 8 m. Nakon postavljanja građevinskih mreža, kavez je dobio formu kvadra. Tijekom ovogodišnjih rekognosciranja pregledano je stanje zaštitne mreže i stanje samog lokaliteta, pri čemu je uočeno da je građevinska mreža s bočnih strana u relativno dobrom stanju, osim što je zarasla morskog travom i inkrustatom. S gornje strane kaveza mreža je u središnjem dijelu uleknuta jer su se urušili željezni podupori koji su je držali. Potrebna je hitna sanacija željeznih podupora kako se kavez ne bi urušio. Također je potrebno napraviti ulaz u kavez, koji u prvobitnoj varijanti nije bio izveden, kako bi se osigurao pristup lokalitetu radi provjere stanja, dokumentacije i istraživanja stručnjaka.

Novovjekovni lokalitet kod otočića Bisage

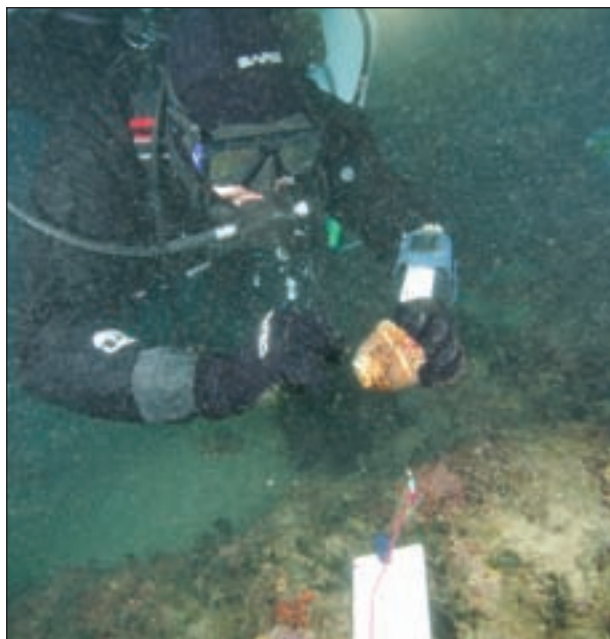
Cilj rekognosciranja kod otoka Bisage na Kornatima bio je utvrđivanje stanja nalazišta novovjekovnog brodoloma iz 17. st., koji su prije 40 godina prvi put pregledali D. Martinović, M. Orlić i Z. Brusić. Već tada su lokalitet prilično devastirali murterski ronjoci. Nalazi se na blagoj padini prekrivenoj pijeskom na dubini od 30 do 50 m, gdje se osim željeznih sidara i topova koji su djelomice opljačkani, nalaze dijelovi brodske opreme i ostaci trgovačkog tereta. Prema velikoj količini keramičkih lulica turskog podrijetla i porculanskih šalica kineske provenijencije, može se zaključiti da je to bio osnovni teret broda, koji je iz istočnih luka plovio prema Veneciji. Prema kineskim porculanskim šalicama koje su se izrađivale od 1620. do 1680. u vrijeme dinastija Ming i Qing, cijeli brodolom može se datirati u kraj 17. st. Lokalitet nije sustavno istraživan i dokumentiran, te je odlučeno da se izradi radna skica lokaliteta i fotodokumentacija. Radi nacrtne dokumentacije postavljene su četiri fiksne točke A, B, C i D, od kojih su se metodom triangulacije odmjerili svi veći predmeti na lokalitetu, šest velikih željeznih topova

Žirje, uvala Koromašno, pogled na lokalitet pod kavezom

i dva sidra (na lokalitetu postoji i treće sidro, koje zbog ograničenog vremena nije ucrtano). Ucrtano je i nekoliko manjih predmeta koji su nakon fotografiranja i ucrtavanja izvađeni. Riječ je o dva tanjura, nekoliko glinenih lula, dnu staklene boce kvadratnog presjeka, malome keramičkom vrču i maloj porculanskoj šalici. Izvađeni su predmeti fotografirani, evidentirani i poslani na odsoljavanje i daljnju konzervatorsko-restauratorsku obradu u Centar za restauriranje podvodnih arheoloških nalaza u Zadru.

Tijekom rekognosciranja izrađena je nacrtna i fotografska dokumentacija podvodnih arheoloških nalaza pronađenih u šibenskom podmorju, koji su pohranjeni u Arheološkoj zbirci Franjevačkog samostana na otoku Krapnju. Riječ je o antičkome keramičkom materijalu i o nekoliko predmeta iz bizantskog razdoblja. Među ostalim, dokumentiran je i vrlo rijedak tip amfore na našem području. Amfore tog tipa proizvodile su se u okolici Konstantinopola od 10. do 11.

Otok Bisage, porculanska šalica

Otok Bisaga, skica nalazišta

st. Narebrenog su ovalnog tijela visine 40 cm, zaobljenog dna i masivnih ručki ovalnog presjeka, koje nadvisuju grlo bez istaknutog oboda. Taj oblik amfora karakterističan je za razdoblje nakon 9. st. Dr. sc. Z. Brusić stavlja ih u grupu 5B bizantskih amfora. Mjesto pronalaska međutim nije poznato. U privatnoj zbirci Dalibora Martinovića nalazi se mala bizantska amfora iste provenijencije i datacije kao i ona iz zbirke Franjevačkog samostana na otoku Krapnju. Amfora je

Otok Bisaga, keramičke lule

nađena 1982. prilikom zaštitnih istraživanja trogirске Marine. Tijelo te amfore nešto je šire u gornjem dijelu i narebreno do polovine zaobljenog trbuha. Masivne ručke nadvisuju grlo bez istaknutog oboda, a dno je ovalno i zaobljeno. Amfora je sačuvana u cijelosti, a njezina duljina iznosi 37,5 cm.

U posjedu R. Popova, vlasnika kočice iz Tribunja, nalazi se keramička dolija, velika posuda za skladištenje koju je 31. listopada 2009. izvadio kočicom tri milje jugozapadno od otoka Biševa, s dubine od 110 m. Nakon što je prijavio nalaz, obavljen je uviđaj. Nalaz je sačuvan u cijelosti, no nije ga bilo moguće nacrtati i fotografski dokumentirati s obzirom na to da je zatečen uronjen u slatku vodu, u velikoj plastičnoj kaci. Uzete su sve dostupne dimenzije predmeta te je fotografirano stanje u procesu odsoljavanja. Visina dolije iznosi oko 85-90 cm, najveća širina posude iznosi 95-100 cm, promjer je oboda 40 cm, a dno nije bilo moguće izmjeriti. Debljina stijenke iznosi 5 cm. Obod dolije blago je naglašen i zakošen u duljini od 10 cm, a 8 cm ispod oboda teče vodoravna utisnuta linija širine 1 cm. Osim tog nalaza, vlasnik je na uviđaj dao i ostali svoj materijal, dvije amfore tipa *Lamboglia 2*, jednu s oštećenim obodom i drugu

Karta otoka Žirja s pozicijama pregledanima 2009. godine

Karta Kornata s označenom pozicijom kod otoka Bisage

bez nožice. Obje je kočom izvadio milju od obale Punta Planke, nedaleko od Rogoznice. U njegovu je posjedu antička keramička posuda i novovjekovni vrč s glazurom, koje je izvadio 2000. na poziciji između Zlarina i Primoštena sa 75-80 m dubine. Svi su nalazi evidentirani i fotografski dokumentirani.

Također je pregledana i zbirka podmorskih nalaza sa šibenskog i šireg područja koja se nalazi u sklopu Aquariuma i muzeja pomorske tradicije u Vodicama. U zbirci se, među ostalim, nalaze arheološki predmeti s podvodnih lokaliteta iz našega podmorja od antike do srednjeg vijeka. Većina materijala vlasništvo je Muzeja grada Šibenika, koji je dio nalaza iz depoa ustupio na privremeno korištenje vlasniku zbirke I. Pelajiću. Prema rezultatima rekognosciranja može se zaključiti da su podvodna nalazišta na pregledanom području u većem dijelu sustavno pljačkana i još uvijek vrlo ugrožena. Unatoč tomu, pokazalo se da već poznata i novootkrivena nalazišta kriju vrijedan i nedovoljno utvrđen materijal te da ih treba adekvatno zaštititi, istražiti i dokumentirati.

Vesna Zmaić

Summary

Underwater archaeological reconnaissance of the seabed around Šibenik was carried out during October 2009 by the Croatian Conservation Institute's underwater archaeology department. The objective of this reconnaissance was to test the condition of sites already known in order to determine how devastated they were, to establish the possibility of making photographic and sketch documentation or the need for physical protection. Another ambition was to check out new reports of potential underwater sites and isolated finds received from diving centres and local divers. In order to supplement the typology of archaeological material, primarily of amphorae, it was also wished to draw up sketch and photographic documentation of archaeological material from private and public archaeological collections from the Šibenik area. This reconnaissance covered the seabed around the island of Žirje, the islet of Gušteranski and the bay of Koromašno, and the Kornati archipelago (Bisage Island). Sketch and photographic documentation of archaeological material from the Šibenik seabed was done in the area of the island of Krapanj in the Archaeological Collection of the Franciscan monastery and in private collections in Šibenik and Tribunj.

Redni broj: 276

Lokalitet: Trbounje – Crkvina

Naselje: Trbounje

Grad/općina: Drniš

Pravni status: Z-2831

Razdoblje: A

Vrst radova: zaštitno iskopavanje, konzervacija

Godine 2009., u organizaciji Gradskog muzeja Drniš, nastavljena je konzervacija arhitekture ranokršćanske crkve na lokalitetu Crkvina u Trbounju. Radovima je obuhvaćen apsidalni dio crkve te sjeverni i sjeveroistočni perimetralni zid.

Trbounje – Crkvina, pogled na apside krstionice, centralni brod i diakonikon, nakon konzervacije (foto: J. Zaninović)

Desna polukružna apside pripada starijem sakralnom objektu koji je definiran kao oratorij (poslije diakonikon). Njegovu osnovu čini lađa sa svetištem što završava u polukružnoj apside koja je s vanjske strane ojačana s dva bočna kontrafora. U apsidalnom dijelu nalazi se ozidana subvelija, koja je u središnjem dijelu prekinuta kako bi se načinilo mjesto za katedru. Nastanak ove prostorije može se datirati veoma rano, u kraj 4. ili početak 5. stoljeća. Prostor nekadašnjeg oratorija ostao je u uporabi, s tim da je dobio novu funkciju – diakonikon. Apsida je u cijelosti konzervirana, a s vanjske i unutrašnje strane zidni je plašt fugiran kako bi se spriječio prodor oborinske vode. Zidni slog zidan je od nepravilna kamena uz obilnu uporabu vapnene žbuke. Njihova vanjska i unutarnja struktura bila je predviđena za žbukanje, o čemu svjedoče ostaci žbuke u temeljenju zidova s vanjske i unutarnje strane. Zidovi su konzervirani uz minimalnu izmjenu kamena, a u čitavu postupku konzervacije rabio se izvorni kamen i vapnena žbuka.

Pogled na apside svetišta i diakonikona nakon konzervacije (foto: J. Zaninović)

Pogled na konzervirani dio arhitekture (foto: J. Zaninović)

Središnja lađa sa svetištem ima jednostavnu tlorisnu osnovu. Izduljena je i ima oblik pačetvorine. Naslanja se uza sjeverni zid starijih građevina (oratorija i nartekse). Njezinu okosnicu čini lađa sa svetištem koje završava u polukružnoj apsidi. U istočnom dijelu lađe smješteno je svetište. Prostor svetišta jednom je stubom izdignut u odnosu na lađu, a ograda svetišta tekla je od južnoga lateralnog zida prema sjevernom. Završava u obloj niši poligonalne apsidge. Uz polukružni zid sazidana je klupa za kler (subselija) po čitavoj duljini unutarnjeg luka. Ona je djelomice rekonstruirana i u cijelosti konzervirana. Za precizniju vremensku dataciju svetišta i lađe važan je oblik apsidge. S obzirom na poligonalni izgled crkve, može se ustvrditi da je dograđena tijekom 6. st., vjerojatno neposredno nakon uspostavljanja bizantske vlasti u Dalmaciji 537. godine.

Iz svetišta lađe ulazi se u krstionicu. Krstionica ima tlorisni oblik pačetvorine s polukružnom apsidom. U njezinu središtu sazidan je križni krsni zdenac. Apsidalni dio izdignut je za jednu stubu, a u njemu se nalazio oltar od kojega se u podu sačuvala baza s četirima utorima za nasad stupova. Zidovi apsidge konzervirani su uz minimalnu dogradnju kamena, a u čitavu postupku rabljen je izvorni kamen i vapnena žbuka.

Literatura

Zaninović 2009 Joško Zaninović, Trbounje – Crkvina, HAG, 5/2008, Zagreb, 2009: 524, 525.

Joško Zaninović

Summary

During 2009 Drniš Municipal Museum organised and conducted the continuation of the conservation of the architecture of an Early Christian church at Crkvina in Trbounje. The operations covered the apsidal part of the church and the northern and north eastern perimeter walls. There are two phases to the church. The oldest structure is an oratory with narthex, which might be dated very early, to the end of the 4th or beginning of the 5th century. For more precise temporal dating of the chancel and nave, the form of the apse is most important. From its polygonal shape, it

can be determined that the church was extended in the 6th century, probably after the establishment of Byzantine rule in Dalmatia in 537.

Redni broj: 277

Lokalitet: Utvrda Glavaš

Naselje: Glavaš

Grad/općina: Kijevo

Pravni status: postupak u tijeku

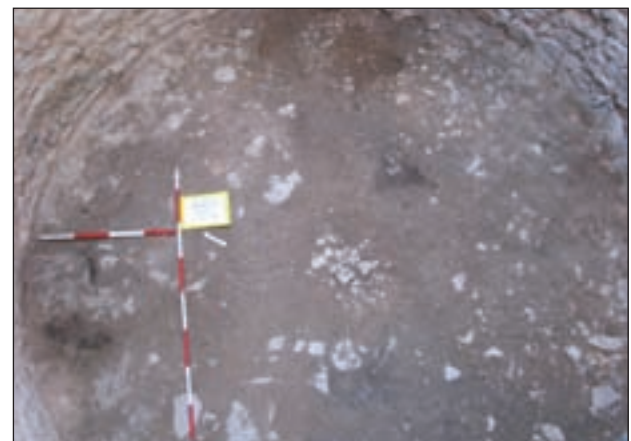
Razdoblje: SV

Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Od 24. kolovoza do 9. listopada 2009. godine provedeno je iskopavanje na utvrdi Glavaš. Voditeljica istraživanja bila je mr. sc. Katarina Gugo Rumštajn iz Kninskog muzeja, a stručnu ekipu činili su i arheolozi Anita Sičić, Nikolina Antonić i Vjekoslav Iličić iz Kaduceja d.o.o. iz Splita. Istraživanje je financiralo Ministarstvo kulture.

Prvipovijesni dokument koji se odnosi na ovu srednjovjekovnu utvrdu bila je Paganova karta iz 1525. godine, s ucrtanim položajem Dinarića (Glavaša). Poslije ju je spominjao i Marun (Marun 1895: 224 – 230). Tijekom 20. st. utvrdi Glavaš spominje i Gunjača, u kontekstu dvaju naselja – Glavaša, ali i Podglavaša u njegovoj neposrednoj blizini – kao dva položaja vremenski vezana jedan za drugi (Gunjača 1949: 283). Zanimanje se za tu utvrdi nastavilo, u prvom redu zbog njezina arhitektonskog sklopa, koji je poseban i svrstava je u red kasnosrednjovjekovnih utvrda (Marasović 1952: 195 – 197). U novije vrijeme utvrda se obrađivala i u kontekstu ostataka srednjovjekovne arhitekture kninskog područja (Gugo Rumštajn 2009: 119, 120).

Provedeno istraživanje obuhvatilo je kulu utvrde i prostoriju 1 srednjovjekovne utvrde. Tijekom istraživanja uz pomoć GPS-a i najbližeg trigonometra određene su apsolutne visine za šest točaka, od kojih su tri smještene ispred davno probijenog ulaza u kulu, a preostale tri s istočne strane utvrde. Sve postojeće visine koje su se uzimale tijekom istraživanja postale su apsolutne. Tako je dobivena najviša i najniža apsolutna visina cijele utvrde. Najniža apsolutna

Pogled u kuli na SJ 004, 005 (foto: V. Iličić)

Pogled na profil istražene kule (foto: V. Iličić)

Istraženi dio prostorije 1 u utvrdi Glavaš (foto: V. Iličić)

visina izmjerena u kuli iznosi 676,093 m, a najviša apsolutna visina u kuli izmjerena prije istraživanja iznosi 678,048 m. Površina istraživane kule iznosi 14,75 m². Tijekom istraživanja pronađen je velik broj ulomaka keramike, željezni čavli i manji broj predmeta koji prije čišćenja ne mogu biti definirani. Kad je o keramici riječ, pronađeno je nekoliko ulomaka izrazite prapovijesne keramike, potom srednjovjekovne te jedan ulomak keramike s premazom. Kula je istražena do 1,95 m dubine. Tu počinje sterilni sloj, koji čini geološki sloj tupine povezane s kamenom. Sterilni se sloj proteže na dubini od oko 1,50 m do prve litice, koja je vidljiva s vanjske strane utvrde. Visina same kule varira između 10 i 11 m.

Drugi dio zaštitnog istraživanja proveden je u prostoriji koja je dobila oznaku 1. Istraživanje je započelo uza zid koji je dobio oznaku stratigrafske jedinice SJ 012. Tijekom istraživanja keramika je jednostavno izranjala iz zemlje. Riječ je o izrazito srednjovjekovnoj keramici finije izrade te o majolici, koja je inače rijetka. Keramika s caklinom koja je ukrašena biljnim motivima izrazito je živih boja. Pronađena je velika količina kostiju životinjskog podrijetla. U drugoj stratigrafskoj jedinici oznake 021 pronađene su dvije zasebne hrpe kostiju, koje su snimljene i za koje je napravljena fotoskica s fotoočkama. Daljnjim istraživanjem otkriven je i zid koji je paralelan sa spomenutim SJ 012. Nastavak istraživanja trebao bi utvrditi je li riječ o zidu organski vezanom s već poznatim zidovima. Ako to nije tako, može se govoriti o još jednoj fazi u gradnji utvrde. Istraživanjem je otkrivena i podnica, koju čini sitnije kamenje i nabijena zemlja sa žbukom. Na jednom dijelu, u istoj razini s podnicom, nalazi se i veće popločenje. Označeno je kao posebna stratigrafska jedinica, a nastavak istraživanja pokazat će je li riječ o drugoj fazi gradnje utvrde, jednako kao s novootkrivenim zidom, odnosno je li riječ o jednoj ili pak dvjema podnicama. Kao zaključak, može se reći da je ovo početak zaštitnog istraživanja na utvrdi Glavaš te da je nužno nastaviti istraživanja, kako zbog bogatstva nalaza tako i zbog otkrivenih zidova, koji će se konzervatorskim zahvatima moći dodatno dokumentirati i konzervirati.

Literatura

Gugo Rumštajn 2009 Katarina Gugo Rumštajn, Ostaci antičke i srednjovjekovne arhitekture kninskog područja, Zagreb, 2009.

Gunjača 1949 Stjepan Gunjača, O položaju kninske katedrale, Starohrvatska prosvjeta, ser. III, sv. 1/1949., Zagreb, 1949.

Marasović 1952 Tomislav Marasović, Srednjovjekovna utvrda Glavaš na Dinari, Hrvatsko kolo, 5, Zagreb, 1952.

Marun 1895 Fra Lujo Marun, Starohrvatsko groblje s polusrušenom crkvom sv. Spasa u Cetini, Starohrvatska prosvjeta, 1, Knin, 1895.

mr. sc. Katarina Gugo Rumštajn

Summary

Research into the medieval fort of Glavaš during 2009 encompassed the space of the central tower and chamber 1. The area of the tower excavated came to 14,75 m². During the excavations, a large number of potsherds, iron nails and a small number of items that cannot be identified until they have been cleaned were uncovered. The pottery consisted of several fragments of pronouncedly prehistoric pottery, medieval, and one fragment of painted pottery. The second part of the rescue excavation was carried out in the chamber that had been marked 1. The research started alongside the wall that had been labelled SU 012. The pottery found was pronouncedly medieval, of quite fine working, and some majolica, which is a rarity in this area, was also found. Glazed pottery, decorated with plant motifs, had very lively colours. A large number of animal bones were found. As the excavation continued in chamber 1, a wall parallel to the previously mentioned SU 012 was found. When the excavations are continued it will be possible to say if this is a wall organically connected with the walls already known. If this is not the case, it will be possible to speak of yet another phase of the construction of the fort. Also found was a floor composed of small stones and rammed earth with mortar. In one part, at the same level as the floor, was a major area of paving. Continuation of the excavations will show whether this was a second phase of the construction of the fort, whether we are dealing with just one floor, or two of them.